व	रि	सेवा	मन्दिर
		दिल्ल	î
		_	
		*	
क्रम संख्य	ग		
हाल नंब)	······································	
वृण्ड			

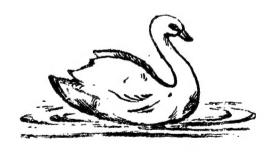
મારા માના શિષ્યરત પંત્યાસજ શ્રી ધર્મ વિજયજ મહારાજના શિષ્ય પ્રવર આવ્યો શ્રી સિવર્ય શ્રી માન યરા વિજયજ મહારાજ છે. તેઓ શ્રીએ દર્ભાવતી—ડેમાઈ અપને રવજન્મથી પવિત્ર કેંગ્રેન છે, જૈન એવા ઉચ્ચકલ અને વિશાળ—શ્રીમંત કહું ખમાં પુન્યાદયથી જન્મની પ્રાપ્તિ છતાં કાઇ અશુભાદયે બાલ્યવયમાંજ માતા—પિતાના વિયાગ થતાં વહિલાઇ એશાના કાર્યા લાલાલ કે જેઓ જૈન સંધમાં અશ્ર્યણય વ્યક્તિ મહ્યાય છે તેમની અશ્રામામાં કૃદિ પામ્યા, કમશઃ ધાર્મિક—વ્યવહારિક અભ્યાસમાં જોડાયા માને વિશાયન માંગીત કલામાં પણ નિપુણ બન્યા. સંવત. ૧૯૮૪ ની સાલમાં પૂ માત્ર માં વિશાયન માર્ચી પર આ મારાજને વારામાં દર્ભાવતી—ડેમાઇમાં થતાં તેઓ શ્રીના પુન્યસ માર્ચી વેરા અમ્ય સદ્ધોધે તેમના હદયમાં સંપમાસિલાય પેદા થયો, કેટલી કેટલી મુક્કલામાં માર્ચી વિશાય પર પર પરાઓ છતાં પંદર વર્ષ જેવી અલ્પ વયમાં અનેલ ભાવનાના પ્રતાપ વિશ્વિધિરાજ શ્રી શત્રું જય ગિરિરાજના ૧૦૮ શિખરા પેક્રી સજ્યન શિખર તરીક જમમશાદ્ધ થયેલા શ્રી કદ અમિરાજની પાવનકારી શીતલ હાયામાં સંવત. ૧૯૮૭ ના વર્ષની અક્ષયત્રીયાના મંગલદિવસે સંપમાસિલાયા સફલ થઇ, અને ત્યારથી તેઓ મુનિશ્રી શરો વિજયજ તરીક પ્રસિદ્ધ થયા.

બાલ્યવય, કશામ છુદ્ધિ, અધ્યયન રૂચિ, ગુરૂદેવાની કૃષા એ બધાય અનુકૂલ સંજોગોએ અલ્પ સમયમાં જ તેઓને સાધુ સામાચારી ઉપરાંત વ્યાકરણ, કાવ્ય, કેષ, ભૃદ્ધતસંપ્રદર્ણી નવતત્વ છ કર્મગ્રન્થ પ્રમુખ વિષયોમાં નિષ્ણાત બનાવ્યા, દરમ્યાન બૃહત્સંગ્રદ્ધીના અભ્યાસ પ્રસંગે જ એ અતિ ઉપયોગી ગ્રન્થના સુવિસ્તૃત અનુવાદ માટે રૂચિ જાગૃત થઈ, દેશિયા પ્રદેણ કર્યા બાદ પ્રથમ ચાતુમાંસ મહુવામાં જ થયું અને ત્યાંજ એ ગ્રન્થાનુવાદની રૂચિના સુંગલા સર્ચ્ય કર્યા, પરંતુ ચાલુ સતત અભ્યાસ, વચ્ચે વચ્ચે શારીરિક પ્રતિકૂલતાઓ તેમજ ગ્રુદ્ધન્ન તરફથી લોકપ્રકાશાદિ વધુ પ્રન્થાનું પરિશીલન થયા બાદ અનુવાદ કરવાની સત્પ્રેરણાઓએ કાર્યમાં વિલંબ કરાવ્યો. છતાં ૧૯૯૧ ની સાલમાં મુદ્રણ કાર્ય શરૂં થયું, એ વર્ષમાં મુદ્રણ કાર્યની સમાપ્તિ લગભગ થઈ તોપણ ચિત્રોને તૈયાર કરાવવામાં કેટલાક અનિવાર્ય સંજોગોને અંગ ધણાજ વિલંબ થયો. છેવટ ભાવનગર નિવાસી શ્રીયુત ગુલાબચંદ દેવચંદના સહકારથી એ કાર્ય પૂર્ણ થતાં આ વિશાલ અને તત્ત્વનાન ભર્યો પ્રન્થ પ્રનાશીલ સમાજ પાસે અને રજા કરી શક્યા છીએ, તે બદલ પ્રથમ નંબરે અનુવાદક મહારાજબ્રીના જેટલા ઉપકાર માનીએ તેટલા ઓછા છે, તેઓશ્રીના ચરણારવિદમાં કાર્ટિશઃ વંદનાપૂર્વક તેમને અમારી નદ્ય વિનાપ્ત છે કે હજા પણ આવા ઉત્તમાત્તમ અભ્યાસાપયોગી અનુવાદ પ્રન્થા તૈયાર કરી જનસમાજને સદાય લાભ આપતા રહે.

भा अन्यता मुद्रक महोहयंत्रसता मासिक श्रीयत शुद्धां महित्र पुस्तृद् केमाम धर्मक काणकपूर्वक अन्यमुद्रक्षमां ज्यात आपे व्हें स्ते मुद्रक्ष्मणाना सन्हित्र महित्र સારા વિકાસ સાધ્યા છે તેમના આભાર માનવામાં આવે છે, અને વધુમાં સ્વભાવનાથી આ મન્ય સાદ્યંત સહ્ય દર્શિએ તપાસી જનાર તેમજ યાગ્ય સચ્ચનાએ કરનાર શ્રીમાન્ કુંવરજભાઇ આહુંદજીના આભાર માનવાનું પહુ અમારાથી હુસાતું નેયા કુંવરજા

છેવટે-મન્થમાળાના જન્મદાતા આચાર્ય શ્રીના, અનન્ય ભાવે ઉપયોગી પુસ્તંકાના પ્રકાશનમાં સહકાર આપનાર પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજયપ્રતાપ સ્રીધરજીના, મન્થના સંશોધનાદિ કાર્યમાં સંપૂર્ણ સહાયક પં. મહારાજ શ્રી ધર્મ વિજયજી મ. તો આ મન્થના અનુવાદક મહારાજશ્રી ઘશોવિજયજી મ. તો અને મન્ય તૈયાર થતા અલ્યાસર્ય પ્રથમ મંગલ કરનાર બાલમૃનિ શ્રી જયાન દિવજયજી મહારાજાદિ ગુરદેવોના ઉપકાર માનવા સાથે પાદપંકજમાં વંદન કરી ભવ્યસમાજ આ ત્રેલાકપદીપિકા બૃહત્સં મહણી મન્થના અલ્યયન અલ્યાપન દ્વારા પર પરાએ ત્રેલાકય દીપક સમા અક્ષય અનંત લાકાલાકાલાક ચામ પ્રાપ્ત કરે એજ, હદયેમ્છા!!!

અક્ષયતૃતીયા **સં.** ૧૯૯૫**.** વટપક્ર**-વ3ાદરા**• નિવેઠકઃ— માહનપ્રતાપીન'દ–ચરણોપાસક લાલચ'દ₊

मेघाच्छको यथा चन्द्रो, न राजति नमस्तले । उपोद्धातं विना शास्तं, न राजति तथाविधम् ॥ १ ॥

[એ આપ્તાક્તિ અનુસાર ક્રાઇપણ પુસ્તક ગમે તેટલું મહત્વ કે ગૌરવભર્યું હાય પણ તેના ઉપર સચાટ પ્રકાશ ફેંકતી, ગ્રન્થવિષયોના તલસ્પર્શી પરામર્શ કરતી અને ગ્રન્થના સારભૂત નવનીત દર્શાવતી એક સુંદર અને સુવિસ્તૃત પ્રસ્તાવના કે ઉપાદ્ધાત ન હાય તા તે પુસ્તક જોઇએ તેવું શાભતું નથી, તેમાં એ અત્યારે તા ' પ્રસ્તાવનાનું ગૌરવ જેટલું વધારે તેટલું ગ્રન્થગૌરવ વધારે ' એ સહજ પ્રથા થઇ ગઇ છે. હું પણું તે નિયમને અપનાવી, યથામિત સુવિસ્તૃત પ્રસ્તાવના લખવી શરૂ કર્યું છું.]

બ્રત્થરચનાથી પ્રસ્તાવનાના શ્રમ કંઇ ઓછા નથી, આખાએ બ્રત્થના સાર દર્શાવવા સુદ્ધિને સરાણે ચઢાવી કેટલી કસવી જોઇએ અને વાચક વર્ગ માટે એવું રહસ્ય-સ્વરૂપ નવનીત મુકી દેવું જોઇએ, કે જેથી વાચકવર્ગને આત્મ-સંતાષ થાય.

ન, દર્શન તે-શ્રદ્ધા, અને ચારિત્ર ક્ષ્યાદિ અનુભવગમ્ય સહભાવિ આત્મીય મુણા પૈકી જ્ઞાનગુણ એ સર્વોત્તમગુણ છે અને જગતભરમાં ગણાતા સર્વ મુણા પૈકી તેનું સર્વાત્રમ્યુપિણું એ અનુભવ સિદ્ધ વસ્તુ છે, અખિલ જગતવર્ત્તિ સર્વાત્માઓ ન્યૂનાધિકપણે જ્ઞાનગુણથી વિરહિત હોતા નથી, આથી જ્ઞાન એ ગુણ છે અને આત્મા એ ગુણી છે. એ ગુણ-ગુણીના સંબધ

અવ્યક્તિચારી દ્વાવાથી જ્યાંજ્યાં આત્મા ત્યાંત્યાં જ્ઞાન, જ્યાંજ્યાં જ્ઞાન ત્યાંત્યાં આત્મા, એવી રીતે ઉભયનું એ સહચારિપાચું અનાદિકાલથી સર્વાત્મવ્યાપ્ત દ્વાવાથી સંસિદ્ધ છે, જ્યાં જ્ઞાનાંશ નથી, અરે! અક્ષરના અનંતમાભાગ જેટલા પણ જ્યાં જ્ઞાનલવ નથી, ત્યાં પદાર્થ કે દ્રવ્યા ચૈતન્યસ્વરૂપ નહિં પણ જડસ્વરૂપ છે. જ્યારે જ્ઞાન એ ચૈતન્ય સ્વરૂપ અને સર્વોચ્ચગુણ છે તાજ 'વિશિષ્ટ જ્ઞાનાપત આત્માઓ સર્વ સન્માન્ય, સદાપૂજનીય અને યાવત્ સહસા વંદનીય થઇ શકે છે 'એ સિદ્ધ સનાતન કથન સર્વદા નિ:શંક સત્ય દરે છે.

એ ત્રાનથી સંપૂર્ણ થવા માટે ત્રાનાવરણીય કર્મને ક્ષય કરવું જોઇએ, તે ક્ષય કરવા માટે તે કર્મ બધનનાં મીલિક કારણોને તિલાંજલી આપી, નવ્ય શુભ કર્મોતું ઉપાર્જન કરવું જોઇએ, અને એમ કરતાં સંપૂર્ણ ત્રાનજયોતિને આવરનાર કર્મના નિર્મૂલ ક્ષય કરવા જોઇએ, અને ત્યારેજ તે આત્મા લોકાલોકવર્તિ ત્રૈકાલિક ચરાચર, કિવા જડ કે ચેતનના વિશ્વવિસ્તીર્ણ સર્વ ભાવાને હસ્તામલકવત્ આત્મ-પ્રત્યક્ષ કરવાની અવિનાશિની અને અવિપર્યાસિની અતીન્દ્રિય અનંતશક્તિના બોકતા બને છે, તેવી અનંતશક્તિ સંપત્ર વ્યક્તિને સુપ્રસિદ્ધ અને રદ શબ્દામાં મુક્યોએ તો તે ઇશ્વર અથવા પરમાત્મ સ્વરૂપ કહેવાય છે. જેને જૈના પોતાના પારિભાષિક-રદ શબ્દામાં તીર્થ કર અરિહંત, કેવલી, સર્વત્ર જિનેશ્વર વીતરામ ઇત્યાદિ પૂજ્ય અને ગુણવાચક શબ્દોથી સંબોધી અહનિંશ તેમની પર્યુપાસના કરે છે.

એવા ઇધરાત્મક કિવા પરમાત્મ સ્વરૂપવ્યક્તિને જગતના પ્રત્યેક સુદ્રા અને વિચારશક્તિ સંપન્ન પ્રાણી સમુપાદેય ગણે છે તથા આત્માનિત માટે તે સર્વદા પરમાત્વતત્ત્વના પરમાન્યાસક હોય છે. વર્તમાન દુનિયામાં જેના, બીહો, વૈદિકા, શેવા, ઇસ્લામીઓ, પારસીયા, પ્રોટેસ્ટ-કિશ્ચિયના, કે રામન કેથાલિકા ઇત્યાદિ જેજે ધાર્મિક ફિરકાઓ વિદ્યમાન છે, તે દરેક ધર્મારાધક વ્યક્તિઓની અતરેચ્છા ધર્મના આદ્ય સંસ્થાપક સ્વમાન્યતાનુસારે પ્રાપ્ત કરેલી ઉચ્ચક્શાને સાધ્ય કરવાની હોય છે; એમ તેના સિહાન્તા અને મંદિરા-મરજીદા કે ચર્ચામાં કરાતી પ્રાર્થનાના શબ્દ ધ્યેયમાંથી સામાન્ય રીતે સમજી પણ શકાય છે, એટલુંજ નહિ પણ તેઓ એક નિલ્ તો બીજી રીતે પણ ધર્મસંસ્થાપક, ધર્માપદેશક અને ધર્મકર્તવ્ય એ ત્રણેય તન્વાને પણ સાથે સાથે અપનાવતા હોય છે.

આમ હતાં આત્મ-જીવનના સર્વત: પરમસરક્ષક અને પરમહિતકર એવા એ ત્રણે સિહાન્તો સામે પણ વિરૃદ્ધ અપલાપા, અવિચારી મન્તવ્યા અને અનિચ્હનીય કર્તવ્યા પણ કાઈકાઇ ખુણેથી ઉભાં થતાં શ્રવણોાચર અને દિષ્ટિગાચર પણ થાય છે, પરંતુ માનવજાત યાદ રાખે કે જ્યાં સુધી આત્મા સંપૂર્ણ ગુણી કે સંપૂર્ણ જ્ઞાનવાન નથી, ત્યાં સુધી અતાનજન્ય યદ્દા તદ્દા ખાલવું કે સ્વેચ્છાપૂર્વ ક રવમતિ કલ્પનાનુસારે જે તે માની લેવું એ ઘણું જ ગંબીર અને ભૂલભર્યું, જોખમી અને જીવનને અધામાર્ગ ગમન કરાવનારું પગલું છે, વાસ્તવમાં એવાએ માટે તા પરમાત્મ દશાની પ્રણાલિકાએ આરદ્ધ થવા સીધા અને સરલ પ્રાથમિક રાજમાર્ગ એહીજ આદરવા ઘટે કે પ્રાચીન મહર્ષિઓએ દર્શાવેલી શાસ્ત્રીક્ત પદ્ધતિ અને પ્રણાલિકાએ ચાલવું, એટલું જ નહિ પણ અટલ અને અનુભવસિદ્ધ સિદ્ધાન્તોના શ્રહાપૂર્વક સ્વીકાર અને અમલ કરવા; એ સિવાય મુમુક્ષ જીવા માટે નિષ્કાંટક અને સહીસલામત ભર્યો બીજો એકેય સન્માર્ગ જણાતો નથી.

પણ ભારે કમનસીબી સાથે મારે કહેવું જોઇએ કે આપણે એ આપ્રમહર્ષિઓના સનાતન સત્ય સ્વરૂપ કરમાનોને શિરસાવંદ્ય કરી નથી આવકારતા કે નથી તો તે તત્ત્વોની તલસ્પર્શી વિચારણા માટે સમય કે સમજણનો ઉપયોગ કરતા, પરિણામે એકજ સાધ્યભિન્દુ ધરાવતા વિવિધ વર્ગોમાં પણ શાસ્ત્રોક્ત વાકયોની ભાળતામાં પરસ્પર વિસંવાદ જન્મે છે અને ક્રમશઃ તે વૃદ્ધિંગત થઇને પોતાના વર્તુલમાં પ્રભલ સ્થાન પણ જમાવી લે છે. ચાલુ

સુગમાં પણ તત્ત્વાતત્ત્વના સુરહસ્યને નહીં સમજી શકનારા, સ્યાદાદમાર્ગરાષ્ટ્રીથી અનિભાશ અને પૂર્વાપરના સંબંધને નહિ ઘટાવનારા કેટલાક અણુસમજીવર્ગ કાઈ કાઇ પદાર્થના નિર્પણ કે નિર્ણયના પ્રસંગે કે નવીન વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિના હેતુઓના પ્રસંગે મહાન્ પુરૂષાના ત્રિકાલાળાધિત અવિચ્છિત અને અકર સિદ્ધાન્તાને અમાન્ય કરી તે ઉપર કેવળ કલ્પનાના હવાઇ કિલ્લાઓ ખડા કરી દે છે, પરંતુ 'કૂપમંડ્રક ' ન્યાયથી છુહિમાન અને વિચારક વ્યક્તિઓ માટે એ સન્માર્ગ હોઇ શકતા નથી. તેઓએ તા જરા ઉડુ ઉતરી દીર્ધ દૃષ્ટિથી લક્ષ્યપૂર્વ કે વિચારવું ઘટે કે દરેક શાઓનું પ્રત્યક્ષ કે પરાક્ષ, અથવા તા પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, ઉપમાન કે આગમ–શબ્દ પ્રમાણથી જ નિરૂપણ હોઇ શકે છે, તેમાં કાઈ પદાર્થ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી સંસિદ્ધ થતો હોય ત્યારે કાઈ અનુમાન પ્રમાણથી ઘટતા હોય જ્યારે કાઇ પદાર્થમાં સ્થાર્થ સાસિદ્ધ થતો હોય ત્યારે કાઈ અનુમાન પ્રમાણથી ઘટતા હોય ત્યારે કાઇ પદાર્થમાં સાર્થ સ્થવા આગમ પ્રમાણથી વસ્તુતત્ત્વની સિદ્ધિ પણ અવશ્ય કળ્યલ રાખવી જ પડે છે.

કારણકે-શબ્દ-આગમના પ્રણેતા કાળુ ? તેના ધડીભરતે માટે વિચાર કરીએ, તો ' पुरुषिश्वासे वचनविश्वासः 'એ ન્યાયે આગમના પ્રણેતા રાગદેષ માહ રહિત એવા સર્વત્ર પરમાત્માઓ હોય છે અને તેઓ બીના વચનામૃતમાં વિરોધાભાસ કે વિસંવાદને સ્થાનજ હોઇ શકતું નથી, કારણકે ' रागाद् या द्वेषाद् वा माहाद् याऽनृतं ब्रूयात् 'એ આપ્તાકિત પ્રમાણે માનવજાત ત્રણ પ્રકારે મૃષા બાલે છે, જ્યારે આ મહાન્ વિભૂતિઓએ એ ત્રણે કારણોનો સમ્લ-વિધ્યંસ કર્યો હોવાથી તેમની વચનાવલીમાં અસત્યને અવકાશજ ક્યાંથી હોય ! માટે આગમ પ્રમાણુ એ સર્વત્રાહ્ય કરવુંજ પડે છે, જો તેને પ્રમાણભૂત ન માનીએ અને હવામાં ઉડાડી નાંખવામાં આવે તો ભયંકર અનર્થતા વ્યાપી જાય અને સર્વત્ર પ્રણીત ધર્મ-શાસ્ત્રના અચલ સિહાન્તામાં સર્વત્ર ધેરા અધકાર જામી જાય, તેમજ અવ્યવસ્થાનાં વાદળા ઉતરી પડે.

આથી જે અતીન્દ્રિય પદાર્થો છે કે, જેને જોવા કે જાણવા માટે ચર્મચક્ષુતું સામર્થ્ય નથી તેવા પદાર્થા તો હંમેશાં જ્ઞાનીગમ્ય હોય છે, જે માટે કહ્યું છે કે:—

समान विषया यस्माद् बाष्यबाधकसंस्थितिः। अतीन्द्रिये च संसारि-प्रमाणं न प्रवर्तते॥

અલખત્ત સમયના પરિવર્ત્તન સાથે પ્રજાના સામાજિક ધાર્મિક વૈજ્ઞાનિક, કે વિવિધ કલા-તથા સાહિત્ય દૃષ્યાદિ વિષયોને લગતી અભિરૂચિના માર્ગાનું પણ અનેક પ્રકારે પરા-વર્તન થાય છે પછી તે યોગ્ય હોય કે અયોગ્ય હોય, પણ એ પરાવર્તનના પ્રતાપે અત્યારે બ્રહ્મા પ્રધાનયુગનું સ્થાન તાર્કિક યુગે લીધું છે, તે જોતાં એ દિશામાં વધુ પ્રગતિ અને પ્રયત્ન દ્વારા તર્કયુક્તિઓ વહે શાસ્ત્રોક્ત કથનાના નિરૂપણના વિકાસ અને વૃદ્ધિ થાય તો જડવાદી યુગમાં હઠીલા અને અણસમજી વર્ગ માટે પણ તે વસ્તુ તથા ઐતિહાસિક કે આગમ પ્રસિદ્ધ બીનાઓ પણ બ્રહ્મ પ્રાથ થાય અને ત્યારે જ તેનું સત્ય પ્રદ્યાંક અંકાય. એટલા પુરતું આત્માલતિ—અધ્યાત્મસ્વરૂપ અને અહિંસા પ્રધાન એવા જનધર્મના સનાતન સિદ્ધાન્તો લોકરૂચિ ઉત્પન્ન થાય તેવી રીતે લોકર્ભાગ્ય કરવા આત્મપ્રેરણાત્મક અને આકર્ષણા-

ત્મક રીતે નવીન પહિતિનું અન્વેષણ કે પરિમાર્જન ચાક્કસ માગી લે છે પણ સાથે એ ઉમેરવું જોઇએ કે એ પરિમાર્જન શાસ્ત્રોક્ત આશયાને અળાધિત રાખીને હોાલું જોઇએ, નહિ કે મારી મચડીને, વિકૃત કરીને કે ખંડન કરીને !

વાયરલેસ-રેડીઓ-ફાતાબાફ વિગેરે યન્ત્રાતા શાસ્ત્રીય દ્રષ્ટિએ સમન્વય;-

વૈજ્ઞાનિક દ્વેતુઓ અને સંશાધનાના કારણાની પ્રસ્તુત સર્ચાની વધુ સિદ્ધિને માટે શોડોક ઉલ્લેખ અરથાને ન ગણીયે તો મારે કહેવું જોઇએ કે વર્તમાનમાં વૈજ્ઞાનિક (સાયન્ટીપીક) પહિતિથી શાધાએલ ફાંદાગ્રાક્-ફાંનાગ્રાક્-ટેલીફાન-ટેલીમાક, રેડીઓ, લાઉડસ્પીકર, વાયરલેસ, ટેલીવીઝન વિગેરે નવીન નવીન અનેક યાન્ત્રિક શાધખોળાથી જૈન ધર્મ-સિદ્ધાંતામાં શબ્દ, છાયા, પ્રકાશ, પ્રભા અધકાર વિગેરેનું પૌદ્દગલિકપણું દર્શાવ્યું છે તે પાશ્ચાત્યાએ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી સિદ્ધ કરી ખતાવ્યું છે. ' શાદ્યગુખક્રમાક્તાશ્વમ્ ' શબ્દ એ આકાશના જ ગુણ છે, તે કદી પુદ્દગલ સ્વરૂપ નથી. આવી જોરશારથી ઉદ્દેશિષણા કરનાર ન્યાય કિવા વૈશેષિક દર્શના પણ ' પૂર્વોકત યાન્ત્રિક પ્રયોગોમાં રેડીઓ વાયરલેસ-સ્ટેશનદ્રારા છ છ હજાર માઇલ ઉપરના દૂર પ્રદેશામાંથી નીકળતા શબ્દોનું અહીંના યન્ત્રમાં પ્રદેશ, વકતા વિના શબ્દોનું ઉત્પાદન, તેવીજ રીતે ફાનાગ્રાકમાં વકતાના કે જડપદાર્થમાંથી નીકળેલા શબ્દનું પ્રદેશ, વળી લાઉડસ્પીકરના પ્રયોગથી થતા શબ્દોનો પ્રતિધાત, આવા કારણાને લઇને પુદ્દગલપણું સ્પષ્ટ અનુભવાતું હોઇ ' શબ્દ એ આકાશના ગુણું છે ' એ માન્યતામાં શિથિલ થયાં છે અને આધુનિક નૈયાયિકાને એ વસ્તુએ ખરેખર એક અકલ્પ્ય મું ઝવણમાં મુકી દીધા છે.

આ તો યાન્ત્રિક શોધખાળનું આપણે દર્ણત ટાંકયું, જ્યારે રાગ-દેષ-માહના ક્ષય કરી જડ ચેતનના ત્રંકાલિક ઉત્પાદ, વિનાશ કે ધ્રુવના સંપૂર્ણ ભાવાને આત્મપ્રત્યક્ષ કરનારા સર્વજ્ઞ ભગવંતાએ તો યાંત્રિક પ્રયોગો (એકસપેરીમેન્ટ) કર્યા સિવાય જ જીવનના અનુપમત્યાગ, જજ્વલ્યમાન તપાબલ, અને અતિ વિશુદ્ધ સંયમના મહાન પ્રતાપે ઉપ્તત્ર થયેલા લોકા-લોકવર્તિ રૂપી-અરૂપા પદાર્થના પ્રકાશ કરનારા યથાર્થ જ્ઞાનના સામર્થ્યથી જગ જંતુઓની સમક્ષ સ્વ-પર કલ્યાણાર્થ પ્રવચતા કરતાં ઉદ્યાપણા પૂર્વક અનેકશઃ સનાતન સત્ય જહેર કરેલ છે કે શબ્દ એ આકાશના શુણ નહિં પણ પુદ્દગલના પ્રકાર છે, જે કથનને અત્યારે પાશ્ચાત્ય વૈજ્ઞાનિકાએ સાક્ષાત્ સિદ્ધ કરી બતાવી આપ્યું છે.

આ શાધખાળ લાેકદ્રષ્ટિએ માનવ સમૂલમાં તદ્દન નવીન ભલે ગણાતી હાેય પણ જૈન સિહાન્તની દ્રષ્ટિએ તાે એ વસ્તુ અનાદિ સિહ છે, પણ સમયના પરિવર્ત્તન સાથે તેના વિલયાત્પાદ થયા જ કરે છે.

જૈન સિદ્ધાન્ત લંમેશને માટે કહેતા આવ્યાછે કે–કંચન કામિનીના સર્વાં શૈત્યાગી, જગ્નત્-જંતુના ઉદ્ધારક, સત્ય અને અહિંસાના ખ્વજધારી મહાનુભાવ તીર્થ કર પરમાત્માઓના જન્માદિ પંચ કલ્યાણકના પ્રસંગા આવતાં પરમાત્માના દિવ્ય પ્રતાપે ઈન્દ્રોનું આસન કંપે એટલે તે ઈન્દ્રાદિદેવા વિશિષ્ટ શાનથી જાણીને તે દિવસોને સહુ બેગા મલીને ઉજવવા માટે ઇન્દ્રની આશાચી પાતાના સંદેશા પાતાની માલિકાના સ્થળામાં સર્વત્ર પહેાંચાડવા અને કલ્યાણુકની જાગૃતિ કરાવવા હરિણુંગમેલા નામના દેવને બાલાવી જ્યારે ત્રણુવાર સુધાષા નામની ઘંટા વગડાવે છે તે સાથે જ અસંખ્યયોજન દૂર રહેલી બાકોની એકત્રીશલાખ નવાણુ હજાર વિમાનવર્ત્તિ ઘંટાઓ પણ દિલ્માનુભાવથી સમકાળ જ વાગવા માંડે છે ત્યારે સમગ્ર દેવલાક શબ્દાદૈત થઈ જય છે. તે ધખતે અન્યદેવા ઘંટાઓ દ્વારા પાતાના સ્વામી ઇન્દ્રની આજ્ઞા સાંભળવાને સર્વ કાર્ય તજી સજળ થઇ જાય છે, બાદ ઘંટાઓના છુલ દ અવાજો સંપૂર્ણ શાન્ત થતાંની સાથે સીધર્મ વિમાનમાં રહેલા હરિણુંગમેલા શકાજ્ઞાને સંભળાવતા થકા જણાવે છે કે ' પરમહિતકારી જિનેધર-દેવનું' કલ્યાણુક હાવાયા ઇન્દ્રમહારાજ મત્યેલાક જાય છે તમારે જવું હાય તા આવજો ' આ શબ્દી અસંખ્ય યોજન દૂર દૂર રહેલા વિમાનાના દેવા સાંભળી શકે છે.

અહીંઆ સોધર્મ વિમાનમાં રહેલી સુધાપાલ ટાના વિપૂલ રહ્યુકારનું કરોડા અબજો નહિ પહ્યુ અસંખ્ય યોજન દૂર રહેલી સોધર્મેન્દ્ર તાએના વિમાનાની લાખા લંટાઓમાં અથડાવવું, પુનઃ હરિણેંગમિષી દેવના મુખમાંથી નીકળેલા શકાત્તાના શબ્દોનું તાર કે ચાંભલા વિના સર્વત્ર પહોંચી જવું ઇત્યાદિ શાસ્ત્રોક્ત છતાંત્તનું શ્રવણ કરનારાઓમાંથી કેટલીક અનિલત્ત અને વિચારશીયિલ વ્યક્તિઓને મહદાશ્વર્ષ ઉપજતું, પરંતુ 'કારણાત્ કાર્યાનુરાધન ' એ ન્યાયથી તેમનું -પરમાત્માઓનું કચન કદી અસત્ય હોતું જ નથી, તે તા યથાર્થ નિઃશંક અને સત્ય જ બાલનારા હોય છે. એ જ વસ્તુ ઉપરથી શાધાયેલ વાયરલેસ રેડીઓની શાધખાળ અણુમાલ દ્રષ્ટાંત પુરૂપાડી જિનેધરના વચનોના સાક્ષાતકાર કરાવી આપણા મિથ્યા આશ્ચર્યને ફગાવી દીધું છે.

અરે ! જિનેધરનું શાસન તો જડ કે ચેતનમાંથી પ્રગટેલા પ્રત્યેક શબ્દોની ગતિ એકજ સમયમાં [નિમેષ માત્ર માંતો અસંખ્ય સમય થઈ જાય ત્યારે સમયનું માન જ્ઞાની સિવાય કેાણુ કળી શકે ! જેની પાસે સેકન્ડ તો ઘણી મોટી થઈ પડે છે.] ચીદરાજ લોકના એક છેડેથી બીજા છેડા સુધી પહેંાંચી જવાનું જણાવે છે તો પછી સેંકડા ગાઉમાં વાયર-લેસ વિગેરેનું શ્રવણ થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય છે !

વળા વૈશેષિક દર્શનના " **ક્ષિત્યસેતે जो મરુદ્ર યો મ-कા હવિ ગ્વેદિનો મન**: " એ સિદ્ધાન્તની રૂએ પાણી તેમજ વાયુ પૃથક્ પૃથક્ સ્વતંત્ર જાતિના પર માણુથી બનેલા જલ-વાયુનું દ્રવ્યો હોવાનું પ્રતિપાદન થાય છે, પરંતુ તેમની એ માન્યતાને ફટેકા માર-એકીકરણુ-પૃથ- નારી સાયન્ટીપ્રીક પહિતએ સિદ્ધ કર્યું છે કે બે ભાગ હાઇપ્રેઝન તેમજ એક ક્ર્યું; — ભાગ એકક્સીઝન [Hર્ફ+6 વાટર] નું મિશ્રણુ થતાં તુરત (વાયુનું પણુ) પાણી થઈ જાય છે, પાણીરૂપે પરિણમેલાં એ અભ્યુઓ પુનઃ પ્રયાન્થી અલગ અલગ પણુ થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે બન્તેનું એક્રીકરણુ અને પૃથક્કરણુ થતું જોવામાં આવવાથી મજકૂર દર્શનના સિદ્ધાન્ત અયુક્ત ઠરે છે, જે દ્રવ્ય સ્વતોભિન્ન છે, તેનું દ્રવ્યાન્તર રૂપે ત્રણકાળમાં પરિવર્તન થતું નથી, જ્યારે જે વસ્તુનું એક્રીકરણુ કે પૃથક્કરણુ અશક્ય મનાતું હતું ત્યારે સામ્પ્રતયુગમાં વધતા જતા વિજ્ઞાને એ બીનાને શક્ય બનાવી, અન્ય મતાવલંબીએને ઝાંખા પાડી, સર્વદ્રીએ વસ્તુના યથાર્થ ભાવને પૃથક્ પૃથક્ સ્વરૂપે ન

વર્ષા વર્ષા માં માથી દેખાતા તેમજ મ્યુકાવાતા જન્ન તેમજ વાયુના શરીરના પ્રદ્રગન દ્રગ્ય વર્શીક માને તેમાં પણ મોદારિક નામની જાતિ વિશેષમાં સમાવેશ હોવાનું સ્પષ્ટ પ્રતિભાદન કરેશ છે.

માં પ્રમાણે માલુ સદીમાં ખૂબજ રહિંગત થએલી ફોટામાફિક પહાર્તિ માટે તેં ક્ષી પ્રતાપના સૂત્રના સમર્થ ટીકાકાર **એ મલયબિરિવર્જીએ પ્રત્યેક તમા**વિધ **ફેટામાફિક અને બાદર મૂર્ત્ત કરવામાંથી ' પ્રવારામાંથી વહેતા પાણીની સાફક ' કેવી કેવી દેવી દેવી વિતા પાણીની સાફક ' કેવી કેવી દેવી પ્રતિવિતાન રીતે છાયાના પુદ્દગલીનો પ્રવાદ નીકળે છે, અને તે પુદ્દગલીનું ભારવર પ્રદ્ધતિ:– તેમજ અભારવર ક્રબ્યમાં [દર્પણાદિકવત્] કેવું પ્રતિબિબ પડવા સાથે કેવા કેવા કેવા પ્રકારથી મહણ થાય છે તે સંબધી ઘણોજ રાયક ઉલ્લેખ કર્યો છે.**

આ ઉપરથી વિશ્વમાન જૈન સિંહાન્તામાં વસ્તુધર્મનું પ્રતિપાદન કે તે તે વિષયની સ્પષ્ટતાઓ તે ક્રેઇ એમને એમ જહ્યુવી દીધેલી નથી, પરંતુ તેનું સચોઢ અને હદયંગમ જ્ઞાન થવા માટે શાસ્ત્રસ્થ સક્ષ્મ, ગઢન અને કાર્ડિન્ય ભાવવાળી પ્રતિપંક્તિએ ઉપર મૂખજ ઝીહ્યુવટપૂર્વં ક વિચાર કરવાની સુદ્ધિને સરાણે ચઢાવવાની તક સાધવાની સંપૂર્ણ આવશ્યકતા છે.

જે ગ્રાની મહિષે એએ સ્વાત્મતાનના ખલે આત્મ-પ્રત્યક્ષ વસ્તુના ભાવાને યથાર્થપણે કલા, જે પ્રભુના સિહાન્તામાં ઠેર દેર પીફગલિક કે અપીફગલિક પદાર્થોનું જેન અશ્યા- સંપૂર્ણ પ્રતિપાદન થયું છતાં તેના સમન્વય કરી તે તે વસ્તુની શાધ સિઓની માટેનાં કારણો, તેમજ તેના નિર્ણયા જે થઇ શકતા નથી, તે સાટે નિષ્પક્ષ- ક્ષિતિઓ;- પાતપણે મારે અવશ્ય સ્પષ્ટ કહેવું જોઇએ કે, તે તે સિહાન્તાનું વાચન મનન અને સંપૂર્ણ નિદિષ્યાસનના કર્તાવ્ય વિષે આપણું પરાહ્યુમખપણું અને ખૂબ ઉંડા બ્રીલ્યુવબર્યા પરિશીલનના અભાવ ઇત્યાદિ શરમભરી ક્ષતિએ એ જ કમનસીબ કારણ છે. અત્યારે તો વિદ્યાર્થી આલમનું ઉપરચાદું વાંચન, અનેક વિષયાનું અધુરી અને છી છરી દ્રષ્ટિએ અવલાકન, એક વિષયમાં તૈયાર થયા વિના જે તે વિષયામાં માશું મારવાની આપણી ખાટી કુટેવા અને વિના શ્રમે વિદ્વત્તા પ્રાપ્ત કરી લેવાના અનિચ્છનીય વેગે તા તેમાં આરજ વધારા કર્યો છે.

જેટલું જેટલું નવીન નવીન સાહિત્ય વધુ ને વધુ ખહાર પડતું જાય છે, વળી સરલ ભાષામાં સરલાર્થ સ્વરૂપમાં પહ્યુ મુકાતુ જાય છે તેમ તેમ અંતરથી વિચારપૂર્વ ક તપાસીએ તા પ્રત્યેક માનવને લાગ્યા વિના નહીંજ રહે કે આજના વિદ્યાલિલાપીએનું ચિતન પૂર્વ કનું તાન સેવન, ઉત્કટવિદ્રાન થવાની પ્રથમથોજ પ્રાપ્ત થવી જોઇતી શક્તિઓ વિગેરે દિનપ્રતિદિન વેમળું ને ત્વેમળું જ ખસતું જાય છે. જેથી શાસન તથા સમાજના કમલાગ્યે અતિ જરૂરી-યાતના મુગમાં પહ્યુ સમર્થ વ્યુત્પન્ન વિદ્યાનાની મેાટામાં માેડી ખાટ દુ:ખદ રીતે અનુભવાય છે, જે યુગમાં લિખિત પુસ્તકની બે ચાર કે પચીસ નકલો પહ્યુ લાગ્યેજ એક સ્થળે મલી શકતી, જે યુગમાં લાચુવાના સાધનાની પહ્યુ અપૂર્ણતા હતી; છતાં તેવાજ યુગમાં થયોલા આપણુ મહાનુ પ્રભાવક દુર્ધ વિદ્યાનાની નિહાળા, તેમના પ્રતિભાશાલી પાંકિત્ય તરફ દર્શિયાત કરેડ, અને છેવેટ તેમનું તેજસ્ત્રી અનુકરણીય અને વિશુદ્ધ વ્યક્તિત લપાસો ! છે સ્થાજે એકપ્રયુ

क्षेत्र विद्वार के अर्थना विद्वार पुरुषानी रकति धरावी भाग्ये ! के अप स्वपर सास्त्र पार्यका वार्धाः के क्षाकानी कार्याक् विद्वातीनी बाने उक्का कीकी को !

જૈને જૈનેતર વિદ્વાના મમુદમાં અદિલીમ તિદ્વાન તરીક વિખ્યાત થયેલા મુતદેવીના આદ્માત અવતાર મમા શીમદ્ર પશાવિજયજી ઉપાધ્માય પછીથી મત્યાર મુધીમાં એવા ક્રાઈ પ્રતિભાસ પણ, સર્ભ શામનમુગ્રમ પ્રકૃષ મુખે માંમન્યો ક્રે, જે સમાનની ભૂખ ભાગે ?

જો કે હું ' મુદ્રસકાલા તદ્દન અયોગ્ય છે કે સરલાર્થ સાહિત્ય અનર્થ કર્તા છે. એમ કહેવા નથી મામતા, અને એમાં અમાએ વળા, સહના એમા સર પ્રેલા જ છે, એટલે અમે પ્રષ્ટ કર્ય તૈયા નિલ્પ છોએ એમ પણ કહેવા માગતા નથી, તેમ અત્યારે મહાન્ વિદ્વાનોના સદંતર અભાવ છે એમ કહેવાના પણ મારા લેશ માત્ર ઉદેશ નથી, પણ સાથે મીન પક્ષપાતે સહને એટલું તા કખલવું જ પડશે કે સર્વ શાસ્ત્રભ્યાસન, પ્રખર વિદાન, જૈનેતર દર્શતાના પણ સારા જાણકાર, ન્યાય-સાહિત્ય કે વ્યાકસ્થ વિષયના પારંગત. ભલભલાઓને શાસ્ત્રાર્થમાં પરાસ્ત કરનાર, સમાજ ઉપર પાતાની દિવ્યમભા કે કનાર: એવા દુર્ધર વ્યક્તિત ધારી પુરૂષ વાસ્તવિક રીતે જોઇએ તો પ્રાય: નથી દીસતો: તેનાં અનેક કારણો નરીમાં ખે આપણે જોઇ શકીયે છીએ, પણ તે બધાને અહિ જતા કરી મુખ્ય કારણ તા એ બન્યુ છે કે 'ગુરૂપાસેથી સાંભળી કપુક્રય કે ધારી નહિં રાખીએ અથવા ટાંચી નહીં લઇએ તા કરીથા એ વસ્તુ જાણવી મુક્કેલ થશે 'એ જે ભય હતા તે આજે મુદ્રભકલાના વિકાસ સાથે વિનાશ થયા. તમામ જાતના સાહિત્યા પુસ્તક રૂપે બહાર પડવા લાગ્યા, જેથી એ લય રલો નહિ અને વિદ્યાર્થીને ક્ષ્યુસ્થ કે ચીવટ પૂર્વક ભણવાની ખંત ચાલી ગઈ, પરિદ્યામે તે એવું સમજવા લાગ્યા કે જરૂર પડશે તા પસ્તક પાસે જ છે ને, જોઇલેશું, ખરેખર મ્યા ભાવનાએ વિદ્વત્તાની ભાવના ઉપર વજપાત કર્યો છે. વિદ્યાર્થીનું ખર્માર હરાઈ મયું છે, ભુદ્ધિના હાસ થતા આવ્યા છે અને અલ્યાસીઓનાં વિદ્વાન થવાની મનાભાવનાનાં ખલવાન અતે તેજીયકાને પણ મન્દવેગી બનાવ્યા છે.

ટુંકમાં કહું તો જેટલું સાહિત્ય બહાર પડવા માંડયું છે, તેમ તેમ આમિતક લંડારની જમાવટમાંથી પણ તેટલું જ શાન બહાર નીકળી જવા માંડયું છે, પણ આ યુગમાં એ સત્યકથન પણ અરણયરૂદન જેવું નીવડરી.

તથાપિ હજુએ એ ચોક્કસ છે કે વિદ્યાર્થી વ્યુપ્તન થવાને માહતા હાય તા તેને વિવિધપ્રકારના મુદ્રસ્ત્ર સાહિત્યના મોહપાશમાં અને તેની લુલ્ધતામાં યુગપત્ ન સપદ્મતાં એક એક વિષયના મોલિક સિદ્ધાન્તોનો સંપૂર્ણ પરામર્શ કરી, વ્યુપ્તનપસ્તું મેલવ્યાવ્યાદ અન્ય વિષયોને કમશ:મહસ્ત્ર કરતા ન્યય તા હતા પસ્તુ તે વ્યુપ્તન અને ધુરધર વિદ્વાન થવાને સર્જાએલી છે, એમ અનુભવીઓનું હાર્દિક મન્તવ્ય છે.

પુદાર્થસિદ્ધિ માટે અનુકુલ સંભોગાના અભાવ;-

અન-તૈકાની મહિવિંગાના સિદ્ધાન્તા ત્રિકાલભાવિત દેવા છતાં તે સિદ્ધાન્તાને જાણવાની, કે જાણુલાઓ માટે પરામર્શ કરવાની બેદરકારી તેમજ અવેષ્ણા કરતાર જિજ્ઞાસુઓ દેવ તેલા તેમને માટે જોઇતા અમના કે ઉત્તેજનની ખાગી, મૃતિમ**કા**મ ભાગોત **દ્વાપિ કર્યો** વસ્તુની સિહિમાં સહાયક થઇ શકે તેવા પ્રોફેસરોની ક્ષતિ, અને વર્ણી કંગ્યાંનું કેની ભ્રાન્યય વિગેરે અનેક કંટાળાભર્યા માર્ગોથી શાનસિંહ પ્રયોગા પણ સમજી કે સમજવી શકાતા નથી તા પછી પ્રયોગ સિંહ તા કર્યાથી જ દર્શાવી શકાય.

આર્ય સંસ્કૃતિના વિકાસમાં જૈન પ્રજાના કૃષ્ણિ;-

જ્યારે જ્યારે આવે સંસ્કૃતિ વિનાશને આરે પહેંચી જતી ત્યારે તેના સર્વતામુખી પુનરત્યાન માટે જૈન પ્રજ્ઞએ ભારતીય આવે મહાસંસ્કૃતિના પ્રત્યેક અંગમાં વિદ્યુત્ વેગે પ્રાહ્યુસંચાર કર્યો છે, તે પાછળ અને જગતની પ્રગતિમાન સંસ્કૃતિ અને શિસ્તતામાં પહ્યુ પોતાનાં જીવન, શક્તિ અને બુહિમત્તાના સમર્થ અને સર્વદિગ્ગામિ કાળા અપ્યાં છે એમ ઇતિહાસ ખતાવી આપે છે, એ જૈન સંસ્કૃતિના પ્રખલ પ્રતાપે દરેક સાહિત્યરશ્મિ અભિવૃદ્ધિના પુષ્કા સમકારા અખકી પ્રભા છે.

જૈન સમાજ માટેની શાચનીય બીના;-

જ્યારે આજે ક્રાન્તિના યુગ પસાર થઈ રહ્યો છે, જો કે આજના કહેવાતિ ક્રાન્તિના વહેળું, તો સામાજિક કે ધાર્મિક સત્તાના વિશુદ્ધ સિદ્ધાન્તાને વિનાશને આરે ધસડી રહ્યા છે, એછું તો સંસ્કૃતિના પાયા પણ હચમચાવી નાખ્યા છે પણ જે સાચી અને શુભનિષ્ઠાની ક્રાન્તિ જે જે ક્ષેત્રમાં થઇ રહી છે અને દિનપ્રતિદિન આશ્ચર્યકારી અને અજમ ઘટનાએ ખની રહી છે, અને વિજ્ઞાનના જમાના જે અનિલ વેગે ઝડપી પ્રગતિ કરી રહ્યો છે, રાજ રાજ અવનવા તહેવારે પ્રયાગસર્જન, નવીન નવીન શક્તિએાનું આવિષ્કરણ, પાશ્ચાત્ય ભૂમિમાંથી વિશેષે કરીને બ્રવણ ગાયર થતું જાય છે; ત્યારે ખદની વાત છે કે જૈન સમાજ હજા જામત થઈ શકયો નથી. જેમના સંદ્ધાન્તિક તત્વા સનાતન સત્યથી ભરપૂર છે, સ્વયંબુ સિદ્ધ વૈદ્યાનિક રસાયણોના નિર્દેશા અંતર્ગત સંખ્યાળન્ધ વેરાયેલા પથ્યા છે, 'ધર બેઠા મંગા' જેવા સદ્યોગા છતાં તે સિદ્ધાન્તા પાછળ ખૂબજ મનનપૂર્વક, ઝીણવડ ભર્યા પરામર્શ કરે તેવા, રાત્રિદિવસના જાતીય બાગ આપી પદાર્થાન્વેપણ કરે તેવા બાહાશ વૈદ્યાનિકાને સંપ્રહી શકયો નથી, એટલુંજ નહિ પણ એના ઉત્પાદન માટેની દિશાજ જ્યાં શન્ય છે ત્યાં પગલું તા પાડ્યું જ ક્યાંથી હોય! આ બીના શક્તિસંપત્ર સમાજ માટે કર્યા એકા સ્થાળ નથી.

र्जन धर्म अपने कैन अक्षता अक्षाय;-

જેનદર્શન અનેકાંતવાદી અને અહિંસા પ્રધાન છે, એ બન્ને તેના મોલિક આધારભૂત સુદ્રદ સ્થંભો છે, અને અનેકાંતવાદના અસ્ખલિત પ્રતાપે દુનિયાભરના ધર્મો કે સંપ્રદાયોની ભિન્ન ભિન્ન માન્યતાઓ સાથે અહિંસાત્મકપણે એક પ સાધવાના અને હસ્ત્રમીલનના પણ પ્રયત્ન તેણે સેન્પ્રો છે. क्रियार आपि स्थाप स्थापिता क्रिया क्रया क्रिया क्रया क्रिया क्रया क्रिया क्रिया क्रिया क्रिया क्रिया क्रिया क्रिया क्रिया क्रिय

જેના પરિણામ જૈનદરાને પાતાના અભલ પ્રભાવ દરેક ધર્મ અને તેના સિહાની ઉપર પાંચી છે અને પાતાના અસ્તિતને કપરા યુગમાં મૃણ વધુ દીર્પ છવી ચવા માટેના આર્મ માકળ કર્યો છે એ ભાષણે પ્રાપ્ય જિદ્યમાં વસતી નાની તોની જૈન બનાનું 'મહા-નખ 'શબ્દ તરીકનું વર્ચ રૂપ અને સારાએ પ્રાપ્યવતનીઓ ઉપર પડતા બ્રેકમાં પ્રેષ્ઠ પ્રભાવ એતાં હતા તેઓનું મહત્વ અને સાયાર્થ કંઇ એલ્લુ જળવાઈ નથી રહ્યું, શહેરામાં પણ દરેક ઠેકાલું જૈને પ્રભાનું તર તેના એલ્લોએ હતા સુંદર રીતે ઉચ્ચ કક્ષાએ સચવાઇ રહ્યા છે એ એતાં સમાજ વિજ્ઞાનની દિશામાં પદસંચાર કરે તો ઇતર સમાજના સાથ પણ ધારે તા બહુસંદર મેળવી શકે.

લુગડાને કાર-પાલવ કેટલા હોય ? છતાં તેનું સોંદર્ય અને પ્રભાવ કેશના વસ્ત્ર ઉપય પડે છે, તેમ જેનાની સંખ્યા ભલે થોડી હોય પણ તે દરેક રીતે સામર્થ્ય, શક્તિ અને સાધન ધરાવનારી એક શરૂવીર અને બહાદ્દર તથા અદ્વિતીય દાનેશ્વરી પ્રજા છે એ જોતાં દાનેશ્વરી જેના ધારે તે৷ સુંદર યાજના કરી શકે. અને એ કર્ત દ્ય ધર્મના ફિરસ્તાઓના અને ખરૂ જોઇએ તે৷ સમાજના અપ્રેસરાના શિરે અવલંબે છે.

कैन सभाकनुं नूतन हत्त्व्यः-

વળી અહીં આ બીજી યાજનાનું સૂચન કરવું પણ નથી બૂલી જવાતું કે આજે પ્રાચીન-ઐતિહાસિક કે શાસ્ત્રીય સંશોધન કરનારાઓની જૈન સમાજના દુર્ભાગ્યે માટામાં માટી ઉશુપ છે, આપણા શાસ્ત્રીય કે ઐતિહાસિક પ્રમાણાયા રવત: સિદ્ધ બીના છે કે જૈનધર્મ એક વખતે ભારતધર્મ બની રહ્યો હતા, ભારતના દશે ખુણે તેના વિજય ડે કા ગાજતા હતા, સર્વ વિભાગમાં તે ફાલ્યા પુરુષા હતા; એ દૂર દૂરનાં બૂમિપ્રદેશમાંથા નીકળતા અવશેષાથી, તેમજ ઇતિહાસવેત્તાઓના કચનથા પણ સ્પષ્ટ થાય છે, છતાં હતા પણ ઘણા દેશામાં પ્રાચીન અવશેષા વિગેરનું સંશાધનક્ષેત્ર અણખેડ્યું પડ્યું છે, જ્યાં થઇ રહ્યું છે તે કેટલીકવાર જૈન સમાજના અવશેષા માટે અન્યાય અને પક્ષપાત થાય છે, આવી વિષમ પરિસ્થિતિના સંતાયજન્ય ઉકેલ લાવવા માટે એક પુસત્તત્ત્વ સંશાધન ખાતું ખાલાય, અને સારા સ્કાલરા રાખી નવા અલ્યાસીઓને તૈયાર કરાવાય અને ત્યારબાદ હિંદની ચારે દિશામાં પ્રાંતવાર એક એક વિભાગ માકલવામાં આવે તા ઘણાંઘણી અદશ્ય અને અજાણી વસ્તુઓ અને સ્થળો ઉપર ક્રમશઃ પ્રાંતજ પ્રકાશ પડે, શ્રીમન્ત ક્રામ ધગ્રશ રાખે તો વૈદ્યાનિક કે ઐતિહાસિક આ બન્ને સંત્ર્યાઓના જન્મ આપી શકે તેમ છે.

જ્યારે પાશ્ચાત્મ તેમજ ભારતીય જૈનેતર વિદ્વાનોનો પૌર્વ તનીય સંશોધનમાં મધ્યાદકાળ થવા ચાવ્યો છે ત્યારે જૈન પ્રજામાં સંશોધનતું સવાર પણ પડયુ નથી, ખેશક સદ્ભાગ્યે કેફાક પરાદ પહેલાંના પ્રકાશ ખીલ્યા છે, એમ કહેવામાં કશીયે અત્યુક્તિ નથી.

तथापि से भारती जवाणहारी शक्ति, सामध्य अने साधन संपन्न आगेवान केनी, अने

જૈન શ્રમણ સંધના વિદ્વાન યહ્યુાતા સંત્રધાર સમા મહારથીઓ સિવાય કાને શિરે ઢાઇ શકે ર જે ઇતિહાસ પદ્યો છે, એતું પણ નિરીક્ષણ અવલાકન કે આસ્વાદન લેવા માટે સમય સમજપ્ય કે સાધન નથી; આવા અવાજો કર્ણે અથડાય એ ખીના જૈન સમાજ માટે દુઃખદ અને ધણીજ શરમાવનારી ગણાય.

સમાજમાં લગભગ અસ્ત પામેલી જિતાસાવૃત્તિને પાછી સતેજ નહિં કરવામાં આવે અથવા જે કંઈ થવા માંડી છે તેને ઉત્તેજન કરવાના પ્રયાસા પ્રગતિપ્રધાન યુગમાં પણ નહીં થશે તા સમાજની ઐતિહાસિક કે ભૌગાલિક વિષય ઉપરની અશ્રહા વધુ ધર કરી ખેસરા, અને એમ થશે તા સમાજ અને સાહિત્ય પ્રગતિમય પંક્તિથી અલગ રહેશે; તે ન થાય માટે આપણાજ હાથે મોલિક સિહાન્તાનું સંરક્ષણ કરવા સાથે બને વિષયોની ઉન્નતિ કરીએ તા અન્યજગતને આશ્રર્ય ઉપજાવી શકાશે અને સમાજે એ દિશામાં નવું પાનું ઉમેર્યું ગણારો, તાજ જૈન સાહિત્ય ઉન્નતિના શિખરે પહોંચેલું જોઈ શકાશે.

' જો જરી પૂરાણી ધરેડ છાડીને કાઈ નવીન ચમત્કાર દાખવનારી યાજનાઓ મતિમાન થાય તા ચાક્કસ જાણવું ધટે કે નંદનવન સમા સાહિત્ય જગત્માં રહેલી જૈન સાહિત્ય કમલોની વ્યનન્ય સૌરભ અને સૌદર્યતાભરી અસંખ્ય પાંખડીઓ પાતાની સધળીએ છટા સાથે એકાએક ખીલી જાય.

' હવે આપણે જૈન ભૂગાળ-ખગાળના મૂલ વિષય ઉપર આવીએ.

પાશ્ચાત્ય અને શાસ્ત્રીય માન્યતા સાથે વિસંવાદ:–

આધુનિક યુગમાં જૈન બૂગાળ તેમજ ખગાળ સાથે પાશ્ચાત્ય પહિતની બૂગાળ--ખગાળનો ધાણો વિસંવાદ જોવાય છે; પણ તેનાં એ કારણો ઉધાડાં છે. ધાર્મિક જૈન બૂગાળ કે ખગાળના વિષયો યાન્ત્રિક સિહિદ્વારા કે કાલ્પનિક અનુમાનો ઉપર નથી ધડાયા, તેમજ તે નિયમો અચાક્કસ પણ નથી થયા. જયારે આજની શાધખાળ તો યાન્ત્રિક સાધનો દ્વારા, તેમજ અનુમાનદ્વારા થાય છે તેમાં પણ ચાક્કસ નિયમ નથી તેમ યન્ત્રા પણ છેલામાં છેલી કાેટિના છે તેમ તેઓ પણ માનતા નથી. જેમ જેમ યન્ત્ર વિજ્ઞાનમાં વધારા થતા જય છે તેમ તેમ વિશેષે જોવાનું સામર્થ્ય ધરાવનાર થાય છે એમ તેઓ સ્વમુખે કખૂલે છે, આવી પરિસ્થિતમાં પૂર્વ પૂર્વની શોધો શ્વસત્ય અને ખાડી કરતી જાય અને નવી નવી શોધો પાલું સ્થાન જમાવતી જાય, આવી પુનરાવર્તન પામતી વિજ્ઞાનની સ્થિતિમાં શાસ્ત્રીય બૂગાળ કે ખગાળના વિષયના સમન્વય કયાંથી થાય ક

જેમ જૈન સિદ્ધાન્તામાં ભૂગોળના શાધ્યત પદાર્થોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તેવીજ રીતે ખગાળ માટે પણ કરવામાં આવ્યું છે; જેથી અશાધ્યતા પર્વતા નદીઓ કે દેશ વિસ્તારા સાથે કયાંથી મુકાબલા થઈજ શકે! અશાધ્યતા પદાર્થો માટે સર્વદ્ય સિદ્ધાન્ત નિયમ બાંધે નિદ્ધે, અને બાંધે તેા એ પદાર્થો પુનરાવર્તન સ્વભાવવાળા, કેટલાક તા તદ્દન નવીના પાદન સ્થિતિવાળા દ્વાવાથી તેઓના અટલ સિદ્ધાન્તમાં, તેઓના જ્ઞાનમાં પરંપરાએ કુઠારાધાત થવાના પ્રસંગ ઉપસ્થિત સાય, અને જગત્તો વિધાસ, શકિત શાય અને તેથીજ શ્રી ભગવતીજી સત્રમાં હતારા પ્રશ્નો દ્વારા હતાં આવા અશાધતા પ્રશ્નોને લગતું સ્થાન ન મલી શક્યું હેત્ય તેત ઉપરાક્ત હતું જોતાં અસંભવિત નથી.

વર્ત માનમાં ભૂગાળ-ખગાળને અંગ શાસ્ત્રીય અને આધુનિક માન્યતામાં ખાસ મહત્ત્વના ફેરફારા શું છે તે નીચે પ્રમાણે.

શાસ્ત્રીય માન્યતાઓ.

- પૃથ્વીના આકાર પુડલા અથવા થાળી સરખા ગાળ છે.
- પૃથ્વી સ્થિર છે. મન્દ્ર-સર્યાદિ જ્યાતિષ ચક્ર કરે છે.
- —-પૃથ્વી માટી છે, અસંખ્ય યાજન પ્રમાણ છે.
 - —અને ચન્દ્ર-સૂર્ય તાે ધણાજ નાના છે.
 - —અસ'ખ્ય દ્વીપ-સમુદ્ર પ્રમાણ પૃથ્વી છે,
- —ચન્દ્ર સૂર્ય-તારાદિ પૃથ્વીથી લાખેા માઇલ દૂર છે.
- —ચન્દ્ર–સૂર્ય, બ્રહો નક્ષત્રો, અને તારા સ્કૃડિક વિમાન સ્વરૂપ છે. અને તેમાં દેવેા રહે છે. વિગેરે.

આધુનિક માન્યતાએા.

પૃથ્<mark>વીના આકાર ઈંડા અથવા નારંગી જેવે</mark>। ગાળ છે.

- —ચન્દ્ર-સૂર્ય સ્થિર છે. પૃથ્વી પાતાની ધરી ઉપર તેમજ સૂર્યની આસપાસ કરે છે અને ચન્દ્ર પૃથ્વીની આસપાસ કરે છે.
- —સૂર્ય લણા માટા છે. પૃથ્વી તેની અપેક્ષાએ લણીજ નાની અને મર્યાદિત પ્રમાણવાળા છે.
- —- ભુધ–શુક્ર વિગેરે અન્ય મહોની માક્ક પૃથ્વી એ પહાૃ ઉપ] ગ્રહ છે.
- —એશીયા, યૂરાપ, આક્રિકા, અમેરિકા એક્ટ્રેલિઆ વિગેરે પંચખંડ પ્રમાણ પૃથ્વી છે.
 - —ચન્દ્ર-સૂર્ય પૃથ્વીથી કરાડા માર્ધલ દૂર છે.
- —ચન્દ્ર-સૂર્ય-પ્રકાદિ પૃથ્વીના પડ સ્વરૂપ છે તે ઉપર પર્વતા સરાવરા ખડકા નદીઓ માણસા નહેરા ટેકરા વિગેરે ઘણું ઘણું છે.

આ અતે આવી બીજી આધુનિક અનેક માન્યતાએ જન્મ ધરાવે છે. એમાં તેઓની પરિવર્તાનશીલ ભગાળ માટે તાે આ સંસ્થા તરફથી બહાર પડેલ' શ્રી ક્ષેત્રસમાસ. ' નામના જૈન મ્રન્થના યુક્તિપૂર્વ ક લખાએલ ઉપાદ્ધાત ખાસ જોવા; જેથાં સત્યાસત્યના સચાટ ખ્યાલ આવશે.

જ્યારે ખરેાળ માટે તા ધણાજ વિસંવાદ છે એ લખવા ખેસીએ તા એક અલાયદા શ્રન્થ જ થવા જ્યા, તેટલું સ્થાન અહીં ન હોવાથી પ્રસંગ તે ચર્ચા મુલતવી રાખી મૂલ વિષય ઉપર આવીએ.

'जि जये ' धातु ઉपरथी ઉखाहि 'इक्किडजिदीकुच्यविस्योनक स्त्रियी नक् अत्यय क्षागतां अथवा सिद्ध हेम व्याहरखना उखाहि 'जिक्शिदीकुच्यमिस्यः कित्

૧ અત્યારે ઘણા પાશ્વાત્ય ાવદ્વાના પૃથ્વી ગાળ ઢાવાની માન્યતા ખાટી છે એમ સપ્રમાણ નહેર કરે છે. અને શાસ્ત્રીય માન્યતામાં ઢળતા નય છે. તે નણીને ખુશી થવા જેવું છે.

સત્રથી ' जि अमिमने ' ધાતુને कित् कः પ્રત્યય લાગતાં ' जिक' સખ્દની નિષ્પિતિ થાય છે, તેની સામાન્ય વ્યુત્પત્તિ ' जयति स्वातमत्तपीयलेक राणक्रेपमोद्दादीम् दुर्घरदाजून् परामवित अमिमचतीति जिनः ' અર્थात् જેઓ રાગ-દેષ અને મેહ્ફથી દુર્ધર શત્રુઓને પાતાના [અમાલ અને અજોડ] આત્મ તપાળલ વડે કરીને પરાભવ પમાડે છે, તેઓ જિન કહેવાય છે.

એવા જિનેશ્વરા અલોકિક અનંત શક્તિ અને સામર્થ્યના ધ્રણી હોય છે. ત્યારે તેઓ સંપૂર્ણ જગત્માં વર્તતા સફ્લમ કે સ્થૃલ પદાર્થોના ત્રણે કાલના ભાવાને આત્મ પ્રત્યક્ષ જોવાનું પરમ સામર્થ્ય ધરાવતા હોય છે, અસત્યના મોલિક કારણબૂત રાગ-દેષના નિર્મૂલ ક્ષય કર્યો હોવાથી વસ્તુ ધર્મની વ્યાપ્યામાં મૃષા ભાષણ કરવાનું પ્રયોજન હોતુંજ નથી અને માહ એટલે કે અજ્ઞાન અધકારના વિષ્વંસ કર્યો હોવાથી કાઇ પણ પદાર્થનું કાઇ પણ પ્રકારનું સ્વરૂપ જાણવા માટે મુંઝાવાપણું રહેતું નથી, જે ખીના અગાઉ જોઈ આવ્યા છીએ.

આવા અનેક સળળ હેતુઓને લઈ સર્વ પદાર્થ પરિગ્રહના પરમત્યાગી સર્વ વસ્તુના જાણુકાર સર્વદા ભગવંતા વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપે પ્રતિપાદન કરનારા હાય છે તેથી તેઓ 'સર્વદ્ય કહેવાય છે.

એ સર્વ ત્રપહું રાગ દેષ માહજન્ય કર્માના ક્ષયથી પ્રાપ્ત થાય છે, અને રાગના ક્ષય કર્યો હોવાથી તેઓને નથી ખપતા સ્ત્રિયાદિકના માહ, કે નથી હોતી પાપાત્પાદક અને અનિષ્ઠ તત્ત્વ પાપક ક્રાઈ પણ જાતની લીલાઓ; તેમજ દેષ કર્મને દેશવટા આપ્યા હોવાથી નથી તાે ક્રાઇને દુઃખ આપવાનું કે નથી મારન-ક્રુટન, તાડન, તર્જન કરવાનું, અમુકને સુખ આપવુ કે અમુકને દુઃખ આપવું એવી કશુંએ નથી હોતું; તેઓ જગતના પ્રત્યેક પ્રાણી ઉપર સમદષ્ટિ અને સમષ્ટીની ભાવનાવાળા હોય છે, ક્રક્ત તેઓનું કાર્ય જગતના ઉદ્ધાર માટે પાતાના પ્રવચના દ્વારા સંસાર સાગરમાંથી ઉત્તીર્ણ થવાના માર્ગો પ્રાણી સમક્ષ બતાવવાનું.

એવા કરણા રસનાં ભંડાર પરમાત્માઓનું દર્શન-વંદન-કે પૂજન તેમના અલોકિક ગુણોને આપણામાં આવિર્ભાવ કરવા માટે જબ્બર સાધનરૂપ છે અને તે પરમાલ'બન સેવિ આત્મા ક્રમશઃ ઉત્તરાત્તર ગુણની ભૂમિકાએ આરોહણ કરતાં અનુપમ આત્મદશામાં રમતા સ્વકલ્યાલા સાધી જાય છે.

આવા કલ્યાણકારી જિન પરમાત્માની આજ્ઞાને અહર્નિશ ઉદાવનારા જે અનુયાયિએ તે જાતિએ કાઇ પણ હાય તાપણ તે 'જૈન ' શબ્દથી સંબોધી શકાય છે.

એ જિનેધ્વર દેવાએ પ્રતિપાદન કરેલું દર્શન તે ' જૈનદર્શન ' કહેવાય છે. શરદ્ ઋતુના ચન્દ્ર જેવું નિર્મળ, પરમપવિત્ર, પૂર્વાપર અવિસંવાદા, સ્યાદ્વાદમય, એવું જૈન દર્શન–સાહિત્ય, સંક્ષેપમાં કહીએ તા ૧ દ્રવ્યાનુયાગ ૨ ગણિતાનુયાગ, ૩ ચરણકરણાનુયાગ ૪ ધર્મ કથાનુયાગ એ પ્રમાણે ચાર વિભાગમાં વિભક્ત થએલું છે.

" जार्वति अज्जवहरा अपुहुत्तं कालियाणुओयस्तः; तेणारेण पुहुत्तं कालियसुयदिद्विषाए य ॥ १ ॥ अपुरक्षे ऽणुओगो सतारिद्वारभासः क्यो, पुरुक्ताणुओगकरणे ते अस्य तथो वि वोष्टिसा ॥ २ ॥ देविंद वंतिपर्दि महाणुमावेदि रिक्स्यिण्डेर्सि, जुगमासरजविभक्ती, अणुओगो तो कथो सरहा ॥ ३ ॥

[विशेषावस्यक्रकाष्य]

ભાષ્યમુધાં મોતિ લિ લગવાન શ્રી જિનલક્ષ્મિણું ક્ષમાશ્રમણું મહારાજના ઉક્ત વચનથી એટલું તો સ્પષ્ટ જણાય છે કે, ભગવાન શ્રી આયે વજસ્વામીજી મહારાજના સમય પર્યં ત પ્રત્યેક સત્ર ઉપર ચારે અનુયોગ ગર્ભિત વ્યાખ્યાએ થતી હતી. ક્ષ્ણાંત તરીકે ' अस्मोमंगळ मुक्ति इं अहिंसा संज्ञमो तवो । देवावि तं नमंसित जस्सचम्मे स्वामणो ' એ ગાયા દ્વારા ચારે અનુયોગાનું અસ્તિત સ્પષ્ટ જણાય છે. ત્યારપછીના સમયમાં શ્રી આર્ય રક્ષિત સ્ત્રિજી મહારાજે ભાવિ આત્માર્થીઓના છુહિમા-દ્યાદિ કારણોને નજર સમક્ષ રાખી પ્રત્યેક વ્યાખ્યા ચારે અનુયોગ પૂર્વક થતી હતી તે ક્રમને બદલે છેવડે ગૌણુ-મુખ્યની અપેક્ષા રાખી જે સત્રય-થમાં જે અનુયોગનું પ્રાધાન્ય વિદ્યમાન હોય અથવા દર્શાવવું હોય તો ત્યાં તે જ અનુયોગની વ્યાખ્યાનું પ્રધાનપદ રાખવા પૂર્વક, પ્રત્યેક સ્ત્રમાં કવ્યાનુયોય પ્રમુખ કાઇપણ એક અનુયોગની વ્યાખ્યા કાયમ રાખવાનું બન્યું હતું જે પરિપાડી અદ્યાવધિ તેજ રીતે જળવાઈ રહેલી કષ્ટિગાચર થાય છે.

જૈનેતર દર્શનકારાએ પણ જૈન દર્શનકારાની માક્ક અનુકરણ કરવાની મહેચ્છાએ પ્રસ્તુત ચારે અનુયાંગા ઉપર વિધવિધ સાહિત્ય મર્યાદિતપણે તૈયાર કરેલું જોવાય છે; તથાપિ 'જૈન દર્શનકારના સુવિસ્તૃત, ઓજસ્વી, યુક્તિયુક્ત તેમજ પૂર્વાપર અવિસંવાદી સાહિત્યના અંજોડ ગારવ પાસે તે સાહિત્યની ઝાંખપ સહસા જણાઈ આવે છે ' તેમાંએ પણ કરવાનુયાંગ સંબધી સહમ સાહિત્યવિષયમાં પ્રાચીન જૈનાચાર્ય મહિંચોએ જે રસ લીધા છે અને સર્વત્ર પરમાતમાનુસારી સહમ અને ઝીણવટલર્યા કથતો ઉપર આત્મવાદ, કર્મવાદ, પુદ્દગલવાદ પ્રમુખ વિષયોમાં જે સાહિત્ય ખડું કર્યું છે તેવું તહિષયક સાહિત્ય કાર્ય કાર્ય પણ દર્શનકારે તૈયાર કર્યું નથી, એમ સાંપ્રદાયકની આધીનતાને કારણ મારે જ નહિ બલ્ક જૈન કે અર્જન સર્વ કાર્ય મુક્ત અને વિચારશીલ સાક્ષર વ્યક્તિઓને એક અવાજે કળૂલ કરવું જ પહે છે અને પડશે, એમાં કારણભૂત જૈન દર્શનનું સર્વપ્ર મૂલકપાયું એજ પ્રધાન છે.

ચાર અનુધાના અને તેની વ્યાખ્યા:-

૧ દ્રવ્યાત્ યાગ—આ અનુયાગમાં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્દમલા-સ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય અને કાળ એ પડ્ર દ્રવ્યાતું દ્રવ્યાસ્તિકનયની અપેક્ષાએ ધોવ્ય અને પયાર્થાસ્તિકનયની અપેક્ષાએ, ઉત્પાદ અને વિનાશપણ, એ દ્રવ્યાના અતીત-અનાગત અનંત-અનંતપર્યાયો, એ પડ્દવ્યમાં પુનઃ જીવ દ્વય પૈકી અને પુદ્દમક્ષદ્રવ્યને અનુસરતા અધ્યાત્મવાદ તેમજ કર્મવાદ તથા સપ્તલાંગી સપ્તનયોના સપ્તન્વય, તદુપરાંત વધુ સ્પષ્ટ કરાય તા કાર્માયુ- વર્ગ આંગોના અનંત પ્રાદેશિક સ્ક ધો, મિચ્માત્વાદિ હેતુંઓ વડે એ કાર્મ હુવર્ગ હુના સ્ક મિનો આત્મપ્રદેશા સાથેના ક્ષાર–નીર વા અગ્નિ લેહિવત્ અગેદ ત્મક સંભંધ, પ્રતિસમયે સ્વાવમાઢ આકાશપ્રદેશગત અનંતપ્રદેશી કાર્મ હુવર્ગ હાના સ્ક બોનું બ્રહ્યું વિસર્જનાદિ કરાયું, બ્રહ્યું કરાતાં તે તે સ્ક ધામાં પુનઃ લેશ્યા–સહચારિત કાપાયિક અધ્યવસાય તેમજ માનસિક વાચિક કાયિક યોગવડે પ્રકૃતિ સ્થિતિ–રસની ઉત્પત્તિ થવા સાથે સ્પૃષ્ટ બહ, નિધત્ત અને નિકાચિત એ ચાર અવસ્થાઓનું ઉત્પત્ન થવું ઈસાદિ સર્વ વિષયોના સમાવેશ આ દ્રવ્યાનુયામમાં લગભગ થાય છે.

આદિમક ચિત્તની એકામતા, દીર્ધકાલિક અનંતાનંત કર્મોને અદયકાલિક બનાવવા સાથે ક્ષણવારમાં તેના વિનાશ, અને તે દ્વારા ક્રમશઃ પ્રાપ્ત થતી સર્વદાતા અને શ્રેયઃ સાધકપણું એ સધળુંએ આ કાદિન્યભર્યા યોગના જ સેવનને આભારી છે.

કાર્મિકસત્તાનું વૈચિત્રય પ્રાપ્યસ્ય, આત્મા અને કર્મના કયા પ્રકાર કેવી રીતના સંભધ છે! આત્માને સુખ-દુ:ખના સંયોગા શાર્થી પ્રાપ્ત થાય છે! ઇષ્ઠાનિષ્ટના સંયોગા અને વિયોગા કુઇ પ્રપક્ષ કર્મસત્તાને આભારી છે, એ વિરલ કર્માની સાથે આત્મા માનસિક વાચિક કે કાયિક યોગા વડે કચા કારણે કેવી કેવી રીતે જોડાય છે! અને પુનઃ તેઓ કુઇ મહાન્ ક્રિયાના અવિરત સેવનવડે આત્માથી પૃથક થાય છે તેમજ આત્મા અને પુદ્દમક્ષનું અનાદિ સંસિદ્ધ એકમેકપણું ઇત્યાદિક અનેક અધ્યાત્મ ભરપૂર વિષયોનું જ્યારે જાણુપણું પ્રગટ થાય ત્યારે આત્મા હેય-શ્રેય અને ઉપાદેયભૂત પદાર્થોને પીછાણી શકે છે; અને તે દ્વારા ક્રમશઃ ચપલવિષયા તરફ દાડધામ કરી રહેલી ક્ષણુજીવી ઇદિયોની ધમાધમ સામે ત્રું ભેશ ઉદાવવાને સમર્થ બને છે, અને ચારે તરફ દાડધામ કરી રહેલા માનસિક વિચારા ઉપર જબ્બર સંયમ ધરાવનારા થાય છે અને તેથી જ મનોભાવનામાં પવિત્ર અધ્યાત્મ સ્વરૂપ વેગોના આવિર્ભાવ થતાં તેમને પવિત્ર પંથ ઉપર લઈ જવા અહાનિશ આયાસ કરતા રહે છે. ત્યારે તે સત્ય, અહિંસા અને ત્યાગના પરમ ઉપાસક બની જાય છે અને એ સ્થિતમાં જ વધતા પવિત્રાત્મા શુદ્ધસ્વરૂપમાં તન્મય થયા થકા ઉચ્ચતર–તમ દશા પ્રાપ્ત કરવાનું મન્થન કરી રહેલો હોય તેવા સ્પષ્ટાવર્યો થય છે.

આવી સ્થિતિએ જ્યારે ચિત્તની એકાગ્રતા જેમ જેમ વધે તેમ તેમ આ દ્રગ્યાનુયોશ આત્મા સાથે અહેાનિશ રટનભૂત થઈ જાય છે, ત્યારે જ તે યોગનું સંપૂર્ણ અને સુખદ રહસ્ય સમજી શકાય છે. પૂર્વ વિં ઓની ' ' दिषण दंसणसोही ' એટલી સામાન્ય આપ્તાકિત પણ એજ જણાવે છે કે 'દ્રગ્યાનુયોગનું શ્ર્વણ—મનન અને નિદિષ્યાસન દર્શનશુક્તિનું પરમ મીલિક અને અનુપમ સાધન છે, અને ક્ષાયિક સમ્પક્તને આપનાર પણ તે છે, અને ખરેખર વસ્તુસ્વરૂપને જાણનારા તે વસ્તુને પણ સહજ સમજી શકે તેમ છે. તીર્થ 'કર પરમાત્માઓ ગાઢ કર્મોના ક્ષય આ યોગની રાત્રિદિવસ વિચારણની તહીન ભાવનાદારા જ કરે છે. પરંતુ ખેદની વાત છે કે દુઃલમકાળના વિપમવિષાક પ્રતિદિન શિક પામતાં જ વાદના જમાનામાં આ વિષયના જાણકારાની સંખ્યા આંગળીના ટેરવે ગણાય તેવી અલ્પ તો છે પણ આ વિષયને યથાતથ્ય સદ્દણા કરનારા સમ્યગૃદર્શની શ્રદ્ધાળુ જીવા પણ અલ્પ છે.

વર્ત માનમાં સુષયડાંગ, કાહ્યુંગ, ભગવતીજી, જીવાભિયમ, પળવણા વિગેર માયમાં મન્યો, ક્રમેફિક્ષોસેક્ષ્યોના ભરેલા શ્રી કર્મ પ્રકૃતિ, પંચલગાઠ, સમેતિકા કર્મ પ્રત્યાદિ સર્વ માન્ય સાહિત્ય માન્યો આ ભતુયોગથી પૂળ જ ભરેલા છે. આ યોગના વિષય પછ્યા જ ગઢન છે. અને તેના સમર્થ બાલુકારા પણ જૈન સમાજમાં ગવયાગાંક્યા છે.

ર ગહિતાનુપાય—આ યામનું નામ જ તેના અર્થના લાસ ઉત્પન્ન કરાવે છે, આ યામમાં અઢાદીપવર્તિ ભરત-ઐરવત-મહાવદેલ-દેવકુર-ઉત્તરકુર, હરિવર્ષાદક યુગલિકસેત્રા, મંગા સિંધુ પ્રમુખ હજારા નદીઓ, મેર-હિમવંત-વૈતાક્ષ-નિયધ-નીલવંતાદિ પ્રમુખ શાધતા પર્વતા તત્રવર્તિકૃદા વિગેર, પદ્મદહાદિદ્દહા-સરાવરા, દેવલાકની અવસ્થા નરકભૂમી તથા નારકાની અવસ્થા નરકાવાસ, તેના સ્થાનાદિકનું વર્ણન, દેવવિમાના-ભવના, અસંખ્ય દ્રીપ સમુદ્રી, તત્રવર્તિ પર્વતા, પાતાલ કળશાઓ, પૃથ્વીના આકાર-ચન્દસર્યની અવસ્થા, તિર્ધ ચ-માનવાની દેહાદક અપખ્યા, કૃષ્ણુરાજી, સિહશિલા, ચીદરાજલાકવર્તિ શાધતા અશાધતા પદાર્થાની લંખાઇ-પહાળાઇ, હચાઇ ઉડાઇ, સેત્રફળ, ધનફળ, બાહા, જીવા, ધનઃપૃષ્ઠ પરિષિ-આસ વિગેર મહિવાના વિષયોની સવસ્તર અપખ્યા, પરમાણથી માંડીને યોજનની આપ્યા, સમયથી માંડી અનંતકાલની ફિલોસોપી એ સર્વનું આ મહિતાનુયોગમાં આયોજન કરવામાં આવ્યું છે.

સામ્પ્રતકાળ જંખૂદ્વીપપ્રત્નિતિ સર્ય-ચન્દ્ર પ્રત્નિઓ, અનુયોગદાર જીવાલિગમાદિ આગમ પ્રત્યા, દેવેન્દ્ર-નરકેન્દ્ર પ્રકરણ, ક્ષેત્ર સમાસ, ક્ષેત્ર લાકપ્રકાશ, જ્યાતિષ્કરંડક, શ્રી ખૃહત્સં મ્રહ્યી પ્રમુખ સાહિત્ય મન્યા, આ ગહ્યુતાનુયોગનું પ્રતિપાદન કરે છે.

3 ચર્જુકરજ્ઞાનું ધાંગ:—આ અનુયાગ આચાર [આત્મિકવર્તન વ્યવસ્થા] પ્રધાન અનુયાગ છે, વિધિ-નિષેધ, ઉત્સર્ગ —અપવાદના નિયમ માર્ગોનું પૃથક્કરજ્ આ યાગ દર્શાવે છે, આ યાગ પછુ ખાસ મહત્ત્વના ગણ્યા છે, આત્માને ઉચ્ચક્ક્ષાએ લઈ જવામાં, ધણા જ ઉપયાગી કલો છે. અર્વાચીન કાળે ચરજુ સિત્તરી કરજુ સિત્તરી આચાર દર્શક શ્રી ઉત્તરાધ્યન—આચારાંગ પ્રમુખ આગમશ્રન્થા તેમજ પંચાશક શ્રાહ્કવિધિ પ્રમુખ મહાશ્રન્થામાં રહેલા વિષયાના આ અનુયાગમાં સમાવેશ થાય છે. ચારિત્રયાગની સ્થિરતામાં આ અનુયાગ પરમ સાધનભૂત છે. કિયાકલાપમાં નિમન્ન રહેનારા બાલજીવાને જેમ આ અનુયાગની અતીવ ઉપયોગિતા છે, તે પ્રમાણે શાનીઓને પણ આ અનુયાગનું આલંખનલેવાની ખાસ આત્રસ્યક્તા છે. ' शास्त्रस्य फळं विरतिः' એ શાસ્ત્રીય સત્ય આ અનુયાગની આરાધનાથી જ ફળે છે.

ક્યિના આળસુ, ક્રિયાના ચાર, આપ્યાત્મિકતાના બાહ્યથી દાંભિકપણે પાકળ દાવા કરનારા, જ્ઞાનના જ પાપટીઓ—ઉપરચાટા અશ્યાસ પઢનારા કેટલાક અનિભિન્નો આ ચરણકરણ ક્રિયાના વિષયને ગૌણ કરી દઇ, 'જ્ઞાનથી જ મુક્તિ છે, મુહપત્તિ ચરવલા ફેરવવાથી મુક્તિ નથી; પ્રારબ્ધ જ કામ કર્યે જાય છે, આત્માને કશું ક્રિયા કરવા પણ રહેતું નથી. ' આવી આવી મિથ્યા અને કપોલ કલ્પિત, દુર્ગતિને જ નેંતરનારી–જિનેશ્વરના સાઅથી તદ્દન વિરુદ્ધ ભ્રાન્ત માન્યતાઓ મુગ્ધજનતા પાસે પ્રગટ કરવા પૂર્વક કુયુક્તિઓ દ્વારા અમ્ય્યુક્શિયાનો અપલાપ કરે છે, અને દુર્વિદાધ આત્માઓને અવળ પથે ચઢાવવાની ક્રાસિયા કરે છે, પરંતુ તેવાઓ ખ્યાલ સખે કે ક્રિયા કરવાપણ તે સર્વાફોને પણ હેય છે, જ્યાંસુધા

સફ્લમાં સફ્લમ યેમ્ય રહે છે ત્યાં સુધી કિયા રહેશી હોય છે; તો પછી અત્યારનાં આપણા સાવદા યાં માં માં ભરેલાં જીવના માટે તો વિચારજ શું હોઇ શકે ! અરે ! શરીરમાં ઉત્પન્ન ચંગેલા જ્યાં હિને દૂર કરવામાં સમર્થ વૈદ્યની યોગ્ય ઓવિધ સંખેધી શ્રહાન તેમજ શાન થવા સાથે ઉદરમાં નાંખવાના ઉદ્યમ–કિયા સેવાય તોજ દુ: સાખ્ય વ્યાધિ દૂર ચવા સાથે શરીર સ્વરય ખને છે; એ જેમ અનુભવસિદ છે તે પ્રમાણેજ ભાવરાગને દૂર કરનાર શ્રી સંયમમાર્ગ શ્રાંખી શ્રહાન તથા તાન થવા સાથે દેશ–સંયમ કિવા સર્વ સંયમ મહાલુ કરી, ચરાલુ–કરાલું કિયાકાંડમાં આત્માને તન્મય બનાવાય ત્યારેજ ભાવરાગથી રહિત થવા સાથે અવિચળ–અનંત આત્મિક સુખની પ્રાપ્તિ થઇ શકે છે. એહિજ કારણથી આ ચરાલુકરાલુનોંગ પણ ખાસ આદરાશીય છે.

જ ધર્મ કથાનુયોગ:—આ ચતુર્ય અનુયોગ ધર્માચરણા-કથન પ્રધાન અનુયોગ છે. મહાન આત્માંઓના જ્વલંત પ્રેરણા આપતા જીવન ચરિત્રો સન્માર્ગગમન કરનારતે પુરાસાયી સહાયક ખતે છે, જ્યારે સન્માર્ગથી સ્યુત થતા આત્માંઓને પુનઃ સન્માર્ગમાં સંસ્થાપિત કરનાનું સામર્થ્ય પણ તેજ ધરાવે છે ' સરળપિક વિસ્થિ હિક હ્યુમાં સામર્થ્ય પણ તેજ ધરાવે છે ' સરળપિક વિશ્વ સામર્થા ' એ સહાન્તિક વચન પ્રમાણે ચારિત્રાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિમાં સહુ કાઇ આત્માને આ યોગ પરમાલંબનભૂત છે, જોક ઉક્ત ત્રણ અનુયોગની અપેક્ષાએ આ યોગના વિષય ગહન નથી તાપણ પ્રાથમિક કે મધ્યમક્ક્ષાએ પહોંચતા કે પહોંચેલા આત્માર્થી વર્ગને ઘણાજ લાભપ્રદ છે.

આપણા પ્રતિભા સંપન્ન પ્રભાવિક સમર્થ આચાર્યોની પ્રાણવાન્ જીવન કથાઓની યોજના સાથેસાથેજ એ ભગ્યાત્માઓના જીવનચરિત્ર પ્રસંગે દ્રવ્યાનુયાગાદ રાપ્યોગા સંખ્ધા છૂટી છવાઇ તાત્વિક વાતા પણ સ્થળે સ્થળે દ્રશ્યમાન થતી હોવાથી ધર્મ કથાના જ્ઞાન સાથે દ્રવ્યાદિતું સ્વરૂપ પણ સહેલાઇથી ગ્રહ્યુ કરી શકાય છે. અધરતનીય ભૂમિકાઓમાં અનાદિ કાલથી ખુંચેલા એવા આત્માઓનું કેવા કેવા પ્રકારે આત્મિક ગુણાના આવિભાવ માટે ઉત્થાન થાય છે ? કોતું કોનું એ રીતે થયું છે ? ઉચ્ચતમ દશા મેળવતાં તેઓ પાતાના આત્મા ઉપર અનેક પ્રકારના દુષ્કર નાના-માટા ભયં કર ઉપસર્ગા અને દુઃસહ પરિસદ્ધાની ઉપરાછાપરી પડતી બીપણ અને સીતમઝડીઓ વચ્ચે હસતે વદને આત્મિકક્ષમા ધારણ કરી સહિષ્ણુતા પૂર્વ ક સહન કરવા સાથે કેવા પ્રકારથી આદ્મિક સદ્દગુણોના સંપૂર્ણાંશ આવિર્ભાવ કરી આખ્યાત્મિકલન્નતિના શિખર ઉપર આરઢ થાય છે ? વળી એવા પણ આત્માઓનું પ્રતિકૂળ કેવા અને કયા સંજોગો અને નિમિત્તો મળતાં પુનઃ અધઃપતન થાય છે ? એ પતન અટકાવવા કેવા પ્રયાસો કયા ઉદ્દેખોધકાનું આસેવન કરવું જોઇએ ? આત્મા ઉચ્ચતર દશા કેમ લગ્ય કરે ? તેમજ તે તે યુગના આચાર-વિચાર અને વર્તનનો ખ્યાલ આપવા સાથે સાથે ગુંથાએલા ઐતિદાસિક બનાવોના પરિચય દર્શાવતા વિવધ વિષયોથી ભરપૂર અને કલ્યાણકારી આત્માઓના જીવન ચરિત્રો એ આ અનુયાગનો પ્રાણ છે.

પ્રાથમિક ધાર્મિક રૂચીવાળા ખાલજીવોને ધર્મભાવનામાં રસ લેતા કરવા અને ક્રમશ; ઉચ્ચકારીની કક્ષાએ લઇજવા માટે તા ખરેખર આ યાગ ધણાજ હિતકારી અને અજબ ક્રામ આપે છે, વળી તે કથાનુયાગ સહુ ક્રાઇને પ્રિય થઈ પડે છે. કારપતિક તાવેલા, શ્રું મારિક વાર્તાઓ, શ્રીમ તા દાખવતી કથાઓ એ સર્વને વાસ્તિવિક રીતે આ યાગમાં એળવી ત શકાય, પરંતુ અતીતકાળમાં યશઃશેષ શ્રુષ્ટ ગએલા પુરુષશ્લોક પુરુષો, એઓએ આત્માનતિનાં શિખર ઉપર જવાના કેવા કેવા જ્ઞાનાદિ શ્રુન્માર્ગો મહ્યુ કરી શુદ્ધ ચારિત્રમાં આત્માને તન્મય બનાવ્યા અને આદિમક સ્વરાવ્ય પ્રાપ્ત કર્યું ઇત્યાદિ ધાર્મિક જીવનને અને સ્વાત્મજીવનને સુંદરસ્થિતિમાં લાવનારી સદ્યુંગુોપેત કથાઓના સમાવેશ કરવા યોગ્ય છે.

આ અનુયોચના શ્રી તાતાસત્ર, ઉપાસક દશાંગ, વિપાક, ઇત્યાદિ આગમ પ્રત્યા: શ્રી ત્રિપછી શલાકાપુરૂપ ચરિત્રા પૈકી લીર્ચ કર, ગ્રહ્યુધર ચક્રવર્તિ વાસુદેવાદિકનાં જીવનપટા તેમજ સમર્થ જ્ઞાતી શ્રી દરિભદસરિ મહારાજના શ્રી ઉપદેશપદાદિક અનેકપ્રત્યા વર્ષમાનમાં માેજીદ છે.

ધર્મ ક્રમાનુયાગ ઉપરતા એટલું સાહિત્ય જૈન ધર્મમાં ભર્યું છે કે અમે અહીં ક્રેટલા મન્યાના નામાસ્લેખ કરીએ !

આ પ્રમાણે ચારે અનુયોગની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા દર્શાવી છે, વર્ત આનમાં જૈનદર્શનનું પ્રતિપાદન કરનારા આગમાં તેમજ પૂર્વર્ષિ-મહર્ષિ વિરચિત મહાન્ પ્રન્થામાં મુખ્યત્યા દ્રવ્યાનુયોગાદિ ચારમાંથી પ્રત્યેક પ્રન્થામયિ ક્રાઇપણ એક અનુયોગનું વિશેષ પ્રાધાન્ય જોવાય છે, જ્યારે શેષ યોગોની ત્રીણતા જોઇ શકાય છે.

શ્રી જૃહત્સં પ્રહણીમાં ચારે અતુયાગની ધટના:—

જે પ્રત્યતે અંગ આ ઉપોદ્ધાતના ઉપક્રમ કરવામાં આવ્યા છે તે આ ત્રેલાકયદીપિકા અપર નામ શ્રી સુદ્ધત્વંપ્રદ્ધણી પ્રત્ય યદ્યપિ ગણિતાનુયાંગ અને દ્રવ્યાનુયાંગનાજ મુખ્યવિષય ઉપર ઉપનિષ્યદ્ધ થએલ છે તથાપિ એક સાથે થાડા પ્રમાણુમાં પણ દ્રવ્યાનુયાંગાદિ ચારે અનુયાગનું અશેઅશે અસ્તિત્વ આ પ્રથમાં ઉપલબ્ધ થાય છે. તે આ પ્રમાણે ;—

આ સંત્રહણી સત્રમાં અપાએલ ઉદ્દેશરૂપ જે ૩૬ દ્વારા, તે ઉપર દર્શાવેલાં જીવાનું આયુષ્ય-દેદમાન, અવધિત્રાનાદિકની મર્યાદા અંગેના વિધાના, ગલાગતિ, તેમજ ૨૪ દંડેકાની વ્યાપ્યાઓ વિગેરે વિષયોના ' ક્રગ્યાનુયાગમાં ' સમાવેશ કરી શકાય છે.

સૂર્ય –ચન્દ્રના ચાર, તેએાનું પ્રકાશ્ય ક્ષેત્ર, મંડલનું અંતર, પરિધિક્ષેત્ર, દેવ નારકીનાં દેહાસુષ્યમાન માટે કરણુગણિત વિગેરે વિષયના ઉદ્ધાપાદ 'ગણિતાનુયાગ'ના સ્થાનને અલ'કૃત કરે છે.

તાપસ-ચરક-પરિવાજકાદિ છેવા કયા પ્રકારના શુભાશુભઅનુષાનથો સદસદ્ ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? વિગેરે વિષયો ' ચરખુકરણાનુયોમા'ન્તર્ગત ગણી શકાય છે.

ચક્રવર્તિ તોર્મ કર વલદેવ વાસદેવાતું વર્ણન, ચક્રોની ચોદરત્નાદિક ઋદિતું ઐશ્વર્ય વર્ણન, તેઓ ક્યાંથી આવી કર્યા જાય છે ઇત્યાદિ કચન પ્રસંગે 'ધર્મકથાતુયાગ નામના' ચતુર્ય અતુયાગને પણ સ્થાન મળે છે.

શ્રી ખૃહત્સ મહાસીના વિવિધ ગાયાના સંખ્યાવાળા અન્ય આદરોાં;

જૈન વિદ્યાર્થી વર્ગને પરમપ્રિય શ્રી ત્રૈલાકય દીપિકા અપરનામ શ્રી ખૃહત્સ મહુણી જેવા બહુજ પ્રચલિત સ્ત્રમ્મ્થની સંકલના એકજ પ્રકારમાં દ્રષ્ટિ ગાયર થતી નથી, પરંતુ જૈન- દર્શનના અન્નેડ અદિલીય અને મનારંજક સાહિતામાં બિનલિય પ્રસાલિકાઓથી સુદીસુદી સંખ્યાવાળી ગાયાઓથી સંકક્ષિત યએલા એ યુહત્સંપ્રહણી સૃત્રના પ્રાચીન હસ્તક્ષિયત આદર્શી વર્તમાનમાં હગલાળધ પ્રમાસુમાં પ્રાયઃ જાણીતા દરેક લંડારામાં ઉપસ્થિત જોવાય છે.

અને વર્તમાનમાં એજ સંગ્રહણી સુત્રના ગ્રન્થા જીદીજીદી સંખ્યાવાળી ગાયાઓવાળા મુદ્દિત પણ થઇ ચુકયા છે. તેમાં શ્રી બીમસી માણેક તરફથી પ્રગટ થએલ 'પ્રકરણરતનાકર' પ્રન્થાતર્ગત આપેલ શ્રી સંગ્રહણીસત્ર ૩૧૨ ગાથા પ્રમાણ છે, જ્યારે માસ્તર ઉમેદચંદ રાય-ચંદ તરફથી પ્રકાશિત થએલ સંગ્રહણી ભાષાંતરમાં ૪૮૫ ગાયાઓ છે, શ્રી આત્માનંદ સલા તરફથી સમર્થ ટીકાકાર શ્રી મલયગિરિ મહારાજાની ટીકા સાથે મુદ્દિત થએલ સંગ્રહણીમાં ૩૫૩ ગાયાઓ જોવાય છે, જેનું મુજરભાષાંતર આ સંગ્રહણી છપાતી હતી દરમિયાન જૈન ધર્મ પ્રસારક સલાએ બહાર પાડેલું છે જ્યારે દેવચંદ લાલભાઇ જૈન પુસ્તકાહાર ફંડ તરફથી ટીકાસહ પત્રાકારે છપાએલ મલધારી શ્રી હેમચંદ્રસૃરિ શિષ્ય શ્રી ચન્દ્રમહર્ષિ કૃત સંગ્રહણીસત્રમાં ૨૭૩ ગાયાઓના સંધાત દ્રષ્ટિપથમાં આવે છે. આ પ્રમાણે પ્રકાશિત થએલું મુદ્દિત સાહિસ પણ ભિત્રભિત્ર પ્રણાલિકામાં હરતગત થાય છે; તદુપરાંત અપ્રગટ સંગ્રહણીના આદર્શી ઉપર વિવેચન કરવા બેસવું એ તો એક જીદુજ સંસ્કરણ કરવા માટે અવકાશ માગી લે, અને તેટલા વિસ્તારને અહીં સ્થાન ન હોવાથી આપણે પ્રસ્તુત વિષય ઉપર આવવું જોઇએ.

સંત્રહણીને અંગે ઉભા થતા તકેં:-

ઉપર જ્ણાવ્યા પ્રમાણે શ્રી છુહત્સં મહણીસૂત્રનું હસ્તલિખિત કે મુદિત સાહિત્ય અનેકધા મલી આવે છે, તોપણ આ સંમહણીસૂત્ર પ્રણાલિકાના આદ્યપ્રણેતા કાણ, ? ત્યારપછીના સ્ત્રતંત્ર કૃતિકાર કાણ ? ભિત્રભિત્ર રચનાત્મક સાહિત્યના કર્તા કેટલા છે ? શું ભધા લતુદા છે કે અમુક ફેરફાર માત્રથી જ તેવી ભ્રમણા થાય છે ? મૂલપ્રણેતા તેમજ અન્ય પ્રણેતાઓએ કેટલી કેટલી ગાથાના માનવાળી અસલ સંગ્રહણી વિરચિ ? ત્યારપછીના યુગમાં તે સંગ્રહણીના ગાથામાનમાં કયા કયા ફેરફારા થયા ? એ ફેરફારા કયા કારણે થયા ? એ સંગ્રહણી સાહિત્યમાં જે જે વૈવિષ્ય જોવાય છે તે થવામાં કયા કયા હેતુઓએ અમ્મભાગ ભજવ્યા છે ? સંગ્રહણી સત્રની ઢગલા બધ પ્રતિઓ વિવિધાકર્પણ પૂર્વ ક જોવાય છે તેનું કારણ શું ! તેની સોન્દર્પ સમ્પન્નતા વધવામાં મુખ્ય ઉદેશ શું હતા ! વિગેર વિગેર અનેક પ્રાસિંગક વિષયો ઉપર યત્રિકચિત ઉહાપાલ કરવા અપ્રાસંગિક કે અસ્થાને નહિં ગણાય.

સંમહણી—એટલે સામાન્યતઃ જૈનાના મૂળ આગમામાં રહેલા વિસ્તૃત વિષયાને સંક્ષિપ્ત વિષયવર્ણનાત્મક કરી પ્રાકૃતભાષામાં ગાયાળહ પ્રકરણનું સંક્ષિપ્તાક્ષરમાં ગંબીરાર્થપણે રચવું તે સંગ્રહણી કહેવાય.

આ સંગ્રહણીને 'શ્રી ત્રૈલાકય દીપિકા' અસલ નામરૂપે કહેવાય છે એટલે અધાલાક તિવ'ગ્લાક અને ઊર્ષ્વ'લાક એ ત્રણે લાકવર્તિ રહેલા પદાર્થોને ખતાવવામાં આ પ્રત્ય દીપિકા કહેતાં દીપકની જેમ ગરજ સારતા હોવાથી ઉક્તનામ સાન્વર્ય લેખાય છે.

ર્શ મહત્ સમહનીના આલ પ્રશ્નેતા કેલ્ફ 🖰

શ્રી ત્રેલોક્ય દીપિકા અપરનામ શ્રી વૃદ્ધતાં ગ્રહણી પ્રત્યના આદ્યપ્રદેશના ભાષ્યકાર ભગવાન શ્રી જિનલક્ષ્મણિક્ષમા શ્રમણ હોવાનું સુપ્રસિદ અને સુવિદિત છે, આ ભાષ્યકાર મહારાજ એક સમર્ચ મહાપુર હતા એમ તેઓશ્રીની વિદ્વા ભરપૂર શ્રી વિશેષાવશ્યકભાષ્ય, વિશેષાવશ્યકભાષ્ય, વિશેષાવશ્યકભાષ્ય, છિતાદિ કૃતિઓ બતાવી આપે છે, લળી જે જે વિષયો જવાભિમમ-પત્રવાલા જંખૂદીપપ્રત્યપ્ર—સૂર્ય પ્રત્યપ્તિ કૃતિઓ બતાવી આપે છે, લળી જે જે વિષયો જવાભિમમ-પત્રવાલા જંખૂદીપપ્રત્યપ્ર—સૂર્ય પ્રત્યારિ મૃત્યાદિ મૃત્યત્રગ્રન્થોમાં મહાદિન શ્રીણ સત્યા સુવિસ્તૃતપણે વર્લા છે, તે શ્રુતરપસાગરમાંથી આ વિષમકાલમાં પ્રતિદિન શ્રીણ સત્યા સુદિ—બલાદિકના વિચાર કરીને તે પરમઉપકારી ક્ષમાશ્રમણ મહાપુરુષે સ્વભુદિરપ્રમન્થન વડે કરીને અમૃત સરખા મહત્વ ભર્યા, ઉપયોગી અને સારભૂત તાત્વિક પદાર્થીને ઉદ્દૃત કરી સંક્ષેપમાં, પ્રાકૃતગાથાબદ આ સંગ્રહણીસત્ર તરીકેની રચના બાળજીવાના ઉપકારાથે કરી દ્વાય એમ તે અંગાયાં મૃત્ર મામ મન્યમાં દર્શાવેલા જ વિષયોનું પુનઃપ્રતિપાદન જોતાં જલાય છે.

વળી બીજું કારણું એ પણ સમજાય તેવું છે કે જૈન સંપ્રદાયમાં લગભગ તમામ મૂલઆગમ પ્રત્યો વાંચવાના અધિકાર પુરૂષ વર્ગના છે. તેમાંએ પાછા વાંચનાધિકારી તેજ હાઈ શકે છે કે જેઓએ તે તે સ્ત્રપ્રત્યા માટે દર્શાવેલ વિધિપૂર્વ કતે તે મર્યાદાવાળા યેમમસંબધી ધાર તપર્યા કરી હાય, ત્યામ–વૈરાગ્યનું અને આત્મિક ઇન્દ્રિયદમનનું સજ્જડ નિયમન સેન્યું હાય.

આવું હેતુ પુરસ્સરતું, સત્રની મહત્વતા જળવાઇ રહે તેવું અને દરેક રીતે લાભપ્રદ આચરહ્યાતું પાલન કરવાને કંઈ સઘળા આત્માઓ સશકત નથી હોતા, એવા અશક્તજીવાને શાસ્ત્રતત્વા જાણવાની જિજ્ઞાસાવૃત્તિના પ્રાદુર્ભાવ ખૂબ જ અસલ્થ થતા હાેય તાે તેવા આત્માઓ પણ તે પૂન્યલાભથા વંચિત ન રહે એવા સુવિચારને આધીન થઇ પરાપકારાથે આ કૃતિ રચવાતું પ્રાથમિક પગલું ઉચિત ધાર્યું હાેય તાે તે અસંગત કે અવિચારિત નથી.

ક્ષમાશ્રમણની સંગ્રહણી કેમ ગુરૂત્તર થઈ ગઈ ?;-

આ ક્ષમાશ્રમણુ મહારાજે સાતમાસ કામાં આ સંગ્રહણીની પ્રાથમિક રચના કરી. તે રચના ત્યારપછીના મુગના જીવાને એટલી બધી પ્રિય અને આનંદ દાયક લાગી કે તેનું અષ્યયન પૂબ જ વધી ગયું, અને એ પ્રન્થના અધિકાર અનિપુર્વ સહુ કાઇને હતા, આ રીતે પ્રચાર વધવાની સાથે જે વિષય મૃળસંત્રહણીમાં વિસ્તારાદિકના ભયે શાસ્ત્રામાંથી ઉદ્દર્યો ન હતા તેવા ઉપયોગી વિષયોને રવસ્વઇ અાનુસારે તે વર્ગોએ નવીન નવીન માથાએમને, કેટલા કાએ ક્ષમાશ્રમણુ સંત્રહણીની શ્રીકા હતી તેમાં સાક્ષીરપે કે પૂર્તિ રેપે કે લધુ વિષયના જ્ઞાનાથે આપેલી ઉપયોગી ગાયાઓને, ઉપાડીને અસલ સંત્રહણીની મૂલ માથાઓની સાથે યથાયોગ્ય સંગત સ્થળે ઉમેરી કણ્ડસ્થ કરવું ચાલું રાખ્યું, અને પ્રનથ પ્રતિએ પ્રમાણે લખાવવા માંડી.

૧ લગલમ ૧૭> ગાયા આસપાસની મૃળસંગ્રહણી ઉપર દીકા હોવી એકએ, અથવા અન્ય કાઇ કૃતિઓમાં તેના ઉલ્લેખ દ્વાવા એકએ એ દ્વારા ૧૨ મા સહીમાં મૃલસંગ્રહણીમાન જાણી શકાયું હોય.

શ્રી મન્દ્રમહર્ષિતું નવીન સંમહણીતું સ્થલુંક-

અને છૂટલેવાનું પરિછામ એ ઉપસ્થિત થયું કે ભારમા-તેરમાં સૈકા દરમિયાનમાં એ મુલસંપ્રહણીનું પ્રમાણ ખૂબ જ વધી ગયું, અને તે સમયની પ્રતિએન હસ્તમત યતાં વધારેમાં વધારે બહુલતાએ કંઇક ન્યૂન ૪૦૦ અને કંઇક ન્યૂન ૫૦૦ માથાના માનવાળી પ્રતિએન પ્રાપ્ત થઈ જે વાતની સાક્ષી ભારમી સદીના શ્રી ચન્દ્રમહિષ સ્વકૃત સંપ્રહણીના મુલમાં જ આપે છે કે:-

संक्षिता संघयणी, गुरुत्तरसंघयणिमञ्ज्ञको पसा। सिरिसिरि चंद्मुणिदेण, णिम्मिया अत्तपढणहा ॥१॥

આથી મૂલસંગ્રહણી જ્યારે સુવિસ્તૃત થઇ ગઈ ત્યારે તે જ વખતે એટલે ૧૨ મી સદીમાં થયેલા મલધારી શ્રી હર્પપૂરીયગન્છરૂપી આકાશમાં ચન્દ્રમા સમાન વિદ્રદ્વિષ્ટરામથી શ્રી ચન્દ્રમહર્ષિ નામના સરીશ્વરે વિચાર્યું કે મૂલસ મહણીનું વર્તમાનમાં પ્રમાણ મૂળ વધી ગયું છે. સમય ઘણા લાગે છે એમ છતાં જોઇએ તેટલા વધુ બાધ થતા નથા, એવા સદ્વિચાર કરી તેઓશ્રીને એક નવીન જ સંસ્કરણ રૂપે આ આદર્શ તૈયાર કરવાના સમનારથ સમુપસ્થિત થયા અને પ્રત્તાપના જીવાબિગમાદિ શાસ્તાન્તરસત્ત્રમન્થામાંથી અતિવિસ્તૃત અબિહિત અર્થીને, અને વળી તે વખતે ક્ષમાશ્રમણસંગ્રહણી કે જેનું પ્રમાણ ૧૪૦૦ ગાથાવાળુ થઇ ગયું હતું અને જેના ઉપર વૃતિઓ પણ રચાઇ ગઈ હતી એ બન્ને વૃત્તિઓમાં તે તે વૃત્તિકારોએ દર્શાવેલી તેમ જ અન્ય પ્રન્થાતરામાં પ્રતિપાદિત જે કંઇ વિશેષ અર્થ બૂત હક્યકતા હતી તે સર્વને એકઠી કરી પુનઃ તેને સંક્ષેપીને તેઓશ્રીએ ૨૭૩ ગાથા પ્રમાણની આદર્શ બૂત સંક્ષિપ્તસંગ્રહણી રચી અને સ્વભાવનાને અમલી બનાવી.

અહીં આપણને શંકા થાય છે કે જ્યારે સંક્ષિપ્તસંત્રહણીની જરૂરીયાત હતી તો ક્ષમાત્રમણું એ રચેલી જે સંત્રહણી હતી તે પણ લગભગ આટલા જ પ્રમાણુવાળી હતી, કદાચ માની લેા કે તે પ્રમાણુ વધી ગયું હતું, તા પણ તેમાંથી પ્રક્ષેપાત્મક ગાયાઓ દૂર કરીને અથવા વધુ ઉપયોગી ગાયાઓ રાખીને તે મૂલસંત્રહણી પ્રમાણને કાયમ રાખીને પુન: પ્રસિદ્ધિમાં સ્થાપી હતી પણ નૃતન સંદર્ભ બનાવવાના પ્રયાસ શા માટે ખેકનો !

આતું સમાધાન જો કે અગાઉની ખીનામાં આવી ગયું છે તથાપિ સ્પષ્ટ પ્રત્યુત્તરમાં નવીન સંસ્કરણના ટીકાકાર મહર્ષિ શંકા સમાધાન આપી જણાવે છે કે-

१ के भारे भी देवलद्रस्रि यन्द्रीय। अंअल्लीनी वृत्तिना आरंक्षमां सत्य ल लाम्ब्रे के है:भायस्यामादिभिः प्रज्ञापनादिषु उद्धृतस्तेभ्योऽपि जिनभद्रगणिक्षमाश्रमणेन संमहण्यामवत्तिः,
साच यद्यपि न गुर्वी नापि लच्ची, तथाप्यन्यान्यगाधाप्रक्षेपती यानद्युना किमद्रमच्छुःशतीमाना
पञ्चशतीमाना च सञ्जाता, ततोऽत्यल्पमेषसः संक्षिप्तक्चीन्माद्रशाननुकम्पयद्भिः पूज्यश्रीचन्द्रस्रिमिस्ततोऽपि सोऽर्थोऽतिसंक्षेप्यास्यां संग्रहण्यामिभिहितः॥

આ જાતાના લાવાર્થ ૧૭૩ ગાયાની દીકામાં પણ આપવામાં આવ્યા છે.

नचु विद संशिवतया अयोजनं ति मूलसंग्रहण्येवास्तु, विं पुनः प्रयासन ! प्रायस्तरथा अप्येतायन्याभावात्, तक, यतावतोऽर्यजातस्य तस्यामसंविध्यनात् " अर्थात् भारी तेमक क्षमाश्रम्भजूनी संग्रह्मीतुं अभाज् आयासमान छे तेमण् केरसी अर्थनी अविकता अने मंनीरता साववाना आयास [यन्त्रमहर्षि कृत] संग्रह्मीमां सेवाया छे, तेमा मूससंग्रह्मीमां गमें ते कारणे यथा नथी.

માં મલયગિરિજની દીકા ઉપરથી ઉક્તા પ્રકા;-

સાતમાં સદીમાં રચાચેલી શ્રી જિનભદમણિની સંત્રહણી ઉપર ૧૨ મી સદીમાં થએલા દીકાકાર શ્રી મલયગિરિ મહારાજે વૃત્તિ રચી છે જે સુપ્રસિદ્ધ છે, જ્યારે તેજ સદીની રચેલી શ્રી ચન્દ્રસરિની સંગ્રહણી ઉપર તેજ સદીમાં થયોલા શ્રી ચન્દ્રસરિજીના જ અ-તેવાસી શ્રી દેવભકસૂરિજીએ જે વૃત્તિ કરી છે, એ દેવભકસૂરિકૃત વૃત્તિમાં દર્શાવેલા " नजु वदि संक्षिप्ततया प्रयोजनं तर्हि मूलसंब्रहण्येषास्तु, किंपुनः प्रयासन ? प्रायस्तस्या अव्येतावन्मात्रत्यात् । " आ क्थनथी क्षमाश्रमञ्जूनी मूल संग्रहणीनुं प्रमाख ૨૭૧ ગાયાની આસપાસનું હતું, જ્યારે મલયગિરિ મહારાજે કીકા કરેલી તે સત્તા સમય ખારમી સદીના હતા એટલે મુલ રચના સમય અને ટીકાના રચના સમય વચ્ચેના પાંચસદીના કાલ દરમિયાનમાં તે-૨૭૧ આસપાસનું ગાયા સંખ્યામાન વધતું વધતું સાડીત્રણસાે ઉપર પહેાંચી ગએલ' હતું. અને શ્રી મલયગિરિજીએ પણ ૨૭૧ ની મૂલ ગાયાની સાતમી સદીની અસલ પ્રતિના અભાવે કે ૨૭૧ ગાયા મૂલ કર્તાની કઇ કઇ હોઈ શકે તે વસ્તુ સંબંધી નિર્ણયના સાધ-નની અભાવે, કે તે સમયે મૂલ સંપ્રદેશીના [૨૭૧ ગાયા] પ્રમાણમાં પ્રક્ષેપક ગાયાએ વધી જતાં ૩૫૦ ગાયાની આસપાસ વાળી પ્રતિએા ઉપરથી બહાળા પ્રમાણમાં થઇ રહેલા પ્રચારતે લક્ષમાં લઇને મૂલ સંત્રહણીપ્રમાણગાયાની ટીકા ન કરતાં ૩૫૩ ગાયા પ્રમાણ સંપ્રદર્શીની ટીકા વિરચવી પડી છે. અને એથીજ તે પછીના નજીકના સમયમાં થએલા શ્રી ચન્દ્રીયાસંત્રહણીના ડીકાકાર શ્રી દેવભદસરિજી ગાયા ૨૭૧ મી ગાયાની ડીકામાં ખરંજ sहे छे है ' प्रक्षेप गाथासिवृद्धि नीयमानाऽधुना यावत् किन्विस्यून चतुःशतीमाना पश्चरातीमाना च गुरुत्तरा संजाता ' अर्थात् अत्यारे ओ संग्रह्णी अंधेक न्यून ४०० ગાયા પ્રમાણ વા પાંચસા ગાયા પ્રમાણ જેટલી ગુરત્તર થઇ ગઇ છે. આથી જે ન્યૂન ૪૦૦ ગાયાના ઉદ્ક્ષેપ છે તે સંગત થાય છે અને તે જાતની પ્રતિઓના કંઇક ન્યૂન ૫૦૦ ગાયાની

१ लेड ३५३ अथावाणी संअद्ध्यानी भूवअथाओभां डाँछ डेअले क्षमाधमल मदाराले स्वनामने। उत्तीम हर्षे वयी, तेएण के संअद्ध्याना डीअडर की भव्यिनिर्द्धना भंगवान्यस्थना आध्यविद्धित स्पष्ट हे के संअद्ध्या क्षमाधमाधनील हे. यदुक्तं-नमत निजबुद्धितेजःप्रतिहननिः शेषकुमत्तवनितिन्दम् । जिमक्षनिक्तिवण्णं जिनसङ्गणिक्षमाधमणम् ॥ १ ॥ यामकुरुत संग्रहणी जिनसङ्गणिक्षमाधमणम् ॥ १ ॥ यामकुरुत संग्रहणी जिनसङ्गणिक्षमाधमणप्रमः । तस्या गुरुएदेशानुसारतो विद्या विद्यतिमहम् ॥ २ ॥

ર કિંચિદ્દ ન્યૂન ચારસા કહેવાથીતા ૩૫૩ થી અધિક હોય તા સંગત થાય પણ ૩૫૭ સી રીતે સાર્થ થાય તા કી કેવલદ્વસ્થિર સમયે ક્ષમાદ્યસાણની સગ્રહણી જોદી જોદી સંખ્યાવાળી હશે.

અપૈક્ષાએ વધુ પ્રમાર હોવા જોઇએ, અને તેવીજ થી મલયમિરિ મહારાજે પણ તેનાજ ઉપર દીકા કરેથી હોય એમ માનવું સંગત લાગે છે.

સંગ્રહણીના સ્વતંત્ર કૃતિકાર તરીકે એ જ મહર્ષિ છે:-

ગમેતમ હોય પણ ભાષ્યકાર ક્ષમાશ્રમણની સંગ્રહણીની આદ્મમાથાના ' निद्वृतियः अठकरम वीरं निम्हण ।' એ પદથી અને શ્રી ચન્દ્રમહિલના આદ્ધ ' निम्हण अरिहंताइ, ठिइसवणोगाइणा य पत्तेयं ।' આવા ભિન પદથી એટલું તો ચોક્કસ છે કે બ્રી ખુહત્સંગ્રહણી પાકૃત ભાષા સત્રના સ્વતંત્ર કૃતિકાર તરીકે શ્રી ' ક્ષમાશ્રમણ ' મહારાજ અને શ્રી ' ચન્દ્રમહિલેં' આ ખન્તેજ મહાયુરેલા છે.

અતે અત્યારે વર્ત માન યુગમાં ઉપલબ્ધ થતી પ્રાચીન કે અર્વાચીન પ્રતિઓમાં ભલે ગાયા સંખ્યા પ્રમાણ પ્રક્ષેપાત્મક ગાયાઓથી વધેલું હોય, પણ ગ્રન્થાન્તે તો આ બન્ને જ મહર્ષિ-ઓના નામનિર્દેશ સૂચક ગાયાઓ હજી મોજીદ જેવાય છે. તે ઉક્તવાતની સાક્ષી આપે છે.

આ બીનાથા સબળરીતે આપણે કહી શકીયે તેમ છોએ કે ફક્ત સંગ્રહણી સગ્નના પદનપાદનની બહુલતાને અંગે, અધ્યયન અધ્યાપન કાલે તેમજ લેખનકાલે તે સગ્નની પ્રાચીન ડીકાન્તર્ગત તેમજ અન્ય અન્ય પ્રન્થામાં જોવાએલી પ્રક્ષેપાત્મક ગાયાઓના અહ્યાસીઓના વર્ગોએ સ્વેચ્છાનુસાર તે તે સંગત સ્થળાએ નિવેશ કરવા પૂર્વક પ્રતો લખાવેલી હોય અને તેથી ભિન્ન ભિન્ન રીત્યા ગાયા પ્રમાણ દશ્યમાન થતું હોય તો તેમાં કશું આશ્વર્ષ જેવું નથી.

ચિન્દ્રિયા સંગ્રહણી પણ કેમ ગુરૂત્તર શ્રધ ગર્ધ?:-

જેમ સંગ્રહણીના મૂલોત્પાદક-પ્રણેતા શ્રી જિનલક્રગણુ મહારાજની સાતમા સૈકામાં રચાએલી સંગ્રહણી ૧૨ મા સૈકા 'દરમિયાન [મલયગિરિ ટીકા રચનાકાલ સમયમાં] પ્રક્ષેત્ર પાદિક ગાયાઓથી અભ્યાસીઓ દ્વારા વધતી વધતી લગભગ ૩૫૩, ૪૨૫, અને ૪૮૫ એમ લિલ લિલ રીતે પશુ સંખ્યા વૃદ્ધિવાળી થઈ ગઈ, [આવી ૧૨ મી સદી પછીથી અત્યાર સુધીના સાત સદીનાકાળમાં તેજ સંગ્રહણી ૫૦૦, તેમજ પ૭૫ ઈત્યાદિ પ્રમાણુવાળી ખૂખજ વધી ગઈ] તેવીજ રીતે ૧૨ મી સદીમાં સ્વતંત્ર કૃતિકાર તરીકે તેમજ નવીન સંસ્કરણુ તરીકે આલજવાને સંદ્રાપમાં અને અલ્પકાળમાં ઘણો ખોધ થાય એ દ્રષ્ટિએ રચેલી મલધારિ શ્રી ચન્દ્રમહર્ષિ પ્રણીત સંગ્રહણી જે રચી ત્યારે ૨૭૩ ગાયા પ્રમાણ હતી તે પણ વધતી વધતી છેલ્લી સાતસદીઓ દરમિયાન ૩૧૨–૩૧૮ અને ૩૪૯ એમ લિન્નિલન રીતે ગાયાની સંખ્યા વૃદ્ધિવાળી થઇ ગએલી, એવું સંખ્યાળન્ધ પ્રતિઓમાં જોવાય છે.

પ્રચડ્ડ વિપર્યાસા છતાં કર્તાના જળવાઇ રહેલા નામ નિર્દેશ;—

અને એના પ્રામાણિક અને સચોટ પુરાવા તરીકે બન્ને મહર્ષિના નામથી અંકિત્ર બિન્નબિન્ન ગાથા સંખ્યાવાળી બન્ને કૃતિકારોની કરેલી સંત્રહણી છતાં તે તે પ્રતિઓમાં

૧ ક્ષેત્રસમાસ માટે તેવું જ બન્યું છે જે આગળ કહેવારો.

ભાષ્યાદ રિતે જળવાઇ રહેલી કર્તાની સ્વનામાંકિત ગાયાએક, મને તે માટે પૂર્વકાલિક અલ્યાસીઓએ પ્રક્ષેપશ્ચથા ઉમેરવાની સ્વીકારેલી શાહસપદ્ધતિ છતાંપણ મૂલકર્તાના સુવર્ણ નામને લેખનકાલ જાળવી રાખેલ અજબ ખંત મૃતે સાચી નિસ્પૃક્ષ્તા માટે આપણે અખૂટ સન્સાન મને અલિમાન ધરાવી શકીએ.

અને સારાંશ એ આવ્યા કે ભાવ્યકારની મૂલસંગ્રહણી, અને અંગાપાંગબૂત સત્રા ઉપ-રથી અને સમાશ્રમભુની સંગ્રહણીને કપ્ટિસમીપ રાખી કરેલી બીજી શ્રી ચન્દ્રિયા સંગ્રહણી એ બન્ને સ્વતંત્રજ કૃતિઓ છે, તે સિવાય સંગ્રહણીની સ્વતંત્ર કૃતિ કાઇપણ મહર્ષિએ કરી દ્વાયતેવા ઉત્લેખ અત્યારસુધીના પુરાતનીય પ્રકૃષ્ટ સંશાધન દરમિયાન જોવામાં કે જાણવામાં આવ્યા નથી.

સંમહણી-એટલે જેમાં ચાદરાજ લાકવર્તિ જ ક કે ચેતન સ્વરૂપ પદાર્થાને પ્રતિ-પાદન કરનાર સ્થાન-આયુષ્ય દેહાદિક વર્લુ નના સંક્ષિપ્ત, પણ ગંભીરપણે પિદ્હીભૂત અર્થ સંમહીત કરાયા હાય તેવા અન્યન િસંમહણી ' એવું સંખાધક નામ આપી શકાય છે. જે વાત પૂર્વે જોઇ આવ્યા.

સંમહણીને 'જૈન ખગાળ ' તરીકે કહી શકાય;—

આ સંગ્રહણીની રચનામાં આકાશવર્તિ ઉર્ષ્વલાકના વિષય પ્રાધાન્યપણે રહેતા હાવાથી સર્વારા નહિ પણ દેશાંશે અપરનામ તરીકે વ્યવહાર પ્રસિદ્ધ 'જૈન'ખગાળ ' એવું પ્રચલિત ઉપનામ આપી શકાય તેવું છે. તેવીજ રીતે ક્ષમાશ્રમણ કૃત, અપૂર્વ વિદ્વતા દર્શક શ્રી ક્ષેત્રસમાસ પ્રન્થ ભૂવર્તિ પદાર્થ વિષયાનું પરમ પ્રધાન્ય ભાગવતા હાવાથી તેને ' જૈન- ભૂગાળ ' એવું સુવિખ્યાત નામ અપીં શકાય છે.

જૈન સંપ્રદાયમાં અંગાપાંગભૂત સૂત્રમાં જીદેજીદે સ્થળે દર્શાવેલા શાધત પદાર્થાના નિર્દેશરૂપ જૈન ભૂગાળ અને ખગાળના વિષયોને પૃથગ્ પાડી જૈન કે અજૈન કાઇ પણ વ્યક્તિ તેના લાભ ઉઠાવી શકે તે માટે એ દિશામાં ભરેલા આપણા ઉપકારી, પૂર્વ મહર્ષિઓનાં પ્રાથમિક શુભ પગલાંથા આપણા ઉપરના તેઓશ્રીના ઉપકાર ચિરસ્મરણીય, નહી ભૂલી શકાય, તેવા અપાર અને અમાપ છે.

સંગ્રહણીનું ગારવ અને વિષય પ્રચાર;—

વળી આ સંત્રહણીની પ્રતાની સર્વત્ર થતી પ્રાપ્તિથી તેમજ તેની પ્રતિઓમાં પૂર્વપુર્યો દારા થએલી અનેકવિધ વિવિધતા જોતાં જૈન સમાજમાં એ પ્રન્થનું ભૂતકાલમાં કેટલું પઠન-પાઠન લાેકપ્રિય થઇ ગયું હશે તેના સચાટ ખ્યાલ નજર સમક્ષ તરી આવે છે, સહુંકાઇ સત્ત અભ્યાસી તે પ્રન્થનું અખ્યન અવસ્ય કરતાજ હશે એમ જણાઇ આવે છે, અને તે પ્રિય થઇ પડવામાં કારસ્યુ પસ્યુ ઉધાડું છે કે તે પ્રન્થની વિષય રચના, તેની પ્રસ્સાલિકા એટલી માર્ગદર્શક છે અને વળા સર્વ વિષયોને સંક્ષેપમાં પસ્યુ એવી સુંદર ઢળથી, યાગ્ય રીતે કમશઃ વિભાગવાર મુધી લેવામાં આવ્યા છે કે સામાન્ય સુદ્ધિવાળા પસ્યુ અલ્પસમયમાં આ એકજ પ્રત્યામાં અભ્યાસથી બહેાળાનાનો લાભ ઉઠાવી શકે તેમ છે. અને તેથી આ અતિપ્રિય

શ્રત્થના જાદીજાદી હવાના નાના માહા વિસ્તરાર્થ ભાષાંતરાવાળાં, ચિત્ર-વિચિત્ર અનેક વૈવિષ્ય કથા ભરપૂર સાદર્ધ સમ્પન આદર્શો હચલાળધ પ્રમાણમાં હાલમાં પણ નજરે પડે છે.

સંગ્રહુલુંીમાં ચિત્રકલાનું સુંદર સ્થાન;—

વળી આ સંગ્રહણી ગ્રન્થની પ્રતામાં એક ખાસ ખૂખી તેા એ છે કે પ્રાય: નાની કે માડી કાઈપણ હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં તેતે ગાથાના અર્થને અનુસરતા, અલ્યાસીઓએ હાથથી દારેલાં અથવા દારાવેલાં, મીલિક વિષયના ઓછાવત્તો પણ ખ્યાલ આપતાં ર'ગ-ખેર'ગી, રેપેરી સાનેરી કે પચર'ગી ભાતવાળા સંખ્યાબન્ધ ચિત્રા તા હાયજ!

કેટલીક પ્રતા તા એવા આખેદ્ર સૌન્દર્ય સમ્પન ચિત્રાથી ચિત્રિત જોવામાં આવે છે કે તે જોતાં ચિત્રકળાના વિકાસ માટે, ગ્રન્થની સર્વાંગ સુંદરતા માટે અને પ્રસ્તુત વિષયના શીદ્યઓધ થવા માટે આર્થિક ક્રષ્ટિ ન રાખતાં તેના અભ્યાસીઓ તેના પ્રત્યે કેટલું ભારી સન્માન અને હાર્દિક પ્રેમ ધરાવતા હશે ત્યારે આવા ચિત્રા પાછળ આટલી કાળજી અને ખંતપૂર્વક જહેમત ઉઠાવી હશે! તેના ખ્યાલ સુંદરચિત્રા સન્મુખ રાખતાં સાક્ષાત્કાર સ્વરૂપે પ્રગટી નીકળે છે.

સે'કડા વર્ષ જુના સાનેરી રૂપેરી કે પંચર'ગી ચિત્રા જાણે તાજેતરમાં જ આલેખાએલાં હ્રાય એમ આંખે ઉડીને વળગે તેવાં એનમુન હ્રાય છે.

અને જૈન સંપ્રદાયમાં જ સર્વોત્તમ ગણાતી પ્રાધાન્યપર ભોગવી રહેલી, ખૂબ જ પ્રાચીનતાથી ચાલી આવતી એ ચિત્રપદ્ધતિ ખૂબ જ આવકાર દાયક છે, કારણ કે મન્થના પ્રસ્તુત વાક્મય વિષયની સાથે સાથે જ ચિત્રકલા કેવા તાલ મેળવે છે તે દર્શાવવા માટે નજરાદીપન કરે તેવાં તે તે વિષયને અનુસંગત ચિત્રા [તેમજ યન્ત્રાકૃતિઓ] આપવામાં આવતા હોવાથી પ્રસ્તુતવિષયના સુગમ કે દુર્ગમ બાધના સચાટ પ્યાલ હદય સમક્ષ ખડે! થાય છે અને સત્યવસ્તુસ્થિતિનું શાધતા ભાન ઉત્પત્ર કરાવે છે, જેથી મગજ ઉપર અંકા-એલા એ ભાવ લાંબાકાળ પર્યન્ત ભુંસાતા નથી.

ખરેખર માનવપ્રકૃતિના સ્વાભાવિક નિયમ છે કે કાઇ કાઇ વિષયના કાઇ કાઇ અલ્યાન્સીઓને અને અધ્યાપકાને જ્યારે સસહ દ કે શાખ જાગે છે ત્યારે તેઓ તે તે સાહિત્યને અંગે જેટલું જેટલું સાધન જે જે દ્રષ્ટિએ આવશ્યક ગણાતુ હોય તે તે સર્વ સાધનને ગમે તેવા સંયોગામાં પણુ મેળવીને તે વસ્તુને સર્વાંગસુંદર બનાવવાની અને વધુને વધુ સરલાપયાગી થાય તેવી રીતે રચના કરવાની એક પ્રકારની પ્રશસ્ય આંતરિક તમન્ના જાગે છે, ખરેખર આ સંપ્રહણી માટે તો તેમજ બનતું આવ્યું છે અને અત્યારે પણ એવું જ બની રહ્યું છે.

જૈનમૂર્તિ પૂજક સંપ્રદાયમાં ચિત્રકલાનું સ્થાન:—

સર્વતામુખી જૈનસાહિત્ય સર્જાનામાં શ્વે છે જૈન મૂર્તિ પૂજક સંપ્રદાયે લેખનકળા સાથે નમુનેદાર ચિત્રકળાના ખર્ચ ભરી વિકાસન પદ્ધતિ જેટલી વિશદ અને વિપુલ પ્રમાણમાં અપનાવી છે, તેટલી દિશં ખરાદિક અન્ય જૈન સંપ્રદાયે કે ઇતિરમાર્ગી સમાજે નથી જ. અપનાવી

જૈનસર્મૃતિ, ખોહસર્મૃતિ કે વૈદિકસર્મૃતિયત સાહિત્યસર્જનાની પ્રાચીન સારતિય ચિત્રકલામાં જૈનાબિતિવ્યક્ષસાએ પોતાનું અજેડ રીતે અતિગૌરવતા ભાર્યું ઝળકતું સ્થાન જે પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેનું કારણ લેખનકળા સાથે સાથેજ ચિત્રકલાના વિષયનું આવિષ્કરણ એ જયારે સુખ્ય હતું ત્યારે વિશ્વતામુખી જૈનશ્રમણસંસ્કૃતિએ ખેનમુન અને અપૂર્વ સૌદર્યસમ્પત્ત શાસ્ત્રોક્ત ચિત્રકલાનું સર્જન કર્યું, જ્યારે તેના સંરક્ષક, ઉદ્દારક અને આશ્રયદાતા તરીકે જૈનોએ અગ્રભાગ ભજીવો હતા, અને તેવું સર્વાંચ્ચસ્થાન ઝડપી લેવા ભારતીય ચિત્ર કલા પાછળ શુદ્ધિપૂર્વ સફ્સેક્ષિકાનો તેમજ છૂટથી તનમન અને ધનનો ખૂબજ સદુપયાંગ કર્યો હતા, અને તેવીજ અત્યારે દરેક રીતે જૈનસંસ્કૃતિના સાહિત્ય કલા અને વિજ્ઞાન વિષયક ફાળા આર્યસંસ્કૃતિના સાર્વ ભીગીય વિકાસમાં સર્વોત્તમ અને પ્રાધાન્ય પદ ભાગવે છે, તેમાં એ છેલ્લા સૈકા દરમિયાન ગુજરાતના ખુણે ખાંચેથી અપૂર્વ અને દુર્લ ભજેજે સાહિત્ય સમુપલબ્ધ થયું છે; તે માટે ખાસ કરીને અત્યારસુધીનું અન્વેષણ કાર્ય જોતાં ગુર્જરભૂમિ વધુ મગરૂરી લઇ શકે તેમ છે, એ માટે ગુર્જરીય જૈનોની જુલ્મી અને સંકટલાં યુગમાં પણ વિવિધ સાહિત્યના મહાન્ સન્દર્ભોને શકત્યનુસાર અળાધિત જાળવી રાખવાની ધગશ અને કાળજ ખરેખર આપણને એક ચમતકારિક પ્રેરણા અને બોધપાઠ આપી રહે છે.

પ્રાચીન ચિત્રકલાતું નૈપુષ્ય;—

પ્રાચીન ભારતીય જૈનચિત્રામાં કુશળ કલાકારાએ અનેક ચિત્ર પ્રસંગામાં વાપરેલું ભાવવાહી રેખાનૈપુષ્ય, અંગવિન્યાસ,–મરાડપહતિ, યથાસ્થિત તાદ્રશભાવાનું અભિનયાદિ પૂર્વક આરાપણ, ચિત્રસમયે જળવાએલા સ્વાસ્થ્ય સુંદરતા અને ચિતનશીલતાદિ ગુણા વિગેર જોતાં કલારસિકાનું સુંદર નૈપુષ્ય સ્પષ્ટતયા તરી આવે છે.

એ ખેનમુન ચિત્રા ભલે અત્યારના પ્રગતિ અને નવલકલાવધ ક યુગના સૃષ્ટિ સાંદર્યની કષ્ટિએ અન્વેયણ કરતાં, મુખાકૃત્યાદિનું વૈલક્ષણ્ય નિહાળતાં વૈચિત્ર્યાભાસ પ્રત્યક્ષ થતા હાય પણ તે કાલની દ્રષ્ટિએ ધડીક વિચાર કરીએ તાે એજ ચિત્રા બારીક નિરીક્ષણ કરતાં એટલાજ પ્રાણવાન, પ્રપુદ્ધકલાત્મક, અપ્રતિમ શાભારપદ, રંગ સૌરભભર્યા રાનકદાર લાગ્યા વિના રહેશે નહિ.

એ રપષ્ટ-સુરેખ અને સુધિદત ચિત્રસૃષ્ટિ દ્વારા તો તે તે સદીઓનાં વિજ્ઞાનમય અને કલાપૂર્ણુ લાકજીવનની ગૌરવ કથા જાણવાની રીતિભાતિ, અને રિવાજો જાણવાની તેમજ તેમની વિચારસર્ણી આલેખવાની પણ માંધેરી તક કેટલીકવાર આખાદરીતે અચ્છીલબ્ય થાય છે.

જૈન સંસ્કૃતિની ગાૈરવ પ્રશસ્તિઓ;—

જૈન મહારયીઓએ ભગીરય પ્રયત્નપૂર્વ ક સર્વ સ્વનો ભોગ આપી ચિત્રકલાતું અનુષમ, લેખનકળાતું અપૂર્વ, અને સ્થાપત્યકલાતું અને અને અમરસ્થાન ઉત્તતિની ટોચે એવું મુક્કી દીધું હતું કે જગત્ભરમાં જૈન સંસ્કૃતિતું સ્થાન અને તેતું કલા સાહિત્ય અનાખી જ ભાત પાઠતું અને ભારતની ઝળહળતી કળાકિર્તિન જળવવા માટે સર્વેત્કિંદ ભૂમિકા ઉપર રહીને જ્વલંત પ્રતિભા પાઠતું હતું અને અત્યારે વધુ

મૃતિભા પાડતું છે એમ મધ્યસ્થવૃત્તિના કાઇપણ માનવ-પથશ્ચિમન કરે તા મ્યા નિર્વિવાદ અને નિર્ભળ સત્ય નિ:શંકપણ કળૂલ કર્યા વિના રહે નહિ.

આ પ્રમાણે આપણે સંત્રહણી કર્તાના વિષયને આતુષંગિક તેમાં યમ્મેલા સુધારા વિગેરને તેમજ તેને અનુસરતી ચિત્રકળાની વિકાસન પહોત વિગેરેની સક્ષિપ્ત ચર્ચા કરી આવ્યા.

મી જિનભદ્દગણિ ક્ષમામમણનું ઉડતું જીવન અવલાકના—

અત્યારે ૫૦૦ ગાથા પ્રમાણવાળા થએલી તેમજ મલયગિર ટીકાવાળા સંમહણીના અલોત્પાદક ભગવાન શ્રી જિનભદ્રગણી મહારાજ સાતમા સૈકામાં થયા હતા, તેઓએ શ્રી ક્ષેત્રસમાસ યાને જૈનભૂગાળ અને ખુહત્સંગ્રહણી યાને જૈનખગાળ; એ ખન્ને મહત્વના મુખ્ય વિષયોને લોકાપ્રભાગ્ય કરવા માટે જે નવીન સંશ્કરણો તૈયાર કરવાનું અદભૂત અને સર્વમાન્ય સાહસ ખેડયું છે તે ખદલ આપણે તેમના પરમઝછ્યી છીએ, એ પરમર્પિ પૂર્વધર હતા, તેમને વિશેષાવશ્યક જેવા અનેક તાત્વિક વિષય ભરપૂર મહાન્ ગ્રન્થ, તેમજ વિશેષણવતી, જીનકલ્પસ્ત્રાદિ વિદ્વતા પરિપૂર્ણ ગ્રન્થા ઉપનિખહ કર્યા છે.

દરેક સંપ્રદાયમાં જેમ આગમ પ્રધાન અને તર્કપ્રધાન પુરૂષો દ્વાય છે. તેમ આ આચાર્ય શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરની જેમ તર્કપ્રધાન ન હતા, કિન્તુ આગમ પ્રધાન પુરૂષ હતા, અને આવા પુરૂષો આગમ–સિદ્ધાન્તોને અક્ષરશઃ વળગી રહેનારા દ્વાય છે એટલુંજ નહિ પહ્યુ, આગમામનાયાની પરંપરાને યથાર્થ અનુસરીને તેને સંગત એવીજ કૃતિઓ વિરચવાનું સાહસ ખેડવાને સર્વદા તૈયાર દ્વાય છે તેથી તેઓ આગમના પરમ સંરક્ષક સિદ્ધા-તવાદી અથવા આગમવાદી તરીકે ખ્યાત થાય છે.

ક્ષમાશ્રમણુમહારાજાના દિગ્દર્શન માત્ર પરિચય દર્શાવી જે સંગ્રહણી ઉપર આ પ્રસ્તાવ લખાઈ રહ્યો છે તેજ સંગ્રહણીના કર્તા શ્રી ચન્દ્રમહર્ષિની પીછાણુ આપવા તેમના સુર્વાદિકની ઓળખાણ, તેમના સત્તાસમય, તેમનું સાહિત્યક્ષેત્ર ઇત્યાદિક વિષયોને મસત્તી શક્ષ્ય માહિતી તપાસીએ.

મલધારી શ્રી અભયદેવસ્ર્રિજ;—

" ^૧ મलहारि हेमस्रिण सीस लेसेण विरश्यं सम्मं " સંપ્રદર્શીની અન્તિમ ગાંધાના આ ઉક્ત પદથી શ્રી ચન્દ્રમહર્ષિના ગુરૂ મલધારિ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ હતા એ બીના સુરપષ્ટ છે. અને તે હેમચંદ્રસૃરિના ગુરૂ પુનઃ રઅભયદેવસૂરિ હતા, તેઓ પ્રશ્નવાહનકુલની મુખ્યમશાખા-

૧ આ ગાયા સ્વયંકૃત જણાતી નથી, પાછળથી સ્થના થઇ હોવાનુ જણાય છે પણ સ્થના કથન અસંગત નથી.

ર નવાંગી વૃત્તિકારથી અન્ય સમજવા, આ સૂરી ધરજી ત્યાંગ વૈરાગ્યની પ્રતિમા સમાન હતા, મ**લીન** વર્સોનું બહુધા પરિધાપન કરતા હતા, તે નેકને તેમની પર્યુપાસના કરનાર શ્રી કર્ષ્યુદેવે (મતાંતર સિહરાજે) મલધારિ તરીકે વિખ્યાત કર્યા ત્યારથી તેઓ હર્ય પુરીય ગમ્છના છતાં મલધારિથી વધુ માળ-ભાવવા લાગ્યા તેમની સંતતિ માટે પણ તેમજ બન્યું.

મા શ્રી હર્વપૂરીય મમાના મામમાં પુરય હતા. તેઓશ્રીએ રાળકાર્યું, સિંદરાજ જયસિંહ તથા માન્ય રાજવીઓદારા અહિસાના કૃત્યો કરાવી, મત્યપ્રતિકાદિ શાસન પ્રભાવનાનાં કાર્યો મુખ કરાવ્યાં હતા, તેઓના સમય ૧૧ મા સેકા મધ્યે હતા.

तत्पर्भी हिमच इस्री धर्छ;-

તે મલધારિ શ્રી અભયકેવસરીજીની પાટે મલધારી શ્રી હેમચંદ્રસરીજી થયા, તેઓ પૂર્વાવસ્થામાં રાજ્યસચિવ હતા, શ્વેતાંબરાચાર્ય વાદિ શ્રી દેવ સૂરી અને દિમંબરાચાર્ય શ્રી કુયુદઅંદ્ર સાથે વાદ-વિવાદ ગાંઠવાયા ત્યારે અખ્યક્ષપદે આ શ્રી હેમચંદ્રસરિજીને, માન્ય રાખવામાં આવ્યા હતા, એમાં દુર્ભાગ્યે દિમમ્ભરાને છક્કડ હાર મલી, અને પૂર્વશરતાનુસારે કમનસીભપણ, ડંખતે હૃદયે ગુજરાત છાડી અન્ય પ્રદેશમાં ઉતરી જવું પડ્યું, આ અખ્યક્ષપણ બાદ તેઓ પાંડત, શ્વેતામ્બરાચાર્ય, લદારકાદિ વિશેષણોથી વધુ પ્રસિદ્ધિને પામ્યા હતા.

આ મલધારી તે કલિકાલસર્વ ગ્રભગવંત શ્રી હેમચંદ્રસ્રી ધરજીયી બિજ સમજવા પશ્ ખન્નેનો સત્તા સમય સરખા હતો, ખન્ન સાથે વિદ્યમાન પશુ હતા, સાહિત્યની દ્રષ્ટિએ બન્ને વચ્ચે મુખ્ય તફાવત એ હતો કે કલિકાલસર્વ શ એ એક સમર્થ જ્યાતિ ધર્મર તરીકે અને સર્વ દેશીય સાહિત્યકારના રચનાર તરીકે જખ્યર વિખ્યાત હતા અને તકે સાહિત્ય-પ્રધાન હતા જ્યારે મલધારિજી એ એક આગમપ્રધાન તરીકે સમર્થ વિદ્વાન પુરૂષ હતા એ નિઃશંક છે, એથીજ આ મલધારિજીએ સિદ્ધાન્તને અનુસરતી વિશેષવાશ્યક ઉપર પાંડિય ભરપૂર ટીકા રચી છે, તદુપરાંત પંચમકર્મ પ્રત્યવૃત્તિ, સ્વાપત્તવૃત્તિયુત્પુષ્પમાલા, અનુયાબદાર સ્ત્રની ટીકા, જીવસમાસવિવરસ્યુ, ૧૧૭૧ માં રચેલ સ્વાપત્તવૃત્તિ સમેત ભવભાવનાદિ જેવા અમૃદ્ધ્ય પ્રત્યા પછુ આજે તેમના કરી દોવાનું કહેવાય છે.

આ મલધારિજી ઉપર પણ શ્રી સિલ્લાજજયસિંહને આત્યન્તિકરાંગ હતો, તત્સમીપ્રે જાતને તે વૈરાભરસ ભરપૂર તત્ત્વોનું બહુશઃ પાન કરતો, તે દારા અનેક જૈન પ્રવચન પ્રભાવ-નાનાં કાર્યો, અમારી પટહના કાર્યો કરાવ્યા હતાં તદુપરાંત રાજ્યખેંગારને પ્રતિબાધ કરવા, સંધ સહિત શત્રુંજય પધારવું અને ત્યાંજ અનશન કરી સ્વર્ગ પ્રયાણ આદરવું. એ તેમતી જીવન ગ્રાંખી થઈ.

તત્પકુ ' શ્રી સંમહણીકર્તા ' શ્રી ચન્દ્રમહર્ષિ —

મલધારી શ્રી હેમચંદ્રસૂરિના પટ્ધર તરીક ત્રણ શિબ્ધો સ્થાપિત હતા ૧-વિજય³-સિહસૂરિ, ર શ્રી ચન્દ્રસૂરિ, ક વિશુધચંદ્રસૂરિ.

[ા] મુનિય'દ્રસૂરિ નામના આચાર્યના શિષ્ય હેાવાનું સુપ્રસિદ્ધ છે જેમણે પ્રમાણનય તત્ત્વાલાકા-લંકારાદિ ત્યાય વિગેરે વિષયના સુંદર અને ક્રપયોળી ગ્રન્યા રમ્યા છે.

र भा शासार्थ प्रसंग अविशव सर्वभान्य सर्वन्न भी हेमयंद्रस्रिक प्रश्न होजर रहेता हता.

³ વિજયસિંહસુરિજીએ ૧૪૪૭૧ શ્લાક પ્રમાણ કર્માપદેશમાલા ગ્રન્ય વિવસ્ણ રચેલ છે જે સિદ્ધ-રાજના શાન્ય સમયમાં જ એઠલે સં. ૧૧૯૧ ના થાક વકી ત્રીજે સમાપ્ત કરેલ છે.

તેમાં પ્રત્યુપાભિસ્મરણીય સ્થારાધ્યપાદ શ્રી ચન્દ્રમહર્ષિના સત્તા સમયપણ વ્યારમાં સત્તાહિતમાં સત્તાહિતમાં સત્તાહિતમાં સાત્રાહિતમાં તેમને ૧૧૯૩ માં ધોલકાનગરમાં વિ. સં. ૧૧૯૩ માં શ્રી મુનિસુવતચરિત્ર નામના સંદર્ભ ગુંચ્યા હતા અને તેનું સ્થાહલેખન શ્રી પાર્યાદેવપાણએ કર્યું હતું. તેમની બીજીકૃતિ ત્યા બૃહત્સંગ્રહણીની છે, અને ત્રીજી કૃતિ શ્રી ક્ષેત્ર-સમાસની વર્તમાનમાં ઉપલબ્ધ છે.

આથી એ સ્પષ્ટ કૃલિત થાય છે કે જેમ જિનલદ્રક્ષમાશ્રમણની વૃહત્સંપ્ર**હણી ઉપરથી** આ ચન્દ્રમહર્ષિએ જેમ સકારણ સંક્ષિપ્ત અને ગંબીરાર્થવાળી સંપ્રહણી રચવાની આ વ્વશ્યક્તા સ્વીકારી તેજ પ્રમાણે એજ મહાત્માએ ક્ષમાશ્રમણ શ્રી જિનલદ્રગણીના વૃહત્ક્ષેત્રસમાસ નામના પ્રન્થ ઉપરથી સરલ અને ગંબીરાર્થ એવા ક્ષેત્રસમાસપ્રન્થ રચવાના માનસિક વેગને પણ અમલમાં મુક્યો છે જેના આરંભ ' **નમિતુવીર સ્વ**સ્તરયમાસ્તાં' એ ગાયાદ્યપદ્યી યાય છે પણ અત્યારે તે પ્રસિદ્ધિમાં નથી પણ એની પ્રત ખંભાતભંડારમાં વિદ્યમાન છે અત્યારે પ્રસિદ્ધિમાં તો શ્રી રત્નરાખર સરિકૃત ક્ષેત્રસમાસ વધારે છે. આવીઆવી સુલભકૃતિએ રચી ખરેખર! તેઓએ પરાપકાર શીલતાની પરાકાશનું દર્શન કરાવ્યું છે.

આ ઉપરથો શ્રી ચન્દ્રમહર્ષિ છ જુગાળ અને ખગાળ વિષયના સુનિષ્ણાત દ્વાવાસાથે તેવા વિષયપરત્વે હાર્દિ ક લાગણી ધરાવનાર ચારે અનુયાગના પરમાબ્યાસી હતા. એમ સારી રીતે અવલાકી શકાય છે; આ સિવાય કમનસીએ તેમની શિબ્યાદિ પર પરાના, માતપિતા-દીકના નામના, કે જન્મસ્થળ ઇત્યાદિના સત્તાવાર કરાોએ ઉલ્લેખ દ્રષ્ટિગાચર થતા નથી.

શ્રી ચન્દ્રમહર્ષિના સમકાલિક મહર્ષિઓ અને બારમી સદી;—

શ્રી ચન્દ્રમહિષિના સમકાલિક પુર્ષા જે છે તેનું વર્ણન કરવા જો ખેસીએ તા તા ધર્ણા પાનાં રાકવા પડે, પણ જો અતિસંક્ષેપમાં ખ્યાન દારીએ તા તેમના સમકાલિક શ્રી કલિકાલ સર્વત્ર ભગવંત શ્રી હેમચંદ્રસર્રી ધરજી એ છેલ્લી સદીઓમાંના એક મહાનમાં મહાન પુરૂષ તરી કે ઓળખાવી શકાય, તેઓ એક આગમવાદી અને તર્ક વાદો તરી કે જબરજસ્ત અને કાઇ અનેન્ખાજ મહિષે હતા, તેમનું વ્યક્તિવ અસાધારણ પ્રતિભાશાલી હતું, ત્યાગ વૈરાગ્યના તા સાક્ષાત પ્રતિબિંભ સમા હતા એક અબધૂત યોગી તરી કે, પ્રખર મંત્રવાદિ તરી કે, કુશલ તંત્રવાદી તરી કે, અને એક સમર્યવાદી તરી કે તે અદ્વિતીય નરાત્તમ હતા. તેમના નિષ્ઠક ધ્લસ્થયોના પ્રતાપ ભલાભલા ગગનમાં ડળને બેદીને ઇન્દ્રલીકમાં પ્રસરી વળ્યો હતા. ભલભલા ચમર બ'ધીઓના મસ્તકા તેમના પાદસ્પર્શ કરતા હતા, તેઓએ ગુજરાતને પાતાનું પ્રાણપ્રિય ક્ષેત્ર ખનાવી સારાએ દેશને સામાજિક કે રાજકીય, ધાર્મિક કે વ્યવહારિક હરેક બાળતામાં નવુંજ ચેતન અને નવસર્જન સમર્પ્યું હતું, તેઓશીએ રાજકારણ પાછળ, ધર્મપ્રચાર અને સાહિત્ય સંરકૃતિના જખ્બર વિકાસ કર્યો હતા. મહાન્ વૈયાકરણી તરીકે કાપકાર કાવ્યકાર

ने भाट तेमना शिष्य देवलद्रस्रिक तेमनी न संग्रहणीनी शिक्षमा स्वगुत्र हरेशी निधाने हे दे प्रसन्त्रगम्भीरपदाहितकमा, मिताक्षरा विजित्तपौनहक्त्या, वैर्निर्मिता संग्रहणीयमद्भुता, नमोनमस्तत्पदपंकक्रेभ्यः ॥ १ ॥

તરીક અત્મારે પણ તેઓ અક્ષરદેહ દાસ જયવિષ્યાત ભન્યા છે તેઓની અસાધારણ, જ્વાજલ્યમાન વિદ્વાએ શકુ કાઇને આશ્ચર્ય મુગ્ધ બનાવી વંદન નમસ્કારના અર્ધ્ય ઝીલ્યાં છે. ધન્ય હા !એ અમરાત્માને! એ પુર્ય જો ન જન્મ્યા હાત, સાહિત્યક્ષેત્રને કાલીપુલીને ઉંડામાં ઉંડું દાહન કરીને સર્વતામુખી બનાવ્યું ન હાત, પ્રત્યેક વિષય ઉપર તલસ્પર્શી વિશાળ અને તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ પ્રન્ય સંદર્ભો રચ્યા ન હાત, તા નવીન યુગમાં સાહિતાક્ષેત્ર ખરેખર અપૃ અર્જ લેખાયું હાત! અરે! એ અષ્ટાપ્યાયી વ્યાકરણ વિના આજના નવીન અને પ્રગતિમય યુગમાં મુજરાતને શરમના અંચલા ઓહવાના જ પ્રસંગ આવ્યા હોત, પણ એ પુષ્ય ભૂમીનાં તેજ કાઇના લુંટ્યા લુટાયા છે ખરાક! સમાજના સદ્ભાગ્ય કદીએ ઝુંટવાયા છે ખરાક! ધાર્મિક તપાલના ચમકારા દીર્ધકાળ પર્યન્ત કાઇ કેકાણે અદશ્ય રહ્યા છે ખરાક! હરગીજ નહિ.

એથીજ એ પુરૂષ આ સૌભાગ્યવંતી ગુર્જરભૂમિના સ્વામી તરીકે જન્મ્યા, જન્મીને સેંકડા અદ્વિતીય અને વિદ્વત્તા ભરપૂર મન્થાદ્વારા મુજરાતને અભિમાન લેતુ અને અમર કર્યું, ત્યારે સાહિત્યક્ષેત્રમાં સમર્થ વ્યત્પન શેખર, પરમ બહુશ્રુત અને દાર્શનિક વિદ્વાન તરીકે તેમની અમર કૃતિઓ પ્રથમ સ્થાને છે એમ સત્યવસ્તુસ્થિતિનું ઇતર સમાજને પુનઃ ભાન આજે પ્રગટ થયું છે.

એ સિવાય અઢારદેશાધિપતિ મહારાજા કુમારપાળને જૈનધર્મી બનાવ્યા, સેંકડા ભવ્યા-તમાઓને જૈનધર્મમાં સ્થિર કર્યા, સર્વતાભદ્ર અહિસાના ડિંડિમનાદ ભારતના કંઇક દેશમાં માજતા કર્યા, આથી ગુજરાતના ધાર્મિક વેભવ અને પ્રતાપની અસર અન્યદેશા ઉપર ખૂબજ ફરીવળી અને એથોજ એ યુગ હૈમયુગ તરીક ઓળખાવવા લાગ્યા.

એ આખાયે યુગ ડુંકમાં તપાસીએ તા સાહિત્યવર્ધ તના, પ્રખર લેખકાના, સમર્થ ઉપ-દેશકાના, અસાધારણ જ્ઞાનપ્રચારના, દેદી ધ્યમાન અહિમત્તાના, પ્રચણ્ડવાદકિસરીઓના, પ્રન્થ રચિયતાઓને પુસ્તકકલાલેખનના, વિવિધસાહિત્ય સર્જકાના, જૈનપ્રવચન પ્રભાવકાના, એમ એ ચમત્કારિક અને એક સાનેરીજ યુગ હતા અને એ યુગદ્દારાજ જૈનસાદિત્ય દાર્ધ કાલિકી અવ-રથાવાળું અને ચિરસ્થાયી બની શક્યુ હતું.

તેમના સિવાય સમર્થ ટીકાકાર શ્રી મલયગિરિજી, સમર્થ વાદિ ગજકેસરી, શ્રી દેવસૂરિજી [વાદિ દેવસરિ], સમર્થ આગમવાદી વર્ષમાનસરિ આદિ અનેક મહાન્ પુરૂષો પણ તત્કાલ વિદ્યમાન હતા વળી, ખરતરગચ્છીય સુપ્રસિદ્ધ 'દાદા' શબ્દથી સંખાધાતા શ્રી જિનદત્તસરિજી પણ ત્યારે વિદ્યમાન હતા.

બીજીબાજી દિગમ્બર સમાજનાં શ્રી કુમુદચંદ્ર પ્રમુખ પ્રખર વિદ્વાના પાકયા હતા, અન્ય પ્રાંતામાં બીહ સમાજમાં પણ ભુદિશાલી પંડિતાની ન્યૂનતા ન હતી, અરે ! જેનતર સમાજમાં ડ્રોકીયું કરીએ તા શંકરાચાર્ય જેવા સમર્થવાદી પણ તેજ યુગમાં જન્મેલા હતા.

આમ એ યુગજ વિદ્વાનોને પેદા કરનારા હતા, જૈના માટે તા ખરેખર એ ચમતકારિક અને સાનેરી યુગજ હતા જ્યારે જૈન ધર્મક્ષી સૂર્ય મધ્યાહનકાળ પહેાંચી ગયા હતા.

આ પ્રમા<mark>ણે</mark> પ્રત્યકર્તા શ્રી ચન્દ્રમહર્ષિના સમકાલિક મહાપુરૂષોના આછે**ા પરિચયદર્શા**બ્યાે.

મી સંત્રહણી ઉપરના વૃત્તિકારા કેમ્પ્યુ?—

એ ચન્દ્રીયા સંગ્રહ્યુના ? દીકાકાર તાત્કાલિક યએલા તેમના જ પહિતપ્રત શિષ્ય શ્રી દેવલદ્વસરિ છે, જેઓ શ્રી મુનિયત્દ્વસરિ નામના મહાન આચાર્યના પરમકૃષાપાત્રી અને લખ્ય પ્રતિક્રક હતા અને જેઓએ ક્ષેત્રસમાસ-જીવાનુશાસન, દર્શનશુહિ પ્રકરણ ઉપદેશસ્ત ક્રોષાદિ મન્યના વિવરસ્કૃકર્તા હતા, ન્યાયાવતાર પસ્કૃકર્યું છે, ક્ષેત્રસમાસવૃત્તિ ૧૨૩૩ માં કર્યોના ઉલ્લેખ છે તેઓશ્રીએ કરેલ શ્રી યત્દ્વમહર્ષિ સંગ્રહ્યુની દીકા ઘણીજ રાયક સરળ અને સ્પષ્ટાર્થક છે.

ઉપસંહાર અને મારી ક્ષમાયાચના;—

આ ચન્દ્રીયા સંગ્રહણીનું અષ્યયન અત્યારે સવિરોષ પ્રચાર પામ્યુ છે, શ્રમણવર્ષમાં અધિક ફેલાવા થયા છે, આમ હતાં અદ્યાવધિ તેવું સુંદર સરલ રપણાર્થક અને સુવિસ્તૃત ભ્રાપાંતરની ખૂબજ ખામી ચાલી આવતી હતા, જે હતું તે નહિવત હતું જેથી પાઠકા નતા તેના સુંદર લાભ ઉઠાવી શકતા કે નતા તેના જોઇએ તેવા સારા બાલ થતા. એ ખામીએ મને પ્રેયો અને તેથા મને તે મહાન્ પ્રન્થનું ભાષાંતર કરવાની પુલ્યતક સાંપડી એ ભાષાંતર કયા સંજોગામાં કેવીરીતે શરૂ થઇને પૂર્ણ થયું એના ઉલ્લેખ મારા નિવેદનમાં અગાઉ કર્યો છે.] અને મેં તે કાર્ય મારી શક્તિ બહારનું હતું હતાં દર્ભાવતી—ડબાઈ મંડન અખંડ પ્રભાવક શ્રી લોહણુ પાર્શ્વાનાથજી મહારાજના પરમ પ્રતાપથી અને પૂજ્ય આચાર્યદ્વાની પરમ કૃપાથી અને પૂજ્ય શરૂરદેવની સતત સહાયથી અને અન્યમુનિવર્ગ વિગેરના સહકારથી હું પુર્ કરી શકવા સમર્થ થયા તે ખાતર અને મારાથી કેવલ રવાપકારહત્તિની ખાતર થએલા આ કાર્ય બદલ મને જે હર્ય થયા તે માટે વિનન્ન અલિમાન લઉં તો હારયાસ્પદ તો નહીં જ બનું!

માનવમાત્ર ભૂલતે પાત્ર છે, તો વાચકવર્ગ મારી પ્રસ્તાવનામાં થ**એલી ભૂલને ક્ષન્તલ્ય** કરશે, તેવીજ રીતે મારા ભાષાંતરમાં રહેલી ખામીઓ નજરે પડે તેને ચો**ક્યુ કરી ક્ષન્તલ્ય** ગણી ઉપકૃત કરશે અને મને જણાવશે એવી સહદયની પ્રાર્થના સાથે મારી પ્રસ્તાવના અહીંજ સમાપ્ત કરૂં છું.

પાલીતાણા. ચંપા નિવાસ. અક્ષય તૃતીયા વિ. સં. ૧૯૯૫

શ્રી ગુરૂચરલ્ સેવક:— ' યરાૈાવિજય '

t જ્યારે લાધ્યકારપ્રણીત સંગ્રહણીના દીકાકાર શ્રી મલયગિષ્ઠિ ઉપરાંત અન્યાચાર્યો પણ થયા છે પણ વર્તમાનમાં શ્રી મલયગિરિજીકૃત ખુહત્દીકા સિવાય અન્ય જોવામાં આવેલ નથી.

ર ક્ષેત્રસમાસ, તે તેમના જ ગુરૂ થી ચન્દ્રમહર્ષિનું કરેલું જ હોવું એઇએ, કારણ કે સ્વગુરૂની સંગ્રહણી ઉપર જેમ પોતે જ દીકા કરી, તેમ સ્વગુરફત ક્ષેત્રસમાસ ઉપર પણ દીકા રચી હોય એમ સમજનું વધુ સંગત શાગે છે.

આ શ્રી ત્રેલાકમદીપિકા અપરનામ શ્રી ખુલત્યાં મહણીરણ જેના ઉપર આ અનુવાદ કરવાનું સાહસ ખેડમું છે તેની ૧૪૯ ગાયાઓ છે.

આ બાલાંતર ટીકાના શખ્દે શખ્દનાજ અર્થસંગ્રહ તરી કે જેમ નથી તેમ આ મન્યનું આપાંતર ૩૪૯ સાથામાં જ આવતા વિષયોનું છે એમ પણ નથી, કિન્દુ આ મન્યનો અનુવાદ ૩૪૯ સાથાના અર્થ ઉપરાંત અનેક અન્ય મન્યામાં મલતા ઉપયોગી વિષયોને દરિપથમાં રાખીને કર્યો હોવાથી કેટલું કે વર્ણન નવીન જ ઉમેરવામાં આવ્યું છે, જ્યારે કેટલેક સ્થળ અંદરની જ વાતાને ચર્ચાદ્વારા સુવિસ્તૃત સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે. આમ ઘણા ઉપયોગી વિષયો, અધિકારા, અને પરિશિષ્ટીના પણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યા છે. અલ્યાસીવર્ગની સરલતા સુમતા માટે સ્થળ સ્થળ હૈંડીમાં, જાદા જાદા અનેક્યન્ત્રા, આકૃતિઓ, પૃથર પૃથક્ પેરિમાફા સહિત વિષયોની વિભાગવાર, ક્રમળહ વ્યાખ્યાઓ વિગેરે આપવામાં આવ્યું છે જેથી આ મન્ય સહ કાર્દને ક્થિકર થશે.

મત્યકારની વિષય ગુપણી:-

આ સંગ્રહણી ગ્રન્થમાં ગ્રન્થકાર મહાશયે ખાસ કરીને મુખ્યત્વે ૧ સ્થિતિ [આયુલ્ય] ૨ ભવન, ૩ અવગ્રહના, ૪ ઉપપાત વિરહ, ૫ મ્યવન વિરહ, ૬ ઉપપાત સંખ્યા, ૭ મ્યવન સંખ્યા, ૮ ગતિ ૯ આગતિ. આ પ્રયાણે નવદારા આંધીને વ્યાખ્યા કરવાની સુંદર અને વ્યવસ્થિત પ્રથા સ્વીકારી છે.

ચારે ગિત આશ્રયા વિચારીએ તાે એ નવદારા દેવ અને નરકગતિને સંગત દાવાથી બન્નેનાં મહીને ૧૮ દારા, અને રાષ મનુષ્ય–તિયે ચગતિમાં શાધતા ભુવનાના અભાવે ભુવનદાર મિવાયના આઠ આઠ દારા ઘટતાં દાવાથી લખનાં મહીને ૧૬ દારા, ચારે ગતિનાં [૧૮+૧૬] મહીને કુલ ૭૪ દારાની વ્યાપ્યા આ મન્યમાં દર્શાવેશી છે. તેમજ પ્રસંગે પ્રસંગે સંગત અને જરૂરી એવા અન્યવિષય પશુ આપવા મન્યકાર ચુક્રયા નથી, તે સક્ષિય્તમાં આ પ્રમાણે:–

અનુવાદતા પશ્ચિય:-

આ અનુવાદના પ્રારંભમાં મંત્રશાચરાયુની ચર્ચા બાદ ૧૦ માં પાતેથી સંપ્રહણી સૂત્રની આદ્યાથા શરૂ થાય છે, ત્યાર બાદ ઉપયાગી પુદ્દગલ પરાવર્તનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ અનેક પ્રમાણ જૂત ટીમ્પણીઓને સ્થાન આપવા સાથે, પણ પાનાં રાકે છે.

૧ **દેવગતિ** અધિકારના નવે દારાની વ્યાખ્યા શરૂ થાય છે, એમાં નવદારા ઉપરાંત પ્રાસંગિક દેવાની કાયા, ચિન્હ, વસ્તાદિક વર્ણું અષ્ટરૂચક અને સમભૂતલા સ્થાન નિર્ણયની ચર્ચા, મનુષ્યક્ષેત્ર વર્ણુન, અસંખ્યદીપ–સમુદ્રોની વ્યાખ્યા પ્રાસંગિક અઢીદ્રીપાકારધિની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા, મંડલાધિકાર દક્ષિણાયન–ઉત્તરાયણ કેમ થાય છે, લાંખાં–ઢુકા રાત્રિદિવસા થવાનું કારણ, જીદાજીદા દેશા આશ્રીય રાત્રિ–દિવસના ઉદયાસ્તમાં રહેતા તમાવતના સમન્વય, અત્યાદિ; તથા અન્તે વૈમાનિકનિકાયનું સુવિસ્તૃત સ્વરૂપ આદિ પણ આપવામાં આવેલ છે.

તેમજ બીજા દારાની વ્યાખ્યાનાં પ્રસંગામાં સંધયણ-સંસ્થાનનું, અપરિગ્રહીતા દેવી-એાનું કિલ્મિયકાનું, લેશ્યાએાનું, આહાર-ધાસો-છવાસ માન ઘટના, ત્રણ પ્રકારના શ્યાહારનું, દેવાની ઉત્પત્તિથી માંડીને સર્વક્રમ વ્યવસ્થા, તેમજ તેઓનું અવધિજ્ઞાનક્ષેત્ર કયા આકારે છે ઇત્યાદિ સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે.

- ર નર્કગતિ અધિકારમાં ઉક્ત નવે દ્વારાની વ્યાખ્યા, તત્પ્રસંગ તેમની વેદનાના પ્રકારા, તેમનાં દુઃખાના પરિપાકા, તેમના આકાર વ્યવસ્થા, નરકવિસ્તાર, ધનાદધ્યાદિની વ્યવસ્થા, નરકાવાસાઓનું સ્થાન તથા આકૃતિ સ્વરૂપ, અને લેશ્યાનું સ્વરૂપ વિગેરે દર્શાવેલ છે.
- ક મતુષ્યગત્યધિકારમાં ભુવન વિના ૮ દ્વારાની વ્યાખ્યા, દરમિયાન, ચક્રવર્તી વાસુ-દેવતું સ્વરૂપ તથા તેમના રત્નાની સુવિસ્તૃત વ્યાખ્યા, લિંગવેદાશ્રયા ગતિ, એક સમયસિદ્ધિ, તથા સિદ્ધશિલા તથા સિદ્ધના જીવાતું વર્ષુન તથા પ્રાસંગિક સિદ્ધજીવાના પરિચયાદિ આપવામાં આવેલ છે.
- ૪ તિય[િ] ચગતિ આધકારમાં પ્રથમ મન્થાન્તરથી તિય[ે] ચ જીવાના સંક્ષિપ્ત પરિચય દર્શાવી ભુવન વિના આઠે દ્વારાની વ્યાખ્યા, તત્પ્રસંગમાં તેમની ક્રાયસ્થિતિ સંબંધી સુંદર વર્ણુન, ભવસ્થિતિનું સ્વરૂપ, તથા નિગાદ, લેસ્યાદિકનું વર્ણુન પણ આપવામાં આવેલું છે.

સારભાદે ચારે ગસાશ્રિયિ સામાન્ય અધિકારમાં ત્રણેપ્રકારનાં અંગુલની, કુલકાડી, યેાનિમેદાની, આયુષ્યના વિવિધ પ્રકારાની, અખાધાકાળ, ઋજુ-વકાગિત, આહારી અનાહારી, જ પ્રકારની પર્યાપ્તિ તથા દશ પ્રકારના પ્રાણે વિગેરેની સુવિસ્તૃત બ્યાપ્યાઓ, બાદ ૧૬ પ્રકારની સંજ્ઞા, પ્રન્થકાર અને પ્રન્થ રચવાનું પ્રયોજન અને ૨૪ દંડકાની સંક્ષિપ્ત ગ્યાપ્યા વિગેરે દર્શાવેલું છે.

ત્યારબાદ પ્રક્ષિપ્ત ગાયાદારા અઢાર ભાવરાશિ તથા ગ્રન્થકારના ગુરૂનાે નિર્દેશ દર્શાવી વિવિધ વિષયાદારા ગ્રન્થ સમાપ્તિ ⊎ચ્છવામાં આવી છે. ત્યારબાદ સંગ્રહણીની ૩૪૯ મૂલગાથાએ ફક્ત ગાયાના સંક્ષિપ્ત અર્થ સાથે આપવામાં આવેલ છે.

યન્ત્રાના વિષય:---

તદુપરાંત સ્થળ સ્થળે વિવિધ હળે ઉપયોગી એવા લગભગ ૧૨૭ યન્ત્રા સરલતા પૂર્વ ક આપેલ છે. આવી માેડી યન્ત્ર સંખ્યા ભાગ્યે જ અન્ય ગ્રન્થમાં મલી આવે, એથી પ્રસ્તુત વિષયા સાથેની આ પદ્ધતિ ધણીજ લાભદાયક છે.

ચિત્ર પરિચય:-

આ પ્રત્યમાં લગભગ સીત્તેર ચિત્રા આપવામાં આવ્યા છે. લગભગ ૫૦ ચિત્રા નવાં મારાં આલેખેલ છે, ચિત્રા પાછળ માનસિક શક્તિના ભારે ભાગ અપાય, અને છુદ્ધિના મહદ્દ વ્યય થાય ત્યારે સુંદર અને શાસ્ત્રીય ચિત્રા તૈયાર થ⊌ શકે છે. એ તેના અનુ-લ્રુનીઓ જ સમજી શકે.

એક દર ચિત્રા ધાલાજ ઉપયોગી આલેખાયાં છે. તે અભ્યાસીઓ જોઇ શકરી, અને તે તે સ્થળ દાખલ કરવામાં આવ્યા છે, ચિત્રા આપવાની પહૃતિ ગ્રન્થના મોલિક વિષયોના સાક્ષાત્ ચિતાર રજી કરવા માટે ધણી જ આવકારદાયક છે, પાર્કદા પણ તેથી ધણો પ્રમાદ અનુભવે છે.

૧૦૩ કુમાના દલદાર થન્થ:--

એકંદરે અનુવાદના ૮૪ાા ફાર્મ, ગાયાનુવાદના છેલા હા ફાર્મ અને તેમજ નિવેદના– ઉપાદ્ધાત પ્રત્યવિષય–અનુક્રમિણકા શુદ્ધિત્રક વિગેરના ૧૦ ફાર્મ મલી લગભગ ૧૦૩ ફાર્મના પ્રત્ય પૂખ જ દલદાર ખની ગયા છે. પાઠક વૃદ્દ તેના સુંદર લાભ ઉઠાવશે એવી હાર્દિક અભિલાયા છે.

આ ભાષાંતર ગ્રન્થની-મૂલગાથા, છાયા, શબ્દાર્થ, ગાથાર્થ ત્યારબાદ વિસ્તારાર્થ આ પરિપાટી છે, અને સ્થળે સ્થળે આપેલી વિવિધ યન્ત્ર-આકૃતિઓ તથા મનારંજન આબેદ્ભૂબ ચિતાર આપતા અનેકરંગી ચિત્રા એ આ પ્રત્થના અલંકારા છે.

આ પ્રમાણે આ પ્રત્થના સંક્ષિપ્ત પરિચય છે.

અનુવાદક:---

भी त्रेलीक्यदीविका:-

अवरतामः--

श्रीवृहत्संग्रहणीसूत्रम्.

सविस्तरार्थ-सचित्र-सयंत्र;

अथवा

4

जैन-खगोळ

मागंवरकर्ताः-सुनिश्री यशोविजयजी.

(대명 및 등 및 등 등 등 기 등 (영 등).

+3=023CCC00200*

વિષય નિ ^{રૂપ} શ	ગાશાંક.	પૃષ્ઠાંક.
મંગલ વિગેરે અનુભન્ધ ચતુષ્ટ્ય		૧ થી ૯
મન્યની શરૂઆત અને પંચયરમેષ્ઠીનું સ્વરૂપ	૧કુ	10-12
સંપ્રદ્રણીગત ૩૪ દારાનાં નામ અને તેની વ્યાપ્યા		18-18
મન્થરચવાતું પ્રયાજન અને ઉપાયાપેય ગુરૂપર્વંક્રમાદિ સંભ	ં ધ	૧૫
શુવનપતિ દે વાની જલન્યસ્થિતિ	₹ .	10
સુવનપતિ દેવ દેવીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ	3-8	9<-96
પ્રાસંગિક પદ્યોપમ તથા સાગરાપમનું સવિસ્તર સ્વરૂપ	17	29
વ્યવહારિકકાળ અને સમયનું સ્વરૂપ	11	२२–२४–२४
સમય થી લઇ શીર્વ પ્રહેલિ કા સુધીની વ્યાખ્યા	"	२ ५-३ ०
પલ્યાપમના કુવામાં ભરવાનાં વાળાતું સ્વરૂપ અને સંખ્યા	21	31
બાદર ઉદ્ધાર પક્ષ્યાપમની વ્યા ખ્યા	2)	३ २
સક્ષ્મ ઉદ્ઘાર પલ્યોપમની વ્યાખ્યા	"	85
બાદર અહા પલ્યાપમ, સક્ષ્મ અહા પલ્યાપમ	27	38
ભાદરક્ષેત્ર પશ્ચાપમ અને સક્ષ્મક્ષેત્ર પશ્ચાપમ	11	, 34-3 5
અવસર્પિ ણી નું સ્વરૂપ, તેમાં છ આરાઓનું	>3	
ુ દશ પ્રકારના કલ્પવક્ષેતું, એી–પુરૂષકલા નામા વિગેરેનું સ્વ	ારૂપ "	30-86
ઉત્સર્પિણીતું સ્વરૂપ તેમાં તેના છ આરા એાનું વર્ધ્યુન	. 39	80-86
પુદ્દગલપરાવર્ત માં ત્યાદર-દ્રબ્યપુદ્દ ૦૫૦ નું સ્વરૂપ	. 1)	xe-40
સક્ષ્મ ક્રબ્ય પુક્રુગલ પરાવર્ત	21	યુવ
બાદરસક્ષ્મ ક્ષેત્ર પુક્ ગલ પરાવર્ત	23	48
સક્ષ્મબાદરકાળ પુદ્રુગલ પરાવર્ત	11	
સક્ષ્મભાદરભાવ પુરૂગલ પરાવર્ત	4-4-0	५२–५ ८
૧ સ્થિતિદ્વાર;—		
વ્યન્તર દેવદેવીઓની જધન્યોત્કૃષ્ટ આયુષ્યસ્થિતિ		५३-५५
જ્યાતિષા દેવદેવાં આના જલ-પાત્કુષ્ટ આયુષ્યસ્થિતિ		4 १-40
વૈમાનિક નિકાયના દેવાની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યસ્થિતિ	. L-k	49-42.
વૈમાનિક દેવાની જલન્ય સ્થિતિ	&-90 2	£8-£8

વિષય	ગામાંક.	eieg
રેમાનિક દેવીઓ ની જલન્ય–ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ	19-12	* U
દરેક દેવલાકના ઇન્દ્રોતી અગ્રમહિષીઓની સંખ્યા	9.8	+ k
સામગીદિક કલ્પનામાં પ્રતરાની સંખ્યા	18	10-00
વૈમાનિક કલ્પે આયુષ્ય જાણવાનું કરણ	24-25	७२-७५
વૈમાનિક કલ્પના ઇન્દ્રોને રહેવાનાં નિવાસા કયાં હાય ક	96-96	۷۰
તે ઇન્દ્ર નિવાસ દરતા લાેકપાલાતું આયુષ્ય	96	د ۱
ર ભુવનદાર;—	94	૮૨
ભૂવનપતિની દશે નિકાયનાં નામા	२०-२१-६२	23
સુવન પતિની દરી નિકાયના વીશ ઇન્દ્રોનાં નામ		ረዣ
તેમનાંજ ભુવનાની સંખ્યા	₹3 ₹8	10-11
ભુ વન પતિના કુલ ભુવનાની સંખ્યા	૨૫	40
શુ વનપતિએાનું સ્થાન પરિચય	24	41
તેને એાળખી શકાય માટે બિબબિબ ચિન્હાે	२७	૯૨
દરેક નિકાયના દેવાના શરીરના વર્ણ	२८	63
દરેક નિકાયના દેવાના વસ્ત્રના વર્જી	२७	68
ભુવનપતિ ઇન્દ્રોની સામાનિક–આત્મરક્ષક દેવ સંખ્યા	3 •	७६–६७
[વ્યન્તરતું સ્ વરૂપ.]		
વ્યન્તરનાં નગરાએાતું સ્થાન તથા પ્રમાણ	3 9	₹€- ₹00
ભુવનપતિ, વ્યન્તર ભુવનાના આકાર	33	909
બ્યન્તરાતું સુ ખ	33	9 0 9
ભ્યન્તરનાં નગરાતું જથન્યાત્કૃષ્ટ માન, તથા નિકાય ના	મ	903
અનાઠે વ્યન્તર નિકાયના ઇન્દ્રોનાં નામ	2 € − € 0	904
એ બ્યન્તરતે એાળખાવનારા ધ્વજચિન્દ્રા	34	१०७
તેમના દેહના વર્ષા	36	906
[વાણ્રુ૦યન્તર વર્ણ્યન.]		
આઠ પ્રકારનાં વાષ્યુવ્યન્તરીનું સ્વર્ય	80	110
તેમનું સ્થાન કર્યા આવ્યું તે તથા પ્રાસંગિક -	४२	990
સમભૂતલા રૂચક સ્થાન નિર્ણય	9	111
માઠ વાષ્યુવ્યન્તરનાં સાળ ઇન્દ્રોનાં નામા	82-83	125
व्यन्तर क्योतिषि धन्द्रनी सामानिक-आत्मरक्षक संभ्य	ક્ષ્યું (190

Gara.	ગા થાંક .	પૃષ્ઠાંક.
विषय	ગાવાઇ.	gau.
[પ્રાસ ગિક પ્રક્રીર્જી ક અધિકાર.]	•	
ઇન્દ્રાદિક દશ પ્રકારના દેવા	૪૫	114
ઇન્દ્રનું સાત પ્રકારનું કટક સૈન્ય	, Y\$	121
ત્રાયત્રિશંક વિગેરે દેવાની સંખ્યા વ્યવસ્થા	*a-85	128
સુવનપતિ વ્યન્તર નિકાયાશ્રયી પરિશ્ <u>રિષ</u> ્ટ	,	558-654
[તૃતીય જ્યાતિષી નિકાય વર્ષ ન.]		
ભુદા ભુદા જ્યાતિથી દેવાનું સ્થાન કર્યા અને કેટલે ?	AR.	120-126
મેફથી જયાતીય ચક્ર કેટલું દૂર ચાલે ?	પર	180
ન્યોતિષી વિમાનની અાકૃતિ તથા શેનાં હાય તે.	પક	281-82
इंश्रेस्टिंड क्योतिथी विभान वर्धान	VY	98233
જ્યાતિષીઆનાં વિમાનાનું પ્રમાસ	પ્ર	૧૩૫
આ મતુષ્ય ક્ષેત્રતું પ્રમાણ	44	935
भनुष्यक्षेत्र भहार कन्भभर्श्व अलाव तथा नहिं धनारा	પદાર્થી ,,	१३७
મનુષ્યક્ષેત્ર વહારનાં જ્યાતિષી વિમાનાનું પ્રમાશ્ય	1 22	980
જ્યાતિષી વિમાનાતું ગતિઋહિ અલ્પ બહુત્વ	યહ	189
વિમાનને વહન કરનારા આભિયાગિક દેવા	44	૧૪૨,
પ્રધાન ચન્દ્રના મહાદિક પરિવારની સંખ્યા	46	188
તારા સંખ્યાની ક્ષેત્રપૂર્તિ સંબંધી મતાન્તર	40	• १४५
રાહુગ્રહતું તથા દેખાતી ચન્દ્રમાની ઢાનિવૃદ્ધિતું સ્વરૂપ	49	1 84-186
શુકલ પક્ષ કૃષ્ણુપક્ષ વ્યવસ્ થા	,,	૧૫૦~૫૧
ગ્ર હણુ સં ભંધી સ્વરૂપ	99	૧૫૨
તારાથી તારાનું વ્યાધાતિક નિર્બાધાતિક અન્તર	5 2	૧ ૫૫
મતુષ્યક્ષેત્ર ખહારનાં સૂર્યવ્યન્દ્રતું પરસ્પર અન્તર	43-48	૧ ૫૭
મનુષ્યક્ષેત્ર બહારના ચન્દ્ર–સૂર્યનું સ્વરૂપ	44-40	946
[પ્રાસંગિક દ્વીપ—સમુદ્રાધિકાર.]		
દ્વીપ–સમુદ્દોનું પ્રમાણ તથા મ્યાકાર વ્યવસ્થા	41-46	959-52
કેટલાએક દ્વીપાનાં નામા તથા તેની સાન્વર્થતા	90	958-950
કયા સ સુ દ્ર કયા દ્રીપને વીંટીને ર હેલ છે તે	৩૧	146
સકલ દ્રીપ–સમુદ્રી કેવાં કેવાં નામાવાળા હાય ?	હર-હપ	1,00
દ્વીપ સમુદ્રની ક્રમ–વ્યવસ્થામાં મતાન્તર	પ્રહ	૧૭૧
અસંખ્ય સમુદ્રોનાં જલના સ્વાદની ભ્યવસ્થા	७६	१७५
મહામત્સ્યાતું પ્રમાણ તથા તેમતું સ્થાન	99	904

વિષય	ગાયાંક.	Azis.
દ્રીપસસુદ્રાધિકાર પરિશિષ્ટ–	2)	9,00
તેમાં ભરતી એાટનું કારણ	5)	304-06
[સવ ^દ દ્વીપ–સમુદ્રાશ્ર <mark>યિ ચન્દ્ર–સૂર્ય</mark> સંખ્યા ક	:२ थ .]	
ચન્દ્ર સૂર્ય સંખ્યા જાણવાની ત્રિગ્રેશુકરણુલટના	42-4K	1.4
એ ત્રિગુષ્યુ કરમ કેમ ઘટાવલું તે સંબંધી વિચારા	૭ ૯	164-60
મનુષ્યક્ષેત્રમાં ચન્દ્ર–સૂર્યની પંક્તિતું સ્વરૂપ	60	166
મનુષ્યક્ષેત્રમાં નક્ષત્રપંકિતનું વર્ણન	د ۱	161-62
નક્ષત્ર વિચારતું લઘુપરિશ્રિષ્ટ	79	169
નક્ષત્રના નામ. તેમજ તેના મંડલાનું સ્વરૂપ	39	164
આઢ પ્રકારતી નક્ષત્ર મ'ડળ પ્રરૂપણા	199	164
મનુષ્યક્ષેત્રે મહ પંક્તિનું ધ્રુવતારાનું સ્વરૂપ	८२	500
મનુષ્ય ક્ષેત્ર બહાર ચન્દ્ર–સૂર્ય પંક્તિનું સ્વરૂપ	43-44	२०४
જુદા જુદા મતકારાની વ્યાખ્યા	*>	२० ६-२२१
[ચન્દ્ર-સ્ ^{યુર} મ′ડલાધિકાર.]		રરર
પ્રથમ અઢી દ્વીપાધિકાર	64-60	२ २५ –२ ४•
સૂર્ય-ચન્દ્રનાં મંડળાની વ્યાખ્યા	77	२४१
[પ્રથમ સૂર્ય મંડલવ્યાખ્યા.]		
સૂર્ય તું. ચરક્ષેત્ર પ્રમાણ	99	२४१
પરસ્પર માંડલ અંતર પ્રમાણ	"	२४
સૂર્ય મંડલ સંખ્યા અતે વ્યવસ્થા	**	२४१
શ્રન્થાન્તરથી મંડળાનું ઉદયાસ્તનું સ્વરૂપ તથા −	>1	249
મંડલ અળાધા	,,	२५१
દક્ષિણાયન-ઉત્તરાયણ કેમ થાય છે?	27	२६३
ભારત ઐરવત અને મહાવિદેહમાં સુર્યોદય ક્રેમ થાય તે	,,	249
પ્રત્યેક રાત્રિ દિવસતું પ્રમાણ	,,	२६१
દિવસ રાત્રિ થવાનું કારણ	**	३७१
દિવસ તથા રાત્રિની હાનિવૃદ્ધિ થવામાં કારચ શું છે?	"	રહ
ભરતમાં સર્યોદ્યગતિ	**	२७१
સ્પેતું પ્રકાશક્ષેત્ર	27	२७०
વર્તમાનના પાશ્ચાત્ય દેશાના સમાવેશ કર્યા કરવા	**	३७८
અમેરિકાદિ પાશ્વાત્ય ક્ષેત્રાને શું મહાવિદેહન માનવું ?	**	२७

વિષય	ગામાંક.	યુષ્ટાંક.
અતપ-અ ધકારક્ષેત્ર- <u>સ</u> ૃદ્ધાં ગતિ,	**	2/4-/5
મંહળપરિધિ તથા દ્રષ્ટિપથ પ્રાપ્તિ		,
સર્વદૂર છતાં મધ્યાહતે નજીક અને સાંજે દૂર એમ કેમ ?	,,	२८७
[ચન્દ્રમ'ડક્ષાધિકાર.]	1	
મન્દ્રતું ચારક્ષેત્ર તથા મન્તર))	₹60-63
ચન્દ્રમંડલઅંતર—અળાધાદિક દ્વારા	27	268-66
જં ખૂદ્દીપ સિવાય શેષ અઢીદ્દીપે ક્ષેત્રે સૂર્ય –ચન્દ્ર મંડલ વિચા	₹ "	. 266
પ્રત્યેક દ્વીપ સસુદ્રાશ્રયી મહાદિક સંખ્યા લાવવાતું કરણ	,,,	300-809
૮૮ શ્રદ્ધાનાં નામા	49	8.3
જ્યાતિ લા નિકાય પરિશિષ્ટ))	8.8
[વૈમાનિક નિકાયવર્જન]		
પ્રત્યેક કલ્પે વિઞાન સંખ્યા	૯ ૨ –૯ ૨	806
સમગ્ર નિકાય વિમાન સંખ્યા	48	906
પ્રત્યેક કલ્પે વિમાન સ'ખ્યા જાજીવાનું કરજી	૯૫	306
તે કલ્પનાં વિભાગા કયા આકારે અને કયા ક્રમે રહ્યા છે તે	1 44-60	306
વિમાનાના દ્વાર સંખ્યા	44	311
<mark>આવલીકાગત તથા પુષ્</mark> યાવક્ષીર્જુ વિમાનાનું <mark>પરસ્પર અન્</mark> તર	CE	329
કયા ક્રયા દ્રીપ સમુદ્ર ઉપર પ ંક્તિગત કર્યું વિમાન આવે છે તે ૧	oo- १ ०१	३ १२
વિમાનનાં ગંધ સ્પર્શાદિક કેવાં હોય ક	૧ ૦૨	398
અાવક્ષિકાગત વિમાનમાં સ્વામિત્વની વ હે ંચણી ૧	108-80 Y	ઢ૧ ૫ –૧્
ચ્યાવસિકાગત વિમાનની પ્રકાર વ્યવસ્થા ં ૧	06-900	310
કાેેકાપણ કરવે આ૦ વિમાન સંખ્યા જાણવાનું કરણ	906	396
સમગ્ર નિકાયાશ્રયી જાજુવાતું કરજુ	206	३ २१
પ્રતિપ્રતરાશ્રયિ જાણવાનું કરણ	906	३ २२
પ્રતિપ્રતરે ત્રિકાણાદિ વિમાન સંખ્યા જાણવાના ઉપાય ૧	06-990	328
ઇષ્ટ પ્રતરે ત્રિકાણાદિ સંખ્યા જાણવાના ઉપાય	,,	325
સમગ્ર નિકાયાત્ર્રયી ત્રિકાહ્યાદ સંખ્યા અછ્વાના ઉપાય	» "	३ २७
વૈમાનિક દેવોને એાળખવા માટેનાં ચિન્હ	199	326
વૈમાનિક ઇન્દ્રોનાં સામાનિક-આત્મરક્ષક દેવસંખ્યા	112	380
વૈમાનિક કલ્પા કયા કયા કાના કાના આધારે છે	113	३ ३२
તે વિમાનાનાં પૃથ્વીપીંડની જડાઇ તથા વિમાન ઉચાઇ ૧	98-995	888
તે વિમાનાનાં વર્ણો કેવાં ફ્રાય તે	990	448

•		•
વિષ્ય	ગા ષાંક ,	પૃષ્ઠાંક.
કર્ક સંક્રાંતિના દિવસે સૂર્યના ઉદયાસ્તનું અન્તર	114	840
તે પ્રમાણને ત્રિશુણ પંચગુણ કરવાનું-	114-120	334
તથા સંપ્રગુણ તથા નવગુણ પ્રમાણ	121-122	840
વૈમાનિક વિમાનાના ચંડાદિક ગતિથી પાર પમાય કે નહિ	[?] ૧૨૩– ૨ ૪	381
કેવી રીતે કરતાં, કઇગતિને કેટલી ગુણી કરતાં વિમાન-	૧૨૫	
વિક્રમ બના દિના પાર પમાય તે	124	2 <i>AJ-</i> A8
એક રાજની વ્યવસ્થા	૧૨૭	PYS
ચાદિ-અન્તિમ ઇન્દ્રક વિમાનતું પ્રમાણ	126	YYS
૬૨ ઇન્દ્રક વિમાનાનાં નામા	१२४-१३५	370
મ્યાવલિકાગત ૬૨ વિમાનાનાં નામની વ્યવસ્થા	71	3 X < - X F
૪૫ લાખ અને એક લાખ યાજનના પ્રમાણવાળી કઇ વસ્તુ	છેતે ૧૩૬ ઼	9 Y 6
ચૌદરાજની–વ્યસ્થા	9.89	३५१
તૃતીય અવગાહના દ્વાર;—		
ચારે નિકાયના દેવોનું ભવધારણીય દેહનું માન	936	848
વૈમાનિક કલ્પે દેહમાન જાણવાનું કરણ	134-189	3 4 4 – 4 0
वैभानिक देवेानां ७त्तर वैक्वियनुं भान	૧૪૨	૩ ૫૯
ભવધારણીય, ઉત્તર વૈક્રિયનું જઘન્યમાન	183	3
ત્રીજાું ચાેશું પાંચમું છઠું તથા સાતમું ક	14;	
ચારે નિકાયના દે વોના ઉપપાત વિરહ	988	348-44
ચારે નિકાયાશ્રયી સ્યવનવિરહ, ઉપપાત-સ્યવન સંખ્યા	184-186	355-50
દેવાનું આઠમું ગતિદ્રાર ; —		846
અષ્યવસાયની વ્યાખ્યા	186	396
ક્રુચાકચા અને કર્ષકઇ સ્થિતિવાળા દેવલાક આવે તે	१40१49	309-02
અસુરામાં અધ્યવસાયાશ્રયી ગતિ કહે છે	૧ ૫૨	303-80¥
વ્યન્તરામાં કાષ્યુ જાય તે	૧૫૩	3 06
જ્યાતિષા–વૈમાનિકમાં અચ્યુત સુધી કાેેે જય તે	૧ ૫૪	300
મૈવેયકમાં કાેેે ઉત્પન્ન થાય તે	144	306
સૂત્રતી વ્યાખ્યા	૧૫૬	840
સર્વાથસિદ્ધ તથા સૌધર્મેજઘન્યથી કાેેેેેેે ઉત્પન થાય ?	9 46	3/9-/2
છ સંધયણુનું સ્વરૂપ	946-40	8/8-CY
ક્યું સંધયષ્યુ કયા જીવને હેાય તે	959	PSE

વિષય	ગા યાં કે.	પૃષ્ઠાંક .
સંધ્યાથાત્રથી ગતિનું નિયમન	952	325
છ સંસ્થાનનું સ્વરૂપ તથા વ્યવસ્થા	953-154	344
દેવાને નવસું માગતિદ્વાર;—	•	F
દેવા મરીને કથાં જય તે	7 55-50	160
દેવા ને વિષય સંભાગ અવસ્થાનું નિયમન કાને કેવું હોય	19 966	369
વિષયસુખની તુચ્છતા	156	
દેવાઓની ઉત્પત્તિ અને તેણીનું જવું આવવું કર્યા સુધી	है।य १ १७०	ક હ્ય
કિલ્વિષીકતું સ્થાન	૧હ૧	३ ८७
અપરિપ્રદીના દેવીએાનાં વિમાનાની સંખ્યા	१ <i>७</i> २-७५	366
ગારે નિકાયાબ્રયા છ લેરયા લટના	१७६	४०१
લેશ્યા એટલે શું ?	9 66	४०१
વૈમાનિક દેવાના દેહવર્ષ્યુ	199	४०२
દેવાના આહાર તથા ધાસા ધાસનું પ્રમાણ તથા વ્યવસ્થા	१७८-८२	803-808
એાજ વિગેરે ત્રશુ પ્રકારના આહારનું સ્વરૂપ	106-10	You
કાને કરી આહાર તે ?	148	9/3
સચિત અચિત્તાદિ આ ભાેગ અનાબાેગ આઢારના પ્રા	કારા ૧૮૫	४१३-४ १४
તેમાં કાતે કરા હાય તે ?	9<5	
નરક મતુષ્યતિર્ય'ચાેના આહારતું માન	929	814
અનાહારક જીવા કયા ? એને અનાહારકપણું કયારે ?	944	Of ¥
દેવાનાં ભવ પ્રત્યયિક દેહની સંપતિ	१८६-६१	४१६
દેવાની ઇત્પત્તિથી લઇ અનુક્રમે વ્યવસ્થા	99	४२०–२१
દેવા કયા કારણે અતુષ્ય લાકમાં અગાવે છે	142	४२२
મ તુ ષ્યલાેકમાં ક્યા કારણે નથી આવતા ?	163-68	838
દેવાને ઉત્કૃષ્ટ જલન્ય અવધિત્રાનક્ષેત્રમાન	964-966	४२८–२६
નારકી-દેવતથા મનુષ્યનાં અવિધત્તાનનું સંસ્થાન	,,	856-30
કાંચુ કઇ દિશાએ વધારે હાેય તે	200	४३१
ચતુર્થ વૈમાનિક નિકાયે લધુ પરિશિષ્ટ નં-૬		888
॥ अध भरक गति अधिकारः ॥		
પ્રથમ સ્થિતિ દ્વા ર;—		
સાતે નરકની જધન્યાત્કૃષ્ટ આયુષ્યાસ્થિતિ	२० १	Y & - Y & Y
રત્નપ્રભાના પ્રતિપ્રતરે જ્યન્યાત્કૃષ્ટરિયતિ	२०३४	¥3 }-30

વિષય	ગા થાં ક.	Luis.
શેષ છએ નરકના પ્રતરાશ્રયી સ્થિતિ જાણવાનું કરણ	२०५	X8 4
નરકવર્ત્તિ ત્રણપ્રકારની વેદના	204	181
કશ્ચમકારના વ્યશુભ પુદ્દગલ પરિષ્યામ	२०७	YYR
નરકમાં શીત-ઉચ્ચાહિક દસ પ્રકારની વેદના	201-6	448
अन्यान्यकृताहि बेहना डेवी डेवी है हाय ते	,,	***-**
તરકતું બીજાું ભુવતદ્વાર;—		
સાતે નારકીનાં ગાત્રનાં નામ તથા તેની સાન્વર્થકતા	२१०	840
સાતે નારકીનાં મુખ્ય નામ તથા સાતેના આકાર	299	841
પ્રત્યેક નારક'ીના વિસ્તાર કેટલા તે	૨૧૨ –૧૩	EYY
તે તરકપૃથ્વી અક્ષોકને સ્પર્શ કે નહિ ?	293	848
દ રેક નારકોની બન્ને બા જી વર્તી ઉર્જાવર્તતા ધનાેદધ્યાદિકનું :		844
अत्येक्ष नरक्ष्वर्ती नरकावास संभ्या	394	840
પ્રતિનરક પ્રતર સંખ્યા	૨૧ ૯	816
૪૯ ઇન્દ્રક નરકાવાસાચ્યાનાં નામ	२१ <i>०</i> –२ २ ६	869-65
અપ્રતિષ્ઠાનનું સ્વરૂપ	· २३ ०	843
પ્રથમપ્રતરે દિશા વિદિશાગત પંક્તિ તથા તેમાં આવાસ સં	ખ્યા ૨૩૧	*
ખીજા પ્રતરથી માંડીને તેના સંખ્યા જાણવાના નિયમ	ર કર	844
પ્રતિપ્રતરે આઠે પંક્તિની બેળી સંખ્યા લાવવાનું કરણ	। २३३	866
ભૂમિ તથા મુખ સંખ્યા કરણ તથા વ્યવસ્થા	२३४	¥\$<-\$&
પ્રાસર્ગિક નરકાશ્રયા વિવિધ ટુંકુ સ્વરૂપ	22	800-05
ત્રકમાં આવલિકાગત તથા પુષ્પા આવાસની કુલ સં	ખ્યા ૨૩૫	808
નરકાવાસાચ્યાનું પ્રમાણ તથા સ્થાન	285-30	४७८
તે તે નરકના પૃથ્વીમાનમાં નરકાવાસાએા કયાં હેાય	286	806
પ્રત્યેકપ્રતરા વચ્ચે માંહામાંહે અંતર જાણવાનું કરણ	રેકેલ્	860
એ કરણુદ્વારા પ્રતિનરકે પ્રાપ્ત થએલું પ્રતર અંતર	२४०२४३	४८२
હતીય અવગાહનાદાર;—		
રત્નપ્રભા નારકીના દેહની ભવધારણીય અવગાહના	₹ ४४ – ₹ ४५	४८४-८ ५
શેષનાર્ષ્ટીનું દેહમાન જાણુવા ઉપાય	२४ ६– २४ ६	868-60
७त्तर वैडीयतु ं कथन्ये।त्रृष्ट्रभान	२४६	YLE
ચાેશું ઉપપાત, પાંચમું ચ્યવન વિરહ્યા	i ?; —	
નારકાના ઉપપાત તથા ચ્યવન અન્ને વિરદ્ધકાલ	२ ५०	Ye1

		. •.
વિષય	ગાયાંક,	પૃષ્ઠાંક.
છ કું, સાતસું ઉપપા ત–શ્વન સંખ્યાદા	₹;	
તારકાની ઉપપાત તથા ગ્યવન સં પ્રના	2.14.1	868
આકસું ગતિદ્વાર;—	ŧ	
ક્યા જીવાે મરીને નરકમાં આવી શકે તે	રપર	865
અખ્યવસાયાશ્રમી નરકગતિ વ્યવસ્થા	848	469
સરકને સુખ ક્યારે પણ હાય ક	39	REX
મખ્યવસાયની વિચિત્રતાથી તે તે નરકગતિનું નિયમન	રપક	*&4-64
તંધયષ્યાત્રયી નરફગતિ તથા નરકર્મા લેસ્યા	२५५–२५६	xec
કાતે નરકા મ યી લેશ્યા ભ્યવસ્થા	३ ५७	AFF
ભ્ય ત યા ભાવશેસ્યાનું સ્વરૂપ	11	866-403
નરકમાં નવસુ આગતિદ્રાર;—		
તારકા મરીતે ક્યાં ક્યાં ઉત્પન્ન થઇ શકે તે	૨ ૫૮	५०२
તારકાતું અવધિજ્ઞાન ક્ષેત્રમાન	રપ૯	Yoy
॥ तृतीय मनुष्यगत्यधिकारः	ı u	
પ્રથમ સ્થિતિદ્રાર તથા બીજી અવગાહ	નાહાર;—	
લમૂર્િં⊛મ તથા ગ ર્ભજ મતુ ગ્યાેની આયુષ્યસ્થિતિ તથા દે હપ્ર	માણ ૨૬૦	404-6
ત્રોજાં-ચાયું ઉપપાત-ચ્યવન વિરદ્ધ તથા	પાંચમું- કઠું	
ઉપપાત–ચ્યવન સ'ખ્યાદ્રાર	ı;—	
યર્મ્યુ • ગ ર્ભાજ મનુષ્ય ને৷ ઉપ∘≃યવિર હ તથા ઉપપાત ≈ય વન સ'	ખ્યા ૨ ૬૧	५ ०८
સાતમું ગતિદ્વાર;—		
મતુષ્યગતિમાં આવીને ક્રાશ્રુ ઉત્પન થાય ?	244-243	406
અરિક ત ચક્રી વાસુદેવ, તથા ચક્રોનાં રત્નાે ક્યાંથી આવેલાં હે ા	4 ? ૨ ६४	408-90
યોંદુ રત્તાનાં નામ તથા તે તે રત્તાનું પ્રમાણ	2 4 4 - 4 4	५११ -१२
ત્રે ચૌદરત્ના કુમાં ઉત્પન થાય છે . અને તે શું ઉપયોગમાં આવે તે	रे २६७	५१२-१७
યકીના નવનિધિની બ્યાખ્યા અને તેની ઉત્પત્તિ	२६८	५९ ६−२०
જંબદીયમાં સમકાળ જપન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટથી કેટલાં રત્ના 🤄	હોય ^{કુ} ૨૬૯	44.2
યુસુદેવના સાત રત્નાનાં નામ તથા વર્ષોન		445

વિષય -	ગાથાંક	Luis.
અાઠમુ ં આગતિ દા ર		4
મતુષ્યા મરીતે કચાં ઉત્પન્ન થાય તે	રહ ૧	
મતુષ્યાની વેદ લિંગાશ્રયિ ગતિ	ર્ણ્ટ	
િલન ભિન અવગાહના તથા સ્થાનાશ્રયો સિ દ્ધ થ તી સં		
ક્રુઇ ગતિયો આવેલા અતુષ્યા મરીને એક સમયમાં ક્રેટલા માફ્રો		426
માક્ષમાં કાચ્યુ ? અને એક સમયમાં કેટલા જઇ શકે	રેહ૪–હપ	98-08Y
નવભાંગા દ્વારા સિદ્ધ થતી સંખ્યા	२७६	५३२
सिद्ध गति आश्रयी अपपातिवर्द्ध तथा न्यवन अलाव	२७७	428.
મર્યાદિત સંખ્યાએ કેટલા સમય યાવત છવા સિદ્ધ થાય		Y & Y
सिद्धिक्षाभान तथा सिद्धीनी स्थिति	३८०	. 484
સિલિશિલાની જાડાઇ કેટલી ક	२८१	43७
સિદ્ધ છવાની ઉત્કૃષ્ટ તથા મધ્યમ અવગાહના	२८२	130-8C
સિદ્ધ જીવાની જધન્ય અવગાહના	२८३	436
સિદ્ધના જીવેાતું કિંચિત્ વર્ષ્યુન	91	48 9–8 2
॥ चतुर्थ तिर्यवगत्यधिका	₹:	
પ્ર થ મ તિર્ય ચ્છવાની સંક્ષિપ્ત ઓળખા ઝ		488-86
પ્રથમ સ્થિતિદ્વાર;—		
પૃથ્વીકાયથી લઇ પંચેન્દ્રિય તિર્યં ચોનું આયુષ્યમાન	२८४	ય૪૭
તેમાં પૃથ્વીકાયમાં રહેલી વિશેષતા	२८५	486
પ ચેન્દ્રિય તિર્ય અના આયુષ્યમાં રહેલી વિશેષતા	265	486
પૂર્વતું માન કેટલું કૈ	३८७	486
સમૂર્ચ્છિમ તિર્ય ચપંચેન્દ્રિય સ્થલચરાદિકની સ્થિતિ	244	५५०
ચાર સ્થાવરાતી ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ	216	440
વનસ્પતિની ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ	3.60	442-46
विडवेन्द्रियनी डायरियति	**	44 ६
પંચેન્દ્રિયની કાયસ્થિતિ	2)	५५ ६
देव-नारङनी अपस्थिति नथी	. ,,,	पंपछ
જલन्यथी अवस्थिति तथा अयस्थिति	् २ ६०	५५८
બીજુ [*] અવગાહના કાર;—		
એ લુધા એક મન્દ્રયાદિક તિર્ય ચાના ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના	₹64-63	446
એક્રોન્દ્રિયને વિષે વિશેષસ્પષ્ટ કરી કહે છે	·463-68	440

વિષ્યુ	ગાથાંક.	Yeis.
अत्येक्ष वनस्पतिनी व्यवसाहना	264 m	442
એઇન્દ્રિયથી લઇ તિર્ધ ચ પ્રેમેન્દ્રિય છવાની ઉ૦ અવગાહન		443-48
भेगरनी उत्रृष्ट अवश्रकता तथा सर्वनी ०० अव०	4	MEX
ત્રી જું-ચાયું ઉપપાત-ચ્યવનવિરહ, પાં ચ્યવન સંખ્યા દ્વારા—	ચમ્રુ ં છ ું ઉપપાત	,
तिर्यः नेनि इपमात-स्थवन विरक्ष तथा ते अपन्यन्ती :	મેખ્યા ૨૯૮	1. 4 \$4
એક્ષીન્દ્રિયમાં ઉપપાત-શ્વનનવિરહ નથી તે	₹€€-300	455
નિગાદ ગાળાતું સ્વરપ	३०१	५६७
અસાંબ્યવઢારિક છવા કેટલા.?	302	પક્ષ
प्रत्येक वनस्पति अनन्तक्षेत्र क्यारे द्वाय ?	308	- খুও০
છવને એક્ષીન્દ્રિય પ લ્ યું પાય વાનાં કારણા	808	404
સાતમું ગતિ કાર;—		
તિય વામાં આવીને કાચુ ઉપ્તબ થાય તે	ं ३०५	. ५७२
અાડેમુ ં આગતિ હાર;—		
તિય ચા મરીને કર્યા જાય તે	304-300	ક્રહાર્
તિર્ય'ચ–મતુષ્ય તે કેટલી લેશ્યાએ હોય તે	306	૫ ৬૫
લેશ્યા પરિશામ કેટલા વખતે પરાવર્તનને પામે તે	306	YUY
અન્તસમયે કઇ લેશ્યાઓ કેમ ? પરિશુમે તે	396	464
તિય"ચ તથા મનુષ્યની ક્ષેશ્યાના સ્થિતિકાળ	. 311	· You
॥ इति तिर्येच गरम्बिकार	: 11	
ચારેગતિ આશ્રયિ સામાન્યાધિક	12;	4-
ચારેગતિ વ્યાત્રમી કોને કરો વેદ હોય? તે	898	4/1
આત્માં ગુલ, ઉત્સેધાંગુલ, પ્રમા ષ્ટ્રાંગુલની વ્યાપ્યા	398	4८३-८३
સક્ષ્મ પરમાણુની વ્યાખ્યા	ક ૧૫	५८४
ઉત્સેધાંગુલની વિસ્તાર ભ્યાપ્યા	315-370	પ ૮પ
પ્રમાણાંગુલની શંકા સમાધાન પૂર્વક વિસ્તાર વ્યાખ્યા	397	५८७
ચારેગતિ આપ્રયા છવાની યાનિ સંખ્યા 🗺	396- 30	પલ્સ
કયા જીવની કેટલી કુલકાટી હાય તે	3 २१- 3 २ २	463
યાનિના સંવત્તાદિક એદા	३ २३	46x-464

વિષય	ગાથાંકે.	Zais.
યાનિના સચિત્તાદિક બેદા	465	Yes
યાનિતું શીતાદિક ત્રણ પ્રકારે ૨૫૧ પહું	82Y	460
મંતુષ્યની યાનિના બેદા	324	466
આયુષ્યના લિલ લિલ સાત પ્રકારા	824	4.0
આયુખ્ય ના બન્ધકાળની વ્યાખ્યા	320-321	६०१
અવાધાકાળ અને અંતસમયની બાખ્યા તથા ઋજુ-		
વકૃાત્રતિનું સ્વરૂપ	321-326	408-404
ઋજુ તથા વકાયતિમાં પરભવ સંખેધી આહાર વિચારણા	830	404
वक्ष्मितिमां छव क्यारे आहारी तथा अनहारी है।य	988	406
ચાેશું અપવર્ત્તન આયુષ્ય દ્વાર	888-585	511
પાંચમું અનપવર્ત્તન દ્વાર	88Y	613
એ અનપવર્તાનીય જીવાે કાચ્યુ કાચ્યુ હાય તે	YEE	418
છકું ઉપક્રમ અને સાતમુ ં અતુપક્રમ દ્વાર	386	६ १५
સાત પ્રકારના ઉપક્રમનું સ્વરૂપ	339	६ १६
છ પ્રકારની પર્યાપ્તિનું ભુદી જીદી રીતે સવિસ્તાર સ્વરૂપ	33/	६२०-६२८
પર્યાપ્તિ એટલે શું ક	336	\$? <
દશ પ્રકારનાં પ્રાણાતું સ્વરૂપ	3%0	530-532
સાળ પ્રકારની સંજ્ઞા વ્યાપ્યા	३४२	438-434
ગ્રન્થકાર અતે ગ્રન્થ રચવાનું પ્રયોજન	888	\$36-\$36
૨૪ દંડકાેની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા	18-886	480-444
પ્રભાતમાં ઉઠીને ભાવવાની અઢાર ભાવનાએ।	3.8 è	£ £ 6
કેટલી આવલીકાનું એક સુહુર્ત ?	380	440
એક મુદ્રુત્તમાં ક્ષુલક ભવ કેટલા તે	985	444
મન્યકારના સુરનામનાે નિર્દેશ તથા ઉપસંદાર	386	40-80}
ચા તુવાદકતી પ્રશસ્તિ		404
'વૃહત્સંત્રહણીસૂત્ર ગાથાર્થ સહિત મૂલ		

५ य-त्रानी अनुक्रमध्यका. ५

यन्त्र स	'ખ્યા યન્ત્ર વિષય	પૃષ્ટાંક.
4	ભુવનયતિ દેવદેવીના જધન્ય-ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ત્રા યન્ત્ર	20
2	સમયથી લઇ પુરૂગલ પરાવર્ત સુધીનું સવિસ્તૃત કાષ્ટક	રહ
3	ભ્યત્તર દેવાનાં ઉત્કૃષ્ટ મ્ળાયુ ષ્યના યન્ત્ર	44
¥	જ્યાતિષીના દેવદેવીઓના જધન્યાત્કૃષ્ટ આયુષ્યના યન્ત્ર	44
4	વૈમાનિક દેવદેવીએાના જલન્યોત્કૃષ્ટ માયુખતા યન્ત્ર	. 64
•	સૌધર્મે પરિગૃહીતા-અપરિગૃહીતા દેવીની સ્થિતિના યન્ત્ર	44
Ŀ	કશાને પરિગ્રહીતા–અપરિગ્રહીતા દેવી <mark>આયુષ્યને</mark> ા યન્ત્ર	\$4
4	વેમાનિક નિકાયે પ્રતર સંખ્યાના યત્ત્ર	ভই
E	સીધર્મ ઇશાને પ્રત્યેક પ્રતરે જ૦ ઉ૦ આયુષ્યના યન્ત્ર	७६
90	સનત્કુમાર–માહેન્દ્ર પ્રતરે જ૦ ઉ૦ ચ્યાયુષ્યના યન્ત્ર	99
-	લક્ષકલ્પે, લાંતકે, સ્માયુ ખ્ય યન્ત્ર	99
	મહાશુક્રે, સહસ્રારે, આનતે, પ્રાચુત. આરચુ અચ્યુતે યન્ત્ર	હ૮
१६–२०	નવગ્રેવયકે અને અનુત્તરે આયુષ્યના યન્ત્ર	40
२१	નિકાયનામ તથા ભુવનપતિનાં વીશ ઇન્દ્રોનાં નામના યન્ત્ર	ረኣ
२२	સુવનપતિની પ્રત્યેક નિકાયમાં સુવન સંખ્યાના યન્ત્ર	14
२३	ભુવનપતિ દેવનાં ચિન્હ−દેહ–વસ્રવર્ષ્યું તે ા યન્ત્ર	64
२४	ભુવનપતિ ⊎ન્દ્રના સામાનિક–અાત્મરક્ષકેદવ સંખ્યા યન્ત્ર	14
24	વ્યન્તર નિકાયના ૧૬ ઇન્દ્રોના નામના યન્ત્ર	904
२६	વ્યન્તરદેવનાં ચિન્ હ તથા દેહ વર્ષ્યુ ના યન્ત્ર	906
२७	ભ્યન્તર ઇન્દ્રની સામાનિક-અાત્મરક્ષક સંખ્યાના યન્ત્ર	110
२८	જ્ યાતિષીની સામાનિક–આત્મરક્ષક સંખ્યાના યન્ત્ર	190
રહ	ભુવનપત્યાદિ નિકાયમાં ઇન્દ્રાદિક દરાપ્રકારના દેવાના યન્ત્ર	१२०
30	જ્યાેતિષીતું સ્થાન તથા જ્યાેતિષ ચક્રની ઉંચાઇમાનનાે યન્ત્ર	૧૨૯
31	મનુષ્યક્ષેત્ર બહાર રિથર જ્યાેતિથી વિમાન પ્રમાણ યન્ત્ર	980
3 2	નરક્ષેત્રે ચરજ્યોતિષી સંખ્યા તથા તેનાં વિમાન પ્રમાણાદિકના યન્ત્ર	184
8.5	તારા નક્ષત્રનાં વ્યાધાત, નિર્વ્યાધાતિક અન્તર	246
38	તિચ્છી લાકવર્તિ ક્રમશઃ દ્વીય-સમુદ્ર સ્થાપના યન્ત્ર	१७२-७३
YE	સર્વ સંમુદ્રાશ્રયી જન્નવર્ષ્યુન તથા મત્સ્ય પ્રમાણુ યન્ત્ર	१७६
75	કેટલાક દ્રીપ–સમુદ્રવર્ત્તિ ચન્દ્ર–મુર્ય સંખ્યા યન્ત્ર	944
\$0	ર૮ નક્ષત્રની અાકૃતિ વિગેરેના યન્ત્ર	160-66

भ न्त्र ३	ાં ખ્યા યન્ત્ર વિષય	yais.
58	भनुष्यस्थि अन्द्र-सुर्योहिक्ती पंक्ति विशेर संध्याती यन्त्र	2+8
	પ્રાંસમિક ખત્રીશ વિજયનાં નામના યન્ત્ર]	२३२
	સાત મહાપર્વત તથા ૬૬ પ્રમાણ યન્ત્ર	288
*	સાતકુલગિરિના યન્ત્ર	484
	સાત મહાક્ષેત્રોના યન્ત્ર	285
36	મતુષ્યક્ષેત્રમાં ગ્રહ-નક્ષત્ર તારાની સંખ્યાના યન્ત્ર	805
¥0	વૈમાનિક નિકાયે આવલિકાગત તથા પુષ્યાવકીર્ણ વિમાન સંખ્યાના ધન્ત્ર	314
¥1	વૈમાનિક નિકાયે મુખ ભૂમિ સંખ્યા યન્ત્ર	३ २०
85-4.	૧ પ્રત્યેક પ્રતરે આવલિકાગતિ ત્રિકાેેેે આદિ વિબાન સંખ્યાના યન્ત્રાે	V56
પર	પ્રતિક્રલ્પે ત્રિકાહ્યુદ્ધિ વિમાન સંખ્યાના યન્ત્ર	8२८
48	બારે કલ્પના દેવોનાં ચિન્હ સામા ∘ આત્મ ુ સંખ્યાના યન્ત્ર	186
A.A.	વૈમાનિક નિકાયે વિમાન પૃથ્વી પીંડ જાડાઇ વિમાન ઉચાઇ વિમાન ધારવા	g
	ત્રમાવર્જીના યન્ત્ર	384
યપ	ઉર્ધ્વાલા આયુષ્યાનુ સારદેહ પ્રમાણુ યન્ત્ર	340
44	ચારે નિકાયના દેવાનાં કારીર પ્રમાણના યન્ત્ર	353
U Y	ચાદે નિકાયમાં ઉત્કૃષ્ટથી ઉપપાત-ચ્યવનવિરહ કાલના યન્ત્ર	340
46	ચારે ગતિ આશ્રમી ઉત્કૃષ્ટ જધન્ય ઉપપાત ચ્યવન વિરહ યન્ત્ર	346
46	ચારે નિકાયમાં જલ્ન્ય વિરહકાલના યન્ત્ર	346
60	દેવગતિમાં કયા જીવી સ્માવી ઉપને તેના યન્ત્ર	322
§ 9	ક્યા જીવને કેટલાં સંઘયષ્યું હાય તેના યન્ત્ર	366
42	સંધયણાશ્રયી ગતિ તથા સંધયણ સંસ્થાન નામના યન્ત્ર	360
58	કયા જીવને કર્યું સ્થાન હાય તેના યન્ત્ર	314
48	ચારે નિકાયના દેવોના આગતિ દારે યત્ત્ર	360
६५	ક્યા ક્યા દેવને કેવી રીતે દેવી સાથે સંભોગ છે, તેના યન્ત્ર	368
44	કિલ્બિષક સ્થાન તથા આયુષ્યતા યન્ત્ર	કહ્ય
६७	કયા કેટલા અાયુબ્યવાળી દેવી કાને ભાગ્ય હાય, તેના યન્ત્ર	800
\$4	ચારે નિકાયમાં લેશ્યા તથા દેહ વર્ણુ સ્થાપના યન્ત્ર સંક્ષિપ્ત કાલમાન–શ્વાસા શ્વાસ સંખ્યાના યન્ત્ર	803
६८ ७०		*od
৬৭	ચારે નિકાર્ય પ્રતિ સાગરાપમની વૃદ્ધિએ શ્વાસા આહાર અંતર માન યન્ત્ર ચારેગતિ આશ્રયી આહારક અનાહારક વ્યવસ્થા	
७२	ચારે ગતિમાં અવધિ ક્ષેત્રાકારક તથા અલ્પ બહુત્વના યન્ત્ર	ASA
93	ચાર ગાતમાં અવાવ ક્ષત્રાકારક તથા અથ્ય બહુત્વના યન્ત્ર ચારે નિકાયના જલન્યોન્કૃષ્ટ અવધિ ક્ષેત્ર પ્રમાણે યન્ત્ર	884
u¥	સાતે નરકમાં જધન્યાત્કૃષ્ટ સ્થિર યન્ત્ર	895
ėΨ.	રત્નપ્રભામાં પ્રતિપ્રતરે જલન્યોહકૃષ્ટ આ યુષ્યસ્થિતિના યન્ત્ર	As A
91	रतात्रकाता भाषास्तर वाचानार्वह कानुन्तारवात्ता वन्त्र	Ase

यन्त्र स	ખ્યા ક યત્ર વિષય	, રાષ્ટ્રપુ
oş	शर्ड रामकाओं अतिप्रतर कर् ६० आधुष्यते। यन्त्र	¥86
99-92	વાલુકા પ્રભામાં પંકપ્રભામાં આયુષ્યના યત્ત્ર	¥36
10%-6-	અને ધૂમપ્રભા તથા તમઃપ્રભા, તમરત્તમપ્રભામાં આફ યન્ત્ર	***
42	સાતે નરકના પૃથ્વીનાં નામ, ગાત્રપ્રતર, નરકાવાસા	\$
	સંખ્યા, પૃથ્વીપીંડ-ધનાદિવલય પ્રમાણના યન્ત્ર	846
۲٩,	મત્યેક નરકાશ્રમાં આવલિક-પુષ્પા૦ આવાસ સંખ્યાના યન્ત્ર	896
43	રત્વપ્રભાવરકમાં વૃત્ત-ત્રિગ્ ચાર્ગ વરકાવાસ સંખ્યાતા યન્ત્ર	YUY
4	ખીજી નરકમાં હત્તિકિ સંખ્યા યન્ત્ર	Yey
24-24	ત્રોજ—સાથી નરકમાં વત્તાદિ સંખ્યા યનત્ર	YUE
29	પાંચમા નરકે વૃત્તાદિ યન્ત્ર	YUU
ic	છ ઠ્ઠી—સાતમી નરકે વૃત્તા િ યન્ત્ર	YUU
44	પ્રત્યેક પૃથ્વીનાં પ્રતરા વચ્ચેનાં અંતરમાનના યન્ત્ર	828
100-1	•૭ સાતે નરકમાં પ્રત્યેકપ્રતરે ઉગ્દેહમાન યન્ત્રા	844
906	સાતે નરક્રમાં ઉપપાત-સ્યવનવિરહ અને તેની સંખ્યાના વિષયના યન્ત્ર	
	ગત્યાગતિના યન્ત્ર	860
906	સાતે નારકાની ક્ષેશ્યા, અનન્તરભવલબ્ધિ પ્રાપ્તિ અવધિજ્ઞાનક્ષેત્ર વિષયના યંત્ર	 ५०४
990	ચક્રવર્ત્તિનાં ચૌદરત્નાનાં નામ, પ્રમાશ્વ, ઉત્પત્તિ સ્થાનના યન્ત્ર	496
191	नवनिधि नाम तथा वर्धानने। यन्त्र	પર૧
112	મનુષ્યગતિના સ્થિતિ અવગાહનાદિ આઠે દ્વારાના યન્ત્ર	યરપ
913	એક સમયા કાલ્યુ કેટલા માક્ષે જાય તેના યન્ત્ર	439
118	ભુદી જુદી રીતે ભુદે ભુદે સ્થળેથી સિદ્ધ થનારી સંખ્યાના યન્ત્ર	५४०
994	ચારે ગતિ આશ્રયી છવાના કાયસ્થિતિ પ્રદર્શક યન્ત્ર	442
995	તિય ⁸ ચનાં ભવસ્થિતિ-અવગાહનાદિ આઠે દ્વારાના તથા લેશ્યા-અને	
	तेनी स्थितिन। यन्त्र	102-06
190	પરમા લ્યા લ ઇ આત્માંગુલાદિ અથવા યાજન પર્ય [ે] તના યન્ત્ર	ય હે ૧
114	ચારે ગતિ આશ્રયી વેદ–યાનિ કુલ કાટી સંખ્યાના યન્ત્ર	4-8-4
196	ઋજાગતિ-વકાગતિમાં પરભવાયુખ ઉદય તથા આહાર અનાહારકના	
1	निश्चय-अ्थवहारै निर्श्वयात्मक यन्त्र	६०५
१२०	<u>આયુષ્યના સાત પ્રકારની સંક્ષિપ્ત હકીકત યન્ત્ર</u>	496
123	पांच शरीराते विषे अते । विषय स्थापना यन्त्र	666
122	षर् क्षेत्रयावर्शाहि विषयः यन्त्र	190
123	पांची धन्दियामा शिलकिल विषय स्थापना यन्त्र	છ૧
१२४	ચાવીશે કંડકામાં ૨૪ દ્વાર સ્થાપના યન્ત્ર	60-50
•,		

ચિ...ત્રા...નુ...ક...મ... ણિ...કા.

-

ગાહ	ાં પૃષ્ઠ	ગાથા પૃષ્ઠ
૧ ધનવૃત્તપશ્ય ચિત્ર	3.3	૧૮ અન્તર્દ્રીપના દેખાવ 💢 રક્ષ્ય
ર વૈમાનિક પ્રતર વ્યવસ્થા ચિત્ર ૧૪		૧૯ ઇઠા તથા અન્તર્દ્ધીપની વાસ્ત-
ઢ ભુ વનપતિ ત યા વ્યન્તરાનાં–		વિક સ્થિતિ 🗶 ૨૭૪
આવાસ તથા ભુવનકારા કર	१ १००	૨૦ સર્ય ચન્દ્રમંડળ ચાર ક્ષેત્ર–
४ भेरने ६रते। ज्यातिष यहना		थित्र ८५-६० २४३
દેખાવ ૫૦	૧૨૭	ર૧ સ્વ ^૯ માં ડક્ષ અને તેના આંતરા 🗴 ૨૪૬
પ સમભૂતલાથી જ્યાતિષીએન		રર જ શુદ્ધીપના ખન્ને સૂર્યોનું
કેટલે દૂર છે તે પ	1 १२८	સર્વા૦ માંડલેથી સર્વ ખાલ
૬ લવણુસમુદ્રમાં ગાતીર્થ અને		મંડલે અને સર્વાળાહ્યમાંથી
જળવૃદ્ધિ ×	દદ૧	સર્વાવ્મંડલે આગમન × ૨૫૧
૭ ગાતાર્ય અને જ લવૃદ્ધિના થે		ર૩ સર્ય-સૂર્યનું તથા ચન્દ્ર ચન્દ્રનું
તર ક્ થી દેખાવ ×	238	परस्परव्यांतर ८७ २ ५४
🗸 લવ ણસમુદ્રમાં શિખા ના દેખાવ 🗙	१३४	
દ મનુષ્યક્ષેત્ર સ્થાપના ૫	935	સૂર્ય દક્ષિણાયન કરતા 💢 ૨૫૭
૧૦ ચન્દ્રની રાહુથી થતી હાનિ–		૨૫ ભારત ઐરવત સૂર્ય ઉત્તરાયણ
વૃદ્ધિના દેખાવ 🙌	१ १५०	३ २त। ★ २५ ८
૧૧ નિષધ નીલવંત પર્વતાશ્રયી		૨૬ સર્વા ૦મ ંડલેથી સર્વળા લે
नक्षत्र-अंतर ६३-५२	848	જતા પૂર્વ સૂર્વ × ૨૬૨
૧૨ અઢીદ્રીપમાં ચન્દ્ર–સૂર્યની		૨૭ સર્વા૦માં ડક્ષેથી સર્વા બાહ્યથી
સ્ ચીશ્રેણી ત યા ખહાર વલય		સર્વાભ્યન્તરે પૂર્વ સૂર્યનું જ
શ્રેણીતા દેખાવ. ૬૫-૬૯	१ १५८	આગમન × ૨ ૬૪
૧૩ અસંખ્ય દ્વીપ—સમુદ્રોને		૨૮ સર્વ બાહ્મથી સર્વાબ્યન્તરે
દેખાવ ૭૦-૭૭	૧૭૪	પૂર્વ સ ર્યનું આગમન 🗴 ૨૬૬
૧૪ પાતાલ કલશના દેખાવ 💢	૧७૮	ર૯ સર્વા૦થા મર્વ ખાલામંડલે
१५ महापाताल तथा लघुपाताल-		જતા પૂર્વપશ્ચિમ સૂર્યો × ૨૬૮
કલશોના દેખાવ 💢 🗙	૧૭૮	ઢ૦ સર્વળા લા મંડ <mark>લેયી સર્વાભ્યન્તરે</mark>
૧૬ કુલગિરિ તથા મહાક્ષેત્રાદિ–		પૂત્ર-પશ્ચિમ સૂર્ય તું આગમન 🗶 ૨૭ ૦
સાથે જંબુદ્ધીપના દેખાવ 🗴	- 1	૩૧ સર્વાબ્યાન્તરથી સર્વખા હો
૧૭ મેરૂ પર્વત 💢 🗙	₹30	પશ્ચિમ સૂર્યનું ગમન 🗴 ૨૭૨

ર સર્વાં ભ્યો સર્વાં ભાયો, સર્વા-	* Dist	18 J	ગાયા	84
મર્યાં આગળન × રહજ પર ત્યાં આવાલી સર્વાલ્યાન્તર પશ્ચિમ સર્વાલું આગળન × રહજ પર ત્યાં માં સર્વાલ્યાન્તર પશ્ચિમ સર્વાલું આગળન × રહજ પર ત્યાં માં સાં માં માં માં માં માં માં માં માં માં મ	કર સર્વા ંથી સર્વભા લે , સર્વ-		૪૯ દેવાનાં અવધિજ્ઞાન ક્ષેત્રાના	
સર્વ માલાથી સર્વાલ્યાન્તરે પશ્ચિમ સર્વાલું વ્યાલગાત પ્રસ્તે સ્વાલગાત સ્વાલગાત પ્રસ્તે સ્વાલગાત સ્વાલગ	णादाशी अर्वाक्यान्तरे पश्चिम			YRE
પશ્ચિમ સર્યાંનું આગમન × રાજ કર્યું અતમ-પ્રકાશ્ય ક્ષેત્રાકૃતિ × ર૮૩ કર્યું અતમ-પ્રકાશ્ય ક્ષેત્રાકૃતિ × ર૮૩ કર્યું હતા અને તેના આંતરા × ર૮૪ કર્યું અન્દર્સ હતા અને તેના આંતરા × ર૮૪ કર્યું અન્દર્સ હતા અને તેના આંતરા × ર૮૪ કર્યું અન્દર્સ હતા અન્દરના દર્શાવેલા અર્ધ ૧૫ મંડલા , , , , , , , , , , , , , , , , , , ,	સુર્યાનું આગમન 🔀	८ २७४		
કપ્ત મત્મ-પ્રકાશ્ય ક્ષેત્રાકૃતિ × ૨૮૩ કર્મ લ્યામ-પ્રકાશ્ય ક્ષેત્રાકૃતિ × ૨૮૩ કર્મ દ્રાર્થિક સ્ત્રિક્ષ્મ ક્ષેત્ર ક્ષેત્ર સ્ત્રિક્ષ સ્ત્રિ સ્ત્રિક્ષ સ્ત્રિક્ષ સ્ત્રિક્ષ સ્ત્રિક્ષ સ્ત્રિક્ષ સ્ત્રિક્ષ સ્ત્રિક સ્ત્ર સ્ત્રિક સ્ત્ર સ્	૩૩ સર્વ [°] ખા લ થી સર્વાભ્યાન્તર		સાંથે સંપૂર્ણ દેખાવ ૨૧૦	४५०
કર્ય અપકાર ક્ષેત્રાકૃતિ × ૨૮૩ કર્ક ઉદયારતનું અંતર અને દ્રષ્ટિજાગ્રાચર × ૨૮૮ કર્ક ચન્દ્રમં હેલ અને તેના આંતરા × ૨૯૪ કર્ક ચન્દ્રમં હેલ અને તેના આંતરા × ૨૯૪ કર્ક નક્ષ્મત્ર ચાર સહિત અન્દ્રના દર્શો વેલા અર્પ ૧૫ મંડકો , , , , , , , , , , , , , , , , , , ,		1		४५०
કક્ ઉદયારતનું અંતર અને દ્રષ્ટિગાચર × ૨૮૮ કા ચન્દ્રમં હેલ અને તેના આંતરા × ૨૯૪ કા ચન્દ્રમાં ૧૫ મંડશે				
કાઇ ચન્દ્રમંહેલ અને તેના આંતરા × રહ્ય સેંદ્ર સન્દ્રના ૧૫ મંડેશે		.)		४५१
કર વન્દ્રના ૧૫ મંડે છે				
રહે નક્ષત્ર ચાર સહિત અન્દ્રના દર્શાવેલા અર્ધ ૧૫ મંડલો ,, ,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,				_
દર્શાવેલા અર્ધ ૧૫ મંડલો , , , , , , , , , , , , , , , , , , ,		- ૨૯૯		•
જે ક્યાં ક્યાં દ્વીપ-સસુદ્ર ઉપર આવલિકાળલ-ક્યાં કર્યાં? જેટલાં કેટલાં વિમાનો આવે છે તે ૧૦૦ ઢ૧૨ પછ નવનિધિમંજીયા તથા સસુ- લુધાત દેખાવ ૨૬૮ ૫૧૮ પડ સિલ્ફિલા તથા સિલ્લાતમાં હર્દ-૧૦૭, ઢ૦૮-૩૧૭ પર સાધમં કર્ય વિમાન વ્યવસ્થા હર્દ-૧૦૭, ઢ૦૮-૩૧૭ પર સિલ્ફિલા તથા સિલ્લાતમાં હર્દ્દક-ચિત્ર ૨૮૦-૮૩ પઢદ્દ-૫૩૯ પર સિલ્ફિલા તથા સિલ્લાતમાં હર્દ્દક-ચિત્ર ૧૮૦-૮૩ પઢદ્દ-૫૩૯ પર સમાવસાહી નિસેલ્ક સેલા સુકવા આવે તે તથા આયુષ્યના બંધાદિ પ્રકાર ભારા સાંધા કર્યા લાગા સાંધા સુકવા આવે તે તથા આયુષ્યના બંધાદિ પ્રકાર ભારા સાંધા સુકવા આવે તે તથા આયુષ્યના બંધાદિ પ્રકાર ભારા સાંધા સ્વર્ધ સાંધા સાં				YU (
ગાવિકાળઢ-કયા કર્યા ? કેટલાં કેટલાં વિમાનો આવે છે તે ૧૦૦ ક૧૨ ૪૧ વૈમાનિક નિકાયે આવિલકા પુષ્પાવકીએ વિમાન વ્યવસ્થા ૯૬-૧૦૭, ક૦૮-૩૧૭ ૪૨ સાૈક્ષ્મ કર્મ વિમાન; ૧૧૬ કરૂર પર સિદ્ધાલા તથા સિદ્ધાતમા ૯૬-૧૦૭, ક૦૮-૩૧૭ ૪૨ સાૈક્ષ્મ કર્મ વિમાન; ૧૧૬ કરૂર પર સિદ્ધાલા તથા સિદ્ધાતમા ૯૬-૧૦૭, ક૦૮-૩૧૭ ૪૨ સાૈક્ષ્મ કર્મ વિમાન; ૧૧૬ કરૂર પર સિદ્ધાલા તથા સિદ્ધાતમા દર્શક-ચિત્ર ૨૮૦-૮૩ ૫૩૬-૫૩૯ ૫૮ સિદ્ધાલા તથા સિદ્ધાતમા દર્શક-ચિત્ર ૨૮૦-૮૩ ૫૩૬-૫૩૯ ૫૮ સિદ્ધાલા તથા સિદ્ધાતમા દર્શક-ચિત્ર ૨૮૦-૮૩ ૫૩૬-૫૩૯ ૫૮ સિદ્ધાલા તથા સિદ્ધાતમા દર્શક-ચિત્ર ૨૮૦-૮૩ ૫૩૬-૫૩૯ ૧૯ સેમ્યાયુક્ષ લેવા મુકવા આવે તે તથા આયુષ્યના બંધાદિ પ્રકાર ભવસ્થાનું ચિત્ર ૩૨૬-૨૯ ૬૦૦-૩ ૪૫ અષ્ટકૃષ્ણ રાજી દેખાવ × ૩૫૨ ૪૬ સંધ્યણ તથા સંસ્થાન દર્શક-ચિત્ર ૧૫૯ ૧૦ ક૮૩ ૧૧ કેવલી સમુદ્ધાતમાં કપાટ દ્રયકરણ × ૬૫૪ ૬૨ કિમાહારદ્દારે આહારવ્યાધાત ચિત્ર × ૬૬૨ ૧૩ લેવાકાશ્ય × ૬૬૨ ૧૩ લેવાકાશ્ય × ૬૬૨ ૧૩ લેવાકાશ્ય × ૬૬૨ ૧૩ લેવાકાશ્ય × ૬૬૨		, ,,		
કેટલાં કેટલાં વિમાના આવે ૧૦૦ ક ૧૨ પછ ત્વનિધિમંજીયા તથા સસુ- ૧૧૯ માન કે નાકાયે આવલિકા પુષ્પાવકી છું વિમાન વ્યવસ્થા ૯૬–૧૦૭, ક ૦૮–૩૧૭ પર સામાં કે કર્ય વિમાન; ૧૧૬ ક ૩૩ [તથા પ્રાસંગિક જ્યાતિથી વિમાન કે ખાવ પક ૧૩૧] ૪૩ ચાદરાજ લાક કે ખાવ ૧૩૭ ૩૫૦ ૪૪ તમરકાય કે ખાવ × ૩૫૨ ૪૧ સામરકાય કે ખાવ × ૩૫૨ ૪૧ સામાં માર્ચ તથા સંસ્થાન ૬ સામાં ૧૫૯ ક ૧૩૦ ક ૧૫૬ ક ૧૫૬ માર્ચ ૧૫૯ ક ૧૫૬ માર્ચ ૧૫૯ ક ૧૫૯ ક ૧૫૯ માર્ચ ૧૫૯ ક ૧૫૯			,,,	**
છે તે ૧૦૦ ક ૧૨ ૪૧ વૈમાનિક નિકાયે આવલિકા પુષ્પાવકી છું વિમાન વ્યવસ્થા ૯૬–૧૦૭, ૩૦૮–૩૧૭ ૪૨ સાૈક્ષમ કલ્ય વિમાન; ૧૧૬ ઢ૩૩ [તથા પ્રાસંગિક જ્યાતિષી વિમાન દેખાવ. પઢ ૧ઢ૧] ૪૩ વૈદાદરાજ લોક દેખાવ ૧ઢ૭ ૩૫૦ ૪૪ તમરકાય દેખાવ × ઢ૫૨ ૪૫ અષ્ટકૃષ્ણ રાજી દેખાવ × ઢ૫૨ ૪૫ સાંધ્યણ તથા સંસ્થાન દર્શા ક્રીય ૧૫૫નામાં દર્શા- વેશ વક્રગતિ સમય ચિત્ર ૧૮૮ ૪૧૭ ૪૮ વકાગતિમાં આહાર–અનાહાર ૧૫૭ નવનિલિમ જીયા તથા સસુ- ૧૫૦ નવનિલિમ જીયા તથા સસુ- ૧૫૦ ૨૬૮ ૫૧૮ ૧૫ સિલ્શિલા તથા સિલ્લાતમાં ૧૫૦ સ્લાક્ષ્મ તથા સિલ્લાતમાં ૧૫૦ સ્લાક્ષ્મ સાંધ્ર સાંધ્ર સાંધ્ર સાંધ્ર સાંધ્ર કર્યા સાંધ્ર સા			પક ચક્રવર્તિ તથા વાસુદ્દેવનાં	
જુર વૈમાનિક નિકાયે આવસિકા પુરુપાવડીએ વિમાન વ્યવસ્થા ૯૬-૧૦૭, ૩૦૯-૩૧૭ ૪૨ સાૈક્ષ્મ કેક્ષ વિમાન; ૧૧૬ ૩૩૩ [તથા પ્રાસંગિક જ્યાતિથી વિમાન દેખાવ. ૫૩ ૧૩૧] ૪૩ ચાૈદરાજ સાૈક દેખાવ ૧૩૭ ૩૫૦ ૪૪ તમરકાય દેખાવ × ૩૫૨ ૪૫ અષ્ટકૃષ્ણ રાજી દેખાવ × ૩૫૨ ૪૧ સાંધ્યણ તથા સાંસ્થાન દર્શક્રિચિંગ ૧૫૯ ૬૦૦-૩ ૪૫ અષ્ટકૃષ્ણ રાજી દેખાવ × ૩૫૨ ૪૬ સાંધ્યણ તથા સાંસ્થાન દર્શક્રિચિંગ ૧૫૯ ૬૦૦-૩ ૧૫ કેવલી સમુદ્ધાતમાં કપાટ દ્રશક્રિચિંગ ૧૫૯ ૧૫૯ ૧૫૯ ૧૫૯ ૧૫૯ ૧૫૯ ૧૫૯ ૧૫૯ ૧૫૯ ૧૫૯			યથાર્થ રત્ના ૨૬૫–૬૬ પ૧૨–	486
પુષ્પાવકી છું વિમાન વ્યવસ્થા		० ३१२	૫૭ નવનિધિમંજીયા તથા સમુ-	
હર્દ-૧૦૭, ૩૦૮-૩૧૭ ૪૨ સૈકિમ કલ્ય વિમાન; ૧૧૬ કરૂર પ્રદેશ-ચિત્ર ૨૮૦-૮૩ ૫૩૬-૫૩૯ ૪૨ સૈકિમ કલ્ય વિમાન; ૧૧૬ કરૂર પ્રદેશના કલ્ય કલ્ય કલ્ય કલ્ય કલ્ય કલ્ય કલ્ય કલ્ય		!		49.6
પ્રસ્તે માર્ચ કર્ય વિગાન; ૧૧૬ ઢ૩૩ પ્રસ્તે સમાવત્રાહી નિગાદ ગાલક હિંગ ઢ૦૧ પદ્ છ ચિત્ર ઢ૦૧ પદ્ છ ચિત્ર ઢ૦૧ પદ્ છ ચિત્ર ઢ૦૧ પદ્ છ ચેરલાન દેખાવ પઢ ૧૪૦ ૩૫૦ તે તથા આયુખના બંધાદિ પ્રકાર ભ્યવસ્થાનું ચિત્ર ૩૨૬—૨૯ ૬૦૦—૩ ૪૫ અષ્ટકૃષ્ણ રાજી દેખાવ × ૩૫૨ ૧૧ કેવલી સમુદ્ધાતમાં કપાટ દ્વક્રિયા લથા સંસ્થાન દર્શક્રિયા ૧૫૯ ૬૦૦ કર્ડ કર્મ ક્રિયા ૧૫૯ ૧૫૯ ૧૫૯ ૧૫૯ ૧૫૯ ૧૫૯ ૧૫૯ ૧૫૯ ૧૫૯ ૧૫૯	•			
[तथा પ્રાસંગિક જ્યાતિથી વિમાન દેખાવ. પઢ ૧૭૧] ૪૩ ચાદરાજ લેકિ દેખાવ ૧૭૭ ૭૫૦ ૪૪ તમરકાય દેખાવ × ૭૫૨ ૪૫ અષ્ટકૃષ્ણ રાજી દેખાવ × ૭૫૨ ૪૬ સંધ્યણ તથા સંસ્થાન દર્શકૃષ્ણ રાજી દેખાવ × ૭૫૨ ૪૬ સંધ્યણ તથા સંસ્થાન દર્શકૃષ્ણ રાજી દેખાવ × ૭૫૨ ૪૬ સંધ્યણ તથા સંસ્થાન દર્શકૃષ્ણ રાજી દેખાવ × ૭૫૨ ૪૬ સંધ્યણ તથા સંસ્થાન × ૬૫૪ ૬૨ કિમાહારદારે આહારવ્યાધાત ચિત્ર × ૬૬૨ ૧૮ વકાગતિમાં આહાર-અનાહાર ૬૪ લેકિકાશનો સર્વત્રફત્તાકાર × ૬૬૨				-43K
વિમાન દેખાવ. ૫૩ ૧૩૧] દું હેશ્યા પુદ્દગલ લેવા મુકવા માવે તે તથા આયુખના બંધાદિ પ્રકાર તમરકાય દેખાવ × ૩૫૨ પ્રકાર વ્યવસ્થાનું ચિત્ર ૩૨૬—૨૯ ૬૦૦–૩ ૧૫ અપ્ટક્ષ્મ્પુ રાજી દેખાવ × ૩૫૨ દ્વાં કેવાલી સમુદ્ધાતમાં કપાટ દ્વાં કેચિત્ર ૧૫૯ ૬૦ કેટ દ્વાં કેચિત્ર ૧૫૯ ૬૦ કેટ દ્વાં કેચિત્ર ૧૫૯ ૧૦ કેટ દ્વાં કેચિત્ર ૧૫૯ ૧૦ કેટ કેમાહારદ્વારે માહારવ્યાધાત ચિત્ર × દુદ્દર વેલ વક્રગતિ સમય ચિત્ર ૧૮૮ ૪૧૭ દ્વાં કેચાકાશ્વનો સર્વત્રફત્તાકાર × દુદ્દર કે લેકાકાશ્વનો સર્વત્રફત્તાકાર × દુદ્દર		f 833	પદ સમાવગાહી નિગાદ ગાલક	
જ વેશકરાજ લેક દેખાવ ૧૩૭ ૩૫૦ તે તથા આયુષ્મના બંધાદિ પ્રકાર ભવસ્થાનું ચિત્ર ૩૨૬—૨૯ ૬૦૦—૩ ૪૫ અષ્ટકૃષ્ણુ રાજી દેખાવ × ૩૫૨ ૬૧ કેવલી સસુદ્ધાતમાં કપાટ દર્શકચિત્ર ૧૫૯ ૧૦ ક૮૩ દૃર કિમાહારદ્દારે આહારભ્યાધાત સ્વાદરાજની સ્થાપનામાં દર્શા- વેલ વક્રગતિ સમય ચિત્ર ૧૮૮ ૪૧૭ દૃર લેકિકાશ્ર × દૃદ્દ દૃર લેકિકાશ્ર × દૃદ્દ જે લેકિકાશ્ર × દૃદ્દ દૃષ્ટ લેકિકાશ્ર × દૃદ્દ કે લેકિકાશ્ર × દૃદ્દ કે લેકિકાશ્ર × દૃદ્દ કે લેકિકાશ્ર મનો સર્વત્રફત્તાકાર × દૃદ્દ	-			५६७
જ તમરકાય દેખાવ × કપર પ્રકાર ભ્યવસ્થાનું ચિત્ર ૩૨૬–૨૯ ૬૦૦–૩ જપ અષ્ટકૃષ્ણ રાજી દેખાવ × ૩૫૨ ૬૧ કેવલી સમુદ્ધાતમાં કપાટ દર્શકચિત્ર ૧૫૯ ૬૦ કર્રલ ક્રિયક્ષ્ય × ૬૫૪ દર્શકચિત્ર ૧૫૯ ૬૦ કર્રલ ક્રિયક્ષ્ય × ૬૫૪ કર્યા દર્શિકચિત્ર ૧૫૯ ૧૦ કર્રલ ક્રિયક્ષ્ય × ૬૧૨ ૧૯ ૧૯ વક્રગતિ સમય ચિત્ર ૧૮૮ ૪૧૭ ૬૩ લ્રોકાકાશનો સર્વત્રફત્તાકાર × ૬૬૨ ૧૯ વક્રાગતિમાં આહાર–અનાહાર ૬૪ લ્રોકાકાશનો સર્વત્રફત્તાકાર × ૬૬૨				
જપ અષ્ટકૃષ્ણ રાજી દેખાવ × ૩૫૨				
જે દ્વારાજની સ્થાપનામાં દર્શા- વેલ વક્રગતિ સમય ચિત્ર ૧૮૮ ૪૧૭ દુર ક્રોકાકાશ-ો સર્વત્રવૃત્તાકાર × દુર ૪૮ વકાગતિમાં આહાર-અનાહાર દુષ્ટ ક્રોકાકાશ-ો સર્વત્રવૃત્તાકાર × દુર			પ્રકારભ્યવસ્થાનું ચિત્ર ૩૨૬–૨૯ ૬૦	8-0-3
ફર્સ ક્રિમેગ ૧૫૯ ६० ક.८૩ ફર ક્રિમાહારદારે વ્યાહારવ્યાધાત ૪૭ ચાદરાજની સ્થાપનામાં દર્શા- વેલ વક્રગતિ સમય ચિત્ર ૧૮૮ ૪૧૭ ફર લેકિકાશ × ૬૬૨ ૪૮ વક્રાગતિમાં વ્યાહાર–વ્યનાહાર ફ૪ લેકિકાશનો સર્વત્રવૃત્તાકાર × ૬૬૨	• •	८ ३५२	૬૧ કેવલી સમુદ્ધાતમાં કપાટ	
૪૭ ચાદરાજની સ્થાપનામાં દર્શા- વેલ વક્રગતિ સમય ચિત્ર ૧૮૮ ૪૧૭ ૬૩ લોકાકાશ × ૬૬૨ ૪૮ વકાગતિમાં આહાર-અનાહાર ૬૪ લોકાકાશનો સર્વત્રવૃત્તાકાર × ૬૬૨	_		દ્વકરસ્યુ ×	FYY
વેલ વક્રગતિ સમય ચિત્ર ૧૮૮ ૪૧૭ ૬૩ લાકાકાશ × ૬૬૨ ૪૮ વકાગતિમાં આહાર-અનાહાર ૬૪ લાકાકાશના સર્વત્રવૃત્તાકાર × ૬૬૨		0 9(3		
૪૮ વકાગતિમાં આહાર-અ નાહાર			ચિત્ર ×	588
in the state of th		< 810	1	597
સમયદર્શક ચિત્ર ૧૮૮ ૪૨૭ ક્ય 💹 વ'શક્સ 🔀 કહક્				442
	સમયદર્શં ક ચિત્ર ૧૮	८ ४२७	१५ 👫 वंशवृक्ष 🗙	404

પૂત્ય પ્રવર લાધ્યકાર લગવાન શ્રીમાન જિનલદ્રગણી ક્ષમાશ્રમણુછ મહારાજાએ શ્રી પત્રવણાછ-શ્રી જીવાસિગમસ્ત્ર વિગેરે १ प्रम्थम्मिका. આગમગ્રન્થામાંથી સાર સાર વિષયના સંગ્રહ કરી લગ્ય-જીવાના કલ્યાણાર્થે શ્રી ખૃહત્સ ગ્રહણી નામના એક અતિ પ્રયોગી, ગણિતાનુયાગ-દ્રગ્યાનુયાગ પ્રધાન જે મહાન બ્રન્થની રચના કરેલી છે, તે ખૃહત્સ શ્રહણી ગ્રન્થનું પ્રમાણ કાંઇક માદું અર્થાત્ પ્રગ ગાયા ઉપરાંત હાઇ 'આ વિષયની હજી પણ સંક્ષિમ રચના થાય તા ભાષ- જ્વાને વિશેષ લાભ શક શકે ' એ અભિપાયથી જ્વાનાં આયુષ્ય-અવગાહન વિગેર વિષય ઉપર ૩૪૯ ગાયાઓ વકે મલધારગચ્છીય આરોધ્યપાદ શ્રીમાન્ અંદ્રસ્ત્રી ધરેશ અહારાભાએ આ ' શ્રી ખુહતસ પ્રહ્યામિન્ય 'ની રચના કરી હોય તેમ સ્પષ્ટ સમજાવ છે. ભેંક શ્રી ભગવતી છે, શ્રી કંડક પ્રકરણ ('લયુ સંગ્રહણી) વિગેરે મન્યાની માફક આ મન્યમાં ચાવીશદં હકના નામ લેવા પ્રજ્યામ્યા કરી નથી, પરંતુ દેવાદિ ચારમતિ આશ્રયી આયુષ્ય-શરીર પ્રમાણ ઇત્યાદિ પ્રથમ ગાયામાં નિર્દિષ્ટ કરેલા લારાતું થયી સરલપહાલથી વર્ણન કર્યું છે.

હવે આ ગ્રન્થમાં કહેવાના દારાતું પ્રતિપાદન કરનારી ગાથા પ્રારંભમાં ઇષ્ટ દેવને નમસ્કાર કરવારૂપ મંગલાચરણ સાથે કહેવાય તે પહેલાં મંગળ એટલે શું મંગલ કરવાતું શું પ્રવાજન ! મંગલના પ્રકાર કેટલા ! તે સંબંધી સંસ્થિપ્ત સ્વરૂપ આપવું ઉચિત લાણી અત્ર આપવામાં આવે છે.

॥ मंगेल करवातुं प्रयोजन विगेरे ॥

આ ત્રૈલાક ચહીપિકા (અપર નામ ખુહત્સ ગહણી)ના કર્તા પરમકાર ભ્રિક શ્રીમાન્ મલધારગ છીય શ્રીમાન્ ચન્દ્રસૂરી સરજ મહા-ર श्રिषाचार प्रक्रम. રાજે સકલશાસાના નિસ્યન્દ વા નવની તરૂપ આ શ્રન્થને રચતાં પ્રારંભમાં જ ' निष्यं अदिहंत ' એ પદથી અરિહ'તને

૧. યદ્યપિ શ્રીજં ખૂદીપસં મહાણી ને વર્તા માનમાં લઘુસં મહાણી તરીકે ઓળખ-વામાં આવે છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તે સંમહણીમાં જં ખૂદીપનું જ પ્રાય:વર્લ્યુન આવતું હોવાથી 'જં ખૂદીપ સંમહણી' એ નામ તે મન્થનું ઉચિત છે. જ્યારે ' દંડક પ્રકરણું 'ને લઘુ સંમહણી કહેવામાં કશી ખાધા જણાતી નથી. કારણું કે ખૃહત સંમહણીમાં જે વિષય વિશેષે કરીને વર્લ્યુવવામાં આવ્યો છે તે જ વિષયના સંક્ષેપથી સુગમતા માટે ચાવીશ દંડકની અપેક્ષા રાખી તે મન્યમાં વર્લ્યુવ કર્યો છે. વધુમાં શ્રી દંડકપ્રકરણુની ગાથામાં આવતું 'સંક્ષિત્તવરીઓ य इमा ' એ પદ પણ દંડકપ્રકરણુને ' લઘુમંગ્રહણી ' કહેવામાં વિશેષ પુષ્ટિ કરતું હોય તેમ સ્પષ્ટ દેખાય છે. વલી શ્રી દંડકપ્રકરણુના વૃત્તિકાર-મહર્ષિ શ્રી રૂપચંદ્રમુનિ વૃત્તિના પ્રારંભમાં–' प्रणम्य प्रया मत्त्र्या, जिनेसचरणायुजं। समुद्धां महणीदीकां करिष्येऽहं सुद्धा वराम ॥ १ ॥ ' આ પ્રમાણે ક્લીક જણાવતા હોઇ લઘુ-સંમદ્ધિના નામને વિશેષ પુષ્ટિ મળે છે. કેટલાક આચાર્યા આ પ્રકરણને 'શ્રી विचारषद्धिंशिका' ના નામથી પૃષ્ણ સંભાધે છે.

³⁻संगद्धकान्दस्य कोऽषः-पूर्णतां मङ्गति " गच्छति-गमयति वा " (मङ्गरलच्-स्कात्-पा॰ उ. पृथ्वपादे वरमस्वम्) २-मङ्गं धर्मं कातीति मङ्गलम्, धर्मोपादानहेतुः, अयवा मां मालगृति पृथाविति मङ्गलकान्दस्यार्थः ॥ २॥ २२॥३ भ २५॥१०६नी निष्पति छे.

માને ' આવે ' શંભવી સિદ્ધાંથામાં દિ પરમપુર્વાને નમસ્કાર કરી છે. નમં-રંકાર કરવાનું પ્રવાભન શા માટે ! એ પ્રશ્નના સમાધાનમાં સમજવાનું એ ઑમપુર્વે ક્રાઇપણ શ્રન્થના પ્રારંભમાં ભાવમંગલ અવશ્ય કરે છે, અને તે ભાવમંગલ સુખ્યત્ત્વે ઇઇદેવને નમસ્કાર કરવા રૂપ છે. એથી પૂર્વાપરથી ચાલ્યા આવેલા એ શિદ્યાંચાર તેનું પાલન પણ સચવાય છે. શિદ્યાંચાર એટલે શું ! એ પ્રશ્નન ઉત્તરમાં શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદમાં કર્યા છે કે—

> शिष्टानामयमाचारो, बत्ते संत्वज्य दूषणम् । निरन्तरं प्रवर्तन्ते, ग्रुम एव प्रयोजने ॥ १ ॥

ભાવાર્થ — " શિષ્ટપુર્વાના એ આચાર છે કે દ્રષ્ણુને વર્જને શુલકાર્યમાં જ જેઓ સર્વદા પ્રવૃત્તિ કરે છે, અર્થાત્ 'દ્રષ્ણુને વર્જને શુલકાર્યમાં જ સર્વદા પ્રવૃત્તિ કરવી ' તે શિષ્ટાચાર ગણાય છે. "

શ્રી લીધ કર પરમાતમાં જેવા પુરૂષા પણ અમૃતરસઝરણી, વૈરાગ્યલાહિની, ભવ્યાત્માંઓને સંસારસાગરમાંથી ઉત્તીર્જ કરનારી, સર્વવિરતિપ્રધાન દેશના-३५ अभेष भेषधारा वर्षावतां प्रारंक्षमां क 'नमो तिष्यस्त ' भेडी अशरुष् हरे છે. આ પરમાત્માંઓ સર્વગ્રપણું પામેલા છે, ક્રાેઇપણ પ્રકારના વિધ્નાના તેમને સંભાવ હાતા જ નથી, એટલું જ નહિ પણ જેઓ ત્રિકાલમાની હાવાની સાથે સર્વકર્શિપુરુષા હાવાથી શુભાશુભ સર્વભાવા જોઈ રહેલા હાય છે, આવા તદ્દભવમાસગામી પરમાત્માઓ પણ ઉદ્ધત નમસ્કાર કરવારૂપ ભાવમંગલ વિધિતું આચરા કરે છે એમાં કારણ કાઇપણ હાય તા શિષ્ટાચારના પાલન સિવાય કશુંએ નથી: આ શિષ્ટાચારપાલન અનાદિસિદ્ધ છે. કારણ કે-માલીતકાળમાં થઇ ગયેલા મનેતા જ્ઞાનીઓ મને અનાગત કાળે ચનારા મનેતા જિનેશ્વરદેવા તે બધાએ ઉક્ત શિષ્ટાચારપાલન અવશ્ય કરનારા છે. તા પછી છવાસ્થમહિલ-આત્માઓ તેહિ જ જિનેશ્વરાના મુખારવિન્દ્રમાંથી પ્રગટ થયેલ ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રાવ્ય સ્વરૂપ ત્રિપદી અને તે ઉપર રચાયેલ સારીએ દ્રાદશાંગીના આધારે બન્યાત્માંઓના કલ્યાણાર્થે શાસ રચનાએ કરે, અને તેવા શુભ કાર્યમાં ઇષ્ટદેવાદિને નમસ્કાર કરવારૂપ મંગલ કરે એમાં વિચારાને અવકાશ પણ શું હાય ? એથી જ આપણે જોઇ શકીશું કે પ્રાય: સકલ સાધુશિરા-મિછાશિક્ષ્યુરોયોએ સિદ્ધાન્તાફિ તે તે બન્યાના પ્રારંભમાં ઢેકાએ ઢેકાએ મંગ-લાચરલુરૂપ શિક્ષાચારનું એ પાલન કહે છે તે એટલા માટે છે કે 'શિષ્ટાચારનું भावन के शिष्ट्र पाष्ट्र आस કરવાના हेतु छे; "शिष्टा: शिष्टत्वसायानित शिष्ट-सार्यातुपालनात्" અને એથી જ તેઓનું શિષ્ટપાશું પાયુ અવડી ઉઠે છે. 'महाबनो वेन गतः स गन्धाः એ (ઉઠિતના) ન્યાયે ઉત્તમપુરૂષો શિષ્ટપુરૂષોના માર્ગનું આવસ્યા અવશ્યમેવ કરે છે. આ નિયમાનુસાર આ બન્ધના કર્તાએ પાસુ તેનું અનુકરણ કરેલું છે, કારણુંકે ઇષ્ટદેવાદિને કરવામાં આવેલા નમસ્કારરૂપ નાવવહે સંસારસાગર-માંથી આત્માએ। (કાઇપાસુ કાર્યના) સહેલાઇથી પાર પામી શકે છે. અરે આપાસુ નિરંતર આવશ્યક ક્રિયા કરતાં બહિતરસ પૂર્વક ઉચ્ચાર કરીયે છીએ કે—

> ' इक्कोबि नमुक्कारो जिणवरवसहस्स बद्धमाणस्स । संसारसागराओ तारेइ नरं व नारिं वा ॥ १॥ '

ભાવાર્થ:—જિનેશ્વરામાં વૃષભ સમાન એવા વહેમાનસ્વામિને કરેલા એક પણ નમસ્કાર પુરૂષ અથવા આ (અર્થાત્ સર્વ કેાઇ)ને સંસારસસુદ્રમાંથી તારે છે. તા પછી સકલ અરિહ તાદિ દેવને કરેલા નમસ્કાર કેવા ફળને આપે? તે તા પાઢેકાએ સ્વયં વિચારી લેવું ઘટે છે.

આથી જ આવા આત્માઓ વિધ્નાની પરંપરાના પાર પામે તે તા સહ જ છે કારખુકે અરિહ તદેવને નમસ્કાર કરવારૂપ ભાવમંગલ સર્વકાર્યની સિદ્ધિને આપનારૂં છે, જે કથન સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે, અને એથી જ તે ગ્રન્થની આદિમાં મંગલરૂપે ગવાય છે. જે માટે કહ્યું છે કે—

' प्रेक्षावतां प्रयुत्त्यर्थे, फलादित्रितयं स्फुटम् । मक्कलं चैव शास्त्रादौ, बाच्यमिष्टार्थसिद्धये ॥ १॥' अर्थ सुगम छे.

એટલું જ નહિ પણ તે જ ભગવાન્ જિનભદ્દગણી ક્ષમાશ્રમણ મહારાજા હાંખે છે કે—

> ते भंगलमादीए मज्झे पर्जातऐ य सत्त्र्यस्स । पढमं सत्थत्थाविग्घपारगमणाय निहिद्दं ॥ १ ॥ अर्थ सुगम छे.

१ यदाहु:-न्यायाचार्यन्यायवि०श्रुतज्ञानिश्रीमद्यशोविजयवाचकवराः -

भहाजनो येन गतः स पन्या, इति प्रसिद्धं वचनं मुनीन।स् । सहाजनत्वं च सहावतानां, अतस्तिदिष्टं हिः हितं सतं ते ॥ १ ॥ १

આ નિયકહાર કરવારૂપ શિક્ષાચારના પાક્રન વિનાતું કરાતું કાર્ય ઇક્ષ્યિ-દિને નથી આપી શકતું. અરિક તાક્ષિ અપરમિકિને નમસ્કાર ર नमस्कार करवातुं કરવારૂપ મંગલાચરથુ સર્વત્ર કરવાતું જે ક્રેરમાન આફેપુરૂપોએ પ્રયોગન:— વારંવાર તે તે શાસ્ત્રીમાં કહ્યું છે એથી એ તો સિદ્ધ જ શાય છે કે કેલ્લપથુ અન્યના પ્રાયંભથી તે પશ્ચિમાંમિપર્યન્ત આવતા વિક્ષોને દ્વર કરવા નમસ્કારરૂપ મંગલ જાપિ મહર્ષિ પૂર્વર્ષિ યાવત્ પરમર્ષિ બધાનેય યશાસભા અવસ્ય કરવું પડે છે, કારણકે કલ્યાંચુકારી કાર્યોમાં વિક્ષો અવશ્ય રહેલાં હોય છે જે માટે કહ્યું છે કે—

> भेवांसि बहुविज्ञानि भवन्ति महतामपि। अभेवसि प्रवृत्तानां कापि यांति विनासकाः॥ ३॥

"કલ્યાણકારી કાર્યોમાં મહાતમા પુરૂષોને પણ વિક્ષોના સંભવ તો રહે છે. જ્યારે અશુભકાર્યોમાં પ્રવૃત્તિ કરનાર દુરાત્માઓને વિક્ષો આવે પણ એકાં " મળી નમસ્કારાત્મક મંગલ એ વિક્ષોપશામક હોવા સાથે શાસમાં શ્રદ્ધા—આદર— કર્મનિર્જરા અને યાવત માક્ષપ્રાપ્તિ વિગેરમાં પરંપરાએ કારણભૂત છે. જે માટે કહ્યું છે કે—

' विग्वोवसमो सद्धा आयर उवयोग मिक्कराधिगमो । भत्तीपभावणा वि य निवनिहि विकाई आहरणा ॥ ३॥ '

આ પ્રમાણે બન્ય બનાવવા એ પણ એક ઉત્તમાત્તમ કલ્યાલુકારી કાર્ય હોવાથી શ્રીમાન્ બન્યકાર મહર્ષિએ પ્રારંભમાં જ-' अरिहंताई ' એ પદથી અરિહંતાદિ પંચપરમેષ્ટીને નમસ્કાર કરવારૂપ મંગળનું વિધાન કર્યું છે. એમ આ બ્રન્થકાર મહર્ષિએ કરેલા ભાવ નમસ્કાર રૂપ ' मावमंगळ ' કરવાનું કારણ જણાવ્યું:

શ'કા:-- તમાએ સર્વ વાત કહી એ તાત્પર્ય દર્શાવ્યું કે-વિક્ષોની શાન્તિને

૧ કાઇ શંકા કરે કે—તમા મંગલ કરા છા તા શું! ખનાવાતા તે તે પ્રત્યા અમંગળ રૂપ છે જેથી મંગળ કરવું પડે છે ? એથી તા અંથને અર્થે કરાતાં મંગલને માટે પણ અન્ય મંગલની જરૂર પડશે; તે મંગલ માટે પુન: ખીજા મંગલની જરૂર રહેશે, એ શંકાના સમાધાનમાં સમજવું જોઇએ કે;—પ્રત્ય સ્વયં મંગલરૂપ છતાં શિષ્ટાચારપાલન વગેરે અનેક કારણાથી મંગલ કરવાની આવશ્યકતા છે. આ સંબંધમાં વિશેષ સવિસ્તર વર્ષ્યુન વિશેષાવશ્યકમાંથી સુરૂગમદ્વારા સમજવું.

भटि अन्याना प्रारं कामां अवस्थ मंजब इन्सुं की छे को विधानना ते। अभी से बीझर इनी, परंतु अहे न् किंद्र आयार्थ उपाध्याय अने अर्थ शासने उदेशीने इन्सुं किंग्रिको तेसुं शुं शास्त्र ! अने तेकाने नमस्त्रार इन्संथी कुंग्री प्राप्ति पश्च शुं !

સામાં આ માર્ય કરવામાં આવેલું છે.

આ પરમેષ્ટિમન્ત્ર ચઉદ પૂર્વના સારરૂપ છે. જે માટે કહ્યું છે કે—

' जिणसासणस्स सारो चउदसपुत्र्वस्स जो समुद्धारो । जस्स मर्णे नवकारो, संसारो तस्स कि कुणकृ १ ॥ १ ॥ '

સંસાર સાગરમાં ઝપડાએલો આતમા આ નવકાર મનત્રના ધ્યાનરૂપી નાવવડે ઉતાર પામે છે, એટલું જ નહિં પણ ગમે તેવા દુ:ખી સંયોગમાંથી અચવા આ નવકાર મન્ત્રનું સ્મરણ કાઇ અજબ પ્રકાશ પાડનાર થઇ પડે છે. આ મન્ત્રના પ્રભાવથી કેઇક આત્માઓ સંસાર સાગરને તરી ગયા અને તરશે, કેઇક આત્માઓ તો સંસારના દુ:ખદાઇ પાશને આ મન્ત્રના સ્મરણ દ્વારા છેદવા સાથે આષિ વ્યાધિ અને ઉપાધિરૂપ સંસારવ્યથાને તેાડી સુખાનંદના અનુભવ સાધનવડે આત્મસિદિઓ પણ સાધે છે. આ મન્ત્ર આ લોકે અને લોકાન્તરે-ઉભયલોક હિતકારી છે. કહી છે કે—

' हरइ दुई कुणइ सुई जणइ जसं सोसए भवसमुई । इंह छोए परछोए सुहाण मूर्छ नमुकारो ॥ १ ॥ '

આ પંચપરમેષ્ઠિનું (નવકારનું) સ્મરણ ગોલું પણ આદ્ય કાર્ય સિહિમાં મન્ન-

क्षे छे, परंतु कुम्बतका संसारहं पी ब्यक्ति सहादवामां व नवकार मन्य सुन्य मोध्याह्य छे. केस मोद्रुव मान्यती पाठ तैयार हरवा माध्यत्या को मोध्य प्राप्ति वाली इति शाल हरवा क्ष्मिक्ति की छे, मोध्य हरे प्राप्ति तो माध्य छे, प्राप्त सामि वाल हिंदोशत हरवा क्ष्मिक्ति की छोत्र तेने धान्यती माध्य छे, प्राप्त सामि वाल विकेश मध्य छे, तेने किया हरवा हं छं छोल वाल-वानी कहर नथी खोती, तेम मेध्र सिकिन सामि रमस्य हराता या मन्यथी माध्य छिपत्वा सामि कहर सामि की माध्य सिकिन सामि रमस्य हराता या मन्यथी माध्य छपत्वा सामि के हर याय तेमां हं चित्रारवा केष्ठं छे क नित्र, परंतु हादकावधी विक्रमाधी कामाधिकी याप महामंत्र मुक्ति सुम्मतं ते। क्षमाधी विक्रमाधी कामाधिकी याप महामंत्र मुक्ति सुम्मतं ते। क्षमाधी कामाधिका कामाधी हाध्या हाथीना प्रारंभमां विशेषे माध्य छे, या मन्य सर्व हत्याक्षहारी द्वावाधी हाछे प्राप्त स्थाने माध्यामां सिद्धान्तकारीका स्थान आप्युं छे, के माटे हत्वां छे हें—

" भोग्रणसमने सन्णे; विशेष्णे पनेसणे भग्न वसणे। पंचनमुकारो सञ्ज समित्रिजा सन्वकालेऽपि॥१॥"

વધુમાં આ નવકાર મન્ત્રના મહાન્ પ્રભાવ વર્જી વર્તા એક મહિલ લખે છે ફ્રે—

" अपुच्यो कप्पतरु चितामणी कामकुम्मकासगवी । जो ज्ज्ञायई सयलकालं सो पायइ सिषसुहं विषरं ॥ १ ॥

नासेइ चोरसावय-विसहरजलजलणबंधणभयाइं। चितिज्ञंतो ररकस्सरणरायभयाइं भावेण ॥ २ ॥ " अर्थः सुग्रम छे.

નવકારમન્ત્રના પ્રભાવથી સર્પ પણ ^૧કુલની માળારૂપ થવાના અને તદુપરાંત. બીજા અનેક દ્રષ્ટાંતા પ્રસિદ્ધ છે (અહિં આ પાદ્ય બ્રન્થમાં કેટલું લખીએ ?)

૧ કાઇ એક નગરમાં એક શ્રાવિકા છે, તેના સ્વામિ મિથ્પાદષ્ટિ છે, વર્તામાન પત્નીને પુત્ર ન હોવાથી તે અન્યસ્ત્રીને લાવવાને ઇચ્છે છે, પરંતુ જ્યાં સુધી આ પત્ની હયાત છે ત્યાં સુધી અન્યસ્ત્રીની પ્રાપ્તિ દુર્લભ હોવાથી આ સ્ત્રીને મારવાનો ઉપાય ચિતવે છે કે કેવી રીતે આતે મારી નાખું ! એક દિવસ કાઇક સ્થાનેથી કૃષ્ણુ સર્પને પકડાવી એક ધડામાં તે સર્પને પુરી તે ઘડાને ઘરના ખુણામાં લાવીને સુક્રયો. ભોજન કર્યાભાદ પોતાની ઓને કહ્યું કે ખુણામાં રહેલ ઘડામાંથી પુષ્પનીમાળા લાવ ! પતિના વચનને સાંભળીને અધારામાં કાંકા મારતી અને ભય દૂર કરવાને મનમાં નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરતી તે સ્ત્રી ચિતવે છે કે ' અધારામાં કાઇ ઝેરી જેલ કરડશે તાપણ નવકાર મંત્રના પ્રભાવથી મારી વૈમાનિકગતિ શક્યો.' સ્ત્રીએ ચિતવેલા નવકારમંત્રના પ્રભાવથી નજીકમાં રહેલ કાઇ

भाशी कोटबुं ते। बाह्यस क छे हैं 'एतो मंगल निलगों ' ઇत्याहि वयनात् भा भन्त्र सहत्व सिद्धिंना भूण३५ स्रवेश्तिम छे भने सर्वन् इस्वित्रविद्यारक मंभवीमां श्रेष्ठ छे में सिद्ध थाय छे. भावा भावा भनेह य सम्बा- हारकेशि भा पंचपरमेष्ठिमहामन्त्रने। भनेह परमर्थि-पु३-विक्रो केम प्रायः प्रत्येह अन्यना प्रारंभमां स्वीक्षर हरेती छे तेम भा अन्यना रचयिता महिष् श्रीयन्द्रसृति महाराजाके पण् ते विदन्न विहारह मन्त्रने। प्रारंभमां क मंगल३पे स्वीक्षर हरेत छे.

મંગલ છે પ્રકારના છે; 'દ્રવ્ય અને માય, એમાં ભાવમંગળ એ અનેક મંગલો પૈકી સર્વપ્રધાન મંગલ છે. એથી જ દરેક પૂજ્યાત્માઓએ છે મંગલના પ્રથમ પહેરવીકાર કરેલ છે. ઇંદ દેવને નમરકાર એ પણ એક ભાવમંગલના પ્રકાર છે. અને દ્રવ્યમંગલ તા પ્રસિદ્ધ છે. એમાં ઇદદેવને ભાવ મંગલરૂપ કરેલ નમસ્કાર અવશ્ય ફળ સિદ્ધિદાયક છે, (જે સ્વરૂપ પૂર્વે કહેવાયેલ છે) અને દ્રવ્યમંગલથી એટલે કે કંઇપણ ગાળ-કંસાર, દધ્યાદિ વસ્તુથી કરેલ લાકિક મંગળાથી ફલાનુમેય રૂપે ચિન્ત્વન કરાતી કાર્યસિદ્ધિમાં સંશય છે. ઘણીવાર પ્રત્યક્ષ અનુભવીએ છીએ કે ઇદસિદ્ધિના ગમનાથે જનાર વ્યક્તિ દર્શી વિગેરે સારા સારા મંગલિક કથન કરાતા દ્રવ્યાનું ભાજન કરીને નિર્ગમન કરનારાઓને અતિશય આહારાદિના કારણે માર્ગમાં અજ્યાદિ વ્યાધિ થવાથી ઇદ કાર્યની સિદ્ધિ થતી પણ નથી.

દૈવતાએ ધડામાં રહેલ સર્પને સ્થાને પુષ્પમાળા સ્થાપન કરી દીધી. તે સ્ત્રીએ પણ ધડામાંથી તે પુષ્પની માળા લઇને પાતાના સ્વામીને આપી. પતિને અત્યંત આશ્ચર્ય થતાં જે ધડામાં સર્પ મુકેલ હતા તેજ ધડામાંથી પુષ્પમાળાને લેવા સંખંધી તેમજ નવકાર-મંત્રના સ્મરણ સંખંધી વૃત્તાંત સ્ત્રી પાસેથી જાણીને પતિ સ્ત્રીના ચરણમાં પત્રો. અને પાતે ચિંતવેલ અશુભ વિચાર સંખંધી ક્ષમાં માગવા લાગ્યાે. સારથી તે ખન્નેનો સંસાર મુખી થયાે. વધુ માહિતી માટે બુઓ ' नवकार कथावली अपन्नं सं.

વ મંગલની ચંઉભંગી પણ પડે છે તે ગુરૂગમથી સમજી લેવી.

સાધના એ જ ચક્રવર્તીની સાર્વભામપણા સંગંધી ઉત્કૃષ્ટ મયાદા! છતાં આ મર્યાદાનું ઉદ્ઘેષન કરી સુભૂમ નામા ચક્રવર્તી લાલથી સાતમા ખંડ સાધવા તૈયાર થાય છે. ખરેખર લાલ એ સર્વ દુ:ખનું મૂળ છે. પરવશ બનેલા સુભૂમે ' હાથે કરીને હૈયે આંપવા જેવું ' સાતમા ખંડ સાધવાનું કાર્ય કરવા પહેલ કરી. કાઇએ જયારે આવી રીતે હામ નથી લીડી અને હું તૈયાર થયા છું માટે સારામાં સારા મંગલપૂર્વક પ્રયાલ કરૂં અને કાર્યસિદ્ધિ કરૂં. આમ મનાગત વિચારણાની સ્કુરણાથી સારામાં સારા માંગલિક પદાર્થીના આહાર કર્યા, ત્યાર આદ લાટ ચારણા જયપતાકાનું સૂચન કરતા ખુલ દ અવાજે બિરફાવલી ગાવા લાગ્યા, અનેક મનાહર કાર્યસિદ્ધના ખીજ સૂચક સાલાગ્યવંતી સન્નારીઓએ તિલકાદિ સર્વ મંગલકાર્યો કર્યો; ત્યાર બાદ સમમખ ડસાધનાર્થ સમુદ્રમાં પાતાના રથના સંચાર શરૂ કર્યો. એ વખતે ચક્રવર્તીની સેવામાં હાજર રહેનારા ૨૫૦૦૦ યક્ષા હતા તે પણ અદશ્ય થઈ ગયા, છેવટે તે ચક્રવર્તી અને તેના સર્વ પરિવાર મરશ્વને શરણ થયા.

લાભને વશ થએલા આ ચક્રવર્તીએ વિના વિચારે પગલું ભયું અને કરેલ ભૂલના દંડ ભાગવવા પડ્યો. ખરેખર લાભને થાલ નથી. લાભને પરવશ થયેલા કેઇક આત્માંઓ ભૂતકાળમાં દારૂણ દુર્ગતમાં ઝંપલાયા અને કેઇક આત્માઓ વર્ત્ત માનમાં ઝંપલાઇ રહ્યા છે. જે માટે શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે—

' आकरः सर्वदोषाणां गुणग्रसनराक्षसः । कन्दो व्यसनवहीनां लोभः सर्वार्थवाधकः '॥ १ ॥

લાભને પરવશ ખનેલા સુભૂમની કાર્યસિદ્ધિ તો ન થઇ કિંતુ સંખ્યાળંધ મંગલા કર્યા છતાં પાછા પણ ન આવી શકયા, અને કાળમહારાજાના સબળ સપાટામાં ખેંચાઇ ગયા.

આથી કહેવાનું તાત્પર્ધ એ છે કે દ્રવ્યમંગલમાં કાર્યસિદ્ધિના સંશય છે, જ્યારે તથાપ્રકારનું ભાવમંગલ અવશ્ય કાર્યસિદ્ધિ કરનારૂં છે. આથી જ અમારા શિષ્ટપુરૂષા કાઇ પણ કાર્યના પ્રારંભે ભાવમંગલ અવશ્ય કરે છે. આ પ્રન્થકાર ભગવાને ' માવમંગહરૂષ '' માવ નમરકાર 'કર્યા. તે નમરકાર પણ દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ છે પ્રકારે છે. તે દ્રવ્યભાવનમરકારની ચઉલંગી અન્ય પ્રન્થાથી જાણવા યાગ્ય છે.

આ પ્રમાણે મંગલ કરવાનું પ્રયોજન જણાવવા સાથે દ્રવ્ય અને લાવ એમ બે લોદ જણાવવા પૂર્વક લાવમાંગલની મહત્તાનું દિગ્દર્શન કરાવીને હવે મૂલ ગાથાના પ્રારંભ કરાય છે;—

निमं अरिहंताई, ठिई-भवेणो-गाहैणा य पत्तेयं ॥ सुर-नारयाण वुच्छं, नर-तिरियाणं विणा भवणं ॥१॥ उववाय-चेवण-विरहं,संखं इगसमइयं गर्मागमेणे ॥३॥

સંસ્કૃત છાયા:-

नन्ता अर्हदादीन्, स्थिति-भवनाऽवगाहनाश्च प्रत्येकं।
सुरनारकाणां वक्ष्ये, नरितरश्चां विना भवनम् ॥ १ ॥
उपपात-च्यवनविरहं, संख्यामेकसामियकां गत्यागत्योः॥ ३ ॥

શબ્દાથ":-

नमिउं=नभरकार क्र्याने.
अरिइंताई=अरिकंत विशेरेने.
विइ=स्थिति
भवण=अवन-विभान
ओगाइणा=शरीरनुं प्रभाष्य
य=अने
पत्तेषं=प्रत्येक
स्रुतारयाण=देव नारकीनुं
सुन्कं-क्रिकीश

नरतिरियाणं=भनुष्य अने तिये अने विणा=सिवाय भवणं=धर-भुवन उववाय=ઉपपात, જन्म, ઉत्पत्ति चवण=य्यवन विरहं=विरक्ष्ष्राण संस्वं=संण्या इगसमइयं=च्येष्ठ सभय संअंधी गमागमणे=अति आशति

गाथार्थः-

અરિક તાદિ પંચપરમેષ્ઠિને નમસ્કાર કરીને દેવ-નારકી સંબંધી પ્રત્યેકની સ્થિતિ ભ્રુવન અને અવગાહના, તેમજ મનુષ્ય તથા તિર્ધ ચ સંબંધી ભ્રુવન સિવાય સ્થિતિ તથા અવગાહના કહીશું. વળી ઉપપાતિવરક તેમજ ચ્યવન-વિરક, તથા એક સમયમાં કેટલા જીવા ચ્યવે તેમજ એક સમયમાં કેટલા જીવા ઉપજે તે અને ગતિ-આગતિદ્વાર પણ કહીશું.

विशेषार्थः-

આર્ય-મહાપુરૂષાની પ્રાચીન પહિત પ્રમાણે આ ખૂહત્સ ગ્રહણી સૂત્રના કર્તા પરમાપકારી પ્રાત:સ્મરણીય શ્રીમાન્ ચન્દ્રસ્ત્રીશ્વરજી મહારાજા ગ્રન્થના પ્રારંજમાં નિર્ણ અરિક્તાર્થ પદથી ઇષ્ટદેવને 'ભાવનમસ્કારરૂપ ભાવમંગળ કરવા પૂર્વક શ્રીસ પ્રહણી સૂત્રના આરંભ કરે છે. રાગદ્રેષ અને માહ નામના દુર્ધર શત્રુઓના જેઓએ નિર્મૂલ નાશ કર્યો છે, અહાર દ્રષ્ણુથી જેઓ રહિત છે, રઅશાક્રવૃક્ષાદિ અષ્ટ મહાપ્રાતિહાર્યની શાભાથી જેઓ વિબ્રુષિત છે, ૩૪ અતિશય તેમજ પાંત્રીશ વાણીના ગુણને જેઓ ધારણ કરે છે, કેવલજ્ઞાનના ખલવડે લાકા-લાકના સર્વભાવા જેઓએ હસ્તામલકવત જોએલા છે એવા ગ્રામિલ પરમાતમાને; તથા આર્થ શખ્દથી જ્ઞાનાવરણીયાદિ અષ્ટ કર્મના સમૂલ ક્ષય કરી મહાન ધ્રમાણો, તથા આર્થ શખ્દથી જ્ઞાનાવરણીયાદિ અષ્ટ કર્મના સમૂલ ક્ષય કરી મહાન ધ્રમાણો અને શાયત—અવ્યાખાય—અનંત શિવસ્થાન—માક્ષસ્થાન જેઓએ પ્રાપ્ત કરેલ છે, જેઓને જન્મજરામરસ્ત્રના અભાવ હાઇ સ સારમાં પુનર્જન્મ કરવા પડતા નથી એવા 'સિલ્ફ પરમાત્માઓને; તેમજ જ્ઞાનાચાર દર્શનાચાર ચારિત્રાચાર તપાચાર અને વીર્યાચાર એ પંચ પ્રકારના આચારને પાલનારા, એ પંચાચારનું પાલન કરવા માટે ભવ્ય આત્માઓને ઉપદેશ આપનારા, તીર્થ કરાદિ અતિશયવંત પુર્ધાના અભાવમાં શાસનનાયકસમાન, ગચ્છની ધુરાને વહન કરનારા, આચાર્ય પદના

उच्यते पश्चमान्ने टीकाकारै: — अरिहंति वंदणनमंसणाणि, अरिहंति पूयसकारं, सिद्धिगमणं च अरहा, अरहंता तेण बुचंति ॥ १ ॥ अद्वविहंपि य कम्मं, अरिभूयं होइ सयलजीनाणं, ते कम्मअरिहंता, अरिहंता तेण बुचंति ॥ २ ॥

- ४. अथाष्ट सिद्धगुणाः—नाणं च दंसणं चिय, अन्वाबाहं तहेव संयत्तम्। अक्खयठिई अरूवी, अगुरुलह वीरियं हवई ॥ ९ ॥
- ५. सिद्ध-रोगमृत्यु नरायर्तिहीना अपुनसद्भवा, अभावात्कर्महेतूनां दग्धे वीजे हि नाहुरः ॥१॥ लो० प्र० दग्धे वीजे यथाऽत्यन्तं प्रादुर्भवति नाङ्करः, कर्मवीजे तथा दग्धे नारोहति भवाङ्करः ॥१॥ त० भा० सम्बन्धकारिकायाम्.

૧. ભાવમંગળનું વિશેષવર્ણન આવશ્યકાદિક ઘણા પ્રત્થામાં આપેલ છે માટે સાંથી જોવં.

२. अशोकवृक्षः सुरपुष्पवृष्टि-र्दिव्यध्वनिश्वामरमासनं च । भामण्डलं दुन्द्विभरातपत्रं, सत्प्रतिहार्याणि जिनेश्वराणःम् ॥ १ ॥

^{3. &#}x27;अरिहंत ' इति पदस्य कोऽर्थः ?-

¹34—ગુણે કરી બિરાજમાન એવા પૃજ્ય પ્રવર ^ર**આ ચાર્ય** દેવ જેઓ શાસન ^૪પ્રભાવકા દાય છે તેમને; તથા અગીઆર અંગ ખાર ઉપાંગ વિગેરે આગમાના જ્ઞાતા, લબ્યજનાને સુત્રાર્થના ઉપદેશક, શાસનની પ્રભાવના કરનાર, ^૪૨૫ ગુણે યુક્ત

१. अ।चार्यस्य षट्त्रिंशत्गुणाः--

पंचिदिय संवरणो५ तह नवविहवंभचेरगुतिधरो ९। चडविहकसायमुक्तो४ इअ अद्वारस गुणेहिं संजुत्तो १८॥ ९॥ पंचमहव्वयजुत्तो ५ पंचविहायार ५-पालणसमत्थो, पंचसमिओ ५ तिगुत्तो ३ छत्तीसगुणो गुरु मज्झ ॥ २॥ १८-३६

२. आचार्यः - सुत्तत्थिविक ठक्खणजुत्तो गच्छस्स मेढिभूओ अ, गणतित्तिविष्पमुक्को, अत्थं वाएइ आयरिओ ॥ १ ॥ पंचिवहं आयारं आयरमाणा तहा पयासंता, आयारं दंसंता, आयरिया तेण बुचंति ॥ २ ॥

3. अष्टी प्रभावकाः—सम्महंसणजुत्तो सहसामत्ये प्रभावगो होइ । सो पुण इत्थ विसिद्धो, निहिद्धो अद्वहा सुत्ते ॥ १ ॥ ^९पावयणी, ^२धम्मकही ³वाई ^४नेमित्तओ ^५तवस्सी य, ^६विजा ^७सिद्ध ^८य कई अद्वेव प्रभावगा भणिया ॥ २ ॥

४. उपाध्यायः — उप-समीपमेत्य अधीयते छात्रा यस्मादिति उपाध्यायः [सम्य॰ सप्ततिः, हरिभद्रस्रिः] तेभना २५ गुल् आ प्रभाल्-

અગીયાર અંગ તથા પાર ઉપાંગતે ભણે અને ભણાવે તે ઉપાધ્યાય કહેવાય, ૧૧–અર્ડુ;–આચારાંગ, સત્રકૃતાંગ, સ્થાનાંગ, રામવાયાંગ, ભગવતી, ત્રાતાધર્મકથાંગ, ઉપા-સકદશાંગ, અન્તકૃદ્દશાંગ, અનુત્તરાપપાતિકદશાંગ, પ્રક્ષવ્યાકરણ, વિપાકસુત.

यदाहु:-पाक्षिकयत्रे-आयारो, सुअगडो, ठाणं, समवाओ, विवाहपन्नत्ति, नायाधम्मकहाओ, उवामग-दसाओ, अन्तगडदसाओ, अणुनरोववाददसाओ, पष्टावागरणं,विवागसुअं, 11 १९॥

उक्तं च हैमकोषेऽपि-आचाराङ्गं स्त्रकृतं स्थानाङ्गं समवाययुक् । पत्रमं भगवत्यंङ्गं ज्ञाताधर्मकयाऽपि च ॥ १ ॥ उपासकान्तकृदसुत्तरोपपातिकाद् दशाः प्रक्षव्याकरणं चैव विपाकश्चतमेव च ॥ २ ॥ १२ ॥

ખાર ઉપાર્લ;—૧-ઔપપાતિક, રાજપ્રક્ષીય, જીવાજીવાભિગમ, પ્રતાપનાજ, જંખૂદ્વીપ-પ્રત્રિમિ, સર્યંપ્રત્રિમિ, ચંદ્રપ્રત્રિમિ, નિરિયાવલિકા, (કલ્પિકા) કલ્પાવંતિસિકા, પુષ્કિકા, પુષ્કચૂલિકા, અને વૃષ્ણિદશા. તેને ભણે અને ભણાવ, સિદ્ધાન્ત રૂપ શરીરના અગીયાર અંગ અને તેના હસ્તપાદરૂપ બાર ઉપાંગ-એમ સિદ્ધાન્ત રૂપ શરીર ખતેલું છે. એ શરીરને અંગાપાંગરૂપી ઘણા શ્રન્થા છે–(જે પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયે કહેવાશે) ૧૧ અંગ-૧૨ ઉપાંગ મળી: ૧૩ ગુણા થયા અને ' ચરણસિત્તરી', ' કરણસિત્તરી ' એમ ૨ ગુણ પુનઃ ઉમેરવાથી ૨૫ ગુણા ઉપાધ્યાય ભગવાન્ના જાણવા. પાઢક પ્રવર ^૧ઉપાધ્યાયમહાસાં ને, વલી સ્વપર-કલ્યાણસાધક, પંચમહાવતના પાલક, છ-કાયના રક્ષક, અષ્ટપ્રવચનમાતાપાલક, ખાદ્યાભ્યન્તર-બ્રન્થિરહિત, જિનાગ્રાના અખંડપાલક, ^રરા ગુણે યુક્ત સાધુ ³મહારાજાઓને એમ ૧૦૮^૪ ગુણે યુક્ત પંચપરમેષ્ઠિને ત્રિકરણ શુદ્ધિથી નમસ્કાર કરીને ત્રૈજાંક્યદીપિકા નામના આ બન્ધમાં વર્ણવવા યાગ્ય દારાનું સંક્ષેપથી વિવરણ કરીશ.

ત્રાદરાજ લાક વર્તા સર્વ – સંસારી – જીવાના દેવ – નારકી – તિર્ય ચ મને મનુષ્ય મે ચાર વિભાગમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. દેવામાં ભુવન પતિ વ્યંતર જ્યાતિષી, વૈમાનિક વગેરે ભેદા છે. ધર્મા – વંશા – શેલા – મં જના – રિષ્ટા – મઘા – મને માધવતી મેમ સાત નરક પૃથ્વીમાં સર્વ નારકી જીવાના સમાવેશ છે. જ લચર – સ્થલ ચર – ખેચર હરપરિસર્પ – ભુજ પરિસર્પ – એક નિદ્રય – એક નિદ્રય ને કર્વ બેદા તિર્ય ચ અસંગ્રી તિર્ય ચ પંચે નિદ્રય મને સંગ્રી તિર્ય ચ પંચે નિદ્રય એ સર્વ બેદા તિર્ય ચ ગતિના છે. મનુષ્યા પણ કર્મ ભૂમિના અકર્મ ભૂમિના અંતરદીપના સંમૂર્યિ છેમ ગર્ભ જ એમ ભિન્ન ભિન્ન વિભાગોમાં વિભક્ત થયેલા છે. એ પ્રમાણે એ સર્વ જેવાના સમાવેશ દેવ નારકી – મનુષ્ય અને તિર્ય ચ એમ ચાર વિભાગમાં થતા હાવાથી એ ચાર વિભાગ (તેમ જ તેમાંના પેટાબેદ) આશ્રયી કચા જવની કેટલી આયુષ્ય સ્થિતિ? કેટલી અવગાહના – શરીર પ્રમાણ વિજેરે હાય છે? તે નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે એક દર ૩૪) દ્વારાની વ્યાખ્યા અને ' च ' શખ્દથી બીજ પણ કેટલીક જાણવા લાયક વ્યાખ્યાઓ કરવાની છે. તે આ પ્રમાણે; —

२. साधों: सप्तविंशतिर्गृणाः—

्छ व्वय द्वायरक्ला प्रंचेदिय १ लोह १ निग्महो खंती, १ भावित्मुद्धी १ पिडलेहणाइकरणे विसुद्धी अ ॥ १ ॥ १ संजमजोए जुत्तो १ अकुसलमण-१ वयण-१ कायसंरोहो, १ सीआइपीडसहणं च १ मरणंतुवसग्मसहणं च ॥ १ ॥ २ ॥

४. पश्चपरमेष्ठीनामष्टाधिकशतगुणाः —

१२ बारसगुण अरिहंता, सिद्धा अट्टेन स्रिछलोसं । उनज्झाया पणवीसं, साहु सगवीस अट्टसयं ॥१॥

१. उपाध्याय:--- वारसंगो जिणक्खाओ, सज्ज्ञाओ कहिओ बुहे । तं उवइसंति जम्हा, उवज्ज्ञाया तेण बुचंति ॥ १ ॥

- ૧ રિથિતિ;—તે તે ભવમાં વર્તતા તે તે જીવાનું જઘન્ય તેમજ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યપ્રમાણ.
- २ मदन;—हेव-नारध छवाने ઉत्पन्न थवानां स्थानाः
- 3 अवगाहना;—છવાતું જઘન્ય તેમજ ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ.
- ४ उपपातिवरह;—એક જીવ ઉત્પન્ન થયા બાદ બીજો જીવ કચારે ઉત્પન્ન થાય, તે સંબંધી જઘન્ય તેમજ ઉત્કૃષ્ટ અંતર.
- પ च्यवनिवरह;—એક જીવનું (મૃત્યુ) ચ્યવન થયા બાદ બીજો છવ કચારે ચ્યવે, (મૃત્યુ પામે) તે સંબંધી જઘન્યાત્રિષ્ટ અંતર.
- ६ उपपात संख्या;— દેવાદિ ગતિમાં એક સમયમાં એક સાથે કેટલા છવે। ઉત્પન્ન થાય તે.
- ७ व्यवन संख्या;—દેવાદિ ગતિમાંથી એક સમયે કેટલા જીવા એક સાથે વ્યવે (મૃત્યુ પામે) તે.
- ८ गति;—કચે। છવ મૃત્યુ પાર્મીને કર્ક ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય તે.
- ૯ आगति;—દેવાદિ ગતિએ।માં કઇ કઇ ગતિમાંથી જીવા આવે તે.

એ પ્રમાણે મુખ્ય નવ દ્વારા થયાં, તે નવે દ્વારા દેવ-નારક-તિર્થ અને મતુષ્ય એમ ચારે ગતિ આશ્રયી વર્ણ વવાના હાવાથી નવને ચારે ગુણતાં (૯×૪=૩૬) છત્રીશ દ્વાર થાય. પરંતુ મતુષ્ય અને તિર્થ ચોને ઉત્પન્ન થવાનાં સ્થાના, દેવાની ઉપપાતશય્યા અને નારકાના નરકાવાસા સરખાં શાધ્વતાં ન હાવાથી મતુષ્ય અને તિર્થ ચ આશ્રયી મુવન દ્વારતું વિવેચન કરાશે નહિ. માટે એ બે (મતુષ્ય ભુવન તિર્થય ભુવન) દ્વાર (૩૬ માંથી) ખાદ કરતાં એક દર ચાત્રીશ દ્વારાની વ્યાખ્યા આ સંગ્રહણી શ્રન્થમાં થશે. એ ચાત્રીશે દ્વારાની સ્પષ્ટતા આ કાષ્ઠકથી વિશેષ સમજાશે.

૧ દેવ	૧ સ્થિતિ	ર ભવન	3 અવ- ગાહના	૪ ઉપપાત વિરહ		ફ ઉપપાત સંખ્યા		ં ગતિ	હ્ આગતિ
ર નારકી	>>	"	17	"	77	"	"	>>	,,
૩ તિર્ચેચ	٩	0	૨	3	R	ય	ę	છ	۷
૪ મનુષ્ય	>>	o	>>	27	27	2>	"	77	"

એ પ્રમાણે ઉપર જણાવેલાં ૩૪) દ્વારાની વ્યાખ્યા એ આ ગ્રન્થના વિષય છે. એટલે એ ચાત્રીશ દ્વારાતું વર્ણન અને 'च' શબ્દથી પ્રાસંગિક દેવાદિકનાં વર્ણુ-ચિદ્ધ ઇત્યાદિ અભિધેય છે.

प्रभ:-- આ ગ્રન્થરચનાનું પ્રયોજન શું?

उत्तर:—પ્રયોજન એ પ્રકારનું છે, એક કર્તા સંગંધી અને બીજી શ્રોતા સંગંધી, તે પ્રત્યેક પશુ પુન: એ પ્રકારના છે. અનન્તર પ્રયોજન અને ધ્પરમ્પર પ્રયોજન, તેમાં બ્રન્થકર્તાને અનન્તરપ્રયોજન બન્યાત્માઓને ઉપકાર કરવા એ છે, (અર્થાત્ શુભ કર્માશ્રવ અને અશુભ કર્મની નિર્જરારૂપ તે,) અને પરમ્પર-પ્રયોજન માક્ષની પ્રાપ્તિ છે. સિદ્ધાન્તમાં કહ્યું છે કે;—

' सर्वज्ञोक्तोपदेशेन यः सत्त्वानामनुप्रहम् । करोति दुःखतप्तानां स प्राप्नोत्यचिराच्छिवम् ॥ १ ॥ '

(સંસારના ત્રિવિધ તાપથી તપેલા દુ:ખી થયેલા પ્રાણીઓને સર્વન્ન ભગવતે કહેલા ઉપદેશ દ્વારા જે ઉપકાર કરે છે તે શીઘ માેલ સુખને પામે છે) ગ્રન્થનું શ્રવણ કરનાર શ્રાેતાને અનન્તરપ્રયાેજન દેવાદિ જીવાેનાં આયુષ્ય વિગે-રેનું જાણપણું અને પરમ્પરપ્રયાેજન માેલની પ્રાપ્તિ છે. જે માટે કહ્યું છે કે;—

'सम्यग्भावपरिज्ञानाद् विरक्ता भवतो जनाः। क्रियासक्ता अविघ्नेन गच्छन्ति परमां गतिम्॥ १॥ १

(જે વસ્તુ જે પ્રમાણે હાય તે વસ્તુનું તે પ્રમાણે જાણપણું થવાથી વિરક્ત થયેલા આત્માંઓ સંવરક્રિયાના યાગે વિશ્વરહિત પંચમગતિને પામે છે.) એ પ્રમાણે આ બ્રન્થના પ્રણેતા શ્રીચંદ્રસૂરિમહારાજાએ પણ સ્વપર પ્રયોજન આશ્રયી આ બ્રન્થની રચના કરી છે.

प्रशः—આ ગ્રન્થરચના શ્રીમાન્ **ચંદ્રસૃરિ મહારાજાએ** સ્વર્ણાદ્ધ-કલ્પ-નાથી કરી છે ? કે ભગવંતની દ્વાદશાંગીના સંખન્ધથી રચના કરી છે ?

उत्तर: -- सं णंध ले प्रकारने। छे. उपाय-उपेय (उपायापेय) अने गुरुपर्वक्रम, स्रोमां सा अन्यं ते 'उपाय' अने तेमां रहें बुं सर्व प्रकारनुं तत्त्वज्ञान रहस्य ते 'उपेय' छे. लन्नेना सहयोगयी उपायापेय सं णंध सूचवाय छे. लीकी

૧ અનન્તર તથા પરમ્પર બન્ને પ્રયોજન શ્રાતાના યથાયાગ્ય ઘટાવવા.

गुरुपर्वक्रम ते अनंतरानी परसात्मा मહावीर हेवे हेवनारडी वगेरे छ्वानुं आधुष्य शरीरप्रभाष्य ઇत्याहि डेवी रीते डेटलुं हाय छे ? ते लारपर्य समक्ष्य योजनगामिनी सुधास्यन्हिनी वाल्मिहारा अर्थ इपे डलुं श्रीसुधामा स्वामी लगवंताओं को अर्थनी द्राहशांगीइपे रचना डरी. श्रीमान् आर्थ श्याम महारालकों को अर्थना प्रज्ञापना स्वाप्त विगेरमां हदार डथीं, अने तेमांथी सारसार वस्तुओं अहलु डरी श्रीजनलद्रगिष्टि समाश्रमण् महारालकों औं बृहत्सग्रहणी अंथनी रचना डरी. ते रचना छला विस्तारवाणी होवाथी जाण-छवेतना लेखने अर्थ तेमांथी पल संक्षेप डरी श्रीमान् यद्वस्ति महारालकों आ संअहली स्वानी रचना डरेदी होवाथी आ अन्य पल परंपराके श्रीकानवंतनी द्राहशांगीना संजंधवाणा थये। अर्थात् आ अन्य कगवंतनी द्राहशांगीना संजंधवाणा थये। अर्थात् आ अन्य कगवंतनी द्राहशांगीना संजंधवाणा थये। अर्थात् आ अन्य कगवंतनी द्राहशांगीना स्वानसार द्वाणायेदी छे, परंतु स्वमति डहपनाथी द्वाणायेद्व नथी. कोटले गुरुपर्वक्रम— गुरुनी परंपराइप संजंध पल आ अन्य रचवामां जरालर स्ववायेदी छे.

એ પ્રમાણે મંગલ અભિધેય પ્રયોજન અને સંખંધ એ અનુબન્ધચતુષ્ટય કે જે પ્રનથના પ્રારંભમાં કહેવા જોઇએ તેનું દિગ્દર્શન કરાવાયું.

अवतरण:—જે પ્રમાણે ઉદ્દેશ હાય તે મુજબ નિદે શ થઇ શકે એ ન્યાયને અનુસારે દેવાનાં–સ્થિતિ પ્રમુખ દ્વારાની શરૂઆત કરતાં ગ્રન્થકાર લગવાન્ પ્રથમ ચાર પ્રકારના *દેવાપૈકી ભુવનપતિ દેવાની જઘન્ય સ્થિતિ અર્ધ ગાથાવડે વર્ણુ વે છે;—

૧ વર્તમાનમાં લગભગ પાંચસા ગાથાના પ્રમાણવાળી આ સંગ્રહણી પણ વિદ્યમાન છે.

^{.. *} પ્રશ્ન-દેવ એટલે શું ! કારણુંક સિદ્ધાન્તમાં દેવા પાંચ પ્રકારના કહેલા છે તા અત્ર તમે ક્યા દેવ સંખેધી વર્ણન કરવા ઇચ્છા છા !

ઉત્તર–જો કે સિદ્ધાન્તમાં દ્રવ્યદેવ, નરદેવ, ધર્મદેવ, દેવાધિદેવ, અને ભાવદેવ એમ પાંચ પ્રકારે દેવ કહ્યા છે. તેમાં—

૧ **દ્રવ્યદેવ**—એટલે શુભકર્મ કરવા દ્વારા દેવગતિ સંબંધી આયુષ્યના બંધ પાડી દીધા હાય તે મનુષ્ય અથવા તિર્થ' ચ પંચેન્દ્રિય.

ર ભરદેવ--- તે સાર્વ ભામ ચક્રવર્તી રાજા જેને ચૌદરત્ન નવ નિધિ તેમજ છ ખંડનું સ્વામિત્ત્વ પ્રાપ્ત થયેલ હોય છે. અન્ય મનુષ્યા કરતાં જે પોદ્ગલિક ઋદિમાં સર્વાત્તમ વર્તે છે.

³ ધમ દેવ-જેઓ શ્રીતારક જિનેશ્વર દેવના પૂનિત પ્રવચનના અર્થને અનુસ-રનારા અને ઉત્તમ પ્રકારના શાસ્ત્રોક્ત આચારને પાળાનારા આચાર્ય મહારાજાદિ.

૪ **દેવાધિદેવ**—તે તીર્થ કર નામકર્મના ઉદયથી જેઓ પાતાની સુધાસમી વાણીથી ભવ્યાત્માએ! ઉપર અસીમ ઉપકાર કરે છે તેવા પરમપૂજ્ય સર્વોત્તમ આત્માઓ.

दसवाससहस्साइं भवणवईणं जहन्नठिई ॥ २ ॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

दश्चवर्षसहस्राणि, भवनपतीनां जघन्या स्थितिः॥ २॥

શબ્દાથ :---

दस=६श वास=१४ सहस्साइं=५०५२। भवणवर्षणं=क्षुवनपति हेवेानी जहज्ज=कधन्य स्थाछाभां स्थाछी टिई=स्थिति

गाथार्थ:—ભુવનપતિ દેવોની જઘન્ય આયુષ્યસ્થિતિ દશ હજાર વર્ષ પ્રમાણ હાય છે. ॥ २ ॥

विशेषार्थः — અસુરકુમારાદિક દશે પ્રકારના ભુવનપતિ દેવાની તથા દેવીઓની જઘન્ય આયુષ્યસ્થિતિ દસ હજાર વર્ષની હોય છે. એથી ન્યૂન આયુષ્યસ્થિતિ ભુવનપતિનિકાયમાં હોતી નથી.

પ્રથમ ભુવનપતિ એટલે 'મુવનવલનશી हति મુવનપતય:'—અર્થાત્ ભુવના-(ઘરા)માં વસનારા તે ભુવનપતિ કહેવાય છે, જો કે અસુરકુમાર (પ્રથમ નિકાયના) દેવા ખહુલતાએ સ્વકાય માન પ્રમાણવાળા પરમ રમણીય મહા-મંડપા અર્થાત્ ચારે ખાજી ભિત્યાદિ આવરણ વગરના ખુલ્લા મહામંડપા હાય તેમાં રહે છે, ભુવનામાં તા કદાચિત્ નિવાસ કરે છે, અને બાકીની નાગ-કુમારાદિ નવે નિકાયના દેવા પ્રાય: કરીને ભુવનામાં વિશેષે રહે છે અને

પ **ભાવદેવ**—જેએ નાના નાના પ્રકારની ક્રીડા કરવામાં લુખ્ધ છે અને દેવગતિ નામ– કર્મના ઉદય તેમજ દેવાયુષ્યને વેદી રહેલા છે તે. પ્રથમના જે ચાર દેવ છે તે આપેક્ષિક દેવા છે. પરંતુ અહિં તા ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ભાવદેવ જ લેવાના છે. અર્થાત્—

^{&#}x27; दीव्यन्तीति देवाः, स्वच्छन्दचारित्वात् अनवरतकीडासक्तचेतसः क्षुत्पिपासादिभिर्नात्यन्तमाघाता इति । योतन्तं वा भास्वरशरीरत्वादस्थिमांसासक्ष्रबन्धरहितत्वात् सर्वाक्षोपाङ्गसुन्दरत्वचा देवाः ॥

^{&#}x27;જેએ સ્વચ્છન્દપણે નિરંતર ક્રીડામાં આસક્ત ચિત્તવાળા હૈાય છે, ક્ષુધાતૃષા જેઓને ધણી જ ઓછી લાગે છે, દેદીપ્યમાન અને હાડ-માંસ-રૂધિરાદિ ધાતુઓથી રહિત વૈક્રિય શરીર હોવા સાથે જેઓ સર્વાંગ સુંદર છે, તેઓને જ દેવ કહેવાય છે, અને તે દેવોની અહિં વ્યાખ્યાનું પ્રકરણ છે.

૧ પ્રશ્ન—સ્વર્ગવાસી થએલ કાઇપણ જીવ મનુષ્યઅવતારે તુરત અવતરી શકે ! ઉત્તર—સ્વર્ગલાક અર્થાત્ દેવભૂમિમાં ગએલા જીવને ઓછામાં એાછું દસહજાર વર્ષની

ક્દાચિત્ આવાસામાં **હાય છે**, તથાપિ સામાન્યત: **ઘણા બાગ સુ**વનામાં વસનારા હાવાથી તેં ભુવનપતિ દેવા તરીકે ઓળખાય છે [ર].

अवतरणः — એ ગાયાઓવડે ભુવનપતિ દેવદેવીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ वर्षु वे છे;:-

चमरबिलसारमहिअं, तद्देवीणं तु तिन्नि चत्तारि । पिलयाई सद्दाई, सेसाणं नवनिकायाणं ॥ ३॥

दाहिण दिवञ्चपितयं, उत्तरओ हुंति दुन्नि देसूणा। तदेवीमद्धपितयं, देसूणं आउमुकोसं॥ ४॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

चमरवलीन्द्रयोस्सागरमधिकं तद्देवीनां तु त्रीणि चत्वारि । पल्यानि सार्घानि, शेषाणां नव निकायानाम् ॥ ३॥

दाक्षिणात्यानां झ्यर्द्वपल्यं, उत्तरतो भवन्ति दे देशोने । तदेवीनामर्द्वपल्यं, देशोनमायुरुत्कृष्टम्

11 8 11

આયુષ્યસ્થિતિ ભાગવવાનું સ્થાન ભુવનપતિ તથા વ્યંતરનિકાયમાં છે. એટલી અથવા એથી વધારે (એટલે જેની જેટલી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હાય તેટલા) સ્થિતિ ભાગવાને પછી સ્થવે, પરંતુ આછામાં આછી દસહજાર વર્ષની જઘન્યસ્થિતિ ભાગવા વિના નિશ્રયથી સ્થવે નહિ. આજકાલ 'કેઇક આત્માઓ દેવલાક પાસ્યા ' એમ દુનિયા કહેવા તૈયાર થાય છે અને એ જ સ્વર્ગ ગએલાઓના જન્મ તુરતમાં જ અમુક સ્થાને અમુકને ત્યાં થયા ઇત્યાદિ ભવિષ્યાભિપ્રાયા સંબંધી ચર્માના ઉદ્દાપાદ વર્તમાનપત્રામાં છપાય છે, પરંતુ એ તદ્દન અન્નાનતાના કિંવા અંધશ્રહાના મિથ્યા પ્રલાપ છે. જો તેઓનું 'સ્વર્ગગમન', તે દેવલાક સ્થાન સમજને કહેવાતું હાય તા તે દેવલાકમાં જનારા જીવને દેવશય્યામાં ઉત્પન્ન થયા ખાદ ઓછામાં આછું દસહજાર વર્ષ તા રહેતું જ પડે છે. તે પણ જે ભુવનપતિ વ્યંતરમાં ઉત્પન્ન થયો હાય તા, તા પછી તે મનુષ્ય રૂપે દુનિયામાં તુરત કયાંથી જન્મી શંક ? હા, મનુષ્યલેકમાંથી જો તેણે પૂર્વ મનુષ્યગતિ યોગ્ય આયુષ્યાદિના બન્ધ પાડેલ હાય તા મનુષ્યભવમાં કાઇ પણ સ્થાને તે જીવ ઉત્પન્ન થઇ શકે એ વાત મંભવિત ગણવી યોગ્ય છે. પરંતુ મનુષ્યભવમાંથી સ્વર્ગ ગએલ આત્મા મૃત્યુ પામી તુરત (દશહજાર વર્ષ અગાઉ) જ મનુષ્ય રૂપે જન્મ લઇ શકે છે એ વાત પરમતારક શ્રીમર્વ ન્નભગવંતના સિદ્ધાનત માન્ય કરતો નથી.

शण्डाथ[°]:--

चमर=थभरेन्द्रं बिल=धसीन्द्रं सार=सागरे। पभ अहिंश=अधिः तद्देवीणं=तेमनी देवीक्यानुं उ=ते। पधुः तिक्व=त्रधु चत्तार=थार पलिवाइं=पद्ये। पभ सङ्गाइं=अधी सिंदत से साणं=शेष रहेद्दाक्यानुं नव निकायाणं=नव निकायनुं

दाहण=६क्षिध्व दिवह=दे।६ पित्रं=पेंद्रिये। प्रभ उत्तरओ=उत्तर हुंति=हे।य छे दुन्न= छे देस्णा=डांईड न्यून तहेवी=तेमनी देवीच्ये।तुं अद्भपल्यं=अधी प्रत्ये। प्रभ देस्णं=डांईड न्यून आउ=आयुष्य उन्नोसं=6-६६

गायाર્થ:—ચમરેન્દ્ર અને અલીન્દ્રનું અનુક્રમે સાગરાપમ તેમ જ સાગરાપમથી કાંઈક અધિક ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે. તે અને ઇન્દ્રોની દેવીઓનું અનુક્રમે સાડા-ત્રણ પલ્યાપમ તથા સાડાચાર પલ્યાપમ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે. અકી રહેલી નવ-નિકાયના દક્ષિણ દિશામાં રહેલા ભુવનપતિ દેવાનું દોઢ પલ્યાપમ અને ઉત્તર દિશાના ભુવનપતિ દેવાનું કાંઇક ન્યૂન એ પલ્યાપમ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે. અને તેમની દેવીઓનું અનુક્રમે અર્ધા પલ્યાપમ તેમ જ કાંઇક ન્યૂન એક પલ્યાપમ-પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે [3-૪].

विशेषार्थ:—ભુવનપતિ દેવો દશ પ્રકારના છે જે આગળ કહેવાશે. એ ભુવન-પતિની દશેય નિકાયને વિષે દક્ષિણતરફનો અને ઉત્તરદિશાતરફનો એમ એકેક નિકાયમાં બે બે વિભાગ લગડાના આકારે છે. એ પ્રમાણે દશે નિકાયના મળી વીશ વિભાગ છે. પ્રત્યેક વિભાગમાં એક એક ઇન્દ્રના નિવાસ છે. એમ વીશ વિભાગના મળી એકંદર વીશ ઇન્દ્રો ભુવનપતિ નિકાયના કહેલા છે. તેમાં પહેલી અસુરકુમાર નિકાયને વિષે દક્ષિણદિશાના વિભાગમાં રહેનાર અસુરકુમાર દેવાના અધિપતિ અમરેન્દ્રનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એક સાગરાપમનું છે. એ જ અસુરકુમાર નિકાયની ઉત્તર દિશાના ઇન્દ્ર બલીન્દ્રનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એક સાગરાપમથી કાંઇક વિશેષ છે. અમરેન્દ્રની ઇંદ્રાણી (દેવી) તું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સાડાત્રણ પહેરાપમનું છે. અને બલીન્દ્રની દેવીનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સાડાચાર પલ્યાપમનું છે. એ પ્રમાણુ પહેલી નિકાયના દક્ષિણુન્દ્ર તથા ઉત્તરેન્દ્રની આયુષ્ય સ્થિતિ કહી બાકીની નવનિકાયના દક્ષિણુન્દ્રો તથા ઉત્તરેન્દ્રોની સ્થિતિ કહે છે;—તેમાં દક્ષિણુ દિશાતરફના નવે નિકાયના ધરણુન્દ્ર પ્રમુખ નવે ઈન્દ્રોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય દેહ પલ્યાપમનું જાણવું-અર્થાત્ તે પ્રત્યેક ઇન્દ્રોની સ્થિતિ સમાન છે. એ પ્રમાણું ઉત્તર દિશાતરફના નવે નિકાયના ભૂતાનન્દ્રેન્દ્ર પ્રમુખ નવે ઇન્દ્રોની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યસ્થિતિ દેશે (કંઇક) ઊદ્યા છે પલ્યાપમની જાણવી. એ દક્ષિણુ દિશાના ધરણુન્દ્રપ્રમુખ નવે ઇન્દ્રોની દેવીઓનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અર્ધા પલ્યાપમનું છે. ઉત્તર દિશાતરફના ભૂતાનન્દ્રેન્દ્ર પ્રમુખ નવે ઇન્દ્રોની ઇન્દ્રાણીઓનું આયુષ્ય દેશે ઉણા એક પલ્યાપમનું જાણવું. એ પ્રમાણુ તે તે નિકાયમાં વસનારા ઇન્દ્ર અને ઇન્દ્રાણી સિવાયના અન્ય ભુવનપતિ દેવા, તથા તેમની દેવીએાનું જલન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ઉપલક્ષણથી પૂર્વાક્ત કથનાનુસારે સમજ લેવું [3–૪].

भुवनपति निकायना देव—देवीना जघन्यउत्कृष्ट आयुष्यनो यंत्र.

निकाय.	दिशाना देव-देवी	्जघन्य-आयुष्य.	उत्कृष्ट−आयुष्य.
	દક્ષિણ દિશાના દેવનું	इश क्षणर (१००००) वर्ष	૧ (એક) સાગરાપમ
અસુર્કુમાર	" દિશાની દેવીનું	,,	ગા (સા ડાત્રણ) પલ્યાપમ
	ઉત્તર દિશાના દેવનું	1,	૧ (એક) સાગરાપમથી કાંઇક અધિક
	., દિશાની દેવીનું	19	૪ાા (સાડાચાર) પલ્યોપમ
न्व	દક્ષિણ દિશાના દેવનું	हश हम्परं (१०००) वर्ष	૧ા (દાઢ) પલ્યાપમ
નાગકુમારાદિ નિકાયા	,, દિશાની દેવીનું	,,	ાા (અર્ધ) પલ્યાપમ
	ઉત્તર દિશાના દેવનું	•,	દેશે ઊણા એ પલ્યાપમ
ਵਿੱ	,, દિશાની દેવીનું	,,	,, " એક પલ્યાપમ

અહિં ભુવનપતિ વિગેરે દેવાના આયુષ્યમાં 'પલ્યાપમ ' 'સાગરાપમ ' શબ્દ વાપરવામાં આવે છે. અને તે પલ્યાપમ–સાગરાપમ શબ્દના અર્થ સામાન્યથી 'અસંખ્યાત વર્ષ' થાય છે. તાે પણ તે પલ્યાપમ–સાગરાપમનું વિશેષ સ્વરૂપ આપવું ઉચિત જાણી અહિં આપવામાં આવે છે—

पल्योपम तथा सागरोपमनं सविस्तर स्वरूपः (

સર્વથી અલ્પ (જઘન્યમાં જઘન્ય) કાળ એક સમયના ગણાય છે જેને સર્વન્ન ભગવંતા જ સમજ શકે છે. એ સફમમાં સફમકાળને સમય કહેવાય છે. એક નિમેષ માત્રમાં અસંખ્યાતા સમયા વ્યતીત થાય છે એમ સર્વદર્શી પરમર્ષિપુર્ષોએ પ્રકાશ્યું છે. મહાનુભાવા! વિચારા, એક નિમેષમાત્રમાં અસંખ્યાતા સમયા ચાલ્યા જાય તા સમયરૂપ કાળ કેટલા ખારીક હશે. આ વસ્તુ ખાળજીવાને આશ્ચર્યના ઉદ્ભવ કરનારી છે, પરંતુ વીતરાગ પરમાત્માઓનું વચન અન્યથા હાતું જ નથી.

वीतरागा हि सर्वज्ञा मिध्या न जुवते कवित् । यस्मात्तरमाद्ववस्तेषां तथ्यं भूतार्थदर्शनम् ॥ १॥

અર્થ: —' રાગદ્રેષ રહિત—સર્વજ્ઞ પરમાત્માઓ અસત્ય પ્રતિપાદન કરવાના કારહ્યુાથી રહિત હાવાથી અસત્યનું પ્રતિપાદન કરતા જ નથી. માટે તેઓનું વચન સાચું અને યથાર્થ છે.'

આ કાળ એ દ્રવ્ય છે તથાપિ પ્રદેશાના સમુદાયરૂપ ન હોવાથી તેને ધર્માસ્તિકાયની માક્ક 'અસ્તિકાય કહેલ નથી. વાસ્તિવિક રીતે વિચારતાં આ કાળ ભેદોના અભાવવાળા છે એટલે કાળના ભેદો નથી. તો પણ નિશ્ચય અને વ્યવહાર રૂપે છે ભેદ શાસ્ત્રોમાં કહ્યા છે. ગત્યુપકારક ધર્માસ્તિકાય અને સ્થિત્યુપકારક અધર્માસ્તિકાયની માંકક આ કાળ દ્રવ્ય પણ ઉપકારી છે. અને એ જ વાતને શ્રી તત્ત્રાર્થસ્ત્રના પાંચમા અધ્યાયમાં ' वर्तना परिणामः क्रिया परत्वाऽपरत्वे च कालस्य ' એ સ્ત્ર ઉપર સમર્થ દીકાકાર શ્રી સિદ્ધ સેન ગણિ મહારાજાએ સવિસ્તૃત દીકાથી સિદ્ધ કરી છે, જેનું સ્વરૂપ શરૂઆતના અભ્યાસી માટે અતિકઠીન હોવાથી રઅહિં આપ્યું નથી. જિજ્ઞાસુઓએ ત્યાંથી જોઈ લેવું. અહિં તો વ્યાવહારિક કાળ દર્શાવવાનું સાધ્ય હોવાથી વ્યાવહારિક કાળનું સ્વરૂપ જ સંશ્રેપમાં અપાય છે. વ્યાવહારિક કાળ એટલે શું ? કહ્યું છે કે—

१ तस्मान् मानुषलोकव्यापी इह कालोऽस्ति समय एक इह । एकत्वाच्च स कायों न भवति कायो हि समुदायः ॥ १ ॥

ર 'નવતત્ત્વપ્રકરણ સાર્થ ' મ્હેસાણાથી મુદ્રિતમાં ડુંકું વિવેચન આપેલ છે તે જોવું. તેથી પણ અધિક વર્ણન નવતત્ત્વ વિ૰ જૈનતત્ત્વવિવેચક્સભાવાળું જોવું.

ं ज्योतिः शासे वस्य मानमुख्यते समयाविकम् । स ज्यावदादिककालः कालवेविभिरामतः ' ॥ १ ॥

આ વ્યાવહારિક કાળ ³સમયથી માંડીને શીર્ષ પ્રહેલિકા (સંખ્ય) અસંખ્ય અને અનંત સુધી અથવા શીર્ષ પ્રહેલિકાથી પદ્યાપમ સાગરાપમ ઉત્સ-પિંહી અવસપિંહી કાળચક પુદ્દગલપરાવર્તાદ અનેક પ્રકારે છે.

भा व्यावद्धारिङ डाण भनुष्यक्षेत्रवर्ती तीर्रेश ४५००००० पीस्तादीश क्षाण येकिन प्रभाणु अने अर्ध्वाधः १८०० येकिनप्रभाणुक्षेत्रभां द्धावानं शास्त्रीमां प्रतिपादन डरेक छे. व्यावद्धारिङ डाणसंणंधी भा मर्यादानं डथन भेटका क माटे छे डे के क्षेत्रमां सूर्य यंद्रादि कयातिष्य अर्थ द्धावा साथै पाताना देदीप्यमान डिस्प्रेवि प्रधाय आपे छे ते क्षेत्रमां व्याव डाणनी प्रधाती इस्वानी छे अने समयादिङ सर्व डाणने इस्नारे। (यर) सूर्य छे, स्थि क स्थेने आदित्य डेदेवाय छे. श्री कावतीस्त्रमां प्रश्न थये। छे डे—से केणहेणं मंते! एवं बुधई सूरे आद्ये सूरे! गोयमा! स्रादियाणं समयाद वा आवित्याद वा जाव उस्तिष्मणिह वा अवउस्तिष्णिह वा से तेणहेणं जाव आह्ये। (पञ्चमाङ्गे श०१२ उ.६.)

શંકા— કાળનું ક્ષેત્ર ઉપર મુજબ જો મર્યાદિત છે તે દેવલાક વિગેરે અન્યસ્થાનામાં દેવા વિગેરેના આયુષ્યનું પ્રમાણ કઇ અપેક્ષાએ ગણવું? કારણ કે તે સ્થાનામાં વ્યાવકાળના અસાવ કહા છા.

ઉત્તર—દેવલોક વિગેરે સ્થાનામાં વર્તતા જવાના આયુષ્ય વિગેરે પ્રમાશ્ ઉપર જણાવેલ મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં વર્તતા વ્યાવકાળથી જ કરવાનું છે. ત્યાં સૂર્ય ચંદ્રના પરિભ્રમણના અભાવે સમય—આવલિ–મુહૂર્ત-દિવસ–માસ–વર્ષ વિગેરે કાળની ઉત્પત્તિ નથી. અહિં વર્તતા વ્યાવ કાળ વહે જ ત્યાંના જવાનું આયુષ્ય વિગેરે ગણવું એ પ્રમાણે શાસ્ત્રોમાં અનેક સ્થાને પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે. જ્યાતિપુકર ડકમાં કહ્યું છે કે—

> लोगाणुभज्जणिअं जोइसचकं भणंति अरिहंता। सन्वे कालविसेसा जस्स गइ विसेसनिष्फन्ना ॥ १॥

सुबोधिकाटीकाकारैरप्युक्तं छोकप्रकाशे;—

लोकानुभावतो ज्योतिष्वकं भ्रमति सर्वदा | नृक्षेत्रे तद्गतिभवः कालो नानाविधः स्मृतः ॥ २॥

३ 'समसायाश्व कालस्य, विशेषाः सर्वसंमताः । जगत्त्रसिद्धाः संसिद्धाः, सिद्धान्तादित्रमाणतः

सूर्यदिकियया व्यक्तिकृती सुन्नेत्रगोत्रयः । गोदोहादिकियासिव्यपेक्षोऽद्धाकाक उच्यते ॥ ३ ॥ याबरक्षेत्रं स्वकिरणैश्वरमुद्योतयेद्रविः । दिवसस्यावति क्षेत्रे परतो रजनी भवेत् ।॥ ४ ॥

દેવલાકમાં સૂર્ય ચન્દ્રાદિના અભાવે અધકાર હાય તેવી શંકા કરવાની પણ જરૂર નથી, કારણ કે દેવાના દિવ્યવિમાનામાં રહેલા મહિરત્નાની કાંતિ સાથે દેવાના પાતાના પણ એવા પુષ્યપ્રકર્ષ (ઉદ્યોતનામકર્મના ઉદ્દર્ય) હાય છે કે ત્યાં સર્વદા ઉદ્યોત જ હાય છે. અહિં સાથે એટલું સમજવું આવ-શ્યક છે કે ઉપર જણાવેલા મર્યાદિતક્ષેત્રમાં જેમ ત્યાવહારિક્કાળ હાય છે શે પ્રમાણે નૈશ્વયિક (વર્તના પરિણામ સ્વરૂપ) કાળ તે મર્યાદિતક્ષેત્રમાં તેમ મ અન્યત્ર દેવલાક વિગેરે સર્વસ્થાનામાં હાય છે.

આ વ્યાવહારિકકાળ અતીત અનાગત અને વર્તમાન ભેંદ્રે કરીને જોયું પ્રકારના છે. તેમાં અતીત અને અનાગતકાળ અને તસમચાત્મક દે

શ્રી લાેકપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે:—

' अवधिकृत्य समयं वर्तमानं विवक्षितम् । भूतः समयराशियेः कालोतीतः स उच्यते ॥

11 8 11

अवधिकृत्यसमयं वर्तमानं विवक्षितम्।
भावी समयराशियैः कालः स स्यादनागतः

11 3 11

वर्तमानः पुनर्वर्त्तमानैकसमयात्मकः।

असौ नैश्चयिकः सर्वोऽप्यन्यस्तु व्यावहारिकः

11 3 11

વર્ત માનકાળ એક સમયરૂપ જ છે. કારણુ કે કાળની વર્તના એક સમયરૂપ વ્યવહારવાળી છે. પ્રત્યેક દ્રવ્ય-પ્રવામાં રહેવાવાળી તથા એક સમય જેટલા જ કાળમાં સ્વસત્તાના અનુભવ કરવાવાળી જે વર્તના તે ઉત્પન્ન થતા અને વિનાશ પામતા ભાવાના પ્રથમસમય સંગંધીના સંવ્યવહારરૂપ છે. અને તે તાંદુલ (ચાખા) ના વિકારવત અનુમાનથી સમજવા ચાગ્ય છે. અર્થાત્ ઉત્પન્ન થતા અને વ્યય પામતા પદાર્થીના પ્રથમસમયના વ્યવહાર એટલે કે જે કાળે પદાર્થની ઉત્પત્તિ થઇ તથા જે કાળે વિનાશભાવ થયા તે પ્રથમસમયે જ વર્તનાના સંવ્યવહાર છે. એ વર્તનાકાળ સમયપ્રમાણુ અતિસ્કૃશ્મ હાવાથી સર્વજ્ઞ પુર્યાયી જ શાક્ષ છે. જે માટે કહ્યું છે કે;——

' विसस्य बाला इव दश्यमाना, न कक्ष्यते विकृतिरिहाग्निपाते । तां वेदयन्ते मितसर्वभावाः, सूक्ष्मो हि कालोऽनुमितेन गम्यः '॥ १॥

અર્થ:—કમળનાળના તંતુઓ અમિસંયોગે દદ્યામાન થવા છતાં જણાતા નથી તેમજ તેના વિકારરૂપ જે રાખ તે પણ ચર્મચક્ષુથી દૃષ્ટિગાચર થઇ શકતી નથી, તથાપિ જ્ઞાનચક્ષુથી સર્વભાવોને જાણવાવાળા.શ્રી સર્વજ્ઞપરમાત્માઓ તે વિકારાદિને જાણે છે. તે જ પ્રમાણે સ્ફમ એવા કાળ (આપણને તા) અતુ-માનથી જ જાણવા યાગ્ય છે.

એ સ્ફ્રમમાં સ્ફ્રમકાળ દ્રષ્ટાંત આપી સમજાવાય છે-નિમેષ (આંખના પલકારા) માત્ર થતાં જેટલા કાળ લાગે છે તે કાળના જે અસંખ્યાતમાં ભાગ તે સમય કહેવાય છે. અર્થાત્ એક આંખના પલકારામાં અસંખ્યાતા સમયા થાય છે. તથા કાઇ બલવત્તર એવા તર્ણ પુરૂષ જેરશારથી કાઇપણ જ્યું-વસને શીધ્ર ફ્રાંડી નાખતાં એ વસના ઝીણામાં ઝીણા અંતિમ હદના જે તંતુ એવા એક તંતુથી બીજો તંતુ ફ્રાટતાં અસંખ્યાતા સમય વીતી જાય તા પછી જ્યું વસા આપ્યું ફ્રાટતાં કેટલાએ સમય વીતી જાય ?

મહાપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજે કહ્યું છે કે;—

' जीर्णे पटे भिद्यमाने तरुणेन बलीयसा । कालेन यावता तन्तुस्त्रुटत्येको जरातुरः ॥१॥

असंख्येयतमो भागो, यः स्यात्कालस्य तावतः ।

समये समयः सैष, कथितस्तत्ववेदिभिः ॥ २ ॥

तस्मिँस्तन्तौ यदेकस्मिन्पक्ष्माणि स्युरनेकशः।

प्रतिपक्ष्म च संघाताः क्षणच्छेचा असंख्यशः ॥ ३॥

तेपां कमात्छेदनेषु भवत्ति समयाः पृथक्।

असंख्यैः समयेस्तत् स्यात्तन्तोरेकस्य भेदनम् ॥ ४ ॥

અથવા બીજી રીતે વિચારીએ તો સેંકડા કમળના પત્રાને કાઇ બળવાન્ પુર્ષ સ્વસામર્થ્યવંડે તીક્ષ્યુ ભાલા ઉપાડીને તે સાંએ પાંદડાને એક સાથે ભેદી નાંખે, તેમાં એ ભાલા એક પત્તાને ભેદી બીજા પર્જુમાં ગયા તેટલામાં અસંખ્યાતા સમય ચાલ્યા જાય છે. ભેદનારને સ્થ્લદ્રષ્ટિથી એમ જ લાગે કે મેં એકીસાથે જ વસ્તુભેદ કર્યા પરંતુ સૂક્ષ્મદ્રષ્ટિવાળા સર્વગ્રો તા તેમાં પશુ અસંખ્યાતા સમય વ્યતીત થયા છે એમ ગ્રાનથી જાણે છે.

रकं च काललोके-

े एवं पत्रशतोद्वेधं चक्षुरुन्मेष एव च । भाग्यात्र पुट्टिकायां चासंख्येयाः समया बुधैः ॥ १॥

આવા સફમમાં સફમકાળ તે સમય છે.

પૂર્વે કહેલા વર્ષુનવાળા સમયા ચાથા જઘન્યયુક્તઅસંખ્યાતાની સંખ્યા જેટલા થાય ત્યારે એક આવલિકા થાય છે. આવી ૨૫૬ આવલિકા જેટલું આયુષ્ય સૂક્ષ્મનિગાદાદિ જીવાનું હાય છે, એથી અલ્પ આયુષ્ય કાઇપણ જીવનું હાતું જ નથી, આ કારણથી ૨૫૬ આવલિકા જેટલા કાળ ૧ ક્ષુલ્લક ભવરૂપે લેખાય છે, એક મુહૂર્તમાં એવા ૬૫૫૩૬ ક્ષુલ્લકભવા થાય, કારણ કે એક મુહૂર્તમાં ૧૬૭૭૭૨૧૬ આવલિકાઓ હાય છે.

उक्तंच—' एगा कोडी सतसद्दी लक्खा सत्तद्वतरी सहस्सा य। दोय सया सोलहिया आविलया इग मुद्दत्तिमा॥१॥

૪૪૪૬ રેડિપુર્ટ્ટ આવલિકા જેટલા કાળ તે એક ^૪પ્રાણુ વા શ્વાસા વ્યાસા વ્યાસા કહે-વાય છે. અહિંઆ શ્વાસા રૂવાસ ની રાગી સુખી અને યુવાવસ્થાને પામેલા હાય તેવા પુરુષના લેવા. પરંતુ રાગી કે દુ:ખી માલુસના શ્વાસા ચ્છ્વાસ ન લેવા; કારણ કે તેના શ્વાસા ચ્છ્વાસ અનિયમિતપણે ચાલતા હાય છે. જે માટે કહ્યું છે કે;—

' हट्टस्स अणवगद्धस्स, निरुविकट्टस्स जंतुगो । एगे उसास नीसासे एस पाणुत्ति वुचई ॥ १ ॥

ઉચ્ઝ્વાસ તે ઊર્ધ્વગમનવાળા અને નીચે મુકીએ તે અધાગમનશીલ ^પિ-િક્ષાસ જાણવા. એ ઉચ્ઝ્વાસ અને નિઃધાસ બન્ને મળીને પ્રાણ (ધાસો-ધાસ) થાય છે. (આ એક ધાસો-ચ્ઝ્વાસમાં અથવા એક પ્રાણમાં ૧૭ થી અધિક ૧૭૧૩૬ લુલ્લક ભવ થાય છે.) એવા સાત પ્રાણ જેટલા કાળને ૧ સ્તોક કહેવાય, એવા ૭ સ્તોકે (૪૪ પ્રાણે) ૧ લવ થાય, એવા ૭૭ લવ

४-આ કાળનું વર્ણન तंदुलवैचारिक, काललोक, जं०प्रज्ञप्ति, ज्योतिष्कर० ઇત્યાદિ अन्धाभां વિસ્તારથી આપેલું છે. જિજ્ઞાસુએાએ ત્યાંથી જોવું.

५- भोन्तर्मुख उच्छ्वासः ' बहिर्मुखस्तु निःश्वासः

થાય ભારે ૧ મુહૂર્ત થયું કહેવાય, આ મુહૂર્તી 'ચંદ્રમુહૂર્ત અને સૂર્ય મુહૂર્ત એમ બે પ્રકારના છે. એ સુહુર્ત્તમાં એક સમય એાછા હાય તે ઉત્કૃષ્ટ અન્ત-ર્સું હૂર્ત કહેવાય અને નાનામાં નાનું (જઘન્ય) અંતર્સ હૂર્ત ૯ સમયનું હાય છે, ૧૦ સમયથી લઇને ઉત્કષ્ટ અન્તર્મુ હુર્તમાં એક સમયન્યૂન પર્યન્ત મધ્યમ અન્તર્સુ હુર્ત ગણાય છે. એથી આ અન્તર્મુહૂર્ત અસંખ્યપ્રકારનાં છે એમ સિદ્ધાન્તામાં કહેલું છે તે બરાબર થઇ શકે છે. ૩૦ મુહૂર્ત (૬૦ ઘડી) નાે ૧ સૂર્યદિવસ થાય, **આવા ૧૫ સૂર્યદિવસના ૧ સૂર્ય પક્ષ થાય છે** - અને ૧૫ ચાન્દ્રદિવસના પક્ષ ૧ ચાન્દ્રપક્ષ કહી શકાય છે, જેને વ્યવહારમાં 'પખવાડિયું ' કહેવાય છે. આવા એ પખવાડિએ ૧ માસ થાય, ૧૨ માસે ૧ સૂર્યસંવત્સર થાય, પાંચ સૂર્ય-સંવત્સરનું ૧ યુગ થાય, ૮૪ લાખ સૂર્યસંવત્સરે ૧ પૂર્વાંગ, ૮૪ લાખ પૂર્વાંગ ૧ પૂર્વ, ૮૪ લાખ પૂર્વે ૧ ત્રુટિતાંગ થાય, (આટલું આયુષ્ય ઋષભદેવસ્વામિનું હતું) ૮૪ લાખ ત્રુટિતાંગે-૧ ત્રુટિત, ૮૪ લાખ ત્રુટિતે ૧ અડડાંગ, એમ ચારાશી any ચારાશી લાખે ગુણાકાર કરતાં શોર્ષ પ્રહેલિકા આવે. જેમ કે—અડડાંગ^હ અડડે, અવવાંગ, અવવ, હુંહુકાંગ, હુંહુક, ઉત્પલાંગ, ઉત્પલ, પદ્માંગ, પદ્મ, નિલનાંગ. નિલન, અર્થનિપુરાંગ, અર્થનિપુર, અયુતાંગ, અયુત, નયુતાંગ, નયુત, પ્રયુતાંગ, પ્રયુત, ચૃલિકાંગ, ચૃલિકા, શીર્ષ પ્રહેલિકાંગ અને શીર્ષ-પ્રહેલિકા. એ પ્રમાણે શીર્ષ પ્રહેલિકા સુધીની સંખ્યા થઇ. ત્યારબાદ અસંખ્યાતા વર્ષના એક પત્થાપમ થાય છે જેનું સ્વરૂપ કહેવાય છે.

६–ચંદ્રમુદ્દર્ન પછી રાત્રિના મુદ્દર્વાના નામા જુદા જુદા પ્રકારાવાળા છે તે તથા સૂર્યાયન–દક્ષિણાયનાદિ પ્રકારાનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ 'काललोकप्रकाश' માંથી જોવૃં.

७-यदुक्तम् -- " पुन्वतु डियाडडावबहुहू य तह-उप्पले-य पउमे-य । निलणि च्छिनिउर अउएनउए पउए य नायन्वो ॥ १ ॥ चूलियसीसपहेलिय चोइसनामाउ अंगसंजुना । अद्वावीसं च ठाणा च उगउयं होइ ठाणसयं ॥ २ ॥ ''

૮-જ્યો વ્કરણ્ડકાદિ અન્ય ઘન્થામાં આ સંખ્યાનાં નામા જુદા રીતે કહેલા છે.

૯-આ બાબતમાં એક મતે શીર્ષ પ્રહેલિકાના અંક ૭૫૮૨૬૩૨૫૩૦૭૩૦૧૦૨૪૧૧૫૭ ૯૭૩૫૬૯૯૫૬૯૬૪૦૬૨૧૮૯૬૬૮૪૮૦૮૦૧૮૩૨૯૬ અને ઉપર ૧૪૦ મીંડા વધારવા તેટલા આવે છે, કુલ ૧૯૪ અંક પ્રમાણ છે. આ પ્રમાણે માયુરીવાચના પ્રસંગે અનુયોગ-દારમાં કહેલ છે, શ્રી ભગવતીજી જંખૂદ્દીપપ્રત્તપ્તિ સ્થાનાંગાદિ ગ્રન્થામાં આજ અભિપ્રાય જણાવેલ છે.

જ્યારે અન્ય જ્યાતિષકરણ્ડકાદિયન્થામાં તેથી પણ ખહત્સંખ્યા ગણાવી છે, તે

૧૦૫૯યાપા છ પ્રકારે છે;—૧ ઉદ્ધારપત્યાં ૦ ર અહાપત્યાં ૦ ૩ ક્ષેત્રપત્યાં ૦, પ્રત્યેકના સૂક્ષ્મ અને બાદર એમ બે લેદ છે. એકંદર છ લેદ થયા. એજ રીતિએ ×સાત્રરાપમના પણ છ પ્રકાર સમજવા.

समयथी लड्ड पुद्रगलपरावर्त सुधी काळसंख्यानुं कोष्ठक.

નિર્વિભાજય કાળ પ્રમાણ ૧ સમય

૯ સમયનું ૧ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત

૧ જાવલિકા

૨૫૬ આવલિકાના ૧ લ્રુદ્ધક ભવ

૨૨૨૩^{૧૧૨૬} આવલિકાના ૧ ઉચ્છ્વાસ અથવા નિ:ધાસ
૪૪૪૬ ૧૫૬ આવલિકાના અથવા સાધિક ૧૭ ૧ પ્રાણ (શ્વાસાચ્છ્વાસ)
લ્રુદ્ધક્ભવના અથવા ઉચ્છ્વાસ નિ:ધાસ મળીને થાય.

રપ૦ અંક પ્રમાણ છે. જે આ રહી—૧૮૭૯૫૫૧૭૯૫૫૦૧૧૨૫૯૫૪૧૯૦૦૯૬૯૯૮૧૩૪૩૦ ૭૭૦૭૯૭૪૬૫૪૯૪૨૬૧૯૭૭૭૪૭૬૫૭૨૫૭૩૪૫૭૧૮૬૮૧૬ (કુલ ૭૦ અંક સંખ્યા) અને ઉપર ૧૮૦ શૃન્ય મૃકવાં. જેથી ૨૫૦ અંક સંખ્યા આવે છે. એ પ્રમાણે 'વલ્લભી ' (વલ્લભીપુર નગરમાં થયેલી) વાચનામાં કહેવાયેલ છે.

આ સિવાય ખીજાઓએ પણ ખીછ ધરી જુદી જુદી રીનિએ ખતલાવી છે, તે માટે श्री महाबीराचार्यकृत-गणितसारसंग्रह વિગેરે જોવા ભલામણ છે.

૧૦–पत्य---એટલે વાંસની ચીપોથી બનેલા પાલા, અથવા પત્ય એટલે કૂવા, અથવા ખાડા પણ કહેવાય, તે ઉપમાવડે અપાતું પ્રમાણ તે 'पत्योपमन्नमण ' કહેવાય.

× सागरोपम એટલે કે—જેમ સાગર (સમુદ્ર) તે પાર પાત્રી નથી શકાતો, તેમ આ પ્રમાણતા પણ પાર પાત્રી શકાતો નથી, જેથી સાગરની ઉપમાવાળા એવા કાળ ते सागरोपम काल કહેવાય.

૧૧–ચાથા જઘન્યયુક્ત અસંખ્યાતાની જે સંખ્યા છે તે સંખ્યાપ્રમાણુ સમયો મળીને ૧ આવલિકા થાય છે, ૨૫૬ આવલિકાના ૧ ક્ષુલ્રક્ભવ થાય, ૪૪૫૬ ફેંક્રુંમું આવલિકા કાળે ૧ સ્તાક થાય, ૭ સ્તાક ૧ લવ થાય, ૭૭ લવે એક મુદ્દર્ત થાય (એક મુદ્દર્તમાં ૬૫૫૩૬ ક્ષુલ્રક ભવ થાય) મુદ્દર્તના ભેદા ઘણા હાવાથી ૩૭૭૩ ભવ પણ ઘટે છે.

[અસંખ્યાના સમયોનું એક નિમેષ પ્રમાણ પણ થાય છે. અષ્ટાદશ નિમેષે એક કાકા, ૨ કાકાએ એક લવ, ૧૫ લવે ૧ કલા, ૨ કલાએ ૧ લેશ, ૧૫ લેશે ૧ ક્ષણ, ૬ ક્ષણે ૧ ઘટિકા (નાડિકા), ૨ ઘટિકાએ ૧ મુદ્દર્તઃ]

૩૦ મુદ્દતે એક અહારાત્ર (દિવસ), ૧૫ અહારાત્રે ૧ શુક્લપક્ષ, તેવીજ રીતે

```
૧ સ્ત્રોક થાય :
છ આશ્ચનોલ
७ स्तोडि
                                                      १ क्षत अध्य
             ( ૨૪ મિનિટની જે ઘડી થાય છે તે )
                                                     ૧ લહી કહેવામ
उटा। सवे
७७ सर्वे अथवा र धरीओ अथवा १५५३६ क्षुझ ४-
                                               ૧ ( ચાંદ્ર ) સહુર્જ થાય
( એક સામાયિક કાળ )
લવે અથવા ૧૬૭૭૭૨૧૬ આવલિકાએ અથવા
GIK EUUE
સમયાન ર ઘડીનું
                                      ૧ ઉત્કષ્ટ અંતર્સ હર્ત
અન્ય રીતે [ નિર્વિભાજય અસંખ્યસમયના
                                      ૧ નિમેષ
૧૮ નિમેષે
                                      9 हाश्र
 ર કાકાએ
                                       ૧ લવ
૧૫ હવે
                                       ૧ ક્લા
 ર કલાએ
                                       ૧ લેશ
૧૫ હેશે
                                       ૧ કાચ
                                       ૧ ઘટિકા
  દ કાછાની
  ર ઘટિકાએ
                                       ૧ મહુત ]
                                       ૧ ફિવસ (અહારાત્ર)
૩૦ મુહતીના
```

ખીજી ૧૫ અહેારાત્રના ૧ કૃષ્ણપક્ષ, ૨ પક્ષા મળીને ૧ માસ થાય, ૨ માસ મળીને ૧ ઋતુ થાય, (બાર માસની એમાસની એક ઋતુ લેખે ૬ ઋતુ હોય છે, ૧ હેમંત, ૨ શિશિર, ૩ વસન્ત, ૪ મ્રીષ્મ, ૫ વર્ષા, ૬ શરદ ઋતુ.) ત્રણ ઋતુ મળીને ૧ અયન, ૨ અયને ૧ સંવત્સર, ૫ સંવત્સરે ૧ યુગ, ૨૦ યુગે એક શત(૧૦૦) વર્ષ, દશશત(૧૦૦) વર્ષે એક સહસ્ત(૧૦૦૦) વર્ષે, શતસહસ્ત વર્ષે એક લક્ષ વર્ષ, ૮૪ લાખ વર્ષે એક પૂર્વોંગ, ૭૦ ક્રોડ ૫૬ લાખ ક્રોડવર્ષે ૧ પૂર્વ થાય, ૮૪ લાખ પૂર્વે ૧ સુટિતાંગ થાય, આ સુટિતાંગની સંખ્યાને ૮૪ લાખે ૨૫ વાર ગુણીએ ત્યારે શીર્ષપ્રહેલિકાનું પ્રમાણ આવીને ઉત્તું રહે. આ સર્વ અને તેની આગળનું પ્રમાણ ઉપરના ચાલુ વિવરણમાં વિચારનું.

यदाहुः हैमकोषे —

' अष्टादश निमेषास्तु काष्टा काष्टाइयं लवः । कला तैः पश्चदशभिं अस्तद्द्वितयेन च ॥ १ ॥ क्षणस्तैः पश्चदशभिः क्षणैःषड्भिस्तु नाडिका । सा पारिका च पटिकामुहूर्तस्तद्द्वयेन च ॥ २ ॥ श्रिशता तैरहोरात्रः, पश्चदशाहोरात्रः स्यात्पक्षः, स बहुलःसितश्च । पक्षौ मासो ॥ द्वौ द्वौ मार्गादिकाङ्गतुः ॥ शिशिराखीक्षिभिः स्विभिः अयनम्, अयने द्वै

वत्सरः इत्यादि शेयम् ॥

14	િલ્ યો	٩.	पक्ष (प्रभवादिष्ठ)
	ખામે(૩૦ લિવસે)		માસ
	ખાસે	1	ঋরু
		٩	મ યન (૬ માસ)
3	માથને (૧૨ માસે)માથવા 👸 ઋતુએ	٩	ad _c
4	(સાર) વચે ^c	٩	યુગ
२०	યુગ	٦	शत वर्ष (१००)
	शत वर्षे	٩	સહસ્ત વર્ષ
શત	સહસ વપે લ		લક્ષ વર્ષ
28	લક્ષવર્ષ	٩	પૂર્વાં ગ
88	લાખપૂર્વાંગે (૭૦ ક્રોટ		
	પક લાખ ક્રોડ સૂર્ય વધે)	٩	પૂર્વ
	લાખ પૂર્વે		ત્રુટિતાંગ (પ્રથમ પ્ર લ તું આયુ ખ્ય)
28	લાખ સુટિતાંગે	٩	સુ ટિત
28	લાખ ગ્રુટિતે		અડડાંગ
58	લાખ અડડાંગે	٦	અડડ
58	લાખ અડેડ	٩	અવવાંગ
CX	લાખ અવવાંગે	٩	અવવ
८ ४	લાખ અવવે	٩	હુંહુકાંગ
68	લાખ હુહુકાંગે		<u>క్రక్</u> త
CR	લાખ હુહુંકે	ð	ઉત્પ લાં ગ
48	લાખ ઉ _{ત્} પલાંગે	٩	ઉત્પલ
ረሄ	લાખ ઉત્પલે	٩	પદ્માંગ
	લાખ પદ્માંગે		પદ્મ
	લાખ પદ્મે		નલિનાંગ
	લાખ નલિનાંગે		निवन
	લાખ નિલને		અર્થ નિપુરાંગ
८४	લાખ અર્થ નિપુરાંગે	٩	અર્થ નિપુર

१२-उक्तब;--'पाउस वासारलो सरओ हेमंत वसंत गिम्हा य । एए खलु छप्पि उक जिणवरिद्या मए सिद्या ॥ १ ॥ '

ષર (૬) ઋતુના ટુંક વર્ણન માટે જુઓ-શ્રી તત્ત્વાર્થ પંચમ અધ્યાય તથા હીર-સૌક્ષાએ શ્લોક-૨૮ થી શરૂ.

The second secon	
दर बाध्य अवैतिष्ठरे	૧ અયુતાંગ
૮૪ દાખ અમુતાંગે	૧ અયુત
૮૪ લાખ અયુતે	૧ નેંચુતાંગ
૮૪ લાખ નથુતાંગે	૧ નયુત
૮૪ લાખ નયુતે	૧ પ્રસુતાંમ
૮૪ લાખ પ્રયુતાંગે	૧ પ્રયુત
८४ बाभ अभुते	૧ મૂલિકાંગ
૮૪ લાખ ચૂલિકાંગે	૧ ચૂલિકા
૮૪ લાખ ચૂલિકાએ	૧ રી/૧૧પ્રહેલિકાંગ
૮૪ લાખ શીષ પ્રહેલિકાંગે	૧ શીષે પ્રહેલિકા (સંખ્યાતા વર્ષ)
અસંખ્યાતા વર્ષ ના (પલ્ય પ્રરૂપણાએ)	૧ પલ્યાપમ (છ એકે)
૧૦ કેાડાકાેડી પહેચાેપમના	૧ સાગરાપમ (કુલ ૬ પ્રકારે)
Chamber of the Control of the Contro	૧ ઉત્સર્પિણી અથવા તેટલાજ કાળની
૧૦ કાેડાકાડો સાગરાયમની	૧ અવસર્પિણી (તે છ છ આરા પ્રમાણુ)
૨૦ કાેડાકાેડી સાગરાેપમની અથવા]	
૧ ઉત્સર્પિણી અને ૧ અવસ- ર્પિણી મળી	૧ કાલચક્ર થાય
અનન્તા કાળચકે	૧ પુદ્દગલપરાવર્ત થાય
	(તે ચાર પ્રકારે છે)

ઉત્સેષાંગુલના પ્રમાણવડે નિષ્પન્ન ૧ યોજન (ચારગાઉ) ઉડા ઘનવૃત્ત કૂવા (લંબાઇ-પહાળાઇ અને ઉડાઇ ત્રણેનું પ્રમાણ સમાન હાવાથી ઘનવૃત્ત કહેવાય છે) જેના પરિષિ ૩ ર્ફ યોજન લગલગ થાય છે તે કૂવા સિદ્ધાન્તોક્ત અલિપ્રાયે મહાવિદેહસેત્રવર્તી મેરૂની સમીપે આવેલા દેવકુરૂ અને ઉત્તરકુર્ક્ષેત્રના યુગલિક મનુષ્યાના મુંડાવેલા મસ્તકના એકથી સાત દિવસના ઉગેલા વાલાયવડે લરવા. એ ક્ષેત્રસમાસ તથા જંબૂઠીપપ્રરૂપ્તિ વૃત્તિના આલપ્રાય છે.

પૂર્વ શ્રી જિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણમહારાજાએ પણ એજ પ્રમાણે કહ્યું છે—

तथाहि;--एगाहिय बेहिया तेहियाण उक्कोस सत्तरत्ताणं, समग्गं सनिवियं भरियं वालग्गकोडीणं ॥ ३॥

મવત્રનસારાહાર તથા શ્રીસંગ્રહણીવૃત્તિમાં તેા મસ્તક મુંડાવ્યા ખાદ એક બ યાવત્ ઉત્કૃષ્ટથી સાત દિવસના ઉગેલા વાળાગા લેવા એટલું જ માત્ર ક્યાન કરેશ છે. મર્થાલ મસુક શ્રેત્રાશ્વી લેવાનું સચન ન કરતાં સાયાન્યમાટું કર્યાનેલ છે. યેમલમાં સ્વોપ્ય સ્વિમા મિલિપાયે દેવકુર્ઉત્તરકુરમાં ઉત્પન્ન થયેલા (મા ક્ષેત્રવર્તી યુગલિકાના વાળ સફમ છે માટે) સાત દિવસના ઘટાનાં ઉત્સે-ધાંગુલ પ્રમાણ રામરાશિના સાત વાર આઠ આઠ ખંડ કરીએ ત્યારે રબ્દ હશ્યર રામખંડ શાય. આવા સફમરામખંડાવડે આ પદ્ધને ભરવા, આ સાંપ્રદાયિક (સુરૂ પરમ્પરાના) અર્થ છે.

આ પ્રમાણે ૧ ઉત્સેષાંગ્રહપ્રમાણ વાળના સાત સાત વાર આઠ આઠ ડુકડા કરીને તે પલ્યને ખીચાખીય ભરતાં એક ઉત્સેધાંગલપ્રમાણ પલ્યક્ષેત્રમાં ર૦૯૭૧પર રામખંડા સમાય, એકેક અંગુલના કરેલા રામખંડાની રાશિને ચારીશ અંગુલના એક હાથ હાવાથી ૨૪ ગુણા કરોએ તાે એક હાથ જેટલી જગ્યામાં ૫૦૩૩૧૬૪૮ રામ ખાંડ સમાય, પુન: એને જ ચાર હાથના ધનુષ્ય હોવાથી ચાર ગુઝા કરીએ તેા ૨૦૧૩૨૬૫૯૨ રામખઉા ૧ ધનષ્ય પક્ષ-ક્ષેત્રમાં સમાય, પુન: તેનેજ ૨૦૦૦ દંડ (અથવા ધનુષ્ય) ના ગાઉ થતાં હોવાથી ૨૦૦૦ ગુરા કરીએ ત્યારે ૪૦૨૬૫૩૧૮૪૦૦૦ રામરાશિ ૧ ગાઉ જેટલા પલ્યના ક્ષેત્રમાં સમાય ચાર ગાઉના એક યોજન હાવાથી ઉક્ત સંખ્યાને ચાર ગુણા કરીએ ત્યારે ૧૬૧૦૬૧૨૭૩૬૦૦૦ રામખઉા કક્ષ પલ્યની એક યાજન લાંબી શ્રેગ્રીમાં સમાય જ્યારે બીજી કેટલીએ શ્રેલિ ભરીએ ત્યારે તા કુકત કુવાનું તળી કે જ હંકાય. એટલે કે તે સમગ્ર તળીયાને વાલાશ્રાવડે સંપૂર્ણ ભરવા માટે ૧૬૧૦૬૧૨૭૩૬૦૦૦ ની ઉક્કત સંખ્યાના વર્મ કરીયે એટલે કે પુત: તેટલી જ સંખ્યાએ ગુણીએ ત્યારે ૨૫૯૪૦૭૩૩૮૫૩६-પ૪૦૫૬૯૬ રામખંડાવડે કેવળ તળીઉં જ પથરાઇ રહે. આટલી વાળસંખ્યાએ એકજ પ્રતરરચના કહેવાય. પૂર્વોક્ત સંખ્યાપ્રમાણ બીજા વાળના પ્રતરા (પડા) ભરોએ તા સમય કવા ભરાઇ રહે. આ ગણત્રી વનવૃત્ત કરવાની હતી, પરંતુ અત્ર धनचोरत કૂલાની થઇ એ રામખંડને તેટલા જ રામખંડવડે પુન: ગુણીએ તા ૪૧૭૮૦૪૭૬૩૨૫૮૮૧૫૮૪૨૭૭૮૪૫૪૦૨૫૬૦૦૦૦૦૦૦ આટલા रीभणंडवडे घनचोरस ध्रुवे। लराय. घनवृत्त ध्रुवे। लरवा भाटे आवेस संभ्याने ૧૯ ^{૧૩}ગુણી કરી ૨૪વડે ભાગીએ તાે ૩૩ ક્રોડ ૭ લાખ ૬૨ હજાર ૧૦૪ કાેડાકાેડી કાેડાકાેડી, ૨૪ લાખ ૧૫ હજાર ૧૨૫ કાેડાકાેડી કાેડી, ૪૨ લાખ

૧૩ –શતક કર્મ મન્ય ટીકાને વિષે ચારસનું વૃત્ત કરવા માટે આ વિષય ચાલતાં ૧૯ વડે સુધ્યા અને ૨૨વર્કે ભાગવાનું જચાવેલ છે.

કારોકાની કરાકાની, કર લાખ રક હવાર રવા કોડ કર, (330 પ્રસ્થા કારોકાની કારોકાની સારોકાની રાશિઓની સારોકાની કારોકાની સારોકાની સારોકોની સારોકાની સારોકોની સારોકોની સારોકોની સારોકોની સારોકોની સારોકોની સારોકોની સારોકોની સારોકોની સારોકોનો તે વિભિડ ભરવા કેન્ત્રે વાલાશ્રાને અશ્રિ ભાળી શકે નહિ, પાણી ભીંજી શકે નહિ અને ચકવર્તી જેવાની માને મહિ (હામા નહિ). આવી રીતે વાલાશ્રાથી નિબિડ ભરેલા ક્વામાંથી એકેક સમયે એકેક વાલાશ્ર સમુહૃત કરવા અર્થાત અપહરવા, એમ સમયે સમયે વાલાશ્ર અપહરતાં જેટલા કાળે તે પત્ય સર્વથા વાલાશ્રથી રહિત થાય તેટલા કાળે તે પત્ય સર્વથા વાલાશ્રથી રહિત થાય તેટલા કાળે ' નવર ઉદ્યારપ્રસ્થોપમ ' કહેવાય.

અહાર ઉદ્ધાર કરવાની મુખ્યતાથી આ નામ આપેલ છે. આ પદયાપમનું કાળમાન સંખ્યાતા સમય માત્ર છે, યત: એકેક સમયે વાલાય કાઢવાના છે, વાલાયોની સંખ્યા પર્યાદાવાળી છે અને એક નિમેપમાત્રમાં અસંખ્યાતા સમય થઇ લાય છે. આ નિમેપકાળ કરતાં પણ આ પદયાપમના કાળ ઘણા અદપ છે. આ કાળપ્રમાશ સાથે કાઇપણ વસ્તુની સરખામણી હાઇ શકતી નથી. કેવળ આગળ કહેવાતા સ્થ્મ ૩૦ ૧૦ સુખેથી લાયી શકાય માટે જ બાદર ઉ૦ પદયાપમનું સ્વરૂપ જણાવવામાં આવેલ છે.

उक्तम्र-अनुयोगद्वारेषु;-"एएहिं वावहारिय-उद्धारपिलओवमसागरोबमेहिं कि पडवणं १ एएहिं वावहारिय-उद्धारपिलओवमसागरोबमेहिं न किंचि पडवणं, केवलं पन्नवणा पन्नविजर्द "।

आवा ६श કાહાંકાહી बा० ૩૦ गस्योपमे એક बादरउदारसागरोपम थाय છે. ११स्स्मउद्वारपत्योपम-પૂર્વ ભા૦ ઉ૦ ૫૦ ના નિરૂપણમાં જે પ્રમાણે કૂવા ભરેલા છે

१४-यदुक्तं सहोपाध्यायै:--प्रित्रिक्षाश्वरसाक्ष्याशावार्द्वयस्यिक्षरसेन्द्रियाः ।
बद्द्विपश्चनतुद्वर्षेकां-कांकषट्खांकवाजिनः ॥ १ ॥
पश्च श्रीणि च षट् किश्च नवस्तानि ततः परम् ।

आदितः पत्यरोमांशराशिसंख्यांकसप्रहः ॥ २ ॥

९५-अयुतश्रनागा त्रिगुणा रथाश्र लक्षेकयोधा दशलक्षवाजिनः । पदातिसंख्याबद्त्रिंशकोत्र्या अक्षौहिणी तां मुनयो बदन्ति ॥ २ ॥

એ ચક્વતીની સેનાનું પ્રયાણે આયુર્વું.

૧૬ સક્ષ્મ વાલાશ્રાવડે ઉદ્ધાર કરતા પ્રમાણ નીકળતું હોવાથી આ નામ સાન્વર્થ છે.

डाण स्० अदापत्योपम अध्याय छ, કાહવાથી करा मान त्या द्वामां भीवाभीव द्रीप समुद्र A A उद्धारपच्योपम छ, अने स આચ છે. भरेदा असंज्य तथी आधुष्य अने अजना लेह भपाय छे. तवा 27 28 100 A) A) वाबाभाने सभये क्वांडाडि पद्यापमना વાલાગ્ર કાઢતાં ખાલી સમય 2. 10. सभय 8 Mg श्वा वासाभ क्रेट्सा करत

थी जिल्ला अल्ली सन [YE. 33

વાલાયા સર્યા હતા એમાંના પ્રત્યેક વાલાયાના છુદ્ધિમાન પુરૂપોએ છુદ્ધિની કરપનાથી અસંખ્ય અસંખ્યમહા કરપના દ્વ્યમમાણથી તે રામમહા વિશુદ્ધ હોયનવાયા છવામ છવા જેવા સફય (આવેશિક સફય) પુરૂપલસ્કંપને લેક શકે છે તેના અસંખ્યાતમા લાગ જેવકા સફય આ વાલાયા હાય છે, શ્રેત્રથી આ વાલાયતું પ્રમાણ જણાવતાં કહે છે કે સફમસાધારણ વનસ્પતિ-કાય (—નિવાદ)ના છવતું શરીર જેટલા શેત્રમાં સમાઇને રહે તે કરતાં અસંખ્યાલક અધિક શેત્રમાં આ રામખંડા સમાઇ શકે છે. વળી અન્ય ખહુમુત લગ્ન વતા કથન કરે છે કે અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ જે વાલાય તે પર્યાસ આકરપૃશ્વીકાયના શરીર તુલ્ય હોય છે, આ સવે દામખંડા પરસ્પર સમાન પ્રમાણવાળા અને સર્વ અનંતપ્રદેશાત્મક હોય છે.

આ પ્રમાણે પૂર્વની રીતિએ પૂર્વપ્રમાણવાળા તે પલ્યને વિષે રહેલા જે વાલાયા જેના સ્વઉ૦પ૦પ્રમાણ કાઢવામાટે પ્રત્યેકના અસંખ્ય અસંખ્ય-ખંડા કલ્પેલા છે, એ કલ્પેલા વાલાયામાંથી પ્રતિસમયે એક એક વાલાયને પલ્યમાંથી બહાર કાઢીયે, એમ કરતાં જેટલા કાળ તે પલ્ય વાલાયાવડે નિ:શૈય થઇ જાય તે કાળને સ્લ્યન્ડ હારપલ્યોપમ કહેવાય છે. આ પલ્યાપમ સંખ્યાતા કોડ વર્ષ પ્રમાણના છે. આવા દશકાડાકાડી સ્લ્યન્ડ હારપલ્યાપમવંડે એક સ્લાહ્યાર હાય છે. આ સ્વઉ૦પલ્યાપમ અને સ્વઉ૦સાઝરાપમવંડે તીચ્છાલાકવર્ત્તા અસંખ્યાતા દ્રીપસમુદ્રોની સંખ્યાની સરખામણી થઇ શકે છે, કારણ કે પચીશ કાડાકાડી (૨૫૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦) સ્વઉ૦પલ્યાપમના જેટલા સમયો તેટલા જ દ્રીપસમુદ્રો છે, અથવા તો ૨૫ ૧૯ કાડાકાડી દ્વાઓમાં પૂર્વરીતિએ કરેલા અસંખ્ય અસંખ્યખંડવાળા રામખંડાની જેટલી સંખ્યા થાય તેટલા દ્રીપસમુદ્રો છે, એટલે કે—સાગરાપમવંડ અઢી સ્વઉ૦સાગરાપમના જેટલા સમયો તેટલા દ્રીપસમુદ્રો છે. એ માટે થી અનુવોગહારમાં કહ્યું છે કે—

एएहिं सुहुमेहिं उद्धारपि श्रिक्षमसागरोबमेहिं दीवसमुद्दाणं उद्धारी विष्पई ॥ सिद्धान्तेऽप्युक्तं-केवहवाणं भंते ! दीवसमुद्दा उद्धारेणं पन्नता ? गोयमा !

૧૭-કાડાકાડી એટલે કાઇ પણ મૂલમંખ્યાને એક ક્રોડે ગુણતાં જે મંખ્યા પ્રાપ્ત થાય તે સમજવી. જેમ ૧૦૦૦૦૦૦૦ દશ ક્રોડને ૧૦૦૦૦૦૦ એક ક્રોડે ગુણીએ તો ૧૦૦૦૦૦૦૦,૦૦૦૦૦૦૦ (કશ કાડાકાડી) મંખ્યા આવે, પરંતુ વર્ષ ગણિતની જેમ મેટલી મંખ્યાને તેટલાએ ગુણવા તેમ નહિ.

जाबहुआ अञ्चाह्याणं उद्घारसागरीवमाणं समया एवइयाणं दीवसमुद्दा उद्घारेणे पंतरता ॥ अन्येष्याहः—

> ं जाबह्या उद्घारे, अहाइजाण सागराण भवे । साबह्या खळु छोए, हवंति दीवा ससुदा ख ॥ १ ॥ "

॥ इति संक्ष्मउद्धारपल्योपमस्बरूपम् ॥

॥ बादर-अद्धापल्योपमम् ॥ ३ ॥

पूर्वे बाठ उठ पस्योपम वणते के रीते वाक्षात्री सर्था हता तेवी क रीते अहिं पण तेटला क प्रभाण्याणा (संण्याता वाक्षात्रप्रभाण्) पत्य समक्यो. से पत्यभांथी प्रथम प्रतिसमयोद्धार हिया हरी हती त्यारे अहिं आहर अद्धापत्योपम हादवामाटे सा सावर्ष ओह ओह वाक्षात्र भात्र हादवी, सेटले हे से वर्ष थाय सेटले ओह वार ओह वाक्षात्र स्पादे वी, शीका सा वर्ष थाय त्यारे सेह शीको वाक्षात्र अहार हादवी, आ प्रमाणे हिया हरतां कथारे ते पत्य वाक्षात्र रहित थाय त्यारे बादर अद्धापत्योपम थाय. आ पत्योपम संण्याता होड वर्षप्रभाण हे अने आनं निर्पण आगण हहेवाता स्थमअद्धापत्योपम समक्याने माटेक छे. आवा हश हाडाहाडी स्वरूपण्यापमे सेम अह स्थमअद्धान्यापम थाय छे.

॥ सूक्ष्म-अद्धापल्योपमम् ॥ ४ ॥

પૂર્વે સૂક્ષ્મઉદ્ધારપલ્યાયમના પ્રસંગે પ્રત્યેક બાદરરામખંડાના જેવી રીતે અસંખ્યાતા અસંખ્યાતા ખંડ કલ્પ્યા હતા તે જ પ્રમાણે અહિં કલ્પવા, (પલ્ય પૂર્વપ્રમાણે સમજવા,) કલ્પીને પ્રતિસમયે નહિ કાઢતાં સા સા વર્ષે એક વાલાગ્ર કાઢવા, કાઢતાં કાઢતાં જ્યારે તે કૃવા ખાલી થાય ત્યારે એક સૂક્ષ્મગ્રદ્ભાપત્યોયમ થાય છે. આવા દશ કાડાકાડી સૂબ્અબ્પલ્યાયમે એક સૂક્ષ્મગ્રદ્ભાષાત્રોયમ થાય છે.

આ સૂક્ષ્મઅધ્ધાપલ્યાપમ અથવા સાગરાપમવહે નરક વિગેરે ચારે ગતિના છવાની આયુ:સ્થિતિ ભવસ્થિતિ તથા છવાની સ્વકાયસ્થિતિઓ વિગેરે મપાય છે. यदाहु:—" एएहिं सुहुमअद्धापिलेओवमसागरीवमेहिं नेरइयतिरिक्खजीणियमणुयदेवाणं आउयाइं मिक्जिति" इति

र[ा] ॥ **बादर-क्षेत्रप**ल्योपसम् ॥ ५ ॥

પૂર્વે જે પ્રમાણ વાલાયોવડે સાતવાર આઠ આઠ ખંડ કરવા દ્વારા કૂરા ભરેલા છે તેજ પલ્યમાં રહેલા પ્રત્યેક રામખંડામાં અસંખ્ય અસંખ્ય આકાશપ્રદેશા અંદર અને બહારથી પણ સ્પર્શી રહેલા છે અને અસ્પર્શીને પણ રહેલા છે, તેમાં સ્પર્શીને રહેલા આકાશપ્રદેશા કરતાં નહિ સ્પર્શેલા આકાશપ્રદેશા ઘણા છે. તે વાલાયોથી સ્પૃષ્ટબદ્ધ આકાશપ્રદેશાને પ્રત્યેક સમયે એકેક બહાર કાઠીએ, કાઠતાં કાઠતાં સ્પર્શેલા સર્વ આકાશપ્રદેશા જ્યારે ખાલી યાય ત્યારે તેટલા કાળ बादरक्षेत्रपत्रोणम કહેવાય. આ પલ્યાપમ અસંખ્ય કાળચક પ્રમાણ છે. આવા દશ કાડાકાડી બાલ્ફોલ્પલ્યાપમ એક बादरक्षेत्रसागरोपम થાય છે. આ બાલ્પલ્યાપમસાગરાપમના કથનનું પ્રયાજન મૂલ્ફોલ્પલ સમજવા માટેજ છે.

॥ सृक्ष्म-क्षेत्रपल्योपमम् ॥ ६ ॥

સ્રુગ્ખાદરક્ષેત્રપલ્યાપમ પ્રસંગે જેવા પ્રકારના વાલાચોથી ઉક્તપ્રમાણુ પલ્ય ભરેલ હતા તેવીજ રીતિએ ભરેલા પલ્યમાં પ્રત્યેક રામખંડાની અંદર સ્પર્શેલા તથા નહિ સ્પર્શેલા આકાશપ્રદેશનું વિવરણ કરેલ હતું. ચાલુ પ્રસંગે એટલું વિશેષ સમજવું કે એટલા ખીચાખીચ વાલાચો ભરેલા છે જે પ્રચંડ વાયુથી પણુ ઉડી શકે નહિ, છતાં એ અગાધગ્રાનદષ્ટિવાળા પરમાતમપુરૂષોએ યથાર્થ દેખ્યું અને યથાર્થ પ્રકાશ્યું છે જે, નિખિડ રીતિએ ભરેલા અને અસંખ્યવાર ખંડિત કરી કદપેલા એ વાલાચેમાં એક વાલાચથી ખીજો વાલાચ, ખીજાથી ત્રીજો, એમ સર્ગના અંતરમાં અસંખ્યાત અસંખ્યાત આકાશપ્રદેશા રહેલા છે. એથી ખરીરીતે જોવા જઇએ ત્યારે સ્પૃષ્ટકરતાં અસ્પૃષ્ટ આકાશપ્રદેશા છેલા (અસંખ્ય ગુણા) મળી આવે, આ રીતિએ સ્પૃષ્ટાસપૃષ્ટ આકાશપ્રદેશા છે પ્રકારના થયા, એક સ્પરોલા અને ખીજા નહિ સ્પરોલા, ખન્ને પ્રકારના આકાશપ્રદેશામાંથી પ્રતિસમયે સ્પૃષ્ટ અને અસ્પૃષ્ટ આકાશપ્રદેશને અપહરતાં જ્યારે તે પલ્ય સ્પૃષ્ટાસ્પૃષ્ટ આકાશપ્રદેશાંથી ગ્રાનીની દૃષ્ટિએ નિ:શેષ થઇ જાય ત્યારે ' સ્પૃષ્ટાસ્પૃષ્ટ આકાશપ્રદેશોથી ગ્રાનીની દૃષ્ટિએ

જો કે અહીં વાલાગ્રાના અસંખ્યવાર ખંડ કરવાનું કંઇ પણ પ્રયોજન નથા કારણુકે તે પ્રમાણે ખંડા કરવાથી પલ્યમાં વર્તાતા આકાશપ્રદેશા વધવાના નથી, તેમ નહિ કરે તાે ઘટવાના નથી, પરંતુ પ્રવચનસારાહારવૃત્તિ વિગેરે મંથામાં તેવીજ રીતે સકારણ એ કથનપધ્ધતિ સ્વીકારેલ છે તેથી અમાએ પણ અત્ર તેમજ કહેલું છે.

અહિં વાલાય ભરવાનું ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે તો કંઇ પણ પ્રયોજન નથી કારણ કે આખા પલ્યમાં રહેલા સર્વ આકાશપ્રદેશોને એકંદરે તો કાઢવાના છેજ છતાં વાલાયાના અસંખ્યાતા ખંડ કરવા સાથે ભરવાનું શું કારણ ? એ શંકાના સમાધાનમાં સમજવાનું જે દૃષ્ટિવાદ નામના ભારમા અંગમાં કેટલાક દ્રવ્ય પ્રમાણા સ્પૃષ્ટ આકાશપ્રદેશાથી, કેટલાએક માત્ર અસ્પૃષ્ટ આકાશપ્રદેશપ્રમાણથી અને કેટલાએક સ્પૃષ્ટાસ્પૃષ્ટ આકાશપ્રદેશોથી એમ ત્રણ રીતિએ મપાતા હાવાથી ત્રણે રીતિએ થતા કાલનું માન સમજવા સારૂ ઉક્ત પ્રરૂપણા કરેલ છે. (જે માટે જાઓ મહત્યાં યહેણી, શ્રી અનુયાગદાર, પંચમકર્મ ય્રન્થવૃત્તિ વિગેરે).

પ્રશ્લ—આ પલ્યમાં રહેલા વાલાગ્રા એવી રીતે નિબિડ ભરેલા છે કે ચક્ર-વર્તી તું સૈન્ય એક વાર કદાચ ચાલ્યું જાય તાપણ તે વાલાગ્રા જરાપણ દખાઈ શકે નહિ ત્યારે એવા પલ્યમાં પણ અસ્પૃષ્ટઆકાશપ્રદેશા શું સંભવી શકે?

ઉત્તર— પલ્યમાં રહેલા રામખંડા ચ્હાય તેવા ખીચાખીચ ભરેલા હાય તાપણ તે રામખંડ વસ્તુજ એવી બાદર પરિણામવાળી છે કે જેના સ્કંધ એવા પ્રકારના ઘનપરિષ્ઠામી હાઇ શકતા નથી કે જે સ્કંધ સ્વસ્થાનવર્તી આકાશ-પ્રદેશામાં વ્યાવૃત્ત (વ્યાપ્ત) થઈ જાય, બીજું રામખંડા જ્યારે બાદરપરિણામી છે ત્યારે આકાશપ્રદેશા તા અતિસૃક્ષ્મપરિણામી અને અરૂપી છે, આથી બાદર-પરિભામવાળી વસ્તમાં અતિસૃક્ષ્મપરિણામી અસ્પૃષ્ટઆકાશ પ્રદેશા સંભવે તેમાં કાૈપ્રેપણ પ્રકારના વિસંવાદ છેજ નહિ. એક બાહ્ય દાખલા લઈએ તા સમજી શકાશે કે, કાળાવડે ભરેલ કાઠીમાં પરસ્પર પાલાણ રહેલ હાય છે અને તે પાલાભ્રમાં ઘણા બીજોરાના કળા સમાઇ શકે છે, એ બીજોરામાં વર્તતા પાલાણુમાં હરેંડે રહી શકે છે, હરડેના પાલાણુભાગામાં ચણીબાર રહી શકે છે. બારના પાલાલુમાં ચણા સમાઈ શકે છે, ચણાના આંતરામાં તલ, તેના આંતરામાં તેથી સૂક્ષ્મસૂક્ષ્મતરવસ્તુંએા સમાઇ શકે છે: તા પછી એક અતિ-સુક્ષ્મપરિણામી આકાશપ્રદેશા વાલાગ્રથી ભરેલા પલ્યમાં અસ્પૃષ્ટપણે રહે તે કેંમ ન સંભવી શકે ? અથવા જ્યારે નક્કરમાં નક્કર સ્થલદ્ધિએ અત્યંત લન એવા સ્થંભમાં પણ સેંકડા ખીલીઓના સમાવેશ ખુશીથી થઇ શકે છે! તે৷ પછી આ પલ્યમાં અસ્પૃષ્ટ આકાશપ્રદેશાના સદ્ભાવ કઇ રીતિએ ન સંભવી શકે ? અર્થાત્ સંભવે જ. એ માટે અનુયાગદ્વારમાં કહ્યું છે કે---

' तस्य णं नीयगो पन्नवगं एवं वयासी—अत्थि णं तस्स पहुस्स आगास-पएसा जेणं तेहिं बालमोहि अण्युक्णा ? हंता अत्थि, जहा को दिहंतो ? से जहानामए एगे पक्षे सिया से णं कोहंडाणं भरिए, तत्थ णं माउलिंगा परिक्खिता तेवि माया, तत्थ णं बिल्ला परिक्खिता तेवि माया, तत्थ णं आमलगा परिक्खिता तेवि माया, तत्थ णं बदरा परिक्खिता तेवि माया, तत्थ णं चणगा परिक्खिता तेवि माया, तत्थ णं तिला य परिक्खिता तेवि माया, एवमेएणं दिहंतेणं अत्थि गं तस्स पहुस्स आगासपएसा जेणं तेहिं बालगोहिं अण्युक्णा ' इति ॥

आवा દશ કાેડાકાેડી સૂર્વ ફોર્વ્યાયમે सूक्ष्मक्षेत्रसागरोपम થાય છે. આ સૂક્ષ્મક્ષેત્રપદયાપમ તથા સાગરાપમ ખાદરહ્યેત્રપદયાપમ-સાગરાપમથી અસંખ્ય-ગુણું પ્રમાણુવાલા છે. આ સૂર્વ્ફોર્વ્યાયમ તથા સાગરાપમ દષ્ટિવાદમાં ત્રસાદિ જીવાનું પરિમાણુ દર્શાવવામાં ઉપયોગી છે. ॥ इति स्व्हेर्व्यक्ष्यम् ॥

॥ इति पल्योपमर्सागरोपमविवरणं समाप्तम् ॥

આ પ્રમાણે સમયથી પ્રારંભી પલ્યાેપમ અને સાગરાેપમ સુધીનું સ્વરૂપ જણાવાયું. હવે સાગરાેપમથી અધિક ગણાતાે જે કાળ ઉત્સર્પિણી અને અવ-સર્પિણી રૂપ (છે) તે દર્શાવાય છે અને સાથે સાથે તેમાં વર્તતા ભાવાનું કિંચિત્ સ્વરૂપ પણ કહેવાય છે;—

अवसर्पिणी स्वरूपम्— દશ કાંડાકાંડી સાગરાપમની એક અવસર્પિણી અને તેટલાજ કાળ પ્રમાણની એક ઉત્સર્પિણી એમ જ્ઞાનીએા ભાખે છે. આ અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણી અનાદિસંસિદ્ધ છ છ પ્રકારના આરા લેદથી પરિપૂર્ણ થાય છે, અવસર્પિણીના છ આરા ક્રમાત્ દ્વીન-હીન ભાવવાળા અને ઉત્સર્પિણીના તેથી વિપરીત એટલે ચઢતા ચઢતા ભાવેાવાળા હાય છે. આવી અવસર્પિણીઓ અને ઉત્સર્પિણીઓ ભૂતકાલમાં અનંતી વહી ગઇ અને

१८-उक्तत्र प्रवचनसारोद्धारे; - ' उद्धारपश्चमाणं, को हाकोडी भवेज दसगुणिया। तं सागरो-वमस्स उ एक्स्स भवे परिमाणं ॥ १॥ जावहओ उद्धारो अहुाह्जाण सागराण भवे । तावहआ खलु लोए हवंति दीवा समुद्दा य ॥ २॥ तह अद्धापश्चाणं को हाकोडी भवेज दसगुणिया। तं सागरोवमस्स उ परिसाणं हब्न्द्द एगस्स ॥ ३॥ सहूमेण उ अद्धासागरस्स माणेण सव्वजीवाणं। कम्मिटिई कायिटिई भविद्विई होइ नायव्या ॥ ४॥ इह खेलपश्चमाणं, को हाकोडी हवेज दसगुणिया। तं सागरोवमस्स उ एक्सस्स भवे परिमाणं ॥ ५॥ एएण खेलसागरोवममाणेण हविज नायव्यं। पुढविदगअगणिमाहयहरियतसाणं च परिमाणं ॥ ६॥ '

ભાષિષ્યમાં ભનંતી વહી જશે! આ પરિવર્તન તથાવિધ જમત્સવાભાષ્યાત્ શાહ જ છે. એ અવસર્ષિણી ઉત્સર્પિણી પૈકી પ્રથમ અવસર્પિણીના ક ^{૧૯}આરાનું સ્વરૂપ દર્શાવાય છે.

૧ સુવમયુવમ આરો—સુખ સુખ. જેમાં કેવલ સુખજ વર્ત તું હોય તે. આ ખારા સ્ફમઅહા ૪ કાેડાકાેડી સાગરાેપમ પ્રમાણ છે. આ આરામાં મનુષ્યનું આયુષ્ય ૪ પલ્યાેપમ અને શરીરની ઉચાઇ ૩ ગાઉની હાેય છે. આ ખારાના મનુષ્યો ત્રીજે ત્રીજે દિવસે એક તુવરના દાણાપ્રમાણ કલ્પવૃક્ષના પત્રપુષ્પ ફળાદિના આહાર કરે છે, અને તેટલા પ્રમાણ આહારના તથાવિધર સત્વથી તેઓને ત્રણ દિવસસુધી ક્ષુધા લાગતી પણ નથી. આ આરામાં વર્તતા મનુષ્યાની પાંસળીયા ૨૫૬ હાેય છે.

- ર. ક્રુપમ ગ્રારો—જે આરો સુખમય છે. એટલે કે પ્રથમ આરાની અપે-ક્ષાએ સુખ અલ્પ હોય છે તો પણ આરામાં દુ:ખના અભાવ છે, આ આરા બે કાડાકાડી (સૂ૦ અ૦) સાગરાપમના છે, આ આરાના મનુષ્યનું આયુષ્ય ર પલ્યાપમ શરીરની ઉચાઇ ર ગાઉ અને પાંસળી ૧૨૮ હાય છે; આ આરામાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યાને બે બે દિવસને આંતરે ખાવાની ઇચ્છા થાય છે; અને ઇચ્છાની સાથે બારપ્રમાણ વસ્તુઓના આહાર કરી તૃમિને પામે છે.
- 3. નુષમદુ: षम आरो—જેમાં સુખ અને દુ:ખ બન્ને હોય તે. એટલે સુખ ઘણું અને દુ:ખ થાડું હોય તેવા કાળ તે અવઢ ના ત્રીજે આરા સમજવા. આ આરામાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યાનું આયુષ્ય ૧ પલ્યાપમ, દેહની ઉચાઇ ૧ ગાઉની અને પાંસળીઓની સંખ્યા ૬૪ હાય છે. આ મનુષ્યા બારથી વિશેષ પ્રમાણવાળું જે આમળું તેટલા પ્રમાણના આહાર એકેક દિવસને આંતરે ચહ્યુ કરે છે.

આ ત્રણે આરામાં અહિંસકવૃત્તિવાળા ગર્ભજપંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યાે ક્ષુગલધર્મી હોય છે. એટલે સ્ત્રીપુરૂષ બન્ને જોડલે ઉત્પન્ન થાય, અને તે

१८-तथाचोक्तं कालसप्ततिकायाम्-' सुसमसुसमा य सुसमा, सुसमदुसमा य दुसमसुसमा य । दुसमा य दुसमदुसमा वसिपणुसप्पिणुक्समओ ॥ १ ॥ '

ર૦-' વર્ત માનમાં પણ વિશેષે કરીને પાશ્વાત્ય દેશમાં થતી લડાઇઓમાં સૈનિકાને એવા પ્રકારના સત્ત્વવાલી દવા (ગાળીએા) આપવામાં આવે છે કે જેથી બે ત્રણ દિવસ-પર્ય'ત તે સૈનિકાને ક્ષુધા લાગતી નથી.

મેત્રમાંમાં લેટકા તેટકા હિવસ અસ્તીત થયે તોજ મુગલ પતિપત્નીરૂપે સર્થ અમહાર કરે, લયાવિધ કાળમભાવે યુગલિકમનુષ્યના આજ ધર્મ હાય છે, આ યુગલિકો વજાજમલનારાયસંઘયણના ધણી સમગતુરસસંસ્થાનવાળા હાય છે, અનેક પ્રકારના ધાન્યના સદ્ભાવ છતાં તેને નહિ વાપરતાં દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષથી પોતાના સર્વ વ્યવહારને ચલાવનારા હાય છે. આ યુગલિકક્ષેત્રની પૂમિ ક્ષુદ્રજ તુઓના ઉપદ્રવથી તથા એહણાદિ સર્વ ઉલ્કાપાતાથી રહિત છે, ખને શરીરે તદ્દન નીરાગી હાવા સાથે જીદાજીદા દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષાથી ક્વેપ્રકારના નિર્વાહ કરે છે. ૧૦ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષના નામા આ પ્રમાણે— મત્તંગ. ૨ ભૃત્તંગ. ૩ તુટિતાંગ. ૪ જયાતિરંગ. ૫ દીપાંગ. ૬ ચિત્રાંગ. ૭ ચિત્રરસાંગ. ૮ મણ્યંગ. ૯ ગૃહાકાર. ૧૦ અનિયત કલ્પવૃક્ષ. રેવ જે માટે શ્રી લઘુશેત્રસમાસમાં કહ્યું છે કે;—

तेसि मत्तंग भिंगा, तुडिअंगा जोइ-दीव-वित्तंगा । चित्तरसा मणिअंगा, गेहागारा अणिअयस्का ॥ १ ॥ पाणं भोयण पिच्छण, रविषद्द दीवषद्द कुसुममाहारो । भूसण गिह वस्थासण, कप्पदुमा दसविहा दिंति ॥ २ ॥

૧ 'मत्तंग ' એટલે અહિંના સ્વાદથી અનેકગુણુવિશેષસ્વાદવાળા જળને કદ્દપવૃક્ષ પાસે યાચના કરતાં તે પુરૂ પાડનાર. ૨ ' मृत्तंग ' સપ્તધાતુના તેમજ લાકડા વિગેરે ઇવ્છિત પ્રકારના સર્વજાતના ભાજનાને પુરૂં પાડનાર. ૩ ' इंटितांग ' આ કદ્દપવૃક્ષના ફળા વીણા સારંગી વિગેરે સર્વજાતના વાર્જિત્રાની ગરજ સારે છે. ૪ ' ज्योतिरंग ' પ્રકાશ કરનારા આ કદ્દપવૃક્ષા સર્વપ્રકારના દેદી પ્યમાન તેજની ગરજ સારવાવાળા હાય છે, તેમાં રાત્રિએ તો કાઈ મહાન તેજને દેનારા હાવાથી ત્યાંના નિવાસીઓના ગમનાગમન-વિહાર વિગેરે સુખેથી થઇ શકે છે. ૫ ' दीपांग ' જ્યાં જયાતિરંગના પ્રકાશ ન પડતા હાય તે સ્થાનમાં દીપકની ગરજને સારનારા દીપાંગ કદ્દપવૃક્ષા પ્રકાશ આપી રહ્યા છે. ૬ ' चित्रांग ' કદ્દપવૃક્ષા ચિત્રવિચિત્ર પુષ્પની માળાઓને આપવામાં ઉપયોગી છે. ૭ ' चित्ररसांग ' વિચિત્ર રસવંત ભાજનને આપનારા તેમ જ અનેક પ્રકારના મીડાઇને આપનારા છે, આ મીડાઇના સ્વાદ ચક્રવર્તી માટે અનતી મીડાઇ

ર૧-મા દશ જાતિમાં પ્રતિજાતીય કલ્પવૃક્ષા ઘણા હોય છે, આ કલ્પવૃક્ષ દેવાધિષ્ઠિત નહિ પણ તથાપ્રકારના સ્વાભાવિક પ્રભાવયુક્ત હોય છે. આ સિવાય બીજી ઘણી જાતિની ઉત્તમ વનસ્પતિઓ પણ હોય. છે.

જેવા હાય છે. ૮ ' मण्यंग ' કલ્પવૃક્ષા માણી વિગેરે સર્વ પ્રકારના આભ્યાણોને આપનારા છે. ૯ ' રહ્યકાર ' કલ્પવૃક્ષા-વિવિધઆકારના ઇાચ્છતમાળવાળા મૃહા માટે ઉપયોગી છે. ૧૦ ' अनियत ' કલ્પવૃક્ષા-ખુટતી કાઇ પણ પ્રકારની વસ્તુની પૂર્તિને કરનારા અને સર્વ પ્રકારના વસ્તાહિને આપનારા હાય છે. આ દશમા કલ્પવૃક્ષનું ' अनम ' એવું પણ નામ છે. અને તે વસ્ત વિગેરે આપવાવડે સાન્વશે છે.

આ યુગલિકા પાતાના સંતાનાના નિર્વાહ પ્લેલાઆરામાં ૪૯ બીજ આરામાં ૬૪ અને ત્રીજાઆરામાં ૭૯ દિવસપર્યં ત કરે છે, ત્યારબાદ તેઓને અપત્યપરિપાલનની જરૂર નથી હાતી. ત્રીજા આરાને અંતે ૮૪ લાખપૂર્વ અને ૮૯ પખવાડિયાં બાકી રહ્યે ઋષભાદિ કુળકરા થાય છે, જ્યારે યુગલિકામાં કાળક્રમે વિશેષ મમત્ત્વાદિ (રાગદ્રેષ) દોષા વધી પડે છે ત્યારે કુળના મર્યાદાને કરનારા જે વિશિષ્ટપુરૂષા ઉત્પન્ન થાય છે તેને કુળકર કહેવાય છે. આ પુર્વેષ રેપરિભાષણાદિ ચાર પ્રકારની દંડનીતિ પ્રવર્તાવે છે. ત્રીજા આરાને અંતે શ્રીજીપલ તીર્થ કર ઉત્પન્ન થયા. જેઓ ૮૪ લાખપૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી તફલવ માક્ષળમી થયા. એ પ્રથમ તીર્થ કર શ્રીજીપલદેવ સ્વામિએ ૨૦ લાખપૂર્વ કુમારઅવસ્થામાં ગાત્યા, ૬૩ લાખ પૂર્વ રાજયઅવસ્થામાં અને ૧ લાખપૂર્વ શ્રમણ (સાધુ) પર્યાય પાળી ત્રીજા આરાના ૮૯ પખવાડિયા બાકી રહ્યે છતે તેઓ સિદ્ધિપદને પામ્યા. દેશવિરતિ રેલે રેપ્રસર્વિરતિની ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રના કાળદાષે વિશ્લેદ પામેલી તે ચાલુ અવસર્પિણીમાં આ પ્રભુષી શરૂ થઇ. અવધિ આદિ જ્ઞાનની પણ ઉત્પત્તિ થઇ. રેપ

२२-तथा चोक्तम्-'दुदु तिगकुलगरनीई ह-म-धिकारा तओ विभासाई । चउहा सामा- ' ईया बहुहा (वीसं) लेहाइ वयहारो ॥ १ ॥ '

ર૩-૨૪ દેશ થકી (અમુક અંશે) ત્યાગ તે દેશવિરતિ, અને સર્વાંશે હ' કાયાદિ જીવાનું પરિપાલન તથા પ્રાણાતિપાત-મૃષાવાદ-અદત્તાદાન-મૈયુન-પરિમ્નહનું વિર-મણ તે સર્વિરિતિ. દેશવિરિતિ પંચમગુણકાણે અને સર્વવિરિતિ ક કા પ્રમત્તગુણકાણાથી હોય છે, દેશવિરિતિવાળા શ્રાહો (શ્રાવકા) હોય છે, અને સર્વવિરિતિવાળા સાધુપુરૂષો હોય છે.

રપ ' અવધિ ' તે રૂપીપદાર્થ વિષયક મર્યાદાવાળું જ્ઞાન, આદિ શબ્દથી મન:પર્યવ-જ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાનનું પણ પ્રહણ કરવું. ' મન:પર્યવ ' જ્ઞાન તે અઢાઢીપવર્ત્તી સંજ્ઞી-પંચેન્દ્રિય જીવાના મનાગતભાવાને જણાવનારું જ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન તે લાકાલાકવર્ત્તી અતીત અનાગત અનંત દ્રવ્યા અને પર્યાયાને જણાવનારું જ્ઞાન.

પુરુષની છર^{ર ક} કળાઓ સીની ચાસક રે કળાઓ પણ તે પ્રભુએ જ પ્રવર્તનિક મનેકમકારની કારીગરીઓ (શિલ્પા) આ કાળમાં પ્રથમ તેજ પ્રભુએ ગૃહસ્થાવસ્થામાં જગતને અવલાવી, આ અવસપિણી આશ્રયી સર્વ પ્રકારના પ્રથમ વ્યવહાર તેમણે જ પ્રગૃદ કર્યો, અને તેઓએ નૈતિક આચરણ સર્વ જગતની સમક્ષ પ્રગટ કર્યું હજારા પ્રકારના વ્યવહારા—સર્વ પ્રકારના ગણિતા કું લકારની કળાએ મૂલ પંચપ્રકારનાં (ઉત્તર લોકે સા પ્રકારે) શિલ્પા વિગેર વર્ત માનમાં જેટલી વસ્તુઓ કેખીએ છીએ તે સર્વ તથા સર્વ પ્રકારની મૂલભાષા—રેલિપિએ પણ તેઓશ્રીથી (તેઓની પુત્રી બ્રાફ્રીથી)

२७ स्री श्रीनी श्रीसं इसार्गा था प्रभाशे— क्या नृत्यीचित्रे, चित्रं बादित्रमन्त्रतन्त्राध । प्रमाशिक्ताल्या संस्कृतजल्पः क्रियाकल्पः ॥ १ ॥ ज्ञानविज्ञानदम्भाऽम्बुस्तम्भा गीततालयोर्मानम् । वर्षे आकारगोपनाऽऽरामरोपणे काव्यशक्तिकक्रोक्ता ॥ २ ॥ नरलक्षणं गजहयवरपरीक्षणे वास्तुशुद्धिलष्टु- वर्षे वर्षे

२८—' इंसिलिबी भूअलिबी, जक्खा तह रक्खसी अ बोधव्या । उम्मी जकणी तुरुक्षी, कीरी दिवडी अ सिंधविआ ॥ १ ॥ मारुविणी निंड नागरि, राइलिबी पारसी अ बोधव्या । तह अ निमित्ती य तहा चाणकी मूलदेवी अ ॥ २ ॥ '

વર્ત'માનમાં જે નવીન નવીન લિપિએા∸ભાષાએા નીકળે છે તે મૂલલિપિએાના

મારે લે લાલુવો. અવરુ ના ત્રીજા આસના અતે તીર્થ કરદેવની ઉત્પત્તિનો મારે લ શ્વા છે, આ ત્રીજા આરાના મનુષ્યા વજત્રવભનારાચસ લચ્છુવાલા સમજાતુરસસંસ્થાનવાળા તથા એક પલ્યાપમના આયુષ્યવાલા હાય છે, ત્રીજા આશાથી વાંચ મામાં, પાંચમામાંથી છકામાં અનુક્રમે રેલ્સ લચ્છુ સંસ્થાન ઉચાઇ વર્લુ ન્સ- ગંધ – સ્પર્શ – હીન, હીનતમ, હીનત- અત્તર સમજવા, રાગદેષકધાયાની વૃદ્ધિ પણ ક્રમશ: તેમજ સમજવી. એથીજ અત્યારે પંચમકાળમાં આપણને છેલ્લું સેવાર્ત સંઘયણ (હાડકાની સંધીના બાંધા વિશેષ) વર્તે છે, જેથી શરીરના ભાગને સ્વલ્પ ઉપદ્રવ થવાથી હાડકું લાંગી જાય છે અને અનેકપ્રકારના તેલ વિગેરના સેવનદારા મૂલસ્થિતમાં લાધવા પ્રયત્ન સેવવા પડે છે તેમજ કથાયાના ઉદય પણ વિશેષ જોવાય છે.

४ दुःवम सुषम;—આ આરામાં દુઃખ વિશેષ અને સુખ અલ્પ હોય છે. આ આરો ૪૨૦૦૦ વર્ષ-ચૂન ૧ કાેડાકાેડી^૩°સાગરાેપમ પ્રમાણ છે. આ આરામાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૧ ^{૩૧}પૂર્વકોડનું હાેય છે. પૂર્વે ત્રીજ આરાને અ'તે ઋષભદેવ

અમુક અંશે અપબ્રંશરૂપે હોવા સાથે તે તે દેશમાં કાઇ માણુસે નવીન પ્રવર્તાવેલી હોય છે, આથી અમુકકાળમાં જ તે લિપિએાનું ચલણ હાય છે અને ઉપરાક્ત સર્વભાષા–લિપિએા ન્યૂનાધિકતાવડે સર્વદા હોય છે.

२९. तथा चोक्तं जम्बूद्वीपप्रह्नस्याम्—'संघयणं संठाणं उचतं आउअं च मणुआणं। अणु-समयं परिहायह ओसप्पिणी कालदोसेण ॥ १॥ कोहमयमायलोहा ओस्रकं बहुए मणुआणं। कृडतूलकृडमाणं तेणाणुमाणेण सन्वंपि ॥ २॥

३० तथा चोक्तं हैमकोशे; - 'तत्रैकान्तसुषमारश्वतस्नः कोटिकोटयः । सागराणां सुषमा तु तिस्नस्तुन्नोटिकोटयः ॥ १॥ सुषमदुःषमा ते द्वे दुःषमसुषमा पुनः। सैका सहस्र्वेषाणां द्विचस्वारिश-सोमिता ॥ १॥ अथ दुःषमैकविशातिरच्दसहस्राणि तावति तु स्थात् । एकान्ततुःषमापि होतस्संस्था परेऽपि विपरीताः ॥ ३॥ प्रथमेऽरत्रये मर्त्याक्षिक्षेकप्रत्यजीविताः। त्रिक्षेकगव्यूत्युच्छ्र्यशक्तिक्षेकदिन-मोजनाः ॥ ४॥ कल्पद्रुफलसंतुष्टाश्चतुर्थेत्वरके नराः। पूर्वकोठ्यायुषः पश्चधतुःशतसमुच्छ्रयाः ॥ ५॥ पश्चमे तु वर्षशतायुषः सप्तकरोच्छ्याः । षष्टे पुनः षोडशाच्दायुषे हस्तसमुच्छ्याः ॥ ६॥ एकान्त दुःसप्रचिता उत्सर्पिण्यामपीदृशाः। पश्चानुपूर्व्या विश्वया अरेषु किल षट्स्विप ॥ ७॥ '

[ભાવાર્થ ઉપર કહેવાઇ ગયા છે.]

३१ पुरुषस्स उ परिमाणं सगरि खरु वासकोडिकक्ता ग । छणमं **य सहसा बोधव्या** वासकोडीणं ॥ १ ॥ ક્લામી શ્રયા, તેમને કૈવલ્યજ્ઞાન શ્રયાખાદ તેમનાં મરૂદેવા માલા લીર્ધ સ્થપામાં મહેલાં જ ³⁴ અંતકૃત કેવળી થઇ માણે ગયા ત્યારથી માણમાર્ગ શરૂ થયા, શ્રા માર્લ્ડ માથા આકારમાં શ્રાફ્ર રહ્યો. પ્રથમ લીર્ધ કર સિવાયના ³³ શ્રી અજીતનાશ પ્રમુખ ૨૩ લીર્ધ કરે આ ચાયા આરામાં જ માણે ગયા છે અને તે તે અવસર્પિણીમાં શ્વનારા ૨૪ લીર્ધ કરા પૈકી ત્રેવીશ લીર્ધ કરાતું આ કાળમાં જ સિદિગમન હાય છે, વળી પ્રથમચક્કવર્તી શ્રીમાન્ ભરતમહારાભ પહેલા આરામાં શ્યા છે અને બાકીના ૧૧ અક્કવર્તી લાસદેવ ૯ પ્રતિવાસદેવ ૯ ખલદેવ એ સવે ચતુર્ધ આરામાં ઉત્પન્ન શ્રયા છે. એ ૬૩ શલાકાપુર્ધ સિવાય જે નવ નારદ બાર રૂદ્ધ વિગેરે વિશિષ્ટ પુર્ધ થયા છે તે પણ ચતુર્ધ આરામાં શ્રયા છે. આ અવસર્પિણીમાં જ આ પ્રમાણે થયું છે એમ નહિ પરંતુ જે પ્રમાણે આ અવસર્પિણીમાં જ એને ચોથા આરામાં જેટલા લીર્ધ કર ચક્રવર્તી વિગેરે મહાન્ પુર્ધો થાય છે તે પ્રમાણે પ્રત્યેક અવસર્પિણીમાં સમજતું.

પ ³⁸दु:षम--- જેમાં કેવળ દુ:ખ હાય તે. આ દુ:ષમ આરા ૨૧૦૦૦ વર્ષ

3२--भ३देवा भाताना पुत्र ऋषलदेव स्वाभिक्षे दीक्षा अहल ३दी, तेक्षीना विधेशे १००० वर्ष रडीरडीने भातानी आंभे पडल आव्यां, क्षेवाभां ते क प्रलु व्यार धातिक्षण भपावी केवलज्ञान पाभी के नगरमां भाता रहें छे ते क नगर लहार पंधार्या, देविक्षे सभवसरल रूथुं, के वभते पौत्रप्रेरला धतां महदेवा भाता पोताना पुत्रनी सभवसरल्जी ऋहि कोवा वंदनार्थे हाथीना २६ घ पर लेसी नगर लहार आव्यां, त्यां आवतां क प्रलुना प्रलु अतिशयना प्रलावे अने तेना हर्षानंदे आंभना पडण तुर्तक याह्या गयां, पुत्रनी साक्षात् ऋहिनुं निरीक्षल करतां विलक्षल कावनाना योगभां क आंतकृत् क्षेवणी थ्यां अने त्यां क भेक्षिणमन थयुं. (क्षुका श्री ६९ प्रत्रत्र सुलेधिका) के भारे कावना-येगभा महिमा वर्ज्वतां क्षिकाल सर्वज्ञ कावनान् श्री हेभयंद्रस्ति योगशास्त्रभां कलावे छे- पूर्वमग्राप्तकार्याक्ष्यां करमानन्दनन्दिता । योगप्रभावतः प्राप महदेवा परं पदम् ॥ १ ॥ '

33 ' एतस्यामवसिंण्यामृषभोऽजितसंभवी । अमिनन्दनः सुमितस्ततः पद्मप्रभाभिषः ।। ९ ॥ सुपार्श्वश्चन्द्रप्रभक्ष सुविधिखाध ज्ञीतलः । श्रेयांसो वासुपूज्यश्व विमलोऽनन्ततीर्थकृत् ।। १ ॥ धर्मः शान्तिः कुन्थुररो मिहश्च मुनिसुवतः । निमर्नेमिः पार्श्वो वीरश्चतुर्विज्ञातिरईताम् ॥ ३ ॥ ४।।

આ પ્રમાણે ઉત્સર્પિણીમાં પણ ૨૪ તીર્થ કરે થાય છે, આમ બન્ને કાળમાં અનાદિ કાળથી તીર્થ કરાદિ શલાકા પુરૂષોની ઉત્પત્તિ ચાલી આવી છે અને ચાલશે, ફક્ત તે તે કાળના શલાકા પુરૂષો જુદા જુદા નામવાળા હોય છે.

૩૪ આ કાળમાં વીરનિર્વાસુથી અમુક વર્ષપછી કલંકી નામના રાજ્ય થવાના છે જે મહાઅધર્મી મહાપાપી મહાઘાતકી અને સમગ્ર પૃથ્વીના નગર પ્રામા સર્વને ઉખેડીને મામાં છે. આ આરામાં મનુષ્યાની ઉચાઇ ઉત્કૃષ્ટ સાતહાથની છે ખાને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૧૩૦^{૩૫} વર્ષનું હાય છે. ચાથા આરાના અન્તે ઉત્પન્ન થયેલા શ્રીઋહાવીરપરમાતમાં ચાથા આરાના ત્રણ વર્ષ અને સાડા આઠ મહિના લાકી સ્થા ત્યારે ૭૨ વર્ષનું આયુષ્ય ભાગવી સિહિપદ પામ્યા, ત્યારપછી તેમની ત્રીજી પાઠે શ્રીજં ખૂસ્વામિજી થયા. તેઓના સિહિગમનપછી મન:પર્યવજ્ઞાન વિગેરે દેશ વસ્તુના વિચેઠ થયા.

ફ્રેંડ્રી દેતા લોકાને હેરાન હેરાન કરશે. યાવત સાધુપાસેથી કર માગશે, આ ત્રાસથી ત્રાસ પાએલા સાધુઓ તથા શ્રાવકા જ્યારે ઇન્દ્રમહારાગ્તનું આરાધન કરશે, ત્યારે સંતુષ્ટ થયેલા ઇંદ્ર આ પૃથ્વીઉપર વૃદ્ધભ્રાહ્મણના રૂપે આવી કલંકીને હણીને તેના પુત્ર દત્તને શ્રાદી સાંપર્શ સારપંછી પુનઃ સર્વત્ર શાંતિ ફેલાશે.

આ કલંકી સંબંધી વિશેષ વર્ણન પ્રન્થાન્તરથી જેવું.

3પ આ પંચમ આરામાં વિશેષે પાશ્રાત્ય દેશામાં કવચિત ૨૦૦ વર્ષ સુધીનાં આયુષ્યા જાહેર થયેલાં છે. આથી એમ નથી સમજવાનું કે શાસ્ત્ર સાથે વિસંવાદ આવે છે, કારણ કે ઉક્ત જે (૧૩૦ વર્ષના આયુષ્ય સંખધી) વચન છે તે પ્રાયઃ સમજવું, બહુલતાએ તેમ દ્વાય અને કદાચિત કાઇક જીવવિશેષે પૂર્વભવે તથાપ્રકારનું ઉત્તમાત્તમ જીવરક્ષાદિ કાર્ય કર્યું હાય તા વધારે આયુષ્ય સંભવે. જે માટે યાગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

ः " दीर्घमायुः परं रूपमारोग्यं श्वाघनीयता । आहंसायाः फलं सर्वं किमन्यत्कामदैव सा ''॥ १ ॥

આપણે શ્રીવીરનિર્વાણથી પાંચમા સંકાના કૃતિહાસતરફ દિષ્ટ કરીશું! તો જાણવામાં આવશે કે જ્યારે ઇંદ્ર મહારાજ પંચમીથી અતુર્થીની સંવત્સરી કરનારા શ્રીમાન કાલિકાઆર્ય મહારાજની પરીક્ષાનિમિત્તે મનુષ્યલેકમાં વૃદ્ધ ધ્યાદ્માણનું રૂપ ધારણ કરી આઆર્ય ભગતંત સમીપે હાજર થયા હતા ત્યારે તેઓનું જેયોતિર્વિતપણું કતું છે તે જનણવાની કૃષ્ટળથી સ્વહસ્ત લંભાવી ' હે ગુફદેવ! માફે આયુષ્ય (હવે) કેટલું વર્તે છે તે (મારી રેખા તપાસી) કહા ' એમ જ્યારે કહ્યું લારે ધ્યાદ્માણને રૂપે આવેલા ઇન્દ્રની આ વિજ્ઞપ્તિથી શ્રીકાલિકાઆર્યમહારાજ આયુષ્યત્રી રેખા જોતાં જોતાં ૩૦૦ વર્ષ સુધી પહોંચ્યા. ત્યાં સુધી તેઓએ શંકા પણ ન કરી કે આ મનુષ્ય છે કે અન્ય કાઇ છે ' પણ જ્યારે રેખામાં ૩૦૦ થી આગળ આયુષ્ય જ્ઞાનદિષ્ટએ જોયું ત્યારે તેઓશ્રીએ શ્રુનના ઉપયોગથી કહ્યું કે હે આત્મન! તું મનુષ્ય નહિ પરંતુ સોધમે દેવલાકના ખુદ ઇન્દ્ર છા. આ ઉપરથી આપણે તા એ સાર લેવાના છે કે ૩૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય આ કાળમાં અંભળાય ત્યાં સુધીમાં કંઇ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. વર્તમાનમાં પાશ્ચાત્યભૂમિવર્તી ૧ માણમ ૨૫૦ વર્ષ જીવ્યો જનું સવિસ્તર ચરિત્ર પણ બહાર પડી સુક્યું છે, દીર્ઘ (લાંબા) આયુષ્યવાળા મનુષ્યા અતે તેની હંકીકત ઘણી વાર પ્રગટ થઇ છે અને થાય છે, પરંતુ ૩૦૦ વર્ષથી ઉપરના આયુષ્યવાળા મનુષ્યનું અસ્તિત્વ જણાયું નથી-તે યાગ્ય જ છે.

के भारे डर्ब छे है-

'मणपरमोहि पुलाए परिहारविसुद्धी उवसमे कप्पे। संजमतिग केवल सिज्झणा य जंबुम्मि वुच्छिना॥१॥'

ત્યાર બાદ સિદ્ધિગમનના આ પંચમકાળમાં વિચ્છેદ થયા, તદ્દલવ માક્ષ-ગામીપણાના અભાવ થયા, આ વિચ્છેદ ભરત ઐરવત ક્ષેત્રાશ્રયી જાણવા. (પરંતુ મહાવિદેહક્ષેત્ર કે જ્યાં હંમેશાં ચતુર્થ આરા છે ત્યાં માક્ષમાર્ગ સદા—ચાલુજ છે) જે કે આ કાળમાં આ ક્ષેત્રમાંથી સીધું માક્ષગમન નથી તથાપિ અહીં આ આત્મકલ્યાણાથે—પુષ્યોપાં નાથે કરેલી સર્વ આચરણાનું ક્લ આગામી લવમાં થનારી સિદ્ધિમાિતમાં પ્રખલ કારણરૂપ બને છે. આ કાળના જીવા અલ્પાસુષી પ્રમાદી શિથિલાચારી સંઘયણ (શરીરખળ) માં નિર્ખળ હાય છે, અનેક પ્રકારે અનીતિ પ્રપંચાદિ પાપકર્માને કરનારા મમત્વાદિભાવામાં વૃદ્ધિવાન્ હાય છે. તેમજ ધર્માધર્મના વિવેક નહિ રાખનાર હાય છે.

ાં કે આ પંચમ આરાને અંતે ક્ષાર અગ્નિ વિષાદિની અનેક ^{કહ}કુવૃષ્ટિઓ થાય છે, એથી વીજળીના ભયંકર ત્રાસા ઉત્પન્ન થાય છે અને ભયંકરવ્યાધિઓને ઉત્પન્નકરનાર ઝેરીજલની વૃષ્ટિ પડે છે તથા પૃથ્વીઉપર રહેલ વસ્તુને ખેદાનમેદાનકરી નાંખનાર ભયંકરમાં ભયંકર વાયરાઓ વાય છે અને એથી લોકા હા હા કરતાં કરતાં કર્ણસ્વરે આકંદ કરે છે તેમજ મહાત્રાસને પામે છે. પૃથ્વીઉપર આધારરૂપ કાેકપણ વસ્તુ આશ્ચયમાટે (ગૃહવસ્ત અન્નાદિ) રહેતી નથી, સર્વનદીઓના પાણી માત્ર સુકાઇ જાય છે, માત્ર શાધતી હાેવાથી ગંગા સિંધુ નદીના પ્રવાહ વિસ્તારમાં ગાડાના ચીલાપ્રમાણ અને ઊંડાઇમાં પગતું તળીયું ડુખે તેટલા જ હાય છે તે વખતે મનુષ્યો પાતાનું રક્ષણ કરવા ગંગા અને સિંધુ નદીઓના કાંઠાઓ ઉપર રહેલ ભેખરામાં શુકા જેવા ખીલના સ્થાના હાય છે ત્યાં રહે છે, અને ત્યાં દુ:ખી અવસ્થામાં વસાભાવે સ્ત્રીપુરૂષની મર્યાદારહિત

^{36,} આ કાળમાં કાળપ્રભાવે તેમજ આપણી તેવાપ્રકારની સાધનાશક્તિના અભાવે ક્વદર્શનદુર્લભ હોય છે. કવચિત સંભવિત ખેન પણ પ્રાયઃ આપણે આપણું સામર્થ્ય (વીર્ય) ફેરવી શકતા નથી કે જેયી દેવાનું આકર્ષણ ઘર શકે. આ કાળના વિશેષ ભાવામાટે 'ચંદ્રગુપ્ત' નૃપતિને આવેલા ૧૬ સ્વપ્ન અને તેના ઉપર રચાયેલ સ્વપ્ન પ્રખંધ 'વ્યવહારચૂલિકામાં તથા ઉપદેશપ્રાસાદ ' જુંગા.

૩૭ કળિકાળના કારણ વર્તમાનમાં પણ રૂધિર મત્સ્ય પત્થર તથા ચિત્રવિચિત્ર પંચવણી મત્સ્યાદિના વર્ષાદ ઘણ ઠેકાણ (પાશ્ચાત્યવિભાગામાં વિશેષ) પડે છે, એમ અનેકશઃ જગત્માં જાહેર થયેલ છે, કાઇ કાઇ અનાર્યદેશમાં અભ્રિપણ ઝરે છે એમ કહે છે.

નમાંપણ પણ વિચરે છે તથા ગંગા નદીના પ્રવાહમાં રહેલ મત્સ્યાનું ભક્ષણ કરીને નિર્વાહ કરે છે આ વખતે ચંદ્ર પણ અત્યંતશીતલ અને સૂર્ય અતિઉષ્ણ તેજને આપે છે.

આ સર્વભાવા પંચમ આરાના અન્તે ક્રમે ક્રમે પ્રારંભાય છે તેમજ ચતુ-વિંધ સંઘ, ગણ, ઇતરદર્શનાના સર્વધર્મી, રાજ્યનીતિ, બાદરઅગ્નિ, રાંધલું, વિગેરે પાકચ્ચવહાર, ચારિત્રધર્મ સર્વ ક્રમે ક્રમે વિચ્છેદ પામે છે.

તથા ચરમતીર્થ પતિનું શાસન કે જે અવિશ્વિષ્ઠ માથે ચાલ્યું આવે છે જેમાં છેલ્લા સમયે પણ શ્રીદુપ્પસહસૂરિ, કલ્ગુશ્રી સાધ્વી, નાગિલનામા શ્રાવક અને સત્યશ્રીનામા શ્રાવકારૂપ અતુવિધસંઘ વિદ્યમાન છે તે શાસનના અને સંઘના પણ આ પંચમઆરાના અંતિમદિવસના પ્રથમપ્રહર પૂર્ણ થયે વિશ્લેદ થશે. અર્થાત્ પૂર્વાદ્વકાળે શ્રુતધર્મ, આચાર્ય, સંઘ અને જૈન ધર્મના વિશ્લેદ થશે; મધ્યાન્હે વિમલવાહનરાન, સુધર્મમંત્રી અને તેના રાજ્યધર્મ વિશ્લેદ જશે અને સંધ્યાકાળે બાદરઅમિ વિશ્લેદ પામશે. જે માટે શ્રી કાલસમિતિમાં કહ્યું છે કે—

- ⁶ तह सग्गचुओ दुप्पसहो, साहुणी अ फग्गुसिरि । नाइलसङ्घो सङ्घी सङ्घसिरि अंतिमो संघो ॥ २ ॥ ²
- ' सुअ सूरि संघ धम्मो पुवहे छिज्ञइ अगणि सायै। निव विमलवाहणो सुहुममंति नयधम्म मज्झहे ॥ १॥ '

६ दु:षम दु:षम— જેમાં દુ:ખ દુ:ખ હોય, સુખના બીલકુલ અભાવ હોય તે. આ આશા પણ ૨૧૦૦૦ વર્ષ પ્રમાણના છે. આ આશાના મનુષ્યાનું ઉત્કૃષ્ટ શરીર પ્રમાણ છે હાથનું, આયુષ્ય—પુરૂષનું ૨૦ વર્ષનું અને સ્ત્રીનું ૧૬ વર્ષનું હાય છે. પંચમઆશના અંતે કહેલા સર્વ દારૂણ ઉપદ્રવા છદ્દા આશમાં તેથી વિશેષ પ્રમત—! ખુમાં ચાલુ સમજવા. આ આશમાં સ્ત્રીઓ અત્યન્ત વિષયાસકત અને શીઘ્ર શૈવનને પામનારી હોય છે, છફે વર્ષે ગર્ભને ધારણકરનારી અને નાની ઉમ્મરમાંથી જ ઘણા આળકઆળિકાના દુ:ખે કરી જન્મઆપનારી હોય છે. આમ આ બિચાશ નિષ્પૃશ્વિયા જીવા આ આશના કાળ દુ:ખેશી મહાકષ્ટે પૂર્ણ કરે છે.

॥ इति अवसर्पिणीवडारकस्वरूपम् ॥

॥ उत्सर्पिणीस्वरूपमारभ्यते ॥

પૂર્વે અવસર્પિણીના ६ આરાતું સ્વરૂપ ડુંકામાં દર્શાવ્યું, તેથી વિપરીત પશ્ચાતુ પૂર્વીએ ઉત્સર્પિણીના ૬ આરાતું સ્વરૂપ દર્શાવાય છે.

૧ દુ: धम दु: धम आरो-જેમાં દુ: ખઘણું હોય તે. આ આરે ર૧૦૦૦ હજાર વર્ષ પ્રમાણના છે અને લગભગ ઘણીરીતે અવસર્પિણીના ૧ ઠ્ઠા આરામાં પ્રારંભથી પર્ય તસુધી જેમ ક્રમે ક્રમે દરેક પદાર્થીના ભાવા હીન શ્રતા જાય છે તે પ્રમાણે ઉત્સર્પિણીના પ્રથમઆરામાં ક્રમે ક્રમે દિન પ્રતિદિન વર્ણ ગન્ધાદિ આયુષ્ય સંધ્યસ્થ સંસ્થાનાદિમાં શુભપણાની વૃદ્ધિ થતી જાય છે.

આ આરા સર્વપ્રકારના કાળલેદના સમયે જ પ્રારંભાય એટલે પ્રથમ ઉત્સિપિણી પછી અવસર્પિણી એવા ક્રમ હાય છે.

२ दु:षम आरो--- આ આરામાં દુ:ખ હાય છે પરંતુ અતિશયદુ:ખના અલાવ વર્તે છે. અવસર્ષિણીના પાંચમા અને ઉત્સર્પિણીના ખીજો આરા સમાન સ્વરૂપવાળા હાય છે. આ આરાના પ્રારંભમાં पुष्करावर्तमहामेघ ^{३७} મુશળધારાએ સાત દિવસ સુધી અખંડ વરસે છે, અને તેની શીતલતાથી પૃથ્વી ઉપર સર્વાતમા-એાને અત્યન્તશાન્તિ પેદા થાય છે. ત્યારબાદ क्षीरमहामेघ સાત દિવસ સુધી અખંડવર્ષી ભૂમિમાં શુભ વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શાદિ પેદા કરે છે, ત્યારબાદ अमृतमेघ पश तेटला क हिवस जाकवीक सह वर्षी वनस्पतिकामां पंच प्रधा-રના રસોને ઉત્પન્ન કરે છે. આ પ્રમાણે સંપૂર્ણ ભરતક્ષેત્રમાં એકીસાથે વર્ષતા મેઘવડે અનેકજાતની વનસ્પતિઓ અનેકપ્રકારે સુંદર સુંદર રીતિએ ખીલી નીકળે છે. (અવ૦ ના છઠ્ઠા આરે જો કે સર્વવસ્તુના વિનાશ કહ્યો છે પણ તેનું ખીજરૂપ અસ્તિત્વ તા સર્વનું હાય છે) આ મેઘ વધી રહ્યા ખાદ સર્વ ખીલવાસી જેના બીલબહાર નીકળી અત્યન્તહર્ષને પામતા જાતજાતની સુંદર વનસ્પતિ વિગેરેની લીલાઓને અનુભવતા પરસ્પર ભેગા થઇ " આપણે હવેથી દારૂષ દુર્ગતિના હેતુરૂપ માંસાહારને વર્જ વનસ્પત્યાદિના આહાર કરવા " ઇત્યાદિ નિયમા ઘડે છે. આ આરા અવસર્પિણીના પાંચમા આરા સમાન હાવાથી આયુષ્ય વધતાં ૧૩૦ વર્ષનું થાય છે સંઘયણ, સંસ્થાન શરીરની ઉંચાઇ વિગેરે સર્વ ક્રમે ક્રમે વૃદ્ધિવાળું થતું સમજવું.

3 दु:षम सुषम आरो-જેમાં દુ:ખ ઘણું સુખ થાડું હોય તે. ખીજા આરાના ૨૧૦૦૦ વર્ષ વીત્યાળાદ ત્રીજો આરા પ્રવર્તે છે. આ આરામાં આયુષ્ય વધતું વધતું પૂર્વક્રોડવર્ષપ્રમાણુ અને મનુષ્યાની ઉંચાઇ ૫૦૦ ધનુષ્યની થાય છે.

૩૭ સાંબેલાના જેવી વિષ્કમ્ભવાળી ધારાઓ તે.

આ આરામાં મનુષ્યાને સિદ્ધિગતિમાં તથાવિધ સામગ્રોને પામી સિદ્ધિગમન કરવું હાય તા કરી શકવામાટે સિદ્ધિમાર્ગ ખુલ્લા હાય છે. આ આરા અવસપિંશીના ચાથા આરા સમાન હાવાથી સર્વભાવા તે પ્રમાણે સમજવા. માં આરામાં સર્વ નીતિનું શિક્ષણ શિલ્પકળાદિ સર્વ વ્યવહારાને જિનેશ્વરા મવર્તાવતા નથી, પરંતુ લોકો તથાપ્રકારની વ્યુત્પન્નખુદ્ધિવાળા હોવાથી જ પૂર્વના ક્ષયાપશામે અને સાથે તે ક્ષેત્રના અધિષ્ઠાતાના તથાવિધ પ્રભાવે સર્વ અનુકળન વ્યવદ્વારા પ્રવર્તમાન થાય છે. આથી જ ' અવસર્પિ ણીવત્ ઉત્સર્પિ ણીમાં સર્વ-જ્યવહારા કુલકરા પ્રવર્તાવતા નથી ' એવું જે શાસ્ત્રીય કથન છે તે યુક્તિસંગત છે. જે કે કુલકરા આ ઉત્સર્પિણીના ચાથા આરાના પ્રથમવિભાગમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પણ વ્યવહાર પ્રવર્તાવવાનું તે કાળમાં કુલકરાને પ્રયોજન રહેતું નથી, કારણકે સર્વ વ્યવહારા ત્રીજા આરામાંથી જ શરૂ થઇ ચુકેલા હાય છે. અહિં આ કેટલાંક આચાર્યો ઉત્સર્પિણીના ચાથા આરામાં ૧૫ કુલકરાની ઉત્પત્તિ માને છે અને તેથી તે વખતે ધિક્કારાદિ ત્રણ દંડનીતિ પ્રવર્તાવે છે એમ કહે છે. જો કુલકરની ઉત્પત્તિ માનવામાં ન આવે તેા સંપૂર્ણ ઉત્સર્પિણી કુલકરરહિત થઇ જાય અને કુલકરની ઉત્પત્તિવાળી અવસર્પિણી જ રહે! માટે એ મતે પેણું કુલકરાની ઉત્પત્તિ તા વાસ્તવિક સમજાય છે.] ઉત્સિપિણીના ત્રીજ આરામાં પ્રથમતીથ કર^{ાવ}પદ્મનાભાદિ વિગેરે ૨૩ તીર્થ કરાેની ઉત્પત્તિ કહેલી છે.

उक्तं च;—' गुणनवइपरकसेसे, इह वीरो निव्युओ चउत्थारे। उस्सप्पिणी तइयारे, गणु एवं पडमजम्मे॥

અવસર્પિણીના જે છેલ્લા તીર્થ કર તેના સરખા ઉત્સર્પિણીના પહેલા તીર્થ કર હાય. એ પ્રમાણે શાસ્ત્રોમાં જેવી રીતે ક્રમ કહ્યો છે તેવી રીતે યથા-સંભવ એઇ વિચારવા. આ કાળમાં પણ ૨૪ તીર્થ કર, ૧૧ ચક્રવર્તિ ૯ અળદેવ, ૯ વાસુદેવ, ૯ પ્રતિવાસુદેવ, ૯ અળદેવ, ૯ નારદ વિગેરે ઉત્પન્ન થાય છે.

૪ દુ: पम सुपम आरो-સુખ ઘણું દુ: ખ થાડું તે. આ આરેા અવન્ના ત્રીજા આરા સરખા સમજવા. આ આરામાં ત્રણ ભાગની કલ્પના કરવી. એમાં પહેલાવિભાગમાં રાજધર્મ, ચારિત્ર, અન્યદર્શનિયાના સર્વધર્મા તથા ખાદર અમિ વિશ્છેદ પામશે. આ આરાના પહેલા ૮૯ પખવાડિયાં વીત્યે છતે ઉત્સ-

३८ भाविन्यां तु पद्मनाभः श्रूरदेवः सुपार्श्वकः ॥ स्वयंप्रभश्च सर्वानुभूतिदेवश्वतोदसौ । पेढालः पोट्टिलश्चापि शतकीर्तिश्च सुन्नतः ॥१॥ अममो निष्कपायश्च निष्पुलाकोऽथ निर्ममः । चित्रगुप्तः समाधिश्च संवरश्च यशोधरः ॥२॥ विजयो मल्लदेनौ चानन्तवीर्यश्च भद्रकृत् । एवं सर्वावसर्पिण्यु- त्सर्पिणाषु जिनोत्तमाः ॥ ३ ॥

પિંક્યુના રેષ્ઠ માં લીર્થ કર તથા છેલ્લા ચક્રવલી ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારપછીના બીજા અને ત્રીજા બન્ને ભાગમાં અવસર્પિણીમાં કહેલ છે તેમ યુગલિક ધર્મની પ્રવૃત્તિ પુન: શરૂ થાય છે.

' प्रविष्णारो—अवसिर्धिशीना भीजा आरा सरभा ભાવાવાળા आ आरे। समक्ते. આ આરામાં કેવળ સુખ જ હાય છે.

६ सुवमसुवम आरो—જેમાં કેવલ ઘણું સુખ હાય તે. આ આરા સવ-સર્પિણીના પ્રથમ આરા સરખા સર્વરીતે વિચારવા, જેનું સ્વરૂપ અવસર્પિણીના ત્રક્ષન પ્રસંગ સર્વ દર્શાવાયું છે.

આ પ્રમાણે દશ કાેડાકાેડીસાગરાેપમની અવસર્પિણી અને દશ કાેડાકાેડી-સાગરાેપમની ઉત્સર્પિણી મળી એક કાલચક્ર^{૩૯} થાય છે. જે માટે કહ્યું છે કે—

> " कालो द्विविधोऽवसार्पण्युत्सार्पणी विभेदतः । सागरकोटिकोटीनां विंशत्या स समाप्यते ॥ १ ॥ अवसार्पण्यां षडरा उत्सर्पिण्यां त एव विपरीताः । एवं द्वादशभिररैर्विवर्तते कालचक्रमिदम् ॥ २ ॥ "

॥ इत्युत्सर्पिणीषडारकस्वरूपम् ॥

॥ पुद्गलपरावर्तनुं संक्षिप्त स्वरूप ॥

अवतरण—પૂર્વ અવસિષિણી અને ઉત્સિષિણીનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું. હવે તેથી આગલા કાળ પુદ્દગલપરાવર્લ છે અને તે ચાર^૪ પ્રકારના અને સૂક્ષ્મ-આ**કર** ભેદે કરી આઠ પ્રકારના થાય છે, તેનું યત્કિંચિંત સ્વરૂપ દર્શાવાય છે—

॥ अथ बादर-द्रव्य-पुद्गल-परावर्त ॥ १ ॥

बाव्रह्रव्यपुद्गलपरावर्त १:-पुद्गलपरावर्त એटबे पुद्गलानां परावर्तः यस्मिन् कालविशेषे स पुद्गलपरावर्तः, એटबे पुद्गलानां चतुर्दशः २%वात्भक्षे।क्रवर्ती

३९ यदुक्तं धर्मघोषस्रिभः—' सुदुमद्धारय दसकोडाकोडी, छ आराऽवसप्पिणसिपणी। ता दुक्ति कालचक्कं, वीसायरकोडिकोडीओ ॥ १ ॥ '

४० यदुक्तं सूक्ष्मार्थसंप्रहे—' स्यात्पुद्गलपरावक्तांऽनन्तावोत्सर्पिणीभितः । द्रव्यक्षेत्रकालभावमेदैः स तु चतुर्विधः ॥ २ ॥ '

સમસ્તપુદ્દગહોાનું - परावर्त: ઔદારિકાદિશરીરપણે શ્રહણ કરી વર્જવારૂપ પરાવર્તન यस्मिन्- જેમાં ત્રઃ – તે પુદ્દગરૂપરાવર્તઃ કહેવાય છે. તેના દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને સાવ એમ ચાર વિભાગા છે. અને દરેકના પુનઃ સૂક્ષ્મ અને બાદર એવા બે બે લેદા છે તેમાં સ્થ્લદ્દષ્ટિએ પ્રત્યેક પુદ્દગલપરાવર્ત અનંતઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પ્રમાણ હાય છે.

यदाहुः शतककर्मप्रनथे-" दैन्वे खित्ते काले भावे, चउह दुह बायरो सुहुमो। होइ अणंतुस्सिपणी परिमाणो पुग्गलपरट्टो ॥१॥"

સંસારરૂપી ભયંકરઅટવીમાં ભ્રમણકરતો કાઈ પણ આત્મા જ્યારે ચાદરાજ— લાકવર્તી જે સર્વપુદ્દગલા વર્તે છે તે સર્વપુદ્દગલાને અનંતજન્મમરણ કરવાવડે સ્વસ્વયાગ્ય ઐાદારકાદિશરીરપણે અનુત્ક્રમે શ્રહણ કરીને મૂકે તેમાં જેટલા કાળ લાગે તેને ' बादरद्रव्यपुद्गलपरावर्त ' કહેવાય.

[આ પુદ્દગલપરાવર્તમાં એક સમયે ઔદારિકપણુ પુદ્દગલા થહેલુ કર્યા તે ઐાંગની ગલુત્રીમાં ગલુવા. વૈક્રિયપણુ ગ્રહ્યા તે વૈક્રિયમાં. તૈજસકાર્મલુના પુદ્દગલા શહેલું કરાય તે તૈંગ કાગમાં ગણી લેવા. આમાં નવીનનવીન શ્રહ્યું કરાતાં (अग્રहीत) ઔદારિકાદિપુદ્દગલાની ગલુત્રી લેવાની છે.]

॥ सूक्ष्मद्रव्यपुद्गलपरावर्त ॥ २ ॥

ઉપર કહેલા આવ પુરુ પરમાં ક્રમ વિના પુદ્દગલ શ્રહ્યું હતું, પરંતુ આ બીજા લેઠમાં તો ઔદારિક, વૈક્રિય, ^{૪૧} તેંજસ, ભાષા, શ્વાસા વ્યાસ, મન અને કાર્મ**ણ,** એ સપ્ત ^{૪૨}વર્ગલામાંની કાેંકપિલ એક વર્ગલાપાલે સર્વ પુદ્દગલાને શ્રહ્યું કરે અને મૂકે ત્યારે જ આ સ્ક્ષ્મદ્રવ્યપુદ્દગલપરાવર્ત્ત થઇ શકે, પરંતુ અમુક વખતે એક વિવક્ષિતવર્ગલાના પુદ્દગલાને ક્રસ્સી બીજી વૈક્રિયાદિ ભિન્નભિન્નવર્ગલાવડે પુદ્દગલશ્રહ્યું કરવા લાગ્યા, વળી પુન: પૂર્વની વર્ગલાવડે પુદ્દગલશ્રહ્યું શરૂ કર્યું, આ પ્રમાણે વચ્ચે વચ્ચે બીજી વર્ગલાના પુદ્દગલા ગણત્રીમાં ન લેવાય,

૪૧ વૈક્રિય પછી આહારકવર્ગણા ગ્રહ્ણ કેમ ન કરી ? તાે એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સમ-જવાતું જે આહારકશરીર સારાએ ભવચક્રમાં ફક્ત ચારજ વાર એક જીવાશ્રયી પ્રાપ્ત થાય છે (ત્યારબાદ તે જીવ માેક્ષે જનારા હાેય છે,) તેથી આ વર્ગણાપણે સર્વપુદ્દાઓ પ્રહ્યુ થઇ શકતા નથી, એથી તેનું ગ્રહ્ણ કર્યું નથી.

૪૨ સાતે વર્ગ હ્યાંઓનું અલ્પળહત્ત્વ શતક કર્મ પ્રંથાદિવૃત્તિદ્વારા જાણવું.

લાકાકાશવર્તી સર્વ પુદ્દગલ પરમાણુઓને વિવक्षित કાઇપણ એક ઔદારકાદિવર્ગ-ભાષણે પારભુમાવીને મૂકે તે ४३५ सहमद्रव्यपुद्गलपरावर्त १ કહેવાય.

भा प्रभाषे वैद्धियवर्शधावि पुर्विते अढ्युक्ति ने भूके त्यारे 'वैक्कि-यद्रव्यपुद्गलपरावर्त ' केंद्रेवाय, श्रेभ के के वर्शधावि देशिक्षाक्षवर्ती पुर्विते अढ्युक्त्रवा पूर्वक भूके त्यारे ते ते 'पुर्गलपरावर्त ' काखुवा.

॥ बादरक्षेत्रपुद्गलपरावर्त ॥ ३ ॥

ચાદરાજલાકના સર્વઆકાશપ્રદેશા મૃત્યુકાળ વખતે એવી રીતે ફરસે કે -એક આકાશપ્રદેશ ગણતરીમાં આવે અને પ્રથમ જે આકાશપ્રદેશાઉપર મૃત્યુ થયેલ હાય તેજ આકાશપ્રદેશાઉપર પુનઃ મૃત્યુ થાય તા તે આકાશપ્રદેશાઉપર પુનઃ મૃત્યુ થાય તા તે આકાશપ્રદેશાઉપર પુનઃ મૃત્યુ થાય તા તે આકાશપ્રદેશ ગણતરીમાં ન આવે. એમ ક્રમે કે ઉત્ક્રમે લાકના કાઇ પણ આકાશપ્રદેશ મરણવડે ફરસ્યા વિના ન રહે ત્યારે 'बादरक्षेत्रपुद्गळपरावर्त 'થાય.

પ્રશ્ન— જીવની અવગાહેના અસંખ્ય આકાશ પ્રદેશપ્રમાણુ છે તેથી જીવ મરણુકાલે અસંખ્યઆકાશપ્રદેશોને સ્પર્શે છે તે પછી તમે એક આકાશ-પ્રદેશની સ્પર્શનાથી ગણુત્રી કેવી રીતે ગણાવા છા ?

ઉત્તર:— જો કે મરણુકાલે અવગાહનાશ્રયી જીવ અસંખ્યઆકાશપ્રદેશાને-સ્પર્શે છે, પરંતુ અહિં તો તેમાંના કાેકિપણ એકજ આકાશપ્રદેશની ગણુત્રી લેવી અને વળી મરણુકાલે સ્પર્શાયેલા આકાશપ્રદેશા પૈકી જે વિવક્ષિત સ્પૃષ્ટઆકાશપ્રદેશ તે ગણુત્રીમાં ન લેતાં પૂર્વે અસ્પૃષ્ટ (કાેકિપણ મરણુકાલે નહિ સ્પર્શાયેલ) લેવા. એ પ્રમાણે પંચસંગ્રહના મત કહ્યો. ગત્તક્રક્તમંત્ર-થકૃત્તિના મતે તાે મરણુકાલની અવગાહનાપ્રમાણ સર્વપ્રદેશા ગણુત્રીમાં લેવા એમ જણાવે છે, આથી કાળ અલ્પ થાય છે, અને પ્રથમના મતે ઘણા કાળ થાય છે, એ યથાયાગ્ય સ્વત: વિચારી લેવું.

॥ सूक्ष्मक्षेत्रपुद्गलपरावर्त ॥ ४ ॥

પૂર્વે બારુ ક્ષેરુ પુરુ પરાવર્તમાં તા કાઇ પણ સ્થાનવર્તી નવીન નવીન જે જે આકાશપ્રદેશ જીવ મૃત્યુપામતા તે તે આકાશપ્રદેશ ગણત્રીમાં લેવાતા હતા. પરંતુ આમાં તા એક જીવ પ્રથમ જે આકાશપ્રદેશે મરણુપામી પુન: " કોઇ પણ

૪૩ અન્યઆચાર્યો સાતવર્ગણાથી પુદ્દગલપરાવર્ત નહીં ગણાવતાં ઔદારિક વૈક્રિય તૈજસ અને કાર્મણ એ ચારજ વર્ગણાશ્રયી સ્- દ્રવ પુદ્દગલપરાવર્ત નું પ્રમાણ જણાવે છે.

ક્યાનના આકાશપ્રદેશા ઉપર મરણ પામે તે ગણત્રી ન હેતાં " જ્યારે પ્રથમ-મૃત્યુ પામેલ આકાશપ્રદેશની જેડેના જ (બીજા) આકાશપ્રદેશે મૃત્યુ પામે ત્યારે તે આકાશપ્રદેશ ગણત્રીમાં લેવાય, અર્થાત્ દ્વરદ્વરના આકાશપ્રદેશોને ગણત્રીમાં ન હૈતાં પંક્તિબહઆકાશપ્રદેશોની શ્રેણીએ અનુક્રમે મરે, એમ આકાશપ્રદેશોને સ્પર્શતાં સમગ્રઆકાશપ્રદેશા જયારે ક્રમશ: મરણવડે સ્પર્શાઇ જાય ત્યારે સ્લ્મક્ષેત્રવુદ્રજવરાવર્ત થાય.

॥ बाद्रकालपुद्गलपरावर्त ॥ ५ ॥

ક્રેાઈ પણુ એક જીવ ઉત્સર્પિણી અથવા અવસર્પિણીની શરૂઆતના પ્રથમ સમયે મરાષ્ટ્ર પામ્યા, એ જ જીવ બીજી વાર દ્વરના સમયે મરાષ્ટ્ર પામ્યા, વળી પુન: તેથીએ દ્વરના સમયે મરાષ્ટ્ર પામ્યા, એમ અનુત્ક્રમે અસ્પૃષ્ટ (નિહ સ્પર્શાયેલા) સમયામાં મરાષ્ટ્ર પામે, એમ ૧ કાળચક્રના (ઉત્સ્રુગ્ અવગ્ના) સર્વસમયા મરાષ્ટ્રવેડ (ક્રમ વિના) સ્પર્શાઇ રહે ત્યારે बादर कालपुद्रलपरावर्त 'થાય.

॥ सूक्ष्मकालपुद्गलपरावर्त ॥ ६ ॥

પૂર્વે અનુત્કને કાલચકના સમયાની સ્પર્શનાવડે ગણત્રી લીધી, આ ભેદમાં તો ઉત્સર્પિણી અથવા અવસર્પિણીના પ્રથમસમયે એક જીવ મરણ પામ્યા, પુન: કેટલેક કાળે એ જ ઉત્સર્પિણી યા અવસર્પિણીના બીજાસમયે મરણ પામ્યા, ત્રીજી વાર કેટલેક કાળે ત્રીજાસમયે મરણ પામ્યા. એમ અહિં ત્રણસમયા ગણુ- ત્રીમાં લેવાય. પરંતુ પહેલા-બીજો-ત્રીજો વિગેરે સમયવર્જી કાળચકના કાઇ પણ સમયામાં જેટલીવાર મરણ પામ્યા તે સર્વ ગણત્રીમાં ન લેવા. એક જીવાશ્રયી ઓછામાં એછા એકસમય ગણત્રીમાં લેતાં ૧ કાળચક તા છેવટ થાય જ! એમ કરતાં જ્યારે તે જીવ કાળચકના સમગ્રસમયા અનુકમે સ્પર્શી રહે ત્યારે ' त्रसम्बाळपृद्गळप ' થાય.

॥ बादरभावपुद्गलपरावर्त ॥ ७ ॥

સંયમના અસંખ્યાતા સ્થાનકાથી તીવમંદાદિભેદે रसवंघના અધ્યવસાય સ્થાનકા અસંખ્યાતગુણા (સર્વલાકાશપ્રદેશપ્રમાણ) છે, એમાં પ્રત્યેક અધ્યવસાયસ્થાનક મરતા જ્યારે રસખંધના સર્વાધ્યવસાયોને ક્રમ વિના મરણ વડે છવ સ્પર્શી રહે ત્યારે ' વાળ માળ વુળ વળ થાય.

॥ सूक्ष्मभावपुद्गलपरावर्त ॥ ८॥

પૂર્વે ક્રમવિના મરાષ્ટ્રમપશી અધ્યવસાયાની ગાળુત્રી કરવાપૂર્વ કાળવકતત્યતા ખતલાવી, પરંતુ સૂક્ષ્મ ભાવપુદ્દગળપરાવર્ત કાળ આ પ્રમાણે;—જે વખતે પ્રથમ સર્વમન્દ (સર્વજઘન્ય) અધ્યવસાયસ્થાન છે જીવ મરાષ્ટ્ર પામ્યો હતા, પુન: કાળાંતરે તેથી અધિક કષાયાંશવાળા બીજા અધ્યવસાયસ્થાન છે મરે, એમ કેટલેક કાળાંતરે તેથી અધિક કષાયાંશવાળા ત્રીજે અધ્યવસાય મરે, એમ ક્રમશ: રસ અધના અધ્યવસાયસ્થાન છે ને મરાણવઉ સ્પર્શે તે ગાળુત્રીમાં લેવા. (આઘાપાછા અધ્યવસાયે મરે તે ગાળુત્રીમાં ન લેવા) એમ કરતાં સર્વાધ્યવસાયો ક્રમશ:સ્પર્શી રહે ત્યારે ' સ્ફ્રમમાવ વૃદ્યા ભપરાવર્ત ' થાય.

આ પુદ્દગલ પરાવર્તો અનંત ઉત્સિપિં છી અવસિપિં છી પ્રમાણ સમજવા, પરંતુ અનંતમાં અનન્તભેદા હાવાથી આદર પુરુ પરાવર્ત્ત કરતાં સૂક્ષ્મ પુરુ પરાવર્ત્ત અનન્તગુણાદિક સમજવા. (અર્થાત્ આદરદ્રવ્યપુદ્દગલપરાવર્ત્ત કરતાં સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટ પુરુ પરાવર્તની અનંતી ઉત્સિપિં છી અવસિપિં છી પૂર્વ-કરતાં અનન્તગુણી જાણવી).

यदाहुर्नवतत्त्वे—' उस्सिप्पिणी अणंता! पुग्गलपरियहओ मुणेयन्त्रो। तेऽणंताती अद्धा। अणागयद्धा अणंतगुणा॥ १॥ '

ઉપર શું શું વસ્તુસ્વરૂપ કહી ગયા ? તેના સંગ્રહ રૂપે ગાથા—

' समयाविल य मुहुना, दिवसमहोरत्तपरकमासा य । संवच्छर जुग पलिया सागर ओसप्पि परियट्टा ॥ १ ॥ '

આ પ્રમાણે સમયથી પ્રારંભીને પુદ્દગલપરાવર્ત સુધી કાળનું ટું ક વિવેચન કર્યું.

॥ इति समयादिकं पुद्गलपरावर्त्तान्तं कालस्वरूपं समाप्तम् ॥

अवतरण:— હવે વ્યાંતર દેવદેવીઓની જઘન્ય તેમજ ઉત્કૃષ્ટ આયુ: સ્થિતિ કહેવાપૂર્વક જયાતિષી દેવદેવીએાનું જઘન્યાત્કૃષ્ટ આયુષ્ય વર્જુ वे छे;—

वंतरियाण जहन्नं, दसवाससहस्सपिलयमुक्कोसं। देवीणं पिलअदं, पिलयं अहियं सिसरवीणं॥ ५॥ लक्षेण सहस्सेण य, वासाण गहाण पिलयमेएसिं। ि दिइअद्धं देवीणं, कमेण नक्खत्तताराणं ॥ ६॥ पिलअद्धं चउभागो, चउ अड भागाहिगाउ देवीणं। चउजुअले चउभागो, जहन्नमडभागपंचमए॥ ७॥

સંસ્કૃત છાયા:—

व्यन्तराणां जघन्यं, दश्चर्षसहस्रं पल्यग्रुत्कृष्टम् । देवीनां पल्यार्द्धं, पल्यमधिकं शश्चिरवीणाम् ॥ ५ ॥ लक्षेण सहस्रेण च, वर्षाणां ग्रहाणां पल्यमेतेषाम् । स्थित्यर्द्धं देवीनां, क्रमेण नक्षत्रताराणाम् ॥ ६ ॥ पल्यर्द्धं चतुर्भागश्चतुरष्टभागाधिकायुर्देवीनाम् । चतुर्युगले चतुर्भागो, जघन्यमष्टमभागः पश्चमके ॥ ७ ॥

શબ્દાથ[°]:—

वंतरियाण=०थं तरे।नुं
जहत्रं=४धन्थ
दस=६श
वास=वर्ष
सहस्य=६अ२
पिलयं=५६थे।५भ
उक्कोसं=६८१
देवीणं=देवीओ।नुं
पिलअदं=अर्ध५२थे।५भ
पिलयं=५६थे।५भ
सहयं=अधिः
सिरवीणं=२६४,५४ नुं
लक्खेण=३।५५८
चउमागो=५६थे।५भने। थे।थे। भाग

चउ=थे।थे।
अड=आहमे।
भागाहिग=डांधंड अधिड लाग
आउ=आयुष्य
देवीणं=देवीक्यानुं
सहस्सेण=ढुका२वंडे
य=अने
वासाण=वर्षाना
गहाण=अढेानुं
पलियं=पद्यापम
एएसिं=क्ये चंद्रसूर्यअढे। विशेरेनी
टिइ=स्थिति
अडं=अर्ध
देवीणं=देवीक्यानी
क्रमेण=अनुहुमे

नक्तच=नक्षत्र ताराणं=तारायोातुं पल्लिबद्धं=अर्धः पहये।पम चडजुझले=थार थुअसने विषे चडमागो≕ચાથાભાગ जहन्न=જધન્ય अडमाग=આઠમા ભાગ पंचमए=પાંચમા યુગલમાં

गाणार्थ:— ભ્યંતરદેવા તથા દેવીઓનું જઘન્યઆયુષ્ય દશહજાર વર્ષ પ્રમાણુ છે અને ઉત્કૃષ્ટઆયુષ્ય પલ્યાપમ પ્રમાણુ છે, વ્યંતરદેવાની દેવીનું ઉત્કૃષ્ટઆયુષ્ય અધિપલ્યાપમ જેટલું છે. ચંદ્રનું એક લાખવર્ષ અધિક એક પલ્યાપમ અને સૂર્યનું એક હજાર વર્ષ અધિક એક પલ્યાપમ પ્રમાણુ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે. શ્રહાનું ઉત્કૃષ્ટઆયુષ્યનું પ્રમાણુ એક પલ્યાપમ છે, એ ચંદ્રસૂર્ય અને શ્રહાની દેવીઓનું તેમના કરતાં અધું છે. નક્ષત્ર અને તારાનું અનુક્રમે અધિ પલ્યાપમ તથા પલ્યાપમના ચાથા ભાગપ્રમાણુ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે અને તે અને તે અને દેવીઓનું અનુક્રમે કાંઇક અધિક પલ્યાપમના ચાથા ભાગ તથા કાંઇક અધિક પલ્યાપમના આઠમા આઠમા ભાગપ્રમાણું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે. તેમજ ચાર યુગલને વિષે જઘન્યઆયુષ્ય પલ્યાપમના ચાથા ભાગ છે. તેમજ ચાર યુગલને વિષે જઘન્યઆયુષ્ય પલ્યાપમના આઠમાં ભાગ છે. તેમ પાંચમા યુગલમાં જઘન્યઆયુષ્યનું પ્રમાણુ પલ્યાપમના આઠમા ભાગ છે. તા પાતા દ્વા છા

विशेषार्थ:—બ્યંતરનિકાયના દેવા તથા દેવીઓનું પણ જઘન્યઆયુષ્ય ભુવનપતિનિકાયવત્ દશહજારવર્ષનું હાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટઆયુષ્ય એક પદયા-પમનું હાય છે. અને એ બ્યંતરદેવાની દેવીઓનું ઉત્કૃષ્ટઆયુષ્ય ^{४४}અર્ધા પદ્યાપમનું છે.

મક્ષ:—ત્યંતરદેવા તથા દેવીઓની જઘન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટભાયુષ્ય સ્થિતિ તા કહી , પણ મધ્યમસ્થિતિ કેટલી સમજવી ?

ઉત્તર:—જઘન્યસ્થિતિ જે દશહજાર વર્ષની કહી છે તેથી એક સમયા-ધિકથી પ્રારંભીને (એક પલ્યાપમપ્રમાણ) ઉત્કૃષ્ટઆયુષ્ય સંપૂર્ણ ન થાય ત્યાંસુધી જે વચલી સ્થિતિ તે મધ્યમસ્થિતિ જાણવી. જે જે ઠેકાણે મધ્યમસ્થિતિ સમજવી હાય ત્યાં દરેક સ્થાને આ ખુલાસા સમજ લેવા.

૪૪ ' શ્રી ફ્રી દૃતિ ' વિગેરે દેવીઓને કેઇક વ્યન્તરનિકાયની માને છે, પરંતુ તેમ માનવું એ ઉચિત નથી, કારણ કે તે દેવીઓનું આયુષ્ય એક પલ્યાપમ પ્રમાણ હાવાથી તે દેવીઓને વ્યન્તરનિકાયની ન માનતાં ભુવનપતિનિકાયની માનવી એજ ઉચિત છે; કારણ કે વ્યન્તરની દેવીઓનું ઉ૦ આયુષ્ય પણ અર્ધપ્રદેયાપમનું છે.

व्यंतरनिकायना देवोनी उत्कृष्ट आयुष्य स्थितिनो यंत्र-

નિકાયના નામ	દક્ષિણે 'દ્રોનું ∴ ઉ	કેત્કૃષ્ટ આયુ ^દ ય	ઉત્તરે ંદ્રોનું ∴ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય		
૧ પિશાચ નિ૦	૧ કાલે દ્રનું	એક પલ્યાેપમ	۴	મહાકાલે દ્રતું	એક પલ્યાપમ
ર ભૂત નિ૦	ર સ્વરૂપે દ્રનું	>7	રે૦	प्रतिरुपे दर्तु	71 .
૩ યક્ષ નિ૦	૩ પૂર્ણ ભદ્રનું	1 17		મણિલદ્રેંદ્રનું	>>
૪ રાક્ષસ નિ૦	૪ લીમેં દ્રનું	એક પલ્યાેપમ	૧૨	મહાભીમેં દ્રતું	એક પશ્ચાેપમ
પ ક્રિજ્ઞર નિ૦	प डिन्नरें द्रनुं	"	૧૩	કિંપુરુષે દ્રનું	>7
६ क्षिपुरुष नि०	६ सत्युरुषेन्द्रनुं	,,,	રે૪	મહાપુરુષે દ્રતું	**
૭ મહારગ નિ૦	૭ અતિકાયે દ્રનું	77	ર્પ	મહાકાયે દ્રનું	>7
८ अन्धर्व निव	૮ ગીતરતીંદ્રનું	એક પલ્યાેપમ	१६	ગીતયશે દ્રનું	એક પલ્યાપમ

આ યંત્રમાં ફક્ત જો કે વ્યન્તરે દ્રોનું આધુષ્ય કહ્યું છે તો પણ તે તે નિકા-યના વિમાનાવાસી દેવાનું પગુ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ઉપરાક્ત રીતિએ સમજી લેવું.

ાા જ્યાતિષી નિકાયના દેવાની ઉત્કૃષ્ટ આયુ^{ષ્}ય સ્થિતિ **ા**

क्ये।तिषी भेटे शुं ?-द्योतनं ज्योति:, तदेपामस्तीति ज्योतिष्का:--

જયાતિ એટલે પ્રકાશ તે પ્રકાશ જેઓને હાય અર્થાત્ પ્રકાશને કરનારા હાય તે જયાતિષીવિમાના, તેમાં રહેનારા તે જયાતિષ્કદેવા કહેવાય. જયાતિષી દેવતાઓ બે પ્રકારના હાય છે, ચર અને સ્થિર, તેમાં અઢી દ્વીપમાં રહેલા મેરૂને પ્રદક્ષિણા દેતા જયાતિષીનાં વિમાના ચર અને સ્થિર બન્ને પ્રકારનાં છે અર્થાત્ चरन्तीति चरा: જે ચરે છે–કરે છે તે ચર અને જે કાયમ એક સ્થાને જ રહે તે સ્થિર. અઢીદ્વીપબહારના તે સ્થિરજયાતિષી કહેવાય છે. સ્થિર એટલે તિષ્ઠનિ તચ્છી અર્થાત્ સદાકાળને માટે તે એકજ સ્થાને રહ્યાછતાં નિયત-ફ્ષેત્રમાં જ પ્રકાશ આપનારા હાય પરંતુ અઢીદ્વીપમાં રહેલા ચર ચંદ્રસર્યાદિના વિમાનાની જેમ કરનારા હાય નહિં. હવે તે સર્વ (ચર અને સ્થિર) જયાતિષી માંહના ચંદ્રેન્દ્ર તથા ચન્દ્રવિમાનવાસી દેવાનું ઉત્કૃષ્ટઆયુષ્ય એક પલ્યાપમ અને એક લાખ વર્ષ અધિક હાય છે, તથા સૂર્યેન્દ્ર અને સૂર્ય વિમાનવાસી દેવાનું ઉત્કૃષ્ટઆયુષ્ય એક પલ્યાપમના હોય છે. પ્રહાના અધિપતિનું તથા ગ્રહ્કવિમાનવાસી દેવાનું ઉત્કૃષ્ટઆયુષ્ય એક પલ્યાપમનાં હોય છે.

નક્ષત્રના અધિપતિ તથા નક્ષત્રવિમાનવાસી દેવાનું ઉત્કૃષ્ટઆયુષ્ય એક પત્યો-પમના ચાથા ભાગનું હાય છે, તેમજ તારાના અધિપતિ અને તારા વિમાન-વાસી દેવાનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ગ પલ્યાપમ છે.

ાા જ્યાતિષી નિકાયની દેવીએાની ક્રમશઃ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સ્થિતિ ા

પૂર્વે કહેલા ચંદ્રેન્દ્ર તથા સૂર્યેન્દ્ર તથા ગ્રહાધિપતિ એ ત્રો તેમજ એ દ્રવે વિમાનવાસી દેવોની દેવોઓનું આયુષ્ય અનુક્રમે અર્ધ જાણવું અર્થાત્ યંદ્રેન્દ્ર તથા ચંદ્રવિમાનવાસી દેવોની દેવોઓનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અર્ધ પત્યાપમ અને પચાસ હજાર વર્ષ ઉપર હાય છે. સૂર્યવિમાનના સૂર્યેન્દ્ર તથા સૂર્ય વિમાનવાસી દેવોની દેવોઓની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યસ્થિતિ અર્ધ પત્યાપમ અને ઉપર પાંચસા વર્ષ પ્રમાણ હાય છે, તથા ગ્રહાધિપતિની દેવીનું તથા ગ્રહિવિમાનવાસી દેવોની દેવોઓનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યઅર્ધ પત્યાપમનું હાય છે. નક્ષત્રા-ધિપતિ તથા નક્ષત્રના વિમાનવાસી દેવોની દેવોઓનું ઉત્કૃષ્ટઆયુષ્ય એક પત્યાપમના ચોથા ભાગ અને તે ઉપર કાંઇક અધિક હાય છે અને તારાના અધિપતિ અને તારાના વિમાનવાસી દેવોની દેવોઓનું ઉત્કૃષ્ટઆયુષ્ય એક પત્યાપમના આઠમા ભાગ અને તે ઉપર કાંઇક વિશેષપ્રમાણ હાય છે. એ પ્રમાણ જયાતિથી નિકાયના દેવાના પાંચ યુગલની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સ્થિતિ કહી. હવે;—

ાા જ્યાતિષી નિકાયના પાંચે યુગલની જઘન્ય સ્થિતિ ા

જયાતિષા દેવા પાંચ પ્રકારના જે છે તેમાં ચંદ્ર અને સૂર્ય એ છે સ્વયં ઇન્દ્ર છે અને તેઓને ઇંદ્રયોગ્ય સર્વરિદ્ધિસિદ્ધિ હોય છે. પાતાના નામપ્રમાણે જ તેઓના વિમાનની ઓળખાણ છે, બાકીના ત્રણે વિમાનમાં અધિપતિ હાય છે. એ છે ઇંદ્ર તથા ત્રણ અધિપતિ એમ એ પાંચનું જઘન્ય તથા મધ્યમમાયુષ્ય છે જ નહિ તેમને વર્જીને તે પાંચ પૈકી–(૧) પ્રથમ ચંદ્રના વિમાનવાસી દેવા અને તે દેવાની દેવીઓનું, ર—સૂર્યના વિમાનવાસી દેવા અને તે દેવાની દેવીઓનું, 3–શ્રહના વિમાનવાસી દેવા અને તે દેવાની દેવીઓનું, 3–શ્રહના વિમાનવાસી દેવા અને તે દેવાની દેવીઓનું જઘન્ય આયુષ્યપ્રમાણ એક પલ્યાપમના સાથા ભાગ હાય છે, અને પાંચમાં તારાના વિમાનવાસી દેવ અને તે દેવાની દેવીઓનું જઘન્યઆયુષ્ય એક પલ્યાપમના આઢમા ભાગ થાય તેટલું હાય છે. એ પ્રમાણે જયાતિષીનિકાયના પાંચ યુગલની ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્યસ્થિતિ કહી અને મધ્યમસ્થિતિ માટે પૂર્વે જે ખુલાસા કર્યા છે તે પ્રમાણે સુરાજનાએ અહિંઆ પણ સમજ લેવું. ાા પાા દાા છા

॥ ज्योतिषी निकायमां देव-देवीना जघन्योत्कृष्ट आयुष्यनो यंत्र ॥

ज्योतिषी नाम	जघन्य बायुष्य.	उत्सृष्ट आयुष्य
ચન્દ્ર–ઇન્દ્રનું	તથી	૧ પલ્યાેપમ–ઉપર ૧ લાખ વર્ષ
ચન્દ્રની ઇંદ્રાણીનું	oા પલ્ચાેેેેપમ (કૃપo)	(તેથી અર્ધ)-ગા પલ્યાેગ્ઉપર ૫૦ હજાર વર્ષ
ચન્દ્રના પ્રજા-દેવનું	,,	૧ પલ્યો૦ ઉપર ૧ લાખ વર્ષ
ચન્દ્રની મજા-દેવીનું	77	(તેથી અર્ધ) ગા પલ્યાેગ ઉપર ૫૦ હજાર વર્ષ
સૂર્ય ઇન્દ્રનુ	નથી	૧ ૫૬યેા૦ ઉપરાંત ૧૦૦૦ વર્ષ
સૂર્યની ઇંદ્રાણીનું	ા પલ્યાેપમ	ાા પલ્યેા૦ ઉપર ૫૦૦ વર્ષ
સૂર્ય ના પ્રજા-દેવનું	77	૧ પલ્યાેે ઉપર ૧ હજાર વર્ષ
સૂર્યની પ્રજા-દેવીનું	,,	ગા પલ્યેા૦ ઉપર પ૦૦ વર્ષ
ગ્રહઅધિ પતિનું	ા પદ્યાપમ	૧ પલ્યાપમ
ચઢાધિપતિની ઇંદ્રાણીનું	79	ગા પલ્યાેપમ
ચહપ્રજા–દેવનુ ં	77	૧ ૫૯યે!૫મ
એહપ્રજા−દેવીનુ ં	77	oા પલ્યાેપમ
નક્ષત્ર અધિપતિનું	ા પલ્યાપમ	ાા પલ્યાેપમ
નક્ષત્રાધિપતિની દેવીનું	,,	સાધિક ૦ા પલ્યાેપમ
નક્ષત્ર દેવતું	,,	ાા પલ્યાેપમ
નક્ષત્રની દેવીનું	,,	સાધિક ૦૧ પલ્યાેપમ
તારા અધિપતિનું	પલ્યાેંગના આઠમાલા.	ળ પલ્યાેપમ
તારાધિપતિની દેવીનું	9 22	સાધિક પલ્યાેપમના આઠમા
તારા દેવનું	"	ા પલ્યાપમ [ભાગ
તારાદેવીનું	,,	ટ્ટે પલ્થાેપમ

अवतरण:— પૂર્વે ભુવનપતિ વ્યંતર જયોતિષી એ ત્રણે નિકાયની આયુષ્ય સ્થિતિવર્ણવી, હવે દોઢગાથાવડે ચાથી વૈમાનિક નિકાયના દેવાની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સ્થિતિ વર્ણવે છે,

दोसाहिसत्तसाहिय, दस चउदस सतर अयर जा सुको। इकिकमहियमित्तो, जा इगतीसुवरि गेविजे ॥ ८॥ तित्तीसणुत्तरेसु, सोहम्माइसु इमा ठिई जिट्टा ॥ ८३॥

સંસ્કૃત છાયા:—

द्वौ साधिक-सप्तसाधिक-दश-चतुर्दश्-सप्तदशान्यतराणि यावत् शुकः । एकैकमधिकमितो यावदेकत्रिंशदुपरिश्रवेषे ॥ ८ ॥

त्रयस्त्रिञ्चतुत्तरेषु, सौधर्मादिषु इयं स्थिति ज्येष्टा ॥ ८३ ॥

શબ્દાર્થઃ--

दो=ेंभे
साहि=साधिः (भे)
सत्त=सात
साहिय=साधिः
दस=६श
चउदस=२७६
सत्तर=सतः
अयर=सागरे। पम
जा=सुधी-थावत्
सुको=शुः हेवेदीः
इकिक=भेंधेः
अहिअ=थिंधः

इत्तो=अिंधी, यावत् इगतीस=अेडत्रीश उवरि=अपरनी गेविडजे=श्रेवेयडमां नित्तीस=तेत्रीश णुत्तरेमु=अनुत्तरविभानामां सोहम्माईसु=साधमाहि देवद्वाडमां इमा=आ प्रभाषे ठिई=आयुष्य स्थिति

गायार्थ: —એ સાગરાપમ, સાધિક એ સાગરાપમ, સાત સાગરાપમ, સાધિક સાત સાગરાપમ, દશ સાગરાપમ, ચઉદ સાગરાપમ અને સત્તર સાગરાપમ-પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ અનુક્રમે સાંધમ્બ્રેદેવલાકથી શરૂકરીને શુક્રદેવલાક-પર્યા ત જાણવી. અહિંથી એકએક દેવલાકે એકેક સાગરાપમપ્રમાણ આયુષ્ય-સ્થિતિમાં વૃદ્ધિ કરવી તે યાવત ઉપરની નવમી શ્રેવેયકમાં ૩૧) સાગરાપમ-પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ થાય ત્યાં સુધી, ત્યારબાદ અનુત્તરવિમાનમાં તેત્રીશ સાગરાપમપ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ સમજવી. આ પ્રમાણે સાધમીદિદેવલાકમાં ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિનું પ્રમાણ કહ્યું॥ ૮–૮૬ ॥

विशेषार्थ:--चेाथी वैभानिक्षनिक्षयना हैवे। शे अक्षरना छे १ कस्पोपपन्न २ कल्पातीत.

જેમ कल्पापपत्त એ પદ બે શબ્દથી સંકલિત છે. એક कल्प અને બીજો उपपत्त, તેમાં 'कल्प' કહેતાં આચાર-સ્થિત-જીત-મર્યાદા અથવા વ્યવસ્થા અને उपपत्त એટલે યુકત અર્થાત્ તે આચારવડે યુકત એટલે કે ઇંદ્ર, સામાનિક, આત્મરક્ષકાદિ દશે પ્રકારની વ્યવસ્થાઓ જેને વિષે રહેલી છે તે 'કલ્પાપપત્ન' કહેવાય. જેમ મનુષ્યલાકમાં સમાટ્ રાજાના રાજ્યકારાબારપ્રકરણની સર્જ વ્યવસ્થાઓ હાય છે તેવી વ્યવસ્થાઓ ત્યાં દેવલાકમાં પણ રહેલી છે.

આ કલ્પાપપન્ન દેવા સાધમાં દિદેવલા કથી લઇ બારમા અચ્યુત દેવલા ક સુધીમાં હાય છે. એ બારે દેવલા કમાં પરસ્પર સ્વામી પાશું સેવકપણું નાના માટાના સર્વ પ્રકારના વ્યવહાર ઇત્યાદિ (અહિંઆ જેમ રાજા અને પ્રજા વચ્ચે સર્વ વ્યવહાર—મર્યાદાનું પાલન હાય તેની માફક ત્યાં સર્વ જાતિના) સ્વામિ સેવક વિગેરે ભાવા—વ્યવહારા હાય છે.

२ कर्ल्यातीत;— એ શબ્દ પણ 'कल्प' અને 'अतीत' એવા એ શબ્દાેથી સંકલિત છે, તેમાં 'कल्प' કહેતાં કલ્પાેપપન્ન પદની વ્યાખ્યામાં કહેવાએલ સર્વપ્રકારના મર્યાદાદિરૂપ આચાર તેથી अतीत કહેતા રહિત તે ^{૪૭}कल्पातीत કહેવાય.

અર્થાત્ જયાં પરસ્પર સ્વામી સેવકભાવ જતા રહ્યો છે, જયાં પરસ્પર નાનામાટાપણાની મર્યાદા હાતી નથી જેઓને જિનેશ્વરાના કલ્યાણકાદિ પ્રસંગામાં આવવાની મર્યાદા સાચવવાની નથી તે કલ્પાતીત કહેવાય.

આ કલ્પાતીતપણું નવ ગ્રેવેયક અને પાંચ અનુત્તરમાં છે અર્થાત્ સર્વનું સરખાપણું અને સમાનપણું (અહિમિંદ્રપણું) છે. હવે તે બન્ને પ્રકારના વૈમા-નિક નિકાયના દેવાની પ્રથમ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સ્થિતિ કહે છે,—

[આ જે આયુષ્ય કહેવાય છે તે દરેક દેવલાકના છેલ્લા પ્રતરમાં નિવાસ કરનારા દેવાનું જાણવું અને ખાકીના પ્રતરમાં રહેલાઓની સ્થિતિ તથા તે પ્રતર્માં સ્વરૂપ આગળ કહેવામાં આવશે.]

४५ 'कल्पेन आचारेण उपपन्ना उपेता इति कल्पोपपन्नाः ॥ '

४६ 'कल्पमःचारमतीता उछङ्घिता इति कल्पानीताः : ॥ '

૪७ આથી જ બારદેવલા કાર્ન कल्प (साध भ कल्प विગેર) તરી કે સંબાધી શકાયે છીએ; પરંતુ શ્રેવેયક તથા અનુત્તરને કલ્પ વિશેષણ જોડના નથી જે વાત સ્પષ્ટ છે.

ા વૈમાનિક નિકાયના દેવાની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સ્થિતિ ॥

પહેલા સાધર્મ દેવલાકને વિષે સામાન્યત: ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ છે સાગરા-પમની આયુષ્ય સ્થિતિ છે. આ જે સ્થિતિ કહી તે સમુચ્ચયે કહી અને આ છે સાગરાપમની સ્થિતિ સાધર્મ દેવલાકના છેલ્લા (તેરમે) પ્રતરે જાણુવી. આજા ઇશાન દેવલાકે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સ્થિતિ સમુચ્ચયે છે સાગરાપમ અને એક પલ્યાપમના અસંખ્યાતમાં ભાગ અધિક જાણુવી. આ સ્થિતિ પણ સાધર્મ દેવલાકની જેમ ઇશાન દેવલાકના છેલ્લા પ્રતરે હાય છે. એ પ્રમાણે ત્રીજા સનત્કુમાર દેવલાકે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સ્થિતિ સાત સાગરાપમ, ચાથા માહેન્દ્ર દેવલાકે સાત સાગરાપમ અને એક પલ્યાપમના અસંખ્યાતમાં ભાગ અધિક, પાંચમા પ્રદ્યા દેવલાકના દેવતાનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય દશ સાગરાપમ, છઠ્ઠા લાંતક દેવલાકે ચઉદ સાગરાપમનું, સાતમા શુક્ર દેવલાકે ઉત્કૃષ્ટાયુષ્ય સત્તર સાગરાપમ, આઠમા સહસ્ત્રાર દેવલાકે અઢાર સાગરાપમ, નવમા આનત દેવલાકમાં એગગણીશ સાગરાપમ, દશમા પ્રાણત દેવલાકમાં વીશ સાગરાપમ, અગિયારમા આરણ દેવલાકમાં એકવીશ સાગરાપમ, અને બારમા અચ્યુત ' દેવલાકમાં અવીશ સાગરાપમ આયુષ્ય સ્થિતિ હાય છે.

श्रेवेयक ओटबे शुं ? तो समभ श्रीहराक बेश संस्थाने रहे ब पुरुषना आक्षरे छे. केम पुरुषाना गणामां वक्षस्थ के किट स्थानि स्थाने आलूषणे डाय छे तेम आ श्रीह राक बीक सुरुष पुरुषना आलूषण् क्या छे ? तो के विभानाहि छे तेक तेना आलूषण् इप छे, स्थेमां नव श्रेवेयक ना विभाने। श्रीह राक बीक पुरुषना श्रीवा(गणा)ना स्थाने आ-लूषण् इप डावाधी तेने श्रेवेयक तरीके स्थाण भाववामां आवे छे. आनी व्युत्पत्ति पण् ते क अर्थ प्रगट करे छे. ग्रेवेयक स्वा मेश ग्रेवेया ग्रेवेयका वा॥ अथवा ते। ग्रेवेय ग्रीवेय ग्रीवेय ग्रीवेय ग्रीवेय ग्रीवेयका वा॥ अथवा ते। ग्रेवेय ग्रीवेय ग्रीवेयका वा॥ अथवा ते। ग्रेवेय ग्रीवेयका वा ग्रीवेया ग्रीवेयका वा॥ अववा ते। ग्रीवेय ग्रीवेय ग्रीवेयका वा॥ अववा ते। ग्रीवेय ग्रीवेय ग्रीवेयका वा॥ अववा ते। ग्रीवेय ग्रीवेयका वा ग्रीवेया ग्रीवेया ग्रीवेयका वा॥ अववा तेण ग्रीवेया ग्रीवेयका वा॥ अववा तेण ग्रीवेया व्यव्या व्यव्या व्यव्या व्यव्या श्रीवेयका वा॥ अतिभाजिल्या च तदामरणभृता ग्रैवेया: आ प्रभाष्टे पण् व्युत्पत्ति थाय छे.

એ નવ ત્રૈવેયકમાં ત્રણ ત્રણનાં ત્રણ જોડલાં છે. અને એ ત્રૈવેયકના [°] જોડલાં એક પછી એક ઉપર નીચે ક્રમશઃ રહેલા છે. તેમાં પહેલા ત્રણનાં જોડલામાંની પહેલી (^{૪૮}અધસ્તન અધસ્તન) સુદર્શન ગ્રેવેયકે ત્રેવીશ સાગ-

૪૮ અન્ય રથાને અન્ય મહર્ષિએા નવર્ગેવેયકની એાળખાણ માગધી ભાષામાં **બુ**દી રીતે આપે છે, એટલે પ્હેલી ૧-ફિક્રિમ, ૨-ફિક્રિમમધ્યમ ३-ફિક્રિમહવરિમ ४-મધ્યમ**ફિક્રિ**મ

રાપમ, ષ્મીજ (અધસ્તન મધ્યમ) સુપ્રતિષ્ઠ શ્રૈવેયકે ચાવીશ સાગરાપમ, ત્રીજ (અધસ્તન ઊર્ધ્વ) મનારમ શ્રૈવેયકમાં પચીશ સાગરાપમ, ષીજા જોડલામાંની ચાથી (મધ્યમાધસ્તન) સર્વભદ્ર શ્રૈવેયકે છ૦વીસ સાગરાપમ, પાંચમી (મધ્યમ મધ્યમ) સુવિશાલ શ્રૈવેયકે સત્યાવીશ સાગરાપમ, ષીજા જોડલાની છેલ્લી(છઠ્ઠી) (મધ્યમાધ્ય) સૈામનસ શ્રૈવેયકે અઠ્ઠાવીશ સાગરાપમ, ત્રીજા જોડલાની પહેલી અર્થાત્ ક્રમે સાતમી સુમનસ શ્રૈવેયકે ઓગણત્રીશ સાગરાપમ, આઠમી પ્રિયંકર શ્રૈવેયકે ત્રીશ સાગરાપમ અને નવમી આદિત્ય શ્રૈવેયકે એકત્રીશ સાગરાપમની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સ્થિત હાય છે. એ નવ શ્રૈવેયકથી ઉપર રહેલા પાંચ અનુત્તર દેવલાકમાંના (૧) વિજય (૨) વૈજયંત (૩) જયંત અને (૪) અપરાજિત એ ચારે વિમાનામાં અને પાંચમા સર્વાર્થ સિદ્ધ નામના વિમાને દેવાની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરાપમની જાણવી. આ પ્રમાણે સાધમ દેવલાકથી માંડીને પાંચે અનુત્તરવિમાન સુધીના દેવાની અર્થાત્ વૈમાનિક નિકાયના દેવાની ઉપર મુજબ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સ્થિતિ કહી !! ૮–૮ૄર્ય !!

अवतरंण:—પૂર્વ ગાથામાં વૈમાનિક દેવાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહી, હવે એ ગાથાવડે તેજ વૈમાનિક દેવાની જઘન્ય સ્થિતિ કહેવાય છે;—

सोहम्मे ईसाणे, जहन्नद्विइ पितयमहिअं च ॥ ९ ॥ दोसाहिसत्तदस चउदस, सत्तरअयराइं जा सहस्तारो । तप्परओ इिककं, अहियं जाणुत्तर चउके ॥ १० ॥ इगतीस सागराइं सब्बट्टे पुण जहन्निठेइ निस्थ ॥ १०३॥

સંસ્કૃત છાયા--

सौधर्मे ईश्चाने जघन्यस्थितिपल्यमधिकं च ॥ ९ ॥ इ. । इ. । इ. । इ. । इ. । साधिकसप्तदश्चतुर्दश्च-सप्तदश्चानि अतराणि यावत् सहस्रारम् । तत्परत एकैकमधिकं यावदनुत्तरचतुष्के ॥ १० ॥ एकत्रिंश्चत्सागराणि सर्वार्थे पुनर्जघन्या स्थितिर्नास्ति ॥ १०३ ॥

५ मध्यम मध्यम, ६-मध्यम उवारीम ७-उवारीम हिड्डिम, ८-उवारीम मध्यम ९-उवारीम उवारीम इक्षा लाषाने अपंत्रे लुही रीते संभाय छे पण् भतांतर न समकरवुं-च्या नामे। ते अवियेक्षाना स्थान सूचक छे.

શબ્દાથ°.

सोहम्मे=से।धर्भ हेवदे।डमां
इंसाणे=धिशान हेवदे।डमां
जहकडिई=००धन्य स्थिति
पिलय=५६थे।५म
आहअं=अधिड
च=अने
दो=थे
साहि=साधिड
सत्त=सात
दस=६श
चउदस=२७६
सत्तर-सतर
अयराई=सागरे।५म

जा=सुधी
सहस्तारो=सહसार देवदी।
तप्परओ=ते थडी आगण
इक्किकं=એड એड
अहियं=अधिड
जाणुत्तर चउके=अनुत्तर यतुष्ड सुधी
इगतीस=એडिग्रीश
सागराइं=सागरे।पम
सब्बद्टे=सर्वार्थसिद्धमां
पुण=वणी
जहन्नटिई=क्धन्य स्थिति
निरय=नथी

गायाय:—સાંધર્મ તથા ઇશાન દેવલાકમાં અનુક્રમે પલ્યાપમ તેમજ સાધિક પલ્યાપમ પ્રમાણ અનુક્રમે જઘન્ય સ્થિતિ કહે છે. ત્યારખાદ સનત્કુમાર, માંહેંદ્ર, બ્રહ્મલાક, લાન્તક, શુક્ર તથા સહસાર દેવલાકમાં અનુક્રમે બે સાગરાપમ, સાધિક બે સાગરાપમ, સાત સાગરાપમ, દશ સાગરાપમ, ચઉદ સાગરાપમ, પમ તથા સત્તર સાગરાપમ પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ કહી છે. ત્યારખાદ આન- તાદિ ચાર દેવલાકમાં, નવશ્રેવેયકમાં તથા વિજય વૈજયન્ત જયન્ત અને અપરાજિત એ ચાર અનુત્તર વિમાનમાં અનુક્રમે એક એક સાગરાપમ અધિક જઘન્ય સ્થિતિ છે યાવત અનુત્તર દેવલાકના ચાર વિમાનમાં એકત્રીશ સાગરાપમ પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ છે યાવત અનુત્તર દેવલાકના ચાર વિમાનમાં એકત્રીશ સાગરાપમ પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ જાણવી. સર્વાર્થસિદ્ધમાં જઘન્ય સ્થિતિ નથી. ॥ ૯–૧૦–૧૦ને ॥

विशेषार्थ:— वैभानिक निक्षायना पહेલा सीधर्भ દેવલા अल्हेवताओानी ज्यान्य आयुष्य स्थिति એક પલ્યાપમनी છે, આ સ્થિતિ साधर्भ देवलाओानी अतरमां निवास करनारा सर्व देवानी जाण्यी. ઇશान देवलाकानी

૪૯ સાધમ ઈંદ્રના નિવાસ છેલ્લા (તેરમા) પ્રતરેજ હાય છે, એથી પૂર્વે સમુ-ચ્ચયપણ સાધમાંદિ પ્રત્યેક દેવલાકાશ્રયો જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહી છે તે આ અતિમ પ્રતરે રહેનારા ઇંદ્ર તથા અન્ય દેવાની સ્થિતિ પણ તેટલીજ સમજવી. માત્ર આતા એશ્વર્યાદિ પણું હોતું નથી. પૂર્વે કહેલ સમુદાયિક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તા દરેક દેવલાક ગત અતિમ પ્રતરે સમજવી, તેજ દેવલાકનાં અન્ય અન્ય પ્રતરમાં ફેરફાર વાળી હોય છે.

જાદન્ય આયુષ્ય સ્થિતિ એક પલ્યાપમ અને એક પલ્યાપમના અસંખ્યાતમાં ભાગ અધિક હાય છે. આ જદ્દન્ય સ્થિતિ સાંધર્મ દેવલાકના જેમ ઇશાન દેવ- લાકના પે સર્વ પ્રતરે સમજી લેવી. ત્રીજા સનત્કુમાર દેવલાકમાં જે આયુષ્ય છે સાગરાપમનું, ચાથા માહેન્દ્રે જે આઠ છે સાગરાપમનું, છઠ્ઠા લાંતક દેવ- પ્રતરે, પાંચમા પ્રદ્યા દેવલાકમાં જે આઠ સાત સાગરાપમનું, છઠ્ઠા લાંતક દેવ- લાકમાં જે આઠ દસ સાગરાપમનું, સાતમા શુક્ર દેવલાક જે આઠ ચઉદ સાઠ, આઠમા સહસાર દેવલાક જે આઠ સત્તર સાઠ, નવમા આનત દેવલાક જે આઠ આઠ અઠાર સાઠ, દશમા પ્રાણત દેવલાકમાં જે આઠ ઓગણીશ સાઠ, અગીયારમા આરણ દેવલાકમાં જે આઠ વીશ સાઠ, ભારમા અચ્યુત દેવલાકમાં જે આઠ એક લાગરાપમની સંખ્યા વધારના જેવી, અર્થાત્ પહેલી શ્રેવેયકથી લઇને આદિત્ય શ્રેવેયક ત્રીશ સાગરાપમની જ્યાન્ય સ્થિત આવીને ઉભી રહેશે.

ત્યારબાદ પાંચ અનુત્તરે જઘન્યસ્થિતિનું પ્રમાણ કહે છે–તેમાં અનુત્તર એટલે શું? તો જેના ઉત્તરે હવે કાેઇપણ જાતનું પાદ્દગલિક સુખ નથી, અર્થાત્ એ દેવલાકથી આગળ કાેઇપણ જાતના પાદ્દગલિક સુખના આસ્વાદ વર્તતા નથી, તેથી તે દેવલાક અનુત્તર દેવલાક તરીકે એાળખાય છે.

તે ^{પર}અનુત્તર દેવલાકના વિજય, વૈજયાંત, જયાંત, અપરાજિત એ ચારે વિમાનને વિષે જઘન્ય આયુષ્ય સ્થિતિ એક્ત્રીશ સાગરાપમની છે. પરંતુ પાંચમા સર્વાર્થસિંદ્ધ નામના વિમાનને વિષે ^{પર}જઘન્ય આયુષ્ય સ્થિતિ નથી. એહિજ સ્થાનની અનુપમ વિશિષ્ટતાના પ્રભાવ છે. એ સવાર્થસિંદ્ધ વિમાનના દેવાને સિદ્ધાન્તકારાએ નિયમા એકાવતારી જણાવેલા છે ॥ ૯–૧૦–૧૦^ફ ॥

પર અન્ય આચાર્યો દરેક પ્રતરની જઘન્ય સ્થિતિ અન્ય રીતિએ કહે છે જે વાત આગળ આવે છે. પરંતુ ચાલુ ગાથામાં જે જઘન્ય સ્થિતિ કહે છે તે પ્રતરાશ્રયી સમાન હાય છે. એમ સમજવું.

^{..} પ૧ અથવા અનુત્તર એટલે 'અવિદ્યમાનમૃત્તરફ વિમાનાદિ યેષાં તેડનુત્તરાઃ'–એટલે કે વિદ્યમાન નથી અન્ય વિમાનાદિ જેના ઉત્તરે તેથી અનુત્તર.

^{ું} પર પ્ર≎-તત્ત્વાર્થ સત્રના સ્વાપત્ત ભાષ્યકાર મહારાજા સર્વાર્થસિદ્ધ દેવાની જઘન્ય સ્થિતિ ૩૨ સાગરાપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩, સાગરાપમની એમ જઘન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ બન્ને જણાવે છે તા તે કેમ ?

ઉ૦-ભાષ્યકાર મહારાજ્ય શું આશયથી જણાવતા હશે ! તે તત્ત્વ તા કેવલીગમ્ય છે, પરંતુ સિદ્ધાન્તકાર મહારાજ્યઓ તે વાત સ્વીકારતા નથી કારણ કે શ્રી પ્રજ્ઞાપના હપાજ માં ચોથા પદે ૧૦૨ સૂત્રે ભગવાન ગાતમસ્વામીજી મહારાજ્યએ પ્રશ્ન કર્યા છે અને તેના ઉત્તર નીચે પ્રમાણે અપાયેલ છે.

वैमानिकनिकायमां जघन्योत्कृष्ट आयुष्यस्थितिनो यंत्र ॥

	द्रेव-विशेष	अधन्य भायुष्य	उत्कृष्ट आयुष्य
9	સાથમ દેવલોક કશ્યન દેવલોક	૧ પદ્યોપમ ૧ પદ્યોગ શ્રી અધિક	ર સાગરાપસ ૨ સાગ રા ખ અ ધિક
1 7 1		૧ પશ્માર લા આવક ૨ સાગરાપમ	
8	સનત્કુમાર ,, માહેન્દ્ર	ર સાગરાયમ સાધિક ૨ સાગરાે૦	૭ સાગરાપુમ ૭ સાગરા૦ થી અધિક
1 1	,,,	હા વક ર સાગરાઇ ૭ સામરાપમ	
ય	अह्म भ	9.0	૧૦ સાગરાપમ
ę	લાંતક "	9o ,,	૧૪ સાગરાપમ
છ	શુક્ર "	۹۷ "	૧૭ "
2	સહસાર "	૧૭ "	૧૮ "
6	આનત "	૧૮ "	૧૯ "
90	પ્રાણુત "	۹۴ "	૨૦ ,,
99	આરચુ ,,	ર૦ "	ર૧ ,,
૧્ર	અ≃યુત ્,,	ર૧ "	રર "
٩	સુદર્શન શ્રેવેયકે	રર "	ર૩ ,,
२	સુપ્રતિબદ્ધ "	ર૩ ,,	ર૪ "
3	મનારમ "	ર૪ ,,	રપ "
8	સર્વભદ્ર ,,	રપ "	२६ ,,
પ	સુવિશાલ ,,	૨૬ ,,	રહ ,,
 	સુમનસ "	રહ ,,	ર૮ "
y	સામનસ "	२८ ,,	ર૯ ,,
2	પ્રિયાંકર "	ર૯ ,,	30 ,,
6	. આદિત્ય ,,	30 ,,	39 ,,
٩	વિજય વિમાન	ક ૧ ,,	3२ ,,
2	वैक्यंत); ;;	27 27
3	જયંત ,,	•	,, ,,
8	અપરાજિત ")) ¹)	
l ů	સવાર્થસિદ્ધ ,,)?)) — નથી -	33 ,,
1	समाजाराष्ट्र ,,		77

[ं] सव्बद्धसिद्धदेवाणं भंते ! केवतियं कालं ठिई पण्णता ?

गोयमा ! अण्युकोसितत्तीसं सागरोवमाई हिई पनती ॥ ' देवेन्द्रस्तवेऽपि-' सव्बद्धसिद्धनामे, अजहन्तुकोस तित्तीसा ' ॥

अवतरण: — હવે વૈમાનિક દેવીઓ કેટલી જાતની ? તથા તેની જ મન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યસ્થિતિ કેટલી ? તે કહેવાય છે:—

परिगहिआणियराणि य, सोहम्मीसाण—देवीणं ॥ ११॥ पिलयं अहियं च कमा, ठिई जहन्ना इओ य उक्कोसा । पिलयाई सत्तपन्नास, तह य नव पंचवन्ना य ॥ १२॥

સંસ્કૃત છાયા—

परिगृहीतेतराणां च सौधर्मेशानदेवीनाम् ॥ ११ ॥ पल्यमधिकश्च क्रमात् स्थितिर्जघन्या इयं चोत्कृष्टा । पल्यानि सप्तपश्चाशत् तथा च नव पश्चपश्चाशच्च ॥ १२ ॥

શબ્દાર્થઃ--

परिगहिआ=५२िगृहीता
इयराणि=अ५िगृहीता
य=अने
सोइम्मीसाण=सै।धर्भ तथा धंशान देवदे।इनी
देवीणं=देवीओ।तुं
पलियं=५६थे।५२
अहियं=अधिक
च=अने
कमा=अनुकृषे

इओ य=अिंधी वणी उक्कोसा=उत्दृष्टस्थिति पित्याइं=पत्थे।पभ सत्त=सात प्रशास=पथास तह य=तेभक्य नव=नव पंचवजा=पंथान य=अने

गागार्थ:—સાધમ તથા ઇશાન દેવલાકના પરિગૃહીતા તથા અપરિગૃહીતા દેવીઓનું જઘન્યઆયુષ્ય અનુક્રમે પલ્યાપમ તેમજ સાધિક (કાંઇક અધિક) પલ્યાપમ પ્રમાણ જાણવું. હવે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય કહે છે—તેમાં સાધમ દેવલા-કની પરિગૃહીતા દેવીનું સાત પલ્યાપમ અને અપરિગૃહીતા દેવીનું પચાશ પલ્યાપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય જાણવું. ઇશાનદેવલાકની પરિગૃહીતા દેવીનું નવ પલ્યાપમ અને અપરિગૃહીતા દેવીઓનું પંચાવન (પપ) પલ્યાપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય તાલ્યા

विशेषार्थः— દેવગતિમાં દેવીઓની ઉત્પત્તિ ભુવનપતિ નિકાયથી લઇને ઇશાન દેવલાક સુધી અર્થાત્ ભુવનપતિનિકાય, બ્યંતરનિકાય, જ્યાતિષીનિકાય અને વૈમાન નિકનિકાયમાં સાધમે તથા ઇશાન એ છે પ³દેવલાક સુધી જ હાય છે. સનત્કુમારથી આગલા આગલા દેવલાકને વિષે દેવીઓનું ઉપજવું હાતું નથી. કારણકે ઉપરનીં નિકાયના દેવા અલ્પવિષયી છે માટે ત્યાં દેવીઓનું ઉત્પન્ન થવું હાતું નથી.

એ વૈમાનિકનિકાયના બે દેવલાકમાં જે દેવીઓ છે એ દેવીઓ બે પ્રકારની હાય છે. ૧ પરિગૃહીતા અને બીજી અપરિગૃહીતા, પરિગૃહીતા તે પક્ષુલાંગના અર્થાત્ પરણેલા સરબી મર્યાદાશીલ જાણવી, અપરિગૃહીતા તે ગણિકા (વેશ્યા) સરબી સ્વેચ્છાચારિણી જાણવી. તે દેવીઓની જલન્ય આયુષ્ય સ્થિતિ કહે છે:—સાંધર્મ દેવલાકને વિષે પરિગૃહીતા તથા અપરિગૃહીતા દેવીઓની જલન્ય આગ સ્થિગ એક પલ્યાપમની છે અને ઇશાન દેવલાકને વિષે પરિગૃહીતા તથા અપરિગૃહીતા દેવીઓની જલન્ય આગ રિયળ એક પલ્યાપમથી કંઇક અધિક જાણવી.

હવે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યસ્થિતિ કહે છે—સાૈધર્મ દેવલાકને વિષે પરિગૃહીતા દેવી-ઓની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યસ્થિતિ સાત પલ્યાપમની, અને અપરિગૃહીતા દેવીઓની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સ્થિતિ પચાસ પલ્યાપમની હાય છે. તથા બીજા ઇશાનદેવલાકને વિષે પરિગૃહીતા દેવીઓની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યસ્થિતિ નવ પલ્યાપમની અને અપ-

પ૪ કુલાંગના સરખી-એટલે કે કુલના ભૂષણરૂપ, જેમ મનુષ્યલાકમાં જે સ્ત્રીએ સ્વકીય જીવનને શુદ્ધ માર્ગ પસાર કરી રહેલ હાય છે, સ્વપતિમાં સંતાષ માનીને સ્વપતિ-આતાપરાયણ સ્ત્રીએ કુલાચારની મર્યાદા પ્રમાણે વર્તી પાતાનું જીવન ઉત્તમ રીતિએ ગાળે છે તેને કુલાંગના કહેવાય છે તેમ દેવલાકમાં પણ તેજ પ્રમાણે વર્તન રાખનારી દેવીએ જે હાય છે તેને કુલાંગના સમાન કહેવાય છે.

પ૩ એક ઇંદ્રના ભવમાં ઇન્દ્રને પોતાને કેટલી દેવીએા ઉત્પન્ન થઇને મરણુ પામે છે? તે સંખંધમાં શ્રીમાન્ જિનભદ્દગણિ મહારાજ જણાવે છે કે—

^{&#}x27;दोकोडाकोडीओ, पंचासी कोडीलक्ख इगसयरी। कोडीसहस्स चडकोडी, सयाण अडवीस कोडीणं॥ १॥ सत्तावशं लक्खा चडदस, सहस्सा य दुसय पंचासी। इय संखा देवीओ चयंति इंदस्स जम्मंमि॥ २॥ '

અર્થ:—એક ઇંદ્રના ભવમાં બે ક્રોડાક્રોડ, પંચાશી લાખ ક્રોડ, એકાતેર હજાર ક્રોડ ચારસા ક્રોડ. અઠ્ઠાવીશ ક્રોડ, સત્તાવન લાખ, ચઉદ હજાર ને ખસા પચીશ-(૨૮,૫૭૧,૪ ૨૮,૫૭,૧૪,૨૮૫) આટલી દેવીઓની સંખ્યા ઉત્પન્ન થઇને સૃત્યુ પામે છે.

રિયુક્ષોતા દેવોઓની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સ્થિતિ પંચાવન પહેરાપમની **હાય છે. એક્ષી ઉપસ્તા દેવલોકે દે**વીએાની ^{પપ}કત્પત્તિ નથી. તા ૧૨ તા

॥ सौधर्मदेवलोकमां परिगृहीता तथा अपरिगृहीता देवीओनी आयुष्यस्थितिनो यन्त्र ॥

जातिनाम	जद्यन्य आयु० स्थिति	उत्कृष्ट आयु० स्थिति	જલન્યાત્કૃષ્ટ ની વચલી
૧ પરિગૃહીતા	૧ પલ્યાેપમ	૭– ૫લ્યેાપમ	યથાસ ભવ મધ્યમસ્થિતિ
૨ અપરિગૃહીતા	99	૫૦–૫૯થેાપમ	મવ્યમાસ્યાત એા સમજવી.

n ईशानदेवलोकमां परिगृहीता—अपरिगृहीतानो आयुष्य-स्थितिनो यन्त्र॥

जातिनाम	जघन्य आयु० स्थिति	मध्यम स्थिति	उत्कृष्ट आयु० स्थिति
૧ પરિગૃહીતા	૧ પલ્યાેે થા અધિક	*** ,	૯ પલ્યાેપમ
ર અપરિગૃહીતા	39	******	૫૫ પલ્થાપમ

अवतरण—દેવીએાના અધિકારમાં પ્રાસંગિક અસુરકુમારાદિ દેવાની અગ્ર-મહિષીની સંખ્યા કહે છે;—

पण छ च्चउ चउ अट्ट य, कमेण पत्तेयमग्गमहिसीओ । असुरनागाइवंतर-जोइसकप्पदुगिंदाणं ॥ १३ ॥

સંસ્કૃત છાયા:—

पश्च पर् चतस्रश्वतस्रोऽष्टौ च क्रमेण प्रत्येकमग्रमहिष्यः। असुरनागादिव्यन्तर-ज्योतिष्कल्पद्विकेन्द्राणाम् ॥ १३ ॥

પપ સનત્કુમાર દેવલોકથી લઇ અચ્યુત દેવલોક સુધી અપરિગૃહીતા દેવીએનું મંજો-માર્યક કારણે જવું આવવું થાય છે, તે કેટલા આયુષ્યવાળી કમા કયા દેવલોક જઇ દેવા સાથે કેવી રીતે વિષયાદિસુખતા વ્યવહાર કરે છે ! તે આગળ ૧૬૮મી ગાથાવડે કહેવારો.

શાબ્દાર્થ:--

क्रण±र्षांच छ=छ चड=था२ च**ड=था२** अह=थाठ =वणी कमेण-थन**ऽ**भे

पत्तय=प्रत्येक अगगहसीओ=अश्रमिक्षिणे। असुर=असुरकुभार नागाइ=नागकुभार विगेरे वंतर=व्यंतर जोइस=क्येतिषी कष्पदुर्गिदाणं=भे देवदेशक सुधीना धंदोने

गायार्थ:—વિશેષાર્થ મુજબ.

विशेषार्थः - જેમ મનુષ્યલાકમાં રાજાઓને રાષ્ટ્રીઓ હાય છે અને એમાં અમુકની મુખ્યતા હાય છે તથા એ પ્રધાનતાને અંગે તેને પદ્રરાણી કહેવાય છે તેમ દેવલાકમાં તે પ્રધાન પટ્ટરાણીને અગ્રમહિષી (મુખ્ય દેવી) સંખાષ્ટ્રીને એાળખાવાય છે. તેમાં ભુવનપતિનિકાયામાં પહેલી અસુરકુમાર નિકાયના દક્ષિણે ંદ્ર-ચમરેંદ્રને અને ઉત્તરેન્દ્ર-અલીન્દ્રને પ્રત્યેકને પાંચ પાંચ અગ્રમહિષીએ હોય છે. બાકીની નાગકમારાદિ નવે નિકાયના ધરણેન્દ્ર તથા ભૂતાન દેન્દ્ર પ્રમુખ અહાર ઇંદ્રો છે તે દરેક ઇંદ્રને છ છ અગ્રમહિષીઓ હાય છે. તથા આઠ પ્રકારના વ્યંતર. આઠ પ્રકારના વાણવ્યંતર–એમ વ્યંતરની સાળ નિકાયના ઉત્તરેન્દ્ર તથા દક્ષિણેન્દ્ર મળી કુલ ખત્રીશ ઇદ્રો છે તે પ્રત્યેકને ચાર ચાર અગ્રમહિષીએા હાેય છે. ત્રીજા જયાેતિષીદેવલાકના ચંદ્ર અને સૂર્ય એ એ ઇંદ્રને પણ ચાર ચાર અચમહિષીએા હોય છે. અને ચાેથા વૈમાનિક **દેવલાે**-કમાંના સાધર્મ દેવલાકના સાધર્મેં દ્રને અને બીજા ઇશાન દેવલાકના ઈશાને દ્રને આઠ આઠ અગ્રમહિષીએ હોય છે. એ ઉપરના સનત્કુમારાદિદેવલાકને વિષે દેવીએાનું ઉપજવું હાતું નથી તેથી ત્યાં પરિગૃહીતા દેવી નથી પરંતુ તે તે દેવલાકના ઇંદ્રોને અથવા દેવાને જ્યારે વિષય સુખની ઇચ્છા ઉદ્ભવે છે ત્યારે તેમને યથા-યાગ્ય-સામ્રમ અને ઇશાન દેવલાકના અપરિગૃહીતા દેવીઓ ઉપલાગાર્થે **ઉપ**ન <mark>યાગા થાય છે. એથ</mark>ી ઉપરના દેવલાકમાં દેવીઓની ઉત્પત્તિના અભાવ હાવાથા અત્રમહિષીઓના સંભવ નથી ાા ૧૩ ાા

अवतरण;—-વૈમાનિક દેવ દેવીઓની પ્રતિદેવલાકે યથાસ ભવ આયુષ્ય સ્થિતિ કહી, હવે પ્રતિદેવલાકના પ્રત્યેક પ્રતરામાં જઘન્યાત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સ્થિતિ અતાવવા માટે પ્રથમ કયા દેવલાકમાં કેટલા પ્રતરા હાય ? તે વર્જી વે છે;—

दुसु तेरस दुसु बारस, छ प्पण चउ चउ दुगे दुगे य चउ। गेविज्ज-णुत्तरे दस, बिसट्टि पयरा उवरि छोए॥ १४॥

સંસ્કૃત છાયા —

इयोसयोदश इयोर्द्रादश पर्पश्चवस्वारि चन्तारि द्विके द्विके च चन्तारि । ग्रैवेया-नुत्तरेषु दश द्वाषिटः प्रतराण्युगरि लोके ॥ १४ ॥

શખ્દાથ :---

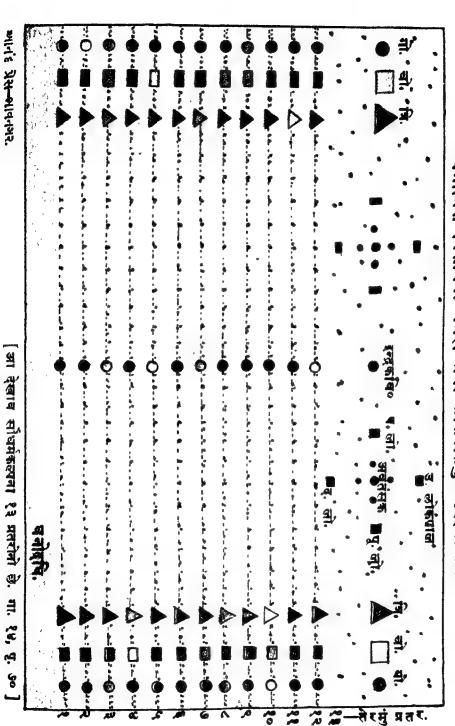
दुसु=भे हेवदे। इमां तेरस=तेर दुसु=भे (हेवदे। इ) मां बारस=भार बारस=भार विच्जाणुत्तरे=श्रेवेय इ अने अनुत्तर दस≈हश [विमानमां पण=पांच बउ=चार वउ=चार उत्तर=उपर-®ध्वे देवर=उपर-®ध्वे देवर=उपर-®ध्वे

गायार्थः— સાધર્મ તથા ઈશાનદેવલાકમાં તેર પ્રતર છે, ત્યારપછીના ત્રીજા—ચાથા એ બે દેવલાકમાં ખાર પ્રતર છે. પાંચમા દેવલાકમાં છ પ્રતર, છઠ્ઠામાં પાંચ પ્રતર, સાતમામાં ચાર પ્રતર, આઠમામાં ચાર પ્રતર, નવમા તથા દશમા દેલલાકમાં ચાર, અને અગિયાર તથા ખારમા દેવલાકમાં પણ ચાર પ્રતર છે. ત્યારખાદ નવપ્રૈવેયકમાં નવ તેમજ અનુત્તરવિમાનમાં એક મળી એક દર તેમાં દશ પ્રતર છે. એ પ્રમાણે ઊર્ધ્વલાકના દેવલાકમાં ખાસઠ પ્રતર છે. ા ૧૪ ા

विशेषार्थः--प्रतर એટલે શું ? મનુષ્ય લાકમાં વસતા ઘરામાં ઉપરા ઉપરા જેમ માલ હાય છે (કાઇ મુકામને પાંચ દસ યાવત્ સેંકડા ઉપર માલા પણ પશ્ચિમ દેશમાં હાવાનું હાલ સંભળાય છે) એ માલાની ગણત્રી કરાવનાર યા વિભાગ પાડનાર જે વસ્તુ તેને ભાષામાં સિદ્ધાન્તાનુસારે દેવલાકઆશ્રયી १९

પર અમેરીકા તથા ઇંગ્લાંડ વિગેરે પાશ્ચાત્યદેશમાં તા યાવત્ સવાસાથી અધિક 'માલ ' વાળા મુકામા હાય છે એમ ત્યાં જઇને જોનારા પુરુષા કહે છે. હમણાંજ થાડા વખત પહેલાં 'મુંબઇ ' નામના અડવાડિક પત્રમાં, એક કાઇ મુકામની છબી આવી હતી જેમાં સવાસા લગભગ માલવિભાગા નજરે પડતા હતા.

निकायना प्रतरो तथा लोकपालनं व्यवस्था चिन्न."

'પ્રતર' શબ્દથી સંભાષાય છે પરંતુ વિશેષ એ છે જે મનુષ્ય લાકમાં પાટડાઓ ભીંત-થાંભલા-કેચી ઇત્યાદિ સામગ્રીના આ**લ**ંબને રહેલા છે જ્યારે દેવલાકમાં રહેલા પ્રતરા-પાથડાઓ સ્વસ્વભાવસિદ્ધ અર્થાત વિના આલંબને રહેલા છે. તેમાં પ્રથમ સાધમ તથા હશાનદેવલાકના મળી તેર પ્રતરા વલયાકારે છે. એટલે બન્ને દેવલાક એક સરખી સપાટીમાં વિના વ્યાદ્યાતે જોડાએલા છે અને તેથી સંપૂર્ણ વલયાકાર લઇ શકાય છે. આ દેવલાક પ્યાલાના આકારે હાવાથી ુકહેલા તેર પ્રતરા વલયાકારે છે અને એ પણ ત્યારેજ લઇ શકાય કે જયારે ખન્ન દેવલાકના પ્રતરા ભેગા ગણીએ તાે. એટલે આ દેવલાક મહાવિદેહ ક્ષેત્રની ઊર્ધ્વ દિશાએ સીધી સપાટીએ હાવાથી તે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પૂર્વ મહાવિદેહ તરફના અને પશ્ચિમ મહાવિદેહ તરફના, તેમજ મધ્યભાગથી અહ અહ વિભાગ કરીએ તો એક દક્ષિણ દિશાના અને એક ઉત્તર દિશાના એમ ખે વિભાગ પડે. એમાં દક્ષિણવિભાગના અર્જ વલયાકાર ખંડના તેર પ્રતરા સાધર્મના અને ઉત્તરવિભાગના અહુ વલયાકાર ખંડના તેર પ્રતરા ઇશાનેન્દ્રના જાણવા. એ જ પ્રમાણે સનત્કુમાર અને માહેન્દ્રદેવલાક માટે સમજવું. અર્થાત્ અહિં પણ અંને દેવલાકના મળી ખાર પ્રતરા વલયાકારે લેવાના છે. એમાં દક્ષિણવિભાગના ખાર પ્રતરાના માલિક સનત્કમારેન્દ્ર અને ઉત્તરદિશાના ખાર પ્રતરા માહેન્દ્રના સમજવા. પાંચમા ખ્રદ્યાદેવલાકે ખંડ-વિભાગ નથી તેથી ત્યાં છ પ્રતરા વલયાકારે જાણવા. એ જ પ્રમાણે લાંતકે પાંચ, શક્ક દેવલોકમાં ચાર પ્રતર અને સહસ્તારે ચાર પ્રતર વલયાકારે સમજવા. આનત અને પ્રાણત દેવલાકમાં સાધર્મ દેવલાકવત અનેના મળી ચાર પ્રતર વલયાકારે સમજવા. આરણ અને અચ્યુત એ ખન્નેના મળી આનત પ્રાણતવત્ ચાર પ્રતર વલયાકારે જાણવા, આ પ્રમાણે ખાર દેવલાક સુધીમાં ખાવન પ્રતર થયા. આગળ ચાલતાં પ્રત્યેક પ્રૈવે-યકનું એક એક પ્રતર ગણતાં નવ ગ્રૈવેયકના નવ પ્રતર થાય અને પાંચ અનુત્તર દેવલાક એક પ્રતર એમ એકંદર દશ પ્રતર પૂર્વેના બાવન પ્રતરમાં ઉમેરતાં ખાસઠ (६૨) પ્રતરા વૈમાનિક દેવલાકમાં એકંદર જાણવા. પ્રત્યેક દેવલાકની અપેક્ષાએ પ્રતરનું પરસ્પર અંતર સમાન છે પરંતુ ઉપર-ઉપરના દેવલાકામાં પ્રતરાની સંખ્યા થાડી હાવાથી તથા વિમાનાની ઉંચાઇ વધારે દ્ધાવાથી નીચેના દેવલાકના પ્રતર સંબંધી અંતરની અપેક્ષાએ ઉપરના દેવ-લાકના પ્રતરનું અંતર માટું હાય છે. ાા ૧૪ ાા

॥ वैमानिकनिकाये प्रतर संख्या यंत्र॥

वैमानिक निकायनाम	प्रतर सं०	वैमानिक नि० नाम	घ. सं०
૧ સાધર્મ } દેવલોકે ૨ ઇશાન }	93	૮ સહસાર દેવલાક ૯ આનત)	8
3 સન્ત્કુમાર \ ૪ માહેન્દ્ર "	૧૨	१० प्राणुत } "	8
ય ધ્રક્ષ ,,	*	૧૧ આરણુ ૧૨ અચ્યુત) "	¥
* aids "	પ	૯ ગ્રૈવેયક ,,	6
૭ મહાશુક્ર ,,	8	પ અનુત્તર "	9

अवतरण;—सीधर्भ तथा ઇशानदेवले। अतरामां જधन्य तेमक ઉત્કૃષ્ટ -આયુષ્ય જાહ્યુવા માટે કરણ (ઉપાય) પ્રદર્શિત કરે છે;—

सोहम्मुकोसठिई, नियपयर विहत्त इच्छ संग्रणिओ । पयरुकोस ठिइओ, सबस्थ जहन्नओ पिछयं ॥ १५ ॥

સંસ્કૃત છાયા—

सौधर्मोत्कृष्टस्थितिं निजप्रतरैर्विभज्य इष्ट(प्रतर)संगुणिता । प्रतरोत्कृष्टस्थितिः, सर्वत्र जयन्यतः पर्यम् ॥ १५ ॥

શબ્દાર્થ.

सीहम्म≃से।धर्भ	संगुणिओ=साथे गुण्रीके
उक्रोस=७.१५४	पयस्कोस=अत्तरनी ७८५५
ठिई=स्थिति	विइओ=स्थिति (भावे)
निय=પાતાના	सन्वत्य=सर्भि
पयर=प्रतरवंडे	जहन्नओ≕જध-यथी
विहत=वर्ड रीयो	पल्लियं=पड्ये।पम
इ=छ= ५ ४ (प्रतर)	

गाथार्थ:—સાૈધર્મ દેવલાકવાસી દેવાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને સાૈધર્મ **દેવલાકના** પ્રતરની સંખ્યાવડે વહેંચી આપી જે પ્રતરનું આયુષ્ય કાઢવું હાય તે પ્રતર- વહે પૂર્વેકિત સંખ્યાને ગુણુતાં ઇષ્ટપ્રતરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય. જઘન્ય સ્થિતિ તા ભધા પ્રતરામાં પલ્યાપમ પ્રમાણ છે.

विशेषार्यः - & व आयुष्य स्थितिनी तेर प्रतरे वहें यह हरवानी हावाथी वैभानिक નિકાયના પ્રથમ સાધર્મ દેવલાકને વિષે ઉત્કષ્ટ આયુષ્યસ્થિતિ એ સાગરાપમની છે. તેથી એક સાગરાપમના તેર ભાગ કરીએ ત્યારે બે સાગરાપમના છવીશ ભાગ થાય. એ છવીશ ભાગને સાધર્મના તેર પ્રતર સાથે વહેંચીએ એટલે સાધર્મના પહેલા પ્રતરે એક સાગરાપમના તેરીઆ બે લાગતું આયુષ્ય આવે. (એટલે બે સાગ-રાપમના કરેલા છવીશ ભાગમાંથી બે ભાગનું આયુષ્ય ઓછું થવાથી ખાકી ચાવીશ ભાગનું રહ્યું.) તેવી જ રીતે બીજા પ્રતરનું આયુષ્ય કાઢવું હાય ત્યારે તેને તે સાથે ગુણીયે ત્યારે તેરીયા ચારભાગનું આયુષ્ય આવે. (પ્રથમના ખાકી ૨૪ **લાગમાંથી બે લાગાયુ**ષ્ય એાછું થવાથી ૨૨ લાગનું રહ્યું.) આવી रीते हरें अतरे अदबुं, केथी त्रीके अतरे तेरीआ ६ लाग आवे. (पूर्वना રર ભાગમાંથી ર ખાદ જવાથી ૨૦ રહ્યા.) ચાર્ચ તેરીઆ આડ ભાગ, (૨૦ માંથી ર બાદ જવાથી ૧૮ ભાગ રહ્યા.) પાંચમે પ્રતરે ગુણાકાર કરવાથી તેરીયા દસ ભાગાયુષ્ય આવે. (૧૮ માંથી બે બાદ જવાથી ૧૬ રહ્યા) છઠ્ઠે પ્રતરે તેરીયા ખાર ભાગ, (૧૬ માંથી ૨ ખાદ જવાથી ૧૪ ભાગ રહ્યા.) સાતમે તેરીયા ચાદ ભાગનું આયુષ્ય આવે. આપણી રીતિ પ્રમાણે ૧ સાગરાપમના તેર ભાગ થાય એટલે સાગરાપમ ગણી લેવા તેથી સાતમે પ્રતરે ૧ સાગરાપમ અને તેરીયા ૧ ભાગાયુષ્ય કહેવાય, (પૂર્વના ૧૪ માંથી ૨ ભાગ આદ-જવાથી ૧૨ રહ્યા). આઠમે ૧ સા૦ અને તેરીયા ત્રણ ભાગતું, (૧૨ માંથી ૨ ભાગ ખાદ ગયે ૧૦ ભાગ રહ્યા.) નવમે એક સા૦ અને તેરીયા પાંચ ભાગાયુષ્ય આવે, (૧૦ માંથો ર ભાગ ખાદ ગયા ૮ ભાગ વહેંચવા રહ્યા.) દસમે ૧ સા૦ અને તેરીયા સાત ભાગ આવે. (૮ માંથી બે ખાદ ગયા ६ રહ્યા.) અગિયારમે ૧ સા૦ અને તેરીયા ૯ ભાગનું (દ માંથી છે ભાગ ગયા ૪ રહ્યા.) ખારમે ૧ સા૦ અને તેરીયા ૧૧ ભાગનું, (૪ માંથી ર ભાગ ગયા તથા બે ભાગ જ વહેંચવા ખાકી રહ્યા.) તેરમે પ્રતરે ૧ સા૦ ૧૩ ભાગ, તેર ભાગે એક સાગરાપમ હાવાથી ર સા૦ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ અંતિમ પ્રતરે આવી. (અને બાકી વહેંચવા રાખેલા બે ભાગ પણ વહેંચાઇ ગયા.) આ પ્રમાણે સાધર્મકલ્પના તેરે પ્રતરામાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દર્શાવી. સાધર્મ દેવલાકમાં જઘન્યસ્થિતિ ૧ પલ્યાપમની જાણવી. અને તે એક પલ્યાપમની જઘન્યસ્થિતિ સર્વ પ્રતરામાં સમજવી.

આ પ્રમાણે ઇશાનદેવલાક કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું પ્રમાણ કાઢનું. ફક્ત ફરક એટલા સમજવા કે ઇશાનના ૧લા પ્રતરે, સાધર્મના પહેલે પ્રતરે જે સ્થિતિ વર્ણ બી હાય તેથી અધિક સમજવી એમ સાધર્મના જે પ્રતરે જેટલી સ્થિતિ તેથી અધિક શબ્દ તે તે પ્રતર પ્રસંગે લગાડવા. આથી શું થશે કે ઇશાન દેવલાકના અંતિમ પ્રતરે બે સા૦ થી અધિક આયુષ્યસ્થિતિ ઇન્દ્ર વિગેરે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય- વાળા દેવોની પ્રાપ્ત થશે. ા ૧૫ ા

अवतरण;—હવે સનત્કુમારાદિ દેવલાકના પ્રતરામાં જઘન્યાતકૃષ્ટ આયુષ્ય े સ્થિતિ જાણવા માટે કરણ (ઉપાય) કહે છે;—

सुरकप्पठिईविसेसो, सगपयर विहत्त इच्छ संग्रणिओ। हिठिछठिई सहिओ, इच्छिय पयराम्म उक्कोसा ॥ १६॥

સંસ્કૃત છાયા—

सुरकल्पस्थितिविशेषः, स्वकप्रतर−विभक्तेष्टसंगुणितः । अधस्तनीयस्थितिसहितः, इष्टप्रतरे उत्कृष्टः ॥ १६ ॥

શબ્દાર્થ:--

सुरकण-કल्पे। पपन हेवे।
ठिइंविसेसो – स्थिति विशेष
सगपयर – पे। ते पे। ताना अतरवडे
विहत्त – भाग आपी ने
इच्छ – ध्रष्ट अतर साथै
संगणिओ – गुणा । सार्थ करे

हिटिछ-नीयेनी

टिई-स्थित

सहिओ-सिंदत

इन्छिय-धिध

पयरंमि-प्रतरने विधे

उक्कोसा-किर्ध्ध स्थित

गायार्थ:—સનત્કુમાર વિગેરે કલ્પાેપપન્નદેવાની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિને પાતપાેતાના દેવલાક સંખંધી પ્રતરની સંખ્યાવડે ભાગ આપવાે. જે સંખ્યા આવે તેને ઇષ્ટપ્રતરની સંખ્યાવડે ભાગ આવે તે તેમજ નીચેના પ્રતરની સ્થિતિ ખન્ને મેળવવાથી ઇષ્ટપ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ પ્રાપ્ત થશે.

विद्योषार्थ:—પૂર્વ ગાથામાં સાધર્મના તેરે પ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અતલાવીને હવે सनत्कुमार देवदे। કના પ્રતરામાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યસ્થિતિ જાણવાનું કરણ જણાવે છે—

મામાં દ્રેવલાકના તેરમા પ્રતરે ઉ૦ આ૦ સ્થિ૦ બે સાગરાપમની આવેલી છે. હવે સનત્કુમાર દેવલાકના પહેલા પ્રતરની ઉ૦ અા૦ સ્થિ૦ કાઢવાની છે-સન્(કુમારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ७ સાગરેપમ છે અને સાધર્મ દેવલાકના 13 મા પ્રતરે ə સાગરાપમની છે તેના વિશ્લેષ-ખાદખાકી કરવી એટલે સાત સાગરાપમમાંથી એ સાગરાયમ બાદ કરવા, એટલે પાંચ સાગરાયમ આવ્યા. તેને ૧૨ પ્રતરે ભાગ આપવા માટે ૧ સાગ્ના ૧૨ ભાગ કરવાથી ૫ સાગ્ના ૬૦ ભાગ થયા તે ૬૦ ્લાગને પ્રત્યેક પ્રતરે સરખે ભાગે વહેંચી નાખતા પ્રત્યેક પ્રતરે બારીયા પાંચ ભાગ (🛂) આવે, હવે સાૈધર્મના તેરમા પ્રતરે ર સા૦ ઉ૦ સ્થિતિ આવી છે, તેમાં ઉક્ત રીતિએ સનત્કુમારના પહેલા પ્રતરમાં બારીયા પાંચ ભાગ ઉમેરવા એટલે ર સા૦ અને ખારીયા પાંચ ભાગ આવે, (૬૦ ભાગમાંથી પાંચ ભાગ જવાથી પપ ભાગ આયુષ્ય બાકી રહ્યું,) બીજે પ્રતરે ર સા૦ અને બારીયા ૧૦ ભાગ આવ્યા, (૫૫ માંથી પાંચ ભાગ જવાથી ૫૦ રહ્યા,) ત્રીજે પ્રતરે ર સા૦ અને ખારીયા ૧૫ ભાગ આવ્યા, અહિં ૧૨ ભાગે ૧ સા૦ થતા હાવાથી ત્રીજે પ્રતરે ૩ સા૦ અને ૩ ભાગ કહી શકાય (૫૦ માંથી પાંચ ભાગ એાછું થવાથી ૪૫ ભાગ રહ્યા,) ચાથે પ્રતરે ૩ સા૦ ને 🗲 ભાગનું ઉત્કૃષ્ટ ચ્યાયુષ્ય જાણતું (૪૫ માંથી પાંચ ગયા ૪૦ રહ્યા,) પાંચમે પ્રતરે ૩ સા૦ યું લાગ અથવા ૪ સા૦ અને _૧૧ ભાગ પ્રમાણ આયુષ્ય જાણવું, (૪૦ માંથી પાંચ ગયા ૩૫ ભાગ રહ્યા.) છકે પ્રતરે ૪ સા૦ 🥰 ભાગનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય, (૩૫માંથી ૫ જતા ૩૦ રહ્યા,) સાતમ પ્ર૦ ૪ સા૦ અને 👯 ભાગનું (૩૦ માંથી ૫ ગયા ૨૫ રહ્યા). આઠમ પ્રo 👫 ભાગતું એટલે પુન: પૂર્વના નિયમ મુજબ પ સાળ અને 🧩 ભાગ પ્રમાણ આયુષ્ય આઠમે પ્રતરે ગણાય. (૨૫ માંથી ૫ ગયા અને ૨૦ ભાગ વહેંચવા રહ્યા) નવમે પ્રતરે પ સા૦ અને 😜 ભાગતું ઉ૦ આ૦ આવે (૨૦ માંથી પાંચ ઘટતાં ૧૫ ભાગ રહ્યા.) દસમે પ્રતરે ૫ સા૦ ૧૪ ભાગનું અથવા ६ સા૦ અને _{દર્} ભાગનું ઉ૦ આયુષ્ય જાણુવું. (૧૫ માંથી ૫ ગયા ૧૦ ભાગ રહ્યા,) અગિયારમે પ્રતરે է સા૦ અને 👸 ભાગનું આયુષ્ય જાણવું. (૧૦માંથી ૫ ભાગ આયુષ્ય એાર્છ્ય કરતાં પાંચ ભાગનું રહ્યું,) બારમે પ્રતરે ૬ સા૦ અને ^{૧૨} ભાગ અથવા સંપૂર્ણ ૭ સાગરાપમની સ્થિતિ સન્દુકુમારના અંતિમ પ્રતરે આવી. આજ પ્રમાણે આગલા દેવલાક માટે ઉપર પ્રમાણે વિ^{શ્}લેષ કરી પ્રતર સાથે ભાગ આપતાં ઇચ્છિત પ્રતરે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય. ॥ ૧૬ ॥

॥ सौधर्म तथा ईशानकल्पना प्रत्येक प्रतरे जघन्योत्कृष्ट आयुष्यस्थितिनो यन्त्र ॥

प्रतर		3	त्कृष्ट	स्थि	र्गतः	जघन्य ।	स्थितिः
		सै।ध	र्मे		ईशाने	सौधर्मे —	र्इशानि
	सागरो०तेरियाभाग-				ाग-		
٩	٥	-	ર	-	तेक साधिक	૧ પલ્યાેપમ	तेक अधिक
ર	0	-	ጸ	~	"	> 7	27
3	0	_	ŧ	_	,,	"	"
४	0	_	4		,,	,,	**
ય	0	-	Qo	_	75	71	19
ę	0	_	૧૨		"	,,	"
و .	٩	_	٩		,,	17	"
۷	٩		3		,,	"	33
e	٩	_	પ	-	,,	>>	"
90	٩		9	_	19	,,	59
૧૧	٩	_	E		"	21	77
૧૨	٩	_	૧૧		"	"	79
૧૩	ર		0	-	"	77	"

॥ सनस्कुमार तथा माहेन्द्र कल्पना प्रत्येक प्रतरे जघन्योत्कृष्ट आयुष्यस्थितिनो यन्त्र ॥

प्रतर	उत्कृष्ट स्थिति—	जधन्य स्थिति
	सनत्कुमारे — माहेन्द्रे	सनत्कुमारे — माहेन्द्रे
	सागरो० बारीया भाग	ર સાગરાે — તેજ સાધિક
٩	ર — ૫ — તેજ સાધિ!	,, ,,
ર	₹ - 90 - "	72 29
3	3 - 3 - "	, , , , , , , , , , , , , , , , , , ,
४	3 - 6 - "	77 27
ય	8 - 9 - "	77 27
ę	8 - \ \ - \ ,,	25 21
હ	४ — ११ — "	77 71
۷	u — v — "	,,,
۴	ч - ← - "	22 22
90	₹ — २ — "	25 27
११	ŧ — 0 - "	27 27
૧૨	9 0 ,,	22 21

॥ ब्रह्म देवलोके ॥

प्र०	उत्कृ	ष्ट्र सि	थति	जघ	न्य स्थिति
	सा० र	छट्टीय	भाग		
٩	૭	~~	3	Ŋ	સાગરાે૦
ર	6	-	0	19	"
3	2	-	3	17	"
४	۴	_	a	"	,,
ય	۴	_	3	,,	,,
ę	૧૦		ø	,,	,,

॥ लांतक देवलोके ॥

7 1 1 1					
प्र०	उत्कृ	ष्ट सि	जघन्य	स्थिति	
	सागरो० पांची- या भाग				٠.
૧	૧૦	_	R	90 :	સાગરાે૦
ર	૧૧		8	,,	1 22
3	૧૨	_	ર	"	22
४	૧૩	_	٩	"	7 2
ય	૧૪		0	22	??,

ा। महाशुक्र देवलोके ॥ ॥ सहस्रार देवलोके ॥

Дo	उत्कृष्ट स्थिति			जघ	य स्थिति
	सागरो० चारीया भाग				
1	૧૪	-	3	98	સાગરાે૦
ર	૧૫	-	ર		"
3	94	-	٩		11
8	१७	-	0		37

οR	उत्कृष्ट स्थिति			जघन्य स्थिति
	सागरे		तुर्थोश भाग	
٩	ঀ৩	-	٩	૧૭ સાગરા૦
२	૧૭	-	ર	17
3	१७		3	"
8	१८		0	77

॥ आनत देवलोके ॥

Дo	उत्कृष्ट स्थिति			जघ	य स्थिति
	सागरो० चतुर्थोरा भाग				
٩	92		٩	१८	સાગરાે૦
२	१८	_	ર		>>
3	१८		3		>>
8	96		0	}	,,

॥ प्राणत देवलोके ॥

प्र०	उत्कृष्ट हिथति			जघन	य स्थिति	
	सागरे		રુથોંગ માન			
٩	૧૯		૧	१८	સાગરાે૦	
ર	૧૯	-	ર		"	
3	96		3		"	
8	२०	~	0		"	

॥ आरण देवलोके ॥

प्रव	उत्कृष्ट स्थिति			जघ	य स्थिति
·	सागरो० चतुर्थांश				
٩	२०		٩	૨૦	સાગરાે૦
ંસ	२०		ર		**
3	२०		3		"
8	ર૧		0		"

॥ अच्युत देवलोके ॥

प्र०	उत्कृष्ट स्थिति			जघन्य स्थिति
	सागरो० चतुर्थोश			
٩	૨ ૧		٩	ર૧ સાગરા૦
ર	ર૧		ર	; ??
3	ર૧		3	."
४	२२	_	0	77 .

॥ नवप्रेवेयके ॥

प्र॰	उत्कृ	ष्ट स्थिति	जघन	य स्थिति
٩	२३	સાગરાે૦	२२	સાગરાે૦
ર	२४	"	23	"
3	રપ	**	२४	"
8	२६	**	રપ	22
ય	२७	"	28	>>
ę	२८	2)	૨૭	>>
હ	રહ-	,,	26	"
4	30	1)	રહ	,,
د	3૧	,,	30	"

॥ अनुत्तर देवलोके ॥

	उत्कृष्ट वि	थति	अधन्य वि	थति
٩	32	સા૦	39	સાં૦
ર	3 ર	"	31	37
3	32	"	39	22
४	32	"	39	77
પ	33	99	0	"

अवतरण;— બાર દેવલાકના ઇન્દ્રોને રહેવાનાં સ્થાન વર્ણવે છે:—

कप्पस्स अंतपयरे, नियकप्पविंसया विमाणाओ । इंदनिवासा तेसिं, चउदिसिं लोगपालाणं ॥ १७ ॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

कल्पस्य अन्त्यप्रतरे, निजकल्पावतंसकविमानानि । इन्द्रनिवासास्तेषु, चतुर्दिक्षु लोकपालानाम् ॥ १७ ॥

શિષ્દાર્થ':---

कप्पस्स=देविक्षीक्षना अंतपयरे=छेद्धा अतरभां निय=पाताना (नाभवादा) कप्पविक्षया=क्ष्र्यावतं सक विमाणाओ=विभाना इंद-धंद्रीना निवासा=रेंडेढांछ्रे। तेसिं=तेभां चउदिसिं=थारे हिशाभां लोगपालाणं=देाडपादीना

गायार्थ:-- પ્રત્યેક દેવલાકના છેલ્લા પ્રતરમાં પાતપાતાના નામવાલા કલ્પાન

વતંસક વિમાના હોય છે તેમાં ઇન્દ્રાના રહેઠાથુ હાય છે, અને તેની ચારે ભાજુ લાકપાલ દેવાના રહેઠાથુ હાય છે ॥ ૧૭ ॥

्विशेषार्थ:— દેવલાકમાં પ્રતર સંખંધી જે બ્યાખ્યા છે એ બ્યાખ્યા વૈમા-નિક નિકાયમાં જ સમજવી^{૫૭}, પ્રતરાે અન્ય નિકાયામાં નથી. વૈમાનિક નિકાયના પ્રત્યેક દેવલાકમાં કેટલા કેટલા પ્રતરા હાય છે? એ પૂર્વે જણાવી ગયા છીએ. એ કલ્પાપપન્ન દેવલાકના અંતિમ પ્રતરના અર્થાત જે દેવલાકના જે પ્રતરે ઇંદ્ર निवास छे ते ते विभागना प्रतरना मध्यक्षागने विषे अथवा आणा विक्षागना **મ્યાંખા પ્રતરના મધ્યભાગને વિષે પાેતપાેતાના કલ્પના નામથી અંકિત** અષત સક (વિમાનામાં શ્રેષ્ઠ) નામનાં વિમાના રહેલાં છે, જેમકે-સાધર્મ દેવન દ્વાકના તેર પ્રતર, તે તેરમા પ્રતરના (દક્ષિજી વિભાગે) મધ્યભાગને વિષે સાધર્માવત સક નામનું વિમાન છે અને તે વિમાનમાં રહેનાર તે સાધમે^ડન્દ્ર છે. તે પ્રમાણે-ઇશાન દેવલાકના અંતિમ પ્રતરના (ઉત્તર વિભાગના) મધ્યભાગે ઇશાનાવત સક નામનું વિમાન છે. તેમાં રહેનાર ઇંદ્ર ઇશાનેન્દ્ર કહેવાય છે. એ મુજબ સર્વત્ર આગળ આગળ સમજવું, તથાપિ નવમા તથા દશમા દેવલાક (અાનત, પ્રાણત) નાે ઇંદ્ર એક છે. એ ઇંદ્ર પ્રાણત દેવલાકના ચાથા પ્રતરે પ્રાણતાવત સક નામનું વિમાન છે તેમાં રહે છે. એજ પ્રમાણે આરણ અને અચ્યુત માટે જાણવું. એમ તે તે સર્વ અવંતસક વિમાનાને વિષે ઇંદ્રોના નિવાસા રહેલા છે અને તે અવતાંસક વિમાનાની ચારે દિશાઓમાં સામ વિગેરે લાક-પાલાના વિમાના રહેલા છે એમ સર્વત્ર સમજ લેવું. ૫ ૧૭ ૫

अवतरण;—ઇન્દ્ર તેમજ લાેકપાલના નિવાસાનું સ્થાન જણાવીને હવે સાેધ-મે ન્દ્રના ચાર લાેકપાલાનું ઉત્કૃષ્ટાચુષ્ય કહે છે;—

सोम-जमाणं सितभाग, पितय वरुणस्स दुन्निदेसूणा । वेसमणे दो पितया, एसा ठिई लोगपालाणं ॥ १८॥

સંસ્કૃત છાયા—

सोम-यमयोः सत्रिभाग-पल्यः वरुणस्य द्वौ देशोनौ । वैश्रमणस्य द्वौ पल्यौ एषा स्थितिलींकपालानाम् ॥ १८॥

પહ અન્ય નિકાયોમાં પ્રતરાે ન હોય તે સહેજે સમજી શકાય તેમ છે કારણુંક ભુવન-પતિ અને વ્યંતરાને રહેવા માટે તાે ભુવના તેમજ નગરાે છે. અને તે સર્વ વિપ્રકોર્ણ (વિખરાયેલા) અર્થાત્ જીદા છે. અને જ્યાતિષીના વિમાના પણ પૃથક્ પૃથક્ છે.

શાળ્કાથ':--

होम=से।भ यमाणं=थभर्षु सतिमाग=श्रीका लाग सिंहत पल्चि=पत्थे। पभ वस्णस्य=वर्षुर्जु बुक्रि=भें (पत्थे। पभ)

देस्णा=डांर्डड न्यून वेसमणे=वेश्रभाष्ट्र दोपलिया=ले पश्ये।पभ एसा=के टिई=स्थिति लोगपालाणं=बे।डपादी।नी

गायार्थ:—સામ તથા યમ નામના લાકપાલની આયુષ્યસ્થિતિ ત્રીજ ભાગ સહિત પલ્યાપમ (૧૬) પ્રમાણ છે, વરૂજુ લાકપાલની સ્થિતિ કાંઇક ન્યૂન છે પલ્યાપમ જેટલી છે, વૈશ્રમણ લાકપાલની છે પલ્યાપમ પ્રમાણ આયુષ્યસ્થિતિ છે, એ પ્રમાણે લાકપાલ દેવાની સ્થિતિ જાણવી. 11 ૧૮ 11

વિશેષાર્થ:—સ્વસ્વ દેવલાકના ઇંદ્રો પાતપાતાના દેવલાકના અંતિમ પ્રતરે તે તે દેવલાકના નામથી અંકિત અવત સક વિમાનાને વિષે રહેલા છે, અને તે વિમાનાની ચારે બાજી ઇન્દ્રોના રક્ષણાર્થ લાકપાલા હાય છે, તેમાં પહેલા સાધર્મા દેવલાકના અંતિમ પ્રતરે રહેલા સાધર્માવત સક નામા વિમાનની પૂર્વ-દિશાના લાકપાલ સામ છે અને દક્ષિણદિશાના લાકપાલ યમ છે, તે બન્નનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એક પલ્યાપમ અને એક પલ્યાપમના ત્રીજ ભાગ સહિત એટલે ૧૬ પલ્યાપમનું હાય છે. પશ્ચિમદિશાના લાકપાલ વરૂણ છે, તેનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય દેશેલણા બે પલ્યાપમનું છે અને ઉત્તરદિશાના વૈશ્વમણ નામા લાકપાલનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બે પલ્યાપમનું છે. એ પ્રમાણે સાધર્મદેવલાકના લાકપાલનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બે પલ્યાપમનું છે. એ પ્રમાણે સાધર્મદેવલાકના લાકપાલાની સ્થિતિ વર્ણવી. પલ્યાપમનું છે. એ પ્રમાણે સાધર્મદેવલાકના લાકપાલાની સ્થિતિ તેના નામ તથા તે લાકપાલાની પર્વદા આદિનું વર્ણન અન્યયન્થાથી જાણવા યોગ્ય છે. [૧૮]

પડ જે જે દેવલોક લાકપાલા છે ત્યાં ત્યાં આયુષ્ય સ્થિતિ તથા તેઓનાં નામા ભિન્ન ભિન્ન હાેય છે દરેક લાકપાલાને ત્રણ પ્રકારની પર્ષદા હાેય છે, તેની માહિતી માઢે જુઓઃ—શ્રી जीवामिगम तथा श्री लोकप्रकाश.

अवतरण;—હવે દેવગતિને વિષે ખીજું ભુવનદ્વાર વર્ણવે છે તેમાં પ્રથમ ભુવનપતિ નિકાયમાં કેટલા પ્રકારના દેવા હાય? તે વર્ણવવા સાથે તેમાં ઇન્દ્ર ∤ કેટલા હાય? તેનું નિરૂપણ કરે છે;-—

"असुरा नार्ग सुवन्ना, विज्जु अर्ग्गा य दीवे उदही अ। दिसिं पवर्ण थाणियं दसविह, भवणवई तेसु दु दु इंदा ॥१९॥

સંસ્કૃત છાયા---

असुरा नाग-सुपैर्णा विद्युदम्नी च द्वीपोद्धी च । दिक्-पर्वन-स्तिनिता दशविधा भवनपतयस्तेषु द्वी द्वाविन्द्राः ॥ १९ ॥

શબ્દાર્થ:---

अयुरा=अधुरकुभार नाग=नागकुभार सुबना=धुवर्ष्ण कुभार बिण्ड=विद्युत्कुभार अग्गी=अग्निकुभार य=अने दीव=द्वीपकुभार उदही=\$दंधिकुभार दिसि=हिशिष्टुभार
पवण=वायुड्टभार
यणिय=स्तिनतङ्गार
दसविह=हस प्रडारे
भवणवई=खुवनपति
तेसु=तेभां
हुदु=भे भे
इंदा=धंदे।

गायार्थ:—વિશેષાર્થ પ્રમાણે.

विशेषार्थ:—अन्थકાર મહર્ષિએ પ્રથમ સ્થિતિ દ્વારના ઉદ્દેશ કરેલા તે પ્રમાણે તે દેવાની સ્થિતિ સંબંધી નિર્દેશ થઇ ચૂક્યા, હવે બીજું જે ભુવનદ્વાર એ

५९ विचार्यताम्:—' असुरा नागास्तिहिताः सुपर्णका वहयोऽनिलाः स्तिनिताः । उद्दिश्वद्वीपदिशो दश भवनाधीशाः क्रमारान्ताः ॥ १॥ १ इति देशकोशे ॥

- શરૂ કરાય છે, તેમાં ભુવનયતિનિકાયના દેવાના ભુવન કહેવાને વાસ્તે પ્રથમ તે ભુવનની દેશે નિકાયના દેવાનાં સામાન્યત: નામા તેના વર્ષ્ટ્રન સાથે જણાવાય છે:—
- ૧ ' અસુરકુમાર ' તેઓ સર્વા ગાયાંગે પરમ લાવણ્યવાલા, સુંદર દેદીપ્ય-માન મુકુટને ધારણ કરનારા, માટી કાયાવાળા, અને શ્યામકાંતિવાળા હાય છે.
- ર ' નાગ કુમાર ' મસ્તક તથા મુખ ઉપર અધિક શાલા મુક્ત, લલિતગતિ-વાળા, શ્વેતવર્ણીય હાય છે.
- 3 ' સુવર્ણુ કુમાર ' (સુવર્ણ્ય કુમાર) ઢાક તથા ઉદરવડે શાભાયમાન, કનક ગારવર્ણમય હાય છે.
- ४ ' વિદ્યુત્ કુમાર ' સ્નિગ્ધાવયવાવડે સુશાંભિત, જીતસ્વભાવી, તપેલા કનક (સુવર્ણ)વર્ષ્ટ્રમય હાય છે.
- પ ' અગ્નિકુમાર ' સર્વા ગાપાંગે માનાન્માન પ્રમાણવાળા, વિવિધ પ્રકાન્ રના આભૂષણને ધારણ કરનારા, તપેલા સુવર્ણસમાન વર્ણયુક્ત હોય છે.
- દ 'દ્વીપકુમાર' સ્કન્ધ વક્ષસ્થલ આદ્યહસ્તમાં વિશેષે કરીને શાભા સહિત ઉત્તમ હેમપ્રભા સરખા વધુ વાળા હાય છે.
 - ૭ 'ઉ**દધિ કુમાર'** ઉદર કટિભાગને વિષે અધિક શાભાવાળા ધોતવર્ણી **હાયછે**.
 - ૮ ' દિક્કુમાર' જ ઘાપદે અત્યન્ત સુંદર, સ્વર્ણ સરખા ગારવર્ણીય હાય છે.
- ક ' <mark>વાયુકુમાર '</mark> સ્થિર પુષ્ટ સુંદર ગાત્રવાળા, ગંભીર ઉદરયુક્ત, નિર્મળ એવા પ્રિયંગુ વૃક્ષની શ્યામ કાંતિ સરખા હાય છે.
- ૧૦ 'સ્તિનિતકુમાર 'સ્નિગ્ધાવયવી, મહાન્ ગંભીર નાદવાળા, સુવર્ષ્કુ સરખી કાંતિવાળા હાય છે. િ ૧૯]

अवतरण:-- પૂર્વેક્તિ દશે નિકાયના દક્ષિણાત્તર વિભાગના ઇન્દ્રોનાં નામા કહેછે;-

चमरे बली अ धरणे, भूयाणंदे य वेणुदेवे य । तत्तो य वेणुदाली, हरिकंते हरिस्सहे चेव ॥ २०॥ अग्गिसिह अग्गिमाणव, पुन्न-विसिट्टे तहेव जलकंते ।

जलपद्द तह अमियगई, मियवाहण दाहिणुत्तरओ ॥२१॥

वेलंबे य पहंजण, घोस-महाघोस एसिमन्नयरो । जंबुंदीवं छत्तं, मेरुं दंडं पहु काउं ॥ २२॥

સંસ્કૃત છાયા—

चमरो बली च धरणो भूतानन्दश्च वेणुद्वश्च । ततश्च वेणुदाली हरिकान्तो हरिस्सहश्चेव ॥ २०॥ अप्रिशिखोऽप्रिमानवः पूर्णो विशिष्टस्तथैव जलकान्तः । जलप्रभस्तथाऽमितगतिः, मितवाहनो दक्षिणोत्तरतः ॥ २१॥ वेलम्बश्च प्रभक्जनो घोषमहाघोषौ एषामन्यतरः । जम्बूद्वीपं छत्रं मेरुं दण्डं प्रभुः कर्त्तम् ॥ २२॥

શાબ્દાથ':--

चमरे-थभरेन्द्र बली–थसी-द अ-अने, तथा धरणे-धरखे्-द्र भूयाणंदे-सूतानन्देन्द्र वेणुदेव-वेख्हेवेन्द्र य-वसी तत्तो य-त्यारपधी वेणुदाली-वेशुहासीन्द्र हरिकंते- ७शिशंतेन्द्र हरिस्सहे- ६२२२६-४ चेव-निश्चयथी अग्गिसह-अभिशिभेन्द्र अग्गिमाणव-अञ्तिभानवेन्द्र पुन-पूर्धे -८ बिसिट्टे-विशिष्टे-द तहेव-तेभक-वसी जलकरी-कलाडांतेन्द्र

जलपह-०/क्षप्रसे-४ तह-तथा अमियगई-अभितशति धन्द्र मियवाहण-भितवाद्धेनेन्द्र दाहिणुत्तरओ-दक्षिधु तथा ઉत्तरदिशामां वेलंबे य-वेल छन्द्र पभंजण-प्रशंकिनेन्द्र घोस-धे। धेन्द महाघोस-भढाधीधेन्द्र एसिं-એમાં**થી** अन्नयरो-કાેઇપણ जंबुद्दीवं-क'णुद्धीपने छत्तं-७% मेरं-भे3ने दंडं-६ं ८ **પ**हુ–સમર્થ काउं-४२वा भाटे

५० सरभावी-जबुदीनं काऊण छत्तयं मंदरं वसे दंडं । भूप अन्नयरो इंदो, एसी तेसिं

वामार्चा विशेषार्क अभागे.

. विशेषार्थ: - ભુવન પતિની પ્રત્યેકનિકાય કક્ષિણ તથા ઉત્તરવિભાગમાં વહેં-થાએલી છે, એટલે ૧૦ દક્ષિણવિભાગ અને ૧૦ ઉત્તરવિભાગ કુલ વીશ વિભાગ છે, પ્રત્યેક વિભાગમાં એકેક ઇન્દ્ર રહેલ હાય છે. એટલે કુલ વીશ ઇંદ્ર થયા. તે ઇંદ્રોનાં નામ જણાવતાં પ્રથમ અસરકુમારનિકાયની દક્ષિણદિશાના વિભાગને विषे यभरेन्द्र અને ઉત્તરદિશાને विषे અલીન્દ્ર, ખીજ નાગકુમાર નિકાયની દક્ષિણ દિશાના ધરણેન્દ્ર અને ઉત્તરદિશાના ભૂતાન દેન્દ્ર, વળી ત્રીજી સુવર્ણ કુમાર નિકાયની દક્ષિણ દિશાના **વેણ દેવેન્દ્ર** અને ઉત્તરદિશાના વાયદાલીન્દ્ર, ચાથી વિદ્યુત્કમારનિકાયની દક્ષિણદિશાના હરિકાંતેન્દ્ર અને ઉત્તરિકશાના હરિસ્સહેન્દ્ર, પાંચમી અગ્નિકુમારનિકાયની દક્ષિણદિશાના અગ્નિશિએન્દ્ર અને ઉત્તરદિશાના અગ્નિમાનવેન્દ્ર, છઠ્ઠી દ્વીપકુમાર-નિકાયના દક્ષિણવિભાગના પૂર્ણેન્દ્ર અને ઉત્તરવિભાગના વિશિષ્ટેન્દ્ર. તેમજ સાતમી ઉદ્દધિકુમારનિકાયના દક્ષિણવિભાગના જલકાંતેન્દ્ર અને ઉત્તરવિભાગના જ**લમભેન્દ્ર**, આઠમી દિશિકુમારનિકાયના દક્ષિણવિભાગના અમિતગતીન્દ્ર અને ઉત્તરવિભાગને વિષે અમિતવાહનેન્દ્ર, નવમી પવનકુમાર નિકાયના દક્ષિણવિભાગના વેલએન્દ્ર અને ઉત્તરવિભાગના પ્રભાજનેન્દ્ર, દશમી સ્તનિત કુમારનિકાયને વિષે દક્ષિણવિભાગે દેશપેન્દ્ર અને ઉત્તરવિભાગે મહાદ્યાપેન્દ્ર એ પ્રમાણે કુલ વીશ ઇંદ્રો કહ્યા, આ ઇંદ્રમાંથી કાઇ પણ ઇંદ્ર એક સાધારણ શક્તિ ફારવે તો એક લાખ યોજન લાંબા અને પહાળા એવા ગાળાકારે રહેલા જંખૂદ્રીપને છત્રાકારે કરવું હાય અને એક લાખ યાજન ઉંચા મને દસ હુજાર ચાજનના ઘેરાવાવાળા મહાપર્વત મેરૂના દંડ-દાંડા કરીને ' અર્થાતુ જેમ ઉષ્ણરૂતમાં યા ચાતુર્માસમાં જેમ કાઇ માણસ હાથમાં દાંડા પકડીને પાતાના મસ્તકને છત્રવડે ઢાંકે છે તેમ દેવને છત્ર તરીકે જંબુદ્ધીય અને siડા તરીકે મેરૂને કરી વામ^{દુર} (ડાળા) હાથે પકડી છત્રીની જેમ મસ્તકે ધારણ કરવું હાય તા તે શક્તિ-સામર્થ્ય તેઓમાં રહેલું છે. આવા મહાન પ્રયાસ કરે તા પણ તેને જરાએ થાક લાગતા નથી. જો કે આવું કાર્ય કરતા નથી અને કરશે પણ નહિ પરંતુ આવી શક્તિ આ પ્રમાણે તેમનામાં રહેલી તા છે, આ તા એક (ઇંદ્રની) સાધારણ શક્તિ વર્ણવી છે.

६९ उक्तं च-पभू अनयरो इंदो जंबुदीनं तु वामहत्थण। छत्तं जहा धारिजा, अनयओ मंदर धितुं॥१॥

भुवनपतिनिकायना वीश इन्द्रोना नामनो यंत्र।

Ī	નિકાયના નામા				દક્ષિણે દ્ર		ઉत्तरे द	
٩	અસુર	કુમાર	નિકાય	٩	ચમરેન્દ્ર	ર	ખ લીન્દ્ર	
ર	નાગ	"	27	3	ધરણેન્દ્ર	8	ભૂતાન દેન્દ્ર	
3	સુવહ્યુ	77	21	પ	વેણુદેવેન્દ્ર	Ę	વેણદાલીન્દ્ર	
8	विद्युत्	,,	"	b	હ િકાંતેન્દ્ર	(હરિસ્સહેન્દ્ર	
ય	અગ્તિ	"	"	۴	અગ્નિશિએન્દ્ર	10	અગ્નિમાનવેન્દ્ર	
ę	દ્વીપ	"	"	૧૧	પૂછ્યું -દ્ર	1્ર	વિશિષ્ટેન્દ્ર	
و	ઉદ્ઘધિ	,,	,,	13	જલકાંતેન્દ્ર	98	જલપ્રભેન્દ્ર	
6	દિશિ	"	> >	24	અમિતગતીન્દ્ર	१६	અમિતવાહનેન્દ્ર	
e	પવન	**	"	૧૭	વેલ બેન્દ્ર	20	પ્ર લ ંજનેન્દ્ર	
90	સ્તનિત	,,	"	96	धे। थेन्द्र	૨૦	મહાધાર્ષેન્દ્ર	

અરે! એક મહર્દ્ધિકદેવની શક્તિનું વર્ણન કરતાં સિદ્ધાન્તકારા જણાવે છે કે; એક મહર્દ્ધિકદેવ આ લાખ યાજનના જં ખૂદીપ જેના પરિધિ(ઘેરાવા) ^{૧૨}૩૧૬૨૨૭ યાજન ૩ ગાઉ ૧૨૮ ધનુષ ૧૩ાા અંગુલ ૫ યવ ૧ યૂકા જેટલા છે, એ જં ખૂદીપને એક માનવ ત્રણ ચપુડી વગાડી રહે તેટલી વારમાં તે મહર્દ્ધિકદેવ એકવીશવાર પ્રદક્ષિણા આપી રહે એટલુંજ નહિ પણ એ ઇંદ્રાદિક દેવાને આ જં ખૂદીપને વૈક્રિયશક્તિદ્ધારા ^{૬૩} આળકા અને આળિકાઓથી જો અરી દેવા હામ તો તે પણ શક્તિ સામર્થ્ય ધરાવે છે; પરંતુ તેઓ તે શક્તિ ફારવતા નથી.

આ સિવાય—ભગવતીજી શ. ૧૪ ઉ. ૮ મામાં—' अत्य ण મંતે ' ઇત્યાદિ સ્ત્રના વિવરણમાં પણ જણાવે છે કે એક દેવ એક પુરૂષની પાંપણ ઉપર દિવ્ય અતિ ઉત્તમ અત્રીશઅદ એવું નાટક વિકુર્વી અતાવે છે. કેટલી દિવ્ય શક્તિ ? તે વિચારા ! છતાં તે પુરૂષને જરાપણ બાધા થાય નહિ, આવી આવી શક્તિ-

६२ उक्तं च लघुसंग्रहण्यां—" परिही तिलक्षसोलससहस्स दोय सय सत्तवीसहीया । कोसतिगद्वावीसं धणुसयतेरंगुलद्वहियं ॥ १ "

६३ उक्तं च देवेन्द्रस्तवे—' तिरियं तु असंखिजा, दीवसमुद्दा सएहिं रूवेहिं । अवगाढाउ करिजा भुदरि एएसिं एगयरो ॥ १ ॥ ''

વાળા તે કેવા છે. મા કથનને અનુસરતા પ્રસંગ દર્શાણભદ્રરાન વિગેરના દર્શતામાંથી પણ નોઇ શકીએ છીએ.

પ્રત્યેક ઇંદ્રની કઇ કઇ કેવી કેવી શક્તિ રહેલી છે? એ સિદ્ધાન્તામાંથી ગીતાર્થ ગુરુઓ દ્વારા જિજ્ઞાસુઓએ જાણી લેવું, બ્રન્થવિસ્તારને કારણે અહિં આપેલ નથી. [૨૨]

अवतरणः—અસુરકુમારાદિ ભુવનપતિદેવાના દક્ષિણદિશામાં વર્ત તાં ભુવનાની હંજ્યા કહે છે.

चडतीसा चउचता, अट्टतीसा य चत्त पंचण्हं। पन्नाचत्ता कमसो, लक्खा भवणाण दाहिणओ ॥ २३॥

સંસ્કૃત છાયાઃ---

चतुस्त्रिज्ञचतुश्रस्वारिञ्जदष्टात्रिञ्जच चस्वारिञ्जत् पश्चानाम् । पश्चाञ्चत् चस्वारिञ्जत् क्रमञ्चः, लक्षाणि भवनानां दक्षिणतः ॥ २३ ॥

शण्हार्थः---

चउतीसा-थात्रीश चउचत्ता-थुम्भाक्षीश अट्ठतीसा-भाउत्रीश य-वक्षी चत्त-थाक्षीस पंचण्डं-पांथ निકायमां

पन्ना-प्रश्वास चत्ता-थादीश कमसो-अनुक्षमे लक्खा-साभ मवणाण-सुवना दाहिणओ-हिस्स्थुहिशाना

गायार्थ;—विशेषार्थ प्रभाषे.

विशेषार्थ:—પૂર્વે કહેલી દશેય નિકાયના દક્ષિણ તથા ઉત્તરવિભાગમાં દેવોને રહેવા માટે ભુવના રહેલાં છે. તે જેમ એક નૃપતિ અમુક નગરના સ્વામી હાય છે તેમ દરેક નિકાયાના ભુવનાના (નગરવત્) સ્વામીઓ પણ હાય છે. તેમાં દક્ષિણતરફના અસુરકુમારનાં એક દર ભુવનાની સંખ્યા ચાત્રીશ લાખ છે. નાગકુમાર નિકાયમાં ચુમ્માલીશ લાખ ભુવના હાય છે. ત્રીજી સુવર્ણ કુમાર નિકાયમાં આડત્રીશ લાખ, ચાથી વિદ્યુત્કુમાર નિકાયના, પાંચમી અગ્નિકુમાર નિકાયના, છઠ્ઠી દ્રીપકુમાર નિકાયના અને સાતમી ઉદ્ધિકુમાર—એ પાંચે નિકાયમાં

પ્રત્યેકનાં ચાલીશ ચાલીશ લાખ ભુવના હાય છે. આઠમી પવનકુમાર નિકાયનાં પચાસ લાખ ભુવના અને દશમી સ્તનિતકુમાર નિકાયનાં ચાલીશ લાખ ભુવના હાય છે. એ પ્રમાણે કમે કરીને દક્ષિણદિશાની નિકાયાનાં લાખો ભુવનાની સંખ્યા કહી. [૨૩]

अवतरण:—હવે ઉત્તરિકશામાં રહેલા બુવનપતિનિકાયનાં બુવનાની સંખ્યા વર્ણવે છે;—

चउचउलक्वविहूणा, तावइया चेव उत्तर दिसाए। सबेवि सत्तकोडी, बावत्तरी हुंति लक्का य

સંસ્કૃત છાયાઃ—

चतुश्रतुर्रुक्षविहीनानि तावन्ति चैव उत्तरदिशि । सर्वेऽपि सप्तकोटयो-द्विसप्ततिर्भवन्ति रुक्षाणि च

11 58 11

શખ્દાર્થઃ---

चउचउ-था२ था२ लक्खविद्णा-क्षाभ न्थून तावद्दया-तेटक्षा चेव-नध्डी उत्तरदिसाए-ઉत्तर दिशाभां सन्वेवि-अधा
सत्तकोडी-सात होऽ
बावत्तरी-अडेंांते२
हंति-डेंाय छे
लक्खा य-क्षाभ

गायार्थ:-- વિશેષાર્થ પ્રમાણે.

विशेषार्थ:—પૂર્વે દક્ષિણ દિશાના નિકાયોનાં ભુવનાની જે સંખ્યા કહી છે તે પ્રત્યેકમાંથી—ચાર ચાર લાખ બાદ કર્યે છતે જે જે નિકાયનાં જેટલા જેટલા ભુવના શેષ રહે તે તે ઉત્તરદિશાની જે નિકાય હાય તેમાં તેટલાં તેટલાં ભુવના નિશ્ચયે હાય છે. તે આ પ્રમાણે—ઉત્તરવિભાગની અસુરકુમાર નિકાયનાં ત્રીશ લાખ, નાગકુમારનાં ચાલીશ લાખ, સુવર્ણ કુમારનાં ચાત્રીશ લાખ, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર, દ્રીપકુમાર, ઉદ્દિધુમાર ને દિશિકુમાર નિકાય એ પાંચે નિકાયમાં પ્રત્યેકનાં છત્રીશ છત્રીશ લાખ ભુવનો હાય છે. પવનકુમાર નિકાયનાં છે તાલીશ લાખ અને અંતિમ સ્તનિતકુમાર નિકાયનાં છત્રીસ લાખ ભુવન ઉત્તરવિભાગને વિષે હાય છે. એ પ્રમાણે પૂર્વ ગાયામાં કહેલા દક્ષિણ નિકાયનાં અને ચાલુ ગાયામાં કહેલા ઉત્તરનિકાયનાં એ બન્ને શ્રેણીનાં સર્વે મળીને સાતકોડ અને ઉપર

અહાંતેર લાખ ભુવના હાય છે. 'શ્રીસકલતીર્થ 'માં આપે છે છાલીએ છીએ કે 'સાતકોડને અહાંતેર લાખ ભુવનપતિમાં દેવલ ભાખ. '[૨૪]

भुवनपतिनी प्रत्येक निकायमां भुवनसंख्यानो यंत्र ।

नंबर	निकायना नाम	दक्षिणञ्जेणि संख्या	उत्तरश्लेणि संख्या
. ૧	<u>અસુરકુમાર</u> નિકાય	૩૪ લાખ	૩૦ લાખ :
ર	નાંગ ,, ,,	૪૪ લાખ	૪૦ લાખ
3	સુવર્ણું ,, ,,	૩૮ લાખ	ં3૪∶લાખે`
٠ ٧ -	विद्युत् " "	૪૦ લાખ	૩૬ લાખ
પ	અગ્નિ ,, ,,	૪૦ લાખ	૩૬ લાખ
ę	દ્વીપ ,, ,,	४० साम	३६ झाथ .
૭	ઉદ્ધિ ,, ,,	૪૦ લાખ	૩૬ લાખ∶
.2	દિશિ " "	૪૦ લાખ	૩૬ લાખ
6	વાયુ " "	ય૦ લાખ	૪૬ લાખ
૧૦	સ્તિનિત " "	૪૦ લાખ	૩૬ લાખ

अवतरण;— દક્ષિણદિશામાં તેમજ ઉત્તરદિશામાં રહેલા દશેનિકાયનાં ભુવનાની એક દર સંખ્યા મૂલગાથાવડે પ્રદર્શિત કરે છે;—

चत्तारि य कोडिओ, लक्खा छच्चेव दाहिणे भवणा। तिण्णेव य कोडीओ, लक्खा छावट्टि उत्तरओ ॥ २५॥ संस्कृत छाया;—

चतस्रश्च कोटयो लक्षाणि पद्चैव दक्षिणस्यां भवनानि । तिस्रश्चेव कोटयो लक्षाणि पद्पष्टिरुत्तरतः

॥ २५॥

શબ્દાથં:---

चत्तारि-था२ कोडिओ-ड्रीड डक्खा-दाभ डबेव-छ दाहिणे-६िस्छु हिशाभां भवणा-क्षुवना तिण्णेव-त्रधु कोडीयो-क्वेडि लक्खा-क्षाभ छावट्टि-छासठ उत्तरओ-\$त्तर दिशाभां मामार्थ:—विशेषाध भुक्ष.

विशेषार्थ:—પૂર્વ ગાથામાં દક્ષિણાત્તર ભુવનાની કુલ સંખ્યા કહી પરંતુ—
દક્ષિણ વિભાગની એક દર કેટલી ? અને ઉત્તરવિભાગની નિકાયાનાં ભુવનાની સંખ્યા કેટલી ? એમ અલગ નથી જણાવ્યું તે માટે જણાવે છે કે દક્ષિણવિભાગની દશે નિકાયાનાં મળીને કુલ ચાર કોડ અને છ લાખ ભુવના થાય છે અને ઉત્તરવિભાગની દસે નિકાયનાં ભુવનાના કુલ સરવાળા કરીએ તો ત્રણ કોડ અને છાસઠ લાખ ભુવના થાય છે. ચારકોડ અને છલાખ તેમજ ત્રણ કોડ અને છાસઠ લાખ એ ખન્નેના સરવાળા કરતાં સાત કોડ અને છાસઠ લાખ એ ખન્નેના સરવાળા કરતાં સાત કોડ અને છાસઠ લાખ એ ખન્નેના સરવાળા કરતાં સાત કોડ અને છાસઠ લાખ એ ખન્નેના સરવાળા કરતાં સાત કોડ અને છાસઠ લાખ એ ખન્નેના સરવાળા કરતાં સાત કોડ અને છાસઠ લાખ એ ખન્નેના સરવાળા કરતાં સાત કોડ અને છાસઠ લાખ એ ખન્નેના સરવાળા કરતાં સાત કોડ અને છાસઠ લાખ એ ખન્નેના સરવાળા કરતાં સાત કોડ અને છાસઠ લાખ એ ખન્નેના સરવાળા કરતાં સાત કોડ અને છાસઠ લાખ એ ખન્નેના સરવાળા કરતાં સાત કોડ અને છાસઠાં સાત્મ કોડ અને છાસઠાં તેમ ત્રાપ્યા ખરાખર મળી રહે છે. [૪,૦૬૦૦૦૦૦+૩,૬૬૦૦૦૦૦

રાંકા;— ભુવનપતિનિકાયમાં દરેક વખતે પ્રથમ દક્ષિણવિભાગ અને પછી ઉત્તરવિક્ષાત્ર એમ ક્રમ કેમ રાખ્યા ?

ઉત્તર:—દક્ષિણદિશામાં રહેલા દેવાની આયુપ્યાદિ સ્થિતિઓની વિશેષતા માટે અથવા તા પ્રથકારની વિવક્ષા એ જ તેમાં કારણ છે. [૨૫]

भवतरण:- स्थे पूर्वीक्त खुबना क्यां रहेता छे ? ते स्थाननुं निरूपश् करे छे;--

रयणाए हिट्ठुवरिं, जोयणसहस्सं विमुत्तु ते भवणा । जंबुद्दीव समा तह, संखमसंखिज वित्थारा ॥ २६॥

સંસ્કૃત છાયા--

रत्नप्रभायाबुध्विघः योजनसङ्सं विग्रुच्य तानि भवनानि । जम्बुद्वीपसमानि तथा संख्याऽसंख्येयविस्ताराणि

प्रवस्ता े.

શબ્દાથ :---

रयणाए-२८नप्रका नारधीमां हिद्दुवरिं-नीचे तथा ઉपर जोयणसहस्सं-६००२ ये।कन विमुत्तु-भूधीने ते मवणा-ते खुवनपतिना खुवने। जंबुद्दीवसमा-- शंभूद्धी पसरभा तह-तथा संखमसंखिज-संभ्याता तथा असं-भ्याता याशन विस्थारा-विस्तारवाशा गाणार्थ:—રત્નપ્રભાનારકીના પિંડમાંથી ઉપર નીચે હજાર હજાર યાજન વર્જીને બાકી રહેલા વચલા ગાળામાં તે ભુવનપતિનાં ભુવના છે, તે ભુવના જલન્યથી જંખૂદીપ જેવડાં, મધ્યમપ્રમાણુથી સંખ્યયાજન વિસ્તારવાળાં અને ઉત્કૃષ્ટપ્રમાણુથી અસંખ્ય યોજન વિસ્તારવાળાં હોય છે. ॥ ૨૬ ॥

विशेषार्थ:--अधारीकां सनप्रशाहि सात પૃથ્વીએ। રહેલી છે, જેમાં લુવનપતિ, વ્યંતર, પરમાધામી કેવા તેમ જ નરકાવાસાચ્યામાં ઉત્પક્ષ થતા નારકા વિગેરે વસ્તુઓના સમાવેશ થાય છે, તેમાં પ્રથમ રત્નપ્રભાપૃથ્વી 🕽 . અને રત્નપ્રભાપૃથ્વીના પિંડમાં જ ભાવનપતિ અને વ્યાંતરાદિદેવાનાં **ત્રિવાસ** સ્થાના છે. એ રત્નપ્રભાપૃથ્વીના પિંડ એક લાખ અને એ શી હજાર ચાજન નાડપણ હાય છે. એ પ્રમાણમાંથી ઉપર અને હેઠે એક એક હનાર યાજન છાડીને ખાકી રહેલા એક 'k લાખ અને અઠ્ઠોતેર હજાર [૧૭૮૦૦૦] યાજન માંહે તે ભુવનપતિદેવાનાં ભુવના રહેલાં છે. એટલે રત્નપ્રભાપૃથ્વીના એક લાખ અને એ'શી હજાર યાજનમાં તેર પ્રતરા છે. એ પ્રતરા કહેતાં પાયકા ત્રણ ત્ર**ણ** હજાર યાજન ઉચા (મધ્યમાં પાલાણવાળા) છે. એ પાથડાના પાલા**ણ**-ભાગમાં નરકાવાસાચ્યા છે, જેમાં નારક જીવા ઉત્પન્ન થાય છે અને એ તેર પાથડાના આંતરા ખાર હેાય છે. તેમાં એક પાટડાથી બીજા પાટડા સુધીના વિભાગમાં એ ભુવનપતિદેવાનાં ભુવના આવેલાં છે તેમાં નાનામાં નાનાં ભુવના એક લાખ યાજન પ્રમાણવાળાં (એટલે જંબ્રકીય જેવડાં) હાય છે. અને મધ્યમ ભવના સંખ્યાતા કાટી યાજન પ્રમાણવાળાં હાય છે. તેમ જ સહથી ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણવાળાં અસંખ્યાતા કાેટાનુકાેટી યાજનનાં હાેય છે. [૨૬]

अवतरण:—અસુરકુમાર નાગકુમારાદિદેવોને એાળખવામાટે તેએાના સુકુટ વિગેર આભૂષણામાં રહેલાં ચિદ્ધોનું નિરૂપણ કરે છે;—

चूडामाणिफाणिगरुडे, वज्जे तह कलस सीह अस्से य। गयमयरवद्धमाणे, असुराईणं मुणसु चिंधे ॥ २७॥

સંસ્કૃત છાયા—

चूडामणि-फणि-गरुडा वर्ज तथा कलश्च-सिंह-अश्वाश्र । गजमकरवर्धमानानि, असुरादीनां जानिहि चिह्नानि ॥ २७॥

ક્ષ્ક કેટલાક આચાર્યા રત્નપ્રભાષ્ટલીના પિંડપ્રમાણુમાં રચકથી નીચે નેવુ હજાર યાજન ગયા બાદ ભુવનપતિ દેવાનું રચાન છે એમ કહે છે.

શાહાથ':-

ष्ट्रामणि-यूडामणि फणि-सर्पनी कृषा गरुडे-गइड बजे-वश्र तह-वसी-तथा, कलस-कृश्य

अस्ते य-तथा अश्व गय-ढाथी मयर-भगरभ²छ बद्धमाणे-शरावसं पुट असुराईणं-असुरहुभार विगेरे हेनेतन मुणमु-काधे। चिषे-थिही

. गांथार्थ:—વિશેષા^શ સુજખ.

विशेषार्थ:—જેમ ઘણી વસ્તીવાળા એક શહેરમાં (જેમ મુંબઇ જેવામાં) માણુસાને પાતપાતાના સ્વદેશની પાઘડીથી આપણું ઓળખી શકીએ છીએ કે આ ગુજરાતી, આ સુરતી, મારવાડી, મેવાડી, કાઠીઆવાડી, તેમ જ રાજદદ્ધારી તરીકે તપાસીએ તો ઘણી વાર જેવાય છે કે અમુક વિભાગના પાલીસમેનાની દાપી ઉપર અમુક જાતના બિલ્લાનું ચિદ્ધ, અમુક વિભાગનાઓ માટે અમુક નિશાની તેમ દેવલાકમાં પણ અસંખ્યાતા દેવા રહ્યા એમાં કઇ નિકાયના કોણ હશે? તે સહેલાઇથી ઓળખી શકાય તેને અંગે પ્રત્યેક નિકાયના દેવાના મુક્ટાદિને વિષે ચિદ્ધ હાય છે.

તથાહિ—પ્રથમ અસુરકુમારના મુકુટને વિષે ચ્ડામણિ એટલે મુકુટમાં રત્નમણિતું ચિદ્ધ હોય છે. બીજા નાગકુમારના આભૂષણને વિષે મિણુ ધર—સપેતું ચિદ્ધ હોય છે, ત્રીજા સુવર્ણ કુમારના આભૂષણને વિષે ગરૂડતું ચિદ્ધ હોય છે, ત્રીજા સુવર્ણ કુમારના આભૂષણને વિષે ગરૂડતું ચિદ્ધ હોય છે, તે પ્રમાણે પાંચમા અમિકુમારના અભૂષણમાં કળશતું ચિદ્ધ હોય છે, છઠ્ઠા દીપકુમારના આભૂષણમાં સિંહતુ ચિદ્ધ હોય છે, સાતમા ઉદ્દિધુમારના મુકુટે અશ્વતું ચિદ્ધ હોય છે, આઠમા દિશિકુમારના મુકુટમાં હાથીનું ચિદ્ધ હોય છે, નવમા પવનકુમારના આભૂષણને વિષે મગરમચ્છનું ચિદ્ધ હોય છે. અને દશમા સ્તિતિતુકમાર નિકાયના દેવોને શરાવસ પુટ એટલે ફકીરા જે રામપાતર રાખે છે તે બીડેલું અથવા ખુલ્લું યથાયોગ્ય લેવું એવું ચિદ્ધ હોય છે. એ પ્રમાણે દશે નિકાયો અલગ અલગ ઓળખાય એ માટે મુકુટાદિમાં ચિદ્ધો કદ્યાં. કેટલાક અન્યકારા મુકુટમાં નહિ પણ દશે નિકાયના દેવોના આભૂષણમાં ચિદ્ધાં છે. ચિદ્ધાં હોય છે. એ પ્રમાણે દશે નિકાયો અલગ અલગ ઓળખાય એ માટે મુકુટાદિમાં ચિદ્ધો કદ્યાં. કેટલાક અન્યકારા મુકુટમાં નહિ પણ દશે નિકાયના દેવોના આભૂષણમાં ચિદ્ધાં છે. ચિદ્ધાં હોય છે. ચિદ્ધાં કર્યા છે. ચિદ્ધાં હોય છે. ચિદ્ધાં કર્યા કરવો. [૨૭]

अवतरण;— अक्षुरकुमाराहि हशे प्रकारना भुवनपतिहेवाना शरीरना वर्षु हेवा हाय छे? ते वर्षु वे छे;-

असुराकाला नागुद्ही पंडुरा, सुवन्नादिसिथणिया। कणगाभ विज्जुसिहिदीव, अरुण वाउपियंग्रुनिभा॥ २८॥

સંસ્કૃત છાયા—

अग्रुराः कालाः नागोदघयः पांडुराः सुपर्णदिक्स्तनिताः । कनकाभाः विद्युर्व्छिखिद्वीपा अरुणाः वायु (कुमाराः) प्रियङ्कुनिमाः ॥२८॥

શબ્દાર્થઃ---

असुरा---अक्षुरकुमार हैवे। काला-कृष्णुवर्षुना नागुदही--नागकुमार तथा ઉद्दिधिकुमार पंदुरा-गै।र तह-तथा सुवन्न-सुवर्ष् कुमार दिसि-दिक्षुमार यणिया-स्तनितकुमार कणगाम-सुर्धे खुनी कांति सरणा विष्कु-विध्दुक्षार सिहि-अञ्निक्षमार दीव-द्वीपक्षमार अरुण-रक्ष्तवर्ध्वाणा वाउ-वासुक्षमार पियंगु-भियंशु वृक्षसरणा नीक्षवर्ध्व निमा-सरणा

गाथार्थ:--विशेषार्थ प्रभाखे.

વિદેશના કેટલીક વાર મનુષ્યાના વર્જુથી આપણે અમુક જાતના કે દેશના હાય છે એમ અનુભવથી કહી શકીએ છીએ, જેમ અતિગારવર્જુથી અહુલતાએ યુરાપિયન-ગારાલાકા, ઘઉલાવર્જુથી એતદ્દેશીય માણુસ ઇત્યાદિ જણાય છે તેમ દેવલાકમાં પણ વર્જુથી તેની નિકાય કહેતાં જાતિ શ્રાળાય છે. તે આ પ્રમાણે-અમુરકુમાર નિકાયના દેવાનાં શરીરા શ્યામાં (કાલા) વર્જુવાળા હાય છે, નાગકુમાર ઉદ્દષ્ટિકુમાર એ બન્નેનાં શરીરા શ્યામાં (કાલા) વર્જુવાળા હાય છે, નાગકુમાર ઉદ્દષ્ટિકુમાર એ બન્નેનાં શરીરા શ્રાપ્ર ગોમરવર્જે છે, તથા ત્રીજા મુવર્જુકમાર. આઠમા દિશિકુમાર, દશમા સ્તૃતિવ કુમાર એ ત્રણેનાં શરીરા સુવર્જુની કાંતિ સરખાં તેજસ્વી હાય છે, ચાયા વિદ્યુત્કુમારા, પાંચમા અમિકુમારા અને છઠ્ઠા દ્રીપકુમારાનાં શરીરા સૂર્યના ઉદ્ધુ વખતના રક્તા વર્જુનાં હાય છે અને નવમા વાયુકુમારની શરીરની કાંતિ પ્રાપ્તાના રક્તા વર્જુનાં હાય છે અને નવમા વાયુકુમારની શરીરની કાંતિ

भी बावाधीने। રંગ અર્થાત્ નીક્ષા જેવી હાય છે. કેટલાક મયૂરની ડાકમાં વર્તતા જે વર્ષ્યુ તેને અને પાંદડાના કલરને બન્નેને નીલા તરીકે ઓળખાવે છે. आ વર્ષ્યુ સ્વાભાવિક ભવધારણીય શરીરને અંગે સમજવા. ઉત્તરવૈક્રિય શરીરની રચનામાં ગમે તેવા શરીરના વર્ષ્ય કરી શકવા તેઓ સમર્થ હાય છે. [૧૯]

अवतरण:-- હવે અસુરકુમારાદિ ભુવનપતિદેવાનાં વસ્ત્રોના વર્ષુ કહે છે;-

असुराण वत्थरत्ता, नागुदहीविज्जुदीवसिहि नीला । दिसिथणियसुवन्नाणं, धवला वाऊण संझरुई ॥ २९॥

સંસ્કૃત છાયા—

असुराणां वस्ताणि रक्तानि, नागोदधिविद्युद्द्वीपशिखीनां नीलानि । दिक्स्तनितसुपर्णानां घवलानि वायुनां संध्यारोचिषि ॥ २९॥

શબ્દાર્થ:--

असुराण-असुरधुभार हेवे।नां बत्य-वत्स रत्ता-रक्तवर्ष्णुना नागुदही-नागधुभार तथा ઉद्धिधुभार विज्ज-विद्युत्धुभार रीय-द्यीपधुभार सिहि-अभिभ्रभार

नीला-नीक्षवर्षु नां दिसि-दिशिष्ठभार थणिय-स्तनित्रष्ठभार सुवन्नाणं-सुपर्षु कुभार देवानां धवला-अवक्ष-श्वेत वाजण-वायुक्ठभार संझहइ-संध्याना रंग केवां

गाथार्थ:—વિશેષાર્થ પ્રમાણે.

विशेषार्थ:—મનુધ્યલાકમાં વેશથી પણ માણુસા એાળખી શકાય છે. જેમ શ્વેતવસ્ત્રવાળા હાય તે અમુક સાધુ, રક્તવર્ણવાળા અમુક પંથીએા, કાલા કલાના હાય તા તે કકીરા કત્યાદિ. તેમ દેવા પણ પાતાના વસાથી એાળખી શકાય છે તેમાં પહેલા અમુરકુમારનાં વસ્ત્રો રક્તવર્ણનાં હાય છે, બીજા નાગ-કુમારા, સાતમા ઉદધિકુમારા, ચાથા વિદ્યુત્કુમારા, છઠ્ઠા દ્વીપ કુમારા અને પાંચમા અગ્નિકુમારા, એ પાંચનાં વસ્ત્રોના વર્ણ નીલા હોય છે. આઠમી દિશિકુમારનિકાય, દશમી સ્તનિતકુમારનિકાય અને ત્રીજી સુવર્ણકુમાર એ ત્રેલું નિકાયાના દેવાનાં વસ્ત્રો ઉજવલવર્ણવાળાં હાય છે, તેમજ

નવમી વાસુકુમાર નિકાયના દેવાનાં વસ્ત્રોના વર્ષે સૂર્યાસ્ત થયા ખાદ સંખ્યા જે સમયે ખીલે અને તે જ્યારે અતિ રમણીય દેખાવને ધારણ કરે છે તેવી સંધ્યાના જેવા રંગ હાય તેવા છે. એટલે કે તેવા વર્ષુનાં વસ્ત્રોને પરિધાન કરે છે. એ પ્રમાણે ખહુલતાએ દેવાનાં ચિન્હ, શરીર, વસ્ત, વર્ષુ અને વર્ષુન અતલાવ્યું. અહિં પણ બવધારણીય શરીરને અંગે હંમેશાં પહેરવાનાં વસ્ત્રોના વર્ષ્યુ બહુલતાએ સમજવા. કારણસર અથવા ઉત્તરવૈક્રિયમાં તેથી અન્યવર્ષુનાં વસ્ત્રો પણ હાય [રહ]

भुवनपतिदेवोना चिह्नो तथा देह-वस्त्रना वर्णनो यन्त्र।

भाम	मुकुष्टमां चिह्नो	देह- व र्ण	धरा-वर्ण
૧ અસુર કુમારા	ચુડામણિતું	શ્યામ વર્ણુ [©]	રાતા
ર નાગ કુમારા	સર્પનું	ગાૈર વર્ણ	નીલા
૩ સુવર્ણ [°] કુમારા	ગ રૂ ડનું	સુવર્ણ વર્ણ	ઉજવલ
૪ વિદ્યુત્કુમારા	વજાનું	રક્તવણે	નીલા
પ અગ્તિ કુમારા	કલશનું	77 71	,,
૬ દ્વીપ કુમારા	સિંહનું	,,,,,,	,,
૭ ઉદ્ધ િ કુમારા	અધનું	ગાર વર્ષ	,,,
૮ દિશિ કુમારા	હાથીનું	સુવર્ણુ વર્ણુ	ଡି ଜ୍ୟ ର
૯ પવન કુમારા	મગરતું	નીલ વર્ણ	સં'ધ્યાવણ
૧૦ સ્તનિત કુમારા	શરાવસ પૂટનું	સુવર્ણુ વર્ણુ	ଓଜ୍ୟଣ

अवतरण:—હવે એ ભુવનપતિ નિકાયના ઇન્દ્રોના સામાનિક દેવા તેમજ આત્મરક્ષક દેવાની સંખ્યા કહે છે;—

चउसिंह सिंह असुरे, छच्च सहस्साइं धरणमाईणं। सामाणिया इमेसिं, चउग्युणा आयरका य ॥ ३०॥

સંસ્કૃત છાયા:-

चतुःवष्टिश्रतुःवष्टिरसुरे, वद् च सहस्राणि धरणादीनाम् । सामानिका एभ्यः-श्रतुर्शुणा आत्मरस्रकाश्र ॥ ३० ॥

શખ્દાર્થઃ

चंदसहु-ચાસઠ चंद्रि-સાઠ चंद्ररे-અઝુરકુમારનિકાયમાં छंच्च-છ चंद्रसाइ-હજાર घरणमार्शण-धरखेन्द्र विगेरेना सामाणिया—साभानिक हैवे। इमेसिं—थेथे।ना चडग्गुणा—थार शुक्षा आयरम्खा—भारभरक्षक हेवे। य-अने

गायार्थ:—અસુરકુમાર નિકાયના અન્ને ઇન્દ્રો ચમરેન્દ્ર તથા અલીન્દ્રને અનુક્રમે ૬૪ હજાર તથા સાઠ હજાર સામાનિક દેવા છે. ધરણેન્દ્ર વિગેરે શેષ રહેલા ઇન્દ્રોને છ છ હજાર સામાનિક દેવા છે-જે સામાનિક દેવાની સંખ્યા કહી છે તેના કરતાં ચારગુણી આત્મરક્ષક દેવાની સંખ્યા કહેલ છે ॥ ૩૦ ॥

विशेषार्थ:— प्रथम सामानिक केटले शुं १ इन्द्रेण वह समाने तुल्ये गुतिविमन् नादा मनाः समानिकाः अर्थात् धन्द्रना सरणी अन्तिवेक्षवाि ऋदिसिद्धिवाणा ते सामानिकाः अर्थात् धन्द्रना सरणी अन्दिवेक्षवाि ऋदिसिद्धिवाणा ते सामानिक हेवे। अंदेवायः आ हेवोमां इक्त धन्द्रपण्डं केटले ते हेवले। अनु अधिपतिपण्डं होतं नथी, णाडी सर्व ऋदि धन्द्र समान होय छे. इन्द्राणाममान्त्रपितृगुरूपाध्यायमहत्तरवत् पूजनीयाः स्वयंशाल छतां शालने लेभ प्रधान, पिता, शु इ उपाध्याय अने विदित्त पूलनीय विदित्त तरी हे सलाह लेवा लायक होय छे ते प्रभाणे धन्द्रने आ सामानिक हेवो पूलनीय (आहर आपवा ये। व्य) हाय छे, धन्द्र महाराज आलुं मान आपे छे छतां ते हेवो ते। धन्द्रने स्वामिपणे ल समळ तेनी आज्ञानं सेवन करे छे— दुंडमां धन्द्रोने आ हेवो आहर आपवा ये। व्य छे अभ लखावी आ हेवोनी महत्ता अतलावाय छे, अने अभ छतां आ हेवो तेने स्वाभिपणे ल ओपणे छे लेथी परस्पर स्वाभिसेवक लावपण लखावाय छे.

આત્મરક્ષક એટલે શું ? इन्द्राणामात्मान रक्षन्तीत्यात्मरक्षका: ઇન્દ્રના આ-ત્માની રક્ષા કરે તો આત્મરક્ષક દેવા ધનુષ્યાદિ સર્વશસ્ત્રો બ્રહ્મણ કરી ઇન્દ્ર મહારાજાઓની રક્ષાને માટે સર્વદા (તૈયાર) ઉદ્યત હાય છે. જેમ રાજા મહારાજાઓની પણ હંમેશાં જયાં જયાં જાય ત્યાં શસ્ત્રબહસેવકા તે નૃપે-ન્દ્રની સામું એક સરખી દ્રષ્ટિ રાખતા તેઓના આત્માની રક્ષા કરે છે જેને પાશ્ચાત્ય ભાષામાં (Body guard) કહેવાય છે, તેવીજ રીતે ઇન્દ્રમહારાજાના આત્માની રક્ષા માટે તે આત્મરક્ષક દેવા પણ ઇન્દ્ર સભામાં બેઠેલા હાય અથવા વિચરતા હોય ગમે તે સ્થાને હાય ત્યારે અનેઠ પ્રકારના શસ્ત્રાદિ યુક્ત થઇને પાતાના સ્વામી ઇન્દ્રની રક્ષામાં પરાયણ હાય છે. આયુધ ખખતરથી સર્જ હોવા સાથે એક સરખી ઇન્દ્ર મહારાજની રક્ષામાં જ દૃષ્ટિ સ્થાપન કરે છે, શત્રુદેવા તે આત્મરક્ષકને દેખતાં જ ક્ષોલ-ત્રાસ પામી જાય છે અને પાતાના કર્ત બ્યમાં પરાયણ હાવાથી ઇન્દ્રના પ્રેમનું ભાજન અને છે.

વાચકા! ઉપર્યું કત ખ્યાન વાંચતાં જ શંકાના પ્રાદુર્કાવ તા થયા જ હશે? કે ઇન્દ્ર મહારાજ જેવા સમર્થ શક્તિશાલી આત્માને આત્મરક્ષકાની જરૂરીયાત કર્ક રીતે સંભવે? તેના સમાધાનાથે સમજવું કે, મહાશક્તિવંત ઇન્દ્રના શરીરને રક્ષાની જરૂરના સંભવ નથી તેમજ તેના શરીરને તેના શત્રુઓશ્રી ઉપદ્રવાના પણ પ્રાય: અસંભવ છે, તથાપિ જેમ સાર્વ ભામસત્તાને ધારણ કરનારા રાજા-મહારાજા કિંવા ચક્કવર્તી પુરૂષા કે જેઓ પ્રખળ શક્તિસંપન્ન હોવા છતાં કૃકત ગારવ તેમજ સ્વામિત્ત્વની નિશાની માટે શસ્ત્રબહ સુભદા સાથે જ સદાકાલ વિચરતા હોય છે તે પ્રમાણે આ દેવા ઇન્દ્રમહારાજાના સ્વામિપણાની સ્થિતિમાત્રનું પરિપાલનકરવા સાથે પાતાના સ્વામિની પ્રીતિ પ્રાપ્તકરવા તેમજ ઉપર્યુ ક્તકારણાને અંગે રક્ષણાથે સદા તૈયાર હાય છે.

સામાનિક તથા આત્મરક્ષકદેવાની સંખ્યા.

વળી ભુવનપતિનિકાયામાં પ્રથમ અસુરકુમાર નિકાયની દક્ષિણદિશાનાં ચમરેન્દ્રને ચાસઠ હજાર (૧૪૦૦૦) અને ઉત્તરદિશાનિવાસી અલીન્દ્રને સાઠ હજાર (૧૦૦૦) સામાનિકદેવોના પરિવાર છે. આકીની નવે નિકાયના ધર- શુન્દ્રાદિ પ્રમુખ અઢાર ઇન્દ્રોમાં પ્રત્યેક ઇન્દ્રને છ છ હજાર (૧૦૦૦) સામાનિકદેવોના પરિવાર વતે છે. પૂર્વે જેટલી જેટલી જે ઇન્દ્રને સામાનિકદેવની સંખ્યાનું વક્તવ્ય કહ્યું તે તે સંખ્યાને ચારગુણી કરવી એમ કરતાં જેની જે જે સંખ્યા આવે તે તેના આત્મરક્ષકદેવો સમજવા, જેમકે ચમરેન્દ્રના સામાનિકદેવો ૧૪૦૦૦ છે, એને ચઉગુણા કરીએ ત્યારે (૧૫૧૦૦૦) આત્મરક્ષકની સંખ્યા આવે, આ પ્રમાણે સર્વત્ર યોજવું.

આ પ્રમાણે ચારનિકાયપૈકી પહેલી લુવનપતિનિકાયના દેવાની આયુષ્ય-સ્થિતિ, નિકાચાનાં નામ, ઇન્દ્રોનાં નામ, લુવનસંખ્યા, તેમનાં ચિન્હ, દેહવર્ષુ વસ્ત્રવર્ષુ, સામાનિક અને આત્મરક્ષક સંખ્યા કહી. હવે આગળ ચાલતાં ઉપર્યુક્ત પ્રકાર બીજી વ્યંતરનિકાયનું વર્ષુન મન્યકાર મહારાના શરૂ કરે છે. [30]

भुवनपतिना इन्द्रोना सामानिक तथा आत्मरक्षक देवोनी संख्यानो यंत्र.

નામ	દક્ષિણે દ્ર નામા	સામા૦ સં૦	આ ત્મ ૦ સ ૦	ઉત્તરે દ્ર નામા	સામા ૦ સં૦	અાત્મ ૦ સ ં ૦
૧ અક્ષુરકુમારનિ	ચમરે દ્રને	६४- 63113	૨૫૬, હ.	બલીંદ્રને	६०,७गार	२४०, ७०१
ર નાગકુમાર નિ.	ધરણેંદ્રતે	ક-હજાર	૨૪, હ.	ભૂતાને દ્રને	٤ "	२ ४, ,.
ક સુવર્ણ ,, ,,	વેહ્યુદેવે દ્રતે	29 25	" "	વેષ્યુદાલીંદ્રને	,, ,,	25 33
૪ વિદ્યુત્કુખાર "	હરિકાંતે દ્રને	· : 23))	>> >\$	હરિસ્સહેં દ્રને	27 23	», »
	અમિશિ ખેંદ્રને	,, ,,	22 22	અभિમાનવેંદ્રને	,, , ;	,, ,,
६द्वीप ",	પૂર્ણ ંદ્રને	,, ,,	22 22	વિશિષ્ટ દ્વેન	1, ,,	,, ,,
ં ૭ ઉદ્દર્ધિ " "	જલક તેંદ્રને	" "	" "	જલપ્રભેંદ્રને	,, , ,	» (»
८ हिशि ,, ,,	અ મિતગતીંદ્ર	٠, ,,	" "	અમિતવાહને દ્રને	,, ,,	27 29
૯ પવન ,, ,,	વહાદેવેંદ્રને	22 19	7 8 58	પ્રભંજતેંદ્રને	11 11	29 29
१० स्तनित "	ધાષે ક્રેને	22 21	" "	મહાધાષેંદ્રને	7, ,,	"
	કુલ સંખ્યા.	19/000	४७२०००	કુલ સંખ્યા.	198000	४५६००००

इति भुवनपतीनामार्युरार्क्येन्द्रै संख्या—मुवनगँणनंवासोदेईवणीक्कंवर्णः । अपि च सर्मविभूतीनां तथा आर्रेमैरक्षाप्रवणसुरवराणां वर्णनं चाभिरामम् ॥ १ ॥ [इति संप्रहस्रोकः]

अथ पस्तुत-द्वितीय-भुवनद्वारे-व्यन्तराणां भुवनादि-वर्णनम्॥

अवतरणः—&वे व्यांतरहेवे। संभाधी वक्ष्तव्यने। प्रारांक करतां प्रथम व्यांतर-वेवाना क्षवने।(नगरे।)तुं स्थान क्षे छे:—

रयणाष् पढमजोयण, सहस्ते हिट्ठुवरि सयसय विहूणे। वंतरयाणं रम्मा, भोमा नगरा असंखेजा॥ ३१॥

સંસ્કૃત છાયા—

रन्ना(रन्नप्रभा)याः प्रथमयोजनसद्दे अघ उपरि शत-श्वतिवृद्धीने । न्यन्तराणां रम्याणि भौमानि नगराणि असंख्येयानि ॥ ३१॥

શાળદાર્થ:---

रयणाए=रत्ने अक्षा नारधीमां पढमजोयणसहस्से=अथमना (७५२ना) હकार येाजनमां. हिद्दुवरि=७५२ नीये सयसय=सासा विहणे=भक्षीने

वंतरयाणं=न्यंतरहेवाना रम्मा=सुंहर भोमा=पृथ्वी संभंधी नगरा=नगरान्थे। असंसेज्जा=असंज्याता

- गાથાર્થ:—રત્નપ્રભાનારકીમાં પ્રથમ(ઉપર)ના હજાર ચાજનમાં નીચે ઉપર સા સા ચાજન મૂકીને શેષ **રહેલા આઠશે** ૮૦૦) ચાજનમાં વ્યંતરદેવાનાં પૃ**શ્વીકાયમય અસંખ્યાતાં સુંદર નગરાએ**! છે. ાા ૩૧ ાા

विशेषार्थ:—" व्यंतर" એ शण्हिना अर्थ शा? " विविधवन्तरं वनान्तरादिक-माश्रयतया येषां ते व्यन्तराः"—अर्थात् कुहालुहा प्रकारना वन विशेरेना के आंतराओ। ते क आंतराओ। केंग्रोने आश्रय इपे छे—એटले तेवा वन विशेरेना आंतराओ।ने विषे विशेषे क्रीने केग्रो रहेनारा छे ते व्यंतर क्रहेवाय छे. એटले है व्यंवरा तेवा वनना पर्वतना अने शुक्तांग्रोना आंतरीक्षां रहे छे के वात क्षाक्रप्तिक पश्च छे. અથવા તે બોલે અર્થ લાઇએ તો 'મનુષ્યમંતિમાં વર્ત તા ચક્રવર્તી વિશેરની સેવામાં દેવ થયા છતાં રહેવાપણું હોવાથી મનુષ્ય અને દેવ સંખંધીનું જે અંતર તે ગયું છે જેઓનું મેથી પણ વ્યન્તરા કહેવાય છે. ચાદરાજલાકને વિષે લાધ્વલાક દી છોલાક અને અધાલાક એ ત્રલ્યુ લાક આવેલા છે. લાધ્વલાક મંદ્રવિનવાસ વિશેષ છે, તિચ્છી-લાકમાં મનુષ્ય તિર્થ ચના નિવાસ વિશેષ છે અને અધાલાક નિવાસ વિશેષ છે, તિચ્છી-લાકમાં મનુષ્ય તિર્થ ચના નિવાસ વિશેષ છે અને અધાલાક નિવાસ છી જેમાં રહેલ છે તે રત્નપ્રભાદિ નારકીઓ આવેલી છે, તેમાં પહેલી રત્નપ્રભાનારકીના એક લાખ એ શી હજાર (૧૮૦૦૦૦) યોજન જાડા પિડપ્રમાણમાંથી લપર અને નીચે એક એક હજાર યોજન છોડીને બાકી રહેલા એક લાખ અફોતેર હજાર પૃથ્વીપિડમાં ભુવનપતિદેવોનાં ભુવના આવેલાં છે. હવે એ લપર છે હેલા એક હજાર યોજનમાંથી પૂર્વની જેમ ઉભયસ્થાનથી (નીચે લપરથી) સા સો યોજન છોડી દેવા એટલે બાકી રહેલા આઠસા યોજનમાં બોજનમાં બોજન પ્રકારના ક્યંતરદેવોનાં ભૂમ્યન્તર્વર્તી રમણીય અને સુંદર અસંખ્યાતાં નગરા આવેલાં છે. મનુષ્યક્ષત્રની બહાર પણ આજ વ્યન્તરાનાં અસંખ્યાતાં નગરા આવેલાં છે જેનું વિશેષસ્વરૂપ શી જવાભિગમાદિથી જાણી લેવું. [31]

अवतरण: च्ये व्यंतरीनां खुवना(नगराच्या)ना णाहा तेमक अंहरना आक्षर हेवा हाय छे ते क्यांवे छे;—

बाहिं वहाअंतो, चउरंस अहो अ कणिणयायारा । भवणवर्इणं तह वंतराण, इंदभवणाओ नायवा ॥ ३२ ॥

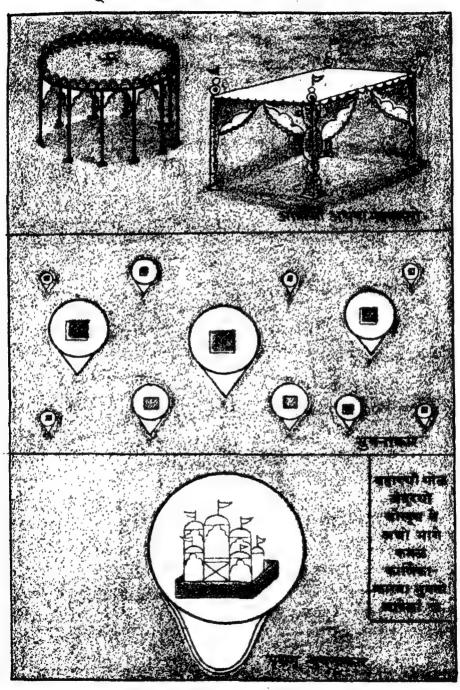
સંસ્કૃત છાયા---

बहिर्दृत्तानि अन्तश्रतुरस्नाणि अधश्र कर्णिकाकाराणि । भत्रनपतीनां तथा व्यन्तराणां इन्द्रभत्रनानि ज्ञातव्यानि ॥ ३२ ॥

શાબ્દાર્થ':--

वाहि=ग्रहार वहा=वाददा गेरण अतो=भंदर व्यक्तंत्र=भेरस अतो अ=गीभे कंण्यियायस=अधिकाऽस्वाणा मवणवर्दणं=भुवनपति हेवे।नां तह=तथा वतराण=०यं तरे।नां इदमवणाओ=धंद्रभुवने। नायव्या=काध्युवां

॥ भुवनपति-व्यन्तरदेवोनां मंडप-आवासो तथा मून्यन्तर्वर्ति भुवनाकारोनी झांखी ॥

गावार्कः - विशेषार्थः प्रभावे.

ि विशेषार्थः नते ભ્યાંતરદેવાનાં ભાવના ભાહરના ભાગમાં ગાળાકારવાળાં હાય છે અને અંદરના ભાગમાં ચાળ્ણાં હાય છે, તેમ જ અધાભાગમાં કમલપુષ્પની કર્ણિકાના આકારે રહેલાં છે, એ ઉપયુક્ત આકૃતિવાળાં ભુવના તે ભુવનપત્તિના ઇશિના તેમજ ભ્યાંતરેન્દ્રોનાં જાણવા. [3ર]

अवतरणः—ते ભુવના(નગરાએ।)માં વ્યાંતરદેવા કેવા આનંદમાં પાતાના કાળ વ્યતીત કરે છે! તે કહે છે;—

तिहं देवा वंतिरया, वरतरुणीगीयवाइयरवेणं । निचं सुहिया पमुइया, गयंपि कालं न याणंति ॥ ३३॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

तत्र देवा व्यन्तरा वरतरुणीगीतवादितरवेण । नित्यं सुखिता प्रमुदिता गतमपि कालं न जानन्ति

् ॥ ३३ ॥

શબ્દાર્થઃ--

तहिं=त्थां देवा=देवे। वंतरिया=०थं तरे। वर=७त्तभ तहणी=थुवति-देवांशना गीय=शीत, शाथन वाहय=वार्लिश्र

रवेण=स्व२ वडे
निर्म=नित्य
सुहिया=सुभी
पमुद्दया=प्रसुदित-स्थानं ही
गयंपि=गयेदा पखु
कालं=धार्णने
न याणंति=काखुता नथी

विशेषार्थ:—તે ભુવનામાં રહેલા વ્યંતરદેવા-સુહામણી અને અતિસુન્દર એવી દેવાંગનાઓના અતિમધુર, કર્ણેન્દ્રિયને આલ્હાદ ઉપજાવનાર, ગીતગાનથી તથા અને કપ્રકારના પ્રેમેાદ્ધવ કરનારા ખત્રીશખદ્ધ દિવ્ય નાટકાથી અને ભેરી મૃદ ગાહિક અનેકપ્રકારના વાર્જિત્રાના સુંદર સ્વરથી નિરંતર સુખને ભાગવતાં થકાં અત્યંત પ્રસુદિત થતાં મારા કેટલા કાળ વીતી ગયા! તે પણ જાણતા નથી. [33]

अवतरण:—બ્ય'તરદેવાનાં નગરાનું જઘન્ય-મધ્યમ તથા ઉત્દૃષ્ટપ્રમાણ અને બ્યાંતરનિકાયનાં નામા વર્ણવે છે;— ते जंबूदीव भारह, विदेह समग्रह जहक मिज्यमा। वंतर पुण अट्टविहा, पिसीये भूयो तहा जबसा ॥ ३४॥ रक्ष्म किंनेर किंपुंरिसा, महोरगा अट्टमा य गंर्धवा। दाहिण उत्तर भेया सोलस तेसिं [सु] इमे इंदा॥ ३५॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

तानि जम्बूद्वीप-भरत-विदेहसमानि गुरु-जघन्य-मध्यमानि । ग्यन्तराः पुनरष्टविधाः पिञाच-भूतास्तथा यक्षाः ॥ ३४॥ राक्षस-किंत्रर-किंपुरुषाः, महोरगा अष्टमाश्र गन्धर्वाः । दक्षिणोत्तरभेदात् पोडञ्च तेषु इमे इन्द्राः ॥ ३५॥

શબ્દાર્થઃ---

ते=ते खुवने।
जंब्तेव=क'ण्द्रीप
भारह=लरतक्षेत्र
विदेह=भद्धाविदेद
सम=सरणा
गुह=डित्धृष्टथी
जहज=भद्धन्यथी
मज्झिमगा=भद्धभधी
वंतर=०थंतरहेवे।
जक्खा=थक्षा
रक्खस=राक्षस
किन्र=डिनर
किपुरिसा=डिपुर्ष
महोरगा=भद्धीरग

गायार्य:--विशेषार्थ प्रभाषे.

गंधव्या=गंधर्व दाहिण=६क्षिखु उत्तर=ઉत्तर मेया=लेक्ष्वेड पुण=वणी अट्टविहा=आठ प्रकारे पिसाय=पिशाय भ्या=लूत तहा=वणी सोलस=साण तेसिं=तेओना इमे=आ

६५ सरप्याये।—'स्युः पिशाचा भूता सक्षा राक्षसाः किलरा अपि । किंपुरुवा महोरगा गन्धर्वा व्यन्तरा असी ॥ १ ॥ '[हैमकोपे देवकाण्डः] વિશેષાર્થંક તો ભાંતરદેવાનાં નગરાનું પ્રમાશુ અતલાવતાં જણાવે છે કેન્ક ઉત્કૃષ્ટ (સહુશી માટામાં માટાં) જંબદ્રીય જેવડાં -એટલે એક લાખ ચેલન પ્રમાણવાલાં ગાળાકારે હોય છે. જઘન્ય (નાનામાં નાનાં) નગરા ભરતશ્રિત્રવત્ એટલે પર યોજન અને એક યોજનના ઓગણીસીયા છ લાગ પ્રમાણ હાય છે. અને મધ્યમ નગરા (ભુવના) જંબદ્રીયના મધ્યમાં આવેલ મહાવદેદ મેત્રસરખા પ્રમાણવાળાં અર્થાત્ ૩૩૬૮૪ યોજન અને એક યોજનના એગન્ ણીસીયા ચાર લાગ પ્રમાણ હોય છે.

વળી તે વ્યાંતરદેવા આઠ પ્રકારના છે તેમનાં નામ કહે છે—૧ પિશાય, ૧ ભૂત, ૩ થક્ષ, ૪ રાક્ષસ, ૫ કિન્નર, ૬ કિંપુરૂષ, ૮ મહારળ, અને આઠમા ગ'ધર્વ, એ આઠ પ્રકારની નિકાયના દક્ષિણઉત્તર લોદે કરી—સાળ ઇન્દ્રો છે જેનાં નામા આગલી ગાથામાં કહેવાશે.

એ આઠે પ્રકારના વ્યંતરાના પ્રતિભેદા કેટલા કેટલા છે તે તેમના સર્વ વર્ષ્યુનયુક્ત જણાવાય છે—

૧ પિશાચ નિંગ ના દેવા પંદર પ્રકારના છે. ૧ કુષ્માંડ, ૨ પટક, ૩ નેષ, ૪ અન્હિક, ૫ કાળ, ૬ મહાકાળ, ૭ ચાેક્ષ, ૮ અચાેક્ષ, ૯ તાલપિશાચ, ૧૦ મુખર્શપશાચ, ૧૧ અધસ્તારક, ૧૨ દેહ, ૧૩ મહાદેહ, ૧૪ તૃદક્ષીક, અને ૧૫ વનપિશાચ. આ દેવા સામ્યદર્શનવાળા દેખનારને આનંદ ઉપજાવનારા, હસ્તકંઠાદિસ્થાને આભૂષણોને ધારણ કરનારા હાય છે.

ર ભૂત નિo—ના દેવા નવ પ્રકારના છે, ૧ સ્વરૂપ, ૨ પ્રતિરૂપ, ૩ અતિરૂપ, ૪ ભૂતાત્તમ, ૫ સ્કંદિક, ૧ મહાસ્કંદિક, ૭ મહાવેગ, ૮ પ્રતિષ્ઠત્રાં, અને ૯ આકાશગા. આ દેવા સુંદર ઉત્તમ રૂપવંત સુન્દર મુખવાળા અને વિવિધ પ્રકારના વિલેપનને ધારણ કરનારા દેશ છે.

3 યક્ષ નિંગ ના દેવા તેર પ્રકારના છે. ૧ પૂર્ણ ભદ્ર, ૨ માશિ ભદ્ર, ૩ ધતભદ્ર, ૪ હરિલદ્ર, ૫ સુમનાલદ્ર, ६ વ્યતિકાયલદ્ર, ૭ સુલદ્ર, ૮ સર્વ તાલદ્ર, ६ મનુષ્યયસ, ૧૦ ધનાધિપ, ૧૧ ધનાહાર, ૧૨ રૂપયસ, અને ૧૩ પંદ્રાત્તમ. આ દેવા સ્વભાવે ગંભીર, પ્રિયદર્શનવાળા, શરીરનાં માનાનમાન પ્રમાણવાલા, જેઓનાં હસ્તપાદ્યાના તળીયાં, નખ, તાલુ, જીલ, હોઠ રાતા છે એવા, અને મસ્તક ઉપર સુન્દર મુક્ટ તથા ચિત્રવિચિત્ર આભૂષ્ણાને ધારણ કરનારા જાણવા.

જ રાક્ષસ નિ૦—ના દેવા સાત પ્રકારના છે. ૧ ભીમ, ૨ મહાભીમ, ક મિક્ર, ૪ મિનાયક, ૫ જલરાક્ષસ, ૧ ચલરાક્ષસ, અને છ પ્રકાશક્ષસ. આ ભ્યાંતરદેવા લયંકર સ્વભાવવાળા લયંકર રૂપને ધારછુ કરનારા, રક્ષ્યવશુંના, લાંબા અને વિકરાળ લાંગે એવા હાેઠને ધારણ કરનારા, ઝલહલતાં સુવશુંનાં આભૂષ્યોને પહેરનારા તેમજ જીદા જીદા પ્રકારના વિલેપનને કરનારા છે.

પ કિશાર નિંદ ના દેવા દશ પ્રકારના છે. ૧ કિનર, ૨ કિપુંરૂષ, ૩ કિપુંરૂષોત્તમ. ૪ હુદયંગમ, ૫ રૂપશાલી, ૬ અનિ દિત, ૭ કિનરાત્તમ, ૮ મનારમ, ૯ રતિપ્રિય, અને ૧૦ રતિશ્રેષ્ઠ. આ દેવા શાંત આકૃતિવાળા સુન્દર મુખાકૃતિયુક્ત, અને મસ્તક ઉપર જળહળતા મુકુટને પહેરનારા અને મુખપ્રમુખાદિ સુંદર અવયવવાળા હાય છે.

દ કિંપુરૂષ નિં∘ ના દેવાે—૧ પુરૂષ, ર સત્પુરૂષ, ૩ મહાપુરૂષ, ૪ પુરૂષ• શૃષભ, ૫ પુરૂષોત્તમ, ६ અતિપુરૂષ ૭ મહાદેવ, ૮ મરૂત, ૯ મેરૂપ્રભ, અને ૧૦
ઘશસ્વંત એમ દશ પ્રકારના છે. આ દેવા સુન્દર અને મનાહર મુખાકૃતિવાળા,
જેઓના સાથળા અને ભુજાએ અત્યંત રૂપવંત તેમ જ સુખાકારી સ્પર્શવાળા
હાય છે તથા જેઓ વિવિધ પ્રકારના આભૂષણોને પહેરનારા હાય છે.

છ મહારા નિંગ ના દેવા પણ ૧ ભુજંગ, ૨ ભાગશાલીન્, ૩ મહાકાય, ૪ અતિકાય, ૫ સ્કંધશાલીન્, ૬ મનારમ, ૭ મહાવેગ, ૮ મહેષ્વક્ષ, ફ મેરફાંત અને ૧૦ ભારવંત એમ દશ પ્રકારના છે. તેઓ મહાવેગવાળા, મહત્ શરીરવાળા, સુન્દરાકૃતિવાળા વિસ્તારવંત ગ્રીવા(ડાેક)વાળા, પુષ્ટ સ્કંધા-વાળા અને ચિત્રવિચિત્ર આભૂષણાને પ્હેરનારા હાેય છે.

૮, મધવ નિ ના દેવા ૧ હાહા, ૨ હૂહૂ, ૩ તુંખરૂ, ૪ નારદ, ૫ ઋષિવાદક, ૧ ભૂતવાદક, ૭ કાદંખ, ૮ મહાકાદંખ, ૯ રૈવત, ૧૦ વિધાવસુ, ૧૧ ગીતરતિ, અને ૧૨ ગીતયશ એમ ખાર પ્રકારના હોય છે.

આ દેવા પણ દિવ્યાકૃતિવાળા, ઉત્તમ લક્ષણયુક્ત મુખવાળા પ્રિયંવદ, મસ્તકને વિષે મુકુટને પ્લેરનારા અને કંઠમાં હારને ધારણ કરનારા હાય છે. [38-34]

अवतरणः—आर्ड प्रधारनी व्यंतरिनिधयनां धन्द्रीनां नाभा क्रंडे छे. काले य महाकाले, सुरूव पडिरूव पुण्णभद्दे य । तह चेव माणिभद्दे, भीमे य तहा महाभीमे ॥ ३६ ॥ किंश्नर किंपुरिसे सप्पुरिसा, महापुरिस तह य अइकाए । महाकाय गीयरई, गीयजसे दुन्नि दुन्नि कमा ॥ ३७॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

कालश्च महाकालः सुरूप-प्रतिरूप-पूर्णभद्राश्च । तथा चैव माणिमद्रः मीमश्च तथा महाभीमः ॥ ३६ ॥ किंकर-किंपुरुषाः सत्पुरुषा महापुरुषस्तथा च अतिकायः । महाकाय-गीतरती गीतयशा दौ दौ क्रमेण ॥ ३७ ॥

શબ્દાર્થઃ—

काले-डास महाकाल--भक्षाकात सुरूब-सु३५ पिडरूब-अति३५ पुण्णभद्दे-५७ भद्र चेव-निश्चयथी माणिभद्दे-भिश्चपद मीमे-सीभ महामीम-भक्षासीभ किपुरिसे-िंधु३५
सप्पुरिसा-सत्पु३५
महापुरिस-मढाधु३५
अहकाए-अतिश्य
महाकाय-मढाश्य
गीयरई-शीतरति
गीयजसे-शीत्यश
दुन्नि दुन्नि-७७
कमा-अनु६ने

गायार्थ:— વિશેષાર્થ પ્રમાણે.

विशेषार्थ:—'પૂર્વ' ભુવનપતિની દશે નિકાયના દક્ષિણાત્તરભેદવઉ જેમ વીશ ઇંદ્રી કંકેલા છે, તેમ વ્યન્તરાની આઠે નિકાયના દક્ષિણાત્તરભેદવઉ સાલ ઇંદ્રો કયા કયા છે? તે નામગ્રહણુપૂર્વક જણાવે છે—

પહેલી પિશાચનિકાયની દક્ષિણ દિશાના ઇન્દ્રનું નામ કાલેન્દ્ર અને ઉત્તર-દિશાને વિષે મહાકાલેન્દ્ર, બીજી ભૂતનિકાયની દક્ષિણ દિશાને વિષે સ્વરૂપેન્દ્ર અને ઉત્તરદિશાને વિષે પ્રતિરૂપેન્દ્ર ત્રીજી યક્ષનિકાયની દક્ષિણ દિશાને વિષે પૂર્ણ ભદ્ર અને ઉત્તરદિશાને વિષે મણિ ભદ્ર, ચાંથી રાક્ષસનિકાયની દક્ષિણ-દિશાને વિષે ભીમેન્દ્ર અને ઉત્તરદિશાને વિષે મહાભીમેન્દ્ર, પાંચમી કિન્નર-નિકાયની દક્ષિણ દિશાને વિષે કિન્નરેન્દ્ર અને ઉત્તરદિશાને વિષે કિપુરૃષેન્દ્ર અને છઠ્ઠી કિપુર્ષનિકાયની દક્ષિણ દિશાને વિષે સત્પુરૃષેન્દ્ર અને ઉત્તરદિશાને વિષે મહાપુરૃષેન્દ્ર, સાતમી મહારગનિકાયની દક્ષિણ દિશાને વિષે અતિકાયની દક્ષિણ-અને ઉત્તરદિશાને વિષે મહાકાયેન્દ્ર અને આઠમી ગાંધલનિકાયની દક્ષિણ- દિશાને વિષે ગીતરતીન્દ્ર તેમજ ઉત્તરદિશાને વિષે ગીતયરોન્દ્ર, એ પ્રમાણે આઠ નિકાયના દક્ષિણાત્તરભેદવઉ સાળ ઇંદ્રો કહ્યા. (આ સાળે ઇન્દ્રો મહાપરા-ક્રમી, સંપૂર્ણ સુખી, અતિઋદ્ધિવંત, સંપૂર્ણિત્સાહી અને અપૂર્વ સામચ્ચીદિ યુક્ત છે.) [૩૬—૩૭].

व्यंतर निकायना १६ इन्द्रोनां नामनी यंत्रः

	निकाय		वृक्षिणेन्द्र	Ì	उत्तरेन्द्र
2	પિશાચનિકાય	٩	કાલે દ્ર	ર	મહાકાલેન્દ્ર :
3	ભૂતનિકાય	ક	स्व ३पे न्द्र	8	પ્રતિરૂપેન્દ્ર .
3	યક્ષનિકાય	ય	'પૃ ર્ણુ' ભદ્રેન્દ્ર	ę	માણુિલદ્રેન્દ્ર
૪	રાક્ષસનિકાય	وا	ભીમેન્ <u>દ્</u> ર	6	મહાભીમેન્દ્ર
4	કિજ્ઞરનિકાય	e	क्षित्रे +द्र	ર્ ૦	કિંપુરુષેન્દ્ર
Ę	કિપુરુષનિકાય	ર્ ૧	સત્પુર્યેન્દ્ર	રર	મહાપુરૂષેન્દ્ર
હ	મહાેરગનિકાય	૧૩	અતિકાર્યેન્દ્ર	૧૪	મહાકાલેન્દ્ર
۷	ગાંધર્વનિકાય	ર્ય	ગીતરતીન્દ્ર	૧૬	ગીતયશેન્દ્ર

अवतरण:-- હવે એ પિશાચ વિગેરે આઠે નિકાયના દેવાની ધ્વનામાં જે ચિન્હ હાય છે તે કહે છે;--

चिंधं कलंब सुलसे, वड-खद्दंगे असोग चंपयए। नागे तुंबरु अ उझए, खद्दंग विविज्ञिया रुका ॥ ३८॥

संस्कृत छायाः— चिह्नं कदम्ब-सुर्लसी, वैट-खर्द्वोङ्गावैशोकचर्म्यककी । नागस्तुर्म्बुरुथ ध्वजे, खट्ठाङ्गविवर्जिता बृक्षाः ॥ ३८ ॥

શિળ્દાર્થ:---

चિંધં-ચિન્દું कलंग-કદંભવૃક્ષ कुलसे-સુલસવૃક્ષ चड-લટવૃક્ષ खદુંગે-ખડ્લાંગ, તાપસ વિશેષના ઉપ-કરણનું ચિન્દુ असोग-અશાક્ષ્ય

चपयए-यं पहलुक्ष नागे-नागलृक्ष तुंबर अ-अने तुं भ३्दृक्ष ज्वरप-ध्वलभां खद्दंग-भट्वांग विविजया-रिक्षत, सिवाय दक्ता-पृहेश

गायार्थ:--विशेषाध वत् सुगम छ-

मिशार्य:— પૂર્વે सत्तरभी ગાયામાં ભુવનપતિનિકાયના દેવાને એાળખવા માટે જેમ સુકુટાદિમાં ચિન્હા કહ્યાં છે તેમ વ્યાંતરનિકાયને એાળખવામાટે ह्वस्व विभानानी भ्वकामां के सिन्हा હાય ते કહેવાય છે.

પહેલી પિશાયનિકાયના દેવાની ધ્વજાને વિષે કદં ખ નામનું જે વૃક્ષ થાય છે તે વૃક્ષના આકારના આલેખ હાય છે, ર ભૂતનિકાયના દેવાની ધ્વજાને વિષે સુક્ષસ નામના વૃક્ષવિશેષનું ચિન્હ હાય છે, ર યક્ષનિકાયના દેવાની ધ્વજાને વિષે વૃદ્ધસનું, ચાથી રાક્ષસનિકાયના દેવાની ધ્વજાને વિષે તાપસના ઉપકર્ષ્યુ વિશેષ ખડ્યાંગનું ચિન્હ, પાંચમી કિન્નરનિકાયના દેવાની ધ્વજાને વિષે અશાકન્વક્ષનું, સાતમી મહા-રગનિંકાયના દેવાની ધ્વજાને વિષે નાગનામાવૃક્ષનું અને આઠમી ગાંધવિકાયના દેવાની ધ્વજાને વિષે તાપસના દેવાની ધ્વજાને વિષે તાપસાના દેવાની ધ્વજાને વિષે તાગનામાવૃક્ષનું અને આઠમી ગાંધવિકાયના દેવાની ધ્વજાને વિષે તાગના (રૂ) વૃક્ષનું ચિન્હ હાય છે. ઉપર કહેલા ચિન્હમાં ફક્ત એક ચાથી નિકાય રાક્ષસના ચિન્હ ખટ્યાંગ સિવાય ખાકીની નિકાયોનાં ચિન્હો એ વિવિધ જાતિનાં વૃક્ષાનાં સમજવાં [૩૮]

अवतरणः—अस्तुत વ્યાંતરદ્દેવાના શરીરના વર્ણ કહે છે;—

जक्खिपसायमहोरग-गंधवा साम किंनरा नीला। रक्खस किंपुरुसा वि य, धवला भृया पुणो काला॥३९॥

સંસ્કૃત છાયા:—

यक्ष-पिशाच-महोरग-गन्धर्वाः इयामाः किस्नरा नीलाः । राक्षस-किंपुरुषाश्च धवला भूताः पुनः कालाः ॥ ३९ ॥

શાબ્દાર્થ:---

जन्स-यक्ष पिसाय-पिशाय महोरग-भेडारग गंधव्या-गंधर्व साम-श्याभ-धृष्णुवर्ण्ना किनरा-डिनर नीला-नीक्षवर्णना

मामार्थः--विशेषार्थं वत्

रक्लस-शक्षस किंपुरिसा वि य-डिंपु३षे। पख् धवला-डिक्वस, श्वेत भ्या-भूत पुणो-वसी काला-श्याभ-इष्ण्ववर्षाना विशेषार्थ: — पूर्व कुवनपतिहेवीना वर्ष्णुन प्रसंग केम ते हेवीना शरीरने। वर्ष्णु क्रिक्षामां आव्यो छे तेम व्यन्तरनिक्षयना हेवीना शरीरने। वर्ष्ण् केवे। है। छे ते क्रिक्षे

પહેલી પિશાચનિકાયના દેવોના, ત્રીજી યક્ષનિકાયના દેવોના, સાંતમી મહારગ, અને આઠમી ગાંધર્વ એ ચારે નિકાયના દેવોના દેહવર્ણ શ્યામ, એટલે કૃષ્ણવર્ણ સમજવા. પાંચમા કિન્નરાના દેહના વર્ણ શ્યામ, તથાપિ કિચિત નીલવર્ણના આભાસ સહિત જાણવા. ચાથી રાક્ષસનિકાય અને છફ્કી કિપુરૂષનિકાયના દેવોના દેહવર્ણ ઉજ્વલ હાય છે અને બીજી ભૂતનિકાયના દેવોના દેહવર્ણ ઉજ્વલ હાય છે અને બીજી ભૂતનિકાયના દેવોના દેહના વર્ણ પણ કૃષ્ણ (શ્યામ) હાય છે. [૩૯]

व्यंतर निकायोने विषे चिन्ह तथा देहवर्णनो यन्त्र।

P.	~				
	निकायनाम	ध्वजिवन्ह	देहवर्ण	る人	
,	૧–પિશાચ નિકાય	કદંખ વૃક્ષ	શ્યામ	1	
	ર-ભૂત "	સુલસ વૃક્ષ	<i>५</i> ०्यु	.*	
	૩∸યક્ષ "	વટ વૃક્ષ	રયામ		
••>≍€?&	૪–રાક્ષસ "	તાપસ પાત્ર	ઉજવલ	·	
	પં–કિંનર "	અશાક વૃક્ષ	રયામ (નીલ)	٠	
	દ–કિંપુરુષ ',,	ચંપક વૃક્ષ	ઉજ વલ		
	૭–મહારગ "	નાગ વૃક્ષ	રૈયા મ	,	
	૮–ગાંધવિ ,,	તું ગરૂ વૃક્ષ	રયામ	¥	
	ಸಾ≍⊶		>=@	E S	

अथ व्यन्तरनिकायान्तर्वित्तवाणव्यन्तरनिकायवर्णनम् ॥ अवतरणः— ६वे आठ वाणुव्यंतरना लेहा ४६ छे अने तेको। क्यां हाथ छे

તે સ્થાનનું નિરૂપણ કરે છે;—

अणपन्नी, पणपन्नी इसिवाई भूयवाइए चेव। कंदी य महाकंदी, कोहंडे चेव पयए य ॥ ४०॥ इयपढम जोयणसए, रयणाए अट्ठ वंतरा अवरे। तेसु इह सोलसिंदा, रुयग अहो दाहिणुत्तरओ॥ ४१॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

अणपनी पणपनी, ऋषिवादी भूतवादी चैव।
कन्दी च महाकन्दी कोहण्डे चैव पतके (प्रयते) च ॥ ४०॥
इह प्रथमपोजनञ्जते रक्तायामष्टौ व्यन्तरा अपरे।
तेष्विह षोडशेन्द्रा रुचकाधो दक्षिणोत्तरतः ॥ ४१॥

શબ્દાર્થઃ---

अणपंती=अध्येपन्नी
पणपन्नी=पध्येपन्नी
इसिवाई=३षीवाही
भ्यवाहए=भूतवाही
कंदी य=भक्षाकंदी
महाकंदी=४ंही
कोइंड=देशकंउ
पयए य=पतंश
पढमजीयणसए=अथभना से। थे।४नभां

रयणाए=२८नप्रका नारक्षीमां
अड्ड=आठ
वंतरा=०थंतरा
अवरे=णीका
तेषु=तेथामां
इड्ड-आ
सोलसिंदा=साण धन्द्री
रुयगअहो=३२३५५देशनी नीचे
दाहिणुत्तरओ=६क्षिख अने ઉत्तर दिशामां

गाथाર્થ:—અહ્યુપન્ની, પહ્યુપન્ની, રૂષીવાદી, ભૂતવાદી, કંદિત, મહાકંદિત, કાહું ક અને પતંગ એ આઠ વાલુબ્યંતરના ભેદા છે. તે આઠે વાલુબ્યંતર નિકાય રૂચક પ્રદેશની નીચે, રત્નપ્રભા નારકીના પ્રથમના *સા યાજનમાં રહેલા છે અને તેમાં દક્ષિણુઉત્તરભેદવેડ એકંદર સાળ ઇન્દ્રો છે. ાા ૪૦ ાા ૪૧ ાા

विशेषार्थ:—પૂર્વ આઠ પ્રકારની વ્યંતરનિકાયનું અલ્પવર્ણન કર્યું, એ જ વ્યંતરજાતિમાં પણ અવાન્તર (બીજા પ્રકારના) વ્યંતરા છે અને તેથી તેઓ

^{*} યોગશાસ્ત્રકાર મહારાજા યોગશાસ્ત્રમાં તથા શ્રીમાનજિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણ મહા-રાજા સંગ્રહણી ગ્રન્થમાં વાણુવ્યન્તરાનું સ્થાન ઉપરના છોડેલા સો સો યોજનમાંથી પુનઃ તેમાંજ ઉપરનીચે દશ દશ યોજન છોડીને બાકી રહેલા એંશી યોજનમાં જણાવે છે. આ ચન્દ્રીયાગ્રંગ્રહણીના પણ એ જ અભિપ્રાય છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપનાઉપાર્કમાં શ્રીગૌતમ મહારાજાએ કરેલ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ત્રિકાલન્નાની પરમાત્મા મહાવીરદેવે એમ જણાવેલ છે કે, પ્રથમથી છોડાયેલા ઉપરના હજાર યોજનમાં હેથી જ ઉપરનીચે સો સો યોજન છોડી ખાકીના આઠસો (૮૦૦) યોજનમાં વાણુવ્યન્તરા છે. આ સ્થળ ગીતાર્થ પુરૂષા એવા પણ સમન્વય કરે છે કે—વ્યતરાને પણ સિદ્ધાન્તામાં વાણુવ્યત્તર શણ્દથી કાઇ કાઇ સ્થળ વર્ષાવ્યા છે. આ સમન્વયથી શાસ્ત્રીય વિરાધના પરિહાર થાય છે.

વાલુવ્યાંતર તરીકે ઓળખાય છે, એ પૂર્વવ્યન્તરાના સ્થાનથી આ વાલુવ્યાંતર દેવાનું સ્થાન જુદું છે અને તેથી પ્રત્યેકનિકાયના નામા તથા સ્થાનનું વિવરણ અતલાવાય છે.

અત્ર વાશુવ્ય તર એટલે શું ? — वनानामन्तरेषु भवा: बानमन्तरा: — વના(જંગલા)ના મધ્યભાગામાં વિશેષ કરીને થનારા (વસનારા) તે વાશુવ્ય તર કહેવાય. તે આઠ પ્રકારના છે—

૧ અંહ્યુપન્ની નિકાય, ૨ પહ્યુપત્ની નિ૦, ૩ ઋષોવાદી નિ૦, ૪ ભૂતવાદી નિ૦, ૫ કંદિત નિ૦, ૬ મહાકંદિત નિ૦, ૭ કાહું ડ નિ૦ ૮ પતંગ નિકાય.

પૂર્વે વ્યન્તરાનું સ્થાન અતલાવતાં જે સા સા યાજન છાડેલાં છે એમાં કુક્ત ઉપરનાં જ સા યાજન પૈકી (દશ દશ યાજન ઉપર નીચે છાડતાં–મધ્યના) એ'શી યાજનમાં વાલુવ્યંતર દેવા વસે છે-જેનાં નિકાય નામા ઉપર જણાવ્યાં છે. એ આઠે નિકાયના દક્ષિણાત્તરભેદવઉ સાળ ઇન્દ્રો છે, એ નિકાયા સમભૂતલાના રૂચક સ્થાનેથી દક્ષિણાતરદિશામાં જાલુવી.

૧ પશ્ચ:—'સમભૂતલા ' એટલે શું?

ઉત્તર:—જેમ લાકિક વ્યવહારમાં પ્રાય: ઘણી ખરી (નદી પર્વતાદિ) વસ્તુઓની ઉચાઇની ચાઇનું પ્રમાણ દરિયાની સપાટીથી ગણવામાં આવેલું છે એટલે કે તેનું સમભૂતલસ્થાન દરીયાઇ સપાટીથી કાલ્પનિક દિષ્ટેએ રાખ્યું છે, તેમ જૈનસિદ્ધાન્તામાં જ્ઞધ્વેલોકે, અધાલોકે, અને તીચ્છાલાકે રહેલી શાધતી જે જે વસ્તુનું જેટલું જેટલું ઉચાઇ નીચાઇનું પ્રમાણ દર્શાવ્યું છે તે ખધું એ સર્વજ્ઞોક્ત વચનાનુસાર આ સમભૂતલાની અપેક્ષાએ રાખવામાં આવ્યું છે.

ર પ્રશ્ન:—આ સમભૂતલા પૃથ્વી કયાં આવી ? રૂચક પ્રદેશા કયાં આવ્યા ? સમભૂતલા અને રૂચક પ્રદેશા એ ખન્ને એક જ સ્થાનવર્તી છે કે અન્ય અન્ય સ્થાનસ્થિત છે ?

ઉત્તર:—એક લાખ યાજનની લંખાઇ પહાળાઇવાળા જંબૂદીપના મધ્ય ભાગે આવેલા મહાવિદેહક્ષેત્રમાં મન્દર (મેરૂ) નામા પર્વત આવેલા છે, જેને ઇતર દર્શનકારા પણ માને છે, તે ઉચાઇમાં મૂળભાગ સાથે ૧ લાખ યાજનના છે અને કંદથી લઇને ૯૯૦૦૦ હજાર યાજન ખહાર છે જેથી બાડીના ૧૦૦૦ યાજન મૂળમાં (રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં) પહોંચેલા છે. આ મેરૂ કંદભાગે એટલે રત્નપ્રભાના પિંડ પૂરા થાય ત્યાં ૧૦૦૦૦ યાજનના ઘરાવાવાળા છે, ત્યારપછી આગળ કમે કમે ઘટતા છે. (જેનું કરણાદિ સવિસ્તર સ્વરૂપ શ્રીજં ખૂદીપપ્રજ્ઞસિથી જાણવા યાગ્ય છે.)

પૃત્રે જાણી ગયા કે રત્નપ્રભાપૃથ્વીના પિંડ ૧૮૦૦૦૦ યાજનના છે. એમાં લર્ધ્વ અધ: ૧૦૦૦ યાજન છાડી બાકીના ભાગે ભુવનપતિ દેવા અને નારક જીવા રહે છે. પુન: છાડેલા કેવળ ઉપરનાજ હજાર યાજનમાં સા સા યાજન મૂકીને બાકીના ૮૦૦ યાં વર્તા રહે છે, અને એ છાડેલા સા સા યાજન મૂકીને બાકીના ૮૦૦ યાં વર્તા રહે છે, અને એ છાડેલા સા સા યાજનમાં ઉપરના સા યાજન પૈકી પુન: દશ દશ યાજન છાડીને બાકીના ૮૦ યાં અમાં વાણવ્યંતર દેવા વસે છે. આથી સંત્ર દળીમાં જે 'દ અમ અદો વાણવ્યંતર દેવા વસે છે. આથી સંત્ર દળીમાં જે 'દ અમ અદેશ વાણવ્યંતર સ્થાન સુધીના છે અને એ દશ યાજનના પ્રમાણ મધ્યે…. રચક સ્થાન આવેલું છે. અને ત્યારબાદ ૮૦ યાજનમાં વાણવ્યંતરા રહે છે. આ મેરૂ રત્નપ્રભાના પિંડમાં ૧૦૦૦ યાજન ગએલા છે એટલે ઠેઠ ઉપરથી (કન્દ ભાગથી) નીચે આવતા વ્ય હર સ્થાન પૂર્ણ થયા બાદ સા યાજનને અન્તે મેરૂ પૂર્ણ થાય અને જેમ જેમ નીચે જાય તેમ તેમ તેના પરિધિ પણ વૃદ્ધિ પામતા જાય તે સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે.

ढ्वे जीका प्रश्नना समाधान पूर्वे के पशु निश्चिय उरी देवे। आवश्यक्ष छे हे समलूतदा स्थान के क इयह स्थान छे हे अन्य तो समकवातुं के समलूतदा अने ३ यहस्थान के के ह क वस्तु छे, पशु अन्य अन्य स्थानवाजी वस्तुको नथी. के भाटे श्री भगवतीजी (श्रीलुं शतह), स्थानाङ्क, नन्दीवृत्ति, नन्दीचृणि, जंब्द्दीप प्रव, तत्त्वार्यवृत्ति, आवश्यक, विशेषावश्यक, लोकप्रकाश, क्षेत्रसमास, बृहत्संप्रहणी, जीवामिगम, पत्रवणा, स्थंप्रज्ञव, चंद्रप्रज्ञव, मंडलप्रकरणादि अन्थमां कथावेद छे; आशण साक्षिश्चे आपवामां आवती सिद्धान्तनी पंष्टितको केवाथी स्वतः कथार्थ आवशे.

মश्ল:-- ' समभूतला- इचक ' स्थान ध्यां आ०थुं ?

ઉત્તર—સમભૂતલ-રચકસ્થાન મેરૂના કન્દ ભાગે જે દશ હું જર યાજનના રિરાવાવાળું મેરૂસ્થાન તેથી નીચે લગભગ દશ યાજનાન્તે ઘર્મા (રત્નપ્રભા) પૃથ્વીના મે ક્ષુલ્લક પ્રતરા આવેલા છે તે ગણાય છે. આ પ્રતરા ચારે આનુલી લાકાન્તને પશીને રહ્યા છે, આ પ્રતરા ચાદરાજલાકવર્તી સર્વ પ્રતરા પૈકી લંબાઇપહાળાઇમાં ક્ષુલ્લક હાવાથી ક્ષુલ્લક પ્રતરા તરીકે એાળખાય છે, આથી જ રચકપ્રસ્તાર તે જ પ્રતરપ્રસ્તાર એમ પણ કહેવાય છે. આ બન્ને પ્રતરા સામસામા (ઉપરનાર્થો) રહેલા છે—તેમાં અધ:સ્થાનેથી ઉપર આવતાં જે ક્ષુલ્લક પ્રતર આવે તેના ઉપરના લાગે ચાર રચક પ્રદેશા આવેલા છે તે રચકો સામસામા ક્ષુલક પ્રતરે (નીચના ભાગે સંબદ્ધ) ચાર રચક પ્રદેશા આવેલા છે તે રચકો સામસામા સામી ખેતાં બાળું પરસ્પર સ્પર્ધા કરતા રહ્યા (ન) હોય લેનેમ દેખાય છે. આ સ્થાન ધર્માપૃથ્વીમાં ગયેલા મેરૂના કદમાં સમજવું આ અષ્ટર્ચક પ્રદેશાને જ્ઞાની પુરૃષો

चोरतरचक १६ એ નામથી સંબાધ છે. આ પ્રદેશા ગાસ્તાનાકાર છે. આ સ્થાનને સ્થક્સ્થાન તરીકે એાળખા કે સમભૂતલ તરીકે કહો તે એક જ છે.

સમભૂતલ એ જ રૂચકસ્થાન છે તે, અને તે ઘર્માના ક્ષુલ્લક પ્રતરે જ છે તે બન્ને વાતને કથન કરનારી સિદ્ધાન્તોની મુખ્ય મુખ્ય સાક્ષીઓ અત્રે આપવામાં આવે છે.]

એક વાત સમજી રાખવી જોઇએ કે-કાઇપણ ગ્રન્થમાં કાઇપણ વસ્તુના નિદેશમાં 'નમમૂમાगાત' શખ્દ માત્ર કહ્યો હાય તો તેમાં રચકસ્થાન અન્તર્ગત આવી જાય છે અને જ્યાં દવનાત્ એટલું માત્ર કહ્યું હાય ત્યાં સમભૂતલા સ્થાન પણ કહી શકાય છે, કારણ કે સમભૂતલ અને રચક એ એક જ સ્થાનવાચી શખ્દા છે.

भी भगवतीजी માં સર્વલબ્ધિસંપન્ન શ્રીગાતમમહારાજાએ પ્રશ્ન કરેલો છે કે હે ભગવંત ચન્દ્રસૂર્ય કેટલા દ્રર છે ? તેના ઉત્તરમાં ચરમતીર્થપતિ શ્રીમહાવીરમહારાજાએ જણાવ્યું છે કે—

१ 'गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं इमीसे रयणप्य-भाष पुढवीष बहुसमरमणिज्ञाओ भूमिभागाओ उद्घं चंदिमसूरिय-गहाण-नक्खत्त 'तारा रुवाणंइत्यादि—[श्री भगवतीसूत्रम्]

२ 'कहिन्नं भंते तिरियलोगस्स आयाममज्जे पण्णते ?

गोयमा ! जंबुदीने दीने मंदरस्स पन्नयस्स बहुमज्जदेसभाए इमीसे रयण-प्यभाए पुढवीए उनिहिहेसु खुद्दागपयरेसु एत्थणं तिरियलोगस्स मज्झे अट्ट-पुर्णसिए रुवए पण्णत्ते, जओ णं इमाओ दस दिसाओ हवंति ' [इति भगवतीसूत्रे] ३ समनायाद्गे-केवइयाणं भंते ! जोइसिया वासा पन्नता ? गोयमा !

दे समवायाङ्गे-केवइयाणं भेते ! जोइसिया वासा पद्मता १ गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्ञाओ भूमिभागाओ सत्तणउइंग्सए उद्वं उप्पक्ता.....इत्यादि—

४ प्रज्ञापनायाम्-कहिणं भंते ? जोइसिया देवा परिवसंति ? इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्ञाओ भूमिभागाओ सत्तणउई जोयणसए उई ज्यापनामां धणा है ।

६६ यदाहु:--- ' रुचकेऽत्र प्रदेशानां यश्वतुष्कद्वयं स्थितम् । तस्समश्रेणिकं तथा विश्वेयं प्रतरह्वयम् ॥ १ ॥ '

- ५ स्र्यप्रद्वस्याम् अस्या रत्नप्रभाष्ट्रिया बहुसमरमणीयात् भूमिभागाद्र्यं सप्तयोजनञ्जतानि उत्त्लुद्ध गत्वा अत्रान्तरे अधस्तनं ताराविमानं चारं चरतीत्यादि... (आवा ઉद्धेणे। सूर्यप्रज्ञप्तिमां ४ धष्टे, स्थाने ४२६। छे) स्थे ४ प्रभाष्ट्रे भी चन्द्रप्रकृति 'भां भष्ट्य ४४न छे.
- ६ श्री नन्दीटीकायाम्—तत्र तिर्थग्छोकस्योध्वीधोऽपेक्षयाऽष्टादशयोजनशतप्रमाणस्य मध्यभागे द्वौ छघुक्षुष्ठकप्रतरौ, तयोर्भध्यभागे जम्बूद्वीपे रत्नप्रभाया
 बहुसमे भूभिभागे मेरुमध्येऽष्टप्रादेशिको रुचकः तत्र गोस्तनाकाराश्चत्वार उपरितनाः
 प्रदेशाश्चत्वाराधस्तनाः, एष एव रुचकः सवासां दिशां विदिशां वा प्रवर्तकः, एतदेव च सकछितर्थग्छोकमध्यम् '—...इत्यादि...
 - ૭ આ જ પ્રમાણે 'શ્રી નન્દી સૂળ્ળોં'માં પણ કથન છે.
 - ८ "स्थानाङ्गर्जी" ના બીજા ભાગમાં પણ આ જ પ્રમાણે સમર્થન છે.
- ९ विशेषावश्यकभाष्य-ઉપર 'शिष्यहिता'- ટીકામાં શ્રીમાન મલધાર ગચ્છીય શ્રીહેમચન્દ્રસૂરી ધરજીએ પણ ઉપર જણાવેલા નન્દીટીકાના (तथा આવ-શ્યક્વૃત્તિ અનુસાર) ઉદલેખ પ્રમાણે જ લગભગ ઉદલેખ કરેલ છે, જે માટે જૂઓ ગાથા ૨૭૦૦ ઉપર લખેલ ટીકા.
 - १० लोकप्रकाशे क्षेत्रलोके—'रत्नप्रभाया उपरि क्षुह्रकप्रतरद्वयौ ।

 मेर्वन्तः कन्दोर्ध्वभागे रुचकोऽष्टप्रदेशकः ॥ १॥

 तिसम्ब लोकपुरुषकटीतटपटीयित ।

 मध्यभागे समभूमिज्ञायको रुचकोऽस्ति यः ॥ २॥"
- ११ मंडलप्रकरणे-' मेरमध्यस्थिताष्ट्रप्रदेशात्मकरुचकसमानाद्भृतलाद-ष्टाभ्यो दशोनयोजनशतेभ्य आरभ्योपरि दशोत्तरयोजनशते ज्योतिष्कास्तिष्टन्तीति।' आज अक्षिप्राय छवाक्षिणम, जंण्द्रीपप्रश्नि, तत्वार्थस्त्र काष्य-धिश, संश्रद्धणी-धिश, क्षेत्रसमास, बेश्वनाविश, ज्यातिष्डरण्ड, देवेन्द्रस्तव, आवश्यश्मवय-णिरिवृत्ति, विगेरे अनेश अन्थामां ज्ञावेब छे.

આ પ્રમાણુ સઘળા સિદ્ધાન્તો " ઘર્માપૃશ્વીમાં જ (રત્નપ્રભામાં) કૃષ્ક્ષદ્ધક-પ્રતર અને અષ્ટર્ચક પ્રદેશા માનવા" તેમ સ્ચન કરે છે અને સાથે સાથે તે જ સમભૂતલ સ્થાન છે—તે જ દિશા અને વિદિશાનું પ્રભવસ્થાન છે તથા તે જ તિર્ધ ગલાકનું મધ્ય છે, એટલે કે ર્ચકસ્થાન-સમભૂતલ સ્થાન અને દિશા પ્રભવસ્થાન એ ત્રણેનું સ્થાન એક જ છે એમ સ્પષ્ટપણુ જણાવે છે, આ ૧૫ ** अभ्युतक – રૂચક સ્થાન તે જ તી જિલિકનું મધ્ય છે, એટલુંજ નહિં પછ્યું મેરૂપર્વતના વનખંડાદિની ઉચાઇ વિગેરે તથા अधोग्राम ની શરૂ આત પણ આ રૂચકથી જ પ્રારંભાએલી છે અને ત્યાંથી જ એક હજાર યોજન ઉડાપણ લેવાનું છે. मंडलप्रकरण માં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે " समम्तलापेक्षया योजनसङ्ख्मधोष्रामाः"— भीलपुक्षेत्रसमासमूल मां पास के જ વાતનું સમર્થન કરેલું છે જે:—

जोयणसयद्सगंते समधरणीओ अहो अहोगामा ।

बायालीससहस्सेहिं गंतु मेरुस्स पच्छिमओ ॥ १॥ [અર્થ સુગમ છે.] . ઉપર્શુક્ત સર્વ વાતમાં કાંઇપણ કહ્શાંકાને સ્થાન રહેતું હાય તેમ જણાતું નથી. હવે એ રૂચકાના આકાર કેવી રીતે સમજવા ? તે જણાવાય છે—

ઘર્મા (રત્નપ્રભા) પૃથ્વીના ળજે લઘુક્ષુદ્ધકપ્રતરમાં ઊર્ધ્વ અને અધ:સ્થાનનવર્તી ગાસ્તનાકાર અષ્ટર્ચક પ્રદેશાનું પરસ્પર સંસ્થાન કાઇ નુક્ષ જ રીતે સમજવાનું છે. જો કે ઘણા સુત્ર પુર્ધા રે આ પ્રમાણે (અહીં સમજવા પ્રતું છેટા છેટા રચક મૂકી સ્થાપના ખતલાવી છે પણ સમજવા તો જોડા જોડા જ) સાર અધ:સ્થાનવર્તી રચક સ્થાપના કરી તેની ઉપર ઊર્ધ્વવર્તી ચાર રચકા મૂકી અષ્ટર્ચક પ્રદેશાની સ્થાપના ખતલાવે છે (એટલે કે નીચના ચાર પૈકી પ્રત્યેક ઉપર ઉપરના ચારમાંથી એક ઉપર એક એમ સ્થાપે છે) પણ તે વાત અયુક્ત છે. જો તેમ લઇશું તો દિસંયોગી ભાંગો ખની જાય. પરંતુ સદાસિદ્ધ પ્રદ્યું જાળવી રાખવાનું છે માટે એના સંસ્થાન—આકાર સુષ્ટ્રરીતે તો પ્રત્યક્ષમાં જ ખતલાવી શકાય તેમ હાવાથી ગીતાર્થ શુર્રપાસે સમજવા યોગ્ય છે, છતાં સામાન્યથી આ પ્રમાણે સમજવું જે અધાગા-મિની તમાદિશાની શરૂઆતના ચાર રૂચકાકારા રે આ પ્રમાણે સ્થાપવા અને ઉપર્વગામિની વિમલાદિશાના પ્રભવ સ્થાનના ચાર રૂચકપ્રદેશા જે આ પ્રમાણે

६०-६० 'क्षेत्रविभागो विशिष्टमर्यादाव्यवच्छिकः, तथ्या;—समतलाद् भूभागादघोऽवगास नव-मोजनशतानि रत्नप्रभाव्यवस्थितोपरितनाधस्तनश्चष्टकप्रतरार्द्धः सप्तमधरायाः परतो यावत् षोडश योजनानि तावदधोलोकः ' [तत्त्वार्थभाष्यटीका-मु० (दे० ला०) पत्र २४०] ' तिर्यग्लोकमध्यव्यवस्थितः समतलभूभागमेरुव्यवस्थितो वियत्प्रदेशाष्टकनिर्माणो रुवकश्चतुरसाकृतिः, स किल दिशामैन्द्रादीनां विदिशां चाग्नेयादीनां प्रभवः ' [तत्त्वार्थभाष्यटीका-मु० (दे० ला०) पत्र २५४] श्री तत्त्वार्थ सूत्रना त्रीज्य अध्यायनी श्री सिद्धसेनीयटीकाना उपर अष्णावेद्या अन्ते पाढीथी २५४ समल्यय छे हे उपर अष्णावेद्य श्री न-दीस्त्र टीका-आवश्यक टीका विगेरेना पाढी केम समस्रताला-अष्टर्यक प्रदेश, तिर्थक्षेत्रकृतं भष्य, श्रुवक्षप्रभवर, दिशा-विदिशानी उत्पत्ति श्री अधानुं श्रेष्ठ स्थान भाने छे तेम तत्त्वार्थ टीकाकार न मानतां समस्रतदा-अष्टर्यक्षक्षिक्षानी उत्पत्ति श्री क्षेत्रकान समस्रताला-अष्टर्यक्षनिर्देशनी उत्पत्ति श्री व्यारे स्थान श्रीक भाने छे अने वेद्यक क्षुवक्षक्रप्रतरानुं स्थान समस्रतालयी नवसे। योजन नीये भाने छे. स्थापवा. आ अध्रुयहस्थान ते क ' सममूतलाक्चकपृथ्वी ', आ इयहप्रदेशिश्वी हिशा तथा विहिशाक्षानी ઉત્पत्ति छे. के भाटे आवश्यक निर्धु कितमां क्र्युं छे है:—

' अद्वपएसी रक्षगो तिरियलोगस्स मज्ज्ञयारंमि । एस पभवी दिसाणं एसेव भवे अणुदिसाणं ॥ १ ॥ ' [४०-१]

अवतरण:--वाधुव्यांतर हेवाना साण धन्द्रीनां नाम इक्षे छे.

संनिद्दिए सामाणे, द्वाइ विहाए इसी य इसिवाले। ईसर महेसरेवि य, हवइ सुवत्थे विसाले य ॥ ४२ ॥ हासे हासरईवि य, सेए य भवे तहा महासेए। पयगे पयगवईवि य, सोलस इंदाण नामाइं॥ ४३॥

સંસ્કૃત છાયા:—

सिन्निहितस्सामामः, घाता विधाता ऋषिश्र ऋषिपालः । ईश्वरमहेश्वराविप च भवति सुवस्तो विशालश्र ॥ ४२ ॥ हास्यो हास्यरतिरिप च श्वेतश्र भवेत्तश्रा महाश्वेतः । पतङ्गः पतङ्गपतिरिप च षोडशेन्द्राणां नामानि ॥ ४३ ॥

શબ્દાર્થઃ—

संनिहिए=संनिद्धितेन्द्र
सामाणे=साभान धन्द्र
दाइ=धातेन्द्र
विहाए=विधातेन्द्र
इसिवाले=ऋषीपाद्धेन्द्र
इसिवाले=ऋषीपाद्धेन्द्र
सहरतेवि य=भद्धेश्वरेन्द्र
हवइ=द्धाय छे
सुवत्ये=सुव्य्छ धन्द्र
विसाले य= अने विशाद्धेन्द्र

गाथार्थः--विशेषार्थ अक्रथ.

हासे= ६। स्थेन्द्र हासरईवि य=१क्षी ६। स्थ२तीन्द्र सेए य=१ वेतेन्द्र भवे= ६। थ तथा=तथा महासेअ= भ६। १ वेतेन्द्र पयगे= ५त शेन्द्र पयग्यईवि य=५त श्रेपतीन्द्र सोलस=से। क्ष इंदाण= ५ न्द्रीनां नामाइं=नाभे।

विशेषार्य:—વાલુવ્યંતરાની આઠ નિકાયના દક્ષિણાત્તરલેદવઉ સાળ ઇન્દ્રો છે, તેમાં પહેલી અણુપમી નિકાયના દક્ષિણેન્દ્રનું નામ સનિહિતેન્દ્ર છે अने ઉત્તરેન્દ્રનું નામ સામાનેન્દ્ર છે બીજ પાલુપિશ નિકાયના દक्षिण्नेन्द्रनुं नाम धाला અને ઉત્તરેન્દ્રનું विधाला, ત્રીજ ઋષીવાદી નિકાયના દક્ષિણેન્દ્રનું રૂપીન્દ્ર અને ઉત્તરેન્દ્રનું ઋષિપાલેન્દ્ર, ચાંથી ભૂતવાદી નિકાયના દક્ષિણેન્દ્ર ઇશ્વરેન્દ્ર અને ઉત્તરદિશાના મહેશ્વરેન્દ્ર, પાંચમી કંદિત નિકાયના દક્ષિણેન્દ્ર અને ઉત્તરદિશાના વિશાલેન્દ્ર, છઠ્ઠી મહાકંદિત નિકાયના દક્ષિણેન્દ્ર હાસ્ય અને ઉત્તરદિશામાં વિશાલેન્દ્ર, સાતમી કોહં હ નિકાયના દક્ષિણેન્દ્ર શ્વેત અને ઉત્તરદિશામાં મહાશ્વેત ઇન્દ્ર અને આદમી પતાંગ નિકાયના દક્ષિણેન્દ્ર શ્વેત અને ઉત્તરદિશામાં અહાશ્વેત ઇન્દ્ર અને આદમી પતાંગ નિકાયના દક્ષિણેન્દ્રનું નામ પતાંગ અને ઉત્તરદિશામાં પતાંગપતીન્દ્ર એમ્ સાલ ઇન્દ્રો જાણવા. [૪૨–૪૩]

આ પ્રમાણુ ભુવનપતિની દશે નિકાયના મળી વીશ ઇન્દ્રો તથા વ્યંતર અને વાજુવ્યંતરની આઠ આઠ નિકાયના મળી સાળ નિકાયના ખત્રીશ ઇન્દ્રો જ્યાતિષી નિકાયના છે ઇન્દ્રો અને વૈમાનિકનિકાયના દશ ઇન્દ્રો એટલે કે ચારે નિકાયના થઈ કુલ ચાસઠ ઇન્દ્રો થયા, આ ઇન્દ્રો અવશ્ય સમક્તિવંત હાય છે અને પરમકાર્ણક જગત્જંતુનું કલ્યાણ ઇચ્છનારા પરમતારક તીર્ધ કરપરમાત્માઓના જન્મકલ્યાણકાદિ અવસરે કરાતી તે તે પ્રકારની ઉચિતભક્તિ સેવામાં સદા તત્પર રહે છે.

॥ इति वाणव्यन्तराधिकारः॥

अवंतरण:—હવે વ્યંતરેન્દ્રોના तथा (સરખુ વક્તવ્ય હાવાથી) ચન્દ્રસૂર્યના સામાનિક દેવા તથા આત્મરક્ષકદેવાની સંખ્યાનું નિરૂપણ કરે છે;—

सामाणियाण चउरो, सहस्स सोलस य आयरक्खाणं । पत्तेयं सञ्वेसिं, वंतरवइ—ससिरवीणं च ॥ ४४ ॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

सामानिकानां चक्त्वारि सहस्राणि षोडश च आत्मरक्षकाणाम्। प्रत्येकं सर्वेषां व्यन्तरपति-शशि-रवीणाश्च ॥ ४४ ॥

શબ્દાર્થઃ---

सामाणियाण=साभानिक हेवे। चउरो=था२ सहस्स=७००१ सोलस य=से।स ७००२ आयरक्षाण=भारभशक हेवे।

पत्तेयं=प्रत्थेक सन्वेसिं=सर्व निकायने विधे वंतरवइ=व्यंतरेन्द्र संस=यंद्र रवीणं=सूर्यनां

गामार्थः स्थितार्थः अभावे.

विशेषार्थ: — पूर्वे क्षुवनपतिहेवाना सामानिक तथा आत्मरक्षक हेवानी संभ्या कही ते क प्रभाषे आत्मरक्षके तथा सामानिका सर्वे अर्थात् व्यांतर निकायना अत्रीशे धन्द्रोने तथा क्योतिषी निक ना सूर्य अने अन्द्र ओ शिक् धन्द्रपष्टे हेवाथी तेओने, ओम कुल यात्रीश धन्द्रो थया ते प्रत्येक धन्द्रने यार यार हकार सामानिक हेवा हाय छे अने सामानिक हेवाथी यार गुणा ओदि सोलसोल हकार आत्मरक्षक हेवा प्रत्येक धन्द्रोने हाय छे तेमक पूर्विकत कथनानुसार तेओनी सेवामां ते हेवा निमम्न हाय छे. [४४]

॥ प्रत्येकव्यंन्तरेन्द्राश्रयी सामानिक तथा आत्मरक्षक देवोनी संख्यानो यंत्र ॥

निकाय नाम	उत्तरेन्द्र	सामानिक	आत्मरक्षक	दक्षिणेन्द्र	सामानिक	आत्मरक्षक
૧ પિશાચનિ૦	કાલેન્દ્ર	8000	१६०००	મહાકાલેન્દ્ર	8000	95000
ર ભૂતનિ૦	સ્વરૂપેન્દ્ર	"	"	પ્રતિરૂપેન્દ્ર	21 .	"
૩ યક્ષનિ૦	પૂર્ણુ ભદ્રે <i>ન્દ્ર</i>	"	"	મહ્યુભદ્રેન્દ્ર	19	"
૪ રાક્ષસનિ૦	બીમેન્દ્ર	,,	"	મહાભીમેન્દ્ર	"	; ??
પ કિંજ્ઞરનિ૦	કિજારેન્દ્ર	,,	77	કિંપુરૂષેન્દ્ર	,,	77
६ કિપુરૂષનિ ૦	સત્પુરૂષેન્દ્ર	"	"	મહાયુરૂષેન્દ્ર	12	"
૭ મહાેરગનિ૦	અતિકાયેન્દ્ર	"	"	મહાકાયેન્દ્ર	"	"
૮ ગાંધર્વનિ૦	ગીતરતીન્દ્ર	ચાર હજાર	સાળ હન્નર	ગીતયશેન્દ્ર	ચાર હજાર	સાળ હજાર

॥ ज्योतिषी निकायना इन्द्राश्रयी सामा० आत्मरक्षक देवोनी संख्यानो यन्त्र ॥

ज्यो० नाम	सामानिक सं०	आत्म० संख्या
૧ સૂચે ^૧ ન્દ્રને	ચાર હેજાર	સાળ હ જાર
૨ ચન્દ્રેન્દ્રને	ચાર હેજાર	સાળ હ જાર

🔧 ॥ इति पस्तुतस्रवनद्वारे व्यन्तराधिकारः समाप्तः ॥

^{*} व्यन्तरेन्द्रना साभानिक अने आत्मरक्षक संभ्यावत् वाण्व्यन्तरेन्द्रोनुं समकवुं.

🐠 । अथ प्रासङ्गिकः प्रकीर्णकाधिकारः । 🖤

अवतरणः—ગ્રન્થકારમહારાજા ભુવનપતિ તથા વ્યંતરનિકાયાશ્રયી દેવાના પ્રકારા તેમની વ્યવસ્થાઓ તથા કલ્પવ્યવસ્થાઓ જણાવવાની ઇચ્છાથી પ્રસ્તુત અધિકાર ચારે નિકાયમાં ઘટતા હાવાથી ચારે નિકાયાશ્રયી પ્રક્રીર્ણીધિકારના પ્રારંભ કરતાં પ્રથમ દેવાના એક દર પ્રકાર કેટલા ? તે જણાવનારી ગાથા કહે છે;—

इंदे समें तार्यंतीसा, पारिसातियारक्व लोगेपाला य । अणिय पइर्णणा अभिओगा, किब्बिंसं दस भवण वेमाणी ॥४५॥ संस्कृत छायाः—

इन्द्र-सम (सामानिक) त्रायिक्विशः पर्वत्रिकरक्ष-लोकपालाशः। जनीक-प्रकीर्णा-मियोगाः किल्बिपिका दश्च (विघा) मवन-वैमानिकाः॥४५॥ १।७६।थ^९:—

इंद=धन्द्रं सम=साभानिक हेवे। तायतीता=त्रायस्त्रिशक हेवे। परिस्तिया=त्रणु पर्यक्षाना हेवे। रक्त=भारभरक्षक हेवे। लोगपाला य=देशिक्षा हेवे। अणिय=४८४(सैन्य)ना हेवे। पहण्णा=प्रक्षीर्ध्य-प्रकाता हेवे।
अभिओगा=स्पालिये। शिक्ष हेवे।
किव्यिसं=िक्षिणिषया हेवे।
दस=दश प्रकारे
भवण=अवनपति
वेमाणी=वैभानिक

गायार्थ:--विशेषार्थः भुक्ष.

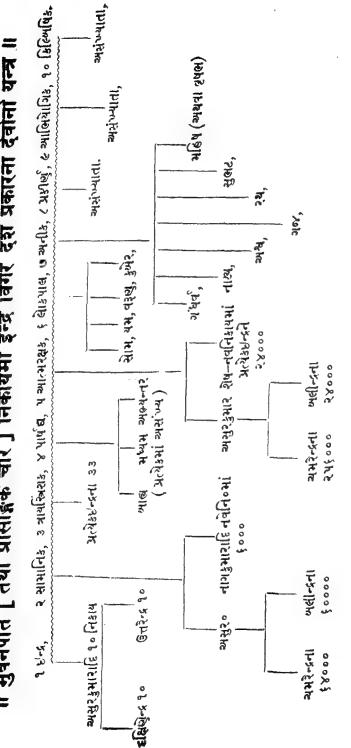
विशेषार्थ:—મનુષ્યલાકમાં રાજા, નગરશેઠ, મહામાત્ય, પુરાહિત-રાજગાર દેશજદાર, સભાસદા અને ચંડાલ વિગેરે જીદી જીદી વ્યવસ્થાઓ હાય છે અને તે વ્યવસ્થાથી રાજ્યતંત્રની વ્યવસ્થા સાથે પ્રજાનું સંરક્ષણ પણ થઇ શકે છે, તે પ્રમાણું દેવલાકમાં પણ ઇન્દ્ર, સામાનિક, ત્રાયસિંશક, ત્રણ પર્ષદામાં છેસવા યાગ્ય, આત્મરક્ષક, લાકપાલ, સૈન્ય, પ્રકીર્ણ, આભિયાગિક અને કિલ્બિષિયા એમ દશિવભાગમાં ભુવનપતિ અને વૈમાનિકના દેવા વહેંચાયેલા છે અને તે દરેક દેવા નીચે જણાવેલા પાતપાતાના કર્તવ્યમાં સદા પરાયણ રહે છે. તે દશે પ્રકારના દેવાની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા અને તેઓનું કર્તવ્ય આ પ્રમાણે:— ૧ દન્દ્ર:—જે દેવલાકનું સ્વામિત્વ પાતાને પ્રાપ્ત થયેલું હાય છે ત્યાં વર્તતા સર્વદેવા જેમને પાતાના સ્વામી તરીકે સ્વીકારે તે 'ઇન્દ્ર ' કહેવાય.

र सामानिक: —ઇન્દ્રને સર્વ દેવા વિગેરેનું જે સ્વામિપણું પ્રાપ્ત થયેલ છે (ફક્ત) ते सिवाय કાન્તિ-વૈભવ વિગેરે સર્વમાં ઇન્દ્રના સરખી ઋદ્ધિ જેઓને પ્રાप्त थेये है। अपेत छन्द्रोंने पणु ते ते કાર્યોમાં સલાહ હોવા લાયક દ્વાય ते

- 'સામાનિક' કહેવાય. આ દેવા ઇન્દ્રસમાન રિદ્ધિવાલા હાય છે તે! પછુ ઇન્દ્રોને પાતાના સ્વામી તરીકે માને છે.
- 3 शायिक्षकः—(એક ઇન્દ્રની અપેક્ષાએ) જેઓની તેત્રીશની જ સંખ્યા હૈાય અને જેઓ ઇન્દ્રની માલિકીના વિમાના-દેવા વિગેર સર્વની ચિંતા કરનારા હૈાવા સાથે શાંતિક—પાષ્ટિક કર્મ કરનારા હાઇ–મંત્રી અને પુરાહિત–રાજગારનું કામ પણ કરનારા હાય તે ' ત્રાયસ્થિશક ' કહેવાય.
- ४ पार्षचाः-पर्षद्दामां भेसाउवा येाच्य ઇन्द्रना भित्रसरणा देवे। ते 'पार्ष'द्ध' કहेवाय.
- પ आत्मरक्षक: ઇન્દ્રોનું જેઓ રક્ષણ કરનારા હોય, અર્થાત્ ઇન્દ્રો સ્વયં શક્તિ-સંપન્ન હોવા પૂર્વક પ્રાયઃ નિર્ભય હોય છતાં આ આત્મરક્ષક દેવા પોતાના આચારનું પાલન કરવા માટે હંમેશાં શસ્ત્ર અખ્તર વિગેરેથી સજ્જ રહેવા સાથે ઇન્દ્રની પાસે હંમેશાં ખડા ખડા ઉભા રહે છે, જેને દેખતાં જ શત્રુઓ ત્રાસ પામે છે તે 'આત્મરક્ષક ' દેવા કહેવાય છે.
- ६ लेकपाल:—ઇન્દ્રમહારાજાએ ફરમાવ્યા પ્રમાણુ તે તે વિભાગનું રક્ષણ કરનારા અને ચારી જારી વિગેરે ગુન્હા કરનારાઓને યથાયાગ્ય શિક્ષા કરનારા તે ' क्षाड પાલ ' કહેવાય. (જેને મનુષ્યલાકના ' સુખા ' ની ઉપમા આપી શકાય)
- 9 अनीक:—તે સૈન્ય હાથી (ગજાનીક), ઘાડા (હયાનીક), રથ (રથાનીક), મહિષ-પાડા (મહિષાનીક), પાયદલ (પદાત્યનીક), ગંધર્વ (ઝન્ધ-ર્વાનીક), નાટ્ય (નાટ્યાનીક). એ સાત પ્રકારનું સૈન્ય જરૂર પડે ત્યારે વૈક્રિય શક્તિદ્વારા રૂપા વિકુર્વીને સૈન્યનું કામ કરનારા તે 'સૈન્યના દેવા 'કહેવાય. અહિં વૈમાનિકમાં અર્થાત્ સાધર્મથી અચ્યુત દેવલાકમાં 'મહિષ 'ના સ્થાને 'વૃષભ 'સમજવા. એ દરેક સૈન્યના જીદા જીદા અધિપતિઓ હાઇ સાત અધિપતિઓ હાય છે. પ્રથમનાં પાંચ સૈન્ય સંગ્રામમાં ઉપયોગી છે અને ગંધર્વ તથા નાટ્ય એ અને ઉપલોગના સાધન છે.
- ८ प्रकीर्णः—મનુષ્યલાકમાં નાગરિકલાકા-સરખા પ્રજાસરખા દેવા તે ' પ્રકીર્લ્યું ' કહેવાય.
- ६ आभियोगिक:— ने 15ર ચાકર વિગેરે યેાગ્ય કામમાં જેઓને જેડવામાં આવે તે દાસ સરખા ' આ ભિયાગિક ' દેવા છે.
- .o किल्बिपक:—મનુષ્યલાકના ચાંડાલાની માફક અશુભ નિન્ઘકાર્થ કરનારા તે 'કિલ્પિપિક 'દેવા કહેવાય.

લુવનપતિ અને વૈમાનિકમાં આ દરો પ્રકારના દેવા છે, જ્યારે તથાપ્રકારે જગત્ના સ્વભાવથી જ વ્યન્તર તથા જ્યાતિષીમાં ત્રાયસ્ત્રિંશક અને લાકપાલ દેવા સિવાય આઠ પ્રકારના દેવા છે, અર્થાત્ પૂર્વે જણાવેલા દશ પ્રકાર પૈકી ત્રાયસિંશક અને લાકપાલ દેવા વ્યાંતર અને જ્યાતિષીમાં નથી. [૪૫]

॥ भुवनपति [तथा प्रासिक्षिक चारे] निकायमां इन्द्र विगेरे दश प्रकारना देवोनो यन्त्र ॥

સ્ચના—વ્યંતર અને જ્યોતિષી દેવામાં ત્રાયસિંશક અને લાકપાલ દેવાના વિભાગ નથી, જ્યોતિષી દેવાને મહિષ (અથવા ૧૫ભ) મિવાય છ પ્રકારનું સૈન્ય છે. વૈત્રાનિક દેવાના (અનીક) વિભાગમાં સાતમા વિભાગ કૃષભતા છે. अक्तरण:-- शैन्यसं ખંધી સાતપ્રકારના દેવાનાં નામ કહે છે.

गंधव्य नद्द हय गय, रह भड अणियाणि सव्वइंदाणं। वेमाणियाण वसहा, महिसा य अहोनिवासीणं॥ ४६॥

સંસ્કૃત છાયા---

गन्धर्व-नाट्य-इय-गज-रथ-मटानीकानि सर्वेन्द्राणाम् । वैमानिकानां वृषभा महिषाश्राधोनिवासिनाम् ॥ ४६ ॥

શબ્દાર્થઃ---

गंबव्य=ગંધવ

नष्ट=न्ट

हय=धे।ऽ!

गय≕द्वाथी

रह=२थ

भड=पाणा, (पायहण)

अणियाणि=सैन्य-४८५

सन्बद्दाणं=सर्व धन्द्रीने वेमाणियाण=वैभानिकने

वसहा=9ृष्स

महिसा=पाउ।

अहोनिवासीणं≕અधे।निवासी खुवन-

पति तथा व्यंतरने

गायार्थ:-- વિશેષાર્થ મુજબ. ॥ ४६॥

विशेषार्थः — દેવલાકની ચાર નિકાય પૈકી ત્રણ નિકાયમાં સાત પ્રકારનું કટક છે અને જયાતિષીને છ પ્રકારનું કટક છે–તેમાં પહેલા પ્રકાર ગંધર્વના છે.

ખીજા પ્રકારમાં નૃત્યકરનારા દેવાનું સૈન્ય, ત્રીજા પ્રકારમાં અધારૂપ સૈન્ય, ચાથા પ્રકારમાં ગજો (હાથીઓ) નું સૈન્ય, પાંચમું રથ સૈન્ય અને છઠ્ઠું પાય- દળ સૈન્ય; આ છ પ્રકારનું સૈન્ય તા સામાન્યથી સર્વ ઇન્દ્રોને હાય છે તેમાં પણ વૈમાનિકનિકાયવર્તી ઇન્દ્રોને સાત પ્રકારનું સૈન્ય હાવાથી તેમને સાતમું વૃષભનું સૈન્ય અધિક હાય છે અને અધાલાકવાસી ભુવનપતિ તથા વ્યંતરેન્દ્રોને સાતમા પ્રકાર મહિષ(પાડા)ના સૈન્યના છે, ક્ક્ત જ્યાતિષીના ઇન્દ્રોને է પ્રકાર છે.

શાંકા: - ઇન્દ્રમહારાજાને વળી સૈન્યની જરૂર શી?

સમાધાન: —જેમ રાજા સમર્થ હાય છતાં શત્રુના પરાભવમાં સૈન્યની સહાય સર્વદા હાય છે, તેમ ઇન્દ્રમહારાજા ભલે સમર્થ હાય તથાપિ દેવલાકમાં દેવાંગનાદિના હરાયુને અંગે થતાં ભયંકર યુદ્ધોના પ્રસંગે આ સૈન્યની જરૂર પઢે છે.

શાંકાઃ—દેવ ગમે તે પ્રકારના ચહાય તે રૂપ કરવા શક્તિમાન છે પછી માકુક પ્રકાર રાખવાનું પ્રયોજન શું?

સમાધાન:—એક રાજાના રાજ્યમાં ગંધવી નટા ગજ-હાથી અશ્વાદિ સર્વ હાય, પરંતુ લડાઇ પ્રસંગે તા રાજાના જે અશ્વગજાદિ હાય એ જ ઉપયાગમાં લઈ શકાય છે. કંઇ શેડીઆઓના કે અન્યના ઘાડા લડાઇમાં ઉપયાગી થતા નથી, માટે સૈન્યને અંગે સ્વતંત્ર દેવાની જરૂર અવશ્ય જોઇએ. [૪૬]

अवतरणः—प्रत्येक धन्द्रने त्रायस्त्रिशक विशेर हेवानी केटली संभ्या है। य ? तेनी प्रत्यक्षा करे छे;—

तित्तीस तायतीसा, परिसतिआ लोगपाल चत्तारि । अणियाणि सत्त सत्त य, अणियाहिव सव्वइंदाणं ॥ ४७ ॥ नवरं वंतर जोइस, इंदाण न हुंति लोगपालाओ । तायत्तीसभिहाणा, तियसा वि य तेसि न हु हुंति॥ ४८ ॥

સંસ્કૃત છાયાઃ--

त्रयित्तं ज्ञायित्तं ज्ञका पर्षदस्तिस्रो लोकपालाश्वच्वारः । अनीकानि सप्त सप्त चाऽनीकाधिपतयः सर्वेन्द्राणाम् ॥ ४७ ॥ नवरं व्यन्तर-ज्योतिषेन्द्राणां न भवन्ति लोकपालाः । त्रायित्तं ज्ञाभिधानास्त्रिद्शा अपि तेषां न भवन्ति ॥ ४८ ॥

શબ્દાર્થ:---

तित्तीस=तेत्रीश
तायतीसा=त्रायस्त्रिशं हेवे।
परिसतिआ=त्रशं पर्ष ह।
लोगपाल=दे। इपादे।
चत्तारि=यार
अणियाणि=इटंड, सैन्य
सत्तस्त य=सात सात प्रकारनं
अणियाहिव-सैन्यना अधिपति
सहसहंदाणं-सर्वधंने

वंतरजोइस=०थंतर तथा कथे।तिषना इंदाण-ઇ-द्रोने लोगपालाओ-दें।इपाद हेवे। तायत्तीसभिद्दाणा=त्रायित्रशंड नामना हेवे। तियसावि य-हेवे। पशु तेषि-तेभने न हु हुंति=न द्वे।थ गाणार्थ:—તેત્રીશ ત્રાયસિંશકદેવા, ત્રણ પર્ષદા, ચાર લાકપાલદેવા, સાત સાત પ્રકારનું સૈન્ય, સાત સૈન્યના અધિપતિ એટલા પરિવાર સર્વ ઇન્દ્રોને હાય, પરંતુ વ્યંતર તથા જ્યાતિષીના ઇન્દ્રોને લાકપાલદેવા તેમજ ત્રાયસિંશક નામના દેવા હાતા નથી. ાા ૪૭ ાા ૪૮ ાા

विशेषार्थः— पूर्वे हेवाना प्रधार वर्षु व्या हता, परंतु संण्यानी वक्तव्यता हही न हती ते साटे हवे संण्या हहे छे. इत्रायिसिश नामना हेवा तेत्रीश (33) है। छे, व्या हेवानी सलाह धन्द्रमहाराल प्रसंगे प्रसंगे हे छे. हरेड हेवही-इने विषे आह्य मध्यम अने अक्यंतर ओम त्रण त्रण पर्ष हा हाय छे, आ पर्ष हानां नामा निडायवार काहां काहां हाय छे. के के हेवस्थानमां पर्ष हा छे ते ते पर्ष हा पेडी प्रत्येड पर्ष हाना हेवा तथा हेवीओनं आयुष्य काहुं काहुं हाय छे. (पर्ष हानुं विस्तारथी वर्णुन कालिशममां साइं छे.) प्रत्येड धन्द्रोना आवासनी यारे आला यार ही। अपने कालिशममां साइं छे.) प्रत्येड धन्द्रोना आवासनी यारे आला यार ही। अपने अन्य निडायनां काहां काहां ही। ये छे, आही। ही। ये छे, ओ ही। इपाहीने प्रभु पर्ण हा ही। ये छे, ओ ही। इपाहीने पर्ण पर्ण ही। छेने प्रत्येड निडायना इटडना सात सात सेनापितिओ पण्ण ही। ये छे तेनां निडायवार काहां काहां नामा छे. आ प्रभाणे उपर डहेंही। परिवार सर्वधन्द्रोने सामान्यथी इह्यो, परंतु ओटलं विशेष समक्ष्युं के—इत्वयन्तरेन्द्रो तथा क्रये। तिषीना धन्द्रोने ही। सामान्यथी आही। परंतु ओटलं विशेष समक्ष्युं के—इत्वयन्तरेन्द्रो तथा क्रये। तिषीना धन्द्रोने ही। ही। परंतु अटलं विशेष समक्ष्युं के—इत्वयन्तरेन्द्रो तथा क्रये। तिषीना धन्द्रोने ही। ही। तथा तथा तथा तथा तथा ही।

इति व्यन्तराणां सुराणां सुरायु-र्नगर्योवपुर्वस्त्रवर्णादिव्याख्या । अपि व्यन्तरेनद्रात्मसंरक्षकाणां, तथा सप्तसैन्याधिपानां च संख्या।।१।।[इति संब्रहस्रोकः]

॥ इति प्रस्तुतस्रवनद्वारे प्रकीर्णकाधिकारः समाप्तः॥

૬૮ આ દેવાનાં સ્વસ્વ સ્થાનાશ્રયી વર્તાતાં નામા ત્રણે કાલમાં શાશ્વતાં (એકસરખાં) હૈાય છે.

६५. उक्तम तस्वार्थचतुर्थाच्याये- त्रायक्रियालोकपालवर्जा व्यन्तरज्योतिष्काः ।

॥ भी इंखिश्वरपार्श्वनायाय नमः ॥

प्रथम भ्रुवनपति निकाय परिशिष्ट. नं-१.

- ૧ ભુવન્પંતિના પ્રત્યેકઇંદ્રોની કેવા કેવા પ્રકારની શક્તિ છે ? તथા કઇ નિકાયના દેવાના કયા ક્યા દ્વીપ સમુદ્રાશ્રયી કયાં કર્યાં નિવાસ છે ? તે માટે જૂએા संश्रहिणीनी 'जंबु-हीवं छत्तं '—ગાથાની લઘુટીકા તથા બૃહત્વરીકા તથા દેવેન્દ્રસ્તવ.
- ર ભુવનપતિદેવાનાં ભુવતા (આવાસા) પંક્તિબહ સમજવાં નહિ પણ વિપ્રક્રીર્ણ (ભિન્નભિન્ન) સમજવાં.
- 3 મુવનપતિદેવાને જે ચિન્હાદિકનું વર્ણન કહેલ છે તે માટે જીદા જીદા મતાંતરા વર્તે છે—જે માટે જુઓ औषपातिक तथा प्रज्ञापनाદિ ચન્થા.
- ૪ નરકના જીવોને તથાવિધ પીડા આપનારા પંદર પ્રકારના પરમાધામી દેવા તે ભુવન-પતિ નિકાયાન્તર્ગત જ જાણવા.
- प समरेन्द्रिहि धन्द्रीने आह्य, मध्यम, अभ्यंतर એम त्रख् प्रकारनी पर्यहा है।य छे समं लो के कि हैवने अभ्यंतरस्तामां सन्हेशी पहें। यहां यहा ते। प्रथम आह्यसत्तामां लय (मेक्किवो पहे) ते की मध्यमसत्तामां मेकि अने मध्यमसत्तावाणा अभ्यन्तर-पर्यहामां भेकि आपे अने ते की तेनी ये। अय व्यवस्था करें, तेम क अभ्यन्तर सत्तामां पास थयेल कार्य मध्यमसत्ताने अभल करवा से। पाय, मध्यमसत्तावाणा आह्यसत्तावाणाने (आह्य सत्ताक्षिते) से। ये, अने ते आह्यसभाना हैवे। आज्ञानुसार अभल करें; से प्रमाणे हरेक हैवले। कां क्षित्र पर्यहार सम् ले लेने। सेम क्ष्म अने लिक्ष आयुष्यवाणा तथा त्रखें प्रकारनी संप्यावाणा हैवे। हे। के ते अने आ समरेन्द्रिती राजधानीनं वर्णन लगवती सत्रमां तथा क्षेत्र कोक्त कां कां से आ समरेन्द्रिती राजधानीनं वर्णन लगवती सत्रमां तथा क्षेत्र कोक्त कां सामिश्य आयो होप-समुद्र पण् लरवा समर्थ छे. अरे ! आ सामर्थ ते। तेना सामानिक अथवा त्रायिक्षिशक हैवे।मां पण् रहें छं छे उक्तं व देवेन्द्रस्तवे—जाव य जंब् हीने जाव य चमरस्त चमरचंचाओं असरेहिं असरकत्नाहिं अस्थि विसंत्रो मरेओ से।। १।। आ धन्द्री कामक्रीऽ।विधिमां सतुर होवा पूर्व का लावस्ययुक्त हेवांगनाओं। साथे लोगाहि सेणे। लोगवतां थतां आनंहमां विहरे छे.

द्वितीय व्यन्तरनिकाय परिश्रिष्ट. नं-२.

- ૧ વ્યન્તરાનાં નગરા અનુક્રમે સમજવાં.
- २ भा व्यन्तरीनां पथु भनंभ्यातां नगरै। सभयक्षेत्र (अडीद्वीप) महार व्यावे**सां छे.** कुंभे। ' जीवामियमस्त्र. '
- ર વ્યન્તરાનાં નગરાની ચારે બાજા કરતી વલયાકારે રક્ષણાર્થ ઉંડી ખાઇ અને સુંદર કાટ શાબી રહેલ હાય છે, તેના કાઠાઉપર તાપા વિગેરે ગાઠવેલ હાય છે, કિલા શત્રુઓથી દુષ્પ્રવેશ્ય હાય છે. આ નગરા ઝળહળતા દેદીપ્યમાન અને મહાન્ રત્નમયતારણાથી શાબતા દરવાજા યુક્ત છે અને દંડધારી દેવકિંકરા રક્ષણ કરવામાં નિશદિન આ નગરાનું સજ્જ થયેલ હાય છે વળી આ નગરામાં પંચરંગી પુષ્પાની મહાસુગંધથી અને અગરૂ તથા કિંદર−દશાંગાદિ શ્રેષ્ઠ ધૂપાદિની સુવાસાથી સુગંધ સુગંધ પ્રસરી રહેલી હાય છે. આ દેવા અતિસ્વરૂપવંત સ્વભાવે તથા દશ્યમાં સામ્ય, અંગાપાંગને વિષે રત્નમય અલંકારાથી વિભૂષિત ગાંધવાના ગીતામાં પ્રીતિવાળા અને કાતુક જોવાની અતિ⊌≃અ કરનારા હાય છે, આ દેવાને કીડા હાસ્ય નૃસાદિ પર અસંત આસક્તિ હોવાથી અનવ- સ્થિતપણે જ્યાં ત્યાં ભટકયા કરે છે અને કાતુકની ખાતર અન્યને પીડા પણ પેદા કરે છે.
- જ મનુષ્યલાકમાં ભૂત પિશાચ રાક્ષસાદિ કહેવાય છે તે આ વ્યન્તરનિકાયના તે તે નિકાયગત વ્યન્તરી જ હાય છે. આ દેવા વિશેષ કરીને જી જું કથાના (ગૃહમંદિરાદિ) માં નિર્જન સ્થાન થઇ જવાથી નિવાસ કરી રહે છે. એથી તે સ્થાનવર્તી નિવાસકરનારા માણસાને યા અન્યજનાને પૂર્વના રાગથી યા દ્વેષથી કેટલીકવાર મહાવ્યથા ઉત્પન્ન કરે છે, વળી આ લાકામાં પ્રાય: કોંડા અને વિનાદાર્થ આવતાં તે દેવાના વિશેષ વખત કીડા હાસ્યાદિમાં નિર્ગમન થઇ જવાથી પાતાનાં મૃળસ્થાના પણ વિસરી જાય છે, એથી જ્યાં ત્યાં જેના તેનામાં પ્રવેશ કરી રહે છે આ દેવા સ્વેચ્છાચારી વિશેષ હાય છે.
- પ પ્રત્યેક ઇંદ્રને ત્રણુ પ્રકારની પર્ષદા હૈાય છે, ત્રણેમાં જઘન્ય મધ્યમ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સંખ્યાવાળા દેવ--દેવીએા હૈાય છે. આ પર્ષદા-અશ્રમહિષી લેાકપાલાદિદેવામાં પણ પાત-પાતાના પ્રમાણાશ્રયી યથાયાગગ્ય હેાય છે.
- નોંધ:—ભુવનપતિ તથા વ્યન્તર (વાહ્યુવ્યન્તર) નિકાયના ઇન્દ્રોને કેવા પ્રકારનું સુખ હોય છે; તે માટે જ્યાતિષીનિકાયનું આગળ આવતું પરિશિષ્ટ (નં. ૩) વાંચા, જેથી સ્ત્રતઃ જણાઇ આવશે!

->9564-

अवतरण:--પૂર્વે હ્યુવનપતિ તથા વ્યન્તરનિકાયનું યથાયાગ્ય દિગદર્શન કરાવ્યું, હવે ત્રીજી જ્યાતિષોનિકાયનું સ્વરૂપ વર્ણવાય છે, આ જયાતિષોનિકાયનું સ્વરૂપ વર્ણવાય છે, આ જયાતિષો દેવાનું સ્થાન શર્ધ્વ અધા અને તિર્ધક્ એમ ત્રણે લાકના વિભાગથી વહેં ચાયેલી ત્રસનાડીના તિર્ધક્લાકમાં છે. આ તિર્ધક્લાક ઉચાઇમાં ૧૮૦૦ યાજન પ્રમાણ પ્રણાય છે અને જેની ગણત્રી સમભૂતલાથી અધ:સ્થાને ૯૦૦ યાજન અને એ જ સમભૂતલભાગથી શધ્વસ્થાને ૯૦૦ યાજન એ પ્રમાણે કરાય છે, એથી જ જયાતિષી દેવા તીર્થ્ઇલાકવાસી કહેવાય છે—

હવે આ જયાતિથી દેવા કયાં અને કેટલા યાજનમાંહે છે ? તે દર્શાવવા માટે ગ્રન્થકારમહર્ષિ 'तमभूतलाओ' એ ગાથાની રચના કરે છે.

समभृतलाओ अट्टहिं, दस्णजोयणसएहिं आरब्भ । उविर दुसुत्तरजोयणसयांमि चिट्टांति जोइसिया ॥ ४९ ॥

સંસ્કૃત છાયા:—

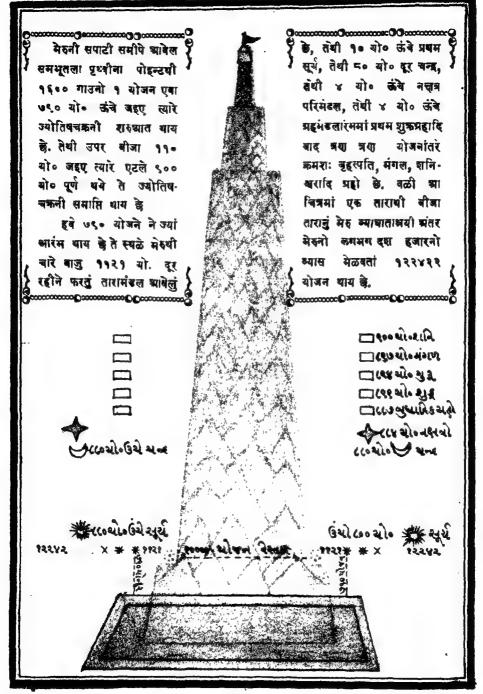
समभूतलातोऽष्टाभिर्दशन्यूनयोजनशतैरारभ्य । उपरि दशोत्तरयोजनशते तिष्ठन्ति ज्योतिष्काः ॥ ४९ ॥

શબ્દાથ':—

सममूतलाओ-सभभूतका भृथ्वीथी अट्टाई-आह (से।) दस्ण-दशन्यून जोयण-याजन सप्हिं-से। आरम्भ-श३ हरीने उवरि-७५२ दस्रतर-इस अधिक जोयणसर्याम-से। ये।जन चिट्टंति-२६६। छे जोइसिया-जये।तिथी हेवे।

गाथार्थः—समलूतक्षापृथ्वीथी दश એાછા એવા આઠસા યાજન (સાતસા

॥ समभूतला पृथ्वीयी ज्योतिषयक केटलं दर याले छे ते ॥

તેવું ચાજન) થી શરૂં કરીને, ઉપર એક્સાં દશ યોજનસુધીમાં જ્યાતિથી દેવા રહે છે. ॥ ૪૯ ॥

विशेषार्थ: -- अधितिषी क्षेटि ' अत्यन्तप्रकाशित्वाञ्ज्योतिः शब्दाभिषेयानि विमानानि तेषु भवा ये देवास्ते ज्योतिष्काः ॥

અત્યન્ત પ્રકાશ કરનારા હાવાથી જ્યાતિ: શખ્દવહે કહેવા લાયક વિમાના , તે ज्योति: કહેવાય અને તેમાં વસનારા (દેવા) તે ज्योतिष्का: ॥

આ દેવા અત્યન્ત જવલંત તેજવાળા-દેદી પ્યમાન કાન્તિવાળા દિગ્મંડલને સ્વપ્રભાવડે ઉજવલ તેજમય કરનારા હોય છે. પ્રથમ જેનું વર્ણુન કહેવાએલું છે તે મેરૂના મધ્યભાગવર્તી રત્નપ્રભામાં રહેલી સમભૂતલાથી લઇને સાતસા તેવું યોજન (૭૯૦) જઇએ ત્યાં સુધી તેા જ્યાતિષી નથી, એ સાતસા તેવું યોજન છેાડ્યા કે તુર્તજ જ્યાતિષી દેવાનું સ્થાન શરૂ થાય છે, એ શરૂઆતથી લઇને ઉપરના એક્સા દશ (૧૧૦) યોજન માંહે (એટલે તિર્ધફલાકના અન્ત-ભાગ સુધી) હવાં પાંચપ્રકારના જ્યાતિષી દેવા વસે છે. ૭૯૦ માં ૧૧૦ ઉમેરતાં ૯૦૦ યોજન પ્રમાણ તિર્ધફલાકના ઊદ્ધભાગ સંપૂર્ણ આવી રહે. [૪૯]

अवतरण;— ઉપરની ગાથામાં જયાતિષીદેવાનું એકસા દશ (૧૧૦) યાજન પ્રમાણુ ક્ષેત્ર કહ્યું તે ક્ષેત્રમાં સૂર્ય ચંદ્ર વિગેરે જયાતિષીદેવામાં કાેેે હું દેવ પહેલાે અને કાેશુ પછી ? તેના ઉપર–નીચેના ક્રમ અતાવે છે. તથા નક્ષત્રની ગતિ– દિશા પણ કહે છે;–

तत्थ रवी दस जोयण, असीइ तदुवरि ससी य रिक्खेसु। अह भरणि साइ उवारें, बहिं मूलोऽभिंतरे अभिई॥ ५०॥ ताररिवचंदरिक्खा, बुहसुका जीवमंगलासणिया। सगसय नउय दस असिइ, चउ चउ कमसो तिया चउसु॥५१॥

સંસ્કૃત છાયા:---

तत्र रिवर्दशयोजनानि अशीतिस्तद्वरि शशी च रिक्षेषु । अभो मरणिः स्वातिरुपरि बहिर्मूलोऽभ्यन्तरेऽभिजित् ॥ ५० ॥ तारा-रिव-चन्द्र-रिक्षाणि, बुध-शुक्रौ जीव-मङ्गलश्चनिश्वराः । सप्तशतनवतिर्दशाशीतिश्वतुश्वतुः क्रमशक्षिशश्चतुर्षु ॥ ५१ ॥

७० ' ज्योतिच्हाः पत्र चन्द्रार्कमहनक्षणतारका 'इति हैमः ॥

શબ્હાર્થ:---

इसजोयण=हश थे। जन संसीइ=कोशी तदुवरि=तेना ७५२ संसी=थंद्र रिक्लेसु=नक्षत्रे। मह=अधे।-नीथे भरणि=भरधी साइ=स्वाति उपरि=७५२ बहिं=अक्षार मूलो=भूक्ष ऽभितरे=अकिलित

तार=तार।

रिक्खा-नक्षत्रे।

बुह-णुध

सुका-शुक्व

जीव-शुक्व-णृह्वस्पति

मंगला-भंगद्ध

सणिया-शिन

सगस्यनउय-सातसे। नेवुं

असीह-भेंशी

चड-थार

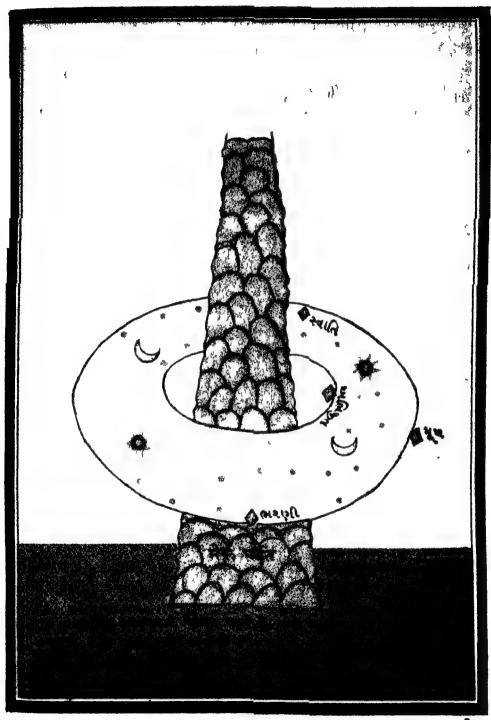
तिया-त्रख् त्रख् थे।कन
चडस्-थारने विधे

गायार्थ:—સમભૂતલાપૃશ્વીથી ૭૯૦) સાતસા નેવું યાજન ગયા પછી દશ યાજનને અંતરે સૂર્ય છે. ત્યાંથી એંશી યાજન ઉપર ચન્દ્ર છે અને ત્યારપછી નક્ષત્રા છે. તેમાં સર્વથી નીચે ભરહ્યી અને સર્વાપિર સ્વાતિનક્ષત્ર છે. સર્વ ખાદ્ય મૂલ અને સર્વાભ્યંતર અભિજિત નક્ષત્ર છે. સમભૂતલાપૃશ્વીથી—૭૯૦ (સાતસા નેવું) યાજન તારા, ત્યારખાદ દશ યાજનને અંતરે સૂર્ય, ત્યારખાદ એંશી યાજન ગયે ચન્દ્ર, ત્યારખાદ ચાર યાજને નક્ષત્ર મંડલ, ત્યારપછી માર યાજને ખુધ, ત્યાર પછી ત્રહ્યુ યાજને ઉદલધ્યા ખાદ ગુરૂ,ત્યાર પછી ત્રહ્યુ યાજને મંગલ અને ત્યારખાદ ત્રહ્ય યાજને શનિશ્વર છે. ॥ ૫૦ ॥ ૫૧ ॥

विशेषार्य;—રત્નપ્રભાગત સમભ્તલાપૃથ્વીથી સાતસા નેવું યાજન પૂર્ણ થયે हित्त के કાંડાનુકાડી તારાએાનું મંડલ પ્રસ્તર આવેલું છે ત્યાંથી દશ યાજન દ્વર ઉચે જઇએ (આઠસા યાજન પૂર્ણ થયે) ત્યાં ^{હશ}સૂર્યે ન્દ્ર આવેલા છે. ત્યાંથી આગળ એ'શી યાજન દ્વર જઇએ (૮૮૦ યાજન પૂર્ણ થયે) ત્યાં ચંદ્ર આવેલ છે વળી ત્યાંથી ચાર યાજન ઉચે જઇએ એટલે અઠ્ઠાવીશ પ્રકારના નક્ષત્રગણ આવેલા છે.

૭૧ ઇતર દર્શનકારા પ્રથમ ચન્દ્ર માને છે અને પછી સૂર્ય માને છે એટલુંજ નહિં પણું 'સૂર્યનારાયણું' તરીકે મોટે ભાગે ઘણા અનુષ્ઠાનમાં તેમને પૂજનીય તરીક માન્ય કરવાનું વિશેષે રાખે છે. પ્રથમ ચન્દ્ર અને પછી સૂર્ય એ તેમની માન્યતા સંખંધી આગળ-' જ્યોતિષી પરિશિષ્ટ' માં જિમાર કરશું.

॥ मेक्ने परतुं नक्षत्र विशेषतादर्शक ज्योतिषचक ॥

અાન 'દ પ્રેસ-**બા**વનગર.

[ताबा ५०, पृष्ठ, १२९]

એ નક્ષ્યોના જે પરિભ્રમણ કમ છે તેમાં ભરણીનક્ષત્ર સર્વનક્ષત્રાથી અધ:- સ્થાને ચરે છે, ત્યારે સ્વાતિનક્ષત્ર સર્વનક્ષત્રાથી જ્રધ્વસ્થાને (ઉપર) ચાલે છે, મૂલનક્ષત્ર સર્વનક્ષત્રાથી બાદ્યમંડલે ચાલે છે અને અભિજીત્નામા નક્ષત્ર સર્વનક્ષત્રાથી અંદરનાભાગે ચાલે છે. આ નક્ષત્રાના સ્થાનથી ચાર યાજન દ્રર ઉચે જતાં શહેાની સંખ્યામાં મુખ્ય મુખ્ય ગણાતા શ્રહા પૈકી પ્રથમ બુધશ્રહ છે ત્યાંથી ત્રણુયાજન દ્રર ઉચે શુક્રનામના શ્રહ છે, ત્યાંથી ત્રણુ યાજન દ્રર બૃહસ્પતિ છે અને ત્યાંથી પુન: ત્રણુ યાજન ઉચે હરમાંગલ શ્રહ છે. અને ત્યાંથી ત્રણુ યાજન ઉચે હરમાં લા શ્રહ છે. અને ત્યાંથી ત્રણુ યાજન ઉચે હરમાં સ્થાને શ્રહ આવેલા છે.

श्री ज्योतिषी निकायनुं स्थान, तथा ज्योतिश्वकनी उंचाइ प्रमाणनो यन्त्र.

समभूतला पृथ्वीथी	૭૯૦ યાજન ઉંચું –તારામ ં ડલ	થી ૧૦ યાજન ઉંચા સૂર્ય
>1	૮૦૦ યેાજન ઉ [.] ચે -સ ્ય [િ]	થી ૮૦ ,, ,, ચન્દ્ર
>9	૮૮૦ યાજન ઉંચે–ચન્દ્ર	થી ૪ ,, ,, નક્ષત્રપરિમ'ડલ
,,	૮૮૪ " " –નક્ષત્રમાંડલ	થી ૪ ,, ,, બુધપ્રહાદિ
,,	૮૮૮ ,, " – અુધાદિત્રહેા	થી ૩ ,, ,, શુક્રમહાદિ
,,	૮૯૧ ,, ,, –શુક્રાદિયહા	થી ૩ ,, ,, બૃહસ્પત્યાદિ
,,	૮૯૩ ,, ,, -બૃહરપત્યાદિશ્રહે	ાથી ૩ ,, ,, મંગલપ્રહાદિ
,,	૮૯૭ ,, ,, –મંગલાદિત્રહેા	થી ૩ ,, ,, શનિશ્વર
د ف	૯૦૦ ., ,, –શનિશ્વરાદિપ્રહેા	
	આવેલા છે. ફુ	કુલ ૧૧૦ યાજન પૂર્ણ થયા.

હર સમભૂતલાપેક્ષયા મંગળગ્રહ-પ્રમાણાંગુલે યુક્ત એવા ૮૮૭ યોજન ઉચા છે, છતાં એના અનભ્યાસી એવા પાશ્ચાત્ય વૈજ્ઞાનિકા તે મંગળસ્થાને પેઢાંચ્યાની વાતા કરે છે— એટલું જ નહીં પણ મંગળગ્રહ કેવા આકારના છે કેવા રંગના છે? અંદર શું શું ચર્યા છે તે બધું અમે દેખ્યું એમ કહે છે પરંતુ તેવી વાતામાં સત્યાંશ કેટલા છે? તે સુન્રજનાએ વિચારવા યાગ્ય છે.

૭૩ વ્યવહારમાં ભુષ, શનિશ્વરાદિ ગ્રહ છતાં જે શનિશ્વરના તારા, ઇત્યાદિ 'તારા ' શબ્દથી સંખાષાય છે તેનું કારણુ એમ જણાય છે, કે તારાયલુલવિમાનામાં આવેલ મહિવમાનના આકાર તારાવિમાનાકાર જેવા હોવાથી તેમ જ તે વિમાનની તેજસ્વી

આ સંબંધમાં ભગવાન હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ સહુથી નીચે પ્રથમ ભરણીનક્ષત્ર ત્યારબાદ અન્ય જયાતિષી અને સર્વની ઉચે સ્વાતિનક્ષત્ર જણાવે છે. પૂર્ ગંધહસ્તીજી મહારાજ પ્રથમ મંગલગ્રહ જણાવે છે અને ત્યારપછી અન્ય વિમાના ક્રમશ: વિચારવા જણાવે છે.

अवतरण:—ચરજચાતિષીનાં વિમાના મનુષ્યક્ષેત્રમાં જંખૂદ્રીપના भેइ-પર્વતથી કેટલાં ફરરહે ? તે વર્ણવે છે;—

एकारस जोयणसय इगवीसिकार साहिया कमसो। मेरुअलोगाबाहिं, जोइसचक्कं चरइ ठाइ ॥ ५२॥

સંસ્કૃત છાયા:—

एकादश्योजनशतं एकविंशति-एकादशसाधिकं क्रमशः।
मेरु-अलोकाबाधं ज्योतिष्चकं चरति तिष्टति ॥ ५२॥

શબ્દાર્થ:--

एकारस-अशिकार जोयणसय=थे। जनना से डेडे। इगवीस-अशिश इकार-अशिकार साहिया-साधिक मेर-भे३५५ त अलोगावाह-असे।४नी अणाधाओ चक्र-२४ चरद-४२ छे ठाइ-२६ छे

गायाર્थ:—અગીઆરસા એકવીશ યાજન તથા અગીયારસા અગીયાર યાજન અતુક્રમે મેરુ તથા અલાકની અળાધાએ જયાતિપ્ર્ચક્ર કરે છે અને સ્થિર રહે છે. [૫૨]

विशेषार्य:—પૂર્વ કહી ગયા કે અઢીદીપમાં ચરજ્યોતિષીએ છે અને ત્યારપછી અઢીદીપળહાર સર્વત્ર સ્થિરજ્યોતિષીએ રહેલા છે, એમાં અઢીદીપળતી ચરજ્યો-તિષી મેરૂશી કેટલી અળાધા વર્જને ચાલે છે? (એની અળાધા કેટલી?) તે પ્રશ્નના સમાધાનમાં સમજ્યવે છે કે—મેરુની ચારે બાજી અગીઆરસા એકવીશ (૧૧૨૧) યોજનછાડીને (તેટલું દ્વર) ચરજ્યોતિષમંડળ મેરુપર્વતને પ્રદક્ષિણા આપતું કરે છે.

પ્રભાશી દૂરથી દેખનારને તારાવત્ આભાસ થાય અને તેથી તેમ કહેવાના રિવાજ પડી ગયા હાય તે સહજ છે. વધુમાં સામ મંગળાદિ પ્રહાનાં નામ ઉપરથી કહેવાતા સામવાર, મંગળવાર ઇત્યાદિ વારા પણ પ્રસિદ્ધ થયેલા છે અને જેના ઉપર શુભાશુભપણાના આધાર કહે છે. હવે અહાકથી અંદર તીમ્છી લોકમાં કેટલી અબાધાએ સદાકાળ સ્થિશ એવાં જ્યેકતિષ્કવિમાના હોય છે? તો લોકના છેડા અથવા તો અલોકની શરૂઆત એટલે લોકાન્તથી યા અલોકાર લથી માં હેલી કે ર ચારે બાજી કરતા અગીયારસા અગીયાર યાજન દ્વર (૧૧૧૧) સ્થિર જયાતિથી વર્તે છે. [પર]

अवतरण:—જયાતિષીદેવાનાં વિમાનાની આકૃતિ કેવી હાય? તેમ જ એ વિમાના શેનાં ખનેલાં હાય? તથા કેટલાં હાય? તે કહે છે;—

अद्धकविद्वागारा, फलिहमया रम्म जोइसविमाणा। वंतरनयरेहिंतो, संखिज्जगुणा इमे हुंति ॥ ५३॥ ताइं विमाणाइं पुण, सञ्वाइं हुंति फालिहमयाइं। दगफालिहमया पुण, लवणे जे जोइसविमाणा ॥ ५४॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

अर्द्धकिपत्थाकाराणि स्फटिकमयानि रम्याणि ज्योतिष्किविमानानि । व्यन्तरनगरेभ्यः संख्यातगुणानीमानि भवन्ति ॥ ५३ ॥ तानि विमानानि पुनस्सर्वाणि भवन्ति स्फटिकमयानि । (उ) दकस्फटिकमयानि पुनरुवणे यानि ज्योतिष्किविमानानि ॥ ५४ ॥

શબ્દાથ ઃ---

अद्धकविद्वागारा-अर्ध है। है। आहा-फलिइमया-स्ट्रेटिंड रत्नभथ [रवाणा रम्म-सुंहर वंतरनयरेहिंतो-व्यंतरनां नगरां हरतां संखिजगुणा-संभ्यातागुणु इमे-आ ताइं-ते सन्वाइं-सवे हुंति-छे।य छे फालिहमयाइं-स्कृटिक्षस्य दगफालिहमया-पाण्डीने हे।डी नाणे तेवां हगस्कृटिक रत्नस्य पुण-वदी लवणे जे-स्वण्डससुद्रने विषे के जोइसविमाणा-क्योतिषीनां विभानां

गाथाર્થ:—જયાતિષી દેવાનાં વિમાના અધિકાઠાના આકારવાલાં સ્કૃટિક રત્નમચ તેમજ ઘણાં સુંદર હોય છે, વહી વ્યંતરદેવાનાં નગરાં(ભુવના)ની અપેક્ષાએ આ જયાતિષીનાં વિમાના સંખ્યસુલાં છે, તે જયાતિષીનાં વિમાના બધાં સ્કૃટિકરત્નમથ છે તેમાં પણ જે લવલુસમુદ્રઉપર આવેલાં છે તે દગસ્ક્ટિકમય એટલે પાણીને પણ ફાડીને-લેદીને પ્રકાશ આપી શકે તેવાં-દગસ્ક્ટિકરત્નનાં છે. ॥ પ3→૫૪ ॥

विशेषार्थ:-- જયાતિષાદેવા અદ્ધકપિત્થાકારવાળાં વિમાનામાં વસે છે.

શાંકા—જયાતિષીનાં વિમાના જયારે અર્હા કાઠાના આકારવાળાં છે, તો જયારે મસ્તકે (મધ્યાન્હે) વર્તતાં હોય ત્યારે તે કાઠાના ઉપરના અર્ધભાગ જોઈ શકાતો ન હોવાથી નીચેના ગાળભાગ વર્તુલાકારે દેખાય, આ વાતને તો માની લઇએ પરંતુ જયારે ઉદયાસ્તકાલે સૂર્યનું તિર્ધક્ષ્પરિભ્રમણ થાય ત્યારે તિર્ધક્ષ્ હોવાથી તો વર્તુલાકાર ન ભાસતાં અર્ધકપિત્થાકાર જરૂર ઉપલબ્ય થવા જ જોઇએ! પરંતુ તેમ તો થતું નથી તો તેનું સમાધાન શું ?

ઉત્તર—ખરેખર ઉપરની આશંકા ત્યાજળી છે, પરંતુ જ્યાતિષીનાં વિમાના જે પીઠઉપર રહેલાં છે તે પીઠના આકાર અર્ધા કાેઠા સરખાે છે પણ સમગ્ર-વિમાનના આકાર અર્ધ કાેઠા જેવા નથી અને તેથી તે પીઠની ઉપર વિમાના એવી રીતે રહેલાં છે કે ઉદયાસ્તસમયે ગાળાકાર દેખાય તેમાં જરાપણ વિરાધ આવવાના કે શંકા થવાના પ્રસંગ રહેતા નથી.

આ સ્ફટિકરત્નમય^{૭૪}વિમાના અત્યન્તતેજમય-ઝળહળતા પ્રકાશવાળાં રમણીય-ચક્ષુ તથા મનને અત્યંત આલ્હાદ આપનારાં અને પૂર્વે કહેલાં વ્યન્તર નગરાંની સંખ્યાથી સંખ્યાતગુણાં વધારે છે.

તે જયાતિષીનાં સર્વવિમાના સ્ફટિકરત્નમય હાય છે વળી લવભુસમુદ્રમાં રહેલાં જયાતિષીઓનાં વિમાના ઉદક સ્ફટિકમય કહેવાય છે.

પ્રશ્ન લવા સમુદ્રમાં કહેવાનું અથવા ઉદક સ્ફટિકમય કહેવાનું તાત્પર્ય શું છે ?

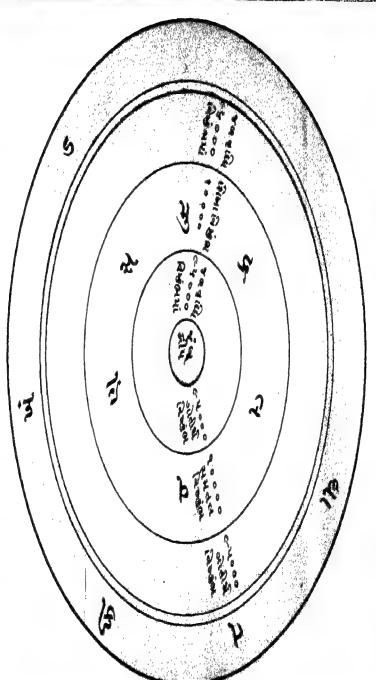
ઉત્તર—જં ખૂઢીપને કરતા લવાલુસમુદ્ર છે અને તેને કરતા ધાતકી ખંડ હાવાથી લવાલુસમુદ્રનું જલ આ બાજી જં ખૂઢીપની જગતીને અને સામી બાજી ધાતકી ખંડની જગતીને એટલે બે ઢીપની બન્ને જગતીને સ્પર્શી રહ્યું છે તેમાં જં ખૂઢીપને સ્પર્શેલ જલવાળા કિનારા તે અભ્યન્તર અને ધાતકી ખંડને સ્પર્શી રહેલ કિનારા બાહ્ય ગાલાય. ત્યાં જં ખૂઢીપની જગતીને સ્પર્શેલા બાહ્ય કિનારાથી ૯૫૦૦૦ યાજન સમુદ્રમાં દૂર જઇએ ત્યારે તે સ્થાને જગતીથી

૭૪ આ બાબતમાં શ્રીમાન જિનભદ્રગણી ક્ષમાશ્રમણ મહારાજા વિશેષણવતીમાં શંકા કરી સમાધાન આપે છે કે;—

अर्थ असक्षिद्धागारा उत्यत्त्रमणंभि किह न दीसंति ?। ससिस्राण विमाणा तिरियविसत्ते ठियाई व ॥१॥ अर्थ बताणस्कविद्धाणं पीठं तदुवरि पासाओ । वहाकेलेण तस्यो समंबई व्रथावाओ ॥ २ ॥

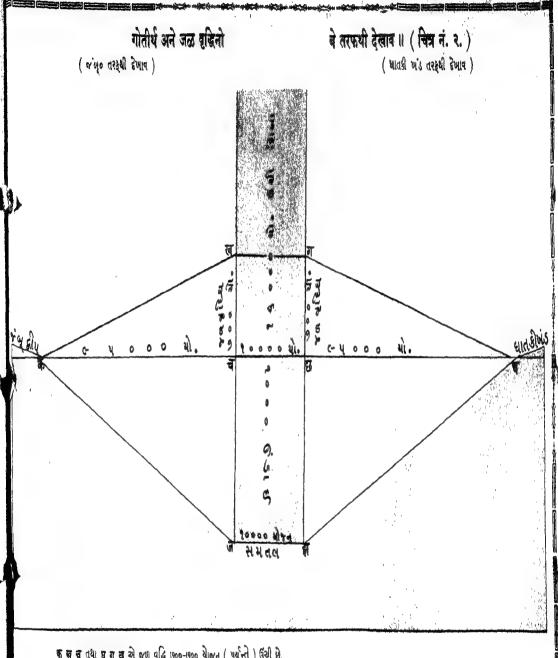
॥ ळवणसमुद्रमां गोतीर्थ अने जळवृद्धि ॥ (चित्र नं. १.

એ ગોતીર્થ અને સમતલ મળી લવ્યુ સમુદ્રના ૨૦૦૦૦૦ યોજન પૃથું. એ જળવૃદ્ધિ અને શિખાલિષ્કંસ મળીને પથુ ૨૦૦૦૦૦ યોજન પૃથું.

हेभाय. तेबीक रीते धातहीभांउथी भाषु ૯૫૦૦૦ ચેજન સુધી તેવા અનુક્રમે અધિક જળના દેખાવ અને વશ્ચે ૧૦૦૦૦ ચાજન એક સરખી ૧૦૦૦ ચાજનની ઉડાઇ હાવાથી સમાન જળ અને સમાન સમુદ્રતલના દેખાવ. ॥ इति गोतीर्थ ॥ ચિત્ર આગળ દશોવાશે. જ પૂર્વીપથી ૯૫૦૦૦ ચાજન સુધી સમુદ્રમાં ભૂમિ અનુક્રમે ઉતરતી હોવાથી જળની અધિકતા અનુક્રમે દેખાય તેવા भन्ने भाखुशी , ७००-७०० शिकन कपानुष्किना है भाव पशु में रीते क. अने वन्मे १०००० યાજનમાં જળશિખા છે,

भी महोत्म भी-टींग प्रेस, क्षश्रापीट-लावनगर.

क स च तथा घ ग छ એ જળ વૃદ્ધિ ७००-७०० थे।જન (પર્યન્તે) ઉચી છે. क च ज तथा घ छ झ એ બે ગોલીર્થ છે. ૧૦૦૦-૧૦૦૦ થે।જન (પર્યન્તે) ઉંડાં છે. समतक्ष्यी शिषाज्य सुधीनुं જળ ૧૭૦૦૦ યે।જન ઉંચું છે, તે ૧૦૦૦૦ યે।જનમાં તેવી ઉચાઇ છે.

યા મહાદય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, દાષ્યાપીઠ-ભાવનગર.

સમુક્ષની અનિ અનુક્રમે નીચી નીચી ઉતરતી ઉતરતી ૧૦૦૦ યાજન ઉડી થવા પામે છે. તેવી જ રીતે ધાતકીખંડની જગતીઆનુથી જંબૂદીયની જગતીની જિશાંતરફ ૯૫૦૦૦ યોજન સમુદ્રમાં આવીએ ત્યારે તે સ્થાને પણ પૂર્વની માફક ૧૦૦૦ યોજન ઉડાઇ થવા પામે છે; જો કે જંબૂદીયની તથા ધાતકીખંડની જગતીપાસે અડતું જળ તા યોજનના અસંખ્યાતમાભાગ પ્રમાણ ઉડું હાય છે, પરંતુ આગળ જતાં જતાં ઉડાઇ વધતી વધતી હાવાથી મધ્યના દશહજાર યોજનમાં ૧૦૦૦ યોજન ઉડાઈ હાય છે એટલે લવણસમુદ્રના બે લાખ યોજનના વિસ્તારમાંથી અને બાજીના ૯૫૦૦૦ યોજન બાદ કરીએ ત્યારે અતિમધ્યભાગે ૧૦૦૦૦ યોજન વિસ્તાર રહે અને તેટલા વિસ્તીર્ણભાગમાં ૧૦૦૦ યોજનની ઉડાઇ ચારે બાજીએ એકસરખી રીતે હાય.

હવે અને આનુએ જેમ ૯૫૦૦૦ યોજન ભૂમિ ઉતાર કહ્યો છે તેમ અને આનુની જગતીથી (અન્યન્તર તથા ખાદ્ય કિનારેથી) ૯૫૦૦૦ યોજનસુધી જળની અનુક્રમે સમભૂમિની સપાટીથી ચઢતું ચઢતું જળ ૭૦૦ યોજન ઉચું થવા પામે છે જેથી તે સ્થાને ૧૦૦૦ યોજન ઉડાઇ અને ૭૦૦ યોજન ઉપરની જલવૃદ્ધિથનાથી એક દર ૧૭૦૦ યોજન પ્રમાણ ઉચું હમજળ સમુદ્રના તળીયાંની અપેક્ષાએ હોય છે.

લવણસમુદ્રમાં મધ્યના દશહજાર યાજનના વિસ્તારમાં એક હજાર યાજનની જે ઉડાઇ જણાવી તે જ દશહજાર યાજનના વિસ્તારમાં સામાન્યત: જળની સપાડીથી સાળ હજાર (૧૬૦૦૦) યાજન ઉચી જળશિષ્મા ઉભી ચણેલ બીંત અથવા ગઢના આકાર સરખી વધે છે. આ પ્રમાણે સમુદ્રના તળીયેથી લઇ ૧૭૦૦૦ યાજન ઉચું જળ થયું. ઉપરથી લઇ ૧૬૦૦૦ યાજન શિષ્મા થઇ તે શિષ્મા ઉક્ત રીતે નીચે અને ઉપર અન્ને સ્થાને ૧૦૦૦૦ યાજન પહાળી હાય છે, આ શિષ્માનું જળ પ્રતિદિન છે વખત છે ગાઉ ઉચું ચઢે છે અને પુન: એાડની માફક ઉતરતું જાય છે. એમ થવાનું કારણ લવણસમુદ્રમાં રહેલા પાતાલકલશાના વાયુ છે.

પૂર્વે કહેલાં જયાતિષીનાં વિમાના આ જળશિખામાં ક્રે છે.

અહિંયાં શંકા થશે કે જ્યારે શિખામાં કરે છે તો લવાલુસમુદ્રની શિખા સમબૂત તલાથી ૧૬૦૦૦ યાજન ઉચી હાય છે જ્યારે જ્યાતિષીઓ સમભૂતલાથી ૭૯૦ યાજન સુધીમાં છે તો લવાલુસમુદ્રગત શિખામાં રહેલાં વિમાના શિખામાં કરતાં હાવાથી તેનું પાણીમાં કેવી રીતે ગમન થતું હશે ? એ શંકાના

૭૫ જળના સહજ સ્વભાવ તા સમ-સપાટીમાં રહેવાના છે છતાં જળના ચઢાવ કહેા છે તે કેમ ખેસે ! તે શંકાના સમાધાનમાં સમજવાનું કે-લવશુસમુદ્રનું જળ તથાપ્રકારના ક્ષેત્રસ્વભાવે જ ક્રમશઃ ચઢતું હાય છે.

સમાધાનમાં સમજવું એઇએ કે લવસસસુદની શિખામાં કરતાં વિમાના એક તો ક્રિક્ક્ફિટિક રત્નનાં છે, આ સ્ક્રિટિકરત્નના સ્વભાવ પાણીને કાપવાના છે જેથી તે ક્રિક્ક્ફિટિકમય વિમાના શિખાના જળને લેઠતાં લેઠતાં કંઇપણ વ્યાદ્યાત વિના મારુખલિતગતિએ જેમ અન્ય સ્ક્રિટિકરત્નમય વિમાના ગમન કરે છે તેવી જ રીતિએ હદ્દિકસ્ક્રિટિકવિમાના નિર્વિક્ષપણે શિખામાં ગતિ કરે છે.

ત્યારે પાણીના સદાકાળ સ્પર્શથી સ્ફટિકરત્નને કંઇ બાધા પહેાંચલી હશે કે કેમ? અને તેમાં પાણી કાઇ કાળ ભરાઇ નુકશાન કરતું હશે કે કેમ? તેના ખુલાસામાં—તે રતના તેજને પાણીથી કાઇપણ પ્રકારે હાનિ થલી નથી તેમ જ કાઇપણ વખતે તેમાં ઉપાણી પણ ભરાતું નથી. આ ઉદકસ્ફટિકમચવિમાના લવણસસુદ્રમાં જ છે અને તે લધ્વ લેશ્યા(=પ્રકાશ) વિશેષવાળાં છે. (વિશેષવણ નક્ષેત્રસમાસટીકામાંથી બોઇ લેવું.) [પ3-પ૪]

अवतरण:-- ચંદ્રસૂર્ય વિગેર જ્યાતિષાનાં વિમાનાનું પ્રમાણ કહે છે;--

जोयणिगसिट्टभागा, छप्पन्नऽडयाल गाउ दु इगद्धं। चंदाइ—विमाणाया—मवित्थडा अद्यमुचतं ॥ ५५॥

સંસ્કૃત છાયા:—

योजनैकषष्टिभागाः षट्पश्चाश्चदष्टाचन्वारिंशत् गव्यूते द्वे एकमर्द्धम् । धन्द्रादिविमानानि आयामविस्तराम्यामर्द्धमुचन्त्रम् ॥ ५५ ॥

શિષ્દાર્થઃ---

जोयणिगसिंद्ध-थे। जनना क्षेत्रसहीया भागा-काग छप्पन-७१५न ५६) अडयाल-अउताबीश ४८) इग्रहं-એક अने अर्ध

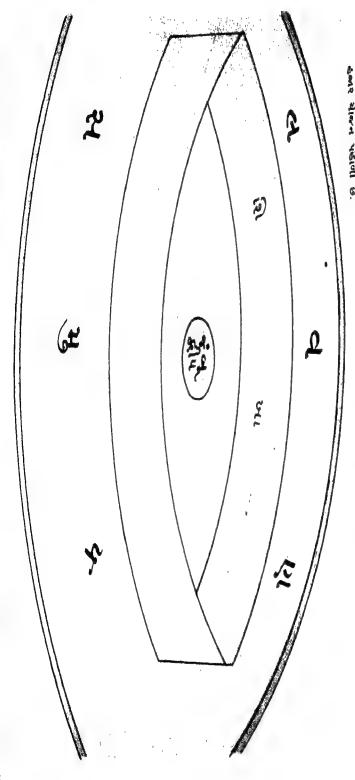
चंदाइ-२६ं विशेरेनां विमाणायामवित्यडा-विभानानी क्षंणाध पेद्धाणाध अद्य-अर्ध

હદ્-૭૭ આમાં દૈવીશકિત, તથાવિધ જગતસ્વભાવ તેમજ રફટિકરત્નાદિકની વિશિ-ષ્ટતાના યોગે કાંઇપણ વિચારવા જેવું રહેતું નથી. વર્તમાન યુગના દાખલા વિચારીએ તા—જ્યારે જર્મનીની લડાઇ થઇ ત્યારે Submarine (સખમરીન) નામની સ્ટીમરા સેક્ડા પ્રુટ સમુદ્રના અગાધજલમાં રહેતી અને જોતજોતામાં કુળકી મારીને સેંકડા માઇલ જઇ નીકળતી. જલમાં રહેવા છતાં તે સ્ટીમરાના દ્વારામાં જલપ્રવેશ થતા ન હતા અને-ક્લાપ્રકાશ એ સર્વપ્રકારની અનુકૂળતા રહેતી હતી, તા પછી આ શાધ્વતાં વિમાના માટે તા શું વિચારવા જેવું હાયજ!

उच्चत्तं-(ઉંચાઇ

ENGRADORAL DE LA COMPANION DEL COMPANION DE LA COMPANION DE LA COMPANION DEL COMPANION DEL COMPANION DEL COMPANION DEL COMPANI ॥ ळवण समुद्रमां शिखानो देखाव ॥

સમભૂમિતા સમજળથી ૧૬૦૦૦ યોજન ઉચી અને સમુદ્રતાલથી ૧૭૦૦૦ યોજન ઉચી આ જળતી શિખા હાવાલુસમુદ્રમાં મધ્યભાગે ચાર બાજી દેરતા વલય આકારે જળના કેાટ સરખી દેખાય છે. એમા વિસ્તાર ૧૦૦૦૦ યોજનમાં છે. એટલે ૧૦ હજાર યોજન પહાળી છે.

ON PART MICHAEL STATE OF THE PART OF THE P

माधार्थ:—એક યેજનના એકસફીયા છપ્પન લાગ (रेर्न्), એક યેજનના એકસફીયા અડતાળીશ લાગ (ર્રક્), બે ગાઉ, એક ગાઉ, તેમજ અર્ધ ગાઉ પ્રમાણ અતુક્રમે અન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, તથા તાશનાં વિમાનાની લંબાઇ પહેલ-ળાઇ જાણવી અને ઉંચાઇ તેનાથી અર્ધપ્રમાણ જાણવી. ॥ ૫૫ ॥

विशेषार्थ:— હવે તે જ્યાતિષોનાં વિમાનાના આયામ-વિષ્કંભ અને ઉચાઇના પ્રમાણાની વિશેષ ઋહિવંતના ક્રમપ્રમાણે વ્યાખ્યા કરતાં એક યોજનના એકસફ નિમાગ પાડીએ તેવા દ૧ વિભાગા પૈકી પદ ભાગ પ્રમાણ લાંયું ચન્દ્રનું વિમાન છે, તેવી જ રીતે એક યોજનના એકસફીયા અડતાલીશ ભાગપ્રમાણ સૂર્યનું વિમાન લાંયું છે, બહાનાં વિમાના બે ગાઉ લાંબાં હાય છે, નક્ષત્રનાં એક આઉપમાણ અને પાંચમા તારાનાં વિમાના અહિંગાઉ પ્રમાણ લાંબાં હાય છે. પહાળાઇ પણ જેટલી લંબાઇ કહી તેટલી જ સમજવી આથી આ વિમાના અરૂ બાળુ સરખા પ્રમાણવાળાં શાય.

તે વિમાના ઉંચાઇમાં પાતપાતાના આયામ તથા વિષ્કં ભથી અહ પ્રમા-ખુવાળાં જાણવાં. એટલે ચન્દ્રનાં વિમાના ઉંચાઇમાં એક યાજનના એકસફીયા સ્ટ ભાગે (રેફ્), સૂર્યવિમાના ઉંચાઇમાં એકયાજનના એકસફીયા ચાવીશ ભાગે (રેફ્ર), શ્રહનાં વિમાના એક ગાઉ ઉંચાં, નક્ષત્રનું વિમાન અર્ધા ગાઉનું અને તારાનું એક ચતુર્થાં શ ગાઉ (ક્રે) એટલે પા ગાઉ ઉંચું હાય છે. આ ત્રહ્યુ પ્રકારનું પ્રમાણ મનુષ્યક્ષેત્રમાં વર્તતા ચરજ્યાતિષીએાનું જાણવું. [પપ]

अवतरण:—-મનુષ્યક્ષેત્રનું પ્રમાણુ કહેવા સાથે મનુષ્યક્ષેત્રમાં જ્યાતિષીનાં વિમાના ચર હાય છે તે ખતાવવા પૂર્વક મનુષ્યક્ષેત્રથી ખહાર જ્યાતિષીનાં વિમાના સ્થિર છે તે અને તેનું પ્રમાણુ કેટલું છે? તે વર્ણુવે છે;—

पणयाललकजोयण, नरिवत्तं तिर्थमे सया भिमरा। नरिवत्ताउ बहिं पुण, अद्धपमाणा ढिया निश्चं ॥ ५६॥ संस्कृत छायाः—

पश्चचन्वारिंशस्त्रश्चयोजनं नरक्षेत्रं तत्रेमानि सदा अमिणः। नरक्षेत्रतो बहिः पुनरर्द्धप्रमाणानि स्थितानि नित्यम्।। ५६॥ शण्हार्थः---

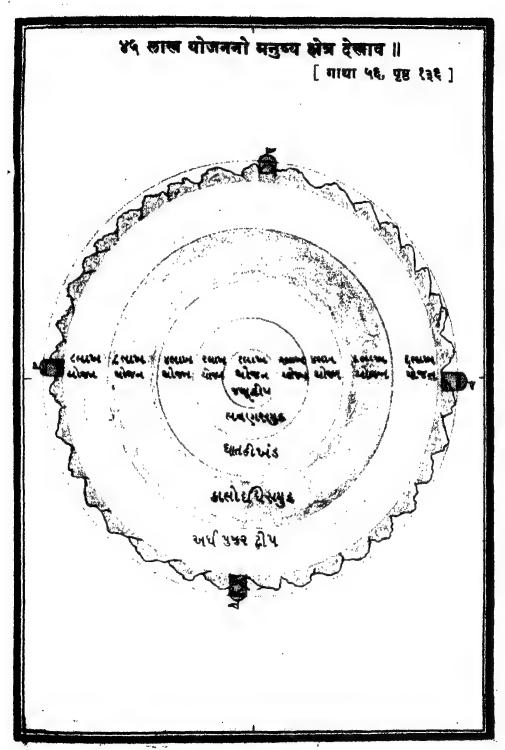
मणयाललक्त्य-पीस्तासीश साण बोबण-थे।कन नरस्वितं-भनुष्यक्षेत्र सरस्वितं-भनुष्यक्षेत्र मिरा-भ्रमेख डेरवावादा (२१) नरिवत्ताउ-भनुष्यक्षेत्रथी अद्ययमाणा-अर्था प्रभाखुवाणा डिया-स्थिर गायार्थ:—પીસ્તાલીશ લાખ (૪૫૦૦૦૦) યાજન પ્રમાણ મ**નુષ્યક્ષેત્ર છે** તેમાં આ જ્યાતિષીનાં વિમાના સદાકાળ પરિભ્રમણ કરવાવાળાં છે અને મતુ-ભ્રાહ્મિત્રની અહાર જે જ્યાતિષીનાં વિમાના છે તે પૂર્વીક્ત લંબાઇ પહાળાઇ તેમજ ઉચાઇની અપેક્ષાએ અર્ધ પ્રમાણવાળાં તેમ જ સદાકાળ સ્થિર છે. ॥ ૫૬ ॥

विशेषार्थ:—ગાથાર્થમાં પીસ્તાલીશ લાખ યાજનનું મનુષ્યક્ષેત્ર કહ્યું તે કેવી अદ્યુત્રીએ છે ? તે અહીં ખતલાવાય છે.

માલપુડાના આકારે રહેલા એક લાખ યાજનપ્રમાણુ જંબૂદીપ પછી એ (૨) લાખ યાજનના વિસ્તારવાળા લવણસમુદ્ર છે, ત્યારબાદ તેથી ખમણા એટલે આર (૪) લાખ યાજનના વિસ્તારના ધાતકીખંડ આવેલા છે અને ત્યારબાદ તેથી ખમણા એટલે આઠ (૮) લાખ યાજનના વિસ્તારવાળા કાલાદિધાસમુદ્ર છે, ત્યારબાદ તેથી ખમણા એટલે સાળ (૧૬) લાખ યાજનના વિસ્તારવાળા પુષ્કરવરદ્વીપ આવેલા છે. આપણે તો મનુષ્યક્ષેત્રનું પ્રમાણ કહેવાનું હાવાથી— મનુષ્યક્ષેત્ર અર્ધ પુષ્કરવરદ્વીપ સુધી છે જેથી આઠ (૮) લાખ યાજન પ્રમાણ અર્ધ પુષ્કરવરદ્વીપપર્યંત મનુષ્યક્ષેત્ર કહેવાય છે—અર્થાત જંબૃદ્ધીપથીએક તરફ એક દર ર લાખ યાજન અર્ધ પુષ્કરવરદ્વીપ સુધી થયા, તેવીજ રીતે જંબૃદ્ધીપર્ય બીજી બાજીના પણ અર્ધ પુષ્કરવરદ્વીપ સુધી થયા, તેવીજ રીતે જંબૃદ્ધીપર્ય બીજી બાજીના પણ અર્ધ પુષ્કરવર દ્વીપ સુધી રર લાખ યાજન થયા, બનેના લેગા થઇ ૪૪ લાખ યોજન ક્ષેત્ર થયું, અને એક લાખ યોજનપ્રમાણ ક્ષેત્ર જંબૃદ્ધીપનું, એમ સર્વ મળી કુલ ૪૫ લાખ યોજનનું મનુષ્યક્ષેત્ર છે. એ મનુષ્યક્ષેત્રને ફરતા અથવા પુષ્કરાર્ધ પુરા થયા કે તૃર્વજ તેને ફરતા માનુષાત્તર નામના પર્વત અર્ધ યવાકારવાળા અથવા સિંહનિષાદી આકારવાળા મનુષ્યક્ષેત્રના (જાણે) રક્ષણમાટે કિકલા સરખા હોય તેમ શાલે છે.

ં પ્રેસંગાનુસાર માનુષાત્તરપર્વ તનું થત્ કિંચિત્ સ્વરૂપ અહિં કહેવાય છે:— પ્રશ્ન—માનુષાત્તર એટલે શું?

ઉત્તર—માનુષાત્તર એટલે જેની ઉત્તરે મનુષ્યો છે તે માનુષાત્તર કહેવાય છે, અથવા જે ક્ષેત્રની અહાર મનુષ્યાનાં જન્મ તથા મરણ ન થાય તે ક્ષેત્રની મર્યાદા આંધનાર જે પર્વત તે માનુષાત્તર કહેવાય છે. આ પર્વતની પહાળાઇ પૂર્ણ થયા આદ એટલે તે પર્વતની અંતિમ સીમાથી લઇ પ્રતિપક્ષી દિશામાં (સામી દિશામાં) તીર્જીલોકના અંતભાગસુષીમાં મધ્યના કાઇ પણ સ્થાનમાં મનુષ્યાની વસ્તી નથી, હોય તો માત્ર માનુષાત્તરપર્વતની અંદરના ક્ષેત્રને વિષે, જ્યારે વસ્તી જ નથી તો પછી મનુષ્યના જન્મમરણ તો ક્યાંથી જ સંભવે ! અસ્તુ

માનંક પ્રેસ-ભાવનગર.

શાંકા નથી વસ્તીના અલાવે જન્મમરજી ન હોય પરંતુ અહિંથી કાઇ એક મનુષ્ય અહીંદીય અહાર કાઇ પણ કારજીવશાત અએલ હોય અને ત્યાં જ તેના આયુષ્યની સમાપ્તિના અવસર થવા આવ્યા હોય તા તેટલા ટુંકા સમયમાં શું કાળધર્મ પામવાના પ્રસંગ ઉપસ્થિત ન થાય ?

ઉત્તર—સામાન્યમનુષ્ય તો અહિથી જવાનું સામર્થ્ય સ્વયં ધરાવી શકે નહિ પરંતુ કાઇ દેવ દાનવ તથાવિધ વૈરવિરાધાદિના કારણે પોતાનું વૈર વિવાળવા માટે તે મનુષ્યને પોતાના સ્થાનથી ઉપાડી મનુષ્યક્ષેત્ર બહાર મૂકે, કારણ કે તેમ કરવાથી 'તે માણસ કાઇ પણ પ્રકારના સુખાશ્રયો વિના સૂર્યના પ્રચંડતાપથી અથવા વિશેષ ઠંડીથી ઉભા ઉભા શાનાઇ મૃત્યુને પામે અથવા અન્યવિધ ઉપદ્રવા તેના પ્રાણઘાતક અને ' આ પ્રકારની બુહિથી ઉત્તનુષ્યક્ષેત્ર બહાર તેઓ લઇ જાય તથાપિ લાકાનુભાવથી અને તથાવિધક્ષેત્રના પ્રભાવથી તે બહાર લાવનાર દેવને અથવા અન્ય કાઇ ગમનાગમન કરતા દેવદાનવ અથવા વિદ્યાધરાદિને દુ:ખમાં રીબાતા એવા તે મનુષ્યને દેખી સુમતિ સુઝે છે તથા આત્મામાં દયાના પ્રાદુર્ભાવ થવાથી તેને પાછા મનુષ્યક્ષેત્રમાં મૂકી દે છે.

ર પુન: શ'કા—તમારૂં કહેવું ઠીક છે પરંતુ નંદી ધરાદિદ્વીપે ગએલા વિદ્યાધરા વિગેર નરક્ષેત્ર બહાર પાતાની ઓંઓ સાથે સંભાગ કરે છે તા ત્યાં મનુષ્યના ગર્ભરૂપે—જન્મ કેમ ન થાય? તેમ જ મનુષ્યલાકની કાઇ પણ શ્રી કે જેની પ્રસૂતિ તુરત થવાની હાય એવી સ્ત્રીનું કાઇ એક દેવ અપહરસ્ત્ર કરી નરક્ષેત્ર બહાર લાવી મૂકે! આવા પ્રસંત્ર ઉપસ્થિત થયા હાય તા ત્યાં મનુષ્યના જન્મ પણ કેમ ન સંભવે?

ઉત્તર—લહે વિદ્યાધરા સ્વભાર્યા સાથે સંભાગવ્યવહાર કરે, પરંતુ ગર્ભ-ધારણના તા સંયાગ ક્ષેત્રપ્રભાવે પ્રાપ્ત જ ન થાય (અર્થાત્ ગર્ભ રહે જ નહિ.)

સ્ત્રીની પ્રસ્તિના સંખંધમાં એવા પ્રસંગ પ્રાયઃ અને નહિ, તા પણ કદાચ જન્મ થવાના અવસર નજીક આવી જાય તા તે લાવનાર દેવનું મન જ ક્ષેત્રપ્રસાવે લાકાનુસાવથી વિપર્યાસભાવને પામ્યા વિના રહી શકે નહિ, કદાચ તે નિષ્કુર દ્વદયવાળા એવા દેવ તેને નરક્ષેત્રમાં લાવી ન મૂકે તા અન્ય કાઇ

૭૮ અઢીદીપમાં મનુષ્યક્ષેત્રા અમુક અમુક છે તેમાં પણ અમુક સમુદ્ર તથા વર્ષ-ધરાદિ પર્વતા વિગેરે સ્થાનમાં જન્મના અભાવ છે—કેાઇ વિદ્યાધરાદિના અપહરણથી અથવા સ્વયં ગયેલ હાય અને પાછા આવી શકવા અસમર્થ હાય તા અઢીદીપવર્તી તે તે ક્ષેત્રામાં તેવાએનું મૃત્યુ તેમ જ જન્મ કદાચ સંભવે.

પહ્યુ દેવ યા વિદ્યાધર નહિં ત્યાંથી અકસ્માત આવી ચઢે અને ત્યાંથી તે ગર્ભવંતી સ્ત્રીને ઉપાડી મનુષ્યક્ષેત્રામાં મૂકી દે, પરંતુ મનુષ્યક્ષેત્ર બહાર જન્મ તા થયા નથી, થાય નહિ તેમ થશે પણ નહિ.

3 શ'કા—તો શું મરણ કાઇ પણ રીતિએ અને ખરૂં? એટલે કે અંતર્મુ હૂર્ત્તમાં જ જેનું આયુષ્ય સમાપ્ત થવાનું છે એવા કાઇ મનુષ્યનું કાઇ લબ્ધિધારી દેવ અપહરણ કરે અને નરક્ષેત્ર બહાર મૂકે તા મરણ સંભવે કે કેમ?

ઉત્તર—મરણ કઠાપિ કાલે ન જ થાય. પૂર્વની માક્ક અપહરણ કરનાર કેવનું જ ચિત્ત કરી જાય છે અને તેથી તે અથવા અન્ય કાઇ દેવાદિના સંયોગને પામી મનુષ્યક્ષેત્રે તુર્ત જ આવે અને ત્યાં જ મૃત્યુંને પામે, પરંતુ આ અઢીદીપ અઢાર કાઇ કાળે કાઇ પણ મનુષ્યના ^{૭૯}જન્મ યા મરણ^{૮°} થયું નથી થતું નથી અને થશે પણ નહિ! એમ સર્વજ્ઞપરમાત્માનું ત્રિકાલાળાધિત શાસન કથન કરે છે.

જો કે વિદ્યાધરા, જંઘાચારણા તથા વિદ્યાચારણ મુનિવરા તેમજ અન્ય કાઇ લિખ્ધારાઓ ઉત્કૃષ્ટપ્રકારના તપાનુષ્ટાનથી પ્રાપ્ત કરેલી યથાયાગ્ય લિખ્ધદ્વારા ન દીશ્વરાદિદ્વોપે પરમપવિત્ર શાશ્વતી જિનપ્રતિમાઓના દર્શનાર્થે ભક્તિસેવા કરવા જાય છે પરંતુ તેઓનાં પણ જન્મમરણ તો આ ક્ષેત્રમાં આવીનેજ થાય છે. આવા આવા ઘણા કારણાથી અને તેની ઉત્તરદિશામાં જ મનુષ્યા વસતા હાવાથી માનુષાત્તર પર્વત કહેવાય છે. જેમ મનુષ્યક્ષેત્રની ળહાર મનુષ્યાના જન્મમરણ નથી તે પ્રમાણે મનુષ્યક્ષેત્રબહાર આટલા (કહેવાશે તે) ભાવા પણ હોતા નથી.

જેમ અઢીદ્રીપમાં ગંગા સિંધુ આદિ મહાનદીએ શાશ્વતી જ વતે છે,

૭૯-८० ફક્ત મહર્ષિપુરૂષોના કથનાનુસાર એક જ અપેક્ષાએ અર્થાત્ ઉપપાત અને સમુદ્ધાતના પ્રસંગે મનુષ્યક્ષેત્રબહાર પણ જન્મ યા મરણ સિદ્ધ થાય છે એટલે કે કે કાઇ આત્મા મરણસમયે મારણાન્તિકસમુદ્ધાત કરવા દારા પોતાના ઘણા આત્મપ્રદેશોને ક્ષેત્ર બહાર ઉત્પન્ન થવાને ક્યાને કે કે, એ વખતે ઘણા આત્મપ્રદેશો બહાર પ્રક્ષપાય ત્યારે સમુદ્ધાતઅવસ્થામાં મનુષ્ય-આયુષ્ય તથા મનુષ્યગતિ ભોગવે છે અને ઇલિકાગતિવડે આત્મપ્રદેશા ત્યાં ફેંકાઇ જવાથી મનુષ્યનું મરણ મનુષ્યક્ષેત્ર બહાર થયું એમ કહી શકાય છે. તેવી રીતે મનુષ્યક્ષેત્ર બહાર વર્તતો કાઇ એક જીવ પૃત્યુ પામ્યો, હવે વકાગતિએ તેને મનુષ્યક્ષેત્રમાં મનુષ્યક્ષેત્ર બહાર વર્તતો કાઇ એક જીવ પૃત્યુ પામ્યો, હવે વકાગતિએ તેને મનુષ્યક્ષેત્રમાં મનુષ્યક્ષેત્ર બહાર વર્તતો કાઇ એક જીવ પૃત્યુ પામ્યો, હવે વકાગતિએ તેને મનુષ્યક્ષેત્રનાં મનુષ્યક્ષેત્ર બહાર ખીજો સમય રહી પછી એને જે ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થવું હોય ત્યાં થાય, આવા પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય ત્યાં વકાગતિમાં પરભવનું આયુષ્ય (ઉત્પન્ન થવાની જે મનુષ્યગતિ તેનું જ) ત્રણત્રીમાં લેવાનું હોવાથી મનુષ્યગતિનો ઉદ્દભવ અઠીદ્રીય બહાર સ્વીકૃત કરેલા છે.

૮૧ અશાધતી નદીઓ હોવાના નિષેધ સંભવે નહિં. તેમ જ અશાધતાં સરાવર— આદિ જળાશયા સર્વચા ન હાય એમ પણ નહિ, પરંતુ શાસ્ત્રમાં જે નદી સરાવર તેવી શાધવી નદીઓ, પદ્મદ આદિ શાધવદ્રદ્રા—સરાવરા, પુષ્કરાવર્ત્તાદિ દરમ્વાભાવિક મેઘા, મેઘના અભાવે મેઘની સ્વાભાવિક ગર્જના, વિજળીએ, દંગાદરઅમિ, તીર્થ કર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, અળદેવ આદિ ઉત્તમપુરૂષા તથા કાઇ પણ મનુષ્યના જન્મ અથવા કાઇ પણ મનુષ્યનું મરણ, અને દંશનમય આવલિકા સુહૂર્ત દિવસ માસ—અયન, વર્ષ, યુગ, પલ્યાપમ—સાગરાપમ, અવ-સર્પિણી ઉત્સર્પિણી આદિ સર્વપ્રકારના કાળ વિગેર પદાર્થી અઢીદ્રીપમાં જ છે, પરંતુ અઢીદ્રીપની અહાર હાતા નથી.

તદુપરાંત અઢીઢીપની અહાર ભરતાદિ સરખાં ક્ષેત્રા નથી, વર્ષ ધર સરખા પર્વતો નથી ઘર પણ નથી ગામ નથી, તેમ જ નગરા નથી ચતુર્વિધ સંઘ નથી ખાણા નથી નિધિઓ નથી ચંદ્ર—સૂર્યાદિ જ્યાતિષી વિમાનાનું ભ્રમણ નથી શ્રહણા નથી જેથી ચંદ્રસૂર્યના પરિવેષ (મંડલા) પણ નથી ઇન્દ્રધનુષ નથી ગાંધર્વ નગરાદિ [આકાશમાં થતાં ઉત્પાતસ્ચક ચિદ્ધા] નથી પરંતુ સસુદ્રમાં દીપા છે, તેમ જ કાઇ કાઇ દ્રીપસસુદ્રમાં શાધ્વતા પર્વતા પછ છે, પરંતુ અલ્પ હાવાથી અહિં વિવક્ષા કરી નથી, અને (અઢીદીપ અહાર) દ્રીપા ઘણા હાવાથી ગાથામાં દ્રીપાના અભાવ કહેલ નથી. જે માટે ક્ષેત્રસમાસમાં કહ્યું છે કે—

' णइद्ह्घणथणियागणि-जिणाइ णरजम्ममरणकालाई । पणयाललक्त जोयण-णरिक्तं मुत्तु णो पु(प)रओ ॥ २५६ ॥

આદિના નિષેધ છે તે અઢીદ્રીપમાં જે વ્યવસ્થાપૂર્વક શાશ્વત નદીઓ સરાવર આદિ કહ્યાં છે તેવી (વનવેદિકા ઇત્યાદિ સહ) વ્યવસ્થાપૂર્વક શાશ્વત નદી સરાવર ન હાય. અને જો સર્વથા નદી સરાવરાદિના અભાવ માનીએ તા દ્રીપનું સ્વરૂપ જ અવ્યવહાર થાય છે, એટલું જ નહિ પરંતુ ત્યાંના નિવાસી પશુપક્ષીએ પાણી ક્યાં પીએ ? તેમ જ સર્વથા જળાશયાના અભાવે દ્રીન્દ્રિયાદિ વિકલેન્દ્રિયા અને સમ્મૂર્વ્છિમ પંચેન્દ્રિયોના પણ અભાવ થાય, માટે અશાશ્વત સરાવરા પાણીના ઝરણા અને નાની નાની નદીઓ પણ હાય. તથા અસંખ્યાતમા દ્રીપે ઉત્તરદિશામાં અસંખ્યયાજનનું માન—સરોવર શાશ્વત છે, પરંતુ અલ્પ (ક્કત એક જ) હોવાથી અવિવક્ષિત છે.

૮૨ અહિં 'સ્વાભાવિક ' કહેવાનું કારણ કે અઢીદીપની બહાર અસુરાદિદેવોએ વિકુર્વેલ મેધગર્જના અને વિજળીઓ વરસાદ એ સર્વ હોઇ શકે છે.

૮૩ ' બાદર ' કહેવાનું કારણુ એ કે સહમગ્યમિ તા ચૌદરાજલાકમાં સર્વત્ર વ્યાપ્ત હાવાથી અઢીદીપની બહાર પણ હાય છે.

૮૪ સમય આવલિ આદિ વ્યાવહારિકકાળ ચંદ્રસૂર્યના ભ્રમણુથી છે અને ત્યાં ચંદ્ર-સૂર્યાદિ સર્વજ્યાતિશ્વક સ્થિર છે. માટે વ્યાવહારિકકાળ નથી પરનતુ વર્તના લક્ષણુવાળા નિશ્વયકાળ તા છે જા ં આ પ્રમાણે ઉપર કહેલા ભાવાવાળા ૪૫ લાખ યાજનના મનુષ્યક્ષેત્રને વિષે રહેલા ચરજ્યોતિષી દેવાનાં વિમાના નિરંતર જંબૂદીયના મેફને પ્રદ-િસિણા આપતાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે.

પૂર્વે અઢીદ્રીપવર્તી ચરજ્યોતિષીનાં વિમાનાનું જે પ્રમાણ કહ્યું છે તેથી સર્વ રીતે અર્ધ અર્ધ પ્રમાણવાળા સ્થિરજ્યોતિષીનાં છે, તે આ પ્રમાણે.— ા મનુષ્યક્ષેત્ર અહાર સ્થિર જ્યોતિષીનાં વિમાનાનું પ્રમાણ !!

[लंबाइ-पहोळाइ] [वंचाइ] ા ૧ ચન્દ્રવિમાન,—એક યોજનના એકસઠ્ઠીયા અઠ્ઠાવીસ ભાગનું ફ્રેફ ભાગ ૨ સૂર્યવિમાન—એક યોજનના એકસઠ્ઠીયા ચાવીશ ભાગનું ફેર્ફ ,, ા ૨ ગ્રહ્હવિમાન—એક ગાઉનું ગા ગાઉ

· ૪ નક્ષત્રવિમાન—અહી ગાઉનું ૫ તારાવિમાન— ટ્રે(૫૦૦ ધનુષ્ય) ગાઉ લાંણ

े (२५० धनुष्य)

ા ગાઉ

अवतरण;—એ મનુષ્યક્ષેત્રમાં રહેલાં ચર જયાતિષીવિમાનાની ગતિ સંબંધી તરતમતા, તેમજ તે વિમાનાને વહન કરનાર દેવાની સંખ્યા, તથા વહન કરનારા દેવા કર્યું રૂપ ધારણ કરે તે વર્ષુ વે છે;—

सिस रिव गहनक्वत्ता, ताराओ हुंति जहुत्तरं सिग्घा। विवरीयाउ महाहुअ, विमाणवहगा कमेणेसि ॥ ५७॥ सोलस सोलस अड चउ, दो सुर सहस्सा पुरो य दाहिणओ। पच्छिम उत्तर सीहा, हत्त्थी वसहा हया कमसो ॥ ५८॥

સંસ્કૃત છાયા:—

शशि-रिव-ग्रह-नक्षत्राणि, तारा भवन्ति यथोत्तरं शीवाः। विपरीतास्तु महर्द्धिका विमानवाहकाः क्रमेणेषाम् ॥ ५७ ॥ पोडश पोडश अष्ट-चन्वारि द्वौ सुरसहस्राणि पुरश्च दक्षिणतः। पश्चिमोत्तरयोः सिंहा हस्तिनो दुषभा हयाः क्रमञ्चः ॥ ५८ ॥

રાબ્દાર્થઃ---

सिन्धं ६
रिवन्ध्रं
रिवन्ध्यः
रिवन्ध्रं
रिवन्धः
रिवनिक्यः
रिवनिक्यः
रिवनिक्यः
रिवनिक्यः
रिवनिक्यः
रिवनिक्यः
रिवनिक्यः
रिवनिक्धः
रिवनिक्यः
रिवनिक्यः
रिवनिक्यः
रिवनिक्यः
रिवनिक्यः
रिवनिक्यः
रि

सड=थार दो=थे सुर=हेवताओ। सहस्सा=ढुकार पुरा य=पूर्व अने दाहिणओ=हक्षिणु हिशामां पब्लिम=पश्चिम उत्तर=ઉत्तर सीहा=सिंढ हत्यी=ढाथी वसहा=वृषक हया=धेडा कमसो=अनुहमे

गाया थं: —ચન્દ્ર —સૂર્ય — મહ — નક્ષત્ર અને તાગ એ અનુક્રમે એક પછી એક શીધ્ર ગતિવાલા હોય છે, અને ઋહિની અપેક્ષાએ (અર્થાત્ મહિર્ધિકપણું) વિપરીત હોય છે એટલે એક પછી એક અનુક્રમે અલ્પ ઋહિ યુક્ત હોય છે, તે પાંચે જ્યાતિષી-દેવાનાં વિમાનાને વહનકરનારા દેવાની સંખ્યા અનુક્રમે સાળહજાર, સાળહજાર, આઠ હજાર, ચાર હજાર, અને બે હજાર દેવાની હોય છે. તેમજ પૂર્વ — દક્ષિણ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં અનુક્રમે સિંહ — હાથી — વૃષભ અને અધ (ઘાડા) ના રૂપને ધારણ કરવાવાલા દેવા હોય છે. ાા પછા ાા પટ ા

विशेषार्थ:—સર્વજયાતિષીઓમાં ચન્દ્ર અત્યન્ત મન્દગતિવાળા છે, ચન્દ્રથી સૂર્ય ત્વરિત ગતિવાળા છે, સૂર્ય કરતાં શ્રહા ઉતાવળી ગતિવાળા છે, (એ શ્રહ મંડળમાં માંહામાંહ પણ બુધ નામના શ્રહ જલદી ગતિવાળા, તેથી પણ વધાર ગતિવાળા શુક્ર, મંગળ, ખૃદ્ધસ્પતિ (ગુરૂ) શનિશ્ચરાદિ એમ ક્રમશ: શીધ્ર ગતિવાળા છે) એ શ્રહથી પણ નક્ષત્રા વિશેષે શીધ્ર ગતિવાળા છે, નક્ષત્રથી પણ તારા વિશેષશીધ્ર ગતિ કરનારા છે.

હવે મહર્દ્ધિકપણાના ક્રમ તે ગતિની અપેક્ષાએ વિપરીત જાણવા એટલે જેની ગતિ જેમ જેમ મન્દ્ર હાય તેમ તેમ મહર્દ્ધિકપણ વધારે અણાય છે, ગતિના ક્રમ ચન્દ્રથી માંડીને આગળ આગળ કહ્યો તેવી રીતે અહિં મહહિંક-પણાના ક્રમ પશ્ચાનુપૂર્વીએ લેવા એટલે તારાના ગતિ ક્રમ અતિશીધ્ર હોવાથી તારા અલ્પઋદિવાળા છે, તેથી નક્ષત્ર વધારે ઋદિવંત, તેથી ચહેા વિશેષ ઋદિવાળા, તેથી સૂર્ય વધારે ઋદિશાલી છે અને તેથી ચન્દ્ર વળી મહા ઋદિવંત છે. વ્યવહારમાં પણ મહાન્પુર્યા તેમજ રાજમહારાજાએ અને મહાલક્ષ્મીવંતા મન્દ્ર મન્દ્ર ગમન કરનારા શુભવિદ્યાયાગિતવાળા હોય છે, જ્યારે મધ્યમ અને અલ્પઋદિવાળા માટે ભાગે દાડધામ કરી ચાલનારા હાય છે.

ાા વિમાનને વહન કરનારા દેવા કેવી રીતે હોય તે ક્રમશઃ વર્ણવે છે. ાા

ચન્દ્રસૂર્યાદિ જ્યાતિષીદેવાનાં વિમાના તથાપ્રકારના જગતસ્વભાવેજ સ્વયમેવ નિરાલંખપણુ ચરે છે, તથાપિ ક્ષુક્ત આભિયાગિક (દાસ) દેવા તથાવિધ નામકર્મના ઉદયથી સ્વસમાનજાતિમાં અથવા તા પાતાથી હીનજાતિના દેવામાં નિજકીર્તિકળા પ્રકટ કરવામાટે અત્યન્ત પ્રમાદપણુ ચન્દ્રાદિના વિમાનની નીચે સિંહાદિરૂપને ધારણુ કરતા વિમાનાને સતત વહન કરતા હાય તેમ જણાય છે.

આવું કાર્ય કરવા છતાં તેને જરાપણ દુ:ખ થતું નથી કારણ કે તેઓ મનમાં અભિમાન ધરાવે છે કે અમે દાસપણું કરીએ છીએ પણ તે કાતું ? સકલ-લાકપ્રસિદ્ધ એવા ચન્દ્રસૂર્ય જેવા ઇન્દ્રોનું દાસપણું કરીએ છીએ અમા કંઈ જેવા તેવાના સેવકા નથી, એમ સ્વન્નતિ અથવા અન્યને નિજ સમૃદ્ધિ દર્શનાથે સમસ્ત સ્વાચિતકાર્ય પ્રમુદિતપણું કરે છે. જેમ આ લાકમાં પણ સ્વાપાર્જિત કર્માદયથી દાસપણું અનુભવતા હાય પણું નો કાઇ સમૃદ્ધિવંતને ત્યાં હાય તા પાતાના દાસપણું ને એદ ન કરતાં ઉલટા રાજી થતા ગર્વિષ્ઠ થઇ સર્વ કાર્ય કરે છે કારણ એકજ કે હું સેવક, પણ કાના ? અર્થાત્ વિખ્યાત નાયકના છું, જેથી અન્ય દાસજના કરતાં તો હું વિશેષ સત્તાવાળા છું વ્યવહારમાં પણ આપણું પ્રસંગે બાહીએ છીએ કે 'બાઇ નાકર તો એ રાન્યના '

હવે તે વહન કરનારા દેવો કયા રૂપને ધારણ કરનારા કેટલા કઇ દિશામાં હાય ? તે કહે છે.

ચન્દ્રના વિમાનને વહન કરનારા સાલહજાર (૧૬૦૦૦) દેવા છે તેમાં તે દેવા ચતુર્દિશામાં વહેં ચાએલા છે એટલે પૂર્વદિશાના નાકે ૪૦૦૦ દેવા સિંહના રૂપને ધારણ કરતા હાય છે. દક્ષિણ દિશામાં માટા શરીરવાલા હાથોએાના રૂપને ધારણ કરતારા ૪૦૦૦ દેવા હાય છે. પશ્ચિમ દિશામાં વૃષભના રૂપને ધારણ કરનારા ૪૦૦૦ દેવા હોય છે. પશ્ચિમ દિશામાં વૃષભના રૂપને ધારણ કરનારા પ્રાથમિત દેવા છે.

આ પ્રમાણે સૂર્ય તથા ગ્રહિવિમાનાને માટે પણ સમજનું. કૃક્ત ગ્રહનાં વિમાના માટે ચાર હજાર દેવોને ખદલે ખબે હજાર દેવો વહન, કરનારા હાય, નક્ષત્રાના વિમાનને વિષે હજાર દેવો અને તારાના વિમાનને વિષે પાંચસા પાંચસા (૫૦૦) દેવો પ્રત્યેક દિશામાં ઉપરાક્ત ક્રમે સિંહાદિરૂપને ધારણ કરતા વિમાનને વહન કરતાં છતાં પણ મત્તકામિનીની જેમ એટલે મદાન્મત્ત થયેલી ઓ જેમ ઘણા આભૂષણા શરીર ઉપર ધારણ કરે તા પણ ભાર છતાં ભારને ન સમજતી પ્રમુદિત થાય છે તેમ આ દેવા વિમાનના ભારને ભારરૂપે ન સમજતાં આનંદથી વહન કરે છે. [૫૭-૫૮]

अवतरण;—એ સર્વજયાતિષી દેવામાં અતિસમૃદ્ધિવંત ચંદ્રમા છે, તેથી તેમના પરિવાર વર્ણ્ય છે;—

गह अट्टासी नक्खत्त, अडवीसं तारकोडिकोडीणं। छासट्टिसहस्सनवसय,-पणसत्तरि एगससिसिझं॥५९॥

સંસ્કૃત છાયા:—

ग्रहा अष्टाशीतिर्नक्षत्राणि अष्टाविंशतिस्तारा कोटिकोटीनाम् । षट्षष्टिसहस्रनवशत-पश्चसप्ततिरेकशशिसैन्यम् ॥ ५९ ॥

શબ્દાર્થ:---

गह=अ&
अहासी=अध्याशी (८८)
नक्षत्त=नक्षत्र
अहवीसं-अधाशी
तार-ताराओ।
,चेडीकोडीणं-धाराधि
हासद्रि-छासठ

सहस-६००२ नवसय-नगसे। (६००) पणसत्तरि-पंथाते२ (७५) एग-थे। सस-थंद्र सिन्नं-सेन्य परिवार

गायार्थ:—અક્યાશી (૮૮) શ્રહ, અઠાવીશ (૨૮) નક્ષત્ર અને છાસઠ હજાર નવસા પંચાતેર (६६૯૭૫) કાેડાકાેડી તારાએા—આટલાે એક ચન્દ્રનાે પરિવાર હાેય છે. ાા ૫૯ ાા

विशेषार्थ:—મંગળભુધ ઇત્યાદિ દયગ્રહા અધ્યાશી પ્રકારના છે. અભિછત્

૮૫-**ગ્રહેાનાં નામા**-વિકાલક-અંગારક-લેાકિતાંક-શનિશ્વર-આધુનિક-પ્રાધુનિક-કષ્યુ-ક્ષુક-ક્ષ્યુક્-ક્ષ્યુવિતાનક-ક્ષ્યુસંતાનક-સામ-સહિત-અશ્વસેન-કાર્યોપગ-કર્ષ્યૂરક-અજક**રક**

અપૃતિ નક્ષત્રો ^દ અઠ્ઠાવીશ છે. અને તાસની સંખ્યા છાસ્તૃ હતાર નવસા ને પંચાતેર (એટલા) કાંડાકાંડી એટલે છાસઠ હતાર કાંડાકાંડી નવસાને પંચાતેર કાંડાકાંડી છે. આ સર્વપરિવાર એક ચન્દ્રના છે, ચન્દ્ર વધારે ઋહિશાળી હાંવાથી આ પરિવાર તેમના વર્ણવાયો છે. સૂર્યના પરિવાર ચંદ્રની માફક લ્લું કહ્યો નથી માટે જે ચન્દ્રપરિવાર તે જ સૂર્યના પણ ગણાય. ચંદ્ર સર્વરીતિએ મહર્દ્ધિક તેમ જ વિશેષ ઋહિવંત છે, આકાશવર્તી નક્ષત્રાદિ પણ ચન્દ્રના પરિવાર રૂપ ગણાય છે. આથી સૂર્ય પણ ઇન્દ્ર હાવાથી તેના ખીતો સ્વતંત્ર પરિવાર હશે એમ સમજવું નહિ, કારણ કે 'આ પરિવાર ચન્દ્રના જ છે' એવા કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—નક્ષત્રાદિ જ્યાતિષીઓ ઉપર સ્વામિપણાની આજ્ઞા ચન્દ્રની હાય છે. આકી ઇન્દ્રો તા અન્ને લ્લે છે માત્ર પરિવારનું સ્વામિત્વ અને મહર્દ્ધિકપણામાં તફાવત છે.

શ'કા:—ઇતર ગ્રન્થામાં તેમ જ જ્યાતિષ્કારા પ્રથમ અધિનીથી લઇ પછી ભરણી ઇત્યાદિ ક્રમ ગણે છે અને જૈનાગમામાં અભિજિત્થી પ્રાર'ભી નક્ષત્રક્રમ દર્શાવાય છે તેનું કારણુ શું?

ઉત્તર—કારણુ એક જ છે કે અવસર્પિણી યુગ વિગેરે મહાન્ કાળ-ભેદાના પલેટા જ્યારે થાય ત્યારે તેના પ્રારંભસમયે અભિજિત્ નક્ષત્રના યાગમાં જ ચન્દ્ર આવતા હાય છે.

દુદુમ્ભક-શંખ-શંખનાભ-શંખવર્ણાભ-કંસ-કંસનાભ-કંસવર્ણાભ-નીલ-નીલાવભાસ-રૃપ્પી
-રૃપ્યાભાસ-ભરમક-ભરમરાશિ-તિલતિલ-પુષ્પવર્ણ-દક-દકવર્ણ-કામ-અવંષ્ય-ષ્ટન્દ્રાગ્નિ-ષૂમકેતુ-હરિ-પિંગલક--ભુધ-શુક્ર-પૃહરપતિ-રાહુ-અગરિત-માણવક-કામરપર્શ-ધુરક-પ્રમુખ વિકટ-વિસંધિકલ્પ-પ્રકલ્પ જટાલ-અરૂલ્-અગ્નિ-કાળ-મહાકાળ-સ્વરિતક-સૌવત્સિક-વર્ધ-માન-પ્રલંખક---નિત્યાલોક-નિત્યોદ્યોત-સ્વયંપ્રભ-અવભાસક-શ્રેયસ્કર-ક્ષેમંકર--આભંકર-પ્રભંકર--રજસ--વિરજસ-અશાક--વીતશાક-વિમળ--વિત્યલક-વિવજ્ઞ--વિશાલ-શાલ-સુવ્રત અનિવૃત્તિ-એકજટી-દિજટી-કરિક-કર-રાજાગલિ-પુષ્પકેતુ તથા ભાવકેતુ આ પ્રમાણે અઠવાશી શહે છે.

૮૬ અભિજિત્-શ્રવણુ-ધનિષ્ઠા-શતિભષક્-પૂર્વાભાદ્રપદા-ઉત્તરાભાદ્રપદા-રેવતી-અશ્વિ-ની-ભરણી-કૃત્તિકા-રાહિણી-મગશીર્ષ-આર્દા-પુનર્વસુ-પુષ્ય-આશ્લેષા-મઘા--પૂર્વાફાલ્યુનિ-ઉત્તરા ફાગ્-હસ્ત-ચિત્રા-સ્વાતિ-વિશાખા-અનુરાધા-જયેષ્ઠા-મૂળ-પૂર્વાષાઢા અને ઉત્તરાષાઢા.

૮૭ જેમ એક ક્ષેત્રના એ રાજા હાય બન્નને રાજ્યસુખના ભાગવટા હાય તેથી રાજા તો અને કહેવાય પરંતુ પ્રજા ઉપર આશુ તો મોટા હાય-રૃદ્ધિવંત હાય-પુણ્યશાળી હાય તેની જ ક્રકતી હાય છે તેવી રીતે.

યુન: શંકા-જ્યારે અભિજિત્મા માંડી ક્રમ દર્શાવા છા તા તે નક્ષત્ર વ્યવહારમાં કેમ પ્રવર્તતું નથી ?

ઉત્તર—ચન્દ્રમાની સાથે આ અભિજીત્નક્ષત્રના યાેગ સ્વલ્પકાલ રહી ચંદ્રમા સદ્ય અન્યનક્ષત્રમાં પ્રવેશપામી જાય છે જેથી સ્વલ્પકાલીન હાેવાથી અવ્યવહાર્ય ગણ્યું છે. આ માટે શ્રી સમવાયાંગ સ્ત્ર મુ૦ પત્ર સત્તાવીશમું જોવું. [પલ.]

॥ मनुष्यक्षेत्रवर्ती चरज्योतिषीनी संख्या तथा विमानोनुं प्रमाण विमेरेनो यन्त्र ॥

ज्यो० ना नामो	द्याया० विष्कंम्भ प्रमाण	उंखाइ प्रमाण	वि० वा- इक सं०	गतिक्रम	ऋबि- क्रम	जंषूद्वीप संख्या
૧ ચન્દ્ર વિમાન	૧ યેા૦ ના ૬૧ દ્રીયા પદ ભાગ	૧ યેા૦ ના ૬૧ દ્રીયા ૨૮ ભાગ	95000	મંદ	અધિક તેથી	ર
ર સૂર્ ^ડ વિમાન	૧ યાેં ના ૬૧ ફાેચા ૪૮ ભાગ	,, ,, ૨૪ ભાગ	"	અધિક તેથી	અલ્પ તેથી	૨
૩ થહે ,,	૨ ગાઉ	૧ ગાઉ	6000	અધિક	અલ્પ	૧७६
૪નક્ષત્ર "	૧ ગાઉ	ાા ગાઉ	8000	"	99	પક
ષ તારા "	ાા ગાઉ	ા ગાઉ	2000	"	22	१३३६५०
						કાડાકાડી

अवतरण;— આગલી ગાથામાં કહેલા ચન્દ્રના પરિવારને સાંલળી શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે, મનુષ્યક્ષેત્ર તા પીસ્તાલીશ લાખ યાજન પ્રમાણ છે અને તારાની સંખ્યા તા તમે ઘણી કહા છા, તેટલા ક્ષેત્રમાં તે તારાઓના સમાવેશ શી રીતે થાય ? એ શિષ્યની શંકાનું સમાધાન કરવા માટે શાસ્ત્રકાર મહારાજા ગાથા કહે છે;-

कोडाकोडी सम्नं-तरंति मम्नंति खित्तथोवतया । केइ अम्ने उस्ते-हंगुलमाणेण ताराणं ॥ ६०॥

સંસ્કૃત છાયાઃ---

कोटाकोटिः संज्ञान्तरमिति मन्यन्ते क्षेत्रस्तोकतया । केचिद्दन्ये उत्सेधाङ्गलमानेन ताराणास् ॥ ६०॥

શાબ્દાથ':--

कोडाकोडी-होउहीउ संजतरं-थील संज्ञा मंजति-भाने छे थोबतया-अट्पप्रश्चाने दीधे उस्तेहंगुलमाणेण-७त्सेधांशुक्षना प्रभाष्ट्रवंडे ताराणं-तारास्भाना(विभानानुं प्रभाष्ट्र)

गायार्थ:— ક્રાેઇક આચાર્ય કાેડાકાેડી એ સંજ્ઞાંતર–નામાંતર ક્રહે છે, કારણ કે મનુષ્યક્ષેત્ર થાેડું છે, વળી કાેઇક આચાર્યા તારાએાના વિમાનાેને ઉત્સેધાં-ગુળવડે માપવાનું કહે છે. ॥ ६० ॥

विशेषार्थ:— પૂર્વ કૃતશં કાનું સમાધાન કરવામાટે ગ્રન્થકાર-આચાર્યોના અભિ-પ્રાય દર્શાવી સમન્વય કરવાપૂર્વ ક સમાધાન કરે છે.

૧-કેટલાક આચાર્ય ભગવંતો એમ કહે છે કે—વર્ત માનમાં જે એક ક્રોડને (૧૦૦૦૦૦૦) ક્રોડે ગુણીએ તો કાડાકાડી થાય છે, તે ક્રોડની (પ્રસિદ્ધ ચાલુ) સંખ્યાને શહ્યુ ન કરવી, પરંતુ જેમ વ્યવહારમાં વીશની સંખ્યાને પથુ ક્રાડિ કહેવાય છે, તેમ અહિં પણ તેના જેવી કાઇ અલ્પસંખ્યાને ક્રાડી ગણીએ અને તે પ્રમાણવંડે તારાનું ક્રાડાકાડી સંખ્યાપણું શહ્યુ કરીએ તા આ જંબ્દ્ર દ્વીપમાં તેટલા તારા સુખપૂર્વક સમાઇ રહે.

ર-વળી અન્ય આચાર્ય એમ પણ સમાધાન આપી સંશય દ્વર કરે છે કે કેડિડોકોડિની પ્રસિદ્ધ જે ૧૪ શૂન્ય (મીંડા) વાળી સંખ્યા તે જ લેવી અને તારાનાં વિમાનાનું પ્રમાણ ' नगपुढवीविमाणाइ मिणसु पमाणंगुलेणं તું ' ઇત્યાદિ પાઠપ્રમાણું જે પ્રમાણાંગુલે લેવાય છે તે પ્રમાણાંગુલવે કે ન લેતાં ઉત્સેધાંગુળથી પ્રદ્ધણ કરવું, જેથી જંખુદ્ધીપનું ૯૯૦૫૬૯૭૧૫૦ ચાજન ક્ષેત્રફળ છે તે પ્રમાણાંગુલના હિસાએ છે અને ઉત્સેધાંગુલથી પ્રમાણાંગુલ લ્યારસાંગુણા (અથવા હજારગુણા) હાવાથી જંખુદ્ધીપનું ઉપરાક્ત ક્ષેત્રફળ (તારાના ઉત્સેધાંગુલ વિમાનાથી) ૪૦૦ ગણું અથવા હજારગુણું કરીએ તો તેટલા માટા આકાશક્ષેત્રમાં

૮૮–કેાઇએક આચાર્ય (જિનભદ્ર ગણી ક્ષ•) તારાની સંખ્યાને કાેડાકાેડી ન માનતાં માત્ર (૭૯૦૫૬૯૭૫૫૦ તેટલા) કાેડી જ માને છે અને સંશય ટાળે છે, તત્વે કેવળી ગમ્યમ્.

૮૯–ઉત્સેધાંગુલથી પ્રમાણાંગુલ સા ગણા ૪૦૦ ગણા અને ૧૦૦૦ ગણા માટે છે, આથી ખાસ ખ્યાન રાખવું કે જે ઠેકાણે જેવા પ્રમાણ માટે જે યાગ્ય હાય તેટલા ગણા ત્યાં ત્યાં સંબંધ જોડવા.

પ્રસિદ્ધ એવી કાેડાકાેડીની સંખ્યાવાળા (६६૯૭૫ કાેડાકાેડી) તારાઓનાં વિમાના સુખેથી સમાઇ રહે તેમાં કરીી બાધા જણાતી નથી. [૬૦.]

अवतरण:—ચન્દ્રના પરિવારના વક્તવ્યપ્રસંગે પરિવારમાં રહેલા રાહુગ્રહ સંખંધી વર્ણન કરે છે;-

किण्हं राहुविमाणं, निचं चंदेण होइ अविरहियं। चउरंग्रुलमप्पत्तं, हिट्ठा चंदस्स तं चरइ॥ ६१॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

कृष्णं राहुविमानं नित्यं चन्द्रेण भवत्यविरहितम् । चतुरङ्गुलमप्राप्तं अधश्रन्द्रस्य तचरति ॥ ६१ ॥

શબ્દાર્થઃ—

किण्हं-धृष्णुवर्णु नुं राहुविमाणं-राहुनुं विभान चंद्रेण-यंद्र साथे अविरहियं-द्वर थतुं नथी चउरं[अ]गुलं–था२ अंगुक्ष अप्पत्तं–वेशशुं हिडा–नीथे चंदस्स–थन्दनी

गाथार्थ:—કૃષ્ણુવર્ણતું રાહુનું વિમાન નિરંતર ચન્દ્રની સાથે જ હાય છે તેનાથી દ્વર થતું નથી અને ચારઆંગળ વેગળું રહ્યું છતું હમેશાં ચંદ્રની નીચે ચાલે છે. ॥ ६૧. ॥

विशेषार्थ:—ગાથાર્થ વત્ સુગમ છે, છતાં પ્રાસંગિક કંઇક કહેવાય છે. હવે ચન્દ્રમાની સાથે રાહુના સંયોગથી શું શું સ્થિતિઓ ઉત્પન્ન થાય છે તે યથાયોગ્ય જણાવાય છે.

જંખૂદીપમાં દિવસ અને રાત્રિના વિભાગ ઉત્પન્ન કરનાર છે સૂર્યના પ્રકાશ છે અને તિથિને ઉત્પન્ન કરવામાં કારણભૂત છે ચન્દ્રના પ્રકાશ છે, એમાં સૂર્યના બિંબની કશીએ ઢાનિવૃદ્ધિ થતી નથી જે આપણે પ્રત્યક્ષ અનુભવીએ છીએ; પરંતુ ચન્દ્રના બિંબની થતી ઢાનિ-વૃદ્ધિ તો આપણે પ્રત્યક્ષ નિઢાળી શકીએ છીએ, જેમકે બીજને દિવસે ફકત ધનુષ્યની પણચાકારે અન્દ્રનું બિંબ ઢાય છે અને ત્યારબાદ ક્રમેક્રમે વૃદ્ધિ પામતું શુદિ પૂર્ણિમાએ સંપૂર્ણ

અન્દ્રભિંભ દૃષ્ટિગાચર થતું જોઇએ છીએ, જો કે મૂલસ્વરૂપે ચંદ્રમાં સદાએ અવસ્થિત સ્વભાવે જ છે એમાં કાંઇ વધઘટ હોતી જ નથી, પરંતુ અમુક આવરણુના સંચોગોને પામીને જ વાસ્તિવિક હાનિવૃદ્ધિ સદાકાળે ઉત્પન્ન થયા કરે છે એ હાનિવૃદ્ધિ કેવી રીતે અને શાથી થાય છે ? તથા કેાણુ કરે છે? વળી તેથી કેવીકેવી દિનમાનાદિ ખીનાએ ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રસંગને પામીને કિંચિત વર્ણવાય છે.

અન્દ્રના બિંબની શુક્લપક્ષમાં ક્રમેક્રમે વૃદ્ધિ થવી અને કૃષ્ણપક્ષમાં ક્રમેક્રમે વૃદ્ધિ થવી તેનું કારણ કેવળ રાહુના વિમાનનું આવરણુ માત્ર છે. એ રાહુ બે પ્રકારના છે ૧–નિત્વરાદુ અને ૨–પર્વરાદુ,

पર્વरાहु: એમાં પર્વરાહુ જઘન્યથી છમાસે ચંદ્રને તથા સૂર્યને ગઢા કરે છે. એટલે કે સ્વિમાનની છાયાવડે ચંદ્ર-સૂર્યના વિમાનને મામ્છાદન (ઢાંકે) કરે છે ત્યારે લાકમાં તેને ગઢણ થયું એમ કહેવાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી તે જ પર્વરાહુ ચન્દ્રને ૯° છે તાલીશ માસે મને સૂર્યને (ઉત્કૃષ્ટથી) અડતાલીશ વર્ષે મામ્છાદન કરે છે.

नित्यराहु:—નિત્યરાહુનું વિમાન નિરંતર ચન્દ્રના વિમાનની નીચે ચારઅં મુલ દૂર રહી ચન્દ્રમાનાં બિંબ (વિમાન)ને અમુક અમુક પ્રમાણમાં ધીમે ધીમે (ક્રમે ક્રમે) પ્રતિદિન આવરે છે તેથી કૃષ્ણપક્ષની ઉત્પત્તિ ગણાય છે, અને પુન: પ્વે જેવી રીતે ચન્દ્રમાનાં બિંબને પ્રતિદિન જેટલા જેટલા પ્રમા- ખુમાં ઢાંક્રયું તે જ પ્રમાણે તેટલા તેટલા ભાગપ્રમાણ બિંબના આવરાયુવાળા ભાગને ક્રમશ: છોડતું જાય છે જેથી લ્ય શુકલપક્ષની ઉત્પત્તિ થએલી ગણાય છે, ઉક્તગતિએ સદાકાળ ચન્દ્રવિમાનનું અને રાહુવિમાનનું પરિભ્રમણ આ અઢી-દ્રીપવર્તી ક્ષેત્રામાં થયા કરે છે, એથી જ ચન્દ્રમાના વિમાનસંબંધી તેજની હાનિ-વૃદ્ધિપણાના વાસ્તવિક આભાસ થાય છે અને તિથિ-ચાંદ્રમાસ વિગેરેના પ્રભવ પણ એથી જ થએલા છે.

[्]र ९० उक्तस्र मंडलप्रकरणे;—सिसर्राणं ग्रहणं सङ्गृतिवरिसाडयालवरिसेहिं। उक्रोसओ कमेणं, जहस्रको मासछक्रेणं ॥ ९ ॥

९१ उक्तं चः—'र।हृविअ पइदिअहं, सिसणो इक्तिक भाग मुज्यह, आहम चंदो बीआह, दिनेपु प्रथडो हवइ सम्हा ॥ १॥ बाविहें बाविहें दिवसे उ सुक्तपश्चस्य । जं परिवृद्ध चंदो स्ववेद तं चैत्र फालेण ॥ २॥ '

हानिकृतिकारणः— अन्द्रभाना विभाननां णासि काग हत्यीके कने के दर कागने १५ तिथिको साथ विदेशियां के तिथि ही उरारवार काग विदेशियां, (आडी के काग रहा। ते राढुंधी क्षवराता क नथी केथी ते १५ तिथिना कागोनी गञ्जूती लढ़ार के) के व्यारवार काग प्रभाष् वन्द्रभानं विभान ढमेशां नित्यराङ्कना विभानथी ढंडातुं क्षय के केटले १५ हिवसे (१५४४=६०) ६० काग क्षवराय के कने लाडी रहेला के काग केटला वन्द्रविभानने राढुंतुं विभान डहापि डाले ढांडी शडतुं क नथी कने तेथी क तेटले काग का पृथ्वीपर वन्द्रभानी सेलिभी डला तरीडे प्रसिद्धिवाणा के. के भाटे डह्मं के डे— ''वोडवॉडवा: कला चिन्हम् " कथवा शिल रीतिके राहुना विभानना (१५) पंहर काग डल्पोको केटले डे राहु पेताना केडेड हर कागवडे निरंतर वन्द्रविभानने आवरे केथी पंहर हिवसे विभानना पंहर कागवडे पन्हरतिथ क्षवराय, केनी व्यवस्था कथावाय के.

कृष्णपक्षव्यवस्था;— અન્દ્રમાનાં વિમાનના કહ્યા પ્રમાણે પૂર્વે કહેપેલા—(અના-વરણીય) એવા બે ભાગ છોડીને દ૦ ભાગા પૈકીના ચાર ચાર ભાગને (અથવા તો કૃષ્ણ ભાગને) નિરંતર રાહુનાં વિમાનના પણ પૂર્વે કહેપાયેલા ૧૫ ભાગા પૈકી એક એક ભાગવડે (કૃષ્ણ ભાગે) કૃષ્ણપક્ષની પ્રતિપદાએ રાહુ આવ્છા દિત કરે છે. બીજને દિવસે તેજ રાહુ પોતાના બે ભાગવડે (કૃષ્ણ) અન્દ્રવિમાનના આઠ ભાગને (કૃષ્ણ ભાગને) આવરે છે. એમ પ્રત્યેક દિવસે દિવસે ક્રમે ક્રમે ચન્દ્રમાના વિમાનના ચાર ચાર ભાગોને રાહુ પોતાના વિમાનના એક એક ભાગવડે હાંકતો જાય છે એમ કરતાં કરતાં અમાવાસ્થાને દિવસે ચન્દ્રમાનાં સમગ્ર ખિંબને (વિમાનના ૬૦ ભાગોને) રાહુ પોતાના પંદર ભાગોવડે આવરે છે ત્યારે જગત્ સર્વત્ર અધકારથી છવાઇ જાય છે.

અમાવાસ્યાને દિવસે ચન્દ્રમાનું સકલ (બિંબ to ભાગનું) રાહુંએ પાતાના વિમાનના ૧૫ ભાગા દ્વારા ઢાંકી દીધું જેથી જગત્માં અંધકાર ફેલાઇ ગયા, ખાકી રહેલા બે ભાગ તા અનાવરણીય રહેતા હાવાથી એ ભાગ તિથિની ગણત્રીમાં ભેગા ગણવાનાં નથી, આ પ્રમાણે કૃષ્ણપક્ષ પુરા થયા.

गुह्नपक्षन्यवस्था;—હવે એ ઢાંકેલા ६० ભાગા પૈકી શુકલપક્ષની પ્રતિપદાને દિવસે રાહુનું વિમાન ચર સ્વભાવે પાછું ખસતું જાય તે કેટલું ખસે ? તા પૂર્વ-

૯૨ એકમ-બીજ-ત્રોજ ઇત્યાદિ તિથિના લાકન્યવહાર ચાલે છે તે પણ એક ભાગવડે હાંકે ત્યારે એકમ એ ભાગવડે હાંકે તેથી બીજ એમ રાહુના ચૌદ ભાગવડે ચંદ્ર 6 કાય ત્યારે ચૌદશ આ આશ્યથી જ પહેલ છે.

વત એક દિવસે ચાર ભાગ જેટલું ખસીને ચન્દ્રમાના રૃષ્ય ભાગને રાહુ પાતાના રૃષ્ય ભાગવે પ્રકટ કરે—એ પ્રમાણે શુદિ બીજને દિવસે બીજા ચાર ભાગને પ્રકટ કરે (એટલે દર ભાગ આશ્રયોને તો બીજને દિવસે ૧૦ ભાગ જેટલું બિંબ પ્રકટ થાય) જેને આપણે ભાષામાં 'બીજ ઉગી 'કહીએ છીએ, અને જેના ઉપર માસ વર્ષાદિના શુભાશુભકલાદિની ગણત્રી કરાય છે તેમજ બીજના ચન્દ્ર ક્રમે વૃદ્ધિ પામ-વાવાળા હાવાથી, જેનું દર્શન સર્વપ્રકારે વૃદ્ધિ પામવાના કારણે વૃદ્ધિ કરનારં પણ ગણાય છે. આ પ્રમાણે કૃષ્ણપક્ષમાં પ્રતિદિન ચાર ચાર ભાગને રાહુ જેમ ચન્દ્રમાને જેવી રીતે જેટલા જેટલા ભાગને આવરતા હતા શુકલપક્ષમાં તેવીજ રીતે તેટલા ભાગને પ્રતિદિન પ્રગટ કરતા જાય, જેથી દિવસે દિવસે ચન્દ્રમાનું બિંબ વિશેષ વિશેષ ખુલ્લું થતું જાય અને તેજમાં પણ ક્રમે વૃદ્ધિ થતી જાય, આ પ્રમાણે રાહુનું આવરણ ખસતું ખસતું શુ—દિલ્લપ્રણીમાએ ચન્દ્રમાના સકલ-બિંબથી દ્રર થઇ જતું હોવાથી ચન્દ્રમાના દર ભાગ રૂપ સંપૂર્ણ બિંબને આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈ કાઇ અનેરી આનંદની ઊર્મિઓ અનુભવીએ છીએ.

[ચન્દ્રમાના એ ચાર ભાગ પ્રમાણુઅંશ રાહુ જેટલા કાળ આવરે અને તે જેટલા વખત લાકમાં પ્રગટ તરીકે રાખે તેટલા કાળને એક તિથિ કહેવાય, રાહુ જે ચાર ચાર ભાગને આવરતા જાય તે ખધી તિથિઓ અનુક્રમે કૃષ્ણુ-પક્ષની સમજવી અને તેજ રાહુ પુનઃ ઢાંકેલા ભાગા પૈકી ચાર ચાર ભાગને નિત્ય પ્રકટ કરતા જાય ત્યારે તે પ્રતિપદા વિગેરે તિથિઓ શુકલપક્ષની સમજવી.]

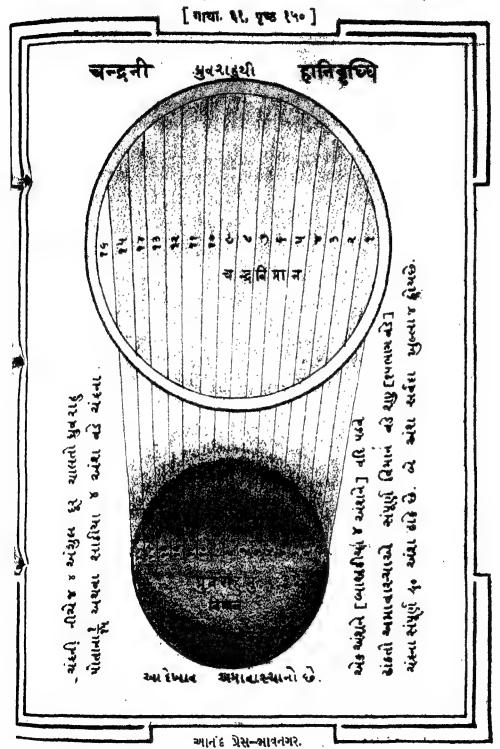
અથવા ચન્દ્રવિમાનના ^{૯૪}સાળભાગ કરીએ તેમાં પ્રતિદિવસે રાહુ એકેક ભાગને આવરતા જાય ત્યારે એકેક ભાગ આવરે તે એક તિથિ એમ પંદર

९३ 'सयलो वि ससी दिसइ, राहुविमुक्तो अ पुण्णिमादिअहे । स्रत्थमणे उदओ, पुन्वे पुन्विष्ठजुत्तीए ॥ १ ॥ ' [मंडलप्रकरण]

કાઈ શકા કરે કે ચાર ચાર ભાગ ખુલા કરવાને હિસાળે આઠ ભાગ પ્રગટ થાય ત્યારે શુ–િંદ બીજ કહેવાય–પરંતુ ઘણીવાર પ્રતિપદ્દના દિવસે બીજના ઉદય હાય છે તા તે માટે તેમજ બીજી તિથિઓની થતી વધઘટ તથા અમુક ઘડી સુધી તિથિ પ્રમાણા આવે છે, તા પછી ચાર ચાર ભાગ પ્રમાણે નિત્યાવરણ ક્રમ ઇત્યાદિ તમારૂં કથન પ્રામા-ષ્યિક નહિ રહે ? આના સમાધાન–માટે જિન્નાસુઓએ ' काल्लोक प्रकाश: ' વિચારવા. અત્રે તા પ્રાસંગિક આટલા પણ વિષય વિશેષ અભ્યાસુકાને ઉપયાગી હોવાથી જ વર્ણવ્યો છે.

९४ उक्तश्र—' सोलसभागे काऊण, उडुवई हायएत्थ पन्नरसं । तक्तियमित्ते भागे, पुणोवि परिवक्कुए जोण्हा ॥ ९ ॥ °

चन्द्रनी नित्य [भुष] राष्ट्रयी चती पाक्षिकी हानि-इकिनो देखाव.

ભાગ અવરાઇ જાય ત્યારે અમાવાસ્યાના દિવસ આવી રહે. ૧૬ મા ભાગ તા જગત્ સ્વભાવ્યે અવરાતા જ નથી. હવે તેવી રીતે શુકલપક્ષે પાછા એકેક ભાગ સુકાતા જાય એમ પણ કહેલું છે, અથવા તા જેટલા કાળમાં ચન્દ્રમાના સાળમા ભાગ એાછા થાય અથવા જેટલા કાળે તે વધે તે કાળ પ્રમાણને એક તિથિ પ્રમાણ કહેવાય. આવી ત્રીશ તીથિના એક ચાંદ્રમાસ ગણાય છે. દ્વતિ તિથિપ્રમવ: !

શ'કા:—અમાવાસ્યાને દિવસે રાહુ ચન્દ્રવિમાનને આવરે છે તેથી પૃથ્વી-પ્રય સર્વત્ર અંધકાર છવાઈ જાય છે એમ પૂર્વે કહ્યું, પરંતુ રાહુ કરતાં ચન્દ્રનું વિમાન લગભગ ખમણું હાવાથી ખાકીના વિમાનભાગનું તેજ તાે કાેઇપણ વિભાગમાં અવશ્ય પ્રગટ થવું જ જોઇએ ?

ઉત્તર:—રાહુનું વિમાન અર્ધા યોજનનું છે અને ચન્દ્રવિમાન મૃદ્ધ યોજન પ્રમાણ (લગભગ ખમણું) છે. હવે રાહુનું વિમાન ચન્દ્રમાની નીચે જેટલા ભાગમાં રહ્યું હાય તેટલા ભાગ નીચે અધકાર છવાય તે માટે કાઇના પણ વિરાધ હાઇ શકે નહિ, પરંતુ ખાકી રહેલા ચન્દ્રવિમાનના પ્રકાશ કેમ કાઇપણ ક્ષેત્રે અનુભવાતા નથી? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સમજનું જોઇએ કે, રાહુનું વિમાન ચન્દ્રવિમાનને સંપૂર્ણ ઢાંકી શકતું તો નથી પરંતુ 'જેમ દાવાનળથી ઉછળેલા ધૂમાડાના સમૃહવે મહાવિસ્તારવાળું એવું આકાશ મંડળ જેમ અધકારથી છવાઇ જાય છે તેમ રાહુવિમાન શ્યામ હાવાથી અત્યન્ત શ્યામવર્ણના લ્પવિસ્તૃતકાન્તિસમૂહ્યી મહત્ પ્રમાણ્યુક્ત એવું શશિમંડળ સમગ્ર આચ્છાદિત થઈ જાય છે જેથી અહિં સર્વત્ર શ્યામકાન્તિ દેખાય છે. 'એમ કેટલાક પ્રાજ્ઞ પુરૂષો કહે છે.

કેટલાક વિબુધજના એમ કથન કરી સમાધાન લાવે છે કે ગ્રહના વિન્ માનનું ગવ્યૂત (પા યાજન) પ્રમાણ તે ^{૯૬}પ્રાયિક છે. પ્રાય:વાચક શખ્દ કાેઇ પ્રણુ જાતના ફેરફાર સૂચક છે જેથી ગવ્યૂતપ્રમાણુથી પણ રાહુગ્રહનું વિશેષ પ્રમાણુ લઇએ એટલે–૧ યાજન લાંબુ પહેાળું અને ખત્રીશ ભાગ જેટલું જાડું

૯૫ શ્રી ભગવતીસૂત્રના ટીકાકાર શ્રહના વિમાનનું ગવ્યૂત પ્રમાણ પણ પ્રાયિક ખતલાવે છે હવે આગલા-પારમા શતકના પાંચમા ઉદ્દેશામાં રાહુનું વિમાન ચન્દ્રવિમાનથી લઘુ છે તેમ સૂચવે છે, એ સૂચવી વિમાનથી નહિ પણ તે વિમાનની વિસ્તૃત શ્યામપ્રભાશી જ આવ્છાદન થતું વિવરે છે सत्यं तु सर्वज्ञगम्यम् ।

९६ गाथा-- आयामो विक्लंभो जोयणमेगं तु तिगुणिओ परिही । अनुहरूजधणुसया, राहुस्स विमाणबाहस्रम् १। १ ॥ १

લાઇએ તો કાઇપણ પ્રકારની પ્રાય: શખ્કની અપેક્ષાએ હરકત ઉપસ્થિત થતી નથી. આ પ્રમાણ રાહુનાં વિમાનતું લેવાથી શશિમાંડળ કરતાં પણ તેનું પ્રમાણ વધી જવાથી શશિમાંડળને સ્વવિમાનથી સુખેશી આવ્છાદિત કરે તેમાં કાઇપણ પ્રકારના વિરોધ સંભવતા નથી. જિનભદ્રગણી મહારાજા સંબ્રહણીની ગાથામાં રાહુના વિમાનનું પ્રમાણ આપતાં ૧ ચાજન આયામ વિષ્કંસ, અને તેથી ત્રિંગુણ પરિષ્ઠિ અને ૨૫૦ ધનુષ્યની જાડાઇ જણાવે છે.

॥ ग्रहणसंबंधी किंचित् स्वरूप ॥

ગ્રહણની ઉત્પત્તિ પર્વરાહુના જ સંચાેગ **ઉપર આધાર ધ**રા**વે છે**.

बंद्रग्रहण;—પર્વરાહુ પોતાની ગતિ કરતાં કરતાં જ્યારે ચન્દ્રમાની લેશ્યાને (કાંતિને) આવરતા થકા યથાકતકાળે ચન્દ્રની નીચે સંપૂર્ણ આવી જાય છે ત્યારે ચન્દ્રના યથાયાગ્ય ઉપરાગ (ઢાંકવાપશું) થાય છે જ્યારે આવા ઉપરાગ પ્રસંગ થાય છે ત્યારે લાકમાં પ્રદ્રણ થયું એમ કહેવાય છે.

सूर्यग्रहण;—પૂર્વોકત રીતિએ પર્વરાહુ જ્યારે સૂર્યની લેશ્યાને થથાકત કાળે આચ્છાદિત કરે છે ત્યારે સૂર્યના ઉપરાગ થવાથી સૂર્યગ્રહણુ થાય છે. આ સૂર્યગ્રહણ જઘન્યથી ૬ માસે અને ઉત્કૃષ્ટથી અડતાલીશ વર્ષે થાય છે.

અન્દ્રગ્રહેલુ પૂર્ણિમાએ થતું હાેવાથી અને સૂર્ય ગ્રહેલુ અમાવાસ્યાએ થતું હાેવાથી પર્વરાહુથી થતા આચ્છાદનમાં કાેઇપલુ પ્રકારના વિરાધ જણાતા નથી. જ્યારે ગ્રહલ્યાં યાગ અમુકપ્રમાલુમાં અમુકરીતિએ હાેય છે ત્યારે તેને 'ખગ્રાસ' વિગેરે નામા આપવામાં આવે છે.

શ:કા—જં ખૂદીપમાં જ્યારે ગ્રહણ થાય ત્યારે એક સાથે બન્ને સ્**ર્યોનું હાેય** કે નહિ ? હાય તાે સમગ્રક્ષેત્રાના ચન્દ્રાદિનું ગ્રહણ પણ એક સાથે થઇ શકે કે કેમ ?

ઉત્તર—જ્યારે આપણુ અહિં ગ્રહણ થાય છે ત્યારે જં ખૂદીપમાં શું પણ સમગ્ર મનુષ્યક્ષેત્રામાં રહેલા ૧૩૨ ચન્દ્રોનું અને સૂર્યગ્રહણ હાય ત્યારે ૧૩૨ સૂર્યનું પણ ગ્રહણ અહિં હાય ત્યારે અધે એકી સાથે જ હાય છે કારણ કે ^{૯৬}મનુષ્યક્ષેત્રમાં ગ્રહણ અમુક નક્ષત્રના યાગ આવે છે ત્યારે હાય છે, આથી સકલ ચર ચન્દ્રસૂર્યના એક જ નક્ષત્ર સાથેના યાગ સર્વ ઠેકાણુ સમશ્રેણીવ્યવસ્થિત

૯૭-ચન્દ્ર સૂર્ય ગ્રહ નક્ષત્ર તારા સંબંધી થતા વિપર્યાસ ક્રમ, તિથિની વધઘટ, અધિક માસાદિનું કારણ વિગેર 'કાળલાકાદિ ' ગ્રન્થાથી અથવા તે વિષયના નાતાઓથી જાણી લેવું.

હાવાથી ચરજ્યોતિષીઓના સર ક્રમ વ્યવસ્થિત રીતિએજ આવે છે તેશી સવે નું ગ્રહણ પણ એકીસાથે થાય છે. (આજ અભિપ્રાય શ્રી અનુયોગવૃત્તિ તથા શ્રી મંડલપ્રકરણમાં છે) આ શ્રહણ કાઇપણ ક્ષેત્રને વિષે હાઇ શકે છે, આ શ્રહણની શુભાશુભતા ઉપર લાકામાં પણ સુખાસુખ વિગેરે કેવું થશે ? તે સંબંધી ઘણા આધાર રખાય છે.

રાંકા—યુગલિકક્ષેત્રે ગ્રહ્યુ થતું હાય અને ત્યાં અશુભગહ્યુ હાય ત્યારે તું શુભભાવવાળા ક્ષેત્રામાં પણ અશુભપણું પ્રાપ્ત થાય ખરૂં ?

ઉत्तर— के કે ते क्षेत्रीमां चन्द्राहिनी गति હावाधी ગ્રહણુના સંભવ ते। છે પરંતુ તેઓના મહાન્ પુષ્ટ્યથી તથાપ્રકારે ક્ષેત્રપ્રભાવથી અથવા કેટલીક વાર ગ્રહણુ દર્શનના અભાવથી તેઓને કંઇપણુ ઉપદ્રવનું કારણુ થતું નથી— આ પ્રમાણે 'श्रीजीवामिगम सत्र ' માં કહ્યું છે. [६१.]

अवतरण;—હવે જંખ્દ્રીપમાં તેમજ જંખ્દ્રીપની અહાર પર્વત વિગેરેના વ્યાઘાતે અને વ્યાઘાત વિના એક તારાથી બીજા તારાનું જઘન્ય તથા ઉત્કૃष्ट અંતર કેટલું હોય છે ? તે કહે છે;–

तारस्स य तारस्स य, जंबुद्दीविम्म अंतरं ग्रुरुयं बारस जोयणसहस्सा, दुन्नि सया चेव बायाला ॥ ६२ ॥ निसढो य नीलवंतो, चत्तारि सय उच्च पंचसयकू डा । अद्धं उविर रिक्खा, चरांति उभयऽऽहुबाहाए ॥ ६३ ॥ छावट्ठा दुन्निसया, जहन्नमेयं तु होइ वाघाए । निवाघाए गुरुलहु, दोगाउ य धणुसया पंच ॥ ६४ ॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

तारायाश्रतारायाश्र जम्बूद्वीपेऽन्तरं गुरुकम् । द्वादश्र योजनसहस्राणि द्विश्वतानि चैन द्विचन्त्रारिंशत् ॥ ६२ ॥ निषधश्र नीलवान् चन्त्रारि शतानि उच्चानि पश्चशतानि कृटानि । अर्द्वमुपरि रिश्वाणि चरन्ति उभयत्राऽष्टबाहायाम् ॥ ६३ ॥

षद्षष्टिद्विंशतानि जघन्यमेततु भवति न्याघाते । निर्व्याघाते गुरु लघु द्वे गव्युते च धनुःशतानि पश्च ॥ ६४ ॥

શબ્દાર્થઃ---

तारस=तारानुं
जंबुद्दीवंमि=कं सुद्धीपभां
अंतरं=आंत्र् गुरुयं=९८५ूष्ट बारसजोयणसहस्सा=भार ढंकार ये।कन दुन्नि=से सया=से। बायाला=भे ताढीश निसदो=निषध पर्वत नीलवंतो=नीडवंत पर्वत चत्तारिसय=थारसे। उच=७थे। पंचसय=पांथसे। अदं=अर्ध

उवरि=७५२

रिक्ला=नक्षत्री

उभयह=भन्ने भाजुओ आह आह

ये।कननी
अवाहाए=अभाधाओ

छावहा=छासह
दुनिसया=भसे।
जहन=क्धन्य
वाघाए=व्याधातवडे
निव्वाधाए=निव्याधात वडे
गुरु लहु=७८१५-क्धन्य
दो गाउ=भे गाउ

धणुसया पंच=पांचसे। धनुष्य

गायाર્थ:—જં ખૂદીપને વિષે એક તારાથી બીજા તારાનું વ્યાઘાતવડે ઉત્કૃષ્ટ આંતર; (મેરૂપર્વતને આશ્રયી) બારહજાર બસો બેંતાલીશ (૧૨૪૨) ચાજન છે. નીષધ અને નીલવંતપર્વત ભૂમિથી ચારસો ચાજન ઉંચા છે—અને તેના ઉપર પાંચસો ચાજન ઉંચાં નવ નવ શિખર-કૂંટા છે તે કૂંટા ઉપરના ભાગમાં અઢીસા (૨૫૦) ચાજન પહાળાં છે. અને તે કૂંટાથી આઠ આઠ ચાજનની અબાધાયે નક્ષત્ર—તારાઓ વિગેર ચાર ચરે છે, એટલે વ્યાઘાતવડે—જઘન્ય આંતર; (૨૫૦+૮+૮=૨૬૬) બસા છાસઠ ચાજન પ્રમાણ થયું. નિર્ચાઘાતમાં ઉત્કૃષ્ટ અંતર બે ગાઉનું અને જઘન્ય અંતર પાંચસા ધનુષ્યનું હાય છે. ॥ ૬૨ ॥ ૬૩ ॥ ૬૪ ॥

ાા મેરૂ અપેક્ષાએ તારાવિમાનાનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર ાા

विशेषार्थ:—જં ખૂદી પવતી મેરૂપર્વતના સમભૂતલાસ્થાને ૧૦૦૦૦ યાજનના વ્યાસ (જાડાઇ) છે, ત્યાંથી ૭૯૦ યાજન ઉચું તારામંડળ પ્રસ્તાર છે તે સ્થાને

॥ निष्ध-नीलवंतपर्वताअधिनक्षत्रच्याचात-निर्ध्याचात अंतर ॥

પછુ મેરૂના વ્યાસમાં (જાડાઇમાં) હિંદ ખાસ ફેર થતો નથી. આથી ત્યાં આગળ મેરૂપર્વતની એક દિશા સન્મુખ ૧૧૨૧ યોજન દ્વર તારામંડળનું પરિભ્રમણુ હોય છે તેવાજ રીતે તેની પ્રતિપક્ષી (સામેની) દિશામાં પણુ મેરૂથી ૧૧૨૧ યોજન દ્વર તારામંડળ પરિભ્રમણ કરે છે. અને આજીનું ૧૧૨૧ યોજન અંતર અને વચલા મેરૂની ૧૦૦૦૦ યોજનની પહેાળાઇ એ ત્રણેના સરવાળા કરીએ એટલે કે પૂર્વદિશાના તારાના સ્થાનથી પશ્ચિમદિશા સન્મુખ ૧૧૨૧ યોજન દ્વર જઇએ ત્યારે મેરૂ આવે, મેરૂના પુનઃ ૧૦૦૦૦ યોજન વટાવીએ ત્યારબાદ ૧૧૨૧ યોજન આ બાજીમાં (પશ્ચિમદિશામાં) જઇએ ત્યારે સન્મુખના તારા વિમાના આવે, આ પ્રમાણે મેરૂનું અને મેરૂના અને બાજીના અંતરનું પ્રમાણ એકઠું કરતાં ૧૨૨૪૨ યોજન પ્રમાણ અંતર મેરૂની અપેક્ષાએ (વ્યાઘાત ભાવી) એક તારાથી બીજા તારાનું જાણવું. લ્લ્

—નિષધ-નીલવંત આશ્રયી વ્યાધાત-નિવ્યધાત અંતર—

જંખૂદીપના મધ્યવર્તી આવેલા મહાવિદેહફ્ષેત્રની એક બાજીએ નિષધ પર્વત આવેલા છે અને તેજ ક્ષેત્રની એકદિશાએ મહાવિદેહને સ્પર્શી રહેલા અર્થાત્ સીમા કરનારા નીલવંતપર્વત આવેલા છે. આ બન્ને પર્વતા ભૂમિથી ૪૦૦ યાજન ઉચા છે, એ ૪૦૦ યાજન ઉચા પ્રત્યેક પર્વતઉપર પુન: ૫૦૦ યાજનની ઉચાઇવાળાં નવ નવ કૃટા (શિખરા) છેટે છેટે આવેલ છે.

કૂટ એટલે પવતના ઉપર ભાગે ઉચા ગયેલા અને અલગ દેખાઇ આવતા ભાગ તે. પરમપુનિત શ્રીસિદ્ધાચલજીના પહાડ ઉપર ઉપરના તળીયે પહાંચ્યા ખાદ–જે સામે નવટુંકની ટેકરી દેખાય છે જે નીચે પહાળી અને ઉપર જતાં ટુંકી થએલી દેખાય છે તેવી રીતે આ માટા પ્રમાણવાળી અને નીચેથી ઉપર જતાં દીપકશિખાવત્ દેખાવવાળી થયેલ ટેકરીઓ તે કૂટા કહેવાય છે. આ કૂટા

૯૮ છતાં જેટલા થાય છે તે સર્વ યથાર્થ જાણવા હાય તા ક્ષેત્રસમાસ સટીક તથા 'જંખદ્ભીપ પ્રદાપ્તિ ' જાઓ.

૯૯ એક તારાથી તારાવિમાનનું અંતર આટલું મોહું છતાં આપણે કેમ તેમને નજીક નજીકમાં રહેલા જોઇ શકીએ છીએ ? તા તે આપણા દ્રષ્ટિદાય છે, દૂર રહેલી વસ્તુઓ સ્વતઃ સ્વરૂપે માટા અંતરવાળી હોય પણ દૂરથી પાસે પાસે જ દેખાય, જેમ કાઇ એક ગામનાં વૃક્ષા યા મુકામા પરસ્પર દૂર રહ્યાં હાય છતાં દૂરથી તા બધાં જાણે એક બીજાને અડકી પદ્મા ન હાય તેમજ દેખાય છે તા પછી ૭૯૦ યાજન દૂર રહેલ વસ્તુ પાસે પાસે દેખાય તેમાં કંઇ નવાઇ છે જ નહિ.

સહિત પર્વતની ઉંચાઇ ૯૦૦ યોજન થવાથી તારાના સ્થાનથી પશુ ઉંચાઇમાં આ પર્વત વધારે ગયેલા છે. આ કૂટા ઉપરના શિખરભાગે ૨૫૦ યાજન પહાળાં છે. આ કૂટાની ખન્ને તરફ આઠ આઠ યોજન દ્વર નક્ષત્રનાં વિમાના હાય છે, ત્યારે એક—નક્ષત્રવિમાનથી આઠ યોજન દ્વર કૂટ અને એ કૂટની પહાળાઇ ૨૫૦ યાજન, તે વિત્યા ખાદ ખીજી (સામે) ખાજીના આઠ યાજન જઇએ ત્યારે નક્ષત્રનું વિમાન આવે. તેથી ત્રણેના સરવાળા કરીએ તા ૨૬૬ યાજન એક નક્ષત્રથી ખીજા નક્ષત્રનું નિષધ અને નીલવંતપર્વતની અપેક્ષાએ (વ્યાદ્યાતે) જઘન્ય અંતરનું માન જાણવું. તેવી જ રીતે તારાવિમાનનું અંતર પણ ૨૬૬ યાજનનું સમજી લેવું.

પર્વતાદિકના વ્યાઘાત વિના એક તારાથી અન્ય તારાનું તથા એક નક્ષ-ત્રથી અન્યનક્ષત્રનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર છે ગાઉનું અને જઘન્ય અંતર લઇએ તા પ૦૦ ધનુષ્ય પડે છે. [॥ ६૨–૬૩–૬૪॥]

॥ मेरु तथा निषधादिपर्वतव्याघाते तथा व्या० विना तारा—नक्षत्रोनुं अंतर ॥

ज्यो० नाम	मेर व्याघाते	निषघादिव्या०	व्याघात विना	ब्या-विना ज. अं.
तारा-तारानु	૧૨૨૪૨ યેા૦	રર૬ યેા૦	ર ગાઉ	૫૦૦ ધતુષ્ય
નક્ષત્ર-નક્ષત્રતું	>>	79	"	ુૈ (પા) ગાઉ

अवतरण;—એ પ્રમાણે એક તારાથી બીજા તારાનું વ્યાઘાત તેમજ નિર્વ્યા-ઘાત જઘન્યોત્કૃષ્ટ અંતર કહીને હવે મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર લટકાવેલા ઘંટાની માફક સ્થિર રહેલા ચન્દ્ર–સૂર્યનું પરસ્પર અંતર કહે છે.

माणुसनगाउबाहिं, चंदासूरस्स सूरचंदस्स । जोयणसहस्सपन्ना-स णूणगा अंतरं दिट्टं ॥ ६५ ॥

संस्कृत छायाः—

माजुषनगतो बहिश्रन्द्रात् सर्यस्य सूर्याचन्द्रस्य । योजनसहस्रपञ्चाश्रम्नमन्तरं दृष्टम् ॥ ६५ ॥

શાષ્કાથ':--

माणुसनगाउ=भानुषे।त्तरपर्वतथी चंदा=यंद्रथी स्रस्स=सूर्यनुं सर=सूर्यथी सहस्सपनास=५२।स ७००१ (अ) णूणगा=सं'पूर्ध दिट्टं=जोथेक्षं छे

गायार्थ:—भानुषोत्तरपर्वतथीणढार એક અન્દ્રથી સૂર્યનું તેમજ સૂર્યથી ચંદ્રનું અંતર સંપૂર્ણ પચાસ હજાર યોજન પ્રમાણ સર્વज्ञ—એવા જિનેશ્વર લગવંતોએ જોયેલું છે. ॥ १५॥

विशेषार्थ:—મનુષ્યક્ષેત્રની મયાદાને જણાવનાર માનુષાત્તર પર્વતની અહાર રહેલા ચન્દ્ર, સૂર્ય અને તારા વિગેરે સર્વ જયાતિષીઓનાં વિમાના તથાવિધ જગત્સ્વભાવે અચલ (સ્થિર) રહ્યા થકા પ્રકાશમાન હાય છે, આ સૂર્ય અને ચન્દ્રાદિ વિમાનાનું ચરાચરપણું ન હાવાથી પરસ્પર રાહુઆદિના સંચાગ નથી તેથી શ્રહણની ઉત્પત્તિના અભાવ હાવાથી કાઇ દિવસે તેના તેજમાં અને વર્ણમાં વિકૃતિ—ફેરફાર થતા નથી. તેથી સદાકાળ તે વિમાના પૈકી સૂર્ય વિમાનાના અભ્રના વર્ણ સરખા પ્રકાશ દેખાય છે, જયારે ચન્દ્રના પ્રકાશ ઘણાજ ઉજવલ હાય છે, અને ચર તથા સ્થિર તારા વિગેરે પંચપ્રકારના વર્ણવાળા હાય છે. ચર અને સ્થિર અને પ્રકારનાં વિમાના પૈકી સુંદર કમલના ગર્ભ સરખા ગારવણીય વિશિષ્ટપ્રકારના વસ્તાભરણ ભૂષણા નિયુક્ત એવા ચન્દ્રમાના સુકુ-ટાગ્રભાગે પ્રભામ ડળ સ્થાનીય ચન્દ્રમણ્ડલાકારનું ચિન્હ હાય છે, સૂર્યને સૂર્ય-મણ્ડલાકારનું ચિન્હ, શ્રહને ગ્રહમણ્ડલાકારનું, નક્ષત્રને નક્ષત્ર મણ્ડલાકારનું અને તારાને તારા મણ્ડલાકારનું ચિન્હ હાય છે.

આ ખધા વિમાના જ હાય છે, પરન્તુ અન્ય લાકા જે કહે છે કે 'સ્યાંદિ પાંચે દેખાય છે તે સ્વત: દેવસ્વરૂપ જ છે, આ માન્યતા અજ્ઞાનના ઘરની છે. ચન્દ્રનાં વિમાનની અંદર રહેલા મૃગને પણ અનેક પ્રકારની કલ્પના કરી અજ્ઞાની જના અનેક રીતે ઓળખાવે છે, પરંતુ સર્વજ્ઞનું શાસન તા એહી જ પ્રતિપાદન કરે છે કે ચન્દ્રમાના વિમાનની પીઠિકા નીચે સ્ફટિકમય મૃગનું ચિન્હ છે અને એથી જ આપણે મૃગાકાર દેખી શકીએ છીએ. આ પ્રમાણે મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર રહેલા સ્થિર ચન્દ્ર—સ્યાંદિ જ્યાતિષીનું પરસ્પર અંતર પચાસ હજાર (૫૦૦૦૦) યાજનનું છે એમ શ્રી જિનેશ્વર દેવાએ કહ્યું છે. [દ્વા]

॥ मनुष्यक्षेत्र बहार चन्द्रथीसूर्यनुं परस्पर तथा मांहोमांहे अंतर प्रमाण ॥

नाम-	अंतर प्रमाण.	नाम.	अंतर प्रमाण.
ચન્દ્રથી સૂર્યનું	૫૦૦૦૦ ચાે	ચન્દ્રથી ચન્દ્રનું	૧–લાખ યાેં દ ૃદૃ
સૂર્યથી ચન્દ્રનું	,,	સૂર્યથી સૂર્યનું	૧–લાખ યાે૦ મૃક્

अवतरण;— મનુષ્યક્ષેત્રની ખહાર ચન્દ્રથી સૂર્ય નું તેમજ સૂર્યથી ચન્દ્રનું અંતર કહ્યું, હવે ચન્દ્રથી ચન્દ્રનું અંતર તેમજ સૂર્યથી સૂર્યનું અંતર પ્રદર્શિત કરે છે.

सिस सिस रिव रिव साहिय जोयण लक्खेण अंतरं होइ। रिव अंतरिया सिसणो, सिसअंतरिया रिविदत्ता ॥ ६६॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

शशिनः शशिनो रवे रवेस्साधिकयोजनलक्षमन्तरं भवति।

रव्यन्तरिताः शशिनः, शशि-अन्तरिता खयो दीप्ताः

11 44 11

શબ્દાથ°:—

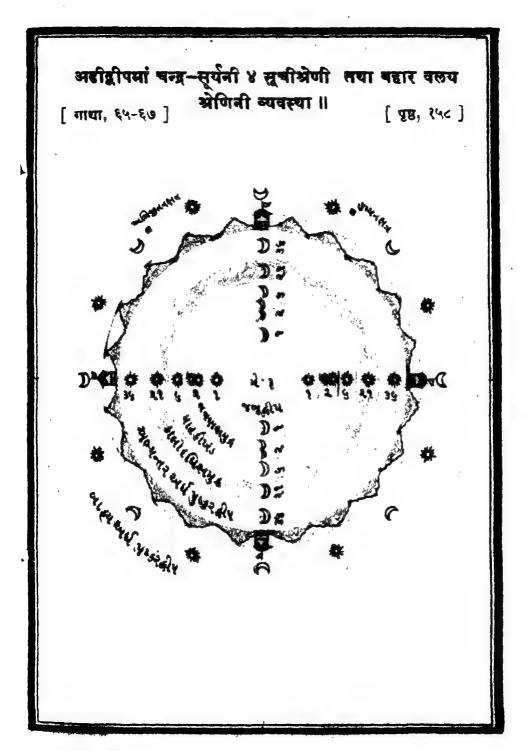
जोयणलक्खेण=क्षाभ ये।कन रविञ्जतरिया=सूर्यांतरित समिणो=यन्ध

सिअंतरिया=२४-६१-तित दित्ता=५४।११वंत

गાથાર્થ:—એક ચન્દ્રથી ખીજા ચન્દ્રનું તેમજ એક સૂર્યથી ખીજા સૂર્યનું અંતર સાધિક લક્ષ્યોજન પ્રમાણ છે, ચન્દ્રો સૂર્યથી અંતરિત છે અને સૂર્યો અન્દ્રથી અંતરિત છે. ા ૬૬ ા

विशेषार्यः—પૂર્વ ગાથામાં ચન્દ્રથી સૂર્ય યા સૂર્યથી ચન્દ્રનું અંતર ૫૦૦૦૦ ચાજન કહ્યું, હવે એક સૂર્યથી બીજા સૂર્યનું અને એક ચન્દ્રથી બીજા ચન્દ્રનું અંતર કેટલું ? તે કહે છે.

મનુષ્યક્ષેત્ર ખહાર એક ચન્દ્રથી બીજા ચન્દ્રનું પરસ્પર અંતર એક લાખ યાજન અધિક એક યોજનના એકસડીયા અડતાલીશ ભાગ જેટલું છે, કારણુંકે ત્યાં સ્થિર જયોતિષીઓ હોવાથી ૫૦૦૦૦ યોજન પૂર્ણ થયે સૂર્ય વિમાન અવશ્ય આવે એટલે તે વિમાનની પહેાળાઇ ર્ફેફ ભાગની અધિક ગણવાની હોય છે.

માનંદ પ્રેસ-માવનગર.

એ જ પ્રમાણે એક સૂર્યથી બીજા સૂર્યનું પણ પરસ્પર અંતર પ્રમાણ સાધિક લક્ષ યોજન છે અર્થાત્ એક સૂર્યથી બીજા સૂર્ય પાસે પહોંચતાં વચમાં (પ૦૦૦૦ યા. પૂર્ણ થયે પૂર્વ ગાથાનુસાર) ચન્દ્ર વિમાન આવે, ત્યારબાદ સૂર્ય-વિમાન આવે છે, આથી એક સૂર્યથી બીજા ચંદ્ર પાસે પહોંચતાં જ પ્રથમ ૫૦૦૦૦ યાજન અંતર થાય. એ ચન્દ્રની રૃષ્ઠ ભાગની પહાળાઇ વીતાવ્યા બાદ પુન: ૫૦૦૦૦ યાજન પૂર્ણ થાય ત્યારે સૂર્ય આવતા હાવાથી એક લાખ યાજન અધિક રૃષ્ઠ યાજનનું માંહામાંહ અંતર જાણવું. [६६]

अवतरण;—મનુષ્યક્ષેત્ર ખહાર ચન્દ્ર તથા સૂર્યના સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે.

बहियाउ माणुसुत्तर, चंदा सूरा अवट्टिउज्जोया । चंदा अभीइजुत्ता, सूरा पुण हुंति पुस्सेहिं ॥ ६७ ॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

बहिर्मानुषोत्तरात् चन्द्राः सूर्या अवस्थितोद्योताः । चन्द्रा अभिजिद्युक्ताः, सूर्याः पुनर्भवन्ति पुष्यैः ॥ ६७ ॥

શાબ્દાર્થ':--

अवद्विउजोया=અવસ્थित् स्थिर प्रકाशयुक्त अमीइ=અભिજित नक्षत्र

जुत्ता=युक्त छै।य छे पुस्सेहिं=पुष्यनक्षत्रवडे

गायાર્થ;—માનુષાત્તરપર્વતથી ખહાર ચન્દ્રો તથા સૂર્યો અવસ્થિત સ્થિર પ્રકાશવાળા હાય છે તેમજ ચન્દ્રો અભિજિત્નક્ષત્રવઉ યુક્ત હાય છે અને સૂર્યો પુષ્યનક્ષત્ર સહિત હાય છે. ॥ ૬૭ ॥

વિશેષાર્થ;—ગાથાર્ધ વત્ સુગમ છે. કક્ત 'નક્ષત્ર યુક્ત' એમ કહેવાના આશય એ છે કે મનુષ્યક્ષેત્રમાં તા અરબાવ હાવાથા અફાવીશનક્ષત્રા પૈકી પ્રત્યેકના ▶ યથાવારે (યથાદિને) અન્દ્રાદિ સાથે સંયાગ (યુક્ત) થયા કરે, પરંતુ મનુષ્ય-ક્ષેત્ર ખહાર તા જ્યાતિષીઓ સ્થિર હાવાથી તેઓ અનાદિ સિદ્ધ એવા જે નક્ષત્રના યાગમાં પડ્યા હાય તે નક્ષત્રના જ તેને સહયાગ સદાને માટે કહેવાય છે (આ બન્ને નક્ષત્રા જ્યાતિષ્ શાસ્ત્રમાં શ્રેષ્ઠ ગણાય છે.) [૬૭]

इति ज्योतिषीनिकायाधिकारान्तर्वर्तिज्यो० विमानादिव्याख्या समाप्ता ॥

अवतरण;—આ પ્રમાણું મનુષ્યક્ષેત્રબહિર્વાર્તિ ચન્દ્ર—સૂર્યાદિકનું કિંચિત્ સ્વરૂપ જણાવ્યા બાદ, આગળ પ્રતિદ્વીપે કેટલા ચન્દ્ર તથા કેટલા સૂર્ય હોય ? તે અને તે જાણવાનું કરણ તથા તે ચન્દ્ર—સૂર્ય—ગહાદિની પંક્તિ વિગેરનું વર્ણન કરવાનું છે, તે પૂર્વે જો દ્વીપ સમુદ્રના સ્થાન અને સંખ્યાદિ વર્ણન સમજ લેવામાં આવે તે! આવતા વિષય સરલ થઇ પડે તે માટે ગ્રન્થકાર મહર્ષિ પ્રથમ દ્વીપ—સમુદ્રનું સંખ્યાપ્રમાણ અને વિસ્તારપ્રમાણ કેટલું છે ? તે યુક્તિ આપી નીચેની ગાથાઓથી સમજાવે છે.

प्रथम द्वीपसभुद्र डेटला अने डेवरा भाटा छे? तेनु निर्पण् डरे छे. उद्धारसागरदुगे, सङ्के समएहिं तुह्न दीवुद्ही। दुगुणा दुगुण पिन्थर, वलयागारा पढमवज्जं ॥ ६८॥ पढमो जोयण लक्कं, वहो तं वेढिउं ठिया सेसा। पढमो जंबूदीवो, सयंभूरमणोद्ही चरमो ॥ ६९॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

उद्धारसागरद्विकस्य सार्द्धस्य समयैस्तुल्या द्वीपोद्धयः। द्विगुण-द्विगुणप्रविस्तारा वलयाकाराः प्रथमवर्जाः ॥ ६८॥ प्रथमो योजनलक्षं वृत्तो तं वेष्टित्त्वा स्थिताः शेषाः। प्रथमो जम्बुद्वीपो, स्वयम्भूरमणोदिधिश्वरमः ॥ ६९॥

શબ્દાર્થઃ---

उद्धार=ઉद्धार नाभने। सागर=सागरे।पभ दुगे=भेभां सब्दे=अर्था सिक्षत समप्रहिं=सभये। साथ दीवुदहिं-द्वीपसभुद्रो दुगुणादुगुण-असञ्जा असञ्जा (ठाळ्या असञ्जा)

पवित्त्थर-विस्तारवाक्षा पढमवर्ज-प्रथम वर्शने जोयणलक्षं-च्येक क्षाणयालन वहो-वर्त क्ष-गाण तं-तेने वेढिउं-वींटीने स्वंभूरमणोदही-स्वयंभूरमध् समुद्र गामार्थ:—અહી ઉદ્ભારસાગરાયમના સમયની જેટલી સંખ્યા થાય તેટલી દ્રીય-સમુદ્રની સંખ્યા છે, અને પૂર્વ પૂર્વ કરતાં પછી પછીના દ્રીયસમુદ્રો ખમણા ખસાણા વિસ્તારવાલા છે, તથા પ્રથમ દ્રીયને વર્જીને ખધા દ્રીય-સમુદ્રો વલયા-કારે છે. પ્રથમ (જં ખૂદ્રીય) લાખ ધાજન પ્રમાણવાળા છે, તથા તે વૃત્ત-ગાળાકારે છે અને ખીજા ખધા દ્રીય સમુદ્રો તેને વીંડીને વલયાકારે રહેલા છે, તેમાં પ્રથમ જં ખૂદ્રીય છે તથા છેલ્લા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર છે. ॥ ૬૮ ॥ ૬૯ ॥

विशेषार्थ:—પૂર્વે સ્ફ્લમ ભાદર શિદાવઉ છ પ્રકારના પલ્યાપમ અને છ પ્રકારના સાગરાપમનું સવિસ્તર સ્વરૂપ દર્શાવવામાં આવ્યું છે તેમાં અઢી ઉદ્ધારસાગરાપમ જેટલા કાળમાં જેટલા સમયા થાય તેટલી દ્વીપસમુદ્રોની સંખ્યા છે.

અથવા એક સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર^{૧૦}°સાગરાપમના ૧૦ કાેડાકાેડી સૂક્ષ્માદ્ધાર પલ્યાપમ થાય છે, તેથી અઢી સૂ૦૭૦સા૦ના ૨૫ કાેડાકાેડી સૃ૦ ૭૦ પલ્યાપમ થાય. આ ૨૫ કાેડાકાેડી પલ્યાપમમાં પૂર્વે જણાવેલ કથનાનુસાર જેટલા વાલાગ્ર સમાય તેટલા ^{૧૦૧}દ્ધીપ—સમુદ્રો (અજ્ઞે મળી) છે.

ઢીપ સમુદ્રોનું પ્રમાણઃ—

તેલપુલ (માલપુડા)ના આકારે અથવા પૃર્ધિમાના અન્દ્રાકારે સર્વદ્વીપ સમુદ્રાભ્યન્તરવર્તી રહેલા પહેલા જંબદ્રીપને વર્જને વલયાકારે રહેલા શેષ (સર્વ) દ્વીપ સમુદ્રો પૂર્વ પૂર્વથી દ્વિગુષ્ણ વિસ્તારવાળા છે. જેમકે—જંબદ્વીપ એક લાખ યોજનના, ત્યારબાદ આવેલા લવલુસમુદ્ર તેથી દ્વિગુષ્ણ ૨ લાખ યોજનના, તેશી દ્વિગુષ્ણ ધાતકી ખંડ-૪ લાખ યોજનના એમ ઉત્તરાત્તર દ્વિગુષ્ણ દ્વિગુષ્ણ (ખમલ્લા) વિસ્તારવાળા સર્વ દ્વીપસમુદ્રો લાભવા.

્રસકલ હીપ સમુદ્રના આકારઃ—

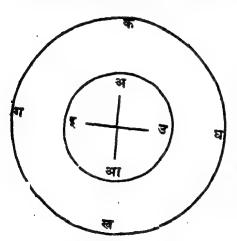
ઉત્સેધાંગુલ (આપણું જે ચાલુ અંગુલ પ્રમાણ તે)થી પ્રમાણાંગુલ ગ્રારસા ગણા અથવા હજાર ગુણા માટા છે એટલે ચારસા ઉત્સેધાંગુલના ૧ પ્રમાણાંગુલ થાય. તે પ્રમાણાંગુલવડે નિષ્પન્ન એક લાખ યાજન પ્રમાણવાળા પહેલા જંબ્-દ્વીપ આવેલા છે. આ જંબ્દ્વીપ વૃત્ત વિષ્કંભવાળા છે અર્થાત્ થાળી અથવા

૧૦૦ પલ્યાપમ સાગરાપમનું વર્જુન પૃષ્ઠ ૨૧ થી ૩૭ સુધીમાં કહેવાયેલ છે.

૧૦૧ દ્વીપ એટલે શું ! તા જેની ચારે બાજી પાણી હાય અને જેના મખામાં રહે-વાનું ક્ષેત્ર હાય તેને દ્વીપ કહેવાય.

भादपुआ सरणे। ગાળાકારવાળા છે, પરંતુ પાશ્ચાત્ય વૈજ્ઞાનિકની માન્યતાવત્ દડા लेवा के नारंગी જેવા નથી. એવા આકારને प्रतरकृत કહેવાય છે, પ્રતરવૃત્ત વસ્તુની લંબાઇ અને પહાળાઇ પ્રમાણમાં એકસરખી થાય છે આથી જ कृत्तविष्कंम (પ્રતરવૃત્ત) વાળી વસ્તુને મધ્યના પાઇન્ટથી—મધ્ય બિન્દુથી ગમે તે દિશા અથવા વિદિશામાં (સામસામી) માપીએ તાે એક સરખું પ્રમાણુ આવી રહેશે. कमप्रतरकृत्त (સમગોળ) વસ્તુના વ્યાસ (વિસ્તાર) સરખા હાય છે. આથી જંબૂદીપ પશુ विषमप्रतरकृत्तदि (લંખગોળ વા અધીગાળ) નથી પણ સમપ્રતરવૃત્ત છે.

आ समप्रतरहत्त क्षेवा क' ज्दीपनी बारे आलु इरता परिभंडणां दे (युडी सरणां हो) लवणसमुद्र आवेदी छे केटदी केम युडीमां बारे आलु हां है। अने वन्ये पादाख्र कार्य तेवी रीतना क' जूने इरता युडी सरणा वह्यां हो समुद्र आवेदी छे. वन्ये पादाख्र हाय तेवा गाणां हारने परिमंडल अथवा वलय हहेवाय छे. आ दावख्ससुद्र पख्र तेवाक आहारे छे अने तेना चक्रवालविष्कंम केटदी वह्यां हार वस्तुनी केड हिशा (आलु) तरहनी पहाणां केटदी क' जूर दीपनी केड आलुनी कगतीथी दार्घ हेड दावख्ससुद्रनी कगती सुधी अथवा ते। धातडी जंडी शहुआतना होत्र सुधी हे दाण योकन विष्कंम प्रभाष्ट्र थाय छे.

ખાજીના ચિત્રમાં જંખૂદીય અને લવણસમુદ્ર છે, જ થી જા સુધી અથવા દ થી ૩ સુધી જંખૃદીય ૧ લાખ ચાજન વૃત્તિવિષ્કંભે છે અને લવણસમુદ્ર જા થી લ સુધી અથવા તા દ થી ગ સુધી એ લાખ ચાજન પ્રમાણ છે, આ चकवाल-विष्कंम કહેવાય છે, પરંતુ જ થી લ સુધી અથવા ગ થી ઘ સુધી તા પાંચ લાખ ચાજન પ્રમાણ થાય છે.

ત્યાર પછી લવાલુસમુદ્રને કરતા ધાતકીખાંડ વલયાકારે આવે છે, આ ખાંડ ચાર લાખ યાજન વલય વિષ્કંભવાળા છે. તેને પરિવેષ્ટિત માંડળાકારે આઠ લાખ યાજન પ્રમાણ વલય વિષ્કંભવાળા કાલાદિધ રહ્યો છે, અને તે કાલાદિધને આરે બાજી વીંટાઇને સાળલાખ યાજન ચક્કવાલ વિષ્કંભવાળા પુષ્કરદ્વીપ આવેલા છે. આ પ્રમાણે જંબદીપને વીંટીને પરિમાંડળાકારે પૂર્વ પૂર્વથી

ખમણા વિસ્તાર (વિષ્કંભ) વાળા દીપ સમુદ્રો છે, તેમાં જેને વિષે આપણુ રહીએ છીએ તે સર્વથી પહેલા જંબ્દ્રીપ છે અને છેલ્લામાં છેલ્લા તિચ્છલાકના અતે સ્વયંભૂરમણુ નામના સમુદ્ર આવેલા છે. આ સમુદ્રની જગતી પૂર્ણ થઇ એટલા (આજ સમુદ્રની પૂર્વદિશાની વેદિકાથી લઇ પશ્ચિમે વેદિકા પર્યં ત એક રાજ પ્રમાણના) તીચ્છલાક સમામ થયા, ત્યારબાદ અને બાજીએ અલાકાકાશ આવેલ છે. [દ્રા દ્રલ્]

अवतरण;—હવે કેટલાક દ્વીપાનાં નામ કહે છે-(साथ साथ अन्थान्तरथी त ते द्वीपानुं डिचित् स्व३५ ५७ કહેવાય છે-)

जंबृ-धायइ-पुक्खर-वारुणीवर-खीर-घयखीय-नंदीसरा अरुणरुण-वाय-कुंडल-संख-रुयग-भुयग-कुस-कुंचा ॥ ७०॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

जम्बू-धातकी-पुष्कर-वारुणीवर-श्वीर-घृतेश्चनन्दीश्वराः अरुणा-रुणोपपात-कुण्डल-शङ्ख-रुचक-भुजग-कुञ्च-क्रौश्चाः ॥ ७०॥

શિષ્દાર્થ:--

जंबू=क' ण्हीप बायद=धातडी भंड पुक्खर=धुष्डरवरहीप बार्गावर=वाइण्रीवरहीप खीर=क्षीरवरहीप बय=धृतवरहीप बोय=धंक्षवरहीप नंदिसरा=नंदीश्वरहीप अरुण=भरूखुदीप
रुणवाय=भरूखुपपपात
कुंडल=धुं उद्धदीप
संख=शंभद्धीप
रुयग=३ अरुदीप
सुयग=कुं गदीप
कुंच=धुंशदीप
कुंच=धुंशदीप

गायार्थ:--- વિશેષાર્થ પ્રમાણે ॥ ७० ॥

विशेषार्थ:—સર્વ દ્વીપસમુદ્રાભ્યન્તરવર્ત્તિ જં ખ્દીપના મધ્ય ભાગમાં આવેલા ઉત્તરકુરૂક્ષેત્રના પૂર્વાર્ધ ભાગમાં જાં ખ્નદમુવર્જીની જં ખ્પીઠ આવેલી છે, એ પીઠાપરિ છે ચાજનના મૂળીયા મુક્ત અને સાધિક અષ્ટ ચાજન ઉચું ગચ્ચેલું ત્રિકાલ શાધત એવું 'સુદર્શન' નામનું જ' ખૂલુક્ષ છે, એ વૃક્ષના મૂળ કંદ થડ શાખા विशेरे सर्व अवयवे। विविध रत्ननां अने तेथी नाना नाना प्रधारना એર'મી વર્ષ્યું મય છે. આ જ'નુવૃક્ષની વચલી જે વિકિમાશાખા તે ઉપર એક किनचैत्य आवेक्षं छे, ते सिवाय आडीनी के चार शाआका ते वृक्षमां विस्ता-रेकी छे तेमां पूर्विहिशानी शाणा ઉपर 'अनाहृत' हेवनुं खुवन छीय छे, जयारे આકીની ત્રણે દિશાની પ્રત્યેક શાખા ઉપર પ્રાસાદ હાય છે તેમાં આ જંખવૃક્ષની પૂર્વશાખાના મધ્યભાગે આ દ્રીપના અધિપતિના નિવાસ હાવાથી આ દ્રીપનું 'જ'ખુ' એવું શાધ્વત નામ કહેવાયેલું છે, તે અધિપતિ યાગ્ય ૫૦૦ ધનુષ્ય વિસ્તારવાળી અને ૨૫૦ ધનુષ્ય ઉંચી મહિપીઠિકા ઉપર વ્યન્તરનિકાયના 📏 રઅનાદૃત દેવની શચ્યા વતે છે. આ શચ્યામાં વર્લતો અનેક સામાનિક આત્મ-રક્ષક-તથા દેવદેવીઓના પરિવારમાં વિચરતા છતા પૂર્વ પુરુષથી પ્રાપ્ત થયેલ મુખને તે પુષ્યાત્મા અનાદ્દતદેવ લાેગવે છે. આ જંખૂવક્ષ જંખૂદ્રીપની વેદિકા પ્રમાણ એવી ખાર વેદિકાએ થી વેષ્ટિત છે. આ વેદિકા પછી તે વૃક્ષને કરતા અન્ય જં ખુ નામા વૃક્ષાના ત્રણ (અથવા કાઇ મતે ૨) વલયા આવેલા છે, 'આ પ્રમાણ જ'બૂદ્વીપના અધિપતિનું સ્થાન જ'બૂવૃક્ષ ઉપર હાવાથી આ દ્વીપનું જ'ખૂ નામ ખરેખર ગુણવાચક છે,' કહેવાના આશય એ છે કે-આવા પ્રકારનું દૈવકું ફોત્રને વિષે 'શાલ્મલી' નામનું વૃક્ષ પણ આવેલું છે અને તેના ઉપર પણ અધિષ્ઠાયક દેવના જો કે નિવાસ છે પરંતુ તે જંબૂદ્ધીપના અધિપતિ દેવ નથી.

िलवणसमुद्र—આ સમુદ્રનું પાણી ક્ષારવઉ યુક્ત અને તેથી ગળામાં લાગે તેવું તીક્ષ્ણુ કડુક, ભરતી ઓટાદિથી અથડાતાં માન્નઓવઉ ડાળાવાથી કાદવ યુક્ત થયેલું, વળી તેમાં વસનારા પ્રાણીઓ સિવાય અન્યને પીવા લાયક પણ નથી તેથી, અને આ સમુદ્રનું જળ 'લવણ-ખારૂં' વિશેષ હાવાથી 'लवणसमुद्र 'એ નામ સાન્વર્થ ગણાય છે.]

ર षातकी खंड— ધાવડીની જાતના સુંદર પુષ્પથી સદા વિકસિત થયેલા વૃક્ષાના ઘણા વનખરડા હાવાથી તથા પૂર્વ અને પશ્ચિમદિશાના ખંડમાં સુદ-શેન તથા પ્રિયદર્શન દેવના નિવાસ ધાતકી નામા વૃક્ષ ઉપર હાવાથી આ દ્વીપનું 'ધાતકી ખંડ ' એવું નામ સાન્વર્થ છે.

[कालोदिध—આ સમુદ્રનું પાણી કાળા અડદના રંગ જેવું કાળું હૈાવાથી તથા પૂર્વિદશા તથા તેની અપર દિશાએ કાલ-મહાકાલ નામના દેવોના નિવાસ હાવાથી આ સમુદ્રનું 'કાલાદિધિ' એવું નામ કહેવાય છે.]

ર વર્તમાનના 'અનાકૃત' દેવ તે જ ખૂરવામીના કાકાના છવ સમજવા.

उ म्यातुं विशेष स्वरूप लोकप्रकाश संग्री १७ तथा क्षेत्रसमासादिथीलांखुं.

3 पुष्करद्वीप—आ દ્વીપમાં તથાપ્રકારના અતિવિશાલ 'પદ્મ' (પદ્મ-કમળ)ના વનખાઉંડા હોવાથી તથા મહાપદ્મ દેવના નિવાસથી આ નામ પણ મુણ્યાચક છે.

[મ્યા પછીના સમુદ્રોનું નામ દ્રીપવત્ હાવાથી સમુદ્રના નામાની સક્લતા દ્રીપાના નામાની માક્ક લગભગ સમજવી.]

४ वारुणिवरद्वीप—(वारुणि=મિદिરા वर=श्रेष्ठ) આ દ્વીપવર્તી વાવડીએ! વિગેરેનું જલ ઉત્તમ 'મિદિરા' જેવું હાવાથી આ નામ પડ્યું છે.

प क्षीरवरद्वीप—आ नाम आ द्वीपनी वावडीओ विगेरेनुं कण विशेषे **५रीने** 'क्षीर-दुध' केवुं हे।वाथी सहत बेणाय छे.

६ वृतवरद्वीप—आ द्वीपनी वावडीको पणु विशेषे 'घृत' सरणा स्वाहवाणा જલયુક્ત હાવાથી ઉક્ત નામ કહેવાયું છે.

૭ ૧૪૬વરદ્વીય—આ દ્વીપની વાવડીઓ 'ઇક્ષુ-શેક્ષડી' રસના સ્વાદવાળી વિશેષે હોવાથી દ્વીપનું આ નામ રાખવામાં આવેલ છે.

८ नंदीश्वरद्वीप--नंदी नाभ 'वृद्धि-सभृद्ध'-ते वडे श्रेष्ठ है।वाथी आ नाभ थे।व्य छे.

॥ श्री नन्दीश्वरद्वीप संबंधी किंचित् वर्णन ॥

નંદી એટલે (સર્વ રીતે) વૃદ્ધિ(યુક્ત)-તેમાં દેશ્વર:-શ્રેષ્ઠ તે નંદીશ્વર કહેવાય છે. ૧લા જ ખ્દ્રીપ ૧ લવલુસસુદ્ર, ૨ ધાતકી ખંડ ૨ કાલાદિધિ, ૩ પુષ્કરદ્રીપ ૩ પુષ્કરસસુદ્ર, ૪ વારૂસ્ત્રીવરદ્રીપ ૪ વાર્સ્યાવરસસુદ્ર, પ ક્ષીરવરદ્રીપ ૫ ક્ષીરવરસસુદ્ર, ૬ ઘૃતવરદ્રીપ ૬ ઘૃતવરસસુદ્ર, ૭ ઇક્ષુવરદ્રીપ ૭ ઇક્ષુવરસસુદ્ર. આ પ્રમાણે સાત દ્રીપ અને સાત સસુદ્ર ઉલ્લંઘન કર્યા બાદ આઠમા આ ' નંદીશ્વરદ્રીષ ' આવે છે, આ દ્રીપમાં ચારે દિશાના મળીને બાવન (પર) જિના-લયા િતમજ આગળ આવતા કુંડલ તથા રૂચક દ્રીપના આર ચાર ચંાર થઇ કુલ ૪૬૦ જિનાલયા મનુષ્ય ક્ષેત્ર અહાર] આવેલાં છે.

આ દ્વીપ ૧૬૩૮૪૦૦૦૦૦ યોજન પહાળા છે, આ દ્વીપના મધ્યભાગની અપેક્ષાએ ચાર દિશામાં શ્યામવર્ણના ४ चार अंजनियर આવેલા છે, તે ૮૪૦૦૦ યોજન ઉચા છે અને ચારે ઉપર એકેક જિનભુવન છે. इति अंजनियरि-चैत्यानि, આ આંજનગિરિની ચારે દિશા તરફ એક એક લાખ યોજનને આંતરે

४ ' बावका नंदीसरिम चउ चंउर कुंडले रुयवे '। इति शाश्वतचैत्यस्तवे श्रीमदेवेन्द्रसूरिभिरुक्तम् ।।

में के के बाज ये जिन बांधी पहाणी तथीज विरार् स्वर्पनं हिण्हर्शन करावती वावडी में। छे. ओक मंजनिशिनी में पेक्षाओं यार वावडी में। छे। वाधी यार मंजनिशिनी में पेक्षाओं १६ वावडी में। थाय छे. आ वावडी में। यारे हिशाओं प०० ये जिन हर जहां में त्यारे में के बाज ये जिन बांधुं में के वन माने में टे- वे के के वावडी ने यारे आज यार वने। छे। वाथों में के मंजनिशिनी यार हिशाओं रहे बार वावडी ना १६ वने। थाय, मने यार यार मंजनिशिनी से। वावडी में। यह वावडी ना १६ वने। थाय, मने यार यार मंजनिशिनी से। वावडी में। यह हिशाओं के वावडी ना थाय. आ वावडी छपर स्कृटिक रत्नमय छ जव बावडी में। यादानी में भाक्षक वर्षाक्षित हिया-१००० ये। जन हिंदा में। यादानी में भाक्षक वर्षाक्षक है। दिवस के विद्यानी पेक्षक वर्षाक्षक पर्वत प्रधानी से। यह वर्षाक्षक पर्वत प्रधानी से। यह के विद्यानी के विद्यानी है। यह के विद्यानी के विद्यानी है। यह विद्यानी है। यह

भा भंजनिश्नि यारे हिशामां के वावडीओ डिंडी तेमां એક वावडीथी थीळ वावडीओ पड़ें यतां अन्तराक्ष काणे थे थे 'रितकर' पर्वता आवेदा छे. १६ वावडीओना आंतराना थर्ध उर रितकर छे, प्रत्येष्ठ उपर ओड ओड शाधत किनयत्य छे. इति ३२ रितकरशाधतिजनचेत्यानि. आ प्रभाष्ट्र ४ अंजनिगरि चै०, १६ दिषमुल चै० ३२ रितकर चैत्यानि ओम णावन (पर) शाधत किनाद्ये। शाधती किन प्रतिमाओथी सुशाकित आवेदां छे केनुं वर्षुन सिद्धान्तमां सुंहर रीते आपवामां आवेदां छे.

પ્રતિ સંવત્સરમાં આવતી શાધતી અફાઇઓના મહામાંગલિક પ્રસંગે અથવા કલ્યાણુક મહો અલ ઉજવવાના હોય તે અવસરે સાધમ દેવલાકના સાધમે ન્દ્ર સુધાષા ઘંટાદ્રારા સવે દેવાને ઉત્સવ પ્રસંગના સમાચાર જણાવી એકઠા કરે, પત્રાત ' पालक ' નામા વિમાનને વિકુવી આત્મકલ્યાણની આકાંક્ષા રાખનારા અનેક દેવ દેવાઓ સહ પરિવરેલા ઇન્દ્રમહારાજા ન દીધરદ્વીપે આવે છે, ત્યાં શાધત અત્યેત્યાને વિષે બિરાજમાન પરમતારક શ્રી જિનેશ્વરદેવાના અનુપમ પ્રતિમાઓને તન મન ધનના અત્યાન દેશી—હૃદયો ક્ષાસપૂર્વક અનેક પ્રકારની બહિત સેવા કરી પાતે તથા અન્યપરિવાર ભાવના ભાવે છે કે અવિરત એવા આપણુને આવા અવસરા ખરેખર કાઇ પૂર્વ પુષ્યના પ્રતાપે પ્રાપ્ત થયા અને અલાપિ પ્રાપ્ત થાઓ, ઇત્યાદિક ભાવનાઓ ભાવી તે આત્માઓ કૃત કૃત્યતાને પામે છે. વ્રત પચ્ચખ્બાણાંદની વિરતિ (નિયમ) ને તથાવિધ ભવપરત્વે જ નહિ કરનારા એવા અવિરત દેવા જ્યારે આવા સુરમ્ય અને દુર્દ્ધ ભાવસરને પામી તે પરમપૂજ્ય પરમાતમાઓની ભક્તિમાં કશીએ કમીના રાખતા

નથી, તો પછી આપણે બધાએ પૂર્વના પુષ્ય પ્રતાપે (૧૪) ગુણુઠાણાના અધિ-કારવાળા થયા છીએ માટે હંમેશા ન બને તો પણ મુખ્ય મુખ્ય અવસરાના પ્રસંગામાં અનેક પ્રકારનું ધર્માનુષ્ઠાન કરવામાં પુષ્યાત્મઓએ કશીએ ક્સીના રાખવી એ ખરેખર મહાપુષ્યના પ્રતાપે પ્રાપ્ત થયેલ સર્વાનુકૂલ સામગ્રીને સદુપયાગ વિના નિષ્ફળ બનાવવા સાથે ચિંતામણિરત્નતુલ્ય એવી આ માનવ છંદગીને અજસ્તનવત્ એટલે નિર્થક (બરબાદ) કરવા સમાન છે.

હ अरुणद्वीप—સૂર્યના પ્રકાશ જેવાં રક્તકમળા વિશેષ વર્ત છે તેથી અને સર્વ વજુરતનમય પર્વતાદિની પ્રભાવં રક્ત થવાથી આ નામ ગુણુવાચક છે. અરુણાપપાતદીપ અને ૧૧ મા શંખદીપનાં નામા તે અને દીપમાં નિવાસ કરનાર અધિષ્ઠાચિક દેવાના નામ ઉપરથી પડેલા છે, ૧૨ મા કુંડલ દીપ—આ દીપના મધ્યભાગે માનુષાત્તરની જેમ વલચાકારે પડેલા ' कુંड लगिर' છે જેથી આ દીપનું ' કુંડલ ' નામ યાગ્ય છે. આ ગિરિના મધ્યભાગે ચારે દિશાવતી ૪–૪ (ચાર–ચાર) શાધ્યત જિનાલયા છે. જેમાં પરમતારક પરમાત્માની શાધ્યતી પ્રતિમાઓ શાભી રહી છે. આજ પ્રમાણે માનુષાત્તરની જેમ ૧૩ મા ' इचक दीप'ને વિષે અતિ મધ્યભાગે ૮૪૦૦૦ યાજન ઉચા इचक गिર આવેલા છે, જેથી દીપનું નામ પણ સફલ ગણાય છે તેની ઉપર મધ્યભાગે ચારે દિશામાં થઇ ચાર શાધ્યત જિનચૈત્યો છે.

આ પ્રમાણે સમગ્ર તીર્જાલોકમાં 'मानुपोत्तर-कुंडल-रचक' એ ત્રણ જ गिरि (પર્વતા) વલયાકારે છે–બાકીના પર્વતા જીદા જીદા સંસ્થાનવાળા છે.

આ પ્રમાણે નંદીશ્વર દ્વીપનું વર્ણન કહેવા સાથે મનુષ્યક્ષેત્ર અહારના જિન ચૈત્યાની ડુંકી વ્યવસ્થા અતલાવી.

[ઉપર કહ્યા તે ગુણાથી તે તે દ્વીપાનાં નામા સાન્વર્થ છે, અથવા તો દરેક દ્વીપ-સમુદ્રનાં નામા તે તે દ્વીપ-સમુદ્રોમાં નિવાસ કરનારા દેવાનાં તેવાં નામા ઉપરથી પણ ગુણવાચક છે, એમ ખન્ને કારણાશ્રયી વિચારવું. રૂચકદ્વીપથી આગળના ભુજગ-કુશ-અને ક્રાંચવર ઇત્યાદિ સર્વ દ્વીપ-સમુદ્રો તે તે દેવનિવાસના નામથી જ પ્રાય: ગુણવાચક છે એમ સર્વત્ર વિચારવું.] [૭૦]

ं अत्रतरण;—ક યે। સમુદ્ર કયા દ્વીપને વીંટીને રહેલ છે તે કહે છે;-

पढमे लवणो जलहि, बीए काला य पुक्खराईसु। दीवेसु हुंति जलही, दीवसमाणेहिं नामेहिं॥ ७१॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

प्रथमे लवणो जलिभः, दितीये कालश्व (कालोदिभश्व) पुष्करादिषु । द्वीपेषु भवन्ति जलभयो दीपसमानैर्नामिभः ॥ ७१॥

શુષ્દાર્થઃ—

जलह=सभुद्र कालो य=કाલे।६धि सभुद्र विशेरे पुक्खराईसु=पु॰५२व२ विशेरे द्रीपे।ने विधे दीवेसु=द्वीपाने विषे दिवसमाणेहिं=द्वीपना सरणा

गायार्थ:—પહેલા જંખૂદીપને વીંટાઇને લવણસમુદ્ર રહેલા છે, બીજા ધાતકીખંડને વિંટાઇને કાલાદિધ રહેલ છે, ત્યારપછી પુષ્કરવર વિગેરે દ્વીપાને વિંટાઇને તે તે દ્વીપના નામસરખા જ નામવાળા સમુદ્દો રહેલા છે. ॥ ૭૧ ॥

विशेषार्थः—જંબૂદ્રીપવેષ્ટિત પ્રથમ લવ્યાસમુદ્ર આવેલા છે, ત્યારખાદ ધાતકીખંડને વિંટાઇને રહેલા કાલાદિધ સમુદ્ર છે, ત્યારપછીના સમુદ્રો જે જે દ્રીપને વીંટાએલા છે તે સર્વ તે તે દ્રીપના સમાન નામવાળા જ જાણવા. કૃક્ત અઢીદ્રીપમાં રહેલા બે સમુદ્રોના ક્રમ તેમ નથી અર્થાત્ ફેરફાર છે, ખાકી પુષ્કરદ્રીપને ફરતા પુષ્કરસમુદ્ર, વારુણિવરદ્રીપને ફરતા વારૂણિવરસમુદ્ર એ પ્રમાણે અસંખ્યાતા સમુદ્રો દ્રીપસમાન નામવાળા છે. યાવત્ છેલ્લા સ્વયંભૂરમણ દ્રીપને વીંટાઇને રહેલા અન્તિમ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર છે. [ા ૭૧ ાા]

अवतरण;—દ્વીપ-સમુદ્રોના અમુક નામા કહ્યાં, બાકીના દ્વીપ-સમુદ્રોનાં નામ કેવાં છે તેનું નિરૂપણ કરે છે;—

आभरण-वत्थ-गंधे, उप्पल-तिलए य-पउम-निहि-रयणे। वासहर-दह-नइओ-विजया-वक्खार-किप्पदा ॥ ७२ ॥ कुरु-मंदर-आवासा, कूडा-नक्खत्त-चंद-सूरा य । अन्नेवि एवमाई, पसत्थवत्थूण जे नामा ॥ ७३ ॥ तन्नामा दीबुदही, तिपडोयायार हुंति अरुणाई। जंबू लम्रणाईया, पत्तेयं ते असंखिजा ॥ ७४ ॥

ताणंतिम सूरवरा-वभास जलही परं तु इकिका। देवे नागे जक्ले, भूँये य सयंभूरमणे य 11 29 11

સંસ્કૃત છાયા:—

आभरण-वस्त्र-गन्धा उत्पल-तिलकौ च पश्च-निधि-रन्नानि ।। वर्षधर-द्रह-नद्यो विजया वक्षस्कार-कल्पेन्द्राः कुरु-मन्दरा-ऽऽवासाः, कृटानि नक्षत्र-चन्द्र-सूर्याश्र । अन्यान्यपि एवमादीनि प्रशस्तवस्तुनां नामानि तस्रामानो द्वीपोदधयस्त्रित्रत्यवतारा भवन्ति अरुणादयः । जम्बुलवणाद्यः प्रत्येकं तेऽसंख्याताः ॥ ७४ ॥ तेषामन्तिमः सुरवरावभासजलधिः परं तु एकैकः । देवो नागो यक्षो भृतश्र स्वयम्भूरमणश्र 11 94 11

શખ્દાર્થઃ-

तन्नामा≕ते नाभवाणा

दीवदही=द्वीप-सभुद्रो

आभरण=अशलूष्छ उप्पर≈५भक्ष तिलए य≈तिसङ पउम='५६ निह=निधान रयणे=२त्न वासहर≕वर्ष ध२ विजया≔विજ्ध वक्लार=वक्षरकार क्ष्पिदा=हेवबेाडना धन्द्रावतंसङ विभाना कुर=५२क्षेत्र मंहर=भंदरपर्वत, भे३पर्वत आवासा=धन्द्राहिक्षना निवासी एवमाई=विशेरे पसत्य≕3त्तभ वस्यूण=वस्तुःभानां

तिपडोयायार=त्रिप्रत्थवतार अरुणाइं=अ३७ द्वीप विशेर जंबूलवणाइया=क'भूदीप सवध्यसभुद्र विशेरे ताण≈ते द्वीप सभुद्रीने। अंतिम≕छेडे। सुरवरावभास=धु२१२।१७॥स इकिका=थेडेड देवे=हेवद्वीप नागे=નાગદ્વીપ जक्खे⇒थक्षद्वीप भए य=अने भूतद्वीप सयंभूरमणे=स्वयं ભूरभश्रसभुद्र

गाथार्थ:--- વિશેષાર્થ પ્રમાણે.

विशेषार्थ:--- જગત્માં જે જે પ્રશસ્ત વસ્તુઓનાં નામા તથા જે જે ઉત્તમ શાશ્વત પદાર્થી વિગેરે છે તે સર્વ નામવાળા-દ્વીપ સમુદ્રો છે એમ શ્રી જિને-શ્વરદેવના સિદ્ધાન્ત બાલે છે.

સપ્તધાતનાં નામા, રત્નાનાં નામા, તથા તેનાથી ખનેલ સર્વ આભરણનાં નામા જેવાં કે રત્નાવલી, કનકાવલી વેઢ-વીંટી-ઇત્યાદિ સવે, वस्त-તે રેશમ, સૂતર-સર્વ પ્રકારની વસની જાતિનાં નામા તથા તેથી બનતી સર્વ વસ્તુઓનાં નામા, વળી गंध-તે સર્વ પ્રકારના ધપ વિગેરે ગાંધ દ્રવ્યોનાં નામા, उप्पल-ते સવે^૧ પ્રકારના કુમુદાદિ વિવિધ કમળાનાં નામા, તિજ્ળ-તિલક નામના વૃક્ષનું नाभ, पडम-ते पद्म એટલે શતપત્ર પુંડરીકાદિ કમળ વિશેષનાં નામા, निहि-ते નવ પ્રકારનાં વજ-નીલાદિરત્નનિધિનાં નામા, रयणे–ચક્રવર્તી સંબંધી ચાૈદ્ર પ્રકારનાં रत्नानां नाभा, वासहर-िक्षभवंताहि सर्व वर्षधरपर्वतानां नाभा, वह-पद्मद्रक्षाहि સર્વદ્રહા તથા પદ્મસરાવરાદિ શાશ્વતાં સરાવરાનાં નામા, નક્લો-ગંગા-સિધુ પ્રસુખ સર્વ નદીઓનાં નામા, विजया-ते કચ્છાદિ ૩૪ વિજયાનાં નામા, वक्खार-ते ચિત્રાદિ ૧૬ વક્ષસ્કાર પર્વતાનાં નામા, कप्प-તે સાધર્માદિ ૧૨ કહેપાનાં નામા, इंदा-ते શકાદિ સર્વ ઇન્દ્રોનાં નામા, कुरु-ते દેવકુરૂ તથા ઉત્તરકુરૂ आદિ-ક્ષેત્રનાં નામા, मंदर-તે મેરૂપર્વતનાં પર્યાયવાચક ૧૧ નામા, आवास-તે તિર્થગૃલાકે ભુવનપતિ વિગેરે પાતાલવાસી દેવાના આવાસાનાં નામા, कृडा-તે હિમવંતાદિ પર્વતોના કૂટા તથા રૂપભક્ટાદિ ભૂમિકૂટાનાં નામા, नक्वत्त-તે અધિની-કૃત્તિકા વિગેરે २८ नक्षत्रीनां नामा, (ઉપલક્ષણથી अહीनां नामा) चंदसूरा-यन्द्र तथा સૂર્યનાં નામા, એ પૂર્વે કહેલ સર્વનામાવાળાં તેમજ તે સિવાય જગતમાં જે કાઈ પ્રશસ્ત નામવાળો પદાર્થો છે તે સર્વના નામવાળા દ્રીપ–સમુદ્રો છે.

ત્રિપ્રત્યવતાર હીપ–સમુદ્ર વિચારઃ—

અમુક દ્રીપ-સમુદ્રને વર્જીને ખાકીના સર્વ દ્રીપ-સમુદ્રો त्रिप्रत्यवतार છે એટલે 'चर' નામવાળા चरद्वीप, ત્યારખાદ તે જ નામ વર પદવે યુક્ત તે બીજો 'चरवर' દ્રીપ, ત્યારખાદ વરાવમાલ પદવે યુક્ત તે ત્રીજો *'चरवरावमाल' દ્રીપ, આ પ્રમાણે દરેક દ્રીપ-સમુદ્રો છે, જેમ-રાંભદ્વીપ મૂલનામ' શંભવરદ્વીપ બીજાં નામ અને શંભવરાવમાલ દ્રીપ એ ત્રીજાં નામ એમ ત્રિપ્રત્યવતાર એટલે મૂલનામ કાયમ રાખી અન્ય વિશેષણુ લગાડી ત્રણવાર તે નામને ઉતારવું. એ પ્રમાણે સમુદ્રો માટે પણ સમજવું. આવા ત્રિપ્રત્યવતાર દ્રીપ-સમુદ્રો દશમા अસ્ભ દ્રીપથી માંડીને છેટ્લા દેવાદિ પાંચ દ્રીપથી અર્વાક્ આવેલા સુરવસવમાલ-દ્રીપ સુધી જાણવા. તાત્પર્ય એ છે કે-ઉપરની ૭૨-૭૩ ગાથામાં કહેવા પ્રમાણે

^{*- &#}x27;चरावभास ' ओवं पण नाभ डडी शडाय छे.

પ્રશસ્ત સર્વવસ્તુઓના નામવાળા સર્વદ્વીપા ઉપર જણાવ્યા મુજબ ત્રિપ્રત્ય-વતાર જાણવા, પરંતુ આ નિયમ દશમા અરૂણદ્વીપથી શરૂ કરી સુરવરાવભાસ સમુદ્ર સુધી સમજવા. જેમ જંબદ્વીપ તથા લવણસમુદ્રો એ અસંખ્યાતા છે એટલે પહેલા જંબ્દ્વીપ છે તે જ નામવાળા ત્રિપ્રત્યવતાર યુક્ત જંબદ્વીપ અસંખ્યાતા દ્વીપ—સમુદ્રો વ્યતીત થયા બાદ આવે, એમ બીજો ત્રીજો વિગેરે અસંખ્યાતા જંબ, અસંખ્યાતા ધાતકી, અસંખ્યાતા પુષ્કરવર, અસંખ્યાતા દૃતવર આદિ સવે દ્વીપા માટે જાણવું. પરંતુ એટલું વિશેષ સમજવું કે અસંખ્યાતા અન્યનામવાળા અસંખ્ય દ્વીપ—સમુદ્રો વ્યતીત થાય ત્યારે બીજો જંબ્ર—બીજો ધાતકી અને બીજો લવણ આવે, એ પ્રમાણે એટલે કે એ સરખા નામવાળા દ્વીપ અથવા સમુદ્રો સાથે—સાથે જ હાતા નથી, પરંતુ અસંખ્યાત અસંખ્યાત દ્વીપ—સમુદ્રોના અંતરે રહેલા છે. એવી રીતે સર્વ—પદ્વીપાદિ માટે વિચારવું.

દ્વીપસમુદ્રોની વ્યવસ્થામાં વિશેષતા--

શ્રી ' જીવસમાસ ' વૃત્તિમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે:—રૂચકઢીય સુધીના દ્વીપ-સમુદ્રો તા ઉપર જે ક્રમ કહ્યો તે ક્રમ પ્રમાણે જ છે, પરંતુ ત્યારબાદ અસંખ્ય દ્વીપ-સસુદ્રો વ્યતીત થયે છતે ભુજગદ્વીય આવે છે. ત્યારપછી અસં-પ્ય દ્વીપ-સમુદ્રો વ્યતીત થયા બાદ **કરાદ્વીપ** આવે છે, ત્યારબાદ અસંખ્યાતા દ્વીપ-સમુદ્રોનું ઉદ્ઘાંઘન થાય એટલે ક્રેાંચદ્વીપ આવે છે, ત્યારખાદ અસંખ્ય દ્વીપતું ઉદ્ઘંઘન થાય એટલે અનેક જાતના જે આભરણ-આભૂષણ છે તેમાંથી કાઇપણ એક આભૂષણના નામવાળા દ્રીપ આવે છે, ત્યારબાદ અસંખ્યદ્રીપ– સમુદ્રોનું ઉદ્ઘંઘન થતાં અનેક પ્રકારના વસ્ત્રો પૈકી કાઇ એક વસ્ત્રના નામવાળા દ્રીય આવે છે. એમ અસંખ્ય અસંખ્ય દ્રીપ સમુદ્રોનું ઉદ્ઘંઘન થતાં 'आमरण-बन्धांचे' એ ગાથામાં જે જે નામા આપેલા છે તે તે નામવાળા અનેક પ્રકારા-માંથી અનુક્રમે કાઇ પણ એક દ્રીપ આવે છે. અહિં એ શંકા થશે કે-જયારે અસંખ્ય અસંખ્ય દ્રીપ-સમુદ્રોને આંતરે આભરણ-વસ્ત્ર-ગંધ વિગેરે નામવાળા દ્વીપ સમુદ્રો છે તો વચમાં જે અસંખ્ય અસંખ્ય દ્વીપ-સમુદ્રો છે તે કયા નામવાળા છે ? તે શંકાના સમાધાનમાં સમજવું જોઇએ કે - વચમાં વર્તતા તે તે અસંખ્ય દ્વીપ–સસુદ્રાે શ'ખ–ધ્વજ-સ્વસ્તિક ઇત્યાદિ શુભનામવાળા જ છે. તાત્પર્ય એટલું છે કે વચમાં અસંખ્યદીય-સમુદ્રા ગમે તે નામવાળા હાય (તેનું અહિં પ્રયોજન નથી) પરંતુ અસંખ્ય અસંખ્ય દ્રીય-સમુદ્રોને અંતરે 'आमरण=वत्थ-गंघ' धत्याहि गाथामां डिंख नामवाणा द्वीपा अनुक्रमे आववा જોઇએ ? એમ સમજાય છે વળી આ ચાલુ **ગ્રન્થના હિસા**ણે 'રૂચકદ્વીપ' તેરમાં આવે છે ત્યારે શ્રી અનુયાગદ્રારના હિસાંબે 'રૂચકદ્રીપ' અગીઆરમા છે.

प ' जम्बृद्वीपलवणाद्यः शुभनामानो द्वीपसमुद्राः ' इति तत्त्वा॰ तृतीयाध्याये ।

॥ तीच्छोलोकवाति क्रमशः द्वीप-समुद्र स्थापना ॥

A TOTOTA

ી જેમ્પૂક્ષીય. ૨ લવણસમુક્ર. ૩ ધાતકીખંડ. ૪ કાલાદસમુક્ર. ૫ પુષ્કરવરદ્વીય.

ર્ કે પુષ્કરવરસસુદ્ર. હ વારૂણીવરદ્વીપ. ૮ વારૂણીવરસ**મુદ્ર. ૯** ક્ષીરવરદ્વીપ. ૧૦ ક્ષીરવરસમુદ્ર. ી ધૃતેવરદ્વીપ. ૧૨ ધૃતવરસસુદ્ર. ૧૩ ઇક્ષુવરદ્વીપ. ૧૪ ઇક્ષુવરસસુદ્ર. ૧૫ નંદીંશ્વરદ્વીપ.

૧૭ અર્ઘુષ્ટ્રીપ. ૧૮ અરૂણસમુદ્ર, ૧૯ અરૂણવરદ્વીપ. ૨૦ અરૂણવરસમુદ્ર. ૨૧ અરૂણવરાવભાસ દ્વીપ.. ૨૨ અરૂણવરાવભાસસમુદ્ર. રે૩ કેડલદ્રીપ. ૨૪ કેડલસમુદ્ર. ૨૫ કેડલવરદ્રીપ. ૨૬ કેડલવરસમુદ્ર. ૨૭ કેડલવરાવભાસદ્રીપ. ૨૮ કેડલવરાવભાસમમુદ્ર. १९ नं शियरसभुद्र.....हने अहिंयी त्रिप्रत्यनतार द्वीप-समुद्रो शरु थाय छे.

ર& અરૂંણુંપપાતદ્વીપ. ૩૦ અરૂણુાપપાતસમુદ્ર. ૩૧ અરૂણાપપાતવરદ્વીપ. ૩૨ અરૂણુાપપાતવરસમુદ્ર. ૩૩ અરૂણુાપપાતવરાવભાસદ્વીપ. ૩૪ અરૂણુાપપાતવરાવભાસસમુદ્ર.

ા" ૩૫ શ'ખેદ્વીપ. ૩૬ શ'ખસમુદ્ર. ૩૭ શ'ખવરદ્વીપ. ૩૮ શ'ખવરસમુદ્ર. ૩૯ શ'ખવરાવભાસદ્વીપ. ૪૦ શ'ખવરાવભાસસમુદ્ર.

્રેલ ૪૧ રૂચક્દ્રીપ. ૪૨ રૂચક્સમુદ્ર. ૪૩ રૂચક્વરદ્વીપ. ૪૪ રૂચક્વરસમુદ્ર. ૪૫ રૂચક્વરાવભાસદ્વીપ. ૪૬ રૂચક્વરાવભાસસમુદ્ર, ૪૭ ભુજંગદ્વીપ. ૪૮ ભુજગસમુદ્ર. ૪૯ ભુજગવરદ્વીપ. ૫૦ ભુજગવરસમુદ્ર. ૫૧ ભુજગવરાવભાસદ્વીપ.

પગ કુશહીપ. પ૪ કુશસસુદ. ૫૫ કુશવરહીપ. ૫૬ કુશવરસસુદ. ૫૭ કુશવરાવભાસહીપ ૫૮ કુશવરાવભાસસમુદ.

पर क्षे अवशवकाससभुद्र.

પ**લ્ કે**!ચેદ્રીપ. ૬૦ કેં!ચસમુદ્ર, ૬૧ કેં!ચવરદ્રીપ. ૬૨ કેં!ચવરસમુદ્ર, ૬૩ કેં!ચવરાવભાસદ્રીપ. ૬૪ કેં!ચવરાવભાસસમુદ્ર.

पुन: आहथा प्रत्येक शुभवस्तुना नामवाळा सर्व त्रिप्रत्यनेतारी असंख्याता द्वीप-समुद्रो, ते 🖈 प्रत्येक नामवाळा द्वीप-समुद्रो आंतरे आसंख्याता आवेला छे; नेभ डे:---

દ્રલદ્વીપ.	भेदाभ	र्भ	क र	યરદ્વીપ.	भ्दावश्मभुद	ાલદ્વીપ. મુલસસુદ્ર, મૂલવરદ્વીપ. મૂલવરસસુદ્ર મૂલવરાવભાસદ્વીપ. મૂલવરાવભાસસસુદ્ર.	भूलवशवसास्त्रस्र	×
હાર "	815		कार	*	હાર "	द्धार ,, ,,	&12 31 31	
ा जिल्ला जिल्ला	11c, 16	"		11 ,,	આંગા "	2	2	
٠ آن ټو	ह स	ŝ		٠ ٢٠٠٠	मु <u>न</u>	भेड़ " "	મેર્સ 11 11	
۳ 5°	₹ ⁶ &	2		* *	र इ.स.	क के		
i	1	ı	I	1	1	1	ı	1
	1	ı	ı	ŀ	1	1	!	ı
1	1		i* :	<u> </u>	- 2 - 2 - 1	- 17 - R - R - N - 18 - RA - R - R -	·	ı

आ प्रमाणे आहें असंख्यात द्वीप-समुद्रो आवेला छे तेमां सर्वेषी छेल्डो त्रिप्रत्यवतार सूर्य नामनो द्वीप-समुद्र आवेल छे. यथा:--असंख्यातमोः–स्थेद्वीप. स्थ्रेसभुद्र. सूर्थवरद्वीप. स्थेवरसभुद्र. सूर्थवरावलासद्वीप. सूर्यवरावलाससभुद्र.

॥ इति त्रिप्रत्यवताराः द्वीपलमुद्राः समाप्ताः ॥

हवे आहें अंतिम प्रत्येकनामबाळा पांच द्वीप-समुद्रो ते आ;---

१ દેવદ્વીપ-દેવસમુદ્ર. ૨ નાગદ્વીપ-નાગસમુદ્ર. ૩ યક્ષદ્વીપ-યક્ષસમુદ્ર. ૪ ભૂતદ્વીપ-ભૂતસમુદ્ર. अंतिम ૫ સ્વયું-भूरमध्द्रीय अने स्वयं भूरमध्यसमुद्र.

॥ इति तीच्छींलोकवर्ति द्वीप-समुद्रस्थापना यन्त्रं समाप्तम् ॥

આ પ્રમાણે કહેલા ત્રિપ્રત્યવતાર દ્રીપ-સમુદ્રો તે સૂર્ય વરાવભાસ સમુદ્ર મુધી બાળુવા, ત્યારપછી ૧ દેવદ્રીપ, ૨ નાગદ્રીપ, ૩ યક્ષદ્રીપ, ૪ ભૂતદ્રીપ, ૫ સ્વયં ભૂ-રમણદ્રીપ (અન્તરાલે તે નામાવાળા સમુદ્રો સમજ લેવા) આ પ્રમાણે ધાંચ દ્રીપ સમુદ્રો છે. આ દ્રીપ સમુદ્રો ત્રિપ્રત્યવતાર નથી તેમજ આ નામવાળા અસંખ્યાતા દ્રીપ પણ નથી, એટલું જ નહિ પણ અસંખ્યાતા (દ્રીપ) સમુદ્રોમાં આ નામના અન્યસ્થાને દ્રીપ યા સમુદ્ર પણ નથી, એ વિશેષતા છે. અંતિમ સ્વયં ભૂરમણદ્રીપ પછી તે નામવાળા સ્વયં ભૂરમણસમુદ્ર આવેલા છે. આ સમુદ્રની જગતી બાદ જેના અંત નથી તેવા અલાક આવેલા છે. આ પ્રમાણે સર્વ દ્રીપ-સમુદ્રનું સ્વરૂપ વર્ણ બ્યું, વિશેષ ' શ્રી દીવસાગર પન્નતિ ' (તથા દ્રીપ-સમુદ્રના કથનમાં પડતા તફાવત વિગેરે ' જીવસમાસાદિ ') થી જાણવા પ્રયત્ન કરવા. [ાાળરાાળકાાળકાાળધાા]

अवतरण;—હવે સકલ દ્વીપ–સમુદ્રાધિકારની પ્રશસ્તિએ પહેાંચેલા એવા બ્રન્થકાર મહર્ષિ પ્રત્યેક સમુદ્રવર્તી જલ કેવા સ્વાદવાળું છે? તથા તેમાં રહેલા મત્સ્યાદિનું પ્રમાણુ કેટલું છે? તે કહે છે;—

वारुणीवर खीरवरो, घयवर छवणो य हुंति भिन्न रसा। कालो य पुक्खरोदही, सयंभूरमणो य उदगरसा ॥७६॥ इक्खुरस सेसजलहि, लवणे कालोए चरिमि बहुमच्छा। पण सग दसजोयण सय, तणु कमा थोव सेसेसु ॥७७॥

સંસ્કૃત છાયા:—

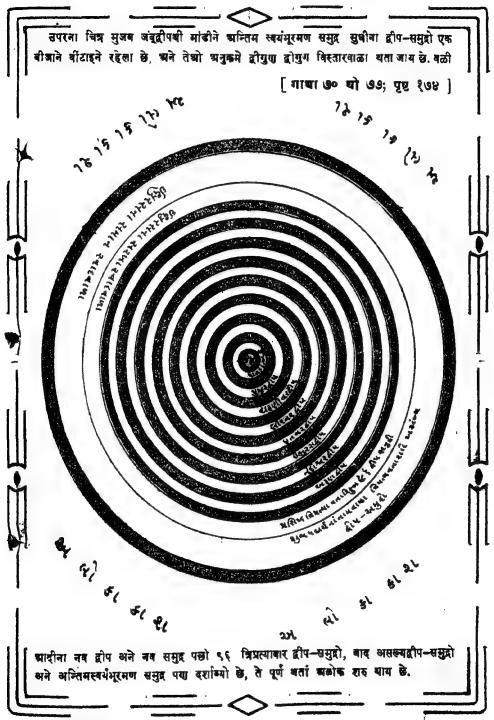
वारुणीवरः श्लीरवरो घृतवरो लवणश्च भवन्ति भिन्नरसाः । कालश्च पुष्करोदधिः स्वयम्भूरमणश्चोदकरसाः ॥ ७६ ॥ इश्लुरसाः शेषजलधयः लवणे कालोदे चरिमे बहुमत्स्याः । पश्च-सन्न-दशयोजनशत-तनवः क्रमेण स्तोकाः शेषेषु ॥ ७८ ॥

શખ્દાથ':—

बारुणीवर=वारुष्यीवर ससुद्र स्वीरवरो=क्षीरवर ससुद्र षयवर=धयवरससुद्र स्वणो=क्षवश्वससुद्र भिन्नरसा=शिक्ष २सवाणा कालो=डादीाहधि पुक्तवरोदही=पुष्डरवरसभुद्र सयंमूरमणो=स्वयं भूरभणुसभुद्र

६ उक्तं च, देवेन्द्र-नरकेन्द्र प्रकरणे-'देवे नागे जक्खे, भूए य सयंभूरमणे य । इक्तिके चेव भाणियब्वे तिपडोआरया नित्य ॥ १ ॥ १

तिर्यग्होवर्ति असंख्यद्वीप-समुद्रोनो सामान्य देखाव.

उदगरसा=पाष्ट्रीना स्वाहवाणा इक्खुरस=धक्षुरसना सेसजलहि=शेष सभुद्रो चरिमि=स्वयं भूरभाष्ट्रभां

पण-सग-दस जोयणसय=५००-७००-१००० थे। कन तणु कमा=शरीरवाणा अनुक्षमे सेसेसु=शेष सभुद्रोभां

गायार्थ:--विशेषार्थवत् ॥ ७६-७७ ॥

विशेषार्थ:—પહેલા લવણસમુદ્ર, ચાંથા વારૂણીવર સમુદ્ર, પાંચમા ખીરવર ઋતે છઠ્ઠો ધૃતવર એટલા સમુદ્રોના પાણી પાતપાતાના નામા પ્રમાણે ગુણવાળા અર્થાત્ ભિન્ન ભિન્ન રસવાળા છે એટલે કે જ્વળ=ખારૂં એટલે ખારાપાણીવાળા તે લવણ સમુદ્ર, वारणीवर=તે મિદરા શ્રેષ્ઠ=શ્રેષ્ઠ મિદરા (દારૂ) સરખું જલ છે જેમાં તે, खीरवर²—શ્રેષ્ઠ દુધ સરખા સ્વાદવાળું પાણી જેમાં છે તે અને ઘૃતવર તે ઉત્તમ ^હદ્યા સમાન સ્વાદવાળું જલ જેમાં હોય છે તે.

બીજો કાલાદિધિ, ત્રીજો પુષ્કરવર અને ચરિમ સ્વયંભ્રમણ એ ત્રેલે સમુદ્રો કુદરતી ^{૧૦}પાણી સરખા સ્વાદવાળા છે, અને બાકીના સકલ (અસંખ્યાતાએ) સમુદ્રો ^{૧૧}દ્દશુ—નામ શેલડીના રસ સરખા આસ્વાદવાળા છે.

આ સર્વસમુદ્રો પૈકી લવણસમુદ્રમાં ઉત્સેધાહ્યુલના માનવહે પ૦૦ યાજનના, ખીજા કાલાદિધિ સમુદ્રમાં ૭૦૦ યાજનના અને છેલ્લા સ્વયંભૂરમાથુસમુદ્રમાં ૧૦૦૦ યાજનના ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણવાળા મત્સ્યા (મગરા) વિગેરે હાય છે, તે સિવાયના શેષ

૭. ચંદ્રહાસાદિ ઉત્તમ મદિરાવાળું પરંતુ અહિંની જેમ ગંધાતા દુર્ગ ધી દારૂ સરખું નહિં.

૮. આ પાણી દુધ સરખું છે પણ દુધ સમાન નથી⊢દુધ જેવું *વેત વર્ણે છે ચાર શેર દુધમાંથી ત્રણુ શેર બાળીને શેર દુધ રાખી તેમાં શર્કરા નાખી પીતાં જેવી મીઠાશ લબ્ય થાય તેવી મીઠાશવાળું આ પાણી છે, તથા ચક્રવર્તી જેવાની જે ગાયનું દુધ પીએ તેનાથી એ અધિક મીઠાશવાળું આ પાણી પીનારને લાગે છે તથાપિ આ દુધથી દુધ-પાકાદિ ન થાય. આ સમુદ્રના ઉત્તમ પાણીને ઇંદ્રાદિક દેવા પરમતારક દેવાધિદેવાના જન્મ કલ્યાણક પ્રસંગે અભિષેકમાં વાપર છે.

૯. આ પાણી ઘી સરખું એટલે ઘી નહિ પરંતુ તેના જેવા સ્વાદવાળું, કારણ કે ઘી જેવું હોય તા તેથી પૂરી વિગેરે તળાય પરંતુ તેમ થતું નથી.

૧૦ અતિશય નિર્મળ સુંદર અને હલકું (આહાર શીધ્ર પચાવે તેવું) તેમજ અમૃત જેવી મીઠાશવાળું પાણી સમજવું.

૧૧ આ પાણી શેલડીના રસ સરખા સ્વદવાળું, પરંતુ શેરડીના રસ ન સમજવા. આ પાણી ચતુર્જાતક (તજ એલાઇચી કેસર અને મરી) વસ્તુને ચાર શેર શેલડીના રસમાં નાખી ઉકાળતાં ત્રણ શેર ળળવા દઇ એક શેર બાકી રાખીને પીવાથી તેમાં જેવા પ્રકારની મીઠાશના અનુભવ પ્રાપ્ત થાય તેથી અધિક મીઠાશ આ સર્વ સમુદ્રોના જલની જાણવી.

સસુદ્રોમાં ઉક્ત પ્રમાણુથી ક્રમે ક્રમે અલ્પ અને ભિન્ન ભિન્ન પ્રમાણુવાળા મત્સ્યાદિ હાય છે, ઉપર કહેલા ત્રણે સસુદ્રોમાં વિશેષે કરીને ઘણા મત્સ્યા હાય છે જ્યારે અન્ય સસુદ્રોમાં અલ્પ હાય છે.

વિશેષમાં લવણસમુદ્રમાં સાત લાખ કુલકાેટિ મત્સ્યાે હાય, કાલાેદધિમાં નવ-લાખ કુલકાેટિ અને સ્વયંભૂરમણસમુદ્રમાં સાડાબાર લાખ કુલકાેટિ મત્સ્યાે હાય છે.

॥ सर्वसमुद्राश्रयी जलवर्णन तथा मत्स्य प्रमाण यंत्र ॥

9"	6.5					
	લવણ સમુદ્રનું કાલાદિધ ,, પુષ્કરવર ,,	લવણ (ખારૂં) પાણી છે મેઘ જલવત્ "	૫૦૦ ૭૦૦ ન્હોના	થેા૦	ઉ _{ત્કૃષ્ટ} " પ્રમાણુવાળા	CONTRACTOR OF THE PARTY OF THE
	વારૂહ્યીવર ,, ક્ષીરવર ,,	મદિરા સમાન દુધ સમાન	,		?)	
Cul	ઘૃતવર ,, અસ [•] ખ્યાતા ,,	ગાયના ઘૃત સમાન સર્વ ઇક્ષુ રસ સમાન	, જુદી વ		., ાતના ,,	の心理を
	સ્વયં ભૂરમણું ,,	વર્ષાદના વારિવત્	१०००	યાજન	রিং <u></u>	

મત્યેક દ્રીપ-સમુદ્રો વજમયજગતીથી વીંટાએલા છે, જેમ નગરને કિલ્લા રક્ષણાથે હાય છે, તેમ આ જગતી મૂળમાં ખાર યાજન, મધ્યભાગે આઠ યાજન અને શિખર ઉપર ચાર યાજન પહાળી હાય છે તથા એકંદર વજારત્નથી શાલતી આ જગતી આઠ યાજન ઉંચી હાય છે.

આ જગતી ઉપર અનેક પ્રકારના વિવિધ વર્ણુ મય રત્નથી સુશાે લિત પદ્મ-વર વેદિકા હાય છે. આ વેદિકા બે ગાઉ ઉંચી અને ૫૦૦ ધનુષ્ય વિસ્તારવાળી છે. આ વેદિકાની ખન્ને બાજી ઉત્તમ પ્રકારના જીદી જીદી જાતના વૃક્ષાેવાળાં, ઘણી જાતના દેખાવાેવાળાં શ્રેષ્ઠ વના આવેલાં છે. આ વનખં ડામાં બ્યન્તર દેવ-દેવીઓ અનેક પ્રકારની ક્રીડાઓ કરે છે.

આ જગતીના મધ્યભાગે ચારે બાજી કરતું ઉક્તવેદિકાના પ્રમાણવાળું ગવાક્ષકટક (ઝરૂએા) આવેલું છે. એ કટકમાં વ્યન્તર દેવદેવીએ! સમુદ્રની લીલા—સુંદર લહેરાને અનુભવતાં વિવિધ પ્રકારની હાસ્યાદિક્રીડાએ કરતાં અનેક જાતનાં સુખાને અનુભવે છે. [૭૬ ॥ ૭૭]

इति प्रस्तुतद्वितीयसुवनद्वारे प्रासङ्गिकद्वीपसमुद्राधिकारः समाप्तः॥

्रे ।। तृतीयं द्वीप—समुद्राधिकारे लघु परिशिष्टं नं. ३ ॥ हैं ्राण्याः

ભરતી એાટનું સત્ય કારણ:—

તીચ્છાલાકવર્તા અસંખ્યાતા દ્વીપસમુદ્રો પૈકી કકત એક લવણસમુદ્રમાં જ ભરતી એાટના પ્રસંગ વર્તે છે, આપણે ૧ લાખ યાજનના જંબદ્રીપમાં આવેલા ભરતક્ષેત્ર માત્રમાં રહીએ છીએ, આ ભરતક્ષેત્રની (ઉત્તરદિશા સિવાય) ત્રણે દિશાએ લવણસમદ્ર મ્યાવેલા હાવાથા આ ભરતક્ષેત્રવર્તી માનવાને લવણસમુદ્રમાં થતા ભરતી-ઓટના પ્રસંગા વિશેષ પ્રકારે જોવામાં આવે છે. લવણસમુદ્ર જંબુદ્ધીપને ચારે બાજુએથી વીંટાઇને વલયા-કારે રહેલાે છે અને તેનાે ચક્રવાલ (વલય) વિષ્કંભ બે લાખ યાજન પ્રમાણ છે. આ સમુદ્રમાં ૧૦૦૦૦ યાજનના વિસ્તારવાળી અને સમભૂતલાની સમસપાટીથી ૧૬૦૦૦ યાં૦ અને સમુદ્રતલથી ૧૭૦૦૦ યોજન ઉંચી જલવૃદ્ધિ થાય છે. એ જલવૃદ્ધિની નીચે ચારે દિશા-એામાં એકએક માટા પાતાલકલશા આવેલા છે. આ કલશા માટા ઘડાના આકાર સરખા છે અને વજરત્નના હાય છે, આની ઠીંકરીની જાડાઇ ૧૦૦૦ યાજનની, ૧૦૦૦૦ યાજન મુંધે–નીચે પહેાળા અને તેટલાજ ઉર્ષ્વવસ્થાને પણ પ્હાળા એટલે કે ૧૦૦૦૦ **યાજનના** પ્હાળા મુખવાળા. મધ્યભાગે પ્હાળાઇમાં ૧ લાખ યોજન પ્રમાણના અને ૧ લાખ યોજન ભૂમિમાં ગયેલા છે. જેથી સમભૂમિની સમસપાટીથી ૧ લાખ યાે ઉપરાંત ૧૦૦૦ યાજન પ્રમાણ પૂર્ણથયે નીચે કળશનું તળીયું આવે છે તથા ઉપરથી ચારે કલશાઓ સમસપા-ટીમાં રહેલા છે. પૂર્વ દિશાના કળશનું નામ 'वडवामुख ' દક્ષિણદિશામાં ' केयूप ' પશ્ચિમ દિશામાં ' युप ' અને ઉત્તર દિશામાં ' ईश्वर ' આ પ્રમાણે મહાકલશા આવેલા છે. એક કળશથી ખીજા કળશનું અંતર ૨૧૯૨૬૫ યાજનનું છે. અને તે દરેક અંતરની પ્દ્વાળાઇ વિસ્તારમાં ૧૦૦૦૦ યાજનની છે. એ વિસ્તારમાં લધુ પાતાલકલશાની નવ પંક્તિએા સમાય છે. (જે ચિત્રા જોવાથી વિશેષ ખ્યાલમાં આવશે) એ નવે પંક્તિના થઇ એક કળશના આંતરમાં ૧૯૭૧ લઘુપાતાળ કલશાએા છે, એમ ચારે કળશના આંતરની નવે પ**ંક્તિના કુલ ૭૮૮૪ લધુ**પાતાલકલશા આવેલા છે. પ્રત્યેક કળશા ઉપર ગા પ**લ્**યાપમના આયુષ્યવાળા અધિપતિ દેવા હાય છે. આ લધુપાતાલકલશા માટા ચાર કલશાની અપેક્ષાએ પ્રમાણમાં તેનાથી ૧૦૦ મા ભાગે જાણવા, આ કળશા સચિત્ત પૃથ્વીના વજરત્નમય છે.

આ ચારે મહાપાતાળ કલશા ઉપર અનુક્રમે ૧ પલ્યાપમના આયુષ્યવાળા કાલ-મહાકાલ-વેલંખ-પ્રભંજન એ ચારે દેવા અધિપતિ તરીકે હાૈય છે. આ ચારે મહાકલશાની ૧ લાખ યાજન-ની ઉંડાઇને ત્રણુ ભાગે વહેંચતાં ૩૩૩૩૩ યોજન પ્રત્યેક ભાગમાં પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં પ્રથમ ભાગના ૩૩૩૩૩ લાગમાં કેવળ વાયુ ભરેલા છે-મધ્યના ૩૩૩૩૩ લાગમાં વાયુ અને જળ અંતે હોય છે. અતે ઉપરના ૩૩૩૩૩કું ભાગે કેવળ જળ હોય છે. (લધુ કલશમાં પણ આજ ક્રમ સમજવા, પરંતુ પ્રમાણ એાધ્યું સમજવું.)

હવે નીચેના અને ભાગમાં વાય રહેલા હાવાથી કુદરતીજ તેમાં માટા વાયરા વાય છે અને તે વાયુ અત્યન્ત ક્ષાેભ પામે છે. ક્ષોભ પામે એટલે આજુબાજુ નીકલવાના માર્ગ જોઇએ અને માર્ગ તાે છે નહિ ત્યારે ઉંચાે ઉછળે છે. (જેમ મનુષ્યાના ઉદરમાં રહેલાે શ્વાસાશ્વાસ-પ્રાણવાય સ્વાભાવિક ઊર્ષ્વ થઈ ઉચ્છાસરૂપે બહાર નીકળે છે તેમ.) બહાર ત્રીકળવાને ઈચ્છતા એવા વાય નીચેથી ઉછળતા ઉછળતા ત્રીજ ભાગમાં રહેલા જળને અને **પર'પરાએ** કળશની ઉપરના જળને ઉછાળે છે, જેથી ૧૬૦૦૦ યાજનની શિખારૂપે રહેલું ઉંચું જળ જ્યારે વાયુ ક્ષોભ પામે ત્યારે તે શિખાના અંતથી ઉપર બે ગાઉ વૃદ્ધિ પામે છે. આ જળકૃદ્ધિ જગત્ સ્વભાવાત્ તથા વેલ ધર-નાગકુમાર દેવાના ૧૨ ત્રણે દિશાવર્તી પ્રયત્નથી ત્રણે ભાત્તુએ તેમજ સમુદ્રના જ બહારના પ્રતિકૂળ માટા વાયરાથી આગળ વધતી અટકે છે, કારણ કે તે દેવા માટા કડછાવડે આગળ વધતા પાણીને અટકાવે જાય છે નહિં તાે એ સમુદ્રવેલની વૃદ્ધિ થયે અનેક નગરાને એકજ સપાટામાં ઉજ્જડ બનાવી નાખે, પરંતુ સમુદ્ર મર્યાદા છાડતાજ નથી, જેથી કંઇપણ નગરાદિ સ્થળા જલમય થઇ શકતા નથી એ એના અનાદિ સિદ્ધસ્વભાવ છે. આ કલશાના વાયુ જ્યારે શાન્ત થાય છે ત્યારે જલવૃદ્ધિ અને મુત્રેલું દુરવર્તી છીછરૂં પાણી ક્રમે ક્રમે લટતું સ્વસ્થાન ઉપર આવી જાય છે. આ જલ-વૃદ્ધિ પ્રત્યેક દિવસમાં બે વાર થાય છે. તેમાં પણ અનુક્રમે અષ્ટમી-ચતુર્દશી અને પૂર્ણિમા વિગેર દિવસામાં તા તે વાય સ્વાભાવિક રીતે અત્યન્ત ક્ષાભ પામે છે તેથી જલવૃદ્ધિ તે તે દિવસામાં ઘણી જેરમાં હાય છે. આ પ્રમાણે પાતાળકળશામાં રહેલા વાયુના ક્ષાલથી સાળહું એ યોજન ઉંચી લવણુસમુદ્રની જળશિષ્યા ઉપર બે ગાઉ ઉંચી પાણીની વેંસ વધવી **અ**તે તેના પરિણામે લવણસમુદ્રના દરેક વિભાગમાં તરંગા સાથે પાણીનું જં**ખ્**-ધાતકીની જગતી તરફ વધવું તેને મરતી કહેવાય છે અને તે શાંત થયે એટ કહેવાય છે.

અન્યદર્શનકારા તેમજ પાશ્ચાત્ત્ય વિદ્વાતા ચન્દ્રકળાની વૃદ્ધિ એ ભરતીનું અને ચન્દ્ર-કળાની હાનિ એ એાટનું કારણુ માને છે, પરંતુ યુક્તિ તેમજ ^{૧૩}શાસ્ત્રીય દષ્ટિથી વિચાર કરતાં ભરતી એાટનું કારણુ તો ઉપર દર્શાવ્યું તે છે.

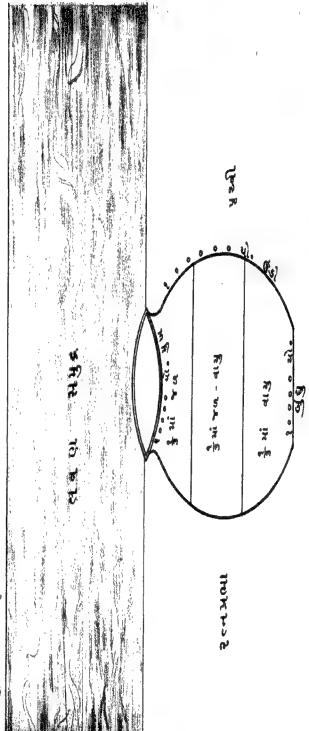
પ્રશ્ન-લવણસમુદ્રમાં થતા ભરતી એાટ સાથે અહિંના સમુદ્રના શું સંખંધ ?

૧૨ આ જલવૃદ્ધિને અટકાવનારા નાગકુમાર નિકાયના ૧૭૪૦૦, દેવા હાય છે. શ્રી સંઘના પ્રખળ પુન્યાદયેજ અને તથાવિધ જગત્ સ્વભાવેજ જલવૃદ્ધિ વૃદ્ધિ પામતી અટકે છે.

૧૩ જો ચન્દ્રકળાની હાનિ–વૃદ્ધિતે અંગેજ ભરતી એાટ થતા હોય તો ચન્દ્રકળાધી ખિલકુલ રહિત અમાવાસ્યાની રાત્રિએ ભરતીનું પ્રમાણ કેમ વધારે હોય છે ^શ તેમજ અક્ષયતૃતીયા વિગેરે ભરતીના દિવસોમાં ચન્દ્રકળાની વૃદ્ધિનું કારણ કચાંથી આવ્યું ^શ તથા દિવસે પણ ભરતી એાટ થાય છે તો તે વખતે ચન્દ્રકળા તો દેખાતી જ નથી!

॥ पाताल कल्झा ॥

લવલ્લ્યસ્ક્રદ્ધના અતિમધ્યભાગે ચાર દિશાએ ચાર માટા પાતાળકળશ છે, તે દરેક રત્તપ્રભાપૃથ્વીમાં ૧૦૦૦૦૦ યાજન લીડા છે, ૧૦૦૦૦૦ યોજનતું પેટ છે. ૧૦૦૦૦ યોજન પહેાળું સુખ છે, અને તેટલું જ પહેાળું છુમ (છુંધુ) છે, ૧૦૦૦ યોજન જાડી ઠીકરી છે, તેના ઉચાઇના કું ભાગમાં (૩૩૩૩૩કું યાં૦ માં) નીચે કેવળ વાસુ, ઉપરતા બીજા કું ભાગમાં જળ અને વાસુ, તથા ઉપરના કુ ભાગમાં કેવળ જળ છે.

हिवसमां लेवार तेथी अरती म्माट थाय छे. କ୍ ଏଏ ଓଡ଼ିଶ ଓ સામાન્યથી અને અમાવાસ્યાદિ તિશિઓામાં અત્યંત વાયુ ક્ષાભ થાય છે. કુ ભાગમાં રહેલા મહાવાયુષ્ટ્યા ક્ષાભ પામવાથી સમુદ્રતું

થી મહાદમ પ્રી-દીંગ પ્રેસ, દાષ્ટ્રાપીઠ-ભાવનગર.

ઉત્તર--- મહિંમાં જે સમુદ્ર આપણે જોઇએ છીએ તેને આપણે એક અગાધ સમુદ્ર આપણી સ્**યુલદ્રષ્ટિથી ક્રહી શકોએ**, બાકી લવસ્યુસમુદ્રની અપેક્ષાએ દેખાતા આ સમુદ્ર એક ખાડી માત્ર છે કારણ કે આ સમુદ્ર એ લવણસમુદ્રનીજ નહેર (સરખા) છે જે નીચેની ખીનાથી સમજી શકાય છે- જ્યારે અસંખ્ય વર્ષ પર થયેલા સગર નામા ચકુવર્તીએ સારાષ્ટ (કાઠિયાવાડ)માં વર્તાતા શ્રીશત્રુંજયપર્વત ઉપર રહેલા મશ્ચિરત્નમય શ્રીજિનિખિં ખોને કલિકાલના જીવાની વધતી લાભવૃત્તિના કારણે રક્ષણ કરવા આ શાધત અને મહાપૃવિત્ર પહાડની કરતા હું સમુદ્રને મૂકું જેથી આ રત્નમયર્બિબોનું લોભમાં આસકત થયેલા પંચમકા-.ળના જીવાેથી રક્ષણ થાય, એવા વિચાર લાવી લવણસમુદ્રના **અધિ**કાયક **સસ્થિત** દેવતું . આરાધન કરી લવણુસમુદ્રના જળને શત્રુંજ્યપર્વતની કરતું મૂકવા તે દેવને કરમાન કર્યું. આગ્રાને તાખે થએલા દેવે જ**ંખદ્રીપના પશ્ચિમદારેથી લવણસ**મુદ્રનું જળ વાલ્યું, અને ઠેઠ હાલમાં શત્રંજય-પાલીતાણા પાસે આવેલા તાલધ્વજ પર્વત (ગામ તલાજા] સુધી જળ લાવ્યા. એવામાં ઇન્દ્રમહારાજાએ ભરતમાં વર્તતા ભાવાનું નિરીક્ષણ કરવા ઉપયોગ મકરોા મકતાં આ અનિચ્છનીય બનાવ જોઇ તૂર્તજ સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વીઉપર આવી તે ચક્રવર્તીને ઉદ્દેશીને કહ્યું, કે હે સગર! કલિકાળમાં થનારા જીવાને શ્રીસિદ્ધાચલતીર્થ એ આ સંસારસમુદ્રમાંથી છૂટવા માટે અણ્મોલ કારણ છે. જો કલિકાળના જીવા એ તીર્થના દર્શનને નહિ પામે તેા તે બીચારાને તરવાને પ્રયળ કારણ કર્યું ? આ શત્રુંજયપર્વત અનંતા સિહ્દજીવાતું સ્થાન હોવાથી તેની એક રજ પણ પવિત્ર છે. આપણે બાલીએ છીએ કે ' કાંકરે કાંકરે અનંતા સિષ્ધ્યા. ' આ પર્વતને સ્પર્શ કરનાર દ્વારા પણ જવ માત્ર અવશ્ય 'ભવ્ય' કહેલાે છે. સર્વપર્વાતામાં આ પહાડ પવિત્ર છે, આના વિમલાચલ*. શત્ર'જય સિદ્ધક્ષેત્ર–ઇત્યાદિ અનેક નામા પડેલાં છે. માટે જો આ તીર્થ કરતા સમૃદ્ધ મુકારો તેા આલંખન વિના ભવ્યાત્માઓની શી દશા થશે!

આ પ્રમાણે તેની આગળ સર્વ માહાત્મ્ય વર્ણવતાં તૂર્તજ તે સમુદ્રતે શત્રુંજય ફરતા મુકતાં અટકે છે, અને એથી અત્યારે પણ જોઇ શકીશું કે એ સમુદ્ર તલાજા સુધી આવેલો છે અને જાણે પાછા વળી ગયા હોય તેવા લાગે છે. ત્યાં આગળ સામા કિનારા પણ દેખાય છે. વિશેષ માટે જીઓ શત્રું જ માપણે દેખીએ છીએ એના વિભાગ ઓળખી શકાય તે માટે તે તે સ્થાનાની અપેક્ષાએ અનેક ખ્તામા થયાં છે. આ પ્રમાણે આ દશ્યમાન્ સમુદ્રના સંખધ લવણુસમુદ્ર સાથે હોાવાથી આવી મહાન્ જલવૃદ્ધિનું ખળ ખધેય અસર કરે એમાં વિચારવા જેવું રહેતું નથી.

આ પાતાલ કળશાઓ અન્ય કાઇ સમુદ્રમાં નથી જેથી લવણુસમુદ્ર સિવાય અન્ય સમુદ્રોમાં ભરતી એાટ પણ નથી.

^{*} यदुक्तं श्रीहीरसौभाग्यटीकायाम्-

^{&#}x27; सर्वेषामपि शैकानामुकतो विमलामकः । यदारोहेण लोकामं, प्राप्यते वाककेरिक ॥ १ ॥ १

તીચ્છાલાકવર્તા અસંખ્યાતા દીપસમુદ્રી આવેલા છે. અન્ય દર્શનકારા સાત દીપ (તે સાત) સમુદ્ર માને છે, તેમ માનવામાં શું કારણ બન્યું તે આગળ આવે છે, પરંતુ અહિં એટલું જણાવવું જરૂરી છે કે—સર્વદ્રા ભગવંતા કદાપિ અન્યથા બાલતાજ નથી, જેઓએ રાગદ્રેષના નિર્મૂલ ક્ષય કર્યા પછીજ જે વચનાચ્ચાર કર્યા હોય તે સર્વથા સત્ય જ હોય છે, કારણ કે અસત્ય બાલવાનાં કારણોના તેઓએ ક્ષય કર્યા છે. તે સર્વદ્રા પ્રભુના વચનમાં સંશયને તા સ્થાનજ હોતું નથા. જેઓએ અલ્પણહિ કે અલ્પન્નાન થવાથી જે જે વસ્તુને જેટલા રૂપમાં દેખી તેથી તેટલી કહી, પરંતુ તેથી તે તેટલીજ છે અથવા વસ્તુ આગળ છે જ નહિ એમ કેમ કહેવાય ?

॥ सातद्वीपनुं मन्तव्य॥

આ સાત દ્વીપ-સમુદ્રની પ્રરૂપણા ભગવાન મહાવીર મહારાજાના સમકાલીન શિવ-નામા રાજર્ષિ હતા તેઓએ કરી છે, તેઓને ઉત્ર તપસ્યા તપતાં અલ્પપ્રમાણનું વિભાગતાન થયું, તે ત્રાનથી યાવત સાત દ્વીપસમુદ્રો દેખી શક્યા, આગળ જોવાની શક્તિ જેટલું જ્ઞાન નહિં હેાવાથી ન દેખી શક્યા તેથી તે રાજર્ષિએ '૭ દીપ–સમુદ્રોજ માત્ર લાકમાં છે, ' આ પ્રરૂપણા સર્વાત્ર પ્રસરાવી. લાેકા તાે ગાડરિયા પ્રવાદ જેવા છે–તે લઇ ચાલ્યા. આ વાત ભગવાન મહાવીર મહારાજાએ જાણી અને સર્વત્ર ભગવંતે તે વસ્તુના સત્ય સ્ફ્રાટ કર્યો, તે વાત કર્ણાપકર્ણ શિવરાજર્ષિએ જાણી, તેઓએ પણ ભગવાન સમીપેજ આવી પ્રશ્નાત્તર કરવા માં થા (ભુએ શ્રી ભગવતીસૂત્ર શબ્ ૧૧, ઉબ્ ૯ માે.) છેંવટ પાતાનું સમાધાન થયું અને પાતાને થએલ શંકાનું નિવારણ કરનાર પરમકારૂણિક પરમાત્મા ^{૧૪}મહાવીરદેવ ઉપર ચએલા પ્રેમને લઇ ભાવના ભાવતાં તેમણે પણ તે વરતુ દેખી શકવાને સમર્થ એવું કેવલગ્રાન પ્રાપ્ત કર્યું જેથી સ્વશંકા દૂર થઈ, પરંતુ પૂર્વે પ્રસરેલી વાત પૂર જોસમાં ફેલાએલી અને એ માન્યતાને પાછળથી ચએલા અલ્પન્ન રૂપિ-એ મર્વ શની મહત્તા ધટાડવા તથા તેથી જુદાપાયું ખતાવવા સર્વ શથી વિરુદ્ધ વાત પુરાણાદિમાં પ્રક્ષેપી, આથી તે વાયકા અત્યાર સુધી ચાલી આવી છે. આજ સમુદ્રને માન્ય કરનારાઓ ધડીભર વિચાર કરે કે જ્યારે એ રાજિવિને જ્યાં સુધી જ્ઞાન નહેાતું થયું **વ્યાને દ્વીપસમુદ્રની પ્રરૂપણા કરી ન હતી ત્યારે દ્વીપસમુદ્રને અંગે તેઓ શું માનતા હશે ?** અરે! હમણાના દાખલા વિચારીએ કે-જ્યારે કાલંબસે અમેરિકા શાધ્યા ન હતા. ત્યાં સુધી પૃથ્વી અમુક પ્રમાણમાં મનાતી હતી! જેમ જેમ તેઓમાં મંશાધન શક્તિના વિકાસ વધ્યા તેમ તેમ આગળ વધતા ગયા. થાડાક સમય પહેલાં પાશ્ચાત્યાએ અમેરિકાથી પહા ચ્યાગળ ભૂમિનું શોધન કર્યું છે અને હ**ભુ**પણ સ્વશક્તિના વિકાસ કરી રહેલા છે. તેમ અહિં પણ જેટલે જેટલે અંશે જ્ઞાનશક્તિના વિકાસ વૃદ્ધિ પામતા જાય તેટલે તેટલે અંશે અવશ્ય અતીન્દ્રિય વસ્તુઓ પણ આત્મસાક્ષાત્ થતી જાય, એથી વસ્તુના

૧૪ શિવરાજઋષિ વિપર્યય દેખતારે, દ્વીપસાગર સાત સાતરે, વીરપસાયે દેષ વિભગ ગયારે, પ્રગટથો અવધિગુણ વિખ્યાતરે. [ज्ञानपं० देववंदन]

અભાવ તા નજ કહી શકાય. અતીન્દ્રિય વસ્તુને જો શ્રહાગમ્ય ન ગણવામાં આવે અને તેની સામે હક્ષો મચાવાય, દલીલા રજી કરાય તા હું તેવા આત્માઓને સંદેશું છું કે— તમારા ભાષાના ભાષા થઇ ગયા એને તમે દેખ્યા હતા? જવાળમા ના જ. એમ છતાં તે અતીન્દ્રિય પિતાના પિતા તા હતા ' તેવું અસ્તિત્વ કેમ વિચારી શકા છા? માટે અતીન્દ્રિય એવી વસ્તુઓ પણ શ્રહાથી—યુક્તિથી માન્ય રાખવી પહે છે, નહિં તા પરભવને (પરલાકને) વિષે શંકા ઉત્પન્ન થાય અને નાસ્તિકવાદીઓના મતમાં ઉભું રહેવું પહે. જૈન સિદ્ધાન્તકારાએ બાળજીવાના હિતાર્થ આશ્રર્યરૂપ એવા પદાર્થા પણ યુક્તિ—શ્રહાગમ્ય થાય ત્રે માટે અનેકાનેક યુક્તિએ આપી છે, પરંતુ જે પદાર્થો યુક્તિથી પણ ન સમજવી શકાય એવા હોય ત્યાં ' શ્રહા ' એ જ પ્રમાણ છે. એથી તા ક્ષેત્રસમાસના કર્તા જણાવે છે કે:—

' सेसाण दीवाण तहोहहीणं, विभारवित्त्थारमणोरपारम् । सथा सुयाओ परिभावयंतु, सर्व्वाप सव्वन्तुमङ्कचित्ता ॥ १ ॥ '

અર્થ: —શેષ દીપ—સમુદ્રોની ખુદ્ધિથી પાર ન પામી શકાય તેવી અપાર વિચારણાના સર્વ સ્વરૂપને સર્વદ્રના મતમાં એક ચિત્તવાળા થઇને શ્રુતના અનુસારે પરિભાવા (વિચારા.) આ કથનમાં ગંભીર ઉદ્દેશ સમાયેલો છે. ગ્રાનીએ આપણને ઢુંકામાં સમજાવી દીધું કે જો આગમપ્રમાણુ યા સર્વગ્રપ્રમાણુ વસ્તુનું શ્રદ્ધાપણું નહિ વિચારીએ તો તો સમગ્ર ચાદરાજ લોકનું એવું આશ્ચર્યકારક સ્વરૂપ છે કે જે સ્વરૂપ કાઈ પણ દર્શનમાં કાઇ પણ ઠેકાણું નથી અને હોય તો તે જૈનદર્શનકારકને ત્યાંજ છે. કારણું કર્યાં ભગવાંતનું કથન! તેમાં શું પૂછવાનું ? માટે તે ખધા સ્થાને શ્રદ્ધા ઉડી જશે, કારણું જે જ્યાં યુક્તિએ કામ કરતી ન હોય એવા અતીન્દ્રિય પદાર્થોને સમજાવવા કયાંથી ? તું એટલાજ વિચાર કર કે આપણી સુદ્ધિ કેટલી ? દ્રૂપ મંદ્રૂક જેટલી અને ગ્રાનીના ગ્રાનની અગાધતા કેટલી ? ગામડાના ગામડીઓએ વિદ્યાયલ પેરીસ જેવા શહેરાની ગ્રામ્યાપેક્ષાએ મહાન સુરમ્યતાને સમજી પણ શું શકે ? અતીન્દ્રિય પદાર્થોની શ્રદ્ધા માટે નંદ્યા કૃતિ માં શ્રીમાન્ મલયગિરિજી મહારાજાએ કહ્યું છે કે:—

' समानविषया यस्माद्वाध्यवाधकसंस्थितिः । अतीन्द्रिये च संसारे-प्रमःणं न प्रवर्तते ॥ १ ॥ '

એ વચનને અનુસરી હે ભગ્યાત્માએ તમે સર્વ ત્રભાષિત વચનમાં શ્રહાવાળા થાએ; જે શ્રહાને પામી પર પર કર્મ ક્ષય કરતાં કેવલત્તાન પ્રાપ્ત કરી સ્વતઃ સર્વ ત્રપહ્યું પ્રાપ્ત કરી સર્વ વસ્તુને આત્મસાક્ષાત્ જોનારા થઇ શકા.

ેવધુમાં આ અમંખ્યાતા દ્વીપ-સમુદ્રોની રત્નમય જગનીઓનું પ્રમાણું એક સરખું હોવાથી દેવોને અથવા તેવા વિશિષ્ટતાનીને તેના કાઇ વિલક્ષણ દેખાવ થઇ પડે છે.

॥ इति तृतीयं द्वीप-समुद्राधिकारे लघुपरिशिष्टम् ॥

सर्वद्वीपसमुदायाश्रयी चन्द्र-सूर्यसंख्याकरण तथा अन्तरविचार ॥

अवतरण;—પૂર્વે અસંખ્યાતા હીપ-સમુદ્રનું વર્લુન કરવાપૂર્વક પ્રત્યેક સમુદ્રના પાણીના સ્વાદ તેમ જ વર્લુ કેવા હાય ? તે જણાવ્યા બાદ હવે જયાતિષીનિકાયના વિષય ગ્રહેલ કરતાં પ્રથમ મનુષ્યક્ષેત્રમાં કેટલા ચન્દ્ર—સૂર્ય હાય તે અતલાવવા પહેલાં અસંખ્ય દીપ-સમુદ્રો પૈકી કયા દીપ-સમુદ્રમાં કેટલા ચન્દ્ર—સૂર્ય હાય ? તે જાલુવા માટે બે ગાથાવદે 'કરલુ' ના નિર્દેશ કરવામાં આવે છે. આ બાબતમાં ત્રલુ મત છે તેમાં ચન્થકાર મહિષે પ્રથમ પાતાના મત જલાવે છે;—

'दी सिस दो रिव पढ़में, दुगुणा लवणिम धायईसंडे। बारस सिस बारस रिव तप्पाभेइ निदिद्व सिस—रिवणो॥७८॥ विगणा पविल्या अणंतराणंतरंति विकासिस्य।

तिग्रुणा पुविस्तज्ज्ञ्या, अणंतराणंतरंमि खित्तम्मि । कास्रोए बायासा, बिसत्तरि पुरकरद्धम्मि ॥ ७९ ॥

સંસ્કૃત છાયા;—

द्रौ शशिनौ द्रौ रवी प्रथमे द्विगुणा लवणे धातकीखण्डे। द्वादश शशिनो द्वादश खयस्तत्प्रभृतिनिर्दिष्टशशिख्यः

11 66 11

त्रिगुणाः पूर्वयुक्ता अनन्तरेऽनन्तरे क्षेत्रे । कालोदे द्वाचन्वारिंशत द्विसप्ततिः पुष्करार्धे

11 99 11

१५ सरभावे।;—' घायइसंडप्पमिइ, उद्दिहा तिगुणिया भवे चंदा । आइह्रचंदसिहया ते हुंति अणंतरं परतो ॥ १ ॥ आईचाणंपि भवे एसेव बिही अणेण कायव्यो । वीवेस समुदेस य एमेव परंपरं जाण ॥ २ ॥ १ ॥

શાબ્દાથં;--

लवणिम=सवश्वसभुद्रने विषे धायइसंडे=धातडी ખંડમાં तप्पमिइ=ते धातडी ખંડ પ્રમુખદ્રી પાને विषे निविद्व=के संभ्या डेस्डेसी ससिरविणो=सूर्थ-चन्द्रनी पुन्विक्षज्ञया=पूर्व ना युक्त करीक्षे अणंतराणंतरिम खित्तमि=आशल आशलना क्षेत्र(द्वीप)भां विसत्तरी=अद्धितिर पुक्खरद्विम=पुष्क्षराधिभां

गाणार्थ:—પહેલા જંખ્દીપને વિષે છે ચન્દ્ર અને છે સૂર્ય હાય, બીજ લવબુસમુદ્રમાં ચાર ચન્દ્ર તથા ચાર સૂર્ય, ધાતકીખંડમાં બાર ચન્દ્ર અને બાર સૂર્ય હાય. આ ધાતકીખંડના ચન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યાને ત્રભ્રુગુણી કરતાં જે સંખ્યા આવે તે સંખ્યામાં પહેલાના દીપસમુદ્રના ચન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યાને (અર્થાત્ જંખૂ અને લવબુના થઇ આઠ આઠ ચન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યાને) ઉમેરતાં બેતાલીશ—ચન્દ્ર—સૂર્ય કાલાદસમુદ્રમાં છે. આ આવેલ સંખ્યાને ત્રિમુજ કરી પૂર્વના દીપ—સમુદ્રની સંખ્યા ઉમેરતાં જે સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય તેનું અર્ધ કરવાથી અર્ધ પુષ્કરવર દીપના ૭૨–૭૨ ચન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યા આવે. ાા ૭૮ ાા ૭૯ના

विशेषार्थ:—પહેલા જંખ્દીપને વિષે બે ચન્દ્ર અને બે સૂર્ય છે, તેમાં દિવસ રાત્રિને ઉત્પન્ન કરનાર બે સૂર્યો છે અને તિધિઓને ઉત્પન્ન કરનાર બે ચન્દ્રો છે. આ જંખ્દીપમાં ચન્દ્ર અને સૂર્ય સંખંધી જ જ્યોતિષીનાં વિમાના છે તેમ નથી પરંતુ પ્રત્યેક ચન્દ્રના પરિવાર રૂપ ૮૮-૮૮ ચહાનાં ૨૮-૨૮ નક્ષત્રાનાં અને ૧૧૯૭૫ -૧૧૯૭૫ કાડાકાડી તારાઓનાં વિમાના પણ રત્નપ્રભાગત સમભૂતલાપૃથ્વીથી ૭૯૦ યાજન ગયા ખાદ શરૂ થાય છે અને ૧૧૦ યાજનમાં સમાપ્ત થાય છે. અહીદીપવર્તી મનુષ્યક્ષેત્રમાં કૃત્રિમ નહીં પરંતુ સ્વભાવસિદ્ધ આ જ્યાં વિમાના અનાદિકાળથી અચળ એવા મેરૂપર્વતની ચારે ખાજુ પરિમંડલાકાર મિલ્મો (વલયાકારે) પરિભ્રમણ કરતાં સ્વપ્રકાશ્ય ક્ષેત્રામાં દિવસ અને રાત્રિઓના વિભાગા કરે છે, એટલું જ નહિં પણ તદુપરાંત અઢીદીપરૂપ આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં અનન્તસમયાત્મક જે કાળદ્રવ્ય તે આ સૂર્ય-ચન્દ્રની પરિભ્રમણ-રૂપ ક્રિયાથી વ્યક્ત થાય છે અને વર્ત્તનાદિ અન્ય દ્રવ્યોના પરિણામની અપે-ક્ષાથી રહિત જે અદ્ધાકાળ તે મનુષ્યક્ષેત્રમાં વર્ત્ત છે. આજ અર્થને વિશેષ સમર્થન કરતી શ્રી વિશેષાવશ્યક ભાષ્યની નિસ્ન ગાથા આ પ્રમાણે છે;—

धरकिरियाविसिद्धो, गोदोहाइकिरियासु निरवेरको । अद्भाकालो भणद समयस्वेत्तम्मि समयाइ ॥१॥ વળી સમગ્ર મનુષ્યક્ષેત્રમાં સમય—આવિલકા—મુહુર્ત્ત-દિવસ—માસ—સંવ-ત્સરાદિ સર્વ કાળને કરનાર મુખ્યત્ત્વે ચર સૂર્ય (ની ગતિક્રિયા) જ છે, અને તે ચર સૂર્ય (ની ગતિ)થી ઉત્પન્ન થતા કાળની અપેક્ષારાખી જ્ઞાનીમહ-વિંઓએ મનુષ્યક્ષેત્રનું (સમયક્ષેત્ર) એવું બીજીં નામ આપેલ છે. વધુમાં એ સમય—આવિલકાદિ સર્વવ્યાવહારિક કાળ આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં જ છે, અઢીઢીપ અહારના દ્રીપસમુદ્રોમાં આ વ્યાવહારિકકાળ વર્ત્ત તો નથી, પરંતુ તે અઢીઢીપ અહારના ક્ષેત્રામાં કાઇ પણ સ્થાને પંચાસ્તિકાયના પર્યાયરૂપ પારિણામિક કાળ્ (કાળાણ્યુલ્ય) તો છે જ. જે માટે કહ્યું છે કે—

' समयाविलकापश्च-मासर्चियनसञ्ज्ञकः । नृलोक एव कालस्य वृत्तिर्नान्यत्र कुत्रचित् ॥ १ ॥ '

ઉપરના લખાણથી કદાચ કાેઇને શંકા થવાના સંભવ છે કે-જ્યારે વ્યાવ-દ્વારિકકાળ અઢીદ્વીપ બહાર નથી તો તે અઢીદ્વીપ બહાર રહેનારા તિર્થ ચાનું તેમ જ દેવ-નારકાેનાં આયુષ્ય વિગેરે સ્થિતિકાળનું પ્રમાણ જે સિદ્ધાન્તાેમાં આવે છે તે પ્રમાણે કયા કાળની અપેક્ષાએ સમજવું? આ શંકાના સમાધાનમાં સમજવાનું જે 'ચક્કીલિકા' ન્યાયથી સમયક્ષેત્રમાં રહેલ વ્યાવહારિકકાળ દ્રવ્યથી તે તે વસ્તુના પારિણામિક કાળ ઘટાવી શકાય છે.

એ સમયાદિ કાળને કરનારા સુર્યા પૈકી એક સૂર્ય મેરૂની દક્ષિણદિશામાં હાય ત્યારે બીજો સૂર્ય ઉત્તરદિશામાં હાય, એક ચન્દ્ર મેરૂની પૂર્વદિશામાં હાય ત્યારે બીજો પશ્ચિમદિશામાં હાય, એમ પરસ્પર પ્રતિપક્ષી દિશામાં ચારિકયા હાય છે. આ બે ચન્દ્ર અને બે સૂર્ય જંબૂદીપમાં રહેલા ક્ષેત્રાને પ્રકાશિત કરે છે. એક ચન્દ્ર—સૂર્ય કેટલું ક્ષેત્ર પ્રકાશિત કરે ? તે આગળ પ્રસંગ ઉપર કહેવાશે.

લવણસમુદ્ર જંખ્થી દ્વિગુણ (૨ લાખ) પ્રમાણવાળા હાવાથી તેમાં ચન્દ્ર —સૂર્યની સંખ્યા પણ જંખૂના ચન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યાથી દ્વિગુણ એટલે ચાર ચન્દ્ર અને ચારની સૂર્ય છે ત્યાર ખાદ ધાતકીખંડનું ક્ષેત્ર તેથી પણ દ્વિગુણ (ચાર લાખ યાજન) છે. આ ધાતકીખંડમાં ચન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યા ખાર—ખારની છે. હવે કાળાદધિ સમુદ્રથી અન્તિમ સ્વયંભૂરમણ સુધીના દ્વીપસમુદ્રોમાં ચન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યા જાણવાનું ' કરણુ' અતલાવે છે

જે દ્વીપ-સમુદ્રના ચન્દ્ર-સૂર્ય વિગેરેની સંખ્યાનું પ્રમાણ કાઢવું હાય તેની પહેલાં જે દ્વીપ અથવા સમુદ્ર હાય તેમાં વર્ત્તતી ચન્દ્ર-સૂર્યાદિની સંખ્યાને ત્રણ ગુણી કરવી અને જે દ્વીપની ચન્દ્ર અને સૂર્યની સંખ્યાને ત્રણ ગુણી કરી કે તેની પહેલાના જંખૂંકીપથી લઇને અધા ક્રીય-સમુદ્રોના ચન્દ્ર-સૂર્યોની સંખ્યાને તે ત્રશ્રુશ્થી કરેલ સંખ્યામાં ઉમેરવી એમ કરતાં જે સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય તે ઇષ્ટક્રીય અથવા સમુદ્રના ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા જાણવી. જેમકે કાલાે દિધસમુદ્રના ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા જાણવી હાય તા ધાતકીખંડના આર ચન્દ્ર-આર સૂર્યની સંખ્યાને ત્રશ્રુશાણી કરતાં (૧૨×૩=૩૬) છત્રીશ આવે, તેમાં જંખૂ અને લવણના મળી છ-છ ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યાને ઉમેરતાં (૩૬+૬=૪૨) છે તાલીશ ચન્દ્ર ખને છે તાલીશ સૂર્ય આઠ લાખ યોજનના વિસ્તારવાળા કાલાે દિધ સમુદ્રમાં આવે. તેજ પ્રમાણે અર્ધ પુષ્કરવર ક્રીપ માટે પણ સમજવું. તે આ પ્રમાણે, કાલાે દિધ સમુદ્રના-૪૨ ચન્દ્ર અને ૪૨ સૂર્યને ' મત્રણ શરણા કરી પૂર્વના ક્રીપ-સમુદ્રોમાંના ૧૮ ચન્દ્ર-સૂર્ય ઉમેરતાં આખા સાળ લાખ યોજનના વિસ્તારવાળા પુષ્કરવર ક્રીપમાં ૧૪૪ ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા પાપ્ત થાય. આપણને અર્ધ પુષ્કરદ્રી પના ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા ઇષ્ટ હાવાથી ૧૪૪ તું અર્ધ કરતાં ૭૨ ચન્દ્ર અને ૭૨ સૂર્યની સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય. આ 'કરતાં ૭૨ ચન્દ્ર અને ૭૨ સૂર્યની સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય. આ 'કરતાં ૭૨ ગમે તે ઇષ્ઠ ક્રીય-સમુદ્રના ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા સહેલાઇથી પ્રાપ્ત થઇ શકે છે.

મનુષ્યક્ષેત્ર ળહારના દ્વીપ-સમુદ્રોમાં વર્ત્ત ચન્દ્ર-સ્પીંનું પરસ્પર અંતર સંગ્રહણીની ગાથા દપ-દદ મી પ્રમાણે પચાસ હજાર યાજનનું હાવાથી તેમજ ક્ષેત્ર-વિસ્તાર વિશેષ પ્રમાણુના હાવાથી એ ચન્દ્રસ્પીની સમબ્રોણ અથવા પરિસ્ય-શ્રેણું સંખંધી વ્યવસ્થા માટે કાઇ પણ પ્રકારના નિર્ણય કરવા સુદ્દુષ્કર જણાવાથી પ્રતિ દ્વીપ-સમુદ્રમાં ચન્દ્ર-સ્પીની સંખ્યા જણાવનારૂં આ ' ત્રિગુણકરણ ' મનુષ્યક્ષેત્રમાં જ સમજનું કે પ્રત્યેક દ્વીપ-સમુદ્રો માટે સમજનું ? એવા પ્રકારના તર્ક કાઇ વિચારશીલ-પ્રજ્ઞાવાન વ્યક્તિને થાય તે અસ્થાને નથી, તાપણ પૂર્વ શ્રીમલયગિરિમહર્ષિએ તેમજ ચન્દ્રીયાટીકાકારમહારાજાએ શ્રી સંગ્રહણીવૃત્તિમાં જણાવેલા પાઠથી ' ત્રિગુણકરણ ' ના વિષય માટે પૂર્વોક્ત તર્ક-વિચાર કરવા તે વાસ્તવિક લાગતું નથી. તે પાઠ આ પ્રમાણે—

' मूळसंप्रहण्यां क्षेत्रसमासे च सकलश्रुतजलिधना क्षमाश्रमणश्रीजिनभद्र-

९७-तथा चोक्तं मंडलप्रकरणे;-'सिसरविणो दो चउरो, बार दु चत्ता विसत्तरि अ कमा। जंबूलवणाइसु पंचसु गणेसु नायव्वा ॥ १॥ '

१८ सेत्रसमासेऽपि तथैवोक्तं, तद्यथा-'चउ चउ बारस बारस, छवणे तह घायइम्मि ससि दरा। परओ दहिदीवेसु, तिगुणा पुन्विल्लसंजुला॥ १॥ '

गणिना सर्वद्वीपोद्धिगतचन्द्राकांभिधायकमिदमेव करणमभिहितं, यदिपुनमर्नुष्य-क्षेत्राद्वहिश्चन्द्रादित्यसङ्ख्याऽन्यथा स्यात् तत आचार्यान्तरैरिव तत्प्रतिपत्तये करणा-म्तरमप्यभिहितं स्यात्, न चाभिहितं, ततो निश्चीयते सर्वद्वीपोद्धिष्वद्मेव कर-णमनुसर्त्तव्यमिति, केवलं मनुष्यक्षेत्राद्वहिश्चन्द्राकाः कथं व्यवस्थिता इति चन्द्र-प्रज्ञस्यादौ नोक्तम् ?'इत्यादि ॥

ભાવાર્થ:—"મૂલસંગ્રહણી તથા ક્ષેત્રસમાસમાં સમગ્રશ્રુતમહાદિધ શ્રી જિનભદ્રગણી ક્ષમાશ્રમણ મહારાજાએ સર્વ દીપ-સમુદ્રમાં ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા જણાવનારૂં આ 'ત્રિગુણુકરણજ ' કહેલું છે, જો મનુષ્યક્ષેત્રથી બહારના દીપ-સમુદ્રોમાં ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા બીજી રીતે હાત તા જેમ બીજા આચાર્યોએ કહ્યું છે તે પ્રમાણુ તે સંખ્યાને જણાવનારૂં (ત્રિગુણુકરણુ સિવાય) બીજીં કરણુ પણુ કહ્યું હાત, અને કહ્યું તા નથી, માટે નિશ્ચય થાય છે કે સર્વદ્રીપ-સમુદ્રોમાં ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા જાણવા માટે આ ત્રિગુણુકરણુજ ગણવું. ફક્ત મનુષ્યક્ષેત્ર બહાર ચન્દ્ર-સૂર્યોની કેવી રીતે વ્યવસ્થા છે તે ચન્દ્રપત્રસિ વિગેરે ચન્થામાં કહ્યું નથી."

શ્રીમાન મલયગિરિમહારાજાએ તેમજ ચન્દ્રીયાટીકાકારમહર્ષિએ શ્રી ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તિ, સૂર્ય પ્રજ્ઞપ્તિ તેમજ જીવાલિગમ પ્રમુખ સૂત્રોના આધારે પૂર્વોક્ત ઉલ્લેખ કર્યો હાેય તેમ સ્પષ્ટ સમજાય છે. કારણ કે શ્રી ગાૈતમમહારાજાએ ભગવાન મહાવીરદેવને કરેલા પ્રશ્નોના તેઓશ્રી તરફથી મળેલા ઉત્તરમાં પુષ્કરવર-દ્વીપમાં ૧૪૪–૧૪૪ ચન્દ્ર–સૂર્યની સંખ્યા જણાવેલ છે. આ વિષય શ્રી જીવા-ભિગમસૂત્રમાં સવિસ્તર જણાવેલ છે. પૂર્વોક્ત ૧૪૪–૧૪૪ ચન્દ્ર–સૂર્યની સંખ્યા ' ત્રિગુણકરણ ' ધી ગણતરી કરવામાં આવે તા જ પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રી ચન્દ્ર-સૂર્ય પ્રજ્ઞિમાં પણ જણાવ્યું છે જે-' चोआलं चंदसयं चोआलं चेव सुरिआण सयं | पुरुखरवरंमि दीवे चरंति एए पभासंता ॥ १ ॥ १ अर्थात् पुष्डस्वरद्वीपभां १४४-१४४ ચન્દ્ર-સૂર્ય હાય છે. શ્રી જયાતિષ્કર ડકમાં પણ કહ્યું છે કે—' घायइसंडप्पभिंई , उद्दिष्टा तिगुणिआ भवे चंदा। आइलचंदसहिआ ते हंति अणंतरं परतो ॥ १ ॥ आइ-भाणंपि भवे एसेव विही अणेण कायव्यो । दीवेसु समुद्देसु य एमेव परंपरं जाण ॥ १ ॥ १. એટલે કે આ જ્યાતિપુકરંડકગ્રન્થકારમહર્ષિને પણ સર્વ–દ્રીપ–સમુદ્રોમાં આ ' ત્રિગુણુકરણુ ' જ માન્ય છે. વધુમાં શ્રી સંગ્રહણીગ્રન્થના મૂલટીકાકાર શ્રી **હरिलद्रसूरि म**हाराजा पृष् ' एवं अणंतराणंतरे खित्ते पुक्खरदीये चोआलं चंदसयं हवह ' એ પંક્તિની સાક્ષિથી પુષ્કરવરદ્વીપમાં ૧૪૪–૧૪૪ ચન્દ્ર–સૂર્યનું ગ્રહણ જણાવે છે.

આવા સિદ્ધાન્તાના સ્પષ્ટપાઠાથી અને તેના જ આધારે કરેલા ઉદ્ભત ઉદ્લે-

ખથી સિદ્ધ થાય છે કે "મનુષ્યક્ષેત્ર અહાર ચન્દ્ર—સૂર્યની વ્યવસ્થા કેવા પ્રકારની હાય? તે વિષયને જ્ઞાની ગમ્ય જણાવી આ 'ત્રિગુણુકરણુ ' સર્વદ્વીપ—સમુદ્રો માટે જ છે અને તે સર્વમાન્ય છે " એમ નિશ્ચયથી સમજવું. વળી જે જે વિષયને અંગે જે કરેશા આપવામાં આવે છે તે તે વિષયને અંગે તે એક દેશીય હાતા નથી, કિંતુ સર્વદેશીય—સર્વવ્યાપક હાય છે.

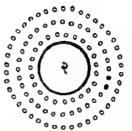
હવે આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં વર્ત્તતા સૂર્ય-ચન્દ્રાદિ ચાર જ્યોતિષી વિમાનાની વ્યવસ્થા સંખંધી વિચાર કરવા કાંઇક ઉચિત લાગવાથી તે સંખંધી યત્કિંચિત્ વક્તવ્ય અહિં રજી કરાય છે. આ અઢીઢીપરૂપી મનુષ્યક્ષેત્રમાં ચર જ્યાતિષી વિમાનાના વ્યવસ્થા સંખંધી ક્રમ સમશ્રેષ્ટ્રિએ લેવા વિશેષ ઉચિત સમજાય છે, કારણુંકે સિદ્ધાન્તામાં સ્થળે સ્થળે સમશ્રેષ્ટ્રિની વ્યવસ્થા જણાવેલ છે, જો કે કાલાદિષ્ય-પુષ્કરાર્ધ વિગેરે દ્વીપામાં કહેલ ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા તે તે સમુદ્રના વલયવિષ્કંભ(પહાળાઇ)ની અપેક્ષાએ કેવી રીતે સંગત કરવી! તે વિચારણીય છે, કારણું કે સિદ્ધાન્તમાં પ્રાય: કાઇ પણ સ્થળે મનુષ્યક્ષેત્રવર્તી ચન્દ્ર-સૂર્યનું પરસ્પર અન્તર કેટલા યોજન પ્રમાણું છે કે તે જણાવ્યું નથી. (તેમજ મંડળ યોગવાળી ચર ચન્દ્ર-સૂર્ય વ્યવસ્થામાં નિયમિત અંતર કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય કે તે વાત પણ દુષ્કર છે.) અને તેથી આ વિષયને અંગે શાસ્ત્રીય પ્રમાણ સિવાય વિશેષ ઉલ્લેખ કરવા અસ્થાને છે તો પણ એક સફમદિષ્ટેએ વિચાર કરતાં જ્યાતિષીવિમાનાના વ્યવસ્થાક્રમ સમશ્રેષ્ટ્રિએ ગણવા વિશેષ કીક લાગે છે, છતાં આ વિષયપરત્વે અહુશ્રુત મહર્ષિએા કહે તે પ્રમાણ છે.

ગ્રન્થકાર મહિલ એ ઇષ્ટ દ્વીપ-સમુદ્રના સૂર્ય-ચન્દ્રોની સંખ્યા જાણવાનું જે કરણ બતાવ્યું તે કરણ દ્વારા આપણે આગળ સ્પષ્ટ સમજી શક્યા છીએ કે મનુષ્યક્ષેત્ર બહારના પુષ્કરાર્ધમાં ૭૨ ચન્દ્ર અને ૭૨ સૂર્યની સંખ્યા આવી. આ ૭૨ ચન્દ્ર અને ૭૨ સૂર્ય ની સંખ્યા આવી. આ ૭૨ ચન્દ્ર અને ૭૨ સૂર્ય મનુષ્યક્ષેત્ર બહારના પુષ્કરાર્ધમાં કેવી રીતે રહેલા છે તે સંખંધી અહિં વિચાર કરાય છે—આ પુષ્કરાર્ધના વલયવિષ્કંભ આઠ લાખ યાજનના છે, તેમાં માનુ- ધાત્તરપર્વતથી પચાસ હજાર યાજન દ્વર (અલાક તરફ) જતાં પ્રથમ ચન્દ્ર અને પ્રથમ સૂર્યની પંક્તિઓની શરૂઆત થાય છે. અર્થાત્ માનુધાત્તરપર્વતથી ચારે બાજીએ ક્રરતા પચાસ હજાર યાજન દ્વર જઇએ ત્યારે અમુક અમુક અંતરે ચન્દ્ર-સૂર્ય રહેલા છે. મનુષ્યક્ષેત્ર બહારના આ પુષ્કરાર્ધમાં વર્તતા ૭૨ ચન્દ્ર અને ૭૨ સૂર્યો કઇ વ્યવસ્થાએ રહેલા છે તે સંખંધી કાઇપણ નિર્ણય આપી શકાતા નથી. 'મંડલપ્રકરણ–લાકપ્રકાશ–જં ખુદ્દીપપ્રસ્તિ–સૂર્યપ્રસ્તિ અને આ ચાલુ ખુહત્સ અહારી' વિગેરે ગ્રન્થામાં પણ આ સૂર્ય-ચન્દ્રોની વ્યવસ્થા સંખંધમાં સ્વયં કાઇ

મત જણાવવામાં આવેલા નથી. (દિગંભરીય મત તેમજ અન્યમત યદ્યપિ દર્શાવેલ છે જે આગળ આવવાના છે પરંતુ તે મત પ્રમાણે સૂર્ય—ચન્દ્રની સંખ્યા આઠ પંક્તિએ

ગણવા સાથે પ્રથમ પંકિતમાં જ ૧૪૫ મતાંતરે ૧૪૪ વિગેરે ઘણા ^{૧ દ}નનુદા પ્રકારની છે.) આ ૭૨ ચન્દ્ર અને ૭૨ સૂર્ય ને મનુષ્યક્ષેત્રની પંકિતએાની માફક આવી રીતિએ (ચિત્રનં. ૧ પ્રમાણે) ગાઠ-વીએ તા પચાસ હન્નર યાજનને અંતરે સૂર્યથી ચન્દ્ર હાવા ને-

ઇએ, તે કાઇ રીતે વ્યવસ્થિતપણે રહી શકતા નથી, વલી આ પ્રમાણે (ચિત્ર નં. ર પ્રમાણે) પરિસ્થાકારે પંક્તિઓ ગાઠવીએતાપણ તે તે સ્થાનાના પરિધિ વિગેરે વિશેષ વિશેષ પ્રમાણવાળા થતા હાવાથી પચાસ હજાર ચાજનનું તેમજ સૂર્યથી સૂર્યનું અથવા ચન્દ્રથી ચન્દ્રનું એક લાખ ચાજનનું અંતર જે નિર્ણીત કરેલ છે તેની

બ્યવસ્થા સાચવી શકાતી નથી. માટે ગ્રન્થકારના મત પ્રમા**ણે** આ બ્યવસ્થા કેવા પ્રકારની છે? તે તેા બહુશ્રુતગમ્ય છે.

॥ इति चन्द्र-सूर्य संख्याकरणं व्यवस्था च ॥

आ संग्रहणीग्रन्थकारना मते केटलाक द्वीप-समुद्रवर्तिचन्द्र-सूर्य संख्यायन्त्रकम् ॥

नाम	संख	ष्या	नाम	संग	ब्या
જ ંબૂદ્ધીપ	२ यन्द्र	ર સૂર્ય	કાલાદિધ	૪૨ ચન્દ્ર	૪૨ સૂર્ય
લવણસમુદ્ર	٧ ,,	٧ ,,	યુષ્કરવરદ્વીપ	૧૪૪ "	१४४ ,,
ધાતકીખંડ	٩૨ "	૧૨ "	પુષ્કરવરસ મુ દ્ર	४६२ ,,	४६२ "

सूचना:-આગલા અસંખ્યાત દ્વીપ-સમુદ્રો માટે સંગ્રહણી ગ્રન્થમાં आપેલ ઉપાય (करण) लेઇ લેવા.

૧૬ અન્યમત પ્રમાણે તેમજ દિગમ્ખરમત પ્રમાણે કેવી રીતે ચન્દ્ર-સુર્યો વ્યવસ્થિત રહ્યા છે તે આગળ ૮૩ મી ગાથાના વિવરણ પ્રસંગે કહેવામાં આવશે.

मनुष्यक्षेत्रमां चन्द्रसूर्यपंक्तिनुं स्वरूप

अवतरणः—સર્વ દ્રોપ–સમુદ્રોમાં ચન્દ્રાદિત્ય સંખ્યા જાણવાનું કરણ આગળની ગાથામાં જણાવીને હવે એ ચન્દ્ર–સૂર્યો મનુષ્યક્ષેત્રમાં કેવી રીતે રહેલા છે તે જણાવે છે;–

दो दो सिसरिवपंति एगंतरिया छसिट्टसंखाया। मेरुं पयाहिणंता, माणुसिबत्ते परिभमंति॥ ८०॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

द्वे द्वे शश्चि-रविपङ्की एकान्तरिते पट्पष्टिसंख्याके । मेरुं प्रदक्षिणयन्त्यौ मनुष्यक्षेत्रे परिश्राम्यतैः ॥ ८० ॥

શબ્દાર્થઃ—

पंति=पंडित एगंतरिया=એક એકને आंतरे इसट्टिसंखाया=धासठ संण्या मेरुं पयाहिणंता=भेड्ने प्रदक्षिण्। हेती माणुसिक्तते=भनुष्यक्षेत्रभां परिभमंति=परिश्रभण् ५रे छे.

गायाર્થ:—છાસઢ છાસઢ ચન્દ્રની સંખ્યાવાળી બે અને છાસઢ છાસઢ સૂર્યની સંખ્યાવાળી બે પંક્તિઓ છે, તે બન્ને પંક્તિઓ મતુષ્યક્ષેત્રમાં મેર્ફને પ્રદક્ષિણા આપતી સદાકાળ પરિભ્રમણ કરે છે. ॥ ૮૦ ॥

विशेषार्थ:—આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં સમશ્રે િંગત ૧૩૨ ચન્દ્ર અને ૧૩૨ સૂર્યની સંખ્યા પ્રથમ અતલાવી છે તે કેવી રીતે વ્યવસ્થિત છે? તે જણાવવામાં આવે છે. જં ખૂદીપના મધ્યભાગે રહેલા મેરૂની દક્ષિણો ત્તરદિશામાં રહેલી સમશ્રે િણના થઇ ૧૩૨ સૂર્ય ગણવાના છે, અને એ જ મેરૂપર્વતના પૂર્વ પશ્ચિમ સમશ્રે િણના થઇ ૧૩૨ ચન્દ્ર લેવાના છે. એમાં મેરૂની દક્ષિણ દિશામાં એક સૂર્ય પંક્તિ અને એક ઉત્તરદિશાની સૂર્ય પંક્તિ કુલ બે સૂર્ય પંક્તિઓ, તેમજ મેરૂની પશ્ચિમ એક ચન્દ્ર-પંક્તિ અને એક પૂર્વમાં ચન્દ્ર પંક્તિ એમ બે ચન્દ્ર પંક્તિઓ હાય છે. આ ચન્દ્ર-સૂર્યની પંક્તિના બન્ને બાલ્યુએ વિભાગા થવામાં કારણ વશ્ચે આવેલા મેરૂપર્વત છે. આ પ્રત્યેક પંક્તિમાં છાસઠ ચન્દ્ર અને છાસઠ સૂર્ય હાય છે. તે આ પ્રમાણે:—

જયારે જંખૂદીપના એક સૂર્ય મેરૂના દક્ષિણ ભાગે હાય ત્યારે આ જ સૂર્યની સમશ્રેણિએ દક્ષિણદિશામાં લવણસમુદ્રના ર, ધાવકીખંડના દ, કાલાદિધિના ર૧, અને પુષ્કરાર્ધના ૩૬ એમ એકંદર ६६ સૂર્યી (દક્ષિણ દિશામાં) હાય. જ્યારે જં ખુદ્દીપની દક્ષિણદિશામાં ૧ સૂર્ય હાય ત્યારે એક સૂર્ય ઉત્તરદિશામાં હાય, અને પ્રથમ કહ્યા પ્રમાણે લવણસમુદ્રના ૨, ધાતકી ખંડના છ, કાલાદધિના ૨૧, અને પુષ્કરાર્ધના ૩૬ સૂર્ય એકંદર ૬૬ ઉત્તરદિશામાં સમશ્રેણિએ અહિ પણ સમજવા. એ મુજબ ઉત્તર અને દક્ષિણદિશાના મળી ૧૩૨ સુર્યો થાય. વળી પૂર્વીક્તરીતિએ બરાબર સમજ લેવી. અહિં આં એટલા ખ્યાલ રાખવા કે ઉપર સૂર્ય પંક્રિત દક્ષિણાત્તરદિશામાં અને ચન્દ્ર પંક્રિત પૂર્વ પશ્ચિમદિશામાં કહેલ છે તે કાયમ માટે ત્યાં રહી પ્રકાશ કરે તેમ ન સમજવું. પરંતુ અઢીદ્રીપના ચંદ્ર-સૂર્યાદિ જ્યાતિષી વિમાના ચર હાેવાથી જ્યારે પંક્તિગત સૂર્યો દક્ષિણાત્તર-દિશામાં હાય ત્યારે પંક્તિગત ચંદ્રો પૂર્વપશ્ચિમદિશામાં હાય અને સૂર્ય કરતા કરતા પૂર્વદિશામાં આવે ત્યારે ચન્દ્રો કરતા કરતા દક્ષિણદિશામાં આવેલા હાય છે. એમ કુલ ૧૩૨ ^{૨૧} ચન્દ્ર અને ૧૩૨ સૂર્ય રાત્રિ દિવસના વિભાગ કરવા પૂર્વક મનુષ્યક્ષેત્રમાં હંમેશાં પરિભ્રમણ કરે છે. આ પંક્તિમાં રહેલા ચન્દ્ર–સૂર્યો કયારેય ક્ષણુમાત્ર પણ સ્થિર રહેતા નથી, સતત પરિભ્રમણ કરતા અહારાત્રને કરે છે, તેમજ સ્વપંક્તિમાંથી કાેેે એક પણ ચન્દ્ર–સૂર્ય આઘા પાછા ખસતાે નથી.

६६-६६ ચદ્ર-સૂર્યોની બે બે પંક્તિઓ જ આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં મેરૂને પ્રદ-ક્ષિણા આપે છે તે ઉપરાંત એક ચન્દ્રના જે ૨૮ નક્ષત્ર, ૮૮ ગ્રહ²⁷ અને ६६૯૭૫ કાડાકાડી તારાઓ જેટલા પરિવાર કહ્યો છે તે મુજબ ૧૩૨ ચન્દ્રના પરિવાર પણ પરિભ્રમણ કરે છે, અર્થાત્ ૩૬૯૬ નક્ષત્રવિમાના, ૧૧૬૧૬ ^{₹3}ગ્રહપરિવાર અને ૮૮૪૦૭૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ કાડાકાડી (ધ્રુવ તારા સિવાય)
^{₹8}તારાના પરિવાર મનુષ્યક્ષેત્રમાં સદાકાળ મેરૂને પ્રદક્ષિણાવર્ત્ત મંડલવડે

२१—' बत्तीसं चंदसयं बत्तीसं चेव सूरियाण सयं । सयले माणुसलोए चरंति एए पभासंता ॥ १॥ १ [सूर्यप्रज्ञप्तिः]

२२—' अद्वासीतिं च गहा अद्वावीसं च हुंति नक्खता !

एग ससीपरिवारो एत्तो ताराण बुच्छामि ।। १ ।।
छावट्ठीं सहस्साइं णव चेव सयाइ पंच सतराइं ।

एगससी परिवारो तारागण कोडीकोडीणं ॥ २ ॥ ' [सूर्यप्रक्षप्तिः]

२३—'एकारसयसहसा छिप्पिय सोला महग्गहाणं तु । छचसया छण्णउया णक्सत्ता तिण्णि य सहस्सा ॥ १ ॥ १

२४—'अट्ठासीइ चत्ताइं सयसहस्साइं मणुयलोगस्मि । सत्त य स्या अणूणा तारागणकोडीकोडीणं ॥ १ ॥ '[सूर्यप्रज्ञप्तिः]

પરિભ્રમણ કરે છે તથા સ્વપ્રકાશ્યક્ષેત્રમાં પ્રકાશ કરે છે. અહિંઆ એટલું વિશેષ સમજવું કે—ચન્દ્ર-સૂર્ય અને ગ્રહા પૃથક્-પૃથક્ મંડલે પરિભ્રમણ કરનાર હાવાથી અનવસ્થિત યાગે પરિભ્રમણ કરે છે, જ્યારે નક્ષત્રા અને તારાઓ સ્વ સ્વમંડલમાં જ પરિભ્રમણ કરનારા હાવાથી તેઓનું પરિભ્રમણ અવસ્થિત યાગે છે.[૮૦]

॥ इति चन्द्र-सूर्य पंक्ति स्वरूपम् ॥

॥ मनुष्यक्षेत्रमां नक्षत्रपिङ्कतुं स्वरूप ॥

अवतरण;—પ્રથમની ગાથામાં મનુષ્યક્ષેત્રવર્ત્તિ ચન્द्र-સૂર્યની પંક્તિઓ તેમ જ પંક્તિગત ચન્દ્રસૂર્યની સંખ્યા અને તે ચન્દ્રસૂર્યની સમશ્રેણીમાં રહેવા સંખંધી વ્ય-વસ્થા જણાવી. હવે નક્ષત્રપંક્તિઓ કેવી રીતે વ્યવસ્થિત હાય તે જણાવાય છે;—

छप्पन्नं पंतीओ, नक्खत्ताणं तु मणुयलोगिम्म । छावट्टी छावट्टी, होइ इिकक्षिआ पंती ॥ ८१॥

સંસ્કૃત છાયા;—

षट्पञ्चाशत् पङ्कयो नक्षत्राणां तु मनुष्यलोके । षट्षष्टिः षट्षष्टिभवन्ति [नक्षत्राणि] एकैकस्यां पङ्कौ ॥ ८१ ॥

શબ્દાર્થ;—

मणुयलोगम्मि=भनुष्यदेशिक्षां.

इकिनिकआ=थेऽ थेऽ.

गायाર્થ-विशेषार्थ;—મનુષ્યક્ષેત્રમાં નક્ષત્રની છેપન પંક્તિઓ છે, અને તે પ્રત્યેક પંક્તિઓ મેરૂથી ચારે દિશામાં માનુષાત્તરપર્વતસુધી સૂર્યં કરેશુંાની માક્ક અથવા કદમ્બપુષ્પની પાંખડીઓ માક્ક ગયેલી છે, તેમ જ તે પ્રત્યેક પંક્તિમાં દદ્દ-દદ્દ નક્ષત્રો હોય છે. આ પંક્તિઓ ઊધ્વં લોકમાંથી જોતાં જંબ્દ્રીપના લગભગ અન્તભાગથી શરૂ થતી હોઇ જંબ્દ્રીપના મધ્ય ભાગે રહેલા મેરૂપર્વતરૂપી સૂર્યે પાતાની ઋદ્રિ પ્રગટ કરવા માટે જ જાણું માનુષાત્તર સુધી પાતાના કિરણા ફેંક્યા હાય! તેવી રમણીય લાગે છે. પ્રારંભમાં આ પંક્તિઓ પરસ્પર અલ્પ અંતરવાળી પાસે પાસે છે અને આગળ આગળ એક પંક્તિથી બીજી પંક્તિનું અંતર વૃદ્ધિ પામતું જાય છે.

આ અઢીદ્રીપવર્ત્તી જે ૧૩૨ અન્દ્ર અને ૧૩૨ સૂર્ય છે તેમાં છે અન્દ્રનું અથવા છે સૂર્યનું એક 'પિડક' કહેવાય છે. અહિં નક્ષત્રાદિ પરિવારનું

સ્વામિપાશું ચન્દ્રનું હોવાથી વિશેષ વ્યવહાર ચન્દ્રપિટક સાથે લેવાના છે. મનુષ્યક્ષેત્રમાં ચન્દ્ર-સ્પંની સંખ્યા ૧૩૨–૧૩૨ ની હોવાથી તેમ જ છે ચન્દ્ર- છે સ્પૂર્યનું એક એક 'પિટક ' થતું હોવાથી ૧૩૨ ની સંખ્યાને છે વંડે ભાગ આપતાં ६६ ચન્દ્રપિટક અને ६६ સ્પૂર્યપિટક થાય. વળી એક ચન્દ્રથી ખીજા ચન્દ્ર વચ્ચે ખન્ને દિશાના મળીને પદ નક્ષત્રા હોય, તે પદ નક્ષત્રાનું પણ એક 'નક્ષત્રપિટક થતું હોવાથી ૧૩૨ ચન્દ્રની અપેક્ષાએ દદ નક્ષત્રપિટક થતું હોવાથી ૧૩૨ ચન્દ્રની અપેક્ષાએ દદ નક્ષત્રપિટક થતાં હોવાથી ૧૩૨ ચન્દ્રની અપેક્ષાએ દદ નક્ષત્રપિટક થયાં. જેમકે લવણસમુદ્રમાં ચાર ચન્દ્ર હોવાથી છે ચન્દ્રપિટકની અપેક્ષાએ છ નક્ષત્રપિટક થયાં, કુલ નક્ષત્ર સંખ્યા ૧૧૨ ચન્દ્ર હોવાથી છ ચન્દ્રપિટકની અપેક્ષાએ છ નક્ષત્રપિટક થયાં, કુલ નક્ષત્ર સંખ્યા ૩૩૬, કાલાદિધસમુદ્રમાં ૪૨ ચન્દ્ર હાવાથી એકવીશ ચન્દ્રપિટકની અપેક્ષાએ ૨૧ નક્ષત્રપિટક થયાં, કુલ નક્ષત્ર સંખ્યા ૧૧૭૬, અને અર્ધ પુષ્કરવરદ્વીપમાં ૭૨ ચન્દ્ર હોવાથી છત્રીશ ચન્દ્રપિટકની અપેક્ષાએ ૩૬ નક્ષત્રપિટક થયાં, કુલ નક્ષત્ર સંખ્યા ૨૦૧૬ થઇ, એમ સર્વ મળી મનુષ્ય-ક્ષેત્રમાં ૬૬ નક્ષત્રપિટક હોય અને ત્રણ હજાર છ સો છન્ન (૩૬૯૬) કુલ નક્ષત્ર સંખ્યા હોય છે.

આ પર નક્ષત્રામાંથી એક ચન્દ્રના પરિવાર રૂપે ર૮ નક્ષત્રા જંખૂદીપના દક્ષિણાર્ધ વલયમાં હોય છે અને ઉત્તરાર્ધમાં બીજા ર૮ નક્ષત્રા હોય છે. વળી એ નક્ષત્રાની પર પંકિતઓમાં દક્ષિણદિશામાં જ્યાં અભિજિત્ નક્ષત્ર હોય છે તેની સમશ્રેણીએ ર લવણસમુદ્રમાં, ર ધાતકી ખંડમાં, ર૧ કાલો દિધમાં અને ૩૬ પુષ્કરાર્ધમાં બીજાં અભિજિત્ જ નક્ષત્રા હોય છે. એ પ્રમાણે ઉત્તરદિશામાં રહેલ અભિજિત્ની સમશ્રેણુએ લવણાદિના અભિજિત નક્ષત્રા પણ સ્વયં સમજી લેવાં તાત્પર્ય એ છે કે અભિજિત્ નક્ષત્રના પ્રારંભવાળી પંક્તિમાં સમશ્રેણુએ દેઠ માનુપાત્તર સુધી ૬૬ નક્ષત્રા અભિજિત જ હાય. અધિનીના પ્રારંભવાળી પંક્તિમાં સમશ્રેણુએ ૬૬ અધિની નક્ષત્રા જ હાય. એક જ નામના નક્ષત્રાની એક દિશામાં કુલ સંખ્યા છાસઠ હાય. અને તે પ્રમાણે પ્રતિપક્ષી દિશામાં પણ એક જ નામવાળા ૬૬ નક્ષત્રાની પંક્તિ હાય છે. આ સર્વ નક્ષત્રપંક્તિએ પણ જંબૂદીપના જ મેરૂપર્વતને પ્રદક્ષિણા આપી રહેલ છે. [ચન્દ્ર સૂર્યનાં મંડ- ળાની માફક આ નક્ષત્રાનાં પણ મંડળા છે, તે સંખંધી કિંચિત્ વર્ણન બાન્દ્રના પરિશિષ્ટમાં આપવામાં આવેલ છે, ત્યાંથી જાણી લેવું.] [11 ૮૧ 11].

॥ इति नक्षत्रपंक्तिस्वरूपम् ॥

भी स्थम्भनपार्श्वनाथाय नमीनमः

हु ।। चतुर्थं नक्षत्रविचारे—लघुपरिशिष्टम् ॥

[અત્ર અન્યમન્થાન્તરથી ઉપયોગી એવું 'નક્ષત્ર મંડળા ' સંબંધી સંક્ષેપથી વિવે• ! આપવામાં આવે છે]

नक्षत्रमण्डलानां संङ्ख्याः--

જૈન સિદ્ધાન્તાનુસાર નક્ષત્રોની કુલ સંખ્યા અઠ્ઠાવીશ છે, તે આ પ્રમાણે:—

૧ અભિજિત્, ૨ શ્રવણ, ૩ ધનિષ્ઠા, ૪ શતતારા, ૫ પૂર્વાભાદ્રપદા, ૬ ઉત્તરાભાદ્રપદા, ૭ રેવતી, ૮ અધિની, ૯ ભરણી, ૧૦ કૃત્તિકા, ૧૧ રાહિણી, ૧૨ મુગશીષ, ૧૩ આર્દ્રા, ૧૪ પુનવ^રસુ, ૧૫ પુષ્ય, ૧૬ આશ્લેષા, ૧૭ મધા, ૧૮ પૂર્વાફાલ્યુની, ૧૯ ઉત્તરાફાલ્યુની, ૨૦ હસ્ત, ૨૧ ચિત્રા, ૨૨ સ્વાતિ, ૧૩ વિશાખા, ૨૪ અતુરાધા, ૨૫ જ્યેષ્ઠા, ૨૬ મૂળ, ૨૭ પૂર્વાષાઢા, ૨૮ ઉત્તરાષાઢા.

જો કે લોકિક ક્રમ તા પ્રથમ અશ્વિની પછી ભરણી-કૃત્તિકા-રાહિણી એવા છે. છતાં અહિં આપેલા ઉપરાક્ત ક્રમ જે સિહાન્તમાં રાખવામાં આવ્યા છે તેનું કારણ એ છે જે યુગ વિગેરેની આદિમાં ચન્દ્ર સાથે પ્રથમ નક્ષત્રના યાગ 'અભિજિત્'ના જ હાય છે અને સારબાદ અનુક્રમે અન્ય નક્ષત્રના યાગ થતા હાવાથી અભિજિત્થી માંડી ઉક્ત ક્રમ રાખવામાં આવ્યા છે. વધુમાં કૃત્તિકાદિનક્ષત્રના ક્રમ તા લાકમાં કેવળ શલાકાચક્રાદિક સ્થાનકામાં જ ઉપયોગી છે.

શંકા ? જ્યારે અભિજિત્વસ્ત્રથી આરંભી નસ્ત્રક્રમનું મંડાણ કરા છા તા અન્ય-નસ્ત્રોની જેમ અભિજિત્ નસ્ત્ર વ્યવહારમાં કેમ પ્રવર્તતું નથી ?

સમાધાન—ચન્દ્રમાની સાથે અભિજિત નક્ષત્રના યાગ સ્વલ્પકાલીન છે, પછી ચન્દ્રમા તે નક્ષત્રને છાડી સદ્યાઃ અન્ય નક્ષત્રમાં પ્રવેશ કરી જાય છે, માટે તે નક્ષત્ર અબ્યવહાર છે.

અત્ર એટલું વિશેષ સમજવું જે જમ્બૂદ્ધીપમાં તે અભિજિત્ સિવાય ૨૭ નક્ષત્રો વ્યવહારમાં વર્તે છે, (પરંતુ ધાતકી ખંડાદિમાં તેમ નથી) કેમકે અભિજિત્ નક્ષત્રના ઉત્તરાષાઢાના ચાઘા પાદમાં સમાવેશ થાય છે, અને લાકમાં તેથી પણ એાછી અર્થાત્ વેધસત્તા આદિ જોવામાં ઉત્તરાષાઢા સાથે અભિજિત્ નક્ષત્રના સહયાગ અંતિમપાદની જે ચાર ઘડી તેટલા જ કહેવાય છે.

હપર કહેલા અકાવીશ નક્ષત્રાનાં મંડળા તા ६३ તા આઠ જ છે, અને એ આઠે મંડળાની પાતપાતાના નિયતમંડળમાં જ ગતિ છે. **इति संख्यात्ररूपणा ॥**

। मण्डलक्षेत्रं तथा मेरुं प्रति अबाधा च ।

સૂર્યની પેઠે નક્ષત્રનાં મંડળાને અયનના અભાવ હાવાથી અને તેથી તે નક્ષત્રમંડળા પાતપાતાના મંડળસ્થાનમાં જ ગમન કરતા હાવાથી આ નક્ષત્રમંડળા અવસ્થિત કહે- વાય છે અને તેથી દરેક—પ્રતિનક્ષત્રાશ્રયી મંડળક્ષેત્ર સંભવતું નથી, જો દરેક નક્ષત્રાને સ્વસ્વમંડળ સ્થાન છાડીને અન્ય મંડળસ્થાનામાં ગમન કરવાનું હાય તા તે મંડળક્ષેત્રની વાત સંભવિત હાઇ શકે પણ તેમ તા નથી જ એટલે તેનું ક્ષેત્ર પણ સંભવતું નથી.

અઠ્ઠાવીશ નક્ષત્રોના સામુદાયિક આઠ મંડળા છે, એમાં બે મડળા જંમ્બૂદ્ધીપમાં છે અને તે ચન્દ્ર—સૂર્ય મંડલવત્ ૧૮૦ યોજન મધ્યે છે, જ્યારે બાકીનાં છ નક્ષત્રનાં મંડળા લવણસમુદ્ધ ઉપર છે અને તે પણ ચન્દ્ર—સૂર્યમંડળવત્ ૩૩૦ યોજન ક્ષેત્ર મધ્યે છે, પ્રત્યેક નક્ષત્રમંડળના ચક્રવાલવિષ્કમ્ભ એક ગાઉના અને જાડાઇ અર્ધા ગાઉની હાય છે. આ આયામ અને વિષ્કમ્ભ સંબંધો હકીકત પૂર્વ (जोयणिय...ગાથાના પ્રસંગે) આવી ગયેલ છે.

નક્ષત્રાના એકંદર આઠ મંડળ જણાવ્યાં છે અને તે મંડળા અવસ્થિતિયોગે જંખૂદી-પના મેરને દક્ષિણાવર્તે પ્રદક્ષિણા આપતા કરે છે, આ નક્ષત્રમંડળા ચન્દ્રમંડલના સ્થાનમાં પડે છે, એટલે કે જે ઠેકાણે ચન્દ્રમંડળ હોય છે તે સ્થાનેજ પડે છે અર્થાત્ નક્ષત્રાનું સ્થાન ચન્દ્રથી ચાર યોજન ઉચુ હોવાથી તેટલા ઉચ્ચ સ્થાને જ (ચન્દ્રમાના મંડળની ઉખ્લે સમશ્રેણીએ) પડે છે, તે આ પ્રમાણે—નક્ષત્રનું પ્રથમમંડળ ચન્દ્રમાના પ્રથમ સર્વાબ્યન્તર મંડળ સ્થાને ઉપર ભાગે હોય છે, જેથી સર્વથી પ્રથમ નક્ષત્રમંડળ મેરૂથી ચન્દ્રમંડળવત્ ધ્રપ્રર વેશ્વન દૂર હોય છે તે સહજ છે, બીજાં નક્ષત્રમંડળ (બીજા ચન્દ્રમંડળને છોડીને) ત્રીજા ચન્દ્રમંડળના સ્થાન ઉપર પડે છે, ત્રીજાં નક્ષત્રમંડળ (ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા ચન્દ્રમંડળને છોડીને) લવણસમુદ્રગત આવેલા છટ્ટા ચન્દ્રમંડળના સ્થાન ઉપર પડે છે, ચોશું નક્ષત્રમંડળ સાતમા ચન્દ્રમંડળના સ્થાન ઉપર, પાંચમુ નક્ષત્રમંડળ આઠમા ચન્દ્રમંડળના સ્થાન ઉપર, છ છું નક્ષત્રમંડળ (નવમા ચન્દ્રમંડળને વર્જને) દશમા ચન્દ્રમંડળના સ્થાન ઉપર, સાતમું નક્ષત્રમંડળ અગાયારમા ચન્દ્રમંડળ સ્થાન ઉપર, અને અંતિમ આઠમું, નક્ષત્રમંડળ (૧૨–૧૩–૧૪ ચન્દ્રમંડળ વર્જને) પંદરમા ચન્દ્રમંડળસ્થાને પડે છે. આથી શું થયું કે કે ૩–૪–૫–૯–૧૨–૧૩–૧૪ આ સાત ચન્દ્રમંડળસ્થાને નક્ષત્રમંડળથી શન્ય હોય છે અને બાકી રહેલ આઠ ચન્દ્રમંડળ સ્થાને નક્ષત્રમંડળથી શુક્ત હોય છે.

વળી અંતિમ નક્ષત્રમંડળ લવણસમુદ્રગત ચન્દ્રના અંતિમમંડળ સ્થાને કહેલ હોવાથી સન્દ્રમંડળવત્ આ અંતિમ સર્વખાદ્યનક્ષત્રમંડળ મેરૂથી અખાધાએ ૪૫૩૩૦ યોજન દૂર છે, એ સિદ્ધ થાય છે. એથી ૪૫૩૩૦ યોજનમાંથી ૪૪૮૨૦ યોજન ખાદ કરતાં નક્ષત્રમંડળોનું એકંદરક્ષેત્ર જે ૫૧૦ યોજન પ્રમાણ કહ્યું છે તે પણ ખરાખર આવી રહે છે.

मक्षत्रमण्डस्तामासायाम-विष्कस्मादि— હવે દરેક નક્ષત્રમંડળના સ્થાયામ-વિષ્કંભ અને પરિધિ કેટલા હાય ! તે સમજવા માટે કહેવાય છે—સૂર્ય અથવા ચન્દ્રનું સર્વાલ્યન્તરમંડળ જે સ્થાને હાય છે તે સ્થાને જ પ્રથમ નક્ષત્રમંડળ હાય છે, તેથી ચન્દ્ર—સૂર્યના સર્વાલ્યન્તરમંડળના મેફપર્વતના વ્યાઘાતે જેટલા વિસ્તાર પ્રથમ કહ્યો છે તે પ્રમાણે મેફપર્વતના વ્યાઘાતે નક્ષત્રાના સર્વાલ્યન્તરમંડળના પરિધિની માફક નક્ષત્રાના સર્વાલ્યન્તરમંડળના પરિધિની માફક નક્ષત્રાના સર્વાલ્યન્તરમંડળના પરિધિની માફક નક્ષત્રાના સર્વાલ્યન્તરમંડલના પરિધિ વિગેરે વિચારવા, એજ પ્રમાણે અર્થાત્ સૂર્યના સર્વ બાહ્યમંડળનું જે પરિધિપ્રમાણ પ્રથમ જણાવેલ છે તે જ પ્રમાણે નક્ષત્રાના સર્વ બાહ્યમંડળના પરિધિનું પ્રમાણ સમજવું, વિશેષમાં એટલા ખ્યાલ રાખવા કે સૂર્યના મંડળના આયામ-વિષ્કંભ વિગેરે નક્ષત્રોના વિમાનનું જે કુ યોજન પ્રમાણે (એક ગાઉનું) જે કહેલ છે તે પ્રમાણે સમજવું.

પ્રથમ નસ્ત્રમંડળમાં અભિજિત્, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતતારા, પૂર્વાભાદ્રપદા, ઉત્તરા-ભાદ્રપદા, રૈવતી, અશ્વિની, ભરણી, પૂર્વાદ્દાલ્યુની, ઉત્તરાદ્દાલ્યુની, અને સ્વાતિ એ ભાર નક્ષત્રા આવેલા છે, આ ભાર નક્ષત્રા સર્વાભ્યન્તર નક્ષત્રમંડળ એક બાજી અર્ધ મંડળ ભાગમાં ગમન કરે છે જ્યારે બીજા અર્ધ મંડળ ભાગમાં તેની સામે તેજ નામના નક્ષત્રા અનુક્રમે ગમન કરે છે, સર્વાભ્યન્તરમંડળ પછીના બીજા નક્ષત્રમંડળમાં હંમેશાં પુનર્વસ અને મધાના ચાર છે, ત્રીજામાં કૃત્તિકા, ચાથામાં ચિત્રા અને રાહિણી, પાંચમામાં વિશાખા. છઠ્ઠામાં અનુરાધા, સાતમામાં જ્યેષ્ઠા અને આઠમામાં અર્થાત્ સર્વ બાલ્ય—અંતિમમંડળમાં આદ્રાં, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, આશ્લેષા, મૃળ, હસ્ત, પૂર્વાષાઢા, અને ઉત્તરાષાઢા એ આઠ નક્ષત્રાનું ગમન હોય છે.

એમાં એટલું વિશેષ જાણવું કે સર્વાબ્યન્તરમંડળનાં ૧૨ નક્ષત્રો પૈકી અભિજિત્ નક્ષત્ર સર્વથી અંદર ચાલે છે, (એટલે સ્વમંડળની સીમાને છોડીતે જંખદ્ગીપ તરફ રહેતું અંદર ભાગે ચાલે છે,) મૂલ નક્ષત્ર સર્વનક્ષત્રોથી ખ્હાર ચાલે છે. (એટલે સ્વમંડળ સ્થાનથી અભિજિતવત્ સીમા છોડીને (લવણસમુદ્ર તરફ રહેતું ચાલે છે, તે) સ્વાતિ નક્ષત્ર સર્વ નક્ષત્રાની જે સપાટી તેથી થાડું ઉંચે રહ્યું થકું ચાલે છે, અને ભરણી નક્ષત્ર સ્વમંડળ સ્થાનમાં અન્ય નક્ષત્રાની અપેક્ષાએ નીચે ચાલે છે. इति आयाम-विष्कम्भादि प्रक्रपणा ॥

नक्षत्रयोः परस्परमन्तरमः—भंऽणवर्ती नक्षत्रोना विभाननुं परस्पर अन्तर ले ये। जननुं इद्देशुं छे, आज अलिप्रायने अनुसरतुं इथन श्री शान्तिचन्द्रजी उपाध्यायकृत जंभू प्रश्निनी वृत्तिभां छे तेभज श्री धर्मसागरगणिजी कृत टी हाभां पण् ओ ज अलिप्राय हां थे। छे, परंतु प्रथम नक्षत्रभंऽणना महान् धेरावानी ये। अय पूर्ति इरवा नक्षत्रोनी इदेश प्रथम भंऽण संज्याना हिसाले आवुं ले ये। जननुं विभान आंतर क्षेतां नक्षत्र विभान रहित भंऽलक्षेत्र धर्म्युं भाक्षी रही जय छे. अरे ! आगण आगणना भंऽण जयां ले मे हे ओह ओह नक्षत्रा आवे छे त्यां शुं इरवुं ? ओ पण् वियारणीय छे. इति नक्षत्रयोः परस्परमन्तरम् ॥

नक्षत्रमंडलानां मुहूर्तगतिः - સર્વા બ્યન્તર મંડળ નક્ષત્રની મુદ્દર્તગતિ પર ધર્ય કું કૃટ્ટ કું યોજનની હોય છે. અને સર્વ બાહ્મમંડળ નક્ષત્રાની ગતિ પર ૧૯૬ કૃટ્ટ યોજન હોય છે, તે પરિધિની વૃદ્ધિના દિસાએ સહજ સમજ્ય તેમ છે. શેષ ૬ મંડળોની ગતિ તે

સ્થાનના ચન્દ્રમુંડળના ઘેરાવા ઉપરથી સૂર્ય-ચન્દ્રમુંડળની રીતિ અનુસારે વાંચકાએ જરૂર अधाय त्यारे अही क्षेत्री. इति नक्षणाणां महर्तग्रतिः॥

नक्षत्राणां कुलादिकप्रकृपणाः-अक्षावीसे नक्षत्रानी आधार प्रायः लुहे। जुहे। अने प्रत्ये-કની વિમાન પરિવાર સંખ્યા પણ ભિન્ન ભિન્ન છે, જે બાજીના યન્ત્રમાં આપવામાં આવી છે.

આ અકાવીસે નક્ષત્રા 'कुलसंज्ञक' 'उपकृष्ट संज्ञक' અને 'कुलोपकुलसंज्ञक' એમ ત્રણ પ્રકારનાં છે એમાં ^૧અશ્વિની ^૨પુષ્ય, ^૩મધા, ^૪મૂળ, ^પઉત્તરાભાદપદા, ^૬ઉત્તરાફાલ્ગુની, ^પઉત્તરા**યાઢા,** લ્વિશાખા, ^૯મૃગશીર્ષ^{્ ૧૦}ચિત્રા, ^{૧૧}કત્તિકા, અને ^{૧૨}ધનિકા આ બાર નક્ષત્રા **કલસ રાક છે** અને આ નક્ષત્રના યાગે જન્મેલા જીવ દાતાર તેમજ સંગ્રામાદિને વિષે જય પામનારા થાય છે.

બાકીમાંથી ^૧ભરણી, ^૨રાહિણી, ^૩પૂર્વાભાદ્રપદા, ૪પૂર્વાકાલ્ગુની, ^૫પૂર્વાષાઢા ^૬હસ્ત, ^હજયેષ્ઠા, ^દપુનર્વસુ, ^હઆ ^શલેષા, ^{૧૦}સ્વાતિ, ^{૧૧}રેવતી, ^{૧૨}શ્રવણ એ બાર નક્ષત્રા **કલાપ**-સંગ્રક છે. શેષ ^૧ આર્કા ^૨ અભિજિત્- ^૩ અનુરાધા– ^૪શતતારા એ ચાર કુલાપકુલસંગ્રક છે. આ ખન્ને પ્રકારના નક્ષત્રામાં જીવ જન્મ પામેલ હાય તા તે જીવને પરાધીનતા આદિમાં પીડાલું પડે અને સંગ્રામાદિ કાર્યોમાં તેઓના જય અનિશ્ચિત હાય છે. **इति नक्षत्राणां** कलादि प्ररूपणा॥

વધુમાં અર્દિંઆ એ પણ સમજવું કે જમ્બુદ્ધીપમાં જે દિવસે અશ્વિન્યાદિ કાઇ પણ નક્ષત્ર દક્ષિણાર્ધભાગમાં એક ચન્દ્રના પરિભાગ માટે હોય છે. તેજ દિવસે તે નક્ષત્રની સમશ્રેણીએ ઉત્તરાર્ધભાગે ખીજા ચન્દ્રને તેજ નામનાં નક્ષત્રો પરિભાગને માટે થાય છે.

પ્રશ્ન:--નક્ષત્રભળ કયારે સારૂં હાય ?

ઉત્તર:-દિવસના પૂર્વાર્ધભાગે તિથિ તથા નક્ષત્ર સંપૂર્ણ ખળવાળું, ત્યારબાદ દુર્ખલ, ગણાય છે. રાત્રિએ કેવળ નક્ષત્ર બળવાન ગણાય અને દિવસના અપરાર્ધ ભાગમાં કેવળ તિથિજ **બળવાન ગણાય છે.**

> यदुक्तं व्यवहारसारे- 'तिथिधिष्यं च पृत्राईं, बलबहुर्बलं तत:। नक्षत्रं बलबदात्रौ दिने बलवती तिथि: ॥ १ ॥

વધુમાં આ નક્ષત્રાનું પ્રયોજન ' પૌરૂષી 'પ્રતીતિ-પ્રહરનું ગ્રાન થવા માટે છે.

ચ્યા સિવાય નક્ષત્રની સવિશેષ મુદ્દર્તગતિ, નક્ષત્રના મંડળાના ચન્દ્રમાનાં મંડળા સાથે આવેશ, એ મંડળાના દિશાએા સાથે ચન્દ્રયાગ, એમના અધિષ્ઠાયક દેવતા, એમના . તારા-વિમાનાની સંખ્યા, (તેઓની આકૃતિ) એ મંડળાનું ચન્દ્ર-સૂર્ય સાથે સંયાગકાળનું માન, એમનાં કુલાદિકના નામાની વિચારણા, એના અમાવાસ્યા તથા પૂર્ણિમા સાથે ના યાગ, પ્રતિમાસે અહારાત્ર સંપૂર્ણ કરનારાં નક્ષત્રો કાેેે કાેે છે છે તે ? પ્રહર વિચારણા, કયા કયા માસે કર્યું કર્યું નક્ષત્ર કેટલા કેટલા કાળે હોય ? ઇત્યાદિ સર્વ વ્યાખ્યા સવિસ્ત-રપણે જળ્યું ૦ પ્ર**રૂપ્તિ, સ્વ°૦ પ્રરૂપ્તિ** તથા લાકપ્રકાશ અને સંક્ષેપથી મંડળપ્રકરણાદિથા જાણવા માટે ખપી **ચ**વું.

॥ इति चतुर्थं नक्षत्रविचारे छघुपरिशिष्टम् ॥

॥ २८ नक्षत्रोनी आकृति विगेरे विषयो संबंधी यंत्रे ॥

	'रत्नमाला'ना आ- धारे नक्षत्रोमी आकृति नोट ४ आकृति	बिली 💍	~	रि १-व्यवहारमा अभिजित्	D	0	ह्मा नयी, तोपण नक्षत्र्यों सो २८ ज छ अने अहाबीसने अगध्ये हेबामां सावेल गणत्री	000000000000000000000000000000000000000
	'रत्नमाला घारे नश ४ आह	गोशीर्षावली	कासार	पहिषअ	पुष्पोपनार	वात्यक्	अर्धवापी	नौकासंस्थान
,	आरम्मसिद्धने आ- घारे नक्षत्रोती ३ आकृति	भृक्षादकवत्	त्रयपादवत्	सृदङ्गाकारवत्	वतुंळाकारवत्	ब्रियुगलवत्	पर्यक्षनत्	मुरअवर्त
,	महाज्ञ भूख्या	la.	W	۳	00%	a	or	64
	नक्षत्रना आ- घारे जन्माक्षरो	अ अंति	सीख् से सो	मा भी यू भे	गो सासी स् १००	से सो दा दी	त स्र अ	दे दो चाची
	नक्षत्रनां नाम	भिभितित्	अवर्ण	धनिष्ठा	शतभिषक्	पूर्वीमाद्रपदा	<u>उत्तराभाद्रपदा</u>	रेबती
		~	~	· W	20	5	us.	9

	१-उन्हीं च-तिग तिग पेंचे- गसबं हम हम बन्तीस सिंखं	तहतिमं च। छपांचम सिम एक्स, पंचम तिम स्वक्रमं चेव	॥९॥ सतीय दुग दुग पंचन एकेक्रग पंच चडतियाँ चेव १ एकारसग चडकं चडक्रके	चेव तारको ॥२॥ ८ १ ३- उन्हेख-ह यवदन-भग-	वर्षः भारतम् । ३ १ ४ स्टर्गन्सक्ट-मृगाद्योगे-माण-गृह्	ा भारता । जाकार-हायत- -षु-चकाणाम् । जाकार-हायत-	पर्यक्क-हस्त-मुक्ता-प्रवास्ताम् २३ २४ २५	्र १८०० १८० १८० १८० १८० १८० १८० १८० १८० १८	नाम् । श्रृहाटक-त्रिषिकमन्तु- ३ ४ ५	र् पर्यक्क मुरजसद्शानि भानि क- वितानि चात्रिमासीनि ॥	
		0	000	°-°-	0-0-0	0		0	°-°-)		ı
	अध्वस्कैध	भग(योनिसंस्थान)	थुर(अस्त्र)धारा	शकटोद्धिसंस्थान	मृ गशिरः	रुधिरिबन्दुः	વેલા	वधमानक	पताका	प्राकार	
	अश्वमुखवत्	भगाकार(योनि)यत्	थ्युर(अस्त्र)वत्	शकटाकारवत्	मुगमस्तकवत्	मण्याकारबत्	गृहाकारवत्	शराकारवत्	चक्रनाभिषत्	शालवृक्षवत्	•
	ELS,	lu,	W	5	W	o/	5	W	65.	9	
_	स के बो	ली व्यक्ते लो	थ्र स्र इ	ओ या बी कु	व वो का की	हा श्र घ स्थ	के को कि	हिंदू कि चिंदू कि कि	ल्प इस इस इस	म मी भू मे	
	आध्यनी	भरणी	कृत्तिका	रोहिणी	मुगद्गि	आर्द्रा	पुनर्देस	तिस	आस्ट्रेया	मधा	
	V	•	2	o√' o√'	œ'	w,	30	5	43	2	

	४-गोसीसावलीकाहार सँड-	णी पुष्फीवयार बावी य। नावा आसकखंधे भग धुरभाराय सगडुद्धी ॥१॥ मिगसीसावली	क्हिरबिंदु सुल बद्धमाणाग पहामा प्रामारे पलियंके हर्षे	मुह पुष्क वृष्क भ १६।। कोलग दामणि एगावली य गयदंत विच्छअ अलीय । नयविक्को	म तथी सिंहनिसाह य संठाणः ॥३॥					॥ इति खतुर्थं मक्षत्रविवारे लघुपरिशिष्टम् ॥	
4	5	·° • • • • • • • • • • • • • • • • • • •	. 4 3	0	0	0-0-0			<u></u>	0-0-0	o-o oo
ľ	पल्यंकाद्धं	अद्भारत्यक	S C C C C C C C C C C C C C C C C C C C	मुखमंडन	र्भालक	पशुरमनाकार	प्का वली	गजदताकार	मुक्षिकपुच्छाकार	गजविकसमाकार	सिंहनिषद्नाकार
•	श्च्याकारवत्	पर्यंकाकारवत्	हस्ताकारवत्	मीकिकाकारबत्	प्रवाङाकारबत्	तोरणाकारवत्	मण्याकारवत्	कुडलाकारवत्	सिंहपंजाकारवत्	स्वप्राकारे	बु लतागजाकारचत्
-	or	a	5	· ••	~	5	20	m	۵٬	30	30
ī	मो राटी इ	हे दो पा की	पूषा गा ठा	य यो रा हि	हरे रोता	ती व्लेतो		मां या या य	म यो मां मी	भू था फ बा	में मो जा जी
	पूर्वाफाल्गुनी	डसराफाल्गुनी	E.	वित्रा	स्वाति	विशासा	अनुराघा	ज्यक्ष	म्	पूर्वाशाहर	उत्तराषादा
-	2	0'	0,	8	ar ar	2	39	5	W.	9	¥

अवतरण;-- पूर्वे नक्षत्रपं क्रिनी व्यवस्था कछाव्या आह ढवे अनुइमे प्राप्त થયેલ જે ગ્રહપંક્તિની વ્યવસ્થા તેને જણાવનારી ગાથા ગ્રન્થકાર મહર્ષિ જણાવે છે;---

र्पेवं गहाइणोवि हु नवरं धुवपासवात्तिणो तारा। तं चिय पयाहिणंता तन्थेव सया परिभमंति

સંસ્કૃત છાયા;---

एवं ब्रहादयोऽपि हु नवरं ध्रुवपार्श्ववर्त्तिन्यस्ताराः। तं चैव प्रदक्षिणयन्त्यस्तत्रैव सदा परिश्रमन्ति

11 62 11

શખ્દાર્થ:---

गहाइणोवि हु-अक्षादिक पश् गहाहणोवि हु-अंक्षिष्ठ पख् प्रयाहिणता-प्रदक्षिष्ठा भापता पासवित्तिणो तारा-पार्श्व वत्ती (नश्च-परिप्रमंति-परिश्रमध्य करे छे કના) તારાએા

गायार्थ:--- नक्षत्रीनी पंक्ति संअंधी के प्रभाशे व्यवस्था કरी के क प्रभाशे ગ્રહ વિગેરેની પંક્તિવ્યવસ્થા સમજવી. એટલું વિશેષ છે કે બે ચન્દ્રના પરિવાર ૧૭૬ ગ્રહાના હાવાથી ગ્રહાની પંક્તિએા પણ ૧૭૬ હાય છે અને પ્રત્યેક પંક્તિમાં էէ ગ્રહની સંખ્યા હાય છે. અહિંઆ એ પણ વિશેષ સમજવું જે અચળ એવા ધુવતારાઓની સમીપમાં વર્ત્તતા અન્ય તારાનાં વિમાના તે ધ્રુવ-તારાને જ પ્રદક્ષિણા દેતા કરે છે. 11 ૮૨ 11

विशेषार्य;--- પ્રથમની ગાયા પ્રમાણે સુગમ છે, તો પણ પ્રાસંગિક કાંઇક કહેવામાં આવે છે.

મતુષ્યક્ષેત્રમાં ગ્રહાની પંક્તિએ ૧૭૬ છે, અને તે પ્રત્યેક પંક્તિએ જંબદ્રીપના પ્રાન્ત ભાગથી પ્રારંભાઇને માનુષાત્તર પર્વત સુધી પહેાંચેલી છે,

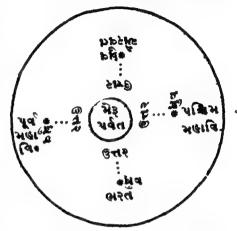
તથા તે પ્રત્યેક પંક્તિમાં ગ્રહસંખ્યા તા ६६ ની જ છે. આ પંક્રિતઓ પણ નક્ષત્રપંક્તિઓની માકક સૂર્યનાં કિરણા જેવી દેખાતી હાય તેમ ભાસે છે. એક ચન્દ્રના પરિવારમાં ૮૮ શ્રહા હાવાથી જ બુદ્ધીપના બે ચન્દ્રની અપેક્ષાએ ૧૭૬ **ત્રહા થાય છે**. ૮૮ બ્રહ્મપં ક્તિએા દક્ષિણ દિશામાં હાય છે અને ૮૮ બ્રહ્મ-પંક્તિએ। ઉત્તરદિશામાં હાેય છે. વળી નક્ષત્રપંક્તિના વિવરણ પ્રસંગે નક્ષત્ર-પિટકની વ્યવસ્થા પ્રદર્શિત કરી હતી તે પ્રમાણે અહિં ગ્રહપિટકા પણ સમછ / લેવાં, તેમજ જે પંક્તિના પ્રારંભમાં જે ગ્રહ હોય છે તે જ નામવાળા શ્રહાની ંક્ક જેટલી સંખ્યા માનુષાત્તરપર્વત સુધી પહેાંચેલી હાય છે. જંળદ્વીપમાં બે ચન્દ્રના એક ચન્દ્રપિટકની અપેક્ષાએ એક ગ્રહપિટક (ગ્રહસંખ્યા ૧૭૬), લવા સમુદ્રમાં બે ચન્દ્રપિટકની અપેક્ષાએ બે ગ્રહપિટક (ગ્રહસંખ્યા-૩૫૨.) ધાતકી ખંડમાં છ ચન્દ્રપિટકની અપેક્ષાએ છ ગ્રહપિટક, (ગ્રહસંખ્યા ૧૦૫૬) કાલાદિધિમાં ૪૨ ચન્દ્રના ૨૧ ચન્દ્રપિટકની અપેક્ષાએ ૨૧ ગ્રહપિટક (ગ્રહ-સંખ્યા ૩૬૯૬) અને અર્ધપુષ્કરના ૭૨ ચન્દ્રાશ્રયી ૩૬ ચન્દ્રપિટકની અપે-ક્ષાએ ૩૬ ગ્રહિપિટક (કુલ ગ્રહસંખ્યા ૬૨૭૬) છે. એમ સર્વ મળી ૬૬ ગ્રહ-પિટકાે તથા ૮૮૫૬૨૭૬ કુલ બ્રહસંગ્યા મનુષ્યક્ષેત્રમાં હાય છે, અને તે સર્વ **પ્રહા મેરૂ**પર્વતને પ્રદક્ષિણા આપતા સદાકાળ પરિભ્રમણ કરે છે.

ચન્દ્ર-સૂર્ય-ગ્રહ અને નક્ષત્રોનાં વિમાનાની પંક્તિઓ જંખુદ્વીપના મેરૂને પ્રદક્ષિણા આપતી રેલ્સનવસ્થિત યાંગે અર્થાત્ એકબીજાથી જુદ્દી જુદી રીતિએ પરિભ્રમણ કરે છે, જે વસ્તુસ્થિતિ આપણે ઉપર સમજી ગયા છીએ. તારાઓનાં વિમાના માટે પણ તેમ જ છે, તો પણ તેમાં એટલું વિશેષ છે કે જે 'ધ્રુવ 'ના તારાઓ છે તે જગત્ના તથાવિધ સ્વભાવથી જ સદા સ્થિર છે. તે ઉપરાંત તેની નજીકમાં વર્ત્ત તારાનું મંડળ મેરૂને પ્રદક્ષિણા ન આપતાં તે સ્થિર એવા 'ધ્રુવ 'ના તારાને જ પ્રદક્ષિણા આપતું ત્યાં જ કરે છે. આ ધ્રુવના તારા આપણા ભરતક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ઉત્તરદિશામાં છે. આવા ધ્રુવના તારાઓ તે તે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ઉત્તરદિશામાં જ રહેલા છે. અર્થાત્ ભરતક્ષેત્રની અપેક્ષાએ જેમ ધ્રુવ ઉત્તરદિશામાં જ રહેલા છે. અર્થાત્ ભરતક્ષેત્રની અપેક્ષાએ જેમ ધ્રુવ ઉત્તરદિશામાં છે તેમ આધીના ત્રણ ધ્રુવતારાઓ

२६ भंडणप्रकरिश्मां क्ष्युं के--- ते मेरु परिअडता, पयाहिणावत्तमंडला सन्वे । अणबद्विअजोगेहिं चंदा सूरा गह्रगणा य ।। १ ॥ १

ઐરવત-પૂર્વ મહાવિદેહ અને પશ્ચિમમહાવિદેહની અપેક્ષાએ અતુક્રમે ઉત્તર-દિશામાં જ છે. ' सर्वेषामेव वर्षाणां मेहदत्तरतः स्थितः ' એ વાક્યથી જેમ પ્રત્યેક

ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ મેરૂપર્વત ઉત્તર-દિશામાં જ છે તેમ આ ધ્રુવતારાઓ માટે પણ સમજવું, [જુઓ બાજીની આકૃતિ] આ ધ્રુવતારાઓ ઉપર જન-સમુદાય અનેક પ્રકારના આધાર રાખે છે, સમુદ્રમાં ચાલતાં વહાણું, સ્ટીમરા, હવાઇવિમાના વિગેરને દિશાના જાણુ-પણામાં આ ધ્રુવના તારા 'હાકાયંત્ર' દ્વારા ઘણા જ ઉપયોગી છે, વહાણુ વિગેરે ગમે તે દિશામાં જાય તા પણ

તેમાં રહેલ હાેકાય ત્રના કાંટા સદાકાળ ઉત્તરધુવ તરફ જ હાેય છે, જેથી રાત્રિએ વહાણ કઇ દિશામાં નાય છે તે ખરાખર ખ્યાલમાં સ્માવી શકે છે.

પૂર્વે ગાથા ૫૭ મી માં ચન્દ્ર—સૂર્યાદિ જ્યાતિષી દેવાના જે ગતિક્રમ ખતા-વવામાં આવ્યા છે તે સામાન્યત: જાણવા, અહિં વિશેષતા એટલી સમજવી કે—ચન્દ્રથી શીધ્રગતિવાળા સૂર્યો છે, સૂર્યોથી શીધ્રગતિવાળા (૫૭ મી ગાથામાં કદ્યા સજબ એહા નહિં પરંતુ) નક્ષત્રો છે, અને નક્ષત્રોથી શીધ્રગતિવાળા અન-વસ્થિત યાગે પરિભ્રમણ કરતા *એહા સમજવા. [જે માટે જીએા મંદજપ્રकरण गामा २७ नी टीका.] વળી આ એહા વકાતિચાર મન્દગતિવાળા હાવાથી તેઓની નિયમિત ગતિ નથી અને તેથી તેઓનું સુહૂર્ત્ત ગતિમાન—પરિભ્રમણકાળપ્રમાણ— મંડળવિષ્કં ભાદિ માન વિગેરે પ્રરૂપણા વિદ્યમાન શાસ્ત્રોમાં ઉપલબ્ય હાય તેમ જણાતું નથી.

નક્ષત્રોની માક્ક તારાનાં પણ મંડળા છે, અને તે મંડલા પાત પાતાના ' નિયતમંડલમાં જ ચાર કરનારા હાેવાથી સદા ×અવસ્થિત હાેય છે. અર્હિ એવી શંકા કરવાની જરૂર નથી જે તે તારામંડળાેની ગતિ જ નથી, કારણ કે તારાએા

^{*} उक्तब्र—' चंदेहिं सिग्घयरा सरा स्रेहिं हुंति णक्खसा! अणिअयगद्दपस्थाणा हवंति सेसा गहा सब्वे ॥ १ ॥ '

[×] उक्तम्ब—' णक्सस्तारगाणं अवद्विता मंडला सुणेयव्वा। तेऽवि य पयाहिणावस-मेव मेर्र अणुचरंति ॥ ९ ॥ '

પથુ જં ખૂઢીપવર્ત્તિ મેરૂપર્વતને પ્રદક્ષિણા આપના પૂર્વક પરિભ્રમણ કરે છે, ફકત સૂર્ય-અન્દ્રનાં ઘણાં મંડેલા હાેવા સાથે સૂર્ય-અન્દ્રનું ઉત્તરાયણ-દક્ષિણાયન જેમ થાય છે તેમ આ તારામંડળાતું થતું નથી. જે તારામંડળા દક્ષિણદિશામાં રહીને મેરૂને પ્રદક્ષિણા આપે છે તે સદાકાળ તેવી જ રીતે આપે છે, કાેઇપણ વખતે તે તારાઓ ઉત્તરદિશામાં આવતા નથી, અને જે તારાઓ ઉત્તરમાં રહીને મેરૂને પ્રદક્ષિણા આપે છે તે હંમેશાં ઉત્તરમાં જ રહે છે કાેઇ વખતે પણ દક્ષિણ-દિશામાં જતા નથી. આ તારામંડળાની સંખ્યા કેટલી છે તે તથા તે મંડળાનું વિષ્કં બાદિપ્રમાણ વર્ત્તમાનમાં ઉપલબ્ય અન્થામાં જેવામાં આવતું નથી.

॥ इति प्रद्यंक्तिस्वरूपम् ॥

॥ मनुष्यक्षेत्रवर्त्तिचन्द्रादिपंक्तियन्त्रकम् ॥

नाम.	जाति.	पंक्तिसं ख ्या.	प्रत्येक पंक्तिगत चन्द्र-सूर्यादि संख्या.	सर्वसंख्या.
મનુષ્યક્ષેત્રમા <u>ં</u>	ચન્દ્રની	ર	६६	૧૩૨
"	સૂર્યની	ર	44	૧૩૨
>>	ગ્રહની	૧૭૬	६६	११६१६
77	નક્ષત્રની	યક	44	३ ६६६
>>	તારાચ્યાની	પંક્તિએા નથી	परंतु विप्र डी खु ^c	<<80000
			સંખ્યા ૮૮૪૦૭૦૦	કે ા કોકોડી
	1		કેાડાકાડી	

સૂચના—મનુષ્યક્ષેત્ર બાહ્મના દ્વીપ—સમુદ્રોમાં ચન્દ્ર—સૂર્યાદિની સંખ્યા જાણવા માટે ગાથા ૭૯–૮૦ ના વિશેષાર્થમાં આપેલ કરસ્યુ જોવું.

अवतरण:—ગ્રહની પંક્તિએ સંબંધી વ્યવસ્થા તથા ગ્રહાે સંબંધી અન્ય- 'વિચાર પૂર્વ ગાયાના વિશેષાર્થમાં યથાયાેગ્ય જણાવ્યાે, ૭૮-૭૯મી ગાયામાં દ્વીપ-સમુદ્રાશ્રયી ચન્દ્ર-સૂર્ય સંખ્યા જાણવાનું જે કરણ જણાવ્યું છે તે આ ગ્રન્થકાર મહર્ષિ શ્રીમાન ચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે સ્વમતે જણાવ્યું હતું, હવે તે સૂર્ય-ચન્દ્રની સંખ્યા બાબત (તેમજ પંક્તિ વિષય)માં જે કાઇ અન્ય પ્રસિદ્ધ મત છે તે મતનું નિરૂપણ ગ્રન્થકારમહર્ષિ આ ત્રણ ગાયાવદે પાતે જ કરે છે:—

चउँयालसयं पढिमिल्लयाए पंतीए चंद्-सूराणं। तेण परं पंतीओ, चउरुत्तरियाए वृङ्घीए॥ ८३॥ वावैँत्तरि चंदाणं वावत्तरि सूरियाण पंतीए। पढमाए अंतरं पुण चंदाचंद्स्स लस्कदुगं॥ ८४॥ जो जावइ लस्काइं वित्थरओ सागरो य दीवो वा। तावइयाओ य तहिं चंदासूराण पंतीओ॥ ८५॥

સંસ્કૃત છાયા:---

चतुथचारिंश(दिधिक)शतं प्रथमायां पङ्कौ चन्द्र—सूर्याणाम् । ततः परं पङ्कयः चतुरुत्तरया बृद्धचा ॥ ८३ ॥ द्वासप्ततिथन्द्राणां द्वासप्ततिः सूर्याणां पङ्कौ । प्रथमायामन्तरं पुनथन्द्राचन्द्रस्य लक्षद्विकम् ॥ ८४ ॥

२७-उक्त व मंडलप्रकरणं—' बत्तीससयं चंदा, बत्तीससयं च स्रिया सययं। समसेणीए सब्वे माणुसिक्ते परिभमंति ॥ १ ॥ ' २८-गाथा ८३-८४-८५ अवान्तर सम्प्रदायनी द्वीय तेम पणु श्रुतवृद्धीनुं **५थन छे.**

यो यावन्ति लक्षाणि विस्तरतः सागरश्च द्वीपो वा । तावत्यश्च तस्मिन् चन्द्र-सूर्याणां पङ्कयः ॥ ८५ ॥

शिष्ट्राधः---

चउयालसयं-भेक्से। युम्भासीश पढमिल्याए=प्रथभपं क्रित्रभां तेण परं पंतीओ=त्यारणाह पंडितचे। चउरत्तरियाए=3त्तर उत्तर यारनी वृद्गीए=वृद्धिथी

जो जावह लरकाई=श्रे श्रेटला लाण प्रभाश वित्थरओ≕विस्तारवाणे। सागरो य दीवो वा=सभुद्र अथवा द्वीप ताबह्याओ य तहिं=तेटली संण्या प्रभाख चंदा चंदस्स=य'६थी य'६न'.

गायार्थ:-- મનુષ્યક્ષેત્ર અહારના પુષ્કરાર્ધની પ્રથમપંક્તિમાં ૧૪૪ ચન્દ્ર-સૂર્ય સંખ્યા હાય છે અને તે પંક્તિથી આગળ પ્રત્યેક પંક્તિમાં ૪ ચંદ્ર અને ૪ સૂર્યની વૃદ્ધિ કરવી. પ્રથમ પંક્તિમાં ૭૨ ચંદ્ર અને ૭૨ સૂર્ય હાેય, એ પ્રથમપંક્તિમાં ચન્દ્રથી ચન્દ્રનું બે લાખ યાજનનું અંતર હાય છે. જે દ્વીપ અથવા સમુદ્ર જેટલા લાખ યાજન વિસ્તારવાળા હાય ત્યાં તેટલી સંખ્યા પ્રમાણ ચન્દ્ર-સૂર્યની પંક્તિએ જાણવી. 11 ૮૩ 11 ૮૪ 11 ૮૫ 11.

विशेषार्थ:--अगाउ ७८-७८ से अन्ने गाथावरे आ अन्धार महर्षिना મત પ્રમાણે મનુષ્યક્ષેત્ર બહાર ચન્દ્ર-સૂર્ય વ્યવસ્થા અને તે અપેક્ષાએ ગ્રહાદિ સંખ્યા જાણવાનું કરણ વિગેરે હકીકત દર્શાવી છે. હવે આ ચાલ ત્રણ ગાથાવડે અન્યમત જણાવવામાં આવે તે પહેલાં અહિં ઉપયોગી એવા અને આ ગંથની ટીકામાં જણાવેલા એક દિગંબરમત દર્શાવાય છે-

॥ [द्वितीय] दिगम्बरीयमतनिरूपणम् ॥

મનુષ્યક્ષેત્ર ખહાર કયા દ્વીપ-સમુદ્રમાં કેટલી કેટલી ચન્દ્ર-સૂર્યની પંક્તિએ! િ હાય ? તે પંક્તિઓ કેવી રીતે વ્યવસ્થિત હાય ? તેમજ પ્રત્યેક પંક્તિમાં કેટલા

> * દિગંખર સમ્પ્રદાયના મતની પ્રક્ષેપેલી જે મલ ગાથાઓ તે આ રહી;— चंदाओ सूरस्स या सूरा चंदस्स अंतरं होइ। पन्नास सहस्साई तु जोअणाई समहिआई पणयालसर्यं पढिमि-ल्लुयाइं पंतीए चंदसूराणं । तेण परं पंतीओ, छट्टा सत्तम बुद्धिओ नेया 11 3 11 चेदाण सञ्वसंखा, सत्ततीसाई तेरस सय।ई। पुक्खरवरदीविअरदे, स्राण वि तसिआ जाण 11 } 11

કેટલા ચન્દ્ર તથા સૂર્ય હાય અને તે અન્દ્ર-સૂર્ય વિમાનાનું પરસ્પર અંતર કેટલું હાય ? તે સર્વ અહિં ' દિગમ્બર ' ના મત પ્રમાણે જણાવાય છે.

મનુષ્યક્ષેત્ર ખહાર ચન્દ્ર-સૂર્યની વ્યવસ્થા સંબંધમાં ત્રણ મતા છે. તેમાં એક ગ્રન્થકાર મહિષિ ના અગાઉ ૭૮-૭૯- ગાથાવડે કહેવાઇ ગયા છે. આ मीले भत हिंग्रेभरीय छे. अने त्रीले ८3-८४-८५ में त्रख गाथाना विवेचन-વડે કહેવાશે. મનવ્યક્ષેત્ર ખહારનું અર્ધ પૃષ્કરવર ક્ષેત્ર આઠ લાખ યાજન પ્રમાણ વલયવિષ્કં ભવાળું છે. તેમાં આ બીજા (દિગમ્બરીય) મત પ્રમાણે આઠ પંકિતએ 🧸 રહેલી છે. અહિં એટલું ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે અત્યારસુધી જે ચન્દ્ર--સૂર્ય નક્ષત્રાદિની પંકિતચા સમશ્રેણીએ લેવામાં આવતી હતી તેમ ન લેતાં પરિસ્યાકારે (વર્તુલાકારે=માળાકારે) લેવાની છે, અને માળાકારે રહેલી તે પ્રત્યેક પંક્તિઓ એક એક લાખ યાજનને અંતરે રહેલી છે. મનુષ્યક્ષેત્ર ખહાર પુષ્કરાર્ધદ્વીપમાં વર્લતી આ આઠ પંક્તિએ। પૈકી પ્રથમ પંક્તિમાં ૧૪૫ ચન્દ્ર અને ૧૪૫ સૂર્ય આવેલા છે. આ માળાકારે રહેલ પંક્તિમાં ચન્દ્રથી સૂર્યનું અંતર સાધિક ૫૦૦૦૦ યાજન છે અને ચન્દ્રથી ચન્દ્રનું અથવા તા સૂર્યથી સર્યનું અંતર સાધિક ૧૦૦૦૦ (એક લાખ) યાજન છે. અત્ર ઉપર જણાવવા પ્રમાણે જ્યારે આ પ્રથમ પંક્તિમાં ૧૪૫ ચન્દ્ર અને ૧૪૫ સૂર્ય છે એટલે કે ખન્નેની એકંદર સંખ્યા ૨૯૦ ની છે અને એક ચન્દ્રથી સૂર્યનું અંતર સાધિક પચાસ હજાર યાજનનું છે તા ૧૪૫ ચન્દ્ર અને ૧૪૫ સૂર્યને માળાકારે રહેવામાં કેટલું ક્ષેત્ર જોઇએ ? અથવા ચન્દ્રથી ચન્દ્રનું અને સૂર્યથી સૂર્યનું અંતર સાધિક એક લાખ યાજન છે તા ૧૪૫ ચન્દ્રને અથવા ૧૪૫ સૂર્યને પરિસ્થા-કારે ગાઠવવામાં કેટલ ક્ષેત્ર જોઇએ ? એ પ્રશ્તના ઉત્તરમાં સમાધાન આપે છે-કે ૧૪૫૪૬૪૭૬ (એક્ક્રોડ પીસ્તાલીશ લાખ છે તાલીશ હજાર ને ચારસે છેાંતેર યાજનપ્રમાણ ક્ષેત્ર જોઇએ. અર્થાત્ મનુષ્યક્ષેત્ર બહાર પુષ્કરાર્ધમાં વર્ત્તતી ચન્દ્ર –સૂર્યની માળાકારે રહેલી પ્રથમપંક્તિના પરિધિ ૧૪૫૪૬૪૭૬ યાજનપ્રમાણ હાય.

હવે બીજી રીતે પ્રશ્ન થઇ શકે કે-એક ચન્દ્રથી એક સૂર્યનું અંતર પચાસ હજાર યાજન છે તો ૧૪૫૪૬૪૭૬ યાજન પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં કેટલા ચન્દ્ર અથવા સૂર્યના સમાવેશ થઇ શકે ? અથવા એક સૂર્યથી બીજા સૂર્યનું અને એક ચન્દ્રથી બીજા ચન્દ્રનું અંતર સાધિક એક લાખ યાજન છે તો ૧૪૫૪૬૪૭૬ યાજન પ્રમાણ પરિધિ-ક્ષેત્રમાં કેટલા ચન્દ્ર અથવા સૂર્યના સમાવેશ થઇ શકે ? આ બન્ને પ્રકારના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં '૧૪૫ ચન્દ્ર અથવા ૧૪૫ સૂર્યના સમાવેશ થઇ શકે ' એવા જવાળ આવશે. આ પ્રમાણે પ્રથમ પંકિતમાં ૧૪૫ સૂર્ય અને ૧૪૫ ચન્દ્ર હાય છે.

હવે બાકી રહેલી સાતપંકિતથામાં સૂર્ય-ચન્દ્રની સંખ્યાના વિચાર કરીથે.

બીજીપંકિત પ્રથમપંક્તિથી એક લાખ યાજન દ્વર જોઇએ ત્યાં પરિસ્થાકારે રહેલી છે, તે સ્થાનના પરિધિ ત્રિલુતની રીતિએ પ્રથમપંક્તિના પરિધિની અપેક્ષાએ ક્ષેત્રના વિષ્કંભમાં વૃદ્ધિ થવાથી પ્રથમ પંક્તિના પરિધિની અપેક્ષાએ માટા થાય છે.

' જે ક્ષેત્રના જેટલા વિષ્કં ભ હાય તેથી લગભળ ત્રિગુણ ઉપરાંત પરિધિ હાય '

આ-નિયમ સર્વત્ર સમજ લેવા. આ નિયમ સુજબ બીજી પંક્તિના પરિધિ ૧૫૧૭૮૯૩૨ યાજન પ્રમાણ આવે છે. અને ચન્દ્રથી ચન્દ્રનું અને ચન્દ્રથી સૂર્યનું તેમજ સૂર્યથી સૂર્યનું અને સૂર્યથી ચન્દ્રનું અંતર તા પ્રથમપંક્તિમાં જણાવ્યું (એક બીજાને ૫૦ હજાર, પરસ્પર સાધિક લાખ ચાજન) તેટલું જ છે. એથી (આ બીજી પંક્તિના પરિધિ વિશેષ હાવાથી) આ પંક્તિમાં પ્રથમ-પંક્તિની અપેક્ષાએ છ ચન્દ્ર તથા છ સૂર્ય વધારે હાય છે. અહિં વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે–પ્રથમ પંકિતના પરિધિ કરતાં બીજી પંક્તિના પરિધિ સાધિક છ લાખ યાજન વધારે છે. (એટલે બન્ને બાન્યુએ લાખ–લાખ યાજન પ્રમાણ , ક્ષેત્રવિષ્કં ભ વધવાથી ર લાખ યાજન ક્ષેત્ર વધે ત્યારે 'ત્રિગુણ ' નિયમ પ્રમાણ તે સ્થાનના પરિધિ ૬૩૨૪૫૫ ચા. ૨–ગાઉ–૫૪ ધનુષ્ય ૨૭ અંગુલ થાય. એક ચન્દ્રથી સૂર્યનું અંતર પચાસ હજાર યાજન છે, એટલે તેટલા અધિક ક્ષેત્રમાં છ ચન્દ્ર અને છ સૂર્યની સંખ્યાની વૃદ્ધિ થઇ તે પણ વાસ્તવિક અર્થાત પ્રથમપંકિતમાં જેમ ૧૪૫ ચન્દ્ર અને ૧૪૫ સૂર્ય છે તેમ બીછ પંક્રિતમાં ૧૫૧ ચન્દ્ર અને ૧૫૧ સૂર્ય છે. ત્રીજી પંક્રિત બીજી પંક્રિતથી એક લાખ ચાજન દ્રર છે. તેના પરિધિ સાધિક ૧૫૮૧૧૩૮૭ ચાજન પ્રમાણ થાય છે, જેથી બીજી પંક્તિ કરતાં સાત ચન્દ્ર અને સાત સૂર્યની સંખ્યાના વધારા થાય, એટલે ત્રીજી પ્રક્તિમાં ૧૫૯ ચન્દ્ર અને ૧૫૯ સૂર્ય હાય. આ પ્રમાણે આગ-ળની પંક્તિએા માટે વિચારવં.

એટલે કે બે પંક્તિમાં છ છ ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા વધારવી અને ત્યાર-બાદ એક પંક્તિમાં સાત સૂર્ય-ચન્દ્રની સંખ્યાને વધારવી. એ પ્રમાણે કરવાથી ચાથી પંક્તિમાં (ત્રીજી પંક્તિના ૧૫૮+ ર=) ૧૬૪ ચન્દ્ર અને ૧૬૪ સૂર્ય આવશે, પાંચની પંક્તિમાં (ચાથીપંક્તિના ૧૬૪+ ર=) ૧૭૦ ચન્દ્ર અને ૧૭૦ સૂર્ય પ્રાપ્ત થશે. છઠ્ઠી પંક્તિમાં (પાંચની પંક્તિના ૧૭૦+૭=) ૧૭૭ ચન્દ્ર અને ૧૭૦ સૂર્ય પ્રાપ્ત થશે. સાતમી પંક્તિમાં (છઠ્ઠી પંક્તિના ૧૭૭+ ર=) ૧૮૩ ચન્દ્ર અને ૧૮૩ સૂર્ય સંખ્યા આવશે, અને આઠમી પંક્તિમાં (સાતમી પંક્તિના ૧૮૩+६=) ૧૮૯ ચન્દ્ર અને ૧૮૯ સર્યની સંખ્યા પ્રાપ્ત થશે. આ પ્રમાણે આઠે પંક્તિના મળી કુલ ૧૩૩૭ ચન્દ્ર અને ૧૩૩૭ સૂર્ય (=કુલ સંખ્યા ૨૬૭૪) મનુષ્યક્ષેત્ર બહારના અર્ધપુષ્કરવર દીપમાં રહેલા છે. આ પ્રમાણે ઉક્ત દિગમ્બરીય મતાનુસારે મનુષ્યક્ષેત્રબહાર બાદ્યપુષ્કરાર્ધવર્તી ચન્દ્ર—સૂર્યની પંક્તિ વ્યવસ્થા બતલાવી. હવે આગળ આગળના દીપ—સમુદ્રોમાં યાવત્ લાકાન્તસુધી સૂર્ય— ચન્દ્રની સંખ્યા કેટલી છે? તે જણાવાય છે.

॥ मनुष्यक्षेत्रबहिर्भृतनिखिलद्वीप-संग्रुद्रेषु चन्द्रादित्यसंख्याविचारः ॥

ઉપર કહેવા પ્રમાણું મનુષ્યક્ષેત્ર ખહારના અર્ધ પુષ્કરદ્વીપમાં આઠમી પંક્તિ પૂર્ણ થયા બાદ પચાસહજાર ચાજન ગયા પછી પુષ્કરવરદ્વીપ સમાપ્ત થાય છે. ત્યારબાદ પુષ્કરસમુદ્રમાં પચાસહજાર ચાજન જઇએ એટલે પ્રથમની માકૃક પરિરયાકારે (વલયાકારે) ચન્દ્ર—સૂર્યની પંકિતના પ્રારંભ થાય છે. એક ચન્દ્ર—સૂર્યની વલયાકારે રહેલી પંકિતનું અંતર એક લાખ ચાજન પ્રમાણુ ઉપર કહેલું છે તે આ રીતિએ બરાબર આવે છે. હવે એ પુષ્કરસમુદ્રમાં રહેલી પ્રથમ પંકિતમાં કેટલા ચન્દ્ર—સૂર્ય હાય તે તે સંબંધમાં વિચાર કરતાં એમ જણાવેલ છે કે—'પ્રથમ દ્વીપ અથવા સમુદ્રની પ્રથમ પંકિતમાં જેટલા સૂર્ય અને ચન્દ્રની સંખ્યા હાય તેથી બમણી સંખ્યા આગળના દ્વીપ અથવા સમુદ્રની પ્રથમ પંકિતમાં હાય. સમયક્ષેત્ર બહાર અર્ધ-પુષ્કરદ્વીપની પ્રથમ પંકિતમાં ૧૪૫ ચન્દ્ર અને ૧૪૫ સૂર્યની સંખ્યા હાય છે. યામાણે પુષ્કરસમુદ્રની પ્રથમ પંકિતમાં ૧૪૫ ચન્દ્ર અને ૧૪૫ સૂર્યની સંખ્યા હાયા પુષ્કરસમુદ્રની પ્રથમ પંકિતમાં ૧૪૫ ચન્દ્ર અને ૧૪૫ સૂર્યની સંખ્યા હાયો પુષ્કરસમુદ્રની પ્રથમ પંકિતમાં ૨૯૦ ^{૧૯} ચન્દ્ર અને ૧૯૦ સૂર્ય હાય. એ પ્રમાણે

ર૯ દિતીય દિગમ્યર મતમાં જણાવ્યું કે ઇષ્ટ દીપ અથવા સમુદ્રની અંતિમ પંક્તિગત ચન્દ્રથો સૂર્યની સંખ્યા આવ્યાબાદ તે ઇષ્ટ દીપ અથવા સમુદ્રથી આગળના દીપ અથવા સમુદ્રમાં રહેલી પ્રથમ પંક્તિગત ચન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યા જાણવા માટે પ્રથમના દીપ અથવા સમુદ્રમાં રહેલી પ્રથમ પંક્તિગત ચન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યાને દિગુણ કરવી અને તેમ કરતાં (મનુષ્ય- સ્મેન્દ્રના પુષ્કરાર્ધની પ્રથમ પંક્તિમાં ૧૪૫—ચન્દ્ર અને ૧૪૫ સૂર્ય હોવાથી) પુષ્કરાદસમુદ્રની પ્રથમ પંક્તિમાં ૨૯૦ ચન્દ્ર અને ૨૯૦ સૂર્ય સંખ્યા આવી, તે ઉપર ખાસ વિચાર કરવાની જરૂર છે! કારણ કે આ દિગંબર મત પ્રમાણે પ્રથમ જ કહેવાયું છે કે જે પંક્તિગત ચન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યા જાણવી હોય તેના પરિધિ કાઢવા બાદ તેમાં એક એક લાખ યોજનના અંતરે ચન્દ્ર અને એક એક લાખ યોજનના અંતરે સૂર્ય રહી શકે, એટલે કે ચન્દ્રથી સૂર્યનું અંતર પચાસ હજ્તર યોજન, અને ચન્દ્રથી ચન્દ્રનું અથવા સૂર્યથી સૂર્યનું અંતર એક લાખ યોજન રહે તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરતાં જેટલી સંખ્યા આવે તેટલી વિવક્ષિત પંક્તિમાં ચન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યા જાણવી. હવે આપણે વિચાર કરશું તો આ મત પ્રમાણે આગળ

પ્રત્યેક દ્વીપ-સસુદ્રની પ્રથમપંકિત માટે સમજવું. હવે આ પુષ્કરસસુદ્ર બત્રીશ લાખ યોજનને પહોળો હોવાથી લાખ લાખ યોજનને અંતરે રહેલી બાકોની ૩૧ પંકિતઓમાં કેટલા કેટલા ચન્દ્ર અને સૂર્ય હોય ? તે અહિં કહેવાય છે. અગાઉ મતુષ્યક્ષેત્રખહારના પુષ્કરાર્ધમાં સૂર્ય-ચન્દ્રની સંખ્યા માટે જે વ્યવસ્થા ખતલાવી છે તે વ્યવસ્થા અહિં પણ સમજવાની છે, એટલે કે એક એક લાખ યોજનના આંતરે રહેલી પંકિતઓનો જેટલા પરિધિ થાય અને તે પરિધિમાં સૂર્યથી ચન્દ્રનું પચાસહજાર યોજન અંતર તેમજ સૂર્યથી સૂર્યનું અથવા ચન્દ્રથી ચન્દ્રનું એક લાખ યોજન પ્રમાણ અંતર રહે તેવી વ્યવસ્થા કરતાં જેટલા સૂર્ય અથવા ચન્દ્રને સમાવેશ થઇ શકે તેટલા સૂર્ય-ચન્દ્રની સંખ્યા જાણવી. આ પ્રમાણે કરતાં પ્રથમ પંકિતગત સૂર્ય-ચન્દ્રની સંખ્યાની અપેક્ષાએ બીજી પંકિતમાં છ ચન્દ્ર અને છ સૂર્યની સંખ્યાની વૃદ્ધિ થાય છે, અર્થાત્ પ્રથમપંકિતમાં ૨૯૦ ચન્દ્ર—સૂર્ય છે જયારે બીજી પંકિતમાં ૨૯૬ ચન્દ્ર અને ૨૯૬ સૂર્ય છે. ત્રીજી પંકિતમાં સાત ચન્દ્ર અને સાત સૂર્યની વૃદ્ધિ થવાથી ૩૦૩ ચન્દ્ર અને ૩૦૩ સૂર્ય છે. ચોથી પંકિતમાં છ છ ચન્દ્ર—સૂર્યની વૃદ્ધિ થતાં (૩૦૩+૬=) ૩૦૯ ચન્દ્ર અને ૩૦૯ સૂર્ય હોય, પાંચમી પંકિતમાં પુન: છ છ ચન્દ્ર—સૂર્યની વૃદ્ધિ થવાથી (૩૦૯+૬=)

ચાગળની પંકિતએામાં ક્રમશઃ છ-છ અને સાત ચન્દ્ર-સૂર્યની વૃદ્ધિ કરતાં મનુષ્યક્ષેત્ર <u>ખહાર પુષ્કરાર્ધમાં આક્ષ્મી પંક્તિમાં ૧૮૯ ચન્દ્ર અને ૧૮૯ સૂર્ય છે જ્યારે ઉપર</u> કહેલ દિગ્રણ કરવાની પહિતિએ પુષ્કરાદસમુદ્રની પ્રથમ પંક્તિ (૧૪૫×ર=) ર૯૦ ચન્દ્ર અતે ૨૯૦ સર્યની સંખ્યા કહેવામાં આવે છે. એ લાખ યાજનતા વિષ્કંભ વધારે થવાથી પરિધિમાં વૃદ્ધિ થાય, અને તે હિસાએ છ છ અને સાત ચન્દ્ર-સૂર્યની ક્રમશઃ પૂર્વસંખ્યામાં વૃદ્ધિ શાય તે ખરાખર છે. પરંતુ મનુષ્યક્ષેત્ર ખહારના પુષ્કરાર્ધની અંતિમ પંકિતમાં ૧૮૯ ચન્દ્ર-મૂર્ય છે. અને દ્વિગુણ કરવાની ઉપર જણાવલ પહિતાએ પ્રષ્કરાદસમુદ્રની પ્રથમ પંક્તિમાં ૨૯૦ – ચન્દ્ર અને ૨૯૦ સૂર્ય આવે છે તેા એક સાથે ૧૦૧ ચન્દ્ર – સૂર્યની વૃદ્ધિ શી રીતે **શ**ઇ ? અથવા વૃદ્ધિ થઇ તો ચન્દ્રથી સૂર્યનું પચાસ હજાર યાજન અને ચન્દ્રથી ચન્દ્ર<u>ન</u> અથવા સૂર્યથી સૂર્યનું એક લાખ યાજન પ્રમાણ અંતર શી રીતે આવી શકે ? કારણ કે તેટલા અંતરની તે વ્યવસ્થા પ્રમાણે તે પુષ્કરાદસમુદ્રની પ્રથમ પંક્તિના પરિધિ ૬૩ લાખ ચાજન પ્રમાણ વિષ્કં ભની અપેક્ષાએ લગભગ ૨૦૦૦૦૦૦ (એક્રોડ) જેટલા થવા જાય છે. તેટલા યાજન પ્રમાણ પરિધિમાં ૨૯૦ ચન્દ્ર અને ૨૯૦ સૂર્ય પચાસ પચાસ હજાર યાજનને અંતરે શા રીતે રહી શકે ! તે સંબંધી ખાસ વિચાર કરવાની જરૂર છે. ચન્દ્ર-सूर्यनी संभ्या न्यून थाय ते। क तेटला परिधिमां प्यासहकतर ये।कनना अतंतरनुं व्यव-સ્થિતપણું રહે, અથવા ચન્દ્ર સૂર્યની સંખ્યા ૨૯૦ લેવામાં આવે તેા પ્રત્યેક દીપ-સમુદ્રોમાં અંતરના વ્યવસ્થિતપણાના નિયમ નહિં રહી શકે.

ક્રમ્પ ચન્દ્ર અને ૩૧૫ સર્થ થાય. પુન: છઠ્ઠી પંકિતમાં સાત સાત ચન્દ્ર—સૂર્યની વૃદ્ધિ થતાં (૩૧૫+૭=) ૩૨૨ ચન્દ્ર અને કર૨ સૂર્ય હૈાય. ત્યારપછીની પંકિતઓમાં પણ પ્રથમની માફક બે વખત છ છ અન્દ્ર સૂર્યની અને એક વાર સાત ચન્દ્ર અને સાત સૂર્યની વૃદ્ધિ કરતાં જવું. એમ કરતાં જ્યારે ઇષ્ટદ્ધીપ અથવા સમુદ્રની છેદ્ધી પંકિત આવ્યા બાદ આગળના દ્ધીપ અથવા સમુદ્રની છેદ્ધી પંકિત આવ્યા બાદ આગળના દ્ધીપ અથવા સમુદ્રની છેદ્ધી પંકિતગત ચન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યા જાણવા માટે પૂર્વના દ્ધીપ અથવા સમુદ્રની પ્રથમ પંકિતગત ચન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યાને દિગુણ કરતાં જે સંખ્યા આવે તે સંખ્યા તે દ્ધીપ અથવા સમુદ્રની પ્રથમપંકિતગત અન્દ્ર—સૂર્યની જાણવી, ત્યારબાદ એકવાર છની વૃદ્ધિ, પછી એકવાર સાતની વૃદ્ધિ ત્યારબાદ બે પંકિતમાં છ છની વૃદ્ધિ અને એકવાર સાતની વૃદ્ધિ એ પ્રમાણે થાવત્ ઇષ્ટ દ્ધીપ અથવા સમુદ્રની અંતિમ પંકિત સુધી વિચારવું. એ પ્રમાણે પ્રત્યેક દ્ધીપ—સમુદ્રમાં વર્તતી ચન્દ્ર—સૂર્ય સંખ્યા સ્વયં વિચારવી.

॥ इति दिगम्बरमतेन मनुष्यक्षेत्रबहिर्वितिचन्द्र-सूर्यपक्तिव्यवस्थासंख्याकरणं च ॥

[આ પ્રમાણે પ્રાસંગિક દિગમ્ખરમતનું નિરૂપણ કર્યું. હવે આ પ્રન્થકાર મહર્ષિએ ૮૩–૮૪–૮૫ ગાયાવડે જે કાઇ એક પ્રસિદ્ધ આચાર્યનું મંતાતર જણાવેલ છે તે તૃતીય-મતનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.]

॥ अथ तृतीयमतनिरूपणम् ॥

મનુષ્યક્ષેત્ર અહાર આઠ લાખ યાજનપ્રમાણ વલયવિષ્કં ભવાળા અર્ધ પુષ્કર-દ્રીપમાં વલયાકારે એક એક લાખ યાજનને અંતરે આઠ પંક્તિઓ રહેલી છે. પ્રથમ પંકિત માનુધાત્તરપર્વતથી પ૦૦૦૦ (પચાસ હજાર) યાજન દ્રર રહેલી છે ³¹મનુષ્યક્ષેત્ર (પીસ્તાલીશ લક્ષ યાજનપ્રમાણ વિષ્કં ભવાળું હોઇ તે) ના પરિધિ ૧૪૨૩૦૨૪૯ યાજનપ્રમાણ છે. અને આજીના પચાસ પચાસ હજાર યાજનપ્રમાણ ક્ષેત્રની વૃદ્ધિ થવાથી પરિધિમાં પણ વૃદ્ધિ થતાં પ્રથમ પંકિતના પરિધિ ૧૪૫૪૬૪૭૬ યાજન જેટલા થાય. એ પંકિતમાં ૭૨ અન્દ્ર અને ૭૨ સ્તર્ય રહેલ છે. ચન્દ્રસ્તર્ય અનેના સરવાળા કરતાં (૭૨+૭૨=) ૧૪૪ થાય, એ ૧૪૪ ની સંખ્યાવે ૧૪૫૪૬૪૭૬ યાજનપ્રમાણ પરિધિને ભાગ આપતાં

૩૦ આ મતને 'ત્રિલાકસાર' અન્થના કર્તા દિગમ્બરાચાર્ય અતુકૂલ રહે છે.

३१ उक्तम्र;—' एगा जोयणकोडी, खक्खा बायाल तीसह सहस्सा । समयक्खिलपरिरओं दो नेव स्था अन्तणपन्ना ॥ १॥ '

મન્દ્રથી સૂર્યનું માંતર એક લાખ અને એક હતાર સત્તર યાજન અને ઉપર માત્ર માત્ર માત્ર માત્ર એક લાખ અને છેક અન્દ્રથી બીજા અનનું મથવા એક સૂર્યથી બીજા સૂર્યનું ૨૦૨૦૩૪ ફેડ્ડ યાજનપ્રમાણ મંતર આવશે. ' जो जावश હવલા કે......એ ગાયાને અનુસારે જે હીપ અથવા સમુદ્ર જેટલા લાખ યાજનપ્રમાણ વિષ્કં ભવાળા હાય તે હીપ-સમુદ્રમાં તેટલી અન્દ્ર-સૂર્યની પંક્તિએક પરિસ્થાકારે વિચારવી. આ મનુષ્યક્ષેત્ર અહારનું પુષ્કરાધિક્ષેત્ર આઠ લાખ યાજનપ્રમાણ વિષ્કં ભવાળું હાવાથી (પ્રત્યેક દ્રીપ-સમુદ્ર આદિ અને અંતનું પ૦ હતાર યા૦ ક્ષેત્ર આતલ રાખી) તેમાં વલયાકારે આઠ પંકિતએક એક લાખ યાજનને અંતરે રહેલી છે જે સહજ સમજાય તેવી સ્પષ્ટ વાત છે.

આગળ આગળના પ્રત્યેક દ્રીપસમુદ્રમાં તે તે પંક્તિમાં રહેદી ચન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યાને સુગમતાથી જાણી શકાય, પરંતુ સમગ્ર દ્રીપ અથવા સમુદ્રમાં વર્તતા ખધા ચન્દ્ર—સૂર્યોની સંખ્યા જાણવા માટે આળજીવાને અતિશય ઉપયોગી એવું 'કરણુ' અતાવવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે—

જે જે દ્વીપ-સમુદ્રમાં જેટલી પંક્તિઓ હાય તે પંક્તિની સર્વ સંખ્યાને 'गच्छ ' એવી સાંકેતિક સંગ્રા અપાય છે, અને આગળ આગળની પંક્તિઓમાં જે ચાર ચાર ચન્દ્ર-સૂર્યની વૃદ્ધિ કરવાની છે તે ચારની સંખ્યાને ' उत्तर ' એવી સંગ્રા આપવામાં આવે છે. હવે ' ગચ્છ ' ના ' ઉત્તર ' ના સાથે ગુણાકાર કરવા, ત્યારખાદ પ્રાપ્ત થયેલ સંખ્યામાંથી ' ઉત્તર ' અર્થાત્ ચારની સંખ્યાને બાદ કરવી, પછી જે દ્વીપ અથવા સમુદ્રને અંગે ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા જાણવી હાય તે દ્વીપ-સમુદ્રની પ્રથમ પંક્તિમાં જે ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા હાય તે સંખ્યાના પ્રથમ આવેલ સંખ્યામાં પ્રક્ષેપ કરવા, એમ કરતાં જે સંખ્યા આવે તે સંખ્યા તે દ્વીપ અથવા સમુદ્રની છેલ્લી પંક્તિમાં સમજવી. હવે દ્વીપ-સમુદ્રની સર્વપંક્તિઓમાંના ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા લાવવા માટે છેલ્લી પંક્તિમાં જે સંખ્યા આવેલ છે તેને પ્રથમની પંક્તિની સંખ્યામાં ઉમેરવી, એ પ્રમાણે કરતાં જે સંખ્યા આવે તેના જે દ્વીપ અથવા સમુદ્રમાં જેટલી પંક્તિનું ગચ્છ હાય તેથી અર્ધગચ્છે એટલે જેટલી પંક્તિઓ હાય તેની અર્ધ સંખ્યાવે ગુણાકાર કરવાથી ઇષ્ટ દ્વીપ-અથવા સમુદ્રમાંની સર્વપંક્તિઓમાં વર્તતા સર્વચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા આવશે, તે સંખંધી ઉદાહરણ આ પ્રમાણે—

उदाहरणम्:—જેમકે પુષ્કરસમુદ્રમાં આઠ પંક્તિએ। છે, તે આઠને ગચ્છ કહેવાય. એ ગચ્છના 'ઉત્તર 'એટલે ચારવડે ગુણાકાર કરતાં (८×४=) 3ર આવે, તેમાંથી ચાર બાદ કરીએ એટલે (3ર-૪=) ર૮ આવે, એ અફાવીશમાં પ્રથમપંકિત સંબંધી ૧૪૪-ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યાના પ્રક્ષેપ, કરોં એટલે આઠમી પંક્તિ સંબંધી ૧૭૨ ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા પ્રાપ્ત થઇ. પુનઃ ૧૭૨ માં ૧૪૪ પ્રથમ પંક્તિની સંખ્યા ઉમેરતાં (૧૭૨+૧૪૪=) ૩૧૬ થાય, તેને 'ગચ્છ' જે આઠ તેનું અર્ધ જે ચાર તે વડે ગુણવાથી (૩૧૬×૪=) ૧૨૬૪ સંખ્યા સમગ્ર પુષ્કરાર્ધમાં વર્ત્તતા સૂર્ય-ચન્દ્રની પ્રાપ્ત થાય છે. એમાં ૬૩૨ ચન્દ્ર અને ૬૩૨ સૂર્ય જાણવા.

એ આઠે પંક્તિ પૈકી પ્રથમ પંક્તિમાં ૧૪૪ ચન્દ્ર—સૂર્ય (ચન્દ્ર ૭૨+૭૨ સૂર્ય) છે, બીજી પંક્તિમાં બે ચન્દ્ર તથા બે સૂર્યની વૃદ્ધિ થતાં ૧૪૮ ચન્દ્ર— સૂર્ય હોય, ત્રીજીમાં ૧૫૨, ચાથીમાં ૧૫૬, પાંચમીમાં ૧૬૦, છઠ્ઠીમાં ૧૬૪, સાતમી પંક્તિમાં ૧૬૮, અને આઠમી પંક્તિમાં ૧૭૨ ચન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યા હોય છે. આ પ્રમાણે પ્રત્યેક ઇષ્ટ દીપ અથવા સમુદ્રમાં વર્ત્તતા સર્વ ચન્દ્ર— સૂર્યોની સંખ્યા જાણી શકાય છે.

॥ इति तृतीयमतनिरूपणम् ॥

આ પ્રમાણે મનુષ્યક્ષેત્ર અહાર પરિરયપંક્તિવર્ક સૂર્ય —ચન્દ્રની વ્યવસ્થા સંઅંધી કથન કરનાર એક દિગમ્બરીયમત તેમ જ બીજો પ્રસિદ્ધ આચાર્ય ના મત દર્શાવવામાં આવ્યા, પરિરય પંક્તિની માન્યતાવાળા આ બન્ને મતકારા વચ્ચે તે તે દ્રીપ—સમુદ્રમાં વર્ત્ત તી પરિરય પંકિતની સંખ્યા સિવાય સૂર્ય—ચન્દ્રાદિ સંખ્યા, સૂર્ય—ચન્દ્રનું અંતર ઇત્યાદિ સર્વ બાળતમાં પ્રાય: *ભિન્નતા રહે છે તે

क-आशाम्बरीय अने प्रसिद्धमतकार वच्चे पडती भिन्नताओः-

૧. મનુષ્યક્ષેત્ર ખહાર જે દ્વીપ-સમુદ્ર જેટલા લાખ યાજનના હાય ત્યાં ચન્દ્રસર્યની પક્તિઓ હાય 'આ કથન ખન્નેને માન્ય છે.

ર દિગં ખરમત પ્રમાણે આદ્યપુષ્કરાર્ધની પ્રથમ પંક્તિમાં ૧૪૫–૧૪૫ ચન્દ્ર–સૂર્ય કહેલા છે, જ્યારે પ્રસિદ્ધ મતપ્રમાણે એ જ પ્રથમ પંક્તિમાં હર ચન્દ્રો અને હર સૂર્યો કહેલા છે, અને એથી જ દિગં ખરમતકારે સ્વાક્ષત સંખ્યાને સંગત કરવા ચન્દ્ર–અન્દ્રનું પરસ્પર અંતર સાધિક લાખયાજન પ્રમાણ જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે પ્રસિદ્ધમતકારે સ્વાક્ષ્ત હર–હર ચન્દ્ર–સૂર્યની સંખ્યાને સંગત કરવા સાધિક છે લાખ યાજનનું અંતર કહ્યું છે. (આગળની અન્ય પંક્તિઓ માટે યથાયારાગ્ય સ્વયં વિચારી લેવું.)

3 એ જ પુષ્કરાર્ધની **ખીજી પંક્તિથી લઇ પ્રત્યેક પંક્તિમાં પૂ**ર્વપંક્રિતગત

ઉપરાંત કેટલાક ^सવિચારણીય સ્થળા પણ ઉપસ્થિત થાય છે. જેના સવિશેષ ખ્યાલ નીચેની क, स નંખરની ટીપ્પણી વાંચવાથી આવી શકશે.

ચન્દ્ર-સૂર્યની એકંદર જે સંખ્યા હાય તેનાં કરતાં છ છ અથવા સાત સાતની વૃદ્ધિ કરવાનું જણાવ્યું અને તે અનુસારે આઠમી પંક્તિમાં ૧૮૯-૧૮૯ ચન્દ્ર- સૂર્યની સંખ્યા પ્રાપ્ત થઇ. જ્યારે આ પ્રસિદ્ધમતકારે આગળ આગળની પ્રત્યેક પંક્તિમાં પ્રથમની પંક્તિની અપેક્ષાએ (બે ચન્દ્ર અને બે સૂર્ય) ચારની સંખ્યાના વધારા કરવા જણાવ્યું જેથી છેલ્લો આઠમી પંક્તિમાં (૮૬-૮૬ ચન્દ્ર-સૂર્ય≃) ૧૭૨-ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા આવે છે.

૪ આ પ્રમાણે થતાં દિગંભરમતાનુસારે બાદ્યપુષ્કરાર્ધની આઠે પંક્રિતના ચન્દ્ર—સૂર્યોની એકંદર સંખ્યા–૧૩૩૭ ચંદ્ર–૧૩૩૭ સૂર્યની આવે છે. જ્યારે પ્રસિદ્ધમતકારના અભિપ્રાય પ્રમાણે બાદ્યપુષ્કરાર્ધમાં કુલ ૬૩૨ ચન્દ્ર અને ૬૩૨ સૂર્યની સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય છે.

પ વળી દિગં ખરમતકારે પુષ્કરવરસમુદ્રની પ્રથમપં ક્તિમાં સૂર્ય—ચન્દ્રની સંખ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે એવું જણાવ્યું કે પુષ્કરવરદ્વીપની પ્રથમપં ક્તિમાં ચન્દ્ર—સૂર્યની જે સંખ્યા હોય તેને દ્વિગુણ કરવી, તેમ કરતાં પુષ્કરવરસમુદ્રમાં પ્રથમ પંક્તિગત ગ્રુન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય, ત્યારખાદ પંક્તિઓમાં છ છ અથવા સાત સાતની વૃદ્ધિ કરવી, અને એ પ્રમાણે પ્રત્યેક દ્વીપ—સમદ્રો માટે સમજવું. એટલે કે પ્રથમ પંક્તિ માટે આગલા દ્વીપ—સમુદ્રની પ્રથમ પંક્તિથી દ્વિગુણપાસું અને ત્યારખાદ છ—છ સાત સાતની વૃદ્ધિ સમજવી. જ્યારે પ્રસિદ્ધમતકારે પ્રત્યેક દ્વીપ—સમુદ્રોમાં પ્રથમ પંક્તિ માટે તેમ જ આગળની પંક્તિઓ માટે ગ્રાર—ચારની વૃદ્ધિ કરવાનું જણાવ્યું.

સૂચના—' ત્રિગુણકરણના જે સૈદ્ધાન્તિક મત તે સ્વતંત્ર હેાવાથી ઉક્ત અને મતકારાની સાથે તેની સરખામણી કરવાની જરૂર નથી. કારણું કે તે ' ત્રિગુણકરણું ' પ્રમાણે મનુષ્યક્ષેત્ર અહાર ચન્દ્રસૂર્યની કાઇ પણું પ્રકારની નિશ્ચિત વ્યવસ્થા અતલાવવામાં આવી નથી.

स-आशाम्बरीय अने प्रसिद्धमतकारने अंगे चन्द्र-सूर्यनी अल्पविश्वारणा ॥

પ્રસિદ્ધ મતકારની અપેક્ષાએ એ વિચારવાનું છે કે જ્યારે ગાથા ૬૫ મીમાં મનુષ્યક્ષેત્ર અહાર નિશ્ચયથી કાઇ પણ પંક્તિસ્થાને ચન્દ્ર—સૂર્યનું પચાસહજાર યાજન પ્રમાણ અંતર જણાવવામાં આવ્યું છે ત્યારે આ ૮૩–૮૪ મી ગાથામાં ચન્દ્ર–સૂર્યનું પચાસહજાર યાજન અંતર ન કહેતાં (મતાંતરે) ૧૦૧૦૧૭ યાં૦

કિંગ અરીયમત 'કર્મ પ્રાભૃત ' અન્યમાંથી ઉદ્ધરેલા છે, જ્યારે ૮૩–૮૪– ૮૫ ગાયા વડે કહેવાયેલ પ્રસિદ્ધ આચાર્યના મત કયા અન્ય ઉપરથી કહેવામાં આવેલ છે તેની માહિતી નહિંમળતી હાવાથી જ્ઞાની ગમ્ય છે, તા પણ આ બન્ને મતકારા મનુષ્યક્ષેત્ર ખહાર પરિસ્યાકારે સૂર્ય ચન્દ્રની વ્યવસ્થા જણાવે છે તે ચાક્કસ છે.

મનુષ્યક્ષેત્ર બહાર સૂર્ય-ચન્દ્રની સંખ્યા તેમ જ વ્યવસ્થા બામતમાં જે ભન્ને મતા ઉપર જણાવ્યા તે અપેક્ષાએ સૂર્યચન્દ્રની સંખ્યાના વિષયમાં મહુ-

કું ભાગ (અથવા કું કું ભાગ) પ્રમાણ અંતર પ્રાપ્ત થાય તેવી રીતે સૂર્ય- ચન્દ્રની વ્યવસ્થા જણાવેલ છે. વળી ગાયા દદ મીમાં ચન્દ્રથી ચન્દ્રનું અને સૂર્યથી સૂર્યનું સાધિક એક લાખ યાજન પ્રમાણ અંતર કહ્યું છે જ્યારે આ ૮૭—૮૪ ગાથાઓના મત પ્રમાણે ૨૦૨૦૩૪ફું યોજન પ્રમાણ અંતર પ્રાપ્ત થાય છે અને તે પણ પ્રથમ પંક્તિઓ માટેજ સમજવાનું છે. તેથી આગળ આગળની અન્ય પંક્તિઓ માટે સૂર્ય-ચન્દ્રનું અંતર જાણવા માટે એવી ત્યવસ્થા જણાવી છે કે—તે તે પરિશ્ય પંક્તિસ્થાને જેટલા પરિધિ આવે તે પરિધિને તે પંક્તિગત ચન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યાવડે ભાગ આપતાં જે રાશિ જવાયમાં આવે તેટલું ચન્દ્ર—સૂર્યનું અંતર સમજનું.

આ પ્રમાણે દિગંખરમતકારે તો ગાથા દપ-દદ મીમાં કહ્યા પ્રમાણે પચાસ-હેજાર યોજન તેમજ સાધિક લાખયોજન અંતર જણાવેલ છે, અર્થાત્ તે અંતર આ મતકારને માન્ય છે, પરંતુ આ માન્યતા તેમની પ્રથમ પંકિત માટે જ છે કે સર્વ પંકિત માટે છે જે બાહ્મપુષ્કરાર્ધ દ્વીપ માટે જ છે કે કોઇ પણ દ્વીપ-સમુદ્ર માટે છે જે એ સર્વ બહુશ્રુત પુરૂષા પાસેથી વિચારવાનું રહે છે— કારણ કે પ્રથમ પંકિત માટે હોય તા અન્ય પંકિતઓ માટે શું સમજનું જે વળી પુષ્કરાર્ધ દ્વીપ પછીના પુષ્કરસમુદ્ર વિગેરે દ્વીપ-સમુદ્રોમાં તેઓના મત પ્રમાણે પ્રથમ પંકિતમાં પૂર્વ-દ્વીપ-અથવા સમુદ્રની પ્રથમ પંકિતની અપેક્ષાએ દ્વિગુણ (જેમ પુષ્કરસમુદ્રમાં ૨૯૦) સંખ્યા આવવાથી તેમ જ તે પ્રથમ પંકિતસ્થાને પરિધિનું અમુક પ્રમાણ હાવાથી પચાસહજાર તેમ જ લાખ યોજનનું અંતર શી રીતે સંગત થઇ શકે જે ઇત્યાદિ સર્વ વિચારણા ગીતાર્થ બહુશ્રુતોને આધીન છે. (આ વિષયને અંગે ૧૨૯ મી ટીપ્પણી વાંચવાથી વિશેષ ખ્યાલ આવશે.)

સૂચના—' ત્રિગુચુકરછું ' ના મત પ્રમાણે તો ૫૦ હજાર યોજનનું અંતર તેમ જ લાખ યોજનનું અંતર જે કહ્યું છે તે નિશ્ચિત છે. પંક્તિવ્યવસ્થા સંભધી જો કે અનિશ્ચિતપણું છે તો પણું 'સૂર્ય' પ્રજ્ઞમિ ' વિગેરે અન્થાના પાઠ પ્રયાણે મનુષ્યક્ષેત્ર મહાર તે જ ઉક્ત અંતર સમજવાનું છે.

श्रुत पुरुषे। 'तिगुणा पुव्यिक्षजुषा ' को गाथावड प्राप्त थतुं के विशुध्करक् तेने જ સર્વમાન્ય જણાવે છે. જે ખાખત પ્રથમ કહેવાઇ ગઇ છે. આ ત્રિગુણકરણ પ્રમાણે યુષ્કરવરદ્વીપમાં પ્રાપ્ત થતી ૧૪૪-૧૪૪ ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યાને કેવી ફીતે વ્યવસ્થિત કરવી તે બાબત વિચાર કરવાની આવશ્યકતા છે. ૧૪૪-૧૪૪ સન્ય-સૂર્યની સંખ્યા પૈકી મનુષ્યક્ષેત્રમાં આવેલા અભ્યન્તરપુષ્કરાધના હવ-છવ-ચન્દ્ર-સૂર્યની વ્યવસ્થા પ્રથમ જણાવેલ હાવાથી મનુષ્યક્ષેત્ર બહારના પુષ્કરાર્ધમાં ાળાકીના ૭૨-૭૨ ચન્દ્ર-સુર્યીને પૂર્વોક્ત અને મતકારાના મન્તલ્ય મમાણે યરિ-ેરયાકારે કે સૂચીશ્રેણીએ માનવા ! એ પ્રશ્ન ઉભાે રહે છે. યદ્યપિ પંક્તિની *વ્યવ*સ્થા પરિસ્યાકાર તેમ જ સમશ્રે શિએ એમ બન્ને પ્રકારે થઇ શકે છે તા પણ બર-છર यन्द्र-सूर्यनी परिश्याक्षारे व्यवस्था करवां कतां सूर्य-व्यन्द्रनुं तेम क सूर्य-सूर्यनुं અને ચન્દ્ર-ચન્દ્રનું પચાસ હજાર યાજન તેમ જ એક લાખયાજનપ્રમાણ જે અંતર નિશ્ચિત કરેલું છે તે નિશ્ચયમાં ભંગ થવાના પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતા હાવાથી પરિસ્ય પંક્તિની વ્યવસ્થા ઉચિત જણાતી નથી, જ્યારે સૂચીશ્રેણીની વ્યવસ્થા માટે શ્રી સૂર્ય પ્રજ્ઞપ્તિપ્રમુખગ્રન્થામાં સ્પષ્ટ પાઠા હોવાથી (કાઇક દોષ પ્રાપ્ત થતો હાવા છતાં પણ) સુચીશ્રેણીની વ્યવસ્થા જ માન્ય રાખવી ઉચિત લાગે છે. આ ^ગસૂચીબ્રેહી-સમબ્રેહીની વ્યવસ્થા પણ બે ત્રણ પ્રકારે થઇ શકે છે, તેમાં**થી**

ग-त्रिगुणकरण प्रमाणे मनुष्यक्षेत्रवहार चन्द्र-सूर्यनी व्यवस्था संबंधि अस्पिधकार॥

પ્રથમ—મુખ્ય સૈદ્ધાન્તિકમત જે ' तिगुणा पुष्त्विस्तुया ' છે તે મતને અનુ-સારે બાહ્યપુષ્કરાર્ધમાં ૭૨ ચન્દ્ર અને ૭૨ સૂર્યની કુલ સંખ્યા કહી, અર્ધાત્ આઠ લાખ યાજન પ્રમાણુ બાહ્યપુષ્કરાર્ધમાં ૭૨ ચન્દ્ર અને ૭૨ સૂર્ય જણાવ્યા.

દિગમ્બરીય મત પ્રમાણે તેમજ પ્રસિદ્ધમત પ્રમાણે તેજ બાદ્ધપુષ્કરાધ ક્ષેત્ર (ના આઠ લાખ યાજન પ્રમાણ વિષ્કં ભમાંથી પ્રારંભના અને અંતના પ્રમાસ પ્રચાસ હજાર યાજન બાદ કરતાં બાકી રહેલ સાતલાખયાજન પ્રમાણ ક્ષેત્ર) માં લાખ લાખ યાજનને અંતરે પરિરયાકારે ચન્દ્ર સ્પૂર્યની આઠ પંક્તિએક જણાવવામાં આવેલી છે, અને તે પ્રત્યેક પંક્તિમાં વર્ત્ત તો તે ચન્દ્ર સ્પૂર્યની સંખ્યાને ઉક્ત અંતર પ્રમાણે સંગત કરી ખતાવી છે, તે પ્રમાણે આ સિદ્ધાન્તકારના 'ત્રિગુણકરણ 'ના મતપ્રમાણે પ્રાપ્ત થતી ચન્દ્ર સ્પૂર્યની સંખ્યાને પરિશ્ય વશ્વ ચાકારે સંગત કરવી વિચાર કરતાં ઉચિત લાગતી નથી, કારણકે પરિશ્યાકારે એ લેવામાં આવે તો લાખ લાખ યોજનને અંતરે આઠ પંક્તિએક માનવી પડે, અને એ પ્રમાણે માનતાં ચન્દ્ર સૂર્યની એકંદર સંખ્યા જે ૧૪૪ ની છે તેના માદ્યપુષ્કરાર્ધમાં સમાવેશ કરવાના હોવાથી પ્રત્યેક પરિશ્યપંક્તિમાં ૧૮

માસુક પ્રકારની વ્યવસ્થા જ વિશેષ ઇષ્ટ હોય તેમ આન્નુબાન્નુના તે તે સાક્ષીભૂત પાઠા હાવાથી જરૂર કણલ કરવું પડે છે જે 'ગ' નિશાનીવાળી ટીપ્પછ્યો વાંચવાથી વિશેષ ખ્યાલમાં આવી શકશે.

ચન્દ્ર સૂર્યની એકંદર સંખ્યા જેટલી અલ્પસંખ્યા પ્રાપ્ત થાય. એ ૧૮ ચન્દ્ર સૂર્યની સંખ્યાને પ્રથમ કહેલ ૧૪૫૪૬૪૭૬ યોજન પ્રમાણુ પરિધિમાં પચાસ પચાસ હજાર યોજનને અંતરે વિચારીએ તો પૂર્વોકત કહેલ પરિધિમાં ઘણું ક્ષેત્ર ખાલી રહી જાય. વળી આગળ આગળની પરિસ્થ પંક્તિના પરિધિ વિશેષ પ્રમાણવાળા હાવાથી તે પરિધિનું તો ઘણું ક્ષેત્ર ચન્દ્ર સૂર્ય વિનાનું રહે, માટે પરિસ્થાકારે પંક્તિએ માનવી એ વિચાર દિષ્ટિએ યાગ્ય જણાતું નથી.

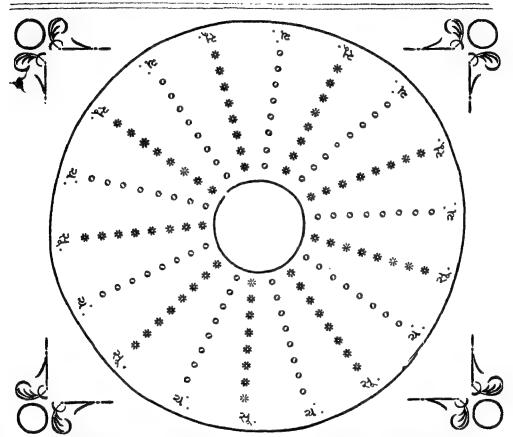
હવે સૂચી શ્રેણીની વ્યવસ્થા માટે વિચાર કરીએ-

મનુષ્યક્ષેત્રમાં વર્ત તો સ્ચીશ્રેણી પ્રમાણે રહેલી ચન્દ્ર સૂર્યની પંક્તિની માફક આ ખાદ્યપુષ્કરાર્ધમાં ૩૬–૩૬ સૂર્યની બે અને ૩૬–૩૬ ચન્દ્રની બે પંક્તિએ પણ ઘટી શક્તિ નથી, કારણકે તે પ્રમાણે કરવાં જતાં આઠ લાખ યાજન પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં–૩૬ સૂર્ય અથવા ચન્દ્રને સૂચીશ્રેણીએ ગાઠવતાં ચન્દ્રથી ચન્દ્રનું, સૂર્યથી સૂર્યનું તેમ જ ચન્દ્રથી સૂર્યનું શાસ્ત્રમાં જણાવેલ ઇષ્ટ અંતર પ્રાપ્ત થતું નથી તથા સૂર્યાન તરિત ચન્દ્રો અને ચન્દ્રાન્તરિત સૂર્યો હોવા જોઇએ તે પણ મળી શકતા નથી.

હવે બીજી રીતિએ સુચીશ્રેશિની વ્યવસ્થા સંખંધી વિચારીએ--

જો કે આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરતાં અમુક વિરાધ તો ઉભા જ રહેવાના છે તો પણ પ્રથમના ખન્ને પક્ષામાં જેટલા વિરાધા છે તે અપેક્ષાએ આ વ્યવસ્થા—પક્ષમાં એકાદ વિરાધના જ ઉકેલ કરવાના અવશિષ્ટ રહેતા હાવાથી આ પક્ષ કાંઈક ઠીક લાગતા હાય તેમ સમજી શકાય, તો પણ જ્યાં સુધી સિદ્ધાન્તમાંથી કાંઈ તેવા યથાર્થ નિર્ણય હસ્તગત ન થાય ત્યાં સુધી આવા વિવાદાસ્પદ સ્થળામાં ભવભીરુ છકાસ્ય જીવા કાંઇ નિર્ણય કેમ આપી શકે! અહિં જે આકૃતિ બતાવવામાં આવેલ છે તેની વ્યવસ્થા આ પ્રમાણે કરીએ તો કથંચિત ક્ષેત્રવિસ્તાર અને ચન્દ્ર—સૂર્યની સંખ્યાનું સંગતપણું થઇ શકશે—આઠ લાખ યાજનપ્રમાણ ખાદ્યા પુષ્કરાર્ધમાં પ્રારંભના અને અંતના પચાસ—પચાસહજાર યોજન વર્જને ખાકી રહેલા સાતલાખયાજનપ્રમાણ ક્ષેત્રમાં સૂર્યના કરણની માફક ચારે દિશાવત્તી સાત લાખ યોજન લાંબી ચન્દ્ર—સૂર્યની નવ—નવ શ્રેણુઓ કલ્પની, પ્રત્યેક શ્રેણુમાં આઠ ચન્દ્ર અથવા આઠ સૂર્યને લાખ લાખ યોજનને અંતર સ્થાપન કરવા, એમ કરતાં ૭૨ ચન્દ્ર અને ૭૨ સૂર્યની સંખ્યા પ્રાપ્ત થશે,

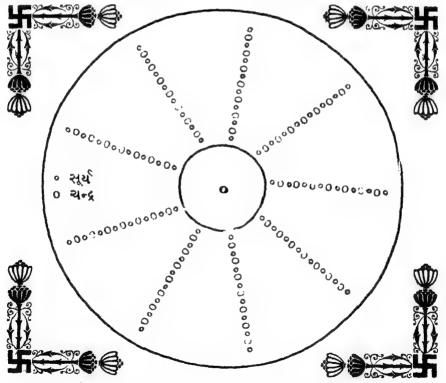
અહિં શંકા થાય કે મનુષ્યક્ષેત્ર ળહારના દ્વીપ-સમુદ્રોમાં આટલા બધા ચન્દ્ર-સૂર્યો છે, તો ત્યાં વર્તતા જન્તુઓ તે ચન્દ્ર-સૂર્યની શીતલતા તેમ જ ઉભ્લુતા શી રીતે સહન કરી શકતા હશે ? તેના સમાધાનમાં જણાવાય છે કે-

ચન્દ્રશી ચન્દ્રનું તેમ જ સૂર્યથી સૂર્યનું એક લાખ યાજન પ્રમાણ અંતર ઘટી શકશે અને એક અપેક્ષાએ 'સૂર્યાં તરિત ચન્દ્રો અને ચન્દ્રાન્તરિત સૂર્યો હોય ' એ વચન પણ સફળ થઇ શકશે. ફક્ત ' चंदाओ स्रस्स य सूरा चंदस्स अंतरं होइ। पन्नाससहस्साइं जोयणाइं अण्णाइं ॥ १ ॥ ' આ ગાયાના અર્થ પ્રમાણે ચન્દ્રથી સૂર્યનું અથવા સૂર્યથી ચન્દ્રનું જે પચાસ હજારયાજન પ્રમાણ અંતર જણાવેલું છે તે અંતરને સંગત કેમ કરવું ? તે જ એક પ્રશ્ન ઉભા રહેશે, (કારણ કે પ્રત્યેક પંક્તિ ચન્દ્ર—સૂર્યથી સમુદ્ધિત હાવાથી) અને તે પ્રશ્ન ઉભા રહે ત્યાં મુખી આ સૂચીશ્રેણીની વ્યવસ્થાને પણ માન આપી શકાય નહિ.

મનુષ્યક્ષેત્ર ખહારના ચન્દ્ર-સુર્યો સ્વભાવથી જ અતિશીત-તેમ અતિઉષ્ણુ પ્રકાશને આપનારા નથી, અર્થાત્ મનુષ્યક્ષેત્રના ચન્દ્ર-સુર્યો જેમ વિશેષ પ્રમાણુમાં શીત

અથવા પ્રારંભના અને અંતના પચાસપચાસહજારયાજન બાદ કરીને આકી રહેલ સાતલાખયાજનપ્રમાણુક્ષેત્રમાં ચન્દ્રની તેમ જ સૂર્યની ઉપર પ્રમાણું જુદી જુદી પંક્તિઓ ન ગાઠવતાં ચન્દ્ર સૂર્યની સમુદ્દિત પંક્તિ રાખીએ, અર્થાત્ બાદ્ધ પુષ્કરાર્ધમાં એકંદર નવ પંક્તિએ કલ્પવી, તે નવ પંક્તિએ પૈકી પ્રત્યેક પંક્તિમાં એક ચન્દ્ર એક સૂર્ય એક ચન્દ્ર—સૂર્ય એમ પચાસ—પચાસ હજાર યાજનને અંતરે અંતરે ઘટાડતાં સાતલાખયાજન સુધી જતાં આઠ ચન્દ્ર અને સાત સૂર્યના સાતલાખયાજન લાંબી એક પંક્તિમાં સમાવેશ થાય છે. પ્રથમ ચન્દ્ર રાખવામાં આવેલ છે તેને બદલે પ્રથમ સૂર્ય રાખવામાં આવે તો આઠ સૂર્ય અને સાત ચન્દ્રના એક પંકિતમાં સમાવેશ થાય છે. આ પ્રમાણે કરતાં નવે પંક્તિઓમાં પ્રથમ ચન્દ્રની સ્થાપનાપેક્ષયા ચન્દ્રની ૭૨

સંખ્યાના સમાવેશ થાય છે, પરંતુ સૂર્યની સંખ્યા જે ૭૨ ની ક**હેલી છે તેમાંશ્રી** ૬૩ના સમાવેશ થાય છે જ્યારે નવ સૂર્ય બાકી રહી જાય છે. પંક્તિમાં પ્રથમ તેમજ ઉગ્લુ લેશ્યાવાળા હાય છે તેવી વિશિષ્ટ શીત-ઉગ્લુ લેશ્યાવાળા મનુષ્યક્ષેત્ર અહારના ચન્દ્ર-સુર્યો હાતા નથી, જે માટે શ્રી સૂર્યપ્રજ્ઞસિમાં જણાવ્યું છે કે-

સુર્ય રાખવામાં આવે તો હર સૂર્ય ના સમાવેશ થાય, પરંતુ નવ ચન્દ્રની સંખ્યા અવશેષ રહે છે, અર્થાત્ મલયગિરિ મહારાજ તેમ જ ચન્દ્રીયા ટીકાકાર મહર્ષિના અભિપ્રાય પ્રમાણે સૂચીશ્રેણિની વ્યવસ્થા જો કે ઘટી શકે છે, ચન્દ્રથી ચન્દ્રનું, સૂર્યથી સૂર્યનું, તેમ જ ચન્દ્રથી સૂર્યનું ઇષ્ટ અંતર પણ આ વ્યવસ્થામાં પ્રાપ્ત થાય છે, છતાં પંક્તિમાં પ્રથમ ચન્દ્ર લેવા કે સૂર્ય ? એ શંકાનું સમાધાન બાકી રહી જવા ઉપરાંત ઉપર જણાવવા મુજબ નવ ચન્દ્ર અથવા નવ સૂર્યના પંક્તિમાં ઇષ્ટ અંતર રાખવા જતાં સમાવેશ થતા નથી એ વિરાધ ખડા રહે છે, એમ છતાં:—

" वंदाओ सूरस्स य सूरा वंदरस अंतरं होइ।
पन्नाससहरसाई जोयणाई अण्णाई ॥ १॥
सूरस्स य सूरस्स य सिसणो सिसणो य अंतरं होइ।
बहियाउ माणुसनगरस जोयणाणं सयसहरसं ॥ २॥
सूरतिरेआ वंदा वंदंतिरेआ य दिणयराऽऽदित्ता।
वित्तंतरलेसागा सुहलेसा मंदलेसा य ॥ ३॥ "

આ સિદ્ધાન્તની ત્રણગાથાના અનુસારે જણાવેલા-

' तत: सम्भाव्यते स्चिश्रेण्या न परित्यश्रेण्या अन्यया वा बहुश्रुतैर्यथागमं परिमाव-नीयम् 'એ ઉભય ડીકાકાર મહિષેઓના વચન પ્રમાણે છેલ્લા બન્ને પક્ષામાં સ્ચીશ્રેશ્રિની વ્યવસ્થા તા ઘડી શકે છે, પરંતુ કાઇને કાઇ એકાદ વિરાધ આવીને ઉભા રહેતા હાવાથી જ્યારે એક બાજુએથી કાઇ પણ પ્રકારના ચાઇકસ નિર્ણય આપી શકાતા નથી, ત્યારે બીજ બાજુએથી શ્રી સૂર્ય પ્રસ્તિ—ડીકાના નીચે જણાવેલા બન્ને પાઠથી શ્રીડીકાકાર ભગવંતને આ છેશો પક્ષ જ યથાર્થ માન્ય છે એ માન્યા વિના પણ ચાલે તેમ નથી. તે પાઠા આ પ્રમાણે—

" सूरस्स य सूरस्स य 'इत्यादि, मानुषनगस्य-मानुषोत्तरपर्वतस्य बहिः सूर्यस्य सूर्यस्य परस्परं चन्द्रस्य चन्द्रस्य च परस्परमन्तरं भवति योजनानां शत-सहस्रं लक्षं, तथाहि-चन्द्रान्तरिताः सूर्याः सूर्यान्तरिताश्चन्द्राः व्यवस्थिताः, चन्द्र-सूर्याणां च परस्परमन्तरं पद्धाञ्चत् योजनसहस्राणि (५००००), ततश्चनद्रस्य

'सूरंतरिया चंदा, चंदंतरियाय दिणयरा दिता। चित्तंतरलेसागा सुहलेसा मंदलेसा च ॥१॥'

सूर्यस्य च परस्परमन्तरं योजनानां लक्षं भवतीति । सम्प्रति बहिश्चन्द्रसूर्योणां पङ्काववस्थानमाह—'सूरंतिरया' इत्यादि, नृलोकाद्वहिः पङ्क्त्या स्थिताः सूर्योन्त-रिताश्चन्द्राश्चन्द्रान्तिरिता दिनकरा दीप्ता × × × × । कथंभूतास्ते चन्द्रसूर्यो इत्याह—' चित्रान्तरलेश्याकाः ' चित्रमन्तरं लेश्या च प्रकाशरूपा येषां ते तथा, तत्र चित्रमन्तरं चन्द्राणां सूर्यान्तरिक्त्वात् सूर्याणां च चन्द्रान्तरितक्त्वात्, चित्रलेश्या चन्द्रमसां शीतरिश्मक्त्वात् सूर्याणामुष्णरिश्मक्त्वात् ॥ " [पत्र ३६३].

" चन्द्रमसां सूर्याणां च प्रत्येकं लेक्या योजनशतसहस्रप्रमाणविस्ताराश्चन्द्र-सूर्याणां च सूचीपङ्क्तया व्यवस्थितानां परस्परमन्तरं पद्धाशद्योजनसहस्राणि, तत-श्चन्द्रप्रभासिनम्भाः सूर्यप्रभाः सूर्यप्रभासिनम्भाश्चन्द्रप्रभाः ॥ " [पत्र २८२].

ભાવાર્થ:—" માનુષાત્તરપર્વતથી અહારના દ્રીપ-સમુદ્રોમાં સૂર્યથી સૂર્યનું તેમ જ ચન્દ્રથી ચન્દ્રનું પરસ્પર અન્તર (સાધિક) એકલાખયાજન પ્રમાણુ છે, તે આ પ્રમાણું—સૂર્યો ચન્દ્રાન્તરિત અર્થાત્ ચન્દ્રના આંતરાવાળા છે, એટલે કે છે સૂર્યની વચ્ચે એક ચન્દ્ર છે અને ચન્દ્રો સૂર્યાન્તરિત છે ચન્દ્રથી સૂર્યનું અંતર પચાસ હજાર યાજન પ્રમાણુ છે, એથી સૂર્ય—સૂર્યનું ચન્દ્ર— ચન્દ્રનું પરસ્પર અંતર એક લાખયાજન પ્રમાણુ કહ્યું તે અરાબર છે.

હવે માનુષાત્તરપર્વત ખહાર ચન્દ્ર—સૂર્યની પંક્તિ વ્યવસ્થા જણાવે છે— મનુષ્યક્ષેત્ર ખહાર પંકિતવડે રહેલા સૂર્યાન્તરિત ચન્દ્રો અને ચન્દ્રાન્તરિત તેજસ્વી સૂર્યો વિચિત્ર અન્તરવાળા અને વિચિત્ર પ્રકાશવાળા છે, તેમાં વિચિત્ર અન્તરવાળા એટલે બે ચન્દ્રોની વચ્ચે એક સૂર્યનું અંતર છે અને બે સૂર્યોની વચ્ચે એક ચન્દ્રનું અન્તર છે તેવા ચન્દ્રસૂર્યો હાય છે, તેમ જ વિચિત્ર પ્રકાશવાળા એટલે ચન્દ્રો શીતકિરણુવાળા અને સૂર્યો ઉષ્ણુકિરણુવાળા છે."

" ચન્દ્ર-સૂર્ય પ્રત્યેકના પ્રકાશ એક લાખયાજન વિસ્તારવાળા છે, સૂચી-શ્રેણીવઢ વ્યવસ્થિત ચન્દ્ર-સૂર્યોનું અંતર પચાસ હજાર યાજન છે, તેથી ચન્દ્ર-પ્રભાશી મિશ્રિત સૂર્યપ્રભા છે અને સૂર્યપ્રભાશી મિશ્રિત ચન્દ્રપ્રભા છે."

વધુમાં મનુષ્યક્ષેત્ર ખહારના વિમાનાપપન્ન જ્યાતિથી દેવાના વિમાના પાકી ઇંટ સરખા લંખચારસ આકારના હાય છે, અને તે વિમાનાનું આતપક્ષેત્ર-પ્રકા- ભાવાર્થ સુગમ છે. તત્ત્વાર્થસ્ત્રની ટીકામાં પણ ઉપરના જ અભિપ્રાય દર્શાવ્યા છે. [૮૩–૮૪–૮૫].

રયક્ષેત્ર વિસ્તારથી (પ્લાેળાઇમાં) એક લાખ યાજન પ્રમા**ણે છે, અને આયામ**− લંખાઇથી અનેક લાખ યાજન પ્રમાણે છે.

વધુમાં એ પણ વિચારવાનું રહે છે કે આદ્યાપુષ્કરાર્ધ માટે હર ચન્દ્ર હર સૂર્યની સંખ્યાને સંગત કરવા માટે અન્યમતાશ્રયી એકવાર આદિ અને અન્તના પ૦ હજર યાં૦ વર્જવામાં આવે છે. તે આ મતમાં ન વર્જિએ તો હર ચન્દ્ર તથા હર સૂર્યની સંખ્યા યથાર્થ સમાઇ રહે છે, પરંતુ આગળ પ્રતિદ્વીપ સમુદ્રના સંધિ સ્થાનામાં અન્દ્ર—સૂર્યના સહયાગ થઇ જશે અને અને તેથી ઉક્ત અંતરાદિ વ્યવસ્થાના ભંગ થવા જાય છે, જો તે ભંગને આજુએ રાખી પ્રતિદ્વીપ—સમુદ્રના આદિ અને અન્તક્ષેત્ર સુધીમાં રહેલા ચન્દ્ર—સૂર્યની અંતર પ્રમાણાદિ વ્યવસ્થા તે તે ક્ષેત્રાશ્રયી જ વિચારીએ તા અંતરાદિ પ્રમાણનું નિયમિતપણું રહેવામાં પ્રાય: દેષ ઉત્પન્ન ન થાય; પરંતુ પ્રથમ તા ત્રિગ્રહ્યુમતે આગળ આગળની આવતી ખૃહત્ સંખ્યાના સમાવેશ કેમ કરવા ? તે જ વિચારવાનું છે. વધુમાં પ્રસિદ્ધ મતકારની વલયપંક્તિ જેટલી ખુદ્ધ—યુક્તિ-ગમ્ય અને નિયમિત રહે છે તેવું આમાં જળવાતું નથી. તત્ત્વજ્ઞાની જાણે!

ચાલુ વિષયને અંગે શકિત પ્રમાણુ જુદીજુદી રીતે વિચાર કરવા જરૂરી લાગવાથી ફકત આ વિષય પરત્વે ભિન્નભિન્ન પ્રકારથી વિચાર માત્ર જણાવેલા છે. તેમાં છેલ્લા પક્ષ શાસ્ત્રીય હાવાથી યાગ્ય જણાય છે, પ્રથમના ત્રણ પદ્મા તા વિચાર પુરતાં જ આપવામાં આવ્યા છે, છતાં એ વિચારમાં પણ શાસ્ત્રીય વિરુદ્ધપણું જણાય તા ત્રિવિધ ત્રિવિધિ મિશ્યાદુષ્કૃત આપી આ વિષયને અંગે અહિં જ વિરામ પામીએ છીએ. આ અધી વિચારણાને સ્થાન આદ્મપુષ્કરાષ્ટ્ર માટે તા મહી શક્યું, પણ આગળ આગળના દ્રીપસમુદ્રોમાં કેવી રીતે સંગત કરવું તે જ્ઞાનીગમ્ય.

अवतरण:—પૂર્વે (નુદા નુદા આચાર્યોના મતપૂર્વે) ચાલુ ત્રણુ ગાથાન્વે પ્રસિદ્ધ આચાર્યનું મતાંતર અતલાવી (તારાઓ પંકિતઅદ્ધ ન હોવાથી તેને વર્જીને) ચન્દ્ર–સૂર્ય એહ તથા નક્ષત્રની પંક્તિ સંબંધી સર્વ વિચારણા તથા ચન્દ્રાદિ પાંચે જ્યાતિષીની સર્વ પ્રકારની સંખ્યા લાવવા સંબંધી करणादि અતલાવી એ અધિકાર સમામ કર્યો. હવે તે ચન્દ્ર–સૂર્યના મંડળા સંબંધી વર્ષ્યુન શરૂ કરાય છે:—

તેમાં પાંચે જ્યાતિષી પૈકી ચન્દ્ર-સૂર્ય અને ગ્રહનાં ચરમંડળા છે, તેમજ તે ચન્દ્ર-સૂર્યાદ અનિયમિત મંડળવડે પરિભ્રમણ કરતાં મેરૂને પ્રદિક્ષણા આપી રહ્યા છે. નક્ષત્ર તથા તારાઓનાં મંડળા છે, પણ તે ચર હોવા છતાં સ્વસ્વ મંડળામાંજ ગતિ કરતાં હોવાથી અવસ્થિત મંડળવાળાં હોય છે, એ પાંચે પ્રકારનાં જ્યાતિષીઓનાં મંડળા પૈકી નક્ષત્રમંડળાનું કિચિત વર્ણન નક્ષત્ર પરિશિષ્ટમાં આપ્યું છે અને તારા તથા ગ્રહનાં મંડળાનું વર્ણન અપ્રાપ્ય હાવાથી તે સંખંધી ઉદલેખ ન કરતાં હવે ચન્દ્ર-સૂર્યમંડળા સંખંધી અધિકાર શરૂ કરવામાં આવે છે, આ મંડળાધિકાર વિસ્તારથી અપાય છે છતાં તે એવી રીતે આપીયે છીએ કે જેને કેવળ સંગ્રહણીની પાંચ ગાથાના જ વિશેષાર્થ સમજવા હાય અને મંડળના વિશેષ અભ્યાસ ન સેવવા હાય તેવાઓ માટે શરૂઆતનું અમુક લખાણ વંચાય તો તે પાંચે ગાથાના અર્થ તેમને સહેલાઇથી સમજાઇ જાય.

पद्गरस चुलसीइ सयं, इह सिस रिव मंडलाइं तिक्खतं। जोयण पणसय दसिह भागा अडयाल इगसट्टा ॥८६॥ तीसिगसट्टा चउरो एगिगसट्टस्स सत्त भईयस्स। पणतीसं च दुजोयण सिस रिवणो मंडलंतरयं ॥८७॥ पणसट्टी निसढिम्म य तित्तियबाहा दुजोयणंतिरया। एग्रणवीसं च सयं सूरस्स य मंडला लवणे ॥८८॥

मंडलद्सगं लवणे पणगं निसहिम्म होइ चंद्रस्त । मंडलअंतरमाणं जाणपमाणं पुरा काहियं । ॥ ८९ ॥ सासि रिवणो लवणिम्म य जोयण सय तिण्णि तीस अहिकाइं॥ असियं तु जोयणसयं जंबूदीविम्म पविस्संति ॥ ९०॥

સંસ્કૃત છાયા:---

पञ्चदश चतुरशीतिशतं इह शश-रिवमंडलानि तन्क्षेत्रम् ।
योजनानि पञ्चशतानि दशाधिकानि भागा(अ) अष्टाचन्वारिशत् एकपष्टिकाः॥८६॥
त्रिंशदैकपष्टिकाश्चन्वार (अ) एकैकपष्टिकस्य सप्तेन मक्तस्य ।
पञ्चित्रश्च द्वे योजने (क्रमेण) शशि-रव्योमेण्डलान्तरम् ॥८७॥
पञ्चपष्टिनिपधे च त्रीणि बाहायां द्वियोजनान्तरितानि ।
एकोनविंशतिश्च शतं द्वर्यस्य च मंडलानि लवणे ॥८८॥
मंडलदशकं लवणे पञ्चकं निषधे च भवति चन्द्रस्य
मण्डलान्तरमानं यानप्रमाणं (च) पुरा कथितम् ॥८९॥
शशि-रव्यो र्लवणे च योजनानि शतानि त्रीणि त्रिंशदिधकानि ।
अशीतिस्तु (च) योजनशतं जम्बुद्दीपे प्रविश्चन्ति ॥९०॥

શબ્દાર્થ:--

पन्नरस=पंहर चुलसीइसयं=१८४ मंडलाइं=भंडणे। तक्खित्तं=तेनुं क्षेत्र पणसयदसहअ=५१० ये। जन अधिक अडयाल=अडताबीश इगसट्टा=એકસઠ्ઠीया (१ ये। जनना पण्) तीसिगसट्टा=એકસઠ्ઠीया त्रीस लाग इगइनसट्टरस=એકએવાએકસઠीयाना सत्तभइयस्स=सातवडे कागेबाना पणतीसं=पांत्रीश थे। जन
मंडलंतरयं=भंडणानुं अंतर
पणसट्टी=सूर्यनां पांसठ भंडणाः
निसदिम=निषधपर्वतिष्ठपर
तत्तियवाहा=त्रष्यु तेनी आहाः ष्ठपर
एगुणवीसं च सयं=अे ६ से। ओ। अष्टीशः
मंडलदसगं=दस भंडणाः
पणगं=पांथः
चंदस्स=थन्द्रनां
मंडलअंतरमाणं=भंडणानुं अंतरप्रभाष्य

जाणपमाणं=विभाने।तुं प्रभाषु पुरा=पूर्वे कहियं=५ह्युं छे ते क जोयणसयतिष्ण=त्रध्येसे। ये।कन तीस अहियाइं=त्रीश अधिक (330) असीयं तु जोयणसयं=(१८०) येश्वन जंबूतीविम=क'णूद्वीपभां पविस्तंति=अवेशे छे

गायार्थ:—આ જંબ્દ્રીપવર્તી ચન્દ્રનાં ૧૫ મંડળા છે, અને સૂર્યનાં ૧૮૪ મંડળા છે. તેમ જ તે ખન્નેનાં મંડળાનું ચારક્ષેત્ર (જંબ્ લવલ્યુનું થઇ) ૫૧૦ ચાજન અને એક યાજનના એકસડીયા અડતાલીશ ભાગ તેટલું અધિક છે. ॥ ८६॥ इति प्रथमगाधार्थः॥

3પ યોજન અને એક યોજનના એકસઠભાગ કરીએ તેવા ત્રીશ ભાગ અને એકસઠ્ઠીયા એકભાગના સાત ભાગ કરીએ તેમાંથી ચાર ભાગ (3પ યોo है न હું ભાગ)નું પરસ્પર ચન્દ્રમંડળનું અન્તર હાય છે. અને સૂર્યનાં મંડળાનું પરસ્પર અંતર બે યોજનનું છે. ॥ ૮૭ ॥ इति द्वितीयगाथार्थः॥

વળી સૂર્યનાં ૧૮૪ મંડળા પૈકી ૬૫ મંડળા જંબ્દ્ધીપે છે, તેમાં ૬૨ નિષધપર્વતઉપર પઉ છે, જ્યારે ત્રણ મંડળા તે જ પર્વતની આહામાં પઉ છે, અને ૧૧૯ મંડળા લવણુસસુદ્રમાં પઉ છે. આ મંડળાનું પરસ્પર અન્તર છે યાજનનું છે. ॥ ૮૮ ॥ इति तृतीयगाथार्थः॥

ચન્દ્રનાં ૧૫ માંડળા પૈકી ૧૦ માંડળા લવલુસસુદ્રે અને પાંચ માંડળા જંખ્દ્રીપમાં નિષધપર્વતઉપર છે, આ માંડળાનું પરસ્પર અંતરપ્રમાલુ પૂર્વે કહેવાયેલું છે. ા ૮૯ા દ્રતિ चતુર્થગાથાર્થઃ ા

આથી સૂર્યનું અને ચન્દ્રનું ૫૧૦ યેા૦ ફેર્ફ ભાગનું કુલ જે ચારક્ષેત્ર છે તેમાં ૩૩૦ યાજન લવલુસમુદ્રમાં છે અને પાછા કરતાં આ બન્ને જ્યાતિષી-વિમાના જંબૂદ્ધીપમાં એક સા એ'શી યાજન સુધી પ્રવેશ કરી અટકે છે. આ તેનું ચારક્ષેત્ર કહ્યું. ॥ ૯૦ ॥ इति पञ्चमगाथार्थः ॥

विशेषार्थ:—અહિંથી મંડલપ્રકરણના અધિકાર શરૂ થાય છે તેમાં પ્રથમ નિષધ અને નીલવંત પર્વતથી મંડલાના પ્રારંભ ગણાવવામાં આવેલા છે, તેમજ પુષ્કરાદિ દ્રીપસંખંધી પણ અધિકાર કિંચિત આવવાના છે, આથી તે પર્વતા તથા દ્રીપના સ્થાનની માહિતી આપવા માટે પ્રસંગ હાવાથી અઢી-દ્રીપનું કિંચિત સ્વરૂપ અહિં જણાવાય છે—

। प्रथम अढीद्रीपाधिकार. ॥

मधमजंब्द्वीपवर्णनमः—આપણે જે ક્ષેત્રમાં રહીએ છીએ તે જંબ્રુદ્વીપના સાત મહાક્ષેત્રો પૈકી 'ભરત-ક્ષેત્ર ' નામનું એક મહાક્ષેત્ર છે. આ જંબ્રુદ્વીપ ^{૩°}પ્રમાણાંગુલથી ૧ લાખ યાજનના અને ^{૩૧}થાળી સરખા ગાળાકાર જેવા અથવા ^{૩૨}માલપુડાકાર જેવા છે અને તેના ^{૩૩}પરિધિ અથવા તેની જગતીનું પ્રમાણ ^{૩૨}માલપુડાકાર જેવા છે અને તેના ^{૩૩}પરિધિ અથવા તેની જગતીનું પ્રમાણ ૧૧૧૨૧ ધનુષ, ૧૩ાા અંગુલ છે. ગણિતની રીતિએ કાઇ પણ વૃત્ત ક્ષેત્રના પરિધિનું પ્રમાણ પાતાના વિષ્કંભની અપેક્ષાએ ત્રિગુણાધિક હાય છે, અને તે ^{૩૪}ફત્ત પદાર્થના ^{૩૫}૦યાસના ^{૩૬}વર્ગકરી ૧૦વડે ગુણી ^{૩૭}વર્ગ મૂળ કાઢવાથી તે ક્ષેત્રસંબધી પરિધિનું પ્રમાણ આવે છે, જેમકે;— જળું દ્વીપના વ્યાસ—

१००००० } × १००००० ∫ વ્યાસના વર્ગ કાઢવા માટે બન્ને સરખી સંખ્યાના ગુણુકાર કરા (જેથી વર્ગસંખ્યા પ્રાપ્ત થશે.)

000000000 op x

જ ખૂદીપના વ્યાસના વર્ગ "દસ અબજ" પ્રમાણ થયા. વર્ગમૂળ યાગ્ય ^{૩૦}ભાજય રકમ સા અબજની આવી; હવે વર્ગમૂળ કાઢવા આંકડાઓને સમ વિષમ કરવા તે આ પ્રમાણે-

૩૦ આપણું જે અંગુલ તે ઉત્સેધાંગુલ કહેવાય અને તેવા ૪૦૦ (અથવા ૧૦૦૦) ઉત્સે<mark>ધાંગુલે</mark> ૧ પ્રમાણાંગુલ થાય.

३१ उक्तम्ब ज्योतिष्करण्डके—इणमो उ समुद्दिहो जंबूद्दीवो रहंगसंठाणो ।
विक्यंभं सथसहस्सं जोयणाणं भवे एकं ॥१॥

૩૨ તળાતા માલપુંડા વચમાં જંખૂદ્દીપ જેવા લાગે અને ચારે ળા<mark>ળુ ઘી નાખ્યું હાૈય</mark> તેથી લવણસમુદ્ર સદ્દ જંખૂદ્દીપની એવી કલ્પના વિચારી શકાય.

³³ કારું પણ વૃત્ત (ગાળ) પદાર્થના ધેરાવા તે '**પરિધા**' કહેવાય.

૩૪ જે પદાર્થને કાઇપણ દિશાથી યા છેડેથી સામસામું માપીએ તો સર્વ ઠેકાણે એક જ માપ આવે તે कृत.

૩૫ વૃત્ત વસ્તુની સરખી લંભાઇ પહેાળાઇના પ્રમાણને विष्कम्भ અથવા व्यास કહેવાય છે.

૩૬ ખે સરખી સંખ્યાના પરસ્પર ગુણાકાર તે 'वर्ग. '

³⁰ કાઇ પણ એ સંખ્યા કઇ એ સરખી સંખ્યાના ગુણાકાર જેટલી છે ! એવી મૂળ સંખ્યા શાધી કાઢવાની જે રીતિ ते वर्गमूळ (करणि) કહેવાય છે.

³८ केनी भागाशर करवा है।य ते रक्ष्म भाज्य अने के रक्ष्मवर्ड लाज्यने लागवी है।य ते रक्ष्म भाजक अने के कवाल आवे ते भागाकार कहेवाय. २७

```
3 ) ૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦ ( 3 ચાજન
૧ લા: ભાજક =
                   09,00 (१ ये।कन
ર જો: ભાજક = ૬,૧
                                               આવેલ જવાખના
                     ३६,०० ( ६ थे।०४न
3 की: शाक्ड = <del>६</del>२,६
                                              આંક સરખી રીતે
                      3046
                                              મકતાં ૩૧૬૨૨૭
                     ०१४४,०० ( २ थे।कन
४ थै।: शाक्ष = <u>६३२,२</u>
                                              યાજન
                                                      જેટલા
                       १२६४४
પ માે: ભાજક =
              इउर४,२ ०१७५६,०० (२ थे।४न
                                              આવ્યા.
                       १२६४८४
               इउर४४,७ ०४६११६,०० (७ ये।०न
દ કો: ભાજક =
                        ४४२७१२५
                                              इति परिधि।
                        ४८४४४७१ शेष वध्या
૭ માેઃ ભાજક ≃
                ६३२४५४
               –ધ્રવ ભાજક
                      ૪૮૪૪૪૭૧ શેષ વધ્યા છે તેને
ચાર ગાઉના એક યાજન હાવાથી ૪ વડે ગુણવા- × ૪
          ध्रवक्षाक ६ ६३२४५४ ) १६३७८८४ ( ३ गाउ भाज्या---
                           9८6७३६२
                            ००४०५२२
એ હજાર ધતુષ્યનેા(દંડનાે) ૧ ગાઉ હાેવાથી ×૨૦૦૦
    ध्रुव क्षांक = ६३२४५४ ) ८१०४४००० ( १२८ धनुष्य---
                         ६३२४५४
                         9006260
                         1268606
                         ०५१४६५२०
                          ५०५६३२
                          <u>૦૦૮૯૮૮૮</u> ધનુષ્યની શેષ સંખ્યા રહી
ચાર હાથના ૧ ધનુષ્ય હાવાથી
                              × X
    000000
                                  હાથની શેષ સંખ્યા રહી
                          346444
ર૪ અંગુલનાે ૧ હાથ હાેવાથી ૨૪ સે ગુણવા ×૨૪
                          9836206
                          was pare
    ધ્રુવ ભાજક = ६૩२४५४ ) ૮૬૨૯૨૪૮ ( ૧૩૧૧ મંગુલ આવ્યા
                         ६३२४५४
                         2308000
                         ૧૮૯૭૩૬૨
                         OROUSKE
                          3१६२२७
                         ૦૦૯૧૧૧૯ અંગલ સંખ્યાના શેષ રહ્યા
```

અત્ર આટલું ગણિત ઉપયોગનું હાવાથી આપ્યું છે. તેથી અધિક સફ્સ પ્રમાણ યવ, જૂ-લિખાદિ કાઢવું હાય તા તે સ્વયં કાઢી લેવું.

ઉપર પ્રમાણે ગણિત કરતાં જંખ્દ્રીપના ^{૩૯}૫રિધિ ૩૧૬૨૨૭ યાે૦ ૩ ગા૦ ૧૨૮ ધ૦, ૧૩ાા અંગુલ પ્રમાણ આવ્યાે.

એ ત્રિગુણાધિક પરિધિવાળા ૧ લાખ યાજનના જ અદીપ પૂર્વસમુદ્રથી પશ્ચિમ-સમુદ્રસુધી લંખાઇવાળા સાત વર્ષધર (કુલગિરિ) પર્વતા, તેના આંતરે રહેલા સાત મહાક્ષેત્રા તથા તે ક્ષેત્રોમાં રહેલી મહાનદીઓ વિગેરેથી સંપૂર્ણ છે.

આપણે જેમાં રહીએ છીએ તે ભરતક્ષેત્ર અર્ધચન્દ્રાકાર સરખું મેરૂથી દક્ષિણ દિશામાં આવેલું, ત્રણે દિશાએ લવણ સમુદ્રને સ્પર્શીને રહેલું, પરફ યાંગ ६ કળા વિસ્તારવાળું અને ૧૪૪૭૧<u>૫</u> ચારુ પૂર્વસમુદ્રથી પશ્ચિમસમુદ્રસુ**ધી** દીર્ધ (લાંખુ), તેમજ ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીના છ છ આરાના ભાવાથી વાસિત છે. દરેક ક્ષેત્રા તથા પર્વતા પૂર્વસમુદ્રથી પશ્ચિમસમુદ્રસુધી લંખા-ઇવાળા સમજવા. માત્ર લંખાઇપ્રમાણમાં વિસ્તારાશ્રયી તફાવત **પડશે. આ** ્રિત્રની સીમાએ રહેલા લઘુહિમવંત પર્વત મધ્યે ૧૦ યાજન ઉડા ૧૦૦૦ યાજન લાંબા ૫૦૦ યાજન પહેાળા વેદિકા અને વનથી પરિવરેલા અને જેના જલભાગ મધ્યસ્થાને જીદા જીદા વૈડ્યોદિ રલના વિભાગમાં વહેં ચાએલા શ્રીદેવીના પ્રથમ રવકમળના નિવાસ યુક્ત તથા તે મૂળ કમળને ફરતા બીજા է વલચા સુક્રત સુશાબિત એવા ' पग्रद्रह ' આવેલા છે, એમાંથી નીકળતી ગંગા અને સિંધુ સ્વસ્વદિશા તરફ પર્વતઉપર વહી ગંગાનદી ઉત્તરભરતાર્ધ તરફ વળી ૭૦૦૦ નદીઓની સાથે મેત્રી કરતી દક્ષિણસમુદ્રમાં લેગી થઈ જાય છે, એ જ પ્રમાણે બીજી ૭૦૦૦ નદીઓવઉ પરિવરેલી સિંધુનદી પશ્ચિમદિશાએ દીર્ધ વૈતાહ્ય નીચે થઇ દક્ષિણભરતાર્ધ તરફ વહેતી દક્ષિણસમુદ્રને મળે છે. આ શાધતી ુગંગા અને સિંધુ બન્ને નદીએાએ તથા ભરતક્ષેત્રના મધ્યમાં રહેલા દીર્ઘવૈ-તાહ્યે એમ એ નદી તથા પર્વતે આ ભરતક્ષેત્રના **૬ વિભાગ પાડ**ચા છે. આપ**છે** દક્ષિણ ભરતા હ ના મધ્ય ખંડમાં રહીએ છીએ અને એશિયા યુરાપ આદ્રિકા અમે-रिक्ष ऑस्ट्रेबिया विशेरे वर्त्तभान દુનीयाना हिक्का अस्तार्धभां सभावेश थाय છે.

३९ उक्तम ज्योतिष्करण्डके—'जंबुद्दीवे परिरओ तिन्नि य सोलाणि सयसहस्साणि । दोयसया पिंडपुण्णा सत्तावीसा समहिया य ॥ १॥ तिण्णि य कोसा य तहा अद्वावीसं च मणुयसयं एकं । तिरसय अंगुलाह अद्वंगुलेयं च सविसेसं ॥ २॥'

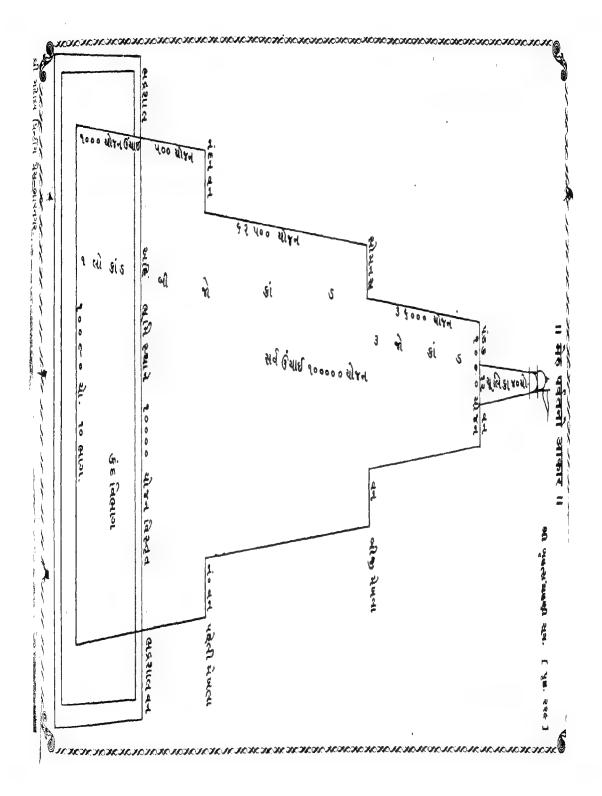
માં જ ખુદીય ભરતખંડના પ્રમાણ જેટલા ૧૯૦ ^{૪૦}માંડ પ્રમાણ હોવાથી આ ક્ષેત્ર ૧ ખંડ પ્રમાણ છે. આ ક્ષેત્રના મધ્યમાં અયોધ્યા નગરી આવેલી છે. તેમજ **૬૩ ^{૪૧}શલાકાપુરૂષેા પણ આ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ ભરતખંડની** ઉત્તર દિશાએ વૈતાહ્ય એાળંગી ત્યારપછી ઘણું ક્ષેત્ર વટાવ્યાબાદ ભરતથી દ્વિગુણવિસ્તાર વાળા દ્વિગુણ (૧૦૫૨ યાે૦ ૧૨ લા.) પ્રમાણ વેદિકા અને વનથી સુશાભિત અને પીત સુવર્શમય લંખચારસાકારે જિનભુવનાદિથી વાસિત ૧૧ કુટવાલા રે૪૯૩૨ યે। લાંબા ૨ ખંડ પ્રમાણુ ' लघुहिमकत ' પર્વત આવેલા છે. આ પર્વત ઉપજ ચઢી તેટલું જ બીજી બાજા ઉતરીએ ત્યારે તુર્તજ પૂર્વ પર્વતથી દ્વિગુણ (૨૧૦૫ યા. પ કળા) વિસ્તાર યુક્ત અને ૩૭૬૭૪ કૃટ્ટે યા. દીર્ઘ અવસર્પિ ણીના ત્રીજા આરાના ભાવવાળું ' हिमवंतक्षेत्र ' આવેલું છે. આ ક્ષેત્રની પૂર્વે ' रोहिता ' અને પશ્ચિમે રોहિતાંજ્ઞા નદી વહે છે. આ ક્ષેત્રના મધ્યમાં અથવા આ બે નદીઓના જ્યાં નજીક સંયોગ થાય તે સ્થાને શબ્દાળતીનામના વૃત્ત વૈતાહય આવેલા છે. આ ક્ષેત્ર સંપૂર્ણ થયા ખાદ તૂર્તજ પૂર્વક્ષેત્રથી દિગુણ (૪૨૧૦ ચાે. ૧૦ કળા) વિસ્તારવાળા અતે ૪૨૧૦ ચાે. ૧૦ કળાત્રમાણનાે, ૮ ખંડ પ્રમાણ, ૨૦૦ ચાે. ઉંચા, પીતસુવર્ણના, ૮ કુટ–શિખરવાળા, લંળ ચારસ (પૂર્વે થી પશ્ચિમ સુધી ગયેલા વૈદિકા^{૪૨} અને વનથી સુશાભિત ' महाहिमवंत ' નામના પર્વત આવેલા છે, આ પર્વત ઉપર ચઢી તેટલું જ નીચે ઉત્તરમાં તુર્તજ મહાહિમવંતની ઉત્તરે પૂર્વથી હિંગુષ્ય (૮૪૨૧ યોજન ૧ કળા) વિસ્તારવાળું ૭૩૯૦૧ કૃટ્ટ યોર પૂર્વ પશ્ચિમ દીર્ઘ, ૧૬ ખંડ પ્રમાણ, પૂર્વદિશામાં વહેતી हरिसलिला અને પશ્ચિમમાં વહેતી हरिकान्ता नहीथी थुक्त, क्षेत्रभ^६थे रહेલा गंधापाती वृत्त वैताढ्यवाणं अव० ना ણીજા આરા સરખું हरिवर્ષ નામનું ^{૪૩}યુગલિક ક્ષેત્ર આવેલું છે.

४० उक्तश्च हरिमद्रतिरिमः — 'णउयसयं खंडाणं भरहपमाणेण भाइए लक्खे । अहवा नउय सयं गुणं भरहपमाणं हवह लक्खें ॥ १ ॥ '

૪૧ શલાકાપુરૂષાની ઉત્પત્તિ મહાવિદેહમાં **હે**ાય છે, અને ત્યાં તેઓ <mark>યથાયાગ</mark>્ર વિજયાને પણ સાધે છે.

૪૨ દરેક વર્ષધરા વેદિકા વન સહિત સમજવા.

ખ ૪૩–આ છએ ક્ષેત્રામાં રહેનારા યુગલિકા સ્વભાવે સરળ ભાળા ને સર્વ રીતે સુખી તેમજ દિવ્ય સ્વરૂપી હોય છે અને એ ૬ યુગલિક મહાક્ષેત્રામાં असि (शस्त्र વ્યવહારાદિ) (मिस લેખન કળાદિ) कृषि (ખેકૃત વ્યાપારાદિ) એ ત્રણેના વ્યાપાર ન હાેવાથી તેઓને કર્મળ'ધન અલ્પ હોય છે, આ યુગલિકા મરીને અવશ્ય દેવ થાય છે, આ ક્ષેત્રા અકર્મ- બૂમિનાં સમજવાં, કુલ અઢીદીપમાં ૫ હૈમવ'ત, ૫ હરિવર્ષ ૫ દેવગુર, ૫ રમ્યક્ અને ૫ દૈરલ્યવત્ થઇ ત્રીશ અકર્મભૂમિએા સમજવીઃ—તથા चोक्तं प्रवचनसारोद्धारे—

आ क्षेत्र संपृष्टुं थया ખાદ તુર્તજ મેરૂથી દક્ષિણ (हरिवर्षोत्तरे) પૂર્વથી द्विअषु १६८४२ थे।०-२ डणा विस्तारवाणा, ८४१५६ थे।० डीव, ४०० थे।० डिया, 3ર ખંડ પ્રમાણ, ૯ કૂટવાળા, તપનીય-રકત મુવર્ણના, અને સૂર્ય-ચન્દ્રના મંડલાના આધારવાળા (અને તેથી જ આ અઢીદીપનું વર્ણન કરવામાં સહા-यक अनेक्षा) ' निषध ' नामना पर्वत आवेक्षा छे. आ पर्वत उपर व्यन्तर નિકાયની 'ષી' દેવીના નિવાસવાળા, ૪૦૦૦ યાં લાંબા ૨૦૦૦ યાં પહાળા, १० थे।० डिडा, 'तिगिछिद्रह ' आवेदी छे.

આ પર્વત ઉપર આ બાજુથી ચઢીને પેલી બાજુ ઉતરીએ કે તુર્તજ નિષ-ધપર્વતથી દિગુણ 33 દ૮૪ યાં૦ ૪ વિસ્તીર્ણ અને ૧ લાખ યાં૦ દીર્ઘ, ૬૪ ખંડ પ્રમાહ. નિષધ અને નીલવંતના આંતરમાં રહેલું ' महाविदेहसेत्र ' આવેલું છે, આ ક્ષેત્રની મધ્યમાં ૧ લાખ યાેં ઉચા પીત સુવર્ણમય શાધતા મેરૂપર્વત આવેલા છે. આ પર્વત નવ્વાહ્યું હજાર (६६०००) યાજન જમીન ખહાર છે. જેથી જયાતિ-ષીનિકાયના મધ્યભાગને વટાવી આગળ ચાલ્યા ગયા છે. તેનું ૧૦૦૦ યાં પ્રમા-ણતું મૂળ જમીનમાં ગએલું છે, એથી રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પહેલાકા**ર**ડના અંતસુધી પહોંચેલા છે, તેથી એ પર્વત હજાર યાજન પ્રમાણ જ્યાં પૂર્ણ (સમભૂતલ સ્थाने) થાય છે ते सर्व ભાગનे कंद કહેવાય છે, એ કંદ સ્થાને तेने। विस्तार ૧૦૦૦૦ યાજનના છે. અને ઉપરજતાં ઘટતા ઘટતા શિખરભાગે ૧૦૦૦ યાં૦ પહાળા રહે છે, તેથી આ પર્વત ઉચાકરેલા 'ગાપુચ્છ 'સરખા દેખાય છે. આ પર્વત ત્રણ વિભાગથી વહેં ચાએલાે છે, એટલે કે જમીનમાં અએલાે હુજાર ચાજનથી હીન જે કાષ્ડ્રડ (ભાગ) ते प्रथमकाण्ड કહેવાય. આ કાષ્ડ્રડ-કાંકરા પત્થર અને રત્નાદિથી ખનેલાે છે. હીન એવાં ૧૮૦૦ યાજનથા લઇને (રત્ન-પ્રભાગત સમભૂતલા રૂચકથી) ૬૩૦૦૦ યોજન પ્રમાણ સ્કૃટિકરતન-અંકરતન તથા સવર્ણાદિ રત્નવાળા द्वितीयकाण्ड છે. એમાં સમભૂતક્ષાથી ૫૦૦ યાં૦ પછી ' नंदनवन ' આવેલું છે, નીચે કન્દ્રભાગે ' मद्रशाल ' વન છે. અને ६૩००० ચાજન પૂર્ણ થાય ત્યાં ' सोमनस ' વન છે. આ સાંગ વનથી શિખર સુધીના ભાગ ते त्रीजोकाण्ड કહેવાય છે અને તે જાંખૂનદ સુવર્ણના અનેલા છે.

આ ત્રીજા કારડ ઉપર ' पांडुकवन ' આવેલું છે. આ વનમધ્યે એક ચૂલિકા આવેલી છે જે ૪૦ યાં૦ ઉંચી, મૂળમાં ૧૨ યાં૦ પહાળી, શિખરે ૪ યાં૦ પહાળી, વૈડૂર્ય રત્નની, શ્રીદેવીના ભુવન સરખી વૃત્તાકાર, અને ઉપર એક માટા શાધત ચૈત્યગ્રહવાળી છે.

^{&#}x27;हेमवयं हरिवासं देवकुरु तहय उत्तरकुरुवि । रम्मय एरण्णवयं इय छ भूमिओ पंचगुणा ॥१॥ एया अकम्मभूमिओ तीसतय जुयलधम्मजयठाणं। दसविह कप्पमहरूम समत्त्रभोगा पसिद्धाओ ॥२॥''

આ ચૂલિકાથી ૫૦૦ યેા૦ દૂર ચારે દિશાએ ચાર જિનભુવન છે. આ ચારે ભુવનની અહાર ભરતાદિ ક્ષેત્રોની દિશા તરક્ર—૨૫૦ યેા૦ પહેાળી, ૫૦૦ યેા૦ દીઈ, ૪ યેા૦ ઉચી, અષ્ટમીના ચન્દ્રાકાર સરખી શ્વેતવર્ણીય અર્જુનસુવર્દ્ધની ચાર અભિષેક શિલાએ વર્તે છે. પ્રત્યેક શિલા વેદિકાસહિત વનવાળી છે. એમાં પૂર્વ દિશામાં 'पण्डुकंबला 'પશ્ચિમદિશામાં 'रक्तकंबला 'ઉત્તરમાં 'अतिपण्डुकंबला' નામની શિલાએ છે, એમાં પૂર્વ પશ્ચિમની એ શિલાએ ઉપર ૫૦૦ ધનુષ્ દીર્ધ—૨૫૦ ધનુષ્ વિસ્તીર્ધ્ધ અને ૪ ધનુષ્ ઉચા એવા એ એ સિંહાસનો છે, અને ઉત્તર તથા દક્ષિણ્યવર્તી શિલાએ ઉપર ઉક્ત પ્રમાણવાળ એકેક સિંહાસને હોય છે.

એમાં પૂર્વ દિશાની શિલાના એ સિંહાસન ઉપર પૂર્વ મહાવિદેહની ૧૬ વિજયામાં ઉત્પન્ન થતા જિનેધરદેવોને અનાદિકાળના તથાવિધ આચારવાળા ઇન્દ્ર મહારાજા પોતાનું અહાભાગ્ય વિચારતાં પંચરૂપ કરી પંચાભિગમ સાચવી મેરૂપર્વત ઉપર લઇ જાય છે, જ્યાં મહાન્ કળશાદિ સામગ્રીથી અનેક જાતિના ઠાઠમાઠથી યુક્ત અનેક દેવદેવીઓથી પરિવરેલા મહાભાગ્યશાલી સૌધર્મેન્દ્ર પ્રભુને પોતાના જ ખાળામાં લે છે, તે વખતે મહાન્ અભિષેકાદિ ક્રિયાઓ થાય છે, અને તે દ્વારા ભક્તિવંત આત્માઓ " અમને આવા સોનેરી અવસર પ્રાપ્ત થયા, ધન્ય હા અમારા આત્માને કે આવા ત્રિલાકનાથ પરમાત્માની ભક્તિના સુયાગ પ્રાપ્ત થયા." ઇત્યાદિક અનુમાદનાઓને કરતા અનર્ગલ પૃષ્ટેયાપાર્જન કરી કૃતકૃત્ય ખને છે. આ જ પ્રમાણે પશ્ચિમમહાવિદેહની ૧૬ વિજયામાં ઉત્પન્ન થતા જિનેધરોના વશ્ચિમ દિશાવર્તી શિલા ઉપર અને उત્તર દિશાની શિલા ઉપરના સિંહાસન ઉપર ભરતક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા પ્રભુઓના તેમજ દક્ષિણ દિશાની શિલા ઉપર ઐરવત ક્ષેત્રવર્તી પરમાત્માઓના જન્માભિષેક જેવાં કલ્યાણુક કાર્યો થઇ રહેલાં છે, એવા આ મન્દર (મેરૂ)પર્વત સદા અચળ જયવતા વર્તે છે.

આ મેરૂની દક્ષિણ તરફના નિષધપર્વતમાંથી નીકળેલા બે ગજદંતગિરિ અને બે ઉત્તર તરફના નીલવંત પર્વતમાંથી નીકળેલા ગજદંતગિરિ એમ ચાર ગજદંતગિરિઓ છે. તેઓ ગજના દંતુશળાકારે અથવા રણ્શીંગડાકારવત્ થતા

૪૪ આ પર્વાતના સ્વામા 'મન્દર ' નામના દેવ હાેવાથી 'મન્દર' એવું પડયું છે—આ નામ શાધત સમજવું. મેરૂપર્વાતનાં ૧૬ પ્રકારનાં નામા—

किंबायं मन्दरो मेहः सुदर्शनः स्वयंप्रभः । मनोरमो गिरिराजो रत्नोबयशिलोबयौ ।। १ ॥ ६ १० १४ १५ १६ लोकमण्यो लोकनामिः सर्यावत्तांऽस्तसंत्रितः । दिगादिसूर्यावरणावतंसकनगोत्तमाः ॥ २ ॥ भ। भधां नाभे। सान्वर्थ छे.

મેરૂ પાસે પહેંચેલા છે, એમ મેરૂની ઉત્તરના તેમ જ દક્ષિશ્રુદિશાના બે બે ગજદંતિગિરિના છેડાઓ પરસ્પર ભેગા મળવાથી અર્ધ ચન્દ્રાકાર સરખા આકાર થાય છે. આ અન્ને પર્વતની વચ્ચે મેરૂની દક્ષિશ્રુ દિશાએ દેવજુદ નામનું યુગ-લિક ક્ષેત્ર આવેલું છે, એવી રીતે ઉત્તરવર્તી બે ગજદંતાની વચ્ચે उત્તરકૃદ નામનું ક્ષેત્ર છે. અન્ને ક્ષેત્રામાં સદાકાળ પહેલા આરા વર્તે છે, તેમજ ૨૦૦ કંચનગિરિ વિગેરે પર્વતા, દશ દશ દ્રહી, પાંચ પાંચ સરાવરા અને નહાદિથી યુક્ત છે. એમાં ઉત્તરકુરૂ ક્ષેત્રમાં જંબૂદ્રીપના અધિપતિ અનાદૃત દેવના નિવાસ-વાળું જેનાવડે આ જંબૃદ્રીપ નામ પ્રસિદ્ધ થયું છે તે શાધ્વત ' जंबृष्ट ' આવેલું છે અને દેવકુરૂમાં પણ જંબૃવૃક્ષના સરખું 'શાસ્મર્જી ' વૃક્ષ આવેલું છે.

આ મધ્યમેરૂથી પૂર્વદિશામાં અને પશ્ચિમદિશામાં વિસ્તાર પામેલું તેથી જ पूर्वमहाविदेह अने पश्चिममहाविदेह अवी प्रसिद्ध संज्ञावाणुं ४ महाविदेहसेत्र आवे बुं છે. આ ક્ષેત્રની બન્ને દિશાએ મધ્યભાગે सीता તથા सीतोदा નદી વહે છે. જેથી પૂર્વ-પશ્ચિમવિદેહ બે બે ભાગવાળા થવાથી મહાવિદેહના એકંદર ચાર વિભાગ પાક્યા છે. એમાં પૂર્વ પશ્ચિમ દિશાવર્તી એકેક ભાગ ઐરવત ક્ષેત્ર તરફના અને અકેક ભરત-ક્ષેત્ર તરકૃતી દિશાના, તેમજ એકેક વિભાગમાં કચ્છાદિ આઠ આઠ વિજ્યા હાવાથી ચાર વિભાગમાં ૩૨ વિજયેા થાય છે. એ વિજયાની પહાળાઇ ૨૨૧૨ષ્ટ્ર યાે૦ છે. અને લંબાઇ ૧**૬૫૯૨_૬ે યેા**૦ છે. વિજયાની પરસ્પર મર્યાદાને અતલાવનારા ૫૦૦ યાં૦ પહાળા વિજય તુલ્ય લાંબા, બે બે વિજયાને ગાપવીને અધરક ધા-કારે રહેલા ચિત્રકટાદિ ૧૬ વક્ષસ્કારા આવેલા છે, એટલે પ્રત્યેક વિભાગે ચાર ચાર થયા. એ પ્રમાણે આ ક્ષેત્રમાં છે છે વિજયની વચમાં છે વક્ષસ્કારના અંતર વિસ્તારની મધ્યે ૧૨૫ યેા૦ પહેાળી બ્રાહ્મવત્યાદિ ૧૨ નદીઓ આવેલી છે. એટલે કે અકેક વિભાગે ત્રણ ત્રણ એમ ૧૨ નદીઓ છે, આ નદીઓ **બીજી નદીઓની** માફક એાછાવત્તા પ્રમાણવાળી ન થતાં ઠેઠ સુધી એક સરખા પ્રમાણવાળી અને સર્વત્ર સમાન ઉડાઇવાળી રહે છે, આ ક્ષેત્રની ખન્ને દિશાએ મ્હાેટાં વનસુખા રહેલાં છે. ચક્રવતીને વિજય કરવા યાગ્ય જે વિજયક્ષેત્રા તેને વિષે ભરતક્ષેત્રવત્ ઉત્સ-

૪૫ મહાવિદેહક્ષેત્ર, ભરતક્ષેત્ર એરવત્ ક્ષેત્ર, એ ત્રણે ક્ષેત્રા કર્મ ભૂમિનાં કહેવાય છે, કારણુંકે ત્યાં असि—मसि, कृषि-ના વ્યાપારા ચાલુ છે અને એથી અજ્ઞાનાત્તમાઓને સર્વ-પ્રકારના સંસારવૃદ્ધિના કારણુબૂત ખને છે-જ્યારે પુષ્યાત્માઓ માટે આજબૂમિ પરંપરાએ અનંતસુખના સ્થાન રૂપ ખને છે, આથી આ બૂમિ સર્વપ્રકારના ધર્માનુષ્ઠાનાને યાગ્ય તેમ જ શલાકા પુરૂષોની ઉત્પત્તિવાળી છે, એકંદર કર્મ બૂમિ ૧૫ છે—૫ भरत, ५ ऐरबत, ५ महाविदेह—એમ કુલ ૧૫ છે. જે માટે કહ્યું છે—

भरहाइ विदेहाई एरव्ययां च पंच पत्तेयं । भन्नंति कम्मभूमिओ धम्मजोगाउ पन्नरस ॥ १ ॥ धुतस्तवेऽपि-पुक्खरवरदीवहे धायइसंडे अ जंबूदीवे अ । भरहेरवयविदेहे धम्माइगरे नमंसामि ॥१॥

પિંહી અવસ પિંહીના છ છ આરા સંખંધી ભાવોના અભાવ હાવાથી ત્યાં 'નોત્સ પિંઘી' 'નોસ વર્ષિ પાં' કોળ છે, તે કાળ—ચાથા આરાનું સ્વરૂપ પૂર્વે કહેલું છે તે સરખા ભાવવાળા સુખરૂપ છે, તેથા જ સિદ્ધિગમન તે ક્ષેત્રમાં કાયમને માટે ખુલ્લું જ છે. કાસ્છુ કે તે ક્ષેત્રમાં સિદ્ધિગમન યાગ્ય કાર્યવાહીની સલળી સાનુકૂળતા સદા વર્તે છે, અને આપણે ત્યાં તે તે સામગ્રીનું તે તે કાળાશ્રયી પરાવર્તન થયા કરે છે, આ ક્ષેત્ર ચાથા આરા સરખું હોવાથી ત્યાં ૫૦૦ ધનુષ્ પ્રમાણ ઉંચા અને પૂર્વ કોડવર્ષના આયુષ્યવાળા જીવા હોય છે, એ સર્વ સ્વરૂપ ચાથા આરા પ્રમાણે વિચારવં. આ મહાવિદેહ ક્ષેત્રની ૩૨ વિજયનાં નામ તે આ પ્રમાણે:—

वत्रीश विजयनां नामो.

उत्तरिक्शावर्ती		दक्षिणदिशावर	र्गि दक्षिणदिशावर्ती	उत्तरदिशावती	
٩	કુટ્છ	६ वत्स	૧૭ પદ્મ	રુપ વપ્ર	
ર	સુક ^ર છ	૧૦ સુવત્સ	૧૮ સુપદ્મ	२६ सुवप्र	
3	મહાક ^ર છ	૧૧ મહાયત્સ	૧૯ મહાપદ્મ	ર૭ મહાવપ્ર	
8	કચ્છાવતી	૧૨ વત્સાવતી	ર૦ પદ્માવતી	२८ वप्रावती	
પ	આવત [િ]	૧૩ રમ્ય	ર૧ શંખ	ર૯ વલ્ગુ	
ę	મ ં ગલાવત [્]	૧૪ રમ્યક	ર૨ કુમુદ	૩૦ સુવલ્શુ	
9	પુષ્કલાવત ^ર	૧૫ રમણિક	ર૩ નલિન	૩૧ ગંધિલ	
4	પુષ્કલા વતી	૧૬ મંગલાવતી	२४ निबनावती	૩૨ ગંધિલાવતી	

એમાં पुष्कलावती विજयમાं सीमंघरस्वामी, मंगलावतीमां श्रीयुगमंघरस्वामी, निलनावतीमांश्री बाहुस्वामीजी अने बाधी गंधिलावतीमां श्रीसुवाहुस्वामीजी ओम बार तीर्थं हरे। अत्यारे अने श्रुवेशने मेशक्षमंडेलमां मेशक्रता थहा महाविद्देहिंगे विचरे हे, आ तीर्थं हरे। विहरमान किन हहेवाय हे, अने ओ तीर्थं हर क्षणवंतने। महिमा प्रसिद्ध हे. अत्यारे करतक्षेत्रे ते। प्रकुता हत्याणुहारी दर्शनने। अक्षाव हे, जेथी ते परभात्माओने कावपूर्वह नमस्हार हरी आत्मानुं साह्त्य मानवामां आवे हे. आ प्रमाह्म महाविद्देहिंग संभित्न स्वरूप हहुं.

આ ક્ષેત્ર સંપૂર્ણ થયે તુર્લ જ સર્લ રીતે નિષધપર્લત સરખાે માત્ર વર્ણુ-વડે નીલ, વૈડ્યેરત્નના ' नीलत्रंतपर्वत ' આવેલાે છે. આ પર્વતાપરિ ૪૦૦૦ યાે લાંબા–૨૦૦૦ યાે૦ વિસ્તીર્ણ અને क्रीतिंદ્દેનીના નિવાસવાળા 'केसरिद्रह '

આવેલા છે. આ પર્વાત માંડળપ્રકરણ પ્રસાંગે ઉપયોગી થવાના છે. જે વાચકા પ્રસંગ પામીને સ્વયં સમજી શકશે. આ પર્વતથી આગળ વધ્યા કે તુર્ત જ હરિવર્ષ क्षेत्र सरणी व्यवस्थावाणुं 'रम्यक्षेत्र ' आवेशुं छे, आ क्षेत्रभध्ये अने दिशामां नरकान्ता अने नारीकान्ता नही वहे छे. तथा क्षेत्रना मध्यकाशमां क माल्यवंत नामने। वृत्तवैताद्व्य आवेदी। छे. आ क्षेत्र भूर्श्यथे तुर्ताक મહાહિમવંત પર્વત સરખી વ્યવસ્થાવાળા શ્વેત રૂપાના हिम्म पर्वत आवेदी। ू छे. आ पर्वत ઉपर बुद्धि हेवीना निवासवाणा 'महापं बरिकद्रह' आवेदी। छे, तेनं . પ્રમાણ મહાપદાદ્રહ સરખું સમજવું. પર્વત વીતાત્રાં બાદ કરિવર્ષ ક્ષેત્ર. સરખી વ્યવસ્થાસુકત 'हिरण्यवंत' ક્ષેત્ર આવેલું છે. તેમાં પૂર્વે सुवर्णकुला અને પશ્ચિમ रुप्यकूला नहीं छे अने आ क्षेत्र भध्ये 'विकटापाती' नाभना वृत्त वैताद्व्य आवेदी। છે. આ ક્ષેત્ર પૂર્ણ થયા બાદ તુર્ત જ હિમવંત સરખી વ્યવસ્થાવાળા शिखरी पर्वत आवेदी। छे, आ पर्वत उपर लक्ष्मी हेवीना निवास स्थानवाणा 'पुंडरीकद्रह' પદ્મદ્રહવત્ આવેલા છે, આ પર્વતથી આગળ વધતાં ભરતક્ષેત્ર સરખી સર્વ વ્યવસ્થા તથા સર્વભાવાવાળું ઐરવતક્ષેત્ર રહેલું છે, તે તે કાળમાં વર્તતા ભાવામાં અને ક્ષેત્રા પરસ્પર સમાન સ્થિતિ ધરાવનારા હોય છે. આ ક્ષેત્રના મધ્ય**ભાગે** અયોધ્યા નગરી છે. આ ક્ષેત્ર પણ રૂપ્યમય-દીર્ઘ વૈતાહ્યથી તથા ગંગાસિંધુ केवी रक्ता अने रक्तवती नदीथी ६ विभागवार्ण छे. आ क्षेत्र सभाभथेये तुर्व જ પશ્ચિમલવાલસમુદ્ર આ ક્ષેત્રની ત્રણે દિશાએ સ્પર્શીને રહેલાે છે તે આવે છે. આ પ્રમાણે પૂર્વસમુદ્રના મધ્ય કિનારાથી નીકળી પશ્ચિમ સમુદ્ર કિનારે આવતાં સર્વક્ષેત્રના વિસ્તાર લેગા કરતાં ૧ લાખ યાજન પૃષ્ટ થાય છે, જેથી 'જં ખૂ-દ્વીપ ' પણ સમાપ્ત થાય છે. મહાવિદેહક્ષેત્રની ખન્ને ખાન્ન રહેલા કં ક્ષેત્રાને ક વર્ષધર પર્વતો પૈકી અબે પર્વતો તથા એ એ ક્ષેત્રા સરખા પ્રમાણવાળા અને વ્યવસ્થાવાળા છે. અહિંઆં એટલું સમજવું કે દક્ષિણાત્તરનાં સમાન વ્યવસ્થા-वाणा हैरण्यवंत अने हैमवंत ओ के क्षेत्री युगिलंड भनुष्य तिथे योनां छे. એમાં રહેનારા યુગલિક મનુષ્યનું શરીરપ્રમાણ ૧ ગાઉ, આયુષ્ય ૧ પલ્યો૦ ^{૪ ક}ત્રીજાઆરા સરખું હોય છે. અને એકાંતરે આમળા જેટલા આહારની ઇચ્છા થાય છે. ત્યાં સંતાનની પરિપાલના ૭૯ દિવસની હાય છે, આ પ્રમાણે અપત્યપાલના કર્યો ખાદ તે યુગલિકા સ્વતંત્રવિહારી તેમ જ ભાગને સમર્થ થાય છે. પછીથી તેએાનું પાલન કરનારા માતાપિતાએા અલ્પ મમત્વ ભાવવાળા

૪૬ જે ક્ષેત્રામાં જે જે આરા વર્તાતા હાેય, તે આરામાં યુગલિકનું સ્વરૂપ પૂર્વે પલ્યાપમ, સાગરાપમના વર્ણન પ્રસંગે કહેલું છે ત્યાંથા તે પ્રમાણે જોઈ લેવું.

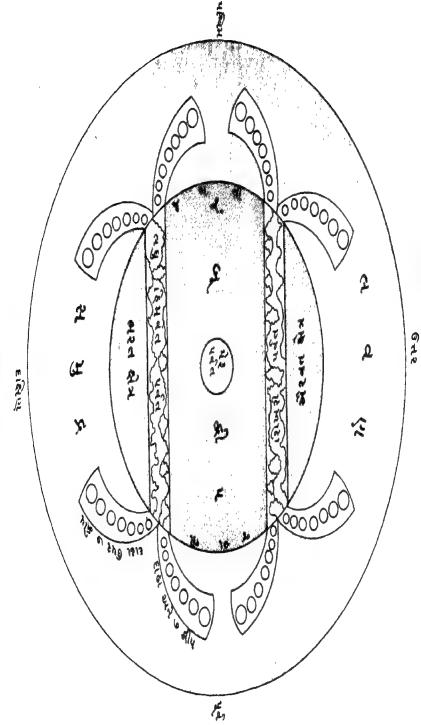
હોવાથી તે અપત્યા કયાં રહે છે? કેમ વર્તે છે તે સંખંધી ચિંતા કરતા નથી. આ પ્રમાણે रम्यक् અને इरिवर्ष એ બે ક્ષેત્રામાં યુગલિકોનું શરીરમાન ર ગાઉ, આયુ૦ ર પલ્યાે૦, બે દિવસને આંતરે બાર જેટલા આઢારની ઇચ્છા થાય અને ૧૪ દિવસ સંતાનની પરિપાલના હાય. દેવજી અને उત્તરજી એ બન્ને યુગલિક ક્ષેત્રામાં યુગલિક કાનું શરીર પ્રમાણ ૩ ગાઉ, આયુ૦ ૩ પલ્યાે૦, આરા પહેલા, ત્રણ દિવસે તુવેરના દાલા જેટલા આઢારની ઇચ્છા અને ૪૯ દિવસ સંતાનપાલના સમજવી.

॥ सात महापर्वत तथा द्रहत्रमाण यन्त्र ॥

पर्वतनां नामो	पर्वतनी उंचाइ योजन यमाण	द्रहर्नु नाम	द्रहनी दश- गुणदीर्घता	दीर्घथी अर्ध विस्तार द्रहनो केटलो ते ?	द्रह- नी उं डाइ
લધુ હિમવંત	१००थे।०	પદ્મદ્રદ	૧૦૦૦ યાજન	५०० ये।कन	૧૦યાે.
શિખરી પવ ^દ ત	900 ,,	યુંડકરીદ્રહ	9000 ,,	٧٥٥ ,,	۹٥,,
મહાહિમવંત પર્વત	२०० "	મહાપદ્મદ્રહ	2000 ,,	9000 ,,	۹٥,,
રૂક્મી પર્વત	२०० ,,	મહાપુંડરીકદ્રહ	₹००० "	9000 ,,	90,,
निषध पर्वत	800 ,,	તિગિંહિદ્રહ	8000 "	2000 ,,	۹٥,,
નીલવંત પર્વત	800 ,,	ંક સરીદ્રહ	8000 ,,	2000 ,,	90,,

હવે પર્વતના વિષયમાં એટલું વિશેષ સમજવું કે ભરતની ઉત્તરવર્તી જે हिमवंत, અને એરવતની ઉત્તરવર્તી જે જ્ઞિલ્લી—એ બન્ને પર્વતો પૂર્વસમુદ્રથી પશ્ચિમ સમુદ્ર સુધી લાંળા છે, એ પર્વતોના છેલ્લા ભાગે એકેક દિશાના મુખ તરફ પર્વતની છે બે દાઢાઓ છે અને તે રશુશિંગડાકારે થવી લવ્યુસમુદ્રમાં ગએલી છે. એમ બીજી દિશાએ પથુ બે દાઢા તે દિશામાં લવ્યયુસમુદ્રમાં ગયેલી છે. એમ ' એ પર્વતની બન્ને દિશાની થઇ આઠ દાઢાઓ છે, એકેક દાઢાઉપર સાત સાત અંતદ્રીપ છે, એટલે આઠ દાઢાના મળી પદ અંતદ્રીપ પ્રિપ્ય થાય છે, આ અંતદ્રીપમાં યુગલિકા જ રહે છે, તેના શરીરની ઉચાઇ ૮૦૦ ધનુષ્ય અને આયુ૦ પલ્યાં ના અસંખ્યાતમાં ભાગ હાય છે, એકાંતરે આહારની ઇચ્છા તથા હલ્ દિવસ અપત્યપાલના હાય છે, આ અંતદ્રીપા ગર્ભજમનુષ્યાનાં જે ૧૦૧ ક્ષેત્રા ગથાય છે તેની ગયુત્રીમાં ગથવાના છે.

४७-क्षेत्र सभास तथा जीववि० वृहद्शृतिथी विशेष वर्धान केवुं.

॥ दाढा अने अन्तरद्वीपनी वास्तविक स्थिति ॥

मिल प्रिकास, सरकार प्र [May 234]

॥ (६) कुलगिरि यन्त्र ॥

छ कुलिगिरि- क्ये स्थाने ? नां नामो	क्ये स्थाने ?	इक्र 1रुडक् ई ाणमप्र	वर्ष	अबाह्	इाळ्राइट	त्यं वास्त्र क्या स्था	क्ट संख्या	ते उपर क्युं सरोबर ते	नदीओ कई १ नीकळे छे ते	.ग्राइंट
લઘુ હિમવંત	भुभ	ď	सुवर्ष्ट्रभा	प्रविभाग्निहिष्यी १०५२	१०५२ आ०		سي س	স্থাত্ত	पूर्व गंगा नही	7,
	であ		(પીતવર્શ્યું)	પશ્ચિમસમુદ	૧૨ કવા	<u>ه</u> ه			पश्चिम सिध नत	<u>چ</u>
	ભરતતી ઉત્તરે			२४६३२ थे।०					ઉત્ત રે રાહિતાંશા નદી	
શિખરી	મેરની ઉત્તરે	~	66	23	**	**	سي	યું.કરીકરહ	४,वे रक्ता नही	2
	એરવનની ઉત્તરે								पश्चिमे रक्तवती नही	কেঁ
									हिस्छो सुनष्रभूसा नही	
મહાહિમવ'ત	મહાહિમવ'ત મેરની દક્ષિણ	7	66	43639 ₇ £ 8290	ાષ્ટ્ર ૧૧૦	0 0	7	महापद्यद्	દક્ષિણે રાહિતા નદી	مح
	हिमयंत अते			ूह	૧૦ કેલા	ু ম			डित्तरे क्रि डांना नही	ক্ল
રૂકમી	મેરૂની ઉતરે	>	^{ક્} વેતવણીંથ	60	9,	86	7	મહાયું ડરીક્ડહ	ઉત્તરે રૃપ્યકૃલા નદી	ځ
	હિરણ્યવાંત આંતે		રૂપાના						દક્ષિણે નરકાંતા નદી	ह्यं
નિષદ	મેરૂની દક્ષિણે	o' ⊕	તપનીય	3h627	१६८४२ था॰ ४००	0 2 2	৶	તિગિષ્ટિકલ	દક્ષિણે હરિસલિલા નદી	000
	હરિવર્ણ અંતે		રક્તમય	<mark>ै</mark> ह	२ ४सा	ू १			ઉત્તરે સીતાદા નદી	রে
			મુત્રણેના							
ં નીલવંત	મેરૂની ઉત્તરે	oʻ m	वैरुष रत्नती	33	23		৶	ક્રેસરીકહ	ઉત્તરે નારીકાંતા નદી	00
	इम्पर् अने		(નીલવર્થા)					·	દક્ષિણ સીતા નદી	्र ^{चं}

॥ सात (७) महाक्षेत्रोनो यन्त्र ॥

सात महाक्षेत्रोनां नामो	लेबाइ	पहोळाइ	डकं 1हाडकं शिक्षा	क्ये स्थाने ?	मध्यगिरि नामो	महानदी नामो	कयो ? काळ
भरतक्षेत्र	पूर्य समुद्रथी	યા. કળા	س	ણક્ષેત્ર મિક્સ	દ્દીર્ધ વૈતાહય	પૂર્વ ગંગા નદી	अवस्र छत्स-
	પશ્ચિમ સમુદ્ર સુધી	425-5		મમેર સ્પર્શા		પશ્ચિમે સિન્ધુ નદી	14હીના ૧-૬
भैरवतक्षेत्र	૧૪૪૭૧૬૫ યા.		<i>o</i> -	મેક્તી હતારે સમુદ્ર સ્પર્શી		પૂર્વે રક્તા નદી પશ્ચિમે રક્તવતી નદી	મારા હોય
ક્ષિમવંતક્ષેત્ર	૩૭૬૭૪ <u>૧૫</u> યા. ૧૦૨૧૦થા વ્યાપ્ત	મુ. કળા ર૧૦૫–૫	>>	હિમવ'ત પવ'- તની ઉત્તરે	શબ્દાપાતી શ્રત વૈતાહય	પૂર્વ રાહિતા નદી પશ્ચિમે રાહિનાંશા નદી	अवसिपेशीना त्रील आश सरेफ्र
ક્રિરણ્યવ તક્ષેત્ર	÷	6.	>>	ક્ષિખરી પવ [ે] - તની દક્ષિણે	વિક્ટાપાતી શ્ત્રવૈતાહચ	પૂર્વ મુત્રણેકૂલા નદી પશ્ચિમે રૂખકૂલા નદી	6
हेरिवर्ष क्षेत्र	७३६०१३७ या.	था. डजा	ر مار	મહા હિમવ'ત પર્વ'તની ઉત્તરે	ग्रंधापाती श्रम वैतादय	પૂર્વ હરિસલિલા નદી પશ્ચિમે હરિકાન્તા નદી	अवस् भर्जे.
रभ्यप्रक्षेत्र	•	*6	4	રૂક્સી પર્વતની દક્ષિણ	भास्यवंत श्रम वैताहय	પૂર્વે વરકાન્તા નદી પશ્ચિમે નારીકાન્તા નદી	
મહાવિદેહકાત	(૧૦૦૦૦) ૧ લાખ યાજન	યા. કળા ૩૩૬૮૪–૪	>0 **	निषध तथा नीलवंतनी वस्ये	भेरू पर्वत	પૂર્વે સીતા નદી પશ્ચિમે સીતાદા નદી	अवस० माथा आरा सर्भु

स्तामय જગતીવડે વિંદાયેલા છે, આ જગતીને પૂર્વમાં ^{૪૯} विजय પશ્ચિમમાં जयन्त ઉત્તરમાં अपराजित અને દક્ષિણમાં विजयन्त એમ ચારકારા છે, પ્રત્યેક ક્ષાર ચારયાજન પહેાળું અને બન્ને બાજીમાં પા (o) ગાઉ પહાળી બારશાખાનાળું હાય છે, એટલે ૧ કાર જાા યોજન વિસ્તારવાળું હાવાથી ૪ કારની પહાળાર્ખ ૧૮ યોજનની થાય છે. આ પહાળાઇ જંબૂકીપના પરિધિમાંથી બાદ કરતાં જે સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય તેને પ્રત્યેક કારનું અંતર કાઢવા ચારે ભાંગી નાખીએ ત્યારે ૭૯૦૫૨ યાં૦ ૧–ગા૦–૧૫૭૨ ધનુષ– ૩ા અંગુલ એક કારથી બીજ કારોનું પરસ્પર અંતર સમજવું. કાેઇપણ જગતીઓના કારોની પહાળાઇ સર્વસ્થાને સરખી, પણ આગળ ક્ષેત્રવિસ્તારના કારણે પરિધિ વધતા જાય, તેથી કારોના અંતરામાં વૃદ્ધિ થતી જાય અર્થાત્ કારાનતરામાં તફાવત હાય. આ કારોના મણિમય દેહલી (ઉબર) કખાટ આદિથી સુશાભિત છે, આ લોકમાં ગૃહકારોને ઉખરા ભાગળ હાય છે, તેમ આ કારોને પણ ઉખરા, બે એ કમાડ તથા કમાડને મજબુત બંધ કરનાર ભાગળા પણ હાય છે. જગતીનું વર્ણન પૂર્વ કહેવાયું છે. દતિ जम्बूझीपस्य संक्षितवर્णनम् ॥

॥ अथ द्वितीयलवणसमुद्रवर्णनम्॥ આ જંગ્દ્રીપને કરતા એ લાખ યાજન-ના વલયવિષ્કં ભવાળા લવણસમુદ્ર છે. તેના ४૯૫રિધિ ૧૫૦૮૧૪૪ યાજનમાં કાંઇક ન્યૂન છે.

આ લવાલુસમુદ્રમાં ચાર ચાર અંદ્ર-સૂર્ય તથા ગાતમહીય વિગેર દ્વીપા આવેલા છે. આ લવાલુસમુદ્રમાં ભરતક્ષેત્રના પૂર્વભાગમાં વહેનારી ગંગા નદી જે સ્થાને મળે છે તે નદી અને સમુદ્રના સંગમસ્થાનથી ૧૨ પાજન દ્વર માગધ નામા દેવની રાજધાનીથી પ્રસિદ્ધ પામેલ માગધ નામના દીપ જેને માગધતીર્થ^૫° તરીકે કહેવાય છે તે આવેલા છે. એવી રીતે ભરતની પશ્ચિમ-દિશાએ બીજી સિંધુનદીના સંગમસ્થાને ૧૨ પાં૦ દ્વર પ્રભાસદેવની રાજધાનીવાળા દીપ જે પ્રમાસતીર્થ કહેવાય છે તે આવેલ છે. આ બન્ને

૪૮-વિજયાદિ નામના અધિપતિદેવના નિવાસથી આ નામા પડેલાં છે.

४८-उक्त व-'पण्णरस सतसहस्सा, एकासीतं सयं चऊतालं। किंचितिसेसेणूणो, लवणोदहिणो परिक्खेवो ॥ ९ ॥ '

પર-તીર્થ એટલે જળાશયમાં ઉતરવા યાગ્ય ઢાળ પડતા ક્રમે ક્રમે નીચા નીચા ગયેલા જે ભૂમિ ભાગ તે તીર્થ કહેવાય.

તીર્થના મધ્યભાગે તે એ તીર્થની જ સપાટીમાં (નદી-સમુદ્રના સંગમથી ૧૨ યાં દ્વર સમુદ્રમાં જ) વરદામ નામના દેવથી પ્રસિદ્ધ वरदाम तीर्थ આવેલ છે. આ જ પ્રમાણે ઐરવતક્ષેત્રમાં રક્તવલીના સંગમ સ્થાને ૧૨ યેા૦ દૂર સસુદ્રમાં मागधतीर्य तथा २४ताना संगमस्थानथी १२ थे।० हर प्रमासतीर्य छे, ते अन्नेनी વચ્ચે પૂર્વવત્ સમુદ્રમાં वरदामतीर्थ આવેલું છે. ૩૨ વિજયામાં ઉત્પન્નથનાર ચક્રવતી જ્યારે ૬ ખંડના દિગ્વિજય કરવા નીકળે છે ત્યારે પ્રથમ માગધતીર્થની સમીપમાં સમુદ્ર યા નદી કિનારે પાતાના સર્વસૈન્યને સ્થાપી અઠ્ઠમ તપ કરીને એકલા પાતેજ ચાર અધ્વવાળા સ્થમાં આરૂઢ થઇ સ્થના મધ્ય ભાગ જ્યાં ડુબે ત્યાં સુધી સમુદ્રમાં ઉતરીને રથ ઉપર ઉભા થઇ સ્વનામાંકિત જે આણુ તેને માગધદેવની રાજધાનીમાં ફેંકે, તે બાણ ચક્રવર્તીની શક્તિથી ૧૨ યાેંગ દ્વરજઇ માગધદ્દેવની રાજસભામાં પડે, પડતાં જ ક્રોધથી કાેપાયમાન થએલા, પણ ખાણ ઉપાડતાં તેના ઉપર ચક્રવર્તી ઉત્પન્ન થવાનું નામ વાંચી તુર્ત જ શાંત થયેલા માગધદેવ અનેક પ્રકારનાં ભેટણાં સાથે ફેંકાએલ ખાણ લઇને ચક્રવર્તી સમીપે આવી તેને નમસ્કાર કરી પાતાની ભક્તિ અતલાવી " તમારી આગ્રા મારે શિર છે " ઇત્યાદિ વચના કહી, તે ચક્રવર્તીને બાહ્યુ તથા ભેટણું આપે, તે પણ આનંદથી તેના સ્વીકાર કરી. તે દેવના યથાયાગ્ય સત્કાર કરી સ્વસ્થાને જવા રજા આપે. એ જ પ્રમાણે પુન: વરદામ તથા પ્રભાસ તીર્થને સાધે છે, આ પ્રમાણે આ તીર્થા લવણ-સમુદ્રમાં આવેલા છે. એ સિવાય ચાર માેટા પાતાલકલશાએા લઘુ પાતાલકલશાએા– વેલ ધરપર્વતા લવણસમુદ્રની જળશિખા વિગેરે વર્ણન કેટલું ક આગળ કહેવાયું છે. વિશેષ અન્યત્ર જોઇ લેવું. इति लवणसमुद्रस्य संक्षिप्तवर्णनम् ॥

॥ अथ तृतीयधातकी खंडवर्णनम् ॥ આ લવણ સમુદ્ર પછી ચારલાખ યોજન પહેાળા અને ૪૧૧૦૯૬૧ યાં પર્યન્તે પર પરિધિવાળા, ઇષુકાર પર્વતાથી પૂર્વ પશ્ચિમવંડ બે વિભાગમાં વહેં ચાએલા, તેથી પૂર્વ પશ્ચિમ છ છ (કુલ-૧૨) वर्ष घर પર્વતા તથા સાત સાત (૭–૭×કુલ ૧૪) મહાક્ષેત્રાથી વિસ્તારવંત એવા ધાતકી ખંડ આવેલા છે. આ ખંડમાં પૂર્વ પશ્ચિમમાં બે મેરૂ આવેલા છે, આ મેરૂ જંબૂઢીપના મેરૂ કરતાં ન્યૂન પ્રમાણવાળા છે, બાકીની સર્વ વ્યવસ્થા જંબૂના મેરૂ સરખી સમજવી, એટલું જ નહિ પણ દ્રહ-કુંડની ઉડાઇ, મેરૂ વિના સર્વપર્વતાની ઉચાઇ વિગેરે સર્વ જંબૂઢીપ સરખું સમજવું. નદી-દ્રીપ-

५१-०२ भाटे ३८वुं छे ३-घायईखंडपरिरओ ईतालदसुत्तरा सतसहस्सा।

णवयसया एगद्रा किंचि विसेसेण परिहीणा ॥ ९ ॥

દ્રહ-કુંડ-વનમુખાદિ વિસ્તાર-નદાદિની ઉડાઇ-દ્રહાની લંબાઇ જંબ્દ્રીપથી દિગુણ જાણવી, જેમ જંબ્દ્રીપમાં ભરત મહાવિદેહાદિ જે ક્ષેત્ર પર્વતાદિનાં નામા છે, તેવાં જ નામાવાળ અહિંા ક્ષેત્રાદિ વિચારવાં. इति चातकी खंडवर्णनम् ॥

॥ चतुर्थकालोदिधवर्णनम् ॥ आ समुद्र ८ क्षाभ येकिन पहिष्णे। अने ६१९७६७५ येकिन पर्यन्ते परिधिवाणा पर છે. જેમ લવણસમુદ્રમાં અનદ્ર સूર્યાદિ દ્વીપા છે તેમ અહિં પણ સમજવા. લવણસમુદ્રની માફક પાતાલ કલશો ने। અભાવ સમજવા, તેથી ભરતી એાટ પણ થતા નથી, તેનું જળ પણ ઉછાળા મારતું નથી, પણ ध્યાનસ્થ યોગી સરખું શાંત વર્તે છે. વળી જળ ચઢ ઉતર સ્વભાવ રહિત છે. इति कालोदिधवर्णनम् ॥

॥ पश्चमपुष्कराधंद्वीपवर्णनम् ॥ त्यारणाह १६ दाण येाळन पहाणा अने त्रिशुणाधिक परिधिवाणा पुष्करद्वीप आवेदी। छे. हवे आपण्णे मात्र अहिरीप- (समयक्षेत्र) नुं वर्णन करता हावाथी मनुषात्तरनी आंहरनुं क क्षेत्र देवानुं हावाथी ८ दाण प्रमाण विष्कं भवाणा अने २४२३०२४६ येाळन परिधिवाणा अभ्यन्तरक्षागना अर्ध पुष्करद्वीप देवाना छे. आ पुष्कराधं मां पण्णु के मेह छे, धातकीणं उना पर्वत-क्षेत्रीनी माइक अहिं पण्णु १२ वर्षधरा अने १४ महाक्षेत्री यक्षाकरी समजवा. अहिं पर्वत-क्षेत्राहिनां नामा कंणूदीपना पर्वताहिनां नाम सरणां होय छे. केम कंणूवत् धातकीनुं स्वइप दुंकमां समजववामां आव्युं छे तेम अहिं पण्णु धातकीणं उन्त आ दीपनुं स्वइप समजववामां आव्युं, ओटलुं विशेष समजवां के धातकीणं उना प्रायः सर्वपहार्थीथी आ दीपनी वस्तुओ। दिशुण्-दिशुण्ण प्रमाण्णवाणी विश्वारवी. इति पुष्कराधंद्वीपवर्णनम् ॥

॥ मानुषोत्तरपर्वतवर्णनम् ॥ આ પુષ્કરહીપના મધ્યભાગે વલયાકારે એટલે કે કાલાદિધસમુદ્રની જગતીથી સંપૂર્જ ૮ લાખ યાજન પર્યન્તે આ માનુષાત્તર પર્વત આવેલા છે. આથી આ માનુષાત્તરના વિસ્તાર બાકીના ૮ લાખ યાજન પ્રમાણ પુષ્કરાર્ધમાં સમજવા યાગ્ય છે, અને એ (માનુષાત્તર) વિસ્તાર ૧૦૨૨ યાજન હાવાથી ૧૬ લાખ પ્રમાણ પુષ્કરદીપના (બાહ્યાર્ધ) અર્ધભાગના ૮ લાખયાજનના ક્ષેત્ર વિસ્તારમાંથી ૧૦૨૨ યાજન ક્ષેત્ર માનુષાત્તર પર્વતે રાકેલ છે.

એ પ્રમાણે અભ્યન્તરપુષ્કરાર્ધને વીંટાયેલા માનુષાત્તર જાણે અભ્યન્તર

भर- के भाटे अहुं छे हे - 'एका णउई सतराई सहस्सा परिरओ तस्स । अहियाई छच पचुत्तराई कालोदिधिवरस्स ॥ १ ॥ भ ॥ कोडी बाताळीसं सहस्स दुसया य अउणपण्णासा। माणुसखेत्तपरिओ एमेव य पुकखरदस्स ॥ २ ॥ १ ॥

પુષ્કરાર્ષદ્વીપનું અથવા મનુષ્યક્ષેત્રનું રક્ષણ કરવામાં જગતી સરખાે હાય તેવા દેખાય છે.

भेडिंहनिषादी आકारवाणा આ પર્વતનું પ્રમાશુ લવશુસમુદ્રમાં आવેલ વેલ ધરપર્વત સમાન છે. એટલે ૧૭૨૧ યેા૦ ઉચા, મૂળમાં ૧૦૨૨ યેા૦ પહાળા અને એક બાન્નુએ ઘટતા ઘટતા શિખરતલે ૪૨૪ યાં૦ પહાળા છે, આ પર્વત પશુ જાંબનદ તપનીય સુવર્ણસરખા રકતવર્ણના છે, માનુષાત્તર પર્વતની ઉપર ચારે દિશામાં સિદ્ધાયતન કૃટા આવેલા છે. इति मानुषोत्तरपर्वतवर्णनम् ॥

આ પ્રમાણે જંખ્દ્રીપના ૧ મેરૂ, ર-ધાતકીખંડના અને ૨ અર્ધપુષ્કરના થઇ-પ મેરૂ, એ જ પ્રમાણે-પ ભરત, પ-ઐરવત,-પ મહાવિદેહ, (૧૫ કર્મભૂમિ ક્ષેત્રો) પ હૈમવંત, પ હરિવર્ષ, પ દેવકુરૂ, પ-ઉત્તરકુરૂ, પ-રમ્યક, પ-હૈરણ્યવત્ એમ ૩૦ યુગલિક ક્ષેત્રો, (અકર્મભૂમિ ક્ષેત્રો) કર્મભૂમિ-અકર્મભૂમિ થઇ ૪૫ ક્ષેત્રો અને પદ અંતદીપા એકંદર ૧૦૧ મનુષ્યક્ષેત્રો પ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે મનુષ્યેના જન્મમરણ અઠીદીપમાં થતા હોવાથી જ ' मનુષ્યક્ષેત્ર ' તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલું અઢીદીપ ક્ષેત્ર (૪૫ લાખ યાજન પ્રમાણ) નું કિંચિત્ સ્વરૂપ કહ્યું.

इति मनुष्यक्षेत्रस्य ५६ संक्षिप्तवर्णनम् ॥

આ પ્રમાણે અઢીદ્રીપનું કિંચિંત સ્વરૂપ જણાવ્યા ખાદ તે અઢીદ્રીપને વિષે સૂર્ય તથા ચન્દ્રના મંડેલા કેવી રીતે પડે છે તે સંખંધી વર્ણન કહેવાય છે.

પ૪-સિંદનિયાદી એટલે જેમ સિંહ આગલા બે પગ ઉભા રાખીને પાછલા બે પગ નીચે વાળી કુલાતળ દાળી સંકાચીને બેસે ત્યારે પશ્ચાત્ભાગે નીચા (ઢળતા) અને ક્રમે ક્રમે ઉપર જતા મુખસ્થાને અતિ ઉંચા થયેલા દેખાય, તેવા આકારના જે પર્વત તે,

પપ-અઠીદીપમાં જે પણ ૧૦૧ મનુષ્યક્ષેત્રોમાં જન્મ તથા મરણ અવશ્ય ખત્ને હોય પરંતુ વર્ષધરપર્વતા, અને સમુદ્રોને વિષે પ્રાયઃ કરીને મનુષ્યોના જન્મ સંભવતા નથી, હજા મરણ કદાચ સંહરણ માત્રથી સંભવે!

પક अહીદ્વીપ बहार निर्ह थनारा पदार्थी:—જં ખૂદ્વીપમાં ગંગાદિ નદીઓની જેમ શાધત નદીઓ-પદ્મદહાદિ શાધત કહેા, સરાવરા, પુષ્કરવર્ત્તાદિ કુદરતી મેધા, મેધની સ્વભાવિક ગર્જનાઓ, બાદર અગ્નિ, (સહમ તે સર્વ વ્યાપી છે) તીર્થ કર ચક્રવર્ત્યાદિ કુઢ શલાકા પુરૂષા, મનુષ્યનું જન્મ તથા મરણ સમય આવિલકામુદ્દર્ત—માસ સંવત્સરથી લઇ ઉત્સર્પિષ્યાદિ કાળ તથા જં ખૂદ્વીપની જેમ વર્ષ ધરાદિ સરખા પર્વતા (કેટલેક સ્થાને શાધતા પર્વતા છે પરંતુ અલ્પ હોવાથી વિવક્ષિત જણાતા નથી) ત્રામા—મગરા—ચતુર્વિધ—મંઘ તથા ખાણ નિધિ—ચન્દ્ર સર્યાદિનું પરિભ્રમણ તથા ક્ષેત્રપ્રભાવે જ પ્રયોજનાભાવે ઇન્દ્રધનુષ્યાદિ આકાશાત્પાતસ્થક ચિન્હો—આ સર્વ વસ્તુઓ અઢીદીપ બહાર નથી.

उक्तं च-रत्नशेखरसूरिभि:---णइदहचणथणियागणि-जिणाइ णरजम्ममरणकालाई । पणयाललक्त्वजोयण--णरिखक्तं मुतु णो पु(प)रओ ॥९॥

॥ अथ सूर्य-चन्द्र मण्डल विषयनिरूपणम् ॥

[मंडलाधिकारनी अवतरणिका:-મંડલાધિકારમાં પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવાથી અઢીદીપનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન કર્યું, હવે ચન્દ્ર-સૂર્યનાં મંડલ સંબંધી અધિકાર શરૂ કરવામાં આવે છે. આ વિષય સૂર્ય પ્રગ્રપ્તિ, વર્ણ્યનાં મંડલ સંબંધી અધિકાર શરૂ કરવામાં આવે છે. આ વિષય સૂર્ય પ્રગ્રપ્તિ, વર્ણ્ય છે, તેમ જ એ સિહાન્તપ્ર-થામાંથી બાલ જીવાના બાધના અર્થ પૂર્વના મ્યાગ્રમહર્ષિઓએ એ વિષયના ઉદ્ધાર કરી ક્ષેત્રસમાસ-બૃહત્તસંગ્રહણી-મંડલપ્રકરણ-લાક-પ્રકાશ પ્રસુખ શ્રન્થામાં ગીર્વાણિગરામાં વિશેષ સ્પષ્ટ કર્યો છે, તા પણ મન્દણહિવાળા જીવા આ વિષયને રચિપૂર્વક વધુ સમજી શકે તે માટે શ્રી સૂર્ય પ્રગસ્ત્રના આધારે ભાષામાં આ મંડલસંબંધી વિષયને કાંઇક સ્પ્રટ કરીને કહેવામાં આવે છે.

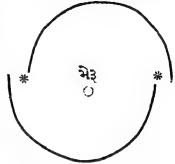
જો કે આ લખાણ વાચકાને કાંઇક વિશેષ પડતું જણાશે પરંતુ ગુર્જર ભાષામાં હજી સુધી આ વિષય પરત્વે જોઇએ તેવી સ્પષ્ટતા પ્રાયઃ કાઇ અનુવાદપ્રત્થમાં કિંવા સ્વતંત્ર પ્રત્થમાં નહિં જોવાતી હાવાથી મંડલસંબંધી આ વિષયતે સરલ કરવા એ ઇચ્છાથી આ વિવેચનના વિસ્તાર કાંઇક વધાર્યો છે અને એથી મારૂં પ્રાય: ચાક્કસ મન્નવ્ય છે કે સ્વ-પરસુહિના વિકાસમાટે આ વિષય વાચકાને વિશેષ ઉપયોગી થશે.] 'अनुवादक '

' मंडळ ' એટલે शुं ?

ચન્દ્ર અને સૂર્ય મેરૂપર્વતથી ઓછામાં ઓછી ૪૪૮૨૦ યાજનની અખા-ધાએ રહેવા પૂર્વક મેરૂને પ્રદક્ષિણાના ક્રમથી સંપૂર્ણ કરી રહે તે પ્રદક્ષિણાની પંક્તિને એક 'મંડળ' કહેવાય છે. આ ચન્દ્ર—સૂર્યનાં મંડળા ત્યાંને ત્યાં જ રહેવાવાળાં કાયમી મંડળા જેવાં (સ્વતંત્ર) મંડળા નથી પરંતુ પ્રથમ જે પ્રમાણે ચન્દ્ર—સૂર્યનું સ્થાન જણાવવામાં આવ્યું છે તેટલી (સમભૂતલથી સૂ૦૮૦૦, ચં૦ ૮૮૦ યાજન) ઉંચાઇએ રહ્યા થકા ચરસ્વભાવથી મેરૂની ચારે બાજી પ્રદક્ષિણા આપતાં પાતાના વિમાનની પહાળાઇ પ્રમાણ જેટલું ક્ષેત્ર રાકતા જાય અને જે વલય પડે તે વલયને 'મંડળ' કહેવાય છે, અર્થાત્ ચન્દ્ર—સૂર્યના મેરૂને પ્રદક્ષિણા આપવા પૂર્વક ચાર કરવાના ચકાકારે જે નિયત માર્ગ તે 'મંડળ' કહેવાય. આ મંડળા ચન્દ્રનાં ૧૫ છે અને સૂર્યનાં ૧૮૪ છે, દક્ષિણાયન-ઉત્તરાયણના વિભાગા, દિવસ અને રાત્રિના પ્રમાણામાં ન્યૂનાધિકપણં, સારમાસ—ચન્દ્રમાસાદિવ્યવસ્થા વિગેરે ઘટનાએ આ સૂર્ય—ચન્દ્રનાં મંડળાના આધારે જ ઉત્પન્ન થાય છે.

અહિં આગળ જણાવવા પ્રમાણે બે સૂર્યના પરિભ્રમણથી એક મંડળ થાય છે તેમ જ કર્કસંક્રાન્તિના પ્રથમદિવસે વાદી–પ્રતિવાદીની જેમ સામસામી સમ-બ્રેણીએ નિષધ અને નીલવંત પર્વત ઉપર ઉદય પામેલા બન્ને સૂર્યી મેરૂથી ૪૪૮૨૦ યાન પ્રમાણ એાછામાં એાછી અખાધાએ રહેલા છે ત્યાંથી પ્રથમ ક્ષણ-સમયથીજ ક્રમ ક્રમે અન્ય મંડળની કર્ળકલા તરફ દૃષ્ટિ રાખતા

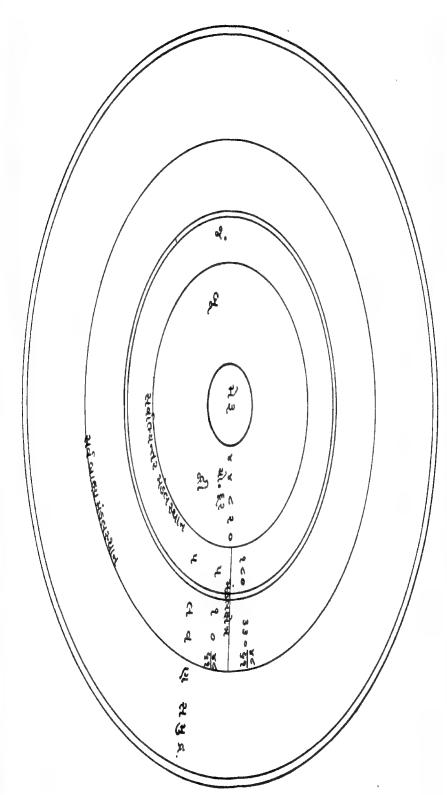
કેમ કેમ અન્ય મંડળની જળજા તરફ દોષ્ટ રાખતા કાઇ એક પ્રકારની ગતિ વિશેષ કરીને કલા– કલામાત્ર અસતા ખસતા (એટલે વધારે વધારે મળાધાને ક્રમશ: કરતા) જતા હાવાથી આ સૂર્ય-ચન્દ્રનાં મંડળા ^પિનશ્ચયથી સંપૂર્ણ ગાળાકારજેવાં મંડળા નથી, પરંતુ મંડળ સરખાં હાવાથી મંડળ જેવાં દેખાય છે અને તેથી વ્યવહારથી તે મંડળ કહેવાય છે. જાઓ બાજુમાં આપેલ આકૃતિ-

वणी सरताहि क्षेत्रीमां के ઉષ્ણુ પ્રકાશ પડે છે તે સૂર્યના વિમાનના છે, કારણ કે સૂર્યનું વિમાન પૃથ્વીકાયમય છે અને તે પૃથ્વીકાયિક જ્વાને પુદ્રલવિપાકી આતપનામકર્મના ઉદય હાય છે, તથી સ્વપ્રકાશ્યક્ષેત્રમાં સૂર્યનાં તે પૃથ્વીકાયિક વિમાનના ઉષ્ણુ પ્રકાશ પડે છે, જે માટે 'કર્મ વિપાક' નામા પ્રથમ કર્મ अन्थमां કહ્યું છે કે—'रिविविवे उ जियंगं तावजुयं आयवाउ न उ जलणे। जमुतिणकासस्स तहिं लोहियवण्णस्स उदओति॥

ઇતર દાર્શનિકા ' આ પ્રકાશ (વિમાનમાં વસતા) ખુદ સૂર્ય દેવના છે ' એવું માને છે, પરંતુ તેઓનું તે મન્તવ્ય વાસ્તવિક નથી, જો કે સૂર્ય દેવ છે તે વાત યથાર્થ છે કિંતુ તે તો પોતાના વિમાનમાં સ્વયાગ્ય દિવ્યઋદ્ધિને ભાગવતા યકા આનંદમાં કાળ નિર્ગમન કરે છે. આ ચર જયાતિષા વિમાનાનું સ્વસ્થાનાપેક્ષયા ઊર્ષ્વ ગમન તેમ જ અધાગમન તથાવિધ જગત સ્વભાવથી હાતું જ નથી, ક્ક્ત સર્વાભ્યન્તરમંડલમાંથી સર્વ બાદ્ધમંડલે તેમ જ સર્વ બાદ્ધમંડલેથી સર્વાભ્યન્તર મંડલે આવવા-જવારૂપ તીર્છ ગમન થાય છે, અને તે પ્રથમ જણાવ્યા પ્રમાણે જયાતિષાદેવાના વિમાનાનું જ થાય છે, સર્વ વિમાનમાં દેવા સહજ આનંદથી વિચરતા હાય તે વસ્તુ જીદી છે, પરંતુ વિમાનાના પરિભ્રમણની સાથે દેવાનું પણ પરિભ્રમણ હાય જ અથવા દેવા વિમાનાનું જે પ૧૦ યોજન પ્રમાણ ચારક્ષેત્ર હાય તથી વિશેષ ક્ષેત્રમાં ન જઇ શકે તેવા નિયમ હાતા નથી, સ્વરવિદારી હાવાથી પાતાની મર્યાદા પ્રમાણે નંદી સરાદિદાપા વિગેરે સ્થાને યથેન્છ જઇ શકે છે આ જયાતિષીનિકાયના દેવાને કેવું દિવ્ય સુખ હાય છે? તે બાબત પંચમાંગ શ્રીભગવતીસ્ત્રમાંથી અથવા તો આ જ યન્થમાં આગળ આપવામાં આવનાર જયાતિષ્તિધનિકાય-પરિશિષ્ટમાંથી જાણવી.

५७ 'रिविदुगभमणवसाओ, निष्फज्जइ मंडलं इह एगं। तं पुण मंडलसिसं ति मंडलं वुचह तहाहि ॥१॥ गिरिनिसदनीलवंतसुं उग्गयाणं रवीण कक्षंमि । पदमाउ चेव समया ओसरणेणं जओ भमणं ॥२॥ तो नो निच्छयस्वं, निष्फज्जइ मंडलं दिणयराणं। चंदाण वि एवं चिश्र निच्छयओ मंडलाभावो॥३॥'

सू० च० मंडळ क्षेत्रतुं चित्र ॥

M mariant and an I man of an end are the second and a language of the seco

चन्द्रमंडळ अने सूर्यमंडळमां तफावतः-

ચન્દ્રનાં ૧૫ મંડળા છે જ્યારે સૂર્યનાં ૧૮૪ મંડળા છે, ચન્દ્રનાં ૧૫ મંડળા પૈકી પાંચ મંડળા જં બદ્ધીપમાં અને દશ મંડળા લવલુસમુદ્રમાં પડે છે, જ્યારે સૂર્યનાં ૧૮૪ મંડળા પૈકી ૧૫ મંડળા જં બદ્ધીપમાં છે અને ૧૧૯ મંડળા લવલુસમુદ્રમાં પડે છે. ચન્દ્રવિમાનની અપેક્ષાએ સૂર્યવિમાનની ગતિ શીદ્ર છે તેથી ચન્દ્રમંડળા કરતાં સૂર્યમંડળા નજીક નજીક પડે છે. ચન્દ્ર અને સૂર્યનું એકંદર મંડળક્ષેત્ર—ચારક્ષેત્ર પ૧૦ યોજન કૃષ્ટ્ર લાગ પ્રમાણુનું છે, તેમાં ૧૮૦ યોજન પ્રમાણુ ચારક્ષેત્ર જં બદ્ધીપમાં છે અને ૩૩૦ ફૃષ્ટ્ર યાં ૧ ક્ષેત્ર લવલુન સમુદ્રમાં હાય છે, સૂર્યમંડળામાં દક્ષિણાયન અને ઉત્તરાયણના ખાસ મુખ્ય વિભાગો છે, ચન્દ્રમંડળામાં તેવા બે વિભાગો છે, પરન્તુ સૂર્યવત્ નથી તેમ જ વ્યવહારમાં પણ આવતા નથી, ચન્દ્રમંડળા ૧૫ હાવાથી (પાંચ આંગલીનાં આંતરાં જેમ ચાર ગણાય તેમ) તેનાં આંતરાં ૧૪ છે, અને સૂર્યમંડળાની સંખ્યા ૧૮૪ હાવાથી તેનાં આંતરાં ૧૮૩ છે. ચન્દ્રમંડળના એક અંતરનું પ્રમાણ ૩૫રૃષ્ટ્ર ફ્રયોજન છે, જ્યારે સૂર્યમંડળના એક અંતરનું પ્રમાણ છે યોજન છે. ચન્દ્રનું મંડળ મુધ્ર્યોજન પ્રમાણ વિષ્કં ભવાળું છે જ્યારે સૂર્યમંડળ મુધ્ર્યોજન પ્રમાણ વિષ્કં ભવાળું છે જ્યારે સૂર્યમંડળ મુધ્ર્યોજન પ્રમાણ વિષ્કં ભવાળું છે જ્યારે સૂર્યમંડળ છે.

॥ प्रथम सूर्यमंडलाधिकारः॥

[જો કે ઋદ્ધિ વિગેરની અપેક્ષાએ જેતાં ચન્દ્ર વિશેષ મહદ્ધિક છે તેથી સામાન્ય ક્રમ પ્રમાણે તો અન્દ્રમંડલાની વક્તવ્યતા પ્રથમ કરવી જોઇએ, તથાપિ સમય-આવલિકા-મુહૂર્ત-દિવસ-પક્ષ-માસ-અયન-સંવત્સર ઇત્યાદિ કાળનું માન સૂર્યની ગતિને અવલંબીને રહેલું હાવાથી તેમ જ સૂર્યમંડળાના અધિકાર સવિસ્તર કહેત્રાના હાવાથી પ્રથમ સૂર્યમંડળાની વક્તવ્યતાના પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.

એમાં પ્રથમ તેની ગતિ સંબંધી વર્ણુ પાંચ દ્રારથી કરાય છે તેમાં પ્રથમ ૧–ચારફોત્રપ્રમાણુપરૂપણા ૨–અંતરફોત્રપ્રમાણુપરૂપણા ૩–સંખ્યાપરૂપણા ૪–અબાધાપ્રરૂપણા (તે ત્રણુ પ્રકારે) ૫–ચારગતિપરૂપણા (અને તે સાતદ્રારે કરોને) એમ ક્રમશ: કહેવાશે. એમાંથી ચારફોત્ર–અંતર–સંખ્યા એ ત્રણુ પ્રરૂપણા તો આ ગ્રન્થમાં જ કરેલી છે.

१-सूर्यमंडलानां चारक्षेत्रप्रमाणम्;--

ચન્દ્ર–સૂર્યનાં મંડળાની સંખ્યામાં યદ્યપિ ઘણા તફાવત છે, તાેપણ બન્નેનું ચારક્ષેત્ર તાે–પ૧૦ યાેિ ફ્રફ ભાગ પ્રમાણ સરખું જ છે. એ સૂર્યનું ચારક્ષેત્ર કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે તે કહેવાય છે. તેમાં પ્રથમ એકંદર અંતરક્ષેત્ર કેટલું થાય ? તે કાઢે છે. સૂર્યનાં મંડલા ૧૮૪ અને તેનાં આંતરાં ૧૮૩ છે, પ્રત્યેક સૂર્યમંડલનું આંતરપ્રમાણુ બે યાજનનું હાવાથી એકંદર આંતરક્ષેત્ર લાવવા ૧૮૩×ર=૩૬૬ યાં સૂર્યમાંડલાનું આંતરક્ષેત્ર આવ્યું. સૂર્યનાં મંડળા ૧૮૪ હાવાથી અને પ્રત્યેક મંડળના વિસ્તાર એક યાજનના કૃષ્ટ્ ભાગ પ્રમાણ પડતા હાવાથી સર્વ મંડલના થઇ એકંદર વિસ્તાર લાવવા—

૧૮૪ મ'૦

×૪૮

૮૮૩૨ એકસફીયા ભાગા આવ્યા, તેના યાજન કરવા માટે—

દ૧) ૮૮૩૨ (૧૪૪

દ૧ પૃવે આવેલા સૂર્ય મં૦ અંતર ક્ષેત્રના કદદ યોજનમાં

૨૭૩ આવેલ મંડળ ક્ષેત્રના યાં૦ ૧૪૪-૪૮ ભાગ ઉમેરતાં

૨૪૪

૨૯૨

૨૪૪

આરક્ષેત્ર પ્રમાણ.

स्र्यमंडलानां चारक्षेत्रप्रमाणे उपायान्तरम्—

સૂર્ય વિમાનના વિષ્કંભ કૂંક ભાગના હાવાથી અને સૂર્યનાં મંડળા ૧૮૪ હાવાથી તે ૧૮૪ મંડલસંખ્યાના એકસફિયા ભાગ કાઢવા એક મંડલના એક-સફીયા ૪૮ ભાગ પ્રમાણના-વિસ્તાર તેની સાથે ગુણવા, જે સંખ્યા આવે તેને એક ખાજી મુકવી.

હવે પુન: બાકી ૧૮૪માં ડલના ૧૮૩ આંતરાના એકસફીયા ભાગ કાઢવા, પ્રત્યેક મંતરનું પ્રમાણ જે બે યાજનનું છે તેના તે આંતરાની સાથે ગુણાકાર કરવા, એમ કરતાં મા અંતરક્ષેત્રના એકસફીયા ભાગાની જેટલી સંખ્યા આવે તે સંખ્યામાં પ્રથમ કાઢેલ ૧૮૪ મંડલ સંબંધી વિષ્કેમ્ભના એકસફીયા ભાગાની જે સંખ્યા તે પ્રશ્નેપી બન્નેના સરવાળા કરવા, જે સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય તે ભાગસંખ્યાના યાજન કરવા સારૂ તેને ૬૧ વડે ભાગી નાખવી, જેથી ૫૧૦ યાં દ્ર્યું સૂર્યનું ચારક્ષેત્ર પ્રાપ્ત થશે—

२-सूर्वमंडलानां योजनद्वयस्य अंतरिनःसारणरीतिः---

પ્રથમ તો સૂર્યમંડળાનું ૫૧૦ યાં ફિંફ ભાગ પ્રમાશનું જે ચારક્ષેત્ર તેના એકસફીયા ભાગા કરી નાંખવા; ત્યારખાદ સૂર્યના ૧૮૪ જે મંડળ તેના પ્રતિમંડલના વિસ્તારના એકસફીયા ૪૮ ભાગ સાથે ગુણાકાર કરવા, ગુણતાં જે સંખ્યા આવે તે, ૫૧૦ યાં ફિંફ ચારક્ષેત્રના આવેલા એકસફીયા ભાગાની જે સંખ્યા તેમાંથી બાદ કરવી જેથી શેષ માત્ર ક્ષેત્રાંશ પ્રમાણ (૧૮૩ અંતરક્ષેત્ર પ્રમાણ) રહેશે એ ક્ષેત્રાંશ પ્રમાણ ભાગા સાથે પ્રત્યેક મંડલનું અંતર પ્રમાણ (એ યાજનનું) લાવવા માટે ૧૮૩ વડે ભાગ ચલાવવા, ભાગ ચલાવતાં એકસફીયા ભાગાની જે સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય તેના પુન: યાજન કરવા સારૂ એકસફે ભાગા નાખવા જેથી એ યાજન (પરસ્પર) સૂર્યમંડલનું અંતરપ્રમાણ પ્રાપ્ત થશે જેમ:—

પ૧૦×૬૧= ૩૧૧૧૦ ઉપરના ૪૮ અંશ ઉમેરતાં ૩૧૧૫૮ એકસફીયા ભાગ પ્રમાણ ચારક્ષેત્ર આવ્યું. ૧૮૪ મંડલ વિસ્તારના ભાગા કાઢવા ૧૮૪×૪૮ ૮૮૩૨ આવ્યા, તે ચારક્ષેત્રની આવેલ ભાગસંખ્યા ૩૧૧૫૮ છે, તેમાંથી ખાદ કરીએ ત્યારે ૨૨૩૨૬ ક્ષેત્રાંશ ભાગા બાકી રહ્યા, આંતરા ૧૮૩ હાેવાથી અને પ્રત્યેકનું અંતર લાવવાનું હાેવાથી ૧૮૩) ૨૨૩૨૬ (૧૨૨ ભાગતાં ૧૨૨ એકસફીયા ભાગ આવ્યા, તેના યાજન કરવા ૬૧ વડે ભાગી નાખીએ ત્યારે બે યાજન પ્રમાણ સૂર્યમંડલનું આંતરક્ષેત્ર પ્રાપ્ત થાય.

सूर्यमंडलानां अंतरनिःसारणमन्यरीच्याः—

સૂર્ય નાં મંડળા ૧૮૪, અંતર ૧૮૩ છે તેમ જ સૂર્ય તું વિમાન કૂર્ફ ચાે પ્રમાણ છે:~ હવે મંડલા ૧૮૪ હાવાથી

> ×૪૮ ૧૪૭૨ પ્રત્યેક મં૦ વિસ્તાર સાથે ગુણતાં—

७३६× કુલ ८८३૨ એક્સફ્રીયા ભાગ ૧૮૪ મંડળના આવ્યા તેના યાજન કરવા

માટે ૬૧ વડે ભાગતાં—

૬૧) ૮૮૩૨ (૧૪૪ ચાેબ

<u>६१</u> २७३ २४४

२६२ २४४ એકસ્ફીયા યાેં એકસઠ્ઠીયા

્સૂર્ય માંડલનું ચારક્ષેત્ર **૫૧૦–૪૮ ભાગ** તેમાંથી સર્વ માંડળાનું ૧૪૪–૪૮ ભાગ પ્રમાણ વિષ્કં ભ-

ક્ષેત્ર આવ્યું તે ખાદ કરતાં 3 દ દ યો ગ આવ્યા.

૪૮ ભાગ શેષ વ^દયા

હવે ૧૮૪ મંડળનાં અંતર ૧૮૩ છે, ૧૮૩ અંતરનું ક્ષેત્ર ૩૬૬ યાેંગ, તાે એક અંતરનું ક્ષેત્ર કેટલું? એ પ્રમાણે ત્રિરાશી કરતાં=૨ યાજન પ્રમાણ અંતરક્ષેત્ર થાય, એવા જવાબ નીકળશે. इति अंतरहोत्रप्रमाणप्ररूपणा २॥

३-सूर्यमंडलसंख्या तद्व्यवस्था चः---

સર્ચનાં એકંદર ૧૮૪ મંડળા છે, તે પૈકી ૧૫ મંડળા જમ્બૂદ્ધીપમાં છે અને તે જંબૂદ્ધીપમાં ૧૮૦ યાે૦ અવગાહીને રહેલા છે પરન્તુ તે ૧૫ મંડળાતું સામાન્યત: ચારક્ષેત્ર એક્સા એંસી યાેજનપ્રમાણ કહેવાય.

અહીંઆ શંકા થશે કે ૬૫ મંડળાનાં ૬૪ આંતરાંનું પ્રમાણ અને ૬૫ મંડળના વિમાનવિષ્કમ્ભ ભેગા કરીએ ત્યારે તાે કુલ ક્ષેત્ર ૧૭૯ ચાે. ફ્ક્ર ભાગ પ્રાપ્ત થાય છે અને તમાે તાે જંખૂદીપમાં ૧૮૦ ચાેજન ક્ષેત્ર કહ્યું, તે કેમ ઘટે ?

તે માટે અહીંઆ પ્રથમ એ સમજવું જેઇએ કે ૧૫ મું મંડળ પૂર્ણ કયા સ્થાનમાં થાય છે? તેા જંખૂદીપની ચાર યાજન પ્હાળી એવી જે પર્યન્ત જગતી તે જ્યારે મૃક્ ભાગ જેટલી ખાકી રહે ત્યારે પૂર્ણ થાય અને ત્યાં સુધીમાં તા ૧૭૯ યાં હિંદુ ભાગ ક્ષેત્ર થાય છે.

હવે દ્રષ મું મંડળ પૂર્ણ થયે દ્રદ મા મંડળે જમ્બૃહીપની જગતી ઉપર પારંભ કર્યો અને તે જગતી ઉપર પુર્ફે ભાગ જેટલું ચારક્ષેત્ર કરી (અહીં જમ્બૃદીપની જગતી પૂર્ણ થઇ) ને જમ્બૃદીપની જગતીથી ૧ યોગ દુક્ ભાગ જેટલું દ્રર લવલુસમુદ્રે જાય ત્યારે ત્યાં દ્રદ મંડળ પૂર્ણ થયા કહેવાય. (દ્રદ મા મંડળનું જંબૃદીપની જગતીગત ટૂંફે ભાગનું ક્ષેત્ર અને લવલુસમુદ્રગત ૧ યોગ દૂક્ ભાગનું ક્ષેત્ર અને લવલુસમુદ્રગત ૧ યોગ દૂક ભાગનું ક્ષેત્ર મેળવતાં દ્રપમા મંડળથી લઇ દ્રદમા મંડળ વચ્ચેનું ૨ યોજન અંતર-પ્રમાલુ પણ મળી રહેશે) હવે પૂર્વે દ્રપ મંડળાનું જમ્બૃદીપગત થતું જે ૧૭૯ યાગ દૂક ભાગ પ્રમાલુ ચારક્ષેત્ર તેમાં દ્રદ મા મંડળથી રાકાતું જમ્બૃદીપ (જગતી) ગત જે ટૂંફે પદ્ભાગનું મંડળક્ષેત્ર ઉમેરતાં ૧૮૦ યોજન પૂર્ણ થાય.

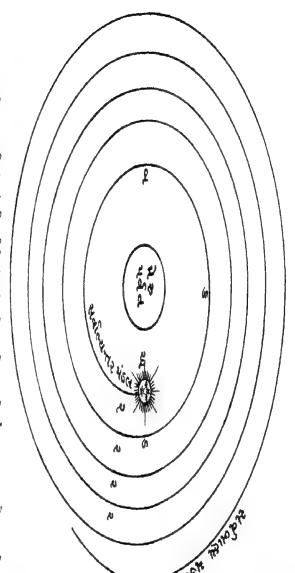
એ પ્રમાણે બાકીનાં ૧૧૯ સૂર્ય મંડળા લવણસમુદ્રગત ૩૩૦ યાે૦ ઉપર ૪૮ ભાગ અંશ પ્રમાણ ક્ષેત્ર રાેકીને રહેલાં છે. જમ્બૂદ્ધીપગત અને લવણસમુદ્રવર્તી

૫૮ દરેક દ્વીપ-સમુદ્રવર્તી આવેલ જગતીક્ષેત્રપ્રમાણ તે દ્વીપ-સમુદ્રનું જે જે વિસ્તાર-પ્રમાણ હાય તેમાં તે તે સ્થાને અંતર્ગત લેવાનું (ક્ષેત્રસમાસ ગાથા ૧૩ માં કહેલ) હાવાથી અહીં પણ ૧૮૦ યાજન માંહે ક્ષેત્રપ્રમાણ જમ્બૂજગતીક્ષેત્ર ભેળું ગણીને કહેલ છે.

⁽જમ્બૂદ્વીપમાં ચાર યાજનનું જે જગતીપ્રમાણ તેને હરિવર્ષ તથા રમ્યક્ક્ષેત્રની લંખાઈમાં ભેશું ગણેલું છે.)

सर्व भंडत १८४, आंतरा १८३.

#

ण ह उ वर्ति बीटी दूई काडी ते पडिक्ष मंडस पूर्ण जाड़ाय. क्येंस १८४ मंडस छे. सूर्य ह सुधी कर्यमें हशाबिली बीटी ममाने मेड् तहर णसता काय छे. अ थी म सुधीत सीधी सीटीत मंदससम है अने ते ५१०१६ योकन छे. अ

મેકલ એક લીટીમાં આવતાં નથી, પણ પાતપાતાની જૂતી લીટીએા પાટ છે. મેકલ ૨–૨ યાજનને અન્તરે હાથ છે. णीन्ने सूर्य ण स्थानथी स्थांक णीन्तं न्यूहां भंडस १८४ करे छ. ध सूर्यनां

श्री महाहम भिन्धीं ग्रेस-सावनगर.

મંડળાની સંખ્યાના અને તે અનેવર્તી ક્ષેત્રના સરવાળા કરતાં ૧૮૪ મંડળનું – ૫૧૦ ચાે૦ ૪૮ ભાગપ્રમાણ ક્ષેત્ર ખરાખર આવી રહે છે.

આ ચાલુ ગ્રન્થકારના અભિપ્રાયે જમ્બૂદીપવર્તી પલ્ભારતસૂર્યનાં જે દ્રષ મંડળા તે પૈકી દર^{૬૦} મંડળા તા મેરૂની એક પડળે નિષધપર્વત ઉપર પડે છે અને બાકીનાં ત્રણુ મંડળા અગ્નિખ્ર્ણે હરિવર્ષદ્દેત્રની બાહા ઉપર (અથવા છવા કાેડી) ઉપર પડે છે, અર્થાત્ આપણે તે ક્ષેત્રની બાહા ઉપર પસાર થતાં તે બે મંડળાને દેખી શકીચે છીએ.

પલ-જે સૂર્ય સર્વાભ્યન્તરે-દ્વિતીયમંડળ દક્ષિણાદ ભાગે રહ્યો થકા ભરતક્ષેત્રમાં ઉદયપામી નૃતન સૂર્ય સંવત્સરના પ્રારંભ કરે તે ' भारतसर્ય ' અને તે જ વખતે જે સૂર્ય સર્વાબ ના દ્વિતીયમંડળના ઉત્તરાદ ભાગે રહી ઐરવતાદિ ક્ષેત્રામાં ઉદયપામી (પ્રકાશ કરતા) ત્યાં વર્ષારંભ કરનારા જે સૂર્ય તે ' ऐरवतसूર્ય' સમજવા, આ કથન ઔપચારિક સમજવું.

૧૦-અહીંઆ એ સમજવાનું છે કે ખન્ને સંગ્રદણીની મૂળ ગાયાઓમાં ત્રણ અથવા . એ મંડળા માટે 'बाहा' એવા શબ્દ વાપર્યા છે જ્યારે તે ગ્રન્થની ટીકામાં તે બાહા અર્થના રપષ્ટાર્થ हे हे हरिवर्षजीवाकोट्यादी' એ પ્રમાણે જવાકાડી સ્થાનના નિર્દેશ કર્યો છે. એથી વિચાર-શીલ વ્યક્તિતે ભ્રમ થાય કે મૂળ ગાયાઓમાં રહેલા 'बाहा ' શબ્દના અર્થ ' બાહાસ્થાને ' એવા કલિતાર્થ ન કરતાં 'जीवाकोटी' એવા ક્રેમ કર્યો ! આ માટે એવું સમજવું કે 'બાહા' શબ્દ સ્પષ્ટ સ્થાનવાચક નથી, વળી જીવાંકારી એ ઔપચારિક બાહાની પ્લાળાઇના જ એક દેશભાગ છે (જે જીવા–ખાહાની વ્યાખ્યાથી તથા ચિત્ર જેવાથી ૨૫૪ જણાઈ આવશે) એટલે કે પ્રસિદ્ધ એવી બાહાની લંખાઈ અને જગતીની પ્હાળાઈ (વિષ્કમ્ભ નહિ) તેના દેશભાગ તે જીવાંકાટી કહેવાય. કારણ કે ખાહા તે એક પ્રદેશ અડી અને તે તે ક્ષેત્રાદિ જેટલી દીર્ધ ગણી શકાય અને તેની...ત્રિકાણકાટખુણ જેવી પ્લાળાઇ તે બાહાની ઔપચારિક પ્લાળાઇ ગણાય કે જેમાં જગતી અને હરિવર્ષ ક્ષેત્ર પણ છે. અને એથી જ સિહાન્તમાં આ વસ્તુના निहेंश પ્રસંગે મુખ્યત્વ जीवाकोटी શબ્દ જ મહણ કર્યો છે. આ કારણથી જ્યાં ' બાહા ' શબ્દ આવે ત્યાં જીવાંકાટી સ્થાનનું પ્રહણ કરવામાં અન્ય અનુચિતપણું જણાતું નથી અને ' જીવાંકાટી એવા શબ્દ જ્યાં આવે ત્યારે તા ૨૫૪ જ છે. અહીં આ એથી એ ન સમજવું ંક, બાહા અને જીવાંકાટી એ એક જ છે; પરંતુ ઉક્ત લખાણથી એ તાે ચાક્કસ થયું કે ળાહાથી જીવાકાટી શબ્દનું મહણ અનુચિત નથી, હવે પ્રથમ '**છવાકાઠી**' તથા ' **બાહા** ' શ્રાબ્દના અર્થ સમજી લઇએ.

जीवा-ધનુષ્યાકારે રહેલ જે ક્ષેત્ર તેની અંતિમ કામઠીરૂપ જે સીમા-હદ તેની લંબાઇ-રૂપ જે દોરી તે, જેમકે-ધનુષ્યાકારે રહેલ ભરતક્ષેત્ર જ્યાં (મેરતરફ) પૂર્ણ થયું ત્યાં પૂર્વ-પશ્ચિમ લંબાઇરૂપ જે મર્યાદા કરનાર દોરી તે जीवा કહેવાય, અને એ જીવાના પૂર્વ-પશ્ચિમ ગત જે ખુણા તે 'કાશિ' કહેવાય. અર્થાત્ જીવાની કારી તે 'જીવાંકારી' કહેવાય.

તેવી રીતે (ક્ષેત્ર અપેક્ષાએ) મેરૂના બીજાપડએ જોઇએ તાે ઐરવત

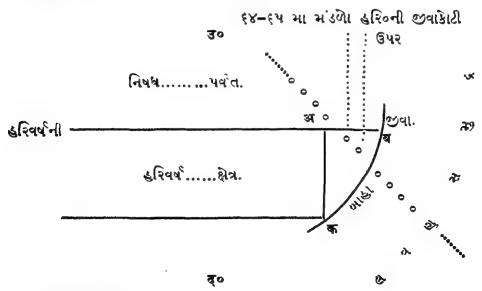
बाहा=લધુહિમવંતપર્વતની પૂર્વ-પશ્ચિમની જીવાથી મહાહિમવંત પર્વતની બન્ને દિશામાં રહેલું જે જીવાસ્થાન ત્યાં સુધી ક્રમે ક્રમે ઇહિવાળા થતા જે ક્ષેત્રપ્રદેશ અને તેથી થતા બાહારૂપ જે આકાર તે 'बाहा ' કહેવાય છે.

હવે તે સ્થાનના ત્રણ મતાંતરા છે તેમાં પ્રથમ ખેતા મત નિર્દે શ કરાય છે.

૧ મલધારી શ્રીમદ્ હેમચંદ્રસરિકૃત આ ચાલુ સંગ્રહણીમાં તેમ શ્રીમદ્ મુનિચન્દ્રસરિકૃત મન્થમાં ૬૨ મં િનષધ-નીલવંતે અને ૬૩–૬૪–૬૫ એ છેલાં ત્રણ મંડળા બાહાસ્થાને . જણાવે છે.

ર શ્રીમ**દ્દ** પૂર્વધર જિનભક્ષ્ગણિક્ષ કૃત સંગ્રહણીમાં. ૬૪–૬૫ એ મંડળા બાહાસ્થાને જાણાવે છે.

ઉક્ત ખન્ને મતાનું સમાધાન-બાહારથાને પ્રથમમતે ત્રણ મંડળા અને બીજ મતે બે મંડળાના વક્તવ્યમાં સંખ્યાનું ભિન્નપાણું જણાય છે, તેથી તે આપેક્ષિક કથન દાષરૂપ નથી તથાપિ બાહારથાને બે અથવા ત્રણ મંડળા વાસ્તવિક છતાં તે સ્થાનનિર્ણય સ્પષ્ટ તા નથી જ, જ્યારે 'જીવાંકાડી' શખ્દ બન્ને કથનને માટે અત્યન્ત સ્પષ્ટ અને સ્થાન સ્ચક થાય છે. વધુમાં બાહારથાનનાં ત્રણ મંડળાનું વક્તવ્ય વિશેષ સ્પષ્ટ યુકત છે એટલું જ નહિ પણ ત્રણ મંડળા માટે તા બાહા-જીવાંકાડી કે જગતી ત્રણે શખ્દ ઉપયોગી થાય તેમ છે. જે નીચેની આકૃતિ જોવાથી સ્પષ્ટ જણાઇ આવશે.

અાકૃતિપરિચય;—એમાં ૬૩મું માંડલ નિષધ પર્યન્તે છે, જ્યાં ૬૪–૬૫મું માંડળ છે તે સ્થાનનું નામ હરિવર્ષની જીવાકાટિ એટલે જીવા અને બાહા એ બેની વચ્ચેના પુણા, અને બાહા તે ન-ન જેટલી લાંબી છે, અને તે એક આકાશપ્રદેશ જાડી છે તેમજ ન-ન જેટલી દીર્ધ ગણી શકાય, અ-ન જેટલી બાહાની ઓપચારિક પહેાળાઇ છે કે જેમાં જગતી અને હરિવર્ષ ક્ષેત્ર પણ છે. વધુમાં-ચિત્રમાં મેરૂથી પૂર્વ-પશ્ચિમમાં સર્વા• મંડળની જે અબાધા છે તેથી ઉત્તર-દક્ષિણમાં કંઇક વધારે સમજવી.

૩ વળી શ્રીસમવાયાંગસ્ત્રમાં ६૩ મંડળા નિષધ નીલવંત ઉપર ખરાં, પણ બે મંડળા जगती ઉપર છે એવો શબ્દ વાપર્યો છે.

આ મતે ૧૪–૧૫ મંડળા જગતી ઉપર જણાવેલ છે. આ બે મંડળામાટેનું જગતી દિશ્યાન વાસ્તિવિકદ્દષ્ટિએ તા સ્પષ્ટ જગતીસ્થાન નયી, જો જગતીસ્થાન દર્શાવવું હોય તો ૧૩–૧૪–૧૫ એ ત્રણ મંડળા માટે વાસ્તિવિક છે. ગણિતની દષ્ટિએ બંધબેસતા મત આ ત્રણ મંડળા માટે આવી શકે છે, વધુમાં તેથી પણ 'જગતી' શબ્દની સાર્થકતા તા ૧૨–૧૩–૧૪–૧૫ એ ચાર મંડલાના કથનમાં છે જે નીચેના ઉલ્લેખથી સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે.

સંપૂર્ણ જગતી તો ભાર યોજનની ગણાય, એમાં દષ્ટજગતી વચ્ચેના ૧૭૩–૭૪– ૧૭૫–૭૬ એ ચાર યોજનની ગણાય કારણ કે મૃલભાગથી લઇ બન્ને બાજુએ ઉપર જતાં બન્ને બાજુથી જગતી મેરવત ઘટતી ઘટતી ગાપુ-છાકારવત ઉપરિતન ભાગે ચાર યોજન પ્હાળી રહે છે અને આપણને તો આ મધ્યભાગની ચાર યો• જગતી દ્રષ્ટિપથમાં આવતી હોવાથી દ્રષ્ટજગતી કહેવાય.

સર્વાબ્યન્તરમંડળથી લઇ જંખૂજગતી પર્યન્ત ૧૮૦ યેા નું ચારક્ષેત્ર દ્રીપમાં ગણવાનું સપષ્ટ છે તેથી સર્વાબ્ય-મંડલથી લઇ ૧૭૩મા યેા થી દષ્ટ જગતી શરૂ થાય છે, (તેમાં વચલી દષ્ટજગતી પૂર્વે મૂલ જગતીના ચાર યાજનમાં) તે ૧૭૩થી દષ્ટજગતી સુધીના ચાર યાજનમાં નમધ્યે ગણિતના હીસાખે ૬૭ મું મંડળ પૂર્ણ ઉદયવાળું અને ૬૪ મું મંડળ ૨૬ અંશ જેટલું ઉદય પામે છે, એ દષ્ટજગતીના પ્રારંભથી તે (એકંદર) જગતીના જ પર્યન્ત ભાગ (૧૭૩થી ૧૮૦ યા) સુધીમાં વિચારીએ તેા પણ ૬૩–૬૪–૬૫ એ ત્રણ મંડળા જગતી ઉપર આવી શકે છે.

હવે સંપૂર્ણ જગતી આશ્રયી વિચાર કરતાં પૂર્વે સંપૂર્ણ જગતી ૧૬૯થી ૧૮૦ યેા અર્થાત્ ભાર યેા બની છે, [અને કાઇ પણ દ્વીપ-સમુદ્રનું જગતી ક્ષેત્રપ્રમાણ જાલુક્ષેત્રસમાલ કૃલમાં કહેલા 'ખિલ્લા લિવાર કરતાં પૂર્વે એ જગતીના વિશેષણ પદ્યો તે તે દ્વીપ-સમુદ્રના કચિત પ્રમાણમાં અન્તર્ગત ગણવાનું હોવાથી] સર્વા બન્નં થી લઇ ૧૬૮ યેા પૂર્ણ ાતાં ૬૧ મંડળા સંપૂર્ણ પણ થાય છે, એ ૧૬૮ યોજન પૂર્ણ થયે વાસ્તવિક જગતીના પ્રારંભ (મૂલ વિસ્તારે) થાય છે, તે મૂલ જગનીના પ્રારંભથી ૧૬૯-૧૭૨ સુધીના ચાર યોજનના જગતીક્ષેત્રમાં ૬૨ મું મંડલ પૂર્ણ ઉદયને પામે અને ૬૩ મું મંડલ ૧ યો ૧૩૩ ભાગ જેટલું ઉદય પામી ૧૭૩મા યો ૧થી આરંભાતી ૧૭૬ યો ૧ સુધીની દષ્ટજગતી ઉપર ૧ યો ૧૩૫ ભાગે દૂર ૬૩ મું મંડળ પૂર્ણ થાય. બાકી રહેલા દષ્ટજગતી ક્ષેત્રમાં ૬૪મું મંડળ ર યો ૧ રફ ભાગ જેટલું ઉદય પામી બાકી રહેલ અંતિમ ચાર યોજન પ્રમાણ-૧૭૭થી ૧૮૦ યો ૧ સુધીના જગતીક્ષેત્ર ઉપર એક યોજનના ૨૮ ભાગ વિત્યે ૬૪મું મંડળ પૂર્ણ

સૂર્યનાં ખાસઠ મંડળા નીલવંત પર્વત ઉપર પડેલાં દેખાય અને 3 મંડળા રમ્ય-ક્ક્ષેત્રની ખાહા-જીવાકાડી ઉપર પડેલાં દેખાય. (આ ચાલુ ગ્રન્થકારના મતે જાણુવું.)

થાય, ત્યારખાદ તે જ જગતી ઉપર ૧૫ મું મંડળ સંપૂર્ણ (ર યોગ ૪૮ ભાગ) ઉદયવાળું હોય, આ ૧૫ મંડળા પૂર્ણ થયે જંખૂદ્ગીપના ૧૫ મંડળાનું કહેલ ૧૭૯ યાેગ ૯ અંશ જે ચારક્ષેત્ર તે યથાર્થ આવી રહે, અને બાકી રહેલ બાવન અંશ પ્રમાણ જગતી ઉપર લવણસમુદ્રમાં પડતા ૧૧મા મંડલનું તે બાવન અંશ જેટલું ઉદયક્ષેત્ર સમજવું.

આથી શું થયું [?] કે, ૧૬૯થી ૧૮૦ યેા૦ વર્તી ૧૨ યેા૦ પ્રમાણના જગતીક્ષેત્ર ઉપર **૬૨–** ૬૩–૬૪–૬પએ ચાર મંડળા સંપૂર્ણ ઉદયવાળાં હાેય (૬૬ મું ખાવન અંશ ઉદયવાળું હાેય.)

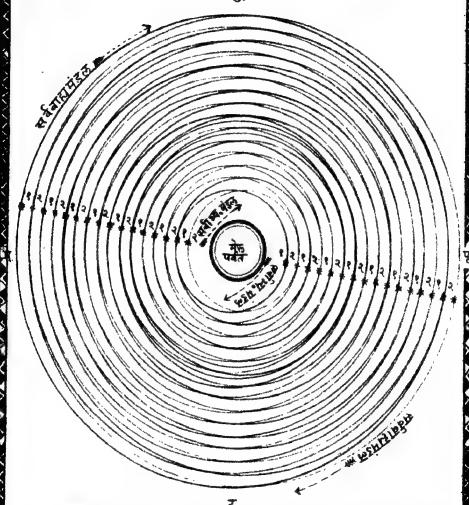
હવે અહીંઆ વિચારવાનું એ છે કે શાસ્ત્રકારે જગતી શબ્દથી ૧૭૭થી૧૮૦ એ છેલા ચારયે જનનું જગતીક્ષેત્ર ગણ્યું હોય તેમ જણાય છે, કારણ કે અંતિમ જગતીના સ્થાને ઊધ્વ-ભાગે ૬૪ મું મંડળ ૨૨ અંશ જેટલું ઉદય પામી સંપૂર્ણ બ્રમણ કરી ૬૫ મા મંગ્ના સંપૂર્ણ ઉદય થઇ ખાવન અંશ જેટલું ૬૬ માનું ભ્રમણ નિયમિત રહે. એ હિસાળે ૬૩ મંડળ નિષ૦ નીલ ઉપર અને ૬૪-૬૫ એ બે મંડળા જ અંતિમ જગતી સ્થાને હાય તે કથન વાસ્તવિક છે તાપણ ઉપરાકત કથનમુજય વાસ્તવિક રીતે તા ૬૩-૬૪ મંડળ દ્રષ્ટજગતી ઉપર છે. અને જ્યાં ૬૪-૬૫મું છે ત્યાં તા વાસ્તવિક જગતીના ઢાળ છે. જોકે તેથા જગતી ગણી શકીએ તા ગણાય પરંતુ ૬૩–૬૪ મંડળ યોગ્ય એવી દષ્ટજગતીસ્થાનને છોડીને જગતીના ઢાળ શા માટે ગણવા ? જો જગતીના ઢાળને પણ ગણવા હાય તા તા પછી ૧૬૯ થી ૧૮૦ યાે ૦ સુધી ૧૨ યાં૦ જગતી ગણીને ૬૨-૬૩–૬૪–૬૫ એ ચાર મંડળા જગતી.ઉપર કહીએ તા ' જગતી ' શબ્દ સંપૂર્ણ સાર્થક થાય છે. અતે જગતીના ત્રણે વિભાગના કથનમાં દેાષ જ નહિં આવે. માટે ૬૪-૬૫ મું મંડળ ઢાળની અપેક્ષાએ જગતી ઉપર હેાવા છતાં ' ૬૪-૬૫મું જગતી ઉપર ' એમ કહેવું સંપૂર્ણ સાર્થક જણાતું નથી. પરન્તુ-૬૪-૬૫મું ' જીવાકારી વા ખાહારથાને ' કહેવું તે સ્થાનસ્પષ્ટતા માટે વિશેષ ઉચિત છે અને એટલા જ માટે તે સ્થાન હરિવર્ષ અથવા રમ્યક ક્ષેત્રની જીવાંકાડીમાં ગણાઇ જતું હાેવાયી તે 'જીવાકાડી' સ્થાનના ગ્રન્થકાર મહર્ષિએ। નિર્દેશ કરે તેમાં અનુચિતપર્ણ નથી.

ત્રણે મતે। સંબંધી રીતસર વિવેચન કરી ગ્રન્થકારના કથનને સ્પષ્ટ કર્યું છે તથાપિ ત્રણે મતમાં અંતમાં જણાવ્યા મુજબ તે મંડળા માટે સ્થાનદર્શક-સ્થાનસૂચક અતિસ્પષ્ટ શબ્દ તા जीवाकाटी બ્રહણ કરવા વિશેષ ઉચિત છે. આ ત્રણે મતા માટે વૃદ્ધવાદ છે, ગ્રન્થ-ગૌરવના કારણે આ બાળતમાં વધુ ઉલ્લેખ ન કરતાં વિરમીએ છીએ. વધુ સ્પષ્ટતા જ્ઞાની ગમ્ય.

૬૧—મેરૂની એક પડખેનાં કુલ ૬૫ મંડળા અને બીજા પડખેનાં કુલ ૬૫ મંડળા એમ એ વ્યાખ્યા કરી, એથી એમ ન સમજવું કે ૧૩૦ મંડળ સંખ્યા લેવાની છે મંડળા આખાં– સંપૂર્ણ તા પાંસડ જ છે, પણ પ્રતિદિશાવર્તી વ્યક્તિને એક બાજુએથી સ્વદ્દષ્ટદિશાગત અર્ધ અર્ધ મંડળા દબ્ટિગોચર થાય છે, કારણુંક જોનાર વ્યક્તિથી સંપૂર્ણ વલયાકાર મંડળ જોવાતું નથી, આથી તેઓ સ્વસ્વક્ષેત્રથી બન્ને બાજીનાં મંડળા બન્ને વિભાગમાં જોઇ શકે તેથી તેવી પ્રરૂપણા કરેલ છે.

॥ बन्ने सूर्योनुं सर्वाभ्यन्तर मंडलेथी सर्ववाद्यमंडले गमन, अने सर्ववाद्यमंडलेथी सर्वाभ्यन्तर मंडले आगमन ॥

[पृष्ठ २५१] उ. : [आकृति नं. १]

द्धा चाकृतिमां मेरुनी पूर्व अने पश्चिम बेने दिशामां वर्तता जबूदीपवर्ति बन्ने सूर्यो सर्वा-ध्यन्तर मंडलेशी नीकळी क्रमशः [मेरुनी पूर्व दिशानो पश्चिममां चने पश्चिमनो मेरुनी पूर्वमां] सर्ववाह्यमंडले आवे छ ज्यारे सर्ववाह्यमंडले वर्तता बन्ने सूर्यो सर्ववाह्यमंडलेशी नीकळी क्रमशः सर्वाध्यन्तर मंडले [ज्यांथी प्रारंभ थयो हतो त्यां ज पुन:] आवे छे. मंडलान्तर २ यो. हुँ । भागनुं समजवुं. भा भंडणा आपक्षा करतक्षेत्रनी तथा औरवतक्षेत्रनी अपेक्षाओ मेड्थी अनि तथा वायव्य-डेाष्ट्रमां हेणाय छे, परंतु पूर्व महाविहेहनी अपेक्षाओ तेओने नीक्षवंतपर्वत ઉपरना तेज ६३ मंडणा मेड्थी ध्रान पुष्चामां हेणाय छे, अने पिक्षममहाविहेहनी अपेक्षाओ निषधपर्वत उपरनां ६३ मंडणा मेड्थी नैऋत्य-डेाष्ट्रमां हेणाय छे. जे भाटे श्रीजं जूदीप-प्रश्नासिमां हह्युं छे डे—" जंबूदीवेणं-मंते! दीवे स्रियो उदिण पाइणं उग्गरथ पाइणदाहिणं आगच्छिन्त, पूर्वविदेहापेक्षयेदम् ॥१॥ पाइण दाहिणं उग्गरथ दाहिण पदीणं आगच्छिन्त, मरतक्षेत्रपिक्षयेदम् ॥ २ ॥ दाहिणं पदीणं उग्गरथ पाइणं आगच्छिन्त, ऐरवतापेक्षयेदम् ॥ ४ ॥ १ ॥ पदीण उदीणं उग्गरथ उदीण पाइणं आगच्छिन्त, ऐरवतापेक्षयेदम् ॥ ४ ॥ १ ॥ थितार श३ थाथ छे.

一

प्रासिक्किक्षेत्रेषु उदयास्तिवपर्यासहेतुः-

ભરતક્ષેત્ર વર્જ અન્ય અન્ય સર્વક્ષેત્રામાં દિવસ અને રાત્રિના પ્રમાણના કેરફારને અંગે, અને તેથી ખીજા ઉત્પન્ન થતા અનેક વિપર્યાસાનાં કારણાને અંગે પ્રત્યેક ક્ષેત્રાશ્ર્યી નિયમિતપણે ઉદયાસ્તાદિ કાળ વિગેરેનું વર્ણન કરવું તે તા અવ્યક્તરૂપ છે, અને એથી જ એટલું તા સિદ્ધ છે કે સર્વ ઠેકાણે સૂર્યના એક જ વખતે ઉદય કે એક જંવખતે અસ્ત હાય? તેમ તા નથી જ, પરંતુ સૂર્યની ગતિ જેમ જેમ કલા-કલા માત્ર આગળ વધતી જાય તેમ તેમ આગલા આગલા તે તે ક્ષેત્રામાં પ્રકાશ પડે તદવસરે ઉદયપણ અને પશ્ચાત્ પશ્ચાત્ કમે કમે તે તે ક્ષેત્રામાં સૂર્ય દૂર દૂર થતા હાવાથી અસ્ત પાણે થતું હાય!

રા'કા—જયારે આવી અનિયમિત વ્યવસ્થા જણાવી તો શું દરેક ક્ષેત્રા-શ્રયી સૂર્યના ઉદય અને અસ્ત અનિયમિત જ હાય ?

સમાધાન—હા ? અનિયમિતપણં જ છે, જેમ જેમ સમભૂતલાથી ૮૦૦ યાજન ઉંચા એવા સૂર્ય સમયે સમયે જે જે ક્ષેત્રાથી આગળ આગળ વધતા જાય તે તે ક્ષેત્રાની પાછળના દૂર દૂરના ક્ષેત્રામાં સૂર્યના પ્રકાશ આગલા ક્ષેત્રમાં વધવાથી ત્યાં પ્રકાશના અભાવ વધતા જાય અને અનુક્રમે તે તે ક્ષેત્રામાં રાત્રિ આરંભાતી જાય, આથી સૂર્યના સર્વ સામુદાયિક ક્ષેત્રાષ્ટ્રયી ઉદય અને અસ્તનું અનિયમિતપણું જ છે, પણ જો સ્વસ્વ ક્ષેત્રાષ્ટ્રયી વિચારીએ તા તો ઉદય તથા અસ્ત લગભગ નિયમિત જ છે, કારણ કે આપણે પણ જો ભરતક્ષેત્રના મધ્ય-

દર વિશેષમાં અહીં એટલું સમજવું કે પૂર્વ વિદેહના લાેકાની જે પશ્ચિમદિશા તે ભરતગત લાેકાની પૂર્વ દિશા, ભરતની જે પશ્ચિમદિશા તે પશ્ચિમવિદેહની પૂર્વ દિશા, પશ્ચિમ-વિદેહની જે પશ્ચિમદિશા તે એરવતની પૂર્વ દિશા, ઐરવતની જે પશ્ચિમદિશા તે પૂર્વ વિદેહની પૂર્વ દિશા, વિદેહની પૂર્વ દિશા સમજવી. આ પ્રમાણે તે તે વર્ષ ધરાદિ યુગલિક≩ો ત્રોમાં પણ વિચારવું.

ભાગમાં ઉભા રહીને એઇશું તો ભરતક્ષેત્રમાં આજે જે સમયે સૂર્ય ઉદયને પામ્યા અને જે સમયે અસ્ત પામ્યા, એ જ સૂર્યને હવે આવતીકાલે એઇશું તોપણ ગઇકાલના ઉદયાસ્તના જે સમય હતો તે જ સમય આજના સૂર્યના ઉદયાસ્ત સમયે હાય, પણ આવું કયારે બને છે કે સૂર્ય જ્યારે અમુક મંડળામાં હાય ત્યારે અમુક દિવસ મુધી એ પ્રમાણે એકજ અવસરે ઉદય તથા એક જ અવસરે લગભગ અસ્ત થાય, પરંતુ ત્યારબાદ તે સૂર્ય જ્યારે અન્ય અન્ય મંડળામાં જેમ જેમ પ્રવેશ કરતા જાય ત્યારે ક્રમે ક્રમે સૂર્ય ના ઉદય અસ્તકાળમાં હંમેશાં, વધઘટ થયા કરે, એટલે કે જ્યારે જ્યારે સૂર્ય સર્વાવ્યન્તરમંડળે હાય ત્યારે દિવસના ઉદય વહેલા થવા પામે અને અસ્ત પણ માડા હાવાથી રાત્રિ ડુંકી હાય (હેમન્તઋતુ માઘ માસ). તથા જયારે સૂર્ય સર્વાબાદ્યમંડળે હાય ત્યારે ઉદય મોડા અને અસ્ત વહેલા થાય તેમ જ રાત્રિ મહાદી હાય, (શ્રાવ્રણમાસ પાયટ્ઋતુ) ઉદ્ય કારણથી રાત્રિ–દિવસનું ઉદયાસ્તનું અનિયમિતપણું તેમ જ તેથી તે રાત્રિ–દિવસા લાંબા–ટુંકા અને એાછાવત્તા મુહૂર્ત્ત પ્રમાણવાળા થાય છે, બાકી ઉદય અને અસ્ત સ્વસ્વ ક્ષેત્રાશ્રયી તો લગભગ નિયમિત હોય છે.

ઉપરાક્ત કારણથી એ તો ચાકકસ થાય છે કે સૂર્ય જેમ જેમ આગળ— . આગળ વધતો જાય અને તેથી જે જે ક્ષેત્રામાં પ્રકાશ થતા જાય તે તે ક્ષેત્રાના જીવા કમે કમે આપણે ત્યાં સુર્યોદય થયા એમ ઉચ્ચારણ કરે, અને જ્યારે કમે કમે આગળ વધતા જાય ત્યારે તે જ ક્ષેત્રવર્તી જીવા પ્રકાશના અભાવે કમે કમે પુન: અસ્ત થયા તેમ ઉચ્ચારણ કરતા જાય, જે માટે પૂર્વમહર્ષિઓએ કહ્યું છે કે:--

जह जह समये, समये पुरओ संबरइ भक्खरो गयणे। तहतह इओ वि नियमा जायइ रयणीइ भावत्थो॥१ एवं व सह नराणं उदयत्त्थमणाई होति नियमाई। सइ देसकालभेए कस्सइ किंचिवि दिस्भए नियमा॥२॥ सइ चेव अनिदिद्वो रुद्धमुद्धत्तो कमेण सब्वेसि । तेसि चीदाणिंपि य विसयपमाणो रवी जैसिं ॥३॥ (इति भगवती श. ५. उ. १. १तौ)

આથી એકંદર જે બાજુ સ્પેદિય દશ્ય થાય તેતે ક્ષેત્રાની અથવા — જોનારની તે पूर्वदिशा અને તે ક્ષેત્રામાં જે બાજુ સૂર્યાસ્ત-દશ્ય થાય તે તેની પશ્ચિમदिशा હાય—અર્થાત્ કાઇપણુ માણુસ ઉદય પામેલા સૂર્ય સામું ઉભા રહે ત્યારે તેની સન્મુખની દિશા તે પૂર્વ, તેની પીઠ પાછળ સીધી દિશા તે પશ્ચિમ, તે જ માણુસની ડાબી બાજુની દિશા તે उत्तर, અને જમણા હાથ તરફની દિશા તે દક્ષિળ હાય, એ પ્રમાણુ મૂલ ચાર દિશા છે અને તે ચાર દિશા પૈકી બે બે હિશા વચ્ચે જે ખુણીયા પડે તેને વિદિશા અથવા कોળ તરીકે ઓળખાય છે; એટલે પૂર્વ અને ઉત્તર વચ્ચેની શંશાનદિશા, પશ્ચિમ અને ઉત્તર વચ્ચેની વાયવ્ય-

दिशा, दक्षिणु अने पूर्व वश्येनी अग्निदिशा, दक्षिणु अने पश्चिम वश्येनी नैरूत्यदिशा अने ઉपसक्षण्यी उर्ध्व तथा अभोदिशा अभ कुस १० दिशा क्षेत्राय छे.

॥ इति सूर्यमंडलसंख्यातद्व्यवस्था प्रक्रपणा च ॥ मेरोर्मण्डलाबाधानिरुपणम्;—

[અહીં આ મંડળાની ત્રણ પ્રકારની અબાધા કહેવાની છે એમાં પ્રથમ મેરૂની અપેક્ષાએ (સૂર્ય મંડળાની) **ઓાઘથી** અબાધા–૧, મેરૂની અપેક્ષાએ પ્રત્યેક મંડળની અબાધા ર, બન્ને સૂર્યની પરસ્પરના મંડળની અબાધા ૩, એમાં પ્રથમ 'ઓલથી' અબાધા કહેવાય છે]

मेरुं प्रतीत्य ओघतोऽबाधाः--१

આ જંગ્દ્રીપવર્તી મેરૂથી સર્વાભ્યન્તર મંડલ (અથવા પ્રથમ મંડલ અથવા તો સૂર્યમંડલ ક્ષેત્ર) 'ઓઘથી ' ૪૪૮૨૦ યોજન દ્વર હાય છે, તે કેવી રીતે હાય ? તો સર્વાભ્યન્તર મંડળ જંગ્દ્રીપમાં જંગ્દ્રીપની જગતીથી અંદર ખસતું જંગ્ના મેરૂ તરફ ૧૮૦ યોજન ક્ષેત્ર અવગાહીને રહેલું છે. આ ૧૮૦ યોળ ની સંપૂર્ણ ક્ષેત્રપ્રાપ્તિ સર્વાભ્યન્તરમંડલમાં ઉત્પત્તિક્ષણે—પ્રથમ ક્ષણે પ્રાપ્ત થાય તે વખતની સમજવી, ચારે બાજીએ યથાર્થ ન સમજવી. તેથી એ દ્રીપના એક લાખ યોજન પ્રમાણ વિસ્તારમાંથી ખન્ને ખાજીના થઇ મંડળક્ષેત્રના ૧૮૦+૧૮૦=૩૬૦ યોજન ખાદ કરતાં ૯૯૬૪૦ યોજન ખાકી રહેશે. એમાંથી પણ કલ્યો મેરૂનો દશહજાર યોજન પ્રમાણના વ્યાસ ખાદ કરતાં ૮૯૬૪૦ યોજન અવશેષ રહે, ત્યારખાદ આજ (૮૯૬૪૦) રાશિને અર્ધ કરવાથી મેરૂ પર્વતની અપેક્ષાએ સર્વાભ્યન્તર મંડળ અથવા મંડળક્ષેત્રનું એાઘથી અંતર ૪૪૮૨૦ યોજન પ્રમાણ જણાવ્યું તે આ પ્રમાણે કરતાં પ્રાપ્ત થાય છે, એથી અર્વાકૃ તો મંડળ છે જ નહિ.

આથી એ પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે જ્યારે સર્વાભ્યન્તરમંડળના (ઉત્ત-રાયણને સમાપ્ત કરી દક્ષિણાયનના પહેલા મંડળને આરંભતા) ભારત સૂર્ય મેરૂથી અગ્નિખુણમાં નિષધ પર્વતે ૪૪૮૨૦ યાજન દ્વર રહ્યો હાય ત્યારે તેની જ પ્રતિપક્ષી દિશા(વાયવ્ય)માં તિર્જિંછ સમશ્રેણીએ—નીલવંત પર્વતે ઐરવત ક્ષેત્રમાં વર્ષારંભ કરતા ઐરવત સૂર્ય પણ મેરૂથી ૪૪૮૨૦ યાજન દ્વર હાય છે.]

॥ इति मेरं प्रतीन्य मण्डलक्षेत्रस्य ओघतः अबाघा ॥

૬૩ આ સ્થાને મેરૂના આટલો વ્યાસ યથાર્થ નથી તા પણ પૃથ્વીતળ–સમભૂતલા પાસે દશહુજાર યાજનના જે વ્યાસ છે, તે વ્યાસ અહીં વ્યવહારનયથી સામાન્યતઃ લેવાય છે, અન્યથા '૧૧ યાજને એક યાજન ઘટે' એ હિસાએ તા દશહુજાર યાવ્યાથી હર≨ ઘટાડવા યાગ્ય છે.

मेरुं प्रतीत्य प्रत्येकमण्डलाश्रिता अवाघाः—२

પવે^લ મેરૂ અને સર્વાભ્યન્તરમાંડળ વચ્ચેની અળાધા કહી, હવે મેર્**ય**ો પ્રત્યેક અથવા કાઇપણ મંડળની અખાધા કેટલી હાય? તે સમજવા માટે સર્વોલ્યન્તર-(પ્રથમ મંડળથી ખીજા મંડળના અન્તલાગ સુધીનું અન્તરાલ (અંતર) પ્રમાણ ર ચાેં અને ક્કું ભાગ^{૬૪} પ્રમાણ છે, તેથી આ અખાધા-સર્વાલ્યન્તરમંડળ અને મેરૂ વચ્ચેની પૂર્વે જે ૪૪૮૨૦ ચાેં૦ અળાધા આવી છે તેમાં પ્રક્ષેપવાથી મેરૂથી બીજું મંડળ ૪૪૮૨૨ યેા૦ અને ફ્ર્ફ ભાગની અબાધાએ રહેલું છે એવા જવાબ આવશે, એ પ્રમાણે તૃતીય મંડળની અબાધા જાણવા માટે પણ બીજા મંડળથી ત્રીજા મંડળ વચ્ચેના ૨ ચેા૦ ક્ર્ટ ભાગ પ્રમાણને પુન: બીજા મંડળની આવેલ ૪૪૮૨૨ યોા દૂફ ભાગ અબાધામાં પ્રક્ષેપવાથી મેરૂથી ત્રીજા મંડળની ૪૪૮૨૫ યાે૦ કૃર્યુ ભાગ પ્રમાણ અબાધા– આવશે. એ પ્રમાણે સર્વાભ્યન્તરમંડળથી માંડીને પ્રત્યેકમંડળાની ઉક્ત (ર યાેં૦ ફેંફ) અંતર પ્રમાણ અળાધા પૂર્વે^દ કાઢેલ મેરૂ અને સર્વાભ્યન્તરમાંડળ વચ્ચેની (૪૪૮૨૦) અબાધા પ્રમાણમાં વધારતાં જતાં (અને સાથે સાથે ઇચ્છિત મંડળની પણ અબાધા કાઢતાં કાઢતાં) જ્યારે સર્વ બાહ્ય-અંતિમમંડળ સુધી પંહાંચીએ ત્યારે ત્યાં ૧૮૪મું અંતિમમંડળ-મેરૂથી સર્વળાદ્યમંડળ પ્રથમક્ષણે ૪૫૩૩૦ યાજનપ્રમાણ અળાધાએ રહેલું હાય છે.

એ વખતે ભારતસૂર્ય મેરૂપર્વતથી (૪૫૩૩૦ યાે૦ દ્વર) અગ્નિખૂણે સમુદ્રમાં રહેલા હાય છે અને તેની જ વક (ખુણાથી ખુણા) સમશ્રેણીએ મેરૂથી વાયવ્યકાણમાં બીજો એરવતસૂર્ય (મેરૂથી ૪૫૩૩૦ યાે૦ દ્વર) રહેલા હાય છે.

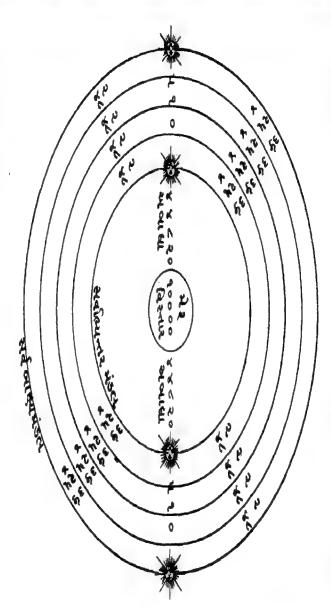
[અહીં આ આવેલી ૪૫૩૩૦ યોજન અબાધા પ્રમાણમાંથી મેરૂથી સર્વા-ભ્યન્તરમંડળ અબાધાપ્રમાણે જે ૪૪૮૨૦ યોજન તે બાદ કરતાં ૫૧૦ યોજનનું ચારક્ષેત્ર પ્રાપ્ત થાય અને તેમાં અંતિમમંડળના કૂંદૃ ભાગ વિમાન વિષ્કમ્ભ મેળવતાં ૫૧૦ કૃદૃ ભાગ પ્રમાણ સૂર્ય મંડળાનું ચારક્ષેત્ર પણ આવી શકે છે.]

॥ इति मेरुं प्रतीत्य प्रतिमण्डलम्बाधा ॥

अथ सूर्ययोः प्रतिमण्डलं परस्परमनाधा व्यवस्था चः-

क्यारे कम्लूद्वीपना जन्ने सूर्यी सर्वाक्यन्तर (प्रथम) मंडणे हाय मेटबे

ક્ષ્ય—આ ર યેા∘ અને ૪૮ ભાગ ઉપર કહેવાના આશય એ છે કે સર્વાભ્યન્તર-મંડળના અંતિમ ભાગથી લઇને ખીજું મંડળ ર યેા∘ દૂર છે અને એ ખીજા મંડળના એક યાજનના ૪૮ ભાગના વિસ્તાર તે અખાધામાં ભેગા લેવાના છે.

3 म्मेभां सर्वाक्यन्तर भंडबे वर्तता में सूर्यन सर्वी भाष्ट्राम उत्ते भाष्ट्र भाष्ट्री में १००६६० योकन अन्तर भंडिंदी। वास्तिविक्त नथी, परन्त भायः मंदल तस्य छ, עצייעצ שאיתי म् (V) 21 ગણિત માત્ર आंड मणीने ६६६४० योकन, सभक्षान 417/

ે. ૧૯૧૧ માર્ક આક્રેગાર્ક આક્રેગાર્ક આક્રેગાર્ક આક્રેગાર્ક આક્રેગાર્ક આફ્રેગાર્ક આફ્રેગાર્ક આફ્રેગાર્ક આફ્રેગાર્ક આ ૧૧૧ મહેલમ પ્રોન્ટીંગ પ્રેસ, કાથાપીક-બાવનગર. यान तरवृद्धि भित्तमं उद्धे ये पाला उद्द रूप-४ प्राप्त व्यूची क्यूची छे तथा सूर्यनी परक्पर अन्तरवृद्धि ले भान्त २ ᡩ (1) (1) (1) ચીજન (C) अने यदनी としてかいた

THE WAS THE WAS THE SHE WAS THE WAS TH શ્રી ખુહત્સ મહથી સુત્ર [ગાયા. ૮૭, પૃષ્ઠ. ૨૫૪] કે—મેરૂથી પૂર્વ અને ^{દમ}પશ્ચિમ પ્રત્યેક સૂર્યી સામસામી દિશાએ પ્રથમમાં ડલ સ્થાનવર્તી ચરતા હોય તદા (સમશ્રેણીએ) તેઓનું પરસ્પર અંતર ૯૯૬૪૦ યાજન પ્રમાણુ હાય છે, આ પ્રમાણુ જં ખૂદીપના એકલાખ યાજન પ્રમાણુ વિસ્તાર-માંથી અન્ને બાન્નુના જં ખૂદીપ સંબંધી મંડળ ક્ષેત્રના ૧૮૦+૧૮૦=૩૬૦ યાજન બાદ કરતાં (પૂર્વીકત સંખ્યા પ્રમાણુ) યથાર્થ આવી રહે છે. તે આ પ્રમાણે:—

સર્વાભ્યન્તરમંડળે રહેલા બન્ને સૂર્યો જ્યારે બીજા મંડળમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે તેઓનું પરસ્પર અન્તર ૯૯૬૪૫ યોજન રૂમ ભાગ પ્રમાણુ થાય છે કારણુ કે જ્યારે પૂર્વ દિશાના એક—સૂર્ય પ્રથમમંડળથી બીજા મંડળમાં ગયા ત્યારે પ્રથમમંડળની અપેક્ષાએ વિમાન—વિષ્કમ્ભસંહ ર યાં૦ કૂર્દ અંશ પ્રમાણુ ક્ષેત્રે દ્વર વધ્યા, ત્યારે તેવી રીતે પશ્ચિમદિશાવર્તી બીજી બાજીના જે સૂર્ય તે પણ સર્વાભ્યન્તરમંડળથી સ્વદિશાએ બીજે મંડળે ગયા ત્યારે પ્રથમમંડળની અપેક્ષાએ આ પણુ ર યાં૦ ૪૮ ભાગ ક્ષેત્ર જેટલા દ્વર ગયા, આ પ્રમાણુ બન્ને બાજીના એ સૂર્યો પ્રથમમંડલમાંથી બીજા મંડળમાં પ્રવેશ્યા, એથી દરેક મંડળ બન્ને બાજીનું અંતર—(ર યાં૦ કૂર્દ+ર યાં. કૂર્ફ) એકઠું કરતાં (પ્રતિમંડળ વિસ્તાર સહ અંતરક્ષેત્ર પ્રમાણુ) પ યાં૦ ૩૫ ભાગ પ્રમાણુ અબાધાની વૃદ્ધિ (પૂર્વે કહેલી ૯૯૬૪૦ યોજનની અબાધામાં) થતી જાય.

આ પ્રમાણે બીજા મંડળથી લઇ પ્રત્યેક મંડળે પ ચાજન અને ૩૫ ભાગ પ્રમાણુ અબાધાની વૃદ્ધિ (૯૯૬૪૦ યાે૦ પ્રમાણમાં) કરતાં કરતાં અને એ પ્રમાણું સૂર્યના પરસ્પર અબાધા-પ્રમાણુંને કાઢતાં કાઢતાં જ્યારે (૧૮૪ મા) સર્વ- બાહ્યમંડળે બન્ને સૂર્યો ફરતા ફરતા સામસામી દિશામાં આવેલા હાય ત્યારે એક સૂર્યથી બોજા સૂર્ય વચ્ચનું –પરસ્પર અન્તરક્ષેત્ર પ્રમાણ ૧ લાખ અને ૬૬૦ યાે૦ (૧૦૦૬૬૦) પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રમાણ મંડલક્ષેત્રની આદિથી માંડી ૧૮૪ મું મંડળ ૫૧૦ યાે૦ ફર વર્તી હાય છે ત્યારે સમજવું, તેવી જ રીતે બીજી બાજી પણ મંડલક્ષેત્રની આદિથી અંતિમ મંડળ ૫૧૦ યાે૦ ફર હાય છે ત્યારે સમજવું, કારણ કે છેલ્લું મંડળક્ષેત્ર પ્રમાણ જે ૪૮ અંશ તે ગણુત્રીમાં ગણવાનું નહીં હાેવાથી ૧૮૩ મંડળ–૧૮૩ અંતરવેડ બન્ને બાજીનું થઇ ૧૦૨૦ યાે૦ ક્ષેત્ર

૬૫ જ્યારે સર્યાવિમાના ઉત્તર દક્ષિણમાં વર્તતા હાય ત્યારે કંઇક અધિક અન્તરવાળા હાય છે. કારણ કે તેઓ પૂર્વ –પશ્ચિમવર્તી સ્વસ્વમંડલસ્થાનેથી પ્રથમક્ષણે ગતિ કરે ત્યારે કાઇ એવા પ્રકારની ગતિથી દૂર દૂર ખસતા ગમન કરવાનું હાય છે કે તેઓને બીજે દિવસે અનન્તર મંડળની કાેટી ઉપર ર યાે∘ દૂર પહોંચી જવાનું હાેય છે તેથી તેઓ ઉત્તર–દક્ષિણદિશામાં આવે ત્યારે મેરૂથી અંતર કંઇક વધારે રહે છે. જો તેવા પ્રકારની ગતિ કરતા ન હાેય તાે પછી જ્યાંથી–જે સ્થાનેથી નીકળ્યાે ત્યાં જ પાઇલ ગાળાકારે ક્રીને આવી ઉભા રહે, પણ તેમ થતું જ નથી.

પૂરાય, તેમાં મેરૂની અપેક્ષાએ વ્યાધાતિક સર્વાભ્યન્તરમાંડળ અંતર જે લ્લ્લ્કિંજ યોગ તે પ્રક્ષેપતાં યથાર્થ ૧૦૦૬૬૦ યોગ પ્રમાણ આવી રહે છે.

"આ વખતે ભારત સૂર્ય મેરૂથી અગ્નિ પૃણે મેરૂથી ૪૫૩૩૦ યાજન દ્વર સમુદ્રમાં સર્વ બાહ્મમંડળ હાય છે-જ્યારે બીજો અરવત સૂર્ય સમશ્રેણીએ-મેરૂથી વાયવ્ય કેાલુમાં મેરૂથી ૪૫૩૩૦ યાં૦ દ્વર હાય છે, આ પ્રમાણે તે જ માંડળસ્થાને જો ચન્દ્ર વર્ત તો હાય તો ચન્દ્ર અન્દ્રને પણ પરસ્પર અંતર પ્રમાણ ૧૦૦૬૬૦ યાજનનું બરાબર આવે."

આવી રીતે સર્વ બાહ્યમંડલે બન્ને બાજીએ રહેલા લવલુસમુદ્રગત સૂર્યી-જ્યારે પાછા ફરતાં અર્વાક્ (ઉપાન્ત્ય-૧૮૩ મા) મંડળે પ્રવેશે ત્યારે પ્રતિ-મંડળે પાંચ યોજન અને ૩૫ ભાગ જેટલી અબાધાની હાનિ થાય તેથી ૧૮૩ મા મંડળે સૂર્ય સૂર્યને પરસ્પર અબાધા-અંતર (મેરૂગ્યાઘાતસહ-૧૦૦૬૬૦ બ્— પ યો૦ ૩૫ ભાગ) ૧૦૦૬૫૪ યોજન અને ૨૬ ભાગ જેટલું હોય, આ પ્રમાણે જેમ જેમ સૂર્યો અંદરના મંડળામાં પ્રવેશ કરતાં જાય તેમ તેમ પ્રતિમંડળ 'પ યો૦ ૩૫ ભાગ' અબાધા ઘટાડતાં જતાં અને સ્વસ્વમંડળ યાગ્ય ઇન્છિત મંડળ પ્રમાણને પ્રાપ્ત કરતા થકા-જ્યારે બન્ને સૂર્યોની પૂર્વાક્ત ૯૯૬૪૦ યોજન પ્રમાણ જે અળાધા દર્શાવી હતી તે પુનઃ બરાબર આવી રહે.

॥ इति मण्डले-मण्डले सूर्ययोः परस्परमवाधानिरूपणम् ॥ तस्मिन् समाप्ते च मण्डलाबाधा प्ररूपणाऽऽरूपं चतुर्थे द्वारं समाप्तम् ॥

[मण्डलमण्डलयोः परस्परमन्तरप्ररूपणाः—સૂર્ય ના મંડળાનું પરસ્પર અન્તર પ્રમાણુ એ યોજન છે, તેને યુક્તિપૂર્વક લાવવું હોય તો સૂર્ય ના વિમાન પ્રમાણુ પડતા જે સૂર્ય મંડળના ર્ફ ભાગ પ્રમાણ વિસ્તાર તેને સર્વ મંડળાનું કુલ વિસ્તાર પ્રમાણુ લાવવા સારૂ ૧૮૪ એ ગુણીએ ત્યારે ૧૪૪ યાં ૦ ફ્ર્ફ ભાગ કેવળ સૂર્ય મંડળાના કુલ વિસ્તાર આવે, આ વિસ્તારને સૂર્ય મંડળના ૫૧૦ યા. ફ્રફ ભાગ પ્રમાણુ ચારક્ષેત્રમાંથી ખાદ કરતાં ૩૬૦ યાજન ખાકી રહે, તે કેવળ અંતર ક્ષેત્ર પ્રમાણુ સૂર્યના ૧૮૩ મંડળાનું આવ્યું, પ્રત્યેક મંડળનું અંતર પ્રમાણુ લાવવા સારૂ ૧૮૩ વડે ભાગ ચલાવીએ તો ર યાજન પ્રમાણુ અંતર પ્રમાણુ લાવવા સારૂ ૧૮૩ વડે ભાગ ચલાવીએ તો ર યાજન પ્રમાણુ અંતર પ્રત્યેક મંડળનું જે કહ્યું તે આવી રહેશે.]

[સ્ચના--પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે પાંચ દ્વાર પૈકી ચાર દ્વારનું વર્ણન કર્યું, પાંચમું ચર અથવા ગતિદ્વારપ્રરૂપણા કહેવાય છે, તે પ્રરૂપણા પ્રાગ્નપુરૂષાના કથન મુજબ સાત દ્વારથી કરાય છે. એમાં પ્રથમ સુગમના માટે સૂર્યોદ્ધ વિધિ સદિત અર્ધમંડલ સંસ્થિતિ, ર-પ્રતિવર્ષ સૂર્યમંડળાની ગતિની સંખ્યા પ્રરૂપણા, ૩-સંવત્સરના પ્રત્યેક દિવસ તથા રાત્રિના પ્રમાણની પ્રરૂપણા, ૪-પ્રતિમંડળ ક્ષેત્ર વિભાગાનુસાર રાત્રિ-દિવસ પ્રરૂપણા, ૫-પ્રતિમંડળોના પરિક્ષેપ-પરિધિ, ૬-પ્રતિમંડળે સૂર્યનું પ્રતિમુદ્ધર્વ ગતિમાન અને હ-પ્રતિમંડળે દષ્ટિપથપ્રાપ્તિપ્રરૂપણા કહેવાશે.]

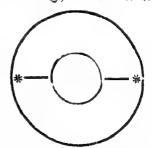
१-मंडळचार-अर्धमंडळसंस्थितिः-

સર્વાભ્યન્તરમંડળે રહેલા સુર્યો પૈકી એક સુર્ય (मारतस्यं) જ્યારે દક્ષિશ્વ દિશામાં હોય છે ત્યારે બીજો (ऐरवतस्यं) સૂર્ય ઉત્તરદિશામાં હોય છે. એ ખન્ને સૂર્યો વિવિક્ષિત મંડળમાં પ્રવેશ કરતા તે તે મંડળને ચરતા ચરતા પૂર્વાપર ખન્ને સૂર્યો અર્દ્ધ મંડળચારને કરતા જે જે દિશાના સૂર્યને જે મંડળની જે દિશાની અર્દ્ધ અર્દ્ધ મંડળોની કાેટીએ પહોંચવું હાેય છે તે તે દિશાગત મંડળની જે દિશાની અર્દ્ધ મંડળોની કાેટીએ પહોંચવું હાેય છે તે તે દિશાગત મંડળની જે કાેટીને અનુલક્ષી પ્રત્યેક સૂર્યો વ્યવહાર પૂર્વક સંચરતા તેવા પ્રકારની કાેઇ વિશિષ્ટ દેવાતવે પાત્ર પાત્ર કર્યો વ્યવહાર પૂર્વક સંચરતા તેવા પ્રકારની કાેઇ વિશિષ્ટ દેવાતવે પાત્ર પાત્ર કર્યો વ્યવહાર પૂર્વક સંચરતા તેવા પ્રકારની કાેઇ મંડળ સંક્રમતાં દ્રે સુદ્ધ ભાગને પાત્ર વિતાવતા અને દિનમાનમાં પ્રત્યેક મંડળ સંક્રમતાં દ્રે સુદ્ધ ભાગને ખપાવતા થકા અન્ય અન્ય મંડળામાં પ્રથમ ક્ષણે સંક્રમણ કરે છે તથા તે સૂર્યો દક્ષિણાયનમાં દ માસને અન્તે સર્વ બાદ્ય મંડળે પહોંચ છે અને જેવીરીતે સર્વાભ્યન્તરમંડળ ઉત્તરાયણમાં દ માસે પાછા કરે છે, એમ તે બન્ને સૂર્યો એક સંવત્સરકાળ પૂર્ણ કરે છે. તે આ પ્રમાણે:—

એમાં સર્વ બાહ્યમ ંડળેથી આવેલા સર્વાલ્યન્તરમંડળે દક્ષિણ પૂર્વદિશામાં વર્તતા સૂર્ય પ્રથમક્ષણે પ્રવેશ કરતા થકા તે પ્રથમ ક્ષણુક્ષી ઊ^{દ્}ર્વ-આગળ

ક્ક-અહીં આ બેદ ધાતવડે થતું સંક્રમણ એટલે કે વિવક્ષિત મંડળથી અનન્તર મંડલમાં સંક્રમગુ કરવા ઇચ્છતા સર્ગે જે સ્થાનેથી પ્રારંભ કર્યો તે સ્થાને જ આવી તે મંડલના અનન્તર મંડળ વચ્ચે રહેલું એ યોજનનું જે અંતરક્ષેત્ર તે ક્ષેત્રમધ્યે પાછો સીધા ચાલી (આકૃ= તિમાં જણાવ્યા મુજળ) પછી બીજાં મંડલ શરૂ કરે છે તેમ ન સમજવું, આ માન્યતા તે

પરતીર્થિકની છે, અને એથીજ એમ લેતાં માટા દાષ ઉભા થઇ જાય છે કે એક મંડળથી ખીજા મંડલે બેદઘાત વડે એટલે સીધું ક્ષેત્રગમન કરવામાં જે કાળ જાય તેટલા કાળ આગળના મંડળમાં ચરવાને માટે ઓછા થાય અને તેથી ખીજા મંડળના એક અહારાત્ર કાળ તે પણ પૂર્ણ ન થાય અને ખીજા મંડલ પૂર્ણ ચરી ન શકવાથી સકલ જગત્ વિદિત નિયમિત રાત્રિ–દિવસ માનમાં વ્યાઘાત થવાથી અહારાત્રાને

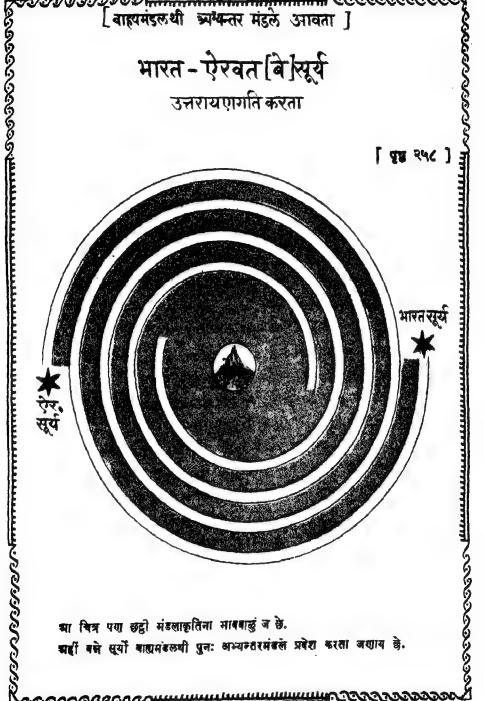
અનિયત થવાના દેાષના પ્રસંગ આવી જશે માટે આ મત અયુક્ત છે અને ઉપર્યુક્ત મત યુક્ત છે કારણ કે તેથી વિવક્ષિત સ્થાનથી સર્ર્ય ગમન જ એવા પ્રકારનું કરના કરતા મંડલ ચરે છે કે એક અહારાત્ર પર્યન્તે તે અપાન્તરાલ ક્ષેત્ર સહિત અનન્તર મંડલની કાેડીએ એક અહાેરાત્ર પર્યન્તે પહાંચા જાય છે. આગળ ધીમે ધીમે સર્વાલ્યન્તરમાંડળને ચરતા ચરતા તે સર્વાલ્માનથી અન-ન્તર-દ્વિતીયમંડલાભિમુખ ગમન કરતા થકા જ્યાં પહેાંચવું છે તે મંડળની કાૈદીને અનુલક્ષી કાૈઇ એવા પ્રકારની (कर्णकालिका) ગતિવિશેષ કરીને એવી રીતે મંડળ પરિભ્રમણ કરે છે કે જેથી એક અહારાત્ર ચાર પર્યન્તે સર્વા૦ માંડળથી નીકળેલાે તે સૂર્ય જ્યારે સર્વાગ્માંડળના પ્રથમ ક્ષણસ્થાનથી ર યાેગ ર્કેર્ફ ભાગ દ્વર ક્ષેત્રે પહેાંચે ત્યારે દક્ષિણા**હ**ેના સર્વાસ્થનતરમાં ડળથી સાં**ક્રમી મેરૂ**થી વાયવ્યમાં આવેલા–ઉત્તર દિશાવતી આવેલા દ્વિતીય અદ્ધ મંડળની સીમામાં આદિ પ્રદેશે આવે, અર્થાત્ બીજા મંડળની કાેટી ઉપર પ્રથમ કાંગ્રે આવી જાય. ત્યારબાદ તે સૂર્ય **તેવા પ્રકારની ગતિવિશેષ** કરીને પ્રથમ ક્ષણથી આગળ આગળ ધીમે ધીમે ગમન કરતા કરતા દીપકની જેમ મેરૂના ઉત્તર ભાગને પ્રકા-શિત કરતાે નૃતન વર્ષના અહાેરાત્રાવસાને ર યાેં૦ ટૂંર્ટ ભાગ^{દહ} ક્ષેત્ર વ્યતિ**કમે અને** દિનમાનમાં 🖧 ભાગ મુબ્ની હાનિ કરતે થકે તે સૂર્ય દક્ષિણા**હ** મંડલને વટાવી પુન: દક્ષિણદિશાગત આવેલા ત્રીજા અધેમાંડળની સીમામાં-કાંટી ઉપર પ્રથમ ક્ષણે આવે. આ પ્રમાણે નિક્ષયથી ઉક્ત ઉપાયવડે કરીને તે તે મંડળના આદિ પ્રદેશમાં દાખલ થઇ પ્રથમ ક્ષણથી આગળ આગળ ધીમે ધીમે દરેક (દક્ષિણ પુર્વગત મંડળામાંથી ઉત્તર પશ્ચિમગત મંડળામાં, ઉત્તર પશ્ચિમગત મંડળામાંથી દક્ષિણ પૂર્વ ગત મંડળામાં) અર્દ્ધ અર્દ્ધ મંડલામાં કાર્ય એક એવા પ્રકારની વિશિષ્ટ ગતિના ગમનવડે કરીને સંક્રમણ-પરિભ્રમણ કરતો. ઉત્તરથી-દક્ષિણમાં અને દક્ષિણથી-ઉત્તરમાં ગમનાગમન કરતાે પ્રતિ અહારાત્રમાં ર યાેં ૪૮ ભાગ ક્ષેત્ર વીતાવતા, પ્રતિમંડળે તે તે ઉત્કૃષ્ટ દિનમાનમાંથી 🚉 ભાગની હાનિ કરતા लयारे क्यन्यरात्रिमानमां तेटली क वृद्धिमां निभित्त३५ थते। अवे। ते सूर्य સર્વાખ્યન્તરમંડળની અપેક્ષાએ ઉત્તરદિશાગત આવેલા ૧૮૨ માં મંડલે-અહિ-ભૂત-સર્વળાદ્યમંડળે ઉત્તરાદ્ધીમંડળે પહેાંચે છે.

એ જ પ્રમાણે સર્વબાહ્યમંડળેથી આવેલા ઉત્તર પશ્ચિમદિશાવર્તી સૂર્ય પણ જ્યારે સર્વાબ્યન્તરના ઉત્તરાર્દ્ધ મંડળે પ્રથમ <mark>ક્ષણે આવી પ્રથમક્ષણથી</mark> ઊર્ધ્વ ધીમે ધીમે કાર્ડ એવા પ્રકારની ગતિવિશેષ કરીને તો સર્વાભ્યન્તરના

૬૭—આ સંપ્રધમાં પરતીર્થિકાની વિપરીત ૧૧ પ્રતિપત્તિ છે તેવી જ રીતે દિન-રાત્રિમાનમાં ૧૮, મુ૰ ગતિમાં ૩, તાપક્ષેત્ર વિષયમાં ૧૨, તેના સંસ્થાન વિષયમાં ૧૬, લેશ્યામાં ૨૦, મંડળપરિધિમાં ૩. મંડલસંસ્થાનમાં ૮, જમ્છ-અવગાહનામાં ૫ એમ જીદા જીદા વિષય ઉપર જીદી જીદી વિપરીત માન્યતાએ છે તે અત્રે ન આપતાં શ્રીસૂર્ય પ્રત્રપ્તિથી જોઈ લેવા લલામણ કરીએ છીએ.

भारत - ऐरवत [बे]सूर्य

उत्तरायणगति करता

भा चित्र पण छट्टी मंडलाकृतिना भाववाछुं ज छे. आहीं बसे सूर्यों बाह्यमंडलथी पुनः अभ्यन्तरमंडलं प्रदेश करता जशाय छे.

ઉત્તરાર્દ્ધ મંડળમાંથી સંક્રમી પૂર્વવત્ સર્વ વ્યવસ્થા કરતા દ્વિતીય દક્ષિણાર્દ્ધ મંડળની કેટી ઉપર (નૃતન સંવત્સરના આરંભ સમયે) આવે છે, એ પ્રમાણે તે સૂર્ય ત્યાંથી–ઉત્તરપશ્ચિમગતમંડલામાંથી દક્ષિણુપૂર્વગત મંડલામાં–દક્ષિણુ પૂર્વગત મંડલામાંથી ઉત્તરપશ્ચિમગત મંડલામાં એક એક અહારાત્ર પર્યન્તે દુર્વ ભાગ દિનમાનની હાનિમાં કારણભૂત થતા પ્રત્યેક મંડળે ર યાં દૂર્વ ભાગ ક્ષેત્ર વ્યતિકાનન કરતા થકા આગળ આગળના અર્દ્ધ અર્દ્ધ મંડલાની ફ્રીમામાં પ્રથમ ક્ષણે પ્રવેશ કરતા કરતા ધીમે ધીમે તે મંડલાને સ્વચારથી ચેરતા સર્વાભ્યન્તરમંડળની અપેક્ષાયે ૧૮૨ અહારાત્રવડે દક્ષિણ તરફના ૧૮૨ મા સર્વ બાહ્યમંડલે આવે છે.

આ પ્રમાણે સર્વા૦ મંડલેથી સંક્રમીને આવેલા ળન્ને સ્પેર્ધ જ્યારે સર્વ બાહ્યમંડલે ઉત્તર–દક્ષિણ દિશામાં વર્તતા હાય છે ત્યારે દિનમાન જઘન્ય ૧૨ મુહૂર્તનું અને રાત્રિમાન ઉત્કૃષ્ટ અઢાર મુહૂર્તનું હાય છે.

એ જ પ્રમાણે સર્વળાદ્યમંડળે પ્રથમ ક્ષણે આવેલા દક્ષિણ તથા ઉત્તરદિશા સ્થાનવર્તી જે સુર્યો જ્યારે પ્રથમ ક્ષણથી આગળ આગળ તથાવિધ ગતિવડે ધીમે ધીમે ગમન કરતા સૂર્યો પૈકી ઉત્તરદિશાગત સૂર્ય એક અંહારાત્ર પર્યન્તે ર યાેંગ ૪૮ ભાગ જેટલું ચરંક્ષેત્ર ^૧૦૫તિ કુમે છતે બાહ્યમંડળ સંક્રમી સર્વબાહ્યથી અવીક્રમંડળના દક્ષિણા & (દક્ષિણદિશાગત) મંડળે પ્રથમ ક્ષણે પ્રવેશે છે, તે જ વખતે જ્યારે બીજો દક્ષિણદિશાગત સૂર્ય એક અહારાત્ર પર્યન્તે ર યાેંગ ૪૮ ભાગ જેટલું ક્ષેત્ર વ્યતિક્રમ થયા બાદ તે અર્વાક મંડળના ઉત્તરાહ મંડળે ઉત્તરાયણના પ્રથમક્ષણે વિવક્ષિત કાેટી સ્થાને આવે છે. એમ દરેક માંડળામાં જતાં અને આવતાં પ્રત્યેક માંડળ સ્થાનમાં બન્ને સૂર્યી પ્રથમ ક્ષણે એકી સાથે . પ્રવેશે છે અને યુગપત્ સંક્રમણ કરે છે. આ અર્વાદ્ર મંડળે સૂર્ય આવવાથી સર્વભાહ્યમંડળે પ્રાપ્ત થતા ૧૨ મુ૦ દિનમાનમાં ઉત્તરાયણ હેાવાથી દિવસ 'યુદ્ધિગત થવાના છે માટે _{દર્વ} મુ૦ ભાગ દિનમાનમાં વૃદ્ધિ, જ્યારે તેટલી જ--દુરે ભાગ રાત્રિમાનમાંથી હાનિ થઐલી હાય છે. સર્વખાદ્યથી અર્વાક્રમંડળ પ્રથમક્ષણે આવેલા તે સુર્યા સર્વસ્વ દિશાગત અર્ધ અર્ધ મંડળાને કાઇ એક પ્રકારની ગતિવઉ પૂર્ણ કરતા, પૂર્વની જેમ પણ વિષરીત ક્રમે ઉત્તરાર્હ્ડ-મંડળે રહેલાે સૂર્ય દક્ષિણાર્જમાં આદિક્ષણે પ્રવેશી, અને દક્ષિણાર્જમાંડળે રહેલ સૂર્ય ઉત્તરાહ મંડળાના આદિ ક્ષણમાં પ્રવેશતા પ્રત્યેક અહારાત્ર પર્યન્તે ર યોા ૪૮ ભાગ ક્ષેત્ર વીતાવતા થકા અને દિનમાનમાં 👸 ભાગની વૃદ્ધિ અને રાત્રિમાનમાં 😲 ભાગની હાનિમાં નિમિત્તરૂપ થયા થકા અનુક્રમે પ્રત્યેક સૂર્યો

અનન્તર અનન્તર મંડલા િ મુખ ચરતા થકા અને તે તે મંડલામાં તે બન્ને આદિ ક્ષણે એકી સાથે સામ સામી પ્રવેશ કરતા અને તે તે મંડલા ચરીને સંક્રમણ કરતા તે સ્પે સર્વાલ્યન્તર અર્વાક્ષમંડળે ઉત્તર–દક્ષિણ દિશામાં આવે, હવે એ ઉત્તરાર્દ્ધ મંડલમાં રહેલા સ્પે તે ઉત્તરદિશાગત મંડળને વિશિષ્ટ ગતિન્વ અરી–સંક્રમણ કરીને મેર્થી દક્ષિણ પૂર્વમાં આવેલા સર્વાલ્યન્તરમંડળે–દક્ષિન્ણા મંડળ પ્રથમ ક્ષણે આવે છે તે વખતે આ સ્પ્ર નિષધપર્વતના સ્થાનથી આરંભાતા સર્વાં મંડળના પ્રથમક્ષણે (નીલવંત પર્વત ઉપર આવે છે એ વખતે, ખન્ને સ્પે એ પ્રથમક્ષણે જે ક્ષેત્ર સ્પશ્યું તેની અપેક્ષાએ તે) સર્વાલ્યન્તર માંડળ એમ કહેવાય છે, આ પ્રમાણે છ–છ માસના દક્ષિણાયન–ઉત્તરાયણ પૂર્વક એક સ્પર્યસંવત્સર પૂર્ણ શાય છે.

સર્વળાદ્યમંડળથી આવેલા આ બન્ને સૂર્યી જ્યારે સર્વાભ્યન્તરમંડળ પ્રથમક્ષણે એક દક્ષિણમાં અને એક ઉત્તરમાં આવેલા હાય છે ત્યારે દિનમાન ઉત્કૃષ્ટ ૧૮૦ મુ. નું અને રાત્રિમાન જઘન્ય ૧૨ મુ૦ નું હાય છે.

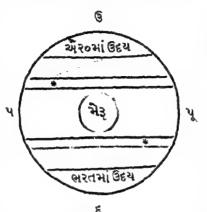
અહીં આ એટલું વિશેષ સમજવું જે સર્વાભ્યન્તરમંડળ જે સૂર્ય દક્ષિથા-દ્ધામંડળમાં ચાર કરતા મેરૂના દક્ષિણ ભાગમાં પ્રકાશતા હતા તે જ ભારતસૂર્ય ક્ સર્વાબાદ્યમંડલથી અર્વાક્રમંડળ દક્ષિણા દ્ધામંડળને સંક્રમી જ્યારે છેલા સર્વ-બાદ્યમંડળ આદિ ક્ષણે ઉત્તરા દ્વામાં ડળે આવે છે ત્યારે તે સૂર્ય ઉત્તરદિશામાં પ્રકાશતા હાય છે.

અને જે સૂર્ય સર્વા વ્યન્તરમંડળ ઉત્તરિદશાગત રહ્યો થકા મેરૂના ઉત્તર ભાગને પ્રકાશતા હતા તે જ ઐરવતસૂર્ય સર્વ ખાદ્યમંડળ દક્ષિણા હે મંડળ – દક્ષિણ દિશાગત પ્રકાશતા હાય છે, એ પ્રમાણે તે બન્ને સૂર્યા પ્રથમક્ષણથી ક્રમશ: ચરતા ચરતા સર્વા વ્યન્તરમંડળે પાતપાતાના પ્રારંક્ષ સ્થાને આવી જાય છે.

આ પ્રમાણે તેઓના મંડળગતિચાર 'અથવા' અર્ધ મંડલ સંસ્થિતિ ચાર છે.

सूर्योदयविधिः---

'જંબૂદ્રીપમાં રાત્રિ અને દિવસના વિભાગને પાડનાર ખન્ને સૂર્યના પ્રકાશ છે. એ ખન્ને સૂર્યો સર્વાબ્યન્તરમંડળે જ્યારે હાય છે ત્યારે ભરતાદિ-ક્ષેત્ર સ્થાનામાં ઉદય પામતા 'ભારતસૂર્ય' તે દક્ષિણપૂર્વદિશામાં -શુદ્ધપૂર્વથી અર્વાકૃ દક્ષિણ તરફ જંબૂની જગતીથી ૧૮૦ યાં૦ અંદર નિષધ પર્વતે ઉદયને પામે છે ત્યારે તે જ સૂર્ય સ્થાનથી તિચ્છી સમશ્રેણીએ ઉત્તર પશ્ચિમમાં તેવી જ रीते नीक्षवंत पर्वत ઉपर प्रथम क्ष छे भैरवताहि होत्रीने स्वष्टद्यथी प्रकाशित करते। कम्णूकी पने। णीको ' ऐरवतस्यं प्रकाशे छे.' भेभां हक्षि छु — पूर्व भां निषध पर्वते रहेवे। भारतस्यं कथारे प्र-

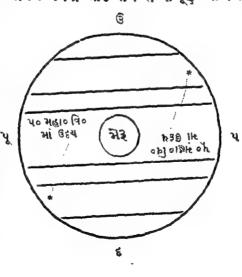

थम क्षण्थी आरंशी आगण आ
गण हे। ओह
विशिष्ट महारनी
गतिवाहे हरीने
सरत तरह वधते।
वधते। महनी हिंस ख्रु
हिंशाओं आवेस।
सरताहि हेने गोने
स्वमंडस परिश्रम-

ણવડે પ્રકાસ છે. ' ત્યારે (ભારતસૂર્યે જે વખતે નિષધસ્થાને પ્રથમક્ષણથી આગળ વધવા માંડયું) તે જ વખતે આ બાન્યુ તિચ્છી સમબ્રેણીએ ઉત્તર-પૂર્વમાં નીલવંત પર્વત ઉપર રહેલાે દેરવતસૂર્ય પણ પ્રથમક્ષણથી ઊર્ધ્વ—આ૦ થી આગળ વિશિષ્ટ પ્રકારની સ્વમાંડલ ગતિથી મેરૂની ઉત્તરે આવેલા તે એરવતાદિ ક્ષેત્રોને પ્રકાશિત કરતાે નાય છે '

હવે જયારે ભરત તરફ વધી રહેલાે તે ભારતસૂર્ય ભરતક્ષેત્રમાં આવી ત્યાંથી આગળ વધ્યાે થકાે દક્ષિણ-પશ્ચિમ દિશામાં આવતાે થકાે (દક્ષિણ-પશ્ચિમના મધ્ય ભાગ સમીપે) પશ્ચિમદિશા મધ્યવર્તી આવેલા પશ્ચિમમહા-વિદેહક્ષેત્રમાં ઉદયરૂપ થાય છે અને ત્યાંથી આગળ આગળ અનન્તરમંડળની કાેડીને અનુલક્ષી આગળ વધવા માંડે તેમ તે સંપૂર્ણ પશ્ચિમ મહાવિદેહક્ષેત્રને

મકાશિત કરી નાંખે છે.' એજ પ્રમાણે જ્યારે નીલવંત પર્વત સ્થાનથી ગમન કરી રહેલા એર-વતસૂર્ય એરવ-તક્ષત્રમાં આવી આગળ વધ્યાે થકા ઉત્તર-પૂર્વ-દિશામાં આ-વતાે થકા (ઉ-

ત્તર-પૂર્વ મધ્ય સમીપે) પૂર્વ વિદેહમાં ઉદયરૂપ થાય છે અને ક્રમે ક્રમે અપરમંડલાભિમુખ આગળ આગળ ગમન કરતા સંપૂર્ણ મહાવિદેહફોત્રને પ્રકાશિત કરી નાંખે છે ત્યારે સર્વા-

ભ્યન્તરમંડળના અને સુર્યા પૈકી એક સુર્ય સર્વાભ્યન્તરમંડળના દક્ષિણાર્દ્ધ ને ચરી અનન્તર મંડળે ઉત્તરાર્દ્ધ મંડળની કોડીના પ્રથમક્ષણે પ્ઢાંચેક્ષા હોય છે એ જ પ્રમાણે તે જ વખતે અજે સૂર્ય સર્વા૦ ના ઉત્તરાર્દ્ધ મં૦ ને ચરી અનન્તરમંડળ દક્ષિણાર્દ્ધ મંડળની કોડી ઉપર પ્રથમક્ષણે પ્ઢાંચેલા હાય છે.

આ પ્રમાણુ તેઓ પ્રથમ મંડળે ચરતા હોય ત્યારે સંપૂર્ણ પ્રમાણના (૧૮ સુ૦) દિવસ અને જઘન્ય પ્રમાણ (૧૨ મુ૦) રાત્રિ હોય છે. ત્યાર-ખાદના મંડળે ઉક્તવત્ સૂર્યોદય વિધિ, તથા દિનમાન પ્રતિમંડળે કૃષ્ણ ભાગ ક ઘટાડતાં વિચારનું इति सर्वा० मंडले सूर्योदयविधि: ॥ इति प्रथमद्वारप्रस्त्रणा समाप्ता ॥

२ प्रतिवर्षं सूर्यमंडलानां गतिः-संख्याप्रह्मणाचः-

સર્વાલ્યન્તરમંડળ રહેલા સૂર્યા પૈકી એક સૂર્ય જ્યારે નિષ્ધે એટલે લર-તની અપેક્ષાએ તે દક્ષિણ – પૂર્વમાં (મેરૂ અપેક્ષાએ ઉત્તર – પૂર્વમાં) હાય ત્યારે તે સૂર્ય મેરૂની દક્ષિણ દિશાવર્તી લરતાદિ ક્ષેત્રોને પ્રકાશિત કરે છે, અને બીજો સૂર્ય તેની સામે તિર્જ્યિ દિશામાં – નીલવંત પર્વત ઉપર હાય છે તેમજ તે ઉત્તરપશ્ચિમ દિશામાં ગમન કરતા થકા મેરૂની ઉત્તરદિશાવર્તી એરવતાદિક્ષેત્રોને પ્રકાશિત કરે છે, એ પ્રમાણે મહાવિદેહમાટે વિચારીલેવું, આ બન્ને સૂર્યો પાતપાતાના મંડળાની દિશાતરક – સ્વસ્થાનથી મંડલના પ્રારંભ કરે, અને એ સર્વાલ્યન્તરમં-ડલ પ્રત્યેકસૂર્ય એક અહારાત્રમાં અર્ધુ અર્ધુ ક્રી રહે, આથી પ્રત્યેકસૂર્યને સમગ્ર સર્વાલ્યન્તરમંડળ કરી રહેવા માટે બે અહારાત્ર કાળ થાય, પરંતુ પ્રત્યેક મંડળ બન્ને સૂર્યોને પૂર્ણ કરવાનું હાય છે તેથી પ્રત્યેકસૂર્યને અર્ધ અર્ધ મંડળ ચાર માટે પ્રાપ્ત થાય છે, (આથી જે જે દિશામાં સૂર્ય હાય તેણે દિશા-ગત ક્ષેત્રે એક એક અહારાત્ર કાળ અર્ધ અર્ધ મંડળ સૂર્ય ચરતા જાય તેમ તેમ પ્રાપ્ત થતા જાય)

આ સર્વાભ્યન્તરમંડળનું પ્રથમ અહારાત્ર તે ઉત્તરાયણનું અંતિમ અહા-રાત્ર કહેવાય છે. આ પ્રમાણે બન્ને સૂર્યો બે અહારાત્ર કાળવડે સર્વાભ્યન્તરમંડ-ળને પૂર્ણ કરી જયારે બન્ને સૂર્યો બીજા મંડળમાં પ્રથમ ક્ષણે પ્રવેશ કરે ત્યારે તે મંડળ પણ પૂર્વવત્ (પ્રથમ મંડળવત્) પ્રત્યેક સૂર્યને અર્ધ અર્ધ ચારમાટે પ્રાપ્ત થાય અને બન્ને સૂર્યો તે મંડળને બે અહારાત્ર કાળ થયે પૂર્ણ કરે, આ પ્રમાણે આ બીજા મંડળનું જે અહારાત્ર તે કિશાસ્ત્રીય નૃતન-સંવત્સરનું પહેલું (શાસ્ત્રીય શ્રાવણ વદી ૧ આષાઢ વદી ૧ થી) અહારાત્ર કહેવાય છે.

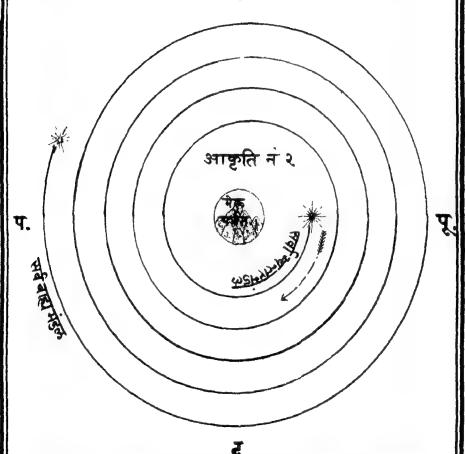
૬૮ અત્યારે વ્યવહારમાં ખેસતા વર્ષના પ્રારંભ કાઇ જગ્યાએ કાર્તિકમાસ તેમ જ કાઇ

॥ सर्वाभ्यन्तर मंडलेथी सर्ववाद्यमंडले जतो पूर्वदिशावर्ती सूर्य ॥

[वृष्ठ २६२]

[आकृति नं. २]

₹.

चा आकृतिमां श्री मेरपर्वतनी पूर्व दिशामां रहेको सूर्य सर्वाभ्यक्तर संडलमांची नीकळी अनुक्रमे सर्ववाह्ममंडलमां जाय हे. एक दिशाना सूर्य संबंधी ज आ संडलो होवाथी आ संडलोनुं परस्पर चंतर [२६६+२६६] ५ बो. हुँ भाग समज्दुं, आ प्रमाणे एक दिशानी अपेक्षाए सूर्य-संडलो चापवामां आक्या होय त्यां सर्वत्र उक्त ज संडलान्बर जागानुं.

(१८३मा) मंडणमां प्रथमकाष्ट्री प्रयोग अशी सर्वणाद्धमंडणना ध्याल (१८३मा) मंडणमां प्रथमकाष्ट्री प्रयोग अशी के अधिशायन के मंडण पूर्ण करे ते अधिशाय के उत्तरायण ना प्रारंश कालनुं प्रथम अधिशाय के हिलाय छे. केम हिलायानी प्रारंश सर्वाण्यन्तर—प्रथममंडण वर्ष्टने गण्याय छे तेम उत्तरायणना प्रारंश सर्वाण्यन्तर—प्रथममंडण वर्ष्टने गण्याय छे, अने ते येग्य क छे, कारण के सूर्य सर्वाण्यन्तर मंडणना दितीय मंडणथी मांडी क्यारे अतिम सर्वणाद्धमंडण (प्रथम वर्ष्ट १८३ मंडण) इरी रहे त्यारे हिलायायो के हे मासना काण ते यथार्थ प्राप्त थाय छे. के क प्रमाणे सूर्य क्यारे सर्वणाद्धमंडलना दितीय मंडणथी आरंशीने क्यारे सर्वाण्यन्तर मंडण प्रथम क्यारे सर्वणाद्धमंडलना दितीय मंडणथी आरंशीने क्यारे सर्वाण्यन्तर मंडण प्रथम क्यारे सर्वणाद्धमंडलना दितीय मंडणथी आरंशीने क्यारे सर्वाण्यन्तर मंडणे प्रथम क्यारे सर्वणाद्धमंडलना दितीय मंडणथी आरंशीने क्यारे सर्वाण्यन्तर मंडणे प्रथम क्यारे आयी ते मंडण इरी रहे त्यारे उत्तरायण्यना के ह मास काण ते प्रथम क्यारे यूर्ण थाय छे.

અહીં આ એટલું વિશેષમાં સમજવું કે પ્રતિવર્ષ બન્ને સૂર્યોનું સર્વાભ્યન્તર-પ્રથમ મંડળ અને સર્વ બાદ્ય-તે અંતિમ મંડળ એ બે મંડળા વર્જ બાકીના ૧૮૨ મંડળે (દક્ષિણાયન પ્રસંગે) જતાં અને ઉત્તરાયણ પ્રસંગે આવતાં એમ બેવાર જવું—આવવું થાય છે. જ્યારે સર્વાભ્યન્તર અને સર્વબાદ્યમંડળે સૂર્યોનું સારાએ સંવત્સરમાં એક જ વાર આવાગમન થાય છે [કારણ કે કલ્પના તરીકે વિચારતાં સર્વ બાદ્યમંડળથી આગળ કરવાને અન્ય મંડળ છે જ નહીં કે જેથી સૂર્યોને આગળનું મંડળ કરીને સર્વબાદ્યમંડળે બીજીવાર—આવવાનું બને, તેવી જ રીતે સર્વાભ્યન્તરમંડળથી અર્વાક્—અંદર પણ મંડળ નથી જેથી સર્વાન્થનત્રમંડળે પણ બે વાર કરવાના અવસર પ્રાપ્ત થાય, એ વસ્તુ જ નથી ત્યાં પછી બે વારના આવાગમનની વિચારણા અસ્થાને છે.]

આ પ્રમાણે તે ખન્ને સૂર્યોના સર્વાલ્યન્તર અને સર્વળાદામાંડળના થઇ બે અહારાત્ર કાળ, અને વચ્ચેના ૧૮૨ મંડળે સૂર્યનું સંવત્સરમાં બે વાર આવ-વાનું થતું હાવાથી પ્રત્યેક મંડળાશ્રયી બે અહારાત્ર કાળ થતા હાવાથી ૧૮૨

જગ્યાએ ચૈત્રમાસની શુકલ પ્રતિપદાયી ગણાય છે આ કાર્તિક માસથી વર્ષોના પ્રારંભ ગણ-રાતી પ્રવૃત્તિ વિક્રમરાજાના સમયથી શરૂ થયલ છે, જે રાજા પ્રજાને અનૃણી (દેવા રહિત) કરે તે રાજાના જ સંવત્સર પ્રજાજના ખુશી થઈ પ્રવર્તાવે એવા ચાલુ પ્રવાદ છે. આ કાર્તિકમાસથી શરૂ થતા વર્ષારંભના દિવસે સૂર્ય યુગમર્યાદા પ્રમાણે પ્હેલા વર્ષે ૧૦૪ વા ૧૦૫ મંડળ, ખીજા વર્ષ ૯૩મા, ત્રીજા વર્ષે ૮૧ ચાથા વર્ષે ૮૯ અને પાંચમા વર્ષે ૮૫ મા મંડક્રો ઢાય, આ રથૂલ ગણિત હોવાથી કદાચિત ગા–૧ મંડલથી વધુ તફાવત સમજવા નહિ. મહાળાશ્રસી ૩૬૪ દિવસ કાળ-તેમાં પૂર્વીકત છે મંડળના એ અહારાત્રિકાળ પ્રદ્ભેપતાં ૩૬૬ દિવસ કાળ ૧ સંવત્સરના પ્રાપ્ત થાય.

ઉપરાક્ત કથનાનુસારે સૂર્યો દક્ષિણા િસુખ ગમન કરતા સર્વા શ્યન્તરમંડ-ળના દિતીય મંડળથી લઈ સર્વ બાદ્યમંડળના અતિમ-૧૮૪મા મંડળે પ્ઢાંથે છે, અહિં સર્વ બાદ્યમંડળ દક્ષિણે હોવાથી સૂર્યની દક્ષિણા િસુખ ગતિને અંગે થતા દ માસ કાળ તે સર્વ દક્ષિળાયન ના કહેવાય છે. આ દક્ષિણાયનના આરંભ થવા માંડે ત્યારથી સૂર્ય સર્વ બાદ્યમંડળ તરફ હોવાથી કમે કમે તે સૂર્યના પ્રકાશ તે તે ક્ષેત્રોમાં ઘટતા જાય છે, આપણે તેના તેજની પણ મન્દતા જોઇએ છીએ, અર્થાત્ તેથી દિનમાન કહ્યું કું થતું જાય છે અને રાત્રી હળલાં બાતી જાય છે.

એ સૂર્યો જ્યારે સર્વળાદ્યમંડળમાંથી પુન: પાછા ક્રરતા હિતીય મંડળથી માંડી ઉત્તરાભિમુખ ગમન કરતા જંબ્હીપમાં પ્રવેશી સર્વબાદ્યમંડળની અપે-ક્ષાએ ઉત્તરદિશામાં રહેલા સર્વાભ્યન્તરે—પ્રથમમંડળે આવે ત્યારે બીજા મંડળથી સર્વાભ્યન્તરમંડળ સુધીના ૧૮૩ મંડળાના પરિભ્રમણના ૬ માસ પ્રમાણ કાળ તે 'उત્તરાયળ ' ના કહેવાય છે, દક્ષિણાયન પૂર્ણ થાય—એટલે અંતિમ મંડળ વર્જી હિતીયમંડળે 'उત્તરાયળ ' ના પ્રારંભ થાય, ત્યાંથી સૂર્ય સર્વાભ્યન્તરમંડળ તરફ વધતા હાવાથી પૂર્વે તે સૂર્યના પ્રકાશમાં દક્ષિણાયન પ્રસંગ હાનિ થતી હતી એને બદલે હવે કમેકમે તેના તેજમાં વૃદ્ધિ—થતી જાય અને પ્રકાશ–ક્ષેત્ર વધારતા જાય, તેથી તે તે ક્ષેત્રોમાં કમેકમે દિનમાન વધતું જાય જ્યારે રાત્રિમાન ઘટતું જાય છે.

વધુમાં અહિં આ એ પણ સમજ લું જે સારમાસ—સૂર્ય સંવત્સર—દક્ષિણાયન—અવસિપેણી—ઉત્સિપિણી—યુગ—પલ્યાપમ—સાગરાપમ ઇત્યાદિ સર્વ કાળ લેદાને સમાપ્ત થવાના પ્રસંગ કાઇપણ મંડળ જો આવતા હાય તા સર્વાલ્યન્તરમંડળ પૂર્ણ થતાં જ એટલે કેવળ દક્ષિણાયન અથવા કર્કસંક્રાતિના પ્રથમ દિવસે આષાઠી પૂનમે આવે છે અને વળી સર્વ પ્રકારના કાળ લેદાના પ્રારંભ સર્વાલ્યન્તરમંડ- ળથી દિત્તીયમંડળ એટલે દક્ષિણાયનના է માસિક કાળના પ્રથમ દિવસના પ્રારંભ સાથે જ શ્રાવણ વદિ ૧ મે (ગુજરાતી) અષાઢ વદિ ૧ મે, અભિજિત્ નક્ષત્રયોગે પ્રાવૃટ્ ઝતુના આરંભમાં ભરત—ઐરાવતમાં દિવસની આદિમાં અને વિદેહફોત્રમાં રાત્રિના પ્રારંભમાં યુગની શરૂઆત થાય છે.

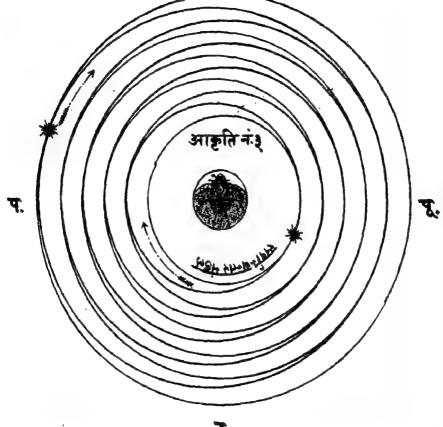
૬૯–૭૦ આ વખતે દક્ષિણાયન હોવાથી પૂર્વદિશામાં પણ દરરાજ દક્ષિણ તરફ ખસતો ખસતો સૂર્ય દક્ષિણદિશા તરફ ઉદય પામતો પામતો દેખાય છે અને ઉત્તરાયણમાં પૂર્વદિશામાં પણ ઉત્તર તરફ ખસતો ખસતો સૂર્ય ઉત્તર તરફ ઉદય પામતો હોય તેમ દેખાય છે.

सर्वाभ्यन्तर मंडलेथी सर्वबाद्य मंडले गमन अने सर्वबाद्य मंडलेथी पुनः सर्वाभ्यन्तर मंडले पूर्व दिशाना एक ज सूर्यनुं आगमन ॥

[पृष्ठ २६४]

3.

[घाकृति नं. १]

₹.

या आकृतिमां मेरुनी पूर्व दिशामां रहेको सूर्य सर्वाभ्यन्तर मंडलमांथी नीकळी यनुक्रमे सर्ववाह्य मंडले मेरुनी पश्चिम दिशामां जाय के यने सर्ववाह्य मंडलेथी नीकळी अनुक्रमे पुनः सर्वाभ्यन्तर मंडले आवे के. मंडलान्तर एक सूर्यनी अपेकाए ५ यो. हुँ समजवुं ॥

માથે જામાં હું તે કાર્યા કાર્યા કાર્યા હું માલ મામ કાર્યા કાર્ય

* संबत्सरना प्रत्येक रात्रि-दिवसोनी प्रमाण प्ररूपणाः-

જયારે અન્ને સૂચી સર્વાભ્યન્તરમાંડળ દક્ષિણના તથા ઉત્તરના અહેમાંડ-બારમાં હાય ત્યારે દિનમાન ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ અહાર સુહૂર્તપ્રમાણ હાય છે, કારણ કે ઉત્તરાયણકાળ પાય માસમાંથી શરૂ શ્રધ આવાહમાસે ૬ માસ કાળ સમાણ પૂર્ણ થવા આવે છતે તે કાળ અંતિમ હદે પહોંચ્યા હાય છે અને સર્વબાદ્ધ-મંડળના દિત્તીય મંડળથી આરંભાતા ઉત્તરાયણ કાળમાં (સૂર્ય જેમ જેમ સર્વ આદ્મામંડળામાંથી સર્વાભ્યન્તરમંડળામાં પ્રવેશ કરતા જાય તેમ તેમ) દિવસ — ક્ર્યુકમે વૃદ્ધિગત થતા જાય છે.

અને આ સૂર્ય જ્યારે સર્વાભ્યન્તરમંડળે પ્રથમકાશું આવે તદા ઉત્તરાયણની સમાપ્તિના અંતિમ મંડળે આવી પહોંચ્યા કહેવાય છે, તેથી તે અંતિમ મંડળે દિનમાન ઉત્કૃષ્ટમાં-ઉત્કૃષ્ટ અઢાર સુહૂર્ત પ્રમાણ હાય તે સહજ છે.

ત્યારળાદ સર્વાભ્યન્તર મંડળે આવી ચુકેલા સુર્યો દક્ષિણાયનના આરંભ કરતા સર્વળાદ્યમંડલ સ્થાન તરફ જવાની ઇ અાથી જેમ જેમ અન્ય અન્ય મંડ- ળામાં ગિત કરતા જાય તેમ તેમ નિરંતર ક્રમશ: દિવસ ટુંકાતા જાય, એટલે જ્યારે તે બન્ને સુર્યો સર્વાભ્યન્તર મંડળ કરી નૃતનસ વત્સરને કરનાર દિતીય મંડળમાં પ્રથમકાણે પ્રવેશ કરે ત્યારે એક જ મંડળ આશ્રયી સુર્યની ગતિ વૃદ્ધિમાં એક મુહૂર્તના નૃત ભાગ મુહૂર્તનું દિનમાન એાલું થઇ જાય, જ્યારે બીજ આવુ સર્વાભ્યન્તરમંડળ જે રાાત્રનું પ્રમાણ હતું તેમાં તેટલી જ દૃેત ભાગ મુહૂર્તની પ્રથમકાણે વૃદ્ધિ થતી જાય [કારણ કે અહારાત્રનું સિદ્ધ ૨૪ કલાક 30 મુહૂર્તનું જે પ્રમાણ તે તેા યથાર્થ રહેવું જ જોઇએ], એ જ પ્રમાણે એ સ્મૂર્ય જ્યારે નૃતન સૂર્ય સંવત્સરના બીજા અહારાત્રમાં અથવા તેા સર્વાભ્યન્તર માં ડળની અપેક્ષાઓ ત્રીજ્ય માં ડળમાં પ્રથમકાણે પ્રવેશ કરી જાય હદા દૃેત ભાગ દિનમાન અપાણમાંથી પ્રથમકાણે શકે, [સર્વાભ્યન્તર

મંડળની અપેક્ષાએ દૂધ ભાગ સુર્લ કિનમાન ઘટે] ત્યારે સિત્રિયમાશ્રમાં તેટલી જ વૃદ્ધિ થતી જાય. આ પ્રમાશે પ્રત્યેકમંડળ સર્વાભ્યન્તરમંડળના ૧૯ સું પ્રમાણ કિનમાનમાંથી અથવા પૂર્વપૂર્વ મંડળના કિનમાનમાંથી એક સુર્લના એકસફીયા છે ભાગ≔હૈં ભાગની પ્રયમક્ષણે હાનિ થતાં થતાં અને તે પ્રમાણે પૂર્વ પૂર્વના રાત્રિ પ્રમાણમાં પ્રયમક્ષણે તેટલી જ (દૃત્તે ભાગ સુંબી) વૃદ્ધિ થતાં થતાં, બન્ને સૂર્યો જ્યારે જયારે તેવા પ્રકારની એક ગતિ વિશેષ કરીને અનન્તર અનન્તર મંડળામાં ધીમેધીમે આદિ પ્રદેશે થઇ પ્રવેશ કરતાં. સૂર્યસંવત્સર મંડળઅપેક્ષાથી ૧૮૩ મા મંડળમાં (સૂર્ય સંવત્સર મંડળના પ્રારંભ બીજા મંડળથી શરૂ થાય છે માટે સૂર્ય સંવત્સરમંડળની અપેક્ષાએ ૧૮૪ મું મંડળ તે ૧૮૩ મું ગણુત્રીમાં આવે) અર્થાત્ સર્વ બાહ્યમંડળમાં સર્વાભ્યન્તરમંડળ જે ૧૮ સુદ્ધુર્તનું કિનમાન હતું તેમાંથી એક દર વૃદ્ધ ભાગ સુહૂર્ત પ્રમાણ કિનમાન ઘટે......

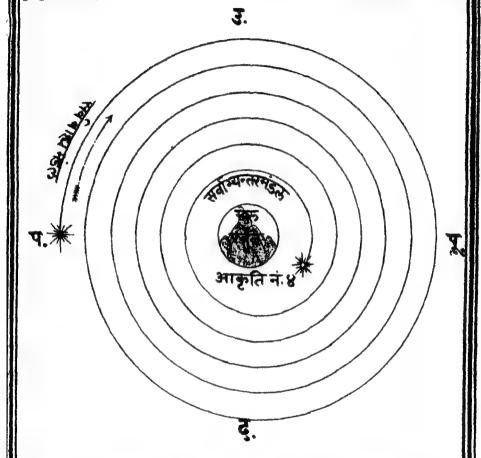
તે ભાગાના મુહૂર્ત કાઢવા ૩૬૬ ભાગને એકસફવઉ ભાગતા કુલ ૬ મુહૂર્ત પ્રમાણ દિનમાન સર્વાભ્યન્તરમંડળના ૧૮ મુહૂર્ત પ્રમાણમાંથી ઘટી જવાથી ૧૨ મુહૂર્ત પ્રમાણ દિનમાન સર્વાભ્યન્તર મંડળના ૧૨—મુહૂર્ત રાત્રિ પ્રમાણંમાં વધારા ધ્રવાશના સર્વાભ્યન્તર મંડળના ૧૨—મુહૂર્ત રાત્રિ પ્રમાણંમાં વધારા કરવાના હોવાથી સૂર્ય સર્વાભાદામંડળ પહોંચે ત્યારે તેટલી જ ૬ મુહૂર્ત પ્રમાણ વૃદ્ધિ સવાળ મંડળના ૧૨ મુ. રાત્રિ પ્રમાણમાં કરવાથી ૧૮ મુહૂર્ત પ્રમાણ લાંળી રાત્રી સૂર્ય સર્વાભાદામંડળ હોય ત્યારે હોય, આ પ્રમાણે દિનમાનમાં ન્યૂનતા અને રાત્રિમાનમાં વૃદ્ધિ 'દક્ષિણાયન ' પ્રસંગે થઇ.

એ પ્રમાણે સર્વ બાદ્યમંડળ પહોંચેલા સૂચા જ્યારે તે અંતિમ મંડળથી સંક્રમણ કરીને તેની પૂર્વ ના—(સર્વાલ્યલ્ મંડળની અપેક્ષાએ) ૧૮૩ માં મંડળમાં દક્ષિણવર્તી ઉત્તરાદ મંડળમાં –ઉત્તરવર્તી દક્ષિણાદ મંડળમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે ઉત્તરાયણ આરંભાતી હોવાથી તેમજ દિવસ વૃદ્ધિંગત થવાના હોવાથી (ન્યૂન થયેલા) દિનમાનમાં દુધ સુદ્ધાંશની વૃદ્ધિ સર્વ બાદ્યમંડળ ગત જે દિનમાન હતું તેમાં કરતાં જવું અને તેટલાજ પ્રમાણ દુધ સુદ્ધાંશની સર્વ બાદ્યમંડલના રાત્રિમાનમાં પ્રતિમંદળ ક્રમેકમે એાછી કરતાં જવું, આ પ્રમાણે દિનમાન વધતું જાય અને રાત્રિ દુંકાંતી જાય, એમ કરતાં કરતાં જ્યારે તે બન્ને સૂચી દક્ષિણથી ઉત્તર અને ઉત્તરથી દક્ષિણાદ ના મંદ- મામાં પ્રથમકાણે પ્રવેશ કરતા કરતા ઉત્તર અને ઉત્તરથી દક્ષિણાદ ના મંદ-

॥ सर्ववाद्यमंडले वहोंचेला पूर्व सूर्यतुं पुनः सर्वाभ्यन्तर मंडले आगमन ॥

[पृष्ठ २६६]

[आकृति मं. ४]

चा चाकृतिमां मेरुनी पूर्व दिशाना सर्वाभ्यन्तर मंदलयी नीक्छी मेरूनी पश्चिम दिशामां सर्ववाह्य मंदले पहोंचेको सूर्य, सर्ववाह्यमदलमांची पुनः नीक्छी सर्वाभ्यन्तरमंदलमां कमचः आवे छे. तेखोनुं संदक्षान्तर [२६६+१६६ वो.] ५ यो. हैं समजवुं ॥

આવે ત્યારે પૂર્વે ૧૯ સુદૂર્ત પ્રમાણનું જે દિનપાન અને ૧૨ સુદૂર્ત પ્રમાણનું રાતિમાન કહ્યું હતું તે યથાર્થ આવી રહે, આ પ્રમાણે ૧૮૩ અહારાત્રવદે પ્રથમ દક્ષિણાયન સમાપ્ત થયા બાદ તેટલા જ ૧૮૩ અહારાત્રવદે ઉત્તરાયણ સમાપ્ત થાય, એ બન્ને અયનના (૧+૬ માસ કાળવદે એક સૂર્ય સંવત્સર—પથ સમાપ્ત થાય.)

અહીંયા એટલું વિશેષ સમજવું કે જ્યારે સૂર્ય સર્વાન્યન્તર મંડળે હોય ત્યારે મ્હાટામાં મ્હાટા ^હ ૧૮ મુહૂર્તપ્રમાણ દિવસ હાય (શાસ્ત્રીય ગણિતથી જેમ પહેલાવયે આષાઢી પૂનમે) અને સર્વળાદ્યમંડળે સૂર્ય હાય ત્યારે નાનામાં નાના ૧૨ મુહૂર્તપ્રમાણ દિવસ થયેલા હાય (જેમ પહેલા વર્ષે માલ વહી ૬ ફે શાસ્ત્રીય માલમાસના છઠ્ઠો દિવસ.)

એ પ્રમાણું જ્યારે સૂર્ય સર્વાભ્યન્તરમંડળે હાય ત્યારે રાત્રિ ઓછામાં એછી ^{ઉર}૧૨ મૂહ્ત પ્રમાણું હાય જેમ પ્લેલાવર્ષ આપણી શાસ્ત્રીય આપાઠી પૂનમે, અને જ્યારે સર્વળાદ્યમંડળે હાય તદા રાત્રિમાન વધારામાં વધારે ૧૮ સુદૂર્તનું હાય (જેમ પ્લેલા વર્ષે માઘ વહી ૬ ફે). આથી એ થયું કે સમગ્ર સંવત્સરમાં મ્હાટામાં મ્હાટા એક જ દિવસ અને ન્હાનામાં નાના પણું એક જ દિવસ હાય, બાદીના કાર્ક પણ મંડળે રાત્રિમાન તથા દિનમાન વધઘટ પ્રમાણુવાળું હાય.

विदेहाविक्षेत्रमां त्रणमुहर्तने अंगे विचारणाः---

જ્યારે મેરૂપર્વતના દક્ષિણાર્દ્ધભાગે (નિષધથી શરૂ થયેલા સૂર્ય સ્વચારિત અદ્ધમાં ડલના મધ્યભાગે આવે ત્યારે) અને ઉત્તરભાગે-ઉત્તરાદે એટલે નીલવંત-પર્વતથી શરૂ થતા સૂર્ય જ્યારે સ્વચારિત ઉત્તર તરફ ચરવાના માંડળના મધ્ય ભાગે

૭૧ સર્વાલ્યન્તર મંડળ સર્યની ગતિ પૂનમીયા મહીના પ્રમાણે અને જેની પંચાંગ પ્રમાણે બીજા અષાઢ શુદિ પૂનમે શ્રાવણ વદિ ૧૨ સે, શ્રાવણ શુદિ ૯ મીએ, શ્રા૦ વદિ ૬ કે અને શ્રા૦ શુદિ ૩ જે એ જ નિયત માસ-તિથિઓમાં હોય અને એ જ વખતે ૧૮ મુ. દિ૦ અને ૧૨ મુ. રાત્રિમાન હોય અને એ દિવસોમાં પ્રાવક્ ઋતુના પ્રથમ દિવસ અને ૩૧ મા દિવસ જ (અથવા ૩૧ મી તિથિ હોય, અને ૩૧ મા દિવસ વ્યતીત થયેલા હોય અને તિથિ પ્રાય: પૂર્ણ થયેલી હોય).

હર ત્યારે હેમન્તઋતુ માધમાસ પૂનગીયા મહીના તથા જૈનીપંચાંગ પ્રમાણે માગ વિદ દ, માધ શુદિ ૩, પોષ શુદિ ૧૫, માધ વિદ ૧૨, માધ શુદિ ૯ એ જ નિયત દિવસોમાં ૧૨ મું ગાત્રિ અને ૧૮ મુ દિનમાન હોય અને હેમન્તઋતુના ૩૧ મા દિવસ અથવા ૩૧ મી તિશ્ચિ યુગ્રની અપેક્ષાએ જાણવી मारे सारे कीम मने कानेशां कीरवतः काने अस्ताहेने कहें सूरी परमप्त कानेशां कीरवतः काने अस्ताहेने काने सूरी परमप्त कानेशां कानेश

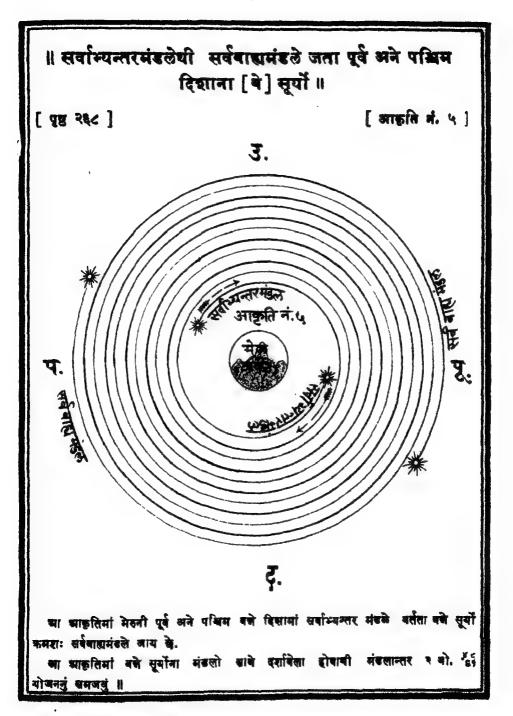
હવે જ્યારે મેર્પર્વતની પૂર્વ અને પશ્ચિમદિશાને વિષે (અને વિદેહમાં) સૂર્વ વર્તતા હાય અને તેથી ત્યાં દિવસનું અસ્તિત્વ હાય ત્યારે પૂર્વવત્ દક્ષિણ અને હત્તર દિશાગત જે (બરત-એરવત) શ્રેત્રા તેને વિષે પૂર્વવિદેહમાં જેમ રાત્રિ કહી હતી તેમ અહા પણ તેટલા જ માનવાળી ૧૨ સુરુ જલન્યરાત્રિ વર્તતી હાય છે.

આથી એ તો સ્પષ્ટ જ સમજવું કે જે જે ક્ષેત્રામાં જે જે કાળ-(જે જે મંકળે)-રાત્રિમાન ૧૨ મુહૂર્ત્તનું હોય, ત્યાં તે જ ક્ષેત્રામાં તે તે કાળે દિન-માન અવશ્ય ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણવાળું (૧૮ મુ૦) હોય, કારણ કે સર્વથી જઘન્યમાં જઘન્ય રાત્રિમાન-૧૨ મુહૂર્ત્ત સુધીનું હોય છે, અને સર્વથી ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ દિનમાન ૧૮ મુહૂર્ત્ત સુધીનું હોઇ શકે છે.

આ કારણથી જ્યાં રાત્રિ સર્વથી લઘુતમ-જલન્ય હાય ત્યારે તે તે ક્ષેત્ર-ગત દિવસ સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રમાણવાળા હાય જ. અને જે જે જંજેલે-જે જે કાળે રાત્રિ અથવા દિવસનું પ્રમાણુ (પૂર્વોક્ત દિવસ યા રાત્રિના જઘન્ય ૧૨ સુ૦ અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૮ સુહૂર્ત્તના યથાર્થ પ્રમાણમાંથી) જે જે ક્ષેત્રામાં જેટલા જેટલા અંશે વધઘટવાળું હાય, ત્યારે તે જ ક્ષેત્રામાં તે કાળે રાત્રિ અથવા દિવસનું દિનમાન પણ વધઘટવાળું હાય.

આશી એટલું ચાઇક્સ સમજી રાખવું કે કાઇ પણ ક્ષેત્રે—કાઇપણ મંડળે— કાઇ પણ કાળે અહારાત્ર પ્રમાણ તા ત્રીશ મુહૂર્ત્ત નું જ હાય છે, (જે કે ઇતિરામાં પ્રથા અપેક્ષાએ જુદું છે) કાઇ પણ ક્ષેત્રમાં કાઇ પણ કાળે તે 'અહારાત્ર કાળમાં કદી પણ ફેરફાર થયા નથી અને થશે પણ નહીં, રાત્રિ અથવા દિવસનું પ્રમાણ લહે વધઘટવાળું થયા કરે પણ અન્નેના માનના સર-વાળો કરીએ ત્યારે ઉક્ત ૩૦ મુહૂર્ત્ત પ્રમાણ આવ્યા વિના નહિં જ રહે.

શાંકા-- ઉપર્યુકત લખાણ વાંચતાં કાઇક વાંચકને શકા થશે કે જ્યારે તમાએ સરત-એરવત ક્ષેત્રે સૂર્યના પ્રકાશ ૧૮ સુકૂર્લ સુધી રહેલા હાય ત્યારે મન્ને પૂર્વ-પશ્ચિમ-વિદેહમાં માત્ર ૧૨ સુકૂર્લ પ્રમાણવાળી (સૂર્યના પ્રકાશા-

અનંદ પ્રેસ-ભાવનગર.

માર્ગ) સતિ વર્ત હોય એમ કથન કહું, તેર માર્ગ પૃથીએ છીએ કે એ માન્ને વિદેહ મત ૧૨ સુંહૂર્ત વાળી સતિ પૃથ્ થયે ત્યાં હોય સાળ હોય કે કામ કે એ છાન્તે વિદેહ મત રાત્રિમાન પૃથ્ થયે ત્યાં નતો હોય સૂર્ય ના મકાશ તતો હોય ત્યાં રાત્રિકાળ ! કારણ કે ત્યાં રાત્રિ લહે વીલી અઇ પણ હલા શારત એરવત શેલે દિનમાન અહાર સુંહૂર્તનું હોવાથી, પૂર્વા—પર છન્ને વિદેહ લત્ત સત્રિ માનની અપેક્ષાએ હતા ૧ સુંહૂર્ત કાળ સુધી સૂર્ય ને ભરત ફેલમાં (અથવા ભરત સિલમાં) પ્રકાશ આપવાના છે અર્થાત્ ભરત—ઐરવત ફેલે ૧ સુંહ પ્રમાણ દિવસ ખાકી છે, તો પછી પૂર્વ—પશ્ચિમ વિદેહ માં રાત્રિકાળ વિત્યે કેયા કાળ સમજવા ?

સમાધાન-- આ પ્રશ્નના સમાધાનમાં સમજવું જે-ભરતક્ષેત્રે પ્રકાશ માપતા ભારતસૂર્ય ક્રમે ક્રમે પશ્ચિમવિદેહની અન્તિમ હદ−કાંટી તરફ દૃષ્ટિ રાખતા જ્યારે ભરતક્ષેત્રમાં પંદર મુહુર્ત પ્રમાણ દિનમાન પૂર્ણ કરે, સ્થાત ભરતક્ષેત્રે ૩ મુહર્ત સુધી પ્રકાશ આપવા બાકી રહે ત્યારે પૂર્વબાજીથી ખસતા અને પશ્ચિમગત કર કર ક્ષેત્રમાં આગળ આગળ તેજના પ્રસાર કરતા ભારત-સૂર્ય ના પ્રકાશે હજુ વિદેહક્ષેત્રમાં નહી પણ વિદેહક્ષેત્રની નજીક-હદના સ્થાન સુધી સ્પર્શના કરી, જ્યારે આ બાજુ તે વખતે વિદેહમાં પણ રાત્રિ પૂર્ણ થઇ નથી પણ પૂણ -થવાની કાેટી ઉપર આવી ચુકી છે. આ વખતે એ ભારત સૂર્ય ભરતક્ષેત્રગત સંપૂર્ણ પંદર મુહર્ત પૂર્ણ કરતા આગળ વધે કે તૂર્તજ તેના પ્રકાશ પણ તેટલા તેટલા દર દ્વર આગળ આગળ ફેંકાતા જાય (અને પાછળ પાછળથી ખસતા નય) કારણ કે સૂર્યના પ્રકાશની પૂર્વ પશ્ચિમ-લંબાઇરૂપ પ્લાળાઈ ને કે દર સમયે પરાવર્ત્તન સ્વભાવવાળી છે, પરંતુ બે પડખે તેા સર્વદા સરખા પ્રમાણ वाणी क रहे छे. तेथी सूर्य केम केम असती जाय तेम तेम क्यां क्यां ते क પહેંચી શકે-એવા આગળ આગળના જે ક્ષેત્રો ત્યાં ત્યાં પ્રકાશ કરતા વ્યાય. આ નિયમાનુસાર અત્યાર-સુધી-પંદર મુહૂર્ત કાળ પૂર્ણ થવા આવ્યા હતા ત્યારે વિદેહની અંદર નહીં પણ જે છેડે-પ્રકાશ આપી રહ્યો હતા તેને ખદલે પંદર મુહૂર્ત પૂર્લ થયે હવે તેના તે જ સૂર્યના પ્રકાશે વિદેહમાં પ્રવેશ કર્યો, અર્થાત્ ભરતક્ષેત્રે ત્રણ મુહૂર્ત हिનમાન ખાકી રહ્યું ત્યારે ત્યાં સુર્યોદય થઇ ચુક્યા, માથી ભરતમાં અહાર મુહૂર્ત હિનમાન પૈકી અંતિમ ત્રણ મુહૂર્ત સુધી દિવસ હાય ત્યારે ત્યાંના સુર્યોદય કાળના પ્રારંભનાં (પ્રભાતના) ત્રણ સુહૂર્ત હાય.

આશી શું થયું કે ભરતઐરવતક્ષેત્રના અસ્ત સમય પૂરે ના ત્રણ સહૂર્ત જે કાળ તે અન્ને દિશાગત વિદેહના સ્પીદયમાં કારણરૂપ હેલાથી તે જ કાળ ત્યાં ઉદયરૂપે સમજવા. આ મહાવિદેહમાં જ્યાં પ્રકાશનું પહતું થાય તે સ્થાન તે મહા વિદેહના મધ્યભાગની અપેક્ષાએ સમજવું, વિદેહની પહેાળાઇની જે મધ્યભાગની સીમા તેના મધ્યભાગ-એટલે વિદેહની પહેાળાઇ ગત જે ઉગમધ્યપણ તેજ મહસ્યુ કરવાનું છે પછુ લંબાઇની અપેક્ષાનું નહિ, જેમ ભરતક્ષેત્રમાં પછુ દિનમાન- સિત્રિમાન તથા સૂર્યનું ઉદય-અસ્ત અંતર સ્થાન પ્રમાણ વિગેર સર્વપ્રમા- શુનું પ્રસુવું-અર્થાત્ તે તે સૂર્યના ઉદયાસ્ત સ્થાનને જેવાની અપેક્ષા ભરતા ક્ષેત્રના મધ્યભાગથી (અયેષ્યાથી) પ્રસુવાની હોય છે તેવી જ રીતિએ અત્ર વિદેહમાં પણ સમજવાનું છે.

શાંકા—તમારે ઉપર્યું કત સમાધાન કરવાની આવશ્યકતા પડી, એના કરતાં અમે પૃછીએ છીએ કે જ્યારે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં રાત્રિ હાય ત્યારે ચન્દ્રનું અસ્તિત્વ કેમ સ્વીકાર્યું નહિં? શું સૂર્ય ના પ્રકાશાભાવે જ રાત્રિ કાળ થાય છે અને ચન્દ્રના અસ્તિત્વને અંગે થતા નથી?

સમાધાન— દિવસ અથવા રાત્રિને કરવામાં ચન્દ્રને કાં પૃંપણ પ્રકારે લાગતું વળગતું નથી, અર્થાત્ સૂર્યમંડળાથી થતી રાત્રિ–દિવસની સિહિમાં ચન્દ્ર મંડળાનું કંઇ સાહચર્ય અથવા પ્રયોજન હોતું નથી, કારણુ કે ચન્દ્રમંડળાની અલ્પ સંખ્યા–મણ્ડલાનું સવિશેષ અંતર—ચન્દ્રની મન્દગતિ—મુહૂર્તગતિ આદિમાં સર્વ પ્રકારે વિપર્યાસ—વિચિત્રપ્રકારે—વિપરીત રીતે થતા હાવાથી સૂર્યમંડળની ગતિ સાથે સાહચર્ય મળતું ક્યાંથી જ આવે ? કે જેથી તે ચન્દ્ર રાત્રિ યા દિવસને કરવામાં નિમિત્તરૂપ અને! આથી ચન્દ્રના ઉદય અને અસ્ત ઉપર કંઇ રાત્રિના ઉદય અને અસ્તનો આધાર છે એમ તો છે જ નહીં, તેમ જ રાત્રિના ઉદય—અસ્ત ઉપર ચન્દ્રના ઉદય—અસ્તનો આધાર છે એમ પણ નથી.

જો ચન્દ્રના ઉદય—અસ્તાશ્રયી રાત્રિકાળનું સંભવિતપણું સ્વીકારાતું હોત તો ભરત વિગેરે ક્ષેત્રોમાં શુક્લપક્ષ અને કૃષ્ણુપક્ષમાં પણ હંમેશને માટે સ્યાસ્તિ થયા બાદ ચન્દ્રમાનું દર્શન અવશ્ય થાત જ, જયારે એ પ્રમાણે બનતું તો નથી, વધુમાં પ્રત્યેક તિથિએ ચન્દ્રનું દર્શિગાચર થવું સ્યાસ્તિ બાદ અનુક્રમે વિલંબ વિલંબ થતું જય છે, વળી ખરી રીતિએ વિચારીએ તો હંમેશાં આખી રાત્રિ પૂર્ણ થતાં સુધી ચન્દ્રમાનું અસ્તિત્વ—હોવું જ જોઇએ, છતાં તેમ ન થતાં અહીં તો શુક્લપક્ષમાં અમુક અમુક પ્રમાણ રાત્રિકાળ રહેવાવાળો સ્યોદય પછી

[ા] છે એટલે કે મહાવિદેહગત ઉભી પડેલી સીતા અથવા સીતાદા • • • નદીની પ્લાળાઇ તેનું મધ્યબિન્દુ સ્થાન ગણત્રીમાં લેવું ? કે વિજયાની રાજધાનીરૂપ મધ્ય ભાગ ગણત્રીમાં લેવા ? તે શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ ન હોવાથી યથાસંભવ મધ્યભાગ વિગારવા.

॥ सर्ववाद्यमंडले वर्ततां पूर्व पश्चिम दिशावर्ती वन्ने सूर्योतुं पुनः सर्वाभ्यन्तरमंडले आगमन॥ [qg २७०] [आकृति मं. ६] 3. सर्वा भू आकृति नं ध आ आकृतिमां मेरुनी पूर्व-पश्चिम बन्ने दिशामा सर्वेवाहा मंडले वर्तता वने स्यों कमश सर्वाभ्यन्तर मंडले आवे छे. द्या बाह्नतिमां पण बन्ने सूर्योनां मंडलो साथे ज बताबेला होवाथी मंडलान्तर २ मी. हुई हुं समज्रह्यं ॥

મારે કાળે પણ કરિયાયર થનારા અને તે તે તિશ્રિએ-અમુક અમુક કાળ રહેનારા આ ચન્દ્ર હોય છે, આથી શુક્લપક્ષમાં ચન્દ્ર આશ્રયી રાત્રિકાળ કેમ ન હાય ! વિગેરે શંકા દ્રર થાય છે.

કૃષ્ણપક્ષમાં તો પત્યેક તિથિએ અબે ઘડી માેડું માેડું અન્દ્રદર્શન થતું દાઇ અન્દ્રોદય સાથે રાત્રિના સંબંધ ન હાય તે સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે.

આથી સ્પાસ્ત થયા બાદ (યથાયાં અવસર તે તે દિવસામાં) ચન્દ્રના ઉદયા હાય છે તેમ નથી, જો સ્પાસ્ત થયા બાદ ચન્દ્રના ઉદયા થતા જ હાત અને સ્વીકાસતા હાત તા સ્પા પ્રકાશ આપતા હાય ત્યારે દિવસે પણ ચન્દ્રમાના બિબની ઝાંખી દેખી શકીયે છીએ તે પણ દેખી શકત નહીં.

આવા આવા ઘણા કારણથી રાત્રિકાળને કરવામાં ચન્દ્રોદય કારણ નથી, એથી જ ચન્દ્રમાના અસ્તિત્વવાળો કાળ તે જ રાત્રિકાળ એમ નહિ કિન્તુ સૂર્યના પ્રકાશના અભાવવાળા કાળ તે રાત્રિકાળ કહેવાય છે. સૂર્ય સાથે ચન્દ્રમાનું કાઇ પ્રકારના (ખાસ કરીને) સંખંધ ન ધરાવવામાં કારણભૂત ચન્દ્રમાનું પાતાનું જ સૂર્યથી જાહી જ રીતે મંડળચારપણું છે એ ચારને અંગે તા સૂર્ય અને ચન્દ્ર ખન્નેના જ્યારે રાશિ–નક્ષત્રના સહયાગ સરખા હાય છે ત્યારે તે ખન્ને ઉપએક્ત મંડળ અમાવસ્યાને દિવસે આવી પુગે છે અને એ જે દિવસે આવે છે તે દિવસ ઉપ ' अमावस्या' તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

અને બીજે દિવસે તે ચન્દ્ર પુન: મન્દગત્યાદિના કારણે હંમેશાં એક એક મુહૂર્ત સ્પ્રેથી દ્વર પાછળ પૂર્ણિમા યાવત્ રહેતા જાય છે આટલું પ્રાસ્તાવિક વક્તત્ય જણાવ્યું. અસ્તુ–હવે ચાલુ વિષય ઉપર આવી જઇએ.

[પૂર્વે બન્ને વિરાધાશ્રયી શંકા ઉપસ્થિત થયેલ હતી તેવી રીતે જિજ્ઞાસુ ભરત-એરવત ક્ષેત્રાશ્રયી શંકા ઉપસ્થિત કરે છે.]

શંકા—હવે ભરત-ઐરવત ક્ષેત્રમાં જ્યારે રાત્રિ જઘન્ય ૧૨ મુહૂર્ત પ્રમાણ વાળી હાય ત્યારે મહાવિદેહમાં દિવસ ઉત્કૃષ્ટ ૧૮ મુહૂર્ત પ્રમાણવાળા હાય તે પ્રસંગે ભરત-ઐરવત-ક્ષેત્રમાં ૧૨ મુ૦ પ્રમાણના રાત્રિકાળ વીત્યે છતે ક્યા કાળ હાય ?

७४---उक्तं च-'यरेण समं उदओ, चंदस्स अमावसी दिणे होइ ।
तेसिं मंडलमिक्किक रासिरिक्लं तिहकं च ॥ १ ॥'

७५--आशी ज अभावास्थानं जीजुं नाभ 'स्वेंन्दुसंगम' पडेखुं छे, तेनी अमा सह वससोडस्यां चन्त्राकीं इसमावस्या ऄवी ०थुत्पत्तिपशु तेज अर्थने प्रभट करे हैं.

वर्षा स्थानी भूतासाधी भडींका विपरीत रातिके विधारवास के

અર્થાત—પૂર્વ-પશ્ચિમ વિદેહમાં સૂર્યાસ્તનાં ત્રણ મુહૂર્ત આકી રહ્યાં હોય ત્યારે લારત-એરવત ક્ષેત્રમાં સૂર્યોદય થઈ જાય, (અને ભરત એરવત ક્ષેત્રમાં સૂર્યોદય થઈ જાય, (અને ભરત એરવત ક્ષેત્રમાં સૂર્યોદય થઈ જાય) આ પ્રસાણ અને રીતે અને ક્ષેત્રાનું સમાધાન સિહાન્તદારા કરવામાં આવ્યું.

મા પ્રમાણ અને વિદેહગત ઉદયકાળનાં (રાત્રિ આરંભની પહેલાનાં) જે ત્રણ મુહૂર્ત તે જ ભરત-મેરવત ક્ષેત્રના અસ્તકાળનાં ત્રણ મુહૂર્ત, ભરત-મેરવત ક્ષેત્રના અસ્તકાળનાં જે ત્રણ મુહૂર્ત તેજ-પૂર્વ-પશ્ચિમ વિદેહ ક્ષેત્રના ઉદય-ક્ષાળમાં કારણરૂપ હોય.

આ પ્રમાણું જ્યારે દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશાગત (ભરત-ઐરવત) ક્ષેત્રોમાં સૂર્યો બનાત કરી રહ્યા હોય તે પ્રભાત કાળના ત્રણ મુહૂર્ત કાળ વિત્યે છત્તે પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાગત જે (બન્ને વિદેહ) ક્ષેત્રો ત્યાં જઘન્ય રાત્રિના પ્રારંભ થાય છે, એ પ્રમાણે જ્યારે ભરત-ઐરવત ક્ષેત્રમાં સૂર્યાસ્ત થવાનાં (ખપેા- શના પછીનાં) 3 મુહૂર્ત બાકી રહ્યાં હોય ત્યારે બન્ને વિદેહગત ક્ષેત્રમાં પ્રભાત થઇ શૂકે, આ ત્રણ મુહૂર્ત વીત્યા પછી તો ઉક્ત દિશાઓમાં સૂર્ય સ્વગતિ અનુસારે ક્રમે ક્રમે દિવસની પૂર્ણતાને પામ્યા કરે છે.

સાથે સાથે એ પણ જણાવવાની જરૂર રહે છે કે જ્યારે હિન્ માન અને પંદર મુહૂર્ત રાત્રિમાન હોય એટલે કે બન્ને માન સમાન પ્રમાણવાળા હોય ત્યારે તે વિદેહક્ષેત્રના ત્રણ મુહૂર્ત સંખંધી કંઇપણ વિચારણા કરવાની આવશ્યકતા રહેલી નથી, પરંતુ આવા દિવસા વર્ષમાં એ જ વાર આવે છે, જ્યારે સૂર્ય સર્વાલ્યન્તરમંડળના બીજા મંડળથી—દક્ષિણાયનના પ્રારંભ કરે

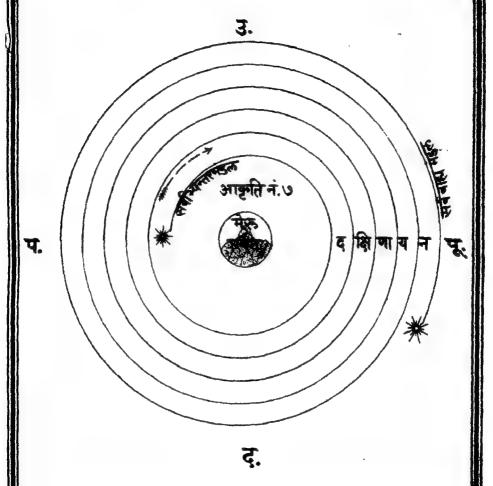
[ે] હ રવલારાદિ કાર્યામાં ૧૦ ઘડી ઉપયોગમાં લેવાય છે, વસ્તુત: તે પૃષ્ટુ એકજ છે, કારણ કે જ્યારે બે ધડોનું ૧ મુ૦ ત્યારે ૩૦ મુ૦ પ્રમાણ અહારાત્રની ૧૦ ઘડી યથાર્થ આવી રહે, આથી ' ૩૦ ઘડી દિનમાન અને ૩૦ ઘડી રાત્રિમાન ' હાય ત્યારે—એવા પૃષ્ટુ શખ્દમ્રયોગ વપરાય તે એકજ છે.

કલાકના હિસાએ '૧૨ કલાક રાત્રિમાન દેશ ' ત્યારે એવા શબ્દપ્રયોગ પછું વાપરી શકાય છે. કારણકે રાા ઘડીના કલાક હોવાથી ૩૦ ઘડી દિનમાને '૧૨' કલાક ભરાબર જિમમાનના અને ૧૨ કલાક રાત્રિમાનના મળી ૨૪ કલાકના એક અંદાસ્ત્ર થાય તેના સુંદ ૩૦ થાય છે.

सर्वाभ्यन्तरमंडलेथी सर्ववाद्यमंडले जतो 'पश्चिम दिशा' वर्ती सूर्य ॥

[दृष्ठ २७२]

[आकृति नं. 9]

धा आकृतियां मेरूनी पश्चिम दिशामां बतती सूर्य सर्वाध्यन्तरमंडलेथी नीकडी अनुक्रमे सर्ववाह्यमंडले आवे है. था वित्र चाकृति नं. ९ प्रमणे हे, तफावत त्यां पूर्व दिशानी सूर्य हे ज्यारे बही पश्चिमनो हे जेवी संबद्धतुं संतर प्रथमाकृतिवत् प्र सो. हैं मान्तुं है.

(अवेदा नहीं अवराती आवाद वह केडके) त्यारे हैं वाज सुदूर्व न्यून जीवा ૧૮ મુહુત નું દિનમાન હાય અને ૧૩ મું સહૂર્ત સિલમાન હોય, હવે એ દિલીય भंडक्षी वसी सर्व भागण भागणना भंडणे करो। अय तेम तेम हिनमान घटे અને રાત્રિમાન વર્ષે. એમ સૂર્ય મંડળની ગતિ અતુસાર વધ-ઘટ થતાં જ્યારે સૂર્ય હમા મા મંડળે આવે, ત્યારે તે ૧૮૪ મંડળાના મધ્ય સાળે આવવાથી ત્રણ મુહત કિનમાન સર્વાભ્યન્તર મંડળની અપેક્ષાએ ઘટયું જ્યારે રાત્રિમાં તેટહી વૃદ્ધિ થઇ (આપણો તે વખતે પ્હેલે વર્ષે કાર વિદ ર ના દિવસ હાય) ત્યારે એવા દિવસ (ઇંગ્લીશમાં જેને Dolstice) આવે કે જે દિવસનું દિનમાન ૧૫ સુહુર્તનું યથાર્થ હાેય અને રાત્રિમાન પણ યથાર્થ ૧૫ સુહુર્તનું હાેય છે. સર્વાલ્યન્તરમંડળથી સૂર્ય જેમ જેમ સર્વળાદામંડળામાં પ્રવેશ કરતા જ્યા તેમ તેમ ભરતાદિ ક્ષેત્રામાં દિનમાન (हे ભાગ) ઘટતું જાય છે અને રાત્રિમાન-માં તેટલી જ વૃદ્ધિ થતી જાય છે, એ પૂર્વોક્રત નિયમાનુસાર સૂર્યી પુન: હવા મા મંડળ આવે ત્યારે સમાન દિનમાન અને સમાન રાત્રીમાન કરનારા હાય છે, એ સુર્યો ધરો દૂર ગયેલા હાેવાથી ભરતમાં ૧૫ મું દિનમાન પ્રમાણ દિવસ પૂર્ણ થાય ત્યારે મહાવિદેહમાં રાત્રિમાન પણ સમાન પ્રમાણવાળું હોવાથી ત્યાં રાત્રિ આરંભાય, જ્યારે મહાવિદેહમાં રાત્રિ આરંભાય ત્યારે ભરત-ઐરવત ક્ષેત્રમાં સુર્યોદયના પ્રારંભ થાય, આ પ્રમાણે સરખા પ્રમાણના દિનમાન-રાત્રિમાન હોતે છતે મુહતીની વધઘટ ન હાવાથી કંઇપણ જાતની હરકત નડતી નથી.

એ જ સૂર્યો જ્યારે હ્વા મંડળથી આગળ વધતા વધતા સર્વળાદ્યા-મંડળે આદિ પ્રદેશે-પ્રથમ ક્ષણે પ્લાંચે ત્યારે તદાશ્રથી પૂર્વોક્ત પ્રમાણવાળી ૧૮ મુહૂર્ત પ્રમાણની રાત્રિ અને ૧૨ મુહૂર્તના માનવાળું દિનમાન આવી રહે છે, એ પ્રમાણે જ્યારે સૂર્ય સર્વબાદ્યામંડળથી પાછું સંક્રમણ કરીને (ઉત્તરાભિમુખ ગમન કરતો) અંદરના મંડળામાં પ્રવેશી (દુવ ભાગની) દિનમાન વૃદ્ધિ કરતો અને રાત્રિમાનમાં તેટલી જ હાનિ કરતો કરતો પ્રતિમંડળા ચરતો જ્યારે હવા મા માંડળો પુનઃ પાછા આવે ત્યારે—પુન: એ ઉત્તરાયણમાં ૧૫ મુહૂર્ત્તનું દિનમાન અને ૧૫ મુહૂર્ત્ત રાત્રિમાન યથાર્થ હાય (ત્યારે આપણા પ્હેલા વર્ષની ચૈત્ર વિદ હોય) એમ કરતાં કરતાં સૂર્ય જ્યારે સવાશ્યન્તર મંડળે પ્રથમ ક્ષણે આવે ત્યારે પૂર્વીક્ત ૧૮ મુહૂર્ત્ત પ્રમાણનું દિનમાન અને ૧૨ મુહૂર્ત્ત પ્રમાણનું જ્યારે સવાશ્યન્તર મંડળે પ્રથમ ક્ષણે અવે ત્યારે મુલ્લ કોળ પૂર્ણ થાય.

૭૭ સર્વાભ્યન્તરમંગ્થી બાહ્યમંડળ જતાં દક્ષિણાયનમાં ૧૫ મુદ્ધુર્તના દિવસ અને ૧૫ મુદ્ધત્તિની રાત્રિ પહેલા વર્ષતી કાર્ત્તિક વદી ત્રીજે હોય.

આ પ્રમાણે એક અહારાત્ર હવા મંડળ દક્ષિણાયનનું અને પુન: પાછા ક્રસ્તાં હવા મંડળ એક અહારાત્ર ઉત્તરાયણનું એમ બે અહારાત્ર એક સંવત્સરમાં અને ૧૦ અહારાત્ર જાહી જાહી માસ-તિથિવાળા એક સુગમાં સમાન પ્રમાણવાળા હાય. આ બે દિવસ (—અહારાત્રને) છાડીને સારાએ સંવત્સરમાં એવા એકપણ અહારાત્ર નથી હાતો કે જે અહારાત્ર દિનમાન અને રાત્રિમાનના સમાન પ્રમાણવાળા હાય. અર્થાત્ કિંચિત્ કિંચિત્ વધલડ પ્રમાણવાળા તો હાય જ. ખાકીના સર્વ મંડળામાં ઉત્રાંતિમાન તથા દિનમાન યથાયોગ્ય વિચારવું.

• હવે જ્યારે ભરતમાં ૧૩ મુહૂર્તાનું દિનમાન હોય અને મહાવિદેહમાં ૧૨ કલાકની રાત્રિ હોય ત્યારે શું સમજવું? તો ભરતમાં (સૂર્યાસ્ત પૂર્વે) એક મુહૂર્ત્તા- શ્રી કિંચિક ન્યુન સૂર્યાશ્રયી દિવસ હોય ત્યારે વિદેહમાં સૂર્યોદય થાય? આવી ચર્ચા પૂર્વે ભરતના ૧૮ મુ૦ દિનમાન અને વિદેહના ૧૨ મુ૦ ના રાત્રિમાન પ્રસંગે કરી છે તે પ્રમાણે અહીં વિચારી લેવી, જ્યારે જ્યારે દિનમાન અને રાત્રિમાનના અલ્પાધિક્યને અંગે એક બીજા શ્રેત્રાશ્રયી સંશય જણાય ત્યારે પૂર્વોક્ત ચર્ચા ધ્યાનમાં લઇ જેટલા જેટલા જ્યાં જ્યાં દિન–રાત્રિમાનના વિપર્થય થતા હોય તેના હિસાબ ગણત્રી કરીને સમન્વય યથાયાય કરી લેવા. અત્રે અમે આ ચર્ચાના વિશેષ રફાટ ન કરતાં આટલાથી જ અટકો જઇએ છીએ.

ખીજું અહીં ભરતક્ષેત્રમાં જે ૧૮ મુહૂર્ત્ત પ્રમાણ દિવસ કહ્યો છે તે ભરતના કાેઇપણ વિભાગમાં વર્ત્તતા પ્રકાશની અપેક્ષાએ કહ્યો નથી, ભરતક્ષેત્રના કાેઇપણ વિભાગમાં વર્ત્તતા પ્રકાશની અપેક્ષાએ તાે આગળ જણાવવા પ્રમાણે આઠ પ્રહર (=૩૦ મુ૦) સુધી પણ ભરતમાં સૂર્યના પ્રકાશ હાેઈ શકે છે. આપણે અહિંઆ જે ૧૮ મુહૂર્ત્ત લેવા છે તે ભરતક્ષેત્રના કાેઇપણ વિભાગમાં સૂર્યાદયથી સૂર્યાસ્ત સમય સુધીના કાળની અપેક્ષાએ લેવાના છે. આગળ કહેવાતા ૧૫ મુ૦ અથવા ૧૨ મુ૦ નાે કાળ પણ આ રીતે જ સમજવાના છે.

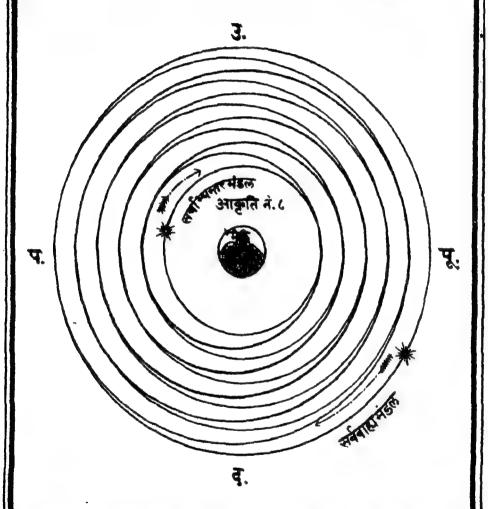
નિષધ પર્વત ઉપર જ્યારે સૂર્ય આવે ત્યારે ભરતક્ષેત્રના મધ્યભાગે રહેલી અયાધ્યા નગરીના અને તેની આજુળાજીની અમુક અમુક પ્રમાણ હદમાં રહેના-રાને તે સૂર્યનું અઢાર મુહૂર્ત્ત સુધી દેખવું થાય, ત્યારખાદ મેરૂને સ્વભાવસિદ્ધ ગાળાકારે પ્રદક્ષિણા આપતા સૂર્ય જ્યારે નિષધથી ભરત તરફ વલયાકારે પ્રસ્થાે

૭૮ પ્રત્યેક મંડળતું રાત્રિમાન–દિનમાન અત્રે આપવા જતાં ઘણું વિસ્તાર શક જાય માટે પાઠકાએ સ્વયં કાઢી લેવું, અને તેઓ આટલા વિષય સમજ્યા બાદ જરૂર કાઢી પણ શક્શે અથવા આગળ આપવામાં આવનાર યંત્રમાંથી જોઇ લેવું.

सर्वाभ्यन्तरमंडलेथी सर्ववाद्ममंडले अने सर्ववाद्ममंडलेथी सर्वाभ्यन्तर मंडले पश्चिम सूर्यनुं आगमन ॥

[बेंह ईल्प्स]

[चाकृति नं, ८]

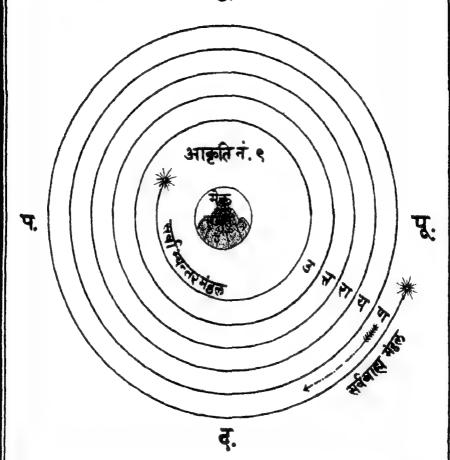

आ बाकृतिमां बेहनी पश्चिम दिशाए सर्वाभ्यन्तरमंदलमां वर्ततो सूर्य कमराः चर्ववाहाः मंडले मेरनी पूर्व दिशामां बाबी पुनः सर्वाभ्यन्तर मंदलमां बाबे छे. मंदलान्तर विश्व नं. ३ आ मुजब एक सूर्य अपेकाए ५ यो. केंद्र अंशनुं जागावुं ॥ सर्ववाद्यमंडलेची सर्वाभ्यन्तरमंडले पश्चिम सूर्यतुं पुनः भागमन ॥

[पृष्ठ २७४-२]

[श्राकृति नं. ९]

₹.

धा चाकृतिमां मेदनी पश्चिम दिशाए सर्ववासमंडले क्ती सूर्व कमशः सर्वान्यन्यर बंडसे धारे हे. मंडकान्तर [आकृति ४ वरा] ५ वो. हैंदे तुं समगतुं ॥

ભાર્ષત ભાગળ વધ્યા એટલે પ્રથમ જે મધાધ્યાની હૃદમાં જ પ્રકાશ પહેતા હતો તે હવે આગળના ક્ષેત્રમાં (મૂળ સ્થાનથી જેટલું ક્ષેત્ર સૂર્ય વલયાકારે આ બાજી ખર્સા તેટલા જ પ્રમાણ પ્રકાશ આ બાજી વધ્યા) પ્રકાશ પડવા માંડ્યો.

के सूबे आगण हमुं क्षेत्र प्रहारमुं?

લરતક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ભારત સૂર્ય નિષ્ધે ઉદ્દય પામ્યા હોય ત્યારે મૂર્યના તેજની લંબાઈ અયાધ્યા સુધી હોવાથી અયાધ્યાના પ્રદેશમાં રહેતા વર્તનીને તે સૂર્ય ઉદયરૂપે દેખાય, જ્યારે અયાધ્યાની અંતિમ હદે એટલે જ્યાં સુધી સૂર્યના પ્રકાશવાળું ક્ષેત્ર હાય છે, તે ક્ષેત્ર છાંહીને ત્યાંથી આગળના આ ખાલાના સમગ્ર ભાગમાં (ભારત સૂર્યાસ્ત સ્થાન સુધીના પાશ્વાત્યક્ષેત્રામાં) સર્વત્ર અધકાર હાય છે.

આ પ્રશ્નપૂર્વક સમાધાન આપવાની વિશેષતા એટલા માટે ગહુલુ કરવી પડી છે કે, આપણે અહીં સ્વોદય થાય છે ત્યારે અમુક પાશ્ચાત્ય દેશામાં અંધકાર હોય છે તથા અમુક ભુદા ભુદા ક્ષેત્રામાં રાત્રિ અથવા દિવસના અમુક અમુક વાગ્યા હોય છે. આ પ્રમાણે આપણી અપેક્ષાના સ્વોદય અને સ્વાસ્ત ત્યાંના કાળની અપેક્ષાએ ઘણા અંતરવાળા હોય છે તેમાં કારસુ શું છે? તે ખ્યાલમાં લાવવા માટે છે.

આ પાશ્વાત્ય દેશા મધ્યભરતથી (અયાધ્યાની) પશ્ચિમ દિશા તરફ-પશ્ચિમ સમુદ્ર તરફ રહેલા છે અત્યારના પાશ્ચાત્ય વિભાગ તે અદશ્ય દેશાની અપેક્ષાએ લહ્યા થાડા કહી શકાય, અસ્ત્ર.

ત્યારે શું થયું કે પૂર્વ નિષધ ઉપર રહેલા ભારત સૂર્ય ભરતક્ષેત્રે (અયા- ધ્યામાં) જ્યારે ઉદય પામે ત્યારે સર્વ પાશ્ચાત્ય દેશા—એટલે અત્યારના દૃષ્ટિ- ગાંચર તથા અદૃષ્ટિ ગાંચર સર્વધ્યાને અધકાર હાય કારણ કે ભારત સર્ય હતા ભરતમાં (અયાધ્યામાં) ઉદય પામ્યો છે તેથી (અયાધ્યાથી) આગળ તો તે સૂર્યના તેજની લંબાઇ સમામ થવાથી આગળ પ્રકાશ આપી શકતો નથી, એરવત સૂર્ય તા એરવત ક્ષેત્ર તરફ ઉદય પામેલા છે એથી આ બાના પશ્ચિમમના અનાર્ય દેશા તરફ કાઇ પ્રકાશ આપવાની ઉદારતા કરી શકે તેમ નથી એટલે ભરતથી પશ્ચિમ દિશા તરફના ક્ષેત્રામાં અને એરવત ક્ષેત્રાશ્વયી પશ્ચિમ દિશા તરફના ક્ષેત્રામાં અને સર્યોના તેજના અલાવે રાત્રિકાળ વર્તતા દાય છે.

ા આથી અપક જણારી કે ભરતમાં (અયાધ્યામાં) સ્વીદય હાય તે અળ

તો હેરોમાં સર્ગત્ર અંધકાર હોવાથી માજાત્ય દેશાઓ એ સ્પેકિય-સ્વાધાલનું અંતર મડે છે તેમાં કંઈ નવાઇ જેવું નથી. અસ્તુ—

હવે ભરતમાં (અયોધ્યામાં) ઉદય પામતા સૂર્ય જ્યાર તે વિષક્ષિત મંડળ સ્થાનના પ્રથમકૃષ્ણથી આગળ આગળ નિષધ સ્થાનેથી અસવા માંડ્યો એટલે અધકાર ક્ષેત્રાની આદિના પ્રથમ-ક્ષેત્રામાં (અયોધ્યાની હૃદ છાંડી નજીકના ક્ષેત્રામાં અર્થાત્ સૂર્ય જેમ જેમ નિષધથી જેટલા જેટલા ખસવા માંઢે તેમ તેમ તેટલા તેટલા પ્રમાણ ક્ષેત્રામાં સ્વપ્રકાશની સ્પર્શના કરતા જાય) પ્રાદ્ધા પડવા શરૂ થાય (પુન: હૃજી તેથી આગળના પશ્ચિમગત સર્વ ક્ષેત્રામાં અંધારૂં પડેલું જ છે) એમ ભારત સૂર્ય તેથી પણ આગળ ભરતક્ષેત્ર તરફ આવતા જાય, ત્યારે જેટલું આગળ વધી આવ્યા તેટલા પ્રમાણમાં અંધકારવાળાં ક્ષેત્રા પ્રકાશિત કરતા જાય.

એ પ્રમાણે સૂર્ય જેમ જેમ ભરત તરફ આવતા જાય તેમ તેમ પાશ્ચાત્ય વિભાગામાં તે તે ક્ષેત્ર, ક્રમે ક્રમે પ્રકાશિત કરતા જાય, આ પ્રમાણે ભારતના સૂર્યોદય સમયે અમુક વિભાગમાં તદ્દન અધાર હાય, અથવા ભરતના સૂર્યોદય સમયે તે તે ક્ષેત્રામાં દિવસના અથવા રાત્રિના અમુક અમુક વાગ્યા હાય છે' તેનું કારણ અત્ર દુંકમાં પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યું, આ ઉપરથી સવિશેષ સવ વિચાર વિદ્રાના સ્વયં કરી લેશે.

भरतक्षेत्रस्य अन्यस्मिन्नन्यस्मिन्देशे सूर्योदयादिसमयविपर्यसिहतुः-

વધુ સમજ છુ માટે ભરતના મધ્યવર્તી અયોધ્યામાં જે કાળે સૂર્યોદય થયો તે વખતે જ કાઇપછુ વ્યક્તિ તરફથી અયોધ્યાની અમુક હદ છોડીને પશ્ચિમ દિશાગત પ્રથમના ક્ષેત્રોમાં તાર-ટેલીફાનાદિ કાઇપછુ સાધનદારા પૂછવામાં આવે કે તમારે ત્યાં સૂર્યોદય થયો છે કે નહિ? તેના પ્રત્યુત્તરમાં જવાબ એ જ મળશે કે ના ? હજી થાડીકવાર છે, પ્રભાત શરૂ થઇ ચુક્યું છે, આ પ્રશ્ન તો અયોધ્યાની હદની સમીપ વર્તી દેશ માટેના જ હાવાથી ઉપરાક્ષ્યા જવાબ મળે, કારણકે અયોધ્યામાં જયારે સૂર્યોદય થયો એટલે આ દેશ તેની નજીક હાવાથી ત્યાં સૂર્યના તેજને પહોંચતા વાર પણ કેટલી હાય ? અર્થાત્ થાડીક જ. જો અયોધ્યામાં ઉદય થયા બાદ અમુક સમય થયે (સૂર્ય નિષ-ધથી ખસવા માંડે ત્યારે) તેજ ક્ષેત્રોમાં પુત: પ્રશ્ન કરીએ કે હવે તમારે ત્યાં ઉદય થયો કે નહિ? ત્યારે જવાબ મળશે કે હવે ઉદય થયો, (તમારે ત્યાં ઉદય થયો કે નહિ? ત્યારે જવાબ મળશે કે હવે ઉદય થયો, (તમારે ત્યાં તે વખતે અમુક સમય દિવસ ચઢેલા હાય) તેથી પણ જે ફ્રશ્ફરના ક્ષેત્રામાં પ્રાથ્ય પૂછાવતા જઇએ તમારે એવા ખબર મળશે કે હજી અમારે તમાં અમુક

ભાગા હાલાથી અધકાર છે, એમ કમશાં આગળ આગળના હેંગે યુછાવીએ તો ભરતની અપેક્ષાએ થતા અમુક અમુક વખતના વધતો જતો ફેરફાર એક્સ કરીએ ત્યારે વિલાયત કે અમેરિકા પૂછાવતા અહિં સ્પેક્સિય હાય ત્યાં રાત્રિના અમુક.......વાગ્યા હાય અને અમેરિકામાં વિલાયત કરતાં પહું રાત્રિ માડી થવા વાળી હાય. (લગભગ ૮-૧૦ કલાક ફેર દેખારો)

उक्त विपर्यासना समर्थन माटे एक व्यक्तिनी नींभ;

ઉપર્યુક્ત વાતના સમર્થન માટે એક ખીજી નાંધ ઋત્રે લઇએ છીએ. विसायत क्रनारी व्यक्ति, क्यारे भंगर्ध हिनारेथी स्टीम्पर (विकायती बढाक्र)भां એસી વિલાયત ગમન કરે છે અને તે સ્ટીમ્ખર જ્યારે વિલાયત તરક કુચ કરી મુંબઇથી આગળ વધી અમુક....માઇલ દ્વર પહોંચે છે ત્યારે તે સ્ટી-મ્બરતા કેપ્ટન તરફથી સારીએ સ્ટીમ્બરમાં સુચના કરવામાં આવે છે કે પાત પાતાના લડી આળાના ટાઇમ એક કલાક પાછા મકા (આ કહેવાથી શંધમું ? કે મંખઇ ક્ષેત્રના સર્યોદય આશ્ચર્યા જે ઘડીઆળના ટાઇમ મુકેલા તે ટાઇમ આ ક્ષેત્રે આવ્યા ત્યારે મળતા ન આવ્યા. એક કલાકના તફાવત પડયો તે તફાવત દર કરી જે ક્ષેત્રે સ્ટીમ્બર આવી તે ક્ષેત્રના ટાઇમને અનુસસ્તા ટાઇમ સુકવાની સચના કરવી પડી) એ પ્રમાણે ઘડીઆળના ટાઇમ એક કલાક પાછા સકાલા. હવે તેથી પણ આગળ વધીને સ્ટીમ્બરે જ્યારે અમુક માઇલ માર્ગ કાપ્યા ત્યારે કેપ્ટન મારફત પુન: સૂચના કરવામાં આવી કે અમુક....કલાક ઘડીઆળ પાછળ भेड़ा, अभ ते स्टीम्लर केम केम आजल वधती विदायत तरह हुय हरती अर्ध તેમ તેમ અમુક માર્ધલ કાયતે છતે અમુક અમુક ક્ષેત્ર સ્થાને અમારી ઘડીઆળ સગ્રના મુજળ પાછી કરતા ગયા. એમ કરતાં જ્યારે વિલાયત પહેાંચ્યા ત્યારે (મુંબર્સથી નીકત્યા ત્યારથી લઇને અહિં આવતાં) અમારી ઘડીયાળના વાર વાર કેરવેલા સર્વ ટાઇમ એકત્ર કરતાં ૮-૧૦ કલાકનું અંતર અનુભવાર્ય.

એ જ પ્રમાણે જયારે અમેરિકા (વિલાયત આદિ)થી ઉપડેલી સ્ટોમ્બર મુંબઇ તરફ આવવા લાગી ત્યારે ઘટીયન્ત્રના ક્રમમાં (વિપરીત) જે ઠેકાણે જતાં જેટલા ટાઇમ ઘટાડ્યો હતા, પુનઃ પાછા કરતાં તે તે સ્થાને તેટલા વધાસ્તા જવા જેથી પુન: મુંબઇ ટાઇમ મળી રહેશે.

આથી એ જ સમજાવે છે કે શ્રી જિને ધરદેવના ત્રિકાલાળાધિત સર્વણ કથિત સિલ્ફાન્તા ખરેખર સત્ય અને નિઃશંક છે એમ નિર્વિયાદ સચ્ચાડપાલે સાબીત શાય છે. ગ્યા ઉપરથી ૧૮ મું છું દિનમાન વિવક્ષિત તે ક્ષેત્રામાં સ્પોદયથી સ્થસ્તિ સુધી અસ્તિત્વ ધરાવતા પ્રકાશાશ્રયી લેવાનું છે.

શાંકા—અહીં આ જિજ્ઞાસને કદાચ શંકા થાય કે સર્વાભ્ય માંડલે ગતિ કરતા સૂર્ય જ્યારે નિષધપર્વત ઉપર આવે ત્યારે ભરતક્ષેત્રમાં થતા ઉદય કેટલા દરથી દેખાય.

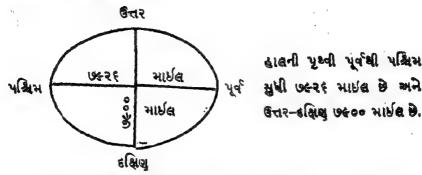
સમાધાન—આના સમાધાનમાં સમજ લું જે નિષધ ઉપર સૂર્ય આવે ત્યારે કિરણોના પ્રસાર બેટરીના પ્રકાશવત્ સૂર્યની સન્સુખ દિશામાં જ હાય છે એમ હોતું નથી, પરંતુ પ્રકાશ તો ચારે દિશામાં હોય છે, એમાં મેરૂ તરફ જ૪૮૨૦ યાં૦, લવણસસુદ્ર દિશા તરફ ૩૩૩૩૩ફુ યાં૦ (દ્વીપમાં ૧૮૦ યાં૦) જ્યારે ઉત્તર તરફ સિદ્ધશિલા, અર્ધ ચન્દ્રાકાર કે તીરકામઠાકારે ભરતના માન-વીને તે સૂર્ય જાજર૬૩ પાં યાં૦ દ્વાકારે તેટલા જ પ્રમાણમાં કિરણોના પ્રસાર હાય.

વત માનના પાશ્ચાત્ય દેશાના સમાવેશ કર્યા કરવા તે ?

પ્રશ્ન—વર્જમાનના એશિયા-યુરાપ-અહિકા-આસ્ટ્રેલિયાદિના સમાવેશ જૈન દ્રષ્ટિએ ગણાતાં જંબૂદીપના (અથવા જંબૂદ્ધીપના સાત ક્ષેત્રા પૈકી) એક ભરતક્ષેત્રવર્તી છ માંડા પૈકી કચા ખંડામાં સમાવેશ થાય છે?

ઉત્તર—વૈતાલા પર્વત તેમજ વૈતાલા પર્વતને ભેઢી લવલુસમુદ્રમાં મળનાર ગંગા તથા સિન્ધુથી ભરતક્ષેત્રના છ વિભાગો થયેલા છે. તે છ વિભાગો પૈકી નીચેના ત્રણ વિભાગમાં (દક્ષિણાર્ધ ભરતમાં) પાંચે દેશોના સમાવેશ માનવો એ ઉચિત સમજાય છે, અને એ પ્રમાણે માનવામાં કાઇ વિરાધ આવતો હાય તેમ જણાતું નથી કારણકે ભરતક્ષેત્રની પ્હાળાઇ પરદ યોદ દ કળા છે અને નીચેના અર્ધા વિભાગમાં રહેલા ત્રણ ખંડની પહાળાઇ સમગ્ર પ્રમાણની અપેક્ષાએ અર્ધ પ્રમાણથી ન્યૂન પ્રમાણ છે, તો પણ પાશ્ચાત્ય વિદ્રાનો દક્ષિણ ધ્રુવથી ઉત્તરધ્રુવનું જેટલા માઇલ પ્રમાણ અંતર માને છે તેના કરતાં જરૂર દક્ષિણાર્ધ ભરતના ત્રણ વિભાગનું પ્રમાણ વિશેષાધિક છે, કારણકે પૂર્વ સમુદ્રથી—પશ્ચિમ સમુદ્રપર્યત ભરતક્ષેત્રની લંબાઇ ૧૪૪૭૧ નું યોદ પ્રમાણ છે. જ્યારે સમગ્ર પૃથ્વીના એક છેડાથી ખીજા છેડા પર્ય તની (પરિધિની) લંબાઇ લગલા ૨૫૦૦૦ માઇલ પ્રમાણ મનાય છે. પૂર્વ પશ્ચિમ વ્યાસ છલ્ ૨૬ માઇલ અને ઉત્તર–દક્ષિણ વ્યાસ ૭૯૦૦ માઇલ પ્રમાણ છે. એ અપેક્ષાએ વર્ત માનમાં

શાહાયેલ કેશોના ભરતના નીચના વધુ ખંડમાં સમાવેશ કરવા તેમાં કાઇ ખાસ ખાધક હેતુ જ્યાતા નથી.

અમેરીકાદિ પાશ્વાત્ય ક્ષેત્રને મહાવિદેહ ક્ષેત્ર કેમ ન માનવું ?

પ્રશ્ન-તમાએ જણાવ્યું કે પાશ્ચાત્ય દેશાના સમાવેશ દક્ષિણાર્ધ ભરતમાં ગણવા તા આપછે પણ દક્ષિણાર્ધ ભરતમાં છીએ છતાં જ્યારે જોધપુર-અમદાવા-દની અપેક્ષાએ આ દેશમાં સુર્યોદય થાય છે, તે અવસરે અમેરિકા વિગેરે ફ્રસ્ દેશમાં લગભગ-સાંજના ટાઇમ થયેલા હાય છે; એમ ત્યાંથી આવતા વાયરલસ, ટેલીગાફ આદિથી જણાવવામાં આવે છે એટલે અમેરિકાદિ દેશમાં થતું સુર્યો-દય તથા સુર્યાસ્તનું અંતર આ દેશની અપેક્ષાએ ૧૦ કલાકનું પહે છે. (અને તે શાથી પડે છે તે પ્વે જણાવાયું છે) એટલું જ નહિ પણ તે મુજબ ઇંગ્લંક જર્મની વળી ખુદ હિંદુસ્તાનમાં પણ ચાર-ત્રણ-એક કલાકના અંતર અમુક અમુક દેશાશ્રયી પડે છે. અને જૈન શાસ્ત્રોમાં અનેક વખત શ્રવણ થાય છે કે જ્યારે ભરતક્ષેત્રમાં દિન હાય ત્યારે મહાવિદેહક્ષેત્રમાં રાત્રિ હાય છે. અને જ્યારે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં રાત્રિ હાય ત્યારે ભરતક્ષેત્રમાં દિવસ હાય છે. એવા એક્દ્રેશીય સિદ્ધાન્તનું શ્રવણ કરી કાેઇ અર્ધદુરધ એમ પણ કહેવા નાય કે અમેરીકામાં આ દેશની અપેક્ષાએ લગભગ ઉદય–અસ્તના વિપરીત ક્રમ હાઇ ુ તે અમેરિકાને મહાવિદેહ કેમ કહી ન શકાય ? જો કે શાસ્ત્રના રહસ્યને સમ-જનારાઓ તા મહાવિદેહમાં સદાકાળ ચતુર્થ મારા, ખુદ તીર્થ કરના સદ્ભાવ, માક્ષગમનના અવિરહ તેમ જ સ્વાભાવિક શક્તિવંત અહીંના મનુષ્યને ત્યાં જવાની શક્તિના અભાવ વિગેર કારહાથી અમેરીકાને મહાવિદેહનું ઉપનામ આપવાનું સાહસ ખેડતા જ નથી, પણ ઉક્ત અંતર પડે છે તેનું કારણ શું છે ?

ઉત્તર—પ્રથમ જણાવી ગયા તે પ્રમાણે ભરતક્ષેત્રની પૂર્વ સમુદ્રથી-પશ્ચિમ સમુદ્ર પર્યાત લંભાઇ ૧૪૪૭૧ વૃદ્ધ થા. પ્રમાણ છે, વર્તમાનમાં જાહેર તરીકે પ્રગઢ શ્રુપેક્ષા (એક્સિયાથી અમેરીકા સુધીના પાંચે ખડા) પાંચાત્ય દેશાના

સંભાવેશ પણ ભરતના દક્ષિણાઈ વિભાગમાં કાવાનું યુક્તિ મુર્વક આપણે જવાવી ગયા છીએ. ઉચ્ચસ્થાન ઉપર યંત્ર પૂર્વક ગાઠવાએલ ક્રેસ્તો દ્વીપક પારંમમાં પાતાની નજીકના પ્રકાશયાગ્ય ક્ષેત્રમાં પ્રકાશ આપે છે. એ જ દીપક યંત્રના ખલથી એમ એમ આગળ ખસતા જાય છે તેમ તેમ પ્રથમ પ્રકાશિત ક્ષેત્રના અસક વિભાગમાં અધકાર થવા સાથે આગળ આગળના દ્વેત્રમાં પ્રકાશ આપે છે. તે જ પ્રમાણે નિષધપર્વત ઉપર ઉદય પામતા સર્ય પ્રારંભમાં પાતાનાં જેટલાં પ્રકારય ક્ષેત્ર છે તે ક્ષેત્રમાં આવતા નજીકના ભાગને પ્રકાશ આપે છે અર્થાત તે સ્થાતમાં રહેલા મનુષ્યાને સર્યાના પ્રકાશ મળવાથી સુધીદય થયાનું ભાન થાયો છે. મેરૂની પ્રદક્ષિણાના ક્રમે કરતા સૂર્ય જેમ જેમ આગળ આવે છે તેમ તેમ પાછળના ક્ષેત્રામાં અંધકાર થવા સાથે ક્ષેત્ર સંબંધી આગળ આગળના વિલા-ગામાં પ્રકાશ થતા જોવાથી તે વખતે સુર્યોદય થયા તેવા ખ્યાલ આવે છે. (જે . વાત પૂર્વે કહેવાઇ ગઇ) અને એ જ કથનના હિસાબે ભરતક્ષેત્રના અર્ધ વિભા-ગમાં રહેલા પાંચે દેશામાં સુધોદય તેમ જ સુધીસ્તન ૧૨-૧૦ કે આઠ કલાક કિવા ક્રમશ: કલાક અંતર પડે તેમાં કાઇ પણ પ્રકારના વિરાધ આવતા હાય તેમ જણાતું નથી, આ જ વસ્તુને વિશેષ વિચારશું તા ચાક્કસ જણાઇ આવશે કે અમદાવાદ સુંબઇ કે પાલીતાચાદિ કાેઇ પણ વિવક્ષિત એકસ્થાનાશ્રયી દિવ-સનું પ્રમાણ ખાર કલાક તેરકલાક ચાદકલાક કે તેમાંએ ન્યૂનાધિક પણ સહે રહે પરંતુ દક્ષિણાર્ધ ભરતના પૂર્વ છેડા ઉપર જ્યારથી સૂર્યના પ્રકાશ પડ્યો ત્યારથી ઠેઠ પશ્ચિમ સુધીના સૂર્યાસ્તના સમયકાળને ભેગા કરીશું તાે આઠ મહર (અર્થાત્ ૨૪ કલાક) સુધી સમગ્ર ભરતક્ષેત્રના કાઈ પણ વિભાગની અપેક્ષાએ ક્રેમશ: સૂર્યના પ્રકાશનું અસ્તિત્વ હોય તેમાં કાઇ પણ પ્રકારના બાધક હતુ દેખાતા નથી. પૂર્વનિષધની નજીક જગ્યાએથી સૂર્યના ઉદય-દેખાવ થતા હાવાથી અને પશ્ચિમ નિષધની નજીક જાય ત્યારે અદશ્ય થતા હાવાથી તેનું પરિધિ ક્ષેત્ર લગભગ સવાલાખ યાજન પ્રમાણ થાય, ને કલાકના પાંચ હજારના હિસાબે સૂર્યગતિ ગણતાં ચાવીશે કલાક સૂર્ય સમગ્ર ભરતમાં દેખાય તેમાં હરકત નથી. શ્રી મ'ડળ પ્રકરાશ હલ્ વિગેર

७९—पढम पहराइकाला, जंब्दीबम्मि दोसु पासेसु, लब्मंति एग समयं, तहेच सबस्य नरलोए ॥ ६५.॥

(टीका) पढ० । प्रथमप्रहरादिका उदयकालादारम्य रात्रेखतुर्थयामान्त्यकालं यावन्मेरोः समन्ता-रहीरात्रस्य सर्वे कालाः समकालं जम्बूद्वीपे पृथक् पृथक् क्षेत्रे लभ्यन्ते । प्राधना यथा भरते यदा यतः स्थानात् सूर्य उद्वेति तत्पाबात्यानां दूरतराणां लोकानामस्तकालः । उदयम्थानाधोवासिनां जन्मनां मध्यादः, एवं केवाधित् प्रथयप्रहरः, केवाधिद् द्वितीयप्रहरः, केवाधितृतीयः प्रहरः, क्षिन्न्यस्त्र, क्षित्तियः प्रहरः, क्षित्र-न्मध्यसत्र, क्षित्सन्थ्या, एवं विचारणयाऽद्यमहरसम्बन्धी कालः समकं प्राध्यते । तथैव नदलेके सर्वत्र वम्बूद्वीप्रयतमेरोः समन्तात् स्वीप्रमाणनाद्यस्य काल्यंशावनं विन्तस्त्रम् कालार्थः सुगक्षाः સાર્યો માં પણ મે જ કમતના નિશ્ચય માટે અસ્તક્ષેત્રમાં માક પ્રહ્ય સુધી સ્થાના પ્રકાશ હોવાનું જણાવવામાં આવે છે, તે પણ ઉપરની વાતને વધુ પૃષ્ટિ આપે છે. એથી અમેરીકામાં આ ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સ્થેદિય દશ કહાક માંદ્રો થાય છે. કારણ કે સૂર્ય ને પોતાના પ્રકાશ ત્યાં પહેંચાડતાં આપણી અપેક્ષાએ વિલંબ થાય છે, સૂર્ય પોતાના પ્રકાશ વધારમાં વધાર તિચ્છી એણીએ સરત તરફ ૪૭૨૬૩ કે યોળ આપે છે જ્યારે આ પાશ્ચાત્ય દેશા તેથી ઘણા દર—દૂર આવેલા છે. એટલે કે અહીં દિવસ હાય ત્યારે ત્યાં રાત્રિ હાય છે અને ત્યાં રાત્રિ હાય ત્યારે અહીં દિવસ હાય છે. એ કારણથી અમેરીકાને મહાલિદેહ કલ્પવાની મૂર્પાઇ કરવી તે વિચાર શુન્યતા છે. આ વિચારણાને વધુ ન લંખાવતાં અહીં જ સમામ કરીએ છીએ. ફતિ તૃતીયદ્વારપ્રદ્વળા !

४ चारप्ररूपणा [प्रतिमंडले क्षेत्रविभागानुसाररात्रि-दिवसप्ररूपणाः-

सર્વાં મંગ प्रस्ताणा;—ચાશું 'ચારપ્રરૂપણા'નું દ્વાર કહેવાય છે એમાં પ્રથમ સર્વાં મંડળના ૩૧૫૦૮૯ યાં ઘરાવાના દરાવિભાગ કલ્પવા જેથી પ્રત્યેક વિભાગ ૩૧૫૦૮ાા યાં પરિધિ પ્રમાણના હાય, એ દરા ભાગમાંથી ત્રણ ભાગને ઉત્કૃષ્ટ દિવસે એક સૂર્ય પ્રકાશિત કરે છે, જ્યારે બીજો સૂર્ય એની સન્મુખના તેટલા જ પ્રમાણના ત્રણ વિભાગને પ્રકાશિત કરે છે, તેથી સામ-સામી થઇ દ વિભાગમાં દિવસ હાય, બાકી વચ્ચે બબ્બે વિભાગ રહ્યા એમાં (કુલ ચાર વિભાગમાં) રાત્રિ હાય છે, આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ દિવસે દશ વિભાગની વ્યવસ્થા સર્વાં મંડળે થઇ.

હવે સર્વાભ્યા મંડળે જધન્યદિવસ હાય ત્યારે બેઉ સુર્યા સામ-સામી દિશાના અંબે વિભાગને પ્રકાશિત કરે છે, તેથી ચાર વિભાગમાં દિવસ અને શેષ દ્ વિભાગમાં રાત્રિ હોય છે.

આ પ્રરૂપણા ૧૮ મુ૦ દિનમાન હોય ત્યારે સમજવી, ત્યાર પછીના પ્રતિમંડળ પ્રકાશક્ષેત્ર કું ક્ષેત્રથી ઘટે અને જ્યારે તે પ્રમાણે કું થી રાત્રિક્ષેત્ર વધતું જાય, એમ કરતાં સૂર્યો જયારે સર્વળાદ્યમંડળ આવે ત્યારે અને સૂર્યો સર્વબાદ્યમંડળ પરિધિના કું ભાગને દિપ્ત લેશ્યાથી પ્રકાશિત કરે અને શેષ કું ભાગને અંધકારથી વ્યાપ્ત કરે છે એ પ્રમાણે સૂર્યો સર્વબાદ્યમંડળથી પાછા સર્વાભ્યભ્યંડળ આવતાં પ્રકાશ ક્ષેત્રમાં કુમશ: કું ભાગથી વૃદ્ધિ કરે અંધારે અંધકાર ક્ષેત્રમાં કું ભાગની ન્યૂનતા કરે. જેથી ઉક્ત કથન મુજબ સર્વાભ્યભ્યંદ્રભે કું ભાગ દિપ્ત લેશ્યાથી પ્રકાશિત હોય.

આ પ્રમાણે સ્પેનિ પ્રકાશક્ષત્રના કર્શાશની કલ્પના પુષ્કરાધ દીપ સુધી વિચારવી.

मकास्यक्षेत्रनी आकृति संबंधि विचारा-

સર્વા૦ મંડળે રહેલા બન્ને સ્પેનિ આ આતપ-પ્રકાશક્ષેત્રની આકૃતિ ઉંચા મુખવાળાં નાળવાવાળાં પુષ્પના જેવી છે આથી તે મેરૂ તરફ અર્ધવલયા-કાર જેવી રહે છે જ્યારે સમુદ્ર તરફ ગાડાની ઉધીના મૂળ ભાગના આકાર જેવી થાય છે, આથી મેરૂ તરફ સઉકાચાએલી અને સમુદ્રભણી વિસ્તૃત ભાવને પામેલી હોય છે.

आतपक्षेत्रनी लंबार तथा विस्तार; વળી બન્ને (પ્રત્યેક) આકૃતિ મેરૂથી ઉત્તર^૮° અને દક્ષિણ દિશામાં લંગાઇને રહેલી છે પ્રત્યેક આકૃતિની શરૂઆત મેરૂના અન્તભાગથી શરૂ થઇ લવલુસમુદ્ર મધ્યે પૂર્ણતાને પામેલી હાવાથી તેની (મેરૂથી માંડી લવલુસમુદ્રપર્ય તની) લંખાઇ ૭૮૩૩૩૬ યાે૦ છે, આમાંથી દેવળ જંખૂજગતિ સુધીનું ક્ષેત્ર પ્રમાણ ગણીએ તાે ૪૫૦૦૦ યાે૦ થાય અને શેષ ૩૩૩૩૩ યાે૦ લવલુ સમુદ્રમાં પ્રત્યેક આકૃતિનું એક બાજુએ હાેય.

આ પ્રમાણુ જેઓના મતે સૂર્યના પ્રકાશ મેરૂથી પ્રતિવાત પામે છે તેમને _? મતે સમજવું.

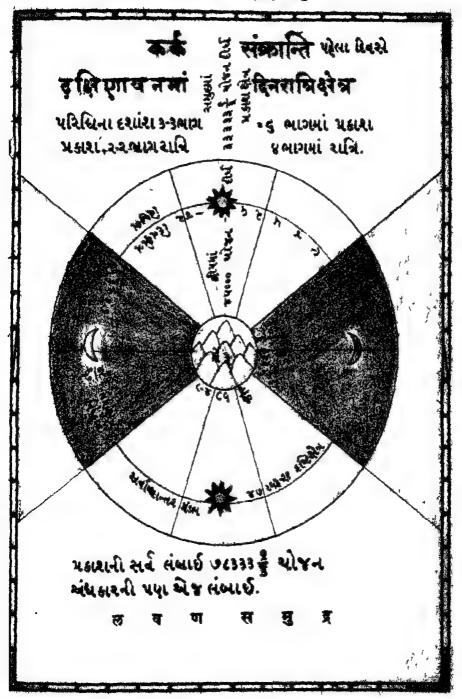
પરંતુ જેઓ, સૂર્ય ના પ્રકાશ પ્રતિઘાત પામતા નથી, પરંતુ મેરૂની મહાન્ ગુફાઓમાં પણ ફેલાય છે તેઓના મતે મેરૂપર્વતથી અર્ધ વિસ્તારવાળી મેરૂની મહાગુફાઓના પાંચહન્નર યાજન સહિત (૪૫૦૦૦+૫૦૦૦) ૪૫ હન્નર યાં૦ ભ્રેળ-વીને ૮૩૩૩૩ ચે યાં૦ તાપક્ષેત્ર પ્રમાણ કહેવું.

આ તાપક્ષેત્ર પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં હાેય ત્યારે તે જ પ્રમાણે લંખાઇ (પ્હાળાઇ)ની વ્યવસ્થા યથાયાેગ્ય વિચારવી.

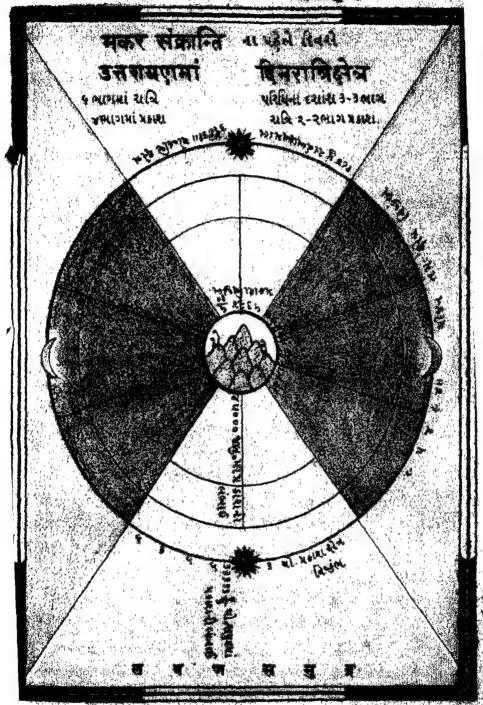
સઘળાય મંડળામાં વિચારતાં તાપક્ષેત્રની લંભાઇ હંમેશાં અવસ્થિત[ા] રહે છે, કારણ કે વિપર્યાસ તા પ્હાળાઇમાં જ પરિધિની વૃદ્ધિ અનુસાર અંદર- પ્રાથ્ય માં હોઇ શકે છે.

૮૦—એટલે કે પ્રત્યેક આકૃતિમાં સૂર્યાંત્રથી દિશા વિચારવી ઘટે છે અર્થાત્ તે તે આકૃતિમાં સૂર્યાને મધ્યબિન્દુ ગણી ઉત્તર–દક્ષિણ લંબાઇ અને પૂર્વ-પશ્ચિમ ગત સર્વત્ર (અબ્યવસ્થિતપણે) પ્હાળાઇ વિચારવાની છે જે ચિત્ર જોવાથી ૨૫૪ જણાઇ આવશે.

૮૧—૫૨ંદ્ર એટલું વિશેષ સમજવું કે જેમ સૂર્ય બહિર્મ ંડળ જતા જય તેમ તાપક્ષેત્ર પ્રથમ માંડળની અપેક્ષાએ પ્રતિમાંડળ ક્રમશઃ દૂર દૂર ખસતું અને લવણ તરફ વધતું જાય પરંતુ તાપક્ષેત્રની લખાઇનું પ્રમાણ તાે અવસ્થિત જ રહે.

॥ सराम्यकारमंदरे संप्रकारकेत्राकृति ॥

व्यानंद प्रेस्न्सावनगरः

श्वातपक्षेत्रकी खोळाइ-चिस्तार: भा तापक्षेत्रकी आधृति मेह पासे अर्ध विस्थाहार केवी खती छावाथी तेनी भेह पासेनी प्रेडाणाई मेहनी परिधिना त्रख्य हशांश (हुई) केटले ४८६६ केटली छाय छे, त्यांथी मांडी इमशः प्रेडाणाधमां विस्तारवाणी थती समुद्र तरइ प्रेडाणाध अन्तर्भ उजनी (सर्वाक्यन्तर) परिधिना त्रख्डशांश केटली (स्४५३६ ये।० क्रुष्ट काजनी) छाय छे.

આ તાપક્ષેત્રની ખન્ને પ્રકારની પ્લાળાઇ (મેરૂ તથા હવલુ સ૦ તરફની) ખનવસ્થિત—અનિશ્ચિત છે કારલું કે દક્ષિણાયનમાં પ્રકાશ ક્ષેત્રમાં ક્રમે ક્રમે હંમેશાં દૃષ્ઠ ભાગ ક્ષેત્ર જેટલી હાનિ થાય છે જ્યારે દક્ષિણાયનની સમાપ્તિ થઇ ઉત્તરાયલુંના આરંભ થતાં પુન: ઘટેલા તેહી જ તાપક્ષેત્રના વિસ્તારમાં પુન: ક્રમશ: દૃષ્ઠ ભાગે વૃદ્ધિ થતી આવે છે અને એથી મૂલ પ્રમાણુ આવીને ઉલું રહે છે. આથી સૂર્ય જ્યારે સર્વભાદ્યમંડળે પ્લાંચ છે ત્યારે દૃષ્ઠ જેટલું ક્ષેત્ર ઘટાહે છે અને પાછા ક્રરી સર્વાભ્યન્તરે આવે ત્યારે પુન: દૃષ્ઠ વધારે છે આ દૃષ્ઠ ક્ષેત્ર ગમનની હાનિ–વૃદ્ધિ દ્ મુહૂર્ત્તમાં ગમન કરી શકાય તેટલી જ હાય છે કારલું કે સાડીત્રીશ મંડળે એક સૂર્ય ૧ મુહૂર્ત્તમાં ગમન કરી શકાય તેટલું ક્ષેત્ર વધારે (ઘટાહે પહ્યુ) છે.

इति आतपक्षेत्राकृतिविचारः।

अंधकारक्षेत्राकृति विचार;—હવે બેઉ સૂર્ય જ્યારે સર્વથી અંદરના— [સર્વાભ્યન્તર] મંડળે દ્વાય ત્યારે અન્ધપુર્વની જેમ પ્રકાશની પાછળ લાગેલા અંધકાર ક્ષેત્રની આકૃતિ પણ ઊર્ધ્વમુખવાળાં પુષ્પના જેવી છે એનું મેરૂથી માંડી લવણ પર્ય-તનું લંબાઇ પ્રમાણ આતપવત્ સમાન હાય છે કારણ કે દિનપતિ સૂર્ય અસ્ત પામે છે ત્યારે (પ્રકાશવત્) મેરૂની ગુફા આદિમાં પણ અંધકાર છવાઇ જેતા હાવાયી આ અંધકાર ક્ષેત્રની આકૃતિ પ્રકાશક્ષેત્રવત્ સમજવી.

એ અંધકાર ક્ષેત્રની સર્વાં મંડેળે પ્લાળાઇ મેરૂની આગળ મેરૂની પરિ-ધિના ્ જેટલી અર્થાત્ ૧૩૨૪ ફર્ફ જેટલી છે, અને લવલુસસુદ્ર તરફ અન્ત-મેં ડેલની પરિધિના ફર્ફ જેટલી અર્થાત્ ૩૩૧૭ યા. ની હાય છે. કારહ્યુ કે સર્વાં મંડેળ ઉત્કૃષ્ટદિને અંધકારક્ષેત્રન્યૂન હાય છે.

મા પ્રમાણુ સર્વાભ્યા માંડળે ઉત્કૃષ્ટદિને કર્કસંક્રાંતિમાં સૂર્યના આતપ તથા માંધકારક્ષેત્રનું સ્વરૂપ કહ્યું. હવે સર્વબાદ્મમાંડળનું કહે છે.

सर्ववाह्यमं प्रक्रपणाः—હવે જ્યારે બન્ને સુર્યો સર્વથી ગ્હારના માંડળ આવે છે ત્યારે તાપક્ષેત્ર અને અધકારક્ષેત્રના આકાર આદિતું સ્વરૂપ તા પૂર્વવત્ (તાપક્ષેત્ર પ્રસંગે કહ્યું તેમજ) સમજવું! કક્ત સમુદ્ર તરફ પ્હાળાઇના પ્રમાણમાં મિત્ર મેટલે સૂર્ય સર્વળાહામાં દળે દૂર મથા તેથી સમુદ્ર હશક આવપ-મેત્રની પ્લાળાઇ સર્વળાહામાં ડળ પરિધિના 👬 જેટલી (૧૩૬૬૩ માન) માને ત્યાંજ અંધકાર ક્ષેત્રની પ્લાળાઇ—અંધકાર વ્યાસ સર્વળાહામાં ડળ પરિધિના 🕉 જેટલી (૯૫૪૯૪૬ ચાર) હાય છે એટલે કે સર્વાર્ગમાં આ અપેક્ષાએ તાપક્ષેત્ર ૧૦ ન્યૂન જ્યારે અંધકાર ક્ષેત્રમાં 🖧 ની વૃદ્ધિ થઇ. इत अंधकाराकृत विचार-

ખ્હારના અને અંદરના મંડળોમાં રહેલા સૂર્યોના તાપક્ષેત્રને અનુસારે આતપ અને અંધકાર ક્ષેત્રની વૃદ્ધિ-હાનિ થાય છે, આથી જ્યારે સૂર્ય સર્વથી અંદરના મંડળે આવે ત્યારે તેઓ નજીક અને તેથી તીવ્ર તેજ—તાપવાળા હોવાથી દિવસના પ્રમાણની વૃદ્ધિ (બ્રીષ્મઋતુઅન્તે ૧૮ મુ૦) થાય છે, તે કારણે અત્ર તીવ્ર તાપ લાગે છે અને તે જ કાળે અંધકાર ક્ષેત્રનું અલ્પત્વ હોવાથી રાત્રિ-માન પણ અલ્પ હોય છે.

વળી અને સુર્યો જ્યારે સર્વ આહામંડળમાં હાય ત્યારે તેઓ ઘણે દ્ર હોવાથી મંદતેજવાળા દેખાય છે, અને અત્ર દિનમાન ટ્રંકુ થાય છે. જ્યારે અંધકાર ક્ષેત્રની વૃદ્ધિ અને તેથી રાત્રિમાન ઘણું વૃદ્ધિવાળું હાય છે, જ્યારે તાપક્ષેત્ર સ્ત્રલ્પ હાય છે અને તેને કારણે તે કાળે જગતમાં હિમ (ઠંડી) પણ પડે છે. [હેમન્ત ઋતુ]

વળી જે મંડળમાં તાપક્ષેત્રના જેટલા વ્યાસ હાય તથા અર્ધ પ્રમાણ પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં સૂર્યના કિરણાના પ્રસાર-ફેલાવા હાય અને તેટલે જ દૂરથી સૂર્ય તે મંડળ નેઇ શકાય, જેમકે સર્વાવમાંડળ સૂર્યો હાય ત્યારે એક સૂર્યાશ્રયી પૂર્વ-પશ્ચિમ કિરણ વિસ્તાર ૪૭૨૬૩ & ચાવ હાય, ઉત્તર-કક્ષિણમાં-મેરૂતરફ ૪૪૮૨૦ યાવ, સમુદ્ર તરફ ૩૩૩૩૩ પાવ અને દ્વીપમાં ૧૮૦ યાવ હાય છે.

એ પ્રમાણે સર્વબાદ્યમંડળે અને સૂર્યો વિચરતા હાય ત્યારે પૂર્વ-પશ્ચિમ કિરણ વિસ્તાર ૩૧૮૩૧ર્ર્ ચાેળ, મેરૂતરફ સમુદ્રમાં ૩૩૦ ચાેળ, દ્વીપની અંદર ૪૫ હજાર ચાેળ, છે અને વળી લવણસમુદ્રમાં શિખા તરફ ૩૩૦૦૩ ર્ફ ચાેળ છે.

इति तिर्थक् किरणविस्तार ॥

અને ઉદ્ય કિરણ વિસ્તાર ૧૦૦ યાં અને અધા-નીચે વિસ્તાર ૧૮૦૦ યાં છે, કારણકે સમભૂતલથી બન્ને સૂર્યો પ્રમાણાંગુલવડે (૧૬૦૦ ગાઉના યાજન પ્રમાણે) ૮૦૦ યાં ઉંચા છે અને સમભૂતલથી પણ એક હજાર યાં જેટલા નીચા- શુમાં અધાગ્રામ આવેલાં છે અને ત્યાં સુધી તે બન્ને સૂર્યોના તાપનાં કિરણા પ્રસરે છે. આથી ૮૦૦ યાં૦ ઉપર અને ૧૦૦૦ યાં૦ નીચના થઈ ૧૮૦૦ યાં૦ ના અધાવિસ્તાર થયા. इत उर्ज अयो किरणक्सतार ॥

भेर असाचे क्षेत्र विशाजवडे हिवस અને રાત્રિની પ્રક્ષ્પણા ચાથા દ્વાર-षेडे કરવા સાથે પ્રાસંગિક આતપ અધકાર આકારાદિકનું પણ સ્વરૂપ કહ્યું.

५ प्रतिमंडळे परिक्षेप-परिधि प्ररूपणाः-

કેાઇપણ મંડળે એક મુહૂર્તમાં સૂર્ય કેટલા યાજન ગતિ કરે તે જાણવા માટે પ્રથમ દરેક મંડળે પરિધિ કાઢવાની રીત જાણવી જોઇએ તા પ્રથમ બન્ને બા**લ્યુનું** લેશું જંબૂદ્ધીપગત ૩૬૦ યાે૦ જે ચરક્ષેત્ર તેને જંબ્દ્ધીપના ૧ લાખ યાે૦ માંથી બાદ કરીએ ત્યારે હ્લ્દ્દેજ૦ યાે૦ આવે. આ સંખ્યાને ત્રિગુણ કરણપદ્ધતિએ પરિધિ કાઢતાં ૩૧૫૦૮૯ યાે૦ ના પરિધિ સર્વાસ્થન્તર મંડળે આવે.

ખાકી રહેલા બીજા મંડળથી લઇને ૧૮૩ મંડળોમાં ઇષ્ટપરાિધ જાણવા પૂર્વે જે મંડળ પરિધિ જાણવા હાય તેની પૂર્વના મંડળ પરિધિ પ્રમાણમાં વ્યવહારનયથી ૧૮ યાેંગ ની વૃદ્ધિ કરવી.

અઢારની વૃદ્ધિ કરવાનું સાન્વર્થપણું એટલા માટે છે કે કાેઇપણુ વિવ-ક્ષિત માંડળોથી કાેઇ પણુ અનન્તર માંડળોનું બન્ને બાજીનું થઈ પ ચાે૦ ૩૫ અંશ ક્ષેત્ર વધવાનું હાેવાથી કેવળ એ વર્ષિત ક્ષેત્રના પરિધિ કાઢીએ ત્યારે ત્રિગુણુ રીતિ પ્રમાણે ૧૭ યાે૦ ૩૮ અંશ આવે પરંતુ વ્યવહાર^{દર} નયથી સુગમતા માટે પરિપૂર્ણ ૧૮ યાે૦ વિવક્ષા રાખી હાલ કાર્ય કરવાનું છે.

આ નિયમ મુજબ સર્વાવ્પરિધિમાં ૧૮ ચાવ ક્ષેપવીએ ત્યારે (કિંચિક્-ન્યૂન) ૩૧૫૧૦૭ ચાવ ના પરિધિ દ્વિતીય મંડળના આવે, ત્રીજ મંડળ પહ્યુ તેજ પ્રમાણે ૧૮ યાવે ક્ષેપવતાં કાંઇક ન્યૂન ૩૧૫૧૨૫ ચાવ આવે.

આ પ્રમાણે ૧૮ યેા૦ ક્ષેપવતા થકાં ઇન્છિતમંડળ પરિધિ વિચારતાં સર્જ-આદ્યામંડળે પેંદ્રાંચલું ત્યારે તે મંડળે ૩૧૮૩૮૫ યેા૦ પરિધિ ૧૮ યેા૦ની વૃદ્ધિએ આવ્યા, નહીંતર વાસ્તવિક રોતે તો ૧૭ યેા૦ ૩૮ અંશ ઉમેરવાના છે અને એ હિસાએ યથાર્થ પરિધિ ૩૧૮૩૧૪ યેા૦ ૩૮ અંશ આવે તથાપિ સુગમતા માટે ૩૧૮૩૧૫ યાં૦ ની વિવક્ષા ગણિતગ્રાએ વિચારવી. इति परिधिनामकपश्चमद्वारप्रस्पण ॥

६ प्रतिमंडळे मुहूर्त्तगतिमान प्ररूपणाः—

એક સૂર્ય કાઇપણ એક મંડળ બે અહારાત્રમાં સમાવ્ત કરે છે (કારણકે

८२ सलरस जोज्याई अद्वतीसं च एगसद्विभागा १७ ३६ । एयंति निच्छएणसंबद्धारेण पुण अद्वारस जोजणाई १८ ॥ १॥

કાઇપણ સ્થાને પરિષ્ઠિ વધવા માત્રથી એક અહારાત્રના ૩૦ સું સંબંધી માનમાં વિષયાસ થતા નથી પરંતુ ક્રમે ક્રમે પરિષ્ઠિ વધવાથી ૬૦ સુ. માં મંડળ પૂર્ણ કરવા સૂર્યની મુહૂર્ત ગતિ પૂર્વ પૂર્વ કરતાં વિશેષ વૃદ્ધિવાળી થતી જાય છે) અને બ વ્યક્કારાત્રનાં મુહુર્તી ६૦ છે તેથી તે તે મંડલના પરિધિ પ્રમાણને સાઠવડે ભાંગી નાંખીએ ત્યારે એક મુહુર્તની ગતિ સ્વત: નીકળી આવે છે એ નિયમ પ્રમાણે સર્વા૦ મંડળના ૩૧૫૦૮૯ યાે૦ ના પરિધિને ૬૦ મુહૂર્તવડે ભાગતાં પરપ૧₹૬ ચાેંંગની ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. ળીજા મંડળના ૩૧૫૧૦૭ ચાેંં પરિધિને ૬૦ સુદુર્તવ કે ભાગતાં પર પ આવે છે એમ પ્રતિમંડલે વૃદ્ધિંગત થતા પરિધિ સાથે ૬૦ વડે ભાગ ચલાવી. મુહર્તગતિમાન પ્રાપ્ત કરતાં સર્વ બાહ્યમંડળે જઇએ ત્યારે તે સર્વ ખાદ્ધ મંડળના (વાસ્તવિક ૩૧૮૩૧૪ યા.-૩૮ અંશ કિન્ત વ્યવ-હારથી) ૩૧૮૩૧૫ ચાેં ના પરિધિ પ્રમાણને ૬૦ વડે ભાગતાં ૫૩૦૫ફિં ચાેં ની સુહુર્તગતિ આવે છે, એ પ્રમાણુ દક્ષિણાયન સમાપ્ત થાય. ત્યારળાદ સર્વળાદ્યામંગ્યો પાછા ફરતા પરિધિની હાનિ થતી હાવાથી અને તેથી મુહર્ત ગતિની પણ ન્યૂનતા થતી હાવાથી અર્વાક મંડળેપ૩૦૪^{૫૭} મુ૦ ગતિમાન હાય, ત્યારપછી ક્રમશ: ઉત્ત-રાયછમાં પાછા આવતાં પૂર્વવત્ મુહર્તગતિમાન વિચારી લેવું. અથવા બીજા મંડળની લઇ બીજી રીતે મુહુર્તગતિમાન લાવવું દ્વાય તા પૂર્વપૂર્વના પ્રત્યેક મંડળના પરિધિમાં ૧૮ ચાેં વૃદ્ધિ થતી હાેવાથી કેવળ ૧૮ ચાેંંગની મહત્વાત કાઢવા ६०વઉ ભાગવા, ૧૮ના ભાગ ન ચાલતા હાવાથી ૧૮×६०=૧૦૮૦ અંશ આવ્યા તેને ૬૦ મુ. ભાગતાં ફુદ્દ પ્રમાણ મુ. ગતિ પ્રતિમંડળે (પૂર્વપૂર્વના મંડળની સુકૂર્ત ગતિમાં) વૃદ્ધિવાળી થાય છે. इति प्रतिसुहूर्तगतिमाननामकषष्ठद्वारप्रह्मणा ।

७ प्रतिमंडळे द्रष्टिपथप्राप्तिप्ररूपणाः---

કાઇપણ મંડળે દૃષ્ટિપથ અંતર કાઢવા પ્રથમ એક દિવસે સૂર્ય કેટલું ક્ષેત્ર પ્રકાશિત કરે તે જાણવું જોઇએ, માટે વિવક્ષિત જે મંડળે દૃષ્ટિપથ કાઢવું હોય તે મંડળે સૂર્યનું જે મુહૂર્ત ગતિમાન હોય તે એકખાનામાં મૂકા, વળી તેજ—ઇન્છિતમંડળ જે દિનમાન વર્તનું હોય તે રકમના મુ૦ ગતિમાન સાથે ગુણાકાર કરવા, જે જવાબ આવે તે સૂર્ય તે મંડળે તેટલા યાજનનું ક્ષેત્ર એક દિવસમાં પ્રકાશિત કરે, હવે અહીં આ એવા એક નિયમ છે કે વિવક્ષિત જે મંડળે સૂર્ય જેટલું ક્ષેત્ર પ્રકાશિત કરે તેથી ખરાબર અર્ધક્ષેત્ર પ્રમાણ દૂર રહેલા મનુષ્યાને જેમકે સર્વાલ્ય૦મંડળે સૂર્યની મુ૦ ગતિ પરપ૧રૄદ્ધ ચેા૦ છે અને દિનમાન ૧૮

॥ जम्बुद्वीप अने लवणसमुद्रवर्ति-चन्द्रोनां १५ मंडलो ॥ [गा. ८६, ९०. पृ. २८६] 👚 [मं. आकृति मं. १०] ₹. था आकृतिमां मेरनी पूर्व दिशाए रहेलो अन्द्र सर्वाध्यन्तर मेडलेथी नीकली पिक्समां सर्व-बाह्यमंडले पहाँचे छे, वे काळा वर्णनां मंडलीबी स्पष्ट छे. अने मेरुनी पश्चिम दिशाए रहेली सूर्य पण सर्वाभ्यन्तरमंथलेथी नीकळीने पूर्वमां सर्ववाह्य मंडले पहोंचे के, के लाल वर्णना मंडलथी स्पष्ट के. वजे चन्द्रनां मंडलो साथे ज बताम्या होवाची मंडलान्तर ३५ यो. ३० हुं समज्ञुं, प्रत्येक मंडलो बेबडी लाइनथी बताच्या छे. स्पष्टता माटे बच्चे बन्द्रना मंडल रंगी जुदा कर्यी ब

મુક વર્ત છે, અન્ને રકમના) બુલાકાર કરવાથી હજપર દ્ર્યું ટેં ચાર તું તાપક્ષેત્ર અથવા ઉદય— અસ્ત વચ્ચેતું (મંડળશ્રેલ્લિએ) અંતર કર્કસંકાતિના દિવસાએ પ્રાપ્ત થાય. હવે તેનું અર્ધ કરીએ ત્યારે સર્ય-દર્શિગાંચર

સવાર મુરુ	ald the
પરપ ૧	રહ ભાગ
×१८	×9C
४२००८	232
પરપ૧×ૂ	₹6×
<u>६४५१८</u> थे।०	<u> ૬૦)પ૨૨(૮ચેા૦ ^{ફૂટુ} ભાગ.</u>
< , \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ 	860
લ્૪૫૨૬ યાં૦ ર્ડ ફે અંતર	४२
_	

થાય એટલે કાઇપણ મંડળે સૂર્ય અર્ધા દિવસવડે (હુ મુ૦) જેટલા ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે તેટલા ક્ષેત્રના લોકોને સૂર્ય તેટલા દ્વરથી દિષ્ટિગાચર થાય છે અને વળી તેટલે જ દ્વરથી અસ્તપણે દેખાય છે. [૯×૫૨૫૧₹६=૪૭૨૬૩₹] ૪૭૨૬૩₹ ચાં૦ નું દ્રષ્ટિપથ અંતર સર્વા૦મંડળે હોય.

સર્વાભ્યન્તરથી બીજા મંડળમાં દ્રષ્ટિપથ અંતર ૪૭૧૭૯ ચાં મુ અને ફેર્ફ અર્ધાત્ લગભગ ૪૭૧૭૯ ફેર્ફ ચાં રહે છે, આથી સર્વાગમંડળના દ્રષ્ટિપથ માન-માંથી લગભગ ૮૪ ફેર્ફ ફેર્ફ ચાં ની હાનિ થઈ. આ શાધ્યરાશિની હાનિ પ્રાય: પ્રતિમંડળ કરવાની છે, (પરંતુ પ્રાય: શબ્દથી વિશેષ એ સમજવું જે આગળના મંડળોમાં ક્રમે ક્વચિત્ ૮૪–૮૫ ચાં , છેવં ના મંડળોમાં કર્યો કર્યો વળી ૮૫; તેથી પણ કિંચિત્ અધિક હાનિ કરવી) એ પ્રમાણે ત્રીજા મંડળમાં તે શાધ્ય-રાશિની હાનિ થતાં ૪૭૦૮૬ ફેર્ફ – ફર્ફ તે ત્રીજા મંડળનું દ્રષ્ટિપથ અંતર સમજવું, એમ ઉજ્ર આગ્નાય પ્રમાણે પ્રતિમંડળ દ્રષ્ટિપથ કાઢતાં સર્વાન્ત્યમંડળ ૩૧૮૩૧ ફેર્ફ ચાં નું દ્રષ્ટિપથ પ્રમાણ પ્રાપ્ત થશે.

સર્વ બાહાથી પાછા કરતા ગણિતના હિસાએ પૂર્વે દક્ષિણાયનમાં જે શોધ્ય-રાશિની હાનિ કરતા હતા તેને બદલે હવે ઉત્તરાયભુમાં તે રાશિની પ્રતિ-મંડળે વૃદ્ધિ કરતા જવી (અહીં પણ વિપરીત ક્રમે સાધિક ૮૫–૮૪–૮૩ રેક યાં૦ ની રીતીએ એ સર્વાભ્યન્તર મંડળ પર્યન્ત સ્વયં વિચારી લેવું.) એ નિયમ મુજબ સર્વ બાહ્યથી અર્વાક્ર મંડળે ૩૧૯૧૧ કૃષ્ટ યાં૦ થી સૂર્ય દેખાય છે, એ હિતીય મંડળના માનમાં ૮૫ ર્ફ્ડ - રેક યાં૦ ઉમેરતાં ૩૨૦૦૧ કૃષ્ટ - રેક યાં૦ આવશે, એમ સર્વાભ્યન્તર મંડળ સુધી વિચારવું દતિ દ્રષ્ટિ વચાનમક્સમમદાદપ્રભ્રમા ॥

આ ખનને સુધી ઉદયાસ્ત સમયે હજારા યોજન દ્વર છતાં એમના બિમ્બાના તેજના પ્રતિઘાત થતા હાવાથી સુખેથી એઇ શકાય છે તેથી જાણે નજીકમાં હાય તેવા દેખાય છે, વળી મધ્યાહ્ને માત્ર ૮૦૦ યાં૦ દ્વર છતાં તેમના વિસ્તરી રહેલા તીન કિરણોને લઇને દુ:ખે એઇ શકાતા હાવાથી નજીક છતાં ઘણા દ્વર હાય તેમ લાગે છે અને વળી દ્વર હાવાથી જ અન્ને ઉદયાસ્ત-

કાળ પૃથ્વીને અડી રહેલા હાય તેમ અને મધ્યા**લ** સમયે આકાશના અશ્વ-ભાગમાં રહેલા હાય તેમ દેખાય છે.

અહીંઆ કાઇને શંકા થાય કે-ખન્ને સુર્યો ઉદયાસ્ત સમયે હજારા યાજન (૪૭૨૬૩૬ ચા.) દ્વર છતાં જાણું આપણી નજીકમાં જ ઉદયને પામતા હોય તેમ ક્રેમ દેખાય છે? અને વળી મધ્યાહ્ને ઉપર આવતાં માત્ર ૮૦૦ યાેગ જેટલા જ ઉચે છતાં અહુ દ્વરસ્થ જેવા કેમ દેખાય છે?

તે પ્રશ્નના ખુલાસામાં જણાવવાનું જે ઉદય અને અસ્તકાળ વખતે સૂર્યો (૪૭૨૬૩ રેંકે યા.) (જોનારના સ્થાનની અપેક્ષાએ) ઘણુ દ્રર ગએલા હાય છે, એમ દ્રરત્વને લઇને જ તેમના બિમ્બાના તેજના પ્રતિઘાત થાય છે, તેથી જાણું એઓ નજીકમાં હાય એવા ભાસ થાય છે અને તેથી સુખર્થા જોઇ શકાય છે.

અને વળી મધ્યાન્કે (જોનારને પડતી પ્રતીતિની અપેક્ષાએ) નજીક હાઇને એઓના વિસ્તારવંત કિરણાના સામીપ્યને લઇને દુ: ખેથી જોઇ શકાતા હાવાથી (નજીક હાવા છતાં) દૂર રહેલા હાય તેમ દેખાય છે.

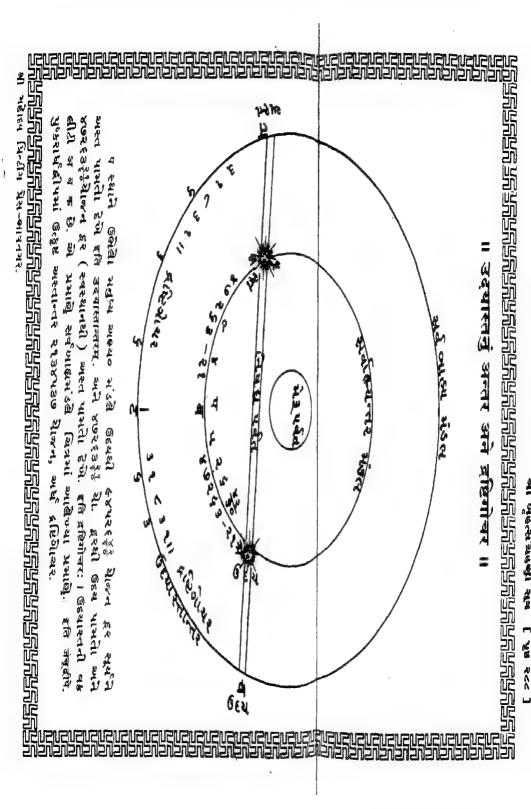
જેમ કાઇ એક દેદીપ્યમાન દીપક આપણી દરિ પાસે હાય છતાં તે દુ: ખેશી જોઇ શકાય પણ દ્વર હાય તા તેજ દીપક સુખેશી જોઇ શકાય, તેવી રીતે યથાયાગ્ય વિચારલું ઘટે.

અને દૂર હાેવાથી જ એએા ખન્ને ઉદય-અસ્તકાળે^ત પૃથ્વીને અડી રહેલા

૮૩ ઇતરા 'मत्स्यपुराणदि ' અન્થામાં –સૂર્યુ પશ્ચિમ સમુદ્ર તરફ અસ્તાચલે અસ્ત થાય છે તે જ સ્થાને અધઃસ્થાને ઉતરી પાતાલમાં પ્રવશી, પાતાળમાં ને પાતાળમાં જ પુનઃ પાધું પૂર્વિદશા તરફ ગમન કરી પૂર્વ સમુદ્રે ઉદય પામે છે⊸આ પ્રમાણે તેઓ જે આશ-યથી કથન કરે છે તે કેવળ અસત્ય કલ્પનામાત્ર છે.

કારહ્યુંકે દ્રષ્ટિના સ્વભાવથી અથવા દર્ષિના દાષથી આપણું ચક્ષુવહે ૪૭૨૬૩ યાં જ્રું લાગ પ્રમાહ્યુંથી વિશેષે દૂર ગયેલા સૂર્યને અથવા તેના પ્રકાશને જોઇ શકવાને અસ-મર્થ છીએ અને એ શક્તિના અભાવે સૂર્ય ન દેખવાથી સૂર્યાસ્ત થયા એમ કથન કરીએ છીએ, વસ્તુતઃ તે સૂર્યાસ્ત નથી પરંતુ આપણી દ્રષ્ટિના તેજનું અસ્તપહ્યું છે. કારહ્યુંક સૂર્ય આપણને જે સ્થાને અસ્ત સ્વરૂપે દેખાણા ત્યાંથી દૂરદૂર ક્ષેત્રામાં તેજ સૂર્યના પ્રકાશ તા જ્ય છે, એ કંઇ છુપાઇ જતા નથી.

જો આપણે કાઇપણ શક્તિદારા કાઇપણ વ્યક્તિને સર્યાસ્ત સ્થાને માકલીએ તો સૂર્ય ભરતની અપેક્ષાના અસ્તસ્થાનથી દૂર ગયેલો અને તેટલા જ ઉચા હશે, અથવા રેડીએ! અચવા ટેલીફાનદારા જે વખતે અહીં સૂર્યાસ્ત થાય તે અવસર અમેરિકા યા મુરાપમાં પુછાવીએ તો 'અમારે ત્યાં હજા અમુક કલાક જ દિવસ ચઢવો છે' તેવા સ્પષ્ટ સમાચાર મળશે. ક્રાઇપણ વસ્તુ દૂરવર્તી થાય એથી દેખનારને ઘણી દૂર અને અધારથાને— લૂલાએ સ્પર્શી ન હોય ! એવી દેખાય, એ પ્રમાણે દેખાવવાના હેત્રરૂપ હષ્ટિદાયના

વાર્ય માત્ર મારા છે, અને સમ્માન્કે નજીક માનવાથી જ માકાશના મધ્યમાંથી એક્સા ત હાય તેમ માપણી દક્ષિમાં દેખાય છે.

મા પ્રમા**લું** યથામતિ સૂર્યમાંડળ સંગંધી સંક્ષિપ્ત અધિકાર ક**હો**.

।। इति सूर्यमंडलाधिकारः ॥

॥ अथ श्री चन्द्रमण्डलाधिकारः पारम्यते ॥

પ્વે સૂર્ય મથડલા ધિકારમાં સૂર્ય મંડલોના સર્વ આગ્નાય કહેવામાં આવ્યો, હવે ચન્દ્રમાના મંડળ સંગ'થી જે અવસ્થિત આગ્નાય છે તેના જ અધિકાર કહેવાય છે.

॥ स्यैनंडख्यी चन्द्रमंडळतुं भिन्नपणुं ॥

ચન્દ્ર તથા સૂર્યના મંડલામાં માટા તફાવત રહેલા છે કારણકે સૂર્યના ૧૮૪ માં કળા છે અને તેમાં ૧૧૯ મંડળા જં ખૂદ્રીપમાં પહે છે અને દેપ લવલુસસુદ્રમાં પડે છે. જ્યારે ચન્દ્રનાં માત્ર ૧૫ મંડળા છે અને તેમાં ૧૦ મંડળા લવલુ-સસુદ્રવર્તી અને ૫ મંડળા જં ખૂદ્રીપવર્તી છે, આથી તેઓના મંડળાનું પરસ્પર અન્તર—પરસ્પર અબાધાદિ સર્વ વિશેષે તફાવતવાળું છે, ચન્દ્રની ગતિ મન્દ્ર હોવાથી ચન્દ્ર પાતાના મંડળ દૂર દૂરવર્તી અંતરે કરતા જાય છે. જ્યારે સૂર્ય

કારછે થતી ^૧વિભ્રમતાથી તે વાતને સત્યાંશપણે કૃદરતના નિયમથી પણ વિરૃદ્ધ કરી લેવી કે સૂર્ય જમીનમાં ઉતરી ગયો, સમુદ્રે પેસી ગયો અસ્ત પામ્યો, (ઇત્યાદિ) તે તો પ્રાપ્ત અને વિચારશીલ પુરૂષો માટે બિલકુલ અનુચિત છે. જો દૂર દેખાતી વસ્તુ-માં ઉક્ત કલ્પના કરશું તો તો સમુદ્રમાં પ્રયાણ કરી રહેલી સ્ટીમર જ્યારે લણી દૂરવર્તી થાય છે ત્યારે આપણે દેખી શકતા નથી તો તેથી શું તે સ્ટીમર સમુદ્રમાં પેસી ગઇ ! શુંદ્રી ગઇ ! એમ માન્યતા કરાશે ખરી ! હરગીજ નિક્દ, વળી દૂર દેખાતા વાદળાં મા દૂરત્વના કારણે આપણી દ્રષ્ટિ સ્વભાવ ભૂસ્પર્શ કરતા દેખીએ છીએ તો શું લણા ઉચા એવા વાદળાઓ ભૂસાથે સ્પર્શલા હશે ખરા ! અર્થાત્ નિક્દ જ. તો પછી આવા ઘણા દૂરતે અંતર રહેલા સૂર્ય માટે તેમ દેખાય અને તેથી તેવી કલ્પના કરવી એ તદન અયોગ્ય છે. આ પ્રમાણે ઉક્ત જે માન્યતા એ તેઓની તદ્દન કલ્પનામાત્ર છે અને તે સત્યાંશથી ધણી જ દૂરવર્તી છે, શાસ્ત્રથી વિપરીત છે એટલું જ નિક્ષ પરન્તુ યુક્તિથી પણ અયોગ્ય છે.

૧ જેમ કાઇએક ગામનાં તાડ જેવા ઉંચા શક્ષાને (અથવા કોઇ માણસન) માત્ર બે ચાર માઉ દૂરથી જોઇએ છાએ છતાં તે રક્ષાના કેવળ ઉપરના જ લાગ સહજ દેખાય છે અને જાણે તે જમાનને અડકચા તેમ ભાસ થાય છે. પરંતુ ત્યાં તા સ્વસ્વરૂપમાં જ હાય છે. તેમ અહીં પણ વિચારતું જરૂર યાત્ર્ય છે.

अधिकातिमाणे। केमाथी ચેતાના અંડળા સમીયનહીં હકતો અમ છે होत्री लेखी સંખ્યા પણ વધારે થવા નાય છે ઉક્રત સ્વરૂપ વિગેર વિષયના પ્રમાલ ક્રાઈ-મંડળાપિકાર વાંચવાથી સ્વયં આવે તેમ છે.

१ चन्द्रमंडलाना चारक्षेत्रप्रसामस्य

ચન્દ્ર તથા સૂર્યાનું ચારશેત્ર સરખું સેટલે પુરવ રોા કૃંદ ભાગ પ્રમાણનું છે, કેક્ત પ્રમાણ કાઢવાની પદ્ધતિ, મંડળ સંખ્યા અને અંતર પ્રમાણના તફાવતને મળી અંકની મપેક્ષાએ જ જીતી છે, હવે કેવી રીતે ચારશેત્રમાન કાઢનું તે જણાવે છે.

ચન્દ્રના એક મંડળથી બીજા મંડળનું અંતર ૩૫ યેા૦ એક યોજ-નના એકસફીયા ૩૦ ભાગ અને એકસફીયા એક ભાગના ૭ ભાગ કરીએ તેમાંના ૪ ભાગ જેટલું છે (૩૫ યેા૦ કું કું લાગ), હવે ચન્દ્રનાં મંડળ ૧૫ છે, પરંતુ આપણે પ્રથમ તેઓના આંતરાનું પ્રમાણ કાઢલું હાવાથી પાંચ આંગલીના અથવા હતી ચણેલી પાંચ ભિત્તીનાં આંતરાં તા ચાર જ થાય તેમ આ ૧૫ મંડળાનાં આંતરા થાદ થાય છે, એ આંતરાનું માપ કાઢવા ચાદ અંતર સંખ્યાની સાથે અંતર પ્રમાણના ગુણાકાર કરવા.

> ૧૪ અંતર ×૩૫ ચાે૦ ૪૯૦ ચાે૦ આ્લ્યા.

એકસફીયા ૩૦ લાગ ઉપર છે તેથી તેના યાજન કરવા ૧૪ તેને ગુણ્યા એકસફીયા-×૩૦ લા. ૪૨૦ એકસફીયા લાગા આવ્યા.

એક ચાજનના એકસફીયા ૭ ભાગના ૪ ભાગ તેના ચાજન લાવવા પ્રથમ ×૧૪ પર સાલીયા ભાગા આવ્યા.

ગ્ર્મા પર ભાગના ૬૧ ફીયા ભાગ પ્રમાણ લાવવા ૭)પર(૮ એક ચાે.ના ૬૧ફીયા-પર િભાગ નીકળ્યા.

પૂર્વે આવેલા ૬૧ ફીયા ૪૨૦ ભાગમાં +૮ ®મેરતાં ૪૨૮ ભાગ એકસફીયા આવ્યા તેના યોજન કાઢવા માટે ૬૧)૪૨૮(૭ ૪૨૭ =૭ ચેા. _{દૃ}ૃ ચેા. ભાગ આવ્યા. ૦૦૧ અંશ શેષ

स्य मानेता ४०० मानेनमा

+ ૭૬૬ ભાગ ઉમેરવાથી ૪૯૭૬૬ થા. ભાટલું ૧૪ માંતરાતું ચન્દ્રમંડળ સ્પર્શતા રહિત ભૂમિક્ષેત્ર પ્રમાણ માન્યું.

હેવે ચંન્દ્ર મંડળા ઉક્તક્ષેત્ર પ્રમાણમાં પંદર વાર પઉ છે-આથી ૧૫ વૉર વિશ્વાન વિસ્તાર જેટલી જગ્યા એક દર રાકાય છે ત્યારે એ વિમાનની એક આહનાને અંગે કહેવાતાં મંડળાનું પ્રમાણ કાઢીએ.

ચન્દ્રનું વિમાન એક યાજનનાં એક્સફીયા પર ભાગનું હાવાથી પર્×૧૫=૮૪૦ એ એક્સફીયા ભાગ આવ્યા, તેના યોજન કાઢવા માટે દર્૧ વઢ ૮૪૦ ને ભાગ આપવા, દ૧)૮૪૦(૧૩ યોજન

> ह<u>9</u> २३० १८३ ४७ साम शेष र**हा**।

પૂર્વે આવેલા ચોદ આંતરાતું પ્રમાણ ૪૯૭ ચેંા અને એકસફીયા ૧ અંશ ઉપર આવેલા તે, તેમાં વિમાન વિષ્કમ્લના ૧૩ ચેદ અને એકસફિયા ૪૭ ભાગ શેષ રહ્યા તે પ૧૦ ચેદ અને— કૂદ્દ ભાગતું ચન્દ્ર ચારક્ષેત્ર આવેલું,

॥ इति बन्द्रचारक्षेत्रम् ॥

चन्द्रमंडळचारक्षेत्रप्रमाणे उपायान्तरमः—

ગણિતની અનેક રીતિ કોંધાથી એક જ પ્રમાણ જુદી **જુદી રીતિએ ક્ષાવી** શકાય છે, પ્રથમ એંક્સફ્રીયા તેમજ સાતીયા ભાગાના ચાજન કાઢીને ચારક્ષેત્રનું પ્રમાણ જણાવ્યું. હવે યોજનના સાતીયા ભાગા કાઢીને ચારક્ષેત્રનું પ્રમાણ જણવાની બીજી રીત અતાવવવામાં આવે છે.

ચન્દ્રમંડળાનું અંતર ૩૫ યાં૦ ૩૦નું ભાગ કાવાથી પ્રથમ એ એક જ અંતર પ્રમાણના સાલીયા ભાગ કરવા ૩૦ એકસફીયા ભાગોને સાતે ગુણી ચાર ભાગ ઉપરના ઉમેરતાં ૨૧૪ સાલીયા ભાગ આવે, ૩૫ ચાજનના એક-સફીયા ભાગો બનાવવા સાર્ ૩૫×૬૧=૨૧૩૫ અંશા એકસફીયા આવ્યા તે અંશાના ૬૧ફીયા સાલીયા (સાત) ભાગા કરવા માટે પુન: સાતે ગુણતાં ૧૪૯૪૫ માશા આવે તેમાં પૂર્વના ૨૧૪ સાલીયા ભાગા ઉમેરતાં કુલ ૧૫૧૫૯ એટલા સાલીયા ગૂર્ણિભાગ–મંતિભાગા આવ્યા, આ એક જ મંડલાંતરના માલ્યા.

ચોદ મંડળાંતરના કાઢવા સારૂ તે ^{૮૪}૧૫૧૫૯ ચૂ**ર્ણિલાએને ચોદે ગ્રાયુવા**થી કુલ ૨૧૨૨૬ પ્રતિભાગા આવ્યા.

ાદ હવે મંડળા પંદર હાવાથી ૧૫ મંડળ સંખંધી વિમાન વિસ્તારના પ્રતિભાગા કરવા માટે વિમાન-અથવા મંડળની એકસઠ્ઠીયા પદ ભાગની પ્હાળાઇને સાતે **ગુણીએ** એટલે ૩૯૨ ભાગ આવે. તે પંદરવાર કાઢવાના હાવાથી ૩૯૨×૧પ≔પ૮૮૦ પ્રતિ-ભાગા વિમાન વિસ્તારના આવ્યા, પૂર્વના ચાંદ આંતરાના ૨૧૨૨૨૬ જે ચૂર્લિ-

૮૪ ઉતરતી ભાંજણી પ્રમાણે આ રીતે કરવું—

```
પ્રતિ∘
                       ભાગ
                   - ૩૦ - ૪ એક મંડળ અંતર
               34
             २१•×
             ર૧૭૫ ભાગ
             ર૧૬૫ ભાગ
            ૧૫૧૫૫ સાતીયા ભાગા
               +૪ ઉપરના ઉમેરતાં
       કલ ૧૫૧૫૯ સાલીયા ભાગ આવે
 ૧૫૧૫૯ એક આંતરાના ચૂર્ણિ વિભાગ તેની સાથે
   ×૧૪ મંડળની અંતર સંખ્યાવડે ગુણતાં
ર૧૨૨૨૬ પ્રતિભાગ
                             એક યાજનના
               ઉમેર્યા
                                 પક ભાગના મંડળ પ્રમાસને
ર૧૮૧૦૬ એક દર પ્રતિભાગા આવ્યા ×૭ ભાગ
                                <del>ઢંદર</del> તેને
                                ×૧૫ મંડળ ગ્રુણ્યા
```

પેટ્રેટ પ્રતિભાગ

ર૧૮૧૦૬ અા ભાગા સાતીયા હેાવાથી ુ છ)ર૧૮૧૦૬(૩૧૧૫૮ એકસફ્રીયા ભાગા થયા. તેના યાજન કરવા માટે

ભાગા તેમાં આ પંદર મંડલ વિસ્તારના આવેલા કુલ ૧૮૮૮૦ પ્રતિભાગા ઉમે-રતાં ૨૧૮૧૦૬ સર્વક્ષેત્રના સાતીયા ભાગા આવ્યા તેના એકસફીયા ભાગા કરવા માટે સાતવે ભાગ આપતાં ૩૧૧૫ આવ્યા, તેના યાજન કરવા માટે ६૧ફે ભાગી નાંખતાં કુલ ચન્દ્રનું જે ૫૧૦ યાં૦ ૪૮ ભાગનું ચારક્ષેત્ર કહ્યું છે તે આવી રહેશે. इति चारकेत्रप्रक्रपणा ॥ १॥

२ चन्द्रमंडलानां अन्तरनिःस्सारण रीतिः-

પ્રથમ ૫૧૦ યેા૦ ફેર્ફ ભાગનું જે ચારક્ષેત્ર તેના એકસફીયા ભાગા કરી જે સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય તેમાંથી, ચન્દ્રનાં મંડલ ૧૫ હાવાથી પંદરવાર વિમાન વિસ્તારના એકસફીયા ભાગા કરી પ્વેક્તિ ચારક્ષેત્ર પ્રમાણુમાંથી બાદ કરતાં જે સંખ્યા શ્રેય રહે તે કેવળ અંતરક્ષેત્રની (ક્ષેત્રાંશ ગણુત્રી) આવી સમજવી, એ અંતરક્ષેત્ર–ક્ષેત્રાંશ સંખ્યાને પ્રત્યેક મંડળનું અંતર કાઢવા ૧૪ વડે લાંગી પ્રાપ્ત થયેલ જે સંખ્યા તેના યોજન કરવા, જેથી પ્રત્યેક મંડળનું અંતર પ્રમાણ પ્રાપ્ત થશે, તથાદિ

પ૧૦ ચાે૦ × ૧૧ = ૩૧૧૦ + ૪૮ અંશ ઉમેરતાં **૩૧૧૫૮ એકસફીયા ભાગા** આવ્યા. હવે ૧૫ મંડલ વિસ્તારના કુલ ભાગા કરવા ૫૧ × ૧૫ = ૮૪૦ તે ૩૧૧૫૮ માંથી

૧૪)303૧૮(૨૧૬૫ ભાગ=૨૧૬૫¥ ભાગ આબ્યા,

રેટ રેક કરે હેર હેર હેર પ્રતિભાગા કાઢવા માટે:— ૧)૨૧૬૫/૧૫ શાજ

ચાજન કાઢવા માટે:— ૬૧)ર૧૬૫(૩૫ યાજન

923 334

જવાળ આવ્યા. 30 ભાગ.

૩૫ ચાેo ટ્રેર ભાગ પ્રમાણ

ચાેં ભાગ ૩૫- દુવ હું ભાગ (૩૫ ચાેં ૩૦૬)

अन्तर्अकाणमानिः-अन्यरीत्याः--

પૂર્વામાં ૧૫ મંડળના કુલ વિસ્તાર કાઢવા માટે એક મંડળના એકસફીયા પદ લાળના વિસ્તાર! તો ૧૫ મંડળના કેટલા ? એ પ્રમાણ ત્રિરાશ કરતાં જેવાં માટે યોજન કાઢવા પૂર્વક ૧૩ થાં ફ્રિંગ લાગ આવે, તે પૂર્વે કર્વાં પ૧૦ થાં ફ્રેંગ સમસ્ત મંડળક્ષેત્રના વિસ્તારમાંથી ખાદ કરતાં ૪૯૭ ફ્ર્ફ્ફ્યોં થાંદ અંતરાના (મંડળરહિત કેવળ) કુલ વિસ્તાર આવે, હવે પ્રત્યોક મંડળના વિસ્તાર લાવવા માટે ૪૯૭ ફ્રફ્ફ્યોજનની સંખ્યાને ૧૪ અંતરવડે લાંગી નાંખતાં પૂર્ણ ૩૫ યાં અને ૩૦૬ એકસફાંશ લાગો આવે. તે આ પ્રમાણે:— એક મંડળ વિસ્તાર પ્રમાણ એકસફાંયા પદ લાગ તેને

×૧૫ ૨૮૦ ૫૬× ——ચોજન કરવા. ૬૧)૮૪૦(૧૩ ચાં૦ દેર્ય પંદર મંડળક્ષેત્ર વિસ્તાર. <u>૬૧</u> ૨૩૦ ૧૮૩ ૦૪૭

યાેં ભાગ

તે ૫૧૦-૪૮ માંથી

ષ્૧૩–૪૭ અાદ કરતાં

૪૯૭-૧ = ૪૯૭ દુ૧ ભાગ ચાદ અંતરના કુલ વિસ્તાર, પ્રત્યેક અંતર પ્રમાણ લાવવા.

૧૪)૪૯૭(૩૫ યેા૦

४२

99

oo યાેં શેષ. તેના એકસઠ્ઠીયા ભાગા કરવા:

×ŧ٩

૪૨૭ ભાગ આવ્યા. એમાં પૂર્વ ૧ એકસફીયા ભાગ આવેલ છે તે ઉમેરતાં...

+9

हरेट इस अंश आव्या ते प्रत्येक आंतरमां व्हें थी सेवा माटे.

૧૪)૪૨૮(૩૦ ભાગ એકસઠ્ઠીયા.

<u>४२</u>

ં છેટ રોધ.

યાે ભાગ-પ્રતિભાગ.

એટલે કુલ ૩૫-^{ફુકુ} – ^{કૂ} ભાગ એક અંતરક્ષેત્ર પ્રમાણ માન્યું.

इति मंतर्क्षेत्रममाने द्वितीया प्रकृपना॥

क्षा जैन्द्र अभन्ति अन [outli. co, ys. ser]

॥ चंद्रमंडल अने मंडलना आंतरा ॥ (चित्र नं. १)

42 मंडब १५, न्यांतरा १४

पर्वत 뷕

च्मेटले आ भंडल लीटीच्या पृङ्गे थे। लाडी काध्युवी. भसता न्य छे. 3'4 3c यंद्र पण्ड असी आह्ममंडल पृष्टु अतिभाग की भंडलधी मंदल्ल अन्तर क्री अ नीचेनी (C) 127 en ,est લીટી પ્રમાણ H 36 6⁴.2⁵ 101,100 **14** W **W** ユルド

Ç!

श्री महोहम प्रिन्धींग प्रेस-नायनगर 南下とは中人と様子とと他下のと他下のものとものと他下のと他下のと他下のと他下のと他下のと母

किसामां आसी. देने 'अणाधा' (विषय) उद्देवामां आहे हे सूर्यमं देने किसामां अपनी. देने 'अणाधा' (विषय) उद्देवामां आहे हे सूर्यमं देने विषय उणाधा अध्य अधारती है. क्षेमां अथ्य भेदनी अभैद्धाले हा सवाधा, शिल्ल भेदनी अपेक्षाओं प्रत्येक मंद्रळ अवाधा, श्रील अतिन में बहुत्यं परस्पर अवाधा क्षेम अध्य प्रधारती है, क्षेमां प्रथम 'क्षीयधीनाधा' उद्देवाय है.

३-मेरोधन्द्रमंडल-अबाघा प्ररूपणाः--

मेहं प्रतीत्य शोषतोऽबाधानिरूपणमु:-१

સૂર્યમાં ડળવત અન્દ્રમાં ડળોતું વ્યાંતર મેરૂપર્વતથી ચારે**બાન્યુસ ચોલ્યા** ૪૪૮૨૦ યોજન દૂર હાય છે, એ સર્વવ્યાખ્યા સૂર્યમાં **ડલનો એલ્વત: સાબાધા** પ્રસંગ કહી છે તે પ્રમાણે વિચારી લેવી. **દતિ ओઘતો ક્લાયા**.

मेरं प्रतीत्य प्रतिमण्डळमबाधाः-२

ઉપર જે અળાધા કહેવામાં આવી તે મેરૂ અને સર્જાલ્યન્તરમાં કળ વચ્ચેની કહી, કારણકે તે માંડળથી અર્વાક (મેરૂ તરફ) હવે એક માંડળ હોતું નથી. સર્વાલ્યન્તરમાંડળ પછીના (અર્થાત ખીજા) માંડળ સુધીમાં જતાં કહે યોગ અને ૨૫૬ ભાગ પ્રમાણ અંતર ક્ષેત્ર વધે છે. કારણકે કેવળ અંતરક્ષેત્ર ૩૫ યેાગ ૩૦ ભાગા ભાગાનું તેમાં પ્રથમ માંડળવિમાન વિસ્તાર અંતર્ગત લેવાના હોવાથી પદ ભાગ ઉકત અંતર પ્રમાણમાં ભેળવતાં ૩૬ યેાગ એક-સફીયા ૨૫ ભાગ અને ૪ સાતીયા પ્રતિભાગ પ્રમાણ આવી રહેશે. તેથી મેરૂશ્રી બોજાં માંડળ ૪૪૮૫૬ યાંગ અને ૨૫૬ ભાગ પ્રમાણ દૂર રહે. એમ પ્રથમ માંડળની અપેક્ષાએ આગળના અનન્તરપણે રહેલા બીજા માંડળમાં ૩૬ યાંગ અને ૨૫૬ ભાગની વૃદ્ધિ કરતા જવી, તે પ્રમાણે પ્રતિમાંડળ અને ધેરૂ વચ્ચે ૪૫૩૨૯ મું એકસફાંશ જેટલું (મેરૂથી અન્ને ભાજીએ) અંતર પઢ છે. આ સર્વ વિચારણા સૂર્ય માંડલાની અળાધા પ્રસાંગે કહી છે તેને સનુસરતી વિચારવી. દતિ મેર્ક પ્રતિસ્થા પ્રતિમાન્ય પ્રતિમાન્ય પ્રતિમાન્ય સ્થામામાં પ્રસાંગે કહી છે તેને સનુસરતી વિચારવી.

अथ चन्द्रयोः प्रतिमण्डलं प्रतस्परमबाधा-व्यवस्था च-

્રારે જમ્બુદ્ધી પવતી અને ચન્દ્રો (સામસામા) સર્વાભ્યન્તર મંડળે હાય આ તે પાસે વચ્ચનું આ તરક્ષેત્ર, પ્રમાણ સુર્યોની પેઠે ૯૯૬૪૦ ચાજનનું હાય છે. भार अभाष्युं द्वीपना च्येड લાખ યાજનના વિસ્તારમાંથી ખેશ ભાજાનું જમ્બૃ-द्वीपमत મંડળક્ષત્ર (૧૮૦+૧૮૦=૩૬૦ માર) ખાદ કરતાં પ્રાપ્ત થાય છે જે હકી-ક્રત મુર્વે સૂર્યમાંડળ પ્રસંગે આવી ગઇ છે.

સર્વાભ્યન્તર મંડળની પછી જ્યારે અને ચન્દ્રો ખીજા મંડળમાં પ્રવેશે ત્યારે તેઓનું પરસ્પર અન્તર ૯૯૭૧૨ યેા૦ ઉપર ૫૧નું એકસર્ફાશ ભાગ પ્રમાણ હાય છે, જે આ પ્રમાણે—

એક ચન્દ્ર એક બાજુએ બીજા મંડળમાં ગયા ત્યારે સર્વાભ્યન્તર મંડળની અપેક્ષાએ (અંતર પ્રમાણ અને વિમાન વિષ્કંભસહ) 3 ર યાં અને ૨૫૬ એક-સફીયા ભાગ પ્રમાણ દ્વર ગયા, આ બાજુ પણ બીજો ચન્દ્ર બીજા મંડળે તેટ-લું જ દ્વર ગયા છે એટલે દરેક મંડળે બન્ને બાજુએ અનન્તર અનન્તર મંડળામાં પ્રવેશ કરતા ચન્દ્રોની (મંડળા દ્વર દ્વર થતા હાવાથી) બન્ને બાજુની થઇ લ્પા પ્રમાણે જેટલી અબાધાની વૃદ્ધિ થતી જાય છે. એ પ્રમાણે પ્રત્યેક મંડળે ૭૨ યાં ૫૧૬ ભાગની વૃદ્ધિ કરતા જતાં અને પ્રતિમંડળ પર-શ્પરની અબાધા વિચારતાં જતાં જ્યારે સર્વ બાહ્યમંડળે (૧૮૪મા) જે અવસ્થરે બન્ને ચન્દ્રો સામસામી દિશાવતી ફરતા હાય તે વખતે એક ચન્દ્રથી બીજા ચન્દ્રને અંતર પ્રમાણ ૧૦૦૬પ૯ફૂર્ય યોજનનું હાય છે.

શાંકા:—સૂર્યમાંડળ પ્રસંગે સર્વાબાદ્ધમાંડલે વર્તાતા સૂર્યોની પરસ્પર વ્યાધા-તિક અળાધા પૂર્ણ ૧૦૦૬૬૦ યાજન થાય છે. અને અન્નેનું ચારક્ષેત્ર સમાન છે તો પછી ૧૬ અંશ જેટલા તકાવત પડવાનું કારણ શું?

(પ થા. ભા. પ્રતિભાગ

3૫—૩૦—૪ એક બાજુનું અંતર

3૫—૩૦—૪ એક બાજુનું અંતર

3૫—૩૦—૪ એક બાજુનું અંતર

4૧૩ અંતર પ્ર૦ સરવાળા કરતાં

4૧૧૨ અંતે પાજા ચન્દ્રમાંડળ વિસ્તારના

4૧ સાત પ્ર૦ ભાગનો ૧ ભાગ

90—૧૫૩—૧ (ઉમેરતા

+૨ ખ-૧૨>
૫૧—નું પરસ્પર અંતર પ્રમાહ્ય

२ अन्य रीते मंडल अंतर प्राप्ति—

थे।. आ. प्र० आ.

३५-३०-४

+५६

३५-८६-४

+१ ०-६१

३६-२५-४

×२-४२×२

७२-५०-८

+१

७१-५१-२ જવાભ આવ્યા
थे।० એક્સફીયાભાગ-પ્રતિભાગ

સામાધાન: ચન્દ્રમંડળનું ચરેશત્ર ૫૧૦ યાં ૪૮ લાગ છે. એ ક્ષેત્રની શરૂ-આત સર્વાભ્યન્તરમ ડળની શરૂઆતથી થાય છે, તે પ્રમાણે આ ઉક્ત અળાધાપ્રમાણ પ્રાપ્ત કરવા માટે ચન્દ્રતું પદ ભાગ વિસ્તારતું પ્રથમ માંડળક્ષેત્ર એ ક્ષેત્ર–માંડ-ળની આદિ (જમ્બુદ્ધીપ તરફ)થી લઇ (એટલે પ્રથમ મંડળ સહિત) અન્તિમ સર્વભાદામંડળ ૫૦૯ ચાર મુફ ભાગ દૂરવર્તી હોય, જ્યારે સૂર્યમંડળ પૂર્ણ પ૧૦ ચાૈ દ્રરવર્તી હાય-આ અને વચ્ચે એકંદર ૧૬ માંશ તફાવત પડ્યો તેમાં 👔 કારણ એ છે કે સૂર્ય મંડળ એકસદ્રીયા ૪૮ ભાગ વિસ્તારવાળું હાવાથી બન્ને બાજીનું પે**૧**૦ ચેા૦ ૪૮ ભાગ જે ચરક્ષેત્ર તેમાંથી ઉપરના અડતાળીશ—અડતાળીશ અંશના ખને ખાનુના અંતિમ મંડળના વિસ્તાર ખાદ થાય (કારખુકે મંડળની પ્રાથમિક હદ લેવાની છે પરંતુ અંતિમ માંડળના સમગ્ર વિસ્તાર લેગા ગણવાના નથી) એમ કરતાં ખન્ને બાજુએ ૫૧૦ ચાેં નું ક્ષેત્ર રહે, જ્યારે અહીંઆ ચન્દ્રમંડળ એક્સફ્રીયા પર ભાગનું હાેવાથી ખન્ને બાજીએ સૂર્ય મંડળ વિસ્તારની અપેક્ષાએ ચન્દ્રમંડળના આઠ આઠ અંશ વધે, એ અંશપણ પ૧૦ યોઠના સૂર્યમંડળ ક્ષેત્ર-માંથી એાછા થતાં સર્વબાદ્યમંડળે પ્રતિ બાજુએ સર્વાબ્યન્તરમંડળની અપે-ક્ષાએ ૫૦૯ યાેં મુફે ભાગ પ્રમાણ ક્ષેત્ર હાય એ બન્ને બાજુ વર્તી ક્ષેત્રના સરવાળા કરતાં [૫૦૯-મુક્કે+૫૦૯-મુક્કે=] ૧૦૧૯ કૃષ ભાગ થાય. [આટલું ક્ષેત્ર ચાૈક મંડળ ક્ષેત્ર અને ચાદ અંતરક્ષેત્રવડે પૂરાય છે.] એ ક્ષેત્રમાં સર્વાભ્યન્તર મંડળનું પરસ્પર મેરૂ વ્યાઘાતિક વચલું ક્ષેત્ર પ્રમાણ ૯૯૬૪૦ યાજનનું પ્રક્ષેપતાં િ ૧૦૧૯ યા. ૪૫ ભાગ+૯૯૬૪૦ થા.=] ૧૦૦૬૫૯ થાં૦ ૪૫ ભાગનું સર્વળાદ્યમાંડળે ચન્દ્ર-ચન્દ્રને જે અંતર કહ્યું તે યથાર્થ આવી રહે છે. આ પ્રમાણે ચન્દ્રમંડળની અધિકતાના કારણે જ ૧૬ અંશના પડતા તફાવત જણાવાયા.

[બીજી રીતે વિચારીએ તો ચન્દ્રના દરમંડક્ષે થતું અંતરવૃદ્ધિ પ્રમાણુ મંડળ તથા અંતર વિસ્તાર સહિત ૭૨ યો૦ ૫૧ ભાગ ૧ પ્રતિ૦ હોય છે અને ચન્દ્ર-મંડળના અંતર ૧૪ છે તેથી તે અંતરવૃદ્ધિ પ્રમાણુ સાથે ચાદે ગુણુતાં ૧૦૧૯ યા૦ ૪૫ ભાગ પ્રમાણુક્ષેત્ર પ્રાપ્ત થશે, ઇત્યાદિક ગણિતશાસાની અનેક રીતિએ! હાવાથી ગણિતશ પુરૂષા અંતરવૃદ્ધિથી મંડળક્ષેત્ર, મંડળવૃદ્ધિથી અંતરક્ષેત્ર ઇત્યાદિક કાઇ પણ પ્રમાણુ તે તે રીતિએ။ દ્વારા સ્વત: પ્રાપ્ત કરી શકે છે.]

इति मण्डले मण्डले चन्द्रयोः परस्परमबाधामस्पणा तत्समाप्ती च अबाधामस्पणाऽऽस्यं द्वारं समाप्तम् ॥ સૂચના—હવે ચન્દ્રમંડળની ગતિને વિષે ચાર અનુયાગ (બ્યાખ્યાના) ક્રાર કહેલા છે તે કહેવાય છે.

१ चन्द्रमंडळपरिधिपरूपणाः-

ચન્દ્રના પ્રથમ મંડળના પરિધિ સૂર્યમંડલવત્ જાણવા કારણકે જે સ્થાને ચન્દ્રમંડળ પડે છે તે જ સ્થાને, ઊર્ધ્વભાગે (૮૦ યાે૦ ઉચે) ચન્દ્રમંડળ રહેલું છે.

અન્ય મ'ડળાના પરિધિ માટે પૂર્વ મંડળથી પશ્ચિમ મંડળની પ્લાળાઇમાં પૂર્વે જે ૭૨ ચાર ની વૃદ્ધિ કહી છે તેના જાૂદા જ પરિધિ કાઢતાં કિચિદ્દ અધિક પ્ર ચેર આવશે. એ પરિધિ પ્રમાણુ પૂર્વ પૂર્વના મંડળમાં ઉમેરતાં અનન્તર— આગળ આગળના મંડળનું પરિધિ પ્રમાણુ આવશે. આથી સર્વાભ્યર્ગ મંડળના પરિધિમાં ૨૩ ચાર ઉમેરતાં બીજા મંડલના ૩૧૫૩૧૯, ચાર ત્રીજાના લ્વે ૧૫૪૯ ચાર, એ પ્રમાણુ કરતાં યાવત્ અંતિમ મંડળના પરિધિ ૩૧૮૩૧૫ ચાર પ્રાપ્ત થાય.

२ चन्द्रस्य मुहूर्त्तगतिः--

સર્વાલ્ય૦ મંડળે સંક્રમણ કરતા અન્ને ચન્દ્રોની મુહૂર્તગતિ સૂર્યમંડલ- વત્ પરિધિના હિસાએ કાઢતાં પ૦૭૩ $\frac{6}{7} \frac{6}{9} \frac{6}{7} \frac{7}{4}$ યો૦ ની હોય છે, કારણક એક ચન્દ્રમા એક અર્ધમંડળને ૧ અહારાત્ર—૧ મુ૦ અને ઉપર $\frac{9}{7} \frac{911}{7}$ ભાગ મુહૂર્ત દરમ્યાન પુરૂં કરે છે, ચન્દ્ર બીજો પણ સ્વચારિત અર્ધમંડળ તેટલા જ કાળમાં પૂર્ણ કરતાં હોવાથી તે એક મંડળને પૂર્ણ કરતાં ૨ અહા૦ ૨ $\frac{7}{2} \frac{3}{7}$ મુ૦ થાય છે, ચન્દ્ર વિમાનની મન્દગતિને અંગે તે મંડળ ૧૨ મુ૦ થી અધિક સમયમાં પૂર્ણ કરે છે.

સર્વાભ્યવ્યી અનન્તર મંડલા માટે પૂર્વ પૂર્વના મુવ્યતિમાનમાં પ્રતિમંડળે થતી સાવ ૨૩૦ યાવ ની પરિધિની વૃદ્ધિના હિસાએ ૩ યાવ્ય કહેવા લાવ એટલે કિંચિત ન્યૂન આ યાવ એટલી મુહૂર્ત ગતિની વૃદ્ધિ કરતાં ઇશ્છિતમાં ડળે મુહૂર્ત્ત ગતિ કાઢતાં અંતિમમાં ડળે જઇશું ત્યારે ત્યાં પ૧૨૫ કૃંક્ હિંદુ યે યાવ માવે છે.

३ चन्द्रस्य दृष्टिपथप्राप्तिः—

સર્વાગ્મડળે અન્ને ચન્દ્રો ૪૭૨૬૩ કું ચાંગ થી દ્રષ્ટિગાચર થાય છે અને તે અ'તિમમંડળ ૩૧૮૩૧ ચાંગ થી લોકોને દેખાય છે, આકીના મંડળા માટે સ્વયં ઉલ્લેખ જોવામાં આવતા નથી પરંતુ સૂર્યમંડલવત ઉપાય ચાંજવાથી આવી શકશે.

૮૬-ચૌદવાર ૨૩૦×૧૪=૩૨૨૦ યેા૦ ઉમેરતાં ૩૧૮૩૦૯ યેા૦ આવવાથી ૬ યેા૦ સુટે છે, તે ૨૩૦ યાજનના દેશાન ગા યા૦ ન વધારવાથી તુટે છે માટે પર્યન્તે વા મધ્યે-પૂર્યું અંકસ્થાને દેશાન ગા યાજનથી ઉપજતા અંક વધારવાથી યથાર્થ પરિધિ પ્રાપ્ત થશે.

आनं श्रेस-भावनगर.

४ तस्य साधारणासाधारणमंडलानिः—

૧-૩-६-૭-૮-૧૦-૧૧-૧૫ આ આઠ મંડળામાં ચન્દ્રને કદિપણ નક્ષ-ત્રના વિરહ હોતા નથી કારણુંકે ત્યાં નક્ષત્રના ચાર હંમેશાં હાય છે. જે 'નક્ષત્ર પરિશિષ્ટ' પ્રસંગે કહેવાઇ ગયું છે. ૨-૪-૫-૯-૧૨-૧૩-૧૪ ત્યાં તેમને નક્ષત્રના વિરહ જ હાય છે,

૧-૩-૧૧-૧૫ એ ચાર માંડળા સૂર્ય-ચન્દ્ર તથા નક્ષત્ર અધાને સામાન્ય છે. આ ચારેમાં રાજમાર્ગ ઉપર સર્વનું ગમન હાય તેમ સર્વેનું ગમન હાય છે. ૬-૭-૮-૬-૧૦ એ ચન્દ્ર માંડળામાં સૂર્યનું જરાપણ ગમન નથી.

॥ इति संक्षेपेण जंब्द्वीपगतवन्द्र-सूर्यमंडलाधिकारः समाप्तः ॥ ॥ जम्बृद्वीपवर्ज समग्रसमय (अढीद्वीप) क्षेत्रे सूर्य-चन्द्रमंडलाधिकारः ॥

લવા સમુદ્ર-ધાતકી ખંડ-કાલા દિધસમુદ્ર અને પુષ્કરાર્ધ ગત સૂર્યોની વ્ય-વસ્થા જમ્બૂદ્રીપગત સૂર્ય વત્ વિચારવી, કારણ કે મનુષ્યક્ષેત્રમાં રહેલી મેરૂની અન્ને બાજુવર્તી પંક્તિમાં રહેલા ૧૩૨૯ સૂર્યો માંથી કાઇપણ સૂર્ય આઘાપાછા થતા નથી, એથી જ જેટલા નરલા કે સૂર્યો તેટલા જ દિવસા અને તેટલી જ રાત્રિ હાય કારણ કે સર્વ સૂર્યોનું ગમન એકી સાથે સર્વત્ર હાય છે અને એથી જ પ્રત્યેક સૂર્યને સ્વસ્વમંડલપૂર્તિ દ મુહૂર્તમાં અવશ્ય કરવાની જ હાય છે. આ કારણથી અહીં આ એટલું વિશેષ સમજવું જે લ્લલણ સમુદ્રાદિવર્તી આગળ આગળના સૂર્યો પૂર્વ પૂર્વ સૂર્યગતિથી શીધ્ર શીધ્રતર ગતિ કરનારા હાય છે, કારણ કે આગળ આગળ તે સૂર્યમંડળસ્થાનાના પરિધિ વૃદ્ધિગત થતા હાય છે અને તે તે સ્થાને કાઇપણ સૂર્યને મંડલપૂર્તિ એકી સાથે કરવાની હાય છે આથી જં બૂદ્ધીપના મંડળવર્ણન પ્રસંગે કહેવામાં આવેલા ૧૮૪ મંડલ-સંખ્યા તથા ચારક્ષેત્રાદિથી લઇ દર્ષિપથ સુધીની સર્વ વ્યવસ્થા જં બૂદ્ધીપની રીતિ

૮૭ અહીંઆ એટલું વિશેષ સમજવું જે-જે સૂર્ય જે જે સ્થાને કરે છે તેની નીચે વર્તતા ક્ષેત્રના મનુષ્યા તે જ સૂર્યને જુવે છે.

૮૮ આ પ્રમાણે અઢીદીપમાં ચન્દ્ર-સર્યોનું અંતર જણાવવામાં આવેલ નયી પરંતુ અભ્ય પુગ્ના ૮ લાખના ૩૬ ભાગ કરવાથી જેટલું ક્ષેત્ર આવે તેટલા અન્તરે સૂર્ય સ્થાપવા, તેમાં માનુષોત્તર તરફનું તેટલું અન્તર ખાલી રાખવું. જંખૂ તરફ પુષ્કરાર્ધના પ્રારંભથી સૂર્ય સ્થાપવા, માનુષા પાસે અડતા સૂર્ય ન હાય કાલાદ માટે ૮ લાખના રર મા ભાગ જેટલા અંતરે સૂર્ય સ્થાપવા, પરન્તુ પ્રારંભ પર્યન્તે નહિ ૨૧ સૂર્યા વચ્ચે જ સ્થાપવા એમ ધાનકી—લવણાદિ માટે પણ ઉક્ત રીતે વિચારી લેવું ઘટે છે, તત્ત્વનાની ગમ્ય.

પ્રમાણે પણ તે તે ક્ષેત્રસ્થાનના પરિધિ માદિના વિસ્તારાતુસારે વિચારી લેવી. (ક્રેક્સ ગણિતનાં અંકા માટા આવશે.)

આ પ્રમાણે સૂર્ય તથા ચન્દ્રમંડળનું વિવેચન કરવામાં આવ્યું. આ સિવાય પારૂપી-છાયા આદિ સર્વ પ્રકારનું સવિસ્તર વર્ણન જાણવાની જિજ્ઞાસાવાળા મહાનુભાવાએ સૂર્યપ્રજ્ઞમિ-લાકપ્રકાશાદિ અન્યાન્તરથી જાણવા ખપી થવું.

॥ समाप्तोऽयं सार्धद्वयद्वीपवर्ती सूर्य-चन्द्रमंडलाधिकारः ॥

🖘 ॥ प्रत्येक द्वीप-समुद्राश्रयी ब्रह्-नक्षत्रादि प्रमाणकरणम् ॥ ५५

अवतरण:—મંડલસંખંધી સવિસ્તર વિવેચન કર્યું. પૂર્વે પ્રતિદ્વીપ સમુદ્રાશ્રથી ચન્દ્ર-સૂર્ય સંખ્યા કાઢવાનું કરણ ખતલાવ્યું હતું. હવે બાકી રહેલ શ્રહ—નક્ષત્ર–તારાનું કાેઈ પણ દ્વીપ–સમુદ્રાશ્રથી સંખ્યાનું પ્રમાણ કાઢવા માટે करण ખતલાવે છે.

गहरिक्खतारसंखं, जरथेच्छासे नाउमुद्दि—दीवे वा । तस्ससिहिएगसिसणो, ग्रणसंखं होइ सवग्गं ॥ ९१ ॥ संस्कृत छाया.

ग्रह-ऋक्ष-तारसंख्यां, यत्रेच्छिस ज्ञातुमृदधौ द्वीपे वा। तच्छिशिभिरेकश्रक्षिनः गुण संख्यां भवति सर्वात्रम्॥ ९१॥

શખ્દાર્થઃ---

रिक्ल=नक्षत्र संलं=संण्याने जस्येच्छसि=क्यां तुं ध्येष्ठे नाउं=काख्वाने भाटे उदधि-दीवे=समुद्र-द्वीपमां तस्ससिह=त्यांना यन्द्रोनी साथै
एगसिसेणो=म्भेड यन्द्रने। [परिवार]
गुण संखं=गुछे। संभ्याने
होइ=थाय छे
सब्बगं=सर्वाथ [सरवाणा]

गायार्थ— જે દ્વીપ અથવા સમુદ્રે ગ્રહ—નક્ષત્ર—તારાઓની સમગ્ર સંખ્યાને જયારે જાણવા માટે તું ઇચ્છે ત્યારે તે તે દ્વીપ—સમુદ્રવર્તી ચન્દ્રની સંખ્યા સાથે એક ચન્દ્રના પરિવારભૂત [૮૮ ગ્રહાદિ] સંખ્યાના ગુણાકાર કરવાથી સર્વ સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૯૧ ॥

विशेषार्थ-ते आ प्रभाशे-केम क णुद्धीपमां के अन्द्र अने के सूर्ध के,

એક ચન્દ્રના શ્રહ પરિવાર ૮૮ ના, નક્ષત્ર પરિવાર ૨૮, તારા પરિવાર દદદાપ્ર કાડાકાડીના છે. તે દ્રીપવર્તી એ ૯૯ ચન્દ્રની સાથે ઉક્ત તે તે સંખ્યાને ક્રમશ્ર: [શ્રીએ તા (૨×૮૮=) ૧૭૬ શ્રહ પરિવાર, [૨×૨૮=]૫૬ નક્ષત્ર પરિવાર અને [ફ્રેલ્ફિડપ×૨=] ૧૩૩૯૫૦ કાડાકાડી [૧૩૩૯૫'૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦]તારાના પરિવાર આવે.

તે **પ્રમાણે લવણસ**સુદ્ધમાં ^{૯૦}ચાર ચન્દ્રો હેાવાથી [૪×૮૮=] ૩૫૨ **શહે,** ૧૧૨ નક્ષત્રા અને ૨૬૭૯૦૦ કાડાકાડી [**૨૬૭૯૦૦'૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦** તારાના પરિવાર થાય.

એ પ્રમાણે ધાતકી ખંડમાં ^{૯૧} ભાર ચન્દ્રો **હોવાથી તેના ૧૦૫૬ ગ્રહ્યારિ**-વાર, ૩૩૬ નક્ષત્રા અને ૮૦૩૭૦૦ કાેડાકાેડી [૮૦૩૭૦૦²૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦] તારા પરિવાર આવે છે.

તથા કાલાદિધમાં લ્ટ ૪૨ ચન્દ્રો હાવાથી ૩૬૯૬ ગહ, ૧૧૭૬, નક્ષત્ર અને ૨૮૧૨૯૫૦ કાડાકાડી [૨૮૧૨૯૫૦'૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ તારાના પરિવાર છે.

અને પુષ્કરાર્ધવર દ્રીપમાં ^{૯૩}૭૨ ચન્દ્રો હાવાથી તેના ૧૩૩૧ **ગઢપરિવાર**,

८६ उक्तं च देवेन्द्रस्तवे-सूर्यप्रज्ञप्तौ वा---

दो चंदा दो सूरा णक्खता खल्छ इवंति छप्पना । बावत्तरं गहसतं जंबूदीवे विचारीणं ॥१॥ एगं च सय सहस्सं तित्तिसं खल्ज भवे सहस्साइं। णव य सता पण्णासा तारागण कोडिकोडीणं॥२॥

८० उक्तं च—

चतारि चेव चंदा चतारि य छवणतीये । बारस णकखत्तसयं गहाण तिण्णेव बावचा ॥१॥ दो चेव सयसहस्सा सत्तिष्टिं खळु भवे सहस्साइं। णव य सता छवणजले तारागण कोडिकोडीणं ॥१॥

८१ उक्तं च-

चन्नीसं सिस रिवणो णक्खलसता य तिष्णि छलीसा । एगं च गहसहरसं छप्पणं धायईसंडे ॥१॥ भहेव सतसहरसा तिष्णिसहरसाई छत्तय सताई। धायइसंडे दीवे तारागण कोडिकोडीणं ॥२॥

८२ उक्तं च--

बायालीसं चंदा बायालीसं च दिणकरा दिला। कालोदिभिमि एते चरैति संबद्धलेसागा ॥१॥ णक्खलाणं सहस्सं एगमेव छावलारं च सतमण्णं। छच सया छण्णवह महम्गहा तिष्णि य सहस्सा ॥२॥ अद्वावीसं कालोदिहिमिं बारस य सहस्साइं। णव य सया पण्णासा तारागण कोडिकोडीणं ॥३॥

. ६३ उसं च-

बावत्तरिं च चंदा बावत्तरिमेव दिणकरा दित्ता । पुत्रखरवरदीवहे चरंति एते प्रभासंता ॥१॥ तिष्णिय सूत्रा छत्तीसा स्वच सहस्सा महग्गहाणं तु । णक्खत्ताणं तु भवे सोलाइं दुवे सहस्साइं ॥२॥ अडगारु सम सहस्या कावीसं खड़ भवे सहस्साइं। दो व सत्पुत्रखरदे तारागण कोडिकोडीणं ॥३॥

॥ मनुष्यक्षेत्रे प्रह्-नक्षत्र-तारासंस्यायन्त्रकम् ॥

द्वीप-समुद्रनाम	चन्द्रसंख्या	प्रदूपरिवार	नक्षत्र परिवार	तारा परिवार
જ'ખૂદ્ગીપના	ર ચન્દ્રના પરિવાર	१७६	યક	૧૩૩૯૫ કાડાકાડી
લવણ સમુદ્રના	૪ ચન્દ્રનાે પરિવાર	૩ ૫૨	११२	२६७४०० ,,
ધાતકી ખ ં ડના	૧૨ ,, ,,	१०५६	334	¿030000 ,,
કાલાદધિસમુદ્રના	४२ " "	3565	1905	૮૦૨૯૫ "
પુષ્કરાધ [°] દ્વીપના	હર <u>,,</u> ,,	६३३६	२०१६	४४८२२२०००,,

· ५४ उक्तं च—

बत्तीसं चंदसतं बत्तीसं चेव स्रियाणसतं । सग्रलं माणुसलीए चरंति एते पभासंता ।। एकारसयसहस्सा छस्सय सीला महग्गहाणं तु छत्त्रसता छण्णज्या णकसत्ता तिण्णिय सहस्सा ।। अञ्चासीहं चत्ताहं सतसहस्साइं मणुयलोगंमि । सत्त य सता अणुणा तारागणकोडिकोडीणं ॥

६५ उक्तं च-

एवतियं तारागं जं भणियं माणुसंमि लोगम्मि । चारं कलंबुयापुष्फसंठितं जोतिसं चरति ॥ ६६ उत्तं च---

एसो तारापिंडो सन्वसमासेण मणुयलोयंग्मि । बहितापुण तारामो जिणेहिं भणिया असंखेजाओ ॥ न्याक्षश्यभांथी तारे। भरे छे से शुं छे ?

કેટલીકવાર પરસ્પર વિમાનની અથડામણ થવાથી ચક્રમકની જેમ તણુખા ખરે છે, ક્રુટલીકવાર દેવાદિકના સ્પવન સૂચક દિલ્યાનુભાવથી તેમ થાય છે. કેટલેક સ્થાને તારાનો પ્રકાશ ખરતા કાળા પથ્થરરૂપે પડેલા છે અને તેને સંગ્રહસ્થાનમાં રાખવામાં આવ્યો છે. આ જણાવવામાં આવ્યું છે. તેનું વિશેષ સમાધાન ગુરૂગમથી વિચારનું. આ જે એક નક્ષત્ર કદ્યા તેમાં નક્ષત્રનાં નામા તે ^{૯0}અબિજિત્, શ્રવસ, ધનિષ્ઠા, શતસિષક, પૂર્વભાદ પદા, ઉત્તરાભાદ પદા, રેવતી, અશ્વિની, ભરણી, કૃત્તિકા, રાહિણી, મુગશીર્ષ, આદી, પુનર્વ સુ, પુષ્ય, આશ્લેષા, મઘા, પૂર્વાદ્દા- ફાલ્યુનો, ઉત્તરાફાલ્યુની, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ વિશાખા, અનુરાધા, જયેષ્ઠા, મૂળ, પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા.

એજ પ્રમાણે ગહનાં નામા—લ્દ મંગારક, વિકાલક, લાહિતાંક, શનૈશ્વર માધુનિક, પ્રાધુનિક, કછ્યુ, કછ્યુક, કછ્યુકલ્યુક, કછ્યુવિતાનક, કછ્યુસંતાનક, સામ, સહિત, અશ્વસેન, કાચેપિંગ, કર્છુરક, અજકરડ, દુદુમ્લક, શંખ, શંખનાલ, શંખવર્ણાલ, કંસ, કંસનાલ, કંસવર્જ્યાલ, નીલ, નીલાવલાસ, રૂપ્પી, રૂપ્યાવલાસ, ભસ્મક, લસ્મકાશિ, તિલતિલ, પુષ્પવર્જુ, દક, દકવર્જુ, કાય, અવંધ્ય, ઇન્દ્રામિ, ધુમકેત્, હિર, પિંગલક, બુધ, શુક્ર, બૃહસ્પતિ, રાહુ, અગસ્તિ, માછ્યુવક, કામસ્પર્શ, ધુરક, પ્રમુખ, વિક્ટ, વિસંધિકલ્પ, પ્રકલ્પ, જટાલ, અરૂલ્ય અગ્નિ, કાળ, મહાકાળ, સ્વસ્તિક, સાવત્સિક, વર્ધમાન, પ્રલંખક, નિત્યાલીક, નિત્યાલીત, સ્વયંપ્રલ, અવલાસક, શ્રેયસ્કર, ક્ષેમંકર, આલંકર, પ્રલંકર, રજસ્, વીરજસ, અશાક, વીત-શાક, વિમળ, વિતત્યક, વિવસ, વિશાલ, શાલ, સુત્રત, અનિવૃત્તિ, એકજટી, દિજટી, કરિક, કર, રાજાર્ગલ, પુષ્પકેતુ, અને લાવકેતુ, એ પ્રમાણે અફચાશી શહે છે.

॥ इति प्रस्तुतभुवनद्वारे दृतीयज्योतिषीनिकायवर्णनम् ॥

अभिई सवण भणिहा सयभिसय। दोय हुंति भद्दवया। रेवइ अस्सिणि भरणि य कत्तिया रोहीणि चेव ॥ मिगसर अद्दाय पुणव्वस् य पुतो य तहऽसिलेसाय। मघ पुन्वपल्यगुणी उत्तराहत्थो य चित्ताय।। साई बिसाहा अणुराह चेव जेहा तहेव मुलो य। पुन्वत्तरा असाढा य जाण नक्खत्त नामाणि।।

८८ उक्तं च-

इंगालए वियालये क्रोहियंके सिणच्छरे चेव । आहुणिए पाहुणिए कणगसनामावि पंचे व ॥१॥ सोमे सिहए अस्सामणे य कज्योगणे य कन्वरण। अयकरहुदुंभएवि य संखंसनामावितिकेव ॥२॥ तिकेवकसनामा नीके कप्पीय हुंति चलारि । भासा तिल पुष्फवके दगवके कायवंधे य ॥३॥ इंदरणी धूमकेउ हरि पिंगलए बुधे य सुके य। वहसह राहु अगच्छी माणवणे कामफासे य ॥४॥ धूरए पमुद्दे वियदेवि संधिकप्पे तहा पहलेय। जिंद्यालएण अरुणे अग्निलकाले महाकाले ॥५॥ सोस्थि य सोवत्थियए वद्धमाणग तहा पलंबे य। निचालोए निच्चुजोए सयपंभे चेव औमाथे ॥६॥ सेपंकर खेमंकर आमंकर पर्मकरे य बोद्धवेत । अरण् विरए य तहा असोग तह वीअसोगय ॥ ।॥ विमले विततविवत्ये विसाल तह साल सुन्वए चेव। अनियदी एगजडी य होइ वियदि य बोद्धव्ये ॥ ८॥ कर करिये रायग्गल बोद्धव्ये पुष्फमावकेळ य। अहासीइगहा खळ नायव्या आणुपुत्वीए ॥ ९॥ विभक्षे से नाम सूर्ण प्रश्निमां नथी तथी पार्डातर संखावे छे. तत्त्वानी कार्युः

८७ उक्तं च---

अधुनापि प्रगटप्रभावक भी अजाहरापार्थनाथाय नमः

ज्योतिबीनिकायाश्रयी पश्रमं लघुपरिशिष्टम्-नं ५.

૧. જ્યારે જ્યાંતિષ્ક ઇન્દ્રીને દેવાંગનાઓ સાથે દિલ્ય વિષયાદિ સુખાને ભાગવવાનો ઇચ્છો થાય ત્યારે પાતાનો સભા મધ્યે જં ખુદ્ભીય જેવડું હતાકારે એક સ્થાન વિકુર્વે (ખનાવે) છે, તેવા ચક્રાકારવાળા સ્થાનના ઉપર સુંદર રમણીય ભાગે મનાત દિલ્ય ભાગ રહેલા છે જે ઉપર તે દેવા એક મોટા પ્રાસાદાવત સક્ર—ભૂષણુર્ય એક પ્રાસાદ ખનાવે છે જે ૫૦૦ યાં ઉચા, ૨૫૦ યાં વિસ્તૃત પ્રભાના પૂંજવડે વ્યાપ્ત સુંદર હાય છે તે પ્રાસાદના ઉલ્લાચભાગ ચિત્રવિચિત્ર પદ્મ—લતા-ચિત્રામણાથી અત્યંત સુંદર દર્શનીય હાર્મ છે. યાવત્ ત્યાં મણિરત્નાના સ્પર્શવાળા છે. એ પ્રાસાદ ઉપર આઠ યાં ઉચી એક મણિપ્રીઠીકા બનાવે છે તે મણિપ્રીઠીકા ઉપર એક માટી દેવશયા વિષયસુખાર્થ વિકુર્વે છે જે શ્રંથા અત્યન્ત સુકામળ-દિવ્ય ઉત્તમાત્તમ હાય છે.

જે શય્યામાં ઇન્દ્ર પાતપાતાના પરિવાર યુક્ત અષ્ટપટ્રાહ્યું એ સાથે ગાંધર્વ અને અને નાટ્યાનીક એ ખે પ્રકારના અનીક યુક્ત આનંદ કરતા નાટ્ય, ગીત, વાદ્યાદિક શષ્ટદ વહે પ્રકુષ્ટિત થતા અપ્રમહીષી તથા તેણીએ પ્રેમથી, બક્તિથી, ઇન્દ્રના સુખાર્થ બીજા વિકુર્વેલા હજારા પ્રતિરૂપા સાથે ઇન્દ્ર પણ સ્વવદાપશમન કરવા તેટલાજ રૂપોને વિકુર્વોને તે દિબ્ય-સુમનાહર મનને અનુકુલ એવી અત્યન્ત સુકામળ દેવાંગનાએ સાથે મનુષ્યની પેઠે સર્વા એ યુક્ત થયા થકા અંતે દેવાંગનાના શરીરને બલ-ક્રાન્તિ-હષ્ટ-પુષ્ટ વધુ કરનારા વૈક્રિયવીર્ય પ્રદ્મુશ્લોને પ્રક્ષેપતા થકા વિષયાપ્રભાગને કરે છે.

આવી જ રીતે યથાયાગ્ય અન્યનિકાયામાં વિષયભાગ પ્રાસાદીકની વ્યવસ્થા વિચારવી.

ર પૃષ્ઠ રર૧ માં ચાલુ ટીપ્પણીમાં પાછળથી "વધુમાં એ પણ" એ પેરિગ્રાફ લખવામાં આવ્યો છે તેમાં અન્યદ્વીપ-સમુદ્રોમાં આદિ અને અન્તના પ૦૬૦૦૨ યેા૦ વર્જવાના જે નિયમ છે તે નિયમને બાજીએ રાખીને વિચારણા ચલાવી છે પરંતુ તેમ ન વિચારલું કિન્તુ આદિ અને અન્તના પ૦ ૬૦૦૧૨ યેા૦ વર્જીને બાકીના ક્ષેત્રમાં લાખ લાખ યાજનના અંતરે તે તે પંકિતસંખ્યાને યથાયોગ્ય સંગત કરવી યુકત છે, જો તેમ ન વિચારીએ તાે તેજ પેરિગ્રાફને અનુસારે તાે સ્વયં ભ્રસ્મણ સમુદ્રના અન્તિમ ભાગે (૫૦. ૬૦યાં૦ વર્જવાનું બાજીએ રાખ્યું હાેવાથી) એકપંકિત વિચારવી જ ઘટે અને જો તેમ વિચારીએ તાે તેના પ્રકાશ ક્યાં નાંખવાે કારણ કે સમુદ્રાન્તે અલાક શરૂ થાય છે, માટે તે વિચારણા યાગ્ય ન ગલાવી ન

3. આ જ્યાતિશ્વક્રના આધારે પાણીઓના શુભાશુભ પ્રવૃત્તિમાં સુખ-દુ:ખના અનુભવ ક્યાય છે તે અનુકૂળ રાશીમાં આવ્યા હોય તા સુખ અને પ્રતિકૂળ થયા હાય તા દુ:ખ-પીડાઓને આપે છે માટે નિસ્પૃહ નિર્મ્ગત્થાને પ્રવજ્યનાદિ શુભ કાર્યો સૂર્ય-ચન્દ્ર શ્રહ નક્ષત્રાદિ ખલ જોઇને કરવાનું ત્રાની મહર્ષિઓએ કહેલ છે.

૪ ટીપ્પણી ૭૧માં સર્ય-ચન્દ્રમાં પ્હેલું કે જ હે છે શકે ? તેના પરિશિષ્ટમાં ખુલાસા આપવાના હતા પરંતુ તે વિષય વધુ ચર્ચિત હાેવાથી બીજપણ કેટલાક વિષયા સમજા-વવા પડે અને ગ્રન્થ વિસ્તાર વધતા જાય તેથી અત્ર ખુલાસા આપેલ નથી.

॥ समाप्तं परिशिष्टं दृतीयम् ॥

अवतरण:—પૂર્વ સૂર્ય-ચન્દ્રાદિ જ્યાતિષીનિકાય સંબંધી સવિસ્તર વર્ણન ﴿ રીને હવે બીજા ભુવન દ્વારમાંજ અવશિષ્ટ ચાથી વૈમાનિકનિકાય સંબંધી વર્ણન શરૂ કરતાં અન્થકાર મહારાજા પ્રથમ બે ગાથાવઢ પ્રતિકલ્પે વિમાન સંખ્યાનું પ્રમાણ દર્શાવે છે.

बत्तीसऽद्वावीसा बारस अड चउ विमाण स्वक्वाइं पन्नात चत्त छ सहस्त कमेण सोहम्माईसु ॥ ९२ ॥ दुसु सय चउ दुसु सय तिग, मिगार सहियं सयं तिगे हिट्ठा। मज्झे सत्तुत्तरसय-मुवरितिगे सय मुवरि पंच ॥ ९३ ॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

द्वात्रिंशदष्टाविंशति-द्वादशाष्ट्रचतुर्विमानलक्षाणि । पत्राश्चक्तारिंशत् पद्सहस्राणि, क्रमेण सौधर्मादिषु ॥ ९२ ॥ द्वयोक्शतचतुष्ट्यं द्वयोक्शतिकं एकादशसहितं शतं त्रिकेऽधस्तात् । मध्ये सप्तोत्तरश्चतग्चपरित्रिकं शतग्रुपरि पत्र ॥ ९३ ॥

શબ્દાર્થઃ—

विमाणलक्षाइं=िवभान दाणे।
पनास=प्रशास
चत्त=थादीस
छ=छ
सहस्स=ढुक्तरे।
सोहम्माईसु=साधभीटिहरपामांदुसु=भे देवसाहमां

सयचड=थारसे।
सयतिगं=से।नुंत्रिक्ष [त्रख्नसे।]
इगारसहियं=अशीयार सिंदित
तिगेहिट्टा=त्रिक देंठसी
मज्झे=भध्यमे
सत्तुत्तरसयं=सात उत्तर-से।-१०७
उनरि तिगे=७५२नी त्रिक्षमां

गायार्थ:--विशेषार्थवत् ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

विशेषार्थ:—प्रथम वैमानिक क्येटबे ' विशिष्टपुण्येर्जन्तुमिर्मान्यन्ते-उपमुज्यन्त इति विमानानि, तेषु भवा वैमानिकाः।' विशिष्ट पुरुषशाक्षी श्रवेषाय के लेशियवा येश्य छे ते विभाना क्षेत्राय कने तेमां उत्पन्न थक्येक्षा ते वैमानिके। क्षेत्राय

એ વૈમાનિકદેવ નિકાય પૈકી પ્રથમ સાધર્મકલ્પે [વજમય બનેલાં] 32 લાખ વિમાના છે, ઇશાનકલ્પે ૨૮ લાખ, સનત્કુમારકલ્પે ૧૨ લાખ, માહેન્દ્રે ૮ લાખ, ખ્રદ્મકલ્પે ૪ લાખ, લાંતકકલ્પે ૫૦ હજાર, મહાશુક્રે ૪૦ હજાર, સહસારે ૬ હજાર, આનત—પ્રાણુત અન્નેના થઇને ૪૦૦, આરણુ—અચ્યુત અન્ને કલ્પે થઇ ૩૦૦, નવગ્રેવેયકાશ્રયી પહેલી ત્રણે ગ્રેવેયક થઇ ૧૧૧, મધ્યમ ગ્રે૦ ત્રિકે ૧૦૦ અને ઉપરિતન ગ્રે૦ ત્રિકે ૧૦૦ અને તથી ઉપર અનુત્તર કલ્પે પાંચ વિમાન સંખ્યા છે.

વિશેષ એટલું સમજવું જે ઉક્ત સંખ્યા તે પુષ્પાવકીર્ણ તથા આવિકા-ગત બન્નેની સંયુક્ત સંખ્યા સમજવી, તે તે કલ્પગત વિમાના ઉપર તે તે નિકાયના ઇન્દ્રનું આધિપત્ય હોય છે. [ા લ્રા ા લ્રા

11	वैमानिकनिकाये	प्रतिकल्पे	विमानसंख्यायन्त्रम्	11
----	---------------	------------	---------------------	----

नाम	वि. सं.	नाम	वि. सं.	नाम	वि. सं.
સાધમ કલ્પે ઇશાન ,, સન(કુંo ,, માહેન્દ્ર ,, બ્રહ્મ ,, લાંતક ,,	૩૨ લાખ ૨૮ ,, ૧૨ ,, ૮ ,, ૪ ,, ૫૦ હજાર ૪૦ હજાર	સહસારે આનત પ્રાણત આરણુ અ ^ર યુત સુદર્શન શ્રેબ સુદ્દેશન શ્રેબ સુદ્દેશન શ્રેબ	६ &कार } ४०० } ३०० } १११	સર્વ ભડ્ડે સુવિશાલે સુમનસે સામનસે પ્રિયં કરે આદિત્યે અનુત્તર કલ્પે	\ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \

अवतरणः—પૂર્વે વૈમાનિકનિકાર્ય પ્રત્યેક કહ્યે. કુલવિમાન સંખ્યા કહી, હવે તે સમગ્ર સંખ્યાના કુલ સરવાળા વૈમાનિક નિકાર્ય કેટલા પ્રાપ્ત થાય છે તે તથા ઇન્દ્રકવિમાન સંખ્યા કહે છે.

चुलसीइ लक्खसत्ताणवइ सहस्सा विमाणतेवीसं। सबग्गमुहलोगिम्म, इंदया विसिद्ध पयरेसु ॥ ९४॥

સંસ્કૃત છાયા:—

चतुरश्चीति लक्षाणि सप्तनवतिसहस्राणि विमानानां त्रयोविंशम् । सर्वाग्रमृष्वेलोके, इन्द्रकाः द्वाषष्टिः प्रतरेषु ॥ ९४ ॥

શિષ્દાર્થ:---

बुलसीइलम्ब=चे।२१२८ ८१०५ सत्ताणवइसहस्सा=सत्ताख् ७००१ तेवीसं=त्रेपीस सञ्जग्नं=सरवाणाः उङ्कलोगम्मि= १६६ दि। इसां इंदया= १५६६ विभाने। विसद्धि= भासे ६ प्रतेसु= ५तरे। भां

गाधार्थ:—વૈમાનિક નિકાયમાં [આવલીગત અને પુષ્પાવકીર્જુ બન્ને વિમા-નાની સમગ્ર સંખ્યાને એક્ઠ્રી કરીએ ત્યારે] ૮૪૯૭૦૨૩ ની વિમાનસંખ્યા ઊર્ધ્વલાક પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રત્યેક પ્રતરે ઇન્દ્રક વિમાન હાેવાથી સર્વ પ્રતરાેના દર ઇન્દ્રક વિમાના થાય છે. ાા ૯૪ ાા

विशेषार्थ:-सुगम છે. ફક્ત આ નિકાયમાં વિમાન સંખ્યા મર્યાદિત છે. [૯૪] अवतरण:--- પૂર્વે સમગ્ર નિકાયાશ્રયી વિમાન સંખ્યા અતલાવી. હવે પ્રત્યેક કદ્દપે તે વિમાનો કેવી રીતે રહેલા છે અને પ્રતિકદ્દપે વિમાનસંખ્યા કેટલી હોય ? તે જાણવા યુક્તિ અતલાવે છે.

चउदिसि चउपंतीओ, बासाट्टि विमाणिया पढमपयरे। उवरि इक्रिकहीणा, अणुत्तरे जाव इक्रिकं ॥ ९५॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

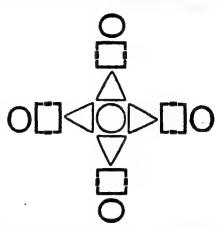
चतुर्दिक्षु चतुःपङ्कयो, द्वापिटिविमानमयाः प्रथमप्रतरे । उपर्येकैकहीना अनुत्तरे यावदेकैकम् ॥ ९५॥

गावार्थ:—પ્રત્યેક કહ્યે ચારે દિશામાં ચાર પંક્તિએ હોય છે. તેમાં પ્રથમ પ્રતરે ૪ બાસઠ-બાસઠ વિમાનની પંક્તિએ છે, ત્યારબાદ ઉપર જતાં પ્રથમ પ્રતરથી એક વિમાન (ચારે પંક્તિમાંથી) હીન હીન કરતાં જવું તે अनुत्तरे यावत् એક રહે ત્યાં સુધી ॥ ૯૫ ॥

विशेषार्थः — पूर्वे गाथा यादमां क्याविद्य छे हे बैमानिह निहासे हुद्ध आसंह मतरा छे. तेमांप्रत्येह प्रतरे यारे दिशावर्ती यार पंहित्मा आवेद्धी हाथ छे. अने ते ते हहपे यारे पंहित्नी शरूआतना संगम स्थाने छन्द्रह विमाना आवेद्धा छे, वणी ते ते हहपगत प्रत्येह पंहित्माना आंतरामां पृष्पावहीर्ष्क विमाना आवेद्धा छे, तेम आविद्धागत विमानाना परस्पर अन्तरमां पण्ड (पृष्पा०) विमाना आवेद्धा छे. ओमां पंक्तिगत विमाना श्रेष्ट्रीलद्ध हावाथी आविद्धागत विमाना नामथी ओणभाय छे अने पंहित्मोना आंतरामां तथा विमानाना आंतरामां रहेद्धा विमाना ते आविद्धागत (पंहित्मद्धा) निहं पण्ड आडा—अवणा यथे स्थाने विभागो ते आविद्धागत (पंहित्मद्धा) निहं पण्ड आडा—अवणा यथे स्थाने विभागो ते अविद्धागत पुष्पा माहि जुद्दा जहा वर्तता होवाथी पुष्पा किर्ण

તરીકે ઓળખાય છે. આવલિકાગત વિમા-નાના આકાર અમુક ક્રમે નિયત છે, જ્યારે પુષ્પાવકી હોના આકાર વિવિધ પ્રકારના છે. (જે વાત આગળ આવશે.)

હવે એમાં સાૈધર્મ કહેપે પ્રથમ પ્રતરે ચારે દિશામાં ચાર પંક્તિએા આવેલી છે. પ્રત્યેક પંક્તિમાં ળાસઠ–ળાસઠ વિમાના છે, ખીજે પ્રતરે ઉક્તકથન મુજબ એક એક વિમાન હીન કરીને કહેતાં પ્રત્યેકપંક્તિમાં એકસફ વિમાના

રહે, ત્રીજે પ્રતરે તે પ્રમાણે કરતાં (ચારે પંક્તિમાંથી અંતિમ ભાગેથી એક એક હીન કરતાં) સાઠ સાઠ વિમાના રહે, એ પ્રમાણે પ્રત્યેક પ્રતરે જતાં અંતિમ પ્રતરે ચારે બાજી માત્ર એક એક વિમાન અવશિષ્ટ રહે. [ા ૯૫ાા]

अवतरण: - પૂર્વે પ્રતિ પ્રતરે આવલિકાગત વિમાન સંખ્યા પ્રાપ્ત કરવાના ક્રમ દર્શ્વાવીને હવે એ વિમાના કેવા આકારે, કયા ક્રમે રહ્યા છે તે વિગેરે જણાવે છે.

इंदय वटा पंतीसु, तो कमसो तंस चउरंसा वद्दा। विविहा पुष्फविकण्णा, तयंतरे—मुत्तु पुत्रदिसिं॥ ९६॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

इन्द्रकानि वृत्तानि पंक्तिषु, ततः क्रमञः त्र्यंस-चतुरस्न-वृत्तानि । विविधानि पुष्पावकीर्णानि, तदंतरे सुत्तवा पूर्वदिश्रम् ॥ ९६ ॥

શબ્દાથ':--

इंदबबहा=र्ध-६४विभाने। शेल वंतीयु=पंक्तिकाने विधे तो=तेथी तंस=त्रिडे।ध्य चडरंसा=चोखुण बह=वर्तु स विविहा=विविध पुष्फवकिण्णा=पुष्पावडीर्षु विभाना तयंतरे=ते (पंडितना) आंतराभां मुत्तु=भुडीने पुष्वदिसि=पूर्व हिशाने

गायाર્થ:—પંકિત એ ને વિષે ઇન્દ્રક વિમાના ગાળ છે. ત્યાંથી પંક્તિમાં પ્રથમ ત્રિકાે વિમાન પછી ચાપુલ, પછી ગાળ એ ક્રમે હાય છે અને પુષ્પા-વકીર્લુ વિમાના વિવિધાકારવાળા છે અને તે પુષ્પાવકીર્લુ વિમાના પૂર્વ દિશાની પંક્તિને વર્જ રોષ ત્રહ્યે પંક્તિના આંતરાંમાં જાલુવા. ॥ ૯૬ ॥

विशेषार्थ:—પ્રત્યેક કલ્પે પંક્તિઓના મધ્યભાગે રહેલાં ઇન્દ્રક વિમાના ગોળ હાય છે. અને તે વિમાનથી ચારે બાજી-પ્રત્યેક દિશાવર્તી ચારે પંક્તિએ। શરૂ થાય છે એમાં પ્રત્યેક પંક્તિનું પ્હેલું વિમાન ત્રિકાે શાકાર (શ્રૃગાંટક=) સિંઘોહાના આકારનું હોય છે.

त्यारणाह यारे पंक्तिओमां थाणुणुाक्षरवाणां विमाना ते क्वायत करवाना अभादाक्षर सरणां ि डाय છે कारणुके अणादानं अक्षपाटक संस्थान डावाधी ते समयारस आकारे डाय છે. त्यारणाह गाणाक्षरवाणां यारे पंक्तिमां विमाना डाय छे, पुनः यारे पंक्तिमां त्रिकेणु विमाना, त्यारणाह थाणूणु अने पछी गाण, पाछुं त्रिकेणुथी मांडी प्रस्तुत आकारक्षम ६२ मा विमान सुधी क्षष्ठ क्या कथी यारे हिशावती पंक्षितमां स्रे ६२ मां विमाना दिकेणुशिकारवाणां क २ छे. इति पंक्तिगतविमानाकार।

તે સિવાયના પુષ્પાવકીર્ણુ વિમાના તા સ્વસ્તિક-નન્દાવર્ત, શ્રીવત્સ ખડ્ગ, ચક્રાદિ વિચિત્ર સંસ્થાનાવાળાં પ્રત્યેક પ્રતરે હાય છે.

તે પુષ્પાવકી છું વિમાના ચારે પંક્તિઓનાં જે ચાર આંતરા તે ચાર આંતરામાંથી પૂર્વ દિશાના અંતરને વર્જીને બાકીના ત્રણે આંતરાઓમાં રહેલા હાય છે. મુખ્ય-ઇન્દ્રક વિમાનની ચારે દિશામાં જે બાસઠ બાસઠ (અથવા ઉપરના પ્રતરામાં ન્યૂન ન્યૂન) ત્રિકાણ, ચાપુણ અને ગાળ એ પ્રમાણે અનુક્રમે જે પંક્તિયત વિમાના છે અને એ પંક્રિતયત વિમાના છે અને એ પંક્રિતયત વિમાના છે અને એ પંક્રિતયત વિમાના છે

યોજનનું અંતર છે તેમાં યુષ્પાવકીર્ણુ વિમાના હાય કે કેમ ? તે વિચાર ગીતાર્થ : મહર્ષિઓને આધીન છે. શ્રી દેવેન્દ્ર નરકેન્દ્ર પ્રકરલ્ – ગાયા – રપરની દીકામાં ' श्रेणि-गतिवमानक्षेत्रपरिहारेण ... पृष्पावकीर्णकाः सन्ति' એ પંક્તિના અર્થ પ્રમાણે પંક્તિએ ! નાં જે ચાર આંતરાઓ તેમાં પૂર્વ દિશાના અંતરને વર્જીને આકીના ત્રલ્ આંતરામાં યુષ્પાવકીર્લ્જ વિમાના હોવા માટે કાઇના પણ વિરાધ હોવાના સંભવ નથી. [૯૬]

अवतरण;—પૂર્વ ગાથામાં જે ક્રમ કહ્યો તે ક્રમ દરેક પ્રતરે સરખાે કૈ વિપર્યાસવાળા હાય? તેના સમાધાનરૂપે આ ગાથા જણાવે છે કે—

वहं वहेसुवर्रि, तंसं तंसस्स उवरिमं होइ। चउरंसे चउरंसं, उद्घं तु विमाणसेढीओ ॥ ९७॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

वृत्तं वृत्तेषूपरि व्यस्नं व्यस्नस्योपरि भवति । चतुरस्ने चतुरस्नमूर्ध्वं तु विमानश्रेणयः ॥ ९७ ॥

શાબ્દાર્થ:--

तंसं तंसस्य=त्रिकेष्णु ७५२ त्रिकेष्णु उवरिमं=७५२ उड्डं=9६५६ देश के विमाणसेदीओ=विभाननी श्रेष्ट्रीओ।

गांधार्थ:—પ્રથમ પ્રતરે જે સ્થાને વર્તુલ વિમાન છે તેની ઉપરના પ્રતરે સમશ્રેણીએ વર્તુલ જ હાય, ત્રિકાણ ઉપર ત્રિકાણ જ હાય અને ચાપુણાં ઉપર ચાપુણ વિમાના હાય એ પ્રમાણે ઉદ્ય વિમાનની શ્રેણીઓ આવેલી છે. ॥ ૯૭ ॥

विशेषार्थ:—કાઇ એક મનુષ્ય અથવા દેવ સાધર્મના પ્રથમ પ્રતરે રહેલાં પંક્તિગત જે વિમાના છે તેમાંથી ત્રિકાેણુ-ચાેખુણુ અથવા ગાળ એ ત્રણેમાંથી કાઇપણુ વિમાનના મધ્યસ્થાનેથી ઉધ્વે ઉડવામાં તે તા સીધા સમબ્રેણીએ જતાં તે દેવે જો ત્રિકાેણુમાં ઉડવું શરૂ કર્યું હાય તા આગળના પ્રતરગત ત્રિકાેલ્યુ વિમાનમાં આવીને ઉલા રહે, કારણું પ્રથમ પ્રતરગત પંક્તિ વિમાના જે સ્થાને જે આકારવાળાં હાય તેજ સ્થાને ઊધ્વે લાગે ઉત્તરાત્તર પ્રતરમાં તે આકારવાળાં જ વિમાના હાય. ફિલ્લ એટલું વિશેષ કે આવલિકાગત વિમાનાની સંખ્યામાં પ્રત્યેક પ્રતરે એક એકની ન્યૂનતા થાય. [ાા ૯૭ ાા]

अवतरण;—હવે તે વિમાના કેટલાં દ્રારવાળાં હાય તે કહે છે.

सबे बद्दविमाणा, एगदुवारा द्वंति नायच्या । तिणिण य तंस विमाणे, चतारि य द्वंति चउरंसे ॥९८॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

सर्वाणि वृत्तविमानानि, एकद्वाराणि भवन्ति ज्ञातव्यानि । त्रीणि च ज्यस्रविमाने, चन्वारि च भवन्ति चतुरस्रे ॥ ९८॥

शिष्टाथः---

एगदुवारा=थे\४द्वा२वाणां नायव्वा=अध्यवा तिणि=त्रध दारे।

तंसविमाणे≔त्रखु भुष्‼या विभानभां चत्तारि≕था२द्वारे। चउरंसे≕थाभुषुभां

गाथार्थ:-- सर्व ગાળાકાર વિમાનાને એક જ દ્વાર હાય છે, ત્રિકાણ વિમાનાને ત્રણ દ્વારા હાય છે અને ચાપ્યુણ વિમાના ચાર દ્વારવાળાં હાય છે. ॥ ६८ ॥

विशेषार्थ: - સુગમ છે. માત્ર ગાળ વિમાનના એક દ્વારના સંભવ પૂર્વ-- દિશાએ જણાય છે. િાા ૯૮ ાા ે

अवतरण:—& वे आविक्षिंग्रात अने પુષ્પાવકોણ विभानानुं परस्पर अन्तर પ્રભાણ દર્શાવે છે.

आवलिय विमाणाणं, अंतरं नियमसो असंखिजं। संखिजमसंखिजं, भणियं पुष्फावकिण्णाणं ॥ ९९ ॥

સંસ્કૃત છાયા:--

आवलिका [गत] विमानानामन्तरं नियमशोऽसंख्यातम् । संख्यातमसंख्यातं भणितं पुष्पावकीर्णानाम् ॥ ९९ ॥

शणहाथः--

भावलियविमाणाणं=भाविक्षांत्रत विभानीतुं पुष्काविकणाणं=पुष्पावकीश्चीतुं भिणयं=क्षुं छे.

गाथार्थ:--- આવલિકાગત વિમાનાનું પરસ્પર અન્તર અસંખ્યાતા ચાજનનું હાય છે. જ્યારે યુષ્પાવકીજુ વિમાનાનું પરસ્પર અન્તરપ્રમાણ સંખ્યાતા યાજનનું તથા અસ'ખ્યાતા યાજનનું પણ હાય છે. विशेषार्थ:—સુગમ છે. [॥ ६६ ॥]

अवतरण:— ६वे ७४त अंतर युक्त ते विभाना पैत्री हथा ह्या द्वीप-समुद ઉપર કર્યા કર્યા પ્રથમ પ્રતર પંકિતગત વિમાના ઉર્ધ્વ ભાગે આવે છે તે કહે છે.

एगं देवे दीवे, दुवे य नागोदहीसु बोखवे। चत्तारि जक्खदीवे, भृयसमुद्देसु अहेव ॥ १०० ॥ सोलससयंभूरमणे, दीवेसु पइठियाय सुरभवणा। इगतीसं च विमाणा, सयंभूरमणे समुद्दे य ॥ १०१ ॥

સંસ્કૃત છાયા:---

एकं देवे द्वीपे, द्वे च नागोदधौ बोद्धव्ये। चन्वारि यक्षद्वीपे, भृतसमुद्रे अष्टैव ।। १००।। षोडश्च स्वयंभूरमणे, द्वीपे प्रतिष्ठितानि च सुरभवनानि । एकत्रिञ्ज विमानानि, स्वयंभुरमणे समुद्रे च ॥ १०१ ॥

શબ્દાર્થ:---

एगं देवे दीवे=क्षेत्र हेवद्वीपमां दुवे नागोदहीसू=भे नागद्वीपभां बोद्धव्वे=आश्वा चत्तारि जक्खदीवे=था२ यक्षद्रीपभां

भ्यसमुद्देसु=लूत सभु६भां पइठिया=प्रतिष्ठित रखेंदा म्रभवणा=देवश्वने। इगतीसं=એકત્રીશ

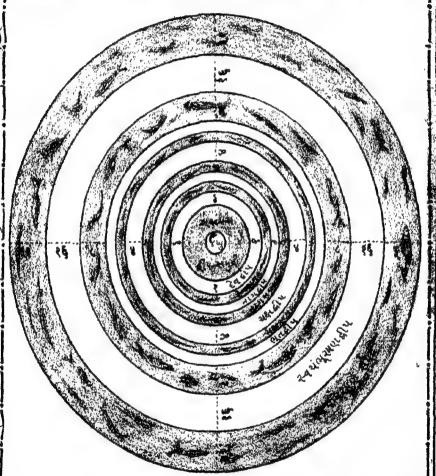
गाथार्थः-- વિશેષાથ વત્ ॥ ૧૦૦-૧૦૧ ॥

विशेषार्थ:--- પૂર્વે જણાવી ગયા કે સાધર્મના પ્રથમ પ્રતરે મધ્યભાગ વર્તુ લાકારે ઇન્દ્રકવિમાન આવેલું છે અને તેની ચારે દિશાવર્તી ખાસઠ ખાસઠ વિમાનાથી યુક્ત ચારે પંક્તિની ચારે દિશામાં શરૂઆત થાય છે.

હવે એમાં વચલું જે ઇન્દ્રકવિમાન તે ગાળ અને ૪૫ લાખ યાે ન હોાવાથી અઢી દ્વીપ ઉપર રહેલું છે તેથી તે દ્વીપના ઢાંકણ સમાન છે, વળી પંક્તિગત વિમાના પૈકી પ્રત્યેક પંકિતનાં પહેલાં ત્રિકાહાકાર વિમાના સ્વસ્વ-**દિશા**વર્તી અસંખ્યાતા દ્વીપસમુદ્ર વીત્યા બાદ આવતા દેવદ્વીપ ઉપર ચારે બાજુ આવેલાં છે અર્થાત્ પ્રત્યેક પંકિતના આરંભ ઈન્દ્રકવિમાનશ્રી અસંખ્ય ચાે દ્રશ્થી છે] ત્યાર પછી આવેલાં આરે આજીવતી વિંદાએલા નાગદ્રીપ ઉપર પ્રત્યેક **દિશાવર્તી મ**ત્યેક પંક્લિનાં બે–એ (ગાળ અને ચારસ) વિમાના વ્યાવે**લાં છે**ા

॥ कया क्या द्वीपसमुद्ध उपर आविष्ठकावद केटलां केटलां विमानो होय हे ते ॥

का चित्र के वे द्वीपससुद उपर जेटलां केटलां आवितकागत विमानो कहा है तेनो आहो स्यास आपना माटे हैं. जंबूदीप बाद असंस्य द्वीप-शभुद्दो बीत्या पछी आवता देवद्वीपनी जर्क सपाटीए आकाशवर्जी आवितकागत विमानोनी चारे दिशामां रारूआत चती होवाधी प्रथम देवद्वीप उपर चारे दिशामां ४ त्रिकोण विमानो आवेका है, बाद नाससमुद्द उपर चारे वाजु वे

वे, यसदीये चार चार, भूतसमुद्दे क्षाठ काठ, स्वयंभूरमणद्वीप सोळ सोळ काने स्वयंभूरमण समुद्र उपर एकत्रीश-एकत्रीश विमानो कावेला हैं. प्रत्येक विमान वर्षे असंख्य योजनतु अंतर छे. जा विमानो अदीद्वीपवर्ती सध्यस्य इन्द्रक विमानोयी असंख्य योजन दूर हैं. ए बचना अन्तराखे सर्वत्र पुष्पावकीयों हें.

તેવીજ રીતે યક્ષદ્રીપ ઉપર સમશ્રેષ્ટ્રીએ ચારે દિશાવતી પંક્તિના ચાર-ચાર વિમાના આવેલાં છે, ભૂત સસુદ્ર ઉપર આઠ-આઠ વિમાના, સ્વયં ભૂરમણદ્રીપ ઉપર સાળ સાળ વિમાના અને સ્વયં ભૂરમણસમુદ્રને વિષે ચારે દિશાવતી પ્રત્યેક પંક્તિગત અવશિષ્ટ એકત્રીશ-એકત્રીશ વિમાના જગત સ્વભાવે લાધ્વં ભાગે પ્રતિષ્ઠિત રહેલાં છે.

અહીં કાઇ શાંકા કરે કે અહીદ્વીપ પછી ઠેઠ દેવદ્વીપે પંક્તિવિમાનારંભ કૃદ્યો તો વચલા અસંખ્ય દ્વીપ-સમુદ્રો ઉપર કશુંએ ન હાય? તો તે વશ્ચેના પ્રદેશ આવલિકાગત વિમાન વિનાના જ હાય. ત્યારપછી બે-ચાર-૮-૧૬-૩૧ વિમાના તે તે દ્વીપા અસંખ્ય અસંખ્ય યાજનવાળા હાવાથી અને વળી અસંખ્યમાં પણ અસંખ્ય ભેદા હાવાથી પૂર્વપૂર્વથી બૃહત્ અસંખ્ય યાજન માનવાળા હાવાથી ખુશીથી સમાઇ શકે છે.

દ્વિતીય પ્રતરે સ્વયંભૂ૦ સમુદ્રવત્તી એકએક વિમાન ચારે બાજુએ હીન વિચારલું એમ પશ્ચાત્ ક્રમથી એક એકની હીનતા અનુત્તર યાવત્ ભાવવી. [!! ૧૦૦-૧૦૧ !!]

॥ ते ते द्वीप-समुद्रे प्रतिष्ठितविमानसंख्यावबोधकं यन्त्रम् ॥

þ	കരുത					See Contract
1	प्रथमना चारे	देशावर्त	वारविमानो	पैकी	प्रत्येक विमान देवद्वीपमां च	रेवाजु छे 🎉
Į,	ત્યાર પછીના	,,	એ એ	,,	નાગસ મુદ્રમાં	,, 🐧
Ĭ	,,	**	ચાર ચાર	,,	યક્ષદ્ગીપમાં	"
	,,	,,	આદ-અદિ	**	ભૂતસ <u>મ</u> ુદ્રમાં	"
6	,,	"	સાળ-સાળ	,,	સ્વયંભૂરમ ણદ્વીપમાં	,,
E	,,	*>	39-39	1,	સ્વય ં ભૂ બ્સમુદ્રમાં	,, 6
3	100 CO 100 100 100 100 100 100 100 100 100 10				じゃじ	ನ್ನು ೧೩೪೪ ಬಿ

अवतरण:-- विभानना ગાંધ-સ્પર્શાદિક કેવાં હાય તે જણાવે છે.

अचंतसुरिहगंधा, फासे नवणीयमउअसुहफासा । निच्चुजोआ रम्मा, सयंपहा ते विरायंति ॥ १०२॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

अत्यन्तसुरभिगन्धानि, स्पर्शे नवनीतमृदुसुखस्पर्शाणि । नित्योद्योतानि रम्याणि, स्वयंत्रमाणि तानि विराजन्ते ॥ १०२ ॥

શાળદાર્થે:--

शब्दत≔अत्यन्त सुरहिगंधा=सुरक्षिणं धवाणां फासे=स्पर्शभां नवणीय=नवनीत [भाभख् सरभा] मडअ=भृहु

सुइफासा=भुभक्तारी स्पर्धवाणा निच्चज्जेआ=नित्यादीत करनाशा रम्मा=२भधीय सयपहा≈स्वयं प्रभावाणा विरायति=विराके छे

गायाર્થ:—અત્યન્ત સુરિભગંધવાળાં અને સ્પર્શ કરતાં માખલુની જેમ મુદ્ધ-મુકામળ વળી સુખકારી સ્પર્શવાળાં, નિરંતર ઉદ્યોતને કરનારા, રમણીય અને તથાવિધ જગત્સ્વભાવે સ્વયંપ્રભા–તેજવાળાં તે વિમાના (અગનમંડળમાં) શાભે છે. ॥ ૧૦૪ ॥

विशेषार्थ:—सुगम छे. णाडी विभाननुं वधु वर्ष्णु न अन्थातरथी लेवुं. [॥ १०२॥] अवतरण;— ६वे के देवक्षेडिं। सीधर्भ-धशाननी केम लेउक्षे रहेक्षा छे त्यां ड्या विभानामां, इधं दिशाणे, डाना डेवी रीते ६ ६ रहेक्षा छे ? ते हडीडतने कछावतां प्रथम उत्तर-इक्षिण्वतीं आविष्डागत विभानामा स्वाभित्वने कछावनारी गाथा डहे छे.

जे दक्किणेण इंदा, दाहिणओ आवली मुणेयव्या । जे पुण उत्तर इंदा, उत्तरओ आवली तेसिं ॥ १०३॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

ये दक्षिणस्येन्द्राः दक्षिणत आवली मुणेतव्या । ये पुनरुत्तरेन्द्रा उत्तरत आवली तेषाम् ॥ १०३ ॥

શિષ્દાર્થ'ઃ—

वै=के दक्षिलणेणइंदा=हक्षिलुना धंद्री दाहिणओ सावली=हिल्लिथी स्मावसी तेर्षि=तेक्शनी मुणेयन्वा=काख्वी के पुण=के वर्ण

यायार्थ:— દક્ષિણ દિશામાં રહેલા આવલિકાગત વિમાના તે દક્ષિણેન્દ્રોના જાણવાં અને ઉત્તરદિશામાં રહેલા આવલિકાગત વિમાના તે ઉત્તરેન્દ્રોના જાણવાં. ॥ ૧૦૩ ॥ विशेषार्थ:— મુઝમ છે. ભોટલું વિશેષ સમજવું કે દરેક પ્રતરે વિમાનાની સાર પંક્તિઓ છે, પ્રત્યેક પંક્તિ પૂર્વ-પશ્ચિમ, ઉત્તર-દક્ષિણ એમ ચારે દિશામાં ગહેં સામેલી હોય છે. એમાં જે પંક્તિ દક્ષિણદિશામાં ગએલી હોય તે દક્ષિણન્દ્રો (સોધર્મ સનત્કુરુ) નીજ જાણવી. એવીજ રીતે ઉત્તર દિશામાં ગએલી સીધી પંક્તિ તે દક્ષિણ દિશાગત—સમશ્રેણીએ રહેલા ઇશાનાદિ ઉત્તરેન્દ્રોની સમજવી. [॥ ૧૦૩ ॥]

अवतरण:—હવે શેષ પૂર્વ-પશ્ચિમ દિશાવતી આવલિકાગતવિમાનાનું સ્વામિત્વ જણાવે છે.

पुन्वेण पिन्छमेण य, सामण्णा आवली मुणेयठवा । जे पुण वद्दविमाणा, मजिझल्ला दाहिणिल्लाणं ॥ १०४ ॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

पूर्वस्यां पश्चिमायाञ्च, सामान्याऽऽवली मुणेतच्या । यानि पुनर्वृत्तविमानानि, मध्यानि दाक्षिणात्यानाम् ॥ १०४॥

શબ્દાર્થં:--

पुरुवेष-पूर्व हिशाभां पञ्छिमेण-पश्चिमहिशाभां सामण्णा-सामान्यतः वद्दविमाणा-शेश विभाने। मन्झिला-भध्यना ते दाहिणिहाणं-६क्षिश्चेन्द्रीनां

गायार्थ:—પૂર્વ અને પશ્ચિમદિશાની પંક્તિ સામાન્યત: જાણવી. એમાં જે મધ્યેમધ્યે વૃત્ત વિમાના આવે છે તે દક્ષિણુન્દ્રોનાં જ જાણવા. ॥ ૧૦૪ ॥

विशेषार्थ:—પૂર્વ અને પશ્ચિમદિશામાં ગએલી વિમાનની પંક્તિએ સામાન્યથી જાણવી, એ સામાન્ય શબ્દથી બ્રન્થકાર સ્વ્યવે છે કે તે પંક્તિએમાં રહેલા વિમાનામાં બન્નેનું સ્વામિપણું છે. પરંતુ તે બન્ને પંક્તિએ મધ્યે આવતા જે બાળ વિમાના તેતા ^{૯૯} દક્ષિણુન્દ્રોનાં જ સ્વામિત્વવાળાં છે. એથી જ દક્ષિણુન્દ્રોનું વૈશિષ્ટ્ય છે. [ા ૧૦૪ ા]

अवतरणः — भे क वातने पृष्टी आपती — अन्य विभानामां शी व्यवस्था छे ते आया कथावे छे.

૯૯ મા આવલિક અને પુષ્પાવડાર્જી વિમાન વિષયની સાક્ષીરૂપ માથાએ અત્ર અમે આપતા નથી કારણકે દેવ તારુ પ્રકરસુની એ ગાયાઓ ચાલુ સંમદણીની ટીકામાં છે જ માટે.

पुठवेण पच्छिमेण य, जे वहा तेवि दाहिणिह्नस्स । तंस चउरंसगा पुण सामण्णा हुंति दुण्हंपि ॥ १०५॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

पूर्वस्यां पश्चिमायां च यानि वृत्तानि तान्यपि दाक्षिणात्यस्य । ज्यस्र-चतुरस्राणि पुनः सामान्यानि भवन्ति द्वयोरपि ॥ १०५ ॥

શબ્દાથ':---

पुन्वेण पिन्छमेण-पूर्व अने पश्चिम हिशामां विद्वानतं प्रध् तेऽविनते प्रध् दाहिणिलस्सनदक्षिण हिशामां वर्तताना

तंसचउरंसगा-त्रिकेश्य वाभुष्य सामान्यतः-साभान्यथी दुण्हंपि-अन्नेना पथ्

गायाર્થ:—પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાગત (પંક્તિઓમાં રહેલા જે ગાળ વિમાના તે દક્ષિણુ દિશામાં વર્તતા ઇન્દ્રના હાય છે, અને શેષત્રિકાણુ અને ચાપુણુ વિમાના તે સામાન્યથી બન્નેનાં પણુ હાય છે. ॥ ૧૦૫ ॥

विशेषार्थः—પૂર્વ અને પશ્ચિમદિશાની પંક્તિમાં રહેલાં ગાળ વિમાનામાં તે તે કલ્પયુગલાવતી દક્ષિણુન્દ્રોજ અધિકારી છે, તેમાં રવ્યલ્વેન્દ્રોના કરા હક્ક હાતા નથી. વળી તે જ ખન્ને દિશાની પંક્તિમાં રહેલાં ત્રિકાેણુ—ચાપુણુ વિમાનામાંના વચ્ચેથી અર્ધભાગ વિચારીએ ત્યારે દક્ષિણુદિશા તરફના અર્ધ-ભાગના માલીક દક્ષિણુન્દ્રો (સાધર્મ—સનત્કુ૦ આદિ) હાય છે અને બાકી અર્ધ વિભાગના માલીક ઉત્તરેન્દ્રો હાય છે, આ વ્યવસ્થા પ્રથમના છે જ કલ્પયુગલે (સાંવ ઇ૦ સનત્કુ૦ માંહે૦) ભાવનાની છે. કારણુકે ખન્ને યુગલા પૈકી પ્રત્યેક યુગલમાં તે તે દિશામાં ખન્ને ઇન્દ્રોનું સ્વામિપણું સંકલિત છે. એમાંએ પુન: અમુક પંક્તિગત અમુક પ્રકારના વિમાના ઉપર સ્વામિપણું અમુકનું જ હાય છે.

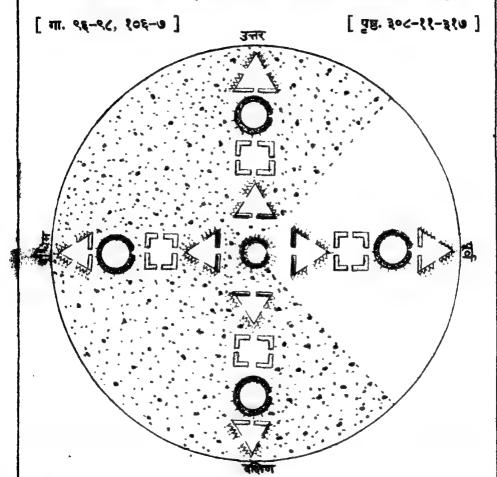
અને આનત-પ્રાણત, અને આરણ-અવ્યુત એ કલ્પયુગલા જ છે. પરંતુ તત્રવર્તી સર્વ પ્રતરામાં સ્વામિપણું તાે એક જ ઇન્દ્રનું હાય છે જેથી ત્યાં કંઇ વિચારને અવકાશ નથી. [ાા ૧૦૫ ાા]

अवतरण;—६वे ઉક्त विभानीना रक्षणार्थ शुं छे । ते डहे छे.

૨૦૦ જેમ કાઇએક રાજાની હદમાં બીજા કાઇ રાજાના તાળાના પણ મામ-નગ-રાદિ હોય છે, વળી કેટલાએક એવા ગ્રામ-નગરા પણ આવે કે તે ગામના અમુક ભાગના માલીક અમુક હોય અને અમુક વિભાગની સત્તા અન્ય નરેશની હોય તેમ અત્ર વિચારતું.

॥ वैमानिक निकाये आविष्ठिकागत तथा पुष्पावकीर्ण-विमान व्यवस्था.

द्या वित्रमां वैमानिक करपना एक प्रतरनो सामान्य देखान रज् थाय छे , एमां मध्मवर्ति एकद्वार अने कांगराबाळा गढथी युक्त गोलाकारे इन्द्रक विमान हे. त्यारवाद बारे बाजुए पंक्तिबद्ध विमानोनी व्यवस्था बताबी छे, तेमां प्रथम त्रण द्वारनो—त्रण बाजु कांगराबाळां किल्लानां अने एक बाजु वेदिकाबाळां देखावयुक्त त्रिकीस विमानो, बाद वारद्वारबाळा वेदिका युक्त बतु-

क्कोया विमानो, त्यारबाद एकद्वार अने कांगरागढे युक्त बोळ विमानो, पुनः त्रिकोयादि एम क्रमराः विविध रंगो साथे बताव्युं छे. एम स्थायोग्य अतरे आ ज कमे व्यवस्था विचारवी ॥

ति चिक्क पूर्व दिशा वर्जीने शेष अण दिशामां पंक्तिना आने विमानोना आंतरामां आवेळा विविध रंगी विविध प्रकारना पुष्पावकीर्ण विभानवशके टपका दर्शावेलां के ॥

पागारपरिक्लिता, वहविमाणा हवंति सब्वेवि । चउरंसविमाणाणं, चउदिसि वेइया होइ ॥ १०६॥

સંસ્કૃત છાયા:—

प्राकारपरिक्षिप्तानि, दृत्तविमानानि भवन्ति सर्वाण्यपि । चतुरस्रविमानानां, चतुर्दिश्च वेदिका भवति ॥ १०६॥

શાબ્દાથ':--

चडितस=थारे हिशाओामां वेहया=वेहिंधा होह=छाय छे

गाथार्थ:—આવલિકા પ્રવિષ્ટ સવે^૧ વર્તુલ વિમાના ચારે બા**જીએ ગઢથી** વીંટળાએલાં હોય છે. ચઉપુણા વિમાનાની ચારે બાજીએ વેંદિકા **હાય છે**. ॥**૧૦૬**॥

विशेषार्थ:—સુગમ છે. એટલું વિશેષ કે ગાળવિમાનને જે ગઢ કહો તે શીર્ષ ભાગે (છેડે) ^૧કાંગરાવાળા—સુશાભિત દેખાવવાળા હાય છે અને ચઉખુણા વિમાનને જે વેદિકા કહી તે કાંગરાવિનાની સાદી ^રભીત્તીરૂપ સમજવી તેથી તે ગઢને વેદિકા કહેવાય છે. [॥ १०६॥]

अवतरण;— ६वे ते प्रभाशे त्रिडेाण विभानन रक्षण डेवुं छे ? ते डडे छे.

जत्तो वद्दविमाणा, तत्तो तंसस्स वेइया होइ। पागारो बोद्धव्वो, अवसेसेसुं तु पासेसुं ॥ १०७॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

यत्र वृत्तविमानानि तत्र ज्यस्तस्य वेदिका भवति । प्राकारो बोद्धन्यो, ऽवशेषेषु तु पार्श्वेषु ॥ १०७॥

૧ ઘણા જીર્જુનગરના કિલ્લાઓ વિવિધ પ્રકારના કાંગરાંઓથી સહિત દોય છે જે જમ જાહેર છે. ર કાડીઆવાડમાં મુકામાના રક્ષણાર્થ કરાય છે અને ત્યાં તેને 'વ'ડી ' કહી સંભાધે છે જ્યારે ગુજરાતમાં દોરો પણ કહે છે. એમ નાના દેશ આશ્રયિ વિવિધ રીતે ઓળખા

શુષ્દાર્થ:--

नतो=ल्यां [के हिशाओ] तत्तो=त्यां [ते आलुओ] तंत्रत्त=त्रिभुष्शियानी पागारो=प्राक्षर-गढ सेडम्मे=लाख्ये। अवशेषेतुं=अवशिष्ट तु=वणी पासेसु=आजुओशां

गायार्थ:—જે દિશાએ વર્તુલ વિમાના છે તેની સન્મુખ ત્રિપ્રણીયા વિમાનાને વેદિકા હોય છે. (કાંગરા રહિત ગઢ) અને બાકીની દિશાઓમાં કાંગરા સહિત ગઢ હોય છે. ાા ૧૦૭ ા

विशेषार्थ:—सुभभ छे. [॥ १०७ ॥]

अवतरण;—હવે કાઇપણ કલ્પે આવલિકાગત વિમાનાની (તથા પુષ્પા૦) સંખ્યા પ્રાપ્ત કરવા करण દર્શાવે છે.

पढमांतिमपयराविल, विमाणमुह्भूमि तस्तमासद्धं। पयरगुणमिट्टकप्पे, सञ्चग्गं पुष्फिकिन्नियरे॥ १०८॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

प्रथमान्तिमप्रतरावलीविमानानि ग्रुखं भूमिः तत्समासाई । प्रतरगुणमिष्टकल्पे सर्वाग्रं पुष्पावकीर्णेतराणाम् ॥ १०८ ॥

શખ્દાથ':—

पढमंतिम=प्रथम अने अंतिम पयराविल=प्रतरनी श्रेष्ट्री मुद्द=भुण भूमि=भूमि तस्समास=ते शन्नेना सरवाणा अदं=अर्ध पयरगुणं=प्रतरे शृक्षुवा इट्ठकप्पे=ध[ि]छत ४६पे सन्दग्गं=सर्व सरवाणा पुष्पकित्वयरे=पुष्पावडीश्ची आडीना

गायार्थ:— પ્હેલી પ્રતર શ્રેષ્ટ્રીની વિમાન સંખ્યા તે મુજ કહેવાય અને અંતિમ પ્રતરાની વિમાનસંખ્યા તે તેની મૃષ્દિ કહેવાય, એ અન્ને સંખ્યાના સરવાળા કરીને તેનું અર્ધ કરી નાંખનું પછી તેના ઇચ્છિત કશ્પના પ્રતરાની સંખ્યા સાથે ગુણાકાર કરવા જેથી સર્વ આવલિકા ગત વિમાનસંખ્યા પ્રાપ્ત થશે અને આદીની સંખ્યા તે ત્યાં પુષ્પાવદી શ્રુપ્તિમાનાની જાણુવી. [૧૦૮]

विशेषार्थ: — આ ગાળ જે કરણ અતાવે છે તે ઇષ્ટ કહ્યાશ્રયી ઘટે છે તેમ ઉપલક્ષણથી સમયનિકાયાશ્રયી તથા પ્રતિપ્રતરાશ્રયી પણ વિમાનસંખ્યા લાવવા ઘટી શકે છે. કારણ કે 'મૃજ ' અને 'મૃષિ ' સંગ્રા સંખ્યા પ્રતિકર્લ્ય તેમજ સમુશ્યયે (ખાસઠ પ્રતરાશ્રયી) પણ ઘટે છે કારણ કે કાેઇ પણ પ્રકારનું વિમાનસંખ્યાત્વ નિકાયસ્થાન, પ્રતિકરપસ્થાન અને પ્રતિપ્રતરસ્થાન ત્રણે આશ્રયી ઘટી શકે છે. એથી અહીં આ પ્રથમ ઉક્તકરણ ઉદાહરણ દ્વારા ઇષ્ટકરપાશ્રયી ઘટાવાય છે.

इष्टक्स्पविमानसंस्थान्नासि उदाहरणम् — જેમ સાધમે – ઇશાનકલ્પગત પ્રથમ પતરે ર૪૯ વિમાન સંખ્યા તે, તે દેવલાકનું 'मुख' કહેવાય અને સાધમે – ઇશાન દેવલાકના અંતિમ પ્રતરની ૨૦૧ વિમાન સંખ્યા તે 'મૂમિ' સંશ્રક કહેવાય છે. [૨૪૯+૨૦૧=] અન્નેના સરવાળા કરતાં ૪૫૦ ની સંખ્યા આવી, ઉક્ત કથન મુજબ તેનું અર્ધ કરતાં ૨૨૫ ની સંખ્યા અવશિષ્ટ રહી, તેને સાધમે – ઇશાનના (૧૩) તેર પ્રતર સાથે ગુણીએ એટલે [૨૨૫×૧૩=] ૨૯૨૫ ની આવલિકાગત વિમાનાનો સંખ્યા સાધમે – ઇશાનના તેરે પ્રતરની થઇને આવી, આ સંખ્યાને પૂર્વોક્ત સાધમે – ઇશાનગત જે ૧૦ લાખની વિમાનસંખ્યા તેમાંથી બાદ કરતાં [૧૦૦૦૦૦, – ૧૯૨૫=] ૫૯૯૭૦૭૫ વિમાન સંખ્યા પુષ્પાવકી છોની પ્રથમ કલ્પયુગલે જાણવી.

એ પ્રમાણુ આગળ સનત્કુમારાદિ કલ્પે પણ ઉક્ત કરણવડે ઇષ્ટ સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય છે, તે ગ્રન્થ વિસ્તાર કારણે અત્રે ન જણાવતાં **પન્ત્ર** જોવા સક્ષામણું કરીએ છીએ.

॥ इति इष्टकल्पविमानसंख्याकरणम् ॥

।। वैमानिकनिकायाश्रयी आवलिकागत तथा पुष्पावकीर्णविमान-संख्या यन्त्रम् ।।

मु ख संख्या						अर्घ संख्या				आव८गत संख्या	पुष्पा० संख्या	_	
२४६	+	२०१	=	४५०	_	રરપ	×	93	=	રહર૫,	५६६७०७ ५	=	६० शाभक
160	+	943	=	340	-	१७५	×	૧૨	=	२१००,	१६६७८००	=	२० साभ×
186.	+	१२८	=	રહ્	-	936	x	\$	=	۷38,	३ ६६१६५	=	800000
१२५	+	१०६	=	२३४	~	११७	×	ય	=	૫૮૫,	አ ፍጹፊ ለ	=	40000

ખ'તેની એગી. × ખ'તે કલ્પની.

904	+	63 =	966 -	60 X	¥ =	364,	36fox =	80000
14	+	99 =	955 -	(3 ×	8 =	332,	4446 =	6000
હર	+	६१ =	938 -	६७ x	४ ≈	२६८,	13२ =	800
W	+	४५ =	१०२ -	પુર ×	8 =	२०४,	64 =	300
¥Ý	+	33 =	98 -	30 ×	3 =	999,	3° =	999
२६	+	२१ ≂	40 -	२५ ×	3 =	৬૫,	३२ =	909
10	+	e =	24 -	13 X	3 =	₹,	६१ =	900
Y	+	• =	0 -	o X	૧(૦)=	Ψ,	નથી ૦ =	٧,
समप्रनि	का०	नि०श्रयी	नि०	नि॰आश्रयी	नि ०	नि • भाश्रयी	नि॰आश्रयी	समप्र वै०
286	+	પ	રપ૪	૧૨ ૭	६२	9668	<8<6186 C	४५७०२३
मुख संस्था	i	भूमि संख्या	समास संख्या	अर्थ संख्या	प्रतर संख्या	आव०गत संख्या	•	कायकुल संस्था

જે દેવલાક મુખ સંખ્યા કાઢવા હાય. તે દેવલાકની નીચેના સમય દેવલાંકાવર્તી કુક્ષ જેટલી પ્રતર સંખ્યા પ્રાપ્ત થતી હોય તે સર્વ સંખ્યાને ચારે^૪ શુણી જે સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય તેને પ્રથમ પ્રતરની ૨૪૯ સૂખ સંખ્યામાંથી બાદ કરતાં જે સંખ્યા અવશેષ રહે ते संभ्या ते ते देवक्षेत्रनी मुख संभ्या बहेवाय.

🚰 वैमानिकनिकाये मुखसंख्या 4 😂

સૌધર્મ-ઇશાન યુગલે પ્રથમ પ્રતરે મુખ સંખ્યા ૨૪૯ છે પ્રવસંવ

सन्तर्भ भार्बेन्द्र यु०-१3×४= पर-२४६

એ પ્રમાણે જે દેવલાક મૃત્રિ સંખ્યા डाढवी होय ते એडक हेवलेडि के अतर સંખ્યા હાય તેમાંથી એક ઉશી કરતાં જે સંખ્યા રહે તેને ચારે ગુણવા. એમ કરતાં જે સંખ્યા આવે તે મુંખ્યા તે દેવલાકની મુખ મંખ્યામાંથી બાદ કરી નાંખવી એટલે તે કલ્પે **મૃત્રિ** સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય.

वैमानिकनिकाये भूमिसंख्या कि

प्रवसंव

२०१भू०

સનત્કુ માહેન્દ્રે-૧૨-૧=૧૧×૪=૪૪-૧૯૭

ЧЗ ",

तत्तो नवाहिय सयं, तिनवइ सत्तत्तरी चेव ॥१॥ एगद्री पणयाला, तित्तीसा इक्सवीस नवं चेव। कप्पेस पत्थहार्ण, भूमीओ हंति नायव्या ॥२॥

³ ત્રેપન ચાેપન-પંચાવન અતે **છ**મ્પન આ ચાર પ્રતરે પુષ્પાવકીર્ણવિમાના નથી.

४ उ-सगपयरा रवूणा, चडगुणिया सोहिया य मूलं । ६ एगाहिय दुषिसया, तैवन्नसर्थ सर्य च उणतीसं । जंतरथसुद्धसेसं, इच्छियकप्पस्स सा भूमि ॥१॥ े ५ दुक्तिसय अउणपना, सत्ताणउर्य सयं च बोद्धव्यं । **अन्णापनं च** सयं, सयमेगं पत्रवीसं च ॥२॥ पंचलरसयमेगं, अउणाणउंड अहोड बोद्धव्या । तेवसरि सगवणा, इयालीसा य हिद्विमए ॥३॥

યહાકસ્પે પ્હાંચતાં-૨૫×૪=૧૦૦-૨૪૯	1	પ્રકાદેવસોકે - {-૧= ૫x૪=૨૦-૧૪હ
100		₹0
186	,,	१२६ ,,
લાંતકક¢પે ,, −૩૧×૪=૧૨૪−૨૪૯		લાંતક કલ્પે - ૫-૧= ४x४=૧૬-૧૨ ૫
128		9.6
૧૨૫	"	₹०€ ,,
शुक्षकत्रे ,, -३१×४=१४४-१४६		શુક્ષ કલ્પે — ૪–૧≖ ૩x૪=૧૨–૧૦૫
188		<u> </u>
૧૦૫	"	<u> </u>
सहस्रारेड६पे ,४०x४=१६०-२४८		સહસાર કલ્પે – ૪ - ૧= ૩×૪= ૧ ૨ - ૮૯
150		<u> ૧</u> ૨ ઉ હ ્ય
અાનત-પ્રાહ્યતે ,, -૪૪x૪=૧૭૬–૨૪૯	"	,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,
906		આ∘ પ્રાહ્યુત ,, - ૪-૧= ૩x ૪=૧૨- ૭૩ ૧૨
<u>•••3</u>	,,	• •••••••••••••••••••••••••••••••••••
આર ્ય−અ ≃યુતે ,, −૪૮×૪=૧૯૨–૨૪૯	"	આ • અચ્યુતે ,, - ૪-૧= 3x ૪=૧૨-૫૭
૧૯૨		૧૨
o\ <u>u</u> '9	"	₹₹ "
∍ અધસ્તન શ્રૈ∘ ત્રિકે ,, –પર×૪=ર ૦૮–૨૪૯		અર્કે ∘ ત્રિકે ૩ – ૧ = ૨x૪ = ૮ – ૪૧
<u> २०८</u>		
०४१	"	33 ,,
મધ્યમ શ્રै० त्रिके,, – ૫૫x४=२२०–२४६		મ∘ શૈં∘ ત્રિકે, ૩-૧= ૨×૪= ૮-૨૯
<u> २२०</u> ०२ <u>८</u>		20
_	"	ور ۱۹ مرد موجود می ماها درد ماها
ઉપરિતન ઐ ૦ત્રિકે,, −૫૮x४=૨૩૨–૨૪૯ ૨૩૨		ઉ∘ પ્રૈ∘તિક,, ∽ ૩−૧= ૨×૪ = ૮−૧૭ ૮
090	,,	_
अनुत्तरक्षरे ⁹ ,, -११×४=२४४-२४५	"	- "
२४४		અનુત્તરે પ્રતર સંખ્યા એકજ ^ર હે ાવા થી
००५	,,	બૂમિ સંભવ નહિ.

२ समग्रनिकायाश्रयी विमान संख्याप्राप्तिरीति-

હવે સમગ્ર નિકાય સ્થાનાશ્રયી સમુચ્ચયે બન્ને પ્રકારના વિમાનાની સંખ્યાને પ્રાપ્ત કરવા બે રીતા જણાવાય છે તેમાં પ્રથમ ઉક્ત ગાયાનુસારે બતલાવાય છે.

સકલ વૈમાનિકનિકાયાશ્રયી (અથવા દર પ્રતરની અપેક્ષાએ) પ્રથમ પ્રતર સંખ્યાને 'મृक्त' સંજ્ઞક સમજવી, તે મુખ સંખ્યા પ્રથમ પ્રતરે ૨૪૯ ની છે, અને ૪૧ સમગ્ર નિકાયાશ્રયી 'मूमि' સંખ્યા (અંતિમ પ્રતરની) પાંચ છે, કારણ કે મુખમાં આદિ પ્રતર સંખ્યાનું અને ભૂમિમાં અંતિમ પ્રતર સંખ્યાનું ગ્રહણ હાય છે. તેથી મુખ અને અંતિમપ્રતરવર્ત્તિ ભૂમિ સંખ્યાના સમાસ કરતાં (૨૪૯+૫=) ૨૫૪ ની સંખ્યા આવે, તેનું અર્ધ કરતાં ૧૨૭ ની સંખ્યા આવી. બાસઠે પ્રતરની ફુલ સંખ્યા લાવવાની હાવાથી ૧૨૭×६૨=૭૮૮૪ ની સંખ્યા આવલીકાગત વિમાનની વૈમાનિક નિકાયે આવે. इति समग्रनिकाये प्रथमोपायः।

३ प्रतिप्रतरविमानसंख्याप्रमाणम्ः—

હવે ત્રીજી રીતે પ્રતિપ્રતરસ્થાનાશ્રયી વિમાનસંખ્યા જાણવી હાય તો ઇષ્ટપ્રતરની એક જ દિશાવતી વિમાન સંખ્યાને ચારે ગુણી જે સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય તેમાં સ્વસ્થાનવર્તી ઇન્દ્ર વિમાન પ્રક્ષેપી દેવું જેથી ઇષ્ટ પ્રતરે આવલી-કાગતવિમાન સંખ્યા પ્રાપ્ત થશે.

પ્રતિપ્રતરાશ્રયી પુષ્પાવકીર્ણું વિમાન જાણવાનું કારણ કે તેની સંખ્યા વર્તમાનમાં ઉપલબ્ધ જણાતી નથી.

अवतरण;—પૂર્વ આવલીકાગત સંખ્યા ત્રણુ પ્રકારે અને પુષ્પાવકીર્ણની પ્રાપ્ત થતી બે બે સ્થાનની સંખ્યા જણાવી. હવે એજ પ્રમાણુ ઇષ્ટ પ્રતરે ઇષ્ટ કલ્પે ત્રિકાેશ, ચાપ્યણ અને વૃત્ત સંખ્યા જાણવાનું કરણુ બ્રન્થકાર કહે છે, ત્યાં સમબ્રનિકાયાશ્રયી, ત્રિકાેણાદિ સંખ્યાના ઉપાય છે કે નહિ તે ઉપરથી કહેવાશે. इगदिसिपंतिविमाणा, तिविभत्ता तंस चउरंसा वद्या। तंसेसु सेसमेगं, खिवसेस दुगस्स इक्किकं ॥ १०९॥ तंसेसु चउरंसेसु य, तो रासि तिगंपि चउग्रणं काउ। वहेसु इंदयं खिव, पयरधणं मीलियं कप्पे ॥ ११०॥

સંસ્કૃત છાયા:---

एकदिशि पङ्किविमानानि, त्रिविभक्तानि ज्यस्रचतुरस्राणि वृत्तानि । ज्यस्रेषु शेषमेकं क्षिप शेषद्विकस्य एकैक्रम् ॥ १०९ ॥

त्र्यस्नेषु चतुरस्नेषु च ततो शशित्रिकमिष चतुर्गुणं कृत्वा । षुत्तेषु इन्द्रकं क्षिप प्रतर्धनं मीलितं कल्पे ॥ ११० ॥

શબ્દાથ :--

इगिदिसिपंतिविमाणा=એક દિશાગત પંક્તિ विभानीने.

तिविभत्ता=त्रष्ट्य कागे व्हें यतां तंसेष्ठ=त्रिकेष्णुभां सेसमेगं=शेष એક लिव=हें पववुं दुगस्स=द्विक शेषनुं इकिकं=એक એक तो=तेथी
रासितगंप=राशी त्रख्ने पख्
चउगुणं काउं=यार गुखी करीने
वहेसु=वृत्त विभानमां
इंदयं विव=धंद्रक क्षेपववुं
पयरघणं=प्रतरधन
मीलियं=भेणववाथी
कप्ये=४६५भां

गायार्थः—કાઇ પણ એક દિશાગત પંક્તિ વિમાના ત્રિભાગે સરખા વ્હેંચી નાંખવા, વ્હેંચતાં જો એક સંખ્યા શેષ રહેતા તેને વ્હેંચતાં આવેલી સમાન ત્રિકાેણુ સંખ્યામાં ઉમેરવી, પણુ જો બે સંખ્યા શેષ રહે તા એક ત્રિકાેણુમાં અને એક ચાપુણુમાં ઉમેરી દેવી પછી તે પ્રત્યેક રાશિને ચારે ગુણી નાંખવી, વૃત્ત રાશિ જે આવે તેમાં ઇન્દ્રકને ક્ષેપવલું કારણુ કે તે વૃત્ત છે. ઇષ્ટ પ્રતર સંખ્યા આવશે, અને તે તે કલ્પના યથાયાગ્ય પ્રતરના ભિન્ન ભિન્ન સંખ્યાને એકત્ર મેળવવાથી ઇષ્ટકલ્પે ત્રિકાેણાદિ વિમાન સંખ્યા આવશે. [ા ૧૦૯–૧૧૦ ાા]

विशेषार्थ:--- પૂર્વ ગાથામાં જેમ ત્રણ રીતે આવલીકાની સંખ્યાના ઉપાય ખત**લાવ્યા હતા તેમ અહિં પણ** ત્રણ પ્રકારે એટલે ઇષ્ટ પ્રતરે-- ઇષ્ટકલ્પે અને સમગ્ર નિકાયાશ્રચી ઉપાય ખતલાવવાના છે તેમાં ઇષ્ઠકલ્પ અને ઇષ્ઠપ્રતરના ઉપાય ગાથાર્થદ્વારા કહેવાશે અને ઉપલક્ષણથી સમગ્ર નિકાયાશ્રચીના ખુલાસા આગળ કહેવાશે. અહીં પ્રથમ ઇષ્ટ પ્રતરાશ્રયી ત્રિકાેેે જ્યાં મુલ અને વૃત્ત સંખ્યા જાણ-વાના ઉપાય કહેવાય છે.

१ प्रत्येक प्रतरे त्रिकोणादि विमानसंख्याप्रमाणोपायः-

સાધર્મ ઇશાન કલ્પના પ્રથમપ્રતરે દર વિમાનની આવલિકા છે, તેને ત્રહ્યું. વિભાગે કરતાં ર૦ ત્રિકાે છું, ર૦ ચાપુ છું અને ૨૦ વૃત્ત આવે, એમ કરતાં એ સંખ્યા શેષ રહી તેમાંથી એક સંખ્યા ત્રિકાે છુમાં ઉમેરી અને એક ચાપુ છુમાં ઉમેરી જેથી ૨૧ ત્રિ૦ ૨૧ ચા૦ ૨૦ વૃત્ત, ચારે બાજીની સંખ્યા લાવવાની હાેવાથી પ્રત્યેક સંખ્યાને ચારે ગુહ્યુતાં (૨૧×૪=) ૮૪ ત્રિ૦ (૨૧×૪=) ૮૪૦ ચાપુ છું અને (૨૦×૪=) ૮૦ વૃત્તની સંખ્યા આવે પછી વૃત્તની ૮૦ સંખ્યામાં ગાથાના નિયમ પ્રમાણે ઇન્દ્રક એક સંખ્યક વિમાન ઉમેરી દેવું જેથી ૮૧ વૃત્ત સંખ્યા આવી.

પ્રતરઘન પ્રાપ્ત કરવા માટે ત્રણે સંખ્યાને મેળવવાથી (૮૪+૮૪+૮૧) ૨૪૯ ે ની આવલીકાગત વિમાન સંખ્યા (પ્રતરધન) સાૈધર્મ-ઇશાન યુગલના પ્રથમ પ્રતરની પણ આવી શકશે.

એ પ્રમાણે દરેક પ્રતરે આવલીકાગત સંખ્યા પણ સ્હેજે પ્રાપ્ત થશે. એ પ્રમાણે સર્વ પ્રતરે ત્રિકાણાદિ સંખ્યા પાઠકાએ સ્વયં કાઢી લેવી. અત્ર સુગમતા માટે યન્ત્ર આપીએ છીએ.

આ યન્ત્રદ્વારા પાઠકા ઇષ્ટ–પ્રત્યેક પ્રતરવર્તી તથા પ્રત્યેકકહપવર્તી ત્રિકેાણુ ચાંગ્યૂણુ અને વૃત્તની ભિન્ન સિન્ન સંખ્યા જાણી શકશે. [તેમજ વળી પ્રસંગા-પાત બતાવેલી પ્રતિ પ્રતરગત અને પ્રતિ કલ્પગત આવલીક વિમાન સંખ્યા પણ જોઇ શકશે.]

હવે શેષ રહી સમગ્ર નિકાયાશ્રયી ત્રિકાે છુ, ચાંખૂણ અને વૃત્તની પૃથક્ પૃથક સંખ્યા તેમજ સમગ્ર નિકાયશ્રયી આવલીક વિમાન સંખ્યા તે ૩૨૮ મા પાનાના યન્ત્ર જોવાથી મલશે.

॥ प्रत्येक प्रतरे आवलिकागत-त्रिकोणादिविमानसंख्यायन्त्रकम् ॥

~	प्रतर	. d.	जे. सं	मो. सं.	ब्रुत सं.	सर्व सं.	प्रतर सं.
	٦	६२	(8	18	ر ٩	२४६	٩
क्रीश्र	ર	9	28	10	19	२४५	२
	3	40	60	60	८१	२४१	3
	8	પહ	10		99	२३७	8
	ч	47	10	90	واوا	२३३	¥
દ્ધાન	٤	415	७६	ંહફ	19(4	२२७	ę
3	وي	પક	705	િહફ	ંહ3	રરપ	وا
	4	૫૫	७६	હર	દ્રછ	२२१	1
	6	५४	હર	હર	193	२१७	6
	၅ င	પુર	. હર	હર	46	२१3	90
T	૧૧	પર	હર	44	46	२०६	૧૧
साम	૧૨	પ૧	84	84	16	२०५	૧૨
س	93	પૃ૦	42	146	૬પ	२०१	93
	कुल सं०	७२८	*666	<u>।</u> -७७२-	-૯૬૫ -	૨૯૨૫	

એક જ દિશાવર્તી તેરે પ્રતરની તેરે પંક્તિની હર તી કુલ સંખ્યાને ચારે પંક્તિની સંખ્યા લાવવાને ચારે ગુણતાં રહ્યર ની આવ વિ સંખ્યા પ્રથમ યુગલે આવે તેમાં તેરે પ્રતરના ૧૨ ઇન્દ્રિક ઉમેરતાં ૨૯૨૫ થાય.

\ \ \	٩	86	44	६४	६५	960	98
ন্ত্	ર	84	48	48	કૃપ	943	૧૫
યુગલે	3	४७	48	58	६१	966	15
	8	४६	६४	40	६१	१८५	૧૭
	ч	४५	40	50	६१	१८१	٩٧
	ţ	४४	40	ţo	પહ	ঀ৩৩	96
4	U	83	ę o	45	પહ	૧૭૩	२०
भाक्ष	4	४२	પક	ેપદ	યુહ	946	ર ૧
7	6	ሄ ኒ	પક	પક	પ૩	૧૬૫	રર

	A A	न् सं	ज ग्र	वो. सं	कृत सं.	सर्व सं.	गतर सं.
\$ 45 P	٩	39	88	80	४१	૧૨૫	3 2
	ર	30	80	80	४१	121	33
ains	3	२७	80	80	30	990	38
	४	२८	80	3 6	30	993	3 ¥
W	¥	२७	3 5	3 5	3 છ	906	3 5
	कुल	૧૪૫	*200	-૧૯૨-	-૧૯૩ -	- ५८५	_
9 🗸	<u></u>	Mark.	ne £11	3 20120	31.30	الأ أ المام	40.

૧૪૫ ની સંખ્યાને ચારે ગુ<mark>ણી ૫ મે</mark>ળવતાં **૫૮૫**

કહ્યે છ	۹ ع	ર ૬ ૨૫	35	3 5	33	૧૦૫ ૧૦ ૧	30 36
46	3	२४	32	૩ ૨		619	
613	४	२४ २३	32	૩ ૨	રહ	63	४०
#	कुल	46	*935				

૯૮ની કુલ સંખ્યાને ચારે ગુણી ૪ ઇ. ઉમે<mark>રતાં ૩૯૬</mark>

	_	•		3.			
مجر	٩	રર	32 24 24 24	٦٧	ર ૯	66	४१
30	<u>ٿ</u> ر	ર ૧	२८	२८	२५	८ ५	83
3	3	२०	२८	٦.	ેરપ	19	¥3
क	٧	96	૨૮	ેર૪	૨૫	99	88
- 10	-		*195				

૮૨ની સંખ્યાને ચારે ગુણી ૪ ઉમેરતાં ૩૩૨ સંખ્યા

				3			
ر پر [پر	٩	94	२४	२४	રય	દ્ય	४५
र्णकार	ર	ঀ৩	5.8	२४	૨૧	46	४६
₹	3	૧૬	૨૪	૨૦	ર ૧	६५	४७
आनित	8	૧૫	२०	२०	ર૧	६१	86
						····	
سق	कुल	66 4	k &2 -	· 66 -	- 61 -	२६८	
10							-

६६ ते यारे गुणी ४ ४० अभेरतां २६८ आवे.

	90	&c	યક	યર	43	1989	₹3
F	૧૧	36	પ ૬ પર	પર	પ૩	140	ર૪
Ť	૧૨	34	પર	પર	86	૧૫૨	રપ
00	कुल	પરર	*७१२	- 565-	- ५८२-	२१००	

ખારે પ્રતરની એક જ દિશાવર્તી પર તી કુલ સંખ્યાને ચારે ગુણતાં ૧૨ ઈન્દ્રક ભેળવતાં ૨૧૦૦ ની આવ૦ પ્રવિષ્ટ સંખ્યા આવે.

1080	٩	૧૪	. २०	२०	৭৩	NO	46
77	ર	93	૨૦	9 6	૧૭	43	٧o
5	3	૧૨	9 %	98	10	88	()
આક્રા	8	૧૧	95	9.5	૧૩	४५	પર
3	5 ∂	40	k ७૨ [*] -	- ६८ -	- 68 -	`	

૫૦ ને ચારે ગુણી ૪ ઇન્દ્રક ઉમેરતાં ૨૦૪ અવે,

	٩	30	પર	86	86	986	ર ૬
કલ્ય	2	3 5	86	86	86	184	1 1
417	3	34	86	86	४५	181	२८
	8	88	84	88	४५	१३७	२६
ಷ	γ	33	88	88	४५	933	30
-બહા	٤	૩ ૨	88	88	81	126	3 9

કુલ ૨૦૭ ને ચારેગુણી ૬ ઇન્દ્રક ભેળવતાં ૮૩૪ કુલ થાય.

	٩	90	9 \$	૧૨	93	४१	પક
	ર	Ŀ	૧૨	૧૨	૧૩	30	48
~	3	(૧૨	૧૨	4	33	પપ
५६५	8	u	૧૨	(4	રહ	પક
	ય	ę	(4	1 6	રપ	YU
ગ્રેવયક	ç	પ	4	4	પ	21	42
1	و	8	4	٧	પ	90	46
61d	4	3	٧	٧	ય	93	40
	4	ર	8	8	૧	6	६१
	कुल	૫૪	* (8 -	- ৬২ -	- 56 -	<u> </u>	<u>'</u>

પ૪ ની કુલ સંખ્યાને ચારે ગુણી ૯ ઇન્દ્રક ઉમેરતાં ૨૨૫ આવે.

अनुत्तर ५६५

٩	٩	x	0	9 40	ય	६२
कुल	પ *	¥	-0	-9	- Y	-

એક જ દિશાના એકને ચારે ગુણી ૧ ઇન્દ્રક બેળવતાં પાંચ થાય. **इति इष्ट्र प्रनरसंख्या**. તા. ક.-પ્રત્યેક પ્રતરે પુષ્પાવકીર્ધું વિમાન સંખ્યા જાણવાનું કરસ્યુ પ્રન્થકારે ખતલાવ્યું નથી કારસ્યું કે વર્તમાનમાં ઉપલબ્ધ જોવાતું નથી.

२. इष्टप्रतरे त्रिकोणादि संख्योपाया-

હવે અત્ર ગાથાનુસાર પ્રત્યેક કલ્પસ્થાનાશ્રયી ત્રિકાેેે કાાેું દિ વિમાન સંખ્યા જાણવાના ઉપાય કહીએ છીએ.

સાધર્મ-ઇશાન યુગલના તેરે પ્રતરમધ્યે પ્રત્યેક પ્રતરે એક જ દિશાવતી રહેલ તે તે વિમાન સંખ્યાને ત્રિભાગે વ્હેંચી નાંખવી જેથી:—

		~~~~~~		·····	~~~~	~
પ્રથમ પ્રતરે દર	வெயல்	200	त्रिकोण	चो.	वृत्त	रोष.
	ાતનાન છ	જવા	२०	२०	₹ ०	ર
णीका अतरे ६१	,, ,,	1)	२०	२०	२०	٩
ત્રીના " ૬૦	») <u>,</u>	31	२०	२०	२०	0
ચાેથા ,, પક	yy yt	"	96	96	96	ર
પાંચમા " પટ	3 > >>	"	१७	96	16	•
છઠ્ઠા ,, યા	,, ,,	,,	96	૧૯	૧૯	0
सातभा , पह	" "	"	٩٧	97	94	ર
આઠમા ,, પપ	" "	11	१८	14	96	1
નવમા " પ૪	,,	,,	94	97	14	a
દસમા " પક	2) 27	,,	૧૭	90	90	ર
અગી ં , પર	,,	"	૧૭	9.9	90	9
ળારમા _ં , પ૧	33 33	,, ,,	90	૧૭	90	
તેરમાં,, પ૦	,,		94	25	•	
અત્ર રશેષ રહે		່" ເປີນໂລເລເຣ	,	-	44	ર
			236 —		— २ ३८	48
છે જેથી કુલ ૧૦			+6 -	+\u -	- +0	
માંથી ઉક્ત કથન			ſ		– २३८	
અને ૫, ચાપુણ	માં ગઇ	એક શેષ	×8 —		_ ×8	
ચારવાર છે તે ત્રિ	કોલમાં જ	જાય એથી	666 -	६७ २ -	– ५५२	
(4+8) & 6			त्रि०	चो०	+13	ઇન્દ્રકેા
ચાપુણમાં અને ઇન્દ્ર			इति सौधर्मे कर	णोपायः	। ६६५	वृत्त

એ **મુજ**બ અન્ય પ્રત્યેક કલ્પે કરતાં ઇષ્ટ^હ સંખ્યા પ્રાપ્ત **થશે. જે** સંખ્યા યન્ત્રમાં આપીએ છીએ.

इति इष्टकस्पे त्रिकोणादि विमानसंख्योपायः।

२. समब्रनिकाये त्रिकोणादि संख्या---

સમગ્ર નિકાયાશ્રયી ત્રિકાેેેે ણાંદે સંખ્યા લાવવાનું પ્રબલ કરણ ધ્યાનમાં ન આવવા**થી જણાવ્યું પ**ણ નથી. સામાન્યથી પ્રત્યેકકદ્દપની સંખ્યાઓના સરવાંળા

૭ અહીં આ કરપયુગલાને વિષે બીજી રીતે વૃત્તની ત્રણુ આવલિકા અને ત્રિકાણુ ચા-ખૂણની બખે આવલિકા ગણી એક જ દિશાવર્તી વૃત્તની કુલ સંખ્યાને ત્રણુ આવલિકાએ યુણી તે કલ્પવર્તી ઇન્દ્રક સંખ્યા ભળવતાં કુલ વૃત્ત સંખ્યા દક્ષિણેન્દ્રની આવે છે વલી એક જ દિશાવર્તી ત્રિકાણ—ચાખૂલુ વિમાન સંખ્યાને બે બે આવલિક પંકિતઓએ યુણતાં ઇષ્ટ સંખ્યા પ્રાપ્ત થશે.

॥ प्रतिकल्पे त्रिकोणादिविमानसंख्यायन्त्रकम् ॥

कस्पनाम	त्रिकोण सं०	चोखुण सं०	वृत्त सं०	कुल बा० सं०	पुष्पा सं०	सर्व संख्या
૧ સાૈાધર્મ કલ્પે	४५४	866	હરહ	ঀড়৹ড়	३१६८ २ ६ ३	3200000
ર ઇશાનકલ્પે	४६४	४८६	२३८	૧૨૧૮	२७६८७८२	2200000
બન્નેના મળીને	666	૯૭૨	८ ६५	२६२५	५ ६६७०७५	\$000000
૩ સનત્કુમાર૦	344	384	પરર	9224	११६८७७४	१२०००००
४ भाडेन्द्र०	३५६	384	900	८७४	७८८१२६	100000
બન્નેના મળીને	७१२	६८६	६६२	२१००	१६६७६००	2000000
પ પ્રક્રાલાક૦	२८४	२७६	રહજ	238	३६६१६	800000
६ दांतड०	200	૧૯૨	૧૯૩	પ્રય	४७४१५	40000
૭ મલાશક	935	૧૩૨	૧૨૮	364	3८६०४	80000
૮ સહસ્તાર૦	996	106	906	333	५ ६६८	4000
૯–૧૦ આનત-પ્રાણતે	૯૨	"	44	२६८	૧૩૨	800
૧૧-૧૨આરણ-અચ્યુ૰	હર	50	48	२०४	८६	300
અઘરતન ગ્રેંવેયકે	80	3 5	34	૧૧૧	·	199
મધ્યમ શ્રેવેયકે	26	૨૪	23	ખુ	32	900
ઉપરિતન ગ્રૈવેયકે	9 6	૧૨	11	36	\$ 9	900
અનુત્તરકલ્પે	8	0	1	ય	o	ય
બાસઠે પ્રતરે કુલ સંખ્યા	२६८८	२६०४	રપ૮ર	७८७४	८४८६१४६	८४५७०२३

કરતાં સમગ્ર નિકાયની ત્રિકાેેે ણાદિ સંખ્યા આવી શકે છે, જે યન્ત્રમાં પા આપી છે.

अवतरण:—હવે તે પ્રત્યેક કલ્પગત વિમાનામાં રહેનારા દેવાને એાળખવા માટે ચિન્હા દર્શાવે છે.

कप्पेसु य मिय महिसो, वराह सीहा य छगलसालूरा। हय गय भूयंग खग्गी, वसहा विडिमाइं चिंधाइं ॥ १११॥

संस्कृत छायाः—

कल्पेष्ठ च मृग-महिषो, वराह-सिंहो च छगलक्षाल्रौ। हय-गज-मृजक्र-सिंहा-वृषमा विडिमानि चिन्हानि ॥ १११॥

શળ્દાથ :---

कप्पेसु=ક∉પામાં मिय=भृ•। महिष=भृक्षिष-पाडे। वराह=वरा&-ભुंऽ सीहा=सिं& छगल=•।अ--भाे।ऽ। साल्रा=हेऽहे।

हय=धे।डे। मय=अ• — है।थेी भ्यंग=अ• ज-सर्प लग्गी=शेंडे। बसहा=पृष्ण- अग्रह विडिमाइं=भुश्रविशेष चिंघाइं=शिन्हे।

गाथार्थः---विशेषार्थं वत् ॥ १११ ॥.

विशेषार्थ:—પૂર્વે જેમ ભુવનપત્યાદિનિકાયાના જાણપણા માટે ચિન્હા દર્શાવ્યાં છે, તેની પેઠે વૈમાનિકનિકાયમાં પહેલા સાૈધર્મકલ્પના દેવોને એાળ-ખવા માટે તેઓના મુકુટને વિષે મૃગ (હરણ) તું ચિન્હ છે, બીજા ઇશાન કલ્પના દેવોને એાળખવાને પાડાતું ચિન્હ, ત્રીજા કલ્પગતદેવોને સૂઅર (લુંડ) તું, ચાથે કલ્પે સિંહતું, પાંચમે કલ્પે બાકડાતું, છઠ્ઠે કલ્પે દેડકાતું, સાતમે કલ્પે ઘાડાતું આઠમે ગજ (હાથી) તું, નવમે કલ્પે સપેતું, દશમે કલ્પે 'ગે'ડાતું, અગિયારમે કલ્પે વૃષભાતું અને ખારમે કલ્પે એક જાતિ વિશેષ મૃગતું ચિન્હ હોય છે.

આ સવે^ર ચિન્હો રતનમય મુકુટને વિષે હોવાથી તેના ઉપર મુકુટવર્તી `સ્ત્નાની ક્રાંતિ પડવાથી અત્યંત શાેભે છે. (૧૧૧)

શાંકા—આર દેવલાક ચિન્હા કહ્યાં તે પ્રમાણે નવ શ્રેવેયક અને અનુત્તર કલ્પે કેમ ન કહ્યાં ?

૮-ગેંડા એ જાનવર આફ્રિકા દેશ તરફ વિશેષે હાય છે અને તેને મસ્તક મધ્યે એક તીક્ષ્યુ શીંગડું હોય છે અને તેથી જ પાતાનું સર્વ રક્ષ્યુ કરી શકે છે અને આ જાનવર ખહુ જ અળવાન હોય છે.

ઉત્તર—તે દેવલાકવર્તી દેવાને સ્વસ્થાનથી ખ્હાર જવાનું હાતું નથી, શક્તિ છે પણ પ્રયોજનાભાવે તથા કલ્પાતીત હાવાથી ગમનાગમનથી, આથી તેઓ કાઇપણ પ્રકારના વ્યવહારમાં વર્તતા ન હાવાથી તેઓને આળખવાના પ્રસંગ હાતા જ નથી. તેથી ચિન્હાની આવશ્યકતા પણ નથી. [૧૧૧]

अवतरण;—ચિન્હા દર્શાવીને પ્રત્યેક કલ્પગત ઇન્દ્રોની સામાનિક તથા આત્મરક્ષક દેવાની સંખ્યાને કહે છે.

चुलसी असिइ बावत्तरि,—सत्तरि सद्दीय पन्न चताला ॥ तुह्रसुर तीस वीसा, दससहस्सा आयरक चउग्रणिया॥११२॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

चतुरशीति-रशीति-द्रीसप्तति-स्सप्ततिः पष्टिश्च पश्चाशचत्वारिंशत् । तुल्यसुराः त्रिंशद्विंशतिर्देशसहस्राणि, आत्मरक्षाश्चतुर्गुणिताः ॥ ११२ ॥

શબ્દાર્થ':--

चुलसी=शिराशी असिइ=थे'शी बावत्तरि=थेंडेंतिर सत्तरि=सीत्तेर सही=साठ पन्न=पथास चत्ताला=थासीश तुल्लसुर=तुल्यदेवे। आयरक्ल=भारभरक्षडे। चउगुणिया=थारे शुख्रुवा ये।ग्य

गायार्थ:--विशेषार्थं वत् ॥ ११२ ॥

विशेषार्य:— पूर्वे त्रश्चे निकायमां केम सामानिक तथा आत्मरक्षकि क्रिसे छे, तेनी माइक वैमानिकनिकायमां व्हेसा साधर्मकृष्टे १ सीधर्मे न्द्रना याराशी हकार सामानिकहेंचे। (८४०००), र धशानेन्द्रना अशिहकार हेवे। (८००००), उ सनत्कुमारेन्द्रना प्रहांतेरहकार (७२०००), ४ माहेन्द्रना सीत्तेरहकार (७००००), प प्रक्षेन्द्रना साठहकार (६००००), प प्रक्षेन्द्रना साठहकार (६००००), प प्रक्षेन्द्रना साठहकार (४००००), ८ सहस्रारेन्द्रना यासीश हकार (४००००), ८ सहस्रारेन्द्रना त्रीसहकार (३००००), ६ आनत-प्राश्चते—प्राश्चतेन्द्रना वीशहकार (२००००), १० आरखु—अय्युते—अय्युतेन्द्रना इसहकार (१००००). अ प्रभाष्ट्रे हसे धन्द्रीना सामानिक (धन्द्र समान इद्धिवाणा) हेवे।नी संभ्या कही. हति सामानिका:

જ્યારે આત્મરક્ષકા તેથી ચારગુણા કરીને પ્રત્યેક ઇન્દ્રને કહેવા.

क्रेट सेश्मे न्द्रनी ८४ ढळारनी सामानिक संण्याने यारणुखी करतां तेना उद्याण उद ढळार (33६०००) आत्मरक्षके, धंशानेन्द्रना उद्याण-२० ढळार (3२००००), सन्तिक्षारेन्द्रना र द्याण ८८ ढळार (२८८०००), मांडेन्द्रना र द्याण-४० ढळार (२८००००) प्रक्षेन्द्रना, र द्याण-४० ढळार (२४००००), द्यांतिकेन्द्रना र द्याण (२०००००), महाशुक्रेन्द्रना १ द्याण-६० ढळार, (१६००००) सहसारेन्द्रना १ द्याण-२० ढळार (१२००००), आनत-प्राद्यतेन्द्रना ८० ढळार (४००००), आरख्-अय्युतेन्द्रना ४० ढळार (४००००) आत्मरक्षके। हिथ छे. ॥ इति आत्मरक्षका: ॥

નવશ્રેવેયકે તથા અનુત્તરકદ્દેપે સર્વ અહિમન્દ્રદેવા છે માટે ત્યાં કહપવ્યવહા-રાદિ સાચવવાના કાર્યાભાવે ત્યાં સામાનિક તથા આત્મરક્ષકાદિ નથી. [ા૧૧૨ા]

॥वैमानिकनिकाये द्वादशसु कल्पेषु चिन्ह-सामानिक-आत्मरक्षक संख्यायन्त्रम्॥

	कल्पनाम	चिद्र	सामा- निक सं०	भात्मरक्षक सं०	कस्पनाम	चिद्वनाम	सामानिक सं०	आत्म० संख्या
9	સૌધ મ ેક૦	મૃગનુ`	(8000	3,35000	૭ મહાશુક્રે	ધાડાનું	80000	9,60000
ર	ઇશાને ૦	પાડાનું	10000	3,२००००	८ सહस्रारे	ગજનું	30000	१ ,२००००
3	सनत्रुभारे	સૂઅરતું	७२०००	२,८८०००	૯ આનતે	સર્પનું		
8	માહેન્દ્રે૰	સિંહનું	190000	२,८००००	૧૦ પ્રાણુતે	ગે'ડાનું	790000	80000
4	પ્લકા કલ્પે	<u>બાકડાતું</u>	60000	2,80000	૧૧ આરણે	ટૃષભનુ '	1	
ķ	લાંતકે૰	દેડકાનું	५००००	2,00000	૧૨ અચ્યુતે	મૃ ગવિશેષનું	40000	२००००

अवतरण;— ६वे ते ते क्रिंग के के के आधार रहेला छे ? ते क्रंडे छे.

दुसु तिसु तिसु कप्पेसु, घणुद्हि घणवाय तदुभयं च कमा। सुरभवण पइठाणं, आगासपइठिया उवरिं॥ ११३॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

द्वयोखिषु त्रिषु कल्पेषु, घनोदधौ घनवाते तदुमये च क्रमात्। सुरमवनानां प्रतिष्ठानं, आकाश्चप्रतिष्ठितान्यपरि ॥ ११३॥

શાળ્દ્રાથ ઃ--

षणुदहि=धने।६धि षणवाय=धनवात तदुभवं=ते अन्नेने। सुरमकणपर्ठाणं=भुरक्षुवनीतुं प्रतिष्ठान. आगास्वरिवा=आधाश प्रतिष्ठित उवरि=७५२

गायाર્થ:—પ્રથમના બે કલ્પમાં ઘનાદિધના આધાર, ત્યાર પછી ત્રીજા, ચાથા અને પાંચમાં એ ત્રણે કલ્પમાં ઘનવાતના આધાર, છઠ્ઠા-સાતમા અને આઠમા એ ત્રણે કલ્પા ઘનાદિધ અને ઘનવાતના આધારે, ત્યાર પછીના ઉપરના કર્ય કલ્પા આકાશાધારે પ્રતિષ્ઠિત છે. [ા ૧૧૩ ાા].

विशेषार्थः—धनोदधि-धन=४६न-नश्चर उदधि=पाछी ते, ४६छ भण्णुतभां भण्णुत थीलेक्षा धी लेवुं लगत् स्वलावे लाभीने रहेकुं ले पाछी ले अप्-धायना क्षेट्रग ढावाथी सळव ढाय छे.

घनवात—કાંસી કાંસીને ભર્યા જેવા મજબુતમાં મજબુત ઘટ્ટવાયુ તે વાયુ-કાયના ભેદરૂપ હાવાથી સજીવ છે.

आगास- અવકાશ આપવાના સ્વભાવવાળું એક અરૂપી દ્રવ્ય તે.

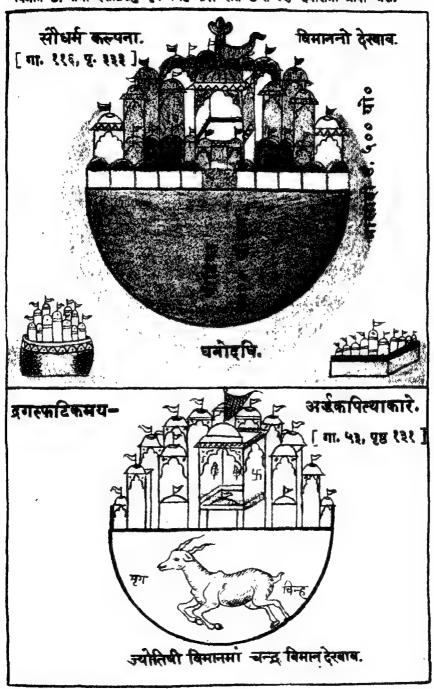
સાધર્મ અને ઇશાન એ કલ્પયુગલ માત્ર ઘનાદિધાના જ આધારે રહેલ છે, સનત્કુમાર-માહેન્દ્ર અને પ્રદ્યા એ ત્રણે કલ્પા લ્ઘનવાતને આધારે છે, લાંતક-શુક્ર અને એ સહસાર એ ત્રણે કલ્પ પ્રથમ ઘનાદિધા અને પછી ^{૧૦} ઘનવાત

૯ ધનવાત સાથે તનવાતનું કથન જ્યાં આવતું હોય તો ત્યાં તે ખન્ને વિચારવા કારણું કે તે વસ્તુ તો આકાશાધારે છે. અને આકાશ તો સ્વયં પ્રતિષ્ઠિત જ છે.

૧૦ ઘનોદધિને આધારે ધનવાત અથવા ઘનવાતને આધારે ઘનોદધિ કેવી રીતે રહી શકે છે તે માટે એક દ્રષ્ટાંત ટાંકીએ છીએ તે વિચારી મનને નિ:શંક બનાવવું.

કાઇએક માણસ ચામડાની મશકને પવન ભરીને કુલાવે, પછી તુર્તજ વાધરીની મજખૂત ગાંઠથી મશકનું મુખ ઉપરથી બાંધી દે એ દડા જેવી કુલેલી મશકના મધ્યભાગે પુનઃ વાધરીની આંડી મારી મજખૂત ગાંઠને બાંધે આ પ્રમાણે થવાથી હવે મશકમાં રહેલા વાયુ બે વિભાગમાં વ્હેંગાઇ ગયા આથી તેનો આકાર ડમરક જેવા બની ગયા. આ પ્રમાણે કર્યા બાદ પ્રથમ જે મશકનું મુખ બાંધ્યું હતું તે મુખ હવે છોડી નાંખે જેથી વચ્ચેની ગાંઠ ઉપરના ભાગનો પવન બધા નીકળી જય. હવે એ પવન નીકળવાથી ખાલી ચએલ મશકના અર્ધાભાગને પાણી નાંખીને પુનઃ ભરીકો, ભર્યા બાદ તેનું મુખ પુનઃ બાંધી લે. હવે ઉપરના ભાગ પાણી મુકત અને નીચેના સામ વાયુકત

आ जिनमां उपरना आंगे वैमानिक निकावई पोठिका सहित प्रासारो युक्त गोळाकार विमान केवी रीते के तेनो स्थाल लाववा बतावेल है. नीवे पण ए ज प्रमाणे ज्योतिची विमान है. तेनो स्फडिकई सूग विद्य केवी रीते है ते पण स्थालमां आवी जरें।

આનંદ પ્રેસ-ભાવનગર

એ બન્નેના આધારે છે, અને ત્યાર પણીના આનતાહિથી લઇ અનુત્તર સુધીના સમગ્રક્ટપા દેવળ એક આક્રાકાશાધારે પ્રતિષ્ઠિત છે. ત્યાં નથી ઘનાહિધ કે નથી ઘનવાત. [ા ૧૧૩ ાા]

अवतरण;—હવે પ્રત્યેક દેવલાક વિમાનાનું જાડપણ તથા તેની ઉચાઇનું પ્રમાણ જણાવે છે.

सत्तावीससयाइं पुढवीर्पिडो विमाणउच्चतं । पंचसया कप्पढुगे पढमे तत्तो य इक्किकं ॥ ११४॥ हायइ पुढवीसु सयं वहुइ भवणेसु दुदुदुकप्पेसु । चउगे नवगे पणगे तहेव जाणुत्तरेसु भवे ॥ ११५॥ इगवीससया पुढवी विमाणिमकारसेव य सयाइं। बत्तीसजोयणसया मिलिया सव्वत्थ नायव्वा ॥ ११६॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

सप्तिविश्वतिश्वतानि पृथवीपिंडो विमानोचन्त्रम् ।
पश्चश्वतानि कल्पद्विके प्रथमे ततश्च एकैकम् ॥ ११४ ॥
हीयते पृथवीषु शतं वर्धते भवनेषु द्वयोः द्वयोः द्वयोः कल्पयोः ।
चतुष्के नवके पश्चके तथैव यावदनुत्तरेषु भवेत् ॥ १२५ ॥
एकविश्वतिश्वतानि पृथवी विमानमेकादशैव च शतानि ।
द्वात्रिंश्वदोजनश्वतानि मिलितानि सर्वत्र ज्ञातच्यानि ॥ ११६ ॥

ર**લો. હવે મશકના વ**ચ્ચે જે ગાંઠ ખાંધે<mark>લી છે તેને પણ હવે છોડી નાં</mark>ખ એટલે નીચે વાયુ અતે તેના આધારે પાણી રહેશે_. નીચેના વાયુમાં જલ પ્રવેશ ખીલકુલ નહીં કરે પુનઃ ઉધી વાળીએ તો જલાધારે−વાયુ વિચારી શકાય.

અથવા ક્રાઇએક પુરૂષ ચામડાની મસકને પવન ભરીને ફુલાવે પછી પાતાની કરીએ બાંધી અગાધ જળમાં પ્રવેશ કરે તા પણ તે પાણીના ઉપરના ભાગમાં જ રહી શકે છે તો પછી આવી શાશ્વતા વસ્તુઓ તથાવિધ જગત્ સ્વભાવે રહે તેમાં શું વિચારવાતું હોય ?

શહદાર્થ:--

सत्तावीस-सयाइं=सत्तावीश से। थे। ०न पढवीपिंडो= भृश्वीपिंड विमाण उच्चत्तं=विभाननुं उच्चपशुं पंचसया=पांचसे। थे।જन तत्तो≔त्या२५७ीना इक्तिकं=थेडेडे ४६पे हायइं=दीन थाथ छे पुढवीस=पृथ्वी पिंडा विषे मवणेसु=विभाने।ने वि**षे**

बद्रइ≃वधे छे दुकप्पेसु≃शे ४६भे तहेव=ते प्रभाषे जा=જ્યાંસુધી अणुत्तरेसु भवे=अनुत्तरे थाथ इगवीस सया=य्येडवीशसे। ये। जन वत्तीस जोयणसया=अश्रीसे। ये। अन પ્રમાણ मिलिया सन्वत्थ=भणेलं सर्वत्र

गायार्थ:—પહેલા છે દેવલાકને વિષે વિમાનાની પૃથ્વીનું પિડપ્રમાણ સત્તાવીસા યાજનનું હાય છે. અને વિમાનની ઉંચાઇ પાંચસા યાજન હાય છે. ત્યારપછીના બે કલ્પે-પુન: બે કલ્પે-પુન: બે કલ્પે-પછી ચાર દેવલાકે-નવગ્રેવેયક અને પાંચ અનુત્તરે જતાં ત્રીજા દેવલાકથી જ માંડી પૂર્વ પૂર્વ કરપના પૃથ્વી પિંડમાંથી સાે સાે ચાેજન ઘટાડતા અને પૂર્વ પૂર્વ કલ્પની વિમાન ઉચાઇમાં સાે સા યાજન વધારતા પ્રત્યેક કલ્પે તે તે પ્રમાણ દર્શાવતા જવું. જેથી અનુત્તરે ૨૧૦૦ યાજન પૃથ્વીપિંડ પ્રમાણુ અને ૧૧૦૦ યાં૦ ઉચાઇ આવી રહેશે. પ્રત્યેક કરપગતવિમાનનું પૃથ્વીપિંડપ્રમાણ અને વિમાન ઉચાઇ મેળવતાં ૩૨૦૦ ચાર્ગ આવે. "૧૧૪-૧૧૫-૧૧**૬**."

विशेषार्थ: - પૃથ્વીપિંડ એટલે વિમાનની ભૂમિનું જાડપાર્થ, જેમકે લાકમાં ઘણા ગૃહા-મહેલા વિગેરેને અમુક પ્રમાણની ઉચી પીઠિકા (પ્લીન્ય) હાય છે અને પીઠિકા પ્રમાણ પૂર્ણ થયા ખાદ મજલાની ગણત્રી ગણાય છે, પરંતુ મહેલની બૂમિપીડ સહિત મજલાનું પ્રમાણ ગણવાના નિયમ નથી હાતા, તેમ અહીં પણ પૃથ્કી પિંડ અને વિમાનની ઉચાઇ જીઢી જ ગણાશે.

સાૈધર્મ અને ઇશાન^{૧૧} એ બે દેવલાૈકના વિમાનની પૃથ્વીનું ઉચાઇ પ્રમાણ ૨૭૦૦ યાં અને વિમાનની ઉંચાઇ ૫૦૦ યાં હાય છે. (પૃથ્વી પિંડ સહિત વિમાનની ધ્વજા સુધીનું એકંદર વિમાન પ્રમાણ ૩૨૦૦ ચાે૦) સનત્કુમાર માહેન્દ્ર બે દેવલોકે ૨૬૦૦ ચાે૦, વિમાનની ઉચાઇ ૬૦૦ ચાે૦, પ્રક્રા અને લાંતકે

૧૧ સૌધર્મ કરતાં ઇશાન કલ્પ ઉપર ભાગેથી સપાટીમાં કાંઇક હીન સમજવા, એ પ્રમાણે અન્ય કલ્પ યુગલે સ્મજવું.

રમા૦૦ થાે પૃથ્વીપિંડ, ૭૦૦ થાે વિમાન ઉચાઇ. શુક્ર સહસારે ૨૪૦૦ થાે પૃથ્વીપિંડ, ૮૦૦ થાે વિમાન ઉચાઇ. આનત-પ્રાણતે, આરશ્ય-અચ્યુતે ૨૩૦૦ થાે પૃથ્વીપિંડ, ૯૦૦ થાં વિમાન ઉચાઇ. નવર્ત્રવેયકે ૨૨૦૦ થાં પૃથ્વીપિંડ અને ૧૦૦૦ થાં વિ૦ ઉચાઇ. અને પાંચ અનુત્તરે ૨૧૦૦ થાં પૃથ્વીપિંડ પ્રમાણ અને વિમાન ઉચાઇ ૧૧૦૦ થાેજનની હાય છે.

પ્રત્યેક દેવલાક વિમાનના પૃથ્વીપિંડનું અને વિમાનની ઉંચાઇ એ બન્નેનુ પ્રમાણ એકત્ર કરતાં ૩૨૦૦ યાે૦ આવશે. આથી એકંદરે સમગ્ર વિમાનાનું પ્રમાણ તાે સર્વ કહપે સમાન જ આવે.

આ યાજન પ્રમાણ આગળ આવવાની " नगपुढवी विमाणाइं-मिणसु पमाणगुलेण तु " એ ગાયાના વચનથી પ્રમાણાંગુલના પ્રમાણવડે સમજવું. " ૧૧૪–૧૫–૧૬. "

દરેક પૃથ્વીપિંડા વિચિત્ર પ્રકારના-ભિન્ન ભિન્ન રત્નમય હાય છે.

अवतरण;— પૂર્વ પૃથ્વીપિંડ પ્રમાણ અને વિમાનની ઉંચાઇ દર્શાવી હવે ते वैमानिકના પ્રત્યેક દેવલોકગત વિમાના કેવા વર્ણવાળા હાય તે કહે છે.

पण चउ ति दुवण्ण विमाण सधय दुसु दुसु य जा सहस्सारो। उवरि सिय भवणवंतरजोइसियाणं विविहवण्णा ॥ ११७॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

पश्च-चतुस्तिद्विवर्णानि विमानानि सध्वजानि द्वयोर्द्वयोश्च यावत् सहस्रारम् । उपरि सितानि भ्रवन-व्यन्तर-ज्योतिष्काणां विविधवर्णानि ॥ ११७ ॥

શબ્દાર્થઃ—

सधय=^६वका सिंहत - जा सहस्सारो=सहसार सुधी उवरि=**९**थरना सिय=⁸वेत जोइसियाणं=कथे।तिषीन। विविद्वण्णा=विविध वर्ध्युवाणा

गायार्थ:--विशेषार्थवत् ॥ ११७ ॥

विशेषार्थ:—सैधर्भ अने ध्रशान देवले। विभानी १२ व्याम-नीला रक्त, पीत, श्रेत, એ पंच वर्षुना देवथे छे. सन्दुभार, आहेन्द्र, देवले। इना नील, रक्त, पीत, श्रेत के बार वर्षुवाणा देवथ छे. श्रद्धा अने बांत है रक्त, (राता) पीत,

१२ उक्तं सा-सोहिम्स पंचवण्या, एकम दीणाउका सहस्सारे। दो दो तुला कप्पा, तेण परं पुंबरीयाई ॥

(પીળા), શ્વેત (ધાળા) વર્ણના હાય, શુક્ર અને સહસાર પીત અને પેત એ જ વર્ણવાળા હાય છે. ત્યારપછીના આનતથી માંડી અનુત્તર સુધીના સર્વે વિમાના કેવળ એક શ્વેત વર્ણવાળા જ હાય છે. એમાં એ વળી આનતાદિ ચતુષ્ક કરતાં નવર્શ્વેયક અને અનુત્તરના વિમાના પરમશુકલ વર્ણના છે. [૧૧૭]

॥ वैमानिकनिकाये विमान-पृथ्वीर्पिड तथा उंचाइप्रमाणसह विमानाधारवर्णादिक यन्त्रम् ॥

कस्प-नामो	बि. पृथ्वी- पिंड	वि. उंचाइ प्रमाण	एकंदर उंचाइ	विमानाधार पदार्थ	विमान वर्ण
૧–સૌધમ′કલ્પે	२७०० ये।०	५०० ये।०	३२०० थे।०	ધનાેદધિ	इयाम−नीला, रक्त, पीत, श्रेत
ર–ઇશાનકલ્પે	31	"	,,	٠,	79
૩–સનત્કુમારેક૦	२६०० थे।०	६०० ये।०	, e e	ધનવાત	स्याम, रक्त, पीत, श्वेत
૪–માહેંદ્રકલ્પે	**	,,	2,	,,	31
ષ-હ્યકાકલ્પે	२५०० थे।०	७०० ये।०	,,	धने।०–धनवात	रक, पीत, श्वेत
૬–લાંતકકલ્પે	, ,	,,	,,,	,,,	,,
૭–મહાશુક્રકલ્પે	२४०० थे।०	८०० थे।०	**	આકાશાધાર	पीत, श्वेत
૮-સહસ્રારકલ્પે	*>	,,,	1)	,,	79
૯–ચ્યાનતકલ્પે	२३०० थे।०	६०० ये।०	,,	,,	श्वेत
૧૦–પ્રાણતકલ્પે	,,	,,	,,	,,	79
૧૧–આરણકલ્પે	२३०० ये।०	,,	,,	,,	59
૧૨–અ વ્યુતકલ્પે	,,	,,	,,	,,	99
૯શ્રેવેયક	२२०० थे।०	१००० ये।०	,,	,,	>-
૫–પાંચ અનુત્તરે	२१०० थे।०	૧૧૦૦ યેા૦	३२०० थे।०	,,	99

અહિં ઉપલક્ષણથી ભુવનપતિના ભુવના, વ્યન્તરના નગરા, અને જયા-તિષીના વિમાના વિવિધ વર્ષુ વાળા અને ઉપર જે પંચવણે કહ્યા તે વર્ષુ વાળા તથા અન્ય વર્ણેવાલા પણ સમજવા. [ાા ૧૧૭ ાા]

अवतरण;- पूर्वे आरे निકायना विभानाना वर्षी कहीने हवे वैभानिक

નિકાયના યત્યેક દેવલાકના વિમાનાની લંબાઇ, પહાળાઇ તથા અભ્યન્તર અને ખાદ્યા પરિષિત્તે કઇ ગતિએ ચાલવાથી માપી શકાય ? તે દર્શાવવામાં નિમિત્ત-ભૂત પ્રથમ કર્કસંક્રાન્તિના દિવસે વર્તતું ઉદયાસ્તનું અંતર જણાવાય છે.

रविणो उद्यत्थंतर चउणवइ सहस्सपणसयछवीसा। बायालसद्विभागा कक्कडसंकंतिदियहम्मि॥ ११८॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

रवेरुदयास्तान्तरं चतुर्नवतिसहस्राणि पश्चश्रतानि षद्विश्वतिः । द्वाचन्वारिंशत् षष्टिभागाः कर्कसङ्कान्तिदिवसे ॥ ११८ ॥

શખ્દાર્થઃ—

रिवणो=सूर्य नुं दयत्यंतर=ઉद्दय अस्तनुं अत्तर . चडणवद्दसहस्स=थाराधुं ढुकार पणसय=भांथसे। छत्रीसा=छवीश थे।००न बायालसिट्टमागा=साठीया भेतासीश कागे। ककडसंकंति=५५ सं≰ान्तिन। दियहम्मि=(५६ेसा) हिवसे

गायार्थः--विशेषार्थवत् ॥ ११८ ॥

विशेषार्थ:—કર્ક સંક્રાન્તિના દિવસે (એટલે સર્વાભ્યન્તર મંડલે સૂર્ય હોય ત્યારે) સૂર્યના ઉદયસ્થાન અને અસ્તસ્થાન વચ્ચેનું અંતર ૯૪૫૨૬ યાં૦ અને એક યાજનના સાઠીયા ભાગ કરીએ તેમાંના ૪૨ ભાગ પ્રમાણ હાય છે. (૯૪૫૨૬ ફૂટ્ટે યાજન) આપણે જે સૂર્યને દેખીએ છીએ તે તા ૪૭૨૬૩ યાં૦ રૂટ્ટ ભાગ પ્રમાણ દ્વરથી દેખીએ છીએ.

४ह्यं थे. ४ — सीआलीस सहस्ता दोय सया जोअणाण तेवद्वा । इगवीस सद्विभागा कक्कडमाइंमि पिच्छ नरा॥ १ ॥

તેમાં કારણ એ છે કે ઉદય અને અસ્તના મધ્યભાગે આપણં ક્ષેત્ર આવેલ છે. [૧૧૮]

अवतरण;—હવે તે ઉક્ત પ્રમાણને ત્રણ-પાંચ-સાત-નવ-ગણ કરતાં કેટહું થાય તે કહેતાં પ્રથમ ત્રિગુણ તથા પંચગુણ પ્રમાણ ખતલાવતી બે ગાથાએ। દર્શાવે છે.

ष्यक्मि पुणो गुणिए, ति पंच सग नवहिं होइ कममाणं। तिग्रणम्मी दोलक्वा, तेसीई सहस्स पंचसया ॥ ११९॥ असिइ छ सट्टिभागा, जोयण चउलक्व बिसत्तरिसहस्सा। छचसया तेत्तीसा तीसकला पंचगुणियम्मि ॥ १२०॥

સંસ્કૃત છાયા:--

एतत् पुनर्गुणितं त्रि-पश्च-सप्त-नवभिः भवति क्रमेण मानं । त्रिगुणिते द्वे लक्षे ज्यशीतिसहस्राणि पश्चशतानि ॥ ११९ ॥ अज्ञीतिः षद् षष्टिभागाः, योजनानां चतुर्रुक्षाणि द्विसप्ततिसहस्राणि । षद् च शतानि त्रयस्त्रिंशत् त्रिंशत्कलाः पश्चगुणिते ॥ १२० ॥

શિષ્દાર્થ:-

एयम्मि=भे (प्रभाशु) ने गुणिए=शुध्रीः ति पंच सग नवहिं=त्रहो-पांच-साते-नववडे कममाणं=अनुक्षे प्रभाष तिगुणिम=त्रिशुख ४थे छते दोलक्खा≕भे दाभ तेसीइ सहस्स=त्याशी ढ्रांन

असीइ=के'शी सद्विभागा=साठ साग चउलक्ख=था२ क्षाण विसत्तरिसहस्सा=७डेंति२ डब्बर तीसकला=(साठीया) त्रीस ५सा (भाग) पंचग्णियम्म=भांचग्राध् ४थे^९ छते

गायार्थ:-- પૂર્વે જે ઉદયાસ્તનું ૯૪૫૨૬ ચેલ્ટ કૃ લાગ પ્રમાણ કહ્યું તેને ત્રણુગણું, પંચગણું, સાતગણું અને નવગણું કરવાથી તે તે પ્રમાણ આવે છે. એમાં ઉદયાસ્ત પ્રમાણને ત્રિગુણ કરીએ ત્યારે ૨,૮૩૫૮૦ યાે૦ _દે ભાગ પ્રમાણ આવે અને પંચગણ કરીએ ત્યારે ૪૭૨૬૬૩ યેા૦ ફેફ્ર ભાગ પ્રમાણ આવે ા**૧૧૯–૨૦ા**ા

विशेषार्थः — ते आ प्रभाषेः;-त्रिशुषु । पंचशुषु प्रभाषु 'स्थिता' गतिनुं પ્રમાણુ 'ચં'ડા' ગતિનું ६४५२६--१३ **X3 x3** 263406 **૨૮૩૫૮૦ દુક ભાગ પ્રમાણ**.

૯४५२६ 85 ६०) २१० (3 196-20].

अवतरण;— હવે સમગુણ તથા નવબુલુમમાણ બતલાવે છે अने આरे ગતિના નામપૂર્વક યથાસંખ્યપણું જણાવે છે.

सत्तराणे छलक्वा, इगसिट्ट सहस्स छसय छासीया।
चउपन्न कलातह नव, गुणिम्म अडलक्व सङ्घाउ ॥१२१॥
सत्तसया चत्ताला, अट्टार कला य इय कमा चउरो।
चंडा चवला जयणा, वेगा य तहा गइ चउरो ॥१२२॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

सप्तगुणे (णिते) षष्ठक्षाणि, एकषष्टिसहस्राणि षट्यतानि षडशीतिः। चतुःपञ्चायत् कलाः तथा नवगुणिते अष्टलक्षानि सार्द्धानि ॥ १२१ ॥ सप्तयतानि चन्वारियत् अष्टादयकलाश्रेति क्रमेण चतस्रः। चंडा—चपला—यतना वेगा च तथा गत्यश्रतस्रः ॥ १२२ ॥

શાબ્દાથ :--

सत्तगुणे=सात शुधुं हरतां इगसट्टि सहस्स=એકसढ હजार इसम डासीया=छसे। छासी चउपस्रकला=(साढिया) वे।पन भाग नवगुणम्मि=नवगधुं हरतां छतां अडलक्ख सङ्गाउ=साठा आढ साभ सत्तसया चत्ताला=सातसे। यासीश अट्टारकला=(साठीया) अठा२ ४क्षा इय=भे प्रभाष्टे (यथासं ५ये) चंडा=थंठा चवला=थवक्षा जयणा=कथष्णा वेगा=वेगा गडचउरो=गति सार

गायार्थ: —ते ઉદયાસ્ત અંતરને સાતગણું કરતાં ६६૧६८६ યાં ધૂર્ફ ભાગ પ્રમાણુ આવે. અને તેજ પ્રમાણું નવગણ કરતાં ૮૫૦૭૪૦ યાં કૃટ ભાગ પ્રમાણું આવે. તે ચારે પ્રમાણુંને અનુક્રમે ચંડા–ચવલા જયણા અને વેગા સાથે (યથાસંખ્ય) યાજવું. ॥ ૧૨૧–૧૨૨ ॥

विशेषार्थ:--आ प्रभाषे:--

સપ્તગુલુ પ્રમાલુ	'જયણા' ગતિનું	નવશુષ્યુ પ્રમાણ	'વેઆ' ગતિનું
€8456- <u>₹</u> 3	४२	५४५२६ –४ूर्	४२
ey×	ev×	×€	×€
६६१६८२	६०) २६४ (४	E40938	€0) <u>30</u> ८ (€
+8 <u>fix</u>	280	+635	360
•	ous		०१८
६६१६८६ थे।०	<u>પુષ</u> ્ઠ ભાગ પ્રમાણુ.	८५०७४०१६	સાગ પ્રમાણુ.
	•	[97	ર–૨૨]

अवतरण:--अन्य आयार्थ वेशा गतिने अन्य नामे के आजभावे छे. ते નામ દર્શાવીને ગ્રન્થકારમહર્ષિ ઉક્ત ગતિવડે ચાલતાં તે તે વિમાનાના પાર પામી શકાય કે કેમ ? તેજ કહે છે.

इत्थ य गइं चउत्थि जयणयरिं नाम केइ मन्नांति । एहिं कमेहि मिमाहिं गईहिं चउरो सुरा कमसो विक्खंभं आयाभं परिहिं अर्डिभतरं च बाहिरियं। जुगवं मिणंति छमास जाव न तहावि ते पारं

સંસ્કૃત છાયા:--

अत्र च गतिं चतुर्थां जवनतरां नाम केचित मन्यन्ते । एभिः कमैरेताभिर्गतिभिश्वत्वारः सुराः क्रमशः ॥ १२३ ॥ विष्कम्भमायामं परिधिमाभ्यन्तरश्च बाह्यम् । युगपन्मिन्वन्ति वण्मासं यावन तथापि ते पारम ॥ १२४ ॥

શાબ્દાથ':---

इत्थ=અહિંઆ गइंचउहिंथ=थाथी अतिने जयणयरिं नाम=थवनांतर नाभनी केइमजंति=डे। र्रंड भाने छे एहिं कमेहिं=के क्रभवडे गइहिं=ग्रतिथी चउरोसुरा-थार हेवे। विक्लमं-विष्डं सने (पंडाणाधने) आयामं-આયામને (લંબાઇને)

परिहि=पश्चिन अविंभतरं=आ@यन्तरने बाहिरियं≈आहाने जुगवं=थुगपत् (स्भेक साथे) मिणंति=भाषे छे छमासजाव-छभास सुधी तहावि-ते। पश्च ते पारं-तेओ पारने

गायार्थ:--विशेषार्थ अभागे ॥ १२३-१२४ ॥

विशेषार्थः - ७४त यार गतिना नामभां देशी 'वेगा ' गतिने अन्य हार्ध આચાર્ય ' यहनान्तर ' એ નામથી સંબોધે છે. અહિં એટલાં ધ્યાનમાં શખ-વાનું કે જે ચાર ગતિએા કહેવામાં આવી, અને ૨૨૩૫૮૦ દું વિગેરે સંખ્યા કહેવામાં આવી, તેને અનુક્રમે યાજવી એટલે એક ડગલામાં ૨૮૩૫૦ ક યોજન ભૂમિ ચાલવામાં આવે તા તે વેગ ચંડા ગતિના ચાલવાના કહેવાય. એ પ્રમાશે ખાકીની ત્રણે ગતિ માટે સમજવું. હવે પૂર્વ ગાથામાં કહેલ ચંડા ગતિના ૨૮૩૫૮૦ ચાર્વ કું ભાગ પ્રમાણુનું ડગલું ભરવા વડે કાઇ એક **દેવ વિમાનના** ^{૧૩}**વિસ્તારને** માપવા શરૂ કરે, બીજો દેવ ચપલા મતિના ૪૭૨૬૩૩ ચાેં ફેંફ પ્રમાણના ડેગલા ભરવા વડે વિમાનના **આયામ**ના પાર પામવા પ્રયા**ણ શરૂ** કરે, ત્રીને દેવ જયણા ગતિના ૬૬૧૬૮૬ ચાર્ મું યોજન પ્રમાણ ડગલા ભરવા વડે વિમાનના અભ્યન્તર પરિધિને માપવા શરૂ કરે, અને ચાથા દેવ વેગા-ગતિના ૮૫૦૭૪૦ યેા૦ મુદ્ર યાજન પ્રમાણ ડગલું ભરવા વડે વિમાનના **આહ્ય 'પરિધિ**ના પાર પામવા પ્રયાણ શરૂ કરે. આ ચારે દેવા ચારે ગતિવહે ચારે પ્રકારના વિમાનના પ્રમાણાને એકજ દિવસે એકજ સમયે એકી સાથે નીકળી પડે, નીકળીને ઉક્રત ચારે ગતિના પ્રમાણવડે ચાલતાં է માસ વ્યતીત થઇ જાય, પણ તે વિમાનના ચારે પ્રકારના આયામ વિષ્કંભ વિગેરે એક પ્રકારના વિમાન પ્રમાણાન્તને પણ કાઇએ દેવ પામી શકે નહિ. [૨૩]

अवतरण;—કેવી રીતે કરો છતે, કઇ ગતિને કેટલો ગુણી કરવાથી વિમા-નના વિષ્કંભ વિગેરેના પાર પામ ?

पावंति विमाणाणं, केसिंपिहु अहव तिग्रणियाए।
कम चउगे पत्तेयं चडाई गईउ जोइजा ॥ १२५॥
तिग्रणेण कप्प चउगे पंचग्रणेणं तु अठसु मिणिजा।
गेविजे सत्तग्रणेण नवग्रणेऽणुत्तर चउके ॥ १२६॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

प्राप्तुवन्ति विमानानां केषाश्चिदपि हु अथवा त्रिगुणितया । क्रमेण चतुष्के प्रत्येकं चण्डादिगर्तीयीजयेत् ॥ १२५॥

९३ उक्तं च—चंडाए विक्खंभो चवलाए तइ य होइ आयामो । अस्मितर अयणाए बाहिपरिहीव वेगाए ॥ ९ ॥

त्रिगुणितया कल्पचतुष्के पश्चगुणितया तु अष्टसु मिन्नुयात्। त्रैवेथे सप्तगुणितया नवगुणितयाऽनुत्तरचतुष्के ॥ १२६॥

શિષ્દાર્થં:---

पायंति-पामे छे
विमाणाणं-विभानाना
केसेप-केटलाक
अहव-अध्याः
तिगुणियाए-त्रिशुक्षाहिकवि
चन्नो-धारेमां
पत्तेयं-प्रत्येकने
चंडाइ गइज-थंडाहिक गतिने
जोइजा-थालवी

तिगुणेण-त्रिशुख्वडे
कप्यचडगे-थार ४६पे
पंचगुणेणं-पांचे शुख्या वडे
अठसु-आढ देवदी।४मां
मिणिजा-मापवी
गेविजे-प्रैवेथडे
सत्तगुणेण-साते शुख्या वडे
नवगुणे-नवे शुख्या वडे
अणुत्तरचडके-अनुत्तरथतु॰डे

गायाર્થ:—પ્રથમના ચાર દેવલાકિંગત કેટલાએક વિમાનાને પાર પામવા સારૂ ચંડા-ચવલા-જયણા અને વેગા, એ પ્રત્યેક ગતિના પૂર્વ કહેલા પ્રમાણથી પ્રત્યેક ગતિને ત્રિગુણો વેગવાળી કરીને ચાલવા માંઉ તા તે પાર પામી શકે છે. ત્યાર પછીના પાંચમાથી લઇને અચ્યુત દેવલાક સુધીના વિમાનાના પાર પામવા પ્રત્યેક ગતિને પાંચગુણી કરી તેટલા યાજનપ્રમાણ ગતિવઢ ચાલવા માંઢ તા પાર પામે છે. નવચેવેયકના વિમાનાને સાતગુણી ગતિએ ચાલવા માંઢ તા પાર પામે, અને અનુત્તરના ચાર વિમાનાના પાર પામવા નવ ગુણી ગતિ કરે ત્યારે પાર પામે છે. ા ૧૨૫-૧૨૬ ા

विशेषार्थः—પૂર્વ ગાથામાં જણાવ્યું કે દેવા ઉક્રત ચારે ગતિના પ્રમાણ-વડે ચાલવા છતાં પણ વિમાનાના પાર પામી શકતા નથી. ત્યારે હવે કેવી રીતે કરીએ તા પાર પામે તે માટે જિનેશ્વર દેવાએ કહ્યું કે:—

- ૧. ' ચડા 'ગતિના એક ડગલામાં થતા ૨૮૩૫૮૦ યેા૦ દુ^દ યાે૦ પ્રમાસુને ત્રિગુણું કરીએ ત્યારે ૮૫૦૭૪૦ યાે૦ ^{ટૂંદુ} ભાગ પ્રમાસુ પ્રાપ્ત થાય. તેટલા પ્રમા**સુ**વાળું ડગલું ભરતા થકા કાેઇ એક દેવ પહેલા ચાર દેવલાકના વિમાન વિસ્તારને માપવા માંડે તાે છેવટે է માસે કેટલાક વિમાનના પાર પામી શકે છે.
- ર. ' ચવલા ' ગતિના એક ડગલામાં થતા ૪૭૨૬૩૩ ચાર્ટ ટ્રેંટ ચાર્ટ પ્રમાણને ત્રિગુણ કરતાં ૧૪૧૭૯૦ ચાર્ટ ટ્રેંટ ભાગ પ્રમાણ થાય. કાર્ક એક દેવ જો એકજ ડગલું આવા મહત્પ્રમાણવાળું દ્વર દ્વર મૂકતા થકા પહેલા ચાર

કેવલાક ગત વિમાનાની લંબાઈ માપવી શરૂ કરે તો કેટલાક વિમાનાના ૬ માસે પાર પામે છે.

- 3 ' જ માણા ' ગતિના ૧૬૧૬૮૬ ચાેં ગ કૃંક ચાેં જન પ્રમાણને ત્રિસાશું કરતાં ૧૯૮૫૦૬૦ ચાેં ગ્રું ભાગ થાય. આટલા પ્રમાણનું હગલું ભરતા કાઇ એક દેવ પહેલા ચાર દેવલાકગત વિમાનાના આભ્યન્તર પરિષ્ઠિ (ઘેરાવા) ને માપે તાે ૧ માસે કેટલાક વિમાનાના પૂર્ણ કરે.
- ૪ ' વેગા ' ગતિના આવેલ ૮૫૦૭૪૦ યાે૦ ફૈટ્ટ યાજન પ્રમાણને ત્રિબ્રુશ્લં કરતાં ૨૫૫૨૨૦ યાે૦ પૂર્ક ભાગ પ્રમાણ પ્રાપ્ત થાય. તે વડે કરીને ડગલું મૂકતા દેવ ચાર દેવલાક ગત કેટલાક વિમાનાના બાદ્ય પરિધિને ૬ માસે પૂર્ણ કરે.

ત્યારપછી પાંચમાં કલ્પમાંથી લઇ અચ્યુત કલ્પ સુધીના કલ્પગત વિમાનોના પાર પામવા ચંડા–ચવલાદિ પ્રત્યેક ગતિને પંચગુણી કરી વિમાનના વિષ્કંભ, આયામ, આભ્યન્તરપરિધિ તથા બાહ્ય પરિધિને યથાસંખ્યે પૂર્વવત્ ६ માસ સુધી આવેલ પ્રમાણુવડે માપવા માંડે તાે કેટલાક વિમાનાના પાર પામે છે.

વિજય-વિજયવંત-જયંત-અપરાજિત-એ ચાર અનુત્તરના વિમાનાના પાર પામવા ઉક્ત ચંડાદિ ચારે ગતિના પ્રમાણુને નવગુણું કરી ચારે પ્રકારના પરિધિને યથાસંખ્યગતિએ પૂર્વોક્ત રીતિએ է માસ સુધી માપે તાે કેટલાક વિમાનાના પાર પામે છે.

અહિંયા સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનની માપણી ન કહી, તે એટલા માટે કે તે વિમાન તેા મર્યાદિત ૧ લાખ યાજનનું જ છે, જેથી તેને કંઇ માપવાનું હાઇ શકે નહિ. એમ સર્વ ઇન્દ્રક વિમાના માટે સમજવું.

આ મતમાં કેટલાક આચાર્યી અસંમત છે. તેઓશ્રી તો જણાવે છે કે— પૂર્વોક્ત રીતિએ (ચંડાદિ ત્રિગુણાદિક) કરવા છતાં દ માસ વ્યતીત થાય તાેપણ પાર પણ પામી શકતાજ નથી.

उक्कं च-- बत्तारिवि सकमेहिं चंडाइ गईहिं जाति छम्मासं। तहवि नवि जंति पारं केसिचि सूराविमाणाणं॥१॥

શાંકા ? જ્યારે આવા મહત્ મહત્ પ્રમાણવડે ચાલવા છતાં છ છ માસ વ્યતીત થાય છતાં તે વિમાનના પ્રમાણને પાર પામી શકતા નથી તો સિદ્ધાન્તોના કથનાનુસાર-પરમ પુનિત સર્વ જીવોને અભયદાન આપનારા જિનેશ્વર દેવો વિગેરેના, વ્યવન, જન્મ-દીક્ષા-કેવળજ્ઞાન અને માક્ષ એ પંચ કલ્યાણક પ્રસંગે સંખ્યાબંધ દેવા પૃથ્વીતલ ઉપર આવી કલ્યાલુકની મહાન ક્રિયાઓને પતાની પુનઃ એક છે પ્રહરમાંજ પાછા ચાલ્યા જાય છે. (રાત્રિએ આવી સવાર પડ્યે સ્વસ્થાને હાજર થઇ જાય છે.) એમ જે ઉદલેખ છે તે કેમ ઘટી શકશે ? કારણ કે તે તે વિમાના કરતાં મનુષ્યક્ષેત્રમાં આવવામાં કેઇકગણ અંતર પ્રમાણ રહ્યું છે?

ઉત્તર—ઉપર જે ગતિનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું તે પ્રયોજન માત્ર અસં-ખ્યાતા યોજનના પ્રમાણેવાળા વિમાના કેવા મહત્પ્રમાણ સ્થક છે તેનું અસત્કદ્દપનાદ્વારા દર્શત આપી સમજાવવા પ્રતુંજ છે. નહિતા તે દેવા કયારે પણ નથી ગયા માપવા, કે નથી જવાના, માત્ર—જેમ પદ્યાપમની સ્થિતિના વર્ણન પ્રસંગે કદપનાદ્વારા કાળની સિદ્ધિ કરાય છે તેમ અહીં પણ એક જાતની અસત્ કદપનાજ કરી છે કે આ પ્રમાણે પણ ચાલવા માંઉ તો તેઓ વિમાનના અંતને કયારે પાર પામે ? તો જણાવ્યું કે દ માસે, ત્યારે આપણને સહૈજે વિચાર આવે કે એ વિમાના કેટલા માટા હશે! આ જે વિચારા એજ કદપનાના હતુ, આકીતો દેવા પોતાના વિમાનમાંજ કેઇકવાર ભમતા હશે, જો તેઓ ધારે તો જોતજોતામાં તે વિમાનના અન્તાને પામી શકે છે. કારણ કે તેઓની શક્તિ અચિત્ય છે, અત્યન્ત શીદ્યતર ગતિવાળા અને સામર્શ્ય યુક્ત છે. [૧૨૫–૧૨૬]

॥ इति वैमानिके विमानाधिकार: ॥

अवतरणः—હવે तह्वत् प्रासंગિકગતિની અસત્ કલ્પનાદ્રારા એકરાજનું પ્રમાશુ પણ દર્શાવે છે.

जोयणलक्खपरिमाणं, निमेसमित्तेण जाइ जो देवा। छम्मासेण य गमणं, एगं रज्जु जिणा बिंति ॥ १२७॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

योजनलक्षपरिमाणं, निमेषमात्रेण यान्ति ये देवाः। षण्मासेण च गमनम्, एकां रज्ज्ं जिना ब्रुवन्ति ॥ १२७॥

શબ્દાર્થઃ---

परिमाणं=अभाष्य निमेसमित्तेण=निभेषभात्रथी जाइ=क्षथ छे को देवा≕के देवे। छम्मासेण=७ भासधी गमणं=गभन एगं रज्जु=शेक्ष शक्ष श्रभाख्य जिला वितिक्किनेश्वरे। सि.से छ

गायार्थः-विशेषार्थवत्-।। १२७ ॥

વિશેષાર્થ:—કાઇએક દેવ નિમેષમાત્રથી એક લાખ યાજનતું પ્રયાસ કરતા થકા સતત પ્રયાસ કરે તો દ માસે એકરાજના પ્રમાસને પાર પામે છે એમ શ્રી સર્વદર્શિ જિનેશ્વરદેવો બોલે છે, રત્નસંચ્યાદિ અન્થામાં એકરાજ પ્રમાસના ચિતાર રજા કરતાં લખે છે કે કોઇએક મહર્દ્ધિક દેવ એક અતિશય તપાવેલા, એક હજાર માસ બારવાળા લાહના નક્કર ગાળાને મનુષ્યલાક પહોંચાડવાની ઇચ્છાથી ઉપરથી એકદમ પ્રમળ જેરથી ફેંક, ત્યારે તે ગાળા ચંડાગતિના પ્રમાસ્થ્યી ઘસડાતા વાચે આવતા આવતા છ માસ-છ દિવસ-છ પળ જેટલા કાળે એક રાજપ્રમાસ્ય આકાશને વટાવે. આ દ્રષ્ટાંતથી 'રાજપ્રમાસ્યુ'ની ક્દપના કરી લેવી. [૧૨૭]

अवतरण;--- આદિ-અંતિમ પ્રતરવર્તી ઇન્દ્રક વિમાનનું પ્રમાણ કહે છે.

पढमपयरिम्म पढमे, कप्पे उड्डनाम इंदयविमाणं। पणयाललक्कायण, लक्कं सव्वुवरिसव्वद्वं॥ १२८॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

प्रथमप्रतरे प्रथमे, कल्पे उडुनाम इन्द्रकविमानम् । पञ्चचत्वारिञ्चद्योजनलक्षं सर्वोपरि सर्वार्थम् ॥ १२८॥ शण्टार्थ सुगभ छे.

गायाર્થ:—વૈમાનિકનિકાયના પ્રથમ સાૈધર્મ કલ્પે પ્રથમ પ્રત**રે 'ઉદ્ધુ '** નામક ઇન્દ્રકવિમાન પીસ્તાલીશ લાખ યાજનનું વૃત્તાકારે છે અને સર્વથી ઉપર–ળાસઠમા પ્રતરે અનુત્તરકલ્પમ^{દ્}યે એક લાખ યાજન પ્રમાણનું વૃત્તાકારે સર્વાર્થસિદ્ધ નામનું વિમાન આવેલું છે. ા ૧૨૮ ા

विशेषार्थ:—વધુમાં સર્વાર્થસિદ્ધના દેવાને લવસત્તમીયા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, કારણ કે અબદ્ધાયુષ્ક ઉપશમ શ્રેણીએ ચહેલા તે દેવાને પૂર્વભવમાં કરાતા તપ અથવા ધ્યાનમાં જે છઠ્ઠના તપ અથવા ^{૧૪}સપ્તલવ પ્રમાણ ધ્યાન અધિક થયું હોત તો તે તદ્દભવે સીધા માેક્ષે જ ચાલ્યા ગયા હોત પરંતુ તે

१४ केनी साक्षी उप-रत्ना०नी "लवसत्तहत्तरीए " 'सत्तलवाजहआउं तथा सव्वहसि-दनाम ' गाथाम्या तेम क कागवतीळमां ' 'तणुकेवइंगं ' छत्यादि सुत्रा स्थापे छे. वधु वर्णुन माटे पं. वीर वि. कृत स्थासक्ष प्रकारी पूका पैक्षी त्रीका वेदनीय कर्मनी पंत्रम पूका कोवी.

મામી ન સતાં ઉપશમશ્રેણીમાં જ કાળધર્મ પામીને શિવનગર પ્લાંચવામાં વિસામારૂપ સિકાવતારીપણ અનુત્તરમાં ઉત્પન્ન થાય છે જે આટલા ન્યૂન ધ્યાન-ત્તપથી તેને પુન: ગર્ભવાસનું દુ:ખ ત્યાંથી જન્મી એકજવાર સહત કરવું પઢ છે કારણ કે ત્યાંથી શ્યવી ઉત્તમકુલે જન્મી સંયમગ્રહી તફભવેં માણે જાય છે. આ દેવા નિયમા સમાકતી હાય છે વળી ત્યાં રહેલા ખત્રીશ આદિ મણુના મહાન્ માતીઓ વાયુથી પરસ્પર અથડાય છે, તેમાંથી મહા મહુર ધ્વનિ નીકળે છે, તે ધ્વનિ તેમને અનન્તગુણુ આનંદ આપે છે. [૧૨૮]

अवतरण;—६वे सात गाथाकाशी जासहै धन्द्रक विभानाना नाभा करे छे.

उडु चंद रयय वग्यू, वीरिय वरुणे तहेव आणंदे । बंभे कंचण रुइले, वंचे अरुणे दिसे चेव 11 223 11 वेरुलिय रुयग रुइरे, अंके फलिहे तहेव तवणिजे। मेहे अग्घ हलिहे, नलिणे तह लोहियक्खे य ॥ ४५० ॥ वइरे अंजण वरमाल, अरिट्ठे तह य देव सोमे अ। मंगल बलभद्दे अ, चक्क गया सोच्छि णंदियावत्ते ॥ १३१॥ आभंकरे य गिद्धि, केऊ गरुले य होइ बोद्धव्वे। वंभे वंभहिए पुण, वंभोत्तर लंतए चेव ॥ १३२ ॥ महसुक सहसारे, आणय तह पाणए य बोद्धव्वे। पुष्फेऽलंकारे अ, आरणे तहा अच्चुए चेव 11 833 11 सुदंसण सुप्पडिबद्धे, मणोरमे चेव होइ पढमतिगे। तत्तो य सव्वओभद्दे, विसाले य सुमणे चेव 11 538 ...

સંસ્કૃત છાયા:—

उडु-चन्द्र-रजत-वल्गु-वीर्य-वरुणानि तथैव आनन्दम्।

बह्म काश्चन-रुचिरे, वश्चमरुणं दिक् चैव ॥ १२९॥
वैद्दर्य-रुचक-रुचिराणि, अङ्कं स्फटिकं तथैव तपनीयम्।

मेधं अर्ध्य-हारिद्रे, निलनं तथा लोहिताक्षश्च ॥ १३०॥

वजमञ्जनवरमालाऽरिष्टानि तथा च देव-सोमे च।

मङ्गल-बलमद्रे च चक्र-गदा-स्वस्तिक-नन्दावर्चानि ॥ १३१॥

आमाकरं च गृद्धि-केतु-गरुडानि च भवति बोद्धव्यानि ।

बक्ष बक्षाचिपं पुनः बक्षोत्तर-लान्तके चैव ॥ १३२॥

महाञ्चक्र-सहस्रारे, आनतं तथा प्राणतव्य बोद्धव्यम् ।

पुष्पमलङ्कारश्च, आरणं तथाऽच्युतं चैव ॥ १३३॥

सुदर्शन-सुप्रतिबद्धे, मनोरमं चैव भवति प्रथमत्रिके ।

ततथ सर्वतोमद्रं विञ्चालश्च समुनश्चेव ॥ १३४॥

सोमणसे पीइकरे, आइचे चेव होइ तइयतिगे । सबट्टिसिखनामे, सुरिंदिया एव बासिट्ट ॥ १३५॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

सौमनसं प्रीतिकरं, आदित्यं चैव भवति तृतीयत्रिके । सर्वार्थसिद्धिनाम, सुरेन्द्रकाण्येव द्वाषष्टिः ॥ १३५ ॥

શબ્દાર્થ સુગમ છે.

गायार्थ:--विशेषार्थवत . ा। १२६-१३५ ॥

विशेषार्थ:—६२ પ્રતરના થઇ ६२ ઇન્દ્રક વિમાન છે. તે પ્રત્યેક વિમાનાં અહિં નામા જણાવવામાં આવે છે. સાધમેના પ્રથમ પ્રતરે રહેલું ઇન્દ્રક વિમાનતું નામ 'ઉદ્ધું' છે. દિતીયાદિક પ્રતરે અનુક્રમે ચંદ્ર-3-રજત-૪ વલ્ગુ-૫ વીશે-દ-વરૂશુ-૭-આનંદ-૮-પ્રદ્ય-૯-કાં ચન-૧૦-રૂચિર-૧૧-વગ્ચ(ચંચ)-૧૨-અરૂશુ ૧૩-દિશા-૧૪-વૈદ્રથે-૧૫-રૂચક-૧૬-રૂચિર-અંક-૧૮-સ્ફેટિક-૧૯-તપનીય ૨૦-મેઘવિમાન-૨૧-અર્ઘ-૨૨-હારિદ્ર-૨૩-નહિન-૨૪-લાહિતાલ-૨૫-વજ-૨૬-અંજન-૨૭-વરમાલ-૨૮--રિષ્ટ-૨૯--દેવ-૩૦-સાસ્ય-૩૧-૧૫માલ-૩૨-ખલમદ્ર-૩૩-ચક્ક-૩૪-ગદા-૩૫-સ્વસ્તિક-૩૬-નંદાવર્ત-૩૭-આભ'કર-૩૮-ગૃદ્ધિ-૩૯-કેતુ-૪૦-ગરૂડ-૪૧-પ્રદ્યા-૪૨-પ્રદ્યાહિત-૪૩ પ્રદ્યોત્તર-૪૪-હાંતક.

૧૫—મા બાબતમાં રહેલ નામનાં મતાંતરા તથા ગાયાઓની સાક્ષીઓ સંત્રહણીની **રીકામાં આપેલ હોવાયા દે**વેન્દ્ર પ્રક**રણ**માંથી આપવાની આવશ્યકતા જણાતી નથી.

[નોંધ—આમાં ૧ લી ગાયામાં કહેલા ૧૩ વિમાના સાધમ ઇશાન દેવલાકના તેરે પ્રતરે યાજવાના છે. તેમજ ૧૪ થી ૨૫ સુધીના ૧૨ વિમાના ત્રીજા ચાયા દેવલાકના પ્રતરવર્તી જાણવા. ૨૬ થી ૩૧ સુધીના પાંચમા દેવલાકે, ૩૨ થી ૩૬ સુધીના-છઠ્ઠા દેવલાકે, ૩૭ થી ૪૦ સુધીના સાતમા દેવલાકે, અને ૪૧ થી -૪૪ સુધીના વિમાના આઠમા દેવલાકે જાણવા.]

૪૫ મહાશુક, ૪૬ સહસાર, ૪૭ આનત, ૪૮ પ્રાણુત, ૪૯ પુષ્પ, ૫૦ અલંકાર, ૫૧ આરણ, ૫૨ અચ્યુત, ૫૩ સુદર્શન, ૫૪ સુપ્રભુદ્ધ, ૧૫ મનારમ, ૫૬ સર્વતાભદ્ર, ૫૭ વિશાલ, ૫૮ સુમન, ૫૯ સામનસ, ૧૦ પ્રીતિકર, ૧૧ આદિત્ય, ૧૨ સર્વાર્થસિક્દ, એ પ્રમાણે ૬૨ ઇન્દ્રક વિમાના વૈમાનિક નિકાયમાં છે.

નોંધ—૪૫ થી ૪૮ સુધીના વિમાના નવમા દશમા દેવલાકે, ૪૯ થી પર સુધીના ભારણ-અચ્યુતે, ૫૩ થી ૬૧ સુધીના નવગ્રૈવેયકે અને ૬૨ મું અનુત્તર દેવલોકમાં ત્રાજવું. આ પ્રમાણે ઇન્દ્રક વિમાનાનાં નામા કહ્યાં.

[હવે ચારે બાલુએ પંક્તિગત રહેલા વિમાનાનાં નામા જણાવીએ છીએ તેમાં પહેલાં કરણ વ્યાખ્યા બતલાવીને દર્શત પૂર્વક જણાવીએ છીએ.]

જે દેવલાકમાં ઇન્દ્રક વિમાનનું જે નામ હાય તે નામ સાથે ' प्रम ' શખ્દ જોડી પૂર્વ દિશાએ શરૂ થતી પંક્તિઓના પહેલાં વિમાનાનું નામ સમજી લેવું. બીજા વિમાનથી માંડીને તાે આગળ કહેવાતા માત્ર દર નામા અંત સાગ સુધો કહેવાના છે.

પશ્ચિમ દિશા ગત દર પંકિત્રઓના પ્રથમ વિમાનાનું નામ જાણવા તે તે દેવલાકના ઇન્દ્રક વિમાનાનાં નામ સાથે 'શિષ્ટ ' શબ્દ જોડવા, જેથી ઇસ્ક્રિત તે તે દેવલાક પહેલા વિમાનાનાં નામ સમજાય, આજ પંક્તિના બીજા વિમાનથી આગળ કહેવાતા દ્વ નામા સાથે ક્રમે ક્રમે ' શિષ્ટ ' શબ્દ લગાડતા દ્વ મા વિમાન સુધી પહોંચવું.

દક્ષિણ દિશાઓની પંક્તિઓના પહેલા ત્રિકાેેે વિમાનાનાં નામ **લાગુવા** તે તે દેવલાકના ઇન્દ્રક વિમાનાનાં નામ સાથે ' મધ્ય ' શખ્દ **લોડવા. બીજા** વિમાનથી લઇને ૬૨ સુધી નીચે કહેવાતા નામા સાથે મધ્ય શખ્દ **યાે કહેવાં**.

ઉત્તર દિશાઓની પંક્તિઓના પહેલા ત્રિકાેણ વિમાનાનાં નામ જાણવા. તે તે દેવલાકના વિમાનાનાં નામ સાથે ' आवર્ત ' શબ્દ યાે કહેવું. બીજાથી માંકી કેઠ પ્રક્લિના અન્ત સુધી નીચે કહેવાતા દ્વ નાંધા સાથે અનુક્રમે ' ગાવર્ત ' શષ્દ્ર લગાવતાં કહેવાં.

ળીજાથી માંડીને દર મા સુધી કહેવાના વિમાનાનાં નામા આ પ્રમાણ:-

૨-સ્વસ્તિક-૩-શ્રીવત્સક-૪-વદ્ધે માનક-૫-અંકુશ-६-ઝષ-છ-યવ-૮-છત્ર ૯-વિમલ-૧૦-કલશ-૧૧-વૃષભ-૧૨-સિંહ-૧૩-સમ-૧૪-સુરભિ-૧૫-થશાધર-૧૬-સર્વ તેાલ્ડ-૧૭-વિમલ-૧૮-સાવિત્સક-૧૯-સુલડ્ડ-૨૦-અરજ-૨૧-વિરજ-૨૨-સુપ્રભ-૨૩-ઇન્દ્ર-૨૪-મહેન્દ્ર-૨૫-ઉપેન્દ્ર-૨૬-કમલ-૨૭-ક્રુસુદ-૨૮-નલિન -૨૯-ઉત્પલ-૩૦-પદ્મ-૩૧-પુષ્ડ્રીક-૩૨-સાગિન્ધક-૩૩-તિગ્રિચ્છ-૩૪-કેશર-૩૫-ચમ્પક-૩૬-અશાક-૩૭-સામ-૩૮-શ્ર-૩૯-શુક્ષ-૪૦-નક્ષત્ર-૪૧-ચન્દન-૪૨-શશી-૪૩-મલય-૪૪-નન્દન-૪૫-સામનસ-૪૬--સાર-૪૭--સસુદ્ર-૪૮-શિવ-૪૯-ધર્મ--૫૦--વૈશ્વમણ--૫૧--અમ્બર--૫૨-કનક-૫૩--દ્રાહિતાશ-૫૪-નંદીશ્વર-૫૫-અમાલ-૫૬-જલકાન્ત-૫૭-સૂર્યકાન્ત--૫૮-અ૦યાબાધ--૫૯-દ્રા-ગુન્દક-૬૦-સિહાર્થ-૧૧-કૃષ્ડલ-૬૨-સામ. આ પ્રમાણે પ્રથમ સાધર્મ દેવલાક ચરિતાર્થપણ થયું.

पहेला र्धन्द्रिक विभाननुं नाम (सौधर्मना प्रथम प्रतरे) 'उडु' छे. के विभाननी पूर्विधानी पंक्तिना प्रथम विभाननुं नाम उडुप्रम णीळानुं स्वस्तिक, त्रीळानुं श्रीवत्सक क्षेम ६१ नामा पूर्विधानी पंक्तिको कही हैवा. आडी रही त्रश्च पंक्ति, क्षेमां उडुत्रिष्ट, ध्रीमा प्रथमना त्रिक्ठे विभाननुं नाम उडुत्रिष्ट, णीळा विभाननुं स्वस्तिकशिष्ट, त्रीळानुं श्रीवत्सशिष्ट, क्षेम ६१ नामाने 'शिष्ट ' शण्ड लेडी, पंक्ति समाप्त करवी. क्षे क प्रतरे हिस्स् हिशानी पंक्तिना प्रथम विभाननुं नाम उडुप्रध्य, णीळानुं स्वस्तिकमध्य, त्रीळानुं श्रीवत्समध्य-क्षेम ६१ नामा मध्य शण्डशी संग्रीधी समाप्त करवा. हवे रही छेही वेशि पंक्ति, ते पंक्तिना प्रथम विभाननुं नाम ' उडुआवर्त ' णीळानुं नाम स्वस्तिकआवर्त, त्रीळानुं श्रीवत्स आवर्त्त क्षेम ६१ नामा ' आवर्त ' शण्ड संग्रीधीने पूर्ष् करवा. क्षे प्रभाष्ट्रो उक्षत क्षमद्वारा सर्वत्र ये।कवुं.

પુષ્પાવકી છું વિમાના કેવાં નામવાળાં હાય ? તા ઇપ્ટ વસ્તુઓનાં જેટલાં નામા હાય તે નામાવાળા, સેં.ભાગ્યવાળી વસ્તુઓના નામવાળા, જે પરિશામ વિશેષાદિ વસ્તુઓના અને છેવટે ત્રશે જગતમાં જે કાઇ નામ હોય તે નામા– વાળાં પુષ્પાવકી છું વિમાના હોય છે. [૧૨૯–૧૩૫]

अवतरण;--- पूर्वे १२६-१३५ ४-६६ ५ डित अत-अने युष्पावडी खु विभानानां

નામ દર્શાવ્યા. હવે લાકમાં ૪૫ લાખ યાજન અને લાખ યાજનના પ્રમાણવાળી કર્મ કર્મ શાધતી વસ્તુઓ હાય છે ? તે જણાવે છે.

पणयालीसं लक्खा सीमंतय माणुसं उडु सिवं च । अपइट्टाणो सबटु जंबूदीको इमं लक्खं ॥ १३६॥

સંસ્કૃત છાયા:---

पश्चन्दारिंग्रह्मश्चाणि सीमन्तको मानुषश्च शिवश्च। अप्रतिष्ठानः सर्वार्थे जंबूदीप इमानि लक्षम् ॥ १३६॥

गायार्थ:—આ ચાદરાજલાકમાં પહેલીનરકના પ્રથમ પ્રતરમધ્યે આવેલા સીમાંત નામના ઇન્દ્રક નરકાવાસા, મનુષ્યક્ષેત્ર, ઉદુ નામનું વિમાન અને સિદ્ધશિલા આ ચારે વસ્તુઓ પીસ્તાલીશ લાખ યાજન પ્રમાણવાળી છે અને સાતમી નરકના અંતિમ પ્રતર મધ્યેના અપ્રતિષ્ઠિત નરકાવાસા તથા અનુત્તર કલ્પમધ્યે રહેલ સર્વાર્થસિદ્ધ નામનું વિમાન અને જંખ્દ્રીપ આ ત્રણે વૃત્ત વસ્તુઓ એક લાખ યાજનના પ્રમાણવાળી છે. ॥ ૧૩૬ ॥

विशेषार्थ:-- सुगम छे. [॥ १३६॥]

॥ इत्याविलकागतानां पुष्पावकीर्षानां च विमानानां स्वरूपम् ॥

अवतरण:—હવે ચાકરાજ ગણાવે છે અને પ્રત્યેકનું મર્યાદા સ્થાન કહે છે તેમજ બ્રન્થાતરથી અત્ર કંઇક તે ભાજતમાં વધુ સ્વરૂપ અપાય છે.

अहभागा सगपुढवीसु, रज्जु इक्कि तहय सोहम्मे। माहिंदलंत सहसारच्चुय, गोविज लोगंते ॥ १३७॥

સંસ્કૃત છાયા:—

अधो मागाः सप्तपृथिवीषु रज्जुरेकैकं तथा च सौधम्में। माहेन्द्र-लान्तक-सहस्राराज्युत-ब्रैदेय-लोकान्ते ॥ १३७॥ शण्हार्थ सुगम छे.

गायार्थ:—અધાલાગે સાતે નરક પૃથ્વી એક એક રજ્જાપસાથુ સમજવી, જેથી સાતરાજ થાય અને ત્યાંથી લઇ સાૈધર્મ યુંગલે આઠમા રાજ, માઉન્દ્રે નવ રાજ, હાંતકાન્તે દસ, સહસારે અગીયાર, આરંભુ-અચ્યુતાન્તે આરં રાજ,

चौदराज कोकनो प्रवार्व देखाव ॥

िबाबा १३७, युष्ठ ३५० , act 9 रज्य उधितोक **રત્મભા** रञ्जु मधोतोक

ચાન' કે પ્રેસ-સાવનગર.

નવર્શવેષકાન્તે તેર, અને ત્યાંથી દ્વાકાન્તે ચાદ રાજ પૂર્ણ શાંથ ' रज्युहिस्स એ પદ દેહલીદીપક ન્યાયની જેમ બન્નેબાબુએ ઘટાવવાનું છે. 11 ૧૩૭ 11

विशेषार्थ:—आ द्वीह याहराक प्रभाष हो, तेमां प्रथम सातभी नारहीना मंतिम तहीयाथी (अधा द्वीहान्तथी) हार्ड, तेक सात (सातभी) नारहीना हिपरना तहीये प्लांचतां क्षेष्ठ रक्कु प्रभाष णराकर थाव, त्यांथी हार्ड छही नारहीना हिप्प छेडे प्लांचतां के रक्कु, पांचमीने अन्ते अख्य रक्कु, याथीने अन्ते खार रक्कु, त्रीक्ष नारहीना हिप्पतिन सहीये प्लांचतां सात रक्कु थाय, त्यांथी आगण याही तिर्ध ह्वीह वटावीने सीधर्म छंशान हही हिपरितन अतरे कातां आहे, सन्तहमार-माहेन्द्र युगले अन्तिम अतरे कातां नव, प्रहाहहप वटावी खांतह हहपान्ते हस, महाशुक्त हहपवटावी सहस्रार हेवलेहिना अते अशीआर, आस्य अयुतानते कार, अवैयहानते तर हि अनुत्तर वटावी सिद्धशिक्षान्ते प्लांचतां खांह रक्कु संपूर्ण थाय छे, ते पूर्ण थतां लेहि पूर्ण थया अने त्यारकाह अलेहिनी शहआत थाय छे.

અધા, તિર્ધક્ અને ઊર્ધ્વ એ ત્રણે સ્થાના 'લોક' શખ્દ લગાડીને બાલાય છે, અધાભાગે, અધિક સાતરાજ પૃથ્વી છે અને ઊર્ધ્વભાગે કાંઇક ન્યૂન સાતરાજ પૃથ્વી છે. બન્ને મળીને ચાદરાજલાક સંપૂર્ણ થાય છે જેમાં ઊર્ધ્વલાકનાં સાતરાજ મધ્યે તિર્ધક્રલાક અને સિદ્ધશિલાના પણ સમાવેશ થાય છે.

આ લાક 'વૈશાલ ' સંસ્થાને એટલે એ હાથાને અન્તે કેડ ઉપર રાખી એ પગ માકલા રાખી ટગર ટગર ઉભા હાય તેવા પુરૂષના સરખા છે, અથવા લાંખા કાળ સુધી ઊધ્વેદમ લેવાથી, વૃદ્ધાવસ્થાના યાંગે જાણું ઘણા થાકીને પરિશ્રમની વિશ્રાન્તિને અર્થે નિ:ધાસ ઉતારી સહસા શાન્તિને ઇ-છતો પુરૂષ કટિલાંગે હાથ દઇ પગ માકલા રાખી ઉભા હાય તેમ લાકાકૃતિ છે. ત્રીજી રીતે ' ^{૧ હ}ત્રિશરાવ સંપ્રુટાકાર', ચાથી રીતે વલાેલું કરી રહેલ યુવાન સ્ત્રીના આકાર પણ લાકના આકાર સાથે સરખાવી શકાય છે.

૧૬ આ અભિપ્રાય આ િ નિર્યુક્તિ –ચૂર્ણી તથા જિનભદગણીક્ષમાશ્રમણ્છકૃત સંગ્રહ-ણીના છે, પરંતુ શ્રી યાેગશાસ્ત્રના અભિપ્રાયે તાે સમભૂતલ રૂચકથી સૌધર્માન્તે દાઢ રજ્જુ, માહેન્દ્રાન્તે અઢી, પ્રદ્યાન્તે ત્રણ, અચ્યુતાન્તે પાંચ, શ્રેવેયકાન્તે છ અને લાેકાન્તે સાત. આજ અભિપ્રાય લાેકનાલિકાના પણ જાણવાે.

૧૭ એક શરાય ઉધુ તેની ઉપર એક ચતું અને તેની ઉપર એક ઉધુ શરાય બાહત્વાથી સંપૂર્ણ લોકના આકાર થઇ શકે છે.

આ લાક કાઇએ કર્યા નથી, સ્વયંસિદ્ધ નિરાધાર સદાશાધત છે, તેથી ઇતરાની લાકાત્પાદક, પાલક, સંદારકની જે પ્રરૂપણા તે અસત્ય સ્વરૂપ છે.

આ લાક પંચાસ્તિકાય એટલે ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશા-સ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, પુદ્દગલાસ્તિકાયમય છે અને તે તે દ્રવ્યા સક ધ-દેશ-પ્રદેશ-પરમાણથી ક્રમશ: વ્યાસ છે, તે તે દ્રવ્ય, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ, ગુણ આદિ ભાવાથી યુક્ત છે.

આ ચાદરાજ લાક મધ્યે ત્રસજીવાના પ્રાધાન્યવાળી, ચાદરાજ પ્રમાણું (પદ ખંડુક) લાંબી એકરાજ પ્હાળી ત્રસનાડી આવેલી છે, જેમાં એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિયપર્યત જીવાના અને તેથી ત્રણે લાકના સમાવેશવાળી છે, તેની પદ્ધારના લાકક્ષેત્રમાં કેવળ એકેન્દ્રિયજ જીવા છે.

આ ચાલરાજ લાકિક્ષેત્રનું મધ્ય ધર્માપૃથ્વીના વીંટાઇને રહેલ અસંખ્યયાન જન આકાશ ક્ષેત્ર વટાવતાં 'લાક મધ્ય ' આવે છે, અધાલાકનું મધ્ય ચાલા નારકનું અસં૦ યાે૦ આકાશ વીત્યે પ્રાપ્ત થાય છે, અને તિર્ધક્ (મધ્ય) લાેકનું મધ્ય અષ્ટરચકપ્રદેશ તથા ઊર્ધ્વલાેકનું મધ્ય પ્રક્ષાકલ્પના ત્રીજા સ્થિપ્રતરે જાણુનું.

ઊર્ધ્વલાક સાત રજ્જાથી ન્યૂન મૃદંગાકારે, તિર્ધક્લાક ૧૮૦૦ યાે ઘંટાકારે અધાલાક સાત રજ્જાથી અધિક અધામુખીક ભીના આકારે છે.

અધાલોકે નારકા, પરમાધામીઓ, ભુવનપતિ દેવ-દેવીઓ વિગેરનાં સ્થાના છે, તિચ્છલાકમાં વ્યન્તરા અને મનુષ્યા, અસંખ્ય દ્રીપ-સમુદ્રો જ્યાતિષીદેવા આવેલા છે જે લાક મધ્યે મુક્તિ પ્રાપ્તિના સાધનાના યાગ સુલભ કહેલા છે, જ્રાધ્તિલોક સદાનંદ નિમગ્ન ઉત્તમ કાંટીના વૈમાનિક દેવા તથા તેમનાં વિમાના આવેલા છે અને ત્યારખાદ સિદ્ધ પરમાત્માથી વાસિત સિદ્ધશિલા ગત સિદ્ધ પરમાત્માઓ આવેલા છે.

આ પ્રમાણે સંક્ષેપથી લાકિસ્વરૂપ કહ્યું, તદુપરાંત સવિસ્તર સ્વરૂપ તથા ખંડુક વિચારણા સૂચી-પ્રતર-લન રજ્જી આદિનું સ્વરૂપ પ્રન્થાન્તરથી (ચિત્ર-માંથી પછુ) જોવું. [૧૩૭]

[વળી તમસ્કાયનું અષ્ટકુષ્ણુરાજનું અને ઉક્તલેકનું સવિસ્તર વર્ણુન, નવ-લાકાંતિકનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ અમે તૈયાર કર્યું હતું પણ બ્રન્થવિસ્તારને કારેલું અન્ન આપી શકાયું નથી.] जंबूदीपयी मांडी असंस्त हीप समुद्रतुं उक्कंषन कर्या बाद अस्मवर नामनो हीप आवेश है,
तेने फरतो अरणवर नामनो समुद्र छे. इवे अरणवरहीपना गढथी ४२ हजार यो० दूर अमुद्रमां
बारे बाजुबी जइए त्यारे त्यां बारे बाजुए उपरितन जराप्रदेशकी तमस्काय नामना अन्वकारना
पुत्रासरूप एक पवार्थनी एक प्रदेशबी अस्त्यात बाव हे, ते क्रमशः विस्तृत पामतो १७२१
यो० सुबी अर्थ्व मांगे प्रश्वरतो असंस्त्य बो० ऊंचे गया बाद क्रमशः चारे बाजुबी [कर्कूरपंजरवर्ष]
बस्त्याकारे बतो बळतो बळतो पांचमा ब्रह्मकरूपना श्रीजा रिष्टप्रतरे जहने अटक्यो छे.

ए तमस्त्राय अरुणोदकसमुद्रना जलना विकाररूप होनाथी अप्काय स्वकप के नेनी तेलां बादर वनस्पति-वायु-त्रस जीवोना स्थानरूप के, विस्तारवंड संख्य यो अने परिच्रेपवंडे असंख्य यो ० के.

धनधोर-भगंकर-अंधकारमय छे, देवोने विश्वळ तथा स्त्रोभ पमावनारो है, दुर्घर शत्रुदेवने सुपाइ जवा आश्रमरूप के तोपण ते अभंकर दोवाथी लांचुं रही शकातुं नथी. आवो अगंकर अन्धकार बीओ कोइ नथी, सामान्य देवो तो ओइ त्रास पामी जाय तेवो छे.

॥ अरणवरसमुद्रमांथी वछळतो 'तमस्काय ' देखाव

[&R \$45]

~~ગાનંદ પ્રેસ-ભા~~વનગર.

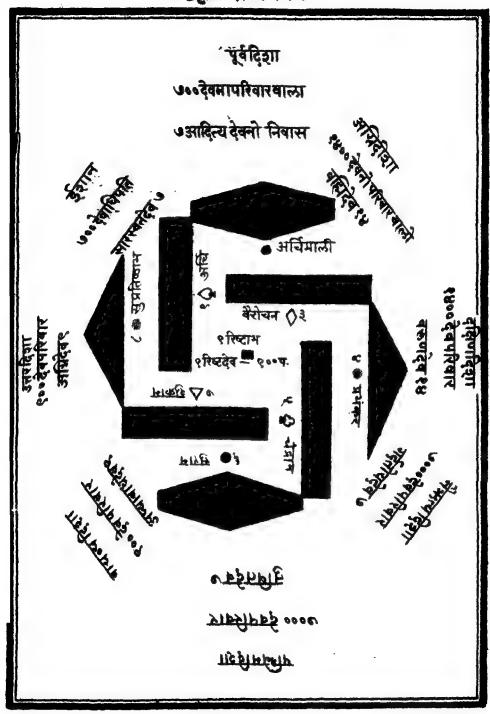
श्रा चित्र श्रष्टकृष्णुराजीनुं छे, ए कृष्णुराजीओ ज्यां तमस्काय विराम पामे छे त्यां एटले त्रहालोकना त्रीजा रिष्टप्रतरे ज्यां नव लोकांतिक विमानो चारे दिशावर्ती श्राच्या छे तेना श्रम्तराले दरेक दिशामां त्रिकोगार्थी संयुक्त चतुष्कोगार्थी बबेने जोडले श्रह्मे कृष्णराजीओ मळीने कुल ८ छे तेमां अभ्यन्तर कृष्णराजी चतुष्कोगाकारे [असाडावत्] श्रमे बाह्य त्रिकोणाकारे वर्ते छे ॥

ए कृष्णाराजी वैमानिक देवकृत छे, भ्रायाम श्रसंख्य योजन सहस्र, विष्कम्भ संख्येय योक सहस्र, परिक्षेप असंख्य यो० सहस्र छे, श्रा कृष्णराजी पृथ्वीपरिमागुरूप छे, जलपरिगामरूप नहि, तेमां सुद्धम जीवो उत्पन्न थाय छे.

ए कृष्णराजीना अन्तराते लोकान्तिकना कया कया विमानो क्यां क्यां आव्यां ते, तेनो परिवार, नाम, तथा कइ कृष्णराजी कोने कोने हैं स्पर्शे छे, इत्यादि चित्र उपरथी ज स्पष्ट समजी शकाशे ॥

[कृष्णराजी-तमस्कायनुं स्वरूप प्रम्वविस्तारने कारणे आप्युं नथी पर्या चित्री अत्र अपाय छे.]

अष्टकृष्णराजी वित्र॥

॥ तृतीयं अवगाहनाद्वारं प्रारम्यते ॥

- office

जन्मरण; -- ચારે પ્રકારના દેવાનું ભુવનદાર તથા તદાશ્રયી અન્ય ખીના જણાવીને તેજ દેવાનું તૃતીય ' અવગાદના ' દાર શરૂ કરે છે તેમાં પ્રાસ્તિક અન્ય વર્ણન પણ આવશે. આ ગાથામાં તો દેવાના ભવધારણીય વૈક્રિયશરીરનું અમણ કયાં કેટલું હાય ? તે કહે છે.

भवण-वण-जोइ-सोहम्मीसाणे सत्तहत्थतणुमाणे । दु दु दु चउके गेवि-ज्झऽणुत्तरे हाणि इक्किके ॥ १३८॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

भवन(पति)वन(चर)ज्योतिष्कसौधर्मेशानेषु सप्तहस्तास्तनुमानम् । द्विक-द्विक-द्विक-चतुष्केषु प्रैवेयानुत्तरेषु हानिरेकैंके ॥ १३८॥

શબ્દાર્થઃ–સુગમ છે.

गाथाર્થ:—લુવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યાતિષી તથા વૈમાનિકનિકાયમાં પ્રથમના સામ-ઇશાન એ બે દેવલાકના દેવાનું દેહમાન સાત હાથનું, ત્યારબાદ ત્રહ્યુવાર બે બે દેવલાકના જોડલે, ત્યારબાદ કલ્પચતુષ્કે, પછી શ્રેવેયકે, અને અનુત્તરે અનુક્રમે એક એક હાથની હાનિ કરવી. ॥ ૧૩૮ ॥

विशेषार्थ:—વિશેષમાં સનત્કુમાર-માહેન્દ્ર દેવલાકમાં છ હાથનું, પ્રશ્ન-લાંતક બન્ને કલ્પે પાંચહાયનું, શુક્ર-સહસારે ચાર હાથનું, આનત-પ્રાણુત-આરણુ-અચ્યુત ચારે કલ્પે ત્રણ હાથનું, નવગ્રેવેયકે બે હાથ અને અનુત્તરે એક કહ્યાનું માત્ર શરીર હાય છે જેમ જેમ ઉપર વધીએ તેમ તેમ દેહમાન, કર્મા પરિણૃતિ સર્વ ઘટતું ઘટતું હાય, જ્યારે આયુષ્યમાન, નિર્મળતા, પાક્રગલિક સુખાદિ ક્રમશ:-વધતું હાય. [૧૩૮]

૧ આ માન ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા (33 સાગરા૦) સર્વાર્થસિંહના દેવા માટે છે પરંતુ જેઓની વિજયાદિને વિષે જલન્ય 39 સા૦ સ્થિતિ છે તેઓ માટે બે હાથ અને 3ર સા૦ની મધ્યમ સ્થિતિ છે તેઓનું શરોર એક હાથ અને એક અગીયારમા લાગનું હોય છે. એમ દરેક કલ્પે-પ્રૈવયક પણ સ્વયં વિચારવાનું જ છે, સુગમતા માટે ગાયા ૧૪૦ના યન્ત્ર જેવા.

अवतरण:—પૂર્વે દેવાની સામાન્યત: સ્થિતિ જણાવીને હવે આગળ સાગ-રાયમની વૃદ્ધિવઢ પ્રત્યેક પ્રતરે દેવાની સ્થિતિ જણાવવા વિ^{શ્}લેષકરણને ઉપયાગી એવી આ ગાયાને બ્રન્થકાર રચે છે, જેથી પુનરૂક્તિ દેાષ અસંભવિત છે.

कप्पदुग दु दु दु चउगे, नवगे पणगे य जिट्ठठिइ अयरा। दो सत्त चउदऽट्टारस, बावीसिगतीसातिचीसा ॥ १३९॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

कल्पद्विक-द्विक-द्विक-द्विक-चतुष्केषु-नवके पश्चके च ज्येष्ठा स्थितिरतराणि। द्वे सप्त चतुर्दशाष्ट्रादश द्वाविश्वतिरेकत्रिंशत् त्रयिश्वशत् ॥ १३९॥

શખ્દાથ':--

पणगे=पांचभां जिट्ठठिइ=७८५ृष्ट स्थिति अयरा=सागरे।५भ इगतीस=એકત્રીશ

गायायं:—વૈમાનિકનિકાયના પ્રથમના એ કલ્પને વિષે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય-સ્થિતિ એ સાગરાપમની છે, ત્યારપછીના સનત્કુમાર-માહેન્દ્ર યુગલે ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ સાત સાગરાપમની, પ્રક્રા અને લાંતકકલ્પે ચાદ સાગરાપમની, શુક્ર-સહસ્તાર યુગલે અઢાર સાગરાપમની, આનત-પ્રાહ્યુત અને આરહ્યુ--અચ્યુત એ ચારે કલ્પે આવીશ સાગરાપમની, નવગ્રેવેયકે એકત્રીશ સાગરાપમની અને ધ્યાંચ અનુત્તરે તેત્રીશ સાગરાપમની સ્થિતિ છે. ॥ ૧૩૯ ॥

विशेषार्थः---आधार्थः वत्. [१३६]

अवतरण:—૧૩૮ મી ગાથામાં પ્રત્યેક કલ્પગત દેવાનું સામાન્યત: શરીર-પ્રમાણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે જેમ સનત્કુમાર ચુગલે ૬ હાથનું શરીર પ્રમાણ તે પ્રથમ પ્રતરવર્તી સાત સાગરાપમની સ્થિતિવાળા દેવાનું મુખ્યત્વે કહી શકાય. પરંતુ તેજ કલ્પે અન્ય પ્રતરવર્તી દેવા કે જેઓની ૩-૪-૫-६ સાગરાપમની સ્થિતિ છે તેઓનું જણાવ્યું નથી, એમ સમગ્રકલ્પે કલ્પાશ્રયી

૧ અન્ય સ્થાને વિજયાદિ ચાર અનુત્તરે ઉ૦ સ્થિતિ ૩૨ સા૦ અને સર્વાર્થસિદે ૩૩ સા૦ ની સ્થિતિ કહી છે જેની સાક્ષી તત્ત્વાર્થ ૪–૨, પ્રતાપના, સમવાયાંગ આદિ પ્રન્યા આપે છે. પરંતુ એ ૩૨ સા૦ સ્થિતિ સામાન્યતઃ એક એક સા૦ ની વૃદ્ધિના કરણ ક્રમે આવે છે, એટલે તેમ વિવક્ષા કરી હશે, બાડી ૩૩ સાગરાપમ યાગ્ય છે.

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દર્શાવી છે પરંતુ પ્રતિસાગરાપમની વૃદ્ધિએ પ્રત્યેક પ્રતરવર્તી દેવાનું શરીર પ્રમાણ કેટલું ન્યૂન થાય છે તે દર્શાવ્યું નથી, તેથી કરણ દ્વારા યથાકત સાગરાપમાયુષ્યની વૃદ્ધિના ક્રમથી આગળ આગળ હોન—હીનતર થતા શરીર-અવગાહનાના યથાકત પ્રમાણને પ્રતિપાદન કરનારી છે ગાથાઓ કહેવાય છે.

विवरे ताणिकूणे, इकारसगाउ पाडिए सेसा। हत्थिकारस भागा, अयरे अयरे समिहयम्मि ॥१४०॥ चयपुव्वसरीराओ, कमेण एग्रत्तराइ बुद्दीए। एवं ठिइविसेसा, सणंकुमाराई तणुमाणं ॥१४१॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

विवरी, तस्मिन्नेकोने एकादश्चम्यः पातिते शेषाः।
हस्तैकादश्चमागा अतरेऽतरे समिषके ॥ १४०॥
त्यज पूर्वश्चरीरात् क्रमेणैकोत्तरया वृद्ध्या।
एवं स्थितिविशेषात् सनत्कुमारादितनुमानम् ॥ १४१॥

શબ્દાર્થઃ--

विवरे-विश्वेष आहणाडी
ताणिक्कूणे-ते એક ઉનे
इकारसगाउ-अशीआरभांथी
पाडिए सेसा-पाडेला आडी
इत्यिकारसभागा-ढाथना अशीयार लागे।
अयरे अयरे-सागरी पोसे सागरीपमे

समहियम्मि-सभिधिक छते चय-त्थागक्षर-द्वानिक्षर पुक्वसरीराओ-पूर्व शरीरना भानभांथी एगुत्तराइनुङ्कीए-ओक्वात्तर वृद्धिवठे एवं-ओ प्रभाखे ठिइविसेसा-स्थितिविशेषथी

गायार्थ:—ઉત્તરકલ્પગત અધિક સ્થિતિમાંથી પૂર્વ કલ્પગત જે ઓછી સ્થિતિ તે બાદ કરવારૂપ વિશ્લાપ (બાદબાકી) કરી આવેલ સંખ્યામાંથી એકની સંખ્યા ઉણી કરવી, જે સંખ્યા આવે તે એક હાથનાં અગીયાર વિભાગો કલ્પી તેમાંથી બાદ કરતાં જે સંખ્યા શેષ રહે તેને પુન: પૂર્વ-પૂર્વ કલ્પગત અંતિમ પ્રતરવર્તી યથાકત શરીર પ્રમાણુમાંથી બાદ કરતાં જે હસ્ત સંખ્યા અને અગીયારીયા ભાગાનો સંખ્યા આવે તે યથાત્તરકલ્પે પ્રારંભના પ્રતરે જેટલા સાગરાપમની સ્થિતિવાળા દેવા હાય તેઓનું શરીર પ્રમાણ આવે, પુન:

તેજ પ્રતરથી આયુષ્યમાં એક એક સાગરાપમની વૃદ્ધિ કરતા જવી અને સાથે સાથે (ઉત્તરાત્તર દેહમાન ઘટવાનું હાવાથી) શેષ રહેલા અગીયારીયા ભાગા-માંથી એક એક ભાગ અનુક્રમે આગળ આગળ હીન કરતા જવા.

આ પ્રમાણે કરતાં કરતાં દરેક કલ્પગત યથાકત સાગરાયમની સ્થિતિવાળા દેવોનું સંપૂર્ણ શરીર પ્રમાણ આવે. ા ૧૪૦–૧૪૧ ા

विशेषार्थः—વિશેષાર્થમાં ગાથાર્થને વિશેષ સ્કુટ ન કરતાં તે ગાથાર્થને દર્ષાંત સાથેજ ઘટાવી દેવામાં આવે છે, વધુમાં સાધર્મ-ઇશાન કલ્પયુગલે અહિલ્લેષકરસ્ય (તેનાથી પૂર્વે કલ્પારંભ ન હાવાથી) અનાવશ્યક છે के सહેજે સમજી શકાય તેમ છે, માટે સનત્કુમાર–માહેન્દ્રાદિ યુગલે અતલાવાય છે.

સનત્કુમાર–માહેન્દ્ર યુગલકલ્પે કરણુ ચાજનાઃ—

ઉત્તરકલ્પગતસ્થિતિ એટલે સનત્કુમાર—માહેન્દ્રયુગલવર્તી સાત સાગરાપમની જે અધિક સ્થિતિ, તેમાંથી પૂર્વકલ્પગત સ્થિતિ—તે સાધર્મ-ઇશાનવર્તી એ સાગરાપમની જે ન્યૂનસ્થિતિ, એ અધિક અને ન્યૂનસ્થિતિ એ બન્ને વચ્ચે વિશ્લેષ (બાદબાકી) કરતાં ૭ ૫-૨=૫ સાગરાપમની સંખ્યા આવી, તેમાંથી એકની સંખ્યા ઉણી કરવાની હાવાથી એક ઉશું કરતાં પાંચમાંથી એક જતાં ચાર સાગરાપમ રહ્યા—

[સૌધર્મ અને સનત્કુમાર યુગલ વચ્ચે માત્ર એક હાથના ફેર પડે છે અર્થાત્ તેટલા ઘટાડા થાય છે, તે એક હાથના પ્રમાણને ઉત્તરકલ્પગત વહેંચી આપવાના છે, આથી તે એક હાથના અમુક ભાગા કલ્પી પૂર્વકલ્પગત જે આયુષ્યસ્થિતિ તેની સાથે વિશ્લેષ કર્યા બાદ આવેલ ભાગ-સંખ્યાને પૂર્વકલ્પગતના (સાધર્મયુગલના) શરીર પ્રમાણમાંથી બાદ કરી ઉત્તર (સનત્કુમાર) કલ્પગત અનુક્રમે પ્રતિસાગરાપમની વૃદ્ધિએ અને વળી અનુક્રમે તે ભાગાની હાનિ કરતાં કરતાં જતે આગળ જવું, એ પ્રમાણે કરતાં તે તે સાગરાપમની સ્થિતિવાળા દેવાનું પ્રમાણ આવે છે.]

ઉપર કહ્યા મુજબ વહેં ચણી કરવા યાગ્ય એક હાથ પ્રમાણની એવી અમુક ભાગ સંખ્યા કલ્પવી કે જેથી સનત્કુમાર યુગલે પ્રારંભની ત્રણ સાગરાપમની સ્થિતિથી માંડીને સાત સાગરાપમ સુધીમાં (વિશ્લેષકરણ કર્યા બાદ) વહેં સાઇ જાય અને એમ કરતાં છેવટે સાત સાગરાપમની સ્થિતિએ પ્હાંચતાં દેવાનું દ હાથનું યથાકત દેહપ્રમાણ પણ આવી રહે. હવે આ માટે અન્થકાર મહારાજા પાતેજ એક હાથના અગીઆર ભાગો કદ્દપે છે, એ કદ્દપેલા અગીયાર ભાગમાંથી પૂર્વે વિશ્લિષ કરતાં રોષ આવેલી ચાર સાગરાયમની સંખ્યા તેને બાદ કરીએ એટલે (સાગરાયમની સ્થિત અને ભાગા વચ્ચે વિશ્લિષ કરતાં) આત ભાગ સંખ્યા આવે, તે ્ય (સાત-અગીઆરાંશભાગા સમજવા) અગીયારીયા સાત ભાગા સાધમં—ઇશાન યુગલે પૂર્વગાયામાં કહેલા સાતહાય પ્રમાણમાંથી ઘટાડવા, જેથી દ હાય અને મંમ (દમ્ં) ભાગ શરીરપ્રમાણ સનત્કુમાર—માહેન્દ્ર યુગલે (પૂર્વ કદ્દપમાં વર્તતી યથાયોગ્ય સાગરાપમની આયુષ્યસ્થિતમાં એક એક સાગરાપમની વૃદ્ધિ કદ્દીને અને બેબે ભાગ ઘટાડતા જઇને કહેવાનું હોવાથી) ત્રણ સાગરાપમની સ્થિતિવાળા દેવાનું દેહમાન આવે, એ પ્રમાણે પ્રતિ સાગરાપમની વૃદ્ધિ કરતાં અને પ્રતિભાગ સંખ્યા ઘટાડવાના નિયમાનુસાર—ચાર સા૦ સ્થિતિવાળા દેવાનું દેહમાન દ્યાર સા૦ની સ્થિતિવાળા દેવાનું દેહમાન સાથે, પાંચ સા૦ની સ્થિતિવાળા દેવાનું દ હાય મે સ્થાનની સ્થિતિવાળા સંન્યુમારેન્દ્ર—માહેન્દ્ર દેવાનું દેહમાન એક ભાગ ઘટાડી નાંખતા દ હાથનું યથાર્થ આવે.

પ્રદા-લાંતકે દેહમાન વિચારઃ—

યુદ્ધ-લાંતક કલ્પની ઉ લ્સ્થિતિ ચાદ સાગરાપમની છે અને તેની નીચના સનત્કુમાર-માહેન્દ્ર યુગલની સ્થિતિ સાત સાગરાપમની છે, નિયમ મુજબ તેના વિશ્લેષ કરતાં સાતની સંખ્યા શેષ રહી તેમાંથી એક ઉણી કરતાં દ સંખ્યા આવી, હવે એક હાથના અગીયાર ભાગા કરી તેમાંથી તે છ સંખ્યા અદ કરતાં પ ભાગ સંખ્યા આવી, એ પાંચ ભાગ પૂર્વ કલ્પે અંતિમ પ્રતરવર્તી દેવના છ હાથના દેહમાનમાંથી ખાદ કરતાં પ હાથ અને દર્ધ ભાગનું દેહમાન પ્રદ્યાકલ્પે આઠ સાગરાપમની સ્થિતિવાળા દેવોનું, પ હાથ ત્રૃધ ભાગનું દેહમાન વ સાગની સ્થિતિવાળાનું, પર્કૃ હાથ દસ સાગ૦ વાળાનું, પર્કૃ અગીયાર સાગ૦વાળાનું, પ્રદુ ખાર સાગ૦વાળાનું, માન તેર સાગરાપમવાળાનું અને પાંચ હાથનું માન ચાદ સાગરાપમની સ્થિતિવાળા દેવોનું જાણવું. [૧૪૦-૪૧.]

अवतरण;— પૂર્વે વૈમાનિક નિકાયવર્તી દેવાનું ભવધારણીય શરીર પ્રમાણ કશું, હવે તે દેવાનું ઉત્તરવૈક્રિય શરીરમાન કહે છે.

भवधारणिज एसा, उक्कोस विउविजोयणा ठक्खं। गेविजणुत्तरेसुं, उत्तरवेउविया नत्त्यी ॥ १४२॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

मवधारणीया एषा, उत्कर्षा वैक्रिया योजनानि रुश्चम् । ग्रैवेयानुत्तरेषु उत्तरवेकिया नास्ति ॥ १४२ ॥

शण्हाथः---

भवधारणिज=सवधारखीय. एसा=पूर्वे डेडेडी थे. विउग्वि=वैक्षिय. गेविज्जणुत्तरेसुं=श्रैवेयक अनुत्तरभां उत्तरखेउन्विया=ઉत्तर वैक्विय. नत्त्रया=नथी.

गाथार्थ:--विशेषार्थवत् ॥ १४२ ॥

विशेषार्थ:—એ પ્રમાણે દેવાના ભવધારણીય વૈક્રિય શરીરનું ઉત્કૃષ્ટમાન કહીને હવે દેહલી દીપક ન્યાયથી उक्कोस શખ્દાનુસારે તે દેવાનું ઉત્કૃષ્ટ ઉત્તર વૈક્રિય-દેહમાન કેટલું હાય? તે કહે છે. બ્રન્થકારે ગાથામાં જણાવ્યું કે અમે ઉક્ત સ્થિતિ ભવધારણીય એટલે શું?

લવધારણીય શરીર

तनुर्भव सुरैदेंवायुःसमाप्ति यावत् सततं वार्यते असाविति, भवपर्यन्तं धारणीयं वेति भवधारणीयम्। देवाना भवभत्यिधि (भवधारणीय) शरीर भने उत्तरवेडिय शरीर वन्ये तद्दावत रहेदी। छे. जो हे पूर्वभवमां आंधेद्या वैडिय शरीरनाभ हर्भना उद्दयश्ची तेथ्याने प्राप्त थयुं हाय छे तेथी भवधारणीय वैक्तिय शरीर क्येती दीते संछाधी शहाय छे. परंतु उत्तर वैडिय भारे तेभ यतुं नथी, ते शरीर तो भवपरत्त्वे प्राप्त थ्येद्धुं हाय छे, वणी भवधारणीय विशेषण्य भाषी शुं समकावे छे हे भा शरीर जन्महाणना हेतुर्य छे, वणी ते देवना यथायाय्य भायुष्यहाण पर्यन्त रहेवावाणुं छे, वधुमां हेवे र्येद्ध वैडियवर्यण्याना पुद्द्रगदीथी अनेद्धा उत्तरविडिय शरीरने। भर्यादितहाण पूर्ण् थ्ये तुर्वण भाषा भूण शरीर अहण्ड हरवुंण पर्य छे भने देवाना व्यवनहाण पर्यन्ते प्रश्च तेण शरीर होय छे. भा प्रभाग्ने भवाश्वयी भुण्य प्रधान के शरीर ते भवधारणीय शरीर हहेवाय.

આ શરીરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહેવાઇ ગઇ છે. હવે ઉત્તર વૈક્રિયની વ્યાખ્યા સમજાવે છે.

उत्तर वैकिय शरीर:-

वैकियमिति-विशेषा-विविधा किया तहजशरीएग्रहणोत्तरकालमाक्षित्य कियते इति उत्तरवैकियम् । क्येटले विशेष प्रकारे अथवा विविध प्रकारे सङ्क-भवधारखीय शरीर अङ्ख् सिवायना कालने आश्रित्य के कराय छे ते उत्तरवैक्टिय शरीर क्ष्डेवाय छे

દેવાને આ ઉત્તર વૈક્રિયશરીર તક્લવાશ્રયી ઉત્પન્ન થતો લિખ્ધિપ્રત્યયિક કિય છે, પૂર્વે કરેલ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર આ ઉ૦ વૈ૦ શરીરની રચના અનેક પ્રકારે ઇષ્ટરૂપે થઇ શકે છે. એક હાઇ અનેક થાય છે—અનેક હોઇ એક થાય છે, ભૂચર હોઇ ખેચર થાય છે ખેચર થઇને ભૂચર પણ તુર્ત થઇ શકે છે. ન્હાનામાંથી માહું—મ્હાટામાંથી ન્હાનું, ભારે હોઇ હલકું—હલકું હોઇ ભારે થાય છે, દશ્ય હાઇ અદશ્ય, અદશ્ય હોઇ દશ્ય થાય છે, એમ હરકાઇ પ્રકારની અફભૂત જાતજાતની વિવિધ ક્રિયાઓને કરવાવાળું આ શરીર છે અને તે વૈક્રિય-વર્ગણાના પુદ્દગલીથી બને છે. ઉક્ત બન્ને શરીરા સ્વસ્વકાળપૂર્ણ થયે વિસસા પુદ્દગલવત્ વિલયપામવાના સ્વભાવવાળાં હોય છે.

આ ઉત્તરવૈક્રિય શરીરની રચના ઉત્કૃષ્ટથી એક લાખ યાજન પ્રમાણુ થઇ શકે છે અને તે ઉ૦ વૈ૦ શરીરની રચનાના (તેના કાળ) ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ કાળ " देवेसુ अद्धमासो उक्कोसविउन्नणाकालो " એ વચનથી અર્ધમાસના છે. એ કાળ પૂર્ણ થયે પુન: એ ઉત્તરવૈક્રિય શરીર રચના જે પ્રમાણું કરી હોય તે પ્રમાણું પુન: વિસસા પુદ્દગલવત સ્વત: વિલય પામી જાય છે અને તુર્તજ લવધારણીય વૈક્રિયશરીર ધારણ કરી લેવું પઢ છે, જો તે કાળપૂર્વે રચેલ ઉત્તર વૈક્રિય શરીરની અનાવશ્યકતા દેખાય અને સંહરી લેવું હોય તો ઉપયોગ (ખુદ્દિ) પૂર્વક સંહરી લે છે.

આ ઉત્તરવૈકિય શરીરનું રચવું નવચૈવેયક તેમજ સર્વોત્તમ એવા અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોને હોતું નથી, વળી જેમ અન્યદેવો જિનેશ્વર ભગવંતના કલ્યાણુકાદિ પ્રસંગે અથવા અન્ય ગમનાગમનાદિ—પ્રસંગે ઉત્તરવૈકિય કરી મનુષ્ય લોકમાં આવે છે તેમ આ દેવોને તથા પ્રકારના કલ્પજ એવા છે કે તેઓને અહિં આવવાનું પ્રયોજન હોતું નથી પરંતુ ત્યાંજ શખ્યામાં પાઢચાથકા નમસ્કારાદિ કરવા પૂર્વક શુભ ભાવના ભાવે છે તેથી અચિંતનીય શક્તિ છતાં ધ્રયોજનાભાવે ઉત્તર વૈક્રિયશરીર નથી એવા શબ્દપ્રયાગ વાપર્યો છે. [૧૪૨.]

૧ આથીજ શ્રેવેયક તથા અનુત્તરવાસી દેવા સ્વવિમાને શય્યામાં રહ્યા થકાંજ ક્રબ્યાનુ-

11	कर्ष्वदेवलोके	आयुष्यानुसार	देहप्रमाण	यन्त्र ॥
----	---------------	--------------	-----------	----------

समग्रे	हाथ-ड	गीया	१० भाग	सा०	1	थ-भ	ग	सा०	हा	াথ-ম	ाग .
٩	· ·		c	૧૨	પ	***	ર	રક	ર	•••	4
. 2	Ŀ	•••	0	93	પ	•••	૧	२४	ર	•41	6
3	ę	•••	٧	૧૪	પ		0	રપ	ર	•••	ţ
8	۶	•••	3	૧૫	8		3	२६	ર	•••	ય
ય	ę	•••	ર	૧૬	8		ર	રહ	ર	***	8
ķ	ţ	•••	٩	૧૭	8		٩	२८	ર	•••	3
U	4	••	0	96	8	•••	9	ર૯	ર	•••	ર
4	પ	•••	5	૧૯	3	•••	3	૦૬	ર	411	٩
E	ય	•••	પ	२०	3	•••	ર	૩૧	ર	•••	0
90	પ	•••	¥	૨ ૧	3	***	٩	૩ ૨	૧		٩
99	ч	•••	3	રર	3	***	0	33	٩	444	۰

अवतरण;—હવે એ ભવધારણીય તથા ઉત્તર વૈક્રિય શરીરતું જઘન્ય પ્રમાણ કહે છે.

યાગાદિ સંબંધી વિચારહ્યાને મનન કરતાં કાઇ કાઇ વિષયમાં શંકામ્રત બને છે ત્યારે તે દેવા ત્યાં રહીનેજ મનથી કેવલી ભગવંતને પ્રશ્ન કરે છે કે હે ભગવન્ ∜ મારી આ ા કાંકાતું સમાધાન શું ∜

એ વખતે ત્રિકાળજ્ઞાની ભગવંતો કે જેઓ ત્રણે કાળના સર્વ ભાવોને એકી સાથે એકજ સમયમાં આત્મ પ્રત્યક્ષ જોઇ-જાણી શકે છે એવા તે ભગવંતા લાતીકર્મ ક્ષયથી ઉત્પન્ન થએલા કેવલગ્રાનના પરિખલવડે દેવાની તે શંકાઓને યુગપત જાણ્યા ખાદ તેનું સમાધાન આપવા સારૂ દ્રબ્યમનથી મનાવર્ગણા યોગ્ય પુદ્દગક્ષાને પ્રહણુ કરે છે. તતકાળ નિર્મળ અવધિગ્રાનથી ઉપયોગવંત થએલા તે દેવા તે ભગવંતે પ્રહણુ કરેલા મનાવર્ગણાના દ્રબ્યાને જોઇને સ્વશંકાના સમાધાન માટે વિચાર કરે કે કેવળી ભગવંતે આવા પ્રકારના મનાદ્રબ્યને પ્રહણુ કર્યા છે, માટે આપગી શંકાઓનાં સમાધાન આ પ્રમાણે હોવાં જોઇએ એં તેઓ સંમ્લા જાય છે.

साहाविय वेडाव्विय, तणू जहन्ना कमेण पारंभे। अंग्रुळअसंखभागो, अंग्रुळसंखिजभागो य ॥ १४३॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

स्वामस्विकी (उत्तर) वैक्रिया (च) तनुर्जघन्या क्रमेण प्रारंभे । अञ्चलाऽसंस्यभागोऽङ्गलसंख्यभागश्च ॥ १३३ ॥

શબ્દાર્થઃ–સુગમ છેઃ

गायार्थ:—સ્વભાવિક તથા વૈક્રિયશરીર જધન્યથી પ્રારંભકાળે અનુ-ક્રમે અંગુલના સંખ્યાતમાભાગનું અને અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગનું હોય છે. ા ૧૪૩ ા

विशेषार्थ;—સ્વાભાવિક કહેતાં ભવધારણીયશરીર આ શરીર ભુવનપત્યાદિક દેવાને સહજ પ્રાપ્ત થાય છે અને તે સ્વદેવાયુખ્ય પર્યન્ત રહેવાવાળું છે

એ છવા પૂર્વભવના રહાય તેવા પ્રમાણવાળા દેહને છાડીને જ્યારે તથાવિધ કર્મદ્વારા પરભવમાં યથાયાગ્ય સ્થાને જ્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં ઉત્પન્ન થતાની સાથે અપર્યાપ્તાવસ્થામાં (ઉત્પત્તિના પ્રથમસમયે) તેહીજ જીવાના ભવ- ધારણીય શરીરની અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગની હાય છે, કારણ કે ત્યાં તે જીવા ઉત્પત્તિસ્થાનમાં આવતાં પાતાના આત્માને અત્યંત સંકાચી (અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગના કરી) કાયલામાં જેમ અગ્નિના કણુ પડે તેમ અહીં ઉત્પત્તિસ્થાનરૂપ કાયલામાં અગ્નિના કણુર્ય એ જીવા ઉત્પન્ન થાય છે, ઉત્પન્ન થયે તુર્તજ કાલસામાં પડેલા અગ્નિના કણીયાવત્ તે જીવ પ્રથમ સમયથી માંડી અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતા જાય છે, વળી સાથે સાથે તે જીવા ઉત્પત્તિના પ્રથમસમયથીજ સ્વસ્વયાગ્ય (આહાર-શરીરરચના-ઇન્દ્રિયરચના ધાસોધાસ નિયમન, ભાષા-વાચાનિયમન અને મનારચના) પર્યાપ્તિના પ્રારંભ સમકાળ કરવા માંડે છે, અને એક અંતર્સુ હૂર્તમાં સમાખ્ત કરે છે. આ નિયમ દરેક જીવા માટે સમજવાના છે. તેથી પૂર્વ અનન્તર ભવમાં રહેલા જવ તથા- વિધ કર્મસામગ્રીદ્વારા દેવાયુખ્ય તથા દેવગત્યાદિના ખંધ પાડી જ્યારે પરભવે દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે ઉત્પત્તિપ્રાયાગ્ય દેવશસ્થામાં ઉત્પન્ન થતા હવારા સ્થાન હવારા હત્યામાં ઉત્પન્ન થતા

તે જીવની ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે એ 'ભવધારણીય શરીરની અવગાહના અંગુ-લના અસંખ્યાતમા ભાગની હાય છે, એ પૂર્વોક્ત કથન મુજબ કાલસામાં પડેલ અગ્નિક્છાવત્ એ પ્રાથમિક સંકાચ અવસ્થા છાડી અલ્પ સમયમાં વૃદ્ધિયત થઇ જાય છે અને ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયથી સ્વયાગ્ય પર્યાપ્તિઓ પણ આરંભી છે.

वैक्रियशरीरावगाहना;—[અહીં वैडिय શરીરથી દેવ-નારકાનાં વિલય પ્રત્યયિક ઉત્તરવૈકિયનું અને ³મનુષ્ય-તિર્થ'ચાદિનું મુખ્યત્વે તથાવિધ **લખ્ધિપ્રત્યયિક** ગણવાનું છે, તેથી ભવધારણીય વૈક્રિયનું ગ્રહણ ન સમજવું.]

દેવા જ્યારે કાઇપણ પ્રકારના સ્વરૂપે ઉત્તરદેહની રચના કરવાની શરૂઆત કરે ત્યારે તે ઉત્તરવૈક્રિય શરીરની અવગાહના પ્રથમ સમયેજ અંગુલના સંખ્યા-તમા ભાગની હોય છે અને ત્યાર પછી ક્રમશ: વૃદ્ધિ પામે છે.

દેવા તથા નારકા જે જે સ્થાનાશ્રયી જે જે પ્રમાણવાળાં થવાના હાય તે ઉત્પન્ન થયાબાદ અંતર્મુહૂર્તમાં સ્વસ્થાન યાગ્ય પ્રમાણવાળાં બની જાય છે.

अपवाद:—પરંતુ વૈક્રિયલિંગ્ધરહિત ઐાદારિકશરીરી એવા ગર્ભજ મનુષ્ય તથા તિર્થ ચાદિને એ નિયમ લાગુ પડતા નથી એ જવા તા યથાયાગ્ય કાળે ક્રેમ ક્રમે સ્વયાગ્ય પ્રમાણવાળા ખને છે.

જે છવાએ ઉત્તર વૈક્રિય દેહની રચના જેટલા પ્રમાણયુક્ત કરવી શરૂ કરી હાય તે છવા અંતર્મુહૂર્ત્તમાં જ તે ઇષ્ટ પ્રમાણવાળાં થઇ જાય છે. [૧૪૩]

૧ દેવાનું ભવધારણીય શરીર એ વૈક્રિય છે તા પણ ભવધારણીય વિશેષણથી યુકત ઢાવાથી સર્વ ભવધારણીયની વ્યાપ્યા વિચારણામાં તેના સમાવેશ યથાયાગ્ય કરવા ઘટે છે.

ર દેવની માકક નરકના અન્ને શરીરની વ્યાખ્યા વિચારી લેવી.

³ એ પ્રમાણે વૈક્રિયલબ્ધિનંત ગર્ભજ મતુષ્યા તથા ગર્ભજ તિર્ય ચા પણ લબ્ધિ ફારવતાં થકા 'વિષ્ણુકુમારાદિ' વત્ વૈક્રિયશરીરની રચના કરે ત્યારે તેઓને પણ દેવવત્ અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગની અવગાહના હોય.

વૈક્રિયલબ્ધિવંત વાયુકાય જીવાનું ઉત્તરવૈક્રિયશરીર પ્રારંભમાં કે પછી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગનું હોય છે કારણકે વાયુકાય જીવાની જઘન્યાત્કૃષ્ટ શરીર અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગનીજ છે.

चारे निकायना देवोतुं श्वरीरप्रमाणयन्त्रम् ॥

देवजाति नाम		भव० उत्कृ० मान	भव० जघ० मान	उत्तर वैकिय उ०मान	उत्तर वैकिय ज॰मान	
લુ વનપતિનું	•••	હ હાથ	અંગુલના અત્રંપ્ય ભાગ	૧ લાખ ચાે	અ'ગુલના સંખ્યતાના ભાગની	
વ્યન્તરનું	•••	,,	,,	,,	99	
જયાતિષીનું	•••	3,	,,,	>>	91	
સાૈધમ – ઇશાને	•••	,,	>>	>3	1,	
સનત્કું માહેં દ્રે	•••	5	,,	9,	73	
પ્રદ્યા –લાંતકે	***	ય	2,	21	,	
શુક્ર–સહસારે	***	8	,,	"	7,	
આનત-પ્રાણતે	***	3	,,	,,	2)	
આર ્ય-અ ચ્યુતે	•••	,,	n	>>	1,	
નવગ્રૈવેયકે	•••	٦	,,,	પ્રયાજના- ભાવે નથી	22	
પાંચ અનુત્તરે	•••	٩	"	23	2)	

॥ इति विबुधानां तृतीयमधगाहनाद्वारं समाप्तं ॥

५ ॥ अथ सुराणामुपपातवर्णनात्मकं चतुर्थं द्वारम् ॥ ५

अवतरण;—ત્રીજ દ્વારને સમાપ્त કરીને હવે उववायचवणविरहं स्मे પદવાળું તુર્ધદ્વાર શરૂ કરે છે અને તે ચાર ગાથાથી સમાપ્ત કરશે.

सामन्नेणं—चउविह, सुरेसु बारसमुहुत्तउक्कोसो । उववायविरह्कालो, अह भवणाइसु पत्तेयं ॥ १४४ ॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

सामान्येन चतुर्विध-सुरेषु द्वादश्च सुहूर्ता उत्कृष्टः । उपपात-विरहकालः, अथ भवनादिषु प्रत्येकम् ॥ १४४ ॥

શહ્દાર્થ:---

सामन्त्रेणं=सामान्यथी चडविह=धार प्रधारना उबवाय=ઉत्पात पत्तेयं=प्रत्येक्षने विषे

गाथार्थः — विशेषार्थं वत् ॥ १४४ ॥

विशेषार्थ: - हवे बाधुं द्वार ઉपपातविरह क्येटही शुं ?

उपपातिवरह=ઉપજવાના વિચાગકાળ તે, અર્થાત્ દેવગતિની કાેેકાઇપણ નિકાયમાં એક દેવ અથવા ઘણા દેવા ઉત્પન્ન થયા બાદ તેજ નિકાયમાં અન્ય કાેેઇ દેવા ' ઉત્પન્ન ન થાય તાે કયાંસુધી ઉત્પન્ન ન થાય ? તે કાળનું પ્રમાણ.

ભુવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષી, વૈમાનિક એ ચારે નિકાયના દેવાના સામાન્યત: (સમુચ્ચયે) ઉપપાતવિરહ ઉત્કૃષ્ટથી ધ્યારમુહૂર્ત્ત ના હાય છે, એ બારમુહૂર્ત્ત વ્યતીત થયે અન્ય કાઇ જીવ દેવગતિમાં અવશ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. [ા ૧૪૪ ા]

अवतरण:— પૂર્વ સામાન્યથી ઉપપાતિવરહ કાલ કઢો. હવે ત્રણ ગાથાથી પ્રત્યેક નિકાયાશ્રયી સ્પષ્ટરીતે જણાવે છે.

भवणवणजोइसोह—म्मीसाणेसु मुहुत्त चउवीसं।
तो नवदिण वीसमुहू, बारसदिण दसमुहूत्ता य ॥ १४५॥
बावीससङ्घदियहा, पणयाल असीइ दिणसयं तत्तो।
संखिजा दुसुमासा, दुसुवासा तिसु तिगेसु कमा॥ १४६॥
वासाणसयासहस्सा, लक्स्ता तह चउसु विजयमाईसु।
पिलयाऽसंखभागो, सञ्बद्धे संखभागो य ॥ १४७॥

સંસ્કૃત છાયા:---

भवन (पति)वन (चर)ज्योतिष्कसौधर्मेश्वानेषु सुहूर्ताश्चतुर्विश्वतिः ।
ततो नव दिनानि विश्वतिर्मुहूर्ताः द्वादश दिनानि दश्चसुहूर्ताश्च ॥ १४५ ॥
द्वाविश्वतिस्सार्धदिवसाः पञ्चचन्वारिश्वदशीतिदिनशतं ततः ।
संख्येया द्वयोर्मासाः, द्वयोर्वर्षाः त्रिषु त्रिकेषु क्रमात् ॥ १४६ ॥
वर्षाणां शतानि सहस्राणि लक्षाणि तथा चतुर्षु विजयादिषु ।
पल्याऽसंख्यमागः सर्वार्थे संख्यभागश्च ॥ १४७ ॥

શાળાથ :---

चडबीरं=शिवीश तो=तेथी बाबीससङ्घदियहा=साडा आबीशहिवस बासाणसय=संभ्याता वर्षशत

नवदिणवीसमृह्तःःःः नव हिवस ने वीश सुद्धूर्तः बारसदिणदसमृह्ताःः आर हिवसने हशः सुद्धूर्तः तिसुतिगेषुः ≈ अष्टुः त्रिक्षाः सन्बद्धेः सर्वार्थः सिद्धे

गायार्यः-विशेषाथ वत् ॥ १४५-१४७ ॥

विशेषार्थ:— ભુવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યાતિથી અને વૈમાનિકનિકાયના સાધર્મ તથા ઇશાન એ બન્ને ક્લ્પે ઉપપાતિવેરહકાલ ઉત્કૃષ્ટથી ચાવીશ મુહૂર્ત્તના પડે છે, ત્યારખાદ ઉક્ત નિકાયસ્થાનમાં એક અથવા ઘણા દેવા અવશ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારખાદ સનત્કુમારકલ્પે નવ દિવસ અને ઉપર વીશ મુહૂર્ત્તના વિરહકાલ, માહેન્દ્રકલ્પે બાર દિવસ ઉપર દસ મુહૂર્ત્ત, બ્રહ્મકલ્પે સાડાખાવીસ દિવસ, લાંતકકલ્પે પીસ્તાલીશ દિવસ, શુક્રકલ્પે એ'શી દિવસ, સહસારકલ્પે સા દિવસ, શ્યાનત—પ્રાણતે સંખ્યાતા માસના, શ્યારણ—અચ્યુતે સંખ્યાતા વર્ષના વિરહકાલ હાય.

નવગ્રૈવેયકની પ્લેલીત્રિકમાં ઉત્કૃષ્ટિવિરહકાલ સંખ્યાતા વર્ષશત હોય [પરંતુ સહસ્ત વર્ષની તો અંદર સમજવા, અન્યથા સહસ્ત વર્ષ એવુંજ વિધાન કરત.] મધ્યમિત્રિક સંખ્યાતા સહસ્ત વર્ષ અને ઉપરિતન ગૈવેયકે સંખ્યાતાલક્ષ વર્ષના (કાંડીથી અર્વાક્) વિરહ જાણવા.

અનુત્તરકંદ્રપે-વિજય, વિજયવંત, જયંત અને અપરાજિત એ ચારે વિમાનને વિષે (અદ્ધા) પલ્યાપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા વિરદ્ધકાળ પડે અને મધ્યવત્તી સવેતિકૃષ્ટ પાંચમા સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનને વિષે ઉત્કૃષ્ટ વિરદ્ધકાલ પલ્યાપમના સંખ્યાતમા ભાગના જાણવા. આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટથી ઉપપાત વિરદ્ધકાલ દર્શાવ્યા. [॥ ૧૪૫–૧૪૭॥]

॥ इति सुराणां चतुर्थमुपपातविरहकालद्वारं समाप्तम् ॥

॥ देवानां पञ्चमच्यवनविरहं-षष्टमुपपातं-सप्तमं संख्याद्वारं च॥

अवत्रण;— હવે અન્થકાર એ ઉપપાત વિરહકાલને જલન્યથી દર્શાવતા થકા, પુન: જલન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ વ્યવન વિરહકાલને અતિદેશથી કહેવા પૂર્વક પાંચમું હાર સમામ કરે છે.

૧–૨ પરંતુ એટલું વિશેષ સમજવું જે આનત કરતાં પ્રાણતે સખ્યાતા માસ તે અધિકપણે જાણવાં એ પ્રમાણે આરણ કરતાં અન્યુતે સખ્યાતાવર્ષ અધિક કાળ જાણવા.

અને પૂર્વાક વત પશ્ચાર્ધ ગાયામાં સંસં દગસમદ્ય પદવાળું છઠ્ઠં દાર (એક સમયમાં એક સાથે કેટલા જીવ વ્યવે ? અધવા કેટલા ઉત્પન્ન યાય ? તે) જલન્યાત્કૃષ્ટપણે શરૂ કરી સમાપ્ત કરશે.

सव्वेसिंपि जहस्रो, समओ एमेव चवणविरहोऽवि । इगदुतिसंखमसंखा, इगसमए हुंति य चवंति ॥ १४८॥

સંસ્કૃત છાયાઃ---

सर्वेषामपि जघन्यः समयः, एवमेव च्यवनविरहोऽपि । एको दौ त्रयः असंख्याता संख्याता एकसमये मवन्ति च च्यवन्ते ॥१४८॥

શખ્દાર્થ:---

सन्देसिप=सवे^रने। पध्य जहमो=ल'धन्यथी समओ=सभय एमेव=भे प्रभाशे क इगदुति=भेड भे त्रध् स्वंति=२थवे छे

गायार्थ:-विशेषार्थं वत्. ॥ १४८ ॥

विशेषार्थ:—સर्वे ने। એટલે ભુવનપતિથી માંડી સર્વાર્થસિદ્ધ સુધીની ચારે નિકાયના દેવાના જઘન્યથી ઉપપાત વિરહ એક સમયના હાય છે.

पञ्चमच्यवनिषरहकालद्वारम्-६वे अप्रातिवरद्ववत् व्यवनिवरद्वाण हदे छे.

च्यवनिषरह-એટલે દેવગતિની આરે નિકાયમાંથી કાઇએક કે ઘણા દેવા ન વ્યવે તા કેટલા કાળસુધી ન વ્યવે? તે કાલનું નિયમન-તે વ્યવન વિરહકાળ કહેવાય.

આ વ્યવનવિરહકાલ પણ ઉપપાતવિરહકાળ દ્વારમાં જેજે નિકાયમાં યથાસંખ્ય જેટલા જેટલા જ્યાં જ્યાં કહેલ છે તેજ પ્રમાણે યથાસંભવ વિચારવા.

એટલે પ્રથમથી ભું વ્યવ જયાં ત્રણે નિકાયમાં અને સાંધર્મ-ઇશાન કલ્પે ખાર મું ઉત્કૃષ્ટ યુવન વિરહ, સનત્કુમારે નવ દિવસ-૨૦મું, માહેન્દ્રે ખાર દિવસને-૧૦મું, પ્રદ્માં કલ્પે રસા દિવસ, લાંતક ૪૫ દિવસ શુક્રે ૮૦ દિવસ, સહસારે ૧૦૦ દિવસ, આનત પ્રાણતે સંખ્યાતામાસ, આરણુ- અચ્યુતે સંખ્યાતા વર્ષ, પહેલી ગૈં૦ત્રિકે સંખ્યાતા શત વર્ષ, પ્રધ્યાત્રિકે સંખ્યાતા સહસ્વર્ષ, ઉપરિતનિત્રિકે સંખ્યાતા લક્ષ વર્ષ, વિજયાદિ ચાર વિમાનને વિષે પૃત્યાપ્રમના અસંખ્યાતમાલા, અને સર્વાર્ધસિદ્ધે પૃત્યાપ્રમના સંખ્યાતમા ભાગ ચ્યવન વિરદ્ધાળ હાય દતિ उत्कृष्ट्ययनविरहकाळः।

॥ अथ पष्ट-सप्तम उपपात-च्यवन संख्याद्वारम् ॥

એ પ્રમાણ ઉપપાત તથા વ્યવનિવરહકાળ કહ્યો, હવે એક સમયમાં જલન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી કેટલા દેવા દેવગતિમાંથી એકી સાથે વ્યવે, તે વ્યવન-સંખ્યાદ્વાર, અને એ એકજ સમયમાં અન્યગતિથી કેટલા છવા દેવગતિમાં જલન્યોત્કૃષ્ટ સંખ્યાએ ઉત્પન્ન થાય તે ઉપપાત સંખ્યાદ્વાર.

ચારે નિકાય પૈકી ક્રાેંકિપણ નિકાયમાં અથવા ચારે નિકાયમાં સામાન્યત: સમુ≈ચયે જલન્યથી એક, બે, ત્રણ એમ ઉત્કૃષ્ટથી યાવત્ સંખ્યાતા–અસંખ્યાતા પણ ∜ક્તપન્ન થાય છે, તેમજ એક, બે યાવત્ અસંખ્યાતા એકજ સમયમાં ચ્યવે પણ છે.

અહીં આ એટલું વિશેષ સમજવું કે ભુવનપતિથી માંડી સહસ્રાર સુષીના દેવોને તો ઉક્ત નિયમ યાગ્ય છે કારણુંકે સહસ્રાર સુષીમાં તો તિર્ધ ચાની પણ ગતિ છે અને તિર્ધ ચા અસંખ્યાતા છે તેથી યાવત અસંખ્યાતી ઉપપાત સંખ્યા યાગ્ય છે, તેમજ તેટલી સંખ્યાએ ચ્યવે છે કારણુંકે તેઓની પૃથ્વી—અપ્-વનસ્પતિ—મનુષ્ય–તિર્થ ચ પાંચે દંડકામાં ગતિ હાય છે.

હવે નવમા સહસાર કલ્પથી લઇ સર્વાર્થસિંહ સુધીના દેવાની ઉપપાત તથા વ્યવન સંખ્યા જઘન્યથી ૧–૨–૩ છે અને ઉત્કૃષ્ટથી તો સંખ્યાતી જ હાય છે. કારણું કે સહસારથી—સર્વાર્થસિંહ સુધીમાં તથાવિધ શુભ અધ્યવસાયવાળા ગર્ભજ મનુષ્યા જ ઉત્પન્ન થઇ શકે છે અને તેઓની સંખ્યા સંખ્યાતી જ છે અને વ્યવન સંખ્યા પણ સંખ્યાતીજ હાય છે કારણું કે તે કલ્પગત દેવા મરીને ગર્ભજ મનુષ્યમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે ગર્ભજ મનુષ્યાની સંખ્યાતી સંખ્યા છે. [૧૪૮]

॥ इति देवानां पञ्चमं वष्ठं च सप्तमं द्वारं समाप्तम् ॥ देवलोके प्रत्येककल्पे उत्कृष्ट 'उपपात-च्यवन विरह' काल प्रमाण यन्त्रम् ॥

निकाय-कल्पनाम	उ० विरहमान	करुप नाम	उ० विरहमान	जघ० विर०	
પ્રક્રા કહેયે લાંતક કહેયે	ર૪ મુદ્ધ " હ દિલ્સ બ્યુલ્ ૧૨ દિલ્સ ૨૨		સંખ્યાતામાસ સંખ્યાતાવર્ષ સંખ્યાત્વર્ષશ્વત સંબ્હજાર વર્ષ સંબ્લાખ વર્ષ અદ્યાત્વ પહેરોત અસંખ્યાત સાગ	વિરહકાલ એક સમયના જ	મ્થવ-વિહ ઉપર-વિરહવત્ યથામંભવ સમજવા

चारेगत्याश्रयी सामान्य उत्कृष्ट च्यवन विरह्कालयन्त्रम् ॥

नाम	जा० वि०	उ० चि०	TO THE
ગર્ભજ નર તિર્યચના	૧ સમય	૧૨ મુદ્રર્જા	<u>)</u>
દેવાતા, નારકીના	,,	>-	મ્યવન વિરક
સંમૂચ્છિમ મનુષ્યના.	>>	२४ भुहूर्त	र्घ वर्ग
વિકલેન્દ્રિયના	"	અંતર્મુદ્ધ	माभाज
સં મૂર્ચિંછમતિર્યચાકિકના	22	"	# F

देवलोके जधन्योत्कृष्ट उपपात-च्यवन संख्या यन्त्रम् ॥

नाम	ज० उप० च्य० संख्या	उ० उप-स्य० संख्या
ભુવન૦ સહસ્તારયાવત્	એક, બે ત્રણ સુધી	સંખ્ય, અસંખ્ય યાવત્
સહ૦થી અનુત્તર યાવત્	12	संभ्याता अपके स्थवे

५ ॥ सुधाशिनामष्टमं यथागमन [गति] द्वारम् ॥ ५

अवतरण;—સાતમું દ્વાર સમાપ્ત કરી હવે કઇ ગતિઓમાંથી મૃત્યુ પામેલા જીવા દેવલાકમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે 'ગમં' પદવાળું આઠમું ગ**િતદાર** કહે છે.

नरपंचिादेयतिरिया-णुष्पत्ती सुरभवे पज्जत्ताणं । अज्झवसायविसेसा, तेसिं गइतारतम्मं तु ॥ १४९॥

સંસ્કૃત છાયા:--

नरपश्चेन्द्रियतिरश्चाम्रुत्पत्तिः सुरमवे पर्याप्तानाम् । अध्यवसायविशेषात्तेषां गतितारतम्यं तु ॥ १४९ ॥

શબ્હાર્થ':---

उप्पत्ती≔ઉત્પત્ति क्वताणं=भर्याप्तानी अकावसाय=भ^{रू}थक्साय विसेसा=विशेषधी तेसिं=तेन्थानुं महतास्तम्मं=थतिनुं दाश्तभ्य गामार्थ:—પર્યાપ્તા એવા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયમનુષ્યા તથા તિર્થ'થા દેવ-હાકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પુન: અધ્યવસાયની વિશેષતાથી તેઓની ગતિમાં તાર-તમ્ય પડે છે. ॥ ૧૪૯ ॥

विशेषार्थ:— આ ગાથા શું જણાવે છે ? કે દેવગતિમાં કચે કચે સ્થાનેથી આવેલા જીવા ઉત્પન્ન થઇ શકે છે ? વળી તે જીવાને દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થવામાં શું પ્રયોજન ? વળી જઘન્ય—મધ્યમ તથા ઉત્કૃષ્ટ ઋહિની ભિન્ન ભિન્ન બતિની વૈભવ—સંપત્તિ તથા અલ્પાયુખ્ય—દીર્ઘાયુખ્યની તરતમતા કેમ ? ઇત્યાદિ વસ્તુના વિપર્યાસ થવામાં કારણ કાઇપણ હાય તા જીવના માનસિક ' અધ્ય- વસાય 'એ જ છે, એ અધ્યવસાય વસ્તુ શું છે, તેનું ડું કું સ્પષ્ટીકરણ વિચારીએ.

' **અધ્યવસાય** '=માનસિક પરિણામ-વ્યાપાર વિશેષ તે.

સામાન્યત:—માનસિક જે વિચાર તે જ અધ્યવસાય રૂપ વસ્તુ છે. આ માનસિક પરિણામ (વિચાર) છે વિભાગમાં વિભક્ષ્ત થાય છે, શુદ્ધ-શુભ, અશુદ્ધ-અશુભ, આ બન્ને પ્રકારના પરિણામને ઉત્પન્ન થવામાં પ્રથમ તા જીવના ઇષ્ટ-અનિષ્ટ વસ્તુ પ્રત્યેના સંયાગ-વિયાગ આધાર રાખે છે.

૧-અર્થાત્ જ્યારે છવને જડ વા ચેતનાદિ ઇષ્ટવસ્તુના સંયાગ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તે અત્યન્ત પ્રમુદિત થાય છે, આનંદના ગર્વમાં વધતા મનને મચાવે છે અને દરેક પ્રકારે મનને આનંદ ક્રીડાથી મનાવતા તીવ્ર-તીવ્રતર અને યાવત્ તીવ્રતમ જાતિની રાગ-માહની દશામાં તે તે વસ્તુદ્રવ્ય ઉપર સંચાટ રીતે મનને જેડે છે અને જેડ્યાબાદ તે તે વસ્તુની પ્રાપ્તિ—સંરક્ષણ અને ઉપલાગમાં મનને એકલય કરી દે છે અને એ વસ્તુની ઇષ્ટ વિચારણામાં વધ્યેજ જાય છે.

આ રાગ અથવા માહની વિચારણામાં પુન: બે વિભાગા પડી જાય છે એક પ્રશસ્ત વિભાગ અને બીજો અપ્રશસ્ત વિભાગ. શુદ્ધ દેવતત્ત્વ, શુદ્ધ ગુર્તત્ત્વ, શુદ્ધ ધર્મતત્ત્વને અંગે કરાતા રાગ-માહ તે પ્રશસ્ત અને તેથી વિપરીત જાતિના કુદેવ-કુગુર્-કુધર્માદિક તથા અર્થ-કામને અંગે કરાતા ઉત્પન્ન થતા જે રાગ-માહ તે અપ્રશસ્ત કહેવાય છે.

પ્રશસ્ત રાગ-તે શુદ્ધ છે અને શુદ્ધ રાગ થતાં જીવ તેના સેવનથી થતા પુષ્યપ્રકૃતિરૂપ અધ્યવસાયાશ્રી શુભ કર્માપાર્જન કરે છે, એ પ્રશસ્ત રાગ-માહ પણ તથાવિધ શુભ કર્મદ્વારા જીવને દેવાદિક શુભગતિ પ્રાપ્ત કરાવે છે, જ્યારે અપ્રશસ્ત રાગ એ અશુદ્ધ છે અને એમાં રક્ત થએલા જીવ તથા-વિધ અશુભ કર્મદ્વારા અશુભ કર્માપાર્જન કરી નરકાદિ કુગતિમાં રખડે છે. ર-હવે જ્યારે જીવને અનિષ્ટ વસ્તુના સંયાગ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે જીવને તે પ્રત્યે, અરૂચિ-આવેશ આવે છે, કોધમાં આવી જાય છે, દેષ-ખુદ્ધિ પૈકા થાય છે, એ દેષને મન કેળવતું જાય છે, અને એ વિચારા હૃદયમાં ઘર કરી જીવને કલ્યાંત કરાવે છે, અનેક દુષ્ટવિચારાની શ્રેષ્ણી (કષાયની અશુભ પરિષ્ણૃતિ) માં ચઢતા ચઢતા જીવ તોન્નતમ-તર-કાેટીએ પ્લાંચે છે, એથી અવિચારા, કુવિચાર અને અકૃત્યા પણ કરે છે અને આત્માની સાચી અધ્યાત્મમાત્રાને છેર રૂપ બનાવી અનેકપ્રકારે કદર્યનાને આપનાર તે દેષ થઇ પડે છે.

આ અનિષ્ટ–દ્રેષ કષાયની વિચારણામાં પુન: બે વિભાગ પહે છે. પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત, શુદ્ધ દેવ–ગુરૂ–ધર્મ આદિ શુભ કાર્યને અંગે કરવા પડતા કષાય તે પ્રશસ્ત, તે અલ્પ કર્માં ખંધના કારણરૂપ અને શુભક્રળને પણ આપનારા, જ્યારે અપ્રશસ્ત એ તેથી વિપરીત રીતે વિપરીત ફળ આપનારા સમજવા.

આ પ્રમાણે ઇષ્ટ, અનિષ્ટ વસ્તુના સંયાગ અને વિયાગથી શુભાશુભ રાગ યા દ્રેષ થવા દ્રારા ઉત્પન્ન થતા અધ્યવસાયાશ્રયી જ્વાને ગત્યાદિક નામ કમીમાં તરતમતા પહે છે, અશુભ અધ્યવસાય નરકાદિગતિના કારણરૂપ અને શુભ અધ્યવસાય દેવગતિના કારણરૂપ છે, જ્વનું સર્વ ખંધારણચક્ર મન-અધ્યવસાય ઉપરજ છે, માટે જ "मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः" એ આમ-પુરુષોના સિદ્ધાંત જગન્નહેર છે.

[વધુમાં એટલું ધ્યાતમાં રાખવું કે દેવગતિ યાગ્ય આવેલ અધ્યવસાયા અતિવિશુદ્ધતર–તમ દશામાં વૃદ્ધિ પામતાં જાય તો જીવને ચારે ગતિની ભ્રમણાને દ્વર કરી મુજ્તિનિલયમાં પ્હાંચતાં વિલંબ થતા નથી. અત્રે તેની વધુ ચર્ચા છેાડી દિશાસ્ત્ર્યન જણાવેલ છે.]

આ પ્રમાણું દેવાયુષ્ય કર્મળંધ યાગ્ય અધ્યવસાયવંદ પર્યાપ્તા એવા પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય તથા તિર્ધ ગજ દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે સિવાયના પંચેન્દ્રિય જીવોના (દેવ–નારક) માટે નિષેધ સ્વયં સમજી લેવા. કારણું કે નારકોને તથાવિધ ભવપત્યયિક ક્ષેત્રપ્રભાવે જે દેવગતિ યાગ્ય અધ્યવસાયા પ્રાપ્ત થતા નથી એટલે તેઓનું દેવગતિમાં ગમન ક્યાંથી જ હાય? વળી નારકા મરીને અનંતર નરક થઇ શકતાજ નથી. કારણું ભવ સ્વભાવે તે પુન: તુર્વજ તે સ્થાને ઉત્પત્તિ થવા યાગ્ય અધ્યવસાયાને પામી શકતા નથી.

તેજ પ્રમાણે દેવાને નરકગતિ યાગ્ય અધ્યવસાયા મલતા નથી જેથી તેઓ સીધા નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થતા નથી તેમ અનંતર મરીને ભવસ્વભાવે **દેવા દેવપાણે પાણ થ**તા નથી પરંતુ વચમાં મનુષ્ય કે તિર્થ ચના એક સવ કરી પછી વથાયાેગ્ય સ્થાને ઉત્પન્ન થવું હોય તા થઈ શકે છે. [ા ૧૪૯ ા]

अवतरण;—ચાલુ દ્વારમાં હવે કયા કયા અને કઇ કઇ સ્થિતિવાળા છવે। કર્ય દેવલાક ભય છે? તે કહે છે.

नरतिरिअसंखजीवी, सञ्वे नियमेण जंति देवेसु । नियआउअसमहीणा,-उएसु ईसाणअंतेसु ॥ १५० ॥

સંસ્કૃત છાયા:---

नरास्तिर्यश्रोऽसंख्यातजीविनः सर्वे नियमेन यान्ति देवेषु । निजायुष्कसमहीनायुष्केषु ईश्वानान्तेषु ॥ १५० ॥

શખ્દાથ :---

भसंखजीवी=भसं ७थवषियुष्य ळववाणा नियमेण=नियमधी जंति=जाय छे

नियञाउ**ઝ=નિજાયુષ્ય** समहीणाउएसु=સરખા**અ**થવા**હી**ણાયુ**ષ્યમાં** इसाणअंतेसु=ઇશાનઅંતમાં

गायार्थ:—અસંખ્ય વર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્યા તથા તિર્થ' शे सर्वे नियमा देवसां अत्पन्न થાય છે, અને તે પછુ નિજાયુષ્ય સમાન અથવા તાે દ્વીન સ્થિતિ પહેલું ઇશાનાન્ત કલ્પ યાવત્ ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૧૫૦ ॥

विशेषार्थः—અસંખ્યાત વર્ષના દીર્ઘાયુષ્યવાળા મનુષ્યા અને તિર્ધં ચાતે યુગલિકાજ હાય છે અને તેઓ દેવગતિમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે પરંતુ શેષ નરકાદિ ત્રણે ગતિમાં ઉત્પન્ન થતા નથી, વળી દેવગતિમાં પણ તેઓ પાતાની યુગલિક અવસ્થામાં જેટલી આયુષ્યસ્થિતિ હાય તે તુલ્ય સ્થિતિ—આયુષ્ય વાળા અથવા તા હીનાયુષ્યવાળા દેવપણે (તેવે સ્થાને) ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી તેઓની વધારમાં વધારે ગતિ ઇશાનદેવલાક સુધીજ હાય છે, કારણ કે નિજાયુષ્ય પ્રમાણને અનુકુળ સ્થિતિ વધારમાં વધારે ઇશાન કલ્પ સુધી હાય છે, અને આગળના કલ્પામાં જઘન્યથી પણ સાગરાપમની સ્થિતિઓ શરૂ થાય છે, જ્યારે યુગલિકા તા ઉત્કૃષ્ટથી પણ ત્રણ પલ્યાપમની સ્થિતિઓ શરૂ

અને તેથી પદયોપમના અસંખ્યાતમા ભાગથી અસંખ્યવર્ષના આયુષ્ય-વાળા ખેત્રર તિયે સ પંચેન્દ્રિયા અને અન્તરદ્વીપવર્તી (દાઢાઓ ઉપર વસતા) મુગલિક તિર્થ ચ તથા મનુષ્યા તો ભુવનપતિ અને વ્યન્તર એ છે નિકાયમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ જ્યાતિષી કે સાંધર્મ-ઇશાને નહિ, કારણુ કે જ્યાતિષ્ધાનાં તો જલન્યથી પણ જલન્યસ્થિતિ પર્યોગના આઠમા ભાગની અને વૈમાનિકમાં સાંધર્મ પર્યાપમની કહી છે જ્યારે ઉક્ત યુગલિક જીવાની સ્થિતિ પર્યાપમના અસંખ્યાતમા ભાગની છે તેથી તેને તુલ્ય વા હીન સ્થિતિપશું ત્યાં મળી શકતું નથી. હવે શેષ એક પર્યાપમના આયુષ્યવાળા યુગલિકા (તે હૈમવત એસ્પ્યવત ક્ષેત્રના) બે પર્યાપમ આયુષ્યવાળા (તે હિરવર્ષ-રમ્યક્ષેત્રના) ત્રણુ પરયાપમ આયુષ્યવાળા (તે હિરવર્ષ-રમ્યક્ષેત્રના) ત્રણુ પરયાપમ આયુષ્યવાળા (તે હિરવર્ષ-સમસુષમાદિ આરામાં યથાયાપમ અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા ભરત-એરવત ક્ષેત્રવર્તિ યુગલિક મનુષ્ય તિર્થ ચા) ભુવનપતિથી માંડી યથાસમ્ભવ ઇશાન યાવત ઉત્પન્ન થઇ શકે છે કારણુ કે નિજાયુષ્યતુલ્ય સ્થિતિ સ્થાન ત્યાંસુધી છે, તેથી ઉપરના કદ્યે સર્વથા નિષેધ સમજી લેવા. [૧૫૦]

अवतरण:---प्रस्तुत प्रसंग कथावे छे.

जंति समुच्छिमतिरिया, भवणवणेसु न जोइमाईसु । जं तेसिं उववाओ, पालेआऽसंखंसआऊसु ॥ १५१ ॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

यान्ति सम्मूच्छिमतिर्यश्चो भवन(पति)वने(चरे)षु न ज्योतिष्कादिषु । यत्तेषामुपपातो पत्याऽसंख्यांशाऽऽयुष्षु ॥ १५१ ॥

શબ્દાર્થઃ—સુગમ છે.

गायार्थ:--विशेषार्थवत ॥ १५१ ॥

विशेषार्थ:—એ પ્રમાણું સમૂર્િં છમતિર્ય 'ચા ભુવનપતિ તથા વ્યન્તરને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ જ્યાતિષ્કાદિ (સાધર્મ – ઇશાન) નિકાયમાં ઉત્પન્ન થતા નથી કારણુ કે તેઓનું ઉપજનું પદ્યાપમના અસંખ્યાતમાભાગે આયુષ્યવાળા દેવામાં હાય છે. સમૂવ ર્તિવ ની આથી આગળ ગતિ નથી. [૧૫૧]

॥ अष्टमगतिद्वारे प्रकीर्णकाधिकारः॥

अवतरण;— પૂર્વ ગતિ-સ્થિતિ આધારે તે તે છવાની સ્થિતિ કહી, હવે અધ્યવસાયાશ્રયી થતી ગતિ જણાવે છે.

बालतवे पडिबद्धा, उक्कडरोसा तवेण गारविया। वेरेण य पडिबद्धा, मरिउ असुरेसु जायंति ॥ १४२ ॥

સંસ્કૃત છાયા:---

बालतपे प्रतिबद्धा उत्कटरोषास्तपेन गौरविताः। वैरेण च प्रतिबद्धा मृत्त्वाऽसुरेषु जायन्ते ॥ १५२ ॥

શાબ્દાથ :--

बालतवे=आक्षतपमां पिडवहा=प्रतिअद्ध उक्कडरोसा=ઉત્કૃष्टरेषवाला तवेण गारविया=तपथी गौरववाला वेरेण=वैरथी मरिउ=भृत्यु पाभीने असुरेसु=असुरेग्भां जायंति=लाय छे

गाथार्थ:--- વિશેષાર્થ વત્ ॥ ૧૫૨ ॥

विशेषार्थ:—बालतवे=આલ=અજ્ઞાન જે ત્ય, અર્થાત્ બાલ વિશેષણુ આપી શું સમજાવે છે કે બાલકની બાલ્યાવસ્થા શ્ન્ય છે તેમ આ તપ પણ અજ્ઞાનપણું કરાતાં હાવાથી શ્ન્ય ગણાય છે. એ બાલતપ જિનેશ્વર ભગવંતના માર્ગથી વિપરીત, તત્ત્વાત્તત્વ, પેયાપેય, ભક્ષ્યાભક્ષ્યના ભાન રહિત કરાય છે, એ મિશ્યા તપ કહેવાય છે કારણ કે તે તપ સમ્યક્ત્વ (સાચાશ્વ-હાન) રહિત હાય છે, એ તપથી આત્મા કદાચ સામાન્ય લાભ ભલે મેળવી જાય પણ અંતે આત્માને હાનિકારક હાવાથી નિષ્ફળ છે, જે તપમાં નથી હાતું ઇન્દ્રિય દમન, નથી હાતો વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શાદ વિષયોના ત્યાગ, નથી હાતો અધ્યાત્મ, નથી હાતી સકામ નિજિરા, ઉલદું પુષ્ટિકારી અજ્ઞ લેવું, ઇન્દ્રિયને સ્વેચ્છાએ પાષવી, વિષયવાસનાઓનું વધુ સેવન, હિંસામય પ્રવૃત્તિવાળા એવા પંચાયિઆદિ તપા એ બાળતપ છે, તથાપિ તેના ધર્મશાસ્ત્રાનુસાર બાદ્ય દૃષ્ટિએ કિંચિત્ આત્મદમનને કરનારા તપ રૂપ અનુષ્ઠાન હોવાથી સામાન્ય લાભને મળતાં તેઓ દ્વીપાયન ઋષિની જેમ અસુરકુમારાદિ લુવનપતિ નિકાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

માટે સારીએ આલમમાં સુપ્રસિદ્ધ જૈન ધર્મના તપને સમજને કલ્યાહ્યા. ભિલાષી આત્માએ તેના જ આદર કરવાે.

उक्कडरोगा=ઉત્કટરાયને ધારણુ કરતા તપ કરે તેને પણ અસુરગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. કાઇએક પ્રાણી સ્વશાસાનુસાર પણ તપને—ધર્માનુષ્ઠાનને કરતો હાય, અહિંસક, અસત્યના ત્યાગી, સ્ત્રીસંગરહિત, નિષ્પરિશ્રહી હાય, સદ્દગુણી હાય, કષાય વર્તતા હાય નહિ, માયાળુ શાંત સ્વભાવી હાય તો જીવ શુભ પુષ્ય- દ્વારા ઉત્પન્ન થતા ઉત્તમ અધ્યવસાયોદ્વારા વૈમાનિક નિકાયગત દેવના આયુષ્યના અન્ધ કરે છે, એટલું જ નહિંપણ તેથીએ વધુ વિશુદ્ધતરતમ દશામાં દાખલા થતો માસ લક્ષ્મીના મેમાન પણ થઇ શકે છે.

પરંતુ તથાવિધ કર્મ વિચિત્રતાથી તે તે ધર્માનુષ્ઠાન-તપાદિક કરતાં એક, કષાયની પરિણૃતિ એવી વર્તતી હોય કે નિમિત્ત મલે કે ન મળે પણ જ્યાં ત્યાં ક્રોધ-ગુસ્સા-આવેશ કરતાં હોય, ધર્મસ્થાનામાં પણ ટંટા-તાફાન કરતા હાય, ન કરવાના કાર્યો કરતાં હાય આ રાષ કરવાના મલિન પ્રસંગ જો આયુષ્ય ખન્ધ પડી જાય તા પણ અમુક સદ્દગુણ-ધર્મના સેવનથી અસુર-કુમારાદિ ભુવનપતિમાં ઉપજે છે, જો રાષવૃત્તિરહિત ધર્માનુષ્ઠાન આચરતા હાય તા પ્રાણી તેથી અધિક સદ્દગતિ મેળવે છે, માટે રાષવૃત્તિને દુર કરવી જરૂરી છે.

तवेण गारविया--तपथी गीरववाणा अढं धर धरनारा-

કાઇ પ્રાણી ખંધાએલા નિબિડ-ચીકણા કર્મને પણ ('તપશા નિર્જરા વ') તપાનુષ્ઠાનદ્વારા ગાલી નાંખે છે. એ તપ અહંકાર રહિત હાય તા તે ઉત્તમ ગતિને મેળવી શકે છે પરંતુ તે તપ કરતાં અહંકાર આવી જાય કે મારા જેવા તપ કરનાર, સહન કરનાર અલિષ્ઠ છે કેાણુ ? ઇત્યાદિ અહંકારના મદમાં વર્તતા પરભવાયુખ્યના ખન્ધ પાડે તા ભુવનપતિમાં ઉપજે છે, ત્યાં ઉચ-નીચપશું ભાવનાની વિશુદ્ધિ ઉપર આધાર રાખે છે, માટે પ્રાણીઓએ ઉત્તમગતિ મેળવા અહંકારવૃત્તિ રહિત તપ આદરવા.

बेरेण य पडिनद्धा=વૈરવહે પ્રતિબદ્ધ-આસક્ત થએલા તે કાઇ છવ મહાન્ તપ-ધર્મને સેવતા હાય મહાન્ ઋષિ-ત્યાગી હાય પરંતુ જો વૈરીતું વેરવાળ-વામાં આસક્ત હાય અને ^{२६}પરભવાયુષ્યના બન્ધ કરે તા મલીનભાવનાના

રક એટલું વિશેષ સમજવું કે કાઇપણ જીવનું આગામિ ગતિસ્થાનનું નિર્માણ પરભવા-યુષ્ય બન્ધકાલે ઉત્પન્ન થતી શુભાશુભ ભાવના-અધ્યવસાય ઉપર આધાર રાખે છે, હવે સ્વભવ આયુષ્ય પ્રમાણમાં જીવને આયુર્જન્ધના મુખ્યત્ત્વે ચાર કાળ [પ્રસંગ] આવે છે. પ્રથમ સાપક્રમી જીવનું જેટલું આયુષ્ય હાય તેના ત્રીજા ભાગે, નવમા ભાગે, સત્તાવીશમા ભાગે, છેવટે નિજાયુષ્ય પૂર્ણ થવા આયુ અંતર્મુદ્રતે બાકી રહે ત્યારે, અર્થાત્ ત્રીજા ભાગે પરભવાયુષ્ય બન્ધ જીવે ન કર્યો હાય તા નવમે કરે, ત્યાં ન કર્યો હાય તા રહ મે, છેવટે અંતર્મુદ્રતે બાકી રહે પરભવાયુષ્ય બન્ધ કરવાજ જોઇએ, એ આયુષ્ય-

યાંગે લુવનપતિમાં ઉપજે છે કારણ કે વૈર વાળવું એ ખરાળ ચીજ છે, એથી મન હ મેશા મલિન રહે છે, વૈરવાળી શકે યા ન વાળી શકે તો પણ તે અશુલ સાવનાના યોગે ઉક્તગતિ તો મેળવે છે, તે ગતિમાં પણ વૈરી પ્રત્યે વૈર વાળવાની વાસના જાગે છે અને તેઓ અનેક કદર્શનાને પામે છે અને પુન:કર્મળં કરવા દ્વારા વ્યવીને સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. માટે પ્રાણીએ વૈરાસક્તપણું વર્જવું.

એ પ્રમાણે ઉક્ત અનિષ્ટ ભાવનાના યાેગે પ્રાણી પાતાની ઉત્તમ આરાધ-ત્રાને દાેષર્પ બનાવી ઉત્પન્ન થતા જલન્ય પ્રકારના અધ્યવસાયદ્વારા અસુરાને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે. [૧૫૨]

अवतरण;—હવે વ્યन्तरपाणे કયા કારણથી જીવ ઉત્પન્ન થાય ? તે કહે છે.

रज्जुग्गहविसभक्खण-जलजलणपवेसतण्हळुहदुहओ । गिरिसिरपडणाउमया, सुहभावा हुंति वंतरिया ॥ १५३॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

रज्जुग्रह-विषभक्षण जल-ज्वलनप्रवेश-तृष्णा- क्षुधादुःखतः । गिरिशिरःपतनातु मृताः, शुभभावा भवन्ति व्यन्तराः ॥ १५३ ॥

બન્ધના કાળ પ્રસંગે જીવના જેવા પ્રકારના શુભાશુભ અધ્યવસાય, તદનુસાર શુભાશુભ ગિતના બન્ધ કરે છે, શુભ અધ્યવસાય શુભ ગતિને અશુભ અધ્યવસાય અશુભ ગતિને આપે છે, તે ગિતમાં પણ ઉચ-નીચ સંપત્તિની પ્રાપ્તિ અધ્યવસાયની જેટલી જેટલી વિશુદ્ધિ હોય તે તે ઉપર આધાર રાખે છે, પછી ભલે તે જીવાએ દારણ ઇત્યાદિ પાપાચરણો સેવ્યા હોય પરંતુ આયુર્ળન્ધકાલે પૂર્વ પુડ્યથી તથાવિધ શુભાલં બનથી પૂર્વકૃત પાપના ખેદ આલોચના શ્રદ્ધણ ઇત્યાદિ કર્યું હોય અને શુભ અધ્યવસાયો ચાલતા હોય તો જીવ ચિલાતીપુત્ર દ્રદપ્રહારી નામલી નાપસાદિની જેમ શુભ અધ્યવસાયને પામી સમકિત ક્રસી શુભાગિતમાં ઉત્પન્ન થઇ શકે છે.

ખીજું એ પણ યાદ રાખવું કે જે છવં આયુષ્યના ચાર ભાગા પૈકા કાઇપણ ભાગે શુભગતિ અને શુભ આયુષ્યના ખન્ધ કર્યો હોય એ ખન્ધ પૂર્વે કે અનન્તર અશુભ આયારણાએ થઇ હોય પરંતુ શુભગતિ આયુના ખન્ધ કર્યો હોવાથી તેને શુભ સ્થાને જવાતું હોવાથી પૂર્વના સંસ્કારાથી શુભ ભાવના આવી જ્વય છે પણ જે આયુર્ખન્ધ અશુભ ગતિના કર્યો હોય અને ખન્ધકાળપૂર્વ—અનન્તર શુભ કાર્યા ક્રાધાં હોય તા પણ અશુભ સ્થાનમાં જવું હોવાથી અશુભ અધ્યવસાયા પ્રાયઃ પ્રાપ્ત થઇ જ્વય છે. દ્વેકમાં જીવની જેવી આરાધના તેવા તેની માનસિક વિશુદ્ધિ સુવાસનાથી વાસિત અને છે. અશુભ આરાધના હોય તો અશુભ વાસનાવાળા ખને છે.

શુષ્કાથ':---

रज्बुग्गइ=हे।रऽाना हांसाथी विसमक्खण=विषक्षक्षथी जल्जलल्पवेस=पाणी अग्निमां प्रवेशथी तण्ह-खुद्दुदृशो=तृषा-क्षुधा हु:भथी गिरिसिरपडणाउ=भिरिशिभश्थी पडीने सुदृभावा=शुभ भाववाणा

गायार्थ: - વિશેષાર્થવત ા ૧૫૩ ॥

विशेषार्षः — આ ગાયામાં કહેલી આચરણા સ્વયં પાપરૂપ હાવાથી तेनुं ખરૂં ફળ નરકાદિ કુગતિ હાઇ શકે, પરંતુ આયુષ્યળન્ધ પૂર્વ ગાયામાં કહેલા આચરણા કરતાં સ્વભાગ્યથી શુભ નિમિત્તદ્વારા શુભ ભાવના આવી જાય તો જીવ અનિષ્ટ કાર્ય કરતા પણ શુભભાવનાના યાગે શૂલપાણી યક્ષ વિગેર માફક વ્યન્તરની શુભગતિ પ્રાપ્ત કરે છે.

रज्जुग्गह=हे।२८१वेड છવના ઘાત કરવા, કાઇપણ પ્રકારના આંતરિક કે બાહ્ય દુઃખથી કંટાળી ફાંસાે ખાઇને મરવું તે, આવા દાખલા વર્તમાનમાં દુ:ખ-કલેશથી કંટાળેલા માનવામાં વધુ જોવાય છે.

विसमक्खण—કેાર્કપણ આફત–દુ:ખને કારણે વિષ ભક્ષણ કર્યું હાય પરંતુ પુન: શુભભાવનાના યાગે વ્યન્તરમાં જાય છે. આવા પ્રસંગા માટે ભાગે હાફમીવન્તાને ત્યાં અને છે.

जलजलणगवेस—બાહ્યતાં કે અજાહ્યતાં જલમાં કે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરી મરતાં, શુલભાવના પામતા જીવ કુમારન દીવત્ વ્યન્તરમાં ઉપજે છે આવા દાખલા મધ્યમ વર્ગમાં વધુ મલી આવે છે.

तण्हलुहदुहओ:—तृषा અથવા क्षुधाना हु: ખથી પીડાંતા પાતાના પ્રાણ ત્યાગ કાળે શુભ ભાવનાના યાગે भरे तं, આવું દીન વર્ગમાં વધુ હાય છે.

गिरिसिरपडणाउ—डे। अधान् हु: भथी पीउते। साहिसिंड छव हु: भथी डंटाणेंस है। वाथी पर्वतना शिभर ઉपरथी पउतुं मुडे ते अने उद्घत डार्य डरनाराओ। उपसक्षण्यी कैरवलव ते पर्वत उपरथी भीषुमां पउतुं मुडनारा मया मुहमावा—भरतां शुक्ष भावनाना ये। गेल शुक्षपाष्ट्रियक्षवत् (नरडाहिगति ये। य्य अति आर्तरीद्रध्यानने। अकाव है। य ते।) हुंति वंतरिया—व्यन्तरे। थाय छे, शुक्ष भावनाना अकावे ते। स्वस्व अध्यवसायानुसार ते ते दुगतिमां उपले छे. [१५३]

तावस जा जोइसिया, चरगपरिवाय वंभलोगो जा। जा सहसारो पंचिंदि, तिरिअ जा अच्चुओ सङ्घा॥ १५४॥

સંસ્કૃત છાયા:—

तापसा यावज्योतिष्कान्, चरकपरिव्राजका ब्रह्मलोकं यावत्। यावत्सहस्रारं पश्चेन्द्रियतिर्यश्चो यावदच्यतः श्राद्धाः ॥ १५४॥

શબ્દાર્થ-ગાયાર્થ: વિશેષાર્થવત્ છે. ાા ૧૫૪ ાા

विशेषार्थ:—तावस जा जोइसिया-वनमां રહી કન્દમૂલાદિ તે ભાયની અંદર ઉપજ-ારા ખટાકા-રીંગણા-શકરીઆ આદુ લસણ ડુંગળી ગાજર આદિનું ભક્ષણ કરનારા તાપસા મરીને ભુવનપતિથી માંડી યાવત જ્યાતિષી સુધીમાં ઉત્પન્ન થઇ શકે છે.

જો કે આ તાપસ અને આગળ કહેવાતા જીવા તપસ્યાદિક ધર્મને પાપ કર્મ રહિત સેવે તા તેઓ તેથીએ આગળ ઉપજ શકે છે પરંતુ તેઓ અજ્ઞાની હાવાથી તપ-ધર્મ કરતાં પણ પાપસેવન તા કરે છે, પરંતુ એક તપસ્યારૂપ કાયકલેશ—આદ્માંષ્ટ સહન કરવાથી થાઉાક લાભ પ્રાપ્ત થતાં તેના ફળરૂપે જયાતિથી નિકાયમાં ઉપજ શકે છે. એમ સર્વત્ર સમજવું.

चरग-परिवायवंभलोगो जा-ચરક તે સ્વધર્મ નિયમાનુસાર ચાર પાંચ એકઠા થઇને બિક્ષાટન કરે-ચરે તે, અને પરિવાય-પરિવાજક તે કપાલિમતના સંતો તે. આ ચરક-પરિવાજક અન્ને યાવત્ બ્રહ્મલાક સુધી ઉત્પન્ન થઇ શકે છે.

जा सहसारो पंचिदितिरिज-પર્યાપ્તા ગર્ભજ તિર્ય યાંચેન્દ્રિયા સહસ્તાર સુધી ઉત્પન્ન થઇ શકે છે. આ કથન સંબલ-કંબલની માફક જે તિર્થ યાં કાઇ નિમિત્તથી વા જાતિસ્મરણથી સમ્યક્ત્વ (સાચા તત્ત્વની શ્રદ્ધા) અને દેશવિરતિને પામ્યા હાય તેઓ માટે સમજવું, ઉક્તજીવો કરતાં આ તિર્થ ચા છતાં વધુ લાભને મેળવે તેમાં કારણ સમ્યક્ત્વ અને દેશવિરતિની પ્રાપ્તિ એ એક જ છે, જયારે ઉક્ત જીવા ધર્મ-ત્યાગ-તપ અમુક પ્રકારે કરે પરંતુ તે સર્વ અજ્ઞાન-પણ, અને જિનેશ્વરના માર્ગથી વિપરીતપણ થતું હાવાથી ધ્ળ ઉપર લીંપણ ખરાબર નિષ્ફળ થાય છે.

जा अच्चुओ सङ्घा-श्रावक ઉત્કૃષ્ટથી મરીને યાવત અચ્ચુત દેવલાકે ઉત્પન્ન થાય, તે પણ દેશવિરતિવંત શુભ ભાવનાના યાેગે મરનારા હાેય તે, તિર્થ ચની हेशविरतिथी आवडनी हेशविरति मनुष्य शवने अंगे वधु निर्भक्ष, ઉत्तम अडा-रनी प्राप्त કरी शक्तो होवाथी ते गतिना क्षाभने वधु मेणवे छे. [१५४.] अवतरण;—प्रस्तुत प्रकरख कहे छे.

जइलिंग मिच्छदिद्वि, गेवेजा जाव जंति उक्कोसं । पयमवि असद्दहंतो, सुत्तुतं मिच्छदिद्वि उ ॥ १५५॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

यतिलिङ्गिनो मिथ्यादृष्टयो प्रैवेषान् यावद्यान्ति उत्कृष्टम् । पदमप्यश्रद्द्यानः सूत्रोक्तं मिथ्यादृष्टिस्तु ॥ १५५ ॥

શબ્દાથ :--

जहाँलंग=५िति शि मिच्छदिडि=भिथ्यादिष्टि गेवेज्जा जाव=भैर्वेयक यावत् पयमिव=पहने पणु असद्द्वी=असद्द्वणु। ५२ते। सुतुत्तं=सूत्रमां ५६ेदा।

गाथार्थ:—વિશેષાર્થવત્ ॥ ૧૫૫ ॥

विशेषार्थ:— લિંગ સાધુનું હોય પણ મિશ્યાદષ્ટિ હાય તે ઉત્કૃષ્ટથી નવ ત્રૈવેયક સુધી ઉત્પન્ન થાય છે.

કાઇ જિવ જિનેશ્વર ભગવંતની અથવા કાઇ પ્રભાવિક—લખ્ધિધારી યતિની ઋહિ સિહિ—દેવ—દાનવ—માનવથી થતા સતકાર પૂજાદિને જોઇને, તે પાતાના મનમાં વિચાર કરે કે હું પણ જો આવું યતિપણું લઉં તા મારા પણ પૂજા— સતકાર થશે એમ કેવળ એહિક સુખની ઇ છાએ (નહીં કે મુક્તિની ઇ છાએ) કંચન—કામિનીના ત્યાગી એવા તે યતિની જેમ આ પણ યતિપણું ધારણ કરે, એટલું જ નહિ પણ એવા પ્રકારનું ઉત્કૃષ્ટ સંયમ પાલે કે માખીની પાંખને પણ કિલામના થવા ન દે, એવી જીવરક્ષાદિ કિયાઓ કરે, જો કે તે સંયમની સાચી શ્રહા રહિત હાય છે, પરંતુ બાદ્ધ દશવિધ ચક્રવાલ: સમાચારીની કિયાનું ઉત્કૃષ્ટપણે યથાર્થ આરાધન કરતા કેવળ તેહીજ કિયાના અળે [આ ગારમદ કાચાર્યવત્] ઉત્કૃષ્ટથી નવચૈવયક સુધી ઉત્પન્ન થઇ શકે છે, જેઓ કિયાને હમ્બગ માને છે તેઓએ એક કિયાના અલથી પણ થતા આવા લાભથી વિચાર કરવાની જરૂર છે.

ગાથામાં 'मिच्छदिहि ' શબ્દ આપ્યા તે મિથ્યાદ્રષ્ટિના અર્થ શું ? તા શ્રી સર્વગ્ર-અરિહંતદેવે પ્રરૂપેલાં જવ-અજવ-પુરુષ-પાપાદિ નવતત્ત્વાને જે ન સફ્લે—ન માને, અથવા અમુક તત્વને માને અમુકને ન માને, મંદ્રેહવાળાં માને—અથવા તો તેઓએ પ્રરૂપેલા અને ગણુધરાએ ગુંથેલા સ્ત્રોા—અથી એ બધાને સાચા માને પરંતુ પોતાની બુહિમાં કાઇએક પદ ન રૂચે અને તેથી અરહિત દેવના વચનમાં વિકલ થાય, મુંગાય, શકિત બને, આ વસ્તુ ભગવંતે ખાટી કહી છે આવી આવી અનેક પ્રકારની શંકાઓ જાગે અને દ્વારશાંગીના એકજ પદની અસફ્હણા કરે તો તેવાઓને જ્ઞાનીઓ મિચ્યાદિષ્ટ કહે છે. કારણ કે તેને સમ્યગ્દિષ્ટ હત્તુ ખીલી નથી અને એથીજ શ્રી સર્વજ્ઞ એવા જિનેશ્વર દેવાના કહેલા વચનામાં એક પદની શંકા થતાં આત્મા તેમના કેવળજ્ઞાનના પ્રત્યનિક બને છે અને એથી તે જીવે અનન્તા તીર્થ કરોની આશાતના કરી કહેવાય છે, કારણ કે અનન્તાએ તીર્થ કરની અર્થ રૂપે પ્રરૂપણા સમાન હાય છે માટે પ્રાણીઓએ પાતાની સ્વલ્પબુદ્ધિમાં કાઇ વસ્તુ એકદમ ન બેસવા માત્રથી શંકિત બની અસત્ય સ્વરૂપે માની લેવી એ અનન્તા સંસારને વધારનારી વિચારણા છે અને જ્ઞાનીની મહાન આશાતના કરવા બરાબર છે, જ્ઞાનીનું જ્ઞાન કાઇ અગાધ અને અજબ છે માટે તેના ઉપર સચાટ શ્રદ્ધા રાખવી ' નં નિલંજ નવેશ્વં તમેન નિસ્તંન ન્નાં હોતે. (૧૫૫)

अवतरण; — પૂર્વ ગાથામાં સૂત્ર અને અર્થની અસદ્દહણા ન કરવા જણાવ્યું तो સૂત્ર એટલે શું ? તે કેાનાં રચેલા હાય તા પ્રમાણભૂત ગણાય? તે કહે છે.

सुत्तं गणहररइयं, तहेव पत्तेयबुद्धरइयं च। सुयकेवलिणा रइयं, अभिन्नदसपूबिणा रइयं॥ १५६॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

स्त्रं गणधररचितं, तथैव प्रत्येकबुद्धरचितश्च । श्रुतकेवलिना रचितमभिष्मदशपूर्विणा रचितम् ॥ १५६ ॥

શખ્દાથ :---

षुत्तं-सूत्र गणहररद्वं-अधुधर रियत तहेव-ते प्रभाखे पत्तेयवृद्ध-प्रत्येऽशुद्ध सुयकेवलिणा-श्रुतिऽवक्षीविऽ अभिन्नदस-संपूष्ट्ऽ हसपूर्वी

गापार्यः—ગણધરભગવંતીએ રચેલા, પ્રત્યેકખુ હે રચેલા, શ્રુતકેવલીએ રચેલા અને સંપૂર્ણ દશપૂર્વીએ રચેલા જે જે બન્યા તે સ્ત્રરૂપે મનાય છે. માદપદ્મા

विशेषार्थः — गणं धारयतीति – गणधरः — गखु – समुद्दायने धारखु करनारा ते गधु- धर, लयारे जगलजंतुनं क्ट्याखु करनारा परभात्माक्या संपूर्ण क्टो सद्धन करी धार तपश्चर्या करी, अपद्रवाने सद्धन करी, स्वकावमां रमखु करतां व्यार धातिक्रमें ने क्षय करी संपूर्ण ज्ञानी थाय छे त्यारे ते परभात्माक्या देवविरिध्यत समवसरखुमां जिशाजमान थर्ध समर्थ छुद्धिशाणी गखुधर क्षणवंतीनी वासक्षेपव्यूर्ण मस्तक्षे प्रक्षेपवा पूर्वक प्रथम स्थापना करे छे, त्यारणाह ते गखुधर क्षणवंती प्रकृते प्रक्ष करे के छे क्षणवंत ! किं तत्वं ? क्षेम त्रखु वार प्रक्ष करे, प्रत्येक प्रकृते अनुकृते अनुकृते करे हे छे क्षणवंत ! किं तत्वं ? क्षेम त्रखु वार प्रक्ष करे, प्रत्येक प्रकृते अनुकृत्वे उपन्ते इत्र, विगमह वा, घुएइ वा, क्षेटले छे गखुधरे। ! उत्पत्ति, विलय, क्षने ध्रीक्य क्षे त्रखु तत्वे। भात्र क्रणतमां रहेला छे क्षेम क्खावे छे, क्षा त्रिपही वयनने क्षणाधज्ञानना धखी निपुखु क्षेवा गखुधरे। जीली ले छे, प्रकु वयनस्प मीलन तेमनी छुद्धिमां क्णतां क्षे त्रिपही द्वारा सर्व वस्तुना कावे। वियासी क्षेष्ठ क्षेतर्भुद्धतीमां समग्र द्वाहशांशीनी रयना करी नां छे छे, क्षे द्वाहशांशी ते गखुधर शुन्धित सुत्रो.

પ્રત્યેક યુદ્ધ એટલે તીર્થ કર પરમાત્મા કિંવા સફગુર આદિના ઉપદેશરૂપ નિમિત્ત સિવાય અન્ય અધ્યયનમાં વર્ણવેલા નિમિત્રન ત્યાપ્રકારના કોઇપણ એક નિમિત્તને પામીને જેઓ કપિલ, કરકંડ્ની માફક છાધ પામે તે પ્રત્યેકખુદ્ધ કહેવાય. તેઓએ રચેલ નિમઅધ્યનાદિક જે બ્રન્થા તેને પણ સૂત્ર કહેવાય.

શ્રુત કેવલી=તે રહ્યોદપૂર્વના જ્ઞાતા હાય તેથી તે કેવળી નહીં પછુ કેવળી જેવા જ્ઞાની આત્મા ગણાય છે તે શય્યમ્ભવસૂરિ, ભદ્રભાહુસ્વામી, શ્રી સ્થૂલભદ્ર સ્વામી વિગેરેના રચેલા દશવૈકાલિક પ્રમુખ બન્યા તેમજ નિર્ધુક્તિ વિગેરે તે સ્ત્રરૂપે લેખાય.

ર૭-ચાદપૂર્વી એટલે શું ? શ્રી તીર્થ કર ભગવં તાએ અર્થ રૂપે કહેલી અને બીજ ખુહિ નિધાન લિબ્ધસંપન્ન શ્રીગણધરમહારાજાઓએ સ્ત્રરૂપે રચેલ શ્રીમતી દ્વાદશાંગી પૈકી બારમું જે દ્રષ્ટિવાદ નામનું અંગ છે તેના પરિકર્મ સ્ત્ર પૂર્વાનુયાગ-પૂર્વગત અને ચૂલિકા એવા પાંચ વિભાગો છે. તેમાં પૂર્વગત નામના જે ચતુર્થ વિભાગ છે તેમાં ચોંદે પૂર્વનો સમાવેશ થાય છે. પ્રથમ પૂર્વનું પ્રમાણ એક હાથી જેટલા મશીના ઢગલાથી લખી શકાય તેટલું છે. બીજાં પૂર્વ એ હાથી પ્રમાણ, ત્રીજી પૂર્વ ચાર હાથી પ્રમાણ, ચાયું પૂર્વ આઠ હાથી પ્રમાણ એમ ઉત્તર ઉત્તર પૂર્વા દિગુણ દિગુણ હાથી પ્રમાણ મશીના ઢગલાથી લખી શકાય તેવડા છે, એવા ચૌદ પૂર્વ રૂપ શુતને સુગ તેમજ અર્થ દ્વારા જે મહર્ષિઓ જાણે છે તેઓને ચૌદપૂર્વી કિવા ' શ્રુતકેવલી ' કહેવાય છે. અતીત—અનાગત અસંખ્યભવનું સ્વરૂપ કહેવાની તેઓમાં અસાધારણ શક્તિ છે. એ સર્વ શ્રુતકેવલીભગવંતા સ્ત્રની અપેક્ષાએ સરખા છતાં અર્થની અપેક્ષાએ ઘટ્રચાનપતિત છે.

સંપૂર્ણ દશપૂર્વી = તે આર્ય વજરવામી, આર્ય મહાગિરિ પ્રમુખના રચેલા પ્રથા તે સૃત્ર કહેવાય, કારણ કે સંપૂર્ણ દશપૂર્વી નિયમા સમ્યગ્ દૃષ્ટિ હાય છે તેથી કિંચિત્ પણ ન્યુન દશપૂર્વી હાય તો તેના રચેલા બ્રાંથા સૃત્ર તરીકે ગણાતા નથી કારણ કે તેમાં મિચ્યાદૃષ્ટિ અને સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાળા જીવા હાય છે જેથી તેને માટે નિયમ હાઇ ન શકે. [૧૫૬]

अवतरण;— & वे छश्चस्थयतिने। तथा श्रावडने। ઉત્કૃષ्ट तथा જधन्य ઉપપાત કહે છે.

छउमत्थसंजयाणं, उववाओ उक्कोसओ सबद्वे । तेसिं सङ्घाणं पिय, जहन्नओ होइ सोहम्मे ॥ १५७ ॥ छंतम्मि चउद्पुबिस्स तावसाईण वंतरेसु तहा । एसो उववायविही, नियनियकिरियठियाण सबोऽवि ॥१५८॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

छबस्थसंयतानाभुपपात उत्कृष्टतस्सर्वार्धे । तेषां श्राद्धानामपि च जघन्यतो भवति सौधर्मे ॥ १५७ ॥ लांतके चतुर्दशपूर्विणस्तापसादीनां न्यन्तरेषु तथा । एष उपपातविधिनिजनिजक्रियास्थितानां सर्वोऽपि ॥ १५८ ॥

શાબ્દાથ[°]:—

ङउमस्थसंजयाण=छक्षस्थ यतिनुं स**द्या**णंपि=श्रावहानुं पाषु तावसाइण=तापसाहितुं नियनियकिरियठियाण=निकनिकक्षियामां स्थित

गायार्थः — છદ્મસ્થ યતિના ઉપપાત ઉત્કૃષ્ટથી સર્વાર્થ સિદ્ધમાં હાય છે, યતિના તથા શ્રાવકના પણ જઘન્ય ઉપપાત સાધમે હાય છે. ॥ ૧૫७-૧૫८॥

विशेषार्थ:—-યતિ કહેતાં સાધુ એ એ પ્રકારના હાઇ શકે છે, એક યતિ ते संपूर्ण ज्ञानवाणा કेवडी यति, અને બીજા અપૂર્ण ज्ञानवाणा मति-श्रुत— अविध मन:पर्यवने यथासंभव धारणु કરનારા છદ્મસ્થ યતિ, એમાં કેવडी यति तइसव मेाक्षणामी જ હાય છે એટલે तेओना ઉપપાતની विચारणु। अस्थाने છે કારण કે तेओ मेाक्षणाभी છે.

બીજા તે કેવલીથી ન્યૂનજ્ઞાનવાળા છજ્ઞસ્થસંયમી જે ચઉદપૂર્વધરા તેમજ અન્ય મુનિઓ જેઓ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રમાં રક્ત બન્યા થકા શુભ ભાવે મૃત્યુ પામે તો ઉત્કૃષ્ટથી ત્રિલાકિતિલકસમાન એવા ઉત્તમ સર્વાર્થસિદ્ધવિમાનને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે. હવે જેઓ ઉત્કૃષ્ટ આરાધન કરી નથી શકયા, પણ જધન્યપણે આપ્રિત્રનું આરાધન કરેલું હાય એવા યતિએા જઘન્યથી સાધમ કલ્પે છેવટ બેથી નવ પદમાપમની સ્થિતિવાળા દેવપણે પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

એ પ્રમાણે જઘન્ય શ્રાવકપણું પાળનાર શ્રાવક પણ છેવટે સાધમે પલ્યાપમની સ્થિતિવાળા દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે.

એ સાધુ-શ્રાવક સ્વચાચારમાં નિરત હાવા જોઇએ. સ્વાચારથી તદ્દન ભ્રષ્ટ હાય, કેવલ પૂજાવાની ખાતર વેષ પ્હેરતો હાય અને શાસનના ઉદ્ઘાહ કરનારા હાય તેવાઓની ગતિ તો તેઓના કર્માનુસાર સમજ લેવી. ા ૧૫૭ ા

બીજી ગાયામાં જઘન્ય ઉપપાતનું કથન કરતાં પ્રથમ ગાયામાં છક્ષ-સ્થયતિમાં ચઉદ પૂર્વધર પણ ગણાવ્યા અને તેના ઉત્કૃષ્ટ ઉપપાત સર્વાર્થસિધ્ધે કહ્યો, હવે છદ્મસ્થયતિ પૈકી માત્ર એ ચઉદપૂર્વધરના જઘન્યઉપપાત લાંતક સુધી હોય છે. તેની નીચે તો નહીંજ અને તાપસાદિ—(આદિ શબ્દથી ચરક પરિત્રાજકાદિ) જેમના પૂર્વે ઉ૦ ઉપપાત આવી ગયા તેમના જઘન્ય ઉપપાત વ્યંતરમાં હોય છે, [મતાંતરે ભુવનપતિમાં કહ્યો છે.]

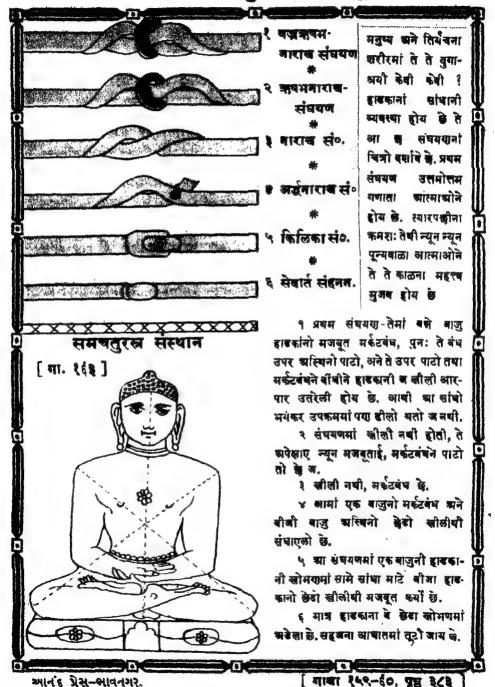
ઉક્રત ગાથાઓમાં કહેલા સર્વ ઉપપાતિવિધિ પણ નિજનિજ ક્રિયામાં સ્થિત એવાએમને માટે સમજવા, પરંતુ જેઓ સ્વસ્વ ધર્મના આચારથી હીન ક્રિયા– ધર્મને સેવે છે તેઓને માટે તો સ્વસ્વકાર્યાનુસાર સમજવા. [૧૫૭–૫૮]

॥ देवगतिमां क्या क्या ? जीवो आवी आवी उपजे तत्संबंधी गतिद्वारे यन्त्रम्॥

પ૦ ર્ગ ૦ મનુષ્ય તિર્ધ ચનું ચારેનિકાયમાં, અસં૦ મનુષ્ય તિર્ધ ચનું ભુ૦થીઇશાનસુધી, સમર્ચિછમ તિર્ધ ચનં'ભ૦થી ∘વ્યન્તર સધી	દુઃખી, ગિરિયાત કર- જાય છે. નારા
તાપસ લુગ્થા જ્યાેગ સુધીમાં, જઘન્યથા વ્યન્તરમાં. છજ્ઞસ્થયતિ સર્વાર્થ સિદ્ધે. ચઉદપૂર્વી જઘ૦લાંતકે	યાવત્ શ્રાવક – ઉ૦ અ ^૨ યુતાન્ત યાવત્ જઘ ૦ સાધમે યતિલિગી મિથ્યાદષ્ટિ – નવ શ્રે૦યાવત્ જ૦ વ્યન્તર

[पीळो रंग अस्थिना मर्कटबंध सूचक, लीलो वर्ण पाटानो, लाल सीलीनो छे-]

उपकारना संघयण तथा समच्छारक संस्थान वर्शक चित्रः -

अवसरण; → એ મમાણે અધ્યવસાય તેમજ આવારાશ્રથી ઉપપાત કહી સંઘયણ દ્વારા ઉપપાત કહેવાના હાવાથી પ્રથમ છ સંથયણનું વર્ણન કરે છે.

वजरिसहनारायं, पढमं बीअं च रिसहनारायं। नारायमद्धनारायं, कीलिया तहय छेवटुं॥ १५९॥ एए छ संघयणा, रिसहो पट्टो य कीलिया वजं। उभओ मक्कडबंधो, नाराओ होइ विन्नेओ॥ १६०॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

वजर्षभनाराचं प्रथमं द्वितीय अपमनाराचम् । नाराचमर्द्धनाराचं कीलिका तथा च सेवार्तम् [छेदस्पृष्टम्] ॥१५९॥ एतानि षद् संहननानि ऋषभः पद्धश्च कीलिका वज्रम् । उभयतो मर्कटबन्धो नाराचो भवति विज्ञेयः ॥ १६०॥

શખ્દાર્થ:---

वज्जरिसहनारायं=२% % ५० लाराय रिसहनारायं=% ५० लाराय नारायं=नाराय अद्धनाराय=अर्ध नाराय कीलिआ=६ सी हा छवडं=छेव हुँ एए=से इस्संघयणः=४ स ध्यहो। रिसहो=अष्य पट्टो=पाटे। कालिआ=णीसी वज्जं=वश्र उमबो=ઉભयथा मकडवंघो=मर्डटणंध नाराओ=नाराय विजेओ=जाधवं

ગાળાર્ધ:— પેઢેલું વજા ઋષભનારાચ, બીજાં ઋષભનારાચ, ત્રીજાં નારાચ, ચેાશું અર્ધનારાચ, પાંચમું કીલિકા, છર્કું છેવર્કું એ પ્રમાણે છ સંઘયણો છે. એમાં વજા ઋષભનારાચના અર્ધ ગાથામાં જ કરતાં જણાવે છે કે વજા – કીલિકા (એટલે ખીલી) ઋષભ એટલે પાટા અને નારાચ એટલે ઉભય બાજા મર્કેટ ખંધ હીય તેને પ્રથમ સંઘયણ જાણવું. ા ૧૫૯ – ૬૦ ા

विशेषार्थ: — संधये अथवा संदुनन में એકार्थ वायी छे, संदुनन मेटे से संहन्यन्ते संहतिविशेषं प्राप्यन्ते अरीरास्थ्यवयवा यैस्तानि संहननानि अर्थात् के वर्डे शरीरना अवयवा ते संधये इन्हेवाय.

અથવા संवयणमहिनिचओं એ પદથી અસ્થિના સસૂહ-અધારભ્રવિશેષ ते સંવયભ્ર કહેવાય છે, એ સંવયણા છ પ્રકારના છે.

'वज्रऋषभनाराचसं ०-वज्र कोटले भी की, ऋषभ कोटले पारे। अने नाराच इंदेता भई टजन्ध आ त्रह्ये अधारह्या केमां देख ते.

આ સંઘયલુ મહાન પુરૂષોને હોય છે અને તે શરીરના સંધિસ્થાનામાં હોય છે, ત્યાં પ્રથમ મર્કેટબંધ એટલે સામસામા હાડના ભાગા એક રેલ્બોજા ઉપર આંટી મારીને વળગેલા હોય (રેલ્વાનરનાબચ્ચાવત) અને તે અસ્થિના મર્કેટ- અન્ધ ઉપર મધ્યભાગે ઉપરનીચે કરતો હાડકાના પાટા વીંટાએલા હાય છે અને પુન: તેજ પાટાની ઉપર મધ્યભાગે હાડકાની ખનેલી એક મજબુત ખીલી આખાએ પાટાને લેદી ઉપરના મર્કેટબંધને લેદી, નીચે પાટા તથા મર્કેટબંધને લેદીને બ્હાર નીકળેલી હાય છે અર્થાત આરપાર નીકળેલી હાય છે તેને પ્હેલું વજ્ૠપ્રભનારાચ સંઘયલુ કહેવાય છે.

આ સંઘયાલુ એટલું તે મજબૂત હાય છે કે તે હાડની સંધિ ઉપર -હાય તેટલા ઉપદ્રવા–પ્રહારા થાય છતાં ભાંગતા નથી, સંધિ જુદા પડતા નથી, અર્થાત્ ઘણુંજ મજબુતમાં મજબુત હાડકાનું ખંધારાલુ છે.

२ ऋषमनाराच-म्भा સંઘયણુમાં માત્ર વજા શખ્દ નથી એથી મર્કેટળ'ધ તે ઉપર પાટા એ બે હાેય પણ એક ^{૩૦} ખીલી ન હાેય તે.

3 नाराच-भामां भात्र भई ८७ घ એક લાજ હાય છે [અનુક્રમે એક એક અંધારણ ઘટતું જાય છે.]

४ अर्धनाराच-આમાં મર્કેટબંધ ખરાે પણ અર્ધ વિશેષણથી અર્ધા મર્કેટ બંધ એટલે એક ઢાડનાે છેડા સીધા અને ખુઠાે હાેય તેના ઉપર બીજો સામાે ઢાડનાે છેડાે તે સીધા ઢાડ ઊપર આંટી મારીને રહેલાે હાેય એ આંટી લગાવેલા ઢાડનાે બીજી બાજા ઢાડનાે ખોલી આરપાર નોકળેલી ઢાેય છે.

ય कीलिका-अन्ने अस्थि-હાડ આંટી માર્યા વિના પરસ્પર સીધા जोડाओं हा હોય અને अने હાડને વટાવીને આરપાર હાડની ખીલી નકળેલી હોય ते.

ર૮-મક્ષકુરતી કરનારા દાવપેચ ખેલતાં જેમ સામસામા બાહુને પકડે છે તેની માફક. ર૯-મર્કટ તે વાનર, અર્થાત વાનરનું બચ્ચું પોતાની માના પેટે જેમ ચોંકીપડે છે અને સાર બાદ વાનર ગમે તેટલું કુદાકુદ કરે છે છતાં તે બચ્ચું છુટુંપડતું નથી તે મર્કટબંધ કહેવાય. ઢ૦-તેને કાઇક 'વજનારાચ' એટલે ખીલી ખરી પણ પાટા નહીં તેને બીજી સં૦ કહે છે.

६ केंग्डुं-આ સંઘયા અંતિમ કાંડીનું છે, આમાં ઢાંડની સંધિના સ્થાને સામસામા જે છેડાઓ તે પૈકી એક ઢાંડની ખાલામાં બીજા ઢાંડના ખુઠ્ઠો છેડા રહેજ અંદર સ્પર્શકરીને રહેલા ઢાંય છે. આને લાધામાં છેદ્દસ્તૃષ્ટ) તે ઢાંડના પર્ય ત લાગ વડે સ્પર્શિત) કહેવાય છે અને 'સંવાર્ત્ત' પણ કહેવાય છે એટલે સેવા તેથી આર્ત્ત=પીડાતું, સહજના નિમિત્ત માત્રથી આ ઢાંડનું બંધારણ તુટી પડે છે જેને ઢાંડકું લાંગ્યું-ઉતરી ગયું કહેવાય છે, અને તેથી તૈલાદિકના મહેનથી સેવાતાં પાછું ખાલાણમાં અઢી જાય છે એટલે પીડાયા છતાં સેવા દિલ્લાથી સ્વસ્થાનને પ્રાપ્ત થતું અસ્થિ બંધારણ, વર્તમાન કાળમાં આ અંતિમ મંઘાયણ જીવને વતે છે.

अवतरणः — એ છ संधयणु पैंडी डया छवने डेटबां संधयणु द्वाय ? ते डेड छे.

छ गब्भतिरिनराणं, समुच्छिमपणिंदिविगल छेवहं। सुरनेरइया एगिं-दिया य सबे असंघयणा ॥ १६१॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

षड् गर्भजतिर्यङ्नराणां सम्मूर्व्छम-पश्चेन्द्रिय-विकलानां सेवार्त्तम् । सुर-नैरियका एकेन्द्रियाश्च सर्वे असंहननाः ॥ १६१ ॥

શાબ્દાર્થ:—ગાથાર્થ, વિશેષાર્થવત્ સુગમ છે. ાા ૨૬૧ ાા

विशेषार्थः—ગર્ભ ધારખુ દ્વારા ઉત્પન્નથતા ગર્ભ જતિયે ચ તથા મનુષ્યામાં જુદા જુદા જીવની અપેક્ષાએ છ સંઘયદ્યું મલી શકે છે. સમૂચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તે સર્વ્યા તથા તિર્યું ચા અને વિકલેન્દ્રિય તે એઇન્દ્રિ તેઇન્દ્રિય સંક્રિયો તથા તિર્યું ચા અને વિકલેન્દ્રિય તે એઇન્દ્રિ તેઇન્દ્રિય સંક્રિયો સંક્રિયો હેલ્લું છેવદ્દું—સેવાર્ત્ત સંઘયખુ હાય છે. દેવા—નારકા અને એકેન્દ્રિયા સર્વે સંઘયખુ રહિત હાય છે, અર્થાત્ તેઓને અસ્થિરચનાત્મકપાર્થું હાતું નથી, પરંતુ દેવાની ચક્રવર્ત્યાદિથી પણ અત્યન્ત માટી શક્તિ હાવાથી તેઓને એપચારિક વજ્ઝપલમારાચ સંઘયખુવાળા કહેવાય છે. કારખુ કે ઉત્કૃષ્ટ-શક્તિવિષયક સંખંધ પ્રથમ સાથે ઘટે છે તેવી રીતે એકેન્દ્રિયને અલ્પશક્તિને કારખુ એપચારિક સેવાર્ત્ત સંઘયખુવાળા પણ કહેલા છે કારખુ કે અલ્પશક્તિને કારખુ અલ્પશક્તિને

³૧ મતાંતરે કાઇક છ એ ઘટાવે છે.

॥ क्या जीवने केटला संघयण होय ? तेनी यन्त्र ॥

ગર્ભ જમતુષ્ય	Ę	વિક્લેન્દ્રિય	સેવાર્તા
ગર્ભજતિર્ય ચ	ę	દેવતાને	સં ૦નથી
स०५० तिर्थं य	સેવાત	નારકીને	"
સબ્પંબ મનુષ્ય	"	એકેન્દ્રિયને	>>

अवतरण;–હવે સ'ઘયણાશ્રયી ઊધ્વ ગતિનિયમન બતાવે છે.

छेवट्टेण उ गम्मइ, चउरो जा कप्पकीलिआईसु । चउसु दुदुकप्पवुद्वी, पढमेणं जाव सिद्धीवि ॥ १६२॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

सेवार्तेन तु गम्यते चत्वारो यावत्कल्पाः कीलिकादिषु । चतुर्षु द्विद्विकल्पवृद्धिः प्रथमेन यावत् सिद्धिरपि ॥ १६२ ।

શિષ્દાર્થ:---

उ=िवशेषे गम्मइ=लाय छे जाव=थावत् विद्धिऽवि=सिद्धि-भेक्षि पण्

गायार्थ: - विशेषार्थवत .

विशेषार्थः—અંતિમ છેવઠ્ઠા સંધયાણવાળા જીવા વધારમાં વધારે ભુવનપતિથી માંડી સાધમીદિ પ્રથમના ^{૩ ર}ચારકદ્યા સુધીમાંજ ઉત્પન્ન થઇ શકે છે, કીલિકા સંધયાણવાળા જીવા પ્રથા યાવત અને લાંતકસુધીમાં જ ઉત્પન્ન થઇશકે છે, અહીં નારાચ સંવ્વાળા શુક્ર સહસ્તાર સુધીમાં, ઋષભનારાચવાળા આરણુ અચ્કુત યાવત અને પ્રથમ વજા ઋષભનારાચ સંધયાણવાળા ગમે તે ગતિમાં અનુત્તરથી આગળ યાવત સિદ્ધિ સ્થાને પણ ઉત્પન્ન થઇ શકે છે, કારણ કે તે સંધયાણવાળા તદ્દભવે યાગ્યતાને પામી તેને લાયક પણ ખની શકે છે.

³ર-એથીજ વર્તમાન કાળમાં હુંડક સંસ્થાન હાવાથી જીવાનું વધુમાં વધુ ચાર દેવ-લાક સુધી ઉપજવું થાય છે.

॥ संघ्रयणाश्रयि गतियन्त्रम् ॥ ॥ संघ्रयण-संस्थाननामयन्त्रम् ॥

છેવઠ્ઠાસ ૦વાળા	ભુ૦થી ચાથા કહય યાવત	૧ વજાઋષભનારાચ	સમચતુરસ
કીલિકા "	ભુવ્યી લાંતકાન્તે	ર ૠષભનારાચ	ન્યગ્રોધ
અર્થનારાચ	ભુવ્યી સહસ્તારાન્ત	૩ નારાચ	સાદિ
નારાચ	લુગ્થી પ્રાણતાન્ત	૪ અર્ધનારાચ	વામન
જીવભનારાચ	ભુ ૦થી અ ચ્યુતાન્ત	પ કીાલકા	zun
वक्र अ ० नाराय	બુવ્યી સિદ્ધશિલાન્ત	૬ છેવકું	€.12

अवतरण;--संधयेष्रा पण अभुः संस्थानने अनुबक्षी छे लेथी ससंधानन વર્ણન કરે છે.

समचउरंसे निग्गोह,-साइ वामणय खुज हुंडे य। जीवाण छ संठ।णा, सबस्थ सलक्खणं पढमं ॥ १६३ ॥ नाहीइ उवरि बीअं, तइअमहो पिष्टिउअरउरवजं। सिरगीवपाणिपाए, सुलक्खणं तं चउत्थं तु ॥ ४५८ ॥ विवरीअं पंचमगं, सद्दरथ अलक्खणं भवे छहं। गृब्भयनरतिरिअ छहा, सुरासमा द्वंडया सेसा ॥ १६५॥

સંસ્કૃત છાયા:—

समचतुरसं न्यब्रोधं सादि वामनश्र कुन्जहुंडे च। जीवानां षद् संस्थानानि सर्वत्र सलक्षणं प्रथमम् ।। १६३ ॥ नामेरूपरि दितीयं तृतीयमधः पृष्ठोदरोरोवर्जम् । श्चिरो-ब्रीवा-पाणि-पादे सुरुक्षणं तचतुर्थे तु ॥ १६४ ॥ विपरीतं पञ्चमकं सर्वत्राऽलक्षणं भवेत् पष्टम् । गर्भजनरतिर्यश्रः पोढा सुरा समाः [समचतुरसाः] हुंडकाः शेषाः ॥१६५॥

શબ્દાર્થઃ—

समचउरंस-सभयतुरस्र निगोह-न्यश्रीध साई-साहि बामन-वाभन खुज-डुण्य हुंडे-डुंउड जीवाण-छ्योना छ संटाणा-छ संस्थाने। सन्दत्य-सर्था सन्द्र्य-सर्था पढम-प्रेडेसुं नाहीई-नािशनी
उनिर-७५२ (सुसक्ष्णुं)
नीयं-शिलुं
तइयमद्देग-त्रीलुं अधा (सुसक्ष्णुं)
पिट्ठि उयर-पिठ ઉद्दर
उरवज्जं-छाती वर्णुंने
विनरीअं-विपरीत (तेथी)
पंचमगं-पांथभुं
अलक्षणं-सक्ष्णु विनानुं
मवे-छाथ छे
समा-सरभा-सभयतुरस्री

गायाર્થ:—સમચતુરસ, ન્યગ્રેષ સાદિ વામન કુખ્જ અને હુંડક એ જીવના છ સંસ્થાના છે સર્વથા સુલક્ષણવાળું ખેંદુલું, નાભિથી ઉપર લક્ષણવાળું ખીંન્તું નાભિથી નીચેનું જ લક્ષણવાળું ત્રીનાં, પીઠ-ઉદર-ઉર વર્જને શિર-ગ્રીવા- હાથ-પગ લક્ષણોવાળા હાય તે ચાશું, તેથી વિપરીત પાંચમું અને સર્વથા લક્ષણ-રહિત છદું હાય છે, ગ૦નર-તિર્યં ચા છ સંસ્થાનવાળા, દેવા સમચતુરસ અને શેષ હુંડક સંસ્થાનવાળા જાણવા. ા ૧૬૩-૬૫ ા

विशेषार्थ:—संतिष्ठन्ते प्राणिनाऽनेन आकारविशेषेणिति संस्थानं, જે આકાર વિશેષથી પ્રાણીઓ સારીરીતે રહી શકે છે તેને સંસ્થાન કહેવાય છે, એ સંસ્થાના સમ-ચતુરસ્ર-ન્યગ્રીધ, સાદિ, વામન, કુળ્જ હું ડેક એ લેદે છ પ્રકારના છે.

१ समचतुरहा:— જેના અંગા સુલક્ષણાપેત હાય તે સમ૦ સંસ્થાની કહેવાય. અથવા પદ્માસને (તથા પર્ય કાસને) બેઠેલા પુરૂષના ચારે ખુણા વિભાગા સરખા માનવાળા થાય તે એટલે જમણા ઘુંટણથી ડાબાખલા સુધી, ડાબાહીંચણથી જમણાખલા સુધી, બે પગની વચ્ચે (કાંડાથી લર્ધ) થી નાસિકા સુધી અને ડાબાઢીંચણથી જમણાઢીંચણ સુધી (એ ચારે ભાગા દરેક બાજી સરખા માનવાળા હાવા જોઇએ).

र न्यात्राघ: —એ વડવૃક્ષનું નામ છે, એથી જે શરીર ના બિથી ઉપર સુલક્ષણ-વાળું શાબતું અને નીચે વડવૃક્ષની જેમ લક્ષણરહિત હાય તે ન્યશ્રાધપરિ-મંડલ સંસ્થાન. ३ सादितं०--- न्यश्रोधथी विपरीत એટલ નાશ્નિ સહિત નીચેના અંગા સારા લક્ષણવાળા અને નાશિથી ઉપરના અંગા કુલક્ષણા-એડાળ હાય (શાલ્મલો વૃક્ષવત્) ते.

४ बामन:—પાછળની પીઠ-પૃષ્ટ ઉદર અને છાતી એ ત્રણને વર્જને ખાકીના શિર, કંઠ, હાથ, પગ અંગા યથાર્થ લક્ષણ યુક્ત હાય તે.

५ कुन्ज:—વામનથી ઉલદું એટલે શિર-કંઠ હાથ પગ એ લક્ષણુઢીન હાય અને શેષ અવયવા લક્ષણુવાળા હાય તે.

६ हुंडक:—તે જેના સર્વ અવયવા લક્ષણરહિત હાય તે, એ છએ સંસ્થાના ગર્ભ જમનુષ્ય તથા તિર્ધે ચોમાં (જીદા જીદા જીવની અપેક્ષાએ) હાય શકે છે, દેવા હ મેશા ³³ભવધારણીય અપેક્ષાએ સમગ્રતુરસ સંસ્થાનવાળા (ચારે બાજીએ સમાન વિસ્તારવાળા સુલક્ષણા) હાય છે, શેષ રહેલા નારકા ³⁸એકેન્દ્રિય બેઇન્દ્રિય તેઇન્દ્રિય ચઉરિન્દ્રિય સમૂ૦ પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય-³તિર્ધ ચો સવે હું ડક સંસ્થાનવાળા જાણવા.

॥ क्या जीवने कयुं संस्थान होय? तेनो यन्त्रम् ॥

जाति नाम.	जाति नाम. सं सं.		सं. सं.
ગર્ભજ મનુષ્ય	ę	વિક્લેન્દ્રિય	हुंडक
ગર્ભજ તિર્થ ચ	ę	નારકીને	27
દેવાને	'પ્હેલું	એકે દ્રિયને	,,

॥ इति देवानामध्मं गतिद्वारम्॥

५ ॥ देवानां नवसमागतिद्वारम् ॥ ५

अवतरण;— પૂર્વે ગતિદ્રાર કહીને હવે એ ગાથા વઉ દેવાનું નવમું આગતિદ્વાર—તે દેવા સ્વસ્થાનથી ચ્યવીને આવે છે. (કયાં જાય છે?) તે કહે છે.

जंति सुरा संखाउय-गप्भयपज्जसमणुअतिरिएसुं।
पज्जसेसु य बादर-भूदगपत्तेयगवणेसु ॥ १६६॥
तत्थिव सणंकुमार-प्पभिइ, एगिदिएसुं नो जित।
आणयपमुद्दा चित्रं, मणुएसु चेव गच्छांति ॥ १६७॥

³³⁻⁴રંતુ ઉ-વૈંગની અપેક્ષાએ છ એ સંસ્થાન થઇ શકે છે.

³૪-એકેન્દ્રિયમાં પૃથ્વી અપ્ તેઉ વાયુના મસુરચન્દ પરપાટા સુધ પતાકાદિ આકારા હું.કના ભેદ તરીકે ગણી શકાય છે. ૩-કર્મગ્રન્થકારા છ સંગ્ કહે છે.

સંસ્કૃત છાયા:—

यान्ति सुरास्तं ख्यायुष्क-गर्भजपर्याप्तमनुजतिर्यक्षु । पर्याप्तेषु च बादर-भृदक्षप्रत्येकवनस्पतिषु ॥ १६६ ॥ तत्रापि सनत्कुमारप्रभृतय एकेन्द्रियेषु नो चान्ति । आनतप्रमुखाश्युक्ता मनुष्येषु चैव गच्छन्ति ॥ १६७ ॥

શાબ્દાર્થ:--

स्रणंदकुमारप्यभिद्द=सनत्कुभारप्रभृति प्रवणतेय- पृथ्वी, अप० गवणेसु प्रथे प्रतथे प्रनस्पतिभां

गागार्थ:—સામાન્યથી દેવતાએ સંખ્યાતા આયુષ્યના વર્ષવાળા, ગર્ભજ, પર્યાપ્તા એવા મનુષ્ય-તિર્ય ચાને વિષે અને પર્યાપ્તા બાદર એવા પૃથ્વીકાય, અપુકાય અને પ્રત્યેક્વનસ્પતિકાયમાં જાય છે. ॥ ૧૬૬ ॥

તેમાંએ પણ સનત્કુમારથી આરંભીને સહસારદેવલાક સુધીના દેવા એકેન્દ્રિયોને વિષે જતા નથી, વળી આનતપ્રમુખ ઉપરિતન કલ્પના દેવા ચ્યવીને નિશ્ચયથી મતુષ્યાને વિષેજ જાય છે. ા ૧૬૭ ા

विशेषार्थ:—गाथार्थ वत् सुगम छे, हेवे। मरीने डयां डयां जाय १ तेनुं के नियमन तेने आगतिहार डढे छे. वधुमां हेवे। सू० पृथ्वी पाणी सूक्ष्मणाहर साधारण वनस्पति अपर्याप्त णाहरपृथ्वी अप्डाय प्रत्येडवनस्पतिमां, अग्नि, वायु विड्डोन्द्रिय, असं ज्यायायुष्यवाणा अने समू० पंचे० तिये च-मनुष्यमां तथा हेव नारडमां उपकता नथी. सनत्हुमारथी आगणआगण पुष्याध वधती होवाथी इमश आगणआगणना हेवे। च्यवीने नीच नीच चीनिमां कता नथी. ॥ १६६-६७॥

॥ चतुर्निकायस्थदेवानां आगतिद्वारे यन्त्रम् ॥

ભુવનપતિ−ગ્યન્તર–જ્યાતિષી	પર્ચાપ્ત ગ૦ મનુષ્ય–તિર્થ ચ પર્યાપ્ત
સાધર્મ ઇશાનવર્તી દેવા	બાદર પૃથ્વી–અપ્-પ્રત્યેક લન
સનત્કુમારથી સહસ્તાર સુધીના આનતાદિથી લઇ–અનુત્તર સુધીના	સ્પતિમાં જાય છે સંખ્યાતા આયુષ્યવાલા પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય–તિર્ધ ચમાંજ જાય નિશ્ચય સંખ્યાતા આયુષ્યવાલા ગર્ભજ મનુષ્યમાંજ જાય

॥ वैमानिकनिकाये प्रकीर्णकाधिकार ॥

अयतरण:—પ્રસ્તુત આગતિદ્વારમાં પ્રકીર્જુકાધિકાર કહેવાય છે, તેમાં પ્રથમ દેવાની ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના વિષયસુખની વ્યાખ્યા કરતાં જે દેવાના જે પ્રમાણે દેવી સાથે ઉપભાગ છે તે કહે છે.

दो कप्प कायसेवी, दो दो दो फरिसरूवसहेहिं। चउरो मणेणुवरिमा, अप्पवियारा अणंतसुहा ॥१६८॥

સંસ્કૃત અનુવાદ છાયા:—

द्वौ कल्पौ कायसेविनौ, द्वो द्वौ द्वौ स्पर्श-रूप-शब्दैः। चन्वारो मनसा उपरितना अप्रवीचारा अनन्तसुखाः ॥ १६८ ॥

શબ્દાર્થ:---

दो कप्प= भे देवदीां (यावत्) कायसेवी=डायाथी सेवनंडरनारा करिसह्रवसद्देहिं=स्पर्श-रुप-शण्दथी मणेण=भनवऽ उवरिमा=ઉपरना ७६पशतदेवे। अप्यवियारा=अप्रविश्वारी अणंतुसुहा=अनंत सुभवाणा

गाधार्थ:—પ્રથમના બે દેવલાકા મનુષ્યવત્ કાયાથી સેવનકરનારા, ત્યાર પછીના બે બે કલ્પાગત દેવા ક્રમશઃ સ્પર્શ-રૂપ-શબ્દથી, ત્યારપછી આર કલ્પગત દેવા મનથી વિષયસુખના અનુભવ કરે છે, ત્યાર પછી ઉપરના સર્વ કલ્પદેવા અપ્રવિચારી (અવિષયી) છે. ॥ ૧૬૮ ॥

विशेषार्थ: — મહીં મા ' दोकप ' એ મર્યાદાસ્ચક હોવાથી ભુવનપતિ. વ્યન્તર, જયાતિષી અને સાધર્મ તથા ઇશાનકરપ યાવત સઘળાએ દેવા કાયપરિચારક છે એટલે કે સંક્લિષ્ટપુરૂષવેદ ઉદયકર્મના પ્રભાવથી મનુષ્યની પેઠે ઇન્દ્રાદિક દેવા મેથુન સુખમાં પ્રકર્ષપણે લીન થયા થકા, સર્વ અંગથી—કાયાના સ્પર્શથી ઉત્પન્ન થતા સુખ ને—પ્રીતિને મેળવે છે, જેમ મનુષ્ય સ્ત્રી સાથે સર્વાર્ગપણે વિષયસુખ લાગવે છે, તેજ રીતિએ ઉક્ત સ્થાનના દેવા કાયસેવી હાવાથી સર્વાંગ સુભગા—દિવ્યકામિની, ઉત્તમાત્તમ શૃંગાર હાવ—ભાવને ધારણ કરતી દેવીઓ સાથે ભાગસુખમાં તલોન ખને છે—એટલે જયારે જયારે આ દેવા પાતાના મનમાં જે દેવીઓ સાથે ઉપભાગની પ્રચ્છા કરે કે તુર્તજ તે દેવીઓ તેઓની ઇચ્છાને જ્ઞાન દ્વારા અથવા તથાવિધ પ્રેમપુદ્દગલના પરસ્પર સંક્રમણ દ્વારા

જાણીને તે દેવાના તે સુખની તૃપ્તિ કરવા ઉદારશ્રૃં ગારમુદ્ધા મના મિતિકૃષ્ણે પ્રેમાિદ્ધાવ કરનારા અનેક ઉત્તરવૈક્રિય રૂપાને વિકુવી ને દેવાની સમીપે આવે છે તે વખતે દેવા પણ સહસા અપ્સરાઓની સાથે સર્વાલ કારયુદ્ધા ઉત્તમ સભા- ગૃહમાં મનુષ્યની પેઠે સંક્લિષ્ટ પુરૂષવેદના ઉદયથી સર્વા ગયુદ્ધા કાયકલેશ-દમન પૂર્વક પ્રત્યં ગે આલિંગન કરતા મેથુન સેવન કરે છે, તે વખતે દેવીના શરીરના પુદ્દગલા દેવશરીરને સ્પર્શી ને, અને દેવના દેવીને સ્પર્શી ને પરસ્પર સંક્રમતા મનુષ્યના કામસુખ કરતાં અનન્તગુણ સુખને પ્રાપ્ત કરે છે, જેથી તેઓ તૃપ્તિ- વાળા બને છે, અને અભિલાષાથી નિવૃત્ત બને છે, કારણ કે મનુષ્યવત્ દેવને પણ વૈક્રિયશરીરાન્તર્ગત દેવીની યોનિમાં વૈક્રિય રૂપશુક (વીર્ધ) પુદ્દગલાના સંચાર થાય છે અને તેથી તરકાળ તેઓની તથાવિધ કર્મદ્વારા ઉત્પન્નથતી વેદાપશાન્તિ પણ થઇ જાય છે.

પરંતુ આ શુક્ર પુદ્દગલા વૈક્રિય હાવાથી વૈક્રિય યાનિમાં જતાં ગર્ભાધાનના ^{૩૫}હેતુરૂપ થતા નથી. પરંતુ દેવીના રૂપ-લાવણ્ય કાંતિ સાંદર્થ સાભાગ્યાદિ ગુણુને વધારે છે.

સનત્કુમાર-માહેન્દ્ર કલ્પના દેવા સ્પર્શ પરિચારક—એટલે તેઓને તથાવિધ કર્મના ઉદયથી કાયસેવન કરવાની ઇવ્છા થતીજ નથી. એથી તેઓને ઇવ્છા થતા તત્પ્રાયાગ્ય દેવીના ભૂજા-વક્ષસ્થળ જંઘા ખાહુ કપાલ વદન ચુમ્બન આદિ ગાત્ર સંસ્પર્શ પ્રવીચાર માત્રથી અનન્તગુણ સુખને-વેદાપશાન્તિને પ્રાપ્ત કરે છે.

[અહીંઆ શંકા થાય કે કાય પ્રવિચારમાં તેા પરસ્પર શુક્ર પુદ્દગલ સંક્રમણ પરસ્પર પ્રગટસેવન હોવાથી અને, પરંતુ-સ્પર્શ-રૂપ-શખ્દ મન:-પ્રવીચારમાં શુક્ર પુદ્દગલસંક્રમણ હોય કે નહીં? તા સ્પર્શાદિ વિષયમાં તે વૈક્રિય શુક્ર પુદ્દગલ સંક્રમણ દિવ્યપ્રભાવથી થાય છે એમ સર્વત્ર સમજવું.]

પ્રક્ષ-લાંતક કલ્પના દેવો **રૂપપરિચારક** એટલે તે વિષયની ઇચ્છા થતાં દેવીએ ઉત્તમ શ્રૃંગાર યુક્ત રૂપાને ઉત્તરવૈક્રિય શરીર બનાવવા દ્વારા વિકુવીને તે અભિલાષી દેવાની પાસે આવે છે ત્યારે તે દેવા તે દેવીઓ સાથે પરસ્પર

³પ દેવાનું શરીર વૈક્રિય દ્વાવાથી દેવ-દેવીના સંખંધમાં ગર્ભના પ્રસંગ આવતાજ નથી. ક્રાઇ જન્માન્તરીય રાગાદિના કારણે મનુષ્યઓ સાથે દેવના સંખંધ થાય તા તે સંખંધ માત્રથી ગર્ભાધાન રહેવાના સંભવ નથી. કારણ કે વૈક્રિયશરીરમાં શુક્ર પુદ્દગલોના અભાવ છે, દિવ્ય શક્તિવિશેષથી ઔદારિક જાનિના શુક્રપુદ્દગલોના પ્રવેશ થાય અને ગર્ભ રહે તે અન્ય બાબત છે.

ક્રીડા સુક્ષ્ય તેના વહન નેત્ર ઉપર એક સરખો દ્રષ્ટિ સ્થાપીને તેના ઉદરાદિ એંગાપાર્કુનું સારી રીતે નિરીક્ષણ કરતા, પરસ્પર પ્રેમ દર્શાવતા, વળી અનેક પ્રકારની ચેષ્ટાવાળા તે દેવીના સુંદર માહક રૂપને જોઇ દેવીના શરીરમાં શુક્ર-સંચય કરતા અનન્તગુણ સુખને પ્રાપ્ત કરી વેદાપશાન્તિને પામે છે.

મહાશુક્ર-સહસાર કલ્પના દેવા શાબ્દપરિચારક એટલે તે દેવાને વિષયની ઇચ્છાં થતાં પૂર્વોક્ત રીતે સુંદર વૈક્રિયરૂપ વિકુવીને ઇચ્છિત દેવા પાસે અલીને દેવીએા સર્વનાં મનને આનંદ આપનારા, અત્યન્ત પ્રબલપણે અમેત્ર મધુર ગીત હાસ્ય-વિકારયુક્ત વચનાને બાલે છે. ઝાંઝર આદિ શબ્દ-પૂર્વક થતા નૃત્યથી પરસ્પર વાણી વિલાસના શબ્દ દ્વારા આ દેવા અત્યન્ત વિષય સુખને મેળવે છે અને દેવી વિષે શુક સંક્રમણ દિવ્ય પ્રભાવથી થાય છે.

આનત પ્રાણુત, —આરણુ-અચ્યુત કલ્પના દેવા મન: પરિચારી એટલે મનથી વિષયસુખની ઇચ્છા કરવાની સાથે તે તે દેવ ચાગ્ય. અદ્દભૂત શ્રૃંગારવાળી જે દેવીઓ સાૈધર્મ-ઇશાન કલ્પ વિમાન વર્તી કલ્સ્વસ્થાનમાં રહી થકી પાતાના સુંદર સ્તનાદિ અવયવાને ઉંચા-નીચા હલાવતી, પરમ સન્તોષ જનક અભિનય વિગેરને કરતી તે દેવીઓને મનથી જોનારા આનતાદિ પ્રમુખ દેવા તૃપ્ત થઇને વેદાપશાન્તિને મેલવે છે.

પ્રશા: —જેમ દેવા સુખ પામે તેમ તે વખતે દેવીઓ પણ સુખ પામે ખરી કે નહિ ?

ઉત્તર:—જયારે દેવા કાયાથી, રૂપદર્શનવે અને શળ્દાદિશ્રવણ દ્વારા વિષયને ભાગવે છે ત્યારે કાયાથી તા સ્પષ્ટ છે, બાકી રૂપદર્શનાદિ સર્વ પ્રસંગે દિવ્યપ્રભાવથી દેવીની યાનિમાં શુક્ર પુદ્દગલનું સંક્રમણ થઇ જાય છે અને તેથી તે સામાન્યત: તૃિસવાળી અને છે. આ પુદ્દગલા વૈક્રિય હાવાથી અને વૈક્રિય શરીરમાં દાખલ થતા હાવાથી ગભીધાનના હેતુરૂપ થતા નથી. પરંતુ પંચેન્દ્રિયના પાષક થતા હાવાથી તેની દિવ્યકાન્તિમાં અજબ તેજ વધે છે. ત્યારબાદ નવશ્ચેવયક—અનુત્તરવાસી દેવા અપ્રવીચારી એટલે અત્યન્તમન્દ પુર્ષવેદના ઉદયવાળા હાવાથી તથા પ્રશમસખમાં તલ્લીન હાવાથી કાયાથી સ્પર્શનાદિથી કાઇપણ રીતે યાવત્ મનથી પણ સ્ત્રીના સુખની ઇવ્છા તેઓને થતી નથી

³૬ કારણ કે ક્ષીણુકામી અચ્યુતાન્ત દેવા દેવાના સ્પર્શ કરતા નથી, આ નિયમ દેવા સંબંધમાટેજ સમજવા, પરંતુ તેઓ પૂર્વભવના ⊶નેહવાળી મતુષ્ય સ્ત્રી સાથે તા કદાચિત્ કર્મ વિચિત્રતાથી લપટાઇ પણ જાય છે.

તેમ કરતા પણ નથી. આ પ્રમાણે છતાં તે દેવાને ભવસ્વભાવે વિસ્તિના— ચારિત્રના પરિણામ થતો ન હોવાથી તેઓ પ્રક્ષાચારી તરીકે મણાતા નથી, માટેજ ભવ્યાત્માઓએ જે વસ્તુનું પાપ પાતાનાથી થતું હોય અથવા ન થતું હોય તો પણ જો નિયમ-વિરતિ ન હાય તો તેનું પાપ હંમેશા લાગે છે માટે તેએ તેની વિરતિવાળા થવું. [૧૬૮]

॥ क्या क्या देवने केवी रीते देवीओ साथे उपभोग छे १ तेनो पन्त्र ॥

निकायनाम	वैवी भोगविषय	करणनाम	विषयभेद
ભુવન૦ વ્યન્તરા	મનુષ્યવત્ કાયભાગી	શુક્રે-સહસ્તારના	ગીતાદિક શબ્દ સેવી
જયાતિષી દેવા	"	આનત પ્રાણતના	મનથી દેવી વિષય સેવી
સાૈધર્મ-ઇશાનના	99	આરણઅ ² યુતના	,,
સનત્કુ૦ માહેન્દ્રના	સ્તનાદિક ~~–સ~~ પશ ^દ સેવી	નવ ચૈવેયકના	અવિષયી અનંત સુખી
પ્રશ–લાંતકના	શ્રૃંગારરૂપ સેવી	પાંચ અનુત્તરના	" "

अवतरण:—મનુષ્યના તથા ગતગાથામાં કહેલા દેવાના એ વિષય સુખાની વોતરાગ પરમાત્માના અનંતગુણા સુખની સરખામણી કરતાં અલ્પત્વ જણાવે છે.

जं च कामसुहं लोए, जं च दिवं महासुहं। वीयरायसुहस्सेअ-णंतभागंपि नग्धई ॥ १६९॥

સંસ્કૃત છાયા:—

यच कामसुखं लोके यच दिव्यं महासुखम्। वीतरागसुखस्येदमनन्तभागमपि नार्घति

11 289 11

શાબદાથ :---

जं≕कें कामसुद्रं=કाभसुभ स्राप=देाक्ष्मां दिन्वं=दिल्य महासुहं=भक्षासुण वीयरायसुहस्सेज=वीतराग हेवना सुण पासे ं णंतभागंपि=अनंतभा भागने पधु नग्चह≠नथी पाभतु

गायार्थ:--- વિશેષાર્થ વત્ સ્પષ્ટ છે. ॥ १६८ ॥

बिशेषार्थ:--- द्वाक्रेने विषे के कामसूण छे ते अने देवेंने विषे के दिल्य महा-સખ તે વીતરાગ ભગવંતે પ્રાપ્ત કરેલા સુખ આગળ અનન્તમા ભાગે પણ નથી.

પ્રકા:---વીતરાગ એટલે કાેણ ?

ઉત્તર:--વીત્યા છે રાગ જેના તે વીતરાગ કહેવાય. આપણામાં આત્માની ૧૪ ગુણભૂમિકા (ગુણસ્થાનકા) છે, અને તે ક્રમશ: ઉત્તમ ઉત્તમ કાંટીના છે. અત્યારે-આ કાળે તો વધુમાં વધુ સાત ગુણસ્થાનકાની વિશુદ્ધિ આત્મા મેલવી શકે. વધુ આગળ ૧ધવા આ કાળમાં કાલસ્વભાવાત સંયોગા પ્રાપ્ત થતા નથી ય**રંતુ જ્યારે તે તે કાળે વીતરાગપણું પ્રા**પ્ત કરનારી વ્યક્તિ સાતમા ગુણઠાણાથી આગળ ક્ષપકશ્રેણીદ્વારા વધતી જાય છે ત્યારે રાગના દશમા ગુલકાલાને અન્તે નાશ કરે છે અને એના નાશ થયે ક્રીધ માનસ્વરૂપ દ્વેષના તો નાશ થઇ ગ**યેલાજ હાય છે એ પ્રમાણે** બારમા ગુણકાણે તેઓ **વીતરાગ**પણ પ્રાપ્ત કરે છે. હવે એએ ને કાઇપણ ઉપર રાગ કે દેષ કરવાપા ંહાતું જ નથી. સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર અન્ને દુર્ધર સરદારાના નાશ કર્યો છે, જેથી તેરમે ગુણકાણે આત્મા સંપૂર્ણ જ્ઞાની થાય છે અને એ રાગ જવાદારા પ્રાપ્ત કરેલ તે વીતરાગ મહાત્માપુરૂષના પ્રશમસુખ આગળ આ લાેકનું કામસુખ કે દેવગત સુખ અનન્તમાભાગે પણ નથી. વીતરાગપણું પ્રાપ્ત કરવાના શ્રેણીક્રમ પ્રાપ્ત થયા ખાદ તેના વાણી તથા શારિરોક ગુણા પ્રભાવા ઇત્યાદિ વર્ણન **४भी अन्य तथा सिद्धान्ताहिथी जीवुं. [१६६**]

अवतरण:-- વિષયસુખના ઉપભાગાથ ગમન કરનારી દેવીઓના ગમનાગ-મનની મર્યાદા ખતાવે છે. તેથી તેનું ઉત્પત્તિસ્થાન પણ આવી જાય છે..

उववाओ देवीणं, कप्पदुगं जा परो सहस्सारा। गमणाऽऽगमणं नास्थि, अच्चुअपरओ सुराणांपि ॥१७०॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

उपपातो देवीनां कल्पद्विकं यावत परतः सहस्रारात् ॥ गमनाऽऽगमनं नास्ति, अच्युतपरतः सुराणामपि શાબદાર્થ:--

उववाओ=७५०/वुं देवीणं=हेवीओान् कप्पदुगं=ले हेवसाउने विषे जा परी सहस्तारा= ઉपर सहसार यावत् गमणाऽऽगमणं=अवुं स्थायवुं नत्त्य=नथी अने अच्~~य~~ुअपरओ≕અ²યુતથી ઉપર सराणंपि=हेवे।तं पश

गायार्थः-- વિશેષાર્થવત ॥ ૧૭૦ ॥

विशेषार्थ:—હવે દેવીઓનું ઉપજલું ભુવનપતિથી માંડી સાંધર્મ-ઇશાન એ બે દેવલાક સુધીમાંજ છે, જેથી એ બધાએ દેવા દેવા સાથે સપ્રવિચારી (સવિષયી) કહેવાય, તેથી આગળ દેવીઓનું ઉપજલું હાતું નથી તેથી તે સઘળાએ દેવા દેવીરહિત ગણાય છે પરંતુ સહસાર સુધી તા દેવીઓનું આવલું-જલું હાવાથી અને અચ્યુતાન્ત સુધી પ્રવીચારપણું રહેલું હાવાથી તે સઘળાએ દેવા સપ્રવિચારી જાણવા.

સહસારથી ઉપર દેવીઓનું ગમનાગમન નથી ક્કલ અચ્યુતાન્ત સુધીમાં દેવાનું ગમનાગમન હાય છે. અને અચ્યુતાન્તથી ઉપર તો દેવાનું પણ ગમનાગમન નથી, નીચે રહેનારને વધુ ઉપર જવાની શક્તિ નથી, અને ઉપરનાને શક્તિ છતાં નીચે આવવાનું પ્રયોજન નથી, આ નવૈશ્વેયક અનુત્તરવાસી દેવા અપ્રવિચારી છે. ત્યાં રહ્યાં થકા જિનેશ્વરના કલ્યાણુક પ્રસંગે નમસ્કાર કરે છે, પરંતુ (કલ્પાનીત) આચાર રહિત હાવાથી અત્ર આવતા નથી, તેઓ આપણી અપેક્ષાએ અનન્ત સુખી છે. [૧૭૦]

अवतरण;—પ્રસ્તુત અધિકારમાં ચાંડાલવત્ હલકી જાતિ તરીકે ગ**ણ**ાતા દેવલાકગત કિલ્ગિષક તથા આભિયાગીક દેવાનાં આયુષ્ય તથા સ્થાનકા બતલાવે છે.

तिपिलअ तिसारतेरस,—साराकप्पदुग तइअलंत अहो । किब्बिसअ न हुंतुवरिं, अच्चुअपरओऽभिओगाई ॥ १७१॥

સંસ્કૃત છાયા.

त्रिपल्यास्त्रिसागरास्त्रयोदश्वसागराः कल्पद्विक-तृतीय-लान्तकस्याधः । किल्बिपिका न भवन्त्युपरि अच्युतपरत आभियोगादिः ॥ १७१ ॥

શિષ્દાર્થ:--

तिसार=त्रध्यु सागरे। पभ तेरस सारा=तंर सागरे। पभ तहअ=त्रीकी ४९प छंत अहो=सांत्रधनी नीचे

उवरि=७५२ अच्चुअपरओ=अ2युतथी ७५२ आभियोगाई=अक्थिशिक्आहि

गायार्य:—પહેલા બે દેવલાકના અધાસ્થાને ત્રશુ પદયાપમના, ત્રીજા સન-ત્કુમારકલ્પના અધાવર્તી ત્રશુ સાગરાપમના, અને છઠ્ઠા લાંતક કલ્પના અધાબાગે તેર સાગરાપમના આયુષ્યવાળા કિલ્મિષિયા દેવા છે. તે લાંતકથી ઉપરના કલ્પામાં કિલ્મિષિયા દેવા નથી અને વળી અચ્યુતથી ઉપર આભિયાગિકાદિક દેવા પણ નથી. ॥ ૧૭૧ ॥

े विशेषार्थः—કિલ્બિષક–એટલે અશુભકર્મને કરનારા જેથા ચાષ્ઠાલ જેવું કાર્ય કરનારી દેવ જાતિ તે, તેમાં સાધમ અને ઇશાનના અધાભાગ ત્રણ પલ્યા-પમના આચુષ્યવાળા કિલ્બિષીકા વસે છે, ત્રીજા સનત્કુ૦ અધાભાગે ત્રણ સાગરા-પુમના આયુષ્યવાળા અને લાંતક કલ્પના અધાલાગે તેર સા૦ ના આયુષ્યવાલા કિલ્મીષિકા વસે છે. આ દેવાના આ ત્રણ જ ઉત્પત્તિ સ્થાનકા છે તે અહીંન્ ભગ-વંતની આશાતનાથી જમાલીની જેમ, પૂર્વ ભવમાં દેવ–ગુરૂ–ધર્મની નિન્દા કરવા**થી**– ધર્મના કાર્યી દેખી ખળતરા કરે તે દ્વારા થતાં અશભ કર્મના ઉદયથી દેવલાક નીચ કાર્યો કરનારા કિલ્ભિષીયા દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે. અહીંઆ તે તે કલ્પના અધા સ્થાનકે કિલ્ખિષિયા છે. હવે એ અધ: શબ્દ પ્રથમપ્રસ્તરવારી નથી કારણકે તે તે કલ્પના પ્રથમપ્રસ્તરની સ્થિતિ સાથે આ દેવાની ઉક્રતસ્થિતિનું મલતાપર્શ નથી માટે, વળી અન્યવિમાનમધ્યે તંંઓની નીચસ્થિતિને કારણે અસ્તિત્વ સંભવતું પણ નથી. અધ: શબ્દ તત્સ્થાનક વાચી જાણવા. ખરૂં તત્ત્વ તા સાની જાણે. આ સંળંધી સ્પષ્ટ નિર્ણય જોવામાં આવતા નથી. લાંતકથી ઉપર આ કિલ્મિષિકાનું ઉપજવું નચી, ફક્ત અચ્યુતાન્ત સુધી બીજા આભિયાગિક આદિ (અભિયાગીક) તે દાસ ચાગ્ય કાર્ય બજાવનારા અને 'આદિ ' શબ્દથી સામાનિકાદિ પ્રક્રીર્જીક) દેવાનું ઉપજવું હાય છે. તેથી આગળ તંઓની પણ ઉત્પત્તિ નથી કારણંક ત્રૈવેયક–અનુત્તર દેવાનું અહસિંદ્રપણું હાવાથી તેમને તેઓની કંઇ આવશ્યક્તા નથી [૧૭૧]

॥ वैमानिकेषु किल्बिषकानां उत्पत्तिस्थानायुष्ययन्त्रम् ॥

સાૈધર્મ ઇશાનતલીયે સનત્કુમારકલ્પતલીયે	ત્રણ પલ્યાેપમાચુષી	કિલ્ભિષીયા દેવા છે "
સનત્કુ મારકલ્પતલાય લાંતકકલ્પતલીયે	ત્રણ સાગરાપમાયુષી તેર સાગરાપમાયુષી	"

अवतरण:—હવે અપરિત્રહીતા દેવીઓની સાૈધર્મ-ઇશાને વિમાન સંખ્યાને ખતાલતા જે જે આયુખ્યવાળી જે જે દેવાના ઉપભાગને માટે થાય છે તે સંખંધ કહે છે.

अपरिग्गहदेवीणं, विमाणलक्खा छ हुंति सोहम्मे । पिरुपाई समयाहिय, ठिइ जासिं जाव दसपिरुआ ॥१७२॥ ताओ सणंकुमारा-णेवं वहांति पिलयदसगेहिं।
जावंभ-सुक्क-आणय,-आरण देवाण पन्नासा ॥ १७६॥
ईसाणे चउलक्वा, साहिय पिलयाइ समयअहिय िर्हः।
जा पनरपिलय जासिं, ताओ माहिंददेवाणं ॥ १७४॥
एएण कमेण भवे, समयाहियपिलयदसगबुहीए।
लंत-सहसारपाणय, अच्युत देवाण पणपन्ना ॥ १७५॥

સંસ્કૃત છાયા:—

अपरिग्रहदेवीनां विमानलक्षाणि षड् भवन्ति सौधर्मे ।
पल्यादिः समयाधिका स्थितिर्यासां यावत् द्रापल्यानि ॥ १७२ ॥
ताः सनत्कुमाराणामेवं वर्धन्ते पल्यदश्रकैः ।
यावद् ब्रह्म-शुक्रानतारणदेवानां पश्चाश्चत् ॥ १७३ ॥
ईञ्चाने चतुर्लक्षाणि साधिकपल्यादिः समयाधिका स्थितिः ।
यावत् पश्चदशपल्यानि यासां ता माहेन्द्रदेवानाम् ॥ १७४ ॥
एतेन क्रमेण भवेत् समयाधिकपल्यदशकदृद्ध्या ।
लान्तक-सहस्नार-प्राणताऽच्युतदेवानां पश्चपश्चाशत् ॥ १७५ ॥

શાબ્દાર્થઃ---

जासिं=भेथे।तुं एवं वहुंति=थे प्रभारे वधारता पन्नासा=पथास एएण=थे। असाधे भवे=हाय पणपन्ना=पंथावन

गागार्थ:—સાધમ દેવલાકને વિષે અપરિગ્રહીતા દેવીઓના છ લાખ વિમાના છે. વળી એકપલ્યાપમની આદિથી સમય સમય અધિક કરતાં યાવત જેઓની દસપલ્યાપમની સ્થિતિ હાય છે. (ત્યાંસુધીની ભિન્ન ભિન્ન આયુષ્યવાળી) તે દેવીઓ સનત્કુમાર દેવલાંક ઉપભાગાર્થ જ્યા છે. પરંતુ આગળના કલ્યા માટે તે નહિં. વળી એજ પ્રમાણે પલ્યાપમથી આરંભી સમયાદિકની વૃદ્ધિએ દસ દસ પલ્યાપમ પ્રક્ષેપી વિચારતાં એટલે યાવત્ ૨૦ પલ્યાપમના આયુષ્ય સુધીનો દેવીઓ બ્રહ્મદેવલાંકને લાગ યાગ્ય જાણવી. એજ પ્રમાણે યાવત્ ૩૦ પલ્યાપ

પમના **આયુ૦ સુધીની દેવીઓ શુક્ર દેવલાક ભાગ્ય, ચાલીશ પલ્યાપમ આયુષ્ય** મુ**ધીની દેવીઓ આ**નત દેવાને ભાગ્ય અને ૫૦ પલ્યાપમાયુષી આરણ દેવભાગ્ય.

હવે ઇશાનકલ્પે અપરિગ્રહીતા દેવીઓના ચાર લાખ વિમાના છે. એમાં જે દેવીઓની સાધિક પદ્યાપમાયુષ્યની સ્થિતિ છે તે તો ઇશાનદેવને ભાગ્ય જ છે. તેથી આગળ સમયાદિકની વૃદ્ધિ યાવત્ પંદર પદ્યાપમાયુષ્યવાળી દેવીઓ માહેન્દ્રદેવભાગ્ય, ૨૫ પદ્યાં લાંતંક ૩૫ પદ્યાં સહઆરે ૪૫ પદ્યાં પ્રાથૃતે મુને ૫૫ પદ્યાપમાયુષી અચ્યુતે ભાગ્ય હાય છે. [૧૭૨–૧૭૫]

વિશેષાર્થ:—અપ્રસ્થિહીતા એટલે પત્નીપણાએ કરીને જેનું ગ્રહણ હોતું તથી તેવી, આ દેવીઓની ઉત્પત્તિ સાધમે અને ઇશાન બન્ને કલ્પમાં જ છે તેમાં સાધમે દેવલાકમાં અપરિગ્રહીતાદેવીના ઉત્પત્તિ સ્થાનભૂત છ લાખ વિમાના છે, એ વિમાનાને વિષે જે દેવીઓની પૃર્ણુ એક પલ્યાપમની સ્થિત છે તે સાધમે દેવાનેજ ભાગ્ય જાણવી, જેઓની પલ્યાપમથી માંડી એક, બે ત્રણુ સંખ્યાતા અસંખ્યાતા સમયાવડે અધિક કરતાં પૃર્ણુ દસપલ્યાપમ સ્થિતિ સુધીની સર્વ દેવાઓ સનતકુમાર દેવાને ભાગ્ય જાણવી તેથી આગળના દેવાને તે ઇચ્છતી નથી. એ પ્રમાણે એક—એ સંખ્ય—અસંખ્ય સમયની વૃદ્ધિ કરતાં યાવત (દશથી માંડી) વીશ પલ્યાપમની સ્થિતિ સુધીની દેવીઓ પ્રશ્રાકલ્પના દેવાને યાગ્ય જાણવી. એ પ્રમાણે સમયાદિકની વૃદ્ધિ વડે યાવત (૨૦ થી લઇ) ત્રીશ પલ્યાપમ સુધીના આયુખ્યવાળી દેવીઓ શુક્ષ દેવાને ભાગ્ય જાણવી, એ પ્રમાણે ત્રીશથી માંડી ચાલીશ પલ્યાપમની સ્થિતિવાળી દેવીઓ (સ્વસ્થાને રહી થકી) આનત દેવલાકના દેવાને ભાગ્ય છે, એજ પ્રમાણે (૪૦ પલ્યાપમથી) સમયાદિક વૃદ્ધિએ પચાસ પલ્યાપમ સુધીની દેવીઓ (સ્વસ્થાને રહી થકી) આનત દેવલાક જાણવી, એ પ્રમાણે છ કલ્પના સંબંધ કહો, બાકીનાનો કહે છે.

હવે ઇશાન કલ્પમાં અપરિગ્રહીતા દેવીઓનાં ચાર લાખ વિમાના છે તે વિમાનાને વિષે જે દેવીઓની કિંચિત અધિક પલ્યાપમની સ્થિતિ છે તે ઇશાન કલ્પના દેવાને ભાગ્ય હાય છે, પૂર્વાક્ત ક્રમે સમયાદિકની વૃદ્ધિવેડ યાવત્ પંદર પલ્યાપમની સ્થિતિ સુધીની સર્વ દેવીઓ માહેન્દ્ર દેવાને ભાગ્ય, સમયાદિકની વૃદ્ધિએ દસ દસ પલ્યાપમની વૃદ્ધિ કરતાં એટલે પૂર્વ સ્થિતિમાં દસની વૃદ્ધિ કરતાં પચીસ પલ્યાપમની સ્થિતિવાળી દેવીઓ લાંતક દેવ ભાગ્ય, પાંત્રીસ પલ્યાપમ સુધીની દેવી સહસાર દેવ ભાગ્ય, પીસ્તાલીશ પલ્યાપમ સ્થિતિ સુધીના (સ્વસ્થાને રહી થકી) પ્રાણત ભાગ્ય, પંચાવન પલ્યાપમ સ્થિતિ સુધીનો અચ્યુત દેવોને ભાગ્ય જાણવી.

भा हेवीको। वेश्या केवी अखाती द्वावाधी वणी ते आगण आगणना हेवाना लेशियने भाटे कती आवती द्वावाधी आ अपश्चिद्धीता हेवीको। नोक वक्षतव्यताने। संभव द्वाय छे परंतु पश्चिद्धीता (ते इक्षांगना)ने। द्वातो नधी. [१७२-१७५] सौधर्मवासी पदलक्षविमानवर्ति इञ्चानवासी चतुर्रुक्षविमानवर्ति अपरिग्रहीता क्या आयुष्यवाळी क्या आयुष्यवाळी अपरिग्रहीता कोने भोग्य होय ? तेना यन्त्र

आयुष्यमाने	यथायोग्यदेवभोग्य	आयुष्यमाने	यथायोग्यभोग्यत्वं
૧ પલ્યાે પમાસુષી		સાધિકપલ્યાે.આયુષી	ઇશાનદેવાને સેબ્ય
૧૦ " "		૧૫ પલ્યાેપમાયુષી	માહેન્દ્રદેવાને સેબ્ય
૨૦ " "		૨૫ "	લાંતકદેવાને સેબ્ય
૩૦ " "		૩૫ "	સહસારદેવાને સેબ્ય
૪૦ " "		૪૫ "	પ્રાણતદેવાને સેબ્ય
૫૦ પલ્યાે પમાસુષી		૫૫ પલ્યાેપમાયુષા	અચ્યુતદેવાને સેબ્ય

॥ देवगति उपसंहारे चतुर्निकायाश्रयी प्रकीर्णकाधिकार ॥

अवतरणः—હવે ષટ્લેશ્યાનાં નામ જણાવી આરદેવલાકપૈકી કયા દેવલાકે કઇ કઇ લેશ્યાએ। હાય તે દાઢ ગાયાથી જણાવે છે.

किर्णहा—नीलाँ—काँऊ—तेउँ—पर्महा य सुँकलेसा य । भवणवण पढम चउले—सजोइस कप्पदुगे तेऊ ॥ १७६ ॥ कप्पतियपम्हलेसा, लंताइसु सुक्कलेस हुंति सुरा ॥ १७६ ॥ संस्कृत छाया.

कृष्णा नीला कापात-तेजः-पद्माश्च शुक्कलेक्या च । भवन-वनेषु प्रथमाश्चतस्त्रो लेक्या ज्यातिष्ककल्पद्विके तेजः ॥ १७६ ॥ कल्पत्रिके पद्मलेक्या लान्तकादिषु शुक्कलेक्या भवन्ति सुराः ॥

શિષ્દાર્થ:

किण्हा=धृ ^६ श्	सुक्कलेसा=शुक्रबद्धेश्या
नीला=नी. काउ=కा पे।न	૩=વળી
काउ=डा परा तेउ=तेजी	મવળ≕ભુવન પતિ
पम्हा=५६।	वण=अ∗त२

गायार्थ:— કૃષ્ણ, નીલ, કાપાત, તેનો, પદ્મ અને શુકલ એ છ લેશ્યાઓ છે. એમાં ભુવનપતિ તથા વ્યન્તર દેવતાઓને પ્હેલી ચાર લેશ્યાઓ હાય છે. ત્રીજી જ્યાતિષિનિકાયમાં અને ચાથી વૈમાનિકનિકાયના પ્હેલા છે કલ્પને વિષે એક તેનેલેશ્યા હાય છે. ત્યારપછીના ત્રણ કલ્પોમાં પદ્મલેશ્યા અને લાંતકાદિ ઉપરના સર્વકલ્પના દેવા એક શુકલલેશ્યાવાળા હાય છે. ા ૧૭૬ ા

विशेषायं:— देश्या એટલે શું? लिश्यते-सिष्यते जीवः कर्मणा सहाभिरिति लेश्याः । के वडे ळव कर्म साथे कोडाय ते देश्या क्रहेवायः तेमां
त्रिष्णु के कृष्णु हि द्रव्याना साह्ययं शिमात्मामां परिणु म ઉत्पन्न थाय ते द्रव्या
द्रव्यादेश्या तरीके अणु य छे मने उत्पन्न थता परिणु मने भावदेश्या क्रहेवाय
छे, कर्मना स्थितिणं धमां केम क्षाय मुण्य कारणु छे तेम कर्मना रसणं धमां
भा देश्या मुण्य कारणु छे.

ગાથાર્થમાં ભુવનપતિ તથા વ્યન્તરનિકાયમાં ચારે લેશ્યાએ જણાવી, પરંતુ તેમાં વર્તતા પરમાધામિ દેવા તા એક કૃષ્ણલેશ્યાવાળાજ હાય છે.

જ્યાતિષીમાં જે તે જો લેશ્યા હાય તે કરતાં સાંધર્મમાં વિશુદ્ધ, તેથી એ વળી ઇશાનની અધિક વિશુદ્ધ જાણવી, સનત્કુમાર-માહેન્દ્ર-પ્રદ્ધા કલ્પના દેવા એક પદ્મા લેશ્યાવાળા (પરંતુ ઉત્તરાત્તર વિશુદ્ધ), તેથી ઉપર લાંતકાદિ શૈવેયક અને અનુત્તર વિગેરે દેવા એક પરમશુક્લ લેશ્યાવાળા (ઉત્તરાત્તર વિશુદ્ધિની વૃદ્ધિએ) જાણવા, એથીજ આ દેવાને વધુ નિર્મલ-ઉત્તમ કહેલા છે.

આ દ્રવ્યલેશ્યાની અપેક્ષાએ બહુલતાએ-સામાન્ય કથન છે, અન્યથા તો દરેક નિકાયમાં ભાવના પરાવર્તનને લીધે છએ ભાવલેશ્યાએ તો હોય છે.

આ લેશ્યાના ભાવા ^{૩૭}ષ્ટ્યુરૂષ યુક્ત જંબ્**ટ્**ક્ષના દ્રષ્ટાંતથી જાણવા યાગ્ય છે,

30-કાઇ છ માણુમા અટવામાં જઇ ચઢવા, ત્યાં ભૂખ્યા થયા એવામાં એક જાંભુતું ઝાડ દૃષ્ટિએ પડ્યું, એને જોઇને છમાંથી એક કહેવા લાગ્યા કે આ આખા ઝાડને મૂળમાંથીજ કાપી નાંખીએ તો સુખેથી આપણે શ્રમવિના જાં છુડા ખાઇએ, બીજો કહે છે કે એમ નહિ, ઝાડને કાપવું એના કરતાં આપણને જાં છુડાતું કામ છે તો એની માટી માટી સાખાઓ કાપીએ, ત્રોજો કહે છે માટી નહિ પણ નાની ડાળી કાપીએ, ચોથા કહે છે ખધી ડાળીઓના નાહક નાશ કરવા એનાં કરતાં જેમાં જાં છુ છે એજ ડાળીઓ તાડીએ, પાંચમા કહે છે ફક્ત ફ્લાનીજ ઇચ્છા છે તો એકલા સારાં ફ્લાજ લઇએ, જ્યારે છફો કહે છે લાઇ આવા પાપના કુવિચારા કરી કષ્ટ કરવા કરતાં આ બધા નીએજ મઝાના ફળા છે એનેજ ચાલા ખાઇએ. આ દૃષ્ટાંતમાં પ્રથમના વિચારા તે કૃષ્ણુ લેશ્યાના બીજા વિગેરના અનુકમે નીલ તેજો આદિ લેશ્યાના ભાવો જાણુવા.

મત્યેક લેશ્યા જાદા જાદા વર્ણાની, રસોની ઉપમાવાળી છે, તેમાં પ્રથમની ત્રણ લેશ્યા અપ્રશસ્ત મલિન દુર્ગ ધ્યુકત છે. સ્પર્શે કરી સ્નિગ્ધાષ્ણુ શીતઋક્ષ છે એથી તે કલેષ-કષાય કરાવી દુર્ગતિને આપનારી છે, જ્યારે છેલી ત્રણ લેશ્યાએક ઉત્તરોત્તર અત્યન્ત સુવાસિત, પ્રશસ્ત, નિર્મલ, શુભસ્પર્શી શાન્તિ અને સદ્દમતિ દાયક છે. વલી કેટલીકવાર લેશ્યાઓ વૈડ્યે રત્ન કે રક્તવસ્ત્રની જેમ તદ્રૂપ થઇ જાય છે, દેવ અને નારકાની લેશ્યા ભવાન્ત સુધી અવસ્થિત છે, (તે ઉપરાંત ઉત્પન્ન થતા પહેલાનું અને ચ્યવન થયા પછીનું એમ છે અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક સમજવા) જો કે અન્યદ્રવ્યના સંસર્ગથી અન્યરૂપે થાયપરંતુ જેમ સ્ફટિકરતને અથવા દર્પણ. સ્ત્રસંસર્ગ જપા (જાસુદ) પુષ્પાદિકના સહયોગે સ્વભાવને છાડતું નથી તેમ તેઓની મૂલ લેશ્યા ખદલાઇ જતી નથી. જયારે તિર્થ ચ–મનુષ્યને અંતસુહૂર્ત્તે (પણ) ખદલાયા કરે છે. પ્રત્યેક લેશ્યાની જઘન્યાર ફેપ્ટરિયતિ દેવ–નારકાના જઘન્યાત્કૃષ્ટ આયુષ્યાનુસારે હોવાથી સ્વયં વિચારી લેવી.

अवतरणः — પૂર્વ ચારે નિકાયાશ્રયી લેશ્યા સંખ્યા જણાવી, બાકી રહેલા વૈમાનિક નિકાયના દેવોના દેહના વર્ણ અર્ધી ગાયાથી કહે છે.

कणगाभपउमकेसर-वण्णा दुसु तिसु उवरि धवला ॥१७७॥ संस्कृत छाया.

कनकाभाः पद्मकेसरवर्णा द्वयोखिषूपरि धवलाः ॥ १७७॥ शण्हार्थः

कणगाभ=५न५ छाथा पउमकेसर=५५ (५भस) डेसरना

वण्णा=वर्षु`वाणा भवजा=धवस (विक्व**स**)

गायાર્થ:—પ્હેલા બે^લ દેવલાેકામાં રક્તસુવર્ણની કાન્તિ–છાયાવાળા **દે**વો છે. ત્યાર પછીના ત્રણુ કલ્પે દેવોના શરીર કમલકેસરના વર્ણવાળા, અને ઉપરના સર્વે ઉજ્વલ વર્ણવાળા દેવો છે. ૧૭૭.

विशेषार्थ:—વિશેષ એટલુંજ કે કમલકેસર એટલે-પદ્મકેસરવત્ ગારવણીંય. લાંતકાદિથી ઉપર જે ઉજવલ વર્ણવાળા કહ્યા તેમાં એટલું વિશેષ સમજવું કે ઉત્તરોત્તર વધુવધુ (શુકલ-શુકલતર-તમ) ઉજવલ વર્ણવાળા જાણવા. [૧૭૭.]

૩૮ જીવાલિગમસૂત્રની વ્યાખ્યાયી આ કથન વિચારતાં વિરૃદ્ધ જતું નથી કારણ કે શ્રીમલયગિરિ મ.જીએ સંત્રહણી ટીકામાં એક ખીજા વર્ણની સાથે સંમેલન કરી આપીને દેાષ ટાલ્યો છે.

ा चतुर्निकाये लेडवा-वैमानिके देहवर्णस्थापना यन्त्रम् ॥

निकाय नामः	छेड्या नाम.	कस्पनाम.	केश्या.	बै०देहवर्ण.
ભુવનપતિને પરમાધામીને વ્યન્તરાને ત્રીયાતિષીને	કૃષ્ણુ, નીલ, કાપાત, તેજો. એક કૃષ્ણુ જ કૃષ્ણુ, નીલ, કાપાત, તેજો. તેજો લેશ્યા	સનત્કુ માહેદ્ર પ્રક્રાને	પદ્મ	રકત સુવર્ણ પદ્મ કેસર પદ્મ કેસર ઉજ્વલવર્ણ

॥ प्रथम देवगतिविषये चतुर्निकायाश्रयि उपसंहारे आहारोच्छ्वासमानमाह ॥

दसवाससहस्साइं, जहन्नमाउं घरंति जे देवा । तेसिं चउत्थाहारो, सत्तिहं थोवेहिं ऊसासो ॥ १७८ ॥

સંસ્કૃત છાયા:—

दञ्जवर्षसहस्राणि जघन्यमायुर्घरन्ति ये देवाः। तेषां चतुर्थाहारो सप्तभिः स्तोकैरूश्वासः॥ १७८॥

શાબ્દાર્થ:---

दसवाससहस्साइं=६श ६००१२ वर्ष नुं जहनं=कथन्य आउं=आयुष्य घरति=धरे छे तेसिं-तेभने चडत्याहारो-थे।थ (लक्ष्त) पछी आद्धार सत्तिहिं-सति थोवेहिं-स्तिके उसासो-श्वासीश्वास

गायार्थः — विशेषार्थं वत् ॥ १७८ ॥

विशेषार्थ:— બ્રન્થકાર ચારે નિકાયના દેવાના આહાર તથા ધાસાધાસની અંતર–મર્યાદાને કહેતાં પ્રથમ જણાવે છે કે–દશહજાર વર્ષના જઘન્ય આયુ-ધ્યને ધારણુ કરનારા જે (ભુવનપતિ) દેવા તેઓ ચતુર્થ ભક્ત (તે એક અહારાત્ર વાચી ગણાય છે, તેથી)-એકાંતરે આહારને બ્રહ્યુ કરે છે, તેઓ આપણી જેમ કવલાહારી ન હાવાથી આહારના અભિલાષ થતાં જ ઉપસ્થિત થએલા ઇવ્છા યોગ્ય મનાત્ર-સવે ન્દ્રિય આલ્હાદક આહાર યાગ્ય પુદ્દગલાનું પરિણુમન શુભકર્માનુ-ભાવથી તેઓને થઈ જાય છે, (જેનું વધુ સ્વરૂપ આગલી ગાથામાં કહેવાશે)

અને તૃમિને મામતા પરમાનન્દને અનુભવે છે. ત્યારખાદ તે કલકોડાદિ કાર્યમાં મગ્ર થઇ જાય છે.

એ પ્રમાણે તેજ દેવા સાત સ્તાક પૂર્ણ થયે એક ધાસાધાસ લઇને સુંદે છે.

સ્તોક કયારે થાય ? તો (નીરાગી-સ્વસ્થ-સુખી-સુવાવસ્થાને પામેલા પુરૂષ) જે એકવાર ધાસો ધાસ સુખપૂર્વક લઇને મૂકે, એમ જ્યારે સાતવાર ધાસો ધાસ લઇને મુકે ત્યારે એક સ્તોક કાલ પ્રમાણ થયું કહેવાય. એવા સાતસ્તો કે (૪૯ ધાસો ૦) આ દેવા એક વાર ધાસો ધાસ લઇને મુકે, ત્યારખાદ આનંદમાં નિરાળા ધપણે વર્તતા પુન: એકાંતર થયે આ હારગ્રહણ થાય અને મક્યે સાત સ્તોક પૂર્ણ થયે ધાસો ધાસ શ્રહણ ચાલ્યા કરે છે. [૧૭૮]

अवतरण;—હવે ધાસોધાસ કાના ગણવા ? તે કહેવાની સાથે એ મનુષ્યના એક અહારાત્રિ ગત ધાસોધાસનું માન સવા એ ગાથાથી જણાવે છે.

आहिवाहिविमुक्कस्स, नीसासूसास एगगो। पाण सत्तइमो थोवो, सोवि सत्तगुणो छवो॥१७९॥ छवसत्तहत्तरीए, होइ मुहूत्तो इमिम ऊसासा। सगतीससयतिहुत्तर, तीसगुणा ते अहोरत्ते॥१८०॥ छक्खं तेरससहस्सा, नउअसयं-१८०३

સંસ્કૃત છાયાઃ—

आधिव्याधिविद्युक्तस्य निःश्वासीश्वास एककः । प्राणाः सप्त ईमे स्तोकः सोऽपि सप्तगुणो लवः ॥ १७९ ॥ लवसप्तसप्तत्या भवति द्वहुर्त्तः अस्मिन् ऊश्वासाः । सप्तत्रिंशच्छतानि त्रिसप्तस्युत्तराणि त्रिंशद्वुणितास्ते अहोरात्रे ॥ १८० ॥ लक्षं त्रयोदश सहस्राणि नवत्यधिकं शतम् ॥ [११३१९०]

શાબ્દાર્થ':---

आहि-आधि वाहि-व्याधि विमुक्कस्स-विभुक्तने।

नीसात्तास-निश्वास-9श्वास एगगो-कोड कोड लवससहस्तरीए-अव सत्योतेरै मृह्तं अह्त हमिम-कोभां कसारा=धासे धास मण-भाष् रत्त हमो-सात कोवा योवो-स्तोक्ष स्तुगुणो-सात् शुब्रे।

लवो-६व सम्वीसस्यतिह्सर=साङ्गीशसा तहें। तह

गायार्थ-विशेषार्थवत्, ॥ १८०५ ॥

॥ संक्षिप्त कालमान-श्वासोश्वास संख्यायन्त्रम् ॥

गणत्री	जवाब	जवाबनी भ्वासोभ्यास संख्या
આધિ-વ્યાધિથી મુક્ત માણુસના એક નિ:શ્વાસ–ઉ ^ર છ્વાસે	૧ પ્રાણ	૧૧લાસાજ્યાસ
તેવા સાત પ્રાણે	૧ સ્તોક	તેના ૭ ધાસોધાસ
ંત્વા સાતસ્તોકે	૧ લવ	તેના ૪૯ ધાસાધાસ
तेवा सत्त्ये।त्तेर खवे	૧ મુહૂર્ત્ત	તેના ૩૭૭૩ ધા૦
તેવા ત્રીશ સહૂત્તેં	૧ અહારાત્ર	તેના ૧૧૩૧૯૩ શાસ૦
તેવા પંદર અહારાત્રે	૧ પક્ષ	તેના ૧૬૯૭૮૫૦ ધાસ
તેવા એ પક્ષે	૧ માસ	तेना उउस्प७०० धा०
તેવા ભાર માસે	૧ વર્ષ	80085800
તેવા અ સંખ્ય વધે [©]	૧ પલ્યોાપમ	અસ'ખ્ય
તેવા દસ કાેડાકાેડી પલ્યાે૦	૧ સાગરાપમ	અસંખ્યગુણ
તેવા દસ કાેડાકાેડી સાગરાે૦	૧ ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી	27
તંવી ઉત્સ૦ અવસર્પિ૦	૧ કાળચક	,
અનન્તા કાળચકે	૧ પુક્રગક્ષપરાવત [¢]	39

विशेषार्थ: — આધિ તે ³⁶મનની પીડા, વ્યાધિ તે શરીરની પીડા તે વડે વિમુક્ત, વધુમાં ' a' વિશેષણથી ચિન્તા, શ્રમ-ખેદ રહિત સુખી એવા સમર્થ યુવાન પુરૂષના એક એક નિશ્વાસ (ધાસ ળહાર કાઢવા)

કલ્ આતું વધુ સ્વરૂપ આજ મ્રન્થના પૃષ્ઠ ૨૫−૨૬-૨૭ માં આપવામાં આવે~~લ~~ છે.

પૂર્વ ક જે ઉદ્યાસ (ધાસ લેવા તે) એટલે બન્ને મળીને એક ધાસોધાસ માથ તે એક પ્રાહ્યુ તરીકે એાળખાય છે, આ સાત પ્રાહ્યુ (અથવા ધાસોધાસે) એક સ્તોક થાય, એવા સાત સ્તોકે (૪૯ ધાસો૦) એક લવ થાય. એવા સત્યોતેર લવે એક મુહૂર્ત્ત (એ ઘડી-૪૮ મિનીટ) થાય, (આ એક મુહૂર્ત્ત માં પ્રાથ્તો કરે ગાયાનુસારે ૧૬૭૭૭૨૧૬ માવલીકાઓ થાય છે.)

એ પ્રમાણે સત્યાતિર લવમાં ૩૭૭૩ ઊધાસ સંખ્યા આવે જે એક મુહૂર્ત્તની આવી કહેવાય. એક અહારાત્રની સંખ્યા લાવવા અહારાત્રના ત્રીશ મુહૂર્તે ગુણુ-વાથી [૩૭૭૩×૩૦] ૧૧૩૧૯૦ એટલે ઊધાસ સંખ્યા એક અહારાત્રની આવી.

વધુમાં એક માસની કાઢવા આવેલ સંખ્યાને ત્રીશ અહારાત્રે ગુણુવાથી 33૯૫૭૦૦ ની સંખ્યા આવે. એક વર્ષની લાવવા વર્ષના ખાર માસે ગુણુવાથી ૪૦૭૪૮૪૦૦ ની સંખ્યા આવે. સા વર્ષની લાવવા સાએ ગુણુતાં ૪૦૭૪૮૪૦૦૦ ની સંખ્યા આવે, એ પ્રમાણે વર્ષ હજારે-લક્ષે-કાેડીએ ઊધાસ સંખ્યા કાઢવી.

अवतरणः—મનુષ્યાશ્રયી શ્વાસોશ્વાસનું પ્રમાણ દર્શાવી હવે તે કથન વૈમાનિક દેવોમાં સીધા અને સાદા (સાગરાપમની સંખ્યાના) ઉપાયદ્વારા ઘટાવે છે.

—अयरसंखया देवे। पक्खेहिं ऊसासो, वाससहस्सेहिं आहारो॥ १८१॥ संस्कृत छायाः—

(यावत्) अतरसंख्या देवेषु (तावत्) पक्षेरूश्वासः वाससहस्रेराहारः ॥१८१॥

શબ્દાથ':—

अयरसंखया-सागरे।पभनी संभ्यावडे देवे-देवमां पक्सेहि-तेटसा पक्षवडे ऊसासो-अ^२थ्वास वाससहस्सेहिं-तेटला ढळार वर्ष आहारो-आढार

गायार्थ:— વિશેષાર્થ મુજળ. ॥ ૧૮૧ ॥

विशेषार्थ: —અયર એટલે સાગરાયમ તેની સંખ્યાવઉ દેવમાં ઉચ્છ્વાસ-ભાહારનું નિયમન કરે છે, એટલે વૈંગ્ નિકાયમાં જે દેવોનું જેટલા સાગરાયમની સંખ્યાએ આયુષ્ય હાય તેટલી પક્ષ સંખ્યાએ ઉધાસ ગ્રહણ, તેટલા હજાર વર્ષની સંખ્યાએ આહાર ગ્રહણ સમજ લેવું. અર્થાત જે દેવોનું એક સાગરાપમનું આયુષ્ય હાય તેઓને એકજ પશે ભ્રુષ્ટ્વાસ મહણ અને એકજ હજાર વર્ષે આહાર અભિલાય, છે સાગ-રાયમવાળાને છે પશે ભ્રિધાસ શ્રહણ અને છે હજાર વર્ષે આહાર અભિલાયા, યાવળ અનુત્તરે તેત્રીસ સાગરાપમની સ્થિતિ હોવાથી 33 પશે ભ્રિધાસ શ્રહણ અને 33 હજાર વર્ષે એકજવાર આહારની અભિલાયા થાય છે, અને તે મનાજ્ઞ આહાર પુદ્દગલા વહે તુમ ભાવને પામે છે. 11 ૧૮૧ 11

अवतरणः—तेજ वात મध्यम આયુષી हेवा माटे ખાકીની નિકાયમાં ઘટાવે છે.

दसवाससहस्सुवरिं, समयाई जाव सागरं ऊणं। दिवसमुहृत्तपुहुत्ता, आहारूसास सेसाणं॥ १८२॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

दश्चवर्षसहस्रोपरि समयादि यावत् सागरमृनम् । दिवस-ग्रहुर्त्तपृथक्त्वादाहारीश्वासौ शेषाणाम् ॥ १८२ ॥

શબ્દાર્થઃ—સુગમ છે.

गाथार्थः-विशेषार्थं वत् ॥ १८२ ॥

विशेषार्थ:—શેષદેવોમાં જેઓનું દશહજારવર્ષથી માંડી એક બે ત્રણ સંખ્ય અસંખ્ય સમય આવલિકા મુહૂર્ત્ત, દિવસ, માસ, સંવત્સર, યુગ, એક, બે, ત્રણ ઇત્યાદિ વૃદ્ધિએ એક સાગરાપમમાં કંઇક ન્યૂન આયુષ્ય સુધીના સઘળાએ દેવોને ^{૪૦} દિવસ પૃથક્ત્વે (બેથી માંડી નવ દિવસ ગયે) આહાર અને મુહૂર્ત્ત પૃથક્ત્વે શ્વાસાશ્વાસ શ્રહણ સમજવું અને પૂર્ણ (એક) સાગરાપમવાળાને માટે તો ગઇ ગાથામાં જણાવેલ છે.

અહિં દિવસ-મુહૂર્ત્ત પૃથક્તવ એ આગમરૂઢ સાંકેતિક શબ્દ છે તેથી પૃથ-કત્વ શબ્દમાં એ થી નવ સુધીની સંખ્યાના સમાવેશ થાય છે. ાા ૧૮૨ ા

૪૦ અહિં આ દશ હળતર વર્ષ ઉપર એક દિવસ માસ કે વર્ષાદિક આયુષ્યવાળા દેવને વિષે કંઇ તુર્તજ પૃથકૃત્વપાલું પ્રાપ્ત થઇ જાય છે તેમ હાતું નથી પાસ ક્રમશઃ વધતું વધતું પલ્યાપમાદિક સ્થિતિએ પહોંચતાં પૃથકૃત્વપાલું પ્રાપ્ત થાય છે.

। चतुनिकावे प्रति सागरोपनी दृद्धिए शासीश्वास आहार अंतरमानयन्त्रम् ॥

देवकोकनाम	भायुष्यमान	श्वाञ्माम	आहारमान	शेषनिकाये श्वा-बाहारमान
า สิเยษ์	૨ લાગરાપમ	૨ પક્ષે	ર હજાર વર્ષે	
રે ઇશાને	ર સાધિક સા૦	૨ પક્ષે	ર હજાર વધે	દશ હજાર વર્ષના
૩ સનત્કુમારે	૭ સાગરાપમ	૭ પક્ષ	ં હજા ર વધે ^દ	જઘન્ય આયુષ્યવાળા ભુવ૦
४ भार्छन्द्रे	૭ સાધિક સા૦	७ पक्ष	૭ હજાર વધે	વ્યન્તરાને એક અહો
પ પ્રાથાકલ્પે	૧૦ સાગરાપમ	૧૦ પક્ષ	૧૦ હજાર વધે ^ર	રાત્રિએ આઢારની ઇચ્છા
૬ લાંતકે	૧૪ સાગરાપમ	૧૪ પક્ષે	૧૪ હજારવર્ષે	થાય અને સાત સ્તોકે
૭ શુક્રકલ્વે	૧૭ સાગરાેપમ	૧૭ પક્ષે	૧૭ હજા રવધે	એક ધાસાધાસ લે છે.
८ सहस्रारे	૧૮ સાગરાપમ	૧૮ પક્ષ	૧૮ હજાર વર્ષે [¢]	દશ હજાર વર્ષથી આ
૯ આનતે	૧૯ સાગરાપમ	૧૯ પક્ષ	૧ ૯ હજાર વર્ષે	ગળ સમયાદિકની વૃદ્ધિએ
૧૦ પ્રાણતે	૨૦ સાગરાપમ	૨૦ પક્ષ	૨૦ હજાર વર્ષે	અધિક વધતાં ચાવત્ સાગ-
૧૧ આરણે	ર૧ સાગરાપમ	ર૧ પક્ષે	ર૧ હજાર વર્ષે	રાૈપમમાં કિંચિત્ ન્યૂન
૧૨ અચ્યુતે	રર સાગરાપમ	રર પક્ષે	રર હજારવર્ષે	આયુષ્ય રહે ત્યાં સુધીના
૧ સુદર્શન શ્રેવે૦	ર૩ સાગરાપમ	ર૩ પક્ષે	ર૩ હજાર વર્ષે ^લ	મધ્યામાયુષી દેવાને દિવસ
ર સુપ્રતિબહે	ર૪ સાગરાેપમ	૨૪ પક્ષે	ર૪ હજાર વર્ષે ^લ	પૃથક્ત્વે આહાર અને
I .	રપ સાગરાપમ	રપ પક્ષે	રપ હજાર વર્ષે ^ડ	મુહૂર્ત્ત પૃથક્તવે શ્વાસા-
	ર૬ સાગરાપમ	રદ પક્ષે	२६ ७०० वर्ष	વ્યવાસ નું ગહણ હાય.
૫ સુવિશાલે	ર૭ સાગરાેેેેમ	ર૭ પક્ષે	२७ ७कार वर्षे	પૃણું એક સાગરા-
૬ સુમનસે	ર૮ સાગરાેપમ	ર૮ પક્ષે	ર૮ હજાર વધે ^દ	પમાયુષી દેવાને એક હજાર
	ર૯ સાગરાપમ	ર૯ પક્ષે	ર૯ હજાર વધે ^દ	વર્ષે આહાર ઇચ્છા અને
	૩૦ સાગરાપમ	૩૦ પક્ષે	૩૦ હજાર વર્ષે ^લ	એક પક્ષે ધાસાધાસ હાય.
	3૧ સાગરાપમ	૩૧ પક્ષે ર	ક૧ હજાર વધે ^૧	जयारे साधि क सागरे।पम
	33 સાગરાપમ	33 પદ્ધ િ	33 હજાર વર્ષે	વાળા દેવા માટે તેથી
	3 3 સાગરાપમ			કિચિત્ અધિકકાલ વિચારી
૩ જયંતે	૩૩ સાગરાેપમ	૩૩ પક્ષે	33 હજાર વધે ^લ	લે વા.
૪ અપરાજિતે	૩૩ સાગરાેપમ	૩૩ પક્ષે	33 હજાર વર્ષે ^ડ	
૫ સર્વાર્થ સિદ્ધે	૩૩ સાગરાપમ	3 3 પક્ષે ર	33 હજાર વર્ષે	

अवतरण:—પૂર્વે ૧૭૯-૮૦ મી ગાયામાં 'શાસાશાસ 'ની વ્યાખ્યા કરી હતી પરંતુ આહારની વ્યાખ્યા કરી ન હતી હવે તે 'આહાર ' શું વસ્તુ છે ? કેટલા પ્રકારે છે ? તે કહે છે.

सरिरेणोयाआहारो, तयाइफासेण लोमआहारो। पक्लेवाहारो पुण, कावलिओ होइ नायव्वो॥ १८३॥

સંસ્કૃતઃ—

श्वरीरेणोजआहारः त्वचादिस्पर्श्वेण लोमाहारः प्रश्वेपाहारः पुनः कावलिको भवति ज्ञातन्यः ॥ १८३॥

શબ્દાર્થ':--

सरिरेण=शरीरथी ओयाहार=भेशकाद्धार तयाइफासेण=त्यचाना स्पर्शावडे लोमआहारो≕देशम आद्धार पक्खेवाहारो=प्रश्लेपाद्धार पुण=वणी कावलिओ=डेादीयाइप नायव्वो=लाखुवे।

गायार्थ:—શરીરથી લેવાતા તે એાજહાર, ત્વચાના સ્પર્શદ્વારા લેવાતા તે લામાહાર અને કાલીયારૂપ બ્રહ્ય કરાતા આહાર તે પ્રક્ષેપાહાર જાયવા. ૧૮૩

विशेषार्थ: -- औदारिક-વૈક्રिયादि આહાર યાગ્ય પુદ્દગલા છવ अહણુ કરે ते આહાર કહેવાય.

ओजाहारः—એટલે ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે કામ છુ શરીરવહે લેવાતા દેહ યાગ્ય પુદ્દગલાના આહાર તે.

અહીંયા શરીરશબ્દે તેજસ-કાર્મણ શરીરનું ગહણ કરવું, એટલે જવ જયારે પૂર્વભવના ઓદારિકાિદ શરીરના આયુષ્યક્ષયે ત્યાગ કરીને વિગ્રહગતિ-વહે તેજસ-કાર્મણ કાયયાગરૂપે જ્યાં ઉત્પન્ન થવાનું હાય ત્યાં ઉત્પત્તિ પ્રદેશમાં આવીને પ્રથમસમયેજ ત્યાં રહેલા એદારિક-વૈક્રિય શરીરાદિ પ્રાયાગ્ય પુદ્દગલાને ગ્રહણ કરે તે. વળી પ્રથમ સમયથી આહાર-શરીરાદિક સર્વ પર્યાપ્તિના આરંભ થએલા હાવાથી બીજા સમયમાં અમુક અંશે છવ એદારિકાદિ શરીર-પણ પ્રાપ્ત કરતા હાવાથી બીજા સમયથી જયાંસુધી બીજી શરીરપર્યાપ્તિની નિષ્પત્તિ ન થાય ત્યાંસુધીમાં જવ ઐદારિકાદિ મિશ્ર (તેજસ-કાર્મણસહ ઐદારિક) કાયયાગવડે જવ જે પુદ્દગલાહારનું શ્રહણ કરે તે સર્વ ઓક્સાના માં આવી. આ આ આ તે કાર્યા માં આ આ વાલ કહેતા હાવાથી એક અંતર્સ હૂર્ત કાળના છે. ત્વચા-ચામડીના છિદ્ર દ્વારા શ્રહણ થતા આહાર તે લામાહાર, તે શરીરપર્યાપ્તિ ખાદ (અથવા સ્વયાગ્ય ૫૦ ખાદ) યાવજીવ હાઇ શકે છે. શ્રી પાહાર-તે કાલીયારૂપ આપણે ખાઇએ છીએ તે સ્વયાગ્ય પર્યાપ્તિ ખાદ હાઇ શકે છે.

अवतरण:—ते ત્રણ પ્રકારના કયા આહાર પૈકી કરોા આહાર કંઇ અવસ્થામાં હાય ? તે કહે છે.

ओयाहारा सबे, अपजत्त पजत लोमआहारो । सुरानिरयइगिंदि विणा, सेस भवत्था सपक्लेवा ॥१८४॥

સંસ્કૃતઃ---

ओजआहाराः सर्वे अपर्याप्ताः पर्याप्तानां लोमाहारः सुर-नारकैकेन्द्रियैविंना शेषा भवस्था सप्रक्षेपाः ॥ १८४॥

શબ્દાથ :---

सब्वे-सर्वे अपजत्त-अपर्थाप्ता पजत्त-पर्थाप्ता सुर्रात्रयइगिंदिविणा-सुर-नरक्ष-अकेंद्रिय विणा-विना सेस-शेष भवत्या-अवनी अंडर स्थित थ्येक्षा सवक्खेवा-प्रश्लेपाक्षारी

गाथार्थ: — ખપર્ચાપ્તાવસ્થામાં સર્વ જીવા ભાજાહારી હોય, પર્ચાપ્તાવસ્થામાં લોમાહારી હોય, દેવતા, નારકી અને એકેન્દ્રિય વિના શેષ ભવમાં સ્થિત थએલા સર્વજીવા પ્રક્ષેપાહારી હોય છે. ॥ १४८ ॥

विशेषार्थ:--'એ।જ' એટલે ઉત્પત્તિ પ્રદેશમાં સ્વશરીર યેાગ્ય પુદ્દગલાના રહેલા સમુદાય, અથવા તૈજસ શરીર તે વડે આહાર છે જેના તે એાજ-આહાર કહેવાય.

આ એાજહાર એકે દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિયસુધીના સર્વ**ઇવાને** ^{૪૧}અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં હાય છે, અહીં અપર્યાપ્ત શબ્દથી શરીર પર્યાપ્તિપૂર્ણ થઇ

૪૧ પર્યાપ્તિનું વધુ વર્જુન અંતે આવવાનું છે તથાપિ સામાન્યતઃ પર્યાપ્તિ એટલે જીવની આહારાદિક પુદ્દગલાને ગ્રહ્યુ કરી શરીર વિગેરે પણ પરિણમાવવાની શક્તિ.

અન પર્યાપ્તિ આહાર-શરીર-ઇન્દ્રિય, ધારો ધાસ, ભાષા, મન એ છ પ્રકારની છે દરેક જુવા પૂર્વ ભવમાં પર્યાપ્તિનામકર્મના ઉદયથી યથાયોગ્ય પર્યાપ્તિનું નિયમન કરીને પૂર્વ શરીરને ન હોય ત્યાં સુધીનું અપર્યાપ્તપાલું લેવું, પરંતુ આહારપર્યાપ્તિએ અપર્યાપ્ત ન લેવું, કારણુ કે તે આહારપર્યાપ્તિ (એક સમયરૂપ છે અને તે) પ્લેલાની અપર્યાપ્ત અવસ્થા તે અનાહારક છે કારણુ કે તે સમયે જીવ વિશ્વહગતિમાં (પણુ) હાય છે, વળી સ્વયાગ્ય સર્વપર્યાપ્તિ એ અપર્યાપ્ત (અપૂર્ણ) પણું પણું ન લેવું કારણુ કે શરીરપર્યાપ્તિ આદ જીવ કિચિત્ અંગાપાંગ યુક્ત અને સ્પર્શેન્દ્રિયની, શક્તિવાળા યએલા હોવાથી તેને લામાહારનું બ્રહણુ હોય છે માટે સર્વ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થતાં સુધી એ આહાર હાય એવું જે કથન તે અયુક્ત છે.

લામાહાર શરીરપર્ધામિ પૂર્ણ થતાં લામાહાર ગ્રહ્યુ યાગ્ય અમુક અંશ ઇન્દ્રિય શક્તિ ખીલી હાય છે તેથી તે શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત ગણાવી અવસ્થામાં નિશ્ચે જીવાને લામાહારનું ગ્રહ્યુ (જાયુતાં-અજાયુતાં) હાય છે, આ આહાર પર્યાપ્ત અવસ્થામાં થતા હાવાથી યાવજ્જવપર્યન્ત સતત હાઇ શકે છે.

વળી આ લામાહાર (રામાહાર) શરીર પર્યાપિએ પર્યાપ્તા અને મતાન્તરે સ્વયાગ્ય સર્વપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તા એકેન્દ્રિય, નારક તથા દેવા સર્વને હાય છે, આકીના શરીરપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તા, સ્વયાગ્ય સર્વપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તા સર્વજીવા લામાહારી તથા પ્રક્ષેપાહારી અન્તે હાય છે. એમાં લામાહાર સતત ચાલુ હાય અને પ્રક્ષેપાહાર કદાચિત હાય અથવા ન પણ હાય (એટલે પ્રક્ષેપાહારના શ્રહણ કાલ પણ લામાહારવત્ છે.)

અહીં આ દ્વામાહાર પર્યાપ્તાવસ્થામાં સઘળાએ છવાને યાવજ્છવ પર્યન્ત સમયે સમયે ચાલુ જ હાય, જો એક પણ આહાર સતત ન હાય તા છવને સમયે સમયે આહારી કહ્યા તે ન રહે અને તેથી મધ્યે મધ્યે અનાહારકપણું આવી જાય તા મહાન્ વ્યાઘાત થાય.

રાંકા—કાઇને શંકા થાય કે દેવ—નારકાદિકને સમયે સમયે લામાહારી કહ્યા તા દેવાદિકના અહારનું જેવિશિષ્ટ અન્તર પૂર્વે રાખવામાં આવ્યું છે તે કેમ ઘટશે ?

છોડી જ્યારે ઉત્પત્તિ પ્રદેશમાં આવે કે ત્યાં તુર્તજ આહારના પુદ્દુગલા પ્રહણ કરી આહારપર્યાપ્તિને પૂર્ણ કરે, ત્યારબાદ અંગાપાંગરૂપ શરીરના પિંડનું નિયમન કરવા શરીર પર્યાપ્તિ, ત્યારબાદ ક્રમશઃ છએ પર્યાપ્તિ–શક્તિને પ્રાપ્ત કરે એટલે તે પર્યાપ્ત થયા કહેવ ય, આ કાર્ય તેને ઉત્પન્ન થયા બાદ એક આંતર્સ દૂર્તમાં જ કરવાનું હોય છે, દરેક જીવો છએ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરેજ એવું હોતું નથી. એકન્દ્રિયાદિકને ૪-૫-૬ યથાયોગ્ય હોય છે. અપર્યાપ્ત જીવામાં પણ દરેક જીવને આહાર, શરીર અને ઇન્દ્રિય એ ત્રણ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરવીજ પડે છે.

પ્રથમની આહારપર્યાપ્તિ એક સમયની છે બાકીની નાના-માટા અંતમુ૦ પ્રમાણની છે. ત્રણ પર્યાપ્તિ સુધીની અમવા સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિપૂર્ણ થયા પ્દેલાંની જીવની બધી અપર્યાપ્તાન્વસ્થા ગણાય છે અને પૂર્ણ થયાબાદ જ પર્યાપ્ત થયો કહેવાય છે.

સમાધાન મને ભક્ષી દેવાના સતત જે લામાહાર તે સામાન્ય અનાભાગપણ જાણવા, જયારે તેઓને જે અમુક દિવસ કે પક્ષાન્તિક આહાર તે વિશિષ્ટ અને આભાગ (ઇવ્છા) પૂર્વક જાણવા (જે આવતી ગાયામાં જ કહે-વાશે). દેવા મહાન પુરુપાદયથી મનથી કલ્પિત સ્વશરીર પુષ્ટિજનક ઇષ્ટ આહારના શુભ પુદ્દગલાનું સમય સ્પશેન્દ્રિય, કાયાથી ચહ્યુ કરી શરીરપણ પરિશુમાવે છે. જયારે નારકાને તેવીજ રીતે પણ મહાપાપના ઉદયથી અશુભ પુદ્દગલાનું ચહ્યુ હાય છે. આ પ્રમાણે એકેન્દ્રિયાદિકને વિષે આભાગ-અનાભાગપણ સામાન્ય તથા વિશિષ્ટ આહાર ચહ્યુ વિચારી લેવું. આ પ્રમાણે દેવ-નારક-એકેન્દ્રિયા પ્રશેપાહારી હોતા નથી.

પક્ષે પાહાર-દેવ-નારકી-એકેન્દ્રિ જીવિના બેઇન્દ્રિય-તેઇન્દ્રિય-ચઉરીંન્દ્રિય -પંચેન્દ્રિય તિર્થ ગ્ન-મનુષ્ય સર્વ જીવાને ઇચ્છા થતાં પ્રક્ષેપાહાર (કવલ) નું શ્રહ્યુ હાઇ શકે છે, આ નિયમ નિશ્ચે ન સમજવા પરંતુ કદાચિત્ હાય કદાચિત ન પણ હાય. એમ સંભાવના સમજવી જે સ્પષ્ટ જણાય છે. કારણુકે સર્વદા પ્રક્ષેપાહાર ચાલુ હાય એમ હાતુંજ નથી. [૧૮૪]

अवतरण:-હવે આહારને ગ્રહણ કરતા જીવા કઇ કઇ જાતના આ**હારને** કયા કયા જીવા ગ્રહણ યાગ્ય છે ? તે કહે છે;—

सचित्ताचित्तोभय-रूवो आहार सव्वतिरियाणं। सव्वनराणं च तहा, सुरनेरइयाण अचित्तो॥ १८५॥

સંસ્કૃત છાયા—

सचित्ताऽचित्तोभयरूप आहारः सर्व्वतिरश्चाम् । सर्वनराणाश्च तथा सुरनारकाणामचित्तः ॥ १८५ ॥

શખદાર્થ:--

सचित्ताचित्तोभयरूपो≃सिंચत्त, अयित्त अने ઉભय३५ (सिंચित्तायित्त)

आहार=आ&।२ अचित्तो=અચિત્ત

गायार्थ:—સચિત્ત, અચિત્ત અને સચિત્તાચિત્ત (મિશ્ર) એમ ત્રણ પ્રકારના આહાર છે, એમાં સર્વતિયે ચા, તથા સર્વમનુષ્યાને ત્રણે પ્રકારના આહાર હોય છે અને દેવતા તથા નારકીને અચિત્ત આહાર હોય છે. ॥ ૧૮૫॥

विशेषार्थ: — आढार त्रष्णु प्रकारने। छे, स्थित्त, अथित्त, स्थिताथित,

એમાં સચિત્ત તે સચૈતન (જવયું કત) આહાર, અચિત્ત—અચૈતન (જીવરહિત) સચિત્તાચિત્ત તે–(જીવરહિત અને સહિત) ^{૪૨}મિશ્રઆહાર

એકે દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિય સુધીના સર્વજાતિના તિર્વ ચા તથા સર્વ મનુષ્યાને ઉક્ત ત્રણે પ્રકારના આહાર હાય છે. એટલે કદાચિત તેઓ અચિત્ત, કદાચિત્ સચિત્તાચિત્ત આહારને વાપરે છે. પરંતુ દેવા અને નારકા જે આહારના પુદ્દગલા લે છે તે સર્વદા અચિત્ત હાય છે.

अवतरण:—હવે ते ते अवस्थामां अહण કરાતા જે જે આહાર ते ६रे४ न ખતે જાણતાં કે અજાણતાં હાઇ શકે છે કે શું? તે કહે છે.

आभोगाऽणाभोगा, सबेसिं होइ लोमआहारो। निरयाणं अमणुक्रो, परिणमइ सुराण समणुण्णो॥१८६॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

आभोगोऽनाभोगः, सर्वेषां भवति लोमाहारः । नारकाणाममनोज्ञः, परिणमते सराणां समनोज्ञः ॥ १८६ ॥

શબ્દાથ':—

आभोग-काखुतां-धराहापूर्व ५ अणाभोग-अकाखुतां सन्वेसि-सर्व ने अमणुजो-અभने।ज्ञ परिणम**र**-પરि**ણુમે** છે समणुण्णो–सभने।ज्ञ-सु[°]द्दर

गायार्थ:— सर्व છવાને લામાહાર જાણતાં અથવા અજાણતાં પરિશ્વુમે છે, તેમાં નારકીને અમનાજ્ઞ (અપ્રિય) અને દેવાને સમનાજ્ઞ (પ્રિય) આહાર પરિશ્વામે છે. ॥ १८६ ॥

૪૨ એ ઉત્પત્તિસ્થાને પ્રથમ સમયે (મિશ્ર) સચિત્ત આહાર, કારણુંક તે સ્થાન જીવરૂપ છે તેયા સચેતનપહ્યું છે, તે સિવાય જીવોના જીવસુકત કલકલાદિક મધ માંસ માખણ વનસ્પત્યાદિક જે કંઇ વસ્તુના આહાર તે સચિત્ત, તેમાંથી અમુક કલકલાદિક વનસ્પતિક્રિવ્યા અમુક કાલે અમુકરીતે અચિત્ત થાય છે તે વખતે તેનું આહરણું તે અચિત્ત, અને જે કલકલાદિકમાં સચિત્તપહ્યું પૂર્ણ ગયું નથી એટલે સંપૂર્ણ અચિત્તપહ્યું થયું ન હોય અને વાપરવામાં આવે ત્યારે સચિત્તાચિત્ત આહાર વાપર્યા કહેવાય, અત્યાદિકરીતે સવ વિચારી લેવું.

વિશેષાર્થ:—જેમ વર્ષા ઋતુમાં શોતલ પુરૂગલાના શરીર સાથેના સ્પર્શથી સહજ રીતે બહુ મૂત્ર (પેસાબ) પ્રસવે, વળી ઊષ્ણુકાલમાં ઊષ્ણુ પરસેવા સહજ બહાર નીકળે તેમ સર્વ જીવાને અપર્થાપ્ત અવસ્થામાં તો ઐાલાહાર તેમજ લામાહાર અનાભાગે—અલાભુપણું પરિણુમે છે, કારણુંકે મન:પર્યાપ્તિ છપર્યાપ્તિમાં છેલ્લી છે અને એ પૃર્ણુ ન થાય ત્યાંસુધી અપર્યાપ્તાવસ્થા ચાલુ છે એટલે મન:- શક્તિ (લાભુપણું) આવ્યું હોતું નથી, એથી ત્યાં ગ્રહણ કરાતા આહારતું અલાભુપણું હોય છે.

વળી એકેન્દ્રિયોને તથા સંમૂર્વિછમમનુષ્યોને યાવજજીવ પર્યન્ત મન[ે] (જાણપણું) હાતું નથી કારણકે તેઓને ચારજ પર્યાપ્તિ હાય છે તેથી અજ્ઞાન હાવાથી તેનું પણ આહારનું ગ્રહણ વસ્તુત: ^{૪૩}મનાભાગપણ સમજવું.

પર્યાપ્તાવસ્થામાં સર્વ જવાને લોમાહાર આભાગ-અનાભાગ ઉભયરીતે હાય છે એટલે જાણી જેઇને હવા લેવી, તૈલાદિક મદેન, તે અને શેષ કાળમાં સહજ લામછિદ્રદ્રારા શીતાષ્ણુ પુદ્દગલાનું ગ્રહ્યુ તે.

નારક જીવાના આહાર પ્રતિકુલ-અશુભ કર્મના ઉદયવશાત્ અમનાજ્ઞપ**ણે** (મનને દુ:ખદાઇ) પરિલુપે છે, જ્યારે દેવાને ^{૪૪}સુમનાજ્ઞપણે શુભ કર્માદયથી સ્વશરીર પૃષ્ટિજનકરૂપે પરિલુપે છે, એથીજ તેઓ તૃપ્તિપૂર્વક પરમસન્તોષને પામી જાય છે, (જ્યારે નારકા હમેશાં અતૃષ્તજ રહે છે) એથીજ દેવાને તે વખતે મનાભિક્ષ તરીકે એાળખાવેલા છે. પરંતુ ^{૪૫}નારકાને નહિં.

અને વળી એઇન્દ્રિયાદિકથી લઇ પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય સુધીના સર્વ છવાના પ્રક્ષેપાહાર આલાગ નિર્વર્તિત જ હાય છે. 11 ૧૮૬ 11

૪૩ એકિન્દ્રિયમાં વૃક્ષાદિકને કદાચિત્ કાર્પવાર સ્વેચ્છાપૂર્વ કવા આદિની દિશા તરક્ષ્ વધવું વિશેષ જોવાય છે પરંતુ તેઓ અહ્યલ્ય—અપટુ મનાદ્રવ્યની લબ્ધિવાળા પ્રાણીઓ ભાગને વિષે અશક્ત હોવાથી વસ્તુનઃ તે અનાભાગ આહારી છે.

૪૪ સુમનોત્રપણે મહણ કરાતા આહાર પુદ્ધગલાને સર્વ દેવામાં માત્ર એક અનુત્તર-વાસી દેવાજ વિશુદ્ધ અવધિત્રાનરૂપી ચક્ષુદ્ધારા જાણી અને જોઇ શકે છે.

૪૫ કારણુક લલે નારકાને આહાર મહણ લામાહારરૂપ છે તથાપિ તે પ્રતિકુલ કર્મા-દયથી તેવી શક્તિના અભાવે હાનિકારક દુ:ખદાયક અસન્તાષકારક પુદ્દગલાનાં પરિભુપ્રનરૂપ હોવાયી એ સાચા મનોભક્ષી નથી. ॥ चतुरीतिस्थानेषु आहारक-अनाहारकव्यवस्था यन्त्रम् 🏋

तैमोकाळ	विद्यारसभा		(	3-8-A	असम्बंध र		अंदर्ग न्या अहर	क्रिंग्स			साहियात त	शबस्त्रभा	
अनाहारकसमय	વિશ્વહ ગતિને પામેલા જવા			डेनबी ससुइ-	श्रातमां		१४ मे शुख्रेशक्	શૈલશીકરણમાં			-	वर्तिता छवास	
आहार अंहर	सनताक्षारी		0	१ अ तभे		0	ર અહારાત્ર	0 (	3 અહારાત્ર	0	भूवे अहां छि	0	ુ આંતે સુ∙
Infixtives	ىس	ىي	سی	ص		ىي	س	سی	ص	سی	س	ب	بس
र्गमार	×	×	×	(Parl		×	g-J	×	ىي	×	ىي	×	س
क्षम	س	س	س	ىي		س	س	س	ىس	×	×	×	×
महीह	ىرو	ح	س	σ,		ىي	سی	ىي	ىس	ىي	سن	س	س
वाद्य	س	س	س	سی		س	سی	س	س	×	X	×	×
этэтрія г	×	×	×	ય સ્વભ-	वयथ न्त	×	ت	×	٠,	×	×	×	×
<u>ग्रा</u> मिक	×	१ स्थल- वपश्चेन्त	×	ہے۔		×	٠٠	×	 پ	×	 ئە	X	۳ ،
этитей	न शवत्त्व विश्व	×	،	×		۔ مہ		"	×	۔ تو		:	×
आतिनाम	१ अडेन्द्रिय अपर्यापतान	,, પર્યાપ્તાવસ્થામાં	र विश्वेन्द्रिय अपर्याप्ताने	, पर्याप्ताने		उ पंचि तिर्थेय स्पर्याप्तान	પર્યાપ્તાન	र पंथि मनुष्यभाषािताने	, पर्याप्तान	५ हेव अपर्याप्ताने,	, पर्याप्तान	ह नारक अपर्यापताने	,, પથમિતાને

अवतरणः-- पूर्वे हेवगति आश्रयी आहार मान क्र्बुं, हवे प्रस्तावे आडी રહેલી નરક, તિથ ચ, તથા મનુષ્યગતિ આશ્રયી આહારનું કાલમાન જણાવે છે.

तह विगलनारयाणं, अंतमुहूत्ता स होइ उक्कोसो। पंचिदितिरिनराणं, साहाविय छड्ठ अड्ठमओ ॥ १८७ ॥

સંસ્કૃત છાયા—

तथा विकलनारकाणां, अन्तर्भुहूर्त्तात्स भवति उत्कृष्टः। पञ्चेन्द्रिय-तिर्थक्नराणां, स्वाभाविकः पष्ठादष्टमात् ॥ १८७ ॥

શાબ્દાથ°:---

तह=तेभक विगल=विद्वेदिय उक्रोसा= ७८५५

| पंचिदितिरिनराणं=पंचिन्द्रिय तिथें थ, भनुष्यने साहाविय=સ્વાભાવિક જ્રદ=છઠ્ઠ બે દિવસે ઝદ્રमઐ=અષ્ટમ−ત્રણ દિવસે

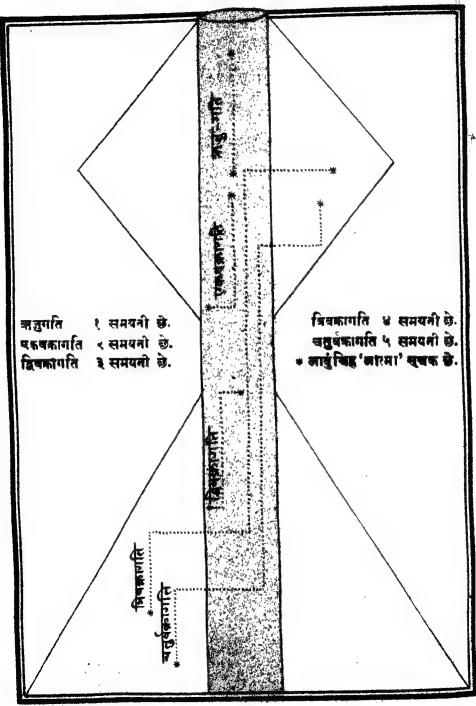
गायार्थ:--विशेषार्थवत् સુગમ છે ॥ ૧૮७ ॥

विशेषार्थ:-- अधिनद्र-तेधिनद्र-या शिनद्र से विष्ठ देनिद्र थ छवे। तथा नारहे। આહારના સતત અભિલાષી હેાવાથી તેંંએાને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મું હૂર્ત્તને આંતરે આંતરે વિશિષ્ટ આહારની ઇચ્છા થાય, (ખાંકી સામાન્ય આહાર તા જીવ માત્રને સમયે સમયે ચાલુ છે.) પંચેન્દ્રિયતિર્થ ચને સ્વાભાવિક^{૪૬} રીતે ઉ૦ છઠ્ઠ એટલે બે અહારાત્રિ (૪૮ કલાક) ને આંતરે આહારે આ થાય, भने पंचेन्द्रिय मनुष्यने त्रण् अहे।रात्रिने (७२ ४ सा है) अन्तरे आहारेव्छा થાય પરંતુ આ મનુષ્ય અને તિર્ધ ચા તે સૂષમસૂષમકાલે ભરત ઐરવત દેવકુરૂ ઉત્તરકુરૂ ફેંત્રાવર્તી ત્રહ્ પદ્યાપમાયુષી જાણવા.

અત્યારના સામાન્ય તિર્થ વમનુષ્યાને અંતમુહૂર્ત્ત અથવા અનિયતપણ પણ આહારાભિલાષ થાય, પરંતુ તપરાગાદિ ન હાય તા, કારણકે તપાદિ કારણે તા છ છમાસ સુધી આહાર ગ્રહણ હાતું નથી પૃથ્વીકાયાદિક એકેન્દ્રિયા સતતજ આહારા મિલાષી હાવાથી તેનું અંતર હાતું નથી જેથી ગ્રન્થકારે ગાથામાં વિવક્ષ્યું નથી. [૧૮૭]

૪૬ સ્વાભાવિકનો અર્થ સંત્રહણી ડીકાકારે 'તપ રાગાદિનું કારણ ન દ્વાય ત્યારે ' એમ કર્યો છે પરંતુ યુગલિક મનુષ્ય-તિય ચતે તેવા તપ કે રાગનું કારણ હાતું તા નથી. તા તેઓનું આ લખાણ કયા પ્રખલ કારણે હશે તે ત્રાની ગમ્ય.

चौद राजनी स्थापनापूर्वक आलेखेलुं कजु-वकागतिनुं चित्र.

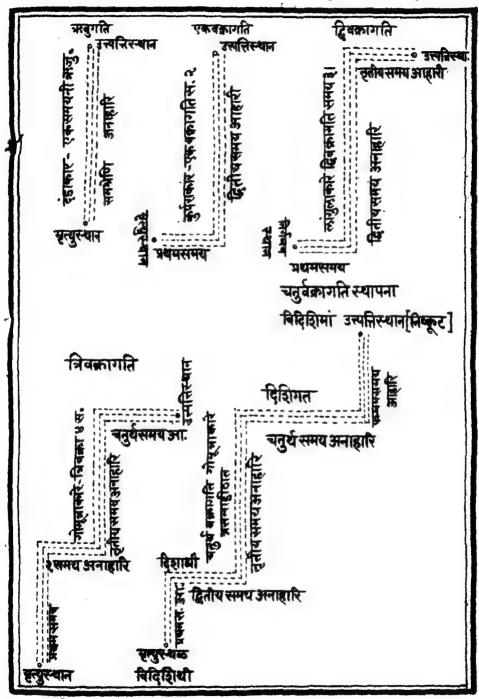
આનંદ પ્રેસ-ભાવનગર.

[माथा १८८, पृष्ठ ४१७]

वकागतिमां आहार-अनाहारदर्शक चित्र.

[स्पष्ट छे]

[माबा १८८, वृ. ४१७]

આનંક પ્રેસ-ભાવનગર.

अवतरण:—હવે અનાહારક છવા કયા? અને અનાહારકપણં ક્યા કયા છવાને ક્યારે ક્યારે હાય તે કહે છે—

विग्गहंगइमावन्ना,केविलणो समृहया अजोगी य । सिद्धा य अणाहारा, सेसा आहारगा जीवा ॥ १८८॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

विग्रहगतिमापनाः केवलिनस्सम्बद्धता अयोगिनश्च । सिद्धाश्च अनाहाराः श्वेषा आहारका जीवाः ॥ १८८ ॥

શખ્દાર્થ:---

विगाहगइं=िश्रह्भगतिभां आवजा=भावेका-प्राप्त थय्मेका केवलियो समूहया=डेवकी समुद्द्यातभां अजोगी=भयेश्री शुशुस्थानडभां सिद्धा=सिद्धी अणाहारा=अनाद्धारी आहारगा=आद्धारक जीवा=®वे।

गाथार्थ:—विशेषार्थ મુજબ. ॥ ૧૮૮ ॥

विशेषार्य:—વિવક્ષિત ભવનું આયુષ્ય પૃર્ણ થયે અન્યલવમાં ઉત્પન્ન થવાના છે પ્રકાર હોય છે. એક ઋડજુગતિ અને બીજો વિશ્વહગતિ (વક્કગતિ), વ્યવન (મૃત્યુ) સ્થાનથી ઉત્પત્તિસ્થાન પૂર્વ-પશ્ચિમ ઉત્તર દક્ષિણ ઊર્ષ્વ કે અધા એ છ દિશામાંથી કાઇ પણ એક દિશામાં હાય તો તો જીવ જે સ્થાને મૃત્યુ પામ્યો તે સ્થાનેથી ઉત્પત્તિસ્થાને એક સમયમાં જ પહોંચી જાય છે, તેને ઋડજુગતિ કહેવાય છે. પણ ઉત્પત્તિસ્થાન વિદિશામાં, ત્રસનાડી બહાર વિદિશામાં એમ આડુ અવળું હાય તો ઉત્પત્તિસ્થાને અપદ્માનો પાય સમય) પણ થાય છે. આવી રીતે વિદિશામાં ઉત્પન્ન થવાના પ્રકારને વિગ્રહગતિ કહેવામાં આવે છે, ઋજુગતિથી ઉત્પન્ન થનાર જીવને અનાહારકપણાનો પ્રસંગ આવતા જ નથી, કારણ કે ચાલુ ભવના છેલ્લા સમયે તે જવે આહાર શ્રહણ કર્યો છે અને અનન્તર સમયમાં ઉત્પત્તિ સ્થાને પહોંચી ત્યાં આહાર શ્રિહણ કર્યો છે અને અનન્તર સમયમાં ઉત્પત્તિ સ્થાને પહોંચી ત્યાં આહાર ક્ષેવાનો છે, પરંતુ વિગ્રહગતિથી ઉત્પન્ન થનારને વચ્ચે અનાહારકપણાને પહોંચી પ્રસંગ આહાર કર્યો છે, એટલી ચાલુભવમાંથી છુટ્યા ળાદ જ્યાં સુધી

ઉત્પત્તિસ્થાને ન પહેાંચે તે દરમ્યાન વચમાં જેટલા સમયા થાય તે સમયા અનાહારકપણાના હાય છે. તેવા અનાહારકપણાના સમયા એક એ ત્રણ અથવા કાંઇ વખતે ચાર પણ થઇ જાય છે. વળી આઠ સમયની કેવલી સમુદ્દદાત કાંઇ પ્રસંગે ત્રોજા ચાયા અને પાંચમા એ ત્રણ સમયે કેવલીઓ કેવલ કામ ણયાંગ યુક્ત હાવાથી ત્યાં અનાહારકપણ હાય છે.

અચાગી તે ચાદમેગુણસ્થાનક રહેલા છવા કે જેને પાંચ હ્રસ્વાક્ષર ઉચ્ચાર પ્રમાણ કાલ પૂર્ણ થયે શૈલેશી કરણ કરી સીધા માક્ષસ્થાને પહોંચવાતું છે. એઓને એ પાંચ હ્રસ્વાક્ષર પ્રમાણ જેટલા લધુઅતમું હ્તના શૈલેશી કર્ય શકાળ તે અનાહારક હાય છે.

સિલ્ફો—તે સકલ કર્મના ક્ષય કરી સિલ્પણ માક્ષસ્થાનમાં ઉત્પન્ન થએલા જીવા સાદિ અપર્યાવસિત સદાએ અદ્યાહારી હાય છે.

તે સિવાયના શેષ સર્વ જીવા સદાએ આહારી હાય છે, તેઓ કયારે પણ અનાહારી હાતા નથી, ઉક્ત સ્થિતિમાં આવે ત્યારે અનાહારી અને છે. (વિશ્વહગતિ સિવાયનું) અનાહારીપણું એ એકાન્ત સુખનું કારણુ છે. વધુ આહારીપણું કરણું કારણું છે માટે ભાવિકાએ અનાહારીપણું પ્રાપ્ત કરવા ઉદ્યમ કરવા. [૧૮૮]

अवतरणः— & वे हेवानी तथाविध अवभत्ययिक संपत्ति वर्ध्य छे.

केसिंडिमंसनहरोम-रुहिरवसचम्ममुत्तपुरिसेहिं। रिहआ निम्मलदेहा, सुगंधिनीस्सास गयलेवा ॥ १८९ ॥ अंतमुहुत्तेणं चिय, पज्जतातरुणपुरिससंकासा। सञ्वंगभूसणधरा, अजरा निरुआ समा देवा ॥ १९० ॥ अणिमिसनयणा मणक-ज्ञसाहणा पुष्कदामअमिलाणा। चउरंग्रलेण भूमिं, न छिबंति सुरा जिणा बिंति ॥ १९१ ॥

સંસ્કૃત છાયા:—

केञ्चास्थिमांसनखरोम-रुघिरवसाचर्ममृत्रपुरीषैः । रहिता निर्मेलदेहा, सुगन्धिनिःश्वासा गतलेपाः ॥ १८९ ॥ जन्तर्द्वहर्षेन चैव पर्याप्ता तरुणपुरूषसंकाशाः। सर्वाक्तभूषणधरा अवरा नीरुजाः समा देवाः ॥ १९० ॥ जनिमेषनयना मनःकार्यसाधनाः पुष्पदामाम्लानाः [अम्लानपुष्पदामानः] चतुरक्कुलेन भूमि न स्वृद्धन्ति जिना क्ष्यते ॥ १९१ ॥

શબ્દાર્થ':---

नेस=डेश अद्रि=अस्थि=&।ऽऽ। મંત્ર=માંસ नह=न भ रोम=३ वाटां रहिर=३(धि२ बस=ચરખી चम्म=ચામડી–ચમ मुत्त=भूत्र पुरिसेहिं≕विधा र**हिमा=**२&ित निम्मलदेश-निभ क्षद्वेद्धवाणा सुगंबनिस्सास=भूगंधी नि:धासवाणा गयलेबा=अत्रद्धे पा अतमुहुत्तेणं≃अ तरभु द्वतभां चिय=निश्रे

पजसा=पर्यासा
तहणपुरिसंकासा=तइख् पुरुष सरभा
सन्नंगभूसणधरा=सर्वां शे लूषध्ने धारध्य
धरनारा
अजरा=करावस्था रिक्त
निरुषा=रेश रिक्त
समा=सभयतुरका संस्थानवाणा
अणिमसनयणा=अनिभेष नथनवाणा
मणकजसाहणा—भनथी धार्थ साधनारा
पुष्पदामअमिलाणा—अन्दान बांकी पुष्पभाणवाणा
चउरंगुलेण—थार अंशुद्धवर्ड
भूमि—स्भिने
न स्वितंत—स्पर्शता नथी
जिणा—िर्नेश्वरे।

गायार्थ:---विशेषार्थं वत् ॥ १८६-१८१ ॥

विशेषार्थ:—સલળાએ દેવા પૂર્વભવમાં સંચિતકરેલા શુભકમેદિયના પ્રભાવથી હંમેશા શરીરની આકૃતિમાં ઘણાજ સુંદર, શરીર-મસ્તક ઉપર કેશ, હાડશરીર, માંસ, નખ, ર્વાટા, રૂધિર, ચરખી, ચામડી, મૂત્ર, વિષ્ટા (ઝાંડા) (સ્નાયુ) એટલી વસ્તુઓથી રહિત તેઓનાં શરીરા હાય છે, આવી કલુપિતવસ્તુથી સર્વથા રહિત હાવાથી તેઓ નિર્મલદેહવાળા—ઉજવલ શરીરી પુદ્દમલાને ધારછ કરનારા, કપ્ર કસ્તુરી આદિ વિશિષ્ટ સુગંધી દ્રવ્યાથી યુક્ત સુગંધી શાસાસવાળા, જાત્યવંત સુવર્ણની જેમ મયા છે લેપ જેને એવા, રજ પ્રશ્વેદાદિ ઉપલેપરહિત હાય છે (પ્રવાલવત્ રક્તઅધરવાળા, ચંદ્ર જેવા

बिंति-भारी छे

ઉજ્વલ वैश्विभावि हांतवाणा है। ये छे वैश्विभावि विशेषण् आपवानुं हारण् के छे हे हेश-नणाहिनं अस्तित्व औहारिहकावि छे ज्यारे हेवा ते। वैश्विभारीरीज है।वाथी ते वस्तु स्वाभाविक रीते ते। होती नथी परंतु कहर पडे ते। उत्तरवैश्विय तरीहे हेश नणाहि सर्व स्वइप हरी शहे छे.)

આથી દેવાનું શરીર અત્યન્ત સ્વશ્છ-તેઓમય-દરોદિશાને અત્યન્ત પ્રકાશિત કરનારું, કેવળ સર્વોત્તમ વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શથી ઉત્પન્ન થએલા શુભ વૈક્રિય પુદ્દગલાના સમૂહથી ખનેલું સાભાગ્યાદિ શુણાપેત હાય છે. [૧૮૯]

[દેવા—દેવીઓ દેવશચ્યામાં ઉત્પન્ન થતા હોવાથી તેઓને મનુષ્યાદિવસ્ યોનિમાં ઉત્પન્ન થવાનું કે ગર્ભદુ:ખને સહન કરવાનું ઇત્યાદિ કંઇ પણ હોતું નથી, પરંતુ ઉત્પન્ન થવાના સ્થાને દેવદ્રષ્યવસ્તથી આચ્છાદિત વિવૃત્તયોનિરૂપ એક દેવશચ્યા હોય છે. દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવ પૂર્વના મહાન્ પુષ્યોદયથી એક ક્ષણવારમાં ઉપપાતસભાને વિષે દેવદ્રષ્યવસ્તની નીચે શચ્યા ઉપર અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગે ઉત્પન્ન થાય છે, ઉત્પન્ન થતાની સાથે આહારાદિક પંચ પર્યાપિઓ એકજ અંતર્મુહૂર્તમાં સમાપ્ત કરવાપૂર્વક પૂર્ણ પર્યાપિવાળા થતા, અને વળી ઉત્પન્ન થવાની સાથે ભવસ્વાભાવિક અવધિ અથવા વિભંગજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરતાં યથાયોગ્ય ૩૨ વર્ષના જેવી ભાગયાગ્ય તરૂણ અવસ્થાવાળા થઇ જાય છે, એથી દેવાને અન્યગતિના જીવની જેમ ગર્ભધારણ—જન્મપણં—ભાલ્ય— યહાદિ ભિન્ન અવસ્થાઓ હોતો નથી, એઓ દેવશચ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે સ્વાભાવિક સુંદરરૂપવાળા વસા—આભૂષણ રહિત હોય છે, પરંતુ પછી હાજર રહેલા તેમને સત્કારનારા સામાનિકાદિ દેવ દેવીઓ જય જય શષ્દને કરતા નમસ્કાર

૪૮ પ્ર૦—દેવોની કંકવર્તી પુષ્પમાલા સચિત્ત હોય કે અચિત ?

જો સચિત્ત હેાય તે તે માલા કલ્પવૃક્ષની ખનેલી હેાવાથી તે એકેન્દ્રિય છે અને એકેન્દ્રિય છવાનું આયુષ્ય ૧૦ હજાર વર્ષનું છે તો દેવાના સાગરાપમ જેટલા આયુષ્ય સુધી તે સચિત્ત—સચેતનપણે લીલી કેમ રહે ?

બીજાં જે અચિત્ત માનીએ તેા તે માળા દેવોના વ્યવનાન્તે જે કરમાવા માંડે છે એમ સિદ્ધાન્તામાં કહ્યું છે. તા અચિત્તમાળાને કરમાવાપહાં ક્યાંથી હાય ?

ઉ૦—શાસ્ત્રોમાં દેવાની માળા સચિત હોય કે અચિત તે બાબતમાં કાઇ ગ્રન્થમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ જોવા-જાણવામાં આવેલા નથી તેયા ઘણા તક વિતર્કને સ્થાન મળે છે, તાપણ સચિત અથવા અચિત બન્ને રીતે માનવામાં કાઇ વિરાધ આવવાના સંભવ નથી. સચિત માનાએ તા જે અવસરે એક વિવિદ્ધિત જીવનું આયુષ્ય પૂર્ણ થાય એટલે તે સ્થાને તેજ અથવા ખીજો જીવ તે માળામાં વનસ્પતિપણે ઉપ્તન થાય એટલે તે માળા અમ્લાન રહે, અને અચિત્ત માનાએ તા 'મ્લાન' એ પદના અર્થ કાંતિ-તેજ પ્રયમાવસ્થા કરતાં એષ્ઠા થાય એમ માનવું ઉચિત લાગે છે. તત્ત્વન્નાનીગમ્ય.

કરીને જિનપૂજનથી થતા અનેક હિતાને સ્વામીના મનાગત અભિપ્રાયથી જણાવીને ઉપપાત સભાના પૂર્વ કારથી સર્વ આભિયોગિકાદ દેવા સ્વાભાવિક વિકૂર્વ લા અનેક ભતનાં સમુદ્રોના જલ-ઐષિથી ભરેલા ઉત્તમ રતનાના મહા કલશાવિક દ્રહમાં લઇ જઇ સ્નાન કરાવે, પછી અભિષેક સભામાં સ્નાન કરાવે, ત્યારખાદ ઉત્સાહી દેવા અલંકારસભામાં વાધપૂર્વ ક લઇ જઇ સિંહાસને બેસાડી શરીરપર તુરત ઉત્તમ સુવર્ણના દેવદ્ભપ્ય વસ્તો—રતનાવલી આદિ હારને—વીંટી કુંડલ અંગ-કેયૂરાદિ સુશાભિત આભૂષણાને સર્વાં બે પહેરાવે છે, પછી વ્યવસાય સભામાં વાધપૂર્વ ક (પ્રદક્ષિણાદિ) પૂર્વ દ્રારથી લઇ જઇ ત્યાં પુસ્તકાદિ ખતલાવે છે. ઉત્પન્ન થએલા દેવ તે પુસ્તકથી પાતાના યથાયોગ્ય અવસર સાચવવાના પ્રસંગા, પરંપરાગતના રીતિરિવાનોથી માહિતગાર ખની નન્દનવાવડીમાં પૂજાની ભક્તિ નિમિત્તે પુન: સ્નાનાદિક કરીને ^{૪૯}જિનપૂજાદિકના ઉત્તમકાથી ક્રમશ: વિધિપૂર્વ ક સર્વ કરી પછી વિધિપૂર્વ ક સુધ્માં સભામાં આરૂઢ થઇ સ્વકાર્યમાં તથા દેવ દેવીના વિષયાદિક સુખમાં તહીન અને છે.]

પૂર્વે કહી ગયા કે સવાંગે મસ્તકે-કંઠે હસ્તે કર્જ્યાદિ અવયવાને વિષે આભૂષણોને ધારજી કરનારા, 'અજરા ' એટલે જરાવસ્થા રહિત એટલે હંમેશા અવસ્થિત યાવનવાળા, 'નિરૂઆ ' એટલે નિરાગી, ઉધરસ શ્વાસાદિ સર્વ વ્યાધિ મુક્ત, 'સમા' એટલે સમચતુરસ સંસ્થાનવાળા એવા દેવા હાય છે. [૧૯૦]

વળી સવે દેવા ભવસ્વભાવેજ લીલાયુક્ત સુંદર અનિમેષનેત્રવાળા એટલે જેના નેત્રમાં કદાપિ પલકારાપણું કે બંધ કરવાપણું હોતુંજ નથી, એવા અપિ-રિમિત સામર્થ્યથી 'મનથીજ સર્વ કાર્યને સાધનારા ' અમ્લાનપુષ્પમાળા એટલે કરમાયા વગરની (વિકસ્વર, સુગંધીદાર દેદીપ્યમાન) સદાએ ખીલેલી લાંબી કલ્પવૃક્ષની પુષ્પમાલાને ઉત્પન્ન થયા બાદ (અલંકાર સભામાં) ધારણ કરનારા, વળી પૃથ્વીતળે આવતા પૃથ્વીને સ્પર્શન કરતાં ચાર આંગળ ઉચા રહેનારા એવા મહાન્ સંપત્તિ, સાભાગ્ય, સુખને ધારણ કરનારા (અર્ધમાગધી ભાષા બાલનારા) દેવા છે એમ જિનેશ્વરા બાલે છે [૧૮૯–૧૯૧]

अवतरणः--देवे। ध्या धारणुने पासी मनुष्य बे।धमां आवे ? ते धडे छे.

पंचसु जिणकछाणे-सु चेव महरिसितवाणुभावाओ । जम्मंतरनेहेण य, आगच्छंति सुरा इहइं ॥ १९२ ॥

૪૯ આ નિયમા સમ્યગ્રહિ માટે સમજવા.

સંસ્કૃત છાયાઃ---

पश्चसु जिनकल्याणेषु-चैन महर्षितपोऽनुभावतः । जन्मान्तरस्नेहेन च आगच्छन्ति सुरा इह ॥ १९२ ॥

શબ્દાર્થઃ---

पंचतु जिणकल्लाणेसु-पांचे किनना ४६था-धुडेशमां महरिसितवाणुभावाओ-भद्धिष्टिभाना तपना प्रकावथी

जम्मंतरनेहेण–જન્માંતરના સ્નેહથી आगच्छंति–આવે છે इहइं–અહિંઆ

गाथार्थ:—જિનેશ્વરદેવાના પાંચે કલ્યાલુકામાં, મહાન્ ઋષિઓના તપના પ્રભાવથી આકર્ષાઇને વળી જન્માંતરના રહી ગએલા સ્નેહવડે કરીને દેવા અહીંઆ (આ લાકમાં) આવે છે. ॥ ૧૯૨. ॥

વિદેશાર્ય:—તદ્ભવમાં તીર્થ કર પરમાતમારૂપે થનારી વ્યક્તિ જયારે દેવલાકાદિ પ્રસ્થાનમાંથી ભરતાદિક કર્મ ભૂમિ ક્ષેત્રને વિષે ચ્યવે છે ત્યારે દેવો આવા મહાનુભાવ પરમાત્માના જીવ મનુષ્યલાકમાં જગજં તુના કલ્યાણુર્થ ઉત્પન્ન થયા છે એમ અવધિ- જ્ઞાનથી સમજી તેઓના ચ્યવનને કલ્યાણુક મહાત્સવ તરીકે ઉજવે છે, એ જીવ ચ્યવીને સાભાગ્યવંતી માતાની કૃક્ષિમાં ગર્ભ પશે ઉત્પન્ન થાય છે, ઉત્પન્ન થયા ખાદ પુષ્યાત્માના ગર્ભના પ્રભાવથી માતાને ગર્ભ વેદના, ઉદરવૃદ્ધિ, જન્માદિક કાળે અશુચિપણું આદિ હાતું નથી. અનુક્રમે પૂર્ણ સમય થયે તે પરમાત્માના અવધિજ્ઞાન પૂર્વ ક જન્મ થાય છે, જે કલ્યાણુકરૂપ હાવાથી નારકીને પણ ક્ષણુવાર સુખના કારણુર્ય છે. એ જન્મકલ્યાણુક થવાથી સર્વત્ર આનંદ અને મંગલ થાય છે.

એ પ્રસંગે ઇન્દ્રાદિક દેવા સર્વ દેવોને સુધાષાઘંટા દ્વારા અબર અપાવી સર્વ ભેળા થઇ વિમાન દ્વારા આ લોકમાં પ્રભુગૃહે આવી વિદ્યાબલથી પ્રભુના બિંખને માતા પાસે રાખી સાચા પ્રભુને પાતે જ શહ્યુ કરી પંચદિવ્ય પૂર્વક મેરૂ પર્વત ઉપર જઇ અભિષેકાદિ ક્રિયાઓ કરે છે, પર દિક્ષુમારીકાઓ પથુ તે પહેલાં અનેક રીતે પ્રભુના જન્મકલ્યાયુકને ઘણા ઠાઠથી ઉજવે છે.

એ પ્રમાણે અનુકમે માટાં થતાં પ્રભુ ભાગાવલી કર્મ ક્ષયે લાકાન્તિક દેવાની પણ આચાર સાચવવા પુરતી જયજય શબ્દપૂર્વક સૂચના થવાથી જગતને એક વરસ સુધી અઢળક ધનાદિકનું દાન આપી જ્યારે દીક્ષા લેવા તૈયાર થાય ત્યારે એ દીક્ષાકલ્યાણકના મહાત્સવ પ્રસંગને ઉજવવા સર્વ દેવા અહીં આવે છે.

એ પ્રમાણે દીક્ષા ગહેણું કર્યા બાદ જગનેજ તુના કલ્યાણાર્થ શુદ્ધ મુક્તિ માર્ગના આદર્શ બતલાવવા ઘારતપશ્ચર્યા-ઉપદ્રવાદિકને કાયકલેશને સંપૂર્ણ પણે સહન કરી ચાત્રીસ અતિશયયુક્ત સંપૂર્ણ કેવલજ્ઞાની બને છે ત્યારે તે કેવલજ્ઞાન કલ્યાણકના મહિમાને ઉજવવા દેવો અહિં આવે છે.

અને વળી જ્ઞાન થયા બાદ પાંત્રીસગુણ્યુક્ત પ્રભાવિક વાણીથી જગ-તના પ્રાણીને સાચા મુક્તિ માર્ગના આદર્શ બતલાવી, કેઇકનાં કલ્યાણ કરાવી પાતાના બાકી રહેલા ચાર બવાપગાઢી કર્મના ક્ષય થયે નિરાબાધપણે જ્યારે માક્ષે જાય છે તે સમયે એ મહાનુભાવ પરમાત્માના માક્ષ કલ્યાણુકને ઉજવવા દેવા અહીં આવે છે. એમ ચ્યવન-જન્મ-દીક્ષા-જ્ઞાન-માક્ષ એ પાંચે કલ્યાણુકને ઉજવવા સ્વકલ્યાણાર્થ દેવા આ મનુષ્યલોકમાં આવે છે.

એ સિવાય કાઇ મહર્ષિના મહાન્ તપના પ્રભાવથી આકર્ષાઇ વંદન નમસ્કારાદિક કારણે, વળી જન્માંતરના સ્નેહાદિકને કારણે મનુષ્યાદિકની સ્ત્રી ઉપરના રાગથી, અને દ્રેષણહિથી (સંગમાદિક આવ્યા હતા તેમ) વિગેરે કારણે તેઓનું આ લોકમાં આવવું થાય છે. એ પ્રમાણે વળી પૂર્વભવના સ્નેહથી ખંધાએલા દેવા મિત્રના સુખને માટે અને અમિત્રના દુ:ખને માટે નરકે પણ જાય છે. [૧૯૨]

अवतरण;— ६वे अया शरही भनुष्य बीअभां आवता नथी ? ते अहे छे.

संकंतिदिव्वपेमा, विसयपसत्ताऽसमत्तकत्तवा । अणहीणमणुअकज्जा, नरभवमसुहं न इंति सुरा ॥ १९३ ॥ चत्तारि पंचजोयण, सयाइं गंधो य मणुअलोगस्स । उद्घं वच्चइ जेणं, न उ देवा तेण आवंति ॥ १९४ ॥

સ~~ંસ્કૃ~~ત છાયાઃ—

सङ्कान्तदिब्यप्रेमाणो विषयप्रसक्ताऽसमाप्तकर्तव्याः । अनधीनमनुजकार्या नरभवमञ्जमं न यान्ति सुराः ॥ १९२ ॥ चन्वारि पश्चयोजनञ्जतानि गन्धश्च मनुजलोकस्य । ऊर्ध्व ब्रजति येन न तु देवा तेन आयान्ति ॥ १९३ ॥

શબ્દાથ:---

स्कंतदिव्यपेमा-संक्षांत हिट्यप्रेभवाणा विसयपसत्ता-विषयभां प्रसक्त असमत्तकत्तव्वा-अपूर्णु कार्यवाणा चत्तारिपंचजोयणसयाइं-यारसे। पांयसे। येश्यन

गंधो-गंध मणुअलोगस्स-भनुष्य बोडने। अणहीणमणुअकजा-भनुष्यने आधीन न नरमनं-नरभवभां [હेावाथी] असहं-अधुभ न हंति-आवता नथी उक्कं बच्चह-अंथे काथ छे तेज-ते कारखुथी न आवंति-आवता नथी

गाथार्थः--विशेषार्थं वत् ॥ १६३-६४. ॥

विशेषार्थ:—જ્યારે દેવલોકમાં દેવો ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે દેવલોકવર્તી દેવાંગનાદિને વિષે નવોજ પરમ પ્રેમ સંક્રાન્ત (પ્રવેશ ભાવવાળા) થાય છે. એ અતિમનાહર હાવાથી પ્રેમ થયા બાદ દેવીએાના સુંદર શબ્દ-રૂપ-રસ-ગંધ-સ્પર્શી અતિ મનાજ્ઞ હાવાથી ઉત્પત્તિ થતાંજ દેવો તેમાં અત્યન્ત આસક્ત-પ્રસક્ત થવાથી, એથીજ વળી નથી સમાપ્ત થયા કાર્યો જેના એટલે ત્યાં એવા વિષયાદિક સુખા છે એટલે સ્નાન કરીને તૈયાર થાય ત્યાં નાટકપ્રેક્ષણાદિનું મન થાય, એ પૂર્ણ ન થાય ત્યાં બીજા અનેક સુખામાં તલીન થતા જાય એથી તે પલ્દેવાંગનાદિને વિષે અપૂર્ણ કર્તા વ્યવાળા હાવાથી] અને મનુષ્યાધીન તેને કંઇ પણ કાર્ય હાતુંજ નથી કારણ કે તેઓ અનુપમ સામર્થ્યવાળા હાવાથી સ્વતંત્ર મનથીજ કાર્યને સાધનારા છે (ઉલદું મનુષ્યને દેવાધીનપણે હાય છે) એથી તેઓ જ્યાં મનુષ્યાના જન્મ છે એવા અશુભ ગંધથા ભરેલા લોકમાં આવતા નથી. ા ૧૯૨ ા

અશુભગ ધાપેતપહાં શી રીતે ?

મનુષ્યલોકના મનુષ્ય-તિર્ય ચાદિના મૃતકલેવરામાંથી મૂત્ર-પુરીષાદિથી (પેશાબ –ઝાડા) ઉત્પન્ન થતા અશુભ ગન્ધ જયારે (અજીતનાથ ભગવાન આદિના સમયમાં મનુષ્યા ઘણા હાય ત્યારે)મૃતકલેવરાદિનું પ્રમાણ વધુ જેવરમાં હાય

પ• કદાચિત તે દેવ પૂર્વજન્મના ઉપકારી કુટુમ્બકાહિ-ગુરૂને મલવાને અથવા તેઓને પોતાની સંપત્તિ બનલાવવાને પણ ઇચ્છે, પરંતુ એવામાં તે દેવીઓ ઉત્પન્ન થયા બાદ તુરત અહીં આવતા તે દેવાને અનેક પ્રકારના પ્રેમનાં મ્હેણાં મારી શરમાવી હાવભાવથી પુન: યેત કેન પ્રકારે પોતાનામાં દત્તચિત્તવાળા કરે છે અને ત્યારબાદ ત્યાં સુખમાં પડી જ્ય છે તે વિસરી પણ જ્ય છે.

ત્યારે (ગંધ પ્રમાણુ પણ વધારે થાય તેથી) ^{પર}પાંચસાે ચાજન સુધી, નહીંતર **ચારસાે ચાજન સુધી ઉંચે જા**ય છે અને વળી તેની ચારે બાજી દુર્ગ ધી વાતા-વરણ સદા રહેતું હાેવાથી દેવો આ મનુષ્યલોકમાં આવતા નથી.

ફક્ત ઉક્ર્ત ગાધાએામાં કહ્યા મુજબ કલ્યાણુકાદિના વિશિષ્ટ પ્રસંગે સદા-કાળથી ચાલ્યા આવતા નિયમાનુસાર પરમાત્માના પુરુચના પ્રાગ્ભારથી–પ્રભાવથી આ લોકમાં આવે છે. [૧૯૩–૯૪]

अवतरण;— ઉપસંહાર પ્રકરશુમાં દેવતાને ભવપ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાનનું ક્ષેત્ર કાને કેટલું હાય ? તે કહે છે તથા નારકી દેવાના અને મનુષ્યતિય ચના અવધિજ્ઞાનનું સંસ્થાન કહે છે.

दो पैढमकप्पढमं, दो दो दो बीअतइयगचउत्थि।
चउ उविरम ओहीए, पासंति अ पंचमं पुढिते ॥ १९४॥
छिट्ठं छग्गेविज्जा, सत्तिमिमयरे अणुत्तरसुराउ।
किंचूणलोगनालिं, असंखदीबुदिह तिरियं तु ॥ १९६॥
बहुअयरं उविरमगा, उद्घं सिवमाणचूलियधयाई।
उणद्धसागरे सं-खजोयणा तप्परमसंखा ॥ १९७॥
पणवीस जोयणलहू, नारयभवणवणजोइकप्पाणं।
गेविज्जणुत्तराण य, जहसंखं ओहिआगारा ॥ १९८॥
तप्पागारे पक्लग, पडहग झळ्ठरी मुईंग पुष्फ जवे।
तिरियमणुएसु ओही, नाणविहसंठिओ भणिओ॥ १९९॥

પ૧ અહીં આ ઘાણેન્દ્રિયના પુદ્દુગલાે ઉચે નવ યાજન સુધીજ જાય છે પરંતુ અહીં જે પાંચશા યાં પ્રમાણ કહ્યું તે માટે એમ સમજવું કે અહીંથી જે અસલ ગન્ધ પુદ્દુ-ગલાે ગયા તે અપાન્તરાળે ઊર્ષ્ય રહેલા અન્ય પુદ્દુગલાેને પાતાના ગધથી વાસિત કરી નાંખે, ત્યાં વાસિત થએલા એ પુદ્દુગલાે વળી ઉપર ઉપર જતાં અન્ય પુદ્દુગલાને વાસિત કરે. આ પ્રમાણે અન્યાન્ય વાસિત પુદ્દુગલાેમાં તેટલા યાજન સુધી ગંધ જવાનો સંભવ સમજી લેવાે.

ઉપદેશમાલા કર્ણિકા ટીકામાં તા ૮૦૦-૧૦૦૦ યાે૦ સુધી ગંધનું જવું લખેલ છે.

५२ हो कप्पपढमपुढवि-इति पाठांतरम् विदेलिमम्.

સંસ્કૃત છાયાઃ—

द्वौ प्रथमकल्पौ प्रथमां, द्वौ द्वौ द्वितीयां तृतीयकां चतुर्थीम् । चन्तार उपरितनाः पश्यन्ति च पश्चमां पृथवीम् ॥ १९५ ॥ वर्ष्ठीं वर्ष्रैवेया सप्तमीमितरेऽनुत्तरसुरास्तु । किश्चिन्यूनलोकनालीं असंख्यद्वीपोद्ध्यस्तिर्यक् तु ॥ १९६ ॥ बहुतरकसुपरितना ऊष्वं स्वविमानचूलिकाष्वजादि । ऊनेऽर्थे सागरे संख्ययोजनानि ततः परमसंख्येयानि ॥ १९७ ॥ पश्चित्रंत्रतियोजनानि लघु, नारक-मवन-चन-ज्योतिष्कल्पानाम् । ग्रैवेयाऽनुतराणाश्च यथासंख्यमवष्याकाराः ॥ १९८ ॥ तप्राकारः पश्चक-पटहक-म्ह्युरी-मृदक्-पुष्प-यवाः । विर्यक् मनुजेष्वविधर्नानाविधसंस्थितो मणितः ॥ १९९ ॥

શાબ્દાર્થ:---

दोगदमकप्य-भे पहेला ५६पे। पढमं-१६ेझी न२५ पृथ्वी बीअतइयगचउहिंथ-जीश-त्रीश-वेश्यी बहुअयरं-धर्ध उवरिमगा-७५२ २६ेक्षा हेवो सविमाणचूलियधयाइं-विभान સહિત ચુલિકાની ધ્વજાને चउउवरिम≃थार ઉपरना ' ओहिए=अवधिज्ञानथी पासंति= भेभे छे. पंचमं पुढवीं=पांचभी नरकपृथ्वी सुधी छिं=छरी सधी छगेविजा=छ श्रेवेयहना सत्तमिं=सातभी सुधी ईबरे=धतर 3 श्रेवेयक्ता अणुत्तरसुरा=अनुत्तवासी हेवे। किच्णलोगनालि=डिंચिइ ઉखी दे। इना दिहाने असंखदीवृदहि=असं भ्यद्री ५-सभूद तिरियं=तिथ ५

ત્ર≔વળીવા અવધાર**ણા**થે उणदसागरे=डिना अद्धे सागरापभ પ્રમાણમાં संखजोयणा=सं∿याता येाकन तप्परं=तेथी अधिश्रश्रुध्यवाणा असंखा=असंभ्याता ये।कन पणवीसं=५२्रीश कह्=क्षध् जहसंखं=यथासं भ्यपेश ओह=अवधि आगारा≂भाકार तप्यागारे=लापाना आकारमां पलग=पाबाना आहारे पहरुग='५८& महारि≃अादा२ मुद्देग≕अह`ञ पुष्प=युष्प जवे=थवाधारमां नाणाविह्≕नान।विध संठिओ≔संश्थान भणिको≕५६ छे

गायार:—પહેલા એ કલ્પના દેવતા અવધિજ્ઞાનથી પ્લેલી નરકપૃચ્લી સુધીનું ક્ષેત્ર (અધા) દેખે, ત્યારપછીના એ કલ્પના દેવા બીજી નારકી સુધી, ત્યારપછીના એ કલ્પના દેવા ત્રીજી નારક સુધી, તે પછીના એ કલ્પવાળા ચાથી નારકી સુધી, ત્યારપછીના ચાર કલ્પના પાંચમી નારક સુધીનું ક્ષેત્ર જુવે છે. ા૧૯પા

ત્યારપછી ६ શ્રેવેયકના દેવા છઠ્ઠી નારકી સુધી, તે પછીની ઉપરની ત્રણ શ્રેવેશકના સાતમી નારકપૃથ્વી સુધી, વળી અનુત્તરદેવા કાંઇક ઉભી એવી લ્રોકનાલિકાને દેખે, વલી તે દેવા તિચ્છું અસંખ્યાતા દ્રીપ–સસુદ્રોના ક્ષેત્રને ન્યુવે છે. ા ૧૯૬ ા

તેમાંએ ઉપર ઉપરના કદપવાળા દેવા ક્રમશ: નીચે નીચેના કદપવાળાદેવા જેટલું તિચ્છું દેખે તેજ ક્ષેત્રને તેઓ ખહુ વિશેષપણે જીવે અને સર્વ કદપગત દેવા ઉગ્રુ પાતાના વિમાન સહિત ચ્લિકાની ધ્વજ સુધી દેખે, વળી તેમાંએ અહીં સાગરાપમથી ન્યૂન આયુષ્યવાળા તિચ્છું સંખ્યયોજન ક્ષેત્રને દેખે અને તેથી અધિકાયુષ્યવાળા દેવા અસંખ્ય યોજન સુધી દેખે. ા ૧૯૭ ા

લઘુ આયુષ્યવાળા દેવા તિચ્છુ રપ યાંગ સુધી દેખે, નારકીઓના, ભુવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યાતિથી, બારકલ્પ, શ્રેવેયક, અને અનુત્તર દેવાના યથાસંખ્યે કરીને અવધિજ્ઞાન–ક્ષેત્રના આકાર. ॥ ૧૯૮ ॥

તરાપાના, પાલાના, પટહના, ઝાલરના, મૃદંગના પુષ્પચંગેરીના, અને મવાકારના હાય છે. તિય^દંથા અને મનુષ્યાનું અવધિ નાના નાના (જીદા–જીદા) પ્રકારના સંસ્થાનવાળું કહેલું છે. ॥ ૧૯૯ ॥

विशेषार्थ:—સિદ્ધાન્તમાં મિત, શ્રુત, અવિધ, મન:પર્યવ અને કેવલ એ પાંચ જ્ઞાના કહેલાં છે. એ જ્ઞાનામાં સર્વજ્ઞાનના સમાવેશ આવી જાય છે. એક એક જ્ઞાન કમશ: ચઢતું છે, એમાં પ્રથમના એ જ્ઞાના જીવમાત્રમાં ન્યૂનાધિકપણે હાય છે જ અને એટલી પણ જ્ઞાનચેતનાથી જ જીવ જીવ તરીકે એાળખાય છે. અન્યથા તે અજીવ જ કહેવાય. વળી અવિધ આદિ ત્રણ જ્ઞાના વિશિષ્ટ ગુણની બૂમિકાએ પ્હાંચવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. એમાં છેલ્લું કેવલજ્ઞાન ચૌદે રાજલાકના અને અલાકના સર્વ પદાર્થીને આત્મસાદ્ધાત્ અતલાવનાર છે, આપણે અત્યારે એક અવિધિજ્ઞાનના વિષય જરૂરી હાવાથી અન્યચર્ચા છાડી તેને જ વિચારીએ.

' અવધિ ' એટલે સાક્ષાત્ નિશ્ચયરૂપ અવધાન, અથવા અવધિ એટલે મર્યાદા તે જગતના માત્ર રૂપીજ પદાર્થીને ખતલાવનારૂં તે. આ જ્ઞાન અનુગામી આદિ છ ભેદે અથવા અસંખ્યભેદે પ્રાપ્ત થાય છે. આ જ્ઞાનના માલીકને પાતાના સ્થાને બેઠા થકાં જે વસ્તુ જોવા ઇચ્છા થાય ત્યાં ઉપયાગ (ધ્યાન દેવું) સુકવા પડે છે. આ ગ્રાન બહુ ભેદવાળું હાવાથી અને શ્રેત્રથી મર્યાદિત હાવાથી— ભિન્ન સિત્ર રીતે ઉત્પન્ન થતું હાવાથી ભવપ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાનવાળા કયા દેવને કેવી રીતે કેટલા પ્રમાણમાં તે ગ્રાન હાય છે તે કહે છે.

उत्कृष्ट अघोऽवधिक्षेत्रः—હવે પ્રથમ ઉત્કૃષ્ટવિષયને કહેવાના હાવાથી श्રन्थકार वैंसानिક નિકાયાશ્રયી પ્રથમ અધ:ક્ષેત્રમર્યાદા જણાવે છે.

પ્રથમના સાંધર્મ અને ઇશાન ^{પ૩} એ બે કલ્પના ઉત્કૃષ્ટાયુષો દેવો-દેવીએ (તથા સામાનિકાદિ) પોતાના પ્રાપ્તજ્ઞાનથી નીચે પ્હેલી રત્નપ્રભાનારક-પૃચ્વીના અન્ત સુધીના સર્વ રૂપી પદાર્થીને જેવા શક્તિમાન છે, સનત્કુમાર-માહેન્દ્ર કલ્પના ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા ઇન્દ્રાદિક દેવા યાવત્ શર્કરાપ્રભાપૃચ્વીના નીચેના અન્તસુધી દેખે, પ્રદ્યા-લાંતક કલ્પના વાલુકાપ્રભાની નીચે સુધી, શુક્ર-સહ-સારના ચાથી પંકપ્રભા સુધી, આનતપ્રાણત-આરણ-અચ્યુત કલ્પના દેવો પાંચમી ધ્રમપ્રભા સુધી દેખે, પરંતુ ઉત્તરાત્તર કલ્પના દેવો એક બીજાથી અધિક અધિક વિશુદ્ધતર-તમપણે કમશ: અહુપર્યાયને દેખે. [૧૯૫]

પ્રથમની છ ત્રૈવેયકના દેવા છઠ્ઠી તમ:પ્રભા પૃથ્વી સુધી, ઉપરની ત્રશુ ત્રૈ વના સાતમી તમઃતમ:પ્રભા સુધી, અને અનુત્તર કલ્પના દેવા (સ્વધ્વ-જાન્તથી ઉપર નહીં માટે) કંઇક ન્યૂન એવી લાકનાલિકા યાવત દેખે છે [લાકનાલિકા શળ્દે કક્ત બાર યાજન ન્યૂન સમગ્ર ત્રસનાડી, છ ત્રૈવેયક કરતાં આ દેવા સાતમીનરકઅધાવતી અલાકાકાશ સુધીના વિષયને પણ જાણે.]

૩૦ अवधितिर्यक्षेत्र:—ઉક્રત સાૈધર્મથી માંડી અનુત્તર સુધીના દેવા તિચ્છું અસંખ્યાતા દ્રીપ-સમુદ્ર સુધી (પણ ઉત્તરાત્તર એક બીજાથી અધિક અસંખ્ય યોજનપણે) દેખે. એટલે અસંખ્યાતામાં અસંખ્ય ભેદા પડતા હોવાથી સાૈધર્મ દેવો જે અસંખ્ય દ્રીપ-સમુદ્ર દેખે તે કરતાં ઇશાન દેવલાકવાસી દેવા તેથી અધિક અસંખ્ય માનવાળા દ્રીપ-સમુદ્રના ક્ષેત્રને દેખે, એમ બહુ બહુતર-તમપણે અધિક ઉત્તરાત્તર કલ્પના દેવાને અવધિજ્ઞાનના વિશુદ્ધ-તર-તમપણાના સદ્ભાવ હોવાથી તેટલું જોવાને તે શક્તિવંત છે. [૧૯૬]

પ3 જ્યાં કલ્પ યુગલ હોય ત્યાં એકથી ખીજા કલ્પનાં દેવા તેજ ક્ષેત્રને વિશુદ્ધપણે જોવે એમ સમજવું, વળી સર્વત્ર ઉત્કૃષ્ટાયુષી અને સામાનિકાદિ દેવા સહ વિચારવું.

करवी. गुरुगमधी समध्यन मित्र मिल्रमता-िया. १९९, पृ. ४२९ अस्तार प्ररूपणामा सरे छे। तेनो अवधिकाननी ॥ कड् कइ निकायना, कया कया देवानुं अंवधिशानक्षेत्र केवा आक्रीर छे ते॥ ज्या-तरदे के भी अवस्थि अगवत्र ३ पडहाकार . मिम्रामित्ररीते TO TO मुबनपति दे नीनी २ पलयाकार भ् सुद्गान्कार १ जायाकार वियक्त

आन्'६ ग्रेस-भावनभर

ंड॰ कर्ष्य अवधिक्षेत्र:—अत्येष કલ્પના સાધર્માદિક સર્વ દેવા ઉંચું તા ભવસ્વભાવે સ્વસ્વવિમાનની ધ્વન્નના અન્ત સુધી જ દેખી શકે છે.

इत्युत्कृष्टोवधि: ॥

सर्व ज्ञावस्थायकि:—આ દેવોના જઘન્ય અવધિવિષય અંગુલના અસં-ખ્યભાગના (તે કાઇ એક સમ્યગ્ દ્રષ્ટિ અવધિજ્ઞાન સહિત ઉત્પન્ન થાય તે ઉત્પત્તિ સમયે તેટલા હાય તે અપેક્ષાએ) જાણવા. આ અવધિવિષય પારભવિક શ્રાંખંધી કદાચિત્ પ્રાપ્ત થતા હાવાથી અન્થકારે મૂલગાથામાં કહેલા નથી. [૧૫૩ફ]

॥ इति वैमानिकानां जघन्योत्कृष्टमविधिक्षत्रम् ॥

होष त्रणनिकाये अविशिषमान कहें केः के देवानुं अर्द्धा सागरापमधी न्यून आयुष्य हाय (भुवनपति नविनाय व्यन्तर, क्यातिषी) तेओ संभ्य याजननुं (द्वीप-समुद्र) क्षेत्र हें भे तेथी अधिक अधिक आयुष्यवाणा (यमरेंद्र अर्द्धीदाहिक असुरा) असंभ्य-असंभ्य याजन अधिक-अधिकपशु हें भे, केम केम आयुष्यनी वृद्धि तेम तेम असंभ्य याजननी पण् वृद्धि समक्वी. इति उठ तिर्यग्क्षेत्रम् ॥

उत्कृष्ट-जर्ष्यक्षेत्र—ચમરેન્દ્ર ઉત્પન્ન થતાં જ સાધમે ન્દ્રને અવધિના અલથી જોઇ શકયા હતા તેથી ભુવનપતિઓ સાધમે યાવત દ્વર ઉચે જોઇ શકે છે, વ્યન્તર અને જયાતિષીઓ ઉત્કૃષ્ટથી અધિકપણે સંખ્યાતા યાજન સુધી ઉચે જોઇ શકે છે.

उत्कृष्ट-अधःक्षेत्र:--- ભુવનપતિએ। ત્રીજી નરકાન્ત યાવત, અને વ્યન્તર-જ્યોતિષીએ। સંખ્યાતા યાજન સુધી જોઇ શકે છે.

जघन्याविधिक्षेत्र:—ભુવનપતિઓમાં પ્રથમ નિકાયના તો ઉર્ધ્વાદિ ત્રશે આનુંના જ૦ અ૦ વિષય અસંખ્ય યાે૦, શેષ નવનિ૦ ના સંખ્ય યાે૦, તેમાં એ વળી જઘન્ય દશ હુજાર વર્ષના આયુષ્યવાળાના નિશ્ચે ૨૫ યાે૦, વ્યન્તરના સંખ્ય યાે૦, દશહજારવર્ષાયુષી વ્યન્તરાના ૨૫ યાે૦ જયાતિષાના સંખ્યયાં ના જાણવાે.

अविधिक्षेत्र-संस्थानाकारः — नारकी ने। અવધિક્ષેત્રાકાર **તરાપાકારે**, ते કાષ્ઠના સમુદાયથી બનાવેલું સાદુ-સીધું તરવાનું ત્રિકાણાકાર સાધન

मुवनपति ने। ' પશ્યાકારે ' ते લાટદેશમાં વપરાતું ધાન્ય માપવાનું પાલું

જે ઉંચું ઉપરથી ^{પ૪}વિસ્તારવાળું અને નીચેથી સાંકડું **હોય છે**, અને व्यन्तरदेश ના અવધિક્ષેત્રાકાર **પડલાકારે**, તે એક જાતના લાંગા ઢાલ બન્ને બાજુ ગાળ ચામડાથી મઢેલા જે દેશીવાદ વગાડનારાઓ વગાડે છે તે.

ज्योतिष्क ने। ^{૫૫} अ**શ્વર્યાકારે** તે બન્ને બાજુ વિસ્તીજુ વલચાકારે ચામડાથી મહેલી ખંજરી અથવા મારવાડમાં હાલીકા પ્રસંગે જે ખંજરી જેવું વગાડે છે તે અથવા ' ડેમરૂક ' મદારીઓ વગાડે છે તદાકારે.

कत्योपपन (ખારદેવલાક)ના ' મૃદ ગાકારે ' આ પણ દેશીવાદ છે, તે . એક બાબ્યુ વીસ્તીર્ણ ગાળાકારે, બીજી બાબ્યુ પતલુ પણ ગાલાકારે ચામડાથી મહેલું હાય છે અને વચમાં તેની પીઠ ઊંચી હાય તે.

नवप्रैवेयकने। આકાર ' પુ**ષ્પચ ગેરી** ' ગું**યેલા પુષ્પે**થી શિખાપર્યં ત ભરેલી ચંગેરી (પરિધિસહ છાખડી) તે.

अनुत्तरदेवो ने। '^{५६}थवना**લકાકાર**' ઉચી કરેલી બે બાહુવાળા કંચુકાનકારે અથવા અપરનામ કન્યાચાલકાકાર (સ્ત્રોના અધાવસાકાર) તે.

આ પ્રમા**ણે દે**વાના અવધિક્ષેત્રાના આકાર ક**દ્યા. શેષ તિર્થ**ંચ તથા મનુષ્યના અવધિજ્ઞાનના ક્ષેત્રાકારા અનેક પ્રકારના–ભિન્નભિન્ન યથાયાય હાય છે એટલે કે ગાળાકારે અને સ્વયંભૂરમણુ સસુદ્રમાં અસંખ્યજાતના મત્સ્યાકારા છે તેવાકારે નાનાવિધ સંસ્થાને અવધિક્ષેત્રાકારા હાય છે. [૧૯૯]

अवतरण; — संस्थानाहि इद्धीने द्वे हाने इध हिशाओ अविधिश्चेत्र वधारे द्वे। ॥ १

उद्घं भवणवणाणं, बहुगो वेमाणियाणऽहो ओही । नारय जोइसतिरियं, नरतिरियाणं अणेगविहो ॥ २००॥

સંસ્કૃત છાયા—

ऊर्घ्वं भ्रुवन-वनानां बहुको वैमानिकानामभोऽवधिः। नारक-ज्योतिष्कानां तिर्यग् नरतिरश्वामनेकविधः॥ २००॥

પ૪ આ કથન ૫૦૦ ગાયાવાળી સંગ્ર**હણીના આધારેથી, બાકી અન્યસ્થાનામાં આ** પ્યાસા નીચેથી વિસ્તાર્ણ અને ઉપર સંક્રાર્ણ એમ લખે છે.

૫૫ અહીં કાંસાની ઝાલર ન સમજતાં, 'ડમરકાકાર 'વિચારવા વધુ યાગ્ય જણાય છે.

પદ આ માથે એહિવાના ' માસલા ' સહિત કંચુકાકાર જે મારવાડ દેશની કન્યાએક પરિધાન કરે છે તે, વળી કાઇ ઓનાઅધાવઆકારે જથાવે છે પરંતુ વસ્તુતઃ એકજ છેઃ

* &vere :--

उ**डूं=**९६६ भवणक्षाणं=क्षुवनपति−०थ′तरने बहुगो=क्क्षुः अहो=अधि। तिरियं=ति अर्थु अणेगविझे=अनेऽविध

गाथार्थ:--विशेषार्थं वत्. ॥ २०० ॥

विशेषार्थ:—ભુવનપતિ તથા વ્યન્તર દેવાને અવધિજ્ઞાનક્ષેત્ર ઉચું ઘણું હોય છે, આ ઉત્સિપિંણીમાં ચમરેન્દ્રનું સાધમે કહેય જવું જે પ્રસિદ્ધ છે) તિચ્છું અને નીચું અવધિક્ષેત્ર અહય હોય છે. વૈમાનિક નિકાયના દેવાનું અવધિક્ષેત્ર નીચું ઘણું હોય છે (કહ્યાણુકાદિ પ્રસંગે અવધિથી તીર્થં કરના જન્માદિક જોઇને આવવું પ્રસિદ્ધ છે.) તિચ્છું અલ્પ,અને ઉચું તેથી એ અલ્પક્ષેત્ર છે, વહી નારકી અને જ્યાતિષી દેવાનું તિચ્છું ઘણું-જ્યારે ઉચું અને નીચું અલ્પ હાય છે.

અને મતુષ્ય અને તિર્ય ચતું ક્ષેત્ર અનેક પ્રકારનું ઊધ્કે, અધા, તિર્ય ક્ નાનું-માદું-વિવિધ સંસ્થાનાકારે વિચિત્ર દ્વાય છે. [૨૦૦]

।। चतुर्गतिष्वविश्वेत्राकारः-दिगल्पबहुत्वं च व्यवस्था यन्त्रम् ।।

जातिनाम	भविश्वेत्राकार	ऊर्ध्वयः बहु	अधोमान	तिर्वक्मान
ભુવનપતિના વ્યન્તર ના	પલ્યાકારે પડહાકારે	ઉ ^{દ્વ} વિશેષ "	અહપ	અલ્પ
જયાતિષીના	ઝાલરનાકારે	" અલ્પ	" અલ્પ	ଖରି.
ખાર દેવલાકના	મૃદં ગાકારે	અલ્પ	અધાઘશું	અહપ
નવ શ્રૈવેયકના	પુષ્યુચ ગેરીનાઆકારે	))	"	,,
અનુત્તરના	યવનાલકાકારે	"	"	"
નારકીના	તરાયાકારે	અલ્પ	અલ્પ	ઘણું
મતુષ્યના	विविधाक्षरे	અનેકવિધ	અનેકવિધ	અનેકવિધ
તિય [્] ચના	"	"	"	"

॥ इति सद्गुरु प्रसादाहेबानां सर्वाणि द्वाराणि समाप्तानि ॥ इति देवगत्यधिकारः ॥

॥ चतुर्च निकायेषु जघन्योष्कृष्ट-अविधिविषयकक्षेत्रप्रमाणयन्त्रम् ॥

देवनाम जाति	ऊर्ध्वउत्कृष्ट अवधिविषय	अध-उत्कृष्ट अवधिविषय	तिर्यक्उत्कृष्ट अवधिविषय	त्रणे प्रकारनो जबन्यअवधि
૧ અસુરકુ-નિ૦ના	) સાૈધર્માન્ત	ત્રીજીનરકાન્ત	અસ'ખ્ય યાજન	રપ યાંગ થા
શેષનવનિ૦ના	} "	"	સંખ્ય યાજન	અધિક-તર-તમ
દશહજા રવર્ષાયુષી	.22	33	સ'ખ્ય યાજન	રપ યાેં૦ 🌁
૨ વ્યન્તરાના	ૄે સંખ્યાતાયાજન	સંખ્યતાા યાજન	***************************************	સંખ્ય યાેે
દશહજારીના	, ,,	17	"	૨૫ યેા૦
3 જયાતિષીના	સંખ્યાતા યાજન	સંખ્યાતા ચે!જન	77	સંખ્ય યેન૦
૧ સાૈધર્મના	रविभान ^६ व०	પ્હેલીનરકાન્ત તલીયાસુધી	અસંખ્ય યાજન	અંગુલના અસં૦ ભાગના
ર ઇશાનના	, ,,	77	અધિકઅસ ૦યા૦	"
૩ સનત્કુમારના	} "	બીજીનરકાન્ ત	તથી અધિકઅસ ં ૦ ચાજન	,,
૪ માહેન્દ્રના .	. ,,	. 22	27	, , , ,,
પ પ્રક્ષ લાકના	,,	બીજીનરકાન્તે	ત્રીજા ચાૈયા કરતાં	"
૬ લાંતકના	,,,	"	અધિક અસંવ્યાે	. ••
૭ મહાશુક્રના	} "	ચાથીનરકાન્ત	પાંચમા છઠ્ઠા કરતાં	"
૮ સહસારના	\$ "	**	અધિક અસં૦યાે૦	>>
૯ આનતના	,,	પાંચમીનરકાન્ત	સાતમા આઠંમાથી	73.
૧૦ પ્રાણતના	} ,,	,,	અધિક અસં૦યેા૦	79
૧૧ આરણના	,,	"	નવમા દશસાથી	29
૧૨ અ ^૨ યુતના	∫ "	"	અધિક અસં૦યાે૦	,,,
૧ પ્હેલીચૈં૦ ત્રિકે	,,	છઠ્ઠીન ર કાન્ત	અગ્યાર ખારમાથી	)
ર બીજીગ્રૈં૦ ત્રિકે	, ,,	,,	અધિક અસં ૦ યાે૦	77
3 সীপ্রতীত সিষ্ট	17	સાતમીનરકાન્ત તલીયું	બન્ને ત્રિક કરતાંએ અધિક અસ ં ૦ ચેા૦	777
प अनुत्तरे	[ક ઇકન્યૂનલાક નાલિકા.]	અધાલાકનાલિકા પ્રાન્ત સુધી		22

॥ बतुर्ववैमानिकनिकाये रुचुपरिशिष्टम् नं. ६॥

૧—લાકાન્તિક કેવા પ્રવાકદયના ત્રીજા રિષ્ટનામા પ્રતરે આવેલી અષ્ટકૃષ્ણ રાજના મધ્ય મધ્ય ભાગે રહે છે, તેઓ એકાવતારી (મતાંતરે સાત-આઠ) દેવષિ છે. ર—દેવાના ૧૯૮ એદ કેવી રીતે ?

ભુવનપતિની ૧૦ નિકાય તથા ૧૫ પરમાધામી મહી—૨૫, વ્યન્તર—વાણ વ્યન્તર બન્નેની માઠ માઠ નિકાય મહીને ૧૬ અને ૧૦ પ્રકારના તિર્ધ કૃજાં ભક્ તે તીર્ધ કરાદિક વિશિષ્ટપુર્યવાળા મનુષ્યાને ધન ધાન્યાદિ વસ્તુને આપનારા દેવા, માં ક્રિયા કૃદ સાથે જું ભક શળ્દ લગાડવાથી તે તે નામવાળા તે તે વસ્તુને આપનારા હાય છે, એમ કુલ ૨૬ લેદ વ્યંતરના, ચર અને સ્થિર મળી જ્યાતષીના ૧૦ અને વૈમાનિકમાં ૧૨ કદ્યાપાયન, તથા અન્તર્ગત આવેલા ૩ લેદ કિલ્બિષકના તથા ૯ લાકાન્તિકના, કદ્યાતીત્ત તે ૯ શ્રેવેયકના અને ૫ અનુત્તરના એમ મળીને કુલ ૩૮ લેદ વૈમાનિકના ૨૫+૨૬+૧૦+૩૮ મળી કુલ ૯૯ દેવાના લેદ, તે પર્યામ:—અપર્યામ: મળીને ૧૯૮ દેવલેદા થાય છે.

॥ चतुर्निकायाभयीपरिशिष्टम् ॥

૧— દેવાને વ્યવન કાળ આડા છ માસ રહે ત્યારે તેઓ અવધિજ્ઞાનથી ગર્ભ-વાસના દુ:ખદાઇ સ્થાનને જોઇને ઝુરે છે, વળી પાતાની કાન્તિ-મળ-યુવાવસ્થાનું બદલાવવું, કલપવૃક્ષકમ્પન, કંઠમાલાનું કરમાવવું, નવીન દેવને દેખી ખેદ કરવા ઇત્યાદિ અનેક ચિન્ફા જોવાથી પીડાય છે. અનન્તર ભવમાં તીર્ધ કર થનાર દેવને અંતિમ અવસ્થામાં પણ આવા ચિદ્ધો હાતા નથી.

ર—દેવલાકમાં દેવાંગનાના હરણાદિને અંગે ભીષણ સંબ્રામા થાય છે, જેમાં પરસ્પર તાડન–તર્જન પણ ચાલે છે, પરંતુ વૈક્રિય શરીર હેાવાથી તંઓના તદ્દન દેહાંત થતા નથી પણ દુ:ખ તા જરૂર થાય છે.

3—સમ્યગ્દષ્ટિ ઉત્તમકુલમાં જન્મે, મિચ્યાદષ્ટિ તેવા કર્મ કરી નીચ-ક્**લેં જન્મે** છે.

¶ ૪—એક ઇન્દ્ર≈યવે અને તે સ્થાને બીજો ઉત્પન્ન ન થાય ત્યાંસુધીમાં સામા નિકાદિ દેવા રાજ્ય ચલાવે.

પ-ઇન્દ્રો, ત્રાયસિંશક, લાકપાલા, અગ્રમહીષી પૂર્વભવમાં કાે હતા ? તેની ઉત્પત્તિ, તેઓની વિકૂર્વ હ્યાકિત પર્વદા-સભાનું વર્દ્ધન, તેઓની ખાદ્ધ-મધ્યમ- અભ્યન્તર પર્વદાની સંખ્યા, વિષયમુખા પ્રાસાદાદિકની રચના, વિષયમુખ કેવી રીતે ભાગવે, કલ્યાહ્યુકના પ્રસંગા કેવો રીતે ઉજવે, વિમાનનું ખાદ્ધાભ્યન્તર સ્વરૂપ કેવું હાય! ઇત્યાદિ સર્વ શ્રન્થાન્તરથી જોવું.

भा अथ नरकगतिविषये प्रथमं स्थितिद्वारम् ॥

अवतरण,—એ પ્રમાણે ચારે નિકાયગત દેવાના સ્થિતિ, ભુવન, અવળાહના, ઉપપાતિવરહ, વ્યવનિવરદ, એકસમય ઉપપાતસંખ્યા, એકસમયવ્યવન સંખ્યા, તેમની ગતિ તથા આગતિ, એ નવે દ્વારાનું વર્ણન કર્યું, સાથે સાથે અન્ય પ્રક્રીશું ક સ્વરૂપ તથા પ્રન્થાતરથી કંઇક ાવશેષ સ્વરૂપ દર્શાવ્યું, એ દેવાધિકારને સમાસ કરી હવે નરકગતિ સંખંધી સ્થિતિ પ્રમુખ નવે દ્વારાને પૂર્વોક્ત કમે વર્ણવર્તી દેવનિકાયની જેમ પ્રથમદારે પ્રત્યેક નારકીગત નારકાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને કહે છે.

इअ देवाणं भणिदं, ठिइपमुद्दं नारयाण बुच्छामि। इग तिक्रि सत्त दस सत्तर, अयर बावीस तिसीसा॥ २०१॥

સંસ્કૃત છાયા:—

इति देवानं भणितं स्थितित्रमुसं नारकाणां बक्ष्यामि । एक-त्रि-सप्त-दश्च-सप्तदग्राऽतराणि द्वाविंग्नतिस्वयस्त्रिञ्जत् ॥२०१॥

શુષ્યાથ':

इज=थे प्रभाशे भणियं=५ह्युं ∂ક્**વમુક્ં=સ્થિતિ** પ્રસુખ કુચ્છામિ=કહીશ

गायार्थ:--विशेषार्थवत् ॥ २०१ ॥

विशेषार्थ:—અધાલોક સાત નરકપૃથ્વી છે, જેના નામ-ગાત્રાદિ આગળ કહેવાશે. અહિંઆં તે પૃથ્વીમાં રહેતા નારકાનું આયુષ્યમાણુ વર્ણવતા પ્રન્યકાર પહેલી રત્નમભાપૃથ્વીના નારકાની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યસ્થિતિ એક સાગદાપ્યમની જણાવે છે, બીજી શકેરામભાપૃથ્વીના નારકાની ત્રણ સાળ ની, ત્રીજી વાલુકાપ્રભાને વિષે સાત સાગરાપમની, ચાથી પંકપ્રભામાં દસ સાગળ ની પાંચમી ધ્મપ્રભામાં સત્તર સાળ ની, છઠ્ઠીતમ:પ્રભામાં આવીસ સાળ ની, અને સાતમી તમસ્તમ:પ્રભાને વિષે તેત્રીસ સાગરાપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોય છે. [૨૦૧]

अवतरण:- હવે ते प्रत्येक्षनी જधन्यस्थिति लाखुवाने। ઉપाय केंडे છે.

सत्तसु पुढवीसु ठिई, जिट्ठोवरिमा य हिट्ठपुहवीए। होइ कमेण कणिट्टा, दसवाससहस्स पढमाए ॥ २०२॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

सप्तसु पृथ्वीषु स्थितिर्ज्येष्ठोपरिमा चाधः पृथिन्याम् । भवति क्रमेण कनिष्ठा दश्चर्यसहस्राणि प्रथमायाम्

॥ २०२ ॥

શાબ્દાથ :--

जि**होवरिमा⇒6યર**ની ઉત્કૃષ્ટ हिहुपु**र**वीए⇒નીચેની પૃશ્વીમાં **≭**કેण=ક્રમથી कणिहा≖४धन्य दसवाससइस्स=६श &जार वर्ष पढमाए=४ें&सीभां

गायार्थः-विशेषार्थवत् ॥ २०२ ॥

विशेषार्थः—ગત ગાથામાં સાત પૃથ્વીને વિષે ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ જણાવી, હવે જલન્યસ્થિતિને વર્ણવતાં જણાવે છે કે ઉપરનો પૃથ્વીઓનો જે ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ તે દેઠલી પૃથ્વીઓનો અનુક્રમે જલન્યસ્થિતિ થાય છે, પરંતુ રત્નપ્રભાથી ઉપર એક પણ નરક ન હોવાથી આ નિયમ રત્નપ્રભામાં લાગ્ર પડતા ન હોવાથી બ્રન્થકાર પાતેજ પહેલી રત્નપ્રભાપૃથ્વીના નારકાની જલન્યસ્થિતિ દશહજાર વર્ષની હોય છે એમ જણાવી દે છે. હવે શકરાપ્રભાની જ૦ સ્થિતિ જાણવાની હોવાથી ઉપરનો—રત્નપ્રભા પૃથ્વીની જે એક સાળ ની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તે નીચેની શકરાપ્રભાની ત્રણ સાળ ની સ્થિતિ તે વાલુકાપ્રભાને વિષે જલન્ય, પંકપ્રભાને વિષે સાત સાળ જલન્ય, ધૂમપ્રભાની દસ સાળ ની, તમ:પ્રભાની સત્તર સાળ, અને તમસ્તમ;પ્રભાની આવીસ સાગરાપ્યની જલન્ય સ્થિતિ જાણવી. [૨૦૨]

॥ सप्तनरकेषु जघन्योत्कृष्टिस्थितियन्त्रम् ॥

नारकी नाम	उत्कृष	र स्थिति	जघन्य	स्थिति
૧ રત્નપ્રભા	9 2		900	००, वर्ष
ર શકેરાપ્રભા	3	57	9 8	ાગરાયમ
૩ વાલુકાપ્રભા	y	"	3	"
૪ ્ય કપ્રભા	१०	"	૭	"
પ ધૂમપ્રભા	৭৩	"	૧૦	**
१ तम्भवा	23	22	ક્ ષ્	77
ાં તમસ્ત્રમાં મુજા	33	97	२३	79

अवतरण:—પૂર્વે પ્રત્યેક નાસ્કીની સશુ-શય સ્થિતિ તો જ્યાની, હવે પ્રત્યેક નરકના પ્રત્યેક પ્રતરગત નારકાની સ્થિતિ વર્જુવતાં શ્રન્થકાર મહારાજ પ્રથમ રત્નપ્રભાપૃથ્વીના પ્રત્યેકપ્રતરે પ્રથમ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિને વર્જુવે છે.

नवइसमसहसलक्खा, पुदाणं कोडि अयरदसभागो। एगेगभागवुद्धि, जा अयरं तेरसे पयरे ॥ २०३॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ---

नवतिः समानां सहस्राणि लक्षाणि पूर्वाणां कोटिरतरदश्वभागः।
एकैकमागवृद्धिर्यावदतरं श्रयोदशे प्रतरे ॥ २०३॥

શિષ્દાર્થ':--

नवइ सम सहस्य=नेवुं ६००१ वर्ष लक्खा=(तेटक्षाक) क्षाभ वर्षनी पुरुवाणं कोडि=पूर्व होड वर्षनी अयरदसमागो=सागरीपना दसमाकागनी एगेगभागवृद्धिः क्षेष्ठिः क्षांशनी वृद्धिः जा=यावत्-क्रयांसुधीः अयरं=सागरापभ तेरसे पयरे=तेरभा प्रतरभां

गायार्थ:--विशेषार्थवत्. ॥ २०३ ॥

विशेषार्थ:—રત્નપ્રભાદિપૃથ્વીને વિષે જ [વૈમાનિક કદ્દપવત્] ભિજ ભિજ પ્રતર સંખ્યા આવેલી છે, જે બન્થકારમહારાજા પાતેજ આગલ કહેરી, એમાં રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે તેર પ્રતરા છે, એમાં પ્રથમપ્રતરવર્તી નારકાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ નેવું હજારવર્ષની, બીજા પ્રતરે નેવું લાખ વર્ષની, ત્રીજા પ્રતરના નારકાની પૂર્વકોડ વર્ષની, ચાથા પ્રતરે એક સાગરાપમના દસભાગ કરીએ તેવા એક દશાંશસાગરાપમની, પાંચમે એ દશાંશ સાવની, છકે ત્રણ દશાંશસાવી, સાતમે ચાર દશાંશની, આદમે પાંચ દશાંશની, નવમે છ દશાંશની, દસમે સાત્ર દશાંશ, અગીયારમે આઠદશાંશ, બારમે નવ દશાંશસાગરાપમની અને તેરમે પ્રતરે દસ દશાંશ (એટલે એક એક ભાગની વૃદ્ધિએ દસભાગ પૂર્ણ મતાં ખરાબર) એક સાગરાપમની પૂર્ણ સ્થિતિ આવી રહે.

अवतरण:- ६वे रत्नप्रभाना तेहीक प्रतराने विषे क्रधन्यस्थिति वर्धा दे छे.

इयजिट्ट जहन्ना पुण, दसवाससहस्सळक्खपयरदुवे। सेसेसु उवरिजिट्टा, अहो कणिट्टा उ पर्युद्धविं॥ २०४॥

संस्कृत अनुवाहः---

इयं ज्येष्ठा अथन्या पुनर्दश्च वर्गाणां सहस्राणि लक्षाणि प्रतरद्विके । श्रेषेषु उपरि(तनाः)ज्येष्ठा अथः कनिष्ठा तु प्रतिपृथिवि ॥ २०४ ॥

શખ્દાર્થ સુગમ છે:-

गायार्यः-विशेषाध्वत् ॥ २०४॥

विशेषार्थ:—એ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ કહી, હવે વળી એજ પ્રતરાને વિષે જયન્યસ્થિતિ વર્ણવતાં રત્નપ્રભાપૃથ્વીના પ્લેલા એ પ્રતરા પૈકી પ્રથમપ્રતશ્ને વિષે દશહન્નરવર્ષની સ્થિતિ અને દ્વિતીયપ્રતરે [તેને સા ગુણા કરતાં] દશ લાખ વર્ષની હાય છે, શેષ પ્રતરાને વિષે તા ઉપરના પ્રતરની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તે નીચેની પ્રત્યેકપૃથ્વીને વિષે કનિષ્ઠા—જલન્ય ન્રાણવી. એ નિયમાનુસાર ત્રીજે પ્રતરે ૯૦ લાખ, ચાલે પૂર્વકોડ વર્ષની, પ મે તે, સા૦ છકે તે, સાતમે તે, આઠમે તે, નવમે તે, દસમે દું, અગીયારમે હું, બારમે તું, તેરમે તે, સાગરાપની ન્રાણવી. [૨૦૪]

अवतरण:—એ પ્રમાણે રત્નપ્રભાગત પ્રતરાશ્રયી જલ-યાત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અતલા-વીને બાક્રીની પૃથ્વીને વિષે સ્થિતિ પ્રમાણ જાણવા [વૈમાનિકવત] करण કહે છે;—

उवरित्रिहिहितसेसो, सगपयरिवह तुइच्छसंग्राणिओ । उवरिमित्रहिठेइसिहिओ, इच्छिअपयरिम उक्कोसा ॥ २०५॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

उपरि(तन)श्वितिस्थितिविक्षेत्रः स्वक्रप्रतरिमक्तः इष्ट्र[प्रतर]संगुणितः । उपरितनश्वितिस्थितिसहित इष्टप्रतरे उत्कृष्टा [स्थितिः] ॥ २०५ ॥

શબ્દાર્થઃ--

उषरिक्षिइ≕6परनी पृथ्वीमां ठिइविसेसो≕स्थितिविश्खेष सगयपर≕स्वस′ण'धी प्रतर विहत्तु=० देशीने [शुष्की मे] इच्छ-संगुणिओ=५ व्छित प्रतरनी संभ्याको शुर्थे छते इच्छियपयरिम=६। व्छत प्रतरमां गायार्थ:—ઉપરની પૃથ્વીની સ્થિતિના વિશ્લેષ કરીને [નીચેની ઇપ્ટપૃથ્વીની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાંથી બાદ કરતાં] જે શેષ રહે તેને ઇચ્છિત પાતાના પ્રતરાની સંખ્યાવેડ ભાગ આપતાં જે સંખ્યા આવે તેને ઇપ્ટપ્રતરની સંખ્યાવેડ શાયતાં જે સંખ્યા આવે તેને ઇપ્ટપ્રતરની સંખ્યાવેડ શાયતાં જે સંખ્યા આવે તે, તેની [જે ઇપ્ર પૃથ્વીના પ્રતરાની સ્થિતિ કાલ્લા હોય તેની] ઉપરની પૃથ્વીની જે ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ સહિત જોડતાં ઇચ્છિત પ્રતરે ઉત્કૃષ્ટ-સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય. ॥ ૨૦૭ ॥

विशेषार्थ:-ते आ प्रभाषे:-

રત્નપ્રભાને विषे तेरे प्रतरे ઉત્કૃષ्ટस्थिति કહી, હવે ખીછ શકે શાપ્રભાના પ્રતરાને વિષે કાઢવાની હાવાથી વિશ્લાષ કરવા માટે શકેરાપ્રભાની ઉત્કાર સાથ સાગરાપમની સ્થિતિમાંથી પ્હેલી રત્નપ્રભાની ઉત્કૃષ્ટ એક સા૦ ની સ્થિતિના વિશ્લેષ (બાદ) કરતાં શેષ બે સાગરાયમ રહ્યા, એ બે સાગરાયમને શક રાત્રભાના અગીયાર પ્રતરે વ્હેંચવા માટે એક સાગરાયમના અગીયાર ભાગ કરતાં છે સાગ-રાપમના બાવીસ ભાગા આવ્યા એટલે તે પ્રત્યેક પ્રતરે બ્હેંગ્રતાં બબે ભાગા આવ્યા, હવે ઇષ્ટ પ્રથમ પ્રતરે સ્થિતિ કાઢવાની હોવાથી એ બાગને એક પ્રતરે ગ્રુણતાં બેજ ભાગ આવ્યા તે ઉપરની રત્નપ્રભાના તેરમા પ્રતરની એક સાગરાપમની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ સહિત જોડતાં એક સા૦ અને એક સા૦ ના અગીયારીયા બે ભાગ (૧ સા૦ 🔧)તું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય શકેરાપ્રભાના પ્રથમપ્રતરે આવ્યું, એ પ્રમાણે ખીજા પ્રતરની સાથે ગુજાતાં ૨×૨= $\frac{\forall}{\sqrt{2}}$ તે એક સાગરાયમે સહિત કરતાં ૧ $\frac{\forall}{\sqrt{2}}$ સા૦ દિલીય પ્રતરની ઉ૦ સ્થિતિ, એ પ્રમાણે ત્રીજે પ્રતરે છે ભાગ વધારતાં (૧ $\frac{\xi}{2\pi}$) ૧ સા૦ $\frac{\xi}{4\pi}$ ભાગ, ચાથે ૧ $\frac{\xi}{2\pi}$ સા૦, પાંચમે ૧ $\frac{\xi}{2\pi}$, છે $\frac{\xi}{2\pi}$ ર સા૦ $\frac{\xi}{4\pi}$, [કારણ કે અગીયાર ભાગ પૂર્ણ થયે સામરાપમ પૂર્ણ શાય છે] સાતમા ર $\frac{3}{\sqrt{4}}$, આઠમે ર $\frac{1}{2\sqrt{4}}$, નવમે ર $\frac{9}{2\sqrt{4}}$, દસમે ર $\frac{6}{2\sqrt{4}}$, અગીઆરમે ર $\frac{9}{4\sqrt{4}}$ એટલે બરાખર ત્રણ સાગરાપમની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ (શકેરાપ્રભાના અગીયારમે પ્રતરે) આવી. એજ પ્રમાણે અન્ય પૃથ્વીઓને વિષે આ કરણદ્વારા વિચારતું, વધુ સમજણ भाटे यन्त्र लेवुं. [२०५]

स्तनप्रभाषाः अतिप्रतर् अवन्योत्कृष्ट-आयुष्यस्थितियन्त्रम् ॥

शकरी त्रभाकां प्रतिप्रकरं।। आयुष्यस्थितियन्त्रम् ॥

	77.44.				
प्रतर्	जघन्यस्थिति	उत्कृष्ट स्थिति			
9	हसं ढंकार वर्ष.	नेवुं ढळार वप ^९			
ર	દસ લાખ વર્ષ	નેવું લાખ વર્ષ [°]			
3	નેવું લાખ વર્ષ	પૂર્વ ક્રોડ વર્ષ			
8	पूर्व होड वर्ष	~~१~~ ० सा०			
4	~~રે~~ સાગરાપમ	<u>२</u> १० ,,			
Ę	रहे ,,	₹ ~~0~~ ,,			
و	₹ ~~0~~ ,,	¥ ,,			
6	¥ ,,	प <u>्</u> १० %			
6	प वंठ ,,	₹ ₹0 %			
10	₹ <u> </u>	<u>।</u> १० भ			
११	पुर १८ %	र्हें "			
:12	₹ ~~0~~ , 1)	¥° ,,			
9 3	₹ · ,,	~~ફૈ~~ ં એક સા૦			

प्रतर	जघन्यस्थिति उत्कृष्टस्थिति		
٩	૧ સાગરાપમ	૧ સા૦ 穦 ભાગ	
ર	૧ સા _{૦ ૧} ૬ ભાગ	9 ,, ~~(~~ 4 ,,	
3	६ ,, वर्ष ,,	٩ ,, وفي ,,	
8	٩ ,, ﴿ ،,	१ , इंद ,,	
પ	९ <u>॥ ई</u> "	९ ,, ^९ ० ,,	
۶	٩ ,, १० ,,	9 , 14 ,	
૭	२ " वृष्	२ , ~~३~~ ,,	
6	२ ,, ३ ,,	२ ,, च्ये ,,	
÷	२ ,, पु,,	२,, ७,	
૧૦	र ,, वृष्	२ ,, ६ ,,	
૧૧	२ ॥ इंदे ॥	ર ~~,,,{{~~ કસા૦	

॥ तृतीय वालुकाप्रभायां स्थिति ॥

॥ चतुर्थ पंकप्रभावां स्थिति ॥

प्रतर	जघम्यस्थिति	उत्कृष्टस्थिति
٩	૭ સાગરાપમ	૭ સા૦ કે ભાગ
ર	૭ સા૦ 🖁 ભાગ	ં ,, ફે ,,
13	· , · ,	ر کی در ک
४	٠, ١٠, ١٠	٧ , ١٠ ,
પુ	٠, ١٠ ١٠	] ÷ " & "
. 8	÷ " 🖁 "	٠, ١,
·(9.	€ m & m	६ ,, धु१०साव

प्रत्र	जघन्यस्थिति		उत	रुष्टा	स्थ	ति	
9	3	સાગરા	પમ	3	સ(૦	र्	ભાગ
ર	3	" ₹	ભાગ	3	"	र्ड इ	"
3	3	" €	,,	४	"	3	**
8	8	)) <u>용</u>	"	8	"	9	"
પ	૪	» €	77	ય	77	3	) ;
ę	ય	უ ફે		ય	27	<u> </u>	3)
9 .	ч	» €	91	ŧ	12	9	"
6	۶	" €	97	۶	"	7	. 17
e	۶	" €		Ę	23 ,	<u> </u>	9સ(૦

पत्रमचूमप्रमानरके स्थितियन्त्रम्

प्रतर	जपन्यायुष्यमान	उत्क्रश्चयुष्यमान
9	१० सागरापम	१९ सा० है लाग
ર	૧૧ સા૦ 🗟 ભાગ	૧૨ " ~~ર્ય~~ ્ય,
3	૧૨ તા ₹ ત	98 ,, ~~१~~ ,,
¥	٩٧ ,, ﴿ "	१५ " है "
N	૧૫ ., ૡૻ ,,	૧૭ સાગરાપમ

॥ पष्टतमः प्रभानस्के ॥

		. }
प्र॰	अ० सा०	उ० भायुष
٩	૧૭ સા•	१८ सा॰
ર	૧૮ સાન્ટ્રે	२० सा०
3	२० 🖁	રર સાં∘
॥ सर	मतमस्तमः	प्रभायाम् ॥
٩	રર સા∘	33 सा०

॥ इति प्रथमं स्थितिद्वारम् ॥

अवतरण—પૂર્વે નારકીનું પ્રથમ સ્થિતિદ્વાર વર્ઘ્યું હવે બીલ્તું લુવત-દ્વાર કહેતાં પ્હેલાં ભવ્યાત્માના કલ્યાણા વિનાના નારકીની તથાવિધ વેદનાનું કંઇક સ્વરૂપ કહે છે, તેમાં પ્રથમ નરકક્ષેત્રગત વેદનાના પ્રકાર જણાવે છે.

सत्तसु खित्तजविअणा, अझोझकयावि पहरणेहिं विणा । पहरणकयाऽवि पंचसु, तिसु परमाहम्मिअकया वि ॥ २०६॥

સંસ્કૃત અનુવાદ:--

सप्तसु क्षेत्रजनेदना अन्योन्यकृताऽपि प्रहरणैर्विना । प्रहरणकृताऽपि पश्चसु, तिसुषु परमाषार्मिककृताऽपि ॥ २०६ ॥

શાબ્દાર્થ:--

सित्तजिस्त्रणा≔क्षेत्रीत्पन्न वेदना अज्ञोजकयाचि=अन्यान्य ४देशी पध्य पहरणेहिं विणा=शस्त्र विना

पहरणकया=शक्षधी करेडी पंचसु=पांचभा (पांचनुं) परमाहम्मिमकवा=परभाधाभीनी करेडी

गायार्थ:--विशेषार्थं वत्. ॥ १०६ ॥

વિશેષાર્થ: — પૂર્વ ભવમાં કરેલા અને કદુષ્ટ પાપાચરહ્યાથી દ્યારહિસા, લાઇ, વેગરી, પરદારાગમન, લક્ષ્મી ઉપરની અત્યન્ત મૂચ્છોથી અનેક પ્રાણીઓના દ્યાત કરવાથી તે તે આત્માઓ તથાવિધ નરકગતિયા આયુષ્યના અન્ધ કરીને નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે જેને ' નારકીજીવ ' તરીકે ઓળખવામાં આવે

છે. અશુભગતિમાં ઉત્પન્ન થમોલા આ જવાને પૂર્વકમેડિયના વશથી ત્રણ પ્રકારની વેદનાના અતુભવ કરવાના હાય છે.

૧ 'ક્ષેત્ર'થી ઉત્પન્ન થએલી વેદના, ૨ 'અન્ચાન્ય'થી [પરસ્પર] ઉત્પન્ન થતી વેદના, ૩ સંક્લિષ્ટઅધ્યવસાયી પંદર 'પરમાધામી' દેવકૃત વેદના.

એ ત્રણુમાં અન્યોન્યકૃત વેદનામાં પુન: બે લેદ પડે છે ૧–શ**રીરથી** પરસ્પર ઉત્પન્ન થતી, અને બીજી શસ્ત્ર દારા પરસ્પર ઉત્પન્ન થતી વેદના.

એમાં ક્ષેત્રવેદના સાતે નરકામાં છે અને અનુક્રમે નીચે નીચે અશુલ, અશુલતર, અશુલતમપણે હોય છે. અન્યાન્યકૃત વેદનામાં શરીરથી થતી અન્યાન્ય કૃતવેદના ^{પહ}સાતે પૃથ્વીને વિષે છે અને પ્રહરણકૃત વેદના પ્રથમની પાંચ નરકને વિષે છે, ત્રીજી પરમાધામીકૃતવેદના એ પ્હેલી ત્રણ નરકામાં છે. [૨૦૬]

अवतरणः—હવે પ્રથમ क्षेत्र वेदनाने કહેતાં નારક જીવાને પાતાનેજ નરક-क्षेत्रना स्वलावधील दश प्रकारना हु: भ आपनारा के पुइगद्यपरिखाम तेने लखावे छे.

बंधणे गई संठौणा, भेयां वन्नां य गंधं रसँ फार्सा। अग्रुरुलंडु सेंद्द दसहा, असुहा वि य पुग्गला निरए॥२०७॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

षंधन-गति-संस्थानानि मेदा वर्णात्र गन्धरसस्पर्जाः । अगुरुलघु-ग्रन्दाभ्यां दश्चधा अग्रुभा अपि च पुद्रला नरके ॥ २०७ ॥

શબ્દાથ'ઃ—

मेया=सेह फासा=२५६ फासा=२५६ भुअगुरुलहु=अगु३ द्वधु सह=श्रुष्ट

दसहा≔६श प्रકारनी असुहा=અશુભ पुग्गला=पुइ्ञेखी निरए=न२४भां

गायार्य:-- વિરોષાર્થવત્. ॥ २०७ ॥

५० सत्तसु खेत्तसहाबा अश्रोन्नोदीरिआय जा छट्टी ।
तिसु आइमासु विज्ञणा परमाइम्मि असुरक्या य ॥ १ ॥
आ गाथा अन्योन्यकृत वेहना छठ्ठी सुधील लक्षावे छे, तहाश्चय ग्रानी गम्य.
भड़

विशेषार्थ:—१ बन्धन:—नारकेंानी अन्धनावस्था तथा तेमने प्रत्येक्षेष्ठे यतुं आढारादिक पुरूगदानुं नाना प्रकारनुं अन्धन को काखे काव्यवस्थान अभिथी पख् अत्यन्त हाइख डे।य छे.

ર गति—તે નારકાેની ગતિ રાસબ, ઉંટ વિગેરેની કુગતિ જેવી અત્યન્ત દુ:ખથી સહી શકાય એવી, એટલે તપાવેલા લાેખંડ ઉપર પગ મુકવા કરતાં પશુ અત્યન્ત દુ:ખદાયક છે.

ર સંસ્થાન—તેઓનું શરીર એકદમ કુખ્જ–હુંડક સંસ્થાનવાળું એથી મ પાંખા કાપેલા અંડજપક્ષી જેવું વિરૂપ હાય છે.

ક મેર—કુડ્યાદિથી (કું બી વિગેરેમાંથી) નારકીના શરીર–પુદ્દગલાેનું છુટાપશું તે શસ્ત્રોવડે કાઇ ખેંચે ને દુ: ખ થાય એના કરતાં પણ તે વિચટન વધુ દુ:ખદાયક છે.

પ वर्ण—એમના વર્ષુ અત્યન્ત નિકૃષ્ટ, અતિ ભીષણ, મલિન છે કારણકે તેમને ઉત્પન્ન થવાના જં નરકાવાસા દ્વાર—ગારી, જાલિયાં વિનાના, સર્વદિશાથી ભયાનક, સતત ગાઢ અંધકારમય, શ્લેષ્મ, મૂત્ર, (ઝાડા) પુરિષ, શ્રોત, મલ, રૂધિર, વસા, મેદ અને પર વિગેરે સરખા અશુભ પુદ્દગલાથી અનુલિમ ભૂતલ પ્રદેશવાળા અને સ્મશાનની જેમ પૂતિ—કેશ, માંસ, અસ્થિ, ચર્મદંત નખ જેવા વિરૂપ પુદ્દગલાવે આવ્છાદિત ભૂમીવાળા હોય છે.

દ મંઘ—તેઓનાં ગંધ—કાહી ગએલાં શિયાળ, માર્જર, નકુલ, સર્પ, ઉદર, હસ્તી અધ, ગાય અને મનુષ્યાના ક્લેવરાના જે દુર્ગંધ હાય તેથી અધિક અશુસ્તર હાય છે.

७ रस- बीभडानी ગળા કરતાં પણ અત્યન્ત કડ્ડક છે.

૮ ~~રપર્રા~~ — એઓના સ્પર્શ અગ્તિ, વીંછી કાૈચ આદિના સ્પર્શથી પણ અત્યન્ત દુ:ખાવહ છે.

९ अगुरुलघु—એએાના પરિણામ અગુરૂલઘુ હોવા છતાં પણ તીવ દુ:ખના આશ્રયભૂત અતીવ વ્યથાને કરે છે.

રેંગ્ રાહ્ય:—સતતપીડાતા, પચાતા નારકાના શબ્દ આક્રંદવડે વિલાપ કરવાથી કરૂણા ઉપજાવે તેવા હાય છે. આ પ્રમાણે દસ પ્રકારના અશુભ પુક્રગલ પરિણામા નારકીને વિષે અવશ્ય હાય છે. ∫ ૨૦૭]

अवतरण-- પૂર્વે ક્ષેત્રગત સ્વાભાવિક ઉત્પન્ન થતા દુ: ખકાઇ પશ્ચિમને

જણાવીને હવે નારકજીવાને થતો અન્ય દસ પ્રકારની વેદનાના અનુભવ કહે છે, તેમજ છઠ્ઠી તથા સાતમી પૃથ્વીના નારકાને કેટલા રાગા હોય તે સંખ્યા કહે છે.

नरया दसविहवेयण, 'सीओ सिणखुहा पिवास कं डूहिं। परवैस्सं जैरं दीहं, भैयं सोगं चेव वेयंति ॥ २०८॥ पणकोडी अद्वसट्टी—लक्खा, नवनवइ सहसपंचसया। 'चुलसी अहिया रोगा, छट्टी तह सत्तमी नरए॥ २०९॥

સંસ્કૃત અનુવાદ:---

नारका दश्चविधं वेदनं शीतोष्णश्चधापिपासाकंड्भिः। पारवश्येन ज्वरेण दाहेन मयेन शोकेन चैव वेदन्ते ॥ २०८ ॥ पश्चकोटयः—अष्टपष्टिलक्षाणि नवनवतिसहस्राणि पश्चशतानि । चतुरशीत्या अधिका रोगा, षष्टे तथा सप्तमे नरके ॥ २०९ ॥

શિષ્દાર્થ':---

नरया-नारकें।नी दस्तवह्वेयण-हश्विधवेहन सीथ-शीत उसिण-७०थु खुद्-क्षुधा पिवास-पिपासा कड़ार्हे-क्रव्तधी

परवस्तं-परवशता
जर-क्वर-ताव
दाहं-ढाढ़
भयं-सोग-क्वय, शे।ऽ
वेयंति-वेढे छे
अहिया-अधिऽ

गायार्थ:--- વિશેષાર્થ વત્. ॥ ૨૦૯ ॥

विशेषार्थ:—क्षेत्रवेहनामां जील इस प्रકारनी वेहनाने। पणु अनुसव तेम्भाने थाय छे ते डंडे छे;—

१ शितवेदना—પોષ અથવા મહા માસની રાત્રે હિમાલયપર્વત ઉપર સ્વચ્છઆકાશમાં અભિવિનાના અને વાયુની વ્યાધિવાળા નિર્વસ્તદિરદીને સતત પવનના જોરથી હૃદય, હાથ, પગ, દાંત, હોઠ કંપતે છતે તેનાપર જળના છંટકાવની ઠંડીથી તે માણસને જે શીતવેદના ઉત્પન્ન થાય તે કરતાં પણ અનન્ત- મુણી શીતવેદના નરકાવાસગત નારકીના જીવોને હોય છે.

કદાચ જે એ નારકાને નરકાવાસથી ઉપાડીને માઘમાસની સિત્ર એ પૂર્વે વર્ષ્યુન કર્યું તેવા સ્થાને લાવીને મુકે તો તે નારકજીવ અનુપમ સુખને પ્રાપ્ત કરતો હોય તેમ નિદ્રાવશ થઈ જાય, એટલે તેને નરકની મહાવ્યથાકારક શીતવેદના સહી હોય એટલે આટલી વેદના તો મહાસુખકારક લાગે છે.

ર ऊष्णवेदना—ભર ઉન્હાળાના દિવસ હોય, મધ્યાફ તપતો હોય, આકાશમાં છાયા^{શે} વાદળુ ન હોય, એ વખતે છત્રરહિત પિત્તની વ્યાધવાળા પુરૂષને ચાતરક પ્રજ્વલી રહેલી અગ્નિના તાપથી જે પીડા ઉત્પન્ન થાય એ કરતાં પણ અનન્તગૃણી ઊષ્ણુવેદના નરકના જીવાને થાય છે.

કદાચ જો એ વેદના સહતા નારકીઓને ત્યાંથી ઉપાડીને કિંશુક સરખા લાલચાળ, ખદિરના (ખેરના) અંગારાના સમૂહમાં મુકવામાં આવે અને એ અંગારાને ખ્રુબ તપાવવા કુંકવામાં આવે, તોપણ એ જીવા, [ચંદનથી લિમ થએલા, મૃદુપવન ખાવાથી અનુપમ સુખને વેદનારા પુરૂષની જેમ] સુખ પામતા-નિંદ્રાવશ પણ થઇ જાય.

પ્રથમ રત્નપ્રભામાં ઊષ્ણુવેદના અતિતીવ્ર છે, તેથી અધિક અતિતીવ્રતર વેદના શકે રાપ્રભામાં તેથી અધિક અતિતીવ્રતમ વાલુકાપ્રભામાં, ચાંથી પંકપ્રભાનાં ઉપરિતન થાડા નરકાવાસામાં ઊષ્ણુવેદના અને થાડા નરકાવાસામાં શીતવેદના નુભવ છે, પાંચમી ધ્મપ્રભામાં થાડા નરકાવાસામાં શીતવેદના અને નીચે થાડામાં ઊષ્ણુવેદના, એ વેદના ચાંથી પૃથ્વીની અપેક્ષાએ અનંતગુણી ઉત્તરાત્તર પશુ જાણુવી, છઠ્ઠી તમ:પ્રભામાં કેવલ મહાશીત વેદનાજ, તે પણુ પાંચમી કરતાં અતિતીવ્રતર, તે કરતાંએ પણ સાતમી તમસ્તમા પૃથ્વીમાં મહાશીતવેદના તે તેથી પણ અતિતીવ્રતમ છે.

ર શુધા-—એઓના જઠરામિ વળી એટલા ખધા પ્રદીપ્ત છે કે, વારંવાર નખાતા સૂકા કાર્ય્દાવે પ્રજવિત રહેતા અગ્નિની જેમ અતિતીક્ષ્ણુ અને વિસ્તૃત ક્ષુધાગ્નિવે સદા દદ્યામાન શરીરવાળા હોવાથી તેની ક્ષુધા અતિતીવ્ર છે એથી આખા જગત્વર્તી અન્ન ધૃતાદિ પુદ્દગલાના આહાર કરે તો પશુ ક્ષુધાની તૃપ્તિને પામે નહિ પણ ઉલટી અશુભકર્મના ઉદયથી અમનાત્ર પુદ્દગલ અહણુથી તે ક્ષુધા વધતી જાય છે.

ક हत્जा--સઘળાએ સમુદ્રના અગાધ જળનું પાન કરતાં પણ શાન્ત ન થાય એવી તો એમની સદ્દેવ કંઠ-એાષ્ટ-તાળુ અને જીબ્હાદિકને શાષી નાખનારી તૃષા છે. ५ कंड्रिटि-(खरज) એએ। ती हु: ખદાઇ ખરજની ચળ એવી હોય છે है तेने કરવત કે છરીથી ખણવા છતાં પણ શાન્ત થાય નહિ.

६ परवशता—એએ) ની પરાધીનતા આપણાથી અનન્તગુણી ત્રાસદાયક છે.

७ जर—એટલે એએાના ઉગ્ર સખ્તતાવ પણ આપણાથી અનન્તગુણા દુ:ખદાયક અને જીવિત પર્યન્ત રહેનારા છે.

. ८ दाइ-९ शोक-१० भय-એટલે શરીરે દાહ, શાક-વિલાય અને ભય મે ત્રણે વેદનાએ આપણાં કરતાં તેઓને અનન્તગુણ છે.

વધુમાં એ (મિથ્યાદૃષ્ટિ) નારકાને ભવસ્વભાવે પ્રાપ્ત થતું વિભાગજ્ઞાન પણ મહાદુ:ખકારક છે કારણ કે તે અશુભ જાતિનું હાવાથી તે જ્ઞાનદ્વારા ચારે ખાજીથી આવતા નિરંતર દુ:ખના વૈરી-શસ્ત્રાદિક હેતુઓના જીવે છે, હમણાં આવશે! આમ કરશે! તેમ કરશે, ઇત્યાદિ દેખીને તેઓ ભયથી હંમેશાં કંપાયમાન રહે છે.

આ પ્રમાણે અન્ય પ્રકારે દસ પ્રકારની ક્ષેત્રગત વેદના કહી. [२०८]

[હવે 'અન્યોન્યકૃત વેદના અને પરમાધામીકૃત વેદના જે કહી છે તેનું સ્વરૂપ અહિં મૂલગાથાએમમાં નથી કહ્યું તથાપિ અન્યાન્તરથી અત્ર આપવામાં આવે છે.]

अन्योन्यकृतवेदनाः---भथभ अन्यान्य कृत प्रक्ष्य वेहना---

નારકા બે પ્રકારના છે, એક સમ્યગ્દિષ્ટ અને બીજા મિચ્ચાદિષ્ટ, તેમાં જેઓ મિચ્ચાદિષ્ટ છે તે અજ્ઞાનથી અવલિપ્ત ચિત્તવાળા હોઇ સાચા પરમાર્થને જાણી શકતા નથી, એથી તેઓ પરસ્પર સતત દુ: ખાને ઉભા કરી કરીને વેદનાઓ લાગવે છે. જ્યારે સમ્યગ્દિષ્ટ નારકા સાચાજ્ઞાન—શ્રદ્ધાવાળા કિચિત્ જ્ઞાની આત્માઓ હોવાથી વિચારે છે કે અમે પરભવમાં પ્રાણીહિંસા—જીઠાદિક અને ક્ષાયા કરીને તા આ મહાભયંકર દુ: ખસાગરમાં પડ્યા અને વળી પુન: અહિં ક્લેશ હિંસા મારન—કુદૃન કરીને નવાકર્મ શું કામ ળાંધવા ? એવા વિચાર કરી બીજાએ આપેલી વેદનાને સારી રીતે સહન કરે છે, પરંતુ પાતે પાપના ક્લરૂપ વિપાક (દુ:ખ) ને અનુભવતા હોવાથી બીજાને દુ:ખ ઉત્પન્ન કરતા નથી, આ કારણથી તેઓ મિચ્ચાદિષ્ટ કરતાં ઉક્ત ચિંતાને પશ્ચાતાપ (સજ્ઞાન છે તેથી) સતત કરતા હોવાથી અત્યન્ત માનસિક દુ:ખને લોગવે છે, જેથી સમ્યગ્દિષ્ટ અદપદુ:ખ અને અલ્પ કર્મ ખંધનને કહે છે.

વળી જેમ કુતરા ગ્રામાન્તરના અથવા અન્ય વિભાગના ધાનને જોઇને અત્યન્ત ક્રોધાયમાન થતા ભસવા–લડવા માંડે છે અને પરસ્પર પગાદિકના પ્રહારા ચાલે છે તેમ તે નારકા વિભંગજ્ઞાનના અલથી એક અજિને જોઇ લીલ કોધવાળા થયા થકા ધાનની જેમ વૈકિયસમુદ્દ્રાતવે મહાલયાનક રૂપાને વિકુર્વીને પાતપાતાના નરકાવાસમાં ક્ષેત્રાનુભાવજનિત પૃથ્વીપરિણામરૂપ લાહ-મય ત્રિશૂલ, શિલા, મુદ્દગર, ભાલા, તામર, અસિપદ, ખડગ, યષ્ટિ, પરશુ વિગેરે વૈકિયજાતિના શસ્ત્રોથી તથા સ્વહસ્ત-પાદ-દંતદ્વારા પરસ્પર લડાઇ મા-પ્રહારા કરે છે, તેથી તે જીવા હણાયા થકા વિકૃત અંગાવાળા થઇને કસાઇખાનામાં થતી પાડાઓની સ્થિતની જેમ ગાઢવેદનાથી નિ:ધાસ લેતા રૂપિરના કીચડમાં આલીડી મહાદુ:ખને ભાગવે છે. એ પ્રમાણે અન્યાન્ય કૃત પ્રહરણવેદના છે.

કહેલી એ સર્વવેદના મુખ્યત્વે **શાસા–પ્રાહાર** કૃત હેાવાથી પ્રથમની પાંચ નારકીમાં હાય છે.

બીજી શરીરકૃત અન્યાન્યવેદના—

શેષ બન્ને નારકીમાં શરીરકૃત અન્યોન્યવેદના છે એટલે ત્યાં રહેતા નાર-કીઓ પાતે પરિમિત સંખ્યાએ વજમયતુંડ (મુખ)વાળા લાલ વર્ષ્યુના કું શુઓ અને ગામય કીડાઓ આદિને (શરીરસંબદ્ધ) વિકુવીને એક બીજાના શરીરને તેનાવઉ કાતરાવતા અને શેરડીના કૃમીની જેમ શરીરને ચાલણી જેવું આરપાર કરતા તેમજ શરીરની અંદર પ્રવેશતા પ્રવેશતા મહા ગાઢ વેદનાઓને પરસ્પર ભાગવે છે.

આ પ્રમા**ણે** બન્ને રીતે અન્**યોન્યકૃત વેદના** જણાવી.

हवे आद्य त्रण नरके 'परमाधामीकृत 'वेदना-

સંકિલપ્ટ અધ્યવસાયવાળા પરમાધામી જાતિના દેવા પંદર પ્રકારના છે. ^પંચારુખ, અરુખરીષ, શ્યાસ, શખલ, રૂદ્ર, ઉપરૂદ્ર, કાળ, સહાકાળ,

પ૮ પ્રથમ 'અમ્ખ ' પરમાધામીઓ નારકાતે ઉચે ઉછાળા પછાડે, બીજા ભાદીમાં પકાવી શકાય એવા ડુકડાતે કરે, ત્રીજે આંતરડા—હૃદયતે ભેદે, ચોથા તેઓને કાપકુપ કરે, પ મા ભાલામાં પરાવે, ૬ દો અંગાપાંગતે ભાંગી નાંખે, ૭ મા તલવારની ધાર જેવા તીક્ષ્ય પાંદડાનું વન ખનાવી નારકાતે તેમાં ફેરવે, ૮ મા ધનુષ્યમાંથી છાડેલા અર્ધ ચન્દ્રાકાર ભાણાવડે વીંધ, ૯ મા કુમ્બીમાં પકાવે, ૧૦મા પાંચા માંસના ડુકડાઓને ખાંડે, ૧૧ કુંડમાં પકાવે, ૧૨ મા ઉકળતાં રૂધિર—પરૂથી ભરેલી વૈતરણી નદી બનાવી તેમાં નાંખે, ૧૩ મા કદમ્બપુષ્પ આદિના આકારવાળી વેલુમાં પચાવે છે, ૧૪ મા દુ:ખથી આમતેમ ભાગી જતા નારકાતે મહાન હાક—ખૂમ મારીતે ગલરાવીતે તેને રાકે અને ૧૫ મા વજના કાંડાવાળા શાલમલીવક્ષ ઉપર ચઢાવીતે તેને આલોડાવે છે, એ પ્રમાણે તેઓ નારકાતે એક માજની ખાતર દુ:ખ આપી અનન્તા પાપકમાંતે સંચિત કરી અત્યન્ત દુ:ખમાં મૃત્યુ પામીતે અંકગિલિકપણે ઉત્પન્ન થાય છે.

અસિ, ધનુ, કુમ્લી, વાલુકા, વૈતરણી, ખરસ્વર, અને મહાદ્યાપ. એએ સાન્વર્થ નામવાળા છે તેઓ નરકાત્માઓને દ્યાર દુ:ખા ઉત્પન્ન કરી આયુષ્યપૂર્ણ થયે મહાપાપકર્મને વશ થઇ અંડગાલિકપણે ઉત્પન્ન થાય છે, એઓથી નારકાને કેવી વેદનાઓ વેદવી પહે છે તે કહે છે.

પરમાધા મીંચ્યા મરીને અ'ડગાલિકપણે ઉત્પન્ન થઇ કેવી રીતે પકડાયછે–તે આ પ્રમાણેઃ—

જ્યાં સિન્ધુનદી લવલુસમુદ્રને મળે છે તે સ્થાનની દક્ષિણુખાનુ પંચાવન યોજનને બનતે વેદિકાના અન્તે સાડાબાર યોજન પ્રમાણ એક ભયાનક સ્થળ છે, ત્યાં આગળ ગા યોગની સમુદ્રની ઉડાઇ છે અને ત્યાં આગળ ૪૭ અંધકારમય ગુફાઓ છે એની અંદર પજસ્દ્રભનારાચસંઘયણવાળા મહાપરાક્રમી, મદ્ય-માંસ અને સ્ત્રીઓના તા મહાલાલુપી એવા જલચર મનુષ્યા રહે છે એમના વર્ષા કૃષ્ણ, સ્પર્શ કૃદિન અને દ્રષ્ટિ ધાર ભયાનક છે સાડાબાર હાથની કાયાવાળા અને સંખ્યાતા વર્ષાયુષી છે.

આ સન્તાપદાયક સ્થાનથી ૩૧ યોગ દૂર સમુદ્રમધ્યે અનેક મનુષ્યોની વસ્તીવાળા સ્તાદીપ નામના દીપ (અત્યારે ત્યાં જઇ શકાતું નથા) છે. ત્યાંના મનુષ્યો પાસે વજ (કડીન પત્થર)ની અનાવેલી મહાન ઘંટીઓ હાય છે, એ ઘંટીઓને એ માનવા નઘ—માંસવડે ખૂબખૂબ લીંપે છે અને એ ઘંટીમાં મધ્યે મદ્ય—માંસને ખૂબ ભરે ત્યારબાદ તે મનુષ્યા મદ્ય—માંસથી ભરેલા તું બડાઓથી વહાણા ભરીને સમુદ્રમાં જાય છે અને એ તું બડાઓને સમુદ્રમાં નાંખી જલચર મનુષ્યોને ખૂબ લાભાવે છે, લુબ્ધ એવા જલમનુષ્યા એ તું બડાને ખાતા ખાતા ક્રમશા તે ઘંટી પાસે આવતા તેમાં લુબ્ધ થઇને પડે છે, ત્યાં તેઓ અગ્નિમાં પકાવલા માંસના તથાં જર્બ —મધુરમદ્યને બે ત્રણદિવસ સુધી તા સુખેશી મજમાં ખાતા રહે, એવામાં લાગ જોઇને સ્તનદીપવાસી શસ્ત્રસજ્જ સુભટા તે ઘંટીઓને યુક્તિથી ચલાવવી શરૂ કરી ચાતરફથી તેઓને ઘેરી લ છે (કારણુક એઓ મહાપરાક્રમી હાવાથી બહુજ ધ્યાન રાખવું પડે છે) એ ઘંટી મહાન હાવાથી મહામુશ્કેલીથી એક વર્ષ પર્યન્ત ફેરન્યા કરે તો પણ તે જલચરના હાંડકા લેશમાત્ર ભાગતા નથી, એવા ભયંકર દુ:ખમાત્રને સહન કરતાં એક વર્ષાન્તે મૃત્યુ પામે છે. અને મરીને એએ નારકપણે ઉત્પન્ન થાય છે (જેવું કરે તેવું પામે.)

પછી એના ગુપ્તભાગે રહેલી અંડગાલીઓને લઇને રત્નાે મેળવવાની ઇચ્છાવાળા તે પુરુષા ચમરી ગાયના પૂચ્છના વાળથી તે અંડગાલિકાને ગુંધાને બન્ને કાને લટકાવી સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરે છે, એના પ્રભાવથી તેઓને કુલીરમત્સ્યાદિ મહામત્સ્યાદિ જંદુઓ હાનિ કરતા નથી તેમજ તેઓ કુળતા નથી અને સમુદ્રમાં ઉદ્યોતમાર્ગદર્શક થઇ પડે છે.

આ પ્રમાણે ધાર કર્મ બાંધી અંડગાલિક પણે ઉત્પન્ન થઇ આવી ભયાનક લંડીઓમાં મહાન દુ:ખાને અનુભવવા પડે છે, ત્યાંથી પણ મહાન કર્મ ળાંધી સંસારમાં રખકતાજ કર્યાં કરે છે.

કાઇ વખત તપાવેલા લાઢાના રસનું પાન કરાવે છે, કદાચિત્ તપાવેલા ધગધગતા લાઢાના સ્થંભ સાથે ખળાત્કારે આર્લિંગન કરાવે છે, કચારે કાંડામચ શાલ્મલિવૃક્ષ ઉપર ચઢાવી વીટં ખના આપે છે, કચારે લાઢાના ઘાણવડે છું દી નાંખે છે, કાઇ વખત વાંસલા ને છરીવડે છે દીને તેમાં ક્ષારથી ભરેલું તપાવેલું ધગધગતું તેલ રેડે છે, કાઇ વખત લાઢાના ભાલાપર પરાવે છે, અગ્નિની ભઠ્ઠીમાં ભું જે છે, તલની જેમ ઘાણીમાં ઉધે મસ્તકે પીલે છે, કરવતવડે છે દે છે તેઓ પાતાની વૈક્રિયશક્તિથી શ્યેનાદિ પશુ-પક્ષીના, સિંહ, વાઘ, દીપડા, શિયાળ, ગીધપક્ષી, કંકપક્ષી ઘુવડાદિ અનેક પ્રકારની કદર્થનાઓને કરનારા જન્તુઓવડે પીડાવે છે. તપાવેલી રેતીમાં, અસિપત્ર જેવા તીક્ષ્ણુ ધારવાળા વનમાં પ્રવેશ કરાવે છે. વૈતરણી નદીમાં ઉતારે છે કુક્કુટાદિની જેમ પરસ્પર લડાવી મારે છે, યુદ્ધ કરાવે છે, વળી તે પરમાધામીઓ નારકાના નાક કાન કાપવા, આંખો ઉખેડવી, હાથ-પગ ફાડવા, છાતીબાળવી, કઢાઇમાં તળવું, તીક્ષ્ણુત્રિશૂળથી ભેદવું, અગ્નિયુખા ભયંકર જાનવરા પાસે ભક્ષ્ય કરાવવાનું કાર્ય કર્યા કરે છે.

વળી નારકાને તેઓ યમની કુહાડીથી પણ અધિક તીક્ષ્ણુ ધારવાળી તલવારથી છેદે છે, એઓ રદન કરતા રહે ત્યાં ભક્ષણુ તત્પરઝેરી વીંછીઓથી ઘેરી લેવાય છે એમના ખન્ને હાથાને તલવારથી કાપીને પછી તેના સમય શરીરને કરવતથી વેરવામાં આવે છે, વળી ધગધગતું સીસું પાઇને શરીર બાળી નાંખી કુંભીને મૂસમાં પકાવે છે. આ નારકા ખુમા માર્યા કરે છતાં જાજવદયમાન ખિદરના અગ્નિની જવાળાથી ભુંજાવાય છે, વળી ખળતા અંગારા જેવા વજના ભવનામાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યાંજ વિકૃત હાથ મ્હેાંવાળા એવા એએ! દીન સ્વરે રદન કરી રહ્યા હાય છે ત્યારે વળી તેને બાળવામાં આવે છે એ ખીચારા કમેથી પરાધીન પડેલા દીનજીવા ચારે બાજી જેયા કરે છે, પણ નથી એમને કાઇ સહાય કરતું કે નથી એનું કાઇ રક્ષણ કરનારં, તીક્ષ્ણ તલવારા, ભાલાઓ, વિષમ કાદાળીઓ, ચક્ર–પરશુ, ત્રિશૂળ, મુદ્દગર, ખાણ, વાંસલા અને હથાડાવડે એમના તાલુ–મસ્તકને ચૂરી નાંખે છે, હાથ, કાન, નાક, હાઠને છેદે છે. હૃદય, પેટ, આંખા, આંતરડાઓને ભેદી નાંખે છે, આવાં આવાં દુ:ખાને ભાગવતા એ કર્મપટલાંધ દીન એવા નારકા પૃથ્વી ઉપર પડતા ઉઠતા આલાસા કરે છે. હા! હા! હા! જગતમાં એમનું કોઇ રક્ષણહાર નથી!!!

એથીએ પણ એ ક્રર દેવાે તેઓને કુંભીમાં પકાવે છે ત્યારે એઓ ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦૦ યાે૦ સુધી તેમને ઉચે ઉછાળે છે, ઉપરથી પાછા પૃથ્વી ઉપર પડતાંજ એમને લાલામાં પરાવી દે છે અગર તાે વજાતુલ્ય કઠાેર ચાંચાવાળા વૈક્રિયપક્ષિઓ તેને વળગીને ફાડી નાંખે છે, ફાડતાં શેષ રહે તેને વૈક્રિય શરીરીરૂપે વ્યાઘાદિ હિંસક જાનવરાથી નાશ કરી નાંખે છે.

આ પ્રમાણે નરકગતિના મહાન્ દુ:ખા પ્રાપ્ત કરવા ન હાય તા પ્રત્યેક જીવે પાતાનું જીવન સુધારી પાપાચરણા દૂર કરી પ્રથમથીજ ચેતીને શુદ્ધ-સુક્તિદાયક પ્રભુ માર્ગનું પાલન કરવું જરૂરી છે.

શંકા:—આ પરમાધામી દેવા આ નારકાને દુઃખ આપે તેનું કારણ શું? ભૂતને એ દુઃખ આપવાથી તેઓને નવ્ય કર્મખંધન ખરૂં કે નહિ?

સમાધાન:—આ પરમાધામીઓ પૂર્વ ભવમાં કૂરકર્મી, સંકિલ થથ્ય-વસાયવાળા પાપકાર્યમાંજ આનંદ માનનારા હાઇને પંચાગ્નિરૂપ મિથ્યાક પ્રવાળા તપાદિકને કરીને આટલી આસુરી વિભૂતિને પ્રાપ્ત કરે છે. ત્યાં તેમના તેવા આચારજ-સ્વભાવજ હાવાથી ઉક્ત વેદનાઓને આપે છે, જેમ અહીં મનુષ્ય લાકમાં સાપ, કુકડા, વર્ત ક, લાવક વિગેરે પક્ષીઓને તથા સુષ્ટિમલ્લોને યુદ્ધ કરતા થકા પરસ્પરને પ્રહાર કરતા જોઇને રાગ દ્રેષથી પરાભવ પામેલા પાપાનુ-ખન્ધી પુષ્યવાળા મનુષ્યાને બહુ આનંદ થાય છે તેમ તે પરમાધામીઓ પથ્યુ નરકના જીવાને એક બીજા ઉપર પડતાને પ્રહાર કરતા જોઇને પરમ ખુશ થાય છે અને પ્રમાદનાવશથી તાલીઓ પાડીને ખડખડ અદ્ધાસ્ય કરે છે, વસા ઉડાડે છે, પૃથ્વી ઉપર હાથ પછાડે છે, આવા આનંદ તા તેને દેવલાકના નાટકાદિ જોવામાં પથ્યુ થતા નથી.

જે કે નારકાને કરેલા પાપના કલરૂપે તેઓ સર્વ દુ:ખ દે છે, પરંતુ દુ:ખ દઇને પાતાના ' આત્માને અત્યંત તિલીન કરી ખુશ કરે છે મચાવે છે, રાચી માચીને ખુંચ્યા રાખે છે અને મારીને અત્યંત હરખવાથી ' મહાપાપી નિર્દય એવા એ દેવા મહાકર્મ ખાંધી અંડગાલકાદિની જેમ દુષ્ટ સ્થાનામાં ઉત્પન્ન થાય છે.

॥ इति प्रकीर्णवर्णनं समाप्तम्॥

હવે યુન્થકાર મહારાજા કેવલ છઠ્ઠી તથા સાતમી નારકીના જીવાને સમયે સમયે કેટલા રાગા હાય છે ? તે લખતાં જણાવે છે કે પાંચકોડ અડસઠલાખ, નવ્વાશ્રહજાર, પાંચસાને ચારાસી (પલ્પર્લ્લપ્લડ) એટલા અનેક જાતના રાગાથી પરિવરેલા તેઓ મહાદુ:ખ. વિટંખનાને પામે છે. [ર૦૯]

પ૯ અત્યારની વૈજ્ઞાનિક દુનિયા આગળ દેખાતા–સંભલાતા વિચિત્ર નવા નવા રાગો આગળ કંઇ આશ્ચર્ય જેવું નથી, રાગ સંખ્યા સવળી છે, માત્ર અશુભ્રતિમિત્તને પામીને સંયોગે સર્વ પ્રગટ થતા જાય છે.

肾॥ अथ नरकगतौ द्वितीयं भुवनद्वारम् ॥ 肾

अवतरण,—પ્રથમ સ્થિતિદ્વારને કહી હવે નરકગતિ અધિકાર દ્વિતીય ભુવનદ્વાર શરૂ કરે છે; તેનાં પ્રથમ તા (કલ્પની પેઠે) સાત નારકીનાં આગળ કહેવાતા નામાનાં ગાત્ર જણાવે છે.

रैयणप्पह सैकरपह, वां छुअपह पंकेंपह य भूमपहा। तमपहा तमतमपहा, कमेण पुढवीण गोत्ताई॥ २१०॥

સંસ્કૃત અનુવાદ—

रत्नप्रमा-शक्राप्रमा-वालुकाप्रमा-पङ्कप्रमाश्र धूमप्रमा । तयःप्रभा तमस्तमःप्रमा क्रमेण पृथ्वीनां गोत्राणि ॥ २१० ॥ शण्हार्थः --- भाषार्थं वत् सुगम छे.

गायार्थ:--- વિશેષાર્થ વત્ ॥ ૨૧૦ ॥

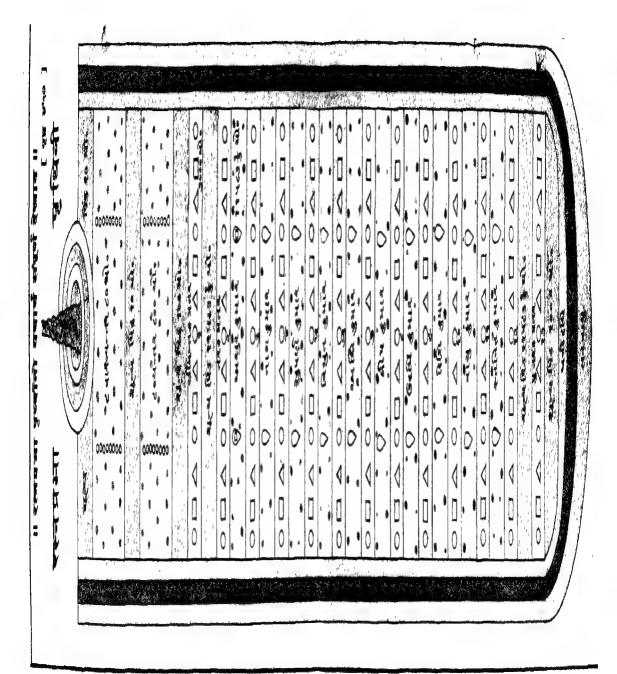
विशेषार्थः—द्वितीय भुवनदार श३ ५२ता नारडीना गान १६ छे. गोत्र= गावस्त्रायन्ते गोत्राणि प्रथम नारडीनुं नाम रत्नप्रसा, २ शर्डराप्रसा, ३ वाधुका-प्रसा, ४ पंडप्रसा, ५ धूमप्रसा, ६ तम:प्रसा, ७ तमस्तम:प्रसा. आ प्रत्येष्ठ नामा सान्वय—सान्वर्थ छे.

१ रत्नप्रमा—એટલે વજ઼દિ રત્નાેરૂપ પૃથ્વી અથવા રત્નની પ્રભા–ખાહુલ્ય છે જેમાં એવી રત્નપ્રભા પૃથ્વી, એમ ખન્ને અથેિ થઇ શકે છે, એથી તે રત્નરૂપ– રત્નમયી, રત્ન ખહુલ છે.

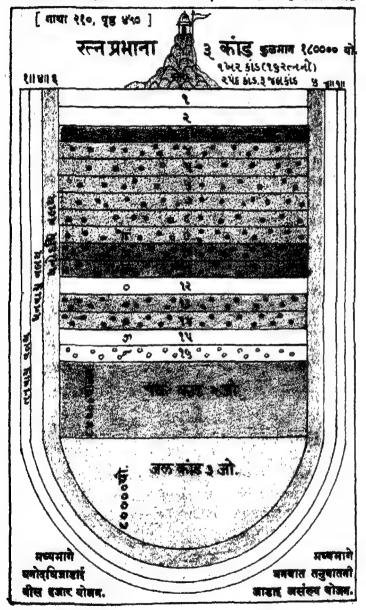
આ પ્રથમપૃથ્વીમાં જે રત્નબાહુલ્ય કહ્યું તે પ્રથમ ખરકાષ્ડ્રડગત પ્રથમ રત્નકાષ્ટ્રડની અપેક્ષાએ જાણવું.

એટલે આ રત્નપ્રભા (પ્રથમ) પૃથ્વી ત્રણ વિભાગે વહેંચાએલી છે. પ્રથમ ખરકાણ (ખર-કઠીન, કાષ્ડ-વિશેષભૂમિ ભાગ) કઠિનભૂમિ ભાગ વિશેષ, બીજો પંકળહુલકાષ્ડ, ત્રોજો અપ્બહુલકાષ્ડ, પંક=કાદવ વિશેષ, અપ્ જલવિશેષ વાળી તે.

એમાં પ્રથમના ખરકાષ્ટ્ર સાલ વિભાગ વહેં ચાએલા છે. ૧ રત્નકાષ્ટ્ર, ૨ વજ, ૩ વૈડ્ય, ૪ લાહિત, ૫ મસારગદ્ધ, ૬ હંસગર્ભ, ૭ પુલક, ૮ સાંગનિષક, ૯ જ્યાતીરસ, ૧૦ અંજન, ૧૧ અંજનપુલક, ૧૨ ૨જત, ૧૩ જાતરૂપ, ૧૪

मा चित्र तहन राष्ट्र है. नपुरां प्रचम करकांड वे सोस विसाधनां नहें बाएसो छै व हरेड विभाग सुदा सुदा वर्षनामा रामोची बनेसो है, ते ते ब प्रमाचे सहीं बनार्च सतावेस

ભાનંદ ત્રેસ-ભાવનગર.

માંક, ૧૫ રફટિક, ૧૬ રિષ્ટરતન. દરેક નામા તે તે જાતના રતન વિશેષ ભૂભાગથી ગર્ભિત હોવાથી સાન્વર્થ છે, પ્રત્યેક કાવડ એકહજારયાજન ખાહ- લયમણે હોવાથી ૧૬૦૦૦ યાજન પ્રમાણ જાડપણ પ્રથમના ખરકાંડનું છે, બીજો પંક્રમહુલ કાવડ ૮૪૦૦૦ યાજન ખાહલ્યે છે, ત્રીજો અપ્-જલબહુલકાવડ યાજન ૮૦૦૦૦ જાડપણે છે.

ત્રણેની સંખ્યાને એકત્ર કરતાં પ્રથમ ઘર્મા (રત્નપ્રભા) પૃથ્વીનું ૧૮૦૦૦૦ બોજનનું જાઢપણું જાણવું. આ કાશ્ડિવિચારણા આ પ્રથમ પૃથ્વીમાં છે. શેષ-પૃથ્વીમાં નથી. ર शर्कराप्रमा—તે ઘણા કાંકરાનું બાહુલ્ય હાવાથી, ત્રીજી बालुका ते ઘણા રેતી હાવાથી સાન્વર્થ, ચાથી एंक—કાદવના ભાગ વિશેષથી, પાંચમી घ्म=ध्માડા ઘણા હાવાથી, છઠ્ઠી तमः=અંધકાર માટે ભાગે હાવાથી, સાતમી तमस्तम—અંધકાર અંધકાર—કેવળ ગાઢ અંધકારમય હાવાથી સાન્વર્થ છે. એ પ્રમાણે અનુક્રમે પ્રત્યેક પૃથ્વીના ગાત્ર અને આદિ શબ્દથી કાશ્ડિવ્યવસ્થા જણાવી.

अवतरण;— હવે તે પ્રત્યેક નારકીનાં મુખ્ય નામા તથા સંસ્થાન આકાર કહે છે.

घम्मा वंसा सेला, अंजैंणरिट्टा मंघा य माघवई। नामेहिं पुढवीओ, छत्ताइच्छत्तसंठाणा ॥ २११॥

સંસ્કૃત અનુવાદ—

षम्मी वंश्वा श्रेलाऽज्जना रिष्टा मघा च माघवती। नामभिः पृथव्यः छत्रातिछत्रसंस्थानाः ॥ २११॥

શબ્દાર્થ:—સગમ છે.

गायार्थ: - विशेषार्थ वत् ॥ २११ ॥

विशेषार्थ:—आ નામા નિરન્વય એટલે અર્થ વિનાના છે, એમાં પ્રથમ પૃથ્વીનું નામ ઘર્મા, ર વંસા, ૩ શેલા, ४ આંજના, ૫ રિષ્ટા, ६ મઘા, અને સાતમીનું માઘવતી પૃથ્વી, એ પ્રમાણે સાતે પૃથ્વીઓનાં નામા જાણવાં.

આ સાતે પૃથ્વીઓ ' હત્રાતિહત્ર ' એટલે પ્રથમ છત્ર જેમ નાતું (ત્યાં પાછું) તેની નીચેતું (આયામ–વિષ્કમ્ભે) માટું તેથી નીચેતું વળી તેથીએ અધિક વિસ્તારવાળું, એમ ક્રમશ: મહા વિસ્તારવાળા સાત છત્રા હોય તેની માફક આ સાંતે પૃથ્વીઓના આકાર અને છે. એટલે પ્રથમ પૃથ્વી અલ્પ છત્રાકારે,

એશ તેથી અધિક છત્રે વિસ્તારવાળી એમ યાવત સાતમી મહા છત્ર વિસ્તાર-વાળી જાણવી [૨૧૧]

अवतरण;—હવે તે પ્રતિપૃથ્લીના પિંડપ્રમાણ તથા તે તે પૃથ્લી કાને કાને आधारे કેવી રીતે રહેલી છે? તે પણ જણાવે છે.

असीइ बत्तीसडवीस-वीसअद्वार सोल अडसहस्सा । लक्खुवरिपुढवीपिंडो, घणुदाहिघणवायतणुवाया ॥ २१२ ॥ गयणं च पइट्ठाणं, वीससहस्साइं घणुदाहिपिंडो । घणतणुवायागासा, असंखजोयणजुआ पिंडे ॥ २१३ ॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

अशीति-द्रात्रिंशदष्टार्विश्वति-विंश्चित-अष्टादश्च-श्रोडपाष्टसहस्राणि। लक्षग्रुपरि पृथवीपिंडः वनोदिष-घनवात-तनुवाताः ॥ २१२॥

गगनः प्रतिष्ठानं विंशतिसहस्राणि घनोद्धिपिंडः । घनतनुवाताकाशाः असंख्ययोजनयुताः पिंडे ॥

॥ २१३॥

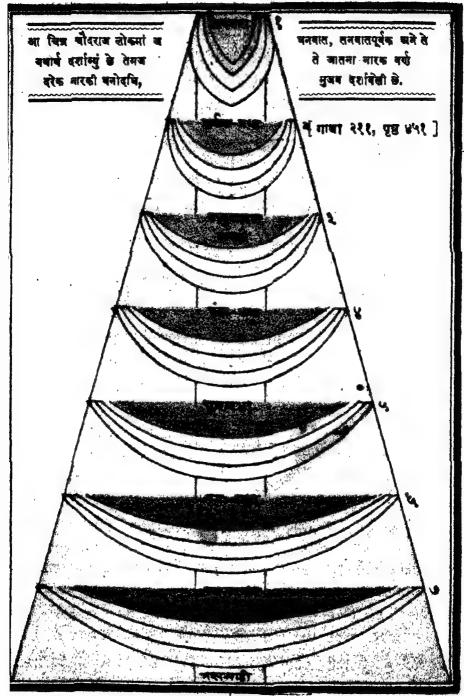
શબ્દાર્થઃ---

असइ=केंशी अडवीस=अहावीस अडसइसा=आह हज्तर ह्रुक्ति=क्षाण ઉपर गयणं=व्याक्षाश दइहाणंस्थिति जृया=थुक्त पिंडे=पिंऽ

गायार्थ:—ગાયામાં કહેલું ' लक्खुविर ' પદ પ્રથમ લીટીમાં કહેલી સર્વ સંખ્યાઓની આગળ જોડવાનું છે અને પ્રથમ લીટીનું છેલ્લું ' सइसा ' પદ દરેક સંખ્યાના અંતમાં જોડવાનું છે, જેથી ક્રમશ: પૃશ્વીપિંડ પ્રમાણુ આવે. આથી પ્રથમ પૃશ્વીનું પિંડપ્રમાણુ એક લાખ ઉપર એંશી હજાર યાેળ, બીજાનું એક લાખ ખટ્ટાવીસ હજાર, ચાથીનું એક લાખ ખટ્ટાવીસ હજાર, ચાથીનું એક લાખ બઢાર હજાર, છઠ્ઠીનું એક લાખ સેાળ હજાર, સાતમીનું એકલાખ આઠ હજારનું પિંડપ્રમાણુ જાણુવું. ૨૧૨.

अत्येક પૃથ્વીપિંડ ઘનાદ્વધિ-ઘનવાત-તંનવાત અને આકાશ એ આરેથી પ્રતિ-

॥ छत्रात्रिष्ठत्राकारे रहेल सात नारकीओ ॥

આતંદ પ્રેસ-ભાવનમ

ષ્ટિત (ચારેભાજી) છે. તેમાં ઘનાદધિર્પિડ (મધ્યે) વીશક્રજાર યાજનના અને ઘનવાત, તનુવાત, અને આકાશ એ ચારે અસંખ્યયાજનયુક્ત પિંડવાળા છે. ા ૨૧૩ ા

विशेषार्थ:— પેઢેલી રત્નપ્રભાપૃથ્વીનું પિંડખાહલ્ય-જાડપણું એક લાખ એકીં હજાર યાજનનું, બીજી રત્નપ્રભાનું એક લાખ ઉપર બત્રીસહજાર યાં નું, ત્રીજી વાલુકાપ્રભાનું એક લાખ અઠ્ઠાવીસ હજાર યાજનનું, યાંથી પંકપ્રભાનું એક લાખ વીસ હજાર યાજનનું, પાંચમી ધ્મપ્રભાનું એક લાખ અઢાર હજાર યાજનનું, છઠ્ઠી તમ: પ્રભાનું એક લાખ સાલ હજાર યાજનનું અને સાતમી તમસ્તમ: પ્રભાનું એક લાખ આઠ હજાર યાજનનું જાલુવું. આ બધું પૃથ્વીપ્રમાણું 'પ્રમાણાં ગુલે જાલુવું.

પ્રત્યેક પૃથ્વી ઘનાદિધ ઘનવાત તનવાત અને આકાશ એ ચારેના આધારે રહેલી છે, એટલે પ્રત્યેક પૃથ્વીનું ખાહલ્ય પુરૂં થતાં નીચે પ્રથમ ઘનાદિધ પછી ઘનવાતાદિ ક્રમશ: ચારે ખાજીએથી ચક્રવાલ એટલે ચારે ખાજી ગોલાકારે પ્યાલામાં પ્યાલાઓની જેમ પ્રતિષ્ઠિત છે.

એમાં ઘનાદિધના પિંડની જાડાઇ વીશ હજાર યાજનની છે, ઘનવાતની અસંખ્ય યાજનની, તનવાતની તેથી અધિક પ્રમાણુવાળા અસંખ્ય યાંગની અને આકાશની પણ તનવાતથી એ અધિક પ્રમાણ અસંખ્ય યાંગની પિંડ જાડાઇ છે.

અહીં ઘનાદિધ એટલે નક્કર (ખરક જેવું જામેલું) પાણી, આ પાણી તથાવિધ જગતસ્વભાવે હાલતું ચાલતું નથી તેમજ તેમાં પૃથ્વીઓ કદાપિ ડુખતી નથી એ તા સદાશાયત છે, ઘનવાત એટલે નક્કર (ઘદ્દ) વાયુ, તનુવાત =પતલા વાયુ, ત્યારબાદ આકાશ તા કેવળ પાલાણુ, આકાશ સ્વયંપ્રતિષ્ઠિત છે, તેના ઉપર તનુવાત, તેના ઉપર ઘનાત તેના ઉપર ઘનાદિધ રહેલા છે અને તેના ઉપર નરક પૃથ્વી છે. [૨૧૨–૧૩]

अवतरण:-- એ પૃથ્વી અલાકને અડકે છે કે નહિ તે અર્ધ ગાયાથી કહે છે?

न फुसंति अलोगं चउ-दिसिंपि पुढवी वलयसंगिहआ ।२१३:।

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

न स्पृश्चन्ति अलोकं चतुर्दिक्ष्विप पृथव्यो वलयसंगृहीताः ॥ २१३३॥

૬૦ આપણા ઉત્સેધાંગુલના માપથી ચારસાેગણું અથવા હજારગણું માહું માપ તે, જેની ભ્યામ્યા આગળ આવશે.

શબ્દ્વાર્થઃ—સુગમ છે.

गायार्थ:-- विशेषार्थवत् ॥ २१३ई ॥

વિરોષાર્થ:—પ્રત્યેક પૃથ્વીને ચારે બાજીએ ફરતા વલયાકારે ઘનાદ ધ્યાદિ રહેલા છે, તેઓ મધ્યભાગે અર્થાત્ તળીઆના મધ્યભાગે ગતગાથામાં કહેલા માનવાળા હાય છે, ત્યારબાદ પ્યાલાની માફક ઊર્ધ્વભાગે જતાં ક્રમશ: પ્રદેશ (પ્રમાણની) હાનિથી હીન—હીન માનવાળા થતા સ્વસ્વપૃથ્વીના ઉપરના અન્ત-ભાગે અત્યન્ત અલ્પ-પાતળા થઇને પણ ચારે બાજીએ વલયાકારે પાતાની પૃથ્વીઓને સારી રીતે બ્રહીને (હાંકીને) રહેલા હોવાથી કાઇ પણ દિશામાં એક પૃથ્વી અલાકને સ્પર્શ કરતી નથી.

આ ઘનાદિધ આદિ વલચમાનની ઉચાઇનું સ્વરૂપ સ્વપૃથ્વીની ઉચાઇના આધારે સર્વત્ર યથાયાેગ્ય (યન્ત્ર દ્વારા) વિચારવું. [૨૧૩ર્રૂ]

अवतरण—પૂર્વે જે પિંડપ્રમાણ દર્શાવ્યું, તે અધાલાગે જાડાઇનું માન કર્શાવ્યું. હવે તે પ્રત્યેક પૃથ્વીની અન્ને બાજીએ તે તે પિંડા કેટલા વિસ્તાર-વાળા હાય ? તે વિષ્કમ્લમાન જણાવે છે.

रयणाए वलयाणं, छद्धपंचमजोअणं सङ्घं। ॥ २१४॥ विकंभो घणउदही—घणतणुवायाण होइ जहसंखं।

सितभागगाउअं, गाऊअं च तह गाउअतिभागो ॥ २१५॥ पढममहीवलएसुं, खिवेज एअं कमेण बीआए

दुति चउ पंचच्छगुणं, तइआइसु तंपि खिव कमसो॥२१६॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

रत्ताया वलयानां पद्-अर्घपश्चमानि योजनं सार्धम् ॥ ॥ २१४॥ विष्कम्मो घनोद्धि-धन-तनुंवातानां भवति यथासख्यम् ॥ सत्रिमागगञ्यूतं गञ्यूतं च तथा गञ्यूतित्रमागः ॥ २१५॥ प्रथममहीवलयेषु श्चिपेदेतत् क्रमेण द्वितीयस्याः । द्वि-त्रि-चतुः-पश्च-षद्गुणं तृतीयादिषु तद्दिष श्चिम क्रमश्चः ॥ २१६॥

શબ્દાર્થ':---

रयणाए=२८न प्रशासां
वलयाणं=१६थे। नुं
छ=७
अद=अर्ध
पंचम=५' श्रम
प्रद्रं=अर्ध सिंदत क्षेष्ठ
विक्लंमो=विष्ठं श्र
घणतणुवायाण=धनवात—तनवातना
सितमाग=क्षेष्ठगाउ अने तेना त्रीका शागसद

गाउअतिभागो=गाउने। त्रीको भाग खिविज=नांभवे।. एयंकमेण=थे क्वभ वडे बीयाए=धील विशेरमां तहआह्सु=त्रील आहिमां तंपि=तेने पश् खिब=क्षेपवुं कमश:=क्वभशी

गायार्थः---विशेषार्थवत् ा। २१४-१५-१६ ॥

विशेषार्थ:—રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ઉપરના છેડા (અન્ત) ની સમશ્રેણીએ સ્થિત થએલા ઘનાદિધ, ઘનવાત, તનવાતવલયના વિષ્કમ્ભને (પ્હાળાઇને) કહેતાં પ્રથમ ઘનાદિધની પ્હાળાઇ છ યાજનની, ઘનવાતની સાડીચાર યાજનની અને તનુવાતની દાંઢ યોજનની છે એ ચારેના સાથે સરવાળા કરતાં ઉપરના ભાગે ળાર યોજન દૂર અલાક રહે. [૨૧૪]

હવે અન્ય પૃથ્વીઓના વિષ્કમ્સાે જાણવાને ઉપાય ખતલાવે છે.

ેહેલી રત્નપ્રભાપૃથ્વીના ઘનાદિધના ઉક્તમાનમાં નિશ્વે એક યાજનના ત્રીને ભાગ, ઘનવાતમાં એકજ ગાઉ અને તનુવાતમાં માત્ર એક ગાઉના ત્રીને ભાગ યથાસંખ્ય ઉમેરવાથી ખીજી શકેરાપ્રભાના અન્તવર્તી ઘનાદિધના વિષ્ક્રમ્ભ દર્કું યાેંગ્ર ઘનવાતના જાાા, યાંંગ અને તનુવાતના ૧ પુર્વે યાંગ (એક યાેંગ્ર અને એક યાેંગ ના ખારોયા સાત ભાગના આવે, કુલ ૧૨ યાંગ રફ્કે ગાઉ દ્વર અહીાક છે.

શકેરાપ્રભામાં ઉમેરાએલું જે વિષ્કમ્ભમાન તેજ અનુક્રમે પુન: શકેરા-પ્રભાના માનમાં ઉમેરીએ તેા ત્રીજી નારકનું પ્રમાણ આવે, એમ ક્રમશ: એ, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ ગણું કરીને ઉમેરવાથી અથવા ઉત્તરોત્તર પૃથ્વીમાં એકજ માન ઉમેરવાથી તે તે પૃથ્વીનું ઘનાદધ્યાદિ વિષ્કમ્ભ માન આવે તે આ પ્રમાણે—

વાલુકાપ્રભાના ઘનાદિધનું દર યોળ, ઘનવાતનું પ યોળ, તનુવાતનું ૧ ફર્ યોળ, કુલ ૧૩ યોળ ૧૬ ગાઉ દૂર અલે કા, પંકપ્રભાના ઘનાદિધનું છ યોળ, ઘનવાતનું પર્ફ યોળ, તનુજ ૧૩ યોળ કુલ ૧૪ યોજન દ્વર અલે ક. પાંચમીધ્મપ્રભાના ઘનાદિધ હર્ફ ચાેળ, ઘનવાત પર્ફ ચાેળ, તતુવાત ૧ ફેર્ ચાેજન, કુલ ૧૪ ચાેજન રક્કે ગાઉ દ્વર અલાેક.

છઠ્ઠી તમ:પ્રભાના ઘનાદિધ છડ્ડે યાંગ, ઘનવાત પટ્ટે યાંગ, તનુવાત ૧૧૧ યાજન ૧૬ ગાઉ દ્વર અલાક. સાતમી તમસ્તમપ્રભાના ઘનાદિધ પૂર્ણ ૮ યાંગ, ઘનવાત છ યો, તનુવાત ૨ યોગ નું એકંદર ત્રણેનું માન ૧૬ યાંગ હોવામી તેટલા દ્વર અલાક રહેલા છે. [૨૧૪–૧૬]

अवतरण;—હવે અન્યકાર વિચાર કરે છે કે પૂર્વે ગાથા ૨૧૨–૧૩ માં ધનાદિધ આદિનું પ્રમાણ વર્ણુ બ્યું અને પુન: ગાથા ૨૧૫–૧૬ માં પણ ઘનાદિધ આદિનું વર્ણુ બ્યું એથી પાઠકાના ભ્રમ થશે એમ વિચારી તે ભ્રમ નિવારવા નિશ્ન ગાથાની રચના કરે છે.

मज्झे चिय पुढवि अहे, घणुद्हिपमुहाण पिंडपरिमाणं। भणियं तओ कमेणं, हायइ जा वलय परिमाणं॥ २१७॥

સંસ્કૃત અનુવાદ:---

मध्ये चैव पृथव्या अभो धनोदिधिप्रश्चुखाणां पिंडपरिमाणम् । भणितं ततः क्रमेण द्दीयते यावत् वलयपरिमाणम् ॥ २१७॥

શિષ્દાર્થ:---

मज्झे=મ^દયે चिय=નિ^{શ્}ચે अहे=અધે**।** ભાગે पमुहाण=विशेरेनुं तओ=तेथी हायह=दीन थाय छे.

गायार्थ:--- વિશેષાર્થ વત્. ॥ २१७ ॥

विशेषार्यः — पूर्वे गाथा २१२-१३ मां धनीहिध ६१ प्रमु असर्व पिंडानुं के 🕨

કર કાઇને શંકા થાય કે ધનાદધિ, ધનવાત તનવાતની હ્રાનિ કરતા જવાનું કહ્યું અને વળી પરિમાણ ઉપર ત્રણેનું જ કહ્યું તા ત્યાં આકાશનું કેમ ન કહ્યું ?

તા સમજવું કે નીચે નીચે તા પ્રત્યેક પૃથ્વી વચ્ચે આકાશ સર્વત્ર રહેલું જ હાવાયી પૃથ્વીઓના આંતરાંઓમાં રહેજે આવે છે ખરૂં, પરંતુ પૃથ્વીઓના આંતરાંઓમાં હાવાયી તે મર્યાદિત પ્રમાણનુ થાય છે એથી ત્યાં તે વ્યાખ્યા કરી અને તેનું પ્રમાણ પણ દર્શાવ્યું. પરંતુ ઉપર આગળ તા છેલ્લું આકાશ આવે તે અમર્યાદિત હાવાયા તેના વ્યાખ્યાના સંભવ હોતા નથી અને તેથી તેનું પરિમાણ ઉપર જણાવ્યું નથી.

પરિમાણ કહ્યું તે તે નશ્કના અધાભાગે મધ્યસ્થાનવર્તી પિંડાનું કહ્યું છે, પરંતુ તેથી પુન: જે કહેવામાં આવ્યું તે તે મધ્યપિંડની ૨૦ હજારની જાડાઇ જ્યાં હાય છે ત્યાંથી ક્રમશ: અન્તે બાલ્યુ પ્રમાણમાં હાનિ થતા થતાં યાવત્ વલયાન્ત આવે છે ત્યાં આગળના ઘનાદધ્યાદિનું પરિમાણ છે. [૨૧૭]

अवत्रणः — પ્રત્યેક નરકવર્તી નરકાવાસાઓની સંખ્યાનું પરિપ્રાણ જણાવે છે.

तीस-पणवीस-पनरस, दस-तिन्नि-पणूणएगळक्लाइं। पंच य नरया कमसो, चुलसी लक्लाइं सत्तसुवि ॥ २१८॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ

त्रिञ्चत् पञ्चविञ्चतिः पञ्चदञ्च-दश्च-त्रीणि-पञ्चन्यूनैकलश्चाणि । पञ्च च नरकाः क्रमञ्जञ्जतरञ्जीतिलक्षाणि सप्तस्विप ॥ २१८॥

શબ્દાર્થઃ—સુગમ છે.

गायार्थ:--विशेषार्थवत्. ॥ २१८ ॥

विशेषार्थः—-નારકીના જીવાને ઉપજવાના જે ભયંકર સ્થાનકા તે ન્**રકાવાસા** કહેવાય, [જેતું વધુવર્જુન આગળ કહેશે.]

એમાં પ્લેક્ષી ઘર્મા નરકમાં નારકાને ઉપજવાના ત્રીસ લાખ નરકાવાસા છે, બીજ વંશા નારકમાં પચીસ લાખ, ત્રીજ શૈલામાં પંદરલાખ, ચાંધી આજનામાં દસલાખ, પાંચમી રિષ્ટામાં ત્રણ લાખ, છઠ્ઠી મઘામાં પાંચ ઉણા એક લાખ [૯૯૯૯૫] જ્યારે સાતમી માઘવતીમાં માત્ર પાંચ નરકાવાસા છે.

સાતે પૃથ્વીના સઘળાએ નરકાવાસાઓ ના એક દર સરવાળા કરીએ તે ચારાસીલાખ [૮૪૦૦૦] ના થાય છે. [૨૧૮]

॥ सप्तनरकेषु पृष्वीनां नाम-गोत्र-प्रतर-नरकावाससंख्या-पृष्वीपिंडघनोद्ध्यादिवलयपरिमाण यन्त्रम् ॥

नरकनाम	गोत्र	वंदना	भ. सं०	्ट्रै नरकावास पृथ्वीपिंड प्रं संख्या मान	गृथ्वीरिंड मान	धनो ० मान	घनवात		आकारा	घ०षस्य	নেনবানে পাকাহা ঘ০ষস্কয ঘ০ষন্তয	तनु ० बह्य य	E
। अस्यम्भ	ੂੰ ਮ ਗ	क्षेत्रज्य भरमा- महमा-	<u> </u>	३० सा भ	१८०००० २० हजार अभुष्य योकन योकन	२० ६ग्गर याकन	थां अं थे। जन	અમુંખ્ય યાજન	अशंक्य थेकिन	है थे।करन	भस्कम हि येक्टन ४॥ या० येक्टन	ole २४०११ ~~५~~	ુક શુ
ક શક્રકાપ્રભા	ط.ِ الا		<u>س</u>	११ २४ साथ १३२०००	132000	di di	•		**	S 310	६ड्ड गी० प गी० १६ड ये। १२ड्ड यो	१ मूट थे।०	क्षेत्र हो
३ वाद्यभाभभा	शुखा		৩	०००७१६ भास १६७००	000726	2	\$	5		१३ थे।	ક્રું યા૦ પા યા૯ ૧૬ યાભા ૩૬ યા૦	१ क्टू थे।०	्रेंस ⊶श €
ાહ્યદું મ	મુંજના		9	क ३० खाय	120000	*		*	23	e ale	७ ये।० पा। ये।० १६६ ये।०१४	1 2 3 No	१४ भी
म धमप्रका	ž Ž	*	7	अ साम	000711			•	6	Us alo	एड्डे येर पा। येर १६९ ये। १४ड्डे येर	१३० थे।०	18 M
तभ:प्रका	भहा	2	17	भरक्का ह	195000	2	2	•	:	ाहे हैं जिल्ला	एड्रे यो० पा॥ यो० १६६ यो०१ पड्डे यो०	१६६ या०	विषक्ति हैं।
७ तमस्तमः ३० भाधवती	भाधवती	*	w w	F 180 08	0007 0 }	2	•	2	66	ाहर ?	ाह ३	र ये।० १६	વક યા૦

अवतरणः -- ६वे अत्येक तरके केटला केटला अतरानी संभ्या छे ? ते क्के छे.

तेरिकारसनवसग, पणतिन्निगपयरसविग्रणवन्ना । सीमंताई अपइ-ट्राणंता इंदया मज्झे ॥ २९९॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ

त्रयोदश्चेकादश-नव-सप्त पश्च-त्रीण्येकं प्रतराः सर्वे एकोनपश्चाश्चत् । सीमंतकादय अप्रतिष्ठानान्ता इन्द्रका मध्ये ॥ २१९॥

શબ્દાર્થઃ---

सब्वि=सवे^९ इगुणवज्ञा≕श्रेशअञ्चपयास. सीमंताई=सीभ'ताहि अपद्दहाणंता=अप्रतिष्ठान सुधी इंदया=धन्द्रके। मज्के=भध्ये (छे)

गायार्थ:-विशेषार्थवत्.ा। २१६ ॥

विशेषार्थ:—દેવલોકવત્ સાતે નરકોને વિષે પણ પ્રતરા રહેલા છે. તેમાં પ્રથમ ઘર્મા નરકને વિષે તેર પ્રતર, [ત્યારખાદ અખેની હાનિ કરતા જવું જેથી] ખીજી વંશાને વિષે અગીયાર, ત્રીજી સેલાને વિષે નવ, ચાથી અંજનાને વિષે સાત, પાંચમી રિષ્ટાને વિષે પાંચ, છઠ્ઠી મધાને વિષે ત્રાણ, અને સાતમી માઘવતી નરકને વિષે એક પ્રતર છે. સર્વ પ્રતરાના સરવાળા કરતાં કુલ એ ગાળપાયાસ (૪૯) પ્રતરા નરકને વિષે છે.

પ્રત્યેક નરકના મધ્યભાગે ઇન્દ્રક નરકાવાસાઓ છે, તેમાં **સીમ'ત** નામના નરકાવાસ આદિ પ્રતરના મધ્ય ભાગે છે જ્યારે **અપ્રતિષ્ઠાન** નરકાવાસ અન્તિમ પ્રતર મધ્યે છે. [૨૧૯]

अवतरण:-- પૂર્વ ગાયામાં (જણાવ્યું છે કે પ્રત્યેક પ્રતરમધ્યે-મધ્યે ઇન્દ્રક નરકાવાસાઓ છે તો તેનાં નામ કયા કયા ? તે દસ ગાયાથી જણાવે છે.

સંસ્કૃત અનુવાદઃ---

सीमंतउत्थ पढमो, बीओ पुण रोहेअति नायबो। भेतो उणस्थ तइओ, चउत्थओ होइ उर्देभंतो ॥ २२०॥ सैमतमसंभंती, विष्भंती चेव सत्तमी निरशो। अट्टमओ तत्तो पुण, नवमो सीओंति णायहो ॥ २२१॥ वैकंतमं वैकंतो, विकेती चेव रोहओ निरओ। पढमाए पुढवीए, तेरसनिरइंदया एए ॥ २२२ ॥ थेणिए थेणए य तहा, मैणए वर्णए य होई नायबो। घंद्दे तह संघंद्दे, जिब्मे अविजिब्भए चेव ॥ २२३॥ कीले लोलांबचे, तहेव थेंणलोलुए य बोद्धहे । बीयाए पुढवीए, इकारस इंद्या एए ॥ २२४ ॥ तेत्रो तिवें जो तर्वणो ताँवण्णो य पंचमो निद्दोघा अ। छट्टो पुण पन्झंलिओ, उन्झॅलिओ सत्तमो निरओ॥ २२५॥ संजीलओ अटुमओ, संपज्झीलओ य नवमओ भणिओ। तइआए पुढवीए, एए नव होंति निरइन्दा ॥ २२६ ॥ आरे तारे मारे, वैचे तम् य होइ नायबो। स्वाडखडे अ खडखँडे, इंदय निरया चउत्थीए ॥ २२७॥ खाए तमेंए य तहा, ईसे य अंधे अ तहय तिंमिसे अ। एए पंचमपुढवीए, पंच निरइंदया इंति ॥ २२८ ॥ हिमवदेलल हैंके, तिन्नि य निरइंद्या उ छट्टीए। एको य सत्तमाए, बोद्धबो अप्पर्हठाणो 11 229 11 सीमन्तकोऽत्र प्रथमः, द्वितीयः पुना रोरुक इति झातच्यः।

भान्तः पुनरत्र तृतीयः, चतुर्थकी भवति उद्धान्तः ॥ २२० ॥

सम्बान्तोऽसम्ब्रान्तोविब्रान्तवैव सप्तमो नरकः। अष्टमकस्तमः पुनर्नवमः शीत इति जातव्यः ॥ २२१ ॥ वक्रान्तोऽवक्रान्तः विक्रान्तो चैव रोहको नरकः । प्रथमायां पृथिव्यां त्रयोदश नरकेन्द्रका एते ॥ २२२ ॥ स्तनितः स्तनकश्र तथा मनको वनकश्र भवति ज्ञातव्यः। घडस्तथा संघड़ो जिह्नो अपिजह्रश्रेव ॥ २२३ ॥ लोलो लोलावर्तस्तथैव स्तनलोलपथ बोद्धव्यः। द्वितीयायां पृथिव्यां एकादश इन्द्रका एते ॥ २२४ ॥ तप्रस्तिपितस्तपनश्च तापनः पश्चमो निदाधश्च । षष्ठः पुनः प्रज्वलित उज्वलितः सप्तमो नरकः ॥ २२५ ॥ सञ्ज्वलितोऽष्टमकः संप्रज्वलितश्च नवमको नरकः। वतीयायां पृथिच्यामेते नव भवन्ति नरकेन्द्राः ॥ २२६ ॥ आरस्तारी मारी वर्श्वस्तमकश्च भवति ज्ञातव्यः। साडखडश सडखडः, इन्द्रकनरकाश्रतुध्यीम् ॥ २२७॥ खादस्तमकश्च तथा अवश्रोऽन्धकश्च तथा च तमिस्रश्च। एते पश्चमपृथिव्यां पश्च नरकेन्द्रका भवन्ति ॥ २२८ ॥ हिम-वाईल-लह्नकास्त्रयथ नरकेन्द्रका तु पष्ट्याम्। एकश्र सप्तम्यां बोद्धच्योऽप्रतिष्ठानः ॥ २२९ ॥

શબ્દાર્થઃ--ગાથાર્થવત્ સુગમ છે.

૧ गायाર્થ:—રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પ્રથમપ્રતરમધ્યે દિશા, વિદિશાળત નરકા-વાસાઓની સર્વ પંક્તિઓની મધ્યે સુખ્ય 'સીમન્ત ' નામના નરકાવાસ આવેલા છે, દ્વિતીય, પ્રતરે રારૂક જાણવા, વળી ત્રીજે પ્રતરે શાન્ત, ચાથે પ્રતરે ઉદ્દેશાન્ત પ્રાપ્ત થાય છે, પાંચમે પ્રતરે સંદ્યાન્ત, છઠ્ઠે પ્રતરે અસંધાન્ત, સાતમે પ્રતરે નિ^{શ્}ય વિશાન્ત નરકેન્દ્ર, આઠમે પ્રતરે તમ, વળી નવમે પ્રતરે શીત જાણવા, દસમે પ્રતરે વકાન્ત, અગીયારમે પ્રતરે અવકાન્ત, ખારમે પ્રતરે નિશ્ચ વિકાન્ત, તેરમે પ્રતરે રારૂક, આ પ્રમાણ પ્રથમ રત્નપ્રભાને વિષે આ તેર નરકેન્દ્ર આવાસા છે. [૨૨૦–૨૨૨]

ર હિતીય પૃથ્વીના પ્રતરા મધ્યે અનુક્રમે ૧ સ્તનિત, ૨ સ્તનક, ૩ મનક, ૪ વનક, ૫ ઘટુ, ૬ સંઘટુ, ૭ જિલ્હ; ૮ અપજિહ્વ, ૬ લાલ, ૧૦ લાલાવર્લ, તે પ્રમાણે સ્તનલાલુપ, જાણવા.

આ પ્રમા**ણે** બીજી શર્કરાયલા પૃથ્વીના અગીયારે પ્રતરા મધ્યે આ અગીયાર નરકેન્દ્ર આવાસા આવેલા છે. [૨૨૩–૨૪]

૩ તૃતીય પૃથ્વીના પ્રતરા મધ્યે અનુક્રમે ૧ તમ, ૨ તપિત, ૩ તપન, ૪ તાપન, ૫ નિદાઘ. ૧ મજવલિત, ૭ ઉજજવલિત, ૮ સંજવલિત, ૯ સંપ્રજવલિત નરકેન્દ્ર છે.

આ પ્રમાણે ત્રીજી વાલુકાપ્રભા વિષે આ નવ નરકૈદ્રાવાસા છે. [૨૨૫–૨૬]

૪ ચતુર્થી પૃથ્વીના પ્રતરા મધ્યે અનુક્રમે ૧ આર, ૨ તાર, ૩ માર, ૪ વચ્ચ, ૧ તમક, ૬ ખાઢખાઢ, અને સાતમે ખાઢખાઢ, આ નરકે દ્રાવાસેદ્ર ચાથી પંકપ્રભાને વિષે જાણવા. [૨૨૭]

પ પાંચમી પૃથ્વીના પ્રસ્તટા મધ્યે ક્રમશ: ૧ ખાદ, ૨ તમક, ૩ ઝષ, ૪ અન્ધક, ૫ મહાતમિસા, આ પ્રમાણે પાંચમી ધૂમપ્રભાને વિષે પાંચ નરકેન્દ્રો જાણવા. [૨૨૮]

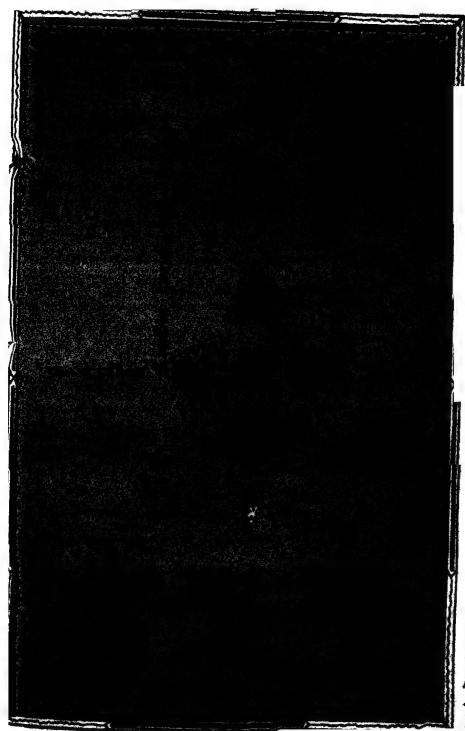
ર છઠ્ઠી પૃથ્વીના પ્રતરા મધ્યે અનુક્રમે ૧ હિમ, ર વાદ લ, ૩ લક્ષક, આ પ્રમાણે છઠ્ઠી તમ:પ્રભાને વિષે ત્રણ ઇન્દ્રકાવાસા છે.

૭ સાતમી પૃથ્વીના પ્રતર મધ્યે એક ^{દર}**અપ્રતિષ્ઠાન** નરકેન્દ્રાવાસે। જાણવા. [२२६]

विशेषार्थ:--- विशेष नथी. [२२६]

अवतरण;—ઇન્દ્રકનરકાવાસાએ । નાં મોને કહીને હવે સાતમી નારકીના જે પાંચ નરકાવાસા કહ્યા છે તેનાં નામ અને દિશાવાસ સ્થાન જણાવે છે.

૬૨ સાતે પૃથ્વીગત નરકેન્દ્રના નામામાં તથા નામના ક્રમમાં પણ મતાંતર તરીક તકાવલ રહેલા છે જે દેવેન્દ્ર નરકેન્દ્ર પ્રકરણાદિયા જાણવા.

भारं ध्रेस-भावनभर

पुत्रेण होइ कालो, अवरेण पङ्गिओ महाकालो। रोरो दाहिण पासे, उत्तरपासे महारोरो ॥ २३०॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ---

पूर्वस्यां मवति कालः, अपरस्यां प्रतिष्ठितो महाकालः। रौरो दक्षिणपार्श्वे उत्तरपार्श्वे महारौरः ॥ २३०॥

શબ્દાર્થઃ સુગમ છે.

गाथार्थः-- વિશેષાર્થવત્ાા ૨૩૦ ॥

विशेषार्थ:--- આ સાતમી નારકીમાં આવલિકાગત કે પુષ્પાવકીર્ણીદિકની વ્યવસ્થાદિ ન હાવાથી अન્થકાર પૃથક્ ગાથાદ્વારા પ્રથમ જ તેની દું કી વ્યવસ્થાને જણાવી है છે.

સાતમી નારકના પ્રતરમધ્યે મુખ્ય એકલાખયાજનના [જંખ્દ્રીપ જેવડા] ગાળાકારે રહેલા અપ્રતિષ્ઠાન નામના ઇન્દ્રક નરકાવાસ છે, તેને ચારે દિશાએ એકએક [અંતિમ સર્વાર્થસિદ્ધ જેમ પાંચ છે તેજ પ્રમાણે અહિ અંતિમ નરકે] નરકાવાસા આવેલા છે, એમાં પૂર્વદિશાવર્તી જે છે તેનું નામ 'काल ' અપર≃ પશ્ચિમદિશાવર્તી ' महाकाल, 'દક્ષિણદિશાવર્તી ' શૈરવ ' અને ઉત્તરદિશા પાસે ' महारौरव ' નામના નરકાવાસ છે. [૨૩૦]

अवतरण—–હવે પ્રત્યેકપ્રતરે ઉક્ત ઇંદ્રક નરકાવાસાથી કેટલી કેટલી નર-કાવાસાએાની પંક્તિએા નીકળે છે? તથા તે તે પંક્તિમાં કેટલી કેટલી નરકા-વાસાએાની સંખ્યા છે? તેને જણાવતાં પ્રથમ પ્હેલાપ્રતરની સંખ્યાને જણાવે છે.

तेहिंतो दिसि विदिसिं, विणिग्गया अट्ट निरयआविलया। पढमे पयरे दिसिङ्ग्य-णवन्न विदिसासु अडयाला ॥ २३१॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ

तेम्यो दिश्च विदिश्च विनिर्गता अष्ट नरकावलिकाः । प्रथमे प्रतरे दिश्च एकोनपश्चाञ्चत् विदिश्च अष्टचन्यारिञ्चत् ॥ २३१ ॥

શાળદાય :--

तेहिंतो—ते धन्द्रक्षनश्कावासाथी दिसि—दिशाभां विदिसि—विदिशाभां विणिग्गया-नीक्ष्णेसी छे निरय आवस्त्रिया-नरक पं क्रितक्री। रगुणवन-क्षाेशश्च प्रथास (४६)

गाषाર્થ:—ત્યાંથી [ઇન્દ્ર નરકવાસાએાથી] દિશાએામાં અને વિદિશાએામાં આઠ આઠ નરકપંક્રિતએા નીકળેલી છે. તેમાં પ્રથમ પ્રતરે દિશાગત ઓગણ-પચાસ અને વિદિશાગત અડતાલીશ નરકાવાસાએા છે.

विशेषार्थ:--- જેમ વૈમાનિક નિકાયના પ્રતરામાં આવલિકાગત-પુષ્પાવકો છે કિનો વ્યવસ્થા વર્ણવી હતી તે પ્રમાણે અહિં પણ નરકાવાસાઓની વ્યવસ્થા રહેલી છે.

ગઇ ગાથામાં દરેક પ્રતરના મધ્યે એક એક ઇન્દ્રક નરકાવાસા હાય છે એમ જણાવ્યું તો હવે તે મધ્યવર્તી ઇન્દ્રક નરકાવાસાથી ચારે મૂલદિશામાં ચાર અને વિદ્દિશાની ચાર એમ કુલ મલી આઠ નરકાવાસાની પંક્તિએા વિશેવ પ્રકારે નિકળેલી છે. એમાં પ્રથમપ્રતરમાં ચારે દિશાવર્તી પ્રત્યેકપંક્તિઓમાં એાગણુપચાસ નરકવાસાએા હાય છે, જ્યારે વિદિશામાં ફંટાએલી પંક્તિએા અડતાલીશ નરકાવાસાએાથી યુક્ત છે. આ પ્રમાણે પ્રથમ પ્રતરે સમજવું. [૨૩૧]

अवतरणः -- णाडीना पतरे डेवी रीते विचारवुं ! ते माटे नियम हर्शावे छे.

बीयाइसु पयरेसुं, इगइगहीणा उ हुंति पंतीओ। जा सत्तममहिपयरे, दिसि इकिको विदिसि नित्थ॥ २३२॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ--

द्वितीयादिषु प्रतरेषु एकैकहीनास्तु मवन्ति पङ्कयः । यावत्सप्तममहीप्रतरे दिशि एकैको विदिशि नास्ति ॥ २३२ ॥

શાળકાથ :--

नीयाइसु≕णील विशेरेमां पयरेसु≕प्रतरामां सत्तममहिपयरे=सातभी पृथ्वीना प्रतरभां हिकको=स्थेड स्थेड

गायार्थ:— અજા પ્રતરથી માંડીને અન્ય પ્રતરામાં એક એક નરકાવાસા દ્વીન પંક્તિએ। હાય છે, એમ કરતાં યાવત સાતમી પૃશ્વીના પ્રતરને વિષે દિશાગત એક એક નરકાવાસા રહે જ્યારે વિદિશામાં એકમ હોતા નથી, ॥ २३२ ॥

दिशा तथा विदिशामां रहेली नरकावासाओनी पंक्ति. भ तथा पुष्पावकीर्ण नरकावासाओनुं चित्र.भ 3. [बा. २३१, वृ. ४६३] भा विश्वमां मध्यभावे 'इन्द्रक' नरकाबाल बताव्यो छे, तेने फरती दिशा तथा विदिशामां रार पता प्रपंतिबद्ध आवालो प्रथम त्रिकोण बाद बोल्एा बाद बोळ ए कमे बाबेखा देखाय छे, बाकीनां द्वपक्षं पुष्पावकीर्ध आवासोनां सूचक छे, नरवाबालो स्थाम होवाबी स्थाम व आप्या छे.

આનંદ પ્રેસ-આવનગર.

यथायोध्य प्रसरे आ व प्रमासी विचारतं.

મિરોષાર્ય:—હવે હિલીયપ્રતરથી માંડીને પ્રત્યેક પ્રતરે એકએક નસ્કાવાસા અંકે પંક્તિના અંત—અંત ભાગેથી હીન કરવાના હાવાથી પ્રથમ પ્રતરની દિશાગત સંખ્યામાંથી એકેક હીન કરતાં હિલીયપ્રતરે દિશાગત પ્રત્યેક પંક્તિમાં અડ- તાલીશ—અડતાલીશ નરકાવાસાની સંખ્યા રહે, અને વિદિશામાંથી એકએક હીન કરતાં સુડતાલીશ સુડતાલીશની સંખ્યા રહે. પૂર્વાનુપૂર્વીએ એ પ્રમાણે પ્રત્યેક પ્રતરે કરતાં યાવત સાતમી માઘવતી પૃથ્વીના પ્રતરે પ્હોંચતાં માત્ર ચારે દિશાવતી એકએક નરકાવાસ રહે, પરંતુ વિદિશાને વિષે આવાસ હોય નહીં. કારણ પ્રથમ પ્રતરેજ દિશાગત સંખ્યા કરતાં વિદિશામાં એક એાઇા હતો જેથી અહીંઆ વિદિશામાં પ્રાપ્ત ન થયા.

હવે પશ્ચાનુપૂર્વી અર્થાત્ તેથી વિપરીત ક્રમે વિચારતાં છે શા પ્રતરમધ્યે અપ્રતિષ્ઠાન ઇન્દ્રક, અને એક એક ચારે બાલ્યુ છે, ત્યારપછી પ્રત્યેક પ્રતરે બે પછી ત્રણ ચાર પાંચ છ એમ અનુક્રમે એક કાં ખ્યાએ વૃદ્ધિ કરતાં અને ૪૮ મા પ્રતરથી વિદિશામાં પણ એક, બે ત્રણ એમ સ્થાપતાં યાવત્ ત્યાં સુધી પ્હોં ચવું કે પ્રથમ પ્રતરે દિશા–વિદિશામાં કહેલી ઉક્ત સંખ્યા આવી રહે. [૨૩૨]

अवतरण:—હવે अत्येडअतरे અષ્ટપંક્તિની એકત્રિત સંખ્યા લાવવા સવા-ગાયા દ્વારા 'करण' ખતલાવે છે, એ દ્વારા પ્રાપ્ત થનારી તે તે નરકવર્તી પ્રથમ પ્રતરસંખ્યા તે ભૂમિ અને અંતિમ પ્રતરસંખ્યા મુખ તરીકે એલિખાશે.

इह्रपयरेगदिसि-संख, अडग्रणा चउविणा सइगसंखा। जह सीमंतयपयरे, एग्रणनउया सयातिकि ॥ २३३॥ अपइहाणे पंच उ-२३२३।

સંસ્કૃત છાયા:—

इष्टप्रतरैकदिशि संख्या अष्टगुणा चतुर्विना स्वैकसंख्या । यथा सीमंतकप्रतरे एकोननवतिः स्नतानि त्रीणि ॥ २३३॥ अप्रतिष्ठाने पश्च तु ॥ २३२ है।

શિષ્દાથ :---

नह=यथा र्रभ एगुणनउया=ॐ४ ઉखा नेवुं साथै सयतिनि=त्रखसी मायार्थ:—ઇષ્ટપ્રતરની એકદિશાગતસંખ્યાને અહગુણ કરીને તેમાંથી આરની સંખ્યા ન્યુન કરવી, અવશેષ સંખ્યાને એક (ઇન્દ્રક) સહિત કરીએ ત્યારે [ઇષ્ટપ્રતરસંખ્યા પ્રાપ્ત થાય.] જેમ સીમંતક નામા પ્રથમ પ્રતરે ૩૮૬ ની નરકાવાસ સંખ્યા અને અપ્રતિષ્ઠાન નામા અંતિમ પ્રતરે ૫ ની સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય.

विशेषार्थः—પૂર્વે વૈમાનિકનિકાયમાં જેમ પ્રતિપ્રતરાશ્રયી, સમગ્ર નિકાયાશ્રયી અને પ્રતિકલ્પાશ્રયો એમ ત્રણે પ્રકારની સંખ્યા [બિન્ન બિન્ન રીતિઓ દ્વારા] કહેવામાં આવી હતી. પરંતુ તે (૧૦૮ મી) એકજ ગાથા દ્વારા કહેવામાં આવી હતી, જ્યારે અહિંઆ કહેવાતી નરકાવાસાની સંખ્યા ૨૩૩–૨૩૪ એ એ ગાથાઓથી કહેવાશે, વળી વૈમાનિકનિકાયમાં તો સમગ્ર નિકાયાશ્રયી અને પ્રતિ કલ્પાશ્રયી 'એ એજ પ્રકારની સંખ્યા બ્રન્થકારે મૂલગાથામાં જણાવી હતી અને એથી ત્રીજી 'પ્રતિપ્રતરાશ્રયી ' વિમાન સંખ્યા ઉપરથી કહેવામાં આવી હતી.

જ્યારે અહિંઆ આ નરકાવાસાઓની પ્રતિપ્રતર સંખ્યાને પણ પ્રન્થકાર પાતે જ મૂલગાથામાં કહેશે કારણ કે અહીંઆ પ્રતિપ્રતર સંખ્યા જાણવી તે વિદિ-શાની પંક્તિઓ વધુ સંખ્યામાં હાવાથી કઠીન છે, એટલે અહિંઆ પ્રતિપ્રતરાશ્રયી, સમગ્રનરકાશ્રયી અને પ્રતિનરકાશ્રયી એમ ત્રણે પ્રકારે નરકાવાસસંખ્યા કહે છે, તેમાં આ ગાથા ' પ્રતિપ્રતરાશ્રયી ' સંખ્યાને કહે છે. તે આ પ્રમાણે—

इष्टप्रत्येकनरकस्य ' इष्टप्रतरे संख्याप्राप्त्युदाहरणम्:'— જેમ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ઇષ્ટ પ્રથમ સીમંતપ્રતરે સંખ્યા કાઢવી છે તેથી ત્યાં એકિકશાગત પંકિતની નરકાવાસ સંખ્યા ૪૯ની છે, તેને આઠે શુણીએ ત્યારે ૩૯૨ આવે. [હવે વિદિ-શામાં દિશાની અપેક્ષાએ એક એક આવાસ ન્યૂન હોવાથી] આરે વિદિશાની ચાર સંખ્યાને ન્યૂન કરતાં ૩૮૮ની કુલ દિશા–વિદિશાના નરકાવાસાની સંખ્યા આવી, તેમાં એકપ્રતરવર્તી કાઢતા હોવાથી તેજ પ્રતરની એક ઇન્દ્રકનરકાવાસ સંખ્યા મેળવવાથી ૩૮૯ ની કુલ સંખ્યા ઇષ્ટ એવા પ્રથમ પ્રતરે આવી.

એ પ્રમાણે હિલીયાદિપતર કરતાં કરતાં (અને સંખ્યાને જાણતાં) જ્યારે 'અપ્રતિષ્ઠાનનરકાવાસે પ્લાંચીએ ત્યારે પાંચની કુલ સંખ્યા ભાવે, કારણકે ત્યાં એકએક દિશાવર્તી એકેક નરકાવાસ હાવાથી એકની સંખ્યાને કરણના નિયમાનુસાર આઠે ગુણતાં ૮ આવે, તેમાંથી વિદિશાના ચાર ન્યૂન કરતાં શેષ ચાર રહે તેમાં ઇન્દ્રક નરકાવાસા મેળવતાં પાંચની કુલ પ્રતર સંખ્યા આવી રહે.

મધ્યના ૪૭ પ્રતરના આવલિકાગત નરકાવાસની સંખ્યા **જાણ**વા માટે યંત્ર જોવું, આવલિકાગત વર્જીને શેષસંખ્યા જે રહે તે **પુરુપાવકીણ**ની પ્રતિપ્રતરે विकारवी. ६वे प्रत्येक्षपतरे पुष्पावक्षिक्वी संभ्या हेटबी है। व ? ते हपत्रव्य क्ष्याची नथी. इति इष्टप्रतरे वाविककाणतावाससंस्थाप्राप्तयुपायः ।

આ કરશુ પ્રમાણે સમગ્રનિકાયાશ્રયી વિચારતાં પ્રથમ પ્રતરવર્તી સંખ્યા તે સુખ અને અંતિમ (૪૯ મા) પ્રતવર્તી સંખ્યા તે ભૂમિ કહેવાય, અને પ્રત્યેક નરકાશ્રયી માટે ઇપ્ટનરકના પ્રથમ પ્રતર સંખ્યા સુખ અને તેજ-ઇપ્ટ નરકની અંતિમ પ્રતરસંખ્યા તે ભૂમિ કહેવાય.

અા સિવાય બીજા^{દ3} અનેક ઉપાયા–કર**ણે**! હાય છે તે બ્રન્થાન્તરથી નોવાં. [૨૨૩%]

अवतरणः— પૂર્વ ગાયામાં પ્રત્યેકપતરાક્ષયી સંખ્યા જણાવીને હવે આ ગાા) ગાયા સમગ્ર નરકાક્ષયી અને પ્રત્યેક નરકાક્ષયી આવલિકાગત નરકાવાસસંખ્યાને જાણવા કરાશુ અતાવે છે, તેમાં વૈમાનિકનિકાયવત્ અહીં પથુ ' સુખ અને ભૂમિ ' દ્વારા પ્રાપ્ત થલી અન્ને પ્રકારની સંખ્યાને કહે છે.

-पढमो मुहमंतिमो हवइ भूमी। मुहभूमिसमासद्धं, पयरगुणं होइ सव्वधणं ॥ २३४॥

ફ ક−૧–પ્રથમ તા પશ્ચાનુપૂર્વીએ (અંતિમ–૪૯ માં પ્રતરથી ઉપર આવવું તે) પણ આજ કરણ પૂર્વાતુપૂર્વીના નિયમ મુજળ સંખ્યા જાણવા ઉપયોગી થાય છે.

ર-વળા એક દિશાની અને એક વિદિશાની થઇ બે પંક્તિગત સંખ્યાના કુલ સરવાળા કરી ચારે ગુણી એક ઇન્દ્રક ભેળવતાં પણ સર્વત્ર પ્રતરગત આવાસસંખ્યા પ્રાપ્ત થાય છે.

૩–વળા દ્વિતીય પ્રતરાતે વિષે પ્રત્યેક પ્રતરની :આવતી અંક–સંખ્યામાંથી એક ન્યૂન કરી પ્રાપ્ત થતી સંખ્યાને પ્રથમ પ્રતરની સંખ્યામાંથી બાદ કરતાં શેષ સંખ્યા તે તે પ્રતરે પ્રાપ્ત થાય છે.

૪-વળા ચાેથી રીતે પાંચ (પ) તાં સંખ્યાને ' અમાદિ ' સંતા, ૮ ની સંખ્યાને ' ઉત્તર ' સંત્રા અને ૪૯ ની સંખ્યાને ' ગચ્છ ' સંત્રાઓ આપીને પશ્ચાત્ ગચ્છ સંત્રક અને ઉત્તરસંત્રક સંખ્યાને ગુણીને આવેલ સંખ્યામાંથી આદિ સંત્રકસંખ્યા હીન કરતાં [૪૯૪૮=૩૯૨-૫=૩૮૯] અન્તિમ ધનસંખ્યા પ્રથમ પ્રતરે ૩૮૯ ની પ્રાપ્ત થાય. આ પ્રમાણે દ્વિતાયાદિ પ્રતરે યથાયોગ્ય ઉપાયા છે.

મ-વળા પાંચમા રીતે ઇષ્ટપ્રતરની એકદિશિ સંખ્યાને વ્યાઠ ગુણી કરી ત્રણ બાદ કરતાં રીષ સંખ્યા તે આવિશ્વિકાગતની પ્રાપ્ત સર્વજી ચાય છે.

મા સિવાય મનેક કરણા હાય છે, વધુ માટે દેવેન્દ્ર નરકેન્દ્ર પ્રકરણ જોવું.

સંસ્કૃત છાયાઃ—

प्रथमो मुखमन्तिमो भवति भूमिः। मुख-भूमिसमासार्धं प्रतरगुणं मवति सर्वघनम् ॥ २३४ ॥

શબ્દાર્થઃ–સુગમ છે.

गाथार्थ:-- प्रथम प्रतरसं प्या ते मुख अने अंतिमप्रतर सं प्या ते भूमि કહેવાય. બન્ને સંખ્યાના સરવાળા કરીને અ**ન્દ્ર** કરવું, જે સંખ્યા આવે તેને સર્વ પ્રતરસંખ્યા સાથે ગુણાકાર કરવો જેથી સર્વસંખ્યા પ્રાપ્ત થાય છે. ાાર૩૪૫

विशेषार्थ:-वैभानिकवत अहीं पण आ ओक्क गाथा समयनरम्भथी-કરાશ અતલાવે છે. તેમજ પ્રતિનરકાશ્રયી સંખ્યા કરણ અતાવે છે. કારણ કે મુખ તથા ભૂમિતું ગ્રહણ સાતે નરકાશ્રયી તેમજ પ્રત્યેક નરકાશ્રયી પણ ઘટે છે.

२-समग्रनरकाश्रयी आवाससंस्याप्राप्त्युदाहरणम्:--प्रथम प्रतरवर्ती हुक्ष ૩૮૯ નરકાવાસાઓના સમુદાય [પશ્ચાનુપૂર્વીએ પ્રથમ પ્રતરતું મુખ હાવાથી] ते मुख संज्ञ કહેવાય અને અંતિમ પ્રતર સ્થાનવર્તી પ, નરકાવાસાઓના કુલ સમુદાય પશ્ચાનપૂર્વીએ તેનું આદિપાયું હાવાથી તે મૃષિ સંજ્ઞક તરીકે એાળખી શકાય છે.

એ મુખ અને ભૂમિના સરવાળા કરતાં [૩૮૯–+૫–] ૩૯૪ ના થાય, તેને ગાથાનુસારે અર્દ્ધ કરતાં ૧૯૭ થાય, સર્વપ્રતરાના આવલિકાગત આવા સાની કુલ સંખ્યા કાઢવાની હાવાથી ૪૯ પ્રતરાએ ગુણતાં ૯૬૫૩ એટલી દિશા તથા વિદિશાવની આવલિકાગન િઆવલિકા પ્રવિષ્ટ ે નરકાવાસાએાની સંખ્યા આવી; િકુલ ૮૪ લાખમાંથી ૯૬૫૩ ખાદ કરતાં] ૮૩૯૦૩૪૭ શેષ રહી, તે સાતે નરકાશ્રયી પુષ્પાવકીર્ણની સંખ્યા જાણવી, જે આગલી ગાથામાં કહેવાશે.

આ પ્રમાણે સમુચ્ચયે કરણચરિતાર્થ થયું.

િ^{૬૪}સમુ^રચય માટે બીજો ઉપાય એ છે કે ૪૯ પ્રતરની એકજ બા**જા**ની આવાસ સંખ્યા (વૈમાનિક સમયવત) એક્ઠી કરી ચારે ગુણીને ૪૯ ઇન્દ્રક આવાસા મેળવતાં ઉક્ત ૯૬૫૩ ની સંખ્યા આવશે.]

२ इष्टनरकाश्रयी आवाससंख्याप्राप्युदाहरणम्ः—६वे प्रत्येष्टनरुष्टाश्रयी क्षांद्रवुं હીય તા પ્રત્યેક નરકાના આદિમ પ્રતરની કહા સંખ્યા તે મુસ સંજ્ઞક અને

૧૪ આ સિવાય આ નરકાવાસ સંખ્યા પ્રાપ્તિના અન્ય કરણા પેણ હાય છે, એમાં કેટલાંક દેવેન્દ્ર- વરકેન્દ્ર પ્રકરણમાં આપેશાં છે તે જોવાં.

અંતિમ પ્રતશ્વર્તી સંખ્યા તે યુમિ સંજ્ઞક કરપી લેવી, પછી ઉપર મુજબ સર્વ ગશ્ચિત કરવું જેથી ઇષ્ટ નરકે આવાસસંખ્યા પ્રાપ્ત થાય.

उदाहरणम्— જેમ રત્નપ્રભામાં પ્રથમ પ્રતરે ૩૮૯ એ મુખ સંખ્યા અને રત્નપ્રભાની અંતિમ તેરમા પ્રતરની ૨૯૩ સંખ્યા તે ભૂમિ, બન્નેના સમાસ—સરવાળા કરતાં ૬૮૨, તેનું અહે કરતાં ૩૪૧, તેને તેરે પ્રતરે ગુલૂતાં ૪૪૩૩ આબ્યા, આટલી આવલિકાગત સંખ્યા પ્રથમ નરકે જાલૂવી. આ સંખ્યા પ્રથમ નારકીની ગાથા ૨૧૭ માં કહેલી ૩૦ લાખ નરકાવાસાઓની સંખ્યામાંથી ખાદ કરતાં અવશિષ્ટ જે ૨૯૯૫૫૬૭ ની સંખ્યા તે પુષ્પાવકીણીની જાલૂવી. [બન્નેને પુન: એકઠી કરતાં ૩૦ લાખ મલી રહેશે. એ પ્રમાણે સર્વનરકે બન્ને પ્રકારની આવાસસંખ્યા વિચારવી] इति प्रतिनरकाश्रय्युदाहरणम् ।

[અન્ય રીતે લાવવું હોય તો પ્રત્યેક નરકની યથાયાગ્ય પ્રતર સંખ્યા તે સર્વ પ્રતરની એકજ બાજાની આવાસ સંખ્યાને એકઠી કરી ચારે ગુણી સ્વ નરકપ્રતર સંખ્યા જેટલા ઇન્દ્રકાવાસા પ્રક્ષેપતાં પ્રત્યેક નરકે ઇષ્ટસંખ્યા પ્રાપ્ત થાય છે, ગણિતની અનેક રીતિઓ છે.] [૨૩૪]

🔭॥ प्रत्येकनरकाश्रयी [समुचयेऽपि] आविलक-पुष्पा० आवास संख्या यन्त्रम् ॥

नाम	मुख	भूमि	समास	अर्द	प्रतर	पंक्तिवद्ध	पुष्पावकीर्ण	कुलसंस्या
સાતે નરકાશ્રયી	32 ¢	ય	368	1૯૭	४६	८ ६५3	८ ३६ ० ३४७	૮૪ લાખ
૧ રત્નપ્રભાનેવિષ	366	રહ3	६८२	૩૪૧	13	8833	२૯૯૫૫६७	૩૦ લાખ
ર શકે રાપ્રભાનેવિષે	२८५	२०५	X60	૨૪૫	૧૧	२६६५	२४६७३०५	ર૫ લાખ
૩ વાલુકાપ્રભાનેવિષે	160	૧૩૩	330	१६५	٤	१४८५	१४६८५१५	૧૫ લાખ
૪ પંકપ્રભાનેવિષે	૧૨૫	99	२०२	909	U	909	૯૯૯૨૯૩	૧૦ લાખ
ષ ધૂમપ્રભાનેવિષે	૬૯	30	905	પુર	પ	રકૃપ	२ ८८७३५	૩ લાખ
^૬ તમ:પ્રભાનેવિષે	રહ	93	४२	ર૧	3	£3	૯૯૯३ २	६६६६५
૭ તમઃતમઃપ્ર ભાનેવિ ષે	0	•		0	૧	પ	o	¥
साते नरकाश्रयी मुण अने	ો ભૂમ <u>િ</u>	<del></del> સંખ્યાર	રણ [વૈ	ૌમાનિક	वत्]३	મહીં આપ્ય	ું નથી પણ મ્રન	યસંદર્ભે જોવું

॥ प्रासङ्गिकं जावासानां स्वरूपम् ॥

अवतरण:—અહીં આ બ્રન્થકારે વૃત્ત-ત્રિકાણાદિ આવાસસંખ્યા પ્રાપ્તિ કરણ અથવા આવલિકાપ્રવિષ્ટ અથવા પુષ્પાવકીણું નું વિમાનવત્ અંતર-દ્વાર સંખ્યા-સંસ્થાનાદિ વર્ણન જણાવ્યું નથી પરંતુ ઉપયોગી હોવાથી બ્રન્થાન્તરથી નીચે મુજબ સર્વ વિચારવું.

वृत्त-त्रिकोणादीनां प्रतिप्रतरे संख्याकरणम्:-साते नरिं प्रत्ये प्रतरे वृत्त-त्रिकेष्यु-चाण्यु नरकावासाच्यानी संण्या ज्यायुवी क्षीय ते। वैभानिकिशयभूं, इक्केष्ठं वृत्ताहि कर्ष्यु येश्वयुं.

એટલે કે અહિંઆ દિશા તથા વિદિશામાં પણ પંક્તિઓ હોવાથી એક દિશાની અને એક વિદિશાગત એમ બે પંક્તિઓ લેવી. બન્નેની સંખ્યાને ત્રિભાગે વ્હેંચવી, વ્હેંચતાં જે શેષ સંખ્યા એકની રહે તો ત્રિકાસુમાં, બેની રહે તો એક ત્રિકાસુ અને એક ચાપૂસુમાં ઉમેરવી. પછી બન્ને પંક્તિવર્તી પૃથક્ પૃથક્ વૃત્ત-ત્રિકાસુ-ચાપૂસુ સંખ્યાને એકઠી કરી તે સંખ્યાના સમાસ—સરવાળા કરી ચારે સુસ્લી [અથવા દિશા-વિદિશાની સંખ્યા જીદી પ્રથમ કાઢવી હાય તા ચાર ચાર પંક્તિની ભિન્ન સંખ્યાને ચારે ગુલુવી] જેથી પ્રથમ પ્રતરે દિશા-વિદિશાની એકત્રિત થએલી [અથવા દિશા-વિદિશાનો પૃથક્ પૃથક્] વૃત્તાદિ આવાસસંખ્યા પ્રાપ્ત થાય છે.

જેમ રત્નપ્રભાની દિશાગત પંક્તિની ૪૯ ની સંખ્યાને ત્રિભાગે વ્હેંચતાં ૧૬–૧૬–૧૬ શેષ (આવાસ) ૧ રહે તે ત્રિકાશમાં ઉમેરવા, ત્યારે ૧૭–૧૬–૧૬.

હવે વિદિશાગત પંકિતની કુલ ૪૮ ની સંખ્યાને ત્રિભાગે વ્હેંચતાં ૧૬-૧૬ આવી તેમાં દિશાની પંકિતની આવેલ સંખ્યાને ક્રમશ: થથાસંખ્યપણે મેળવતાં ૩૩ ત્રિવ ૩૨ ચાવ ૩૨ વૃત્તની સંખ્યા આવી. હવે ચારે પંકિતની લાવવા ચારે ગુણતાં ક્રમશ: ૧૩૨ ની સંખ્યા ત્રિકાેશની, ૧૨૮ ની ચાે ખ્ણાની, અને ૧૨૮ વૃત્તની આવી. હવે વૃત્તની ૧૨૮ ની સંખ્યામાં ઇન્દ્રકવૃત્ત હાેવાથી ઉમેશું એટલે ૧૨૯ વૃત્તની સંખ્યા પ્રથમ પ્રતરે આવી. હવે ત્રશેૃને એક્ત્ર કરવામાં આવે તેા ૩૮૯ ની આવલિકાગત ઉદ્ધાસંખ્યા આવી રહેશે. અન્ય પ્રતર માટે યન્ત્ર એવું.

ર પ્રતિનરકરથાનાશ્રયી તથા ૩ સમગ્રનરકાશ્રયી ત્રિકાણાદિ સંખ્યા લાવવાનું કરણ વૈમાનિકવત્ વિચારવું, અન્ય પણ કરણ છે તે ગ્રન્થાન્તરથી જોવું.

।। आवलिक-पुष्पावकीर्णनरकावासानां विशेषवर्णनम् ।।

मरकावास अंतर—આવલિકાદિ નરકાવાસાએ તું પરસ્પર અંતર (वैभा-નિકવત્) સંખ્ય-અસંખ્ય યોજનનું સંભવે છે. केटड़ां द्वार होय ! — इरेड नरहावासाओने ओडक द्वार होय छे परंतु वैभानिङ निक्षयवत् व्रध्-यार द्वारा होता नधी तेमक भारी भारखा पख नथी.

प्राकारव्यवस्था—નરકાવાસાઓમાં ઉત્પન્ન થનારા નારકા પરાધીન છે. દુ.ખ ભાગવવા આવેલા છે ત્યાં કંઇ શુભપણ કે લઇજવાપણ હાતું નથી જેથી તે નારકાને માટે પ્રાકારાદિની વ્યવસ્થા સંભવે! માટે ત્યાં તે વ્યવસ્થા નથી.

स्वामित्यभेद —ત્યાં કંઇ વૈમાનિકવત્ ત્રિકેાણુ વૃત્ત-ચાપુણુમાં નરકાવાસા-જેશેના ભેદ નથી કે કંઇ વ્હેંચણી કરવાની કાઇને હાતી નથી ઉચ્ચવસ્તુના સહુ માલીકી ધરાવનારા હાઇ શકે પણ આવા અશુભ નરકાવાસાઓનો આવ-લિકાએમાં કંઇ માલીકી ભેદ પણ નથી.

उपरोपरिस्थान—વૈમાનિક નિકાયવત્ અહિં પણ વૃત્ત ઉપર વૃત્ત, ત્રિકેશ્યુ ઉપર ત્રિકેશ્યુ અને ચાપુણ ઉપર ચાપુણ નરકાવાસા સર્વત્ર આવે એમ સર્વ પ્રતરે ક્રમશ: વિચારવું.

स्पर्शादिक—નરકાવાસાઓ અશુભ અત્યંત દુર્ગ ધથી ભરેલા, સ્પર્શ કરતાં જ મહાહાનિ પ્લાંચાડનારા અરૂચિ ઉપજાવનારા, અનેક મૃતકાદિની અતિનિન્ધ અને દુર્ગ ધથી ત્યાં ઉદ્યોતાદિ કંઇ પણ ન હાવાથી તથા સ્વયં અપ્રકાશિત હાવાથી મહા ધનધાર અંધકારમય છે.

पुष्पावकीणीकार [संस्थान]— પ્રત્યેક પંકિત ઓના આંતરાઓમાં (પુષ્પા-વકીર્ધ્યુ) પુષ્પવત્ વીખરાએલા આવાસા રહેલા છે, તેઓ લાહમય કાઠાનાઆકારે, દારૂના પીઠાકારે, લાહી રાંધવાની, સ્થાલી, તાપસાશ્રમ, મુરજવાદ, નન્દીમૃદંગ, મુદ્યાષા ઘંટા, મદેલ, ભાષ્ડ પટહ, ભેરી-હક્કા, ઝદ્ધરી, કુસ્તુમ્બક ઇત્યાદિ ભિન્ન ભિન્ન આકારના છે એને દેખતાંજ જોનારને શરીરે ધુજ-કંપારી વછ્ટે એવા ભયાનક છે. આ નરકાવાસાઓ અંદરથી ગાળ બ્હારથી ત્રિકાષ્યુ નીચેથી ક્ષુર-પ્રશસ્ત્ર સરખા દેખાવવાળા છે.

आविकाप्रविद्यावासाकार—આવિલકાગત વિમાના મુખ્યત્વે મધ્ય નરકે-ન્દ્રના આવાસની સારે દિશાની પક્તિઓમાં પ્રથમ ત્રિકાેેે પછી ચાપુણ પછી વૃત્ત, પુન: ત્રિકાેેે ચાપુણાદિ એ મુખ્ય ક્રમે ઠેઠ પક્તિના અન્ત સુધી આવેલા છે, પરંતુ જો તે ત્રિકાેેલાદિ આવાસાના પીઠના ઉપરના મધ્યભાગ યહેલ કરીને જોઈએ તો તો તે આવલિકાગત નરકાવાસાઓ પુષ્પાવકીર્લ્ડ આકારવત્ અંદ્રશ્રી ગાળ અને ખ્હારથી ચઉપુણા (ચાખંડા) અને નીચેથી ધાસ કાપદ્યાના અલીદાર તીફ્લાશસ્ત્ર સરખા છે. પ્રત્યેક પ્રતરવર્તી સર્વ નરકેન્દ્રાવાસાઓ ગાલજ હાય છે પરંતુ ત્રિકાણા-દિક હોતા નથી.

आवलिकागत नरकाबासानां नामोनी ओळलाण-

પ્રત્યેક નરકે યથાસંખ્યે ઉપર જણાવ્યા મુજબ પ્રતરા (પાથડાઓ) આવેલા છે, પ્રત્યેક ત્રણ હજાર યેા૦ ઉંચા છે, પ્હાળાઇમાં અસંખ્ય યેા૦ લંખાએલા છે, પ્રત્યેક પ્રતરમધ્યે ઇન્દ્રક નરકાવાસાઓ આવેલા છે, એ ઇન્દ્રક આવાસાથી ચારે બાજીએ (દિશામાં) અને ચાર વિદિશામાં (અંતિમ પ્રતર-વર્જી વિદિશા) એમ આઠ પંક્તિઓ નરકાવાસાઓની નીકળેલી હાય છે (જેઓના આકારાદિકનું સ્વરૂપ કહેવાઇ ગયું છે)

હવે એમાં રત્નપ્રભા પૃથ્વીવર્તી રહેલા મધ્યવર્તી 'સીમન્તેન્દ્રક' આવાસથી ચારે બાજુએ રહેલા દિશાવર્તી પ્રથમ નરકાવાસનું નામ અનુક્રમે પૂર્વ દિશામાં સીમન્તકપ્રભા, ઉત્તરમાં સીમન્તકપ્રધ્ય, પશ્ચિમમાં સીમન્તાવર્તા, દક્ષિણમાં સીમન્તકપ્રભા, ઉત્તરમાં સીમન્તકપ્રધ્ય, પશ્ચિમમાં શરૂથતી પંક્તિમાં રહેલા બીજાથી લઇને નરકાવાસાનાં નામા જણાવે છે, પ્હેલાનું નામ વિલય, ર વિલાતમા, 3 સ્તનિત, ૪ આઘાત, પ ઘાતક, ૬ કલિ, ૭ કાલ ૮ કર્ણું લ વિદ્યુત, ૧૦ અશનિ, ૧૧ ઇન્દ્રાશનિ, ૧૨ સર્પ, ૧૩ વિસર્પ, ૧૪ મૂચ્છિત, ૧૫ પ્રમૂચ્છિત, ૧૬ લામહર્ષ, ૧૭ ખરપરૂષ, ૧૮ અગ્નિ, ૧૯ વેપિતા, ૨૦ ઉદ્દગ્ધ, ૨૧ વિદ્રગ્ધ, ૨૨ ઉદ્દેજનક ૨૩ વિજલ, ૨૪ વિમુખ, ૨૫ વિચ્છવિ, ૨: વ્યધરા, ૨૭ અવલાન, ૨૮ પ્રભ્રષ્ટ, ૨૯ રૂષ્ટ, ૩૦ વિરૂષ્ટ, ૩૧ નષ્ટ, ચર વિગત, ૩૩ વિનય, ૩૪ મંડલ, ૩૫ જિલ, ૩૬ જવરક, ૩૭ પ્રજવરક, ૩૮ અપ્રતિષ્ઠિત, ૩૯ ખર્પડ, ૪૦ પ્રસ્ફેટિત, ૪૧ પાપદ્રપ્ડ, ૪૨ પર્પટકપાચક, ૪૩ ઘાતક, ૪૪ સ્ફેટિત, ૪૫ કાલ, ૪૬ ક્ષાર, ૪૭ લાલ, ૪૮ લાલપાક્ષ.

હવે ઉત્તરવર્તી પંક્તિના બીજાથી લઇને સર્વ નામા જાણવા.

ઉક્ત નામાને ' मध्य ' પદ લગાડવું જેમ विलयमध्य, विलातमामध्य વળી આ નામામાં મધ્ય-आवर्त શબ્દો તે તે નામને અન્તે અને નામની આદિમાં લગાડવામાં આવે છે પરંતુ ચાર ચાર આવાસને અંતરે મધ્યविलय એમ મધ્ય શબ્દ આદિમાં પ્રથમ લગાડાય છે.

वणी पश्चिमवर्ती पंक्तिको माटे के नामा साथ आवर्त पह बगाउवुं. क्येटें विलयावर्त, विलाक्तावर्त विगेरे. वणी मध्य आवर्त विगेरे के पहें। बगाउवामां आवे छे. ते प्रारंक्षमां उपर कछाव्या भुकण विबयाहि नाम पछी बगाउाय छे परंतु थार यार आवासने आंतरे ते। 'मध्यविख्य ' क्येम प्रथम बगाउवामां आवे छे.

माधी दक्षिण दिशावर्ती पंक्षित्रक्षा भाटे दक्षत नामाने अवशिष्ट पह द्याsa क्रेटिस विक्यावशिष्ट, विकारमावशिष्ट. ' क्रे प्रसाह्य प्रत्येक नरक प्रस्तरे ये। जव

उत्पत्ति-वेदना विचार:--मा नरशवासामा भाग भवाक लेवां द्वाय है ત્યાં ઉત્પન્ન થઇને પષ્ટ શરીરવાળા નારકા મહા કષ્ટપૂર્વક માહામાંથી (એટલે નરકાવાસાના દ્વારમાંથી) ખ્હાર નીકળીને નીચે પડે છે. એએોના ઉત્પત્તિ દેશ (યાનિ) હિમાલય પર્વત સરખા એકદમ શીતલ છે. એ સિવાય સર્વ પ્રદેશની પૃથ્વી ખેરના અંગારા સરખી ધગધગતી ઉષ્ણવેદના દાયક છે, તેથી શીતચાનિમાં ઉત્પન્ન થતા નારકાને એ ઉષ્ણક્ષેત્ર અગ્નિની પેઠે અધિક કપ્ટને આપે છે.

अवतरण— ६वे એ કરણદ્વારા પ્રાપ્त थती समग्रनिકायाश्रयी आवितिहागत અને પુષ્પાવકીર્જાની સંખ્યાને બન્થકાર પાતેજ કહે છે;—

छन्नवइ सयतिपन्ना, सत्तसु पुढवीसु आवलीनरया। ससेतिअसीइ लक्बा. तिसयसियाला नवइसहसा ॥२३५॥

સંસ્કૃત છાયા:--

षण्णवतिश्वतानि त्रिपञ्चाञ्चत् सप्तसु पृथवीषु आवलीनरकाः ॥ शेषारुपशीतिलक्षाणि, त्रिशतसम्बन्तारिंशत् नवतिसहस्राणि ॥ २३५॥ શબ્દાર્થ:--સુગમ છે.

गायार्थ:—ગત ગાથામાં કેટલાંક કરણદ્વારા સાતે નરકની થઇ ૯૧૫૩ ની આવલિકાગત નરકાવાસસંખ્યા પ્રાપ્ત થાય છે જેથી [૮૪ લાખમાંથી ૯૬૫૩ ની સંખ્યા બાદ જતાં ૮૩૦૩૪૭ ની સંખ્યા પુષ્પાવકીર્જુની પ્રાપ્ત થાય છે. 11 ૨૩૫ 11

विशेषार्थ:--गाथार्थवत् विशेषार्थः

॥ प्रत्येकनरकाश्रयीवृत्त-त्र्यस्चतुरस्ननरकावाससंख्यायन्त्रम् ॥

जातिनाम	प्हेलीन०	बीजी	त्रीजी	चतुर्घी	पञ्चमी	षष्ठी	सप्तमी	सातेनी फुल
વૃત્તસંખ્યા	१४५३	८७५	<i>১৩७</i>	२२३	৩৩	14	٩	3129
ત્ર્યસ ,,	1402	૯૨૪	ય૧૬	૨૫૨	ે ૧૦૦	24	8	3332
ચતુરસ ,,	१४७२	164	४७२	२३२		२०	0	3200
સાતેનરકની કુલ પંક્તિખદ્ધસંખ્યા	<i>RR33</i>	. ૨૬૯૫	१४८५	૭૦૭	२६५	£3	ય	૯૬૫૩

॥ अधुना प्रत्येकनारकीषु बृचादिनरकावास यन्त्रकम् ॥ प्रथमरत्नप्रमा नरके ।

(3)	1 4/1 mm 1 1/1	10 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1	1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1
७ मतरे	\$1-\$1-\$1 6 (\$0)(0) 81-\$1-\$1	34-24-24 xy y y 13-111-1112. = 36 381	पहेशी नारकीना तेरे अतरे शिः विः भीः श्रूपश-१५०८-१४०१ धुंश प्रश्नातकीक श्रूष प्रश्नातकीक इस अध्यातकीक
६ प्रतरे	81-41-81 18-14-81 18-14-81	26-30-36 xy x x 113-120-115 = 36 386	18 4 462 30-35 30-35 30-35 19-13-12 18-13-12 18-13-12 28-24-28 XX X X XX X X 28-24-28 E0-10-65 E0-10-65
५ प्रतरे	88-18-18	26-30-30 xx x x x 110-120-120 = 36 340	12 x x x x 30 310 12 -13 -13 12 12 12 -13 -13 12 12 12 12 12 12 12 12 12 12 12 12 12
४ प्रतरे	86-84 310 (20 2010 84-86-84	30-31-30 xx x x 121-12x-140 = 36 364	86-36 310 [30 2]10 13-13 13 12-13-13 24-25-25 xy x x 401 108-108 = 364 306
३ प्रतरे	80-86 910 (20 20) 10-86-16 14-86-810	30-32-31 xx x x q21-12(-12x = \$6 363	१० मतरे ४०-३६ ३१०-१४-१३ १३-१४-१३ १३-१४-१३ १३-१४-१६ ४४ ४ १९-१०-१०४ १९-१०-१०४ १९-१०-१०४
र प्रतरे	\$1-\$1-h1 \$1.31-\$1 ole okj ole 68-28	31-32-32 x8 8 8 124-126-126	8 4-80 310 [30 310 13-18-18 13-18-13 25-26-26 x8 8 8 104-112-906 = 34 384
१ प्रतरे	31-31-31 310 (30 310 31-01-31 09 14-01-31	+32-33-33 x x x x x x x x x x x x bolke-132-42.	د عطر الا مالا الا الا الا الا الا الا الا الا

द्वितीयनरके ॥	१ मतरे	२ प्रतरे	३ प्रतरे	४ प्रतरे	५ घलरे	६ प्रतरे	७ असरे
हिशा-विहिशानी	he-3e	26-h8	EE-28	33-32	32-39	39-30	30-56
してひー いっかい	ગા. ત્રિં. ચા.	ગા. ત્રિ. ચા.	ગા. ત્રિ. ચા.	ગા. ત્રિ. ચા.	ગા. ત્યું. ચા.	ગા. ત્રિ. ચા.	भं हिं भ
ત્રણ ભાગ કરવાથી 🖯	9	19-12-94	11-21-11	91-11-11	10-11-01	10-11-10	20-10-10
	" I	98-98-98	99-99-39	20-21-27	80-18-08	10-10-10	4-90-90
अन्तना सरवाजा ४२ता +	43-48-48	22-22-23	24-43-44	21-22-23	30-33-31	20-29-20	14-40-20
× पत एक्त भार	ጾ	% % XX	*	* % %×	۶×	××	ХX
એક ઇન્દ્રક ગાળમાં	43-44-44	46-41-63	77-23-77	77-77-87	27-77-07	07-27-07	のかーくっしくか
+ गण्डाम	+4	+1	+1	+8	+,	+1	+1
אנשיאים איייים	43-44-64	46-44-63	77-23-33	77-77-17	27-77-67	07-87-67	07-07-66
3 3 3 7 7 7 7 7 7 7 7 7 7 7 7 7 7 7 7 7	34-2C4	हुस २७७	डेस २६६	कुस २६९	કુલ ૨૫૩	ड्रेस २४५	3e 23C
मतरकानानी ओळकाण	८ प्रतरे	९ प्रतरे	१० प्रतरे	११ प्रतरे	बीजीनरकन	बीजीनरकता आवासीनो कुल सरबाळी	हेल सरवाळो
હિશા-વિદિશાના	78-38	62-72	36-95	25-24			
ત્રક્ષ ભાગ કરવાથી	ते हो हि	ति (हे	त्ते (र	रते टे	क्षील नरस्म	जील नर्डमां अजीयात्र प्रतत्ना थर्म ने	क्षा क्षा न
(w	6-10-10	4-00-6	4-4-6	7-6-6	)		
(0	4-10-6	ゲーゲード	カーターフ	7-7-7		(त्राम्ब	अधिक
थन्तेना सरवाया इस्तां +	16-20-16	16-16-16	36-17-96	96-76-38	५७४	-	- Cer
यारे धुखता अने x	xx	ХX	××	×			,
	19-07-29	कर-छह छर	\$6-65-05	12-10-45	म हित्या म	પ કિતખ ધ ત્રણુંના સરવાળા કરતાં ૨૬૯૫	४२तां २६६ ५
मा अपन छन्द्र जमस्ता +	+1	+1	+8	£+	O' Charles		Com the control
भतिभतरे हुद संभ्या	30-07-86	183-184 182	56-18-18	70-20-h\$	्र माजिस स्तिमा अ	न दहाव	रुप दाथ.
	3,1,1	34 76	89 × 68	123 FC			

॥ हतीयवालुकाप्रमानरके ॥

										Ì
१ प्रतरे	२ प्रतरे	३ प्रतरे	३ प्रतरे । ४ प्रतरे ६ प्रतरे	% प्रतरे	ह प्रतरे	७ प्रतरे	८ मतरे	८ मतरे ९ मतरे	कुल सरबाळी	₹
الم الم الم الم الم الم الم الم الم الم	24-28 28-23 20 20 20 20 20 20 20 20 20 20 20 20 20 2	2 - 2 - 2 - 2 - 2 - 2 - 2 - 2 - 2 - 2 -	43—44 44—44 99 99 99	21-20 21-20	२०—१६ अ. त्रि. या.	21-20 20-16 16-16 31 31 31	ગા. ઉત્ર. ચો. ગો. ત્રિ. ચો.	31. [3. 21.		200
7-9-7	7-7-7 7-9-7	779	029	000	555	¥0	J	\$	1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1	414 8 62
16-10-16	31-31-61-31-61-3	48-18-14	88-81-81	83-81-81	92-98-13	92-13-92	99-12-92	19-12-92 20-92-99	1286 o ko ho	1 8
××	××	۶ X	××	۶ ×	% ×	eK X	»×	××	hbh/286olhoh	-
23-73-23	23-23-03	-68-60	かん-・シーシャ	45-88-84	うれーうれーフス	フスーとトーフス	72 72-22	8R-78-08	,	
+6	+8	+	1-3	+1	+4	1	+4	7.1	,	
23-73-h3	x3-23-13	&&-7&-1&7&-7&-6,7&-6,7&-6,7&-6,4-3,6-6,4-6,4-6,4-6,4-6,4-6,4-6,4-8,4-6,4-8,4-8,4-8,4-1,4-2,4-1,4-2,4-4,4-6,4-6,4-6,4-6,4-6,4-6,4-6,4-6,4-6	3h-03-01h	32-32-64	シャーシャーシス	フスーとトーラス	72-72-22	22-72-62	4	7
उस ४६७	उस १६७ इस १८६	કુલ ૧૮૧	કુલ ૧૭૨	डेब १४६	हेस १५७	हेच १५६ हेच १५७ हेस १४६ हस १४१ हंस १३०	इस १४१	<u>इ</u> स १३०	ુલાય લાખ	5
	1		11					1		
चित्र	चतुर्थन१क	यतर १	मतर र	प्रतर ३	प्रतर् ४	प्रतर ५	मतर द	भतर ७	कुल सत्बाळा	Q
કિશા–વિદિશાના		28-14 14-18 18-13 13-12 12-11 11-10	84-88	18-13	93-92	92-19	11-10	7000		12
		7 7	77 17	70 70		7		7	2	4

चतुर्धनाके	मतर १	प्रतर २	प्रतर ३	प्रतर ४	प्रतर ५	मतर ६	प्रतर ७	कुल सरबाळी
દિશા–વિદિશાના ત્રેણ ભાગ કરવાથી દિ.	25 - 24 21.[3, 21, 2-4-4	31. [3, 24].	98-13 31. (A. 21. 844 844	13—12 311. [A. 21. 8-4-8 8-8-8	૧૨—૧૧ ગા. ત્રિ. ચા. ૪-૪-૪ ૩-૪-૪	12—11 11—10 31. [A. Al.]1. [A. Al. 8-8-8 3-8-8 3-8-8	3-8-3 3-8-3	ગાળ સ્રસ્તુ નિકાલ્યુ ર પર ચાખૂલુ રહેર
વિ. ખન્નેના સરવાળા +	10-11-10 XX	3-01-7 01-01-4x	2-01-7 xx	メ× フーターフ	シーソーダ:	シーノーシ	x x	भ जित्रभाव भ खाउँ भूष्यावस्थास
करी आरे गुखतां अक्र धन्दक्र सेणवतां	02-22-02	24-02-3e	1+ 1+ 1+ 1+ 1+ 1+ 1+ 1+ 1+ 1+ 1+ 1+ 1+ 1	32-36-32	26-32-32	28-32-47 +1	1+ 82-76-82	६५६५६३
मतिभतरे हुस संभ्या-	71-88-80 केंच १०८ हेल १०८ हेल ६३ -३१-३१-३१ ५४-३१-५८ १४-१८-१४	३७-१०-१॰ ३स १९७	33-80-36 34 90¢	33-35-32 3el 101	4€-34-34 3ª €3	24-35-5C	24-27-42 24 00	थन्त भणीत हेब १० बाण

॥ पश्चमभूमप्रमानरके प्रत्येक प्रस्तदे द्वतादिसंख्या यन्त्रम् ॥

१ प्रतरे	२ प्रतरे	३ प्रतरे	४ प्रतरे	५ प्रतरे	कुलसंख्या
4-6	٧٠	، پسون		у <u>—</u> 8	ગુાળ — હહ
ગા. ત્રિ. ચા.	ગા. ત્રિ. ચા.	ગા. ત્રિ. ચા.		ગેત. ત્રિ. ચેત:	तिहाथु १ १००
3-3-3	₹-3-3 ₹-3-₹	२-3-२ २- २-२	२-२-२ १ २ २	१-२-२ १- २ -२	ચાપુષ્યું 🗕 🛚 ૮૮
4-4-4	xx 8-4-4	8-1-8	3-8-8 xx	₹-8-3	પંક્તિબદ કુલ ૨૬૫
×8 २०-२४-२४		94-20-94			યુષ્યાવકીર્ણ ૨૯૯૭૩૫
+9	-	119-20-96	+9	+9 &94-92	
કુલ ૬૯	કુલ ૬૧	કુલ ૫૬	કુલ ૪૫	કુલ ૩૭	કુલ સંખ્યા ૩ લાખ

षष्ठनरके	मतर १	प्रतर २	प्रतर ३	सरवाळो	सप्तमनरके प्रथम प्रतरे
દિશા-વિદિશાના	8−3	3-2	२ –१	ગાળ ૧૫	9
ત્રશુ ભાગ કરતાં	ગા. ત્રિ. ચા.	ગા. ત્રિ. ચા.	ગા. ત્રિ. ચા.	ત્રિકાેે ર૮	પ ક્તિબદ્ધ દિશ્વિ-
•	१-२-१ १- १- १	9-9-9	0-9-9 0-9-0	ચાેખુષ્યુ ૨૦	ગત ત્રિકા ષ્ યુ વિ માના ૪
પુનઃ સરવાળા	२−3−२ ×४	9-2-2 ×8	०-२-१ ×४	પંક્તિ બહ ૩૦ પુષ્પાવકોર્ણ	ઇંદ્રકે ૧
કરી ચારે ગુણતાં	८-१२-८ +१	8-1-1 +1	0-4-8 +1	कुरमायङाखु ७६५ ३२ =	કુલ ૫, નરકાવોસા
ઇન્દ્રંક ભેળવતા	6-12-6	4-6-6	9-1-8		<i>પુ</i> ષ્પાવકીએ
પ્રતિપ્રતર સંખ્યા	કુલ ૨૯	કુલ ૨૫	કુલ ૧૩	કુલ ૯૯૯૯૫	નથી.

ं अवहरण;— પૂર્વે આવલિક તથા પુ•પાવડીર્ણ નરકાવાસાઓની ભિન્ન ભિન્ન ધ્યવસ્થા જણાવીને હવે તે નરકાવાસાઓનું પ્રમાણ જણાવે છે.

तिसहस्मुच्चा सबे, संखमसंखिजवित्थडाऽऽयामा। पणयाळ ळक्ख-सीमं-तओ अ लक्खं अपइठाणो ॥ २३६ ॥

हिट्टा घणो सहस्सं, उपि संकोयओ सहस्तं हु। मक्झे सहस्तझासिरा, तिक्रिसहस्सुतिआ निरया ॥ २३७ ॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

त्रिसहस्रोच्चाः सर्वे संख्याऽसंख्यविस्तृताऽऽयामाः । पश्चचत्वारिश्रष्ठक्षो सीमंतकथ लक्षमप्रतिष्ठानः ॥ २३६ ॥ अधस्तात् घनं सहस्रं उपरि संकोचतः सहस्रं तु । मध्ये सहस्रं श्विषराः त्रिसहस्रृच्छिता नरकाः ॥ २३७ ॥

શખ્દાર્થ:---

तिसहस्मुच्चा-त्रधुद्धकार ये।० ઉंचा वित्यडाऽऽयामा-विस्तार--बंणाधंको हिडा चणो-देढेब गाढ विस्तारे उप्पसंकोयओ-७५२ सं डुबित मन्त्रेसहस्सङ्ग्रिसरा-भध्ये सहस्र थे।० भे।क्षाञ्चवाणा निरया-नरकावासान्त्रे।

गायार्य-विशेषार्थं वत् ॥ २३६ ॥

विशेषार्थ:—સાતે નરકપૃથ્વીને વિષે વર્તતા સર્વ નરકાવાસાઓ [આવ-લિકાગત અને પુષ્પાવકીલું] ત્રણ હજાર [૩૦૦૦] યોજનની ઉચાઇવાળા છે અને પ્દેશભાઇ તથા લંભાઇમાં કેાઇ સંખ્યયોજનના કાઇ અસંખ્યયોજનના એમ બન્ને પ્રકારના છે, જેમ પ્રથમ નરકપ્રતરવર્તી સીમન્ત નામના ઇન્દ્રક નરકાવાસા [અઢીદ્રીપમમાણુ] પ્રમાણાંગુલે પીસ્તાળીશલાખ યોજનના વૃત્તાકારે રહેલા છે અને સાતમીનારકીના મધ્યે રહેલા અપ્રતિષ્ઠાનનરકાવાસા પ્રમાણાં-ગુલે [જંખ્દ્રીપ પ્રમાણુ] એકલાખ યોજનના વૃત્તાકારે રહેલા છે અને તેને ક્રતા કાલ, મહાકાલાદિ ચારે નરકાવાસા અસંખ્ય યોજનના વિસ્તારવાળા છે. આ પ્રમાણે આવાસાનું સંખ્ય અસંખ્ય યોજન વિસ્તારપણ સમજવું. [૨૩૬]

૫૦—ત્રણ હજાર યાજનની ઉંચાઇની સફળતા કેવી રીતે?

ઉ૦--તો સવે નરકાવાસા હેઠલ-નોચેના ભાગે એક હજાર યાજનની તા વિસ્તૃત ગાઢ મજબૂત ઉચી પીઠિકા [એટલે કેવળ એટલું જાહું બુંધું] વાળાં છે,

કારણ કે આ આવાસા (પ્રતર) પાથડાઓના મધ્ય ભાગે આવેલા છે, એમાં ઉપર અને નીચેના એક એક હજાર ભાગમાં પાલાણ હાતું નથી. પાલાણ ત્રા પ્રેના મધ્યભાગે જ છે.

એશી મધ્ય ભાગ તે આવાસા એક હજારવાજન કિવલ નારકાત્પત્તિ યાંગ્ય કે પાલાભુવાળા છે ત્યાં આગળ નારકા ઉત્પન્ન થાય છે. ઉત્પન્ન થયા બાદ ગમનાગમન કરવા તત્રવર્તી છિદ્રોમાંથી જીવે છે એટલે પરમાધામીઓ દેખીને— જાણીને તેના ડુકડા કરીને કાઢે છે, ઉત્પત્તિસ્થાન વિસ્તૃત છે અને નીકળવાના લાગ બહુ સંકુચિત હોવાથી ખહાર નીકળતાં નારકાને મહાપીડા થાય છે, નરકાવાસાઓની ખહાર નીકલ્યા બાદ તે તે નરકવર્તી પ્રતરાના યથાયોગ્ય આંતરાઓની નરકપૃશ્વીમાં નારકાને પરમાધાર્મિકકૃત−ક્ષેત્રજા–અન્યોન્યકૃત પીડાઓના અજાવલ કરવાના હોય છે.

ત્યારબાદ તે આવાસા ઉપરભાગે એકહજારયાજનની ઉંચાઈવાળાં છે પરંતુ ઉપરના ભાગે તે નરકાવાસા અતુક્રમે શિખરાકારે ઘુમટાકારે અણીવાળા Λ થતા હોવાથી સંકુચિત વિસ્તારે છે.

આ પ્રમાણે ત્રણ હજાર યાજનની નરકાવાસાઓની ઉંચાઇ ઘટાવી. [૨૩૬–૩૭] अवतरण;—નરકાવાસાનાં પ્રમાણે, દર્શાવીને હવે તે નરકાવાસા ઉક્ત પૃથ્વી પિંડસ્થાનમાં સર્વત્ર હાય કે અમુક ભાગમાં ન પણ હાય ? તે કહે છે.

छसु हिट्टोवरि जोयण—सहस बावन्नसङ्ख चरमाए। पुढवीए नरयरहियं, नरया सेसंमि सब्वासु ॥ २३८॥

સંસ્કૃત અનુવાદા—

षद्सु अघः उपरि योजनसहस्राणि द्वापश्चाश्चत् सार्ध चरमाए । पृथिव्यां नरकरहितं नरकाः शेवासु सर्वासु ॥ २३८ ॥

શાબ્દાર્થ:--

छसु हिट्टोबरि=७ पृथ्वीभां हेंडे ઉपर म्बादससङ्च=क्षाडीणावन हुकार चरमंपे पुढवीए=अन्त पृथ्वीभां सेसंमि सव्वासु=शेष सर्वभां नरयरहियं=नारेशे रिहेत नरया=नरशवासाकी

गायार्य:--विशेषार्थं वत् ॥ २३८ ॥

विशेषार्थ:—પ્રથમની रत्नप्रसाहि છ પૃથ્વીને વિષે દરેક પૃથ્વીના યથાયાયાય પિંડપ્રમાણુમાંથી ઉપર અને નીચેની એક હજારયાજન પૃથ્વીપિંડમાં નરકાવાસાએક નારકા કે પ્રતરા હાતા નથી, એટલે ખાતી જ સલનપૃથ્વી સાગ છે, બાકીના ૧૭૮૦૦૦ યાંદ માં સંવેશાગમાં નારકાત્પત્તિયાગ્ય નરકાવાસાએક યથા—ચાગ્ય સ્થાને (તે તે પ્રસ્તરામાં) આવેલા છે [કારણ કે તે પૃથ્વીના બાહલ્યાનુસારે પ્રતરનું અંતર રહેલું છે, માટે આગલી ગાથામાં જે જે પૃથ્વીગત પ્રતરાનું જે જે અંતર કહે તેટલે તેટલે અંતરે તે નરકાવાસાઓ પણ સમછ લેવાના છે] જ્યારે છેલી પૃથ્વી માઘવતીને વિષે ઉપર અને નીચે બન્ને સ્થાનેથી સાડી બાવન હજાર યાજનનું ક્ષેત્ર છાડી દેવાનું છે, કારણ કે ત્યાં નરકાવાસા હોતા નથી માત્ર શેષ ત્રણ હજાર યાજનમાંજ નરકાવાસાઓ છે કારણ કે ત્યાં એક જ પ્રતર છે, તે પ્રતર ૩૦૦૦) યાજન ઉંચાઇમાં હોય છે, કેમકે નરકાવાસાઓની ઉંચાઇ તેટલીજ હોય છે.

આ ગાથા નરકાવાસાએોના કથતને અંગે છે, નહિં કે નારકાના સ્થાન માટે. નારકા તાે પ્રતરાના આંતરાંમાં પણ હાઇ શકે છે. [૨૩૮]

अवतरण;—હવે તે તે પૃથ્વીવર્તી પ્રસ્તટાનું स्થાંતર જાણવા માટે ઉપાય અતલાવે છે.

बिसहस्सूणा पुढवी, तिसहस्सगुणेहिं निअयपयरेहिं। ऊणा रुवृणणिअपयर-भाइआ पत्यडंतरयं॥ २३९॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

द्विसहस्रोना पृथवी त्रिसहस्रगुणिता निजप्रतरैः। ऊना रुपोननिजप्रतरभक्ता प्रस्तटान्तरम् ॥ २३९ ॥

શખ્દાર્થઃ---

विसहस्स्णा= भे डकार थे।० उल्ली निअपयरेहिं= निअप्रतर साथे हव्णणिअपयर=એક३५७७ निल प्रतर संभ्या साथै भारञा=भांगवी

गार्थार्थ:—પાતાના (ઇષ્ટ નરકના) પ્રતરની સંખ્યાવહે ત્રહ્યુ હજાર (પાટડા પ્રમાહ્યુ) ને ગુલ્ફીને તે સંખ્યા આવે તે છે હજાર ન્યૂન એવા તે તે પૃથ્વી પિંડમાંથી ખાદ કરી જે સંખ્યા શેષ રહે તેને એકરૂપ ન્યૂન પ્રતરની સંખ્યાવહે (કારહ્યુ કે પ્રતરની સંખ્યાથી આંતરા એક સંખ્યા ન્યૂન થાય) ભાંગતા પાથ- ડાતું અંતર આવે છે. ॥ ૨૩૯ ॥

विशेषार्थ:—આ ગાથાના ઉપયોગ છ પૃથ્વી સુધી ઘટી શકશે કારણ કે સાતમી પૃથ્વીએ તા પ્રતર એક જ હાવાથી અંતર ક્યાંથી પેદા કરવું ? માટે

છ પૃશ્વીને વિષે કેમેશ: કહેશે. અહિં પ્રથમ રત્નપ્રભાપૃથ્વી માટે ઉદાહરહ્યુ અભિકૃત જ્યાય ઘટાવીએ છીએ.

उदाहरणम्— મહામ રતન પ્રભાયુ અવીનું એક લાખ એ સી હજાર યાજનનું પિંડબાહલ્ય છે, તે પિંડ પ્રમાણને ઉપરથી અને નીચેથી એક એક હજાર યાજનવંડે ન્યૂન કરીએ ત્યારે ૧ લાખ ૭૮ હજારના પિંડ રહ્યો, હવે આ પૃથ્વીને વિષે નિજપતર સંખ્યા તેરની છે અને પ્રત્યેક પ્રતર ત્રણ–ત્રણ હજાર યાજન ઉંચા છે, માટે પ્રથમ કેવલ તેરે પ્રતરેજ રાકેલા ક્ષેત્ર પ્રમાણને જાદું કાઢવા (૧૩×૩ હજાર) તેરને ત્રણ હજારે ગુણતાં ૩૯ હજારનું તા પ્રતર ક્ષેત્ર આવ્યું, તેને ઉક્ત ૧ લાખ ૭૮ હજારના પિંડમાંથી આદ કરતાં ૧ લાખ ૩૯ હજારનું પૃથ્વીક્ષેત્ર તેર પ્રતરના અંતર લાવવા માટે શેષ રહ્યું.

હવે [આર આંગળીના આંતરા ત્રણ જ થાય તેમ] તેર પ્રતરના આંતરા ખાર હોવાથી ૧ લાખ ૩૯ હજાર ચાજનના શેષ રહેલા અંતરક્ષેત્રને ખારે ભાગ આપીયે એટલે ૧૧૫૮૩ ચાં૦ કું ચાં૦ નું પ્રત્યેક પ્રતરવર્તી અંતર નીકળી આવે છે જે વાત આગલી ગાથા સ્પષ્ટ કરશે. [૨૩૯]

अवतरण;— હવે પૂર્વગાથામાં કહેલા ઉપાય દ્વારા પ્રાપ્ત થતા રત્નપ્રભાદિ પૃથ્વીગત પ્રતરાના અંતરમાનને બ્રન્થકાર પાતેજ કહે છે.

तेसीआ पंचसया, इक्कारस चेव जोयण सहस्सा।
रयणाए पत्थडंतर,—मेगो चिअ जोअणितभागो॥ २४०॥
सत्ताणवइ सयाइं, बीयाए पत्थडंतरं होइ।
पणसत्तिरि तिम्न सया, बारस सहस्सा य तइयाए॥२४१॥
छावटुसयं सोलस—सहस्स पंकाए दो तिभागा य।
अहाइज सयाइं, पणवीस सहस्स धूमाए॥ २४२॥
बावन्नसञ्चसहसा, तमप्पभापत्थडंतरं होइ।
एगोबिअ पत्थडओ, अंतररहिओ तमतमाए॥ २४३॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

श्यकीतिपश्रक्षतानि एकादश्च चैन योजनसहस्राणि। रस्तायाः प्रस्तटान्तरमेकश्रैव योजनित्रभागः॥ २४०॥ सप्तनविश्वतानि दितीयायाः अस्तटान्तरं भवति ।
पश्चसप्तिः त्रीणि श्वतानि द्वादश्च सहस्राणि च तृतीयायाः ॥२४१॥
वद्वष्टिश्वतं वोडश्चसहस्राणि पङ्कायां द्वौ त्रिमागाश्च ।
श्वतानि पश्चविश्वतिसहस्राणि घूमायाम् ॥ २४२ ॥
द्वापश्चाश्चत् सार्थसहस्राणि तमःप्रमात्रस्तटान्तरं भवति ।
एकश्चेव प्रस्तटः आंतररहितस्तमस्तमायाम् ॥ २४३ ॥

શાબ્દાથ':-

तेसीआ पंचरमा=पांचसे। श्यासी पत्यडंतर=पाथरातुं भंतर सत्ताणगद्दसमादं=नवद्वकार सातसे। पणवत्तरि=५'भातेश अङ्गाइजवग्रदं=अदीसा (२५०) थाकन वृमाए=धूमप्रकाने विषे

गायार्थ:—१ २८ नप्रभाभां निश्चये ११५८३ ये।० ક યે।० નું પ્રતિપ્રસ્તર અંતર છે. [२४०]

ર શર્કરાત્રભાના ૧૧ ત્ર૦ ના દ્વસ આંતરામાં ૯૭૦૦ યેા૦નું પ્રતિપ્રસ્તર અંતર છે.

૩ વાલુકાપ્રભાના ૯ ૫૦ ના આઠ આંતરામાં ૧૨૩૭૫ ચાે૦ નું પ્રતિપ્રસ્તર અંતર છે. [૨૪૧]

૪ પંકપ્રભાના ૭ પ્ર૦ ના છ આંતરામાં ૧**૬૧૬** કે ચાંગ તું પ્રતિપ્રસ્તર અંતર છે.

પ ધ્રમપ્રભાના ૫ પ્ર૦ ના સાર આંતરામાં ૨૫૨૫૦ ચાેં હું પ્રતિપ્રસ્તઃ આંતર છે. [૨૪૨]

६ તમઃ પ્રભાના ૩ પ્ર૦ ના એ આંતરામાં પરપ૦૦ ચાર્ મૃત્પિસ્તર અંતર છે.

૭ અને સાતમી તમસ્તમાયલા અંતર રહિત હાય છે કારણ કે ત્યાં તે નિશ્ચર્ય એકજ પ્રસ્તર છે જેથી અંતર સંભવેજ ક્યાંથી ? [૨૪૩]

विशेषार्थ: - सुगम छे. वधु माहिती नीथेना यन्त्रद्वारा पञ्च मणी शहरी [२४०-२४3

॥ प्रतिष्ट्रयीप्रस्टांतरप्रदर्भेक्यन्त्रम् ।

THE PLANT	Itelana	शकैरायमा	बालुकाममा	पंकत्रमा	धूमप्रमा	तमःत्रमा	तमस्तमःमभ
प्रता संस्था-	(C)	<u>٠</u> ٠	•	9	ع-	m	•
व्याषिक्यान	000071	442000	126000	120000	0.00711	115000	•00701
। हजारेन्यून करतां-	000766	130000	125000	000766	195000	118000	40600
क्रूटबीगत केवल सर्व प्रतरमानन्युनकरतां-	0 0 0 0 0	ବ ବ ୧୯ ୧୯ ୧୯	५०००	21000	• • •	9	0 0 0
मत्तरमानेन्य्नमान-	36000	66000	0 0 3 3	\$ @ o o o	000606	0000000	8
हरूसंस्थान्यून प्रतर संस्थापे भागता	બારે ભાંગતાં ૧૧૫૮૩કું ચા૦	દર્શ ભાંગતાં દ્રમ્છા શ્રા૦	આહે ભાંગતાં ૧૨૩૭૫ યાં૦	આડે ભાંગતાં હું ભાંગતાં ત્યારે ભાંગતાં બેએ ભાંગતાં ૧૨૩૭૫ યા૦ :૧૬૧૬૬કુ યા૦ ૨૫૨૫૦ યા૦ પર૫૦૦ યા૦	मारे सांभतां रभश्य० या०	श्रेअ कांभतां भर्भ०० थे।०	अतर नथी

५ अथ नारकाणां इतीयावनाइनाइतरं प्रारम्यते । ५

अवतरण:— ભુવનદારને કહીને હવે અન્યકાર નારકાતું ભવધારણીય તથા ઉત્તર વૈક્રિયાદિ શરીરતું અવગાહના સ્વરૂપ તૃતીયદાર શરૂ કરે છે, એમાં પ્રથમ ભવધારણીય અવગાહના પ્રત્યેક નારકીમાં આઘથી-સમુચ્ચયે વર્ણવે છે.

पउणदृषणु छ अंग्रुल, रयणाए देहमाणमुक्कोसं । सेसासु दुगुण दुगुणं, पण्षणुसय जाव चरिमाए ॥२४४॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

पादोनाष्ट्रधन्ं पि पढंगुलाः रक्तायां देहमानसुत्कृष्टम् । शेषासु द्विगुणं दिगुणं पञ्चभनुः भतं यावसरमायाम् ॥ २४४॥ २१०६१र्थः — भगभ छे.

गायार्थ:—રત્નપ્રભાને વિષે ઉત્કૃષ્ટ દેહમાન પાંધાુઆઠ ધનુષ્ય અને છ અંગુલ સમુવ્ચયે હાય છે અને શેષ પૃથ્વીમાં [સમુવ્ચયે] નહ્યુવા માટે તે પ્રમાણને દ્વિગુલ્યુ–દ્વિગુલ્યુ કરતાં યાવત ચરમ (છેદ્વી) પૃથ્વીમાં પાંચસા ધનુષ્ય થાય. [૨૪૪]

विशेषार्थ:—ભવધારણીય શરીર કાંને કહેવાય ? તેની વ્યાખ્યા અમે પૂર્વ ગાથા પ્રસંગે કરી છે. તથાપિ આભવપર્યન્ત રહેવાવાળું સ્વાભાવિક જે શરીર તે ભવધારણીય સમજવું. પહેલી રત્નપ્રભા નરકપૃથ્વીમાં નારકીઓનું ઉત્કૃષ્ટ દેહમાન પાણાઆઠ ધનુષ્ય [3૧ હાથ] અને ઉપર છ અંગુલતું હોય છે, અને શેષ શર્ક રાપ્રભાદિને વિષે ક્રમશ: દિગુણુ વૃદ્ધિ કરવાની હોવાથી તે વૃદ્ધિ કરતાં બીજીનરકમાં ૧પા ધનુવ ૧૨ હાથનું, ત્રીજી નરકના નારકાનું ભવધારણીય ઉત્કૃષ્ટ દેહમાન ૩૧ા ધનુષ્ય, ચાથી નરકમાં દરાા ધનુષ્ય, પાંચમીમાં ૧૨૫ ધનુષ્ય, છઠ્ઠીમાં ૨૫૦ ધનુષ્ય અને સાતમીમાં ૫૦૦ ધનુષ્યનું ઉત્કૃષ્ટ દેહમાન છે. પશ્ચાનુપૂર્વીએ સાતમીથી વિચારવું હોય તોપણ અર્ધ—અર્ધ-યૂન કરતાં કરતાં ઉપર જવું જેથી યથાકતમાન આવે છે. [૨૪૪]

अवतरणः —એ પ્રમાણે એાથથી દર્શાવીને પ્રત્યેક પૃથ્વીના પ્રત્યેકપ્રતરના દેહમાનને ઉત્કૃષ્ટથી જણાવવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રન્થકાર પ્રથમ રત્નપ્રભાનાંજ પ્રત્યેક પ્રતર માટે કથન કરે છે.

रयणाए पढमपयरे, इत्थतियं देहमाणमधुपयरं। छप्पण्णंगुल सञ्चा, बुडी जा तेरसे पुष्णं॥ १४५॥

संस्कृत अनुवाहाः—

रत्नायां प्रथमप्रतरे इस्तत्रिकं देइमानमनुष्रतरम् । पद्काशवासुसामां सार्थोनां दृद्धियोगत् त्रयोदशे पूर्वम् ॥ २४५ ॥

શાબ્દાથ :---

हरषतियं=त्रश् द्वाथ म्हप्पण्डंगुलक्षृा=साडाछभ्यन स्य शुक्ष बुद्दी=वृद्धि अणुपयरं=प्रतिप्रतरे

गाषार्थः—रत्नप्रभाना प्रथमप्रतरे त्रख् હાथनुं ઉત્કૃष्ट हें हमान छे, त्यार પછી प्रत्येक्षप्रतरे क्षमशः साडा छभ्पन अंशुबनी वृद्धि क्ष्यी तेश्मे प्रतरे पूर्णुभान [णा। ६० छ अंशुबनुं] आवे. ॥ २४५ ॥

ઉત્કૃષ્ટ ભવા દેહમાન છે, ત્યારપછી દિલીયાદિ પ્રતર માટે એ ત્રણ હાથનાં પદ્દાા અંગુલની (એ હાય-ટાા અંગ) ની ક્રમશ: વૃદ્ધિ કરતા જવી એટલે પ્રીજ્ઞ પ્રતરે [3 હાય+૨+ટાા અંગ પ હાય-ટાા અંગ] ૧ ધનું ૧ હાય ટાા અંગુલનું, ત્રીજે વૃદ્ધિ કરતાં ૧ ધનુષ્ય 3 હાય અને ૧૭ અંગુલ, શાથ પ્રતરે ૨ ધનું ૧ હાય ૧ાા અંગ, પાંચમે 3 ધનું ૧૦ અંગ, છઠ્ઠે 3 ધનુષ્ય, સાતમે ૪ ધનું ૧ હાય 3 અંગ, આઠમે ૪ ધનું ૩ હાય ૧૧ા અંગ, નવમે ૫ ધનું ૧ હાય ૨૦ અંગ, દસમે ૬ ધનું ૪ાા અંગ, અગીયારમે ૬ ધનું, એ હાય અને ૧૩ અંગ, આરમે ૭ ધનું ૨૧ાા અંગ, અને અંતિમ તેરમે પ્રતરે ૭ ધનુષ્ય 3 હાય અને છ અંગુલનું પૂર્વોક્ત પ્રમાણ આવે. [૨૪૫]

अवतरणः — हवे शेषशर्भ राहि साते पृथ्वीने विषे ते उत्पृष्ट हेहुमान इहे छे.

तं देहपमाण उवरि-माए पुढवीए अंतिमे प्यरे।
तं चिय हिट्टिम पुढवीए, पढमे पयराम्मि बोद्धवं ॥२४६॥
तं चेगूणगसगपयर-भइयं बीयाइपयरतुष्टि भवे।
तिकर तिअंगुलकरसत्त, अंगुलासिष्टगणवीसं ॥ २४७॥
पणभणु अंगुलवीसं, पणरस भणुतुसिहत्थ सहाय।
बासादि भणुद्ध सहा, पणपुढवीपयरदुष्टि इमा ॥ २४८॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

यदेहप्रमाणग्रुपरितन्यां ष्ट्रिक्यामन्तिने प्रतरे ।
तचैनाऽऽधस्तन्यां ष्ट्रिक्यां प्रथमे प्रतरे बोद्धक्यम् ॥ २४६ ॥
तचैकोनस्वकप्रतर्रभक्तं दितीयादिप्रतरष्टदिर्भवेत् ।
त्रिकराह्यज्ञुलानि करास्सप्त अञ्जलानि सार्द्धानि एकोनिविंशतिः ॥२४५
पश्च घनंषि अञ्जलानि विंशतिः पश्चदश्चमंषि द्वौ इस्तौ सार्द्धी च ।
दाषष्टिधनंषि सार्द्धानि पश्च पृथवीषु प्रतरष्टद्भय इमाः ॥ २४८ ॥

શાળ્દાથ':---

बोब्बबं=लाध्युवं लोधंकी प्रमुषसमप्यर=कोध अध्या स्वभतरे भह्यं=कांभवुं बुद्धिभवे=वृद्धि थाय तिकर=त्रष् क्षाय सिंद्रगुणवीतं=साठी स्नागणीस पणपणु=पांच धतुष्य इमा=भा प्रभाषे

गायार्थ:—ઉપર ઉપરની પૃથ્વીના અંતિમ પ્રતરે જે દેઢ પ્રમાણ હાય ते नि⁸થે હેઠળ હેઠળની પૃથ્વીના પ્રથમ પ્રતરે જાણવું. ॥ २४६ ॥

આ શર્કરાદિક છએ પૃથ્વીના પ્રથમપ્રતર માટે ઉપાય ક**દ્યો**.

હવે શકેરાદિક છએ પૃથ્વીઓના અન્ય પ્રતરા માટે એલું કરવું કે તે તે પૃથ્વીએ પ્રાપ્ત થતા પ્રથમ પ્રતરવર્તી દેહમાનને પાતપાતાની પૃથ્વીમાં જે જે પ્રતરનો સંખ્યા હોય તેને એક ન્યૃન કરીને ભાગ આપવા ભાગ આપતાં જે આવે તે તેતે પૃથ્વીના દિતીયાદિ પ્રતરામાં વૃદ્ધિકારક થાય, એમ કરતાં અનુકમે (શકેરામાં વૃદ્ધિ અંક) ત્રણ હાથ અને ત્રણ અંગુલ, ત્રીજી માટે બહાય અને ૧૯ના અંગુલ, ચાથી માટે પ ધનુષ્ય ૨૦ અંગુલ, પાંચમી નરક માટે ૧૫ ધનુષ્ય-૨૫ હાય, છઠ્ઠી નારકે વૃદ્ધિકારક અંક દર ધનુષ્ય. એ પ્રમાણે મધ્યની પાંચે નરક-પૃથ્વી માટે આ વૃદ્ધિઅંક પ્રમાણે વૃદ્ધિ કરવી. [૨૪૭–૨૪૮]

विशेषार्थ:—પ્રથમ રતનપ્રભાને વિષે દેહમાન તા ગત ગાયામાં જણાવ્યું, હવે ૨૪૬ ગાયાના અર્થાનુસાર ઉપરની રતનપ્રભાના અંતિમ પ્રતરે ઉત્કૃષ્ટ દેહમાન ૭ ધતુષ્ય 3 હાથ અને ૬ અંગુલ તે નીચેના બીજી શકે રાપ્રભાના પ્રથમ પ્રતરે હોય.

ર — ત્યારપછી તેજ નરકના હિલીયાદિ પ્રતરામાં જાણવા માટે પ્રથમ તેના અંગુલ કરી નાંખવા, ચારે હાયના એક ધનુષ્ય હોવાથી સાત પશુપાના ૨૮

હાય થયા, તેમાં ત્રણ હાય ખીના ઉમેર્યા એટલે 3ર હાય-છ મંગુલ થયા. 3ર હાયના પણ મંગુલ કરી નાંખવા [૨૪ મંગુલના એક હાય હોવાથી] ચાનામે ગુરુના એટલે ૭૪૦ મંગુલ ઉપરના શેષ દ ઉમેરતાં ૭૪૬ મંગુલ દેહમાન માન્યું, એ દેહમાનને શકેરામભાના ૧૧ પ્રતરા હોવાથી ગાયાર્થાનુસાર એક ન્યૂન કરી ભાગ આપવાના હોવાથી ૧૦ પ્રતરે ભાગ આપતાં ૧૦૭૪૬ ૭૫ મંગુલ પ્રત્યેક પ્રતરે વૃદ્ધિ કરવા માટે ભાગે પડતા આવે. એટલે ૭૫ મંગુલમાંથી, ત્રણ હાય અને ત્રણ આંગુલના વૃદ્ધિ અંક આવ્યા, એને પ્રથમના દેહમાનમાં ઉમેર-વાથી ૮ ધનુષ્ય ૨ હાય અને ૯ મંગુલનું દેહમાન શર્કરાપ્રભાના દ્વિપાય પ્રતરે આવે, પુન: એ વૃદ્ધિ મંક તેમાં ઉમેરવાથી ત્રીએ પ્રતરે ૯ ધ૦ ૧ હા૦ ૧૨ મં૦, ચાયે ૧૦ ધ૦ ૧૫ મં૦, પાંચમે ૧૦ ધનુ૦ ૩ હા૦ ૧૮ મં૦, છે ૧૧ ધ૦ ૨ હા૦ ૨૧ મં૦, સાતમે ૧૨ ધ૦ ૨ હા૦, આઠમે ૧૩ ધ૦ ૧ હા૦ ૩ મં૦, નવમે ૧૪ ધ૦ ૬ મં૦, દસમે ૧૪ ધ૦ ૩ હા૦ ૯ મં૦, અગીયારમે ૧૫ ધનુષ્ય ૨ હાથ અને ૧૨ મંગુલનું ઉત્કૃષ્ટ દેહમાન આવી રહે.

3—હવે શકેરા પ્રભાના અંતિમ પ્રતરનું ૧૫ ધનુષ્ય ર હાથ અને ૧૨ અંગુલનું માન તે ત્રીજી વાલુકાપ્રભાના પ્રથમ પ્રતરે હાય, બીજા પ્રતર માટે તે માનના રત્નપ્રભાની જેમ અંગુલ કરી એક ન્યૂન આઠ પ્રતરે ભાગ આપવાથી ગાથામાં કહેલા સર્વપ્રતરમાટેના '૭ હાથ અને ૧૯ાા અંગુલના વૃદ્ધિઅંક' આવે, એ અંકને પ્રથમ પ્રતરના ઉક્ત માનમાં ઉમેરવાથી ત્રીજી નરકના બીજે પ્રતરે ૧૭ ધ૦ ૨ હા, છાા અં૦ નું ઉ૦ દેહમાન આવે. ત્રીજે તે વૃદ્ધિ અંક ઉમેરતાં ૧૯ ધ૦ ૨ હા૦ ૩ અં૦ નું, ચાથે ૨૧ ધ૦ ૧ હા૦ ૨૨ાા અં૦ નું, પાંચમે ૨૩ ધ૦ ૧ હા૦ ૧૮ અં૦ નું, છઠ્ઠે ૨૫ ધ૦ ૧ હાથ ૧૩ાા અં૦ નું, સાતમે ૨૭ ધ૦ ૧ હા૦ ૧ હા૦ ને ૯ અં૦ નું, આઠમે ૨૯ ધ૦ ૧ હાથ, ૪ાા અં૦ નું, નવમે પ્રસ્તરે ઉ૦ ભવ૦ માન ૩૧ ધનુષ્ય અને એક હાથનું આવી રહે. [૨૪૭]

૪— હવે વાલુકાના અંતિમ પ્રતરવર્તી જે દેહમાન તેજ ૩૧ ધનુ૦ ૧ હાથનું ચાંથી પંકમભાના પ્રથમપ્રતર જાણવું, તે માનને એક ન્યૂન પંકપ્રભાના ૬ પ્રતરે ભાગ આપતાં પ્રત્યેક પ્રસ્તટાશ્રયી 'પ ધનુષ્ય અને ૨૦ અંગુલના વૃદ્ધિ અંક 'નીકળી આવે, એ પ ધનુ૦ ૨૦ અંગુલની પ્રથમ પ્રતરના દેહમાનમાં વૃદ્ધિ કરતાં હિતીય પ્રતરે ૩૬ ધ૦ ૧ હા૦ ૨૦ અં૦ નું દેહમાન આવે, ત્રીજે ૪૧ ધ૦ ૨ હા૦ ૧૬ અં૦, ચાંથે ૪૬ ધ૦ ૩ હા૦ ૧૨ અં૦, પાંચમે પર ધ૦ ૮ અં૦, છક્કે પછ ધ૦ ૧ હા૦ ૪ અં૦, સાતમે પ્રસ્તરે ૬૨ ધનુષ્ય અને છે હાથતું નાસ્ત્રું.

सप्तनरकेषु 'प्रत्येकप्रतरे' नार-कीनां उ० देहमानयन्त्रकम् ॥

4 .	। १ रत्नप्रमायाम् ॥						
मसर	धडुष्य-	हाथ—	अंगुलमान				
٩	0	3	0				
Ŕ	٩	٩	૮૫				
3	٩	3	૧૭				
ሄ	ર	ર	૧ા				
પ	3	0	૧૦				
ę	3	ર	૧૮॥				
છ	8	٩	3				
6	R	3	૧૧ા				
٠	પ	٩	२०				
90	Ę	0	જાા				
99	8	ર	૧૩				
૧૨	y	0	ર૧ાા				
૧૩	U	3	Ę				
	॥ २ अर्करात्रभायाम् ॥						
٩	9 3 6						
ર	<	ર	+				
3	۴	٩	૧૨				
8	90	0	૧૫				
પ	૧૦	3	96				
ę	૧ૄ	૨	२१				
y	૧૨	૨	o				
2	93	٩	3				
.6	૧૪	o	Ę				
90	१४	3	é				
19	૧૫	ર	૧૨				

॥ ३ बाद्धकाप्रभावाम् ॥					
प्रतर	धनुष्यमान	हस्तमान	-अंगुखमान		
1	૧૫	\$	૧૨		
ર	૧૭	3	ખા -		
3	१६	ર	3		
ጸ	ર૧	٩	રસા		
¥	રેંક	1	96		
É	૨૫	٩	૧૩ા		
G	રહ	٩	6		
6	₹€	્ ૧	श्रम ल		
6	39	٩	0		
॥ ४ पंकप्रमायाम् ॥					
٩	38	٩	0		
ર	36	٩	२०		
3	૪૧	ર	१६		
8	४६	3	૧૨		
ય	પર	0	4		
Ę	યહ	1	8		
9	६२	P	0		
॥ ५ धूमप्रभायाम् ॥					
१ ६२ २ ०					
ર	94	0	૧૨		
3	6 3	દ	•		
X	१०६	٩	92		
ય	૧૨૫	0	0		
॥ ६ तमःप्रमायाम् ॥					
1	૧૨૫	0	o"		
ર	१८७	ર	o		
3	2,40	0	0		
	॥ ७ तमस्त	मःत्रमा	ाम् ॥		
9	Yoo	0	O		

મત્તર દર પાતું એ માથીના અંતિમ મતરતું માન તે પાંચમી ધૂમપ્રભાના પ્રથમ મતર દર પાતું ર હાથતું હોય, અહીં આ પણ તે માનને એક ન્યૂન એવા આ પૃથ્વીના ચાર પ્રતરે ભાગ આપીએ ત્યારે પ્રત્યેક પ્રસ્તારશ્રયી '૧૫ ધતુષ્ય અને રાા હાથના વૃદ્ધિ અંક ' આવે એથી એ અંકમાનને પ્રથમ પ્રતરના માનમાં ઉમેરતાં બીજે પ્રતરે ૭૮ ધ૦-ગા હાથ (એકવેંત) તું, ત્રીજે ૯૩ ધ૦ ૩ હાથ, ચાય ૧૦૯ ધ૦ ૧ા હા૦ અને પાંચમે પ્રતરે ૧૨૫ ધતુષ્યનું દેહમાન આવે.

६— એજ ૧૨૫ ધ૦ દેહમાન નીચેની છઠ્ઠી તમ:પ્રભા પૃથ્વીના પ્રથમ પ્રતરે હોય. દિતીયાદિ પ્રતરા માટે એ માનને એક ન્યૂન બે પ્રતર સંખ્યાએ ભાગ આપતાં 'સ્સા ધ૦ ના વૃદ્ધિ અંક' આવે, એને ૧૨૫ ધનુષ્યમાં ઉમેરતાં તમ:પ્રભાના બીજા પ્રતરે ૧૮૭૫ ધ૦ નું અને ત્રીજા પ્રતરે ૨૫૦ ધનુષ્યનું દેહમાન આવે. [૨૪૮]

૭ સાતમી પૃથ્વીમાં એકજ પ્રસ્તટ હાવાથી ત્યાં કંઇ વ્હેંચણી કરવાની હાતી નથી માટે ત્યાં તા ૫૦૦ ધનુષ્યનું ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય દેહમાન સમજતું.

" इति भवधारणीयदेहमानम् "

अवतरण:—એ પ્રમા**ણે** પ્રત્યેક પ્રતરે ભવધારણીય શરીરની વ્યાખ્યા કરીને હવે સ્વ સ્વ પ્રતરાશ્રયી **ઉત્તરવૈક્રિય** શરીરનું ઉત્કૃષ્ટ દેહમાન કહેવા સાથે શેષાર્ધ ગા**યા**થી પુનઃ બન્ને શરીરનું જઘન્યથી દેહમાન કેટલું હોય ઉતે પણ કહે છે.

इअ साहाविय देहो, उत्तरवेउविओय तद्दुगुणो। दुविहोऽपि जहन्न कमा, अंग्रलअस्संखसंखंसो॥ २४९॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

इति स्वामाविकदेह उत्तरवैक्रियश्च तद्विगुणः । द्विविधोऽपि जघन्यः क्रमेणाऽङ्गुलाऽसंख्यांश-संख्यांशः ॥ २४९ ॥ शण्हार्थः--सुभभ छे.

गायार्थ:—એ પ્રમાણે સ્વાભાવિક-ભવધારહ્યીય શરીરનું માન કહ્યું. હવે પ્રત્યેક નરકે ઉત્તરવૈક્રિયનું શરીરમાન જાણવા માટે તે તે નરકવર્તી જે જે ભવધારહ્યુંય માન કહ્યું છે તે તે માનને ત્યાં દ્વિગુણ-દ્વિગુણ કરવાથી તેજ પૃથ્વીના નારકાનું ઉત્તરવૈક્રિય દેહમાન આવે છે અને અન્ને શરીરાનું પણ જઘન્યમાન અનુક્રમે અંગુલના અસંખ્ય તથા સંખ્યભાગનું હાય છે. ॥ ૨૪૯ ॥

વિશેષાર્ચ:—ઉત્તરવૈકિય એટલે મૂલ વૈકિયશરીરથી બીજાં વૈકિય શરીરાની રચના તે. (વધુ અર્થ પૂર્વે કહેવાયા છે) આ ઉત્તરવૈકિયની શક્તિ નારકાને તથાવિધ ભવસ્વભાવથી જ પ્રાપ્ત થાય છે, ભવ અને ઉત્તરવૈકિય બન્ને દિશે અસ્થિઓદિની રચના વિનાના કેવલ વૈકિયપુદ્દગલાના ખનેલા હાય છે. દેવાનું ઉ૦ વૈ૦ જેમ શુલ—મનાજ્ઞ ઉત્તમપુદ્દગલાનું ખનેલું હોય છે, જ્યારે નારકાને તે અશુલ—અમનાજ્ઞ અને અનુત્તમ પુદ્દગલાનું હોય છે. જો કે તે નારકા ઉ૦ વૈકિય રચના કરતાં હું શુલ વિકુર્વું એમ સુખાર્થે ઇ છે, પરંતુ તથાવિધ પ્રતિકૃલ કર્માદયથી અશુલ થઇને ઉલું રહે છે અને તે ઉ૦ વૈ૦ ને ટકાવી રાખવાના કાલ ઉદ્દુષ્ટથી અંતર્મું હુર્તના હોય છે.

પ્રથમ તરકે ઉત્તરવૈક્રિય માત ૧૫ ધતુષ્ય ર હાય અને ૧૨ અંગુલતું, બીજ તરકે ૩૧ ધતુષ્ય ૧ હાથનું, ત્રીજી તરકે ६૨ ધતુષ્ય ર હાથનું, ચાથીમાં ૧૨૫ ધતુષ્ય, પાંચમીમાં ૨૫૦ ધતુષ્યતું, છઠ્ઠીમાં ૫૦૦ ધતુષ્ય, અને સાતમીમાં ૧૦૦૦, ધતુષ્યતું હોય છે.

સર્વ નારકાના ભવધારણીયશરીરની જઘન્યઅવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે કારણું કે ઉત્પત્તિ સમયે તેટલી જ હોય છે, જ્યારે ઉત્તર-વૈક્રિયના પ્રયત્ન છતાં પણુ અંગુલના સંખ્યભાગની જઘન્યઅવગાહના હોય છે. [२४૯]

५६ । चतुर्थम्रुपपातं-पश्चमं च्यवनविरहद्वारम् । ५६

अवतरण;—એ પ્રમાણે તૃતીયદ્વાર સમાપ્ત થયું. હવે દેવવત્ નારકાનું ચાથું ઉપપાત વિરહ અને પાંચમું ચ્યવનવિરહ દ્વાર કહે છે.

सत्तसु चउवीसमुहू, सगपनर दिणेगदुचउछम्मासा । उववाय-चवण विरहो, ओहे बारस मुहूत्त ग्रुरु ॥२५०॥ लहुओ दुहाऽवि समओ—२५०÷॥

સંસ્કૃત અનુવાદ:---

सप्तसु चतुर्विश्वतिर्म्यहर्त्ताः, सप्त पश्चदश्च दिनानि एक-द्वि-चतुः-षण्मासाः । उपपातच्यवनविरद्दः ओषे द्वादश्च मुहूर्ताः गुरुः ॥ २५० ॥ लच्चको द्विधापि समयः ॥ २५०३ ॥

શખ્દાર્થ:--ગાથાર્થ:-વિશેષાર્થવત્ સુગમ છે. ॥ ૨૫૦૬ ॥

વિશેષાર્થ:---ઉપપાત તે વિરહ એક જીવ (નરકમાં) ઉત્પન્ન થયા બાદ બીજાને ઉત્પન્ન થવામાં કદાચિત્ અંતર પડે તો કેટલું પડે તે અને ચ્યવન-વિરહ-તે એક જીવ ત્યાંથી શ્યાવ્યા (નીકાન્યા) પછી બીજો પુન: કેટલા સમય યાવત્ ન શ્યવે તે. [વધુ વ્યાખ્યા દેવદારે આપેલ છે.]

સાતે પૃથ્વીમાં અનુક્રમે ઉપપાતિવરહ તથા વ્યવનિવરહ સરખા હોવાથી ખનને દ્વારને જણાવતાં પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં એક જીવ ઉત્પન્ન થયા ખાદ -બીએ જીવ કિત્યન્ન શ્વામાં અથવા એક જીવ વ્યવ્યા ખાદ બીએ વ્યવામાં રુષ્ઠ મુહૂર્ત્ત ના ઉત્કૃષ્ટથી વિરહ—અંતર પહે (ત્યારખાદ અવશ્ય કાઇ ઉત્પન્ન થાય અથવા વ્યવે જ). એ પ્રમાણે ખીજી નરકમાં ૭ દિવસના, ત્રીજીમાં ૧૫ દિવસના, ચાથોમાં ૧ માસના, પાંચમીમાં ૨ માસના, છઠ્ઠીમાં ૪ માસના, અને સાતમીમાં ૬ માસના પહે, સ્વસ્વકાલ પૂર્ણ થયે તે તે પૃથ્વીમાં અવશ્ય અન્ય કાઇ જીવ ઉત્પન્ન થાય અથવા તો વ્યવન પશુ થાય.

વળી પ્રત્યેક નરકાશ્રયો જલન્ય ઉપગ્ચ્યવન વિરહ એક સમયના પઉ છે. આ નરક્રોને નિષે સાતમી નરક સિવાય પ્રાય: નારકા સતત ઉત્પન્ન થાય ્ર છે, તેમજ સતત ચ્યવે છે. કાેઇ વખતે જ પૂર્વોક્ત વિરહ–અન્તર પઉ છે.

તથાપિ " लहुओ दुहाऽवि " પદથી એશવે સામાન્યથી પછુ [સાતે પૃથ્વી આશ્રથી] પછુ સાતે નારકીમાં જલન્ય વિરહ્કમાન એક સમયનું પડે અને ઉત્કૃષ્ટથી એશ્વે—સામાન્યત: ખાર સુહુર્ત્તનું પડે છે.

इति चतुर्थ-पञ्चम उपपात-च्यवन-विरदृहारम् ॥ [२५०-%]

५६ ॥ अथ पष्ठ-सप्तममेकसमयोपपात-च्यवनसंख्याद्वारम् ॥ ५६

अवतरण:— હવે છકું ' ઉપપાતસંખ્યા ' તથા સાતમું 'ચ્યવનસંખ્યા' નામનું દ્વાર કહે છે.

संखा पुण सुरसमा मुणेअव्वा ॥ २५०३ ॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

संख्या पुनः सुरसमा सुषेतव्या ॥ २५०३ ॥

શાબ્દાર્થ:--ગાથાર્થ:-સુગમ છે. વિશેષાર્થવત્ ॥ ૨૫૦ રૂં ॥

विशेषार्थ: —નરકમાં ઉત્પન્ન થનારા તથા વ્યવનારા જીવોની એક સમયમાં કેટલી સંખ્યા હોય ? તા અનુક્રમે ઉપપાત-વ્યવનસંખ્યા હેવો સરખી જાણવી.

એટલે એકજ સમયમાં નારકા નરકમાં જલન્યથી એક એ વધુ યાવત ઉત્કૃષ્ટ સંખ્ય, અસંખ્ય સુધી ઉત્પન્ન થઇ શકે છે અને એક એ યાવત સંખ્ય અસંખ્ય સુધીના ચ્યવી પણ શકે છે. દેવોમાં પણ આ પ્રમાણેજ કહેલ છે. [૧૫૦ફ]

4 । नरकाधिकारे अष्टमं गतिद्वारम् । 45

अवतरण:- ६वे आहमा शतिद्वार [इया छवे। नरहे जाय छे ते] ने इडे छे.

संखाउपजत्तपणिदितिरिनरा जंति नरपसुं॥ २५९॥ -

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

संख्यायुःपर्याप्तपश्चेन्द्रियतिर्यङ्नरा यान्ति नरकेषु ॥ २५१ ॥

શબ્દાર્થઃ—ગાથાર્થઃ વિશેષાર્થવત્–સુગમ છે. ॥ ૨૫૧ ॥

विशेषार्थः—સંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા પર્યાપ્તા પંચિન્દ્રિય તિર્ધં ચા તથા મતુષ્યા નરકને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ તથાવિધ રાહ્નાદિક અતિક્ર અધ્યવસચાદિકથી નરકપ્રાયાગ્ય આયુષ્યના બન્ધ કર્યે છતે ઉત્પન્ન થાય છે. જે વાત આગલી જ ગાથા કહેશે. [२५१]

अवतरण;--- क्या अवे। नरकायुष्यने आंधे छे-ते अध्यवसायाश्रयी गति क्छे छे.

मिच्छदिट्टि महारंभ, परिग्गहो तिवकोह निस्तीलो । नरयाउअं निबंधइ, पावरुई [मइ] रुद्दपरिणामो ॥ २५२॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ

मिथ्यादृष्टिर्महारम्भपरिग्रहः तीत्रकोघः निक्कीलः । नरकायुष्कं निबध्नाति पापरुची रौद्रपरिणामः ॥ २५२ ॥

શાબ્દાથ :---

महारंभ=भक्षा आरं सी परिणाह=भक्षा-पश्चिद्धी तिम्बकोह=दीव होधी निस्तीलो=निःशीव

नरवाउझं=नरकाशुष्यने निवंषद्र=आंधे छे पायवर्द=पापइथी वहपरिणामो=रेदि पशिश्वासी

गायार्थ:--विशेषार्धवत् ॥ २५२ ॥

विश्वेषार्थ:—मिण्याली-ते જિનેશ્વરના શાસથો વિપરીત શ્રદ્ધાવાળા, પ્રભુ-શાસનના તિરસ્કાર કરનારા, અનેક પ્રકારે પ્રભુમાર્ગને અને તેના પાલેકાના ઉડ્ડાહાદિકરનારા તે ^{દ દ}ગાશાલાદિક પ્રમુખ.

महारं नी— મહાપાપના આરંભ સમારં ભને કરનારા, અનેક જીવાની હાનિ જેમાં રહેલી હાય એવા દુષ્ટ ભયંકર કાર્યીને આરંભનાર તે ^{કળ}કાલસાકરીકાદિ અંડાલવત્.

महापरिमही—મહાન્ ધન-ક ચન-સ્ત્રીયાદિકના માટા પરિશ્રહને રાખનારાં મમ્મણ શેઠ-વાસુદેવ-વસુદેવાદિ મંડલીકરાજા ^{૬૮}સૂબૂમ-પ્રકાદત્ત ચક્કવત્યાદિક સમજ દ્વેવા.

तीश्रहोधी तीश-મહાન કોધને કરનારા, વાત વાતમાં લડતા હાય તેવા અત્યંત કોધી પુરૂષા તથા વ્યાઘ-સર્પાદિક જંતુઓ તે

નિ:શીલ-શીયલ ચારિત્ર-પ્રક્રાચર્યાદિક તેથી રહિત પરસ્તીલ પટે હાય, અનેક પરનારીઓના મહાહિતકારી શીયલાને લૂંટનારા હાય-તે વેશ્યા તથા તેને ત્યાં ગમન કરનારા પુરૂષાદિ પ્રમુખ.

પાપરૂચિ—પાપનીજ રચિવાળા હાય, પુન્યના કાર્યોમાં જેના પ્રેમજ થતા ન હાય તે કાર્યોને દેખીને અળીમરતા હાય, જેને ધર્મના કાર્યો જેવા કે સાંભળવા પણ ગમતા ન હાય, જ્યાં ત્યાં પાપનાજ કાર્યો-કામા કરતા હાય તેવા ઘણા હાય છે, તે પ્રમુખ.

રાદ્રપરિણામી—રાદ્ર એટલે મહાન ખરાબ પરિણામી. અંતરમાં હિંસાનુ-ગંધી વિગેરે રાદ્રધ્યાન ચાલતુંજ હાય. ગીરાલી-બીલ્લી-તંદુલીયા મત્સ્યાદિષ્ટ જંતુઓ તથા મનુષ્યા જેમની આખા દિવસ ખરાબ ધારાઓ ચાલતી હાય, અનેકનું અહિતજ કરતા હાય, ઘાર પ્રાણિવધને, માંસાહારાદિકને કરનારા હાય તે પ્રમુખ.

આવા જીવા અશુભપારભુતીના યાેગે-અતિક્ર્-દુધ્યાનમાં દાખલ થયે છતે નરકાશુધ્યને બાંધે છે અને નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યાં દુ:ખમાં ને દુ:ખમાં

કુક ગાશાલા તે પ્રભુ મહાવીરને મહાપીડા આપનારા સ્વમત સ્થાપી પાતે ખાટા સર્વત્ર બની ભગવાનને ઇન્દ્રજલિક કહેનારા જેની વાર્તા પ્રસિદ્ધ છે.

૬૭ આ મહાચંડાલ શ્રી મહાવીર પ્રભુના વખતમાં થયા છે જે રાજના ૫૦૦ પાડાને મારતા હતા.

૧૮ સુબૂમ ચક્રવર્તી પરિશ્વહની પ્રમાણાતીત આસક્તિથી છર્ખંડ ઉપરાંત સાતમા ખંડ સાધવા જતા મરીને સાતમી નરકે ઉત્પન્ન થયા છે. જે કથાનકપ્રસિદ્ધ છે.

રીભાઇ મરે છે, અહાનિશ દુ:ખમાં ડ્લેલા નારકાને (અગ્રુક કાળ શિવાય) નર-કમાં એક નિમેષ માત્ર પણ સુખના સમય નથી. દુ:ખની પર પરાએક ઉપરાઉપરી ચાલુજ હાય છે.

त्यारे भुभ ड्यारे है। य ?

માત્ર કદાચિત્ આગલ કહેવાતા ઉપપાત આદિક હેતુઓને અંગે નારકાને સુખ થાય છે, તે પણ એક સ્વલ્પજ અને સ્વલ્પકાળજ ટકે છે.

એક તો તેઓને ઉત્પત્તિ સમયે પણ કંઇક સુખાભાસ હાય છે કારણ કે પૂર્વજન્મમાં શરીરના દાહ-છેદ આદિ કંઇ થયું ન હાય ને મૃત્યુ થયું હાય એવા છવા નરકમાં ઉત્પન્ન થતાં તે ઉત્પત્તિ સમયે અતિશય દુ:ખથી પીડાતા નથી, કેમકે અંત સમયે પૂર્વભવ સમ્ખન્ધી અથવા ક્ષેત્રાદિક ત્રણ પ્રકારનું વિશેષ દુ:ખ હાતું નથી, એથી ત્યારે તેને શાતા હાય છે.

બીજું કાઇ મિત્ર દેવની સહાયથી, જેમ નરકમાં દુ:ખી થતા કૃષ્ણુને દેવ-લાકમાં ગયેલા બળરામે જોઇને પૂર્વના પ્રેમને લઇને તેમની પીડા ઉપશમાવી હતી, એવી રીતે કાઇ મિત્રદેવ પીડા શમાવી શાતા સમર્પે તે દેવકૃત કર્મ છે. અને એ પીડાની શાન્તિ કેટલાક કાળ ટકે પણ છે વધુ ટકતી નથી. કારણ કે તે દેવા એવા દુષ્ટ-બીબત્સ સ્થાનમાં વધુ ટકતા નથી અને (પાતાના શત્ર હાય તા તેઓ સામાને પીડા પણ આપે છે) પછી તત્રવતી પીડાઓ પુન: પ્રાદુર્ભૂત થાય છે કારણ કે અલ્પપુન્ય હાય તેટલીવાર સુખ શ્રાપ્રવી લેવાનું હાય છે.

ત્રીનું વળી નારકામાં કેટલાક હલુકમી નારકા તથાવિધ શુભ નિમિત્તને પામીને સમ્યક્ત્વને પામે છે, તેઓને અથવા પૂર્વ ભવમાં ક્ષાયિકસમ્યક્ત્નાદિ વિશિષ્ટ ગુનુ સાથે લઇને આવ્યા હાય તેવાઓને જિનેધરદેવ આદિકના ગુનુની અનુમાદનાથી શુભ અધ્યવસાય થતાં, અથવા મહાનુભાવ જિનેધર દેવના જન્મ દીક્ષાદિક પાંચે કલ્યાનુકા પ્રસંગે અથવા ચાંચી રીતે સાલાકર્મના ઉદયથી આ નારકા નિ અધને ચક્ષુ મળવાથી જેમ સુખ પ્રાપ્ત કરે તેમ સુખને મેળવે છે.

એટલુંજ નહીં પણ વધુમાં કાઇ કાઇ ઉચ્ચ-વિશુદ્ધ જ્ઞાનને ધારણ કર-નારા નારકા સમ્યક્ત પ્રાપ્ત થયા બાદ પાપના પશ્ચાતાપ કરતાં પ્રભુમાર્જની વિશુદ્ધિમાં વધતાં વધતાં તીર્થ કર નામ કર્મ પણ ઉપાર્જન કરે છે. ખરેખર આત્માની શુલાશુલ ભાવનાનીજ ળક્ષિદારી છે. [૨૫૮] अवस्त्रण:— ભુકા ભુકા છવોની અધ્યવસાયની વિચિત્રતાથી થલી ગતિનું નિયમન કરે છે.

असेन्नि सैरिसिव पर्वेबी, सीह उरेगिरिय जांत जा छंट्टी। कमसो उक्कोसेण, सत्तमपुढवीं मणुअमच्छा ॥ २५३॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

असंश्चि-सरीसृप-पश्चि-सिंहो-रगिक्षयः यान्ति यावच्छष्ठीम् । क्रमञ्च उत्कर्षेण सप्तमपृथवीं मनुजमत्स्याः ॥ २५३ ॥

શબ્દાર્થઃ--

अस्तिक्र्यसं ही सरिसिय=सरीसृप (लूજपरिसर्था) पक्सी=पक्षी सीइ=सिंહ उरग=७२थी गभन ४२ना२। इत्थि=६ती मणुअमच्छा=भनुष्य-भत्स्य जंति=क्रय क्षे

गायार्थ: - વિશેષાર્થવત ॥ २५३ ॥

विशेषार्थ:—અસંગ્રી (મન રહિત) સમૂચ્છિમ (ગર્ભધારણ વિના ઉત્પન્ન થતા) પંચેન્દ્રિય તિર્યાં ચાં નરક યાેગ્યઅધ્યવસાયને પાપ્ત થઇ નરકે જાય તાં નિશ્ચે પ્હેલીજ નરકે જાય, તેમાંએ પુન: ઉત્કૃષ્ટથી પદ્યાપમના અસંખ્યાતમાં ભાગના આયુષ્યે અથવા જલન્યથી દસહજાર વર્ષના આયુષ્યે ઉત્પન્ન થાય છે, પ્હેલી નરક અને વળી ન્યૂન આયુષ્યે ઉત્પન્ન થતા હાેવાથી તેઓને વધુ ક્ર અધ્યવસાયા થતા નથી એટલે અદપ દ્રાપ્તના સ્થાનકે ઉત્પન્ન થાય છે. બીજા ગર્ભજ ભૂજપરિસર્પ તે ચંદનથા, પાટલા થા, નાેલીયા પ્રમુખ જીવા યાવત બોજી નરક મુધી (એટલે કાઇ પ્હેલીમાં, કાઇ સંકિલષ્ટ અધ્યવસાયા બીજીમાં એમ બન્નેમાં) જઇ શકે છે. ગીધ, સીંચાણા વિગેરે માંસાહારી ગર્ભજ પશ્ચિઓ પહેલીથી લઇને યાવત્ ત્રણ નરક મુધીમાં જવાને યાંગ્ય થાય છે (જાય છે). સિંહ, ચિત્તા, વ્યાદ્ર, ઇત્યાદિ હિંસક ચતુષ્પદ પહેલીથી લઇને યાવત્ ચાથી નરક મુધી જઇ શકે છે, ઉદ્દપરિસર્પા તે પેટે ચાલનાર દરેક જાતિના આસીવિષ દર્ષિવધાદિક સર્પની જાતિઓ યાવત્ પાંચમી નરક મુધી જઇ શકે છે, મહારં ભી અને અત્યંત્ર કામાત્ર શક્વાર્તીનું સ્ત્રી રત્ન વિગેરે સ્ત્રીઓ પ્લેલીથી યાવત્ દલ્જફી

ક્લ પાપીણી ઓ ચ્હાય તેટલાં કુકમાં કરે પરંતુ જાતિ સ્વભાવે પુરૂષને જે સાતમા નારક્ષી પ્રાયોગ્ય અખ્યવસાયા પ્રાપ્ત થાય છે તેવા તા તેણીને થતાજ નથી. જેથો ' સ્ત્રી કરતાં પુરૂષનું મન વધુ સંક્લિબ્ટ બની શકે છે 'એ સિદ્ધ થાય છે.

તરક સુધીજ લાય છે, અને મહાપાપને કરનારા મહાર લ, મહાપશ્ચિહ યુક્ત મહુચો અને તંદુલમત્સ્યાદિક જલગર જીવો અતિ ક્ર રાદ્ર અધ્યયસાયને પ્રાપ્ત થતા સાતમીનરક સુધી પણ લાય છે. આ પ્રમાણે ઉત્દુષ્ટગતિ કહી જયન્યથી તેઓ રત્નપ્રભાના પ્રથમ પ્રતરે ઉપજે અને મધ્યમ ગતિએ જેઓને માટે જે જે નરકગતિનું નિયમન કર્યું છે તેથો પૂર્વે અને રત્નપ્રભાના પ્રથમ-પ્રતરથી આગળ કાઇપણ પ્રતરે ઉપજે તે મધ્યમ ગતિ સમજવી. [૨૫૩].

अवतरणः—ઘણુ ભાગે નરકથી આવેલા પુન: નરકગતિયાગ્ય જીવા કૈાન્ય હાય તે કહે છે.

वाला दाढी पक्बी, जलयर नरयाऽऽगया उ अइकूरा। जंति पुणी नरएसुं, बाहुक्केणं न उण नियमो ॥ २५४॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ

व्याला दंष्ट्रिणः पश्चिणो जलचरा नरकाऽऽगता तु अतिक्र्राः । यान्ति पुनर्नरकेषु वाहुल्येन न पुनर्नियमः ॥ २५४ ॥

શખ્દાથ':--

बाह्य=०थास-शीकारी दाही=६।६९।दा जलयर=৵स्व्यर नरसागया=नरक्षी आवेदा अइक्रा=अतिकृर पुणो=वणी वाहुक्षेणं=अडु बताओ न उण नियमो=नियम नथी

गायार्थः-विशेषार्थवत् ॥ २५४ ॥

विशेषार्थ:— ક્રોધથી ભરેલાં અનેકની હાનિ કરનારા વ્યાલ કહેતાં સર્પાદિક છવા, દાઢવાળા તે વ્યાદ્ય—સિંહાદિક હિંસક જીવા, ગીધ—સમડી આદિ માંસાહારી પક્ષિએા, રાદ્રધ્યાનાદિક મત્સ્યાદિ જલચર જીવો, સંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્ય વાળા નરકગતિમાંથી આવેલા હાય તા પછ્યુ તેટલાએ કાળમાં મહાપાપને ઉર્પાજન કરનારા હાવાથી તે પુન: માટે ભાગે અતિ કૂર અધ્યવસાયના ચાગે નરકાયુષ્યના બન્ધ કરી નરકમાં યથાયોગ્ય પછે જિત્યન્ન થાય છે, જીવો માટે કંઇ આ નિયમજ નથી કે પુન: નરકમાંજ જાય, કાઇ જીવ તથાવિધ જાતિ સમરણાદિક નિમિત્તને પામી દેશ વિસ્તિ—સમ્કૃત્વ લાભને પ્રાપ્ત કરી સફગતિને પણ મેળવે છે. [૨૫૪]

॥ सप्तनरकेषु उपपातिकह्-च्यवनिकह-उपपातसंख्या-च्यवनसंख्या-गतिद्वारसम्बन्धि यन्त्रम् ॥

गरकनाम	ज॰ उ० बिरह	उत्कृष्ट उ ञ्च ०वि०	ज०उ० उप० च्य० सं०	गतिद्वारे-जातिशाश्चयीसंघरणा- श्रयि च गतेर्नियमनं
૧ રત્નપ્રભામાં	૧ સમય	२४ भुहूर्त	જધન્યથા	અલ્સમુલ્યંલ્યલ- પ્હેલીજનરકું
and the same of th			એક બે	છેવઠ્ઠા તિર્ય' ચા સ'વ્વાલા આવે
ર શકેરાપ્રભામાં	19	૭ દિવસ	યાવત્	ભ્રજપરિસર્પા…એ નરકસુધી…"
		3	ઉત્કૃષ્ટથી	
૩ વાલુકાપ્રભામાં	73	૧૫ દિવસ	સંખ્યઅસંખ્ય	પક્ષી–ખેચરા…ત્રણનરકસુધા…
		,		કીલીકાસ ં વ્વાળા ''
૪ પંકપ્રભામાં	,,	૧ માસ	ઉષપાત	સિંહાદિચારપગા…ચારનરકસુધી…
		1 1	સ્યવન સંખ્યા	અર્ક્ <u>ક</u> નારાયવાળા
પ ધૂમપ્રભામાં	,,	ર માસ	હેાર્ધ શકે છે	ંઉરપરિસર્પો પાંચનરકસુધી
		1	ì	નારા ચવાળા
<u> દ્રતમ:પ્રભામાં</u>	,,	૪ માસ	સાતેનરકમાં	સ્ત્રો–સ્ત્રીરત્નાદિકા…છ નરકસુધી…
		[		ઋડ ષભનારાચવાળા
૭ તમસ્તમપ્રભામાં	,,	ક માસ	[देववत्]	મનુષ્ય–મચ્છો…સાતનરકસુધી…
		1 	j '	વજ⁄ૠ ૦ના ૦વાળા

अवतरणः—અધ્યવસાયાશ્રયી ગતિ કહીને હવે સંઘયણાશ્રયી ગતિને કહે છે. અને નરકમાં કેટલી લેશ્યા હાય તે પણ કહે છે.

दो पढम पुढवी गमणं, छेवट्टे कीलिआइ संघयणे। इकिक पुढवीवुड्डि, आइ तिलेसा उ नरएसु ॥ २५५॥

સંસ્કૃત અનુવાદ—

द्वे प्रथमपृथिव्यौ गमनं सेवार्त्ते, कीलिकादिसंहनने । एकैकपृथिवीवृद्धिः आदित्रिलेक्यास्तु नरकेषु ॥ २५५॥

શબ્દાર્થઃ—પૂર્વે આવી ગયા છે.

गाथार्थ:—છેવઠ્ઠા સંઘયાલુમાં એ પ્રથમપૃથ્વી સુધી ગમન હાય, **કીલિકાદિ** સંઘયાલુને વિષે એક એક પૃથ્વીની વૃદ્ધિ કરવી, પ્રથમની ત્રણ નરકમાં **આદિની** ત્રણ લેશ્યાએ। હાય છે. ॥ ૨૫૫॥

विशेषार्थ:—છેવઠું અથવા તો સેવાર્ત્ત સંઘયણના અલવાળા જીવાનું ખેડેલી અને બીજ એ બે ઉત્તરકને વિષે ગમન હાય છે, કીલિકા સંઘયણવાળાનું ખેડેલીથી લઇ ત્રીજી સુધી, અર્ધનારાચ સંઘયણવાળાનું યાવત્ ચાથી સુધી, નારાચ સંઘયણવાળા યાવત્ પાંચમી સુધી, ત્રષ્ત્રભનારાચ સંઘયણવાળા યાવત્ છઠ્ઠી સુધી અને વજાજ્યલભનારાચ સંઘયણવાળા યાવત્ સાતમી નરક સુધી પણ જાય છે.

ઉક્ત સંધયણવાળા શુભ પ્રવૃત્તિ કરનારા હાય તા શુભ અધ્યવસાયના યાગે ઉત્તરાત્તર દેવાદિક ઉત્તમ ગતિને પ્રાપ્ત થતા યાવત્ પ્રથમ સંઘયણવાળા તા માક્ષે પણ ચાલ્યા જાયછે, જ્યારે તેઓજ અશુભ પ્રવૃત્તિ કરે તા ઉત્તરાત્તર અશુભસ્થાનને પ્રાપ્ત થતા એજ પ્રથમ સંઘયણવાળા સાતમી નરકે પણ જવાને યાગ્ય બને છે.

જઘન્યથી સર્વ સંઘયણવાળા મન્દ અધ્યવસાયના યાગે રત્નપ્રભાના પ્રથમ પ્રતરે અને મધ્યમ અધ્યવસાયથી જઘન્યથી આગળ અને ઉત્કૃષ્ટ ઉપપાતથી અર્વાક્ (વચ્ચગાલે) ઉત્પન્ન થાય છે.

સાતે નરકનેવિષે સમુ^{ચ્}ચયે પ્રથમની ત્રણ તે કૃષ્ણુ–નીલ–કાપાત એ <mark>અશુભ લેશ્યા</mark> હાય છે કારણ તે જીવા મહાપાપી–મહામલિન અધ્યવસાયવાળા હાય છે. [૨૫૫]

अवतरण:— ६वे से त्रधु क्षेत्रया स्थां ? है। ने ? ४५ १४ १ क्षेत्रयास्था होय ते ४६ छे.

दुसु काऊ तइयाए, काऊ नीला य नीलपंकाए। धूमाए नीलकिण्हा, दुसु किण्हा हुंति लेसा उ ॥ २५६॥ संस्कृत अनुवाहः—

द्वयोः कापोता तृतीयस्यां कापोता नीला च नीला पङ्कायाम् । धूमायां नीलकृष्णे, द्वयोः कृष्णा भवति लेक्या तु ॥ २५६ ॥

૭૦ વર્ત માનમાં છેવઠા સંધયણનું મન્દળળ હેાવાથી અધ્યવસાયા પણ અતિ કૂર ન થતાં મુખ્યત્વે મન્દાનુભાવવાળા હાવાથી વર્ત માનના જીવા વધુમાં એ નરક યાવત્ જાય છે

શબ્દાર્થઃ—આવી ગયા છે.

गाथार्थ:--- विशेषार्थ वत्.

विशेषार्थ:— લેશ્યા કાને કહેવાય? તે સ્વરૂપ વાચકાને સમજાવવું જો કે બહુ ગહન છે તથાપિ કિંચિત સ્વરૂપ દેવકારમાં આપ્યું છે ત્યાંથી જોવું. પહેલી એ તરકને વિષે એક કાપાત લેશ્યા હોય પરંતુ પહેલીમાં જેટલી મલિનપણે હોય છે તેથી પણ અધિક મલીન બીજી શકેરાપ્રભામાં હોય, ત્રીજી વાલુકાપ્રભામાં કાપાત અને નીલ એ બે લેશ્યા હોય [એમાં જેઓનું સાધિક ત્રણ પલ્યાપમનું આયુષ્ય છે તેને કાપાત અને ત્રણથી અધિકવાળાઓને નીલ લેશ્યા હોય છે.] ચાથી પંકપ્રભાપૃશ્વીમાં એક નીલજ લેશ્યા હાય છે, પાંચમી ધ્રમપ્રભાને વિષે નીલ અને કૃષ્ણ એ બે લેશ્યા હાય. [પરંતુ એ નરકમાં જેઓનું સાધિક દશપલ્યાન નું આયુષ્ય હાય તેને નીલ અને તેથી અધિકાયુષી જીવાને કૃષ્ણ લેશ્યા હાય છે અને છેલી તમઃ અને તમસ્તમઃપ્રભા એ બન્ને નરકે એક કૃષ્ણ જે લેશ્યા હાય છે અને છેલી તમઃ અને તમસ્તમઃપ્રભા એ બન્ને નરકે એક કૃષ્ણ જે લેશ્યા હોય છે. પરંતુ પાંચમી કરતાં છઠ્ઠીની કૃષ્ણ લેશ્યા અતિમલીન અને તે કરતાં એ સાતમીમાં તા કેવળ તીવ્રતર સક્લિષ્ટ–મલિન હોય છે. [રપદ્

अवतरण:—દેવનારકાને દ્રવ્ય લેશ્યાનું અવસ્થિતપર્ણુ છતાં ભાવ<mark>લેશ્યાનું</mark> જે અદલાવવાપણું હોય છે તે આ ગાથાવડે ગ્રન્થકાર મહર્ષિ જણાવે છે:—

सुरनारयाण ताओ, दबलेसा अविष्ठआ भणिया। भावपरावत्तीए, पुण एसिं हुंति छह्नेसा ॥ २५७॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

सुरनारकाणां ता द्रन्यलेश्या अवस्थिता मणिताः। भावपराष्ट्रस्या पुनरेषु भवन्ति षड्लेश्याः ॥ २५७॥

શાબ્દાર્થ':---

दब्बलेसा=५०थ बेश्या

भावपरावत्तिए=लावनी परावृत्तिथी

गायાર્થ:—સુર અને નારકાેની દ્રવ્ય લેશ્યા અવસ્થિત કહેલી છે, વળી ભાવના પરાવર્તનપણાથી તેઓને છ લેશ્યા કહેલી છે. [૨૫૭]

विशेषार्थ: પૂર્વ ગાથામાં પ્રથમ છે નારકીમાં કાપાતેલેશ્યા, ત્રીજીમાં કાપાત તથા નીલલેશ્યા એમ યાવત સાતમી નારકીમાં કેવલ કૃષ્ણ લેશ્યા જણાવેલ છે. દેવાના વર્ણન પ્રસંગે પણ ' मयणवणपढमचडले सजोइसकणपुरो तेऊ ' કૃત્યાદિ

ગાથાથી અમુક દેવાને અમુક લેશ્યાઓ હોય છે તેમ કહ્યું છે. દેવ અને નાર-કેાને કહેલી લેશ્યાઓ અવસ્થિત છે, અર્થાત્ જે દેવાને તેમજ જે નાસકાઈનાને જે જે લેશ્યાઓ કહેલ છે તે લેશ્યાઓ પાતાના ઉપપાતથી આયુષ્યપ્ય ત (તથા બે અન્તર્મહૂર્ત અધિક) સુધી રહેવાવાળી હાય છે તે લેશ્યામાં મતુષ્ય અને તિર્થયાની લેશ્યા માફક પરાવર્તન થતું નથી.

શંકા:—જ્યારે દેવાને તેમજ નારકજીવાને ઉપર જણાવ્યા મુજબ અવ-સ્થિત લેશ્યાઓ હાય છે તો પછી સાતમી નરકમાં પણ સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ કહેલા છે તે કેમ સંભવે ! કારણકે ઉપરના કથન મુજબ સાતમી નરકમાં વર્તતા નરકજીવાને સદાકાળ કૃષ્ણુ લેશ્યાજ હાય છે અને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ તો તેને-લેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યા હાય તો જ સંભવી શકે છે. વલી દેવામાં સંગમાદિક અધમદેવાને સદાકાળ તેનેલેશ્યા હાવા છતાં જગજજંતુના તારણહાર પરમાત્મા મહાવીર દેવ સરખા સંસારાદિધિનિર્યામકને છ છ મહિના સુધી ભયંકર ઉપસર્ગા કરવાના ક્લરૂપે કૃષ્ણલેશ્યાના પરિણામ થયા તે પણ શી રીતે સંભવે ! કૃષ્ણલેશ્યા સિવાય પરમાતમાને ઉપદ્રવ-ઉપસર્ગ કરવાના પરિણામ થાયજ નહિં,

સમાધાન:—ઉપરની શંકા વાસ્તિવિક છે અને તે શંકાના સમાધાન માટે જ આ 'સુરનારચાળતાલ ' ઇત્યાદિપદવાળી ગાથાને રચવાની અન્થકાર મહર્ષિને જરૂરિયાત જણાઇ છે. આશય કહેવાના એ છે કે-લેશ્યા બે પ્રકારની છે. એક દ્રવ્યલેશ્યા અને બીજી ભાવલેશ્યા. એમાં દેવાને તં જોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યા તેમજ નારકજીવાને કાપોત, નીલ અને કૃષ્ણુ લેશ્યા જે અવસ્થિત-પણું રહેવાવાળી કહેલી છે તે દ્રવ્યલેશ્યાની અપેક્ષાએ કહેલ છે, પરંતુ ભાવલેશ્યાની અપેક્ષાએ તો દેવાને અને નારકાને તે તે અવસ્થિત દ્રવ્યલેશ્યાઓની સાથે છએ ભાવલેશ્યાઓ હોઇ શકે છે.

શંકા: — જ્યારે દેવ નારકાને પણ ભાવલેશ્યાએ છએ હોવાનું જણાવ-વામાં આવે છે તો મનુષ્ય તિર્થ ચાનો માફક તેમને દ્રવ્યલેશ્યાના કાળ અન્ત-ર્મું હૂર્ત જેટલા કેમ નહિં?

સમાધાન:—મનુષ્ય-તિર્થ ચાને જે સમયે જે લેશ્યાઓ હાય છે તે સમયે તેવા આત્મપ્રયત્નથી તે વિદ્યમાન લેશ્યાના પુદ્રલોને અન્યલેશ્યાના પુદ્રલો (દ્રવ્યો) ના સંખંધ થતાં વિદ્યમાનલેશ્યા પલટાઇ જાય છે, અર્થાત્ સફેદવસને લાલ-રંગના સંખંધ થતાં સફેદવસ્ત્ર પાતાનું સફેદપણું છાડી દઇ લાલવસ્ત્રના સ્વરુપમાં જેમ પલટા ખાઇ જાય છે તે પ્રમાણે વિદ્યમાન કૃષ્ણે લેશ્યાના દ્રવ્યોને (આગન્તુક) તે જેલેશ્યાના દ્રવ્યોના સંખંધ થતાં તે જેલેશ્યાના દ્રવ્યોનું પશ્નિ

ગલ વધારે હાવાથી કૃષ્ણલેશ્યાના દ્રવ્યા તેનોલેશ્યારૂપે પરિસ્ર્ધ છે અને એ પ્રમાશે કારણ સામગ્રીને પામીને મતુષ્ય-તિર્થ ચાને અન્તર્મું હુતે લેશ્યાઓનું પશ-વર્તન થાય છે. દેવાને લેશ્યાના વિષયમાં આ પ્રમાણે થતું નથી, અર્થાત્ દેવ-નારકાને જે અવસ્થિત વિદ્યમાન લેશ્યાઓ હાય છે તે લેશ્યા દ્રવ્યોને અન્ય લેશ્યા દ્રવ્યોના સંબંધ થાય છે, પરંતુ મનુષ્યતિર્થ ચાના લેશ્યા દ્રવ્યોની માકુક આ દેવ-નારકાના લેશ્યા દ્રવ્યાે રંગેલા વસાની પેઠે એકાકાર રૂપે પરિજ્ઞમતાં તથી. પરંતુ એ આગન્તુક લેશ્યા દ્રવ્યોના આકાર માત્ર કિંવા પ્રતિબિંબ માત્ર ્વિદ્યમાન લેશ્યા ૬૦યા ઉપર પડે છે. એટલે કે સ્કૃટિક સ્વયં નિર્મળ છતાં લાલ. ાળા. વસાદની ઉપાધિવડે લાલ અથવા પીળા સ્કાટિક દેખાય છે. પરંતુ ાસ અને સ્ફટિક ખન્ને સ્વયં જેમ જાદાજ છે. અથવા નિર્મળદર્પભ્રમાં ાસ્તુની વિકૃતિને અંગે વિકારવાળું પ્રતિબિ'અ પડે છે, પણ વસ્તુત: તે વસ્તુ મને દર્પણ જુદા જ છે. એમ અહિંઆ વિદ્યમાન લેશ્યા દ્રવ્યો ઉપર અન્ય આગન્તક) લેશ્યા દ્રવ્યોના આકાર કિવા પ્રતિર્ભિળ પહે છે. પરંતુ તાન્વિક ीते अन्ने जुद्दा छे. येने क अर्थात् ये आधार अथवा प्रतिणियने क देवना-ાકાને અંગે ભાવલેશ્યાએા ગણવાની છે. આ પ્રતિબિંબ અથવા આકારમાત્ર લરૂપ ભાવલેશ્યા જે અવસરે આવે છે તે અવસરે નારકજીવાને કૃષ્ણાદિ વિદ્ય-માન લેશ્યા અવસ્થિત હાવા છતાં (પૂર્વોક્ત ભાવલેશ્યાથી) સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ ાર્પ શકે છે અને સંગમાદિ ને તેજોલેશ્યા અવસ્થિત હોવા છતાં કૃષ્ણલેશ્યાના ્ળ 3પે પ્રભુને ઉપસર્ગ કરવાના પરિણામ થાય છે. આ ઉપરથી પ્રતિભિંબ :વરૂપ ભાવલેશ્યાએ આવવાં છતાં અવસ્થિત લેશ્યાએ ના સતત અવસ્થાનમાં ારફેર થવાના સંભવ નથી અને ઉપર જણાવ્યા મુજબ છએ લાવલેશ્યાએન માનવામાં પણ વિરાધ આવતા નથી. [૨૫૭]

🛂 ॥ अथ नरकगतिषु नवममागतिद्वारम् ॥ 🗲

अवतरण:—એ પ્રમાણે આઠમા ગતિદારને કહીને હવે નવમું આગતિદાર ખેટલે નારકા સ્વઆયુખ્ય પૂર્ણ કરીને કચાં કચાં ઉત્પન્ન થાય છે તે અને ઉત્પન્ન યયા આદ કચાંથી નીકળેલા ને ક્રમ્મ ક્રમ્મ લખ્યિએ। પ્રાપ્ત કરે ? તે કહે છે.

नेरउवद्या गब्भे, पज्जत्तसंखाउ लब्धि एएसि । चक्की हरिजुअल अरिहा, जिणै जईदिस सँम्मपुहविकमा॥२५८॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ--

नरकोहुत्ता मर्भजेषु पर्याप्तसंख्यायुष्षु लिबरेतेषाम् । चक्रि-हरियुगलाईजिन-यति-देश-सम्यग्दृष्टयो पृथिवीक्रमेण ॥ २५८ ॥

શબ્દાર્થઃ---

निरउवद्याः—नश्डथी नीडणेखा गण्मे—गर्भाष्यभां प्रवासंखाउः—पर्धाभा—संभ्यायुषी स्वादः—श्रिष्ध एएसिं—એઓને चक्की=ચક્કવર્તી इरिजुझल=હરિયુગલ (वासुदेव—બલદેવ) अरिहा=अरि&ंत परभात्मा विण=किन-डेवसी जद्द=यति विस=देशविरित सम्म=सभ्यद्दत्वधारी पुहविकमा=पृथ्वीना क्रमे

गाथार्थ:-- વિશેષાર્થવત ॥ ૨૫૯ ॥

विशेषार्थ:— नरक ગતિમાંથી નીકળેલા જીવો-અનન્તર ભવે પર્યાપ્તા-સંખ્યા-તાવર્ષાયુષી—ગર્ભજ (તિર્થ ચ-મનુષ્ય) પહોજ ઉત્પન્ન થાય છે, એ સિવાય સમૂર્શ્કિમ મનુષ્ય એકે દ્રિય વિકલેન્દ્રિય પંચેન્દ્રિય તિર્થ ચ-મનુષ્ય દેવો નારકા લિખ્ધ અપર્યાપ્તામાં અને અસંખ્ય વર્ષાયુષી યુગલિકમાં ઉત્પન્ન થતા નથી.

હવે જયારે એએ ગર્ભજ મનુષ્ય તિર્ય ચપણે ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તેઓને ઉત્પન્ન થયા બાદ કર્મ લબ્ધિનું પ્રાપ્તપણું કાને કાને થાય છે ! તે કહે છે.

હવે આ લાકમાં ચક્કવર્તી પછે, જે નરકમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થનારા જીવ હાય તા તે તથાવિધ ભવસ્વભાવથી પ્હેલીજ નરકમાંથી નીકળેલા હાય છે, ખીજી કાઇપણ નરકના નહિ. એટલે આ સંભવ માત્ર સમજવું ત્યાંથી જ આવેલા હોય તેજ થાય એમ નહીં.

બલદેવ અને વાસુદેવ એ હરિ યુગલ થનારા જીવો જો નરકમાંથી નીકળીને થનારા હાય તા તે પ્હેલી અને બીજી એમ બે નરકમાંથી નીકળેલા હોય છે પરંતુ છેવટની પાંચમાંથી નહિ.

અરિહા કહેતાં અરિહ ત તીર્થ કરા પ્રથમથી ત્રણ નરકમાંથીજ નીકળીને થાય છે શેષમાંથા નહી.

જિન એટલે કેવળી ^{૭૧} થનારા જીવા પ્રથમની ચારમાંથી જ નીકળેલા હોય તે થઇ શકે છે, શેષના નીકળેલા નહિં.

યતિ એટલે સર્વવિસ્તિ (સર્વથા ગૃહ-સંસાર મમતા પાપાદિકના ત્યાગ રૂપ) ચારિત્રને બહુ કરનારા છવા પહેલી પાંચ નરકમાંથી આવેલા હોય છે.

દિસા એટલે દેશથી વિરતિ (સર્વથા ત્યાગ નહિ તે) ને યાગ્ય પ્રથમની

૭૧ પ્રક્ષ લીર્થ કર અને કેવલીમાં શું કરક છે ? તીર્થ કર રાજા છે એટલે અતિશયા-દિકની વિશિષ્ટતા છે. જ્યારે કેવળી એ પ્રજામાં છે, પણ બન્નેના જ્ઞાનમાં તુલ્યતા છે.

છએ નરકના હોય છે. કારણ કે છઠ્ઠી નરકમાંથી આવેલા જીવા અનન્તર લવે મનુષ્યમણે કવચિત કવચિત ઉત્પન્ન થાય છે કારણ કે ત્યાં અતિમલિન કર્મ ળંધન રહેલું છે એટલે મનુષ્યાયુષ્ય ચાય્ય અધ્યવસાય કયારેક કાઇ કાઇ નરકાતમાં પ્રાપ્ત કરી લાય છે, પણ ખહુલતાએ તો તિર્યાં ચ પણે ઉત્પન્ન થાય છે, તથાપિ તથાનિધ વિશુ હિથી મનુષ્ય થાય તો પણ તથાવિધ પૂન્યાઇ વિશુ હિના અભાવે સર્વવિરતિપણ તો પામતા નથી પરંતુ દેશવિરતિપણોને પામી શકે છે.

અને સમ્યક્ત્વ તાે સાતે નરકમાંથી આવેલા જીવાને થાય છે.

પરંતુ સાતમીમાંથી આવેલાને દેશવિરતિપણું પ્રાપ્ત થતું નથી વળી તેઓ મતુષ્યપણું ન પામતાં નિશ્વયથી તિર્થ ચયાનિમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે.

ગતભવમાં નરકાયુષ્ય બાંધવા દ્વારા અહિં ઉત્પન્ન થયા હોય પરંતુ પૂર્વ ભવે કરેલા પૂષ્યના સંચયથી નરકમાંથી નીકળીને તે તે જીવા ઉક્ત લબ્ધિઓ મેળવે છે પરંતુ જેઓએ પૂર્વ ભવમાં કંઇપણ મહાન સુકૃત્યા કર્યા નથી ભયંકર પાપાચરહ્યા સેવીને નરકમાં ઉત્પન્ન થયા હોય છે તેઓ તા અનન્તર ભવે ઉક્ત લબ્ધિઓને મેળવી શકતા નથી.

વળી જે અરિહા-તીર્થંકર થાય છે તે પણ પૂર્વ લવે તીર્થંકરના લવની અપેક્ષાએ ગયા ત્રીજા લવે તથાવિષ્ઠ સમ્યગદર્શનાદિકની વિશુદ્ધિના કારણાથી તીર્થ લક્તિથી તીર્થં કર નામ કર્મ ઉપાજર્યું હોય અને તે પ્હેલાં તેઓના નરકાયુષ્યના અંધ પાડી દીધા હોય તો તેને નરકગતિમાં અવતાર લેવો પડે છે પણ ત્યાં તેઓ અલ્પ દુ:ખને ભાગવીને અનન્તર ભવેજ શ્રેણિકાદિકની જેમ તીર્થં કર નામ કર્મની કરેલી નિકાચના ત્રીજા મનુષ્યના ભવમાં વિપાકાદય રૂપે ઉદયમાં આવે છે, પરંતુ આ સંભાવના સમજવી તેથી દરેકને માટે નિયમ ન સમજવો. [૨૫૮]

अवतरण;—હવે આઠમા દ્વારે નારકાના અવધિજ્ઞાન સંખ'ધી શ્રેત્રમાનને કહે છે.

रयणाए ओही गाउअ, चत्तारद्धष्ठ गुरुलहु कमेणं। पइ पुढवी गाउअदं, हायइ जा सत्तमि इगद्धं ॥ २५९॥

સંસ્કૃત છાયાઃ—

रन्नायामविधर्गन्यूतानि चन्वारि अर्धचतुर्थानि गुरुर्लघुः क्रमेण । प्रतिपृथिवि गन्यूतार्थं हीयते यावत् सप्तम्यामेकमर्द्धश्रः ॥ २५९॥ शण्डार्थः सुगम छे.

गाथार्थ:---२त्नप्रकामां [ઉત્કૃષ્ટથી] અવધિજ્ઞાનનું ક્ષેત્ર ચાર ગાઉનું અને

[જલન્મથી] સાડા ત્રણ ગાઉનું અનુક્રમે ઉત્કૃષ્ટ તથા જલન્યથી હોય છે ત્યારખાદ પ્રત્યોક પૃથ્વીને વિષે ખન્ને માનમાં અહિ ગાઉની હીનતા કરતા જવું તે ચાવત્ સાતમીમાં ઉત્કૃષ્ટથી એક ગાઉ અને જલન્યથી અર્ધ ગાઉનું રહે. 11 ૨૫૯.

विशेषार्थ:--अविज्ञान शण्हना अर्थ हेव द्वारे आवी अभेल छे.

પ્રથમ રત્નપ્રભાના નારકાનું અવિધ ક્ષેત્ર ઉત્કૃષ્ટથી માત્ર ચાર ગાઉનું અને જઘન્યથી સાડા ત્રણ ગાઉનું, બીજી નરકના નારકાનું ઉત્કૃષ્ટથી ગ્રા ગાઉનું અને જઘન્યથી ર ગાઉનું, ચાથીમાં ઉ૦ ૩ ગાઉ અને જ૦, રાા ગાઉથી પાંચમીમાં ઉ૦ ક્ષે ર ગાઉ અને જ૦ થી વાા ગાઉ, છઠ્ઠીમાં ઉ૦ થી વાા ગાઉ અને જ૦ થી વાં ગાઉ, સપ્તમીમાં ઉત્કૃષ્ટથી અવિધ—દશ્યક્ષેત્ર ૧ ગાઉ અને જ૦ થી ગા ગાઉનું દ્વાય છે. નારક જીવાને આ 'અવિધાન 'કહ્યું એમાં મિશ્યાદ્રષ્ટિ નરકાને તા તે જ્ઞાન વિભંગ—વિપરીતપણે થતું હોવાથી તેઓનું એ જ્ઞાન તેમને જોવામાં દુઃખદાઇ છે કારણ કે તેથી તેઓ પાતાને દુઃખ દેનારા પરમાધામી ક જીવાને તથા અશુભ પુદ્દગલાને પ્રથમથીજ સમીપમાં આવતા દેખ્યા કરે છે. इति नवमागतिद्वारम् [૨૫૯]

॥ सप्तानां नारकाणां मध्ये लेक्या-अनन्तरभवलिधप्राप्ति-अवधिज्ञान. क्षेत्रविषयकं यन्त्रम् ॥

		dans in the state		
नरकनामो	लेइयाकई ?	अनन्तरभवे मनुष्यतिर्यचमां कईकई छब्धि मेळवे ते	ज्ञाध्यम्	उ०अवधि
૧ રત્નપ્રભા વાળાને	કાપાત	અરિહ ત–ચક્રી–હરિ–ળળદેવ–કેવળી–યતિ– દેશવિ૦ સમ્યકૃત્વ	કાા ગાઉ	૪ ગાઉ
ર શકેરાપ્રભા વાળાને	2)	માત્રચક્રીપણું બાદ કરીને શેષ ૭ લબ્ધિ મેળવી શ ેંક ''	૩ ગાઉ	311 ,,
૩ વાલુકાપ્રભા વાળાને	કાપાત–નીલ	પુનઃ અહીં હરિ–બળદેવ [કુલ ૩] બાદ કરીને ૫ કહેવી''	રા "	3 ,,
૪ પ્રક્રિપ્રભા વાળાને	નીલ	અહીં અરિહ તાદિક આદિની ચાર બાદ કરીને''	۹ ,,	રાા ,,
પ ધૂમપ્રભા વાળાને	તીલ-કૃષ્ણ	અહીં આદિની પાંચ કાઢી યતિ. દેશવિર્સત સમ્યક્ત્વએ ઢ કહેવી	111 ,,	۹ "
¢ તમ:પ્રભા વાળાને	है शरी	આદિની છ કાઢીને દેશવિરતિ, સમ્યક્ત્વ એ બેજ કહેવા	۹ "	૧ાા ,,
૭ તમસ્તમ- પ્રભાવાળાને	"	અહીં આ એકજ સમ્યક્ત્વ અનન્તરભવે મેળવે	oll "	•ુ ગાઉ

¥ मनुष्याधिकारे प्रथमं-द्वितीयं च स्थित्यवगाहनाद्वारम् । ¥

श्वतरण;—એ પ્રમાણે લગભગ ૫૯ ગાથાવડે નરક-ગતિ અધિકારમાં નવે દ્વારાને કહીને હવે ત્રીજા મનુષ્યગતિ અધિકારે 'ભવન' વિના આઠદ્વાર કહે છે, તેમાં મન્થકાર પ્રથમ 'સ્થિતિ ' અને બીજાં ' અવગાહના ' એ છે દ્વારાને કહે છે.

गब्भनरतिपलिआऊ, तिगाउ उक्कोसतो जहन्नेणं। मुच्छिम दुहावि अंतमुहु, अंग्रलाऽसंखभागतणू॥ २६०॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

गर्भजनरिक्षपल्यायुक्षिगच्यृत उत्कर्षतो जघन्येन । [सं] मूर्चिछमो द्विघाऽपि अन्तर्भृहूर्तमङ्गुलाऽसंख्यभागतनुः ॥२६०॥

રાબ્દાર્થઃ–આવી ગયાે છે.

गायाર્થ:—ગર્ભજ મનુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ-આયુષ્ય સ્થિતિ ત્રણ પલ્યાપમની અને તેઓની દેહ સંબંધી અવગાહના ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગાઉની હોય છે. તેઓનું જઘન્યથી અને સમૂર્વ્ધિંછમ મનુષ્યાનું જઘન્ય તથા ^{ઉત્}ઉત્કૃષ્ટથી પણ આયુષ્ય અંતર્સુ હૂર્તનું અને જઘન્યથી ગર્ભજ મનુષ્યની અવગાહના (ઉત્પત્તિકાલાશ્રયી) અને સમૂર્વ્ધિંછમ મનુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય ળન્નેથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હાય છે. ॥ ૨૬૦ ॥

विस्तरार्थ:—હવે અહીંથી મનુષ્યાધિકાર શરૂ થાય છે. એ મનુષ્યા અસંત્રી પંચેન્દ્રિય સમૂર્ચ્છિમ અને સંત્રી પંગ ગર્ભાજ એમ છે પ્રકારના છે. સમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય જીવા તે-જેઓની ગર્ભ વિનાજ ઉત્પત્તિ રહેલી છે, ફક્ત હવા—પાણી ઉત્પત્તિસ્થાન વિગેરેના સહયાગ મળતાં ત્યાંજ જેઓ ઉત્પન્ન થનારા છે તે સમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય જીવા હાય છે, તે જીવા ૧૪ ભેદે છે, એથી તેઓ પદ અંતર્દ્ધી પમાં, પંદર કમંભૂમિમાં, ત્રીશ અકમં ભૂમિમાં હોઇ શકે છે અને તદુ-ત્પતિયાગ્ય, ૧ વિષ્ઠા, ૨ મૂત્ર, ૩ શ્લેષ્મ, ૪ કફ, ૫ વમન, ૬ પિત્ત, ૭ રૂધિર, ૮ વીર્ય ૯ કલેવર, ૧૦ રસી, ૧૧ સ્ત્રી પુરૂષના સંયોગે (જ્યાં એકજવારના યોગે ૯ લાખ ગર્ભજ જીવાની ઉત્પત્તિ—હાનિ છે.) ૧૨ શુક્રસાવ થયા હાય તેમાં, ૧૩ નગરની ગટરામાં, ૧૪ સર્વ અપવિત્ર સ્થળા—એ ચાંદે સ્થાનકમાં તેઓ હમેંશા હાય છે અને નવા ઉત્પન્ન પણ થાય છે. આ સમૂર્ચ્છિમના ક્ષેત્રાશ્ર્યી

હર પરંતુ ગર્ભજનાં કરતાં આ અંતર્મુદ્ધાં અંગુલામંખ્યભાગે લધુ જાયાવું.

૧૦૧ લોકો છે. આ અસંગ્રી મિચ્ચાદ્રષ્ટિ અપર્યાપ્તા જવા અઢીદ્રીપમાંજ હોય છે કારહ્યુ કે તેઓ ગર્ભજ મનુષ્યને આશ્રયી ઉત્પન્ન થનારા છે.

અર્લાજ મનુષ્યો—પણ કર્મભૂમિ, અકર્મભૂમિ અને અન્તર્દીપમાં હોય છે, એઓનાં કુલ ૨૦૨ લેદ છે, કર્મભૂમિ (આપણી) માં ઉત્પન્ન થએલા મનુષ્યો મ્લેચ્છ અને આર્ય એમ છે જાતના છે, મ્લેચ્છા તે શક યવન શબરાદિક અને આર્યો તે પુન: બે પ્રકારના. ૧ સમૃહિશાળી—તે અર્હન્, ચક્કવર્તી, બલદેવ, વાસુદેવ, વિદ્યાદ્ધર, ચારણમુનિ અને અસમૃહિશાલી તે ક્ષેત્ર આર્યાદિ ૯ પ્રકારે એ. આ આર્યી અંગ બંગાદિ ૨પાા દેશમાં ઉત્પન્ન થએલા હોય છે અને અર્દન્-ચક્કવર્ત્યાદિ શલાકાપુરૂષા પણ આર્યદેશાત્પન્નજ હોય છે, પરંતુ જ્યાં 'ધર્મ' શબ્દ હોતા નથી એવા અનાર્ય દેશામાં હોતા નથી.

આ છવા અઢીઢીપવર્તી છે, ત્યાંજ તેમના જન્મ મરણ થાય છે. આ પ્રમાણે મનુષ્યાની એાળખાણ આપી.

ગાથાર્થમાં જે ત્રણ પલ્યાેપમનું આયુષ્ય કહ્યું તે, તે તે ક્ષેત્રવર્તી અથવા અવસિષ્ણીના પહેલા અને ઉત્સર્ષિણીના છેલ્લા આરા સુધીમાં થતા યુત્રલિકોનું લાણુવું અને દેહમાન પણ તેટલું તેઓનું હાય છે, તે આશ્રયી અહીં કહ્યું. બાકી સામાન્ય સંખ્યવર્ષાયુષી મનુષ્યાનું તો આયુષ્ય પૂર્વકોડવર્ષનું અને દેહમાન પ૦૦ ધનુષ્યનું હાય છે, અને જઘન્યથી સર્વનું અંગુલ અસંખ્ય ભાગનું હાય છે.

ઉત્તરવૈક્રિયની રચના સમૂર્િં છમાને હાતી નથી, ગર્ભજમનુષ્યને ઉત્કૃષ્ટ સાધિક લાખ યાેં અને જઘન્યથી અંગુલના અસંખ્ય ભાગનું હાેય છે.

આ મનુષ્યાના ભુવના–ગૃહા અશાશ્વત–અનિયમિત હાવાથી તેઓની વક્તબ્યતા હાેઇ શકે નહિ, માટે ભુવનદારના નિષેધ કર્યા છે. [૨૬૦]

¥ा। हतीयं - चतुर्थे उप० - च्य० - विरहं तथा पश्चमं - पष्ठं तस्य संख्याद्वारम्।। अ

अवतरणः — હવે ત્રીજા અને ચાયા ઉપપાત તથા અયવનવિરહ દ્વારને અને પાંચમા અને છઠ્ઠા ઉપપાત તથા અયવન સાંખ્યાદ્વારને કહે છે.

बारसमुहुत्तगब्भे, इयरे चउर्वासविरहउक्कोसो । जम्ममरणेसु समओ, जहण्णसंखा सुरसमाणा ॥ २६१ ॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

द्वादश्वप्रहर्ता गर्भजे इतरे चतुर्विशतिर्विरह उत्कृष्टः । अन्यसम्बद्धाः समयो जवन्यसंख्या सुरसमाना ।। २६१ ॥

गाषार्थ:--विशेषार्थवत् सुगम छे. ॥ २६१ ॥

विशेषार्थः—હવે ત્રીજું ઉપયાત-ચ્યવનિવરહ એટલે ગર્ભ જમતુષ્યને ઉપપાત-ચ્યવન (જન્મ-મરણાશ્રયો) વિરહકાલ ઉત્કૃષ્ટથી બાર સુહૂર્ત્તના પડે છે. એટલે એક જીવના ઉપપાત-જન્મ કે ચ્યવન-મરણ પછી ઉક્ત અંતરે બીએ ઉપજે-જન્મે અથવા ચ્યવે-મરે. પ્રતર સમૂં છમમનુષ્યને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૪ ૨૪ સુહૂર્ત્તના ઉપપાત તથા ચ્યવનિવરહકાળ પડે છે.

બન્નેને જઘન્યથી એક સમયના ઉપપાત તથા શ્યવનિવર**હકાલ હાય છે.** હવે બન્નેની ઉપપાત-શ્યવન સંખ્યા દેવસમાન તે એક એ યાવત્ં ઉત્કૃષ્ટપણે સંખ્ય અસંખ્યની હાય છે. इति षड्द्राराणि ॥ [२६१]

५ ॥ मनुष्याधिकारे सप्तमम् गतिद्वारम् ॥ **५**

अवतरण;—હવે સાતમું ' ગતિદ્વાર ' તે મનુષ્યગતિમાં કથા છવા આવે ? તે કહે છે.

सत्तममहिनेरइए, तेऊ वाऊ असंखनरतिरिए। मुत्तूण सेसजीवा उप्पर्जात नरभवम्मि ॥ २६२॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

मप्तममहीनैरियकान् तेजोवाय्वसङ्ख्यनरितस्थान् । मुक्त्वा शेषजीवा उत्पद्यन्ते नरभवे ॥ २६२ ॥

શબ્દાર્થ:--આવી ગયા છે.

गाथार्थ:—સાતમી નરક પૃથ્વીના નારકો, તેઉ (અગ્નિ) કાયના, વાયુ (પવન) કાયના જીવા, અસંખ્યવર્ષાયુષી (યુગલિક) મનુષ્ય-તિર્ધ ચા અનન્તર-ભવે મનુષ્ય થતા ન હાવાથી તેઓ મુકીને શેષ સર્વ દંડકના જીવા [તે છ નારકના જીવા-દેવા-તિર્ધ ચા-મનુષ્યો] મનુષ્ય ભવને વિષે ઉપજે છે. ા ૨૬૨ ા

विशेषार्थ:-- सुभभ छे. [२६२]

अवतरण:—आ-ગતિદ્વારમાં જ વિશેષ स्ट्वाट પાડતાં મનુષ્યલાકમાં થનાશ અર્દ્ધન્-ચક્રવર્ત્તી આદિ મહાપુરૂષા ક્યાંથી વ્યવીને આવનારા હાય છે તે કહે છે.

सुरनेरइएहिं चिय, हवंति अरिष्ठ चिक्क बलदेवा । चउविष्ठ सुर चिक्कबला, वेमाणिअ हुंति हरि अरिष्ठा ॥ २६३॥

संस्कृत अलुवाहः—

सुरनैरियकेम्यभैद भवन्त्यईचिक्रियलदेवाः । चतुर्विधसुरेम्यबिक्रवलदेवा वैमानिकेम्यो भवन्ति हर्यर्हेन्तः ॥ २६३॥ शण्हार्थः—स्थाती स्था छे.

गायार्य:—વાસુદ્દેવ, અરિહંત, ચક્કવર્તી, બલદેવ મતુષ્યા નિશ્વયે દેવ-નારક-ુમાંથી જ આવેલા હાય છે, એમાં ચક્કવર્તી અને બલદેવ ચારે પ્રકારના દેવા-ઓંથી આવેલા અને વાસુદેવ તથા અરિહંત વૈમાનિક નિકાયમાંથી જ આવેલા હાય છે. ॥ ૨૬૩ ॥

विशेषार्थ:—ગાયામાં જણાવ્યું કે અરિહંતાદિક મહાપુર્વા નિ^{રુ}ચે દેવ તથા નારકમાંથી આવેલા હાય છે તેમાં કઇ નરકમાંથી કેાણ તીર્થ કર વિગેરે થાય તે નરકગતિ અધિકારમાં કહ્યું છે, હવે દેવલાકમાં કયા કયા સ્થાનિથી કેાણ આવેલા હાય છે ? તે કહેતાં જણાવે છે કે—

ભુવનપતિ-વ્યન્નર-જ્યોતિષી અને વૈમાનિક એ ચારે નિકાયમાંથી ^{સ્}યવે**લા** , હાય તે બલદેવ કે ચક્કવર્તી (બે જ) ધાય છે. જિનેશ્વર-અરિહંત ધનાર એક વૈમાનિક નિકાયમાંથી જ ^{સ્}યવી આવેલા હાય છે, અને વાસુદેવા પણ નિશ્ચયે [ક્કુત અનુત્તરવર્જ] શેષ ^{ઉક્}વૈમાનિક નિકાયમાંથી આવેલા હાય છે. પરંતુ તિર્થ ચ-મનુષ્યમાંથી ^{સ્}યવેલા જવા અનન્તરભવે ઉક્ત વિભૂતિઓને પામતા નથી.

હવે અહીંઆ કઇ કર્ષ્ટ નારકમાંથી આવેલા કેા**ણ** કેાણ થાય છે ? તે માટે તા પૂર્વે ગાથા ૨૫૮ માં કહેવામાં આવી ગધું છે. [૨૬૩]

अवतरणः—तेक પ્રમાણે ગતિદ્વારે વાસુદેવા તથા ⁹⁸ચક્રવત્યાંદિકના મનુષ્ય રત્ના પણ કયાંથી વ્યવેલા [આવેલા] હાય છે તે કહે છે.

हरिणो मणुस्तरयणाइं, हुंति नाणुत्तरेहिं देवेहिं। जहसंभव मुक्वाओ, हयगयएगिंदिरयणाणं॥ २६४॥

સંસ્કૃત અનુવાદ;—

हरेर्मनुष्यरग्नानि मवन्ति नानुत्तरेम्यो देवेम्यः । यथासंभवध्रपपातो हयगजैकेन्द्रियरग्नानाम् ॥ २६४ ॥

03-પ્રદાપનામાં નાગ કુમાર નિ • થી વાસુદેવ થયોલા જણાવે છે. ૭૪-મનુષ્યમાંથી નીક્રમેલા ચક્રવર્તી થાય છે એમ પણ કથન સ્માવ • નિર્મુક્તિમાં છે.

શાબ્દ્રાથ';---

इरिणो=वासुदेवना मणुस्वरमणाइं=भनुध्य रत्ने। देवेहिं=देवे।भांथी बह्रसंभव=थथा संभव हय-गय=ढाथी बाडाने। एगिदिरवणाण=कोडेन्द्रिय २८नाने।

गायार्थः—વાસુદેવા અને ચક્રવલિના મનુષ્યરત્ના રૂપે અનુત્તર દેવા શ્યવીને અવતરતા નથી અને શેષ હાથી-અધ અને એકે દ્રિય સાત રત્નાના ઉપપાત યથા-સંભવ જાણવા. ॥ २६४॥

विशेषार्थ:—વાસુદેવા ઉક્તન્યાયથી વૈમાનિક તથા નરકમાંથીજ **આવે**લા હાય છે. ત્યાં જ્યારે વૈમાનિકનિકાયમાંથી નીકળેલા જીવ વાસુદેવ થાય તા અનુત્તર વિમાનના દેવાને વજીને શેષ ૪ વૈમાનિક નિકાયમાંથી આવે**લા જાણ**વા. પ્રતિ વાસુદેવની વાસુદેવવત્ગતિ સમજવી.

વળી મનુષ્યરતના તે ચક્રવર્તીને આગળ કહેવાતા મહા સુખ-સંપત્તિદાયક ઉત્તમાત્તમ ચાદ રતના પૈકી ચક્રાદિક સાત એકેંદ્રિય સ્વરૂપે હાય છે, જ્યારે બાકીના પુરાહિતાદિ સાત રતના પચિન્દ્રિય રૂપે છે, એ સાતમાં પુન: હસ્તિ અને અશ્વ એ બે રતના તિર્થાચપણે છે અને શેષ પાંચ પંચેન્દ્રિય રતના મનુષ્યપણે છે.

હવે પાંચ જે મનુષ્યરતના છે તંરૂપે સાતમી નરકના છવા અને તેઉ-વાઉકાયના અસંખ્ય આયુષી તિર્ધાંચ મનુષ્યા અનન્તરભવે જન્મ લેતા નથી, કારણ કે તેટલાઓને મનુષ્યમાપ્તિ માટે ૨૬૨ ગાથામાંજ નિષેધ કરાયા છે. તેથી તે વર્જને શેષ દંડકામાં પુરાહિતાદિ પાંચ પંચેન્દ્રિય મનુષ્યરતના [મંડલીક રાજા પણ] તે રૂપે અવતરે, પરંતુ એટલું વિશેષ કે દેવલાકમાંથી અવતરે તા તથાવિધ ભવસ્વભાવેજ અનુત્તરકલ્પ વર્જને શેષ દેવલાકમાંથી આવેલા હાય છે.

હવે પંચેન્દ્રિયમાં શેષ હસ્તિ-અધ એ નિર્ય ચ રત્ના યથાસંભવ ઉપપાત એટલે જે સ્થાનકથી આવેલા તિર્ય પંચે થતા હાય ત્યાંથી-એટલે સાત નરકથી, સંખ્ય આયુષી નર-નિર્ય ચ, તથા ભુવન લઇ સહસાર સુધીના દેવા તે રત્નરૂપે અવતરે છે. કારણ કે ત્યાં સુધીના દેવાની તિર્ય ચમાં ગતિ પૂર્વ કહેવાએલી છે.

વળી ચક્રાદિ શેષ સાત એકેન્દ્રિય રત્ના તે રૂપે સંખ્ય વર્ષાયુષી તિર્થ ચ-નર અને ભુવનપતિથી લઇ ઇશાન કદ્રપયાવત્ના દેવા નિશ્ચે ઉત્પન્ન થઇ શકે છે. કારણ કે તેથી આગળના દેવા માટે તા ત્યાં ઉપજવાના નિષેષ છે. [ર૬૪]

अवतरणः— ६व अक्वर्तीना श्रीहरूलीनां नाम तथा प्रत्येक्तुं भान कडे छे.

वामपमाणं चेकं, छैचं देंडं दुह्त्थयं चेंम्मं। वत्तीसंग्रुलखंग्गो सुवण्णेकागिणि चउरंग्रुलिया॥ २६५॥ चउरंग्रुलो दुअंग्रुल, पिहुलो य मणी पुरोहिगयंतुरेया। सेणावेंड्र गाहावेंड्र, वेहंड्रियीचिकरयणाइं॥ २६६॥

संस्कृत अनुवाहः—

वामप्रमाणं चकं छत्रं दण्डो द्विहस्तकश्चर्म ।
द्वात्रिंश्वदङ्गुलं सुवर्णकाकिणी चतुरङ्गुलिका ॥ २६५ ॥
चतुरङ्गुलो द्व्यङ्गुलपृथुलश्च मणिः पुरोहितगजतुरगाः ।
सेनापतिर्गाथापतिर्वार्थिकः स्वीचिकरत्नानि ॥ २६६ ॥

શબ્દાર્થ':--

वामपमाणं=वाभ प्रभाष् वर्ष=थ\$ इतं=छत्र दंदं=हं ८ दुहत्थयं=जे द्वाध वडरंगुळ=थार अंशुस-हीर्ष दुवंगुळ=चे आंशुस पिहुळ=भ्द्वाशुं मणी=भःश्री प्रोहि=पुराद्वीत

गायार्यः — विशेषार्थं वत् ।। २६५-२६६ ॥

વિશેષાર્થ:—દ્રવ્યદેવાદિ પાંચપ્રકારના દેવમાં ચક્રવર્તી નરદેવ તરીકે ઓળ-ખાય છે, જેમ દેવલોકે ઇન્દ્ર તેમ એ સર્વ મનુષ્યામાં દેવ સમાન ગણાય છે. તે છ ખંડના અધિપતિ બને છે, તે સિવાય છએ ખંડના કાટાનુકાટી માનવાના રૂપના સંચય તેનામાં હાય છે, મહાન્ સુવર્ણવર્ણમય સુકામળ તેઓના શરીરા હાય છે તે સિવાય અન્યવણી ઋદિ હાય છે, એ સર્વ ઋદિમાં પણ ચકાદિ ચાદ રત્નાની સુષ્યતા હાય છે. તે ચાદ રત્નાનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે. ૧ શક, ૨ છત્ર અને ૩ દંઢ એ ત્રણે રતના વામ પ્રમાણ એટલે પ્રસાર રેલા ઉભય બાહુવાળા પુરૂષના બે હાથની અંગુલીઓના બન્ને છેડા સુધીના વસલો ભાગ [=૪ હાથ પ્રમાણ] વિચારી લેવા, ૪ સમે રતન કેવળ એ હાથ દીધ-લાંખુ છે.

પ **ખડ્ગ** રત્ન બત્રીશ આંગુલ દીર્લ, દ શ્રેષ્ઠ સુ**વર્ણ કાકિસ્કી રત્**ત ચાર આંગુલ પ્રમાણુદીર્ધ અને બે અંગ્ વિસ્તીર્લ, ૭ મહ્યુરત્ન ચાર અંગુલ દીર્ધ પણ બે અંગુલ વિસ્તીર્લ, મધ્યમાં વૃત અને વિસ્તીર્લું છ પૂણાથી શા**લતું** છે. આ સાત રત્નાનું માપ ચક્રવર્તીના ^{ઉપ}આત્માંગુલે જાણવું.

શેષ ૮ પુરાહિત રતન, ૯ ગજ રતન, ૧૦ અશ્વરતન, ૧૧ સેનાયતિ રતન, ૧૨ ગાથાયતિ રતન, ૧૩ વાહિકી રતન, ૧૪ સ્ત્રી રતન એ સાત પંચેન્દ્રિય રતનાનું માન તા તત્કાલે વર્તતા ઉત્તમ પુરૂષાના–સ્ત્રીઓના અને તિર્થ ચના યથાયાગ્ય માન પ્રમાશે હોય છે. આ પ્રમાણે ચાદ રતના ચક્રવર્તીનાં હોય છે.

અહીંઆ અન્ય બ્રન્થામાં બધાએ રત્નાના વિસ્તાર, જાડાઇ ખાસ ઉપલખ્ધ ન થવાથી અહીં મુખ્યતયા લંબાઇ જ કક્ષ્ત જણાવી છે. [૨૬૫–૬૬]

अवतरण:-- ह्वं तं रतने। ह्या ह्या स्थाने अत्पन्न थाय छे ? तेने हहे छे.

चउरो आयुजगेहे, भंडारे तिक्ति दुक्ति वेअहे। एगं रायगिहम्मि य, नियनयरे चेव चत्तारि ॥ २६७॥

સંસ્કૃત છાયા:--

चत्वारि आयुधगेहे माण्डारे त्रीणि द्वे वैतात्वे । एकं राजगृहे च निजनगरे चैव चन्वारि ॥ २६७॥

શબ્દાર્થઃ--

આયુષગેદે=આયુધશાલામાં મં**ઢારે=ભ**ંડારમાં **વેશજે**=વૈતા**લ્ય**માં एगं=क्येक रायगिहम्मि=शक्युक्ष्मां नियनयरे=निकनगरमां

૭૫--આ માન મધ્યમ લીધું છે. અન્યથા અન્યત્ર તા ૫૦ અંગુલ લાંશુ, ૧૬ અં૦ ધ્લાળું અને અર્ધ અંગુલ કહે છે એથી ઉક્ત માન મધ્યમ યાગ્ય છે, અહીં જં૦ પ્ર૦, અનુ૦ દ્વાર, અ૦ સં૦ વૃત્તિકારાદિ-મહ્યુ- કાકિથ્યુનિ પ્રમાણાંગુલ આત્માંગુલ, ઉત્સેષાંગુલથી માપવાનું કહે છે. અને પ્ર૦ સા૦ આદિ સાતે એક-િદ્રયરત્નોને આત્માંગુલથી માપવાનું કહે છે, તત્ત્વજ્ઞાની અમ્ય.

ાં ભાષામાં માર જતો ખાસુધશાળામાં, ત્રણ ભાંદારમાં, છે વૈલાભમાં એક સામના શહે માને શેષ ચાર નિશ્વે નિજનગરમાં ઉત્પન્ન મનારા દેશ્ય છે. 11 ર૬૭ 11

विशेषार्थ:--१-वकरस्त-शहवर्तीना अन्म उत्तमकाति गात्रमां उत्तम-સજન્ભાગ કુલેજ હાય છે, તેઓ સામુદ્રિક શાસમાં કહેલા ઉત્તમાત્તમ સર્વાંગે ૧૦૮ સંસ્થાયુક્ત હાય છે, મહાન્ દેદીપ્યમાન પુષ્યના પૂંજ રૂપ હાય છે; એ માકવર્તી ચાગ્યાવસ્થાને પામે છે ત્યારે રાજગાદી ઉપર આવે છે, આવ્યા બાદ યથાયા આકાલે જ્યારે પાતાને મહાન્ ઉદયાર ભ થવાના યાગ્ય સમય થતાં પ્રથમ શ્ચિકાકારે વર્ત તું ઝળહળતું, મહાન્, નાનાપ્રકારના મણિ માલીની માળાથી તથા ઘંટ-ડીઓશી અને યુષ્પમાલાથી અલંકૃત, ચક્રી પાસે આવનારં, સૂર્યજેવા દિવ્યતેજથી દિશામાને પ્રકાશમય કરતું હુજાર યહ્નાથી અધિષ્ઠિત ચક્રરત્ન શસ્ત્રફપ હાવાથી પાતાના પૂર્વ જોની આયુધ (શસ્ત્ર રાખવાની) શાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે. સર્વ રત્નામાં શ્રેષ્ઠ અને ચક્રવર્તીના પ્રાથમિક દિગવિજયને કરાવનારૂં હાવાથી પ્રથમ ઉત્પન્ન થાય છે, સર્વાયુધામાં મુખ્ય અતિશયવાળું અને દુર્જય, મહારિપુએાના સદા વિજય કરવામાં અમાલ શક્તિવાળું, ચક્રીથી શત્રુ ઉપર મુક્તાં સેંકડા વર્ષે પણ તેને હણીને જ િચક્રોના સ્વગાત્રીયને વર્જી ચક્રી પાસે આવનારૂં હાય છે, આ રતન ^{૭૬}પ્રાય: આગ્રુધશાળામાં જ્યારે ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે હર્ષિત એવા શાલા રક્ષક પાતે ચક્રરત્નના વંદનાદિક સત્કાર કરીને સ્વનુપતિ જે હજા ભાવિચક્રી રૂપ છે તેમને] ને હૃષ્ટ-પુષ્ટ થયા રાજસભામાં ખબર આપવા આવે, જેથી ભાવિચક્રી વર્ષમાન મહાનુપતિ સાંભળતાં જ મહાઆનન્દને પામતા ઉભા થઇ સાત-આઠ પગલાં ચક્રરત્ન સન્મુખ ચાલીને સ્તુતિ વંદનાદિક કરીને, આવનાર રક્ષકને પ્રીતિ દાનમાં મુક્ટવર્જ સર્વાબૂષણ આપી આજવિકા બાંધી આપીને રવાના કરે, પછી નગરની અઢારે પ્રજાને ખળર આપી, નગર શહિએ! કરાવી, આનંદ ફેલાવી વાજતે ગાજતે પ્રજા સહિત નૃપતિ પુષ્પ-અંદન, સુગંધી ્દ્રવ્યાની મહા સામગ્રી પૂર્વક શાળામાં જઇ રતનની યથાર્થ વિનયપૂર્વક પૂર્વ્નાદિક વિધિઓને કરે છે અને ચક્રરતનના મહિમા વિસ્તારવા ∫ જન્મ તીર્થ કરપિ-તાવત્] અષ્ટાહિકાદિ મહા મહાત્સવા કરી, પ્રજાને દાન આપી ઝણસુકત કરી આનંદાનંદ વર્તાવે છે. દેવાધિષ્ઠિત આ રત્ન છખંડને છતવા જતા ચફ્ટીને

૭૬. પ્રાય: શખ્દ એટલા માટે છે કે ભાવિચક્રી સ્ભૂમને મારવા દાનશાળાના અસ્થિ પ્રસંગમાં જ્યારે પરશુરામે ક્રસ્તી મુક્ષ કે તુર્વ જ તે ક્રસ્તી મહા પુન્યશાળી સુભૂમને કંઇ ન કરી શક્ય એ વખતે રૂષ્ટ યએલા સુભૂમના હાયમાં રહેલી અસ્થિયાળી સુભૂમના વિજય કરયા જ જાણે સ્વય માં મક્ક્ય સાં જ બની ગઇ અને એ મક્યી તેણે પરશુરામને મરણ શરણ કર્યો.

भ्रमिश्री क स्वयं भार्श हरी ह-भाने विकेता तक्षि श्रद्धीनी भागण के शाबि के भाने वही तेनी पछवाडे शाबे भंने क्यारे शाबे त्यारे भ्रभाषांशुल र बेहिन स्वाबीने उन्ने रहे छे. इतिचकरलं.

ર જ જ જ જ જ માયુ આ યુધા માં ઉત્પન્ન થાય છે, વધા યાજ વિધિ પૂર્વવત્ આ રત્ન છત્રીવત્ ગાળ આકારનું હાય છે તેથી શરદ જ તુના પૂર્ણ ચંદ્ર જેવું મનાહર, ચિત્ર વિચિત્ર અને ઉપર લ્લ્લ હિલાર છિત્રીમાં હાય છે તેમ] સુવર્ણના સળીઓઓથી અંદર પંજરાકાર જેવું શામતું અને ચાતમકું છેઠે માતી—માસુ રત્નની માળાઓથી મંડિત અને છત્રના ઉપરિતન બહારનાએ — ટાંચે અર્જુનસુવર્ણના શરદઅન્દ્ર સરખા ઉજ્વળ શિખરવાળું હાય છે.

દેવાધિષ્ઠિત આ રત્ન વામપ્રમાણુ છતાં ચક્રીના હસ્તસ્પર્શના પ્રજાવ માત્રથી જ [ચર્મ રત્નને ઢાંકવા] સાધિક ભાર યાં બલસ્તીર્ણુ થયું થકું મેઘા-દિકના ઉપદ્રવથી રક્ષણ કરવા સમર્થ થાય છે. જેમ ભરતચક્રી છખંડ જીતવા જતાં ઉત્તર ભરતાર્ધમાં યુદ્ધ કરતાં મહે છ લાકાના આરાધિત મેઘકુમારદેવે ચક્રી સૈન્યને પીડા આપવા માટે સાત દિવસ વૃષ્ટિ કરી ત્યારે ચક્રીએ છત્ર અને ચર્મરત્નના અદ્ભૃત સંપ્ટ બનાવી ઉપદ્રવ રહિત બ્રહ્મવત્ સૈન્યનું રક્ષણ કર્યું હતું. આ રત્ન વૃષ્ટિ–તાપ–પવન–શીતાદિ દાષા હણનારૂં શીતકાળે ગરમી અને ઉષ્ણકાળે શીતળતા આપનારૂં પૃથ્વીકાયમય હાય છે

ર વંદરત્ત—આયુધશાળામાં ઉત્પન્ન થનાફ આ રત ચક્રીના ખભા ઉપર રહે છે, ચક્રીના આદેશ થતાં માર્ગમાં આવતી અનેક ઉચી નીચી—વિષમ ભૂમી આદિ સર્વેને દ્વર કરી સપાટ સરલ માર્ગને કરી આપનાર, સાપક્રમી શત્રુના ઉપદ્રવાને હણુનાર, ઇશ્છિત મનારથ પૂરક, દિવ્ય અપ્રતિહત હોય છે અને કારણે યત્નપૂર્વક વાપરતાં [સગરચક્રી પુત્રવત્] એક હજાર યાજને ઉડી અધાસૂમિમાં પ્રવેશ કરી માર્ગ કરી આપનાર, તથા ગુફાઓના દ્વાર ઉઘાડવામાં ઉપયોગી વજનું ળનેલું તેમજ મધ્યે તેજસ્વી રતનાનાં પાંચ આંટાથી શાસતું હાય છે.

ध चर्मरत्नः—આ २तन અકીના હરુમી ભ'ડારમાં ઉત્પન્ન થાય છે, આ २तन श्री वत्साह आंडारवाणुं, અનેક પ્રકારના ચિત્રાથી ચિત્રિત, શત્રુથી દુર્ભે હ, અંકવર્તીની સેના ખેસી જાય તો પણ નમે નહિં એવું હોય છે, આ २ तने। ઉપલોગ સમય એ છે કે જ્યારે ચક્કી છખંડ જીતવા જતાં સેનાપતિ સમય ચકી ગંગા-સિંધુના નિષ્ફટા [પ્રદેશ] સાધવા માકલે છે ત્યારે સેનાપતિ સમય ચકી સૈન્યને તેના ઉપર ખેસાડી ગંગા-સિંધુ જેવી મહા નહીંએ। પ્રવહ્યુની જેમ તરી જાય છે, છતાં લેશમાત્ર પત્થરવત્ નમતું નથી, વળી સમુદ્રાદિક તરવામાં

अभी थी के अधी क वास प्रसाख छतां सहीना स्पर्श सामग्री साधि हर थें। किस्तिक वाय छे, कहर पड़े गृह पति रतने ते स्पर्भ रतन उपर वावेदा धान्य— शाहाहिं के तुर्द क उपाउनाइं, विशेष प्रयोजनवंड वावेद धान्य शाहाहिं के सांकर देखी देवा थे। व्य हरनाइं अने मेद्द सुभार हेवे हरेदी मेद्द वृष्टिशी अथवा उपर ढांड सु सु छत्र रतन अने नीचे अश्वरतन विस्तारी मध्यमां स्पर्भरत उपर दश्कर शापी सारे आजुशी संपूट अनावी हेवाय छे, पछी उपर छत्र रतन साथ मिद्दरन आंधवामां आवे केशो ते १२ थे। जनना संपूटमां सर्वत्र सूर्यवत् अश्वरत पड़े केशी अमनाअभन सुभइप अने.

५ जर्गरत्म:—આ રતન પણ આયુધશાળામાં ઉત્પન્ન થતારૂં તીક્ષ્યુ ધારવાળું, શ્યામવર્ષ્યુનું, પર્વત વજકિક દુભેલ વસ્તુ ચર કે સ્થિર સર્વને ભેદનારૂં, અદ્દભૂત વૈડ્યીદિ રતન લતાથી શાભતું સુગંધીમય તેજસ્વી હાય છે.

* काकिणीरत्नः—આ પણ લક્ષ્મીભાં ડારમાં ઉદ્દેશને છે. તે વિષદ્ધર અપ્ટજાતિ મુલ્યોનું ખનેલું, છ દિશિ છ તલીયાવાળું, તેથી પાસાની જેમ સમગતુરઆકારે ચપટ, ૧૨ હાંસ ને ૮ કર્મિકાવાળું, ૮-૭-૬ ઇત્યાદિ અનિયમિત તાલા
ભાર સાનૈયા પ્રમાણનું સાનીનું એરલ્યુ જેનું હાય છે, ચિક દિગ્લિજય કરવા
જાય ત્યારે, ઉત્તર ભરતમાં જવા આવવામાં આડા પડેલા વૈતાહ્ય પર્વતની ગુફાઓમાં સ્થ-ચન્દ્ર પ્રકાશના પ્રવેશ વિનાની ઘાર અંધકારમય ગુફાના માર્ગને
સદાકાળ પ્રકાશમય કરવા મહા ગુફાઓની પૂર્વ-પાશ્ચમ ખન્ને ખાજીની ભીંતી
ઉપર વૃત્ત અથવા ગામૂત્રાકારે કાકિણીની અણીથી મંડળા આલેખવામાં આ
રત્નના ઉપયોગ થાય છે, આ રત્નથી આળેખેલા (કાતરેલા) મંડળા દિલ્ય
પ્રભાવથી પ્રકાશમય થયા થકાં ચક્રવર્તીની હયાતિ પર્યન્ત અવસ્થિત પ્રકાશ
આપનારાં અને છે જેથી લોકોને ગમનાગમનના માર્ગ મુખરૂપ થાય છે વળી
ચક્રીના સ્કન્ધાવારે-છાવણીમાં રહ્યું થકું તેના હસ્ત-સ્પર્શથી ૧૨ યોજન મુધી
પ્રકાશ આપી રાત્રિને પણ દ્વસ બનાવી કે છે, વધુમાં સર્વ તોલા [માપવાનાં
કાટલા] ઉપરના મર્યાદિત વજનમાનના આલેખ કાકિણીથી કરવામાં આવે છે,
ત્યારે જ તે પ્રમાણભૂત ગણાય છે.

ઉ મિલિરા આ પણ લક્ષ્મીલ હારમાં ઉત્પન્ન થતું નિરૂપમ કાન્તિયુક્ત વિશ્વમાં અફ્સૂત વૈદ્ધે મિલ્યુની જાતિમાં સર્વોત્તમ, સર્વ પ્રિય મધ્યમાં વૃત્ત

૭૭ આ રત્ન પૃથ્વીકાયમય છે તા પણ તે ચર્મ સમાન હોવાયી અમે શબ્દથી વ્યપદેશ માત્ર કરાય છે, નહીંતર તેના એક દિયપણા માટે વિરાધ આવે એ પ્રમાણે દંડ રત્નના પશુ પાર્થિવગ્યપદેશ સમજવા. એ પ્રમાણે સાતે રત્ન યથાયાગ્ય પાર્થિવપણે વિચારવા.

અને ઉત્સત છ ખૂશાવાળું શામિતું હાય છે, આના ઉપયોગ અર્ધ રતા અને છત્રરત્નના સૈન્યરક્ષણાર્થ સંપૃડ અને ત્યારે સંપૃડમાં છત્રરત્ન સાથે ભાંકું શકું ઉદ્યોત કરવા માટે, અથવા તમિસાગુફામાં પ્રવેશકરતા હસ્તિ ઉપર એકેલા અફી હસ્તીના દક્ષિણ કુમ્સસ્થલે દેવ દુર્લં એવા મણિસ્તનને રાખીને પ્રકાશને ૧૨ યેા૦ યાવત્ પાથરતો પાતાના આગળની અને છે બાલ્લુની હ્વાને પ્રકાશયમ અનાવતો જય કરવામાં સમર્થ અને છે.

વળી તે રતન મસ્તકે તથા હાથે આંધ્યું થકું સર્વાપદ્રવ હરી સુખ-સંપત્તિને अભાષનારૂં અને સુરાસુર-મનુષ્ય તિર્યાચાદિકના સર્વ શત્રુ ઉપદ્રવને હરનારૂં, અથવા મસ્તકાદિ અંગે આંધીને સંગ્રામમાં પ્રવેશ કરતો પુરૃષ શત્રુના શસ્ત્રથી અવધ્ય અને ભયસુક્ત અને છે, અન્યમતે-હાથે આંધતાં તરૂણ અવસ્થા રાખે અને તેના નખ-કેશની વૃદ્ધિને કરાવતું પણ નથી. इति एकेम्ब्रियरत्नानि ॥

એ પ્રમાણે સાત એકે દ્રિય રત્નાની વ્યાખ્યા કરી. હવે સાત પંચેન્દ્રિય રત્નાને કહે છે.

- ८ पुरोहितरत्नः शान्ति अ-पाष्टिक कर्भ कृत, महा पवित्र, संपूर्व शुक्कापेत चै।हविद्यामां पारंगत, प्रवेश निर्भागनमां मंगलकार्थ करनार क्रवि-कुशण गार ते.
- ૧ गजरत्नः—સાત અંગ વડે પ્રતિષ્ઠિત, ઐરાવત જેવો, પવિત્ર સુલક્ષણ મહાપરાક્રમી અજેય કિલ્લાદિકને તોડી નાંખનાર હાય છે, ચક્કી આ હશ્તિના ઉપર બેસીને સદા વિજયને પામે છે.
- १० सम्बरत्न:—સ્વભાવે જ સુંદર આવર્તાદ લક્ષણવાળા સદા યાવનવાળા તેથી સ્તબ્ધકર્ણવાળા, લંખાઇમાં ૧૦૮ અ ગુલ લાંખા, અને ૮૦ અ ગુલ ઉચા કુચેષ્ટારહિત, અલ્પકોધી, શાસ્ત્રોક્ત લક્ષણયુક્ત, કાઇપણ જલ અગ્નિ ડુંગરને વિના પરિશ્રમે ઉદ્ધાં ધનારા—મહાવેગવાળા અજેય હાય છે.

૯-૧૦ આ ખન્ને તિર્થ ચરત્ના **વૈતાહ્ય પર્વ તના ભૂમિતલથી બેટણ**ામાં પ્રાપ્ત થાય છે.

११ सेनापतिरत्नः—હસ્ત્યાદિ સર્વસેનાના અત્રણી, અફ્રોના મંત્રી, યવ-નાદિક સર્વ ભાષા શાસ્ત્ર તથા લીપિ-શિક્ષા-નીતિ, યુદ્ધ-યુક્તિ, અફ્રુબ્યુહાદિ શાસ્ત્રના સમયજ્ઞ, જય કરવાના ક્ષેત્રના માર્ગના જ્ઞાતા, પરમસ્વામિલકત, તેજસ્વી, પ્રજાપિય, પવિત્રતાદિ ગુણાથી સુલક્ષણા હાય છે અને દિગ્વિજયમાં અફ્રી સાથે હાય છે, અને ચક્રીની આજ્ઞા થતાં અર્પરત્વહે ગંમા-સિંધુના અપર કાંઠે

હલ ત્રણ દિશામાં એટલા માટે કે પાછળ આવતા સૈન્યને માટે તા મેં કલાકાશ સહાય છે.

જર્સને મહાળ**લિઇ *લે**≈છરાજાઓ સાથે **લીપણ-ખૂનખાર યુદ્ધ** કરી સર્વત્ર જય્ ચેળવીને ચફોની, ઠેરકેર આણા પ્રવર્તાયે છે.

ર જુદ [गाधा] पतिरानः—અનાદિકના કોકાગારંના અધિપતિ તથા વક્કીગૃહના તથા સૈન્યના ભાજન વસ જલાદિકની ચિંતા કરનારા—પૂરી પાઠ- નારા, સુલક્ષણ, રૂપવંત દાનશર સ્વામિશકત પિત્રતાદિ ગુજાવાળા હાય છે. વળી દિગ્વિજ્યાદિ પ્રસંચે જરૂર પહે અનેકપ્રકારના ધાન્ય તથા શાકને ચર્મસ્તન્ ઉપર સવારે વાવીને સાંજે ઉગાડનાર હાય છે, [ચર્મરત્ન એ ધાન્યોત્પત્તિ યાચ્ય ક્ષેત્રવત્ કામ આપનાર અને ગૃહપતિ પ્રયોજક્વત્ સમજવો] જેથી સૈન્યના સુખપૂર્વક નિર્વાહ થાય છે.

રફ बार्बकीरत्मः—તે સમગ્ર સુથારમાં શ્રેષ્ઠ, ચક્રીના ગૃહ-નિવેશા તથા સૈન્યને માટે નવા સોલ પ્રકારના છાવણી, ગામ નગરા પાષધશાળાને એક જ મુહૂર્તમાં થથાયાગ્ય વાસ્તુશાસ્ત્રના નિયમ સુજળ, યથાર્થ રીતે વ્યવસ્થિત ખનાવનારા, વળી જ્યારે ચક્કી તમિસા—ખંડપ્રપાતગુકામાં જાય ત્યારે સમગ્ર સૈન્યને સુખે ઉતરવા સારૂ ઉન્મગ્ના તથા નિમગ્ના નામની મહા નિદ ઉપર લ્લેક્શમય મહાન્ પુલને ળાંધનાર.

१४ स्मीरत्मः— મહાન विद्याधिरा तथा अन्य नृपतिकोता ઉત્તમ शृहे हित्यन थाय છે, तेनामां छ ખંડनी नारीना क्षेत्रित तेलपुं क केटलुं तेल, हिल्य-३पाइंड हेाय छे. सामुद्धित संपूर्ण की लक्ष्णापित, मानानमान प्रमाण मुद्धित महाहेही प्यमान सर्वांग सुंहर तथा सहा अवस्थित यावनवाणुं रामनण न वधे तेवुं, लेशिताना जलनी वृद्धि करनाइं, हेवांगना केवुं स्पर्श करतां सर्वरागने स्थानाइं महा अवस्थित कामसुणना निधान३प होय छे. आ स्मीरत्नने यहा क मूल३पे लेशियवे ते। पण्च कहापि गलीत्पत्ति थती नथी, स्मेटली तेना गलीश्यमां अत्यन्त गरमी छे, स्था क कु३मतीनामा स्थीरत्नने स्पर्श थतां लेशियुत्रणुं पण्ड द्रवीसृत थर्छ गयुं हतुं. इति पंचिन्द्रियरत्नानि ।।

ઉક્રત ૮-૧૧-૧૨-૧૩-૧૪ ની સંખ્યાવાળાં સેનાપતિ, આદિ પાંચ મનુષ્ય રૂપ પ્રચિન્દ્રિયરતના પાતપાતાનાનગરને વિષે તત્કાલીન ચથાયાગ્ય પ્રમાણવાળા ઉત્પન્ન થાય છે.

આ પ્રમાણે આ સજીવ ગ્રાહરત્ના સદાશાધતા, દરેકચક્રીને પ્રાપ્ત થનારા, પ્રત્યેક એક એક હતાર યહ્નાથી અધિષ્ઠિત હાય છે, અને યક્ષ-દેવાધિષ્ઠિત હાવાથી

[ા] છે. માના કેકાએ મા કાર્ય મુદ્દપતિ માટે કહેલ છે.

જ ઉક્ષ્યાં તે તે રતન જય દાયક અને સુખકારક થઇ શકે છે, પરંતુ કદાય તે દ્રર ખસી જાય તે દેવપ્રભાવરહિત એવાં તે રતના [સ્ભૂમનાં જેમ દેવ પક્ષકેલું મુર્ખ રતને છેડી દેવાથી નાશ થયો તેમ] હાનિકારક પણ અને છે. અફવર્તી આ સત્નાને અહુમાનપૂર્વક રશે છે સેવે છે અને કારણ પહે થયેષ્ટ ઉપયોગમાં હૈ છે અને તે દ્રારા અનેક સ્થાનકા અનાવે છે અને સર્વ સ્વસ્વજાતિના હશાણોપેત હાય છે. [વધુ વર્ષન. જં પ્રવ—લાકપ્રકાશાદિથી જોવું.] [૨૬૭]

॥ चक्रिणः चतुर्दश्चरत्नानां दीर्घता-उत्पत्तिस्थानोपयोगविषयकं यन्त्रम् ॥ 👈

	रत्ननाम	द्मिता	उद्भव	उपयोग	₹	लनाम	क्रीयंता	उद्भव	डपयोग
1	ચ્કેરત્ન	વામ પ્રમાણ	ચક્રીની આયુધ- શાલે	આકાશમાં ચાલતું શત્રુ વિજયકારી	٤	અશ્વરતન	૧ • ૮ અં ૦	વૈતાઢચ- ના તલે	યુ દ માં શતુ- વિજયદાતા
ર	७ त्र२त्न	**	>2	વૃષ્ટિ-વાયુથીરક્ષક	F	ગજરતન	તત્કાલ યાગ્ય		મહાપરાક્રમી યુદ્ધ માંશત્રુવિજયદાત
3	ક ંડેરત્ન	,,	**	બ્રિમસમકારક	૧ે૦	પુરાહિ ત	,,	स्वस्व	
8	ખડ્ગરત્ન	૩ ૨અ(૦	17	સંગ્રામાપયાગી	1				शान्ति अर्भश्रत
પ	ચર્મ રત્ન	ર હાથ	લક્ષ્મી	तुरत वावेस	89	સેનાપતિ	3,	55	निष्टूट स्तना
				धान्याहि अत्पाहक	રેર	ગૃહ પતિ	"	**	ગહોચિત કાર્ય કૃત
ŧ	કાકિથી	૪ અં ૦	,,	મંગલાદ્યુપયાગી	ા૩	વાર્ષકી	,,	99	પુલ-ગૃહાદિકકૃત્
.0	મણિરત્ન	ર અં૦	,,	દિવ્ય પ્રકાશકૃત્	18	ઓરત્ન	,	રાજગૃહે	કામસુખનિધાન

अवतरण;— ६वे चडीना नवनिधिनी वक्ष्तव्यताने डेडे छे.

णेसेप्पे पंडुंप पिंगैलप्, सबर्यणमहापंडमे । काले अ महाकाले, माणवंगे तह महासंसे ॥ २६८॥

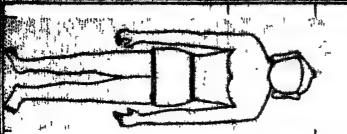
સંસ્કૃત અનુવાદઃ---

नैसर्पः पण्डकः पिङ्गलकः सर्वरस्तमहापद्ये । कालम महाकालो माणवकस्तवा महासङ्खः ॥ २६८॥

प्रयमगं अ पक्षित्र व कक्षिणं छे. ॥ बक्षधातिनां अने वास्त्रदेवनां रत्नों छे ॥ बाहुदेवनां केह ------भी बत्तराकारे चन्हीरहम 10000 राष्ट्रीरस्म माकू यक वरि **८ मणीरत्न ४** तथा क्सिट्बरन ह काकिणी स्टन-एर्णाक्सर E नक्रार्टन

महीं दरेक रत्यो शाकोक वर्णन शुक्क को [गोका २६५-६६, ग्रुष्ठ ५१२ को ५१८]

मानंद प्रेस-कावनंगर.

મરણાન્ત સમયે અન્દેદ્રમમાણ જાદો દંદાકાર સંભ્ય-માંભ્ય પોજા લંબાને

॥ सम्बद्धात तथा नवनिधाननी पेटीनो सामान्य देखाव ॥ [भाषा २६८, पृष्ठ ५१८]

शण्डाथीय-

वेक्क्क्किनेस ५° वं**क्र्**क्ष्म ५' ५५ विग्रह्म ५ ५५

सम्बर्गण=सर्व रत्न महाक्डमें=संक्षा पद्म माज्यने=साध्यक

गाषार्थ:--विशेषार्थवत्. ॥ २६८ ॥

विशेषार्थ;—ચક્રવર્ત્તીને ચાદ રતના જેમ દાય છે તેમ નવનિયાન પણ દાય જે. જે અવસરે ચક્રવર્ત્તી ભરતના વિજય કરતાં કરતાં ગંગાનદીના મુખ પાસ એટલે સમુદ્રમાં જ્યાં ગંગાના સમાગમ થાય છે તે સ્થાને આવે છે તે અવસરે ચક્રરતની ઉત્પત્તિ કાળમાં ચક્રવર્ત્તીના પ્રખલ પુષ્યથી ખેંચાયેલા નવે નિધાના પાતાલ માર્ગે ચક્રવર્ત્તીની રાજધાનીમાં આવે છે. જે માટે ત્રિષષ્ટિ શલાકા ચરિત્રમાં પણ કહ્યું છે કે:—

इत्यूचुस्ते वयं गङ्गामुखमागवनासिनः । आगतास्त्वां महामाग ! त्ववृभाग्येन वशीकृताः ॥ १ ॥

આ નવે નિધાના માટી મંજાવા (પેટી)ના આકારવાળા હાય છે. તે દરેક મંજાવા આઠ યાજન ઉચી, નવ યાજન પહાળી અને બાર યાજને લાંબી દ્ધાય છે. પ્રત્યેક મંજાવાની નીચે રથના પૈઠાની પેઠે આઠ આઠ ચક્ર (પૈકા) દ્ધાય છે.

ચક્રવર્તી જ્યારે է ખંડ સાધતાં ગંગા પાસે જય કરી આવે છે ત્યારે ગંગા પાસે રહેલા આ નિધાનાને અઠ્ઠમ તપ કરી આરાધે છે. તે નિધિના દેવા તાળે થયા બાદ ચક્રીની સેવામાં હાજર રહેવાના વચના ભાલે છે, પછી ચક્રી જ્યારે તેઓના સત્કાર કરી રાજધાની તરફ વળે છે ત્યારે તે નિધિઓ પાતાલમાં જે શઇ પરંતુ ચક્રીની પાછળ પાછળ આવે છે, અને રાજધાની સમીપે આવ્યા બાદ તે નિધિઓ નગરી પહારજ રહે છે કારણ કે પ્રત્યેકનિધિ ચક્રીની નગરી જેવડા માનવાળા હોવાથી નુગરમાં કયાંથી સમાઇ શકે ? એ પ્રમાણે ચક્રીની ગજ—અધ્ય રથ પદાતિ વિગેરસેના પણ નગર બહાર જ રહે છે.

નવનિષાનના જે જે નૈસર્પાદિ નામા છે તે તે નામવાળા મુખ્ય દેવા તે તે નિધાનના અધિષ્ઠાયક છે.

અહીં < કાઇ શાસકારાનું એવું કથન છે કે એ નિધાનામાં તે તે વસ્તુની પાપ્તિને જણાવનારા શાધતા-દિવ્ય 'કલ્પત્રન્થા ' છે. તેમાં તે અખિલ વિધના

८० वधु भारे क'महीप प्रमृति-स्थानांग-प्रवयनसाराहाराहि अन्में। कोवा.

સર્વ વિધિ ખતાવવામાં આવેલા હાય છે. ત્રમારે કાઇ શાસાકારાનું એવું કથન છે કે એ કલ્પગ્રન્થમાં જણાવેલા સર્વ પદથી જ દિવ્ય પ્રભાવથી એ પ્રત્યેક નિધાનામાંથી [અથવા નિધિ નાયકદ્વારા] સાક્ષાત પ્રાપ્ત થાય છે. આ નવનિધાના પેડી કયા નિધાનમાં કઇ વસ્તુઓ (અથવા જે વિધિઓ જણાવેલ) હાય છે. તે સંદેષમાં નામ સાથે કહેવાય છે.

૧ નેસર્પ નિધિ;—ખાધુ-ગ્રામ-નગર-પત્તન, નિવેશન-મહેવક, દ્રોલુ-મુખ, છાવણી હાટ-ગૃહાદિ સ્થાપનના સમગ્ર વિધિવિષય જે અત્યારે વર્ષ માનન્ વસ્તુશાસમાં પણ દેખાય છે તે સંખંધી વિષય [પુસ્તક વા સાક્ષાત્ વસ્તુ] આ પ્રથમ નિધિથી પ્રાપ્ત થાય છે.

ર પાષ્ડુક નિધિ;—સાનૈયા વિગેરની ગણતરી-ધન ધાન્ય વિગેરનું પ્રમાણ તે ઉત્પન્ન કરવાની પહિત રૂ, ગાળ, ખાંડ વિગેરે સર્વ નું માન-ઉન્માન કરવામાં આ બીજો નિધિ ઉપયોગમાં આવે છે.

3 પિંગલ નિધિ;—પુરૂષા અને અભિના સવ^ર આમૂવણા હાથી ઘાડા વિગેરેના દાગીનાએ ઇત્યાદિ આભરણ સંબંધી સર્વ વ્યવસ્થા આ તૃતીય નિધાનને આધીન છે.

૪ સર્વ રતન નિધિ;—ચક્રવર્ત્તીના સાત એકેન્દ્રિય રતના તેમજ સાત પંચેન્દ્રિય રતના એ સર્વ આ નિધિને અંગે ઉત્પન્ન થાય છે, કેટલાક આ નિધાનના પ્રભાવથી ચાદ રતના ઘણા કાન્તિમય થાય છે એમ કહે છે.

પ મહાપદ્મ નિધિ;—સર્વપ્રકારના વસ્ત્રો વિગેરેની ^લઉત્પત્તિ–રંગવા ધાવાની વ્યવસ્થા આ નિધિ દ્વારા થાય છે.

દ કાલ નિધિ;—અતીત, અનાગત અને વર્ત્ત માન વિષયક સંકલ જયાતિષ શાસ્ત્ર અંધી કાળ જ્ઞાન, કૃષિવાણી જયાદિ કર્મ તેમજ કું લકાર શુક્રાર ચિત્રકાર વધ્યુકર નાપિત ઇત્યાદિ મૂલ ૨૦ ઉત્તર ભેદવાળા સા પ્રકારના શિક્ષો, વળી જગતના તીર્થ કર-ચક્કી-અલદેવ વાસુદેવના વંશાનું શુભાશુભપસ્થ આ કાલ સંજ્ઞક નિધિમાં થાય છે.

૭ મહાકાલ નિધિ;—લાહ તેમજ સાનું રૂપું વિગેર ધાતુઓ અને તેની ખાણો, વળી મણી-માતી-પ્રવાલ-હીરા-માણેક ચન્દ્રકાન્તમણ વિગેર રતના એ સર્વ વસ્તુઓ આ નિધિવંડ પ્રાપ્ત થાય છે, અથવા તેની ઉત્પત્તિ આ નિધિમાં કહેલી છે.

૮ માણવક નિશ્વિ;—લડવૈયાએ, તેઓને પહેરવાના ભખ્તરા હાથમાં ધારશ્રુ કરવાના શસ્ત્રો, યુદ્ધની કળા, વ્યૂહરચના, સાત પ્રકારની દંડનીતિ વિગેર સર્વવિધિ આ નિધાન દ્વારા જાણી શકાય છે.

હ મહાશ'અ નિધિ;—નાટક, વિવિધ કાવ્યા, છંદા, ગદ્ય-પદ્યાત્મક ચંપૂ, સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપબ્રાંશ વિએરેલાયાઓ આ નવમા નિધિવડે જણાય છે. [२६८]

।। नवनिषीनां नामानि च तद्विषयप्रदर्शकं यन्त्रम् ।।

निधिनामो	निधिगत ग्रुं ग्रुं हे ? ते	निधिनामो	निधिगत शुं छे ? ते
૧ નૈસર્પનિધિ	ગામ−નગર–ગૃહાદિ સ્થાપત વિધિ	દ કાલનિધિ	૬૩ શલાકા ચરિત્રાેન્જમાેેેે તિષ-શિલ્પાદિ શાસ્ત્રનાે વિધિ
ર પાંડુકનિધિ	ધન–ધાન્ય–માનનાે તથા ઉત્પાત્તનાે વાિધ	૭ મહાકાલનિ૦	મણ્યિ–રત્ત–પ્રવાલાદિક ધા તુ ખાણોના વિધિ
૩ પિંગળનિધિ	સ્ત્રી–પુરૂષ ગજાશ્વાદિ આભ- રણ વિધિ	૮ માણુવકનિ૦	સર્વ'શસ્ત્રોત્પત્તિ–અખ્તર– નીતિના વિધિ
४ सर्व रत्ननि०	ચક્રાદિ ચૌદ રત્નાત્પત્તિના વિધિ	૯ શં ખનિધિ	ગાયન–નાટ્ય કાવ્ય વાજિ'- ત્રાાદકનાે સર્વ વિધિ
પ મહાપદ્મનિ૦	વસ્ત્રોત્પત્તિ–રંગવાના વિધિ બતાવવામાં આબ્યાે છે	સમજવી પ્રત્યેક	ર્વ વસ્તુજ સાક્ષાત્ નિધિગત નિધિમાન–૧૨ યેા૦ દીર્ઘ ૨ ૮ યેા૦ ઉચાઇનું જાણુવું.

अवतरण;—હવે એક દર જંબૂદીપમાં સમકાળે ઉત્કૃષ્ટ તથા જઘન્યથી કેટલી રત્નસંખ્યા હોય ૈ તે કહે છે.

जंबूदीवे चउरो, सयाइ वीसुत्तराइं उक्कोसं । रयणाइ जहण्णं पुण, द्वंति विदेहंमि छप्पन्ना ॥ २६९ ॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

अम्बूद्वीपे चन्तारि श्रतानि विश्वत्युत्तराणि उत्कृष्टम् । रन्तानि अवन्येन पुनर्विदेहे षद्पञ्चाश्चत् ॥ २६९ ॥ श्रेप्तानि अवन्येन पुनर्विदेहे पद्पञ्चाश्चत् ॥ २६९ ॥ श्रेप्तानि अवन्येन पुनर्विदेहे पद्पञ्चाश्चत् ॥ २६९ ॥

गायार्थः—જં બુદ્ધી પમાં ઉત્કૃષ્ટથી ૪૨૦ અને જયન્યથી ૫६ रत्ने। विदेखने विचे डांच છે. ॥ २६६ ॥

વિશેષાર્થ:—ઉત્કૃષ્ટપદે જંબુદ્ધીપમાં એકંદર ૩૦ ચક્કવર્તી એ એકી સાથે હોઇ શકે છે, એટલે મહાવિદેહની બત્રીશ વિજયા પૈકી ૨૮ વિજયામાં અફાવીસ અને એક ભરતક્ષેત્રમાં, એક એરવતક્ષેત્રમાં એમ કુલ ૩૦ થયા. એક એક ચક્કવર્તીને ૧૪ રત્ના હાવાથી ૩૦×૧૪=૪૨૦ કુલ રત્ના હાય છે. જ્યારે ભરત—એરવતમાં અને વિદેહની અન્ય અઠ્ઠાવીસ વિજયામાં ચક્કવર્તી હાતા નથી ત્યારે છેવટે માત્ર પુષ્કલાવતી, વત્સ, નલિનાવતી, વપ્ર એ ચાર વિજયાની નગરીમાં ચાર ચક્ક-વર્તીઓ જલન્યથી હાય છે (ચારથી ન્યૂન ચક્કવર્તી જંબદીપમાં હાતા નથી) ત્યારે કુલ (૪×૧૪=) પદ રત્ના જલન્યથી જંબદીપના મહાવિદેહને વિષે હાય છે; એમ જંબ્પાસમિમાં પણ કહેલ છે. [૨૬૯]

अवतरण;— ६वे 'युद्धशूरा' वासुद्देवीने डेटलां रतना होय ते इहे छे.

चैकं धणुँहं खगैंगो, मेंगी गर्या तह य होइ वणमौला। संखो सत्त इमाइं, रयणाइं वासुदेवस्स ॥ २७०॥

સંસ્કૃત છાયા:—

चक्रं-धनु:-खङ्गो-मणि-र्गदा तथा च भवति वनमाला। शङ्कः सप्त इमानि रक्तानि वासुदेवस्य ॥ २७०॥ शण्हार्थः—आधार्थः विशेषार्थवत् सुअभ छै.

विशेषार्थः—१ સુદર્શ નચક્ક, નંદક નામનુ **ખડ્ગ તથા મછી એ ત્રણે** રત્નાનું વર્જુ ન યથાસંભવ પૂર્વે ૨૬૭ ગાથામાં કહેવાયું તે મુજબ વિચારનું.

ધणુદં—ધનુષ્ય તે શાર્જુ ધનુષ્ય સમજવું, જે ધનુષ્ય બીજા કાઇથી ચડાવી ન શકાય એવું મહાભારે, અદ્દભૂત શક્તિવાળું, જેના ટંકારવ માત્રથી શત્રુ સૈન્ય ત્રાસીને પલાયન કરી જાય એવું હાય છે.

गया—ગદા, આ ગદા ચક્રોના દંડ રતન જેવી મહાપ્રભાવવાળી, બીજા કાઇથી ઉપાડી ન શકાય એવી અને દર્પધારી વૈરીઓના **ભુજાના મદને** ખાંડી નાંખનારી બલીષ્ઠ હોય છે.

वणमाला—એ નામની માળા વાસુદેવના હૃદયવર્તી નિરંતર હાય છે, તે કદી કરમાલી નથી, અને સર્વ ઋતુના પુષ્પાયી અત્યંત સુત્રધિત હાય છે. રાં અ—તે યાંચજન્ય, આ શંખને વાર્યુદ્દેવ સિવાય [તીર્થ કર વર્જ] બીજો કાઇ વગાહી શકે નહિ અને તેના અવાજ થતાં શત્રુસૈન્ય ભાગી જાય છે. અવાજ ૧૨ યાં યાવત્ સંભળાય છે, આ પ્રમાણે સદાએ દેવાધિષ્ઠિત સાત રતના વાસુદેવને હાય છે અને અલદેવને ^{દર}ત્રણ હાય છે જેની હઠીકત આગળ લાલી અપાશે ત્યાંથી એઇ લેવી. [૨૭૦]

भ ॥ मनुष्याधिकारे अष्टममागतिद्वारम् ॥ भ

अवतरण;--सातमा अतिद्वारने पूर्व हरीने ढवे आहमुं आशितद्वार हि छे.

संखनरा चउसु गइसु, जंति पंचसु वि पढमसंघयणे। इग दुति जा अठसयं, इग समए जंति ते सिर्द्धि ॥२७१॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

संख्यनराश्रतस्तु गतिषु यान्ति पश्चसु अपि प्रथमसंहननाः । एको दौ त्रयो यावत् अष्टञ्जतमेकसमये यान्ति ते सिद्धिम् ॥ २७१॥

શબ્દાર્થઃ--

संसनरा=सं ७थवर्षाशुषी नरे। चउदु गद्दसु=थारे शतिभां पंचसु-वि=पांचभां पशु पढमसंवयणे=प्रथम संधयध्यमां अट्टसयं=आह ઉत्तर से। (१०८) सिद्धं=सिद्धिने

गायार्थ:—સંખ્યાતાવર્ષ નાઆયુષ્યવાળા મનુષ્યા મરીને ચારે ગતિમાં જાય છે, પરંતુ એમાં જે પ્રથમસંઘયણવાળા છે તે પાંચે ગતિમાં જાય છે.

તેઓ એક એ ત્રણ યાવત્ એક્સો આઠ સુધીના એક સમયમાં જ સિદ્ધિ-પદને પામે છે. 11 ૨૭૧ 11

विशेषार्थ:—સંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્યો દેવ-નરક-તિર્થ ચ-(પુન:) મનુષ્ય એ ચારે ગતિમાં સ્વસ્વકર્માનુસાર મરીને ઉત્પન્ન થર્ધ શકે છે, [અસંખ્ય વર્ષાયુષ્યવાળા યુગલિકના નિષેધ કર્યો] એ સંખ્યવર્ષાયુષીમાં જેઓ પ્રથમ

⁽૧ અહીંઆ તીર્થ કર-ચકી-વાસુદેવ-પ્રતિવાસુદેવ-બળદેવ [નારદ-રૃદ્ધ] વિગેરે ઉત્તમ પુરૃષાનું કુંકુ સ્વરૂપ તથા તેમનાં જીવનની ડુંકી નોંધ આપવી મન્યવિસ્તારને કારણે મુલતવી સખી છે.

વજ ઋષભનારાચસં ઘયણવાળા છે (ખીજા સં થયણવાળા નહિ) તેઓ તફલવે શુભ અધ્યવસાય પ્રાપ્ત થતાં પાંચમી ગતિમાં કહેતાં [ઉક્ત ચાર અને] માંચમી માક્ષ ગતિમાં પણ ચાલ્યા જાય છે.

એટલે જ્યારે જીવ સંકિલ્લ અધ્યવસાયાવાળા હિંસામાં અસકત, મહારં**લી,** મહાપરિગ્રહી, રાૈદ્રપરિણામી આદિ પાપાચરણવાળા થાય ત્યારે નરકા**યુષ્ય યાગ્ય** કમીપાજ ન કરી નરકમાં **જાય** છે.

જ્યારે જીવ માયા કપટ છળમાં **વધુ** તત્પર **હોય, નાના માટા વ્યસનામાં** રક્ત રહેતા હોય; અહુ ખા ખા કરનારા હાય તે માટે ભાગે તિર્ધ ચગતિ **ચાે**ગ્ય ખનીને ત્યાં જાય છે.

વળી માર્દ વ–આર્જવાદિ સરલગુણા યુક્ત **હાય, શલ્યવાળા હાય તે** મનુષ્યગતિ આંધે છે.

તેમજ ગુણ્યાહી-ખાળતપાદિક કરનારા દાનરૂચિ, અલ્પકષાયી, આજવાદિ ગુણાવાળા જીવા દેવગતિમાં ભાય છે.

અને જ્યારે જીવને પ્રશામ, સંવેગ, નિવે દ, અનુકમ્પા, આસ્તિકયની અભિવ્યક્તિરૂપ સમ્યક્ત્વના-સમ્યક્સાનના પરિણામ તથા પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ
અદત્તાદાન, મૈશુન, પરિગ્રહની નિવૃત્તિરૂપ ચારિત્રપરિણામ વર્તતા હોય ત્યારે
અનંતભવાપાર્જિત આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિને દ્વર કરી ચારઘાતીકર્મના ક્ષય કરી
અખિલ લાકાલાકને અતલાવનારૂં કેવળ-જ્ઞાન પામી જઘન્યથી અંતર્મું હૂર્ત,
ઉત્કૃષ્ટથી દેશાનપૂર્વ કાંડી વર્ષ પર્ય ત રહી શેષ ચાર કર્મ તે કાળમાં ખપાવીને સર્વ કર્મકલંકથી દ્વર થઇને નિરતિશય સુખના ભાજન થયા છતાં
ઋજીગતિથી એકજ સમયમાં તે મનુષ્ય જીવા જઘન્યથી એક બે ત્રણ અને
ઉત્કૃષ્ટથી યાવત એકી સાથે ૧૦૮ (ઋષભદેવ ભગવાનવત્) ઉત્તમાત્તમ
અવ્યાખાધ સાદિ અનંત સ્થિતિ જયાં રહી છે જયાં ગયા પછી પુન: દુ:ખદાયક
જન્મ જ લેવો પડતા નથી એવા સિહિ (માક્ષ) સ્થાનને વિષે સિહપણે
ઉત્પન્ન થાય છે.

॥ मनुष्यगत्यधिकारस्याष्टद्वारविषयकं यन्त्रकम् ॥

आठे झारमां मामो	ग० उत्कृष्टमान	ग० जबन्यमान	स॰ उत्कृष्टमान	स॰ जघन्यमान
૧ સ્થિતિમાન	૭ પલ્યાપમ	અ'તર્મું દૂર્તનું	અ ંતર્મું દૂર્ત નું	અંતર્સું ફૂર્ત નું
ર દેહમાન	૩ ગાઉનું	અંગુ લ અસંખ્ય ભાગ	અંગુલ અસંખ્ય ભાગ	અંગુલ અસંખ્ય ભા ગ
अ [*] डिपपातविरद	૧૨ મુદ્ભ	૧ સમય	૨૪ મુદ્દત	૧ સમય
૪ ^૨ યવનવિરહ	99	"	2,	39
૫ ઉપપાતસંખ્યા	યાવત્ અસ ંખ્યા	એક-બે-ત્રણ	यावत् असंभ्य	એક-બે-ત્રશુ
^{ર ચ} યવનસંખ્યા	,,	"	,,,	,,
७ गतिद्वारे	મતુષ્યગતિમાં એકજ દંડકમાં ^દ	ઉપજે છે, પરં તુ 11 સાતમી નારકી વ	) કુશીને શૈય રર દંડક એટલું વિશેષ કે બાદ કરવી અને તે યસંખ્યવર્ષાં યુપારિ	સાત નારકીના પ્રમાણે પંચેન્દ્રિય
૮ આગતિદ્વારે	બાદ કરવા. હિં મનુષ્યુ રત્ના દેવ ત્રણે ગતિમાંથી, સંખ્યવર્ષાયુષીમ વજ્રઋષભનારા	રે, અહેં ન્–ચક્રી–બ ય નરકથી જ આવેલ અતે સાત એકેન્દ્રિ –––– નુષ્યા ચારે ગતિમાં યસ'લયણે યુક્ત હેા	ાલદેવ–વાસુદેવ અને તાં હેાય છે. હસ્તિ– ય રત્ના ભુવ∘ વૈમાન જઇ શકે છે, ચ ય છે તે તા માા ઉત્કૃષ્ટથી એક સમ	તે ચંક્રીના પાંચ અશ્વ તિર્ય ચવર્જ અથી આવેલા હાય. ————————————————————————————————————

अबतरण;— हवे आ गतिहारे भनुष्यानी वेह सिंगाश्रयी गतिने इहे छे.

वीसत्थी दस नपुंसग, पुरिसट्टसयं तु एगसमएणं। सिज्झइ गिहि अस सर्लिंग, चउदस अट्टाहिअसयं च॥२७२॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

विञ्चतिः सीषां दञ्ज नपुंसकाः पुरुषाणामष्टञ्जतं तु एकसमये । सिच्यन्ति गृहि-अन्य-स्वलिङ्गाश्चतुर्दञ्जाष्टाधिकञ्चतत्रः ॥ २७२ ॥

શાબ્દાર્થ:---

नीसत्यी≔बीस स्त्री नपुंसग≕नपुंसक पुरिद्वससयं=पु३षवेढे १०८ सिज्झइ=सिद्ध थाथ छे गिहि=ગૃહિલિંગમાં अज=અન્યલિંગમાં अद्वाहिश=અધાધિક મર્ય=મે।

गायार्थ:—સીવેદે ઉત્કૃષ્ટથી એકસમયમાં વીશ માેક્ષે જાય, નપુંસકવેદે ઉત્કૃષ્ટ દસ અને પુરૂષવેદે ઉત્કૃષ્ટથી એકજ સમયમાં એકસાને આઠ માેક્ષે જાય છે, લિંગમાં—^{૮૨}ગૃહસ્ય લિંગે એકજ સમયયાં ચાર, ^{૮૩}અન્યલિંગે (એટલે અન્ય ધર્મના તાપસાદિક લિગમાં) દસ અને સ્વલિંગે (સ્વ સાધુ લિંગે) ઉ૦ એક સમયમાં એકસાને આઠ માેક્ષે જાય છે. 11 ૨૭૨ 11

विशेषार्थ:--वेद એટલે શું? જેને લઇને પુરૂષને સ્ત્રીની (વિષય-ભાગરૂપ) ઇચ્છા થાય તે પુરૂષવેદ, જેને લઇને સ્ત્રીને પુરૂષસેવનની ઇચ્છા થાય તે સ્ત્રીવેદ અને જેને લઇને પુરૂષ અને સ્ત્રી અન્તે સેવવાની ઇચ્છા થાય તે નપુંસકવેદ.

પુરૂષવેદ તૃષ્ણના અગ્નિસમાન-ઝટ ઇંચ્છા છુઝાઇ જાય તેવા છે, સ્ત્રીવેદ છાણાના અગ્નિસમાન (અકરીની લીંડીના અગ્નિ જેવા) જેમ સેવે તેમ વધુ ને વધુ ઇંચ્છા ઉદ્ભવતી જાય અને નપુંસકવેદ તે નગરમાં લાગેલા દાહ-આગ સમાન, નગરની આગ જેમ છુઝાવવી અતિ મુશ્કેલ થાય છે તેમ. સ્ત્રી-પુરૂષ-નપુંસકાના લક્ષણા માટે પન્નાલા-દાશુંગજીની ટીકામાં કહ્યું છે કે:—

योनिर्मृदुत्वमस्थैयं मुग्धता क्षीवता स्तनौ । पुंस्कामितेति लिंगानि सप्त स्तीत्वे प्रचक्षते ॥ १ ॥

૮૨ અન્ય દર્શનના તાપસાદિવેષપણે મોક્ષે જઇ શકે છે કારણુંકે તેઓ સૄયુરના યાગે વા તથાવિધ અન્ય જિન ધર્મના અનુમાદનાદિક આલંખન મળતાં સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન–ચારિત્ર મેળવી–પ્રાપ્ત કરી ઉત્તરાત્તર શુભ ભાવનાના યાગે કેવળી થઇ મોક્ષે જાય છે, પરંતુ તાપસના ધર્મે કરીને તા નહીં જ, કારણું કે વેષ લિંગ ગમે તે હોય પરંતુ ધર્મ તા સમ્યગ્ દર્શનાદિ મોક્ષે જવા માટેના હોવો જ જોઇએ. વળી એજ પ્રમાણે ભલે વેષ ગૃહસ્થના હોય પરંતુ જન્માન્તરીય * સંસ્કારાથી સ્વાભાવિક વૈરાગ્યને પામી સમ્યક્ ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરી અન્તકૃત્ કેવલી થઇ મોક્ષે જાય છે.

(3 વધુમાં ઉક્ત ખન્ને લિંગમાં મેાક્ષ કહ્યો તે તેઓનું શેષ આયુષ્ય અન્તમુદ્ધ બાકા રહ્યું હોય અને કેવલગ્રાન થાય અને મેાક્ષે ચાલ્યા જાય તદાશ્રયા સમજવું, પરંતુ જો અન્ત-મુદ્ધ અધિકાયુષ્ય હોય તા અવશ્ય જૈનસાધુના યથાર્થ વેષ સ્વીકારવા પડે છે અને પછી તેવા માસે જનારા સ્વલિંગ સિંહ કહ્યાય છે, ગૃહસ્ય કેવલી કૂર્માપુત્રને માટે જ એક અપવાદ છે કે જેને કેવલગ્રાન થયા બાદ સકારણ દ માસ થયાં તથાપિ સાધુનેષ પ્રાપ્ત થયા નહિ, એથી એકજ એ આશ્રર્યક્રપ અપવાદ સમજવા.

मेहनं स्वरता दार्ट्य शैण्डीय समश्रु पृष्टता । स्रीकामितेति लिंगानि सप्त पुंस्त्वे प्रचक्षते ॥ २ ॥ स्तनादिश्मश्रुकेशादिभावामावसमन्वितम् । नपुंसकं बुधाः प्राहुमोहानलसुदीपितम् ॥ ३ ॥

અર્થ:—યોનિ, કાેમળતા, અસ્થિરતા, મુગ્ધતા, કાયરતા, સ્તન અને પુરૂષની ઇચ્છા એ સાત સ્તિત્વનાં લક્ષણો. પુરૂષચિન્હ, કઠાેરતા, હઢતા, પરાક્રમ, ધૃષ્ટતા, ક્રોઢી—મુછ અને સ્ત્રી સંભાગની ઇચ્છા એ પુરૂષત્વનાં સાત લક્ષણો, અને સ્તના દિકના સદ્ભાવ હાય અથવા ન હાેય તથા માહામિના પ્રદિમપણે સદ્ભાવ હાય તે નપુંસકત્વનું લક્ષણ છે.

આ ત્રણેવેદનું અસ્તિત્વ ચારે ગતિમાં ભિન્ન ભિન્ન રીતે હાય છે એટલે સાતે નારકીમાં નપુંસક વેદવાળા જીવા, દેવગતિમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ એ બે વેદ અને શેષ તિયે ચ–મનુષ્યગતિમાં ત્રણે વેદાે હાય છે. [૨૭૨]

अवतरणः—भिन्न भिन्न शरीर अवगार्द्धना तथा स्थानाश्रयी सिद्ध थती संभ्या જણાવે છે.

गुरुलहुमन्झिम दोचउ, अद्वसयं उ**ह**होतिरिअलोए। चउषावीसट्टसयं, दु समुद्दे तिन्नि सेसजले ॥ २७३॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

गुरुलघुमध्यमाः द्वि-चतुरष्टश्चतम् ध्विष्ठिर्वग्लोके । चतुर्द्वाविञ्चत्यष्टश्चतं द्वौ समुद्रे त्रयः शेष जले ॥ २७३॥

શાબ્દાથ[°]:---

गु**र=**9८**५५** ल**हू=६**६ म~~न्हिम=३४~~६४३ ત્તમુદ્દે=સમુદ્રમાં હ**દ્દ**ો≃ઉધ્દ` અધે। તેતજે≕શેષ **જલસ્થા**નકામાં

गायार्थ:--विशेषार्थवत् ॥ २७३ ॥

વિશેષાર્થ:—ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા તે—તે તે કાલે પાંચસા ધનુષ્યની ઉચી કાયાયાળા જીવા, એકસમયમાં યુગપત ખેજ સંખ્યાએ માસે જાય છે, પરંતુ એકજ સમયમાં તો વધુ જતા નથી, વળી જવન્યથી બે હાથની અવગાહના સુધીના છવા મુક્તિને યાગ્ય છે, બે હાયથી ન્યૂન દેહવાળા મુક્તિયામ્ય તદ્દલવે થતા નથી, એથી તે જવન્ય અવગાહનાવાળા છવા એક સમયમાં વધુમાં વધુ ચાર સંખ્યા સુધી સિદ્ધ થઇ શકે છે, જયારે જવન્ય બે હાથથી આગળ અને ૫૦૦ ધનુષ્યની અંદર (એટલે જવન્ય ઉત્કૃષ્ટ વચ્ચે) ની મધ્યમ અવગાહનાવાળા ઉત્કૃષ્ટથી એકજ સમયમાં ૧૦૮ સિદ્ધ થઇ શકે છે.

ભુષ્વ લાકેથી એક સમયમાં ઉત્કૃષ્ટા ચાર જ સિદ્ધ થાય છે. અહીં ભુષ્વ લાકથી દેવનિકાય ન સમજવી પરંતુ એક લાખ યાજન ઉચા એવા મેર્પર્વત ઉપર આવેલા નંદનવનથી ગએલા સમજવા, એટલે કાઇ લબ્ધિધારી વિદ્યાધાર્ધ ધરાદિમુનિ વૈક્રિયાદિ ગમનશક્તિ દ્વારા નંદનવને રહેલા શ્રી જિનચૈત્યાદિકને નમસ્કારાદિ કારણે ગએલા હાય અને એવામાં આયુષ્ય પૂર્ણ થવાના તેઓને પ્રસંગ સાંપડ્યો એટલે તે મહાત્માઓ અનશનાદિક શુભધ્યાનારાધના કરવા પૂર્વ કે કેવલજ્ઞાન પામી મુક્તિપ્રાયોગ્ય બન્યા થકા કાળધર્મ કરે ત્યારે ત્યાંથી સીધા માણે જાય છે તે અપેક્ષાએ વિચારનું. અહીં આ ભ્રધ્વ લોકે ભેદ પાડી વિચારીએ તેા પંડુકવનાશ્રયી ર માણે જાય છે.

એ પ્રમા**ણે અધાલાકે** એક સમયમાં ઉત્કૃષ્ટથી ^{૮૪}ળાવીસ માેક્ષે જાય છે અહીં પણ અધાલાક શબ્દથી નરક ન વિચારતાં અધાગ્રામ વિચારતું.

એટલે કે મેરૂપર્વતની પશ્ચિમદિશા તરફ સમભૂતલાથી કમશ: નીચે ઉતરતો ઉતરતો એક ભૂભાગ આવે છે. એ પૃથ્વી નીચી નીચી થતી ૪૨૦૦૦ હજાર યાં૦ જઇએ ત્યારે એકહજાર યાંજન ઊંડી થાય છે અને તે ભૂમિલાગ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં આવેલા છે જેને કુખડી વિજય કહેવાય છે, ત્યાં તીર્થ કરાદિકના સદ્ભાવ હાય છે અને તે વખતે તીર્થ કર વિગેરે આત્માઓ પણ માક્ષે જતા હાવાથી ઉક્ત વિચારવું.

અને તિર્ચ કુલાકમાંથી ઉત્કૃષ્ટા એકસમયે ૧૦૮ માઢે જાય છે.

૮૪ આ ળાળતમાં ત્રણ મત છે. એથી ઉત્તરાધ્યનયનમાં ૨૦ સંખ્યા કહી છે, દસ દારાના સંગ્રહવાળી પ્રાચીન સંગ્રહણીમાં ૨૨ અને સિદ્ધ પાબૃતમાં ૪૦ સંખ્યા કહી છે. તત્ત્વન્નાની જાણે, આ ૨૭૩ ગાથામાં આપેલા ' खडबावीसहसयम् 'એ પદમાં बावीस ને સ્થાને જો ' दोबीसं ' પદ રાખવામાં આવે તા [दोबीस એટલે ખે વાર વીશ – ૪૦] સિદ્ધપ્રાભૃત. ટીકાકારે કહેલું ' વિંરાતિપૃથક્ત્વ એટલે ૪૦ અધાલોક ' સંખ્યા, તે સાથે સંવાદ મળી રહેશે. આ પ્રમાણે શ્રી ચન્દ્રીયા ટીકાકાર તથા મલયગિર ટીકાકાર જહ્યાવે છે.

વળી તેઓએ પાતાનીજ ટીકામાં આધારરૂપે આપેલું સિંગ પ્રાન્ત ' विश्वतिपृथक्- त्वम् ' (४०) પદ વર્ત માનની સિલ્યાભૃતની ટીકામાં એ કે એવાતું નથી तेशी पूर्व अन्य हाई पशु टीકા હશે ખરી અને तहाधारे सभागेस હશે. तत्वज्ञानी अभ्यः

તિર્ધ મુસ્તિક સામાન્યત: ૧૦૮ એક સમયે માર્ક્ક લાય એમ કર્યું, પરંતુ કરેક સ્થાનેથી ૧૦૮ લાય એવું ક્રાંતું નથી. તિર્ધ ગ્લાકમાં પણ કર્મ ભૂમિથી આવેલા, પુર્શિંગ વૈમાનિક નિકાયથી આવેલા, મધ્યમ અવગાહનાવાળા, સાધુવેષ [જૈનમુનિવેષ-સ્વર્લિંગ] વાળા તે પણ પુરૂષાજ, કાળથી નિશ્ચે ઉત્સર્પિણી તા ત્રોને આરા અને અવસર્પિણી હાય તા ચાંચા આરા હાવા ને એ આટલા સંપૂર્ણ આઠ વિશેષણવાળાજ ક્ષપિતકર્મવાળા થયાં થકાં એકસમયે ૧૦૮ માર્કા લાય છે.

ત્યારે હવે લેદ પાડી તિર્થક્લોક વિગારીએ તો કાઇ દેવાદિકના સંહરલા-દિક્યો લવલાદિક સમુદ્રમાં કાઇ જીવને ફેંકે. અન્તરાલે તથાાવધપૂર્વક કર્મસંચય દ્વારા જલમાં ડ્યતાં અન્તકૃત્ કેવલી થઇ તુર્તજ માક્ષે જાય તેવા, અથવા કાઇ કેવળી જીવને ભરતાદિક ક્ષેત્રેથી ઉપાડી દુશ્મનદેવ સમુદ્રમાં ફેંકે અને એવામાં આયુષ્યના અન્ત આવ્યા હાય અને માક્ષે જાય એવા, એ બન્ને રીતે માક્ષે જનારા એકજ સમયમાં બેજ જાય.

હવે શેષજળ તે ગંગાદિ નદીઓમાં તથા દ્રહાદિક જળસ્થાનામાં સ્નાન વિગેરે અથે ગએલા છવા વ્હાણાદિકમાં એઠેલા હાય અને તે પ્રસંગ ગમે તે વિશુદ્ધ નિમિત્તથી કેવળજ્ઞાન પામી દેવમનુષ્યના ઉપદ્રવથી અથવા સંહરણાદિકથી ત્યાંથી એ માક્ષે જાય તો એકજ સમયમાં ત્રલ્ અને સિવ્યાવ અનુસારે ૪] સિદ્ધ થાય છે.

अवतरण;—પૂર્વીક્ત મનુષ્યા કર્ષ ગતિથી આવેલા એક સમયમાં કેટલા માેક્ષે જાય ? તે કહે છે અને વળી [વેદ–ગતિથી આવેલાના ભેદ વિના] પ્રથમ આઘરી-સામાન્યથી ચારે ગતિ આશ્રયી જણાવે છે ત્યારબાદ અઢી ગાયાપદથી વિશેષ સ્ફ્રાેટપાડી જણાવશે.

नरयतिरियागयादस, नरदेवगई उ वीस अद्वसयं ॥२७३६॥ संस्कृत अनुवाहः—

नरकतिर्यगागता दञ्च नरदेवगतेस्तु विश्वत्यष्टञ्चतम् ॥ २७३३ ॥ शण्हार्थः—

नरतिरिक्षागया=नरक तिर्थ व्यथी आवेता | नरदेवगईउ=नर हेवगतिथी आवेता गायार्थ:—विशेषार्थवत ॥ २७३३ ॥

विदेशार्य:—નરક અને તિર્થ સગતિથી નીકળીને મતુષ્યથએલા છવા જે માક્ષ જવાને યાત્ર્ય બની માફ્ષે જાય તો ઉત્કૃષ્ટા એકજ સમયમાં દસ જ જાય,

મનુષ્યમતિથી મરીને પુન: મનુષ્યગતિ પામેલા છેવા એક સમયે ^૧૧૦, દેવગતિથી મનુષ્ય થએલા એક સમયે ૧૦૮ માહે જાય. [૨૭૩૬]

अवतरण;—હવે કાઇપણ વેદના નામ ગ્રહણ વિનાજ પ્રત્યેક ગતિમાં વિશેષથી જે કંઇ વિપર્યાસ જે [ગતિથી આવવા દ્વારા] છે તેને કહે છે.

द्सरयणासकरवाल्लयाउ, चउ पंकभृद्गओ ॥ २७४॥ छच वणस्सइ दस तिरि, तिरित्थि दसमणुअवीसनारीओ। असुराइवंतरा दस, पण तद्देवीउं पत्तेअं ॥ २७५॥ जोइ दस देवी वीसं, विमाणि अट्टसय वीस देवीओ॥२७५॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

दश रन्ना-शर्करा-वालुकातः, चन्वारः पङ्क-भू-दकतः ॥ २७४ ॥
पद च वनस्पतेर्दशर्तियग्भ्यः तिर्यक्तियो दश्च मनुजानां विश्वतिर्नारीणाम्
असुरादि-व्यन्तरेभ्यो दश्च पश्च तद्देवीभ्यः प्रत्येकम् ॥ २७५ ॥
ज्योतिभ्यो दश्च देवीभ्यो विश्वतिः वैमानिकेभ्योऽष्टशतं विश्वतिर्देवीभ्यः २७६३

શખ્દાથ":---

भूदगओ=પૃથ્વી-પાણીથી छच्च=છ वणस्स**इ**=વનસ્પતિથી तिरिरिष=तिर्थं यनी स्त्रीधी तहेवीउं=तेनी हेवीधा विमाण=वैभानिक्षी

गायार्थः - विशेषार्थवत् ॥ २७५३ ॥

विशेषार्थः—હવે ગઇ ગાથામાં જેમ 'નરકગતિ ' એવા સામાન્ય શબ્દ વાપર્યો તેથી સાતે નરકનું અહણુ ન થઇ જાય માટે સર્વ ભ્રમને ટાળવા આ ગાથા જણાવે છે કે 'નરકશબ્દથી ' પ્રથમની ચાર જ હોવી. તેમાં રત્નપ્રભા, શકેરાપ્રભા અને વાલુકાપ્રભા એ ત્રણુ નરકથી આવેલા મનુષ્ય થઇને એક સમયે દસ સિદ્ધ થાય અને ચાથી પંકપ્રભાના ચાર, માશે જાય છે, પરંતુ ધૂમ-પ્રભાદિ છેલી ત્રણુ નરકથી આવેલાને અનન્તરભવે સર્વવિરતિના ઉદય થતા ન હોવાથી તેમના નિષેધ કર્યો છે.

હવે તિય[ે] ચગતિમાં પહ્યુ પૃથ્વીકાય અને અપકાયમાંથી નીકળીને આવેલા

૮૫ સિદ્ધપ્રાભૃતમાં તાે દેવગતિથી આવેલા વર્જીને શેષ ત્રણે ગતિથી આવેલા દસ-દસ માસે જાય એમ કહ્યું છે–તત્ત્વ કેવલી ગમ્મ.

એકસમયે ઉત્કુદથી ચાર, તેઉ વાઉ માટે તો અનન્તરભવે (૨૬૪ ગાયામાં) મનુષ્ય પ્રાપ્તિના નિષેધ હોવાથી તેઓ સિદ્ધ થતા નથી કારણકે સિદ્ધ ગમન મનુષ્ય સિવાય અન્યગતિમાં નથી, હવે વનસ્પતિકાયથી આવેલા ૬, અને (ત્રસકાયમાં) પંચેન્દ્રિય પુરૂષ તિર્થ ચમાંથી કે સ્ત્રી તિર્થ અમાંથી આવેલા મનુષ્ય થઇને ૧૦ નય છે, [અહીં વિકલેન્દ્રિયથી આવેલા માટે ભવસ્વભાવે સિદ્ધિ પ્રાપ્તિ યાગ્ય સામગ્રી મળતી નથી. જે આગળ કહેવાશે.]

ત્રીજી મનુષ્યગતિથી આવેલા પુન: મનુષ્ય થઇને ૨૦ જીવા એક સમયે ુમાણે જાય. મનુષ્યની સ્ત્રીએા પુન: મનુષ્યપર્શ્વ પામી હાય તા તે પણ ૨૦ સંખ્યાએ સિદ્ધ થાય આમાં કંઇ ખાસ લોદ નથી.

ચાથી દેવગતિમાં વિશેષપછે કહેતાં જણાવે છે કે અમુરકુમારાદિક ભુવન-પતિની દસે નિકાયથી અને વ્યન્તર નિકાયમાંથી નીકળીને આવેલા એક સમયે ૧૦ અને તેજ બન્ને નિકાયની દેવીઓ ચ્યવી મનુષ્ય થઇ સિદ્ધ થાય તો પ, જયાતિષી નિકાયથી આવેલાં ૧૦, અને તેની દેવીઓ આવેલી ૨૦, અને ચાથો વૈમાનિક નિગ્ધી આવેલા ઉત્કૃષ્ટા એક સમયે ૧૦૮, અને વૈમાનિક ની દેવીથી આવેલા માનવા થઇને એક જ સમયે, ૨૦ સિદ્ધ થાય છે. [૨૭૫નું]

।। नारकादिगतिम्य आगतानामेकस्मिन् समये सामान्यतो विशेषतश्र सिद्धि-प्रदर्शकयन्त्रम् ॥

गति विभागनामो	् समय- सिद्धि	निर ् समय	गति विभागनामो	१ समय- सिद्धि	मिर् समय
૧ નરકગતિથી આવેલાની ઓઘે	90	8	મતુષ્યથી મતુષ્ય ય એલા	90	٧
પ્ <mark>હેલી ત્રસ્યુ નરકથી આ</mark> વેલા	9.0	8	મનુષ્યણી–સ્ત્રી <mark>યી આ</mark> વેલા	२०	٧
ચાયા પંકપ્રભાથી આવેલા	8	ર	૪ દેવગતિથી આવેલા એાઘથી	201	۷.
શેષ ૫-૬-૭ એ ત્રસ્યુન ૦ આવેલા	માક્ષ નથી	×	૧ ભુવનપતિની પ્રત્યેક નિકાયથી	10	٧
ર તિર્ચેચગતિથી આવેલા એાધે	90	8	ભુવ ૦પ્રત્યેક નિ૦ની દેવીથી આ૦	90	¥
પં વિતર્ધ અથી નીકળી આવેલા	90	Y	२ व्यन्तरनी प्रत्येक्ष निव्धी व्याव	90	٧
પં નિત્ય માણા ઓથા આવેલા	90	8	વ્ય∘ પ્રત્યેક નિ∘ની દેવીથી આ ∘	· 4.	ર
પૃ ^{શ્} રીકાય થી નીકળી આવેલા	8	ર	૩ જ્યાતિષી નિકાયથી આવેલા	90	*
અપકાયથી નીકળી આવેલા	8	2	જ્યાતિષા દેવાથા આવેલા	२०	¥
વનસ્પતિકાયથી નીકળી આવેલા	4	1	૪ વૈમાનિક પ્રત્યેક કલ્પયી આવેલા	906	4
3 મનુષ્યમતિથી આવેલા એાઘે	२०	8	વૈમાનિક દેવીથી આવેલી	¥	ર

अवतरण; —એ પ્રમાણે નારકાદિગતિથી આવેલાએાની સામાન્ય વિશેષથી સિહિ કહ્યા ખાદ હવે પુરુષાદિવદથી આવેલાએાની સમય સિહિ કહે છે.

तह पुंवेषहिंतो, पुरिसा होऊण अद्वसयं ॥ २७६ ॥ सेसहभंगएसुं, दसदस सिज्झंति एगसमयिम ॥२७६३॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

तथा पुरुषवेदेभ्य पुरुषा भूत्वा अष्टशतम् ॥ शेषाष्टभंगकेषु दश्च दश्च सिच्यन्त्येकसमये । २७६३ ।

શાબ્દાર્થ:---

तह=ते प्रभाष्ट्रे पुंवेषहिंतो=पुરूषवेदधी व्यावेदा पुरिसा=पुरूषे। होऊण=थर्धने तेसहमंगेसु=शेष भाढ कांगामां एगसमयम्मि=शेष्ठ समयमां

गायાર્થ:--તે પ્રમાણે પુરૂષવેદથી ઉદ્ધરેલા પુરૂષો થઇને એકસોને આઠ માક્ષે જાય અને શેષ આઠ ભાંગામાં દસ દસ એક સમયમાં સિદ્ધ થાય છે.

विशेषार्थ: — અહીં આ એક દર નવલાંગા છે એટલે કે પુરુષવેદવાળા દેવાદિક તે દેવા-મનુષ્યા-તિર્ય ચા ચ્યવીને અનન્તરભવે કાઇક પુરુષા થાય, કેટલાક ઓ પણ થાય અને વળી કેટલાક દેવાનું સકા પણ થાય, એમ ત્રણ લાંગા થયા, હવે સ્ત્રી વેદવાળી દેવી આદિક (આદિક શખ્દે અન્ય મનુષ્ય તિર્ય ચનરકથી વ્યવી આવેલા, કેટલાક સ્ત્રી-કેટલાક નપું સક કેટલાક પુરુષા પણ થાય એમ ત્રણના ખીજો લાંગા, અને નપું સક વેદવાળા નારક આદિથી વ્યવીને પણ કેટલા પુરુષ-સ્ત્રી-નપું સકા થાય તેના ત્રણ લાંગા, એમ કુલ સર્વસં ખ્યાએ નવ લાંગા થાય.

૧ પુરૂષથી–પુરૂષ			90	૭ નયુંસકથી∽ન પુંસક ૧૦ ૮ નપુંસકથી~સ્ત્રી ૧૦
ર પુરૂષથી–સ્ત્રી			૧૦	૮ નપુંસકથી-સ્ત્રી ૧૦
૩ પુરૂષથી-નપુંસક	90	દ ઓ થી–નપુંસક	90	६ नपुंसक्थी-पुरुष १०

એમાં ^પહેલાલાંગાના જે પુરૂષવેદથી આવેલા પુરૂષા થઇને માણે જાય તા એક સમયમાં ૧૦૮ સિદ્ધ થાય છે અને શેષ આઠ લાંગે એક સમયે દસ–દસ સિદ્ધ થાય છે.

૮૬ જન્મનપુંસકા તે સિહિયદને પામના નથી.

ખાના સ્પાદાર્થ એમ સમજવા કે દેવગતિથી ભાવેલા પુરૂષવેદી પુરૂષા થઈને સિદ્ધ થાય તા ૧૦૮, પરંતુ નપુંસક કે આ થઈને (બીજા બે બાગે) એ જાય તા પ્રત્યેક દસજ, અને ઓવેદવાળી દેવીથી આવેલા અથવા નપુંસક-વેદવાળા નારદી આદિથી આવેલા પુરૂષ-ઓ કે નપુંસક થાય તા પણ દસજ પ્રત્યેક મારે જાય છે.

અહીં આ કાઇ શંકા કરે કે અહીં આ તમા સ્ત્રીવેદી દેવીથી તથા સ્ત્રી ઇત્યાદિથી આવેલા દસ-દસ સિદ્ધ થાય એમ કહા છે પરંતુ ગઇ ગાથામાં તા "વૈમાનિક-જ્યાતિથી દેવીથી તથા સ્ત્રીથી આવેલા સમયે સમયે ૨૦ સિદ્ધ થાય છે એમ કહ્યું-એથી તા પરસ્પર વિરાધ આવશે!

એનું સમાધાન એ કે ગત ગાશામાં જે કહ્યું છે ત્યાં દેવગતિ સ્તીથી અને મનુષ્ય સ્તીથી આવેલા દેવળ પુરૂષ-નપુંસક કે કેવળ સ્તી થઇને જ સિદ્ધ થાય તેમ સમજવાનું નથી પરંતુ સ્તી-પુરૂષ ખન્ને થઇને અથવા ત્રિક સંયોગે (નપુંસકસહ) મલીને સિદ્ધ થાય ત્યારે ૨૦ સમજવા પરંતુ આ ગાથામાં તાે એમ કહેવાય છે કે દેવીથી આવેલા કેવળ પુરૂષા [પુરૂષવેદેજ] થઇને જ, અથવા કેવળ સ્તી-કે નપુંસક થઇને જો પ્રત્યેકપણે સિદ્ધ થાય તાે દસ-દસ સમજવા એ પ્રમાણે અન્યત્ર સર્વ ભાંગા વિચારવા.

[વધુમાં નન્દનવનથી ચાર, એક વિજયથી ૨૦ ^{૯૭}પ્રત્યેકઅકર્મભૂમિમાંથી સં**હરણ થયું હોય** એવામાં સિદ્ધ થાય તો દસ-દસ, પ્રત્યેક કર્મભૂમિમાંથી ૧૦૮, કાલ આશ્રયી ઉત્સર્પિણીના ત્રીજા અવસર્પિણીના ^{૯૮}ચાથા આરામાં ૧૦૮, અવસર્પિણીના પાંચમા આરામાં ૨૦ ^{૯૯}શેષ આરામાં દસ-દસ સિદ્ધ થાય છે.]

अवसरण:—હવે સિહિગતિ આશ્રયી ઉપપાતિવરહકાળ તથા વ્યવનાસાવને કહે છે.

૮૭ આ મત સર્વીને માન્ય છે તેથી પશ્ચિમવિદેહની છેલી બે વિજયામાં થઇ ચાલીસ માક્ષે જાય તે–દરેક ટીકાકારાને માન્ય છે. તથાપિ નિશ્વય ગ્રાની ગમ્ય.

૮૮ પરંતુ ચાલુ અવસર્પિણીના (ચોથા આરામાં ન જતાં) ત્રીજ્ત આરાને છેડે જ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા ઋષભદેવ સહિત ૧૦૮ જીવા માક્ષે મયા તે નહીં થવા યાગ્ય અનંતા કાળ થયું તેથી તેને આશ્ચર્ય રૂપે ગણ્યું છે,

૮૯ મહાવિદેહમાં કેવલગ્રાન પામેલા કેવલીને જો ભરતાદિ ક્ષેત્રમાં કાઇએક વૈરી દેવ લાવે તો ત્યાંથી તે કેવળી સિદ્ધ થતા હોવાથી તે અપેક્ષાએ આ ભરત-ઐરવતમાં કાઇપચ્યુ આરામાં માક્ષ સમજવું.

विरहो छमास ग्रहओ, लहु समओ चवणिमह निरथ ॥२७७॥ संस्कृत अनुवाहः—

विरद्दः कमासाः गुरुकः लघुः समयश्च्यवनिषदः नास्ति ॥ २७७ ॥ शक्टार्थः—आधार्थः—सुगम छे. ॥ २७७ ॥

विशेषार्थ:—સિદ્ધિગતિમાં જલન્યવિરહ એકસમયના પઉ છે ત્યારભાદ પુન: સમયે સમયે સંખ્યાબન્ધ જીવા માણે વદ્યા કરે છે, કદાચ કાઇ કાળે કાઇ પણ જીવા માણે ન જાય એવા કાળ ઉત્કૃષ્ટથી છ માસના વિરહ્ધરૂપે પઉ છે.

सिद्धिगतिमां गमेक्षा छिवाना व्यवनिवर्द्ध द्वाता क नधी कारख के तेम्ना शाश्वत—साहि मनंत स्थितिवाणा द्वावाधी तेमनुं व्यवन धतुं नथी, वणी व्यवनना द्वेतुलूत क्रीनि ते मात्मामा मिर्ण करी नांभ्या छे के माटे क्क्षं छे के:—
दग्वे बीजे यथाऽत्यन्तं, प्रादुर्भवति नांकुरः, कर्मबीजे तथा दग्वे, नारोहति भवाक्करः

" જેમ બીજ અત્યન્ત બલી ગયે છતે તેના નવા અંકુરાઓ પ્રગટ થતા નથી તેમ કર્મરૂપી બીજ અત્યન્ત દગ્ધ થયે થકે ભવરૂપી અંકુરાઓ ઉત્પન્ન થતા નથી. "

अवतरण;—તે પ્રમાણે મર્યાદિત કેટલી કેટલી સંખ્યાએ કેટલા કેટલા સમય યાવત્ માણે જતાં વિરહકાળ પ્રાપ્ત થાય ? તે કહે છે.

अड-सग-छ-पंच-चउ-तिन्नि,-दुन्नि-इक्को य सिज्झमाणेसु। बत्तीसाइसु समया, निरंतरं अंतरं उविरं ॥ २७८॥ बत्तीसा अडयाला, सही बावत्तरी य अवहीओ। चुलसीई छन्नउई, दुरहिअमहुत्तर सयं च ॥ २७९॥

સંસ્કૃત અનુવાદ:—

अष्टौ सप्त पट्ट पश्च चन्तारसयो द्वौ एकश्च सिष्यमानेषु । द्वात्रिंशदादिषु समया निरन्तरमन्तरप्रपरि ॥ २७८॥ द्वात्रिंशदष्टाचन्तारिंशत् पष्टिद्वीसप्ततिश्चावितः । चतुरश्चीतिः पण्णवति क्र्यधिकमष्टोत्तरञ्चतः ॥ २७९॥

શાંબદાર્થ:---

अष्ठ - सग=अभा के स्थात तिकि - तुकि=त्राखु थे सिज्झमाणेसु=भाक्षे काय तो यत्तीसाईसु=अत्रीश व्याहिभां निरंतरं=निरंतर अंतरं उपरि=भंतर ઉपर (आशण) वायत्तरी=पेक्षेतिर अवहीओ=अविध छन्तुई=छन्तु दुरहिअ=भे अधिक

गायार्थ:--विशेषार्थवत्. ॥ २७८-२७६ ॥

विशेषार्थ:-- એક એક સમયમાંજ એક બે ત્રણ એમ આરંભીને બત્રીસની સંખ્યા સુધીના છવા અંતર વિના સતત માથે જાય તા આઠ સમય સુધીજ જાય, એ આઠ સમય પૂર્ણ થયે તુર્તજ નવમા એક સમયરૂપ અંતર ખાલી પડી જાય િત્યારબાદ દસમે સમયથી અલે ખત્રીસ-ખત્રીસ સિદ્ધ થતા जाय परंतु ते आठ आठ समय यावत् वादा रहे. पछी जवन्यंथी क्रोक સમયનું અવશ્ય અંતર પડે] ળત્રીસ પછી-તેત્રીશથી માંડીને અડતાળીશ સુધીના જીવા સમયે સમયે સિદ્ધ થતા જાય તા સાત સમય સુધી, પછી સમયાદિકનું અંતર પડે, ૪૯ થી આરંભી ૬૦ સુધીના (એટલે કાેઇ સમયે ૪૯, બીજે સમયે ૫૦-૫૩-૫૯, કાઇ સમયે છેવટે ૬૦) જવા સમયે સમયે સિદ્ધ થતા જાય તા છ સમય સુધી માક્ષે જાય. પછી સમયાદિકનું અંતરપડે, ૬૧ થી ૭૨ સુધીની સંખ્યા સિદ્ધ થતી જાય તા પાંચ સમય યાવત્ , પુનઃ અંતર, ૭૩ થી લઇ ૮૪ સુધીની સંખ્યા ચાર સમય યાવત સિદ્ધ થાય, પછી અંતરપડે, ૮૫ થી ૯૬ સુધીની સંખ્યા ત્રણ સમય યાવત, પુન: અંતર, ૯૩ થી ૧૦૨ સુધીની સંખ્યા તે બે સમય યાવત, પુન: અંતરપડે, અને ૧૦૩ થી આરંબી ૧૦૮ સુધીની સંખ્યા સિદ્ધ થાય તા એકજ સમય સુધીમાં થાય, ખીજે જ સમયથી સમયાદિકનાં અંતર અવશ્ય પડેજ. [૨૭૮-૭૬]

નાટ—મા સંબંધમાં મતાંતરા–વિચારભેદા છે, તે રથાનાંગસત્રવૃત્તિ તથા શ્રીમ**દ્** મલયબિરિ મહારાજ કૃત બૃ. સં. ઠીકાના આશ્રેયા વિચારવા.

बनतरण;—હવે को છવા સિન્દ તો થાય છે પણ એ સિન્દ સ્થાન કેવું અને કેટલું-ક્યાં છે! તે પણ કહે છે-કારણ કે સાંખ્યમતાનુયાયિઓ એમ માને છે કે 'मुक्ताः सर्वत्र तिष्ठस्ति, क्योमवत् तापविज्ञता ' એટલે સંસારના સંતા-પથી રહિત એવા સુક્ષતાત્માઓ આકાશની માક્ષક સર્વત્ર રહે છે, તેથી તે મતનું નિસકસ્થુ કરવા સુક્ષતાત્માના વિશિષ્ટ ક્ષેત્રપ્રમાણને કહે છે.

पणयाललक्तजोयण, विक्संमा सिद्धसिलफालिहाबिमला। तदुवरिगजोअणंते, लोगंतो तत्त्यसिद्धिटई ॥ २८० ॥

સંસ્કૃત અનુવાદ:---

पश्चचत्वारिंश्रष्ठश्वयोजनविष्कम्भा सिद्धश्विला स्फटिकविमला । तदुपर्येकयोजनान्ते लोकान्तस्तत्र सिद्धस्थितिः ॥ २८०॥

શાબ્દાથ :--

सिद्धसिल≔सिद्धशिक्षा फल्डिस्विमला≔स्कृटिक्ष्वत् विभक्ष तदुवरिग≕तेथी ઉपर क्षेक जोअणंते=थे।क्रनान्ते क्षेगंतो=क्षे।क्षान्त तत्त्वसिद्यदिद्य=त्थां सिद्धनी स्थिति

गायार्थ:—વિશેષાર્થ વત્ ॥ २८० ॥

विशेषायं;—वैभानिक निकायना अंतिभ अनुत्तरना भध्यवती सर्वार्थिसद नाभना महाविभानथी ७५२ आर येाजन जर्धको त्यांज ४५ द्वाभ येाजनना विष्क्रम्ले (वृत्त होवाथी आयाभ पछ तेटद्वाज) स्कृटिक सरभी निर्भेद्ध धंषत् प्राण्लारा नामनी सिद्धशिद्धा आवेद्धी छे. को शिद्धाथी ७५२ (७त्सेधांश्रुक्ष प्रभाशे) कोक ये।जनानते द्वाक्रना अन्त आवे छे त्यांसुधी सिद्धना अवे।नी स्थिति-अवगाहना छे.

વધુમાં આ જીવા લાકના અન્તભાગે અડીને રહેલા છે. તે જીવા પુનરાગમનવૃત્તિવાળા નથી. આ શિલા જુદા જુદા ખાર નામાથી અંક્તિ શ્વેતાંજન સમાન સુવર્જુ મય, ઉર્ધ્વ (ચત્તા) છત્રના આકારે સંસ્થિત, ઘીથી ભરેલા કટારા સરખી, પ્રાષ્ટુ-ભૂત-જીવ-સત્ત્વાને સુખ આપનારી હિમ-ગાલીર જેવી ઉજ્જવળ છે. [૨૮૦]

अवतरण;—ते सिद्धशिवानी काडां डेटबी १ ते हहे छे.

बहुमज्झदेसभाए, अट्टेव य जोइणाइ बाह्र । चरिमंतेसु य तणुई, अंग्रुलसंखेजई भागं ॥ २८१॥

સંસ્કૃત અનુવાદ:--

बहुमध्यदेशभागे अष्टैब च योजनानि बाहरपम् । चरमान्तेषु च ततुका अञ्चलसंख्येयमागा

अनन्त

अलोकाकाश

प्रदेशनी हानि हथ्दि एरहेल सिध्दावगाहना तुं

दीर्घक्षेत्र - ४५ लाख योजन छे.

था विश्व हेसा अनुतर वि० नी ध्वजायी १२ मो. दूर ४५ लाख मो. लांबी पहोळी खिदशिलानं छे, ते मध्यभागे बायाय-विष्कंभवी द यो. प्रमास घराबाबाळा प्रदेशमां नीचेथी डपर स्थीना कोइपक भागमां मापो तो ८ यो. जाडाइ मली भावरा जे माटे विश्वमां च 💙 शाबी सहन प्रथम ८ वो. सीधी दशांवी बाद कमरा: घटती दर्शांदी छे. बाद ते अन्ते अत्यन्त तनु बने हैं. ए शिलाची ३ गा. ५ भाग ऊर्थ विद्यारमाओं है, अने स्वार बाद 2 गाउ बेटका भाषासंचेत्रमा अनन्त

सिद्धात्माची छे. उपरची सर्वे कोकान्तेने ध्विष्ठाला अने सिष्दाबगाह बच्चेतु मध्य-स्पर्शीने रह्या छे. ज्यारे नीचेची तेमनी श्रवगाइना भिन्न भिन्न होवाथी समा-नप्तां नवी रहेतं.

रिालार्भथो १ योजनान्ते स्रोधा-न्त पूर्ण काव है.

To the

1118

उपर जे गांळ कुंडाळाकृतिको बताबी के ते एक बिद्ध त्यां अनंत बिद्धो अधिकेवी रीते अवगादी रहे ते सूचक के, बळी तेमां छेस्रो काल बर्तुल ते समा-बगाइी अनन्त सिद्धोनो पिंडस्थक छ, ते सिवायनी सास काळी गोळा-कृतियो प्रदेशनी हानिवृद्धिए रहेला धनन्त सिद्धोशी स्वक छ

८ खो प्रमाण

शक्दार्थः--

बहुमकादेशमांए=अराजर अध्य देशकाशे बाहुक=आढ्रत्य-काडाई

चरिमंतेषु=थरभान्तभां तणुर्द≕तनुः-पत्तदी

गाणार्थ:—એ સિહિશિલા ખરાખર મધ્યદેશભાગે (ખરાખર વચ્ચાવચ) આયામ વિષ્કરનથી આઠ ચેલ્જન પ્રમાણ વેરાવાવાળા ખદુ મધ્ય ક્ષેત્રમાં સર્વત્ર આઠ ચેલ્જનના ખાહલ્ય—લાડાઇ પ્રમાણવાળી છે. ત્યારબાદ તે લાડાઇને સર્વ દિશા અને વિદેશાઓમાં એકએક પ્રદેશે (ચેલ્જન ચાજનાન્તે અંગુલ પૃથક્ત્વ) હીન કરતાં કરતાં યાવત શિલાના અન્તિમ લાગે પેઢાંચીએ ત્યારે અંગુલના અસંખ્યાતમા લાગ જેટલી જ પાતલી (લાડાઇવાળી) હાય છે એટલે માખીની પાંખ કરતાં પણ ત્યાં અત્યન્ત તનુ હોય છે. ાા સ્ટા !!

विशेषार्थ:--अभभ छे. [२८१]

अवतरक;--- सिद्ध थमेला છવાની ઉત્કૃષ્ટ તथा (મધ્યમ) અવગાહના કહે છે.

तिन्नि सया तित्तीसा, पणुत्तिभागो य कोस छब्भागो। जं परमोगाहोऽयं, तो ते कोसस्स छब्भागो ॥ २८२॥

संस्कृत यानुवाहः

त्रीषि श्वतानि त्रयसिञ्चत् धतुंषि(धतु)सिमागश्च क्रोञ्चषड्भागः । यः परमोऽनगाहोऽयं ततस्य क्रोञ्चस्य पद्मागः ॥ २८२ ॥

રાષ્દ્રાર્થ:--

विभित्तयातिचीसा=त्रष्यसे। तेत्रीस षणुतिमागो=धनुष्यने। त्रीले काग कोसक्रवमागो=गाउने। छहे। काग परमोगाहो≔ઉ∢કૃष्टभवआ&न। तो≔ते कोस्स=आઉने।

गाणरं:—ત્રાણમાતિત્રીશ ધનુષ્ય એક ધનુષ્યના ત્રીજોબાગ તે એક ગાઉના છફાભાગ રૂપ દાવાથી એક કાશના છફાભાગની સિદ્ધોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. विशेषार्थ—સિદ્ધગતિમાં જનારા છવા મનુષ્યભવે ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦૦ ^૯ ધનુષ્યની

૯૦ કેમ્સ ઉત્કૃષ્ટ થી પરંપ ધનુષ્ય અવગાહના માને છે કારણ કે સિદ્ધપ્રાભૃતમાં પણ ઉ- અવગાહના સિદ્ધાની ૫૦૦ ધનુષ્ય પૃથકત્વે કહી છે, ત્યાં પૃથકત્વ શબ્દ બાહુલ્યવાર્થી હોવાથી અર્દિ ૨૫ ધનુષ્ય વધારે મણે છે.

અવગાહનાવાળા (૫૦૦ થી લ્યું મિકિક સાનવાળા નહિ) અને જલન્યથી મેં હાથની અવગાહનાવાળા (તેથો ન્યૂન શરીરી નહિ) તથા જલન્યથી સાગળ અને ઉત્કૃષ્ટથી અર્વાક્ર્ અંદર (વચ્ચે) સર્વ મધ્યમ અવગાહનાવાળા છોવી હાય છે. હવે એ સર્વ છવા ચરમસમયે મૂલશરીરની જે અવગાહના હાય તેના ત્રીજા ભાગે હીન પ્રમાણવાળા થયે માલમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી ૫૦૦ ધનુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ કાયાવાળા છવા ચાદમે ગુણુસ્થાનકે—અયાગી અવસ્થામાં શૈલેશીકસ્થુ વખતે સફમક્રિયા અપ્રતિપાતી ધ્યાનના ખલવે પાતાનાં શરીરના મુખ-ઉદરાદિ સર્વ પાલાણુ ભાગોને સ્વાત્મપ્રદેશાવે પૂરે છે અને સર્વ આત્મપ્રદેશાને લેજા કરવા પૂર્વક પ્રદેશઘન કરવાથી (જે શરીર વિસ્તૃત હતું તે પાલાણુ ભાગો પૂરાઇ જવાથી ત્રીજે ભાગે હીન થયું, કારણ કે સ્વ શરીરમાનમાં ત્રીજા ભાગનું પાલાણુ હાય છે) ૫૦૦ ધનુષ્યની કાયાનું માન ત્રીજે ભાગે હીન થતાં 333 ધનુષ્ય એક ધનુષ્યના ત્રીજો ભાગ—અથવા એક ગાઉના છટ્ટો ભાગ એટલી અવગાહના થઇ તેજ અવગાહનાએ એ છવા સિહસ્થાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી આ સિહસ્થાનની પરમ–ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક ગાઉના છટ્ટા ભાગ (333 કે ધનુ) ની જાણવી. દત્તિ उત્કૃષ્ટાવगાદના

મધ્યમ અવગાહના તે સાતહાથના શરીરવાળા આત્મા (પ્રશ્નુ મહાવીર જેમ) સૂક્ષ્મધ્યાન બલથી પૂર્વોક્ત રીતે પ્રદેશઘન કરવા પૂર્વક ત્રીજે ભાગે હીન થતાં સિદ્ધમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે ૪ ^{૯ર}હાથ અને ૧૬ અંગુલાની મધ્યમ અવગાહના હોય છે. દુંકમાં જઘન્યથી આગળ અને ઉત્કૃષ્ટથી અવીક તે સર્વ મધ્યમ અવગાહના ભાવની દતિ मध्यमानगाइना ॥

૯૧. કાઇ શંકા કરે કે મરદેવા માતા પોતાના પતિ નાભિકુલકરની પરપ ધ ની અવગાલનાએ આવશ્યક નિર્ધુંકૃતિના વચનથી તુલ્યમાનવાળા હતા તો તે સિદ્ધ કેમ થયા કારણ કે ૫૦૦ થી અધિક અવગાહનાએ સિદ્ધ થતા નથી અને મરદેવા 'પરપ ' ધનુષ્ય- વાળા હતાં કે તેનું સમાધાન પ્રથમ તો સર્વકાળ પુરુષ કરતાં રહ્યો કંઇક ન્યૂન જ હોય છે. વળી તે હસ્તિસ્કંધ ઉપર હતા, જેથી સંક્રાચાએલા શરીરવાળા હતા એમ સાય છે. વળી સંત્રહણી હતિકાર તો ૫૦૦ ધનુષ્યની મર્યાદા એ માટે ભાગે ખહુલતાએ સમજવી એટલે એથી કાઈ વધુ (૨૫ ધ૦) માનવાળા પણ માફે જાય એમ કહે છે.

૯૨. આગમમાં આ માનને જલન્યાવગાહના તરીક કહેલ છે પણ તે તીથ'કરા તેથી ન્યુન અવગાહનાવાળા નથી હોતા તેની અપેક્ષાએ કહેલ છે, શેષ સામાન્ય કેવલી તા હોન પ્રમાણવાળા પણ હોય છે. તેથી વાસ્તવિક આ મધ્યમ અવગાહના સમજવી.

આ સિંહ યનારા છવા અંતિમકાળ (સ્તેલ-એઠેલ કે ઉભેલ) જે જે રીતિએ સરમ સમયે કાળ કરે તેવાજ સંસ્થાને-તેજ આકારે ત્યાં સિદ્ધમાં ઉત્પા થાય છે. વળી અંતિમ સમયે પોલાલ પુરાવાથી અચાક્કસ આકૃતિ-વાળું પ્રદેશઘન થતું હોવાથી તે સંસ્થાન (ઘટાકાશ જેમ) અલાકિક અવર્લુ-નીય હાય છે, તેથી સિદ્ધના જીવાને દીર્લ-હ્રસ્વ સંસ્થાન નથી તેમજ અશરીરી હોવાથી વૃદ્ધિયા નથી

अवतरण;—ते सिद्धीनी क्धन्य अवगाहनाने इहे छे.

प्गा य होइ रयणी, अट्टेव य अंग्रुलेहिं साहीया। प्सा खळ्ळ सिद्धाणं, जहन्न ओगाहणा भणिया ॥ २८३॥

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

एका च भवति रश्निरष्टैव च अङ्गुलैस्साधिका । एका खळु सिद्धानां जधन्याऽवगाहना भणिता

11 323 11

શખ્દાથ :--

एगा≕એક रयणी≕क्षाथ एसा=એ પ્રમાણે सह=नि⁸थे

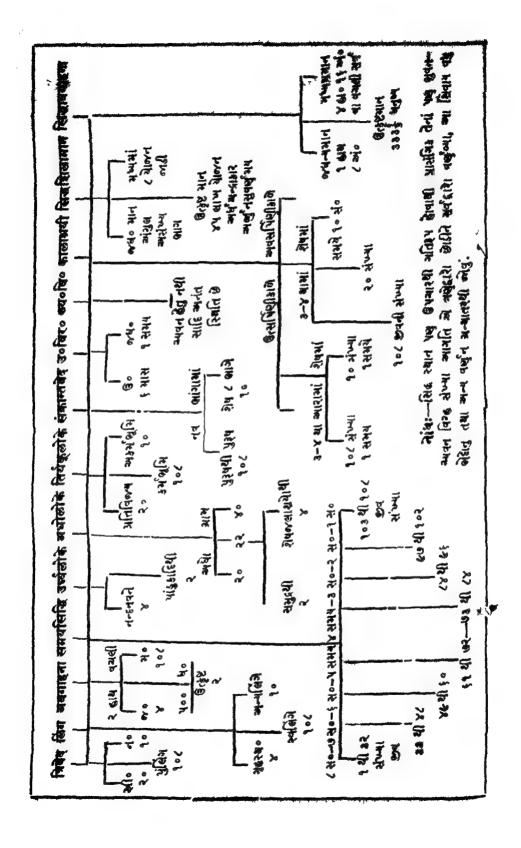
गायાર્થ: — એકહાય અને ઉપર આઠઅંગુલ અધિક એટલી નિશ્ચે સિદ્ધોની જધન્ય અવગાહના કહેલી છે. ॥ ૨૮૩ ॥

विशेषार्थ:—એ ^{લ્ક} હાથની કાયાવાળા સંસારી જીવ પૂર્વોક્ત ગાંથામાં કહેલા નિયમ મુજબ શુષિર ભાગાને પૂરી પ્રદેશઘન કરે ત્યારે એ હાથના ત્રીએ ભાગ હીન થતાં શેષ ૧ હાથ અને ૮ અંગુળ અવગાહનાવાળા થયા થકા સિદ્ધ થાય અને તેજ અવગાહનાએ સિદ્ધાત્માઓ સિદ્ધસ્થાનમાં ઉત્પન્ન થતા હાવાથી ૧ હાથ અધિક ૮ આંગુળની જઘન્ય સિદ્ધોની અવગાહના નિશ્વયથી કહી છે. [૨૮૩]

इति मनुष्याधिकाटः समाप्तः, तस्मिन् समाप्ते तस्य अष्टद्वाराण्यपि पूर्णानि ॥

⁻⁻⁻⁻⁻

૯૩ કુમાં કુત્રવત અથવા સાત હાથના માનવાળા યન્ત્ર પીલનથી સંકુચિત થયા હાય તેવાની.

॥ सिद्रना बीवोतुं किंतित् कांन ॥

છવા જગતમાં બે પ્રકારના છે: ' सिख અને સંસાધી ' તેમાં એકેન્દ્રિયાદિયા માંડો પંચેન્દ્રિય સુધીના ચાર ગતિરૂપ છવા સર્વ સંસારી છે જેનું રવરૂપ કાંઇક કહેવાયું છે અને બીજા કહેવારો, આ સંસારી છવા પદ્દર બેદે છે. બીજા સિહના છવા ૧ જિનસિલ, ર અજિનસિલ, ક તીર્થસિલ, ૪ અતીર્થસિલ, ૫ મૃદિશ્વિમસિલ, દ અન્યલિંમસિલ, છ સ્વિલિંમસિલ, ૧૦ નપુંસકસિલ, ૧૧ પ્રત્યેક મુદ્દસિલ, ૧૨ સ્વયં મુદ્દસિલ, ૧૩ યુદ્ધબો પિતસિલ, ૧૪ એકસિલ, ૧૫ અનેકસિલ એમ પંદરબેદે છે.

जीवन्तीति प्राणान् चार्यन्ति जीवा એ ન્યાયથી પ્રાणુતે ધારખુ કરતા હોય તે છેવો કહેવાય, પ્રાખુ પુન: એ પ્રકારે, દ્રગ્ય અને ભાવ, દ્રવ્યપ્રાખુ ઇન્દ્રિય-શ્વાસોશ્વાસ પ્રાખુદિ રીતે છે જ્યારે ભાવપ્રાખુ તે ત્રાનાદિક, સિદ્ધના છવાને ઇન્દ્રિય-ક્ર-્છવાસ ભાષા યાગફપ દશપ્રાખુા નથી, પરંતુ તાન-દર્શન-ચારિત્રિકપ ભાવપ્રાખુા છે એથી તેઓ છવ તરીકે કહેવાય છે.

કેંગ્રિક કે ત્રેક્ષ નથી ! તે તેનું હું કુ સમાધાન એ કે ' માક્ષ ' એ એક શુદ પદ દેવાથી સત્-વિદ્યમાન વસ્તુ છે. કારણ કે વ-ખ્યા-પુત્ર ઘટ-પટ-આકાશ-પુષ્પ શ્રશ્ચ માં ક્રિક જગતમાં વિદ્યમાન દ્વાય છે જ, પરંતુ બે જોડેલા પદવાળી શશ્ચ મુંગાદિ કે આકાશપુષ્પ-વ-ખ્યાપુત્ર રાજપુર્ય એવી વસ્તુઓ દાય નથી પછ્ય દેવી એટલે સત્ અથવા અસત્ છે માટે मोझ એ શુદ્ધ એકપદ દેવાથી સત્પદ છે (અહીં ડિત્ત્ય-ક્ત્રિય એવા અર્થ શ્રત્ય પદ ન લેવા કારણ કે જેની સ્તુપત્તિ ત્યાકરણથી થાય તેજ પદ કહેવાય છે, જ્યારે એની તો થતી નથી.)

મનુષ્યમિતિવાળા, પંચેન્દ્રિય, ત્રસકાયિક, ભવ્ય, સંગ્રી, યથાખ્યાત ચારિત્ર, ક્ષાયિક સમિકિતી, અનાહારી, કેવળદર્શન, કેવળદ્યાન એટલી માર્જણાએમાંથી મોક્ષે જવાય છે શેષ માર્જણાએમાંથી નહિ. સમયે સમયે છવા સિદ્ધ થતા દ્વાવાથી અનન્ત છે (અન્યદર્શનીયા ઇચર એક કહે છે તે અસત્ય છે), સિદ્ધના છવા લેકના અસંખ્યાતમા ભાગે ઉક્ત અવગાહનાએ રહેલા છે જ્યાં એક સિદ્ધ છે ત્યાં અનંતસિદ્ધ છે અને તેઓ સિદ્ધ શ્રિલા ઉપર એક ગાઉના છઠ્ઠા ભાગ જેટલા માકાશક્ષેત્રમાં લોકાન્તને સ્પર્શ્વીને રહેલા છે ઉપરથી બધા સરખા છે પરંતુ નીચેની ભિશ્લિભ અવગાહના આશ્રી ઉચાનીયા દ્વાય છે. [માટે ઇતરા ઇધર સર્વ વ્યાપી—ચરાચર માને છે તે અસત્ય છે.] સિદ્ધના છવા વિષયાનવગાહી સમાવગાહી દ્વાવાથી પરસ્પર અન્તર વિના સ્પર્શીને રહેલા છે, આ સિદ્ધોનું કદી પણ વ્યવન કે જન્મ લેવાનું હોતું નથી, સદાકાળ ત્યાં રહેવાવાળા છે કારણ કે તેઓએ દ્વાનાવરણીયાદિ અષ્ટકર્મના ક્ષય કરી આઠ અનન્તી શ્રક્તિઓને મેળવી છે, એથી સર્વ કર્મ ક્ષય કર્યા દ્વાયો તેઓને જન્મ—મરણ દ્વાય જ ક્ષ્યાંથી કે જન્મ નથી એટલે શરીર નથી. શરીર નથી પછી અન્ય દ્રવ્યપ્રાણે આદિ ક્રયાંથી જ દ્વાય કર્મ કર્મ શ્રી છી છે કે— રખે નથી નાંખ્યું દ્વાયી જન્મરૂપી અંકૂરા પ્રયટ થાયા જ નથી. જે માટે કહ્યું છે કે— રખે નીજો પ્રથાસ્થન, ક્રાયાયી જન્મરૂપી અંકૂરા પ્રયટ થાયા જ નથી. જે માટે કહ્યું છે કે— રખે નીજો પ્રથાસ્થન, ક્રાયાયી જન્મરૂપી અંકૂરા પ્રયટ થાયા જ નથી. જે માટે કહ્યું છે કે— રખે નીજો પ્રથાસ્થન, ક્રાયાયા જ ન્યાર્થ, ન રોદ્ધિત મથાકુર: ॥ સ્મિલીજો તથા રખે, ન રોદ્ધિત મથાકુર: ॥ શ્રી ત્રાયા રખે, ન રોદ્ધિત મથાકુર: ॥ શ્રી લોજો સ્થાસ્થન, ન રોદ્ધિત માનાકુર: ॥ સ્મિલીજો તથા રખે, ન રોદ્ધિત મામાકુર: ॥ સ્મિલીજો તથા રખે, ન રોદ્ધિત મામાકુર: ॥ સ્મિલીજો સ્થા

કર્ષ નથી, ત્યાં નવું કર્મ બધન નથી, માર્ચ્યાખ મુંથી માર્ચ, ખગીમા લાડી વાડી-ગાડીના ભોગા નથી, પરંતુ જે અનુપત્ર મત્યન્ત મુખ સિહિના છવાને છે તેવું મનુખ કે દેવાનાં ત્રશ્રુકાળના મુખ ભેગા કરીએ અને તેના અન-તવર્ગ કરીયે તાએ તેની તુલનાને પામતું નથી, એટલું જ નહિ પણ ઉલદું સિહના મુખનું વર્ગપૂળ કરીએ તા ત્રણે જંગલમાં સમાય પણ નહિં, આ મુખ કેવળી જાણે છતાં મિડા પદાર્થને ખાનાર મુંગા તેની મીડાશને અન્ય આગળ કહી શકતા નથી તેમ તેઓ અન્ય આગળ વર્ણવી શકતા નથી તેમી અનિવંશ્વનીય છે. ખરી રીતે તા આ મુખ કાઇની સાથે સરખાવી શકાય તેમ છેજ નહિં આ કલિકાળમાં સિહિગમનના માર્ગ નથી તેમજ તેવી પુન્યાઇના અભાવે કર્મ ખંધનના, દારા ખુલ્લા વધુ દેવાથી નિષ્કર્મી આત્મા થઇ શકતા નથી.

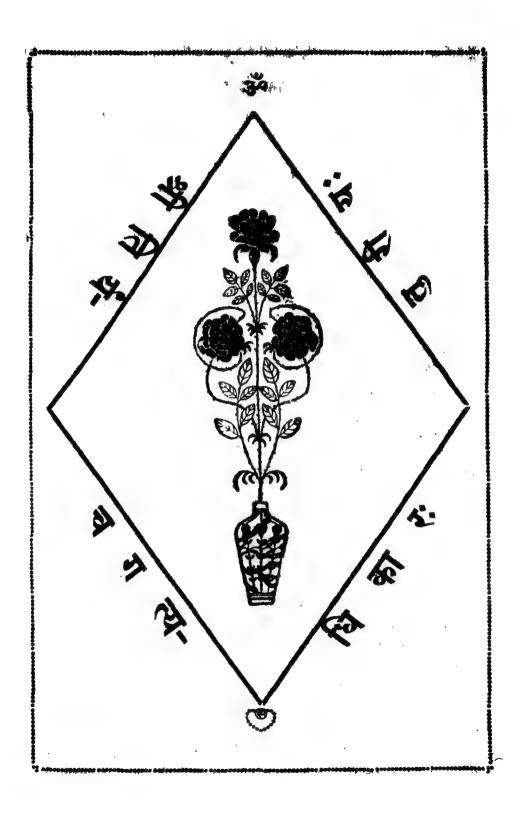
સિદ્ધ થનારા જીવા સંસારી અવસ્થામાં જે સ્થાને મૃત્યુ પામે ત્યાંથી સર્વાંગથી નીકળી આત્મા સીધા સમ^{ર્}મેપ્યુઓ એકજ સમયમાં (આજુબાજીના કાઇપણ પ્રદેશોને સ્પર્શ્યા વિના અસ્પૃશ્નત્–ઋજીગતિએ સિદ્ધ થાય છે.

ઇંધનના અભાવે અગ્નિ કરી જાય છે તેમ સર્વ કર્મ ક્ષ્યથી કર્મદ્દમ અગ્નિ કરતાં આત્મા નિર્વાણ પાત્રે છે, ત્યારબાદ તે આત્મા પૂર્વ પ્રયાત્રથી કુંભારનું ચક્ર, બાલ્યુ કે હિંડાળાને પાલું ખેંચી ફેરવી છોડી દેતાં જેમ ચાલ્યાં જાય છે તેમ આત્માની ગતિ થાય છે.

ખીછ રીતે માટીના સંગ તજવાથી દું ખડાની પાણી ઉપર તરી આવવાર્ય ગતિ છે તેમ કર્મસંગની મુક્તિથી આત્માની ઉપર્વ ગતિ છે. વર્ષા ત્રીજી રીતે એર ડાદિકનાં ખંધન તુટવાથો જેમ તેઓની ઉપર્જાતે ઉચે ઉડવાની ગતિ છે તેમ કર્મ ખંધના છેદનથી સિંહ થનારાની ત્રૂળ ઉપર્વંગતિ હોય છે, એથી જ જીવના મુખ્યત્વે ઉપરાંગમન સ્વભાવ છે જ્યારે પત્થરાદિ પુદ્દગળાના અધાગમન સ્વભાવ છે, છતાં જીવનું વિપરીતગમન કર્મ સત્તાનેજ આબારી છે, એ કર્મ ખંધન શક્તાં આત્માની મૂળપ્રકૃતિ, અસલ વિબ્રુતિને પ્રાપ્ત કરે છે. જે સદાકાળ સ્થિરભાવવાળી છે, આ સિંહના જીવા અયોગી, અક્ષેષી અક્ષાયી અવેદી છે. અવ્યાખાધ અચલ અક્ષય-શ્રિવ-નિરાગી સ્થાનમાં રહેવાવાળા છે. ચિદાનન્દ સ્વરૂપી છે.

સિદ્ધશ્રિક્ષા સર્વાર્થસિદ્ધ વિશ્વનથી બાર યેજન દૂર આવેલી છે પરંતુ અન્યાચાર્ય તો સર્વાર્થસિદ્ધ વિશ્વનથી બાર યેજન દૂર અક્ષેષ્ઠ શરૂઆત કહે છે માટે બન્નેનું કથન બિજ્ઞ પડે છે. તત્વજ્ઞાની ગમ્ય છે. વધુવર્ષ્યુન મ્રન્થાતરથી જોવું.

॥ तिर्येच जीवोनी संधित ओळलाण ॥

ત્રાંધ—હવે તિર્વ અમિતી અધિકાર શરૂ થાય છે, એમાં પ્રથમ તિર્વ અવે ક્યાં ક્યા અને કાને કાને કહેવાય છે, તેની એાળખાથુ પ્રત્યાંતરથી આપીયે છીયે.

જગતવર્તી સંસારી છવા **ખે પ્રકા**રના છે. એક त्रस અને ખીજ स्थाबर.

चस—ते ઇ-જાપૂર્વ ક તામથી પીડાયા થકા જાયામાં અને કંડીથી પીડાયા થકા તાપમાં] ગમનાગમન કરનારા તે.

સ્થાયર—તે [તાપાદિકથી પીડાયા થકાં અન્યત્ર જવાની ⊌≃છા છતાં] ⊌≃છાપૂર્વક^ હાલી ચાલી ન શકે. તે.

અહિંભા જીવાતું ભમસુ પ્રથમ સ્થાવર સ્વરૂપ એકેન્દ્રિયથી માંડી ક્રમશા વિકલે-ન્દ્રિયમાં ખેતે છે તૈયી પ્રથમ તા સ્થાવર—એકેન્દ્રિયના બેઠા કહેવાય છે.

સ્થાવર છવા એકન્દ્રિય કહેવાય છે અને તે મુધ્વીકાય, અપ્કાય, તેજીકાય, વાઉકાય અને વનસ્પતિકાય એમ પાંચ ભેંદે છે. એમાંએ વનસ્પતિકાય સાધારણ અને પ્રત્યેકથી એ પ્રતિભેકવાળી છે. એમાં પુનઃ [પ્રત્યેકવનસ્પતિબેદ વર્જી] રોષ પાંચે સ્થાવરાના સાક્ષ્મ અને આદર એમ એ બેદ પડે છે એટલે કુલ ૧૦ બેદ થયા અને પ્રત્યેક વનસ્પતિ બાદરજ હાવાથી તેના એક બેદ ઉમેરતાં કુલ ૧૧ બેદ સ્થાવરના થાય, તેના પુનઃ પર્યાસા-અપર્યાસા વિચારતાં કુલ ળાવીશ બેદ એકન્દ્રિય-સ્થાવરાના થાય છે.

સફમસ્થાવરા—એટલે ધણાસફમ જીવોના સમુદાય એકઠા થાય તાપણ અત્યંત સફમપણું રહેતું હાવાયી] ચર્મચક્ષુયા દેખા ન શકાય તે. એ પાંચે પૃથિબ્યાદિ સફમ સ્થાવરા ચૌદ રાજલાકમાં કાજળની ડાબડીની પેઠે ઠાંસી ઠાંસીને અસંખ્યાતા—અનંતા ભર્યા છે, જે ઢાઇના માર્યા મરાતા નથી, હણ્યા હાણાતા નથી, એમાં વળી સફમ સાધારણ વનસ્પતિ તે સફમ નિગાદના નામથી એાળખાય છે [જેનું સ્વરૂપ કંઇક ૩૦૧ મી ગાથામાં આવશે] તે જીવા અનંતા છે. આ બધા સફમ જીવોની ભવસ્થિત અંતર્મું દુર્ત્તનો છે.

ખાદર સ્થાવરા — આ બાદર છવા એક અથવા લણા બેસા થાય ત્યારે ચર્મ ચક્કુથી દેખી શકાય તે. બાદર સ્થાવરા પ્રત્યેક બેદ સહિત પૃથ્વ્યાદિ છ પ્રકારે છે.

પ્રથમ ભાદર પૃથ્વીકાલમાં-પૃથ્વીના એ એદ છે. એક કૈં મળ અને બીજો કર્કરા. ! તેમાં કામળ પૃથ્વી તે સાત રંગ હૈાવાથી સાત એદે તે કાળી, લીલી, પીળી, રાતી, શ્વેત, પાંકું રંગની અને નદ્યાદિકના પાણીના પૂર ઉતરવાથી અત્યન્ત એજવાળા પ્રદેશની કામળ- ચીકણી-પંકરપ માટી, જ્યારે કર્કશ પૃથ્વી સાલીશ એદે છે તેમાં ૧૮ એદ, તે સ્કૃટિક, તીલમ, ચંદન, વૈડ્યાંદિ મિશ્રુરત્નોના અને શેષ ૧૨ એદમાં-નદી તટની માટી, માટી- સફ્ષ્મ રૈતી, નાના પત્થરા, માટી શિલા, ઉસ, લવશુ, સુવર્શ, સોનું, રૂપું, સીશું, ત્રાંણ, લોહ જસત વજ [સપ્ત ધાતુઓ] હરતાળ, હિંગુલ, મનશીલ, પ્રવાલ, પારદ, સૌવીર અંજન, અલકપડ, અલકમિશ્રિત રૈતી ઇત્યાદિ છે. આ સર્વ એદા પ્રથમ સજ્લપણ હૈાવ.

છે, પશંતુ ઉત્પત્તિ સ્થાનથી ઓંદા પાડ્યાં ભાદ અગ્નિ વિગેરના સધારે શુદ્ધ થાય છે ત્યારે તે નિર્દ્ધત્ર ભાને છે. પછી તે મદાર્થી પૂર્વની જેમ માનમાં વધતાં નથી.

ભાદર અપકાય—સ્વાભાવિક હિમ ખરક કરા ધૂમસ લેતાદીધ ઝાકળ કુવા સસુદ્ર આદિ સર્વ પ્રકાસનું જળ.

વ્યાદર તેઉકાય—તે ચાલુ શુદ્ધ અગ્નિ, વજતો અગ્નિ, જ્વાળાના, રફુલિંગના અંગાર, વિશ્વત, ઉષ્કાપાત, તષ્યુખા, કચ્ચિઆ, સૂર્યકાન્તમણીના, છાણાદિકના, કાષ્ટ—કાલસા વિ**ગેરે સર્વ** જતના અગ્નિ.

ૈં ભાદર વાઉકાય—તે દિશાવર્તી–ઊર્ષ્વ^{*}–અધા–તિર્યક્ વાયુ, ઝંઝાવાતના, ગુંજારવ, મ**ંડલિક, ધ**નવાત, ત<u>નુ</u>વાત વિગેરે સર્વ જાતના.

ખાદર વનસ્પતિકાય—તે પ્રત્યેક અને બાદર સાધારણ, તેમાં એક શ્વરીરમાં એક જીવવાળી તે પ્રત્યેક, તે દૃક્ષના કળ, પુલ, ત્વચા, કાષ્ટ્ર, મૂળ, પત્ર બીજ આદિમાં એક જીવવાળી છે અને આખા દૃક્ષના અન્ય એક જીવ સર્વવ્યાપી ભુદો હોય છે. તે પ્રત્યેક વનસ્પતિનાં દૃક્ષ—યુચ્છાદિક ૧૨ ભેદો છે તેથી આગળ કહેવાતા સાધારણ વનસ્પતિના ભેદને વર્જીને શેષ ધાન્ય અનેકવિધ પુષ્પની જાતિઓનાં પુષ્પા–કળા, પત્રો–લતાઓ–કમળા શાકાદિક કવ્યાવાળાં સર્વ જાતનાં દૃક્ષા તે પ્રત્યેક વનસ્પતિમાં વિચારી લેવા.

સાધારજી વનસ્પતિ—સફ્ષ્મ બાદર બે બેંદે છે. આ સાધારજી વનસ્પતિના જીવાની ઉત્પત્તિ ત્યારબાદ આઢાર, શ્વાસાશ્વાસ ત્રહણુ વિગેરે ક્રિયાઓ સર્વ એક્ટીસાથે જ હેાય છે. આ સાધારજી વનસ્પતિમાં અનંતકાયસ્વરૂપ બાદર વનસ્પતિ જે દેખાય છે તે અનેક-બેંદે છે. તે કંદ [બટાકા, લસણુ, ડુંગળી] વિગેરે, પાંચ રંગની દુગી, સેવાલ, બિલાડીના છત્રી આકારના ઢાપ, આદુ, લીલી હળદર, ગાજર, માથ, થેગ, પાલખું, કુણું ક્ળા, થાર, ગુગળ, ગળા. સિંગાડા આદિ પ્રસિદ્ધ ૩૨ અનંતકાયાદિ સર્વપકારે જાણવી.

વધુમાં જેની નસો, સાંધા, ગાંઠા ગુપ્ત હોય, વળી જેના ભાંગવાથી સરખા ભાગા થઇ જતા હોય, છેદાયા થકાં કરીથી ઉગે તેવી હોય તે વિગેરે મુખ્ય ૬ લક્ષણે કરીને એાળખાતી તથા અન્ય બેંદે જણાતી સાધારણ વનસ્પતિ સમજવી.

बस्तुतः सर्व वनस्पतिओ ઉગતી વખતે તે। સાધારણ સ્વરૂપે દ્વાય છે પછી અમુક વખત થયે કેટલીક પ્રત્યેકનામ કર્મવાળી પ્રત્યેક સ્વરૂપે થાય છે અને સાધારણ નામકર્મના ઉદયવાળી કેટલીક સાધારણુપણે રહે છે. इति स्थावरजीव व्यास्या।

जसाबी - એકેન્દ્રિય સિવાયના શેષ બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય, અઉરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિય સર્વ ત્રસ છે.

એકન્દ્રિયના એકા-કુક્ષિમાં (પેટ) તથા ગુદા દારે થતા ક્રીડાએ, કાકમાં ઉત્પન્ન યનારા ક્રીડાઓ (ધુણા), મંદ્રાળા, અલસીયાં, જલા, પૂરા, શંખ, શંખલા, કાડી છીપલી, ચંકનાદિ છવા, એને મામડી અને છબ્દા બે જ ઇંદ્રિય છે તે. તેઇન્દ્રિયા-તે સર્વ પ્રકારની ક્વીડી, લીમેલ, ઉપેઇ, લીખ, જૂ, માંકડ, ગાંકળગાય, ઇયળા, સાવા, કાનખજૂરા, અચુના-ધાન્યના ક્વીડા, ચારક્વીડા, પાંચે પ્રકારના કુંચુવા વિશેર જેને શરીર, જીલ્હા નાસિકા ત્રચુ ઇન્દ્રિયા હોય છે તે.

ચિક્રોદિયા—તે વીંછી, કરાલીયા, ભમરી, ભમરા, કસારી, મચ્છર, તીડ, માખી, મધમાખી, પતંત્રીઆ ડાંસ, મચ્છર, ખદ્યોત, વિવિધરંત્રની પાંખાવાળા કીડા-છવા, ખડ-માંકડી, જેને શરીર છબ્હા નાસિકા અને આંખ એ ચાર ઇન્દ્રિયો હાય છે તે ચઉરીન્દ્રિય.

આ એક દિવયી લઇ-ચઉરીદિય સુધીના સર્વ છવા સમૂર્ચિઝમજ (તે ગર્લ જ વિના સ્વજાતિના મલ-લાળ, મૃતકાદિના સંયાગે-સ્પર્શથી ઉત્પન્ન થનારા) હાય છે, પરંતુ ગર્લજ નથી હોતા.

પ ચેન્દ્રિય—તે દેવ નારકા મનુષ્ય તિર્યાં ચ એ ચારપ્રકારે, તેમાં દેવા ૧૯૮ મેટે, નારકા છ મેટે, મનુષ્ય ૩૦૩, તિર્યાં ચ ૪૮ મેટે છે, પ્રથમના ત્રણનું વર્ણુન કહેવાયું છે શેષ તિર્યા ય ચેન્દ્રિય નું કહેવાનું છે.

તિ • મંચેન્દ્રિયમાં ત્રણુ લેદ મુખ્ય પડે છે જલચર, રથળચર અને ખેચર, ૧ ' જલચર ' તે મુખ્યત્વે પાણીમાં રહીને જીવનારા તે મત્સ્ય, કાચબા, માહ—મગર, શિંશુમાર એમ મુખ્યત્વે પાંચ પ્રકારે છે. ૨ 'સ્થલચર ' તે જમીન ઉપર ચાલનારા તેના ત્રણુ લેદ પડે છે. ચતુષ્ય-દજીવો તે એક—એ ખરીવાળા, ન્દારવાળા તે ગાય, લેંસ, વાધ હાથી સિંહ, બીલ્લી આદિ ચાર પગવાળાં, ઉરપરિસર્પા તે પેટવડે ચાલનારા કૃણાવાળા—કૃણા રહિત સર્પો, આસાલીક, મહારગ અજગરાદિ, ભૂજપરિસર્પા તે બૂજાથી ચાલનારા તાળીયા, ગરાળી, ખીસકાલી, કાકીય, ચંદનધા, પાટલા ધા આદિ; એમ ત્રણુ લેદ રથળચર જીવા સર્વ જાણવા.

3 ' ખેચર '—તે આકાશમાં ચરનારા, તે બે પ્રકારે છે: રૂંવાટાની પાંખવાળા અને ચાંમડાની પાંખવાળા, રેામજ પક્ષી તે હંસ, સારસ, બગલા, ઘુવડ, સમળી, પાેપટ કાગડા– ચકલાદિ સર્વ એ રૂંવાટાની પાંખાવાળા રેામજપક્ષી, અને વડવાગુળી, ચામાર્ચીડીયાદિ તે ચામડાની પાંખવાળા ચર્મજ પક્ષિ, વળી મનુષ્યલાકની બહાર થતા મળેલી તથા વિસ્તારેલી પાંખાવાળા સમુદ્દગક અને વિતાતપક્ષી એમ ચાર પ્રકારે છે.

આ તિયે ચ-પંચેન્દ્રિયવર્તી જલચરા, સ્થળચરા અને ખેચરા સર્વ સંમૂર્ટિંકમ અને ગર્ભાજ એમ બે બેટે છે.

એમ એકેન્દ્રિય હવોના ૨૨ બેદ તથા વિકલેન્દ્રિયના પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તા થઇને ૬ બેદ કુલ ૨૮ થયા, તિ ૦ પંચેન્દ્રિયમાં જલચરના એક, સ્થળચરમાં-ચતુષ્પદ, ઉરપરિસર્પ ને ભૂજપરિસર્પ એમ ૩ બેદ અને એક ખેચર, એમ કુલ પાંચ બેદ (તેમાં સહમ- બાલપણું હોતું નથી) તે સમૂર્ચિયન-ગર્ભજ બે બેદે ગણતાં ૧૦ બેદ થયા. તેનાથી પર્યાં અપર્યા થઇને ૨૦ બેદા તિર્પંચ પંચેન્દ્રિય જીવાના જાણવા. પૂર્વના ૨૮-૨૦ ઉમેરતાં કુલ ૪૮ બેદ તિર્પંચ જીવાના જાણવા. પૃત્તિ તિર્થે સ્લીય સ્થા

क्कि अ अय तिर्यचगति अधिकारे 'प्रथमं स्थितिहारम्' ॥ क्कि :

અવતરળ; - જેમ મતુષ્યમતિમાં સુવન વિના આઠ દ્વાર કહ્યાં, તે મુજબ તિથે ચગતિનાં પણ આઠ દારાને કહેતાં પ્રથમ સામાન્યત: સ્થિતિદારને કહે છે.

बावीस सगतिदसवाससहसगणितिदिणबेइंदिआईसु । बारस वासुण पण दिण, छमासत्तिपलिअहिई जिहा ॥२८४॥

શાબ્દાર્થ:-

अगणितिदिण=अञ्नितुं त्रश्रु हिन बाव=२५ उणुपणरिण=न्यून पयासहिननी सम्मास=७ महिना

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

द्वाविञ्चति-सप्त-त्रि-दश्च-वर्षसहस्राणि अग्नेस्रीणि दिनानि द्वीन्द्रियादिषु । द्वादश्चवर्षेकोनपश्चाञ्चाद्दिन-वण्मासत्रिपल्यस्थितिज्येष्ठा ॥ २८४॥

गायार्थ:—પૃથ્વીકાયજીવાની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય-સ્થિતિ ૨૨ હજાર વર્ષની, અપૃકાયની ૭ હજાર વર્ષ, વાઉકાયની ત્રણ હજાર વર્ષ, વનસ્પતિકાયની લ્ષ્ઠ દ્યા હજારવર્ષની, અગ્નિકાયની ૩ અહારાત્ર, બેઇદ્રીયની ભારવર્ષ, તેઇન્દ્રિયની ૪૯ દિવસ, અઉરીન્દ્રિય જીવાની છમાસ અને તિ૦ પંચેન્દ્રિયોની ત્રણ પલ્યાપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિઓ જાણવી. ॥ ૨૮૪ ॥

विशेषार्थ:—હવે ચતુર્થ તિર્ધ ચગતિ અધિકારે આઠ દ્વારાને કહે છે. પૃથ્વીકાયની સામાન્યત: ૨૨ હજાર વર્ષની સ્થિતિ કહી, છુટક-છુટક સ્થિતિ આગળ કહેશે, અહીં જે સ્થિતિ કહી તે ખાદર સ્થાવરાની સમજવી. વળી ખાદર સાધારણવાસ્પતિની અન્તમુહૂર્ત્તની જાણવી. સ્ક્ષ્મ સ્થાવરાની તો ઉત્કૃષ્ટ અંતમુહૂર્તની (જલન્ય સુક્ષકભવની) છે. [૨૮૪]

अवतरण; - ६वे भृथ्वी धयना शिद्धामां विशेष स्थितिने अडे छे.

૯૪ પ્રશ્ન—સિદ્ધગિરિ ઉપર વર્તાંતું રાયણુ વૃક્ષ જે સદાકાળથી શાધ્વત ગણાય છે તેના દશ્કલ્તર વર્ષ થયે નાશ થવા જોઇએ એને બદલે અત્યાર સુધી સજીવ ચાલ્યું આવે છે તા તેનું સમાધાન શું!

ઉત્તર—એ વૃક્ષના જવા ચાલુ આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં પુન: ત્યાંજ ઉત્પન્ન થાય અથવા અન્ય જવા તે સ્થળે આવી ઉત્પન્ન થાય અને વૃક્ષ કાયમ સજવ ચાલ્યું આવે.

सण्हा य सुद्धवालुअ, मंगोसिल सकरा य सरपुरवी।

શખ્દાથ°:---

सण्या=१ सम्बद्धाः है। भग **इय=शुद्धः** बालुय=वेद्ध मणोविम=भनशिक (पारे।) वकरा=शर्भ श सरपुटवी=भर-(भज्ञ भुंत शिक्षा३प)भृश्की

संस्कृत अनुवाहा-

श्लक्ष्णा च ग्रुद्ध-वालुका-मनःश्विला श्वर्करा च खरप्रयवी । एक-द्रादश-चतुर्दश-वोडश्वाष्टादशद्वार्विश्वतिः समाः सहस्राः ।। २८५ ॥

गायायै:-विशेषाध वत्. ॥ २८५ ॥

विशेषार्थ,—ગઇ ગાથામાં ઉપર જણાવેલા ભેદમાં પૃથ્વોના કામળ અને કર્કશ બે ભેદ પાડ્યા હતા તેમાં સાતરંગવાળી જે મારવાડની સુદ્ધ કામળ પૃથ્વી તે સર્વની ઉત્કૃષ્ટ બવસ્થિતિ એક હજાર વર્ષની છે અને જે કર્કશ પૃથ્વી તેના જે ૪૦ ભેદો જણાવ્યા એમાં ગાશીર્ષચંદનાદિક જેવી શુદ્ધ જે જે સુકુમાલ કુમારી માટી તેની આર હજાર વર્ષની, વાલુકા તે નદી પ્રમુખ રેલીની ચાદહજાર વર્ષની, મન:શિલા અને પારા ના સાળ હજાર વર્ષ, પત્થરના ગાંગડા—કાંકરા (સુરમાદિકની) અહાર હજાર વર્ષ અને ખર શિલા પાયલુર્પ કઠણ પૃથ્વી તેની ૨૨ હજાર વર્ષની હાય છે. શેષ ભેદા અન્તર્ગત વિચારી લેવા. [૨૮૫]

अवतरण;— हवे पंचिन्द्रिय तिर्यंचाना लेहमां के स्थित विशेष छे तेने हहे छे.

પૂર્વે ત્રણ પલ્યાપમની સ્થિતિ તે સામાન્યથી કહી છે કારણકે તે સ્થિતિ અધા પંચેન્દ્રિય છવાની હોતી નથી માટે.

गब्भभुअजलयरोभय, गब्भोरगपुदकोडिउक्कोसा । गब्भचउप्पयपक्खिसु, तिपलिअपलिआअसंखंसो ॥ २८६॥

શબ્દાર્થ:---

गन्म=भक्ष क मूज=कुक परिसर्प जल्बर=क बगरनी उमय=ઉ**ભય** रीते गन्मोरग=अर्भक ७२५विसर् पुन्वकोडि=पूर्व क्षेष्ठ वर्ष गन्मचउप्यव=अर्भक सतुष्यद पक्तिसु=पक्षीकोश्यां

संस्कृत अतुनाहा-

यर्भजयुज-प्रस्वन्तेभय-गर्भोरमाणाः पूर्वकोटिरुत्कृष्टा । गर्भजवतुष्पद-पश्चितु त्रिपरयपरयाऽसंख्यांद्यः ॥ २८६ ॥

गाणार्थ:-विशेषार्थवत्:—ગર્ભજ ભૂજપરિસર્પ તે નાહીયા, ઉદર ખીસફાહી ગરાળી આદિની તથા ગર્ભજ તથા સમૂર્ચિંછમ જલચર ને મત્સ્ય-કાચળાદિની, ગર્ભજ ઉરપરિસર્પ તે સર્પાદિકની પૂર્વકોડવર્ષની ઉત્કૃષ્ટઆયુષ્યસ્થિતિ છે. તથા) ગર્ભજ અતુષ્પદ તે ગાય-સિંહ આદિની ઉ૦ ૩ પદયાપમની, ગર્ભજ ખેચર તે પશ્ચિમા માર-હંસ-ઘવડ-કાગડા ચકલાદિની પદ્યાપમના અસંખ્યાતમા ભાગની હાય છે. [૨૮]

આ સ્થિતિ અને આગળ કહેવાતા તિર્ય ચાની સ્થિતિ પ્રાય: નિર્ધદ્રવ સ્થાનામાં વર્તતા હાય તેઓની સમજવી. આવું નિર્ધદ્રવ સ્થાન તા અઢીદ્રીપ પ્હારનું ત્રભાય. [૨૮૬]

अवतरण;- गर्ध जाथामां पूर्व डारी आयुष्य इक्षुं ते। पूर्व तुं मान डेटब्रुं !

पुबस्त उ परिमाणं, सयरि खळु वासकोडिलक्खाओ । छप्पन्नं च सहस्ता, बोद्धवा वासकोडीणं ॥ २८७ ॥

શાષ્દાથે:—સુગમ છે.

સંસ્કૃત અનુવાદઃ—

पूर्वस्य तु परिमाणं सप्ततिः सञ्ज वर्षाणां कोटिलक्षाणि । षट्पश्चाश्चच सहस्राणि बोद्धन्यानि वर्षाणां कोटयः ॥ २८७ ॥

गायार्थ:--विशेषार्थं वत्. ॥ २८७ ॥

विशेषार्थ:—પૂર્વે પૃષ્ઠ ૨૭-૨૯ માં 'સમય ' તું કાષ્ઠક આપવામાં આવ્યું છે તે મુજબ ચારાસી લાખ વર્ષનું એક 'પૂર્વાંગ ' થાય તે પૂર્વાંગ સાથે પુન:પૂર્વાંગને શુબ્રીએ (અથવા તેવા ૮૪ લાખ વખત પૂર્વાંગકાળ જાય) ત્યારે પૂર્વનું પરિમાણ આવે, તેની વર્ષસંખ્યા સીત્તર લાખકોડ-છપ્પન હજાર કોડ વર્ષની [૧૦૦૫૬૦૦૦૦૦૦૦૦] જાણવી. [૨૮૭]

भवतरण;—ગર્લ જની સ્થિતિ કહીને હવે સમૂર્વિછમ તિર્થ ય વેન્દ્રિય સ્થલચરાદિકની સ્થિતિને કહે છે.

संमुच्छपणिदिअथलखहयरुरगभ्अगजिङ्गिहि कमसो । वाससहस्सा चुलसी, बिसत्तरी त्तिपण्ण बायाला ॥ २८८॥

શાબ્દાથ :---

समुन्धिमपणिदि=सभू ^{र्डि}७भ पंचेन्द्रिय यलस्यर=स्थल्यर-भेचर उरग=९२५रिसप[°]

म्यगाण-अूक पश्सि प बाससहस्सा=वर्ष ७००१ तिपस=त्रेपन

સંસ્કૃત અનુવાદ:-

संमृष्टिमपश्चेन्द्रिय-स्थल-खेचरोरग-भूजगानां ज्येष्ठा स्थितिः क्रमग्नः अर्थसहस्राणि चतुरश्चीतिद्रीसप्ततिस्थिपश्चाश्चत् द्वाचन्वारिश्चत् ॥ २८८॥

गायार्थ:—તિર્ધ ચપંચેન્દ્રિયમાં સંમૂર્ચિછમ શ્યલચર તે ગાય-લે સ સ્માદિ ચતુષ્પદ જીવાની અનુક્રમે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૮૪ હજાર વર્ષની, સમૂચ્છિંમ ખેચર તે હંસ-માર ચકલાદિ પક્ષીઓની ૭૨ હજાર વર્ષની, સમૂચ્છિંમ (સ્થલચર) ઉરપરિ સર્પ તે સર્પાદિકની ૫૩ હજાર વર્ષની અને (સ્થલચર) સમૂચ્છિંમ લૂજપરિ-સર્પની ૪૨ હજાર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોય છે. સર્વની જલન્યસ્થિતિ આગળ કહેશે. ॥ ૨૮૮ ॥

विशेषार्थः — सुगभ छे. [२८८]

अवतरण;—સર્વિતિય ચાની ઉત્કૃષ્ટ ભવસ્થિતિ કહી. હવે તેઓનું ખન્ને સ્થિતિનું સામ્યપણ હોવાથી તેઓની ઉત્કૃષ્ટ કાચસ્થિતિ કહે છે.

एसा पुढवाईणं, भवाठेई संपयं तु कायाठेई। चउएगिंदिसु नेया, ओसप्पिणिओ असंखेजा ॥ २८९॥

શખ્દાર્થ:---

पुरवाईण=५१थ्याहिनी भविटिई=सपस्थिति संपर्य=संप्रति [ढवे]

कायिंद्रं=कायस्थिति ओसप्पिणिओ=अवस्पिश्रिके। असंसेज्जा=असं ज्याती

गायार्थ: —એ પ્રમાણે પૃથ્વી વિગેરે જીવાની અવસ્થિત કહી. સમ્પ્રતિ અર્થાત હવે કાયસ્થિતિને કહેતાં ચાર એકેન્દ્રિયોને વિષે અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી

કાલપ્રમાણ છે. અહીં ' बोकिपिणिको' એ પદ પરવાચી હોવાથી ઉપલક્ષણથી પૂર્વ નાગી ઉત્સર્પિથીનું પણ ગઢણ થાય છે. ॥ ૨૮૯ ॥

विशेषार्थ: — प्रथम कायस्थिति केटले पृथ्याहिक केक्ष्म छवा पातपातानी क पृथ्वी विशेरे काया (स्थानमां) मां भरीने पाछा कन्मीने वणी भरीने वणी तेक स्थाने पुनः कन्मीने कोम वार वार हिपन थया करे तो केटला काण सुधी हिपन थाय है तेनुं नियमन ते [स्व] कायस्थिति कहेवाय छे.

અહીં એકેન્દ્રિયછવામાં એક વનસ્પતિકાયને વર્જને શેષ પૃથ્વી-અપ્તેઉ-દાઉકાયની ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્ય અવસર્પિણી તથા ઉત્સર્પિણી પ્રમાણ કાયસ્થિતિ છે. અહીં પૃથ્વાદિક ચારની આ સ્થિતિ બન્યકારે એાઘથી એટલે સામાન્યત: [સૂક્ષ્મ-બાદરની વિવક્ષા વિના] સમુશ્ચયે જણાવી. પરંતુ વસ્તુત: એ કાલસ્થિતિ. પ્રમાણ સૂક્ષ્મ એવા પૃથ્વી-અપ્-તેઉ-વાઉ એ ચારનું છે.

એથી પૃથક વિચારણામાં સ્ફમ^{લ્ય} પૃથ્વી-અપ્-તેલ-વાઉની કાલથી અસંખ્ય ઉત્સ૦ અને અવસર્પિણી કાયસ્થિતિ અને ક્ષેત્રથી લાકાકાશ જેવડા અસંખ્ય લાકના આકાશ ખંડના પ્રદેશા છે, તેમાંથી પ્રત્યેક ક્ષણે એક એક આકાશપ્રદેશ અપહરતાં તે પ્રદેશા હરી લેતાં જેટલા કાળ થાય તેટલી છે, એ આકાશપ્રદેશ નિર્મૂલ હરી લેતાં તેના કાળ અસંખ્ય કાળચકો [પણ સાદિસાંત] જેટલા થાય છે. કારણ કે કાલ કરતાં ક્ષેત્ર વધુ સ્ફમ છે.

ચાર એકેન્દ્રિયોની ઓાઘથી જે અસંખ્ય ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી સ્થિતિ કહી હતી તેને અહીં સૂક્ષ્મ-બાદર રીતે પૃથક્ પાડી, અને એમાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વી વિબેરે ચારની કાયસ્થિતિ તો કહી, હવે જે બાદર-પૃથ્વી-અપ-તેઉ અને વાઉકાયની વિચારીએ તો પ્રત્યેકની સીત્તર કાટાનુકાટી સાગરાપમની કાયસ્થિતિ [તે ગા ઉ૦ ગા અવસર્પિ૦ અથવા ગા કાળચક્ર જેટલા કાળ જેટલી] છે. એ ચારે પૃથ્વી વિબેરે બાદરાની એકાથી પણ તેટલી જ સ્થિતિ સમજવી. [સંખ્યાનું અલ્પત્વ હોવાથી]

હપ. પૃથ્વીકાયાદિ જીવાની પર્યાપ્તપણાની કાયસ્થિતિ આયુષ્યસ્થિતિ જેટલી દ્વાય છે. તેથી તે જીવા પોતાની તે સંપૂર્ણ સ્થિતિના ભાગવટા સ્વસ્થાનમાં જ આંતરે આંતરે ઉપજવાથી સાત આઠ ભવવડે કરીને કરે છે કારણ કે તેના પર્યાપ્તા ભવા તેટલા થાય છે. પછી નવમે ભવે તેજ યોનિમાં પર્યાપ્તપણું પ્રાપ્ત ન કરે પરંતુ સ્થાનાંતર થાય, એવી જ્યારે પૃથ્વીકાયની એક ભવાશ્રયી રર સહસ્ર વર્ષની કાયસ્થિતિ તો આઠ ભવની ૧૭૬ હજાર વર્ષની થાય. એ પ્રમાણે ૪ પર્યાપ્તા અપકાયની ૫૬ હ. અગ્નિકાયની ૨૪ દિવસ વાયુકાયની ૨૪ હજારવર્ષ વનસ્પતિ કાયની ૮૦ હજાર વર્ષની છે એમાં પણું લેખ્ધિ અપર્યાપ્તપણાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અન્તમુદ્ધાની હોય છે. આ સ્થિતિ વાર વાર અપર્યાપ્ત સરવાળા કરતાં ઉક્ષા થાય.

ભાદરમાં ક્ષેત્રથી પૃથક ગણના કાલી નથી, એટલે આદર પૃથ્લી વિવેરની કામ-સ્થિતિ સફસ કરતાં ન્યૂન દેશ્ય છે.

अवतरण;—પૂર્વે એકેન્દ્રિયમાં પૃશ્વાદિ ચારની સ્થિતિ કહી. હવે શેય વન-સ્પતિકાયની કહેવા સાથે બેઇન્દ્રિયથી લઇ પંચેન્દ્રિય જીવાની કાયસ્થિતિ કહે છે.

ता उ वणांमे अणंता, संखिजा वाससहस विगलेसु । पंचिंदितिरिनरेसु, सत्तद्वभवा उ उक्कोसा ॥ २९०॥

संरुकृत श्राथाः— तास्तु वनेऽनन्ताः संख्यातानि वर्षसहस्राणि विकलेषु । पञ्जेन्द्रियतिर्थक्नरेषु सप्ताष्ट्रमवास्तु उत्कृष्टाः ॥ २९० ॥ शण्हार्थः—सुगम छे.

गाणार्थ:—તેજ પણ અનંતી [ઉત્સવ્ અવસવ્] કાયસ્થિતિ વનસ્પતિકાયની, સંખ્યાતાવર્ષ સહસ્રની વિકલેન્દ્રિયમાં અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંમાં ઉત્કૃષ્ટ સાતથી આઠ ભવની જાણ્યી ॥ ૨૯૦ ॥

विशेषार्थ:—એકેન્દ્રિયના પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાઉકાય અને વન-સ્પતિકાય એમ પાંચ લેંદો છે. એમાં પ્રથમના પૃથ્વી આદિ ચારે જીવા સૂક્ષ્મ અને બાદર એ બે જાતના છે. પુન: એ પાંચમી છેલ્લી વનસ્પતિકાયની બે જાતો છે, એક પ્રત્યેક વનસ્પતિ અને એક સાધારણ વન૦, પ્રત્યેક વનસ્પતિ એક શરીરમાં એક જીવવાળી છે જ્યારે સાધારણ એક શરીરમાં અનંતા જીવા-વાળી છે. આ સાધારણ વનસ્પતિના જીવાનું શરીર તેનેજ નિબાદ તરીકે એમળ ખાય છે. એમાં પ્રત્યેક વનસ્પતિ બાદર જ હોય છે જ્યારે સાધારણ વનસ્પતિ [અથવા નિગાદ] તે સૂક્ષ્મ [નિગાદ] અને બાદર [નિગાદ] એમ બે લેંદે છે. આશામાં કહેલી સાંબ્યવહારિકની કાયસ્થિતિ.

અહીં બન્યકારે ગાયામાં જે અનંતી ઉત્સર્પિણી—અવસર્પિણીની સ્થિતિ જણાવી છે તે સામાન્યત: એાલયી પાંચમી વનસ્પતિકાયની [તે પ્રત્યેક-સાધા-રણ, સફ્લમ કે બાદરની વિવક્ષા વિનાજ] બતાવી છે, અને વળી તે સાંવ્યવહારિક નિગાદ જીવા આશ્રયે બતાવી છે [કારણકે પ્રાય: સર્વત્ર *સાંવ્યવહારિકાશ્રયી જ

^{*} આથીજ મારદેવા માતા માટે વિરાધ ઉભા નહીં થાય. કારણુ કે તે તેન અનાદિ [અસાંબ્ય] નિગાદથી આવેલા હતા. જ્યારે મૂલ ગાથા તેન મર્યાદિત સમય ભતાવે છે એટલે આદિ થઇ શકે તેવા છે. અને જો એ કથન અબ્ય ને લાગુ પાડીએ તેને મારદેવા માતા માટે કાય ઉભા થાય, તે ન થાય માટે સાંબ્ય બી.

સુખ્યતા છે.] ભાને એજ સ્થિતિ સફમ સાંવ્યવહારિકને ઘટે છે. એજ સ્થિતિને ક્ષેત્ર સરખામણીથી ઘટાવીએ તો અનન્તા લાકાકાશના આકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ [એટલે પ્રતિ સમયે એક એક આકાશ પ્રદેશ અપહરતાં જેટલા કાળે તે નિર્મૂલ શાય તેટલા કાળ તે] અને તે અસંખ્ય પુદ્દગલ પરાવર્તકાળ પ્રમાણ છે અને તે પુદ્દગલ પરાવર્તનું અસંખ્યપશું આવલિકાના અસંખ્ય ભાગના સમય તુલ્ય છે.

અહીં કાલથી અનાદિ અનંત-અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી, ક્ષેત્રથી અનન્તા દ્વાકાકાશ પ્રદેશ-અસંખ્ય પુદ્દગલ પરાવર્ત [જે આવલિકાના અસંખ્ય ભાગના સમય તુલ્ય છે] એ ચારેની વ્યાખ્યા તુલ્ય કાળને સ્વયનાર છે.

અહિં અસાંવ્યવહારિક એટલે શું ? એટલે જે છવા અનાદિકાળથી સૂક્ષ્મ નિર્ગાદમાં પડ્યા છે કાઇપણ સમયે તથાવિષ્ય સામગ્રીના અભાવે બહાર નીકળી વ્યવહાર રાશિ [તે સૂક્ષ્મ બાદર પૃથ્વીકાયાદિપણે વિવિષ્ય વ્યવહાર] માં આવ્યા નથી તે અસાંવ્યવહારિક, આ અસાંવ્યવહારિક છવા બે પ્રકારના છે. એક તો અનાદિ અનંત સ્થિતિવાળા અને એક અનાદિ સાન્ત સ્થિતિવાળા. અનાદિ અનન્ત સ્થિતિવાળા અસાંવ્યવહારિક છવા કદાપિ વ્યવહાર રાશિમાં આવ્યા નથી, અને આવવાના પણ નથી તે હાય છે [અને તેની સ્થિતિ અનંત પુક્રગળ પરાવર્ત જેટલી છે] અને અનાદિ સાન્ત કાયસ્થિતિવાળા અસાંવ્યવહારિક છવા હતા સુષ્યી વ્યવહારરાશિમાં આવ્યા નથી પણ આવવાના છે [તેની સ્થિતિ અનંત પુક્રગલપરાવર્તની પણ ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ નહિં પણ પૂર્વાપેક્ષયા ન્યૂન છે] આ બન્ને પ્રકારના છવા અનન્તા છે.

સાંબ્યવહારિક એટલે શું? તો જે જવા અનાદિ નિગાદમાંથી તથાવિષ સામશ્રીના યાંગે પૃશ્વ્યાદિક [સૂક્ષ્મ કે આદર] ના વ્યવહારમાં એક વખત પણુ આવેલા હાય તે સાંવ્યવહારીક. આ જવા પણુ અનન્તા છે અને તે સાદિ સાન્ત સ્થિતિવાળા છે.

અસાંવ્યવહારિક નિગાદ સૂક્ષ્મ જ હાય છે કારણ કે ત્યાં વ્યવહારપણું હાતું નથી જયારે સાંવ્યવહારિક નિગાદ સૂક્ષ્મ અને ભાદર ખન્ને હાય છે.

હવે અહીં આ સૂક્ષ્મનિગાદની કાયસ્થિતિ ત્રણ પ્રકારે છે. ૧ અનાદિ અનંત ૨-અનાદિસાન્ત ૩ સાદિસાન્ત. એમાં પ્રથમની બે સ્થિતિ અસાંબ્યવહારિક સૂક્ષ્મને ઘટે છે અને છેલી સાંબ્યવહારિક સૂક્ષ્મ-બાદર બન્નેને ઘટે છે.

૧-એમાં અનાદિ અનંત કાયસ્થિતિ છે તે અસાંવ્યવહારિક છવા

કે એઓ અનાદિ સ્ફમ નિગાદથી નીકલ્યા નથી અને નીકળવાના પણ નથી તેઓની છે અને તે કાળથી અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પ્રમાણ છે અને અસંખ્ય નહિ પણ અનન્ત પુક્રગલ પરાવર્ત પ્રમાણ છે.

ર-અનાદિસાંત—તે ભૂતકાળમાં જેઓ કયારે પણ સફમ નિગાદથી ખહાર આવ્યા નથી પરંતુ ભવિષ્યમાં આવનારા છે તેવા અસાંવ્યવહારીક નિગાદની અનાદિ સાન્ત કાયસ્થિતિ છે. આ સ્થિતિ પણ અનન્ત પુદ્દગલ પરાવર્ત જેટલી છે, કારણ કે ગયા કાળ તે તો અનન્તા છે અને ભવિષ્યમાં જો કે વ્યવહારમાં આવવાના છે તો પણ કેટલાકના તા ભાવિકાળ હજી પણ અનન્તા છે. પણ વિશેષ એ કે અનાદિ અતંત સ્થિતિની અપેક્ષાએ ન્યૂન છે એટલે મર્યાદિત છે. અને તેથી આ જવા અસાંવ્યવહારિક વર્તમાનમાં ગણાય તથાપિ ભાવિ સાંવ્યવહારિક તરીકે સંણાધી શકાય.

3-સૂક્ષ્મ-બાદર સાંબ્યવહારિકની કાયસ્થિતિ-

ત્રીજા પ્રકારમાં સાદિસાન્તની કાયસ્થિતિને કહે છે તેમાં પ્રથમ જે છવા સૂક્ષ્મનિગાદમાંથી નીકલીને એક વખત પણ બાદર-પૃશ્વી વિગેરમાં ઉત્પન્ન થયા છે તે સાંવ્યવહારિક કહેવાય છે. આ સાંવ્યવહારરાશિમાં આવ્યા બાદ પુન: કર્મયાં સૂક્ષ્મનિગાદમાં તે છવા ઉત્પન્ન થાય તા પણ તેઓ સાંવ્યવહારિકજ કહેવાય છે. પરંતુ આ પ્રમાણે સાંવ્યવહાર રાશિવાળા સૂક્ષ્મનિગાદની કાયસ્થિતિમાં અને અનાદિ સૂક્ષ્મનિગાદની કાયસ્થિતિમાં ઘણાજ તફાવત છે. પ્રથમ કહી ગયા તે પ્રમાણે અનાદિ (અસાંવ્યાવહારિક) સ્ક્ષ્મનિગાદની કાયસ્થિતિ અનાદિ અનંત તથા અનાદિ સાંત છે. જ્યારે આ સાંવ્યવહારિક સૂક્ષ્મનિગાદની કાયસ્થિતિ સાહિ સાન્ત છે. એટલે અનાદિ સૂક્ષ્મનિગાદમાં બાદરપૃથ્વી વિગેરમાં આવ્યા બાદ પુન: સૂક્ષ્મનિગાદમાં જાય ત્યારે સૂક્ષ્મનિગાદપણાની આદિ થઇ, અને વધારામાં વધારે અસંખ્ય ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રહીને પછી અવશ્ય પુન: બાદરપૃથ્વીકાય વિગેરમાં આવે એટલે સૂક્ષ્મનિગાદપણાના અંત થાય, તે અપેક્ષાએ સાંવ્યાવહારિક સૂક્ષ્મનિગાદની કાયસ્થિતિ સાદિ સાન્ત સમજવી.

જેટલા જીવા સાંવ્યવહારિક રાશિમાંથી માથે લાય તેટલાજ જીવા અસંવ્યવહારિકમાંથી નીકળીને સાંવ્યવહારિક રાશિમાં ઉપજે અને તે સાંવ્યવહારિક કહેવાય. એ સાંવ્યવહારિક જીવા પ્રથમ કહ્યા મુજબ સૂક્ષમ-બાદર બે લેદે છે એટલે જ્યારે સૂક્ષમનિગાદમાં [તે ચાદરાજ લાકવર્તી અસંખ્ય ગાળામાં] વર્તતો હાય ત્યારે સાંવ્યવહારિક સ્ક્ષમનિગાદીયા, અને જ્યારે

ભાદરનિયાદ (તો લીલ કુલ તત્પ્રાયાગ્ય વનસ્પતિ) માં હાય ત્યારે સાંવ્યવહારિક ભાદર નિયાદીયા કહેવાય છે. આ સાદિસાન્ત સાંવ્યવહારિક સ્ક્રમનિયાદની કાયસ્થિતિનું પ્રમાણ કેટલું ? તે કહે છે.

સૂક્ષ્મ સાંવ્યવહારિક નિગાદની સ્થિતિ:-

સાંબ્યાં સાદિ સાન્ત સૂક્ષ્મ નિગાદની કાયસ્થિતિ કાલથી અસંખ્ય ઉત્સ-પિંણી—અવસપિંણી, ક્ષેત્રથી અસંખ્ય લાકાકાશના આકાશપ્રદેશ પ્રમાણ, [અર્થાત્ તેમાંથી પ્રત્યેક ક્ષણે એક એક પ્રદેશ હરતાં જે સમય લાગે તે] તેના સમય અસંખ્ય કાળચક્કો જેટલા થાય અને અસંખ્યકાળચક્કના સમયો અંગુલી પ્રમાણ આકાશ શ્રેણીમાં રહેલા આકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ છે અને તે પ્રદેશા ગણત્રીએ અસંખ્ય ઉત્સપિંણી અવસપિંણી ના સમયા જેટલા છે, કારણ કે કાળ કરતાં પણ ક્ષેત્રને વધારે સૂક્ષ્મ ગણ્યું છે, આ સ્થિતિ કેવલ સાંબ્યવહારિક સૂક્ષ્મ નિગાદાશ્રયી જાણવી અને સાંબ્યવહારિક નિગાદની [સૂક્ષ્મ-આદર વિવક્ષા વિનાની] સ્થિતિ પ્રથમ કહેવાઇ ગઇ છે.

બાદર સાંબ્ય૦ નિગાદની સ્થિતિ—

હવે બાદર સાંબ્ય૦ સાધારણ નિગાદ [વનસ્પતિ] ની કાયસ્થિતિ કાલથી સીત્તેર કાેટાકાેટી સાગરાેપમની છે. અલ્પસ્થિતિપણાથી ક્ષેત્રથી સ્થિતિ ઘટતી નથી.

આદર મત્યેક વનસ્પતિ—ની કાયસ્થિતિ ૭૦ કાેટાનુકાેટી સાાગરાયમની છે. અહીં પણ ક્ષેત્ર ગણના નથી.

આદર વનસ્પતિ ની એટલે ખાદર પ્રત્યેક અથવા ખાદર સાધારણ વનસ્પતિના લેદ વિના ખન્નેની ભેગી એટલે કેવળ આદરવનસ્પતિની કાય-સ્થિતિ વિચારીએ તો કાલથી અનન્ત ઉત્સ૦ અવસ૦ અને ક્ષેત્રથી અઢી પુદ્દગલ પરાવર્ત જેટલી વધી જાય, કારણ કે ખાદર પ્રત્યેકથી ખાદર સાધારણમાં, ખાદર સાધારણથી ખાદર પ્રત્યેકમાં એમ પરસ્પર સ્થળમાં વારંવાર જવા આવવાથી અઢી પુદ્દગલપરાવર્ત સુધી ખાદર વનસ્પતિમાં ભમે, પછી સ્થાનાંતર થાય.

સર્વની એાઘથી કાયસ્થિતિ-

સમગ્ર એકેન્દ્રિયપણાની જાતિ તરીકે એાઘથી કાયસ્થિતિ કાલથી અનંત ઉત્સ૦ અ૧૦, ક્ષેત્રથી અસંખ્ય પુદ્દગળ પરાવર્ત જેટલી અથવા આવલિકાના અસંખ્ય ભાગના સમયા જેટલી, સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયાદિક ચારની એાઘથી પણ અસંખ્ય ઉત્સ૦ અવસ૦ કાળ પ્રમાણ, ખાદર પૃથ્વાદિક ચારની એાઘથી ૭૦ કો૦ કોટી સા૦, બાદર પ્રત્યેકની ૭૦ કો૦ કો૦ સા૦ ની, બાદર સાધારણ નિગાદની પણ માંઘથી છ0 કાેંગ કાેટી સાંગની, સફર્મ નિગાદમાં મનાદિ મનંદ સ્થિતિશાળા મસાંગ્યવહારિક નિગાદની મનંદી મને મનન્ત પુદ્દગલ પરાવત તથા મનદિ સાન્ત સ્થિતિવાળા મસાંગ્યવહારિક નિગાદની કાયસ્થિતિ મનંદી ઉત્સાગ માલગ પણ છેવટ મર્યાદિત તા ખરી મને સાંગ્યવહારિક સાંદિ સાન્તસ્થિતિવાળા સફમ નિગાદોની અસંખ્ય ઉત્સાગ મવસપિંણી મથવા મસંખ્ય પુગ પરાવર્ત પ્રમાણ બાણવી, અને સાંગ્યવહારિ કેવલ નિગાદની અનંત ઉત્સાગ મવગ પ્રમાણ બાણવી. સર્વની જલન્ય કાયસ્થિતિ મન્તર્સુ હૂર્તની છે જે આગળ કહેવાશે.

આ ગધી પૃશ્વાદિકની સ્થિતિ પયાંમ-અપર્યાપ્તાની વિવક્ષા વિનાની સમૃત્ જવી. પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તાની પૃથક પૃથક સમજણ ગઇ ગાથાની ટીપણીમાં આપી છે.

विक्रवेन्द्रियनी अयस्थिति.

એઇન્દ્રિય-તંઇન્દ્રિય અને ચઉરીન્દ્રિય એ ત્રણેની સામદી એક્ષિયી સ્થિતિ વિચારીએ તો સંખ્યાતાસહસ્ત્રવર્ષાની છે. હવે જો પ્રત્યેકની પૃથક પૃથક વિચારીએ તો પર્યાપ્તા એઇન્દ્રિયની ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતાવર્ષની [સંખ્યાતા હજાર વર્ષ નહીં કારણ કે એઇન્દ્રિયની ઉત્કૃષ્ટ ભવસ્થિતિજ ૧૨ વર્ષની હોવાથી અને તેના ઉપરા ઉપર સતત અમુક ભવા થતા હોવાથી સંખ્યાતાવર્ષોની] કાયસ્થિતિ છે. તેઇન્દ્રિયની સંખ્યાતા દિવસોની અને ચઉરીન્દ્રિયજીવાની સંખ્યાતામાસની [કારણકે પૂર્વોક્ત રીતં દીવસ—માસની ન્યૂન પ્રમાણવાળી ભવસ્થિતિ હોવાથી ભવસ્થા આશ્રયી] કાયસ્થિતિ વિચારવી.

પંચેન્દ્રિયની કાયસ્થિતિ.

પંચેન્દ્રિય તિર્થ ચ તથા પંચેન્દ્રિયમનુષ્યાની પણ ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ સાત અથવા આઠ ભવનો હોય છે અથવા સાત આઠ ભવના કાળ લેંગા કરતાં ત્રણ પહેરાપમ અને [પૂર્વ કાટી પૃથકત્વથી અધિક] સાત પૂર્વ કાંદ્રીવર્ષ અધિક થાય છે, એથી તેટલી કાયસ્થિતિ પણ કહેવાય. [કારણ કે સંખ્યાતાવર્ષના આયુષ્યવાળા ગર્ભજ મનુષ્ય તથા તિર્થ ચાને વિષે જીવ પૂર્વ કાંદ્રીના આયુષ્યમાને ઉત્કૃષ્ટ સાતવાર કિત્પન્ન થાય અને આઠમી વખત ઉત્પન્ન થાય તા યુગલિક પહેલું ઉત્પન્ન થાય, ત્યાર પછી ભવનું પરાવર્તન અન્યયોનિમાં થાય તેથી પૂર્વ કાય સ્થિતિ સંભવ.]

અને આઠમા લવ કીધા તે આઠમા લવ સાત પછી કરે ખરા પછ તે સંખ્યવર્ષના નહિ પણ અવશ્ય અસંખ્ય વર્ષના આયુષ્યવાળા યુગલિક-મનુષ્ય અથવા તિર્થ યાંચેન્દ્રિયના અને ત્યાં તેટલું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી નવમે લવે અવશ્ય દેવપણે ઉત્પન્ન થાય. આથી આઠમા લવની અસંખ્ય વર્ષાયુષ્ય દિશતિ તે ત્રણ પશ્ચીત્રમના માનવાળીજ દેાવાથી ત્રણ પશ્ચાપમ એ અને તે પહેલાં પૂર્વ કારી વર્ષના માનવાળા સાત ભવા કરે છે તેથી ત્રણ પશ્ચાપમ અને ૭ પૂર્વ કારી વર્ષની કાચસ્થિતિ આવી રહે.

સમૂચ્છિંમ પંચેન્દ્રિય તિર્થ ચાની ઉ૦ કાયસ્થિતિ [પૂર્વ કે દી પૃથક્ત] સાત પૂર્વ કે હ વર્ષની છે, કારણ કે સમૂર્વિછમ મરી મરીને પુન: પુન: સમૂર્વિછમ તિર્થ ચમાં ઉત્પન્ન થાય તા પૂર્વ કાંડીપ્રમાણ કાયસ્થિતિવાળા યાવત સાતભવા સુધી ઉત્પન્ન થાય માટે [પરંતુ જો આઠમા ભવ કરવા હાય તા ગર્લજપણ અને અસંખ્ય વર્ષની સ્થિતિવાળા તિર્થ ચમાં કરે અને પછી દેવભવે જાય.]

સમૂરુ પંચેર મનુષ્યની અન્તમહૂર્ત્ત પૃથક્ત્વ [ર થી નવ મુરુ] ની કાયસ્થિતિ છે. દેવ-નારકની કાયસ્થિતિ નથી.

અહીં પ્રસંગ હાવાથી તિયે ચ તથા મનુષ્યની પણ કાયસ્થિતિ કહી, પરંતુ દેવ અને નારકાની તા કાયસ્થિતિ હાતીજ નથી, કારણ કે તેઓને એટલે દેવને મરીને પુન: દેવસ્થાનમાં દેવ તરીકે કે નારકી મરીને નારક તરીકે અનન્તર ભવે નારકી થતાજ નથી. વચમાં અન્યયાનિમાંજ અવશ્ય જ વું પડે માટે તેની કાયસ્થિતિ કહી નથી. પરંતુ તેમની ભવસ્થિતિ એજ એની કાયસ્થિતિ એ પચારિક માત્ર ખેલાય, વાસ્તવિક તા નહીં તથી યથાયાગ્ય તે ભવાશ્રથી કાયસ્થિતિ વિચારવી.

હવે પંચેન્દ્રિયમાંને પંચેન્દ્રિયમાં છવ [પંચે પહો ચારે ગતિમાં] ભ્રમણ કરે તે સાધિક હજારસાગરાપમકાળની કાયસ્થિતિ થાય [પંચે ની પર્યાપપણાની જ સ્થિતિ સાગરાપમ પૃથક્ત થાય છે] અને બેઇન્દ્રિયાદિ સર્વ ત્રસ છવામાં ભ્રમણ કરે તે એકી સાથે સંખ્યાતા વર્ષાધિક બે હજાર સાગરાપમ યાવત, એથી તેટલી તેની કાયસ્થિતિ હાય. પછી વિપર્યાસ થાય જ.

ઉક્રત એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિયછવાની પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત-અનન્તરાપ્તિ અપેક્ષાની સ્થિતિ ગ્રન્થાતરથી વિચારવી [૨૯૦]

अवतरण;—હવે અર્ધ ગાયાવડે જઘન્યથી ભવ (આયુષ્ય) સ્થિતિ તથા કાયસ્થિતિને કહે છે.

स**बेर्सिपि जहन्ना,** अंतमुहुत्तं भवे अ काए य ॥ २९०॥ शिष्टार्थ-- अग्रम छे.

સંસ્કૃત છાયાઃ—

सर्वेषामपि जघन्या अन्तर्भृहुर्च भवे च काये च ॥

क ित्र हुत्तान है जारा मुखे जनवस्तु हुत्तान छ

* 4	पयीमा	गत्येकाश्रयी	च	ओषभी	4	
# F 7 U	अपर्याप्ता	कालधी —	भेत्रधी	कालथी क्षेत्रयी	पयासानी पृथक्	HOLL
સ્ક્રમપૃશ્વીકાય	[मश्रमणी	अस्∿49०अ०-अस्प्यद्वाडाडाश	સંખ્યલાકાકાશ	अ०९० अय० म० सि	क्षेत्रकृति ।	
रहसमा महाय	•	46	2	25		lls!
सद्भतेखिकाथ	•	4	•	e, e	• •	h) he
त्रहमवायुक्षय		66		33		ų
स्०सा०वनस्पति	*	અન્તહ ગ્યવ - અન્તરિકાકા 🗷	ન તેલાકાકા	પ્રત્યેકવત્	प्रत्येश्वत	,bH
બાદર પૃશ્ વીકાય	2	७०३१०३१८० सा०-अथुनानथी	अस्त्रेनानद्यी	૭ ેકા ંકા <i>ડી</i> સાગરા _૦	र्भ स्तर वर्षा मार्थ हर	
भाइरम्प्रभाव	â	6	£	2	४६ हमारवर्ष	leke
ભાદરતેઉકાય	-	٤		**	ર૪ દિવસ	şg
બાદરવાસેકા ય	*	÷	*	•	रेप्र हिम्मार्थम	, B
आइस्साठवनस्यति	•	2	34	\$6	से॰ सहस्रवर्ष	ક્ 1
आ० अत्येडवन० -	£	•	*	£	८० हिजार्वर्ष	] G
अर्था-इय १	2	अंग्याता सहस्रवर्ष		मंग्नाता सहस्रवर्ष	મુખ્યાતાવર્ષ	no A
प्तान्य अ	•	£		86	સંખ્યાતાદિવસ	PIK!
अधिरा-दिय	-> ~~€~~	•		*	अंध्यायाभास	hh.
सम्राचित्रम् मिन्द	*	સાતપૂર્વ દાટીવર્ષ		र अडहन्तर सागरीपम	म । भ्रम्भावस्य	het: 1
ગનિવેચપ ચેન્દ્રિ	2	उ पस्यापम ७ पूर्व हारीवर्ष	ि द्वारीवर्ष	र्भेण्याता वर्ष	साम्बातम	h-19/
સંભ્યાની	· ·	अन्तर्भेहृत् भृथ्कृत्व	7	તેટલીજ	×	o sh
ગ૦મનુધ્યની	,	3 पत्या ०७ पूर्व है। री			×	INIH
हेव-नरक्रमी		इसिटिश्वित नथी अग्रेमां अविद्या	माओ अविशि			h

गाणाण પૂર્વોકત મર્જ સમૂર્વિષ્ટમ સફમ કે બાદર સર્જ પૃશ્વીકાયા-દિક્ષ્મી માંડી સર્વ તિથે ચ તથા મનુષ્યાની ભવસ્થિતિ [આયુષ્ય] જલન્યથી મંત્રમું દૂત્તની—[દેવ—નારકની ૧૦ હતાર વર્ષની] મને કાયસ્થિતિ પહ્યુ [પર્યાપ્ત અપર્યાપ્તની એલ્ફ્સો કે પૃથક્] જલન્ય અન્તર્સ હૂર્વનીજ હાલ્યુવી, ત્યારબાદ જીવનું અનન્તર ભવે પરાવર્તન થાય [૨૯૦]

विशेषार्थ:-- सुगभ छे. [२६०१]

🛂 ॥ विरश्रामवगाहनाद्वारं द्वितीयम् ॥ 🛂

अवतरण;—કાયસ્થિતિ પૂર્વક તિર્ય ચાતું સ્થિતિદાર કહીને હવે અવગાહના દ્વારને એાલ [સામાન્ય] થી કહે છે.

जोअणसहस्समिहिअं, एगिंदिअदेहमुक्कोसं ॥ २९१ ॥ बितिचउरिंदिसरीरं, बारसजोअणतिकोसचउकोसं। जोअणसहसपिंपिदिअ, ओहे वोच्छं विसेसं तु ॥ २९२ ॥

રાઝ્દાર્થ:—સુગમ છે.

સંસ્કૃત છાયાઃ—

योजनसहस्रोऽधिक एकेन्द्रियदेह उत्कृष्टः ॥ २९१ ॥ ६६-त्रि-चतुरिन्द्रियश्वरीरं द्वादश्वयोजनित्रकोश्चचतुःकोश्चम् ॥ योजनसहस्रं पञ्चेन्द्रियस्य ओचे वस्थामि विशेषं तु ॥ २९२ ॥

गायार्थ:—એકેન્દ્રિયનું ઉત્કૃષ્ટ દેહમાન હજાર યાજનથી અધિક, બેઇંદ્રિય, જીવાનું શરીર ખાર યાજન, તેઇન્દ્રિયનું ત્રણ ગાઉ, ચઉરીંદ્રિયનું ચાર કાશ (૧ યાંગ), તિથે મ પંચેન્દ્રિયનું હજાર યાજનથી અધિક, આ સર્વ માન એાલથી કહ્યું. વિશેષથી આગળ કહીશું. ા ૨૨૩ ા

विशेषार्थ:—એ કેન્દ્રિય શબ્દથી મુખ્ય કેાનું ગ્રહેશ કરવું તે આગલી ગાયામાં કહેવાય છે. અહીં તો સમુવ્યયે એકેન્દ્રિયની સાધિક હજાર યેા૦ અવ-ગાહના કહી દીધી છે. એ પ્રમાણે યાવત પંચેન્દ્રિયની પણ ઓલથીજ અવ-ગાહના અન્ન કહી છે. પરંતુ આગલી ગાયામાં પૃથક્ પૃથક્ નામ ગ્રહેશુપૂર્વક કમશ: અવગાહનાને કહેશે. [૨૯૧–૯૨]

अवतरण; હવે વિશેષથી અવગાહના કહેતાં પ્રથમ એકેન્દ્રિયને વિષે કહે છે.

अंग्रुलअसंखभागो, सुहुमनिगोओ असंखग्रणवाउ । तो अगणितओ आऊ, तत्तो सुहुमा भवे पुढवी ॥ २९३ ॥ तो बायरवाउगणी, आउपुढवीनिगोअ अणुकमसो। पत्तेअवणसरीरं, अहिअं जोयणसहस्सं तु ॥ २९४ ॥

શાબ્દાથ :--

सुहुमनिगाओ=सृह्ध्यतिशेह असंखगुण=असंभ्यशुखु तो-अगणि=तेथी अन्तिनुं तओ-आउ=तेथी अपकायनुं तत्तो सुहुमा पुढवी=तेथी सूक्ष्मभृथ्वीतं तो-वाबर वाउगणी=तेथी आहर वासु अभि जाउ-पुढवी=निगोस=अप्-पृथ्वीनिगोहतं पत्तेअवणसरीरं=प्रत्येक्ष्वनस्पतितं

સંસ્કૃત છાયાઃ—

अङ्गुलाऽसंख्यभागः सक्ष्मिनगोदोऽसंख्यगुणवायुः। ततोऽग्निस्तत आपः ततः सक्ष्मा भवेत् पृथवी

11 893 11

ततो बादरवायुरग्निरापः पृथवी निगोदोऽनुक्रमञ्जः। प्रत्येकवनञ्जरीरमधिकं योजनसदृसं त

11 888 11

गाथार्थ:—विशेषार्थं वत्. ॥ २८३-६४ ॥

વિશેષાર્થ:—અહીં આ સ્થાવર પૈકી પૃથ્વી—અપ્-તેલ-વાલ-વનસ્પતિ એ પાંચ લોદો છે. એમાં વનસ્પતિના એ લોદ પડે છે: ૧ પ્રત્યાક, ૨ સાધારણ, િતમાં સાધારણના ત્રણ નામા છે. નિગાદ કહા અનન્તકાય કહા કે સાધારણ કહા. એ એકજ કથન છે ે તેથી પૃથ્વાદિ ચાર અને સાધારણ વનસ્પતિ એ પાંચના સફ્કમ અને બાદર એવા બેલોદો છે. એમાં સફ્કમનિગાદ તે સાધારણ વનસ્પતિ જાણવી. જ્યારે પ્રત્યેક વનસ્પતિ કેવલ બાદર સ્વરૂપ છે પણ સફક્કમ નથી.

અહીં આ પ્રથમ સફમનિગાદ [સફમ સાધા૦ વન૦] તું શરીર અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ, તેથી અસંખ્યાતમાં એક સૂક્ષ્મ વાયુકાયનું, તેથી અસંખ્યાતમાં એક સૂક્ષ્મ વાયુકાયનું, તેથી અસંખ્યાતમાં માંડું સૂક્ષ્મ અપ્કાયનું, તેથી અસંખ્યાતમાં માંડું સૂક્ષ્મ અપ્કાયનું, તેથી અસંખ્યાતમાં એક બાદર વાયુકાયનું, તેથી અસંખ્યાતમાં એક બાદર વાયુકાયનું, તેથી અસંખ્યાતમાં એક બાદર અબ્નિનું, તેથી અસંખ્યાતમાં

માર્થું આદર પૃથ્વીકાયતું, તેથી પણ અસંખ્યાતગણ માટું અનુક્રમે આદર નિગા-કર્તું અણુવું. અહિંઆ અસંખ્યાતાના અસંખ્યાતા શેદા હાવાથી ઉત્તરાત્તર અંગુલના અસંખ્ય લાગ અસંખ્યાત સુણ માટા વિગારવા.

અને પ્રત્યેકવનસ્પતિકાયનું શરીર સાધિક હતાર યાજનનું હાય છે. આવી અવગાહના તેટલાં ઉડા જલાશયામાં અને કમળ આદિમાંજ મળશે, પરંતુ સ્થલ ઉપર અને અન્યવૃક્ષની નહિં મળે. આ પ્રમાણે એકેન્દ્રિયની અવગાહના વર્ષુથી. [૨૯૩–૯૪]

अवतरण;—અહીં કાઇ શંકા કરે કે પૂર્વોક્ત જીવાનાં દેહમાન ઉત્સેધાં-ગુલયો કહ્યાં જયારે સસુદ્ર અને પદ્મદ્ધાદિ જલાશયાના માન તા પ્રમાણાંગુલથી માનવાળા [એટલે ઉત્સંધાંગુલથી ચારસા ગણા માટાં] છે, તા ઉત્સેધાંગુલના માનવાળાં વનસ્પત્યાદિકનાં હજાર યાજનનું માન પ્રમાણાંગુલે નિષ્પન્ન હજાર યાંગ ઉડા સમુદ્ર–દ્રહાદિકમાં કેમ ઘટશે ! કારણ કે દ્રહમાન શરીર માનથી ચારસા ગણાં ઉડુ થાય અને તેથી હજાર યાજનથી વધુ માનવાળી વનસ્પતિકાયરૂપ વનસ્પતિના સંભવ થશે ! તા તેના સમાધાન માટે ચન્થકાર જણાવે છે કે—

उस्सेहंग्रुलजोअण, सहस्समाणे जलासए नेयं। तं विश्वपडमपमुहं-अओपर पुढवीरूवं तु ॥ २९५॥

શબ્દાર્થ':---

उत्सेहंगुलजोअण=९त्सेषांगुद्ध थे।०० न सहस्तमाणे जलासए=६००२ थे।० भाब-वाणा ४दाशयभां नेए तं=काश्चवं तेने

विष्ठिपउमपमुहं=विश्व वेश ४भण विशेरे अओ परं=आधी धीब्तने पुढवीस्वं=पृथ्वी स्व३५

સંસ્કૃત છાયાઃ—

उत्सेघाङ्गलयोजनसहस्रमाने जलाशये श्रेयम् । तद्वछीपश्रप्रस्वमतः परं पृथ्वीरूपं तु

11 794 11

गायार्थ:—ઉત્સેધાંગુલથી હજાર યોજન માનવાળાં જલાશયાને વિષે તે वेस पश्च (કમળ) પ્રમુખ [પ્રમુખ શબ્દથી તેવા અન્ય કમલાદિક] [વન-સ્પતિકાયરૂપ] જાણવાં, એથી [અધિક માનવાળાં જ્યાં હાય તે] અજિ અધા પૃથ્વીકાયરૂપ જાણવાં. ॥ ૨૯૫ ॥

विशेषार्थ:—અહીં આ ઉત્સેષાંગુલ તે આઠવાર જવના મધ્યભાગની નહાઇ જેટલી લાંબી થાય તે અને તે ઉત્સેષાંગુલથી ચારસા શુલ્ કરીએ ત્યારે એક જ પ્રમાણાંગુલ થાય. આ ઉત્સેષાંગુલે હતાર યાજન ઉદ્યાર્ધવાળા તે સસુદ દહાદિવત આવેલા ^{૯૬}ગાતીર્ઘાદિ જલાશયામાં આ સાધિક હતાર યાજન પ્રમાણવાળા પ્રત્યેક વનસ્પતિ સ્વરૂપ લતા–કમલા વિગેરે વિચારવા.

[અહીંઆ પૂર્વ ગાયાના ' आદિયં जोयणसहस्तं ' એ પદથી અધિકપાર્શ્વ કેટલું લેવું ' તેા હજાર ચાજન જલની ઉંડાઇ અને જલથી કમળ જેટલું (પાણીની ઉપર) ઉંચુ રહે તેટલું અધિકપાર્શ્વ તે તે સ્થળે વિચારવું.]

હવે જ્યાં ઉત્સેધાંગુલથી નહીં પણ પ્રમાણાંગુલથી નિષ્પન્ન હજાર યાજન ઉડા સમુદ્રાદિ સ્થાનકામાં કમળાનું અસ્તિત્વ હાય ત્યાં તે કમળા પૃથ્વીકાયના છવાથી પૃથ્વીકાય સ્વરૂપજ વિચારવા. આકાર તા સર્વ કમળ જેવા હાય પરંતુ વનસ્પતિકાયરૂપે નહિ પરંતુ પૃથ્વીકાયના છવાનાં શરીરથી બનેલા હાય છે. જેમ પ્રમાણાંગુલ નિષ્પન્ન ૧૦ યાજન ઉડા પદ્મદ્રહમાં શ્રી દેવીનું કમલ પૃથ્વીકાય સ્વરૂપ છે તેમ. કારણ કે શરીરનું માપ ઉત્સેધાંગુલે માપવાનું કહેલું છે.

હવે સમુદ્રને વિષે ઉત્સેષાંગુલથી હજાર યાજન ઉડાઇવાળા સ્થળમાં ગાતી-થોદિ [તે હજાર યા. ઉડાઇવાળા] સ્થાનકા આવેલા છે, તત્રવર્તી કમલા પૃથ્વીકાય તથા વનસ્પતિકાય એમ ખન્ને જાતિનાં વિચારવાં. તેથી આ શેષ ગાતી-થોદિ સ્થાનકમાં ઉક્ત ગાથામાં કહેલા વહ્લી-પદ્મ પ્રમુખ પ્રત્યેક વનસ્પતિના સાધિક હજાર યાજનના અવગાહ વિચારવા, વળી અઢીદીપ બહાર એવી માટી લતાએ! પણ હાય છે. [૨૯૫]

अवतरण:--- એક दियनी અવગાહનાને કહીને હવે બેઇન્દ્રિયથી લઇ તિર્ય ય પંચેન્દ્રિય છવાનાં નામ બહુલુ પૂર્વક દેહમાનને ક્રમશ: કહે છે.

वारसजोअणसंखो, तिक्कोस ग्रम्मी य जोयणं भमरो । मुच्छिमचउपयभुअग्ररग, गाउअधणुजोअणपुहुत्तं ॥२९६॥

શખ્દાર્થઃ---

संस्रो=शं`ખ मु•िङम=**સ**भू[∑]िછभ गुम्मी य=कान अन्तुरे। चणुजोअणपुहृत्तं=धनुष्य-ये। अन्तु धक्रत्व.

૯૬ ગાલીથ —એટલે જલમાં રહેલાે ઉચા ઉચા ચઢતા તલાવની જેમ ઢાળ પડતા (ગાયની એક્કના જેવા) ભાગ

संस्कृत छायाः—

द्वादश्वयोजनः शंखः, त्रिकोशो गुल्मी च योजनं स्रमरः ।
मूर्छिमचतुष्पदश्वजगोरमाणां गन्यूत-धनु-योजन पृथक्त्वम् ॥२९६॥
गायार्थः—विशेषार्थवत् ॥ २६६ ॥

विशेषार्थ:—અઢીઢીય ખ્ઢાર સ્વયંભૂરમણાદિ સમુદ્રને વિષે ઉત્પન્ન થતા શંખ વિગેરે બેઇન્દ્રિય જવાનું ઉત્કૃષ્ટ દેહમાન ખાર યોજનનું, તેઇન્દ્રિય તે કાન-ખન્નુરા, મેંકાડા આદિની લંખાઇ ત્રણ ગાઉની, ચઉરીંદ્રિય તે ભ્રમરા, વીંછી, માખી આદિનું દેહમાન એક યાજનનું હાય છે. તિર્ય ચ પંચેન્દ્રિયમાં સમા્ર અમ ચતુષ્પદ [કાઇ કેકાલે અઢીઢીય ખ્ઢાર હાય છે] તે હાથી વિગેરનું ઉત્કૃષ્ટ દેહમાન ગાઉ પૃથક્ત તે [બેથી નવગાઉ સુધીની સંખ્યા તે પૃથક્ત] ર થી નવ ગાઉ સુધીનું, સમૂર્યિંછમ ભૂજપરિસર્પ નાલીયા વિગેરનું ધનુષ્ય લ્પ્યુ યુક્ત તે ર થી ૯ ધનુષ્ય સુધી, અને સમૂર્યિંછમ ઉરપરિસર્પ તે સર્પાદિકનું યોજન પૃથક્ત તે ર થી ૯ યોજન સુધીમાં યથા યાગ્ય હાય છે.

આવી ખુહત્ અવગાહનાવાળા લ્ટ્જાવા પ્રાય: અઢીદ્રીપ ખ્હાર હાય છે કે જ્યાં મનુષ્યાની તા વસતીજ નથી, કેવલ તિયે ચાદિક છે. પરંતુ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં તા તે છવા અલ્પ અવગાહનાવાળા હાય છે. [૨૯૬]

अवतरण;--- પ્રસ્તુત કથન સમૂર્ચિંછમ ગર્ભજમાં ઉતારે છે.

गब्भचउपयद्यगाउआइं भुअगा उ गाउअपुहत्तं । जोअणसहस्समुरगा, मच्छाउभएवि अ सहस्तं ॥२९७॥

શાબદાર્થ:--સુગમ છે.

સંસ્કૃત છાયા:—

गर्भजचतुष्पदस्य षड्गच्यूतानि भ्रजगानां तु गच्यूतपृथक्त्वम् । योजनसङ्ख्युरगाणां मत्स्यानाग्रुभयानामपि च सहस्रम् ॥ २९७॥

૯૭ કેામ્રકાઇ ઠેકાણું [જીવવિચારાદિકની વૃત્તિમાં] ' उरगाभूयगा य जोयणपुहुत्तं ' પાઠથી યાજન પૃથકત્વ જણાવેછે પણ તે ઘટિત લાગતું નથી.

હ્ય પ્રાયઃ દહેવાનું કાર્ય અન્તર્મુ દૂર્તના આયુષ્યવાળા, જન્મ થતાંજ શીધ્ર ૧૨ યાજન જેવડી કાયાવાળા થઇ તુર્ત મરસ્ય પામતાં પૃથ્વીમાં એવા માટા ખાડા પડે છે કે એ ૧૨ યાજનના હાવાથી ચક્રીની સેના તેના પર રહી હાય અથવા અચાનક પસાર થવા જાય તાં પસ્ય ગરકા જાય. આવી જાતિના આસાલિક સર્પો પસ્ય જે એઇન્દ્રિય (મતાંતરે તિ પંચે) જાતિના છે તેવા મહાકાયવાળા ઊક્તકથનથી અઢીદીપમાં પસ્ય સંભવે છે માદે.

જાવાય:—ગર્લ જચતુ પદ તે હાથી વિચેરતું [દેવકુર્-ઉત્તરકુરમાં] ઉત્કૃષ્ટ શરીર છ ગાઉનું, ગર્લ જ ભૂજપરિસર્પા તે નાહીયાદિકનું ગવ્યત પૃથકત્વ, [છેથી નવ ગાઉનું] સર્પ-અજગરાદિક ગર્ભજ ઉરપરિસર્પાનું એક હતાર યોજનનું [સ્થલચર જીવા પૂર્ણ થયા]. તથા જલચરમાં સ્વયં ભૂરમથુ સમુદ્રવર્તી સમૃષ્ટિંછમ તથા ગર્ભજ બન્ને જલચર મત્સ્યાનું પણ એક હતાર યોજનનું દેહમાન હાય છે. [જલચરા પણ પૂર્ણ થયા.] ા ૨૯૭ ા

विशेषार्थः—सुगम छे. [२६७]

अवतरणः - तेक भेश्वरने विषे हिंदीने सर्व नुं कदन्यभान हिंदे छै.

पक्खिदुगभणुहपुहत्तं, सद्वाणंग्रलअसंखभागलहू॥ २९७३॥

રાષ્ટ્રાથ:—સુગમ છે.

સંસ્કૃત છાયાઃ—

पश्चिद्विकस्य धतुःपृथक्तं सर्वेषामञ्जलासंख्यभागी लघुः ॥ २९७३॥

गावार्य:--- ખેચરમાં હંસ-પાેપટ વડવાગુલી આદિ સમૂબ તથા ગર્ભજ પક્ષિ-એાતું ધતુષ્ય પૃથક્ત્વ [૨ થી ૯ ધ૦]તું દેહમાન છે. इति तिरस्वामुक्त्रष्टावगादना ॥

એકેન્દ્રિયથી માંડી યાવત્ પંચેન્દ્રિય સુધીના સર્વ તિર્યેચાની અવગાહના [ઉપપાતસમયાશ્રયી] જલન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની જાણવી.

તેઓમાં વૈકિય શરીરની લિખ્ધવાળા છવા છે છે. એક પર્યાસભાદર વાયુકાય અને બીજા પર્યાસા સંખ્યાતાવર્ષાયુષી ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય છવા છે, તેથી તથાવિધ લિખ્ધપ્રત્યયિક વૈક્રિયશરીર વાયુકાયની અવગાહના જલન્યોત્કૃષ્ટ અન્ને રીતે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની જાણવી અને ઉક્ત પ્રકારના તિરુ પંચેન્દ્રિય છવાની જલન્ય અંગુલ સંખ્ય ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટથી યોજનશત પૃથકૃત્વ [२०० થી ૯૦૦ યોરુ સુધીની] જાણવી. इति अधन्यावसाहना ॥ २९७ ॥

विशेषार्यः — गाथार्थं वत् सुगम छे. [२६७]

५ तिय-चतुर्थे उपपात-च्यवनविरहकालाख्ये तथा पश्चम-वहे तत्संख्यादारे ५

अवतरण:— અવગાહના દ્વારને કહીને ત્રીજા-શ્રોથા-ઉપપાત-શ્યવનવિરહ દ્વારને કહેવાપૂર્વક છઠ્ઠા સંખ્યા દ્વારમાં ઉપપાત તથા શ્યવન સંખ્યા જવન્યથી સામાન્ય કહે છે.

विरहो विगलासन्नीण, जम्ममरणेसु अंतमुहू ॥२९८३॥ गब्भे मुहूत्तवारस, लहुओ समयसंखसुरतुल्ला ॥२९८३॥

શખ્દાર્થઃ—સુગમ છે. સંસ્કૃત છાયાઃ—

विरही विकलाऽसंक्षिनां जन्ममरणेषु अन्तर्ग्रहर्तम् ॥२९८॥ गर्मजे ग्रहर्तानि द्वादश्च गुरुको लघुः समयः संख्या सुरतुल्या ॥२९८३॥

गायार्थ:—વિકલેન્દ્રિય તે બેઇન્દ્રિય-તેઇન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય છવાના તથા અસંજ્ઞી તે સમૂર્ચિછમ તિર્ય પંચેન્દ્રિયના જન્મ-મરણ વચ્ચેના ઉપપાત તથા ચ્યવનવિરહકાળ ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્સ હૂર્ત્તના બાલુવા. ગર્ભજપંચેન્દ્રિય તિર્યં ચના ઉ૦ ઉપપાત તથા ચ્યવનવિરહ ભારસુહ્ત્તીના બાલુવા.

અહીંઆ સ્ફમ-ખાદર એકેન્દ્રિય છવાના ઉપપાત-ચ્યવન વિરહ્કાલ નથી. એથીજ બ્રન્થકારે કહ્યો પછ નથી. તેનું કારછુ ઉપલક્ષછુથી સમજવું કે પૃશ્વ્યાદિક ચાર તથા [પરસ્થાન-સ્વસ્થાનાશ્રયી] નિગાદનાં છવાની ઉત્પત્તિ-મરછુ સંખ્યા અસંખ્ય અને અનંતા પ્રમાણમાં પ્રતિસમયે હાય છે, જેથી વિરહકાલનું નિય-મન ઘટતું નથી. વધુ ખુલાસા ગાયા ૩૦૦ ના અર્થમાંથી જોવા.

પ્રથમ તો એકેન્દ્રિયછવાના ઉપપાત-ચ્યવન વિરહકાલ હાતાજ નથી જે કારણ આગલી ગાયામાંજ કહેશે. इति विरहाकालमानम् ॥

હવે ઉપપાત તથા શ્યવનસંખ્યાને જણાવતાં શેષ બેઇન્દ્રિયાદિથી યાવત્ પંચેન્દ્રિય સુધીના સર્વ જીવાની એક સમયે ઉપપાત તથા શ્યવન સંખ્યા દેવા તુલ્ય [તે એક બે ત્રણ યાવત્ સંખ્ય અસંખ્ય] જાણવી. એકેન્દ્રિયની સંખ્યા આગળ કહે છે. 11 રહ્ય 11

विशेषार्थ:---आथार्थवत् सुगम छे. [२६८]

अवतरणः—હવે એકેન્દ્રિયના ઉપપાત-ચ્યવનવિરહ નથી, તેને જણાવતાં તેજ ઉપપાત-ચ્યવન સંખ્યાને વિશેષથી જણાવે છે.

अणुसमयमसंखेजा, एगिंदिअ हुंति अ चवांति ॥ २९९ ॥ वणकाइओ अणंता, एकोकाओवि जं निगोआओ। निश्वमसंखो भागो, अणंतजीवो चयइ एइ ॥ ३००॥

शण्डाथः--

મणુસમયં=દરેકસમયે **મणकाદ**ઓ=વનસ્પતિકાયની निगोजाओ=निगोहने। चयइ एइ="यवे छे अने आवे छे

સંસ્કૃત છાયાઃ—

अनुसमयमसंख्येया एकेन्द्रिया भवन्ति च च्यवन्ते ॥ २९९ ॥ वनकायतोऽनन्ता एकेकतोऽपि यिष्णगोदतः । नित्यमसंख्यो भागोऽनन्तजीवात्मकश्चयवते एति ॥ ३००॥

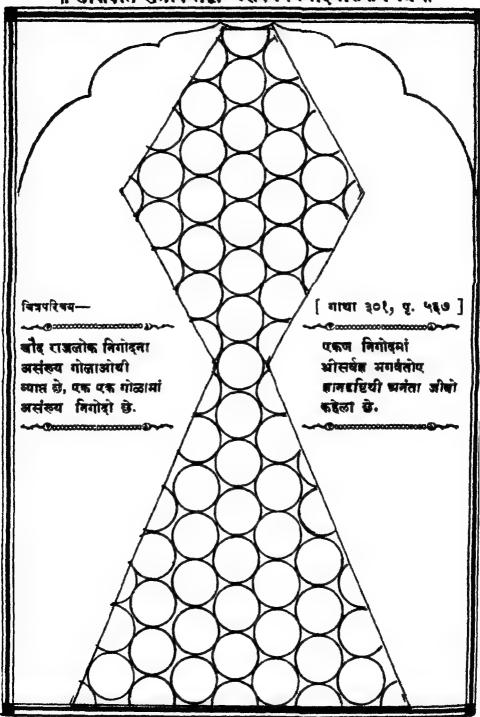
गायार्थ:-विशेषार्थवत् ॥ २६६-३०० ॥

विशेषार्थ:— મહીં આ ગ્રન્થકારના ' एगिदिय ' શબ્દ વ્યવહારથી પાંચ પ્રકારના એકેન્દ્રિયમાંથી પ્રથમના ચારતું ગ્રહણ કરવું, જેથી પૃથ્વી અપ્ તેઉ વાઉ જીવા સામાન્યત: પ્રત્યેક સમયે-સમયે અસંખ્યાતા ઉપજે છે અને અસંખ્યાતા સ્થવે છે પરંતુ કયારે પણ એક બે કે સંખ્યાતાની સંખ્યા પ્રાપ્ત થતી નથી.

વનસ્પતિકાયના છવા તા સદાએ સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ અનન્તા નિગાદ જવા ઉત્પન્ન થાય છે અને અનન્તા વ્યવે પણ છે. [પર સ્થાનની અપેક્ષા લઇએ તા અસંખ્ય જવાતું ઉપજવું વ્યવવું થાય છે. કારણુ કે (સફમ કે ખાદર) નિગાદ વર્જને શેષ ચારે નિકાય તથા ત્રસકાયના જવાની સંખ્યાજ અસંખ્યાતી છે.]

હવે સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ અનન્તા કેમ ઉત્પન્ન થાય છે? તેનું કારણુ એ છે કે એક એક નિગાદમાં જેટલા અનંત જીવા વિવક્ષિત સમયે છે તેમાંના એકજ નિગાદના અનંતજીવાત્મક એક અસંખ્યાતમાં ભાગ એકએક સમયમાં ચ્યવે છે (મરણુ પામે છે) અને તેજ સમયે પુન: અનંત જીવાત્મક એક અસંખ્યાતમાં ભાગ પરભવથી આવી ઉત્પન્ન થાય છે, [એક નિગાદમાં અનન્તા જીવા ચ્યવન—ઉત્પત્તિમાં પ્રાપ્ત થાય છે તો સર્વ નિગાદોની વાત કરીએ તો તો પૂછવું જ શું?] એ પ્રમાણે પ્રતિસમય એકએક અસંખ્યાંશ ઘટતાં ઘટતાં વિવક્ષિત નિગાદના સર્વ જીવા માત્ર અન્તર્સુ હૂર્તમાં જ પરાવર્ત્તન પામે છે, જેથી અન્તરસુ વ્યતીત થતાં બીજે સમયે એકએ તો વિવક્ષિત નિગાદામાં સર્વ જીવા નવાજ આવેલા હોય છે અને પૂર્વમાંના એક પણ જીવ વિદ્યાના હોય નહિં, એ રીતે જેમ એક નિગાદ અન્તરસું હૂર્ત માત્રમાં સર્વથા પરાવર્તન પામે તેમ જ મતની દરેક નિગાદ પણ અન્તરસું હૂર્ત માત્રમાં પરાવર્તન પામે છે, એ પ્રમાણે સદાકાળ નિગાદા પ્રત્યેક અન્તરસું હૂર્ત માત્રમાં પરાવર્તન પામે છે, એ પ્રમાણે સદાકાળ નિગાદા પ્રત્યેક અન્તરસું હૂર્ત માત્રમાં પરાવર્તન પામે છે, એ પ્રમાણે સદાકાળ નિગાદા પ્રત્યેક અન્તરસું હૂર્ત માત્રમાં પરાવર્તન પામે છે, એ પ્રમાણે સદાકાળ નિગાદા પ્રત્યેક અન્તરસું હૂર્ત સર્વથા નવી નવી ઉત્પન્ન થાય છે પરંતુ તે નિગાદ

॥ छोकवर्ति समावगाद्दी असंस्य निगोदगोसक चित्र ॥

ક્રિયામું દ્વારહિત થતી નથી અને એકોજ આ છવાના જનમ-મરાયુને વિરદ્ધાળ હોતા નથી. [૨૯૯–૩૦૦]

अवतरण;—હવે નિગાદ ગાળકરૂપ છે તાં તે ગાળાની સંખ્યા વિગેર क्ष्यर्पने हंडे छे.

गोला य असंखिजा, अस्संखिनगोअओ हवइ गोलो । एकेकिस्म निगोए, अणंतजीवा मुणेयवा ॥ ३०१॥

શાયદાર્થ:—સુગમ છે.

સંસ્કૃત છાયાઃ—

गोलाश्व असंख्येयाः असंख्यनिगोदतः (दानां) भवति गोलः । एकैकस्मित्रिगोदे अनन्तजीवा मुणेतव्याः ॥ ३०१॥

गावार्यः—ગાલા અસંખ્યાતા છે, અસંખ્ય-અસંખ્ય નિગાદના ગાલા એક થાય છે અને એકએક નિગાદમાં અનંત જીવા જાણવા: ॥ ૩૦૧ ॥

षिशेषार्थ:— सर्व द्वीडाडाशमां शेणां भा करेता होवाथी निशेहना सर्व शेणा असंभ्यात છે, એકએક નિશેદના શેળામાં નિશેદીયા જીવના સાધારણ શરીરા અસંખ્ય અસંખ્ય છે, [સમાવગાહી અસંખ્ય નિશેદનું નામજ શેળા છે] વળી એકએક નિશેદમાં જ્ઞાની મહર્ષિઓએ અનંત અનંત જીવ કહેલા છે, આ એકએક નિશેદાશ્રયી જીવા ત્રણે કાળના સિદ્ધના જીવાથી અનંતગુણુ આજે છે અને અનંતકાળ ગયે પણ અનંતગુણાજ રહેવાના છે; જે માટે કહ્યું છે કે 'जर्माइ होइ पुच्छा, जिणाण मग्गंमि उत्तरं तर्या । इकस्सय निगोयस्स म धणंतभागो उ सिद्धिमाओ ॥ १ ॥ ' સ્પષ્ટ છે. એથીજ કહ્યું છે કે—

" घटे न राशि निगोदकी बढ़े न सिद्ध भनंत "

પુર્ગલાથી સર્વ લાક જેમ વ્યાપ્ત છે તેમ છવાથી પછુ આ લાક સર્વત્ર વ્યાપ્ત છે અર્થાત્ નિગાદાદિ સૂક્ષ્મછવા અજનચૂર્જીથી ભરેલી દાબડીવત્ ઠાંસી ઠાંસીને લાકમાં સર્વત્ર રહેલા છે, તે સૂક્ષ્મછવાના મનુષ્યાદિ છવાના હલન ચલનથી—શસાદિકથી—અપ્રિયી પછુ નાશ થતા નથી અને આ છવા કાર્યમાં અનુપયાગી અને શસાદિકના ઘાતથી અવિનાશી હાવાથી સૂક્ષ્મ કહેવાય છે, તેથી વિપરીત લક્ષ્મણવાળા છવા તે ખાદર કહેવાય છે.

આ નિવાદના જીવા છે પ્રકારના છે. ૧ સાંવ્યવહારિક, ૨ અસાંવ્યવહારિક.

જે જીવા અનાહિ સફમ નિએાદથી એકવાર પણ નીકળીને શેષ સફમ-ઓદર પૃશ્વ્યાદિ છવામાં ઉત્પન્ન થતાં દેશિપથમાં આવે છે ત્યાં તે પૃશ્વ્યાદિ વિવિધ નામના વ્યવહાર (અનાદિકાળનું સંક્ષ્મપણ ટાલી અન્ય નામથી વ્યવહાર થવા તે) ના યાત્રથી સાંવ્યવહારિક ગણાય છે, વળી આ જીવા સાંવ્યવહારિક થયા બાદ પુના પાછા નિએાદમાં પણ જાય છે, પરંતુ એકવાર વ્યવહારમાં પડેલા હોવાથી ત્યાં પણ તેના સાંવ્યવહારિક તરીકેજ વ્યવહાર થાય છે.

અસાંવ્યવહારીક તે જે જીવા અનાદિ કાલથી લઇને શુકામાં જન્માં અને શુકામાં મુખાની પેઠે સૂક્ષ્મ નિગાદમાં ને નિગાદમાંજ રહેલા છે, કદાપિ થહારે નીકળીને બાદરપણ કે ત્રસાદિકપણું પામ્યા નથી તે. [મતાંતરે કદાપિ સૂક્ષ્મ નિગાદ વર્જીને અન્ય પૃથ્વી આદિ સૂક્ષ્મ કે બાદરના વ્યવહારમાં નથી આવ્યા તે]

જેટલા જીવા સાંબ્યવહારિક રાશિમાંથી માણે જાય તેટલાજ જીવા અસાંબ્યવહારિક રાશિમાંથી નીકળીને સાંબ્યવહારિક રાશિમાં આવે છે. જેથી બ્યવહાર રાશિ હંમેશા સરખી રહે, જ્યારે અસાંબ્યવહારિક રાશિ દર વખતે ઘટતી જાય, (પરંતુ કદાપિ અનંત મટીને અસંખ્ય નજ થાય,) આ નિગાદમાં ભબ્ય તથા અભબ્ય જીવા સદાકાળ અનંત—અનંત જ હોય છે. એવાએ કેટલાક અનંત ભબ્ય જીવા છે કે જે સામગ્રીને પામવાના નથી અને મુક્તિએ જવાના પણ નથી. નિગાદ એટલે 'અનંતા જીવાનું સાધારણ એક શરીર ' જે સ્તિબુકાકાર (પાણીના પર્પાટા) સરખું તે.

આ નિગાદમાં વર્ત તા જીવા સમકાળ ઉત્પન્ન થનારાં હાય છે, અનંત-જીવાની શરીર રચના, ઉ^{ર્જુ}વાસ, નિ:ધાસ, આહારાદિ યાગ્ય પુક્રગલાનું ગ્રહણ વિસર્જન એકી સાથે સમકાળે હોય છે અને એથીજ સાધારણ (સરખી સ્થિતિવાળા) તરીકે એાળખાય છે.

આ સ્ક્ષ્મ નિગાદ જીવા બાદર નિગાદથી અસંખ્ય ગુણ હોવાથી અનંતા છે, અનંતાજીવાનું એદારીક શરીર એકજ હોય છે (તેજસ-કાર્મણ પ્રત્યેકનાં જીદાંજ હોય) અને તેનું દેહમાન અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગનું માત્ર છે, આટલી એક બારીક શરીરાવગાહનામાં અનંત જીવા શી રીતે સમાય? એમ શંકા થાય, પરંતુ જેમ લાખંડના ગાળામાં અગ્નિ, એક એપરડામાં વર્તતા દીપકના તેજમાં અન્ય સેંકડા દીપકનું તેજ, એક તાલા પારામાં ૧૦૦ તાલા સાનાના ઓષધિબળથી સમાવેશ ઇત્યાદિ રૂપી પદાર્થનું અવગાહન (પ્રવેશ-સંક્રાન્ત) હોય છે તેમ એક બે યાવત્ અનંત્રજીવા પણ એકબીલમાં પ્રવેશ કરી-સંક્રાન્ત)

એક શરીરમાં સરખી અવગાહનાએ રહે તેમાં દ્રવ્યાના પરિણામ. સ્વભાવની વિચિત્રતા એતાં કશું આઢાર્ય નથી. એક શરીરમાં અનંત રહેલા નિગાદના છવા અવ્યક્ત (અસ્પષ્ટ) વેદનાના એ અનુધ્રવ કરે છે તે સાતમી નરક પૃથ્વીથી પણ અનંતગુણી દુ:ખદાયક છે.

આ નિગાદમાં ૩૭ દારા ઉતારી શકાય છે જે લાકપ્રકાશ સર્ગ ત્રીનાથી નાણવા. આ નિગાદનું હુંડક સંસ્થાન સામાન્યત: છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તા અનિયમિત છે. નિગાદનું દેહમાન અંગુલના અસંખ્યભાગનું છે. નિગાદના છવા તે સંઘયણ રહિત છે.

ભાદર નિગાદનું કિચિત્વધુ સ્વરૂપ જીવના પર ર લોદના વર્ષ્યુનમાંથી જેવું. નિગાદ ગાલક, ઉત્કૃષ્ટ પદ, જલન્ય પદ તથા અવગાહનાદિ સર્વ સ્વરૂપ નિગાદ છત્રીસી, તથા સિદ્ધાન્તાદિકથી જોવું. [૩૦૧]

अवतरण;-- અસાંવ્યહારિક છવા કેટલા છે? તે માન કહે છે.

अस्थि अणंता जीवा, जेहिं न पत्तो तसाइ परिणामो । उप्पडजांति चयंति य, पुणोवि तत्त्थेव तत्त्थेव ॥ ३०२॥

શબ્દાર્થઃ---

अस्पि=छे जेहि=केक्शे न पत्तो=नथी पान्था तसाइपरिकामो=त्रसाहिक परिखाम

સંસ્કૃત છાયાઃ—

सन्ति अनन्ता जीवा यैर्न प्राप्तो त्रसादिपरिणामः । उत्पद्यन्ते च्यवन्ते च पुनरपि तत्रैव तत्रैव ॥ ३०२ ॥

गायार्थः—એવા અનંતા છવા છે કે જે છવા ત્રસાદિક લખ્ધિ પરિણામને પામ્યા નથી કારણ કે તેઓ (અસાંવ્યવ) ત્યાંને ત્યાં જ ક્રીક્રીને પણ ઉપજે છે અને (વારંવાર) શ્યવે છે. ॥ ૩૦૨ ॥

विशेषार्थः--- યૂર્વ ગાયામાં આનું સ્વરૂપ કહેવાએલું છે કે જે છવા કદાપિ સ્ક્રમ વનસ્પતિપણ વર્જ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયાદિ, બાદર નિગાદ-પૃથ્વીકાયાદિ-હર પશું પામ્યા જ નથી, પરંતુ સફમ નિગાદમાં જ પુનપુન: જન્મ-મરજ કરે 🕏 તૈવા અભ્યવહારરાશિવાળા અનેતાનંત છે. [૩૦૨]

अवतरण; — ६वे प्रत्येक वनस्पतिमां अनन्तक्षयने। संभव क्यारे है। या सिव्योदि किसलओ खलु, उग्यममाणो अणंतओ भणिओ। सो चेव विवर्षतो, होइ परित्तो अणंतो वा ॥ ३०३॥

શબ્દાથ :---

कितस्रजो=।५स**८य** उग्गममाणी=७६गभन-७गतां विवङ्गंतो=वृद्धिंशत थता परिचो=भत्थेs

संस्कृत छायाः--

सर्वोऽपि किसलयः खलु उद्गच्छनशन्तको (कायः) भणितः । स चैव विवर्धमानो मवति प्रत्येकोऽनन्तको वा ॥ ३०३ ॥

गायार्थ: — સવે પણ કિસલયા [પ્રારંભની ઉદ્દેગમ અવસ્થા-કુણાં પાંદડાં તે] એટલે પ્રથમ ઉદ્દેગમ અવસ્થાવાળી વનસ્પતિઓ ઉગતી વખતે નિશ્ચે અનંતકાય કહેલી છે, અને ત્યારખાદ વૃદ્ધિને પામતા તેજ વનસ્પતિ કિસલયા પ્રત્યેક થવાના હાય તા પ્રત્યેક થાય અને સાધારણ વા અનંતકાય [ખાદર નિગાદ સ્વરૂપ] થવાના હાય તે અનંતકાય થાય. 11 330 11

विशेषार्थ:—અહીંઆ ભાવાર્થ એવા સમજવા કે કાઇ બીજ ભૂમિમાં વાવ્યું હાય તો મૃત્તિકા અને જળના સંયાગથી તેજ બીજના જીવ મૃત્યુ પામી તેમાંજ પુન: ઉત્પન્ન થઇને અથવા તેજ બીજના જીવ મરીને અન્યસ્થાને જાય તા બીજો કાઇ લ્લ્પૃથ્વીકાયાદિકમાંથી મરણ પામેલા જીવ આ બીજમાં ઉત્પન્ન થઇ પ્રથમ તે બીજની વિકસ્વર અવસ્થા કરે અને વિકસ્વર અવસ્થા કરીને પાતે મૂળરૂપે પરિશુમે અને પ્રથમ વિકસ્વર અવસ્થા થયા બાદ તેમાં તુર્તજ અનંત જીવા ઉત્પન્ન થઇને કિસલય અવસ્થા રચે છે. એ ઉત્પન્ન થએલા અનંત જીવા ચ્યવી ગયા પછી તે મૂળપણ પરિશુમેલા જીવ તે કિસલયમાં વ્યાપ્ત થઇ જાય છે.

પ્રત્યેક વનસ્પતિના આ કિસલયોનું અનંતકાયપછું (અવસ્થા) અન્ત-

૯૯ પૃથ્વીકાયાદિકને સાધારણ કે અનંતકાયપણ નથી તેનું કારણ કે તેમાં અનંત જવા-ત્મકપણ નથી તેથી સાધારણપણ પણ નથી, પરંતુ તેઓને પ્રત્યેક નામ કર્મના ઉદય હોવાથી પ્રત્યેક વનસ્પતિની જેમ 'પ્રત્યેક' શખ્દ દરેકને આગળ લગાડવામાં ભાષકપણ નથી.

ર્મું હૂર્તા ટકે છે ત્યારળાદ તે કિસલયા પ્રત્યેક (એક એક શરીરમાં એક એક જીવવાળા) થાય છે. કારણ કે નિગાદની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ અન્તમહૂર્ત્તની જ છે. જ્યારે પ્રત્યેક થાય ત્યારે અન્ય અનંત જીવા વ્યવી જાય છે. [303]

अवतरण; ढवे को कोहेद्रियपाष्ट्रं छव डया [डर्भना] धारखुधी प्राप्त इने १ ते के छे.

जया मोहोदओ तिव्वो, अन्नाणं सुमहब्भयं। पेलवं वेअणीयं तु, तया एगिंदिअत्तणं॥ ३०४॥

શખ્દાર્થ:--

जया=कथारै मोद्देदचो=भेरद्वेदिय तिब्दो=तीव जन्माणं=अग्रान सुमहरूभयं=सारी शेते भढाभयवाणुं पेलवं वेअणीयं=असार वेदनीयने पाभता तया=त्यारे एगिदिअत्तणं=ओईन्द्रियपश्

સંસ્કૃત છાયાઃ—

यदा मोहोदयस्तीवोऽज्ञानं सुमहामयम् ॥ पेलवं [असारं] वेदनीयं तु तदैकेन्द्रियस्वम् ॥ ३०४ ॥

गायाર્थ:—જ્યારે માહાદય એટલે મૈથુનાલિલાષની અત્યન્ત ગાઢ-તીવ્રતા વર્તતી હાય, સારી રીતે-મહાલયાનક [કારણ કે અજ્ઞાન વસ્તુ સચેતન એવા જીવને મું અવી અચેતનરૂપ કરે છે તે અજ્ઞાનથી કાેેે ખીતું નથી ? અર્થાત્ સર્વ કાેઇ બીએ છે] એવું અજ્ઞાન વર્તતું હાય, અસાર-અશાતારૂપ વેદનીય કર્મ ઉદયમાં આવ્યું હાય, ત્યારે જીવ મહાદુ:ખદાઇ એવું એકે દ્વિયાશું પ્રાપ્ત કરે છે. ાા ૩૦૪ ાા

विशेषार्थ:--गाथार्थवत् सुगम छे. [३०४]

अवतरण;—ઉપપાત-ચ્યવન વિરહકાલ તથા તેની સંખ્યાના દ્વારા એમ આરે દ્વારને કહીને હવે કયા જીવા તિર્યાચમાં જાય? તે ગતિદ્વાર કહેવાય છે.

तिरिष्सु जंतिसंखाउ तिरिनरा जा दुकप्पदेवा उ। पज्जत्तसंखगडभय, बाद्रभूद्गपरित्तेषुं॥ ३०५॥ तो सहसारंतसुरा, निरया य पज्जत्तसंखगडभेसु॥ ३०५३॥

શાહદાથ :-- સુગમ છે.

સંસ્કૃત છાયાઃ—

तिर्यश्च यान्ति संख्यायुष्कतिर्यस्तरा, पावद्विकस्पदेवास्तु । पर्याप्तसंख्यगर्भजनादरभूदकप्रत्येकेषु ॥ २०५ ॥ ततः सहस्रारान्तसुरा नरकाम पर्याप्तसंख्यायुष्कगर्भजेषु ॥ २०५३॥

गार्थाय:—સંખ્યાતાસુષી તિર્થાય તથા મનુષ્યા તિર્ધાયમાં જાય છે અને યાવત છે કરપ સુધીના દેવા પર્યાપ્તા સંખ્યાતાસુષી ગર્ભજ તિર્થાયમાં અને પર્યાપ્તા આદર પૃથ્વીકાય અપકાય અને પ્રત્યેક વનસ્પતિમાં જાય છે અને તેથી ઉપરના [સનત્કુમારથી લઇ] સહસારાન્ત સુધીના દેવા અને સર્વ નારકા પર્યાપ્તા સંખ્યાતવર્ષાસુષી ગર્ભજ તિર્થાયમાં જાય છે. 11 30 પડ્ડા

विशेषार्थः— તિયે સ તે સ્ક્ષ્મ તથા ખાદર એકેન્દ્રિય-બેઇન્દ્રિય-તેઇન્દ્રિય ચઉરિન્દ્રિય અને સંખ્યાતાયુષી પંચેદ્રિન્ય તિર્થં ચા, અને મનુષ્યા સમૂર્વિછમ તથા સંખ્યવર્ષાયુષી ગેંઠ પંચેન્દ્રિય મનુષ્યા—તે સર્વ સ્વભવમાંથી મરીને [નરક-દેવ-યુગલીકપછું વર્જીને] તિર્થં ચમાં જાય છે. એટલે પર્યામા વા અપર્યામા એવા એકેન્દ્રિય-બેઇન્દ્રીય તેઇન્દ્રિય-ચઉરીન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય તિર્થં અને વિષે જાય છે.

અને વળી ' યાવત છે કલ્પ ' તે ભુવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક નિકાયના સૌધર્મ-ઇશાન એ કલ્પ સુધીના દેવા મરીને પર્યાપ્તા સંખ્યાતાસુષી ગર્ભજ તિર્ય ગમાં અને પર્યાપ્તા લેંગ અપકાય અને પ્રત્યેક વનસ્પતિમાં જઇ શકે છે તેથી આગળના સનત્કુમારથી લઇને સહસાર સુધીના દેવા અને સર્વ નારકા પર્યાપ્તા સંખ્ય વર્ષાસુષી ગર્ભજ તિર્ય ગમાં જાય છે. તેથી ઉપરના દેવા તિર્ય ગમાં આવતા નથી. [૩૦૫૬]

अवतरण;— હવે તિય' દેશ સ્વભવથી વ્યવીને કચાં જાય છે? તે *આગતિ-દ્વારને કહે છે.

૩૦૦ દેવા-નારકી અને અસંખ્ય આયુષી તિર્ય ચ-મનુષ્યા સક્ષમને વિષે ગમન કરતા નથી તેમ ત્યાંથી આવતા પણ નથી.

^{*} સંગ્રહણી ગ્રન્થકારના ટીકાકારે-અન્યભવથી વિવક્ષિત ભવમાં આવે એને ગતિ કહી અને વિવક્ષિત ભવથી અન્યગતિમાં જાય તેને આગતિ કહી છે. અહિં વિવક્ષા બદ પ્રમાણ છે. બાકી અન્ય સ્થળે વિપરીત રીતે એટલે વિવક્ષિત ભવશી અન્યત્ર જાય તેને ગતિ અને અન્યભવથી તેમાં-વિવક્ષિત ભવમાં આવે તેને આગતિ કહી છે.

संखपणिदिअतिरिआ, मरिडं चउसुवि गइसु जंति ॥ ३०६॥ थावर विगला नियमा, संखाउअ तिरिनरेसु गच्छंति। विगला लभेज विरद्दं, सम्मंपि न तेउवाउचुआ। ॥ ३०७॥

શબ્દાથ':--

थाबर=स्थापर ग=डंति=काथ छे लमेड्ब=भेणवे विरशं सम्मंपि=(सर्वः) विरति तथा सञ्य-धूरवने पञ्च

સંસ્કૃત છાયાઃ—

संख्यातायुष्कपश्चेन्द्रियतिर्यश्चो मृत्वा चतसुष्विप गतिषु यान्ति ॥ ३०६ ॥ स्थावरा विकलाश्च नियमात् संख्यायुष्कितिर्यङ्नरेषु गच्छन्ति ॥ विकला लमेरन् विरतिं सम्यक्त्वमिप न तेजोवायुश्चताः ॥ ३०७ ॥

गागार्थ:—સંખ્યાતાયુષી પંચિન્દ્રિયતિર્ધાં ચ છવા મરીને ચારે ગતિને વિષે જાય છે, સ્થાવરા-વિકલૈન્દ્રિયા મરીને નિશ્ચે સંખ્યાતવર્ષાયુષી તિર્ધાં ચ અને મનુષ્યને વિષે જાય છે. ત્યાં વિકલૈન્દ્રિયા [સર્વ] વિરતિને પ્રાપ્ત કરે અને તેઉ અને વાયુકાયના છવા ચ્યવીને સમ્યક્ત્વને પણ પામતા નથી. ॥ ૩૦૭ ॥

विशेषार्थ:—સંખ્યાતાવર્ષા યુષી પંચેન્દ્રિય તિર્ધ ચ છવા મરીને એક માક્ષને છાડી શેષ 'દેવ-રનરક-તિર્ધ ચ-મનુષ્ય એ ચારે ગતિમાં જાય છે. સ્થાવરા તે સફમ-આદર એકેન્દ્રિયો અને વિકહેન્દ્રિય તે-એઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય અને ચઉરિન્દ્રીય સ્વભવથી ચ્યુત થઇને અનન્તરભવે નિશ્ચે એકેન્દ્રિયથી લઇ સંખ્યાત વર્ષાયુષી તિર્ધ ચ પંચેન્દ્રિયમાં અને મનુષ્યમાંજ જાય છે. પરંતુ અસંખ્ય વર્ષાયુષી તિર્ધ ચ મનુષ્યમાં તથા દેવનારકીમાં જતા નથી અને ત્યાંથી આવતા પછુ નથી.

मेमां ने विक्षिन्द्रिया भरीने मनन्तरभवे भनुष्यपछ् पाम्या छाय ता त्यां

૧ સમૂ૦ પં૦ તિર્યં ચ નરકમાં જાય તે પહેલી નરક સુધીજ. ર-સંખ્ય વર્ષાયુષી દેવલાકમાં યાવત આઢમાં કલ્પસુધી જાય અને અમં૦ આયુષી ગર્લજ તિર્યં સ્વભવ તુલ્ય અથવા તેથી ન્યૂન સ્થિતિવાળું દેવત્વ પ્રાપ્ત કરે પણ અધિક સ્થિતિવાળું નહિં. વળા અસં૦ આયુષી ખેત્રર અને અન્તરદ્વીપાત્પન પં૦ તિ૦ સુવનપતિ—ગ્યન્તર સુધીજ જાય, કારણ કે એથી આગળ તા પલ્યાપમના અસંખ્યાતમાં ભાગવાળી સ્થિતિ નથી, એથી અસંખ્યાયુષી ધશાનથી આગળ જતા નથી. જે વાત દેવદારમાં આવેલી ગાયા ઉપરથી સમજાય તેમ છે.

સર્વ વિરતિપદ્યાને પામી શકે છે, પરંતુ સર્વ વિરતિપદ્ય પામીને તે ભાવમાં સિદ્ધ થતા નથી. વળી તેઉ અને વાયુકાયના જીવા અનન્તર ભવે મતુષ્યપણે તથા- વિધ ભવસ્વભાવે થતા નથી પરંતુ શેષ તિર્થ અમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને ભારે કર્મના ઉદયથી ભવ સ્વભાવેજ સમ્યક્ષ્વના લાલથી પદ્યુ વસિત્ રહે છે. વિકલેન્દ્રિય અને તેઉવાયુકાય સિવાય શેષ રહેલા સમૂર્વિ છમ-ગર્ભજ પંચે- ન્દ્રિય તિર્થ ચ તથા મતુષ્ય અને સ્વ બાવ પૃથ્વી-અપ્-વનસ્પતિ જીવા તા અનન્તરભવે મતુષ્યપણું પામીને મુક્તિને પણ મેળવે છે. [૩૦૬–૭]

अवतरण—એ પ્રમાણે આઠે દ્વાર સમામ કરીને હવે તિર્થ ચાની **લેશ્યાને** કેંહેતાં પૂર્વ મનુષ્યગતિ અધિકારમાં મનુષ્યાશ્રયી **લેશ્યા નહી કહેવાએલી તે** પણ તિર્થ ચોની વ્યાખ્યાના **લાધવાયે અહીં કહે છે**.

पुढवीद्गपरित्तवणा, बायर पज्जत्त हुंति चउछेसा । गब्भयतिरिअनराणां, छ्छेसा तिक्रिसेसाणं ॥ ३०९॥

શાબ્દાર્થ':---

दग=पाधी परित्त=प्रत्येक वणा=वनस्पति वायरपञ्जत=आहर पर्याप्ता

3—સમ્યક્ત્વ-એટલે શું ? તા-સમ્યક્ત્વ એટલે સામાન્યતઃ સત્ય તત્ત્વ ઉપર શ્રદ્ધા થવી. સુદેવ, સુગુરૂ અને સુધર્મની પીછાણુ થવી તે. આ પીછાણુ જીવને એકદમ થઇ જતી નધી. અનાદિ કાળથી જીવને મિચ્યાવાસના મિચ્યાધર્મોનું સેવન થએલું હોવાથી સાચા ધર્મના માર્ગને સમજ્યા નથી, ન સમજવાથી કંઇ પણ આગરણુ કર્યું નથી, એટલે જીવને ધાડું રાગદેષનું જોર હોય છે, એ જોર જ્યારે જીવ તથાવિધ પુષ્યોદયે સાચા તત્ત્વની શ્રદ્ધાવાળા થવાના હોય ત્યારે તથાવિધ શક્તિથી તે રાગદેષની ધાડી શ્રંથીને ક્રેમે કેમે એાછી કરતા જય છે અને વિશુદ્ધમાં આવતા જ્ય છે, મિચ્યાત્વવાસનાઓને ઉપશામાની સાચી વાસનાઓથી વાસિત થતા જય અને સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરે છે. ચતુર્થ ગુષ્યુર્યાનકમાં દાખલ થએલા જીવને આ સમક્ત હોય છે.

દેશવિરતિ એટલે શું? એ સમ્યકૃત્વ પામ્યા બાદ **સાચા તત્ત્વને સમજ**તા છવ ક્રમે ક્રમે દેશથી એટલે અંશથી વિરતિ કહેતાં ત્યાગ, એટલે સંસારની વાસનાઓનો થોડો થોડો ત્યાગ કરે તે. આ પંચમ ગુણસ્થાનંક વર્તતો છવ કરી શકે છે અને તે સાચા શ્રાવક કહેવાય છે.

સવે વરતિ એટલે સામાન્યત: પ્રથમ દેશથી વિરતિ દ્વાય પછી અનુક્રમે વધતાં સર્વ વસ્તુના ત્યાગની વિરતિ. કંચન કામિની-ધર બહાર-કુટું બ દેશલતના ત્યાગ તે. આ સર્વ વિરતિ છઠા ગુણસ્થાનક પહોંચેલા જીવને દ્વાય છે અને સર્વ વિરતિનું સેવન કરનારા સાધુ પુરુષ દેશ છે.

संस्कृत छायाः--

पृथ्वीदकप्रत्येकवना, बादरपर्याप्ता मवन्ति चतुर्लेक्याः । गर्भजतिर्यक्नराणां बद्लेक्यास्तिस्रः श्रेषाणाम् ॥ ३०९॥

गाणायા - બાદ રેપર્યાસા પૃથ્વીકાય અપ્કાય અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયમાં પ્રથમની [મુખ્યુ-નીલ-કાપાત અને તેઓ એ] સાર લેશ્યાઓ હાય છે. ગર્ભજ તિર્યા અને મનુષ્યાને છએ [કૃષ્યા-નીલ-કાપાત-તેઓ-પદ્મ અને મુક્લ] લેશ્યાઓ હાય છે. અને શેષ તેજસ્કાય-વાયુકાય-સફમ-અપર્યાસ પૃથ્વાદિ સ્થાવરા, સાધારણ વનસ્પતિ અપર્યાસ પ્રત્યેક, વિક્લેન્દ્રિય, સમૂર્વિછમ પંચેન્દ્રિય તિર્યા તથા મનુષ્યાને પ્રથમની [કૃષ્યુ-નીલ-કાપાત] ત્રણ લેશ્યાઓ હાય છે. ાા ૩૦૮ ાા

विशेषार्थ:—લેશ્યા-કાને કહેવાય ? એ વિષય આગળ દેવદારે આવી ગયા છે. અહીંયા ખાદર પર્યાપ્ત પૃશ્વ્યાદિને વિષે ચાર લેશ્યા કહી તો ચાથી તેઓલેશ્યાના સંભવ કેવીરીતે હાય? તે આગળ ગાયા ૩૧૦ ના વિવરસુમાં કહેવાશે. તિર્યં ચ– મનુષ્યને છ લેશ્યા કહી છે, કારસુ કે તે જીવા અનવસ્થિત લેશ્યાવાળા છે. જે વાત ગાયા ૩૧૧ ના વિવરસુથી જ સમજાશે. [૩૦૮]

अवतरणः—હવે લેશ્યાના પરિણામ જીવને કઇ ગતિમાં કયારે પરાવર્તનને પામ ? તે એમાદ્યથી કહે છે.

अंतमुहुत्तंमि गए, अंतमुहुत्तांमि सेसए चेव । लेसाहिं परिणयाहिं, जीवा वच्चंति परलोयं ॥ ३०९ ॥

શબ્દાર્થ:--

अंतमुहुत्तंमि गए=અંતમું હૂર્ત ગયે परिणयाहिं=परिद्याभ पाभता

वचंति≕mय छे परलोयं≕परदी।डे

સંસ્કૃત છાયાઃ—

अन्तर्धहर्ते गते अन्तर्धहर्ते शेषे चैव । लेक्याभिः परिणताभिः जीवा व्रजन्ति परलोकम् ॥ ३०९ ॥

गायार्थ:-- અંતર્મું હૂર્તા ગયે છતે, અન્તરાહુર્તા શેષ રહ્યે થકે લેશ્યામાં પરિષ્મુમનભાવવાળાં થયા થકા છવા પરલાકમાં જાય છે. ॥ ૩૦૯ ॥ विशेषार्थ:-- મુગમ છે. વધુ આગલી ગાયામાં કહેવાય છે. [304]

अवतरण:—ઉક્ત ગાયાના એ પ્રકારના નિયમનમાં કે શ્રુ કે શ્રુ છેવા હોઇ શકે છે ! તે કહેતાં સ્પષ્ટ કરે છે.

तिरिनरआगामिभवछेसाए अइगए सुरानिरया। पुठवभवलेससेसे, अंतमुहुत्ते मरणिमति॥ ३१०॥

શબ્દાર્થઃ--

आगामिभवलेसाए=आग्राभी (आवता) भवनी क्षेत्र्याना अहगए=अथे छते पुष्यभवलेससेसे=पूर्व भवनी देश्या शेष रह्ये थडे मरणमिति=भरध्यने (१९१) पाने छे

સંસ્કૃત છાયાઃ—

तिर्यङ्नरागामिभवलेक्यायामतिगतायां सुरा नरकाः । पूर्वभवलेक्यायाः शेषे अन्तर्भृष्ठतें मरणं यान्ति ॥ ३१०॥

गायार्थ:-विशेषार्थवत् ॥ ३१० ॥

विशेषार्य:—તિર્ધ' ચ-મનુષ્યને આગામી ભવની લેશ્યા પરિભ્રુમનને અન્ત-ર્જુ હૂર્ત વ્યતિક્રમે અને દેવ નારકાને પૂર્વ ભવની (અન્યભવ અપેક્ષાએ) એટલે સ્વભવની ચાલતી લેશ્યા અન્તર્મુ હત્તે શેષ રહ્યે થકે તેઓ મરભ્રુને પામે છે.

એથીજ અહીંઆ યાદ રાખવું જરૂરી છે કે કાઇપછુ લેશ્યા નવીન પરિશુમે ત્યારે [નર-તિરિ-અપેક્ષાએ] તેના આલ-પ્રથમ સમયમાં કાઇ પણ જવના પરભવમાં ઉપપાત થતા નથી, વળી કાઇપણ લેશ્યા જે પરિશુમેલી ચાલતી હાય તેના ચરમસમયે પણ [દેવ-નાશક-અપેક્ષાએ] કાઇપણ જવના પારભવિક ઉપપાત થતા નથી.

એટલેજ ગત ગાયામાં બન્યકારે જણાવ્યું છે કે કાઇપણ નવીન હૈશ્યાના પરિશુમનના [નર-તિરિ] અન્તમુ૦ ત્યતિક્રમે અને વળી [દેવ-નારકને સ્વભવની] પરિશુમેલી લેશ્યાના અન્તર્મુ ૦ કાળ શેષ રહે ત્યારે જીવ પરહીકને પ્રાપ્ત કરે છે.

તાતપર્ય એ થયું કે આગામી ભવના આદ્યસમયે છવાને અન્ય લેશ્યાના પરિણામ થતા નથી [કારણ કે નર-તિરિને સ્વભવનું અન્તિમ અન્તર્સુ શેષ રહે ત્યાંજ ભવિષ્યમાં થવાવાળી ગતિને લાયક લેશ્યા વિપર્યાસ થાય છે અને પછી તે લેશ્યા માંજ ઉત્પન્ન થાય છે અને દેવ-નાશ્કને સ્વભવની લેશ્યામાંજ ઉત્પન્ન થવાતું છે.]

તેમજ પાક્ષાત્ર ભવના ગરમ સમયે પણ તૈયો નાદા લેશ્યા પરિણામ થતા નથી જે સ્પષ્ટ છે. એથી નિયમન એ થયું કે " છવા જે લેશ્યામાં મરણ પામે તે લેશ્યાએજ આખામિલવમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમજ દેવ-નરકના ભવમાંથી લેશ્યા આગામિ ભવમાં મુકવા આવે છે અને તિર્થાય-મતુષ્યના ભવમાં લેશ્યા લેવા માટે આવે છે."

30૮ મી ગાંધામાં ખાદર પર્યાપ્તપૃશ્વ્યાદિકને જે ચાંધી તે જો લેશ્યા પણ કહી તે આ નિયમના ખલેજ, એટલે કે ભુવનપતિથી લઇ-ઇશાનાન્ત સુધીના તે જો લેશ્યા- વાળા દેવા મરીને જયારે ખા૦ પ૦ પૃથ્વી અપ્ તથા પ્ર૦ વનસ્પતિમાં ઉપજે ત્યારે કે એક અંતર્સું૦ જેટલી તે જો લશ્યા સહિત ઉત્પન્ન થતા હાવાથી તેટલા કાળ ત્યાં તે જો લેશ્યાના સંભવ છે, તે અપેક્ષાએ તે જો સહિત ચાર લેશ્યા કહી છે. [3૧૦]

अवतरण;— ६वे तिथें य तथा मनुष्यनी देश्याने। स्थितिकाण कडे छे.

अंतमुहुत्तिठिईउ, तिरिअनराणं हवांति लेसाओ । चरमा नराण पुण नव—वासूणा पुव्वकोडि वि ॥ ३११ ॥

શાહ્રદાથે:—સુગમ છે.

સંસ્કૃત છાયાઃ—

अन्तर्भ्रहृत्तेस्थितिकास्तु तिर्यङ्नराणां भवन्ति लेक्याः । चरमा नराणां पुनर्नववर्षोनापूर्वकोटिरपि ॥ ३११ ॥

गायार्थ:—પૃથ્વીકાય આદિ તિર્થ ચાની અને સમૂર્ચિછમ તથા ગર્ભજ મનુ-પ્યાની યથાયાગ્ય જે લેશ્યાઓ હાય છે તે જલન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી અન્ત-ર્મું હુર્ત્તની સ્થિતિવાળી હાય છે. પરંતુ વિશેષ એ છે કે મનુષ્યાની [ગર્ભજ મનુ] છેલ્લી લેશ્યાની અર્થાત્ શુકલ લેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ નવ વર્ષ ન્યૂન [દેશાન નવ વર્ષન્યૂન] પૂર્વ ક્રોડ વર્ષની હાય છે. ॥ ૩૧૧ ॥

विशेषार्थ:—અહીં આ મૂલ ગાયામાં ' नयवास्णा ' નવ વર્ષ ન્યૂન એવું પદ છે પરંતુ એ ગાયાના ડીકાકારે તે શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં ' मयबास्णा ' શબ્દથી એવા વિશેષ સ્પષ્ટાર્થ જણાવ્યા છે કે નવ વર્ષ ન્યૂન નહિં પણ કાંઇક ^૪ન્યૂન એવા નવ વર્ષ ન્યૂન પૂર્વ કોડ વર્ષની સ્થિત શુકલલેશ્યાનો પણ છે અને એટલા પ્રમાણવાળી ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ [પૂર્વ કોડ વર્ષ ઉપરાન્તના આયુષ્યવાળાને સંયમપ્રાપ્તિના અભાવ હાવાથી] પૂર્વ કોડવર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્યે કંઇક અધિક આઠવર્ષની વય થયા ખાદ [પસાધિક આઠવર્ષની વયે] કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર્યું હાય તેવા કેવલીનો શુકલ લેશ્યા આશ્રયી [એ ઉઠ સ્થિતિ] 'જાણવી. એ સિવાયના શેષ મનુષ્યોની શુકલ લેશ્યા તો ઉત્કૃષ્ટથી પણ અન્તર્સ હૂર્ત્વ પ્રમાણવાળીજ છે. [3૧૧]

II Grainesit-

1	3	अव	स्थिति	मन	महिनो 🔭
	भेदनाम	अध्य	ं उत्हर	अवस्थ	- वर्क्ट
એ	સૂક્ષ્મપૃચ્વીકાય	કુલ્લકભવ	भ न्तर्भु ०	અંયુલાસે- ખ્યક્ષાત્ર	ુક્કારા ક્રો અનુ ક્રોલાઇન
	સૂક્ષ્મઅપ્કાય	ક્ષુલ્લક ા વ	39	**	əĭ
	સૂક્ષ્મતેઉકાય	,,	,,	7.0	#3
કે	સૂક્ષ્મવાયુકાય	,,	,,	,,	31
	સૂક્ષ્મસા૦વન૦	,,	,,	29	**
	બાદ ર પૃશ્વીકાચ	અન્તર્મુ •	२२ ६०वर्ष	19	25
ન્દ્રિ	બાદર અપ્ કા ચ	"	७ ६०५५	**	34
1.2	ખાદરતેઉ કાય	>>	ત્રમ્યું દિવસ	39	ž,
	બાદરવાયુકાય	,,	त्रभु ६०वर्ष	,,	,,
	બા ૦સા૦વન૦	>9	અન્તર્મુ	>0	**
ય	<u> </u>	99	દસ હ૰વર્ષ	,, સ	ાધિક સહસ્રયે ! •
વિ	બેઇન્દ્રિય	,,,	૧૨ વર્ષ	,,	૧૨ થાજન
5	તેઇન્દ્રિય	12	૪૯ દિવસ	39	ઢ ઞાઉનું
લે ન્દ્રિ	ચઉરીન્દ્રિય	35	છ માસ	89	૧ યાજન
તિ	સમૂ૦જલચર	27	પૂર્વ ક્રા ડવર્ષ	27	૧ હવ્યાજન
	ગ૦જલચ ર	>9	11	99	99
ર્ય	સમૂબ્ચતુષ્પદ	27	cy coap	**	આ € પૃ
ચ	गञ्चतुष्पह	,,	૩ પશ્ચાપમ	23	હત્રાઉ નું
ų.	સમૂ૦ઉ૨૫૨૦	"	પટ ૬૦વર્ષ	39	पृथ क्तव
	ગ૦ઉરપરિ૦	"	પૂર્વ ક્રાહવર્ષ	>>	१ ६०थे।०
ચ	સમૂ૦ભૂજપરિ૦	,,	४२ ६०वर्ष	1)	ધનુ:પૃથ ૦
ન્દ્રિ	ગ૦ભૂજપરિ૦	18	ત્રેત્ કુાજ્યત્	) †	ર થી નવગાઉ
	सभू०भेयर	**	७२ ६०व५	n .	५ तः ५४०
ય	अ०भेयर	,, ¥	યા • મસં • ભાગે	"	२ थी नवभ०

विषयकं बन्तव् ॥

		- 515E	४० च्यंच सं० ३७ — ३०	वति	भागति	छेश्या	स्थिति
6	વેરહનથી	विरदनथा	१ थी स्रध अर्थ- चंग्यायत्	સંખ્યવર્ષાધુધીપર્માપ્તા અપપાપ્તા એકે લઇ પંચેન્દ્રિય સુધીના સું ગર્ભજતિષૈંગા તથા મતુખી એક લઇતે પંચેન્દ્રિય સુધીના તિષેંગ્રામા જાય છે. અને શુવનપતિથી લઇ એ કરપ સુધીના દેવા તે પર્માપ્તા સંખ્યવર્ષાધુધી ગર્ભજ તિષેંગ્રમાં અને પ્રયોપા અપમાપ્તા સંખ્યાત વર્ષાધુધી એકન્દ્રિયથી લઇ બાદર પૃથ્વીઅપ્ અને પ્રત્યેક વનસ્પતિમાં જાય છે તેથી ઉપરના સહસાર સુધીના દેવા અને નારકા ૫૦ સં૦ વર્ષાં ગર્ભમાંજ તિષેંગ્યપણે ઉત્પન્ન થાય છે.	સખ્યવર્ષાયુષી પાંચેન્દ્રિય તિયાં ચ છવા ખરીતે ચારે ગતિમાં ભાય છે. વળી એકેન્દ્રિયો–વિક્લેન્દ્રિયો મરીતે તિશ્ચે સખ્યવર્ ષોયુ ષી સર્વ તિયાંચ–મતુષ્યતે વિષે જાય છે. કુક્ત તેલ–વાઉ એક મતુષ્યમાં ત જતાં તિયાંચમાં જાય છે એ વિરીષ છે.	ુઆવ ૩	अन्तभु०
	*	San 🙀	99	सध्येत जिल्ला जिल्ला	18 (B)	*,	,,
	,,	17	>>	# C 60	त्र ह	22	"
ř	29	25	"	20 K	E 6	,,	,,
	**	Ð	**	A 8 3	ă (S)	,,	27
	,,	>9	અસંખ્યાનંત	भूतुर मः ज्यु	[7,2]	আর ১	,,
-	>>	»	29	= 3 5	(A)	"	*,
1	1,	**	>>	+ * *	1 2	3	,,
	7,	n	19	ति में कि कि	इन्द्रिय : निय	"	"
۱	"	p#	29	でん なる	कि है	. ,,	,,
	૧ સમય	> >	93	अर्थे इवे। प्रम	वर्णी ।	¥	,,
	,,	૧ સુ૦	અસંખ્યસુધી	સખ્યવર્ષોયુલીપમંત્રિતા અપમંત્રિતા સ્રોકે લાઇ પંચેત્રિય સુધીના સર અભેજતિષ્યંંચા તથા મતુષ્યો એક મુધીના તિષ્યં માત્રે માત્ર સુવનપતિથી લાઇ એ કર્લ્ય સુધીના દેવા તે પર્યાપ્તા સંખ્યવર્ષાયુષી ગર્ભજ પ્રમીના તિષ્યં સાપ્તા સંખ્યવર્ષાયુષી ગર્ભજ પ્રમીતા અપમાં મા મંખ્યાત વર્ષાયુષી એકેન્દ્રિયથી લાઇ બાદર પૃથ્લીઅપ્ અને પ્રત્યેક વનસ્પતિમાં જાય છે તેથી સુધીના દેવા અને નારકા ૫૦ સે૦ વર્ષા ગર્ભમાં જ તિષ્યં ચપણે ઉત્પન્ન થાય છે.	સખ્યવર્ષાયુષી પાંચેન્દ્રિય તિય"ંચ છવે! યરીતે ચારે ગતિમાં જાય છે. વળી એકેન્દ્રિયો-વિક્લેન્દ્રિયો મરીતે તિત્ર્ચ ક સર્વ તિય"ંચ–મતુષ્યતે વિષે જાય છે. ક્રક્ત તેલ–વાઉ એક મતુષ્યમાં ન જતાં તિય"ચમાં જાય છે એ વિશેષ છે.	3	,,
	11	,,	"	18 4 8 4 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1	हि है	"	,,
	,,	**	19	E E E	17 mg	**	2,
	13	•	19	त्तं प्रमु	ीने य 1 तेड	19	1)
1	1,	૧૨ સુદુર્તા	**	当五年中	£ 2	4	"
	" ₹	અ ન્તર્મુ*•	n	के कि ह	(g) 20.	3	,,
4	,,	૧૨ મુ૰	,,	一下 新型 不	ते हैं	4	3,
*	**	અન્તર્યું ૰	,,	4 4 E	ट ह	3	73
-	12	१२ भु०	j,	1 至 3 章	1 1 L	4	**
	,,	અ ન્તર્મુ ૦	29	अभ्यवध्युवीयम्ति। अप्रयोप्ता अक्रि भूषीना तियःभाभा लय छे. अते प्रयोपा अप्रयोप्ता संभ्यात वर्षाधुवी	तः न	3	11
	n	૧૨ યુ- અન્તર્યું ૦ ૧૨ યુ-	16	是是意	क्रिक् इ.स.	4	,,
	,,	भन्तर्भु ०	,,	五五五	1 E	8	"
	3 3	12 %	,,	7 7 7 7	7 7	\$	"

अवतरण:—अतिआशतिदारने पृष्ट क्युं, तेथीक तियं यदाश्नी सभासिने कथावतां अन्यक्षर प्रथम भारे अतिनी नहीं कहेवाकेदी छूटक छूटक व्याण्याता संजंध कोडे छे.

तिरिआणावि ठिइएमुहं, भाणिअमसेसांपि संपयं वोच्छं। अभिहिअदारक्भिहअं, चउगइजीवाणं सामस्रं ॥ ३१२॥

શાળ્દાથ :--

संपर्द= ६ भर्षां चउगइजीवाण= थारे अभिहिअदारन्महिअं= ५६६। द्वाराथी के सामनं= सामानं= सामानं सामान

चउगइजीवाण=थारे गतिनां छवातु । सामनं=साभान्यतः

સંસ્કૃત છાયા:-

तिरश्चामपि स्थितिप्रमुखं भणितमञ्जषमपि साम्प्रतं वस्ये । अभिहितदाराभ्यधिकं चतुर्गतिजीवानां सामान्यम् ॥ ३१२ ॥

' ૩૧૧ ગાથાનાં વિશેષાર્થની દીપણીએ '

૪. લે લેક પ્રકાશકારે દ્રવ્યલે લિકમાં 'નયવાસ્થા' તે અર્થ ઉત્તરાષ્યન - પત્રવસાની વૃત્તિને આધાર લઇ નવ વર્ષ ન્યૂન પૂર્વ ક્રોડ એમ કર્યો અને તેજ સંગ્રહણીની ગાયાની ડીકાના અર્થ લીકો પાડી એ કથન એ ઉભા કર્યા કે 'ન્યૂન એવા નવ વર્ષે ન્યૂન પૂર્વ ક્રોડ વર્ષ ' અને કાંઇક અધિક આઠ વર્ષે ન્યૂન પૂર્વ ક્રોડ વર્ષ ' એમ એ અને પ્રથમ જસ્ત્રાવ્ય કરેવા પૂર્વ ક્રોડ એમ ત્રસ્ય કથન જસ્ત્રાવી બહુ શ્રુત પાસે સમન્વય કરવા જસ્ત્રાવ્યાં છે. તેઓએ ભલે આ ત્રસ્ય કથન જસ્ત્રાવ્યાં. પસ્ત્ર તે મતાંતર રૂપ કે વિવાદાસ્પદ તરી કે જસ્ત્રાવ્યા નથી.

પ. કિંચિદ્દ ન્યૂન નવવર્ષ અથવા સાધિક આઠવર્ષ એ બે વાકયા **લગભગ સ**માન અર્થદર્શક સમજવા જોઇએ.

લાકપ્રકાશકારે ત્રસુ કથના ભિન્ન ભિન્ન ખતાવ્યા, તે મુજબ ગર્ભાષ્ટ્રમ-જન્માષ્ટ્રમ અને જન્માષ્ટ્રમની દીક્ષા સિદ્ધ થશે, એથી ગર્ભાષ્ટ્રમથી અનુત્તરનું જલન્ય અંતર અને માક્ષ્રગમન માટેનું જલન્યાયુષ્ય પસુ ઠીક રીતે મસી આવશે.

૬. શ્રીક્રવ્યલાકપ્રકાશમાં કહ્યા પ્રમાણે ઉત્તરાવ્યત્રવૃત્તિ અને પ્રતાવ્યૃત્તિ એ નવ વર્ષ ન્યૂન પૂત્ર ક્રોડ વર્ષ ઉ૦ સ્થિતિ ક્રહી છે, 'તે આઠ વર્ષની વધે દીક્ષા લીધા બાદ એક વર્ષના ચારિત્રપર્યાય વિના કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન ન થાય 'એ હેતુ ક્રફ્શીવીને ક્રહી છે અને જ્યાં એ હેતુની અપેક્ષા નથી ત્યાં સાધિક આઠ વર્ષે ચારિત્ર પામીને શીધ ક્ષપક થઇ કેવળજ્ઞાન પામી શકે છે એ અપેક્ષાએ દેશાન નવ વર્ષ અથવા સાધિક આઠવર્ષ ન્યૂન પૂર્વ ક્રોડ વર્ષ પ્રમાણની એ સ્થિતિ હોઇ શકે છે. गायार्थ:—તિયે ચાનાં પણ સ્થિતિ પ્રમુખ આઠે હારા કહ્યાં, હવે આક્રી સ્ક્રેલી વક્ષ્યાબ્યતાને કહીશું. તેમાં કહેલા હારાથી અધિક જે વર્ણન તેને આર ગતિના છવા આશ્રયી સામાન્યથી કહીશું. ॥ ૩૧૨ ॥

विशेषार्थ: - सुभभ छे. [३१२]

💃 ॥ चतुर्गतिस्थितजीवानां सामान्याधिकारः ॥ 💃

अवतरण:—હવે ચારે ગતિ આશ્રથી વેદની વ્યાખ્યાને કરતાં કાને કાને વ્યો ક્યા વેદ હાય ! તે કહે છે.

देवा असंखनरतिरि, इत्थीपुंवेअ गन्भनरतिरिआ। संखाउआ तिवेआ, नपुंसगा नारयाईआ॥ ३१३॥

શાય્દાર્થ:—સુગમ છે.

સંસ્કૃત છાયાઃ—

देवा असंख्यायुष्कनरतिर्यश्चः स्त्रीपुंवेदा गर्भजनरतिर्यश्चः । संख्यायुष्कास्त्रिवेदा नपुंसका नारकादिकाः ॥ ३१३ ॥

गाषाર્થ:— દેવા અને અસંખ્યવર્ષના આયુષ્યવાળા [યુગલિક] મનુષ્ય-તિય ચામાં સ્ત્રીવેદ અને પુરૂષવેદ એમ બન્ને વેદાે છે, વળી સંખ્યવર્ષના આયુષ્ય વાલા–ગર્ભજ મનુષ્ય અને તિર્પ ચા સ્ત્રી–પુરૂષ અને નપુંસક એમ ત્રણ વેદવાળા હાય છે તથા નારકાે તેમજ ' बाइ '–શબ્દથી એકેન્દ્રિય–વિકલેન્દ્રિય–સમૂર્વિછમ તિર્પ સ્ત્રુષ્યા તે સર્વ એક નપુંસક વેદવાળા હાય છે. ાા ૩૧૩ ાા

विशेषार्थ: — वेह अભિલાષર્ય દેહાકૃતિરૂપ અને નેપથ્યર્પ [નાટકીયાની અપેક્ષાએ] એમ ત્રણ પ્રકારના છે. ળાકી વધુ વ્યાખ્યા દેવદારે કહેલી છે. [393]

अवतरण;— પૂર્વે કહેલા દેહ-વિમાનાદિકનું પ્રમાસ કયા અંગુલવડે મપાય છે ? તે કહે છે તથા આત્માંગુલની વ્યાખ્યા કરાય છે.

आयंगुळेण वर्श्युं, सरीरमुस्सेहअंगुलेण तहा। नगपुढविविमाणाई, मिणसु पमाणंगुलेण तु॥ ३१४॥

शण्डार्थः-

भायगुंहेण=भारभांश्रुद्धवरे बच्युं=बस्तु [धुवा-तद्धावाहि] उस्तेह अंगुलेण=9त्सेधांश्रुद्धथी नगपुरवीविमाणाई=पर्व त-पृथ्वी विभानाहि मिणसु=भापतुं पमाणंगुकेण=प्रभाषांश्वस्थी

संस्कृत छायाः —

आत्माङ्गुलेन वस्तु, श्वरीरद्वत्यधाङ्गुलेन तथा । नगपृथ्वीविमानादीनि मिमीष्व त्रमाणांगुलेन तु ॥ ३१४ ॥

गायार्थ:—આત્માંગુલથી વાસ્તુ [કૂપ-તલાવાદિ], ઉત્સેધાંગુલથી છવાનાં શરીરા, અને તે પ્રમાણે પર્વત, પૃથ્વી વિમાનાદિ પ્રમાણાંગુલથી મપાય છે. ॥३१४॥

विशेषार्थ:—પ્રથમ આત્માંગુલ એટલે શું !—તો આત્માંગુલના શખ્દાર્થ પાતાનું અંગુલ, પાતાનું એટલે કાનું ! તો જે જે સમયે જે જે ઉચિત વિશિષ્ટ મનુષ્યા જે પ્રમાણું પેત ગણાતા હાય તેઓનું જે આત્મીય અંગુલ તે અહિં આત્માંગુલ લેવું અને તે ઉત્તમ પુરૂષાના અંગુલમાપથી નિર્ણયભૂત થતી વસ્તુઓ આત્માંગુલપ્રમાણવાળી ગણાય. જેમ ભરત-સગર ચક્રીના વારે ભરત તેમજ સગરના આત્માંગુલવેડ આગળ કહેવાતી જે જે વસ્તુઓ મપાય તે આત્માંગુલ પ્રમાણવાળી ગણાય, કારણ કે તે સમયે ઉચિત માનવાળા ઉત્તમ તે હોય છે. એ પ્રમાણે શ્રી વીરભગવાનના વારામાં પરમાત્મા શ્રી મહાવીરના આત્માંગુલવેડ તે તે વસ્તુ મપાય. આ આત્માંગુલ તે તે કાલના પુરૂષના આત્મીય અંગુલાધીન હોવાયી કાલાદિ ભેદવેડ અનવસ્થિત હોવાયી અનિયત છે.

આત્માંગુલવડે કઇ કઇ વસ્તુ મધાય ? આત્માંગુલવડે વાસ્તુ માય-

૭ જે કાળને વિષે જે પુરૂષો પાતાના અંગુલપ્રમાણુથી ૧૦૮ અંગુલ ઉંચા હોય તેઓનું અંગુલ તેજ આત્માંગુલ કહેવાય. પરંતુ એથી ન્યૂનાધિકપ્રમાણુવાળાં પુરૂષોનું જે અંગુલ તે આત્માંગુલ નહીં પણ આત્માંગુલભાસ કહેવાય, એમ પ્રવ સારા ૧ દત્તિ કહે છે. અને પ્રતાપનાવૃત્તિકાર કહે છે કે જે કાળમાં જે મનુષ્યા હોય તેઓનાં અંગુલનું જે પ્રમાણ હોય તે અહિં આત્માંગુલ સમજવું.

આથી બન્ને વચ્ચે કરક રહે છે, કારણ કે પ્રવચન સારાજ દૃત્તિકાર ૧૦૮ અંગુલની ઉંચાઇનું નિયમન કરે છે જ્યારે પ્રદાપના દૃત્તિકાર તેવું નિયમન કરતા નથી, તેથીજ તેઓ આ અંગુલને અનિયત મણાવે છે.

૮ કેટલાકા પૃથ્વ્યાદિકનું માપ પ્રમાણાંગુલની દીર્ધ તાથી તિ ૪૦૦ **કત્સેરુ દીર્ધ** તા], કેટલાક [૧૦૦૦ ઉત્સેરુ] ક્ષેત્રફળવ**ે અને કેટલાકા પ્રમાણાંગુલના (ઉત્સેર્વ્યા અહીગુણા**) વિબન્સવડે

વાતું છે, એ વાસ્તુ ત્રાથુ પ્રકારતું છે. ૧ ખાત ૨ ઉચ્છિત ૩ અને ઉભય, એમાં ખાલ તે કુવા તલાવ અને ભૂમિગૃઢ [સોંચરાના સ્થાનકો], ૨ ઉચ્છિત—તે ધવલગૃઢ—આવાસા વિએર અને ૩ ઉભય તે બૂમિગૃઢ [સોંચરાં] યુક્ત ધવલગૃઢ, આ સર્વ તે તે કાલાચિત પુરૂષના આત્માંગુલથી પ્રમાણભૂત કરાય છે.

નગર તથા વનવર્તી સર્વ જાતના જલાશયા, કુવાઓ, જાતજાતની વાવડીઓ, સરાવરા, તલાવા નદીઓ [વર્તમાનમાં આવેલ સસુદ્ર] દ્રહ- ગુદ્દાઓ પર્વતા-ખાઇઓ વૃક્ષા ઉદ્યાના, આરામવના, જાહેર સ્થળા, નગરાદિકના માંગી, રાજ્યુવના, લાકગૃહ, દુકાના, વાહના, પશુઓ, શરીરનાં થયાર્થ અંગમાના કૃત્યાદિ જગતવર્તી સર્વ વસ્તુઓ તે તે કાલાકતમાના-માન પ્રમાણવાળાં પુર્ષાનાં આત્માંગુલવંદ મપાય છે અને ત્યારેજ તે પ્રમાણભૂત છે કે નહિ તેના નિર્ણય કરાય છે. પરંતુ આત્માંગુલવંદ મપાતી સર્વ વસ્તુ અશાધત હાય છે, જ્યારે પ્રમાણાંગુલે મપાતી શાધત હાય છે.

ર હવે ઉત્સેધાંગુલ એટલે શું ?—ઉત્સેધ એટલે [પરમાણથી આરંભી] ક્રમશ: લર્ધ્વ વૃદ્ધિ અને તેથી ઉત્પન્ન થતું અંગુલ તે, અથવા દેવા ક દિક છવાનાં શરીરાનું પ્રમાણ તેનું નિયમન કરનાર અંગુલ તે ઉત્સેધાંગુલ, આ ઉત્સેધાંગુલનું પ્રમાણ કેટલું હાય તે આગલી ગાયામાં કહેશે.

ઉત્સેધાંગુલવડે કઇ વસ્તુ મયાય ?—તો દેવ-નારકાદિક ચારે ગતિનાં જીવાનાં શરીરનાં માનની ઉંચાઇ. શાસમાં દેવાનાં અને નારક વિગેરના શરીરાનાં જે પ્રમાણા કહ્યાં છે તે આ ઉત્સેધાંગુલની અપેક્ષાએ સમજવાં.

3 હવે પ્રસાધ્યાંગુલ એટલે શું ?—તો આ પ્રમાણાંગુલ ઉત્સેધાંગુલથી અઢીગણું વિસ્તારવાળું, અથવા એક ઉત્સેધાંગુલથી પ્રમાણાંગુલ [ક્ષેત્રફળના હિસાબે] હજારમણું માટું તે, અથવા ચારસા ઉત્સેધાંગુલ લાંબુ અને રાા ઉત્સેધાંગુલ પ્હાળું તે એક પ્રમાણાંગુલ કહેવાય. આનું વધુ સ્વરૂપ ગાથા ૩૧૮ ના વિવરણમાં કહેવાશે.

પ્રમાણાંગુલથી કઇ વસ્તુઓ મપાય છે?—તો મેરૂ આદિ શાધત પદાર્થી, ધર્માંદ નરક પૃથ્વીઓ, સાધર્માવત સકાદિ સર્વ વિમાના અને ગાયામાં કહેલા ' बाર્દ ' શબ્દથી અન્ય શાધતા ભવન–નરકાવાસ દ્વીપ–સમુદ્રો વિગેરે શાધત પદાર્થી લઇ લેવાં

માપવાનું કહે છે, તેથી પ્રથમપણે એક પ્રમાણાંગુલીય એક યાજનમાં ૪૦૦ ઉત્સેધાંગુલ પ્રમાણ વાળાં ૪૦૦ ચાં૦, ભીજા પક્ષમાં ૧૦૦૦ માં૦ અને ત્રીજમાં રાા યાે૦ તે દસ ગાઉ પ્રમાણના સમાવેશ થાય છે. આમાં પ્રામાણિક મત કયાે છે રે તે જ્ઞાની જાણે ! પરંતુ અનું ૦૬ રમાં ત્રીજો પક્ષ માન્યો છે. ત્રીજા પક્ષમાં અનેક વસ્તુના પ્રમાણ દ્રષ્ટિપથમાં સુલબ થઈ પડે છે.

અવતરળઃ—હવે ગઇ ગાયામાં કહેલી ઉત્સેધાદિ અંગુલની ગણત્રી કરવા પ્રથમ પરમાણથી માંડીને વ્યાખ્યા કરાય છે તેથી પરમાણનો વ્યાખ્યા કહે છે.

सत्थेण सुतिक्खेणवि, छित्तुं भित्तुं व जं किर न सका। तं परमाणुं सिद्धा, वयंति आइ पमाणाणं ॥ ३१५॥

શાબ્દાર્થ:-

सत्वेष=शस्त्रविडे सुतिक्सेषवि=सभ्यक्ष रीते तीक्ष्य स्थेवा पख् जं-छित्तुं-मित्तुं=लेने सेहवा के छेहवाने आइपमाणाणं=प्रभाश्वानी शक्ष्यात किर न सका=भरेभर (पुरुष) शिक्त-भान नथी. तं परमाणु=ते परभाख्ने सिद्या=सिद्ध पुरुषे। वयंति=वहे छे.

संस्कृत छायाः—

श्रक्षेण सुतीक्ष्णेनापि छेत्तुं मेत्तुं वा यं किल न श्रक्ताः। तं 'परमाणुं 'सिद्धा वदन्ति आदिं प्रमाणानाम्॥ ३१५॥

गायार्थ:—વિશેષાથ વત્. ॥ ૩૧૫ ॥

विशेषार्थ:—ઉત્સેધાંગુલની વ્યાખ્યામાં કહેવામાં આવ્યું છે કે વૃદ્ધિ પામતું અંગુલ તે ઉત્સેધાંગુલ, તે ઉત્સેધાંગુલની વૃદ્ધિ પરમાણથી માંડીને થાય છે, એ પરમાણ છે પ્રકારના છે, એક સૂક્ષ્મપરમાણું અને બીજો વ્યવહારિક પરમાણું.

તેમાં સૂક્ષ્મપરમાછુની વ્યાખ્યાને કરતાં જ્ઞાની મહર્ષિઓ જણાવે છે કે સૂક્ષ્મપરમાણ એક આકાશપ્રદેશ જેટલા પ્રમાણવાળા, જે પ્રમાણના છે વિભાગા કેવલી પણ છુદ્ધિથી કરી શકે નહિ એવા, વળી અપ્રદેશી અને સર્વથી સૂક્ષ્મ તે. આવા સૂક્ષ્મ અનન્ત પરમાણુઓ અત્યન્ત એકઠા મળે ત્યારે [નિશ્વયનયથી અનંત સૂક્ષ્મ પરમાણુના ખનેલા સૂક્ષ્મસ્કંધ અને વ્યવહાર નયથી] એક વ્યવહાર પરમાણ કહેવાય.

અતિ તીક્ષ્ણુ એવા ખડ્ગાદિશસાથી જે પુદ્દગલવિશેષને છે દ્વાને તથા છિલ્ર પાડવાને, ભેદવાને માટે અર્થાત્ એ ભાગ કરવાને માટે અરેખર કાઇપણ શક્તિમાન નથી તેને પરમાણ [લટાદિની અપેક્ષાએ સફમઅણ] કહેવાય એમ સિદ્ધ પુરૂષો કહે છે. અને સર્વ પ્રમાણોના આદિભૂત તેને કહે છે. આ પરમાણને કાઇ છેદવા કે ભેદવા તૈયાર થયું નથી, માત્ર વ્યાખ્યાની વિવક્ષા સમજવી. સૂક્ષ્મપરમાણુની અપેક્ષાએ વ્યવહારિક પરમાશુના બુદ્ધિથી જ્ઞાનીએ! અનંતા ભાગા પાઉ છે અને અનંતપ્રદેશી છે એટલા તફાવત છે.

अवतरण;— ६वे परभाख्यी आहि इम वर्ध इत्सेखांशुखनुं मान जतावे छे.

परमाणू तसरेणू, रहरेणू वालअगालिक्ता य । जूअ जवो अहराणो, कमेण उस्सेहअंगुलयं ॥ ३१६ ॥ अंगुलक्कं पाओ, सो दुगुण विहत्थी सा दुगुण हत्थो । चउहत्थं धणु दुसहस, कोसो ते जोअणं चउरो ॥ ३१७॥

શબ્દાથ':—

परमाणू=५२भ अधु तसरेणु=त्रस [હાલते। यासते।] रेख् रहरेणू=२थरेख् वालभग्ग=वासाअ 'लिक्ला=सी'ण ज्ञ-जवो=्णू-यव अक्रमणो=आऽगुखा उत्सेह अंगुलयं=उत्सेधांगुक्ष क्षेष्ठ थाय अंगलक पाओ=छ(उत्सेध) अंगु विपा सो दुगुण विहित्य=ते हुगुष्णु थतां वेंत सा दुगुण हत्यो=ते हुगुष्णु थतां द्वाथ चउहत्यं षणु=चार द्वाथना धनुष्य दुसहसकोसो=तेवा भेदलर ध०ना है। स ते जोयणं चउरो=ते यार है। से थालन

સંસ્કૃત છાયાઃ—

परमाणुस्तासरेण् रथरेणूर्वालाग्रो लिखा च ।

युका यवोऽष्टगुणो क्रमेण उत्सेघाङ्कलकम् ॥ ३१६ ॥

अङ्गुलपदकं पादो सो द्विगुणो वितस्तिः सा द्विगुणा हस्तः ।

चतुर्दस्ता घनुः, द्विसहस्राणि क्रोञः, ते योजनं चन्नारः ॥ ३१७ ॥

गायार्यः--- વિશેષાર્થવત્ સુગમ છે. ॥ ૩૧६-૧७ ॥

विशेषार्य: - पूर्व जाशामां व्यवहारिक परमाधुनुं स्वरूप कहुं.

અહીંઆ ગ્રન્થકારે ગાથા લાઘવની ખુદ્ધિથી પરમાણથી સીધું ત્રસરેસ્નુનું પ્રમા**ણ કહ્યું પણ પરમાણ અને** ત્રસરેણ વચ્ચેના ઉત્^{શ્}લક્ષ્ણ શ્લક્ષ્ણિકા વિગેરે પ્રમા**ણા નથી કહ્યાં, છ**તાં આપણે તો તે ગ્રન્થાન્તરથી વિચારીએ. ગતગાયામાં કહેલા એવા લ્અનન્તવ્યવહારિક પરમાણુએ એક ઉત્વલસ્થુ વિસ્લુકા (અત્યન્ત સંક્ષ્મ પ્રમાણુ) થાય, તેવી કેવ્યાદ હિલ્લુકા શિલા કાર્યો પ્રમાણુ) થાય, તેવી કેવ્યાદ હિલ્લુકાએ પુન: એક વસ્લુલ્લ સિલા થાય, આઠ વસસ્થુ વસસ્લુકાએ એક ઉત્વલસ્થું થાય, આઠ ઉદ્વિરા એક સ્થરે થાય, આઠ ઉદ્વિરા એક રથરે શુ થાય, આઠ ઉદ્વિરા એક રથરે શુ થાય, આઠ રથરે શુ મલીને દેવકુર ઉત્તરકુર સેત્રના જોવાનું એક વાલા કાર્યો માં મને તેવ વાલા સ્થાય સાથ એક રમ્યક સેત્રના સુગલિકના વાલા સ્થાય એક તેથી આઠ ગુણા કરવાથી એક રમ્યક સેત્રના સુગલિકના વાલા સ્થાય છે, તેથી આઠ ગુણા લાદા પૂર્વ વિદેહ અને પશ્ચિમવિદેહના મનુષ્યોના વાલા સ્થાય છે, તેથી આઠ ગુણા લાદા પૂર્વ વિદેહ અને પશ્ચિમવિદેહના મનુષ્યોના વાલા સ્થાય છે. પ્રભાવે હાય છે, તેથી આઠ ગુણા લાદા વાલા સાથ ભરત એરવત સેત્રના મનુષ્યોના હાય છે અને તેવા આઠ વાલા સાથ ભેગા મળતાં એક વર્શીખનું માપ થાય છે. આઠ લીંખા મળીને એક જૂ (મસ્તકની જૂ) પ્રમાણ થાય છે, આઠ જૂની લાદા મલીને એક થવ (જવ) ના મધ્યસાગની લાદા છે એક એ ગુલ] થાય છે. આઠ યવમધ્ય મલીને એક ઉત્સે ધાં ગુલા [આપણું એક અંગુલ] થાય છે.

એવાં છ ઉત્સેધાંગુલી એક પાદ^{૧૪} [પગનું માપ] થાય, એ પાદે એક

૯ શ્રી મલયગિરિ મહારાજા સંગ્રહણીની ડીકામાં આઠ વ્યવહારિક પરમા**ણ**એ એક ઉત્^રલહ્યું શ્લિક્સિક કહે છે. તેઓશ્રીએ ક્યાંનું પ્રમાણ જોઇ લખ્યું હશે તે જ્ઞાની ગમ્ય છે, કારણ કે અન્ય આગમ ગ્રન્થામાં બહુધા ઉપરાક્ત જ કથન જોવાય છે. તેા પણ **ગ્રદ્ધા**ળો એ શબ્દથી આ ગાયાના રચનારને પણ આઠ આઠ ગ્રહ્યુ કરવાનું હાય તાે તે જ્ઞાનીગમ્ય.

૧૦ જીવસમાસના મૂલકર્તા પ્રથમ અનંત પરમાણુ મળીને એક ઉત્શ્લક્ષ્ણું શ્લિક્શિકા કહે છે એ અનંત પરમાણું વ્યવહારિક કે સદ્દમ લેવા તે ! ખીજાં અનંત ઉત્શ્લક્ષ્ણ શ્લિક્શિકા સ્લિક્શિકા મળીને એક શ્લક્ષ્ણું શ્લિક્શિકા કહે છે અને એ શ્લક્ષ્ણું શ્લિશિકા તેનેજ પાછા વ્યવહારિક પરમાણું કહે છે. આમ ખન્ને રીતે તેઓનું કથન બિજા પડે છે. તે વિરાધના પરિહાર જ્ઞાનીમસ્ય છે. વળા આ ખે ગાયા જીવસમાસને પુષ્ટિજ આપે છે એમ નથી.

૧૧ આ વાલામ જન્માવસ્થાના લેવા કે અન્યાવસ્થાના તેના સ્પષ્ટ ખુલાસા મળતા નથી પરંતુ પલ્યાપમાદિકની ગણત્રીમાં મસ્તક મુંડાવ્યા બાદ સાત દિવસ સુધીના વાલાયનું પ્રહ્યુ કર્યું છે તદનુસારે વિચારવું અહીં પણ ઉચિત જણાય છે.

૧૨ એકજ વાલાગ્રમાં સદ્ભમતા અને સ્થૂલતાની ભિન્નતા તે ક્ષેત્ર અને તે તે કાળના પ્રભાવને આભારી છે. અનુક્રમે શુભ કાલની હાનિ થતાં ક્રેશ્ચગત સ્થૂલતા વિશેષ જીવામાં વધે છે.

૧૩ આ અભિપ્રાય-સંગ્રહણી વૃત્તિ-પ્રવચન સારાવ્વૃત્તિ અનુયોગદ્વાર વિગેરના છે, જ્યારે જં સુદ્દીપ પ્રદ્યપ્તિના વૃત્તિકાર પૂર્વ-પશ્ચિમ વિદેહના આઠ વાલાગ્રે એક લીંખ થાય એમ કહે છે.

૧૪ અનુયોગદારમાં પાદ ' પછી અંગુલની સંખ્યાને દિશુએ કરતાં કરતાં અન્ય માપા પણ દર્શાવ્યાં છે, પણ તત્ત્વ એકજ છે.

વેત, એ વેત [વિતસ્તિ] એક હાથ, ચાર હાથે એક ધનુષ્ય, એ હનાર ધનુષ્યે એક કાશ-ગાઉ, ચાર કાશે એક ચાજન થાય છે. અત્યારે આ દેશમાં આજ માપ વતે છે.

પરમાણનો વ્યાખ્યા કહેવાઇ ગઇ છે, હવે ઉત્શ્લિસ્થુ શ્લિસ્થિકા શ્લિસ્થુ શ્લિસ્થિકા શ્લિસ્થુ શ્લિસ્થિકા તે પણ અત્યન્ત સૂક્ષ્મ થાય છે, પરંતુ પરમાણની અપેક્ષાએ ઉત્તરાત્તર અધિક માનવાળું છે. ત્યારબાદ ઊંધ્વેરેશ તે સ્વત: અથવા પર–વાયુ આદિના પ્રયોગે ઉર્ધ્વ-અધ: અને તિર્ધગ્ર ગતિ કરતા અથવા જાલીયા, છાપરાંના છિદ્રમાંની સૂર્યની પ્રસાથી એાળખાતો રેશ [રજક્ય] તે. त्रसरेणु-તે પર-અયોગે તે પારસ્ત્યાદિ વાયુપ્યોગે ગતિ કરનારા રજક્યુ. रहरેणુ-સ્થ ચાલવાથી તેના પૈડાથી ઉડતો ધૂળના રજક્યુ તે. [૩૧૬-૧૭]

अवतरण;—ઉત્સે૦ પ્રમાણુને ખતાવી હવે પ્રમાણાંગુલ કાને કહેવું તે કહે છે.

चउसयग्रणं पमाणं,—ग्रलमुस्सेहंग्रलाउ बोधवं । उस्सेहंग्रलदुग्रणं, वीरस्सायंग्रलं भणियं ॥ ३१८ ॥

શબ્દાથ[°]:—

चउत्तयगुणं=थारसे।शुख् गमाणंगुल=प्रभाष्यांशुख उस्सेहंगुलाउ=ઉत्सेधांशुक्षथी उस्तेहंगुलदुगुणं=६त्सेघांशुद्धशी दुशुषु वीरस्तायंगुलं=वीर क्षश्रवानतुं क्षेष्ठ अशुद्ध भणियं=५ह्युं छे.

સંસ્કૃત છાયા:--

चतुःश्वतगुणं प्रमाणांगुलग्नुत्सेधांगुलतो बोद्रव्यम् । उत्सेधाङ्गलद्विगुणं वीरस्यात्माङ्गलं मणितम् ॥ ३१८ ॥

गायार्थ:—ઉત્સેધાંગુલને ચારસાએ ગુણતાં એક પ્રમાણાંગુલ જાણવું અને ઉત્સેધાંગુલથી દ્વિગુણ વીરભગવાનનું એક અંગુલ કહ્યું છે. ॥ ૩૧૮ ॥

विशेषार्य;—પ્રમાણાંગુલ એટલે શું ? તો આપણા ઉત્સેધાંગુલથી ચારસો ગણું માંદું અંગુલ તે, તેના ભાવાર્થ આ પ્રમાણું-ઉત્સેધાંગુલથી પ્રમાણાંગુલ દીર્ધ ૪૦૦ ગુણું છે અને વિષ્કમ્ભ-વિસ્તારથી રાા ગણું હાય છે, તે આ પ્રમાણે-સર્વ તીર્ધ કર ચક્રી-વાસુદેવ-અળદેવ આત્માંગુલથી ૧૨૦ અંગુલ ઉંચા હાય છે અને અનુધાગદ્વારના ' होति पुण सहियपुरिसा सटुसयं संगुलाण उन्निहं 'એ વચનથી શેષ અધિકશ્રેષ્ઠ પુરૂષા ૧૦૮ આત્માંગુલથી ઉંચા હાય છે. એથી ભરતચક્રી પ્રમાણાંગુલથી અથવા આત્માંગુલથી ૧૨૦ અંગુલ ઉંચા હતા, કારણુ કે તેમના સમયમાં આત્માંગુલ અને પ્રમાણાંગુલ અને તુલ્યજ લેખાતાં હતાં તે ભાવના આ પ્રમાણે:—

૧ શંકા ઉત્પત્તિ—ઉત્સેષાંગુલથી પ્રમાણાંગુલ હજારગુર્જ છે અને એ હજારગૂર્ણ પ્રમાણાંગુલમાન તે ભરતચક્રીના એક આત્માંગુલ બરાબર કહેવાય છે. આથી બરતચક્રી વર્ધમાનસ્વામીથી પાંચસાગુણ શરીરવાળા થશે કારણ કે 'શ્રેષ્ટ પુરુષા સ્વાત્માંગુલથી ૧૦૮ માંગુલ ઉંચા હાય ' છે એ વચનથી ભરતચફ્રી પણ આત્માંગલે ૧૦૮ માંગલ ઉંચા થયા. છો હજારગુણાં ઉત્સેષાંગુલે છોક પ્રમાણાંગુલ તેજ ભરતચક્રીનું સ્વાત્માંગુલ છે જે પૂર્વે કહી ગયા છે તેથી ભરતચક્રીના એક સ્વાત્માંગુલના હજાર ઉત્સેધાંગુલ તા ૧૦૮ સ્વાત્માંગુલના કેટલા ? તા ત્રિરાશ-ગણિતના હિસાએ ૧૦૮૦૦૦ એક લાખ એર્સી હજાર થયા એટલા ભરત શરીરના ઉત્સેધાંગુલા આવ્યા. હવે ભગવાન વર્ધમાનસ્વામીથી જેમને મતે ઉત્સેધાંગુલનીજ અપેક્ષાએ ૨૧૬ અંગુલ અને આત્માંગુલ ૧૦૮] હતા તેમને મતેજ ૧૦૮૦૦૦ હજારને ભાગ આપતાં મહાવીરની અપેક્ષાએ ભરતચફ્રી પાંચસા ગુણા માટા છે અથવા ભરતની અપેક્ષાએ શ્રીમહાવીર પાંચસામેં અંશે નાના આવે છે. એ ૫૦૦ ગુણા માટા કે તેટલે અંશે લઘુ વર્ધમાન પ્રભુના દેહ ઇપ્ટનથી. કારણ કે મહાવીરની અપેક્ષાએ ભરત ૪૦૦ ગુણાજ માટા અથવા તેથી શ્રી મહાવીર ચારસામેં અંશે નાના થવા જોઇએ અને થાય છે ૫૦૦ ગુણા માટા તેથી આ ૫૦૦ ગુણાપણાની પ્રથમ શંકા ?

२ थील श'डा:-६वे 'उस्सहंगुलदुगुणं बीरस्सायंगुलं भणियं ' अ ગાધાના ઉત્તરાહ ચરાલથી ઉત્સેષાંગુલથી હિંગુલ વીરપરમાત્માનું સ્વાતમાંગુલ િપાતાનું અંગુલ ે કહ્યું છે. તેા અહીં ઉપરની શંકામાં મહાવીર મહારાજાને ૧૦૮ અંગુલ ઉંચા કહ્યા તેમ કેમ ઘટશે ! કારણ કે ઉક્ત ગાયાના અર્થાનુસારે ભગવાન સ્વાત્માંગુલે ૮૪ અને ઉત્સેધાંગુલથી ૧૬૮ અંગુલ થાય છે. તે આ પ્રમાણે ભગવાન ઉત્સેધાંગુલથી પ્રાપ્ત થતી સાત હાથની [સ્વાત્માંગુલે ગા] કાયાવાળા હતા હવે ૨૪ અંગુલના એક હાથ થતા હાવાથી સાત હાથના અંગુલ કાઢવા ૭×૨૪–૧૬૮ અંગુલ આવ્યા, એવા ૨ ઉત્સેધાંગુલે એક વીરવિલુનું આત્માંગુલ થતું હાવાથી ૧૬૮ ઉત્સેં ધાંગુલને <mark>એથી ભાંગતા અર્થાત તેનું અર્ધ</mark> કરતાં ૮૪ સ્વાત્માંગુલ શ્રીવીરનું શરીર આવે છે. તો પછી સ્વાત્માંગુ**લે ૧૦૮ અંગુલ અને** ઉ૦ ર૧૬ અંગ ઉચા હતા એમ તે આચાર્યો કેમ કહે છે? અને જો તેઓનું એ કથન સત્યજ હાય તો તેઓ વીરપ્રભુની સાતદાથની ઉંચાઇ કેવી રીતે લાવશે? કારણ કે ' દ્વિગુણ ઉત્સેષાંગુલે વીરતું એક આત્માંગુલ ' થતું હાવાથી ૧૦૮ આત્માંગુલના ઉત્સેષાંગુલ ૨૧૬ થશે. એના હાથ કરવા [૨૪ અંગુલના એક હાથ હાવાથી] ૨૪ અંગુલે ભાંગતાં નવ હાથ પ્રમાણ શ્રીવીરની કાયા થશે અને એ કાયાપ્રમાણુ યથાકત અંગુલથી વિસંવાદી હાવાથી સમ્મત ફાઇને નથી

અને ૧૦૮ સ્વાત્માંગુલ લેવાથી ' उस्संइगुरुदुगुण ' ઇત્યાદિ કથન અસત્ય ઠરે છે. તો ૧૦૮ સ્વાત્માંગુલતું સમાધાન શું ? આ શંકા જેઓના મતે મહાવીર ૧૦૮ અંગુલ ઉંચા છે એમ કહે છે તેમની છે કારણ કે ૧૦૮ આત્માંગુલના કથનથી ગાયાના નિયમ સચવાતો નથી માટે.

3 તૃતીય શ'કા—વળી જેઓ શ્રી વીરને સ્વાત્માંગુલથી ૧૨૦ માંગુલ માને છે તેમને મતે ' બે ઉત્સેધાંગુલે એક વીરાત્માંગુલ ' એ નિયમ કેમ સચવાશે ! એથી એ ત્રીજી શ'કાનું સમાધાન શું!

આ પ્રમાણે ત્રણ શંકા ઉભી થઇ, એક તો વીરપ્રભુને ૧૦૮ આત્માંગુઢીય સુજબ વીર પ્રભુથી 'ભરતચક્કી ૫૦૦ ગુણા ' યવા જાય છે તે અને બીજી શ્રી વીર પ્રભુને સ્વાત્માંગુઢે ૧૦૮ અંગુઢ ઉચા કહે છે તે, અને ત્રીજી વળી પ્રભુ શ્રી વીરને ૧૨૦ આત્માંગુઢે ઉચા કહે છે તે.

અહીં શ્રી વીરને એકમતે ૧૦૮ આત્માંગુલ (૨૧૬ ઉ૦) કહ્યા તેથી ખરી રીતે પ્રથમ '૫૦૦ ગુણા ભરત માટા 'ની શાંકા થઈ, કારણ કે ૧૦૮ પ્રમાણ લેતાં ' उस्सेंहंगुल दुगुणं ' એ નિયમ સચવાતા નથી, આપણે એ કથન પુષ્ટ કરવા નિયમ તા સાચવવા છે. અને જેઓ ૧૨૦ આત્માંગુલીય વીરને કહે છે તેમને મતે એક રીતે સમચારસ ક્ષેત્રફળના હિસાખથી, અને ૮૪ આત્માંગુલ પ્રમાણ વીર કહેવાય છે તે આ ખન્ને મતથી ' उस्सेंहंगुल ' કથન ઘડી શકે છે. ફક્ત ૧૦૮ નું કથન ના ના ઉપર હવે આવીએ.

મથમ શંકા નિરાસ—પૂર્વાક્ત શંકામાં એક હજાર ઉત્સેધાંગુલ એક પ્રમાણાંગુલ કહ્યું અને અંગુલ તેજ ભરતનું આત્માંગુલ કહ્યું તે તો જાણે યાંચ્ય છે. પરંતુ ઉક્તશંકામાં "શ્રેષ્ઠ પુર્ધા સ્વાત્માંગુલે ૧૦૮ અંગુલ ઉચા હાય છે' અને એ વચનાનુસાર ભરતચકીને પણ શ્રેષ્ઠ પુર્ધમાં ગણી તેની ૧૦૮ આત્માંગુલ ઉચાઇ માની વીર પ્રભુથી ૫૦૦ ગુણા કહ્યા." પરંતુ ત્યાં ભરતચકીને 'શ્રેષ્ઠ પુર્ધ ગણી ૧૦૮ આત્માંગુલી' ગણત્રી માની કરી તેજ પ્રથમ ભૂલ છે કારણ કે 'અનુયાગ સ્ત્રકાર ચકી—વાસુદેવ અને તીર્થ કરો સ્વાત્માંગુલે ૧૨૦ અંગુલ અને શેષ અધિક પ્રધાન પુર્ધા ૧૦૮ અંગુલ ' ઉચા હાય છે' એમ કહ્યું છે, હવે જ્યારે મરતચક્રી ૧૨૦ સ્વાત્માંગુલે ઉચા યોગ્ય બન્યા. ત્યારે ૧૨૦ સ્વાત્માંગુલના (હસાબ) ભરતના સ્વાત્માંગુલી એકધનુષ્ય આવ્યો.

એશી આપણા ઉત્સેધાંગુલે ભરતચક્રી ૫૦૦ ધનુષ્ય ઉંચા થયા. હવે એક આત્માંગુલના ધનુષ્ય કાઢવા ત્રિરાશિ કરીએ એથી ભરત આત્માંગુલીય સવાધનુષ્યે ઉત્સેધાંગુલનાં ૫૦૦ ધનુષ્ય થાય તો (ભરતનાજ) એક આત્માંગુલમાં કેટલા ધનુષ્ય થાય. ત્રિરાશિ સ્થાપના મુજબ ૫૦૦૧ થાય છે. પ્રથમના રાશિ માંશસહિત [મપૂર્ણ] છે. માટે ત્રણ રકમને સમાન કરવી પડશે તેથી દરેકના હાય કરી નાંખવા. એટલે સવાધનુષ્યના [૧ા×૪] ભરતાંગુલીય પ હાથ તો મધ્યમરાશિ પ૦૦×૪≔૨૦૦૦ હાય; ૧×૪= ૪ હાય. હવે ત્રણે ૨કમની પુન: ત્રિરાશિ સ્થાપના કરવી=૫–૨૦૦૦-૪ તેમાં અન્ત્યના ૪ રાશિથી મધ્યના ૨૦૦૦ રાશિને ગુણતાં ૮૦૦૦ થાય તેને પ્રથમના ૫ રાશિ વડે ભાંગતા ૧૬૦૦ હાથ એક સ્વાત્માંગુલ [એવા ખૃહત્] ધનુષ્યના હાથ આવ્યા, તે હાથની સંખ્યાના ઉત્સેધાંગુલીય ધનુષ્ય કરવા ચાર હાથનો એક ધનુષ્ય હોવાથી] ચારે ભાંગતાં ૪૦૦ ધનુષ્ય આવ્યા.

જવાબ એ નીકારે કે આત્માંગુલના એક ધનુષ્યમાં ઉત્સેધાંગુલના ૮૦૦ ધનુષ્યા સમાઇ જાય એ નિયમાનુસાર આત્માંગુલના એક હાથ વડે ઉત્સેધાંગુલના ૪૦૦ હાય, એક આત્માંગુલમાં ઉત્સેધાંગુલ ૪૦૦ અને એક આત્માંગુલીય યાજનમાં [આપણા] ૪૦૦ ઉત્સેધાંગુલીય યાજન સમાઇ જાય.

એ પ્રમાણે એક શ્રેણી પ્રમાણાંગુલને વિષે ૪૦૦ ઉત્સેધાંગુલ થાય એમ સાબીત થયું. અહીં વાંચકાને કદાચ શંકાના આવિર્ભાવ થશે કે પૂર્વે તા એક પ્રમાણાંગુલમાં ૧૦૦૦ ઉત્સેધાંગુલ કદ્યા હતા તેનું શું ? તેનું સમાધાન એ છે કે એક હજાર ઉત્સેધાંગુલની જે ગણત્રી થાય છે તે તા ૪૦૦ ઉત્સેધાંગુલની પ્હાળાઇવાળી દીઈ શ્રેણીની અપેક્ષાએ એટલે કે એક પ્રમાણાંગુલના ૪૦૦ ઉત્સેધાંગુલ તે વિષ્ક-મ્બસહિત ગણતાં એટલે ૪૦૦ અંગુલદીઈ અને ૨૫ અંગુલ જાડી એવી એક અંગુલ પ્રમાણ વિસ્તારવાળી શ્રેણીની લંબાઇ [૪૦૦×૨૫] ૧૦૦૦ અંગુલની આવે. એ દીઈ શ્રેણીની અપેક્ષાએ કહ્યું છે બાકી વાસ્તવિક '૪૦૦ ઉત્સેધાંગુલે એક પ્રમાણાંગુલ.'

આ પ્રમા**ણે** અપેક્ષાએ હજાર ઉત્સેષાંગુલે અથવા વિષ્કમ્ભયુક્ત એવા પ્રમા શુંાગુલે [૪૦૦ ઉ૦] શાશ્વત્ પૃથ્વી–પર્વત વિમાનાદિક પ્રમાણે! માપવાનાં કહ્યાં છે તે માપવા. [આ બાબતમાં મતાંતર છે તે ગાથા ૩૧૪ની બીજી ટીમ્પણીમાંથી જોવાં.]

બીજી શ'કાનું સમાધાન—હવે બ્રન્થકારે ' उस्सेहंगुलदुगुणं ' નિયમ બાંધ્યા છે એ નિયમથી ભગવાનની સાત હાથના કાયાના હીસાએ વીર ભગવાન સ્વાત્માંગુલે ૮૪ અંગુલ થાય છે તેમાં તા શ'કાને સ્થાન નથી. પણ જેમના મતે ભગવાન ૧૦૮ આત્માંગુલ [સ્વહસ્તે ગા હાથ] ઉચા છે તેઓ તા બ્રન્થકારનાં उस्सेहंगुल ' મતથી જુદા જ ૫૩ છે કારણ કે એમના મતે એ ઉત્સેધાંગુલે એક વીરાત્માંગુલ વહિં પણ ત્રિરાશીના હિસાએ ૧૯ ઉત્સેધાંગુલે એક વીરાત્માંગુલ થાય છે, માટે સ્પષ્ટ મતાંતરજ માનવું પડશે.

ત્રીજી શંકાનું સમાધાન—જેઓના મતે ભગવાન ૧૨૦ સ્વાત્માંગુલ છે તેઓના મત પણ દેખીતી રીતે જીદાજ પડે છે, પરંતુ સમચારસ ક્ષેત્રફળના હિસાએ કાઢતાં ' उस्सेहंगुळदुगुणं ' નિયમ ચરિતાર્થ થાય છે. તે આ પ્રમાણે— ભગવાન સ્વાર્તમાં ગુલ ૧૨૦ માં ગુલ છે તેને ૨૪. ભાગતા (૧૨૦ માં ગુલના) પાંચ હાથ આવ્યા, તેને સમચતુરસ બાહા પ્રતિબાહા રૂપ ક્ષેત્ર મહ્યુત વહે તે હોલ (૫×૫=) ગુલાતાં ૨૫ થાય. હવે મહાવીર દેહ સાત હાય છે તેનું ક્ષેત્રફળ (૭×૭) આવે. હાય, પાની, એડીની કિચિત વૃદ્ધિ કરવી જોઇએ તેથી પેટ થાય. એ પર્યાસનું અર્ધ કરતાં ૨૫ હાથ આવે, ૨૫નું ક્ષેત્રફળ ૫ હાથ આવવાથી પ્રથમ કહ્યાં સુજબ ૧૨૦ આત્માંગુલ થવાથી બે ઉત્સેષાંગુલે એક વીર આત્માંગુલ પ્રાપ્ત થયું.

પરંતુ બાહા ગણિત તે સમચતુરસ ક્ષેત્રફલની અપૈક્ષાએ વિચારશ તો તો ભગવતનું એક આત્માંગુલ તે ૧ ઉત્સેંગ અને બીજા ઉત્સેધાંગુલના પાંચીઆ એ ભાગ એટલે ૧ને ઉત્સેધાંગુલ પ્રમાણનું થશે કારણ કે ભગવતને ઉત્સેધાંગુલથી ૧૬૮ અંગુલ તો કાયમ રાખવા છેજ પરંતુ આત્માંગુલથી જે ૧૨૦ અંગુલ કહેવા છે તેથી આત્માંગ ૧૨૦ અને ૧૬૮ ઉત્સેંગ વચ્ચે વહેં ચણી કરવી પડશે એટલે ૧૨૦ આત્માંગુલના ૧૬૮ ઉત્સેધાંગુલ તો એક આત્માંગુલના કેટલા ? એના જવાળમાં ૧૨ પ્રમાણ વીરાતમાંગુલ આવશે. [૩૧૮]

।। परमाणुथी आरंभी अंगुलादिनिषयक यन्त्र ॥

અનન્તસદ્ધમપરમાસ્થ્રના અનંતવ્યવ્પરમાસ્થ્રના ૮ ઉત્રશ્લક્ષ્યુશ્લવ્ના ૮ શ્લક્ષ્યુશ્લવ્ના ૮ શધ્વ રહ્યુના ૮ ત્રસરહ્યુના ૮ રથરહ્યુના ૮ કરવાલામ્રના	૧ વ્યવહાર પર માણુ ૧ ઉત્વૈલ હત્યું વ્યક્તિયું કા ૧ શ્લહ્યું શ્લહ્યું કા ૧ શ્વેલ્યું રહ્યું ૧ ત્રસરેલ્યું ૧ સ્થરેલ્યું ૧ કુરૂયુગલિક વાલા મ ૧ હરિવ્રસ્પક્ વાલા મ	४०० ઉत्से० १ प्रमाखांग्रुस २
 ડ કુરવાલામને। ૮ હેં ૦ હૈં ૦ વાલામને। ૮ પૂર્વાપરવિદેહવા•ને। ૮ ભરતૈરાવતવા•ની ૮ લીં ખની 	૧ હરિવ્રમ્યક્વાલામ ૧ હૈમવ્હૈરવ્વાલામ ૧ પૂર્વાપરવિદેહવાવ ૧ ભરતૈરાવતવાલામ ૧ લીખ ૧ યુકા	ર કુક્ષી-વામવા ૪ ૧ દંડ-ધનું હાથે વા ૯૬ કે યુગ-મુસલ અંગુક્ષે નાલિકાદિ ૨૦૦૦ ધનુષ્યે ૧ ગાઉ ૪ ગાઉના ૧ યાજન

अवतरण;—હવે ચાર ગતિ આશ્રયી છવાની ચાનિસ'ખ્યા કહે છે.

पुढवाइसु पत्तेअं, सगवणपत्तेअणंत दस चउदस। विगले दु दु सुर नारयतिरि, चउ चउ चउदस नरेसु॥ ३१९॥ जोणीण होंति लक्खा, सब्वे चुलसी इहेव घिप्पंति। समवण्णाइ समेआ, प्रात्तेणेव सामन्ना॥ ३२०॥

શબ્દાર્થઃ—

जोणीण=ये।नीना [ઉत्पत्तिस्थान] होति लक्खा=हे।य छे दाणे। सन्दे पुलसी=सर्व ये।राशी इहेब विप्पंति=अर्धीओल अरुख हथी छे. समवण्णाई समेआ=सरभा वर्धाहि समेत एगत्तेणेव समजा-स्थेहत्रथील सभान व्यति३५

સંસ્કૃત છાયા.

पृथव्यादिषु प्रत्येकं सप्त, वनप्रत्येकानन्तयोर्दश चतुर्दश । विकले द्वे द्वे सुरनारकतिरश्चां चत्त्वारि चत्त्वारि चतुर्दश नरेषु ॥ ३१९ ॥ यानीनां भवन्ति लक्षाणि सर्वाणि चतुरशीतिरिहेवं गृद्धन्ते । समवर्णादिसमेता एकत्वेनैव सामान्या ॥ ३२० ॥

गायार्य:-- વિશેષાર્થ વત્ સુગમ છે. ૩૧૯-૨ળા

विशेषार्थ: —અહીં આ પ્રથમ છવાની યાનિ સંખ્યા કહીને પછી ખીછ ગાયાના અર્થથી યાનિની વ્યાખ્યા કરે છે.

પૃશ્વાદિમાં એટલે પૃશ્વી—અપ્ તેઉ અને વાયુકાય એ પ્રત્યેકની સાત સાત લાખ પ્રમાણ યાનિ સંખ્યા જ્ઞાનીપુર્વોએ જ્ઞાન ચક્ષુથી જોઇને કહી છે, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયની દશ લાખ યાનિ, અનન્ત [સાધારણ] વનસ્પતિ કાયની ચઉદલાખ, વિકલેન્દ્રિય—તે બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય અને ચઉરિન્દ્રિય એ પ્રત્યેકની બે–બે લાખ, દેવતા, નારકા અને પંચેન્દ્રિય તિર્યા ચ પ્રત્યેકની ચાર ચાર લાખ, મનુષ્યની ચાદ લાખ યાનિ સંખ્યા છે. સર્વ મળીને 'પંચારાસી લાખ જીવાયાનિની સંખ્યા થાય છે. જે પ્રસિદ્ધ છે.

૧૫ સંત્રહણીની લધુ ટીકામાં વ્યક્તિ ભેદ માટે અનન્ત શબ્દ વાપર્યો છે તે ત્યાં છવનીવિવક્ષાએ સમજવા, શ્વરીરની વિવક્ષાએ તા અસંખ્ય શબ્દજ યાગ્ય સમજવા. ર એકજ પ્રકારના વર્ણવાળી કે ગંધવાળી જુદી જુદી યોનિ છે તે વ્યક્તિ ભેદે. દાખલા તરીકે એક સરખા રંગવાળા ૧૦૦ ધાડા તે વ્યક્તિ ભેદે સોજ પ્રધાય.

ચાનિ એટલે ઉત્પત્તિસ્થાન—અર્થાત્ તેજસ અને કાર્મણ શરીર યુક્ત છવા એક્સિક વિગેરે પુદ્દગલ સ્કન્ધાવડે જે સ્થાને એડાય તે સ્થાનનું નામ ચાનિ કહેવાય છે.

જે કે વ્યક્તિ લોકે તે ચાનિએ અસંખ્ય પ્રકારની થઇ જાય છે, કારણ કે સર્વ જીવાનાં ' શરીરની સંખ્યા તેટલી છે અને પ્રત્યેક વ્યક્તિગત ગણતાં વર્ણાદ લેકથી તેટલી થાયજ. પરંતુ અહીંઆ વ્યક્તિલેકે ગણત્રી ગણવાની નથી તેમજ તે રીતે ગણત્રી પણ અશક્ય છે. તેથી સમાન વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શવાળી સંખ્ય—અસંખ્ય જેટલી ચાનિ હાય [તે પણ] તે તે સમાન વર્ણાદિવાળી સર્વ ચાનિની એકત્ર એક જાતિ થઇ કહેવાય અને એ પ્રમાણ કરીએ તાજ પ્રતિ જીવરાશમાં લાખની સંખ્યાએ થતી ચાનિ ગણત્રી મળી રહેશે.

अवतरण;—યોનિ સંબંધી વ્યાખ્યા કહીને હવે કઇ છવનિકાયમાં કેટલી કુલકોટી છે? તે કહે છે.

प्रिंदिपसु पंचसु, बार सग ति सत्त अद्ववीसा य । विअलेसु सत्त अड नव, जलखहचउपयउरगभुअगे ॥३२१॥ अद्धतेरसबारस, दस दस नवगं नरामरे नरए । बारस छवीस पणवीस, हुंति कुलकोडि लक्काइं ॥ ३२२॥ इगकोडिसत्तनवई, लक्का सञ्चा कुलाणकोडीणं ॥३२२३॥

શાયાં:--આવી ગયેલ છે.

સંસ્કૃત છાયા:—

एकेन्द्रियेषु पञ्चसु द्वादश्च—सप्त त्रीणि सप्त अष्टार्विश्वतिश्व । विकलेषु सप्त अष्ट नव, जलचरस्वगचतुष्पदोरगञ्चजगेषु ॥ ३२१ ॥ अर्द्धत्रयोदश्च द्वादश्च दश्च दश्च नवकं नरामरेषु नरके । द्वादश्च षड्विंश्वतिः पञ्चविंश्वतिः मवन्ति कुलकोटिलश्चाणि ॥ ३२२ ॥ एककोटि सप्तनवतिलश्चाणि सार्द्धानि कुलानां कोटीनाम् ॥ ३२२३ ॥

૧૬ એજ સરખા રંગવાળા ૧૦૦ ધોડા પણ જાતિ ભેંદે એકજ જાતિના ગણાય તેમ લુદી લુદી અસંખ્ય યાેનિઓ પણ સમાન વર્ણાંદિકની અપેક્ષાએ એક જ યાેનિ ગણાય. હપ

गायार्थ:-- विशेषार्थवत् ॥ ३२१-३२१ ॥

विशेषार्य;--- कुं केंडिटी-केटबे शुं १-ते। केकानी उत्पत्ति शानिमां थाय ते इब इहेवाय.

અનેક પ્રકારનાં જીવાનાં એકજ ચાનિમાં પછુ ખહુ કુલા ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ દાખલા તરીકે એકજ છાલાના પિંડની અંદર કુમી-બીંછી કીડા વિમેરે અનેક પ્રકારનાં કુદ્ર પ્રાણિઓનાં અનેક કુલા હાય છે.

તેમાં પૃથ્વીકાયની ખારલાખ કુલકાટી, અપૃકાયની સાતલાખ, તેઉકાયની ત્ર ત્રણ્લાખ, વાયુકાયની સાતલાખ, વનસ્પતિકાયની અફાવીસ લાખની છે. [અહિં સ્ફિમ—બાદરની ભિન્ન ભિન્ન જણાવી નથી] બેઇન્દ્રિયની સાતલાખ, તેઇન્દ્રિયની આઠલાખ, ચઉરીન્દ્રિયની નવલાખ છે. તિર્ધ ચ પંચેન્દ્રિય જીવ પૈકી જલચર જીવાની સાડાખારલાખ, ખેચરાની ખારલાખ, ચતુષ્પદ જીવાની દશલાખ, ઉરપરિ-સર્પની કશલાખ, અને ભૂજપરિસર્પની નવલાખ કુલ કોટી છે.

તેમજ મનુષ્યની ખારલાખ, દેવતાની છવ્વીસ લાખ અને નારકીની પચીસ લાખ કુલકોટી છે.

એક ંદર^{૧૭} સર્વ જીવાની કુલકાટિ સંખ્યા મળીને એક ક્રોડ સાડી સત્તાણ લાખ [૧૯૭ાા લાખ] કુલ કાેઢી છે. [૩૨૧–૩૨૨^૧]

अवतरण;—હવે પૂર્વોક્ત [આભ્યન્તર] યાનિનાજ સં વૃતાદિ લેદા કહેવાય છે.

संवुंडजोणिसुरेगिंदिनारया, विअड बिगलगब्भूभया ॥३२३॥

શાબ્દાર્થ:--

संबुडजोणि=संवृत ये।िन मुरोगिंदिनारया=देव−ओर्डेन्द्रिय नारडोनी विअडविगल=विवृत विक्रेबेन्द्रियनी गम्भूभया=अर्धानी उक्षय

સંસ્કૃત છાયાઃ—

संवृत्तयोनयः सुरैकेन्द्रियनारकाः, विवृता विकलाः गर्मजानाश्वभया ॥३२३॥

ગાથાર્થ: --સંવૃતયાનિ દેવ-એકેન્દ્રિય-નારક જીવાની અને વિવૃતયાનિ વિકલે ન્દ્રિયની, અને ગર્ભજ જીવાની ઉભય [સંવૃત-વિવૃત] યાનિ છે. ॥ ૩૨૩ ॥

૧૭ આ કુલકાડીની ગ્રંખ્યા બાયતમાં આચારાંગાદિ **મન્યાનું કથન લિખ પડે છે**, વળી લાકપ્રકાશમાં પણ દેવતાની કુલ સંખ્યા વ્યાર લાખ કહી છે વિગેર અનેકની ગ્રંખ્યા બાબતમાં મતાંતરા છે. विशेषार्थ:— સંવृत-એટલે આવી રીતે ઢાંકેલી. વિવૃત-ઉઘાડેલી અને સંવૃત-વિવૃત તે બન્ને પ્રકારની इति शब्दार्थ:, આરે પ્રકારના દેવા, એકેન્દ્રિયા તે પૃથ્વી-અપ્-તેઉ-વાસુ અને વનસ્પતિ અને સાતે નારકાની સંવૃતયાનિ છે.

સંવૃત ચાર્નિ કેવી રીતે ?- દેવલાકમાં દેવા દિવ્ય શય્યાઓમાં ઉત્પન્ન ધાય છે, એ શય્યાએ દેવદ્રષ્ય વસ્ત્રીથી આચ્છાદિત હાય છે, એ દેવશય્યા અને આચ્છાદિત દેવદ્રષ્ય વસ્ત્ર ખન્નેનાં અંતરમાં દેવાના ઉપપાત થતા હાવાથી તેઓ આચ્છાદિત પણે ઉત્પન્ન થાય છે માટે તે સંવૃત્તયાનિ કહેવાય. એવી રીતે એક એકેન્દ્રિયાની સંવૃત્તયાનિ તા સ્પષ્ટ એપળખાલી નથી તેથી અસ્પષ્ટયાનિ પણ સંવૃત્ત ગણાય છે. સાતે નાશ્કાની સંવૃત્તયાનિ તે ઉપરથી સારી રીતે હંકાએલા ગવાશ્વની કદપનાથી સમજાય તેમ છે, કારભુકે નાશ્કા ગવાશ્વની અંદરજ (નરકાવાસામાં) ઉત્પન્ન થાય છે તેથી ઉપરથી આવ્છાદિત યાનિવાળા છે.

વિવૃત્તયાનિ કેવી રીતે ?—વિક્લેન્દ્રિય તે એઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય અને ચઉરિન્દ્રિયોની વિવૃત્તયોનિ જલાશયાદિના સ્થાનાની પેઠે સ્પષ્ટ ઉઘાડી દેખાય છે.

ે ત્સં ભૂત-વિભૂત કેવી રીતે ?-ઢાંકેલી અને પ્રગટ અથવા સ્પષ્ટ અસ્પષ્ટ એમ મિશ્રફપે જણાવી તે ગર્લ જયોનિ, એટલે કે ગર્લ જ પંચેન્દ્રિય તિર્યં ચ તથા મનુષ્યાનો સંવૃત-વિવૃત્તયોનિ છે, જ્યારે એ છવા ઉદરમાં ગર્લ પણે ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે ગર્લ દેખાતો નથી, એથી ગર્લ સંવૃત હાય છે પરંતુ બહાર ઉદરવૃદ્ધિ આદિના કારણાથી દેખાતા સ્ત્રીના ગર્લાશયનો પેઠે વિવૃત ઉઘાડી દેખાય છે. આ આશ્યન્તર યોનિઓ સમજવી-બાદ્ય લિંગાકાર રૂપ તો આગળ ગ્રન્થકાર કહેવાના છે. [૩૨૩]

जबतरण:—હવે ચારે ગતિપૈકી કઇ જીવાયાનિ સચિત્ત-અચિત્ત કે મિશ્ર તથા શીતોષ્ણાદિપણે છે ? તે કહે છે.

अचित्तजोणिसुरनिरय, मीसगब्भे तिभेअसेसाणं । सीउसिणनिरयसुरगब्भ, मीसतेउसीणसेसातिहा ॥३२४॥

શાબ્દાર્થ':--

अचित्तजोणि=अश्चित्त थे।नि मीसगन्भे=अर्भभां भिश्च तिमेअसेसाणं=त्रखु खेटे। शेषमां सीउसिण=शीताभञ्ज तेउसीण=ते००२६१यनी ७५३ सेस्तिहा=शेष त्रश्चे प्रधारनी

૧૮ ત્રીજી યાનિથી ઉત્પન્ન યએલા જીવા અલ્પ, બીજીથી અસ પ્યયુષ્ણ તેથી અયાનિજ-એટલે સિદ્ધના જીવા અનન્તસુષ્ણ, તેથી પ્રથમ યાનિ ઉત્પન્ન અનન્તયુષ્ણ છે.

સંસ્કૃત છાયાઃ—

अचिचा योनिः सुरनारकाणां, यिश्रा गर्भजानां त्रिमेदा शेषाणाम् । श्रीता उष्णा[च]नारकाणां, सुरगर्भजानां मिश्रा, तेजसः उष्णा, श्रेषाणां त्रिषा ३२४

गायार्थ:—દેવા અને નારકાની અચિત્તયાનિ, ગર્ભજ છવાની મિશ્રયાનિ અને શેષ છવાની ત્રણેલેદે તે સચિત્ત-અચિત્ત અને સચિત્તાચિત્ત, તથા પુન: મિશ્ર શીત અને ઉષ્ણુ યાનિઓ નારકાની, દેવા અને ગર્ભજ છવાની મિશ્ર [શીતોષ્ણુ], તેઉકાયની ઉષ્ણુ અને શેષ્ણુ એમ ત્રણે પ્રકારની છે. ાારકાઇ 🔻

क्तिमार्थ;—स्थित्तथानि-अटले छवप्रदेशाओ अन्यान्य अनुगमन (प्रवेश) करवाप्रधावडे अंगीक्षर करेल छवतां के शरीर ते सर्व यानि छवयुक्त छावाधी स्थित ग्रह्माय.

અચિત્તચાનિ—તે જીવ પ્રદેશથી સર્વથા રહિત સુકા કાષ્ટ જેવી અજીવ તે.

. પ્રશ્ન—અહીંઆ કેાઇને શંકા થાય કે ત્રણેલાક સ્ફ્લમ જંતુઓથી તો ખીચાખીચ બરેલા છે તો પછી અચિત્તયાનિ [અજીવ] પણ કેમ સંભવે ? વળી અચિત્તયાનિ કદાચિત્ સચિત્તપણ પ્રાપ્ત કરે કે નહિ ?

ઉત્તર— અચિત્તયોનિ તથાવિધ સ્વભાવે સુકાં કાષ્ઠ જેવી હોવાથીજ સૂક્ષ્મ જન્તુઓ સર્વત્ર વ્યાપ્ત છતાં અચિત્ત યોનિના ઉપપાત સ્થાનના પુક્રગલા તે સૂક્ષ્મ જીવ પ્રદેશાથી અન્યોન્ય સંખંધવાળાં થતાં નથી, તેથી અચિત્તયોનિને કયારે પણ સચિત્તપણું થતું નથી.

મિશ્રયાનિ [સચિત્તાચિત્ત] કેવી રીતે હોય ?:—સચિત્ત અને અગિત્ત પુક્ગલાના સંબંધવાળી થતી યાનિ તે. એટલે મનુષ્યને તિર્યં ચની યાનિમાં શુક્ર [વીર્ય] તથા રૂધિરનાં પુક્ગલા રહેલા હાય છે. તેમાંથી જે પુક્ગલા આત્મા સાથે જોડાએલાં છે તે સચિત્ત અને જે નથી જોડાએલાં તે અચિત્ત [કારણ કે આત્મા સજીવ છે] આ સચિત્તાચિત્તના સંબન્ધ જેમાં થતા હાય તેવી યાનિ મિશ્રયોનિ કહેવાય.

તે આ પ્રમાણુ:—અગિને નામિની નીચે વિકસ્વર પુષ્પાની માળા જેવી જનાઇના આકારે છે નસા હોય છે, તેનો હેઠળ અધામુખ રહેલી કમળના ડાંડાના આકારવાળી યાનિ હાય છે, અને તે ચાનિથી બહાર આજી બાજી આંબાની કહીએ સરખી માંસની મંજરીએ હાય છે. તે માંસની મંજરીએ રૂધિર ઝરવાના સ્વભાવવાળી હાવાયો સ્વાભાવિક રીતે પ્રાય: દરમાસે રૂધિરને ઝરે છે, [જે વખતે લાકમાં સીને અટકાવ—એપ્રેયી—અડચણવાળી કહેવાય

છે], તે ઝરતા રૂધિરના કેટલાક કહ્યુ-માંરા કમલના ડાંઠાના આકારવાળી ચેલિમાં પ્રવેશ કરી લાય છે. ત્યારબાદ ન્યારે સંભાગથી પુરૂપનું વીર્થ તેમાં લળે છે ત્યારે વીર્ય મને રૂધિરથી પુરૂપલાનું મિશ્રપણું થાય છે, એ મિશ્રિત યમ્મેલા માર્ગોના માહાર કરતો જીવ તે ચાનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યાં ચાનિએ જે વીર્ય પ્રદેશા આત્મસાત્-તે પાતાના રૂપે જીવપ્રદેશે વ્યાપ્ત કર્યા હાય તે વીર્ય પ્રદેશા સચિત્ત હાય છે, અને કદાચિત્ મિશ્ર પણ હાય છે મને જે વીર્ય પ્રદેશા ચાનિરૂપ-આત્મસાત્ ન થયાં હોય તે વીર્ય પ્રદેશા મચિત્ત હાય છે. આ પ્રમાણે એને સ્થિત હાય છે સમજવું.

અહીંઆ કેટલાક આચાર્યો એમ કહે છે કે રૂધિર સચિત્ત છે અને વીર્ય અચિત્ત છે, કેટલાક મહર્ષિ રૂધિરને પણ અચિત્ત કહે છે પરંતુ ચાનિગત આત્મ-પ્રદેશા તેને જ સચિત્ત કહે છે અને એ પ્રમાણે મિશ્રયાનિપણું ઘતાવે છે.

પૂર્વે દેવ નારકાની અચિત્ત યાેનિ, અને ગર્લજ નર તિર્યંચાની મિશ્રયાેનિ કહી, હવે શેષ જીવાે સમૂર્વિંછમ જે એકેન્દ્રિય બેઇન્દ્રિય-તેઇન્દ્રિય અને ચઉરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ–મનુષ્ય તેઓને સચિત્ત–અચિત્ત અને મિશ્ર એમ ત્રણે પ્રકારની છે તે કેવી રીતે !

તો જીવતી ગાય વિગેરે જીવાના શરીરમાં પડતા કૃમિઆદિ જંતુઓની સચિત્ત યાનિ, [જીવ સંબંધવાળી હોવાથી] અચિત્ત સુકા લાકડામાં ઉત્પન્ન થતાં ઘુણાં આદિની અચિત્ત યાનિ અહિં સુકાં [લીલું-સુંકું એવાં] લાકડાં તથા ગાય વિગેરેનાં શરીરના ક્ષત તે ઘા વિગેરે સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થતાં અનુક્રમે ઘુણાં તથા કૃમિ આદિ જંત્ઓની મિશ્રયોનિ સમજવી. જે સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે.

ચાેનિતુ શીતાદિક સ્પશ[્]પણુઃ—

નારકીનાં જીવાને સ્પર્શયો છે પ્રકારનો યાનિ છે, એક શીત અને બીજી લિખ્યુ, એટલે કે પ્રથમનો ત્રણ નરકનાં નારકા શીતયાનિવાળા છે, અને શીત યાનિવાળાં હોવાથી તેઓને ઉખ્યુવેદનાં [પ્રતિકુલકર્મોદયે] ઘણી હાય છે. યાથી નારકમાં ઉપરના નરકાવાસાઓ કેટલાંક શીતયાનિવાળાં, અને કેટલાંક લિખ્યુ યાનિવાળાં, [ત્યાં શીતવાળાને લિખ્યુવેદનાનું અધિકપણું અને લિખ્યુયાનિવાળાંને શીતવેદનાનું અધિકપણું], પાંચમી પૃથ્વીમાં ઘણાં નરકાવાસા લિખ્યુયાનિવાળાં, યાઢાંક શીતયાનિવાળાં [વેદનાક્રમ ઉલટા], છઠ્ઠી અને સાતમી નરકમાં લિખ્યુયાનિજ છે. શીતયાનિવાળાઓને લિખ્યુવેદના અત્યન્ત દુ:સહ અને લિખ્યુયાનિજાને શીતવેદના અત્યન્ત દુ:સહ સમજ લેવી.

કેટલાંક આચારો આદ્યની ત્રણ પૃથ્વીમાં ઊપ્લુચાનિ, સાથીમાં શીત અને ઊપ્યુ લે અને છેશી ત્રણેમાં એક શીતચાનિ કહે છે, પરંતુ તે બહુ સાયુક્ત હાવાથી ઉપેક્ષણીય છે.

વળી દેવાની તથા ગર્ભજ તિર્ધ મનુષ્યાની મિશ્ર અને શિતાલારૂપ સ્વ-ભાવવાળી યાનિ છે, તેઉકાયની કેવળ ઊષ્ણુયાનિ, [સ્પષ્ટજ છે], શેષ પૃશ્વી-અય્-વાયુ વનસ્પતિ સમૂર્વિષ્ઠમ તિર્ધ ય મનુષ્યાની ત્રણે પ્રકારની એટલે તેમાં કેટલાં કે શીતયાનિ સંયુક્ત કેટલાક ઊષ્ણુ અને કેટલાક મિશ્રયાનિવાળા હાય છે. [૩૨૪]

अवतरण;—६वे भनुष्यनी ये।निना लेड पाउँ छे.

हयगब्भसंखवत्ता, जोणिकुम्मुन्नयाइ जायंति । अरिहहरिचिकिरामा, वंसीपत्ताइ सेसनरा ॥ ३२५॥

શિષ્દાર્થં:---

हयगन्भ=&तगर्भा मंसवत्ता=शंभावती कुम्मुनयाह=धूमेशिनाभां अरिहहरि-चिकरामा=भरिक्षंत-वासुईव यक्षवित्ति अणहेव. वंतीपत्ताह=वंसीपत्रामां सेवनरा=शेष नरे।

સંસ્કૃત છાયા:—

हतगर्मा श्रह्णावर्चा योनिः कूर्मोश्वतायां जायन्ते । अर्हद्-हरि-चिक-रामाः, वंशीपत्रायां श्लेषनराः ॥ ३२५ ॥

गायार्थ:—શંખાવર્તા યાેનિ તે હતગર્ભા છે. અરિહન્ત ચક્રી બળદેવ કુર્માન્નતામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને અવશેષ નરા વંસીપત્રામાં ઉત્પન્ન થાય છે. [૩૨૫]

विशेषार्थ:—મનુષ્યાની બાહ્યર્લિગાકારરૂપ યાનિ ત્રણ પ્રકારે છે. ૧ શંખા વર્તાયાનિ ૨ કુર્મોન્નતા ૩ વંસીપત્રા.

શંખાવર્તાઃ—આ યાનિમાં શંખ જેવા આવર્ત આંટા હાવાથી શંખાવતા કહેવાય છે. આ યાનિ નિશ્ચે ' હતાગર્ભા ' હાય છે, એટલે આ યાનિમાં ઉત્પન્ન યએલા જન-ગર્ભ હણાઇ નય છે, ક્યારે પણ જન્મરૂપે બહાર આવતાજ નથી. આમ થવાનું કારણ એ છે કે શંખાવર્ત્ય યોનિવાળી ઓએલ અત્યન્ત પ્રબળ કામાપ્રિવાળી હાવાથી એટલી બધી તેનામાં ઉપ્ણતા રહે છે કે ઉત્પન્ન થએલા ગર્ભના જીવાના વિનાશ થઇ નય છે, આ યાનિ ચક્રવર્તિની મુખ્ય પટ્ટાણીરૂપ

સ્ત્રી રતનને હાય છે અને એથી જ પ્રદાહત શકીની ^{૧૯}કામાતુર થએલી સ્ત્રી રતન કુરૂમતિના હસ્તસ્પર્શથી લાખરડનું પુતળું પણ રસમય થઇ ગયું અર્થાત્ ગળી ગયું. આ પ્રમા**ણે વહ**્યુર્યાનું કચન છે.

કુમ્મેજિતા:—કાચળાના પીઠની જેમ ઉપસેલી ઉન્નત બાગવાળી તે, આ શાનિમાંજ અરિહન્ત પરમાત્માંઓ, વાસુદેવા, ચક્રવર્તિઓ અને બળદેવા [એટલે પ્રતિવાસુદેવ છાડીને ૬૩ શલાકાપુર્ધા] નિશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય છે, બીજીમાં નહિ.

વ સીપત્રા: —જે યાનિ વાંસના જોડાએલાં એ પત્ર સરખા આકારવાળી હાય તે. આ યાનિમાં શેષ સર્વજાતના મનુષ્યોજ [તિર્થ'એ નહીં, કારછું કે આ ત્રણે પ્રકારતું યાનિકથન મનુષ્યની સ્ત્રીનું જ છે.] ઉત્પન્ન થાય છે, તિર્થ'એ યાનીના આશ્રાકાર અનિયત છે.

આ પ્રમાણે મનુષ્યની ઓની બાદ્યયાનિનું સ્વરૂપ પણ કહ્યું. એમ યાનિના સંવૃતાદિ લેદા સચિત્તાચિત્તા અને શંખાવર્તાદિ લેદા દર્શાવ્યા.

આ સિવાય શુભયાનિ કઇ અને અશુભયાનિ કઇ? તે પણ આગમશ્રન્થામાં ખતાવ્યું છે. શુભયાનિ કઇ કહેવાય અને અશુભયાનિ કાેને કહેવાય તે વાંચકા સ્વયં સમજી શકે તેમ છે કારણ કે વ્યક્તિની ઉત્તમત્તા અને અધમતા ~~બ~~ોર્કને શુભાશુભપશ્રાના નિર્ણય કરવાના છે. [૩૨૫]

अवतरणं;— હવે ભાગવવા યાગ્ય સ્માયુખ્યના ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારા પારિભા-ષિક શાબ્દમાં કહે છે.

आउस्सबंधकालो, अबाहकालो अ अंतसमओ य । अपवत्तणपवत्तण, उवक्कमणुवक्कमा भाणिया ॥ ३२६॥

શબ્દાથ :---

आउस्स बंघकाल=भायुष्यने। लन्धंश्रक्ष अबाहकालो=अश्रिक्षाश्रण अतसमओ=अतसमय अपवत्तणपवत्तण=अपवर्तन अने अन-भवर्त्तन उनक्रम=९५६भ अणुवक्रमः=अनुप्रकेम

૧૯ કામાતુર શ્રધને સ્પર્શ કરે તોજ લાહ પુતળાનું કવીજાતપછ્યું લેવું. કંઇ આખો દિવસ કાયમાં એવી ઊખ્યુતા રહેતી નથી, નહીંતર સુંવર્ણ-રત્નના આજાવણા પહેરે છે તેના અસંભવ શ્રધ જાય

સંસ્કૃત છાયાઃ--

आयुरो बन्धकालोऽबाधाकालाधन्तसमयश्च । अपवर्त्तनानपवर्त्तनोपक्रमातुपक्रमा मणिताः ॥ ३२६ ॥

गायार्थ:—આયુષ્યના **ળંધકાલ, અળાધાકાલ, અંતસમય, અપવર્તાન, અન** પવર્તાન, ઉપક્રમ અને અનુપક્રમ વિગેરે થથાયાંગ્ય સાત સ્થાના ક**દા**! છે. ॥**૩૧**૬॥

विशेषार्थः — અ'ધકાલ — ચાલતા ભવનું આયુષ્ય પૃષ્ઠું થવાનાં પહેલા સમ યમાં જેટલું આયુષ્ય (જ્ઞાનીની દ્રષ્ટિમાં) નિયમિત હાય તેના ત્રીજો ભાગ વિગેરे अवसरे परભવાયુષ્યના ખંધ કરવા તે.

ર અળાધાકાલ—ચાલતા ભવમાં પરભવાયુષ્યના બન્ધ કર્યો, એ અહ પરભવાયુષ્યના બંધકાળ પછી એટલા કાળસુધી તે ઉદયમાં ન આવે તે અપા-ન્તરાલકાલ.

૩ અ'તસમય—અનુમવાતું પ્રસ્તુત મવાયુષ્ય પૂર્ણતાને પામે તે.

જ અપવત્ત^૧ન—લાંળા કાળસુધી વેઠવા યાગ્ય વ્યવસ્થિતપ**ણે** ભાંધેલું આયુષ્ય તથાવિધ શક્તિથી સ્વલ્પકાળમાં વેઠી નાંખવું તે.

પ અનયવર્તાન—અપવર્તાનથી વિપરીત એટ**લે** પૂર્વે જેટલા કાળસુધી વેદવાયાગ્ય આયુષ્ય આંધ્યુ હાય તેટલા કાળસુધી આયુષ્ય અવશ્ય સાગવવું, પરંતુ સ્થિતિના હાસ–ફેરફાર ન થવા તે.

६ ઉપક્રમ—જે કારણેવિડ કરીને આયુતું અપવર્તન થાય–અર્થાત્ ઓછું થાય તેવા કારણોના સમૂહ તે.

૭ અનુ પક્રમ—તેવાં આયુષ્ય ઘટાડનારાં ઉપક્રમાના અભાવ તે. (૩૮૧)

अवतरण;—હવે એ સાતે આયુષ્યદ્વારાને ક્રમશઃ વિસ્તારથી વર્ણુ વે છે તેમાં પ્રથમ બન્ધકાળ જે છવાના જેટલા હાય છે તેને ઘટાવે છે.

बंधाति देव—नारय, असंखनरतिरि छमाससेसाऊ। परभवियाऊ सेसा, निरुवक्कमतिभागसेसाऊ ॥ ३२७॥ सोक्कमाउआ पुण, सेसतिभागे अहव नवभागे। सत्तावीस इमे वा, अंतमुद्धृत्तंतिमे वावि॥ ३२८॥ लेक्या पुद्गल लेवा मूकवा आवे ते तथा आयुष्यना बंध-अवाधा-उदयकाळतुं स्थापनाचित्र. [गाथा, ३२६-२९, पृ. ६००. ં ભો ષ્યા. વા ભો લેચ્યા પુદ્ગલ લેવા આવે તે 96ત્યત્તિ. अत मुर्हत रोष. શૈષ મીજે ભાગ રહે. ઉદયુકાળ ચિન્છ. અ બા ધા કા ળે. વર્ષનું આયુષ્ય હોય ત્યારે.

શાબ્દાથ':--

वंधेति=भांधे छे छमाससेसाउ=छभास शेषायुष्य रहे सोबकमाउजा=सापक्षमायुषी परमवियाऊ≔५२भवायुष्य निरुवद्भम≕िन३५४भ अहब≕अथवा

સંસ્કૃત છાયાઃ—

बष्ननित देव-नारकाऽसंख्यनरितर्थश्रः वण्मासश्चेषायुषि । परमवायुः शेषा निरुपक्रमाः त्रिमागे शेषे आयुषः ॥ ३२७ ॥ सोपक्रमायुष्का पुनः शेषत्रिभागे अथवा नवमभागे । सप्तविश्वतितमे वा अन्तर्युहुर्तेऽन्तिमे वाऽपि ॥ ३२८ ॥

गाणार्थ: —(નિર્મક્રમાયુષી) દેવા—નારકા, અસંખ્યવર્ષાયુષીયુગલિક મનુષ્ય તથા તિથે ચા (પાતાના ચાલતા ભવનું) છ માસ આયુષ્ય બાકી રહે ત્યારે પરભવતું સાયુષ્ય બાંધે છે. વળી શેષ જીવામાં નિર્મક્રમાયુષી નિશ્ચે પાતાના આયુષ્યના શેષ ત્રીને ભાગ બાકી હોય ત્યારે, અને જેઓ સાપક્રમાયુષી છે તે પાતાના સાયુષ્યના શેષ ત્રીના ભાગે પરભવાયુષ્ય બાંધે છે પણ નિશ્ચય નહિ, એથીજ સ્વસ્તાયુષ્યના શેષ નવમા ભાગે, શેષ સત્તાવીસમે ભાગે, (એમ રું ત્રીજે ત્રીજે ભાગે) છેવટ સ્વસાયુષ્યના અન્તિમ અન્તર્મું હૂર્ત્તમાં પણ પરભવ સંબંધી સાયુષ્ય બાંધે છે. ॥ ૩૨૭–૨૮ ॥

विश्वार्थ:—વિવिક्ષિત ભવમાં ટકવાવાળું જે આયુષ્ય તે દ્રવ્યાયુષ્ય અને કાલ આયુષ્ય એમ છે પ્રકારનું છે દ્રવ્ય આયુષ્ય તે આયુષ્યનાં પુરૂગલા આ આયુષ્યના પરમાશ્વના સંપૂર્ણ ક્ષય કરીને જ જીવ પરભવમાં જઇ શકે છે. જ્યારે કાલ આયુષ્યમાં તો સેંકડા વર્ષનું આયુષ્ય પણ એક અંતમુહૂર્ત્તમાં જ ખલાસ કરી શકે છે એટલે કાલાયુષ્ય અપવર્તનીય અને અનપવર્તનીય એમ બન્ને પ્રકારનું હાય છે. પરભવમાં ઉત્પન્ન થનારા જગતવર્તી કાઇપણ જીવા માટે સાદા એક નિયમ સમજ લેવા કે ચાલુ ભાગવાતુ આયુષ્ય પૂર્ણ થાય એ પહેલાં પાતાને પરભવમાં જે ગતિમાં ઉત્પન્ન થવાનું હાય છે તે સ્થાનની નિયત્તા તે ચાલુ ભવમાંજ કરી લે છે અને એ સ્થાન નિયત્તા થયા બાદજ ચાલુ ભવમાં આયુષ્ય પૂર્ણ થાય છે તે ગાથાર્થમાં હેવે કયા કયા જેવેનો ક્યારે કથારે સ્થાનનિયત્તાનો કાળ હાય છે તે ગાથાર્થમાં

૨૦;--૧-૩-૯-૨૭-૮૧-૨૪૩-૭૨૧ એ ત્રણ ત્રણ ગુણીરકમની વિભાગ કલ્પના તે.

કહેવાઈ ગયા છે. દેવા, નારકા અને ક અફ જ વર્ષાયુષી મનુષ્ય-તિર્ય ચા નિશ્ચે અનપવર્ત નાયુષી એટલે નિર્ધક્રમાયુષી હાય છે. निरुपक्रमायुः-निर्गतान्युपक्रमाणि यस्मात्-એટલે દ્વર થયા છે ઉપક્રમાં જે આયુષ્યથી અર્થાત જવે જે આયુષ્ય આંધ્યુ તે તથાવિધ પુષ્યના પ્રકર્ષથી કંઇપણ જાતના ઉપક્રમ-ઉપદ્રવ વગર સખપૂર્વક સંપૂર્ણ ભાગવાય તે અને જે ઉપક્રમ-ઉપદ્રવ લાગવાથી દીર્ઘાયુષ્ય પણ હું કુ થઇ ચાલુ ભવના અન્ત લાવે તે सीपक्रमायुः उपक्रमैः सह वर्तमानमायुः तत्।। જેમકે છ્ટી મૂકેલી લાંબી દારી એક છેડેથી સળગાવતાં અનુક્રમે ભળે, પણ તેજ દારીનું ગું છળું વાળી અગ્નિમાં નાંખતા તેટલી જ દારી એકદમ ખળી જાય તેમ લાંબા કાળ સુધી ભાગવવા ચાગ્ય આયુષ્ય પણ અધ્યવસાન વિગેરે ઉપક્રમાવડે અલ્પકાળમાં ભાગવાઇ જાય છે. આ પ્રસંગને અનુસરતા દીપક ભીંનુ વસ્ત્ર વિગેરે અનેક દાંતી ઘટાવી શકામ છે.

દેવ-નારક-યુગલિક સિવાય જે શેષ્કાવો તે એકેન્દ્રિય-વિકલેન્દ્રિય-પંચ-ન્દ્રિય તિર્ધ ચ અને મનુષ્ય તેઓમાં જે છવાએ નિર્ધાક્રમાયુષ્ય બાંધ્યુ હોય તેઓ પોતાનાં ભાગવાતાં આયુષ્યના શેષ ત્રીને ભાગ બાકી હાય ત્યારે નિશ્ચયે પરભવાયુષ્યના બન્ધ કરે, પણ જે છવા સાપક્રમાયુષી વર્ત છે તેઓ તો ભાગવાતા આયુષ્યના [ત્રિ-ત્રિભાગે એટલે] ત્રીના ભાગે, ત્રીના ભાગે બન્ધ ન પડ્યો હાય તો શેષ રહેલા નવમા ભાગે, ત્યારે ન પડ્યો હાય તો ભાગવાતા મુખ્યના સત્તાવીસમા ભાગે, ત્યારે પણ છવના પરભવાયુષ્યના બન્ધ ન પડ્યો તો છેવટ અન્તસમય તે મરવા આડું રેરઅન્તર્સાહ્રુત્ત માત્ર બાકી હોય ત્યારે તો અવશ્ય આત્મા પરભવાયુષ્યના બન્ધ કરે છે. અહીં સ્વ આયુષ્યના ત્રીના ભાગે એમ અર્ધ ન કરતાં 'સ્વઆયુષ્યના ત્રીનો ભાગે શેષ રહે ' મોશેષ રહે એમ અર્ધ કરવા, પરંતુ ' નો ત્રીના ભાગે નવમા ભાગે ' એમ ભાલશું તો હન્દ વર્ષના આયુષ્યવાળા ૩૩ મે વર્ષ આયુષ્ય બાંધે એમ થાય અને શેષ રહે એ પ્રમાણે અર્ધ કરશું તો દર મા વર્ષના અન્તે આયુષ્ય બાંધે એમ અર્ધ શેષ સહે એપ પ્રમાણે અર્ધ કરશું તો દર મા વર્ષના અન્તે આયુષ્ય બાંધે એમ અર્ધ શેષ સહે એપ સ્તાણે અર્ધ કરશું તો દર મા વર્ષના અન્તે આયુષ્ય બાંધે એમ શાય અને શેષ સહે એપ પ્રમાણે અર્ધ કરશું તો દર મા વર્ષના અન્તે આયુષ્ય બાંધે એમ અર્ધ શેષ સ્તાને સંમત છે. [૩૨૮]

अवतरण;—એ પ્રમાણે ખન્ધકાળને કહીને અભાધાકાળ-આંત સમય તથા ઋજાગતિ વકાગતિનું સ્વરૂપ કહે છે.

રર કાઇ આચાર્યો યુગલિકને પલ્યાપમના અસંખ્ય**ભાગ રાષ્ટ્રભાયુર્વે** બન્ધ કહે છે. રર અહીં-આ કાઇ આચાર્ય સત્તાવીસમા ભાગે જો બન્ધ ન પદ્યો દો ત્યારપછી રાષ સ્વઆયુષ્યમાં ત્રિભાગ કરવાનું કહે છે તે યાવત અન્તિમ અન્તર્મુદ્ધર્ત સુધી કહે છે.

जड़में भागे बंधो, आउस्स भवे अवाहकालो सो। अते उजुगड़ इगसमय, वक्क चउपंचसमयंता ॥ ३२९॥

શાહ્દાર્થ:--

जहमे भागे बंधो=केटलाभे काणे बंधो अउस्स भवे=अन्ध आधुष्यने। धाय अबाहकालो खो=अजाधाडाण ते अंते उजुगइ=अन्ते ऋजुगति इगरमय=कोेेेेेेेेेेे सभय वक-चउपंच समयंता=वक्वागति यार पां-य सभयनी

સંસ્કૃત છાયાઃ---

यावति मागे बन्धः आयुषः मदेत् अवाधाकारुः सः । अन्ते ऋजुगतिरेकसमया वक्रा चतुःपश्चसमयान्ता ॥ ३२९ ॥

गाणार्थ:—જેટલામે ભાગે આયુષ્યના ખન્ધ થયા હાય ત્યાંથી લઇ િતે પરભવાયુષ્ય ઉદયમાં ન આવે ત્યાંસુધીના] અખાધાકાલ કહેવાય, અન્તસમય એટલે મરણસમય, એ અન્તસમયે [પરભવ જતાં જીવને] એક સમયની ઋજા- ગતિ અને ચાર-પાંચ સમયની વકાગતિ હેાય છે. ા ૩૨૯ ા

विशेषार्थ:—જે છવાએ પાતાના આયુષ્યના છમાસ શેષ રહે અથવા સ્થા-યુષ્યના ત્રિભાગે–સત્તાવીસમે કે કોઇપણ ભાગે પરભવાયુષ્યના બન્ધ કર્યો હાય, તે પરભવાયુષ્યના અન્ધકાળથી માંડી જ્યાંસુધી તે બદ્ધપરભવાયુષ્ય ઉદયમાં ન આવે ત્યાંસુધીના અનુદય અવસ્થારૂપ–અપાન્તરાલકાલ તે તે જીવના આયુષ્યના અભાધાકાળ કહેવાય છે.

જેમ દેવ-નારકો કે યુગલિકો પાતાના આયુષ્યાન્તના દ માસ શેષ રહે ત્યારેજ પરભવાયુષ્યના બન્ધ કરે છે. એ બન્ધકાળ પછી દ માસ વ્યતીત થયે મરાચુ પામતાં તે બહાયુષ્યના ઉદય થાય છે. એ બન્ધકાળ અને ઉદયકાળ વચ્ચે છમાસનુંજ સ્પષ્ટ અંતર તે ઉક્ત જીવોના અબાધાકાળ કહેવાય તેવીરીતે અન્તિમ અન્તર્મુ હૂર્ત્તમાં પરભવાયુષ્ય બાંધે તો તેને અપાન્તરાલ અન્તર્મુ હૂર્તનાજ અબાધાકાળ સમજવા એમ સર્વત્ર સમજ લેવું.

અન્તસમય— ચાલુ ભવના આયુષ્યની સમાપ્તિ થવી તેનું નામ અંત-સમય-મરા, જે સ્પષ્ટ છે.

હવે છવ મન્તસમયે આયુષ્ય પૂર્ણ કરી પરલવમાં જાય છે ત્યારે છવને એક સમયની મજ્યુગતિ અને ચાર-પાંચ સમયની વક્ષાગતિ ઉદયમાં આવે છે. [ઉરલ]

॥ चारे गतिआश्रयी वेद-योनि-इतकोटी संख्या-बातिनो यन्त्र ॥

,	चतुर्गतिमेद	वेद	योनिसं०	कुलकोटी	योनिभेद	योनिस्पर्शयणुं
એ	પૃશ્ વીકાય	નપુંસક	૭ ક્ષાપ્ય	૧૨ લાખ	સંજ્રત	શીત-ઊ ખ્યુ-શી તાખ્યુ
CAr.)	અપ્કાય	9 >	3,	૭ લાખ	7,7	91
	તેઉકાય	9,	>3	ક લાખ	9>	ઉજ્યુ
ન્દ્રિ	વાયુકાય	22	"	૭ લાખ	27	શીત-ઉષ્ણ-શીતાેખ્ય
ય	સા૦વનસ્પતિ	37	૧૪ લાખ	ે ૨૮ લાખ	,,	,,
	ભા૦પ્રત્યેક૦	1,	૧૦લાખ	\ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ \	"	99
વિ ક હો	એઇન્દ્રિય	,,	ર લાખ	૭ લાખ	33	"
	તેઇન્દ્રિય	,,	12	૮ લાખ	,,	**
ન્દ્રિ ય	ચ ઉરોન્દ્રિય	"	,,	૯ લાખ	21	,,
તિ	स भू ० ४९२ २	,,	તિ	૧૨ાા લાખ	"	,,
યુ ^ત .	સમૂ૦ચતુષ્પદ	,,	400	૧૦ લાખ	,1	,,
વ	સમૂ૦ઉરપરિ૦	,,	ચ	૧• લાખ	**	99
ચ	सभ्०भूकपरि०	,,	ų.	૧૮ લાખ	,,	**
પ'	સમૂ૦ખેચર	,,	ની	૧૨ લાખ	સંજ્ત-વિજત	,,,
ચ	ગ૦જલચર	સ્ત્રી-યું-ન•	ż	૧૨ાા લાખ	"	શીતાષ્યુ
	ગ૦ચતુષ્પદ	ત્રણે વેદ	લ	૧૦ લાખ	97	,,
ન્દ્રિ	ગ૦ઉ૨પરિ૦	,,	x	૧૦ લાખ	,,,	,,
ય	ગ૦ભૂજપરિ	,,	લા	૯ લાખ	,,	23
	ગ ેખે ચર	,,	ખ	૧૨ લાખ	3,	37
	* देव	ઓવ્યુવ્ય	૪લા ખ	રફ લાખ	સંવૃત	
	* नारक	નપુંસક	,,	રપ લાખ	,,	શાતઉ <i>ખ</i> ્યુ
	स॰मनुष्य	,,		1	વિષ્ટત	શીત-ઉખ્યુ- શીતાેબ્ય
	ग॰मनुष्य	ત્રણે વેદ	૧૪લા ૦	ે ૧૨ લા૦	વિષ્ટત-સંષ્ટત	શાતાવ્યુ

योगितुं जीवाजीवपशु
स <mark>्थित-अथित</mark> -स्थिताथित
>>
»)
5)
?)
97
"
,,
1,
99
9,
et e
"
,, સચિત્તાચિત્ત–[મિશ્ર]
,,
99
11
29
- અચિત્ત
29
સચિત્ત–અચિત્ત–મિશ્ર

सिंगतायित [भिश्र]

मतिनाम यनी ? अखुशति १ सभयती						
	परमधायुष्यउद्धय	म्यउद्य	माहारीपधुं	•1=1)	अनाहारीपर्धुं	里
	व्यवद्वारतये — निश्चयमचे	-निध्यमचे	ब्यवद्वारम्ये—निश्चयनये	नेख्यनये	डयबद्वारनये—निस्धयक्षये	निद्यापाये
~	प्रथमसम्ब	प्रथमसभये	0	٥	0	` •
	દ્વિતાયસમય	66	પદ્દેલે-ખીજેસમયે, ખીજેસમયે	મીજેસમય	٥	**************************************
दिवहा ३ "	6	69	પહેલે-ત્રીજેસમયે, ત્રીન્સમયે	ી ન્યસમયે	ित्रतीयसभये	भ भभ
जिवहा ४	£	*	પહેલે-ચાથેસમયે, ચાથાસમય	ग्रामामग्र	બીજે-ત્રીએ	कतंत्रं ह
्र ।श्रीविका	•	8	પહેલે-પાંચમેસમયે, પાંચમાસમયે ત્રીજે ચાથે પાંચમે ૪ સમય	गां यभासभ्य	त्रीके याथ पांस	ત્રામ ત્ર

अवतरण; પ્વેક્તિ ખન્ને ગતિના વિષયમાં નિશ્ચય વ્યવહારથી પરભવા-યુષ્યના ઉદયમાં પરભવ સંબંધી આહાર કયારે હાય? તે કહે છે.

उज्जुगइ पहमसमए, परभविअं आउअं तहाऽऽहारो । वक्काए बीअ समए, परभविआउं उदयमेइ ॥ ३३० ॥

શાયદાર્થ:—મુગમ ગાયાર્થવત્ છે.

સંસ્કૃત છાયાઃ—

ऋजुमतिष्रथमसमये पारभविकमायुक्तथाऽऽहारो । वकायां द्वितीयसमये पारभविकमायुक्त्यमेति ॥ ३३० ॥

नाणर्थ:—ઋજુગતિના પ્રથમસમયે પરભવના આયુષ્યના ઉદય તેમજ પ્રથમ સમયે જ આહાર, અને વકાગતિમાં દ્વિતીયસમયે પરભવાયુષ્યના ઉદય હાય છે. ॥ ३३०॥

विशेषार्थ:—જીવને પરભવ જતાં ઋજી અને વક્ક એ છે ગતિએ જવાતું હોય છે. ઋજીગતિ એટલે સરલગતિ અર્થાત્ જેમાં જીવને પરભવમાં નિયત ચએલા સ્થાને પહોંચવામાં આડું અવળું ન કરતાં 'જે સ્થાને જીવ મરણુ પામ્યો તે સ્થાનેથી ઉત્પત્તિપ્રદેશે સમગ્રેણીએ વ્યવસ્થિતપણુ એકજ સમયમાં જેનાથી જીવ પહોંચી જાય તે, અને એથીજ આ ગતિ એક સમયની છે.

આ ઋજુગતિમાં જે સમયે છવ પરભવે જાય તેજ સમયે છવને પર-ભવાયુષ્યના ઉદય થાય છે અને આહાર પણ તેજ સમયે ભાગવે છે એટલે નિશ્ચય નયથી પરભવના પ્રથમ સમયેજ પૂર્વશરીરના પરિશાદ [ત્યામ] થાય છે. જે સમયે પૂર્વશરીરના પરિશાદ થાય તેજ સમયે છવને પરભવગતિ થાય, તેથી ગતિના આઘ સમયે પરભવાયુષ્યના ઉદય થાય, કારણ કે પૂર્વશરીર વિઘ-માન નથી જેથી પૂર્વભવાયુષ્યોદય નથી તેના અન્ત થાય છે અને પારભવિકા-યુષ્યના ઉદય સાથેજ શરૂ થાય છે.

એ પ્રમાણે છવ ઋનુગતિ વડે પ્રથમ સમયેજ ઉત્પત્તિ પ્રદેશ પ્રાપ્ત કરે છે અને ત્યાં રહેલા સ્વશરીરયોગ્ય પુદ્દમલોના આહાર પણ તેજ સમયે કરે છે જેથી પ્રથમ સમયેજ પરભવના આહાર દાય છે. આ કથન નિશ્ચય અને વ્યવહાર નથથી તુલ્ય ઘટે છે.

વકાગતિ-આ ગતિ ચાર પાંચ સમયની છે, પરંતુ ખહુલતાએ ચાર સમય પર્યન્તની હાય છે. કાર્ક છવ મરણ સ્થાનથી બે-ત્રણ-ચાર સમયે સ્વાત્પત્તિ મહેશે ઉત્પન્ન શાય છે, કાઇ તથા વિષ જીવાને પાંચ સમયની વકાગતિ હાય છે પણ તે કયારે ક્લાચિત્ સંભવે છે.

એમાં આ મ-થકાર મૂલ ગાથામાં વક્રગતિએ જતા છવને પરસવાયુષ્યના ઉદય દિતીય સમય હાય એમ જણાવે છે.

પરંતુ આ કથન સ્થ્લ-વ્યવહારનથથી છે એટલે કે આ કથન કરનારા પૂર્વ લવના અન્ત સમયને (હન્નુ શરીરત્યાગને સમય એક બાકી છે, એથી વફામાં ગાંદેયા નથી તાપણ) વફાગતિના પરિણામનો સન્મુખ થએલા હોવાથી તે અન્તસમયને જ કેટલાકા વ્યવહારથી વફાગતિના આદિ સમય ગણી લે છે અને તેથીજ તેઓના મતે લવાન્તરના આદ્મ સમયે એટલે [પૂર્વ લવના અન્ત સમયની અપેક્ષાએ] વફાગતિના બીજા સમયમાં [વસ્તુત: પ્રથમ સમય છે] પરભ્રવાયુષ્યના ઉદય છે એમ સ્થ્લદ્રષ્ટિથી કહે છે પરંતુ તે વાસ્તવિક નિશ્ચયનથી નહિ.

નિશ્ચયનથથી વિચારીએ તો વકાના પ્રથમ સમયેજ પરભવાયુષ્યના ઉદ્દય કહેવાય. કારણ કે પરભવાયુષ્યના અન્તિમ સમયને વકાના પ્રથમ સમય નહિં કહેવાય. [બાડી વ્યવહાર નિશ્ચયવાળા બન્નેના પરભવાયુષ્યના ઉદય કથનના સમય જે છે તેજ આવે છે, વિવક્ષા સમજવાની છે]

કારણ કે આત્મા અન્તસમયે ગતિની સન્મુખ બને છે. હજા પૂર્વભવના અન્તસમયમાં રહ્યો હોવાથી ત્યાં આત્મપ્રદેશોના સંઘાત [ગ્રહણ] પરિશાદ [ત્યાંગ] ચાલું છે જેથી એ અન્તસમય નિશ્ચયથી હજા પૂર્વભવનાજ છે પણ પરભવના નથી, કારણ કે હજા પૂર્વભવનું શરીર અન્તસમયે પણ વિદ્યમાન છે, એ શરીરના સર્વથા ત્યાંગ [પ્રસ્તુતભવના અન્તિમ સમયાન્તે અને] આગામી ભવના [વકાના સ્પષ્ટ પ્રથમ સમયમાં જ] આદ્યક્ષણમાં જ થાય છે એથી. હવે પૂર્વશરીરના સંઘાત પરિશાદ હાતા નથી, એજ સમયે આયુષ્ય સાથે ગતિ ઉદ્દય આવે છે તેથી પરભવના આયુષ્યના ઉદય વકાગતિમાં નિશ્ચયનથથી આદ્યક્ષણ હાય છે. [330]

अवतरण;—વધુ સમયવાળી વકાગતિમાં જીવના કેટલા સમય आહારી-અનાહારી હાય ?

इगदुरतेचउवकासुं, दुगाइ समयसु परभवाहारो । दुगवकाइसु समया, इग दो तिन्नि अ अणाहारा ॥ ३३१ ॥ १०७६।४:-स्थम हे.

संस्कृत भ्रायाः—

एक द्वि-त्रि-चतुर्वकासु दितीयादिसमयेषु परभवाहारः ॥ दिवकादिषु समया एको-द्वौ त्रयम अनाहाराः ॥ ३३१ ॥

गायार्थ:—એક એ ત્રણ અને ચાર સમયની વક્કાગતિમાં દ્વિતીયાદિ સમ-યામાં પરભવના આહાર બાલુવા, એટલે અનુક્રમે દ્વિવકાગતિમાં એક સમય, ત્રિવકાગતિમાં બે સમય અને ચતુર્વકાગતિમાં ત્રણ સમય અનાહારક હાય છે.!!33૧!!

विशेषार्थः—વકાગતિ ચાર પ્રકારની છે, એકવકા-દ્વિવકા-ત્રિવકા-અતુર્વકા. એમાં પહેલી એક વકા છે સમયની, દ્વિવકા ત્રણ સમયની, ત્રિવકા ચાર સમયની અને ચતુર્વકાગતિ પાંચ સમયની છે, તે આ પ્રમાશે—

૧ દાખલા તરીકે જ્યારે જીવને ઊર્ધ્વલાકની પૂર્વ દિશામાં મરીને અધાલાકની પશ્ચિમ દિશામાં તત્કર્માનુસાર ઉત્પન્ન થવું હાય ત્યારે એક વકા-ગતિ થાય છે. સામાન્યત: એ નિયમ છે કે—જે સ્થાનેથી મૃત્યુ થાય તે સ્થાનથી ઉત્પત્તિસ્થાન વિદિશામાં હાય તા ત્યાંથી સીધા વિદિશામાં રહેલ ઉત્પત્તિ-સ્થાને ન જતાં દિશામાં ચાલી [કાટખુણા કરી] પછી વિદિશામાં ઉત્પત્તિસ્થાને પહેંચે છે. તેથી જ વકાગતિમાં છે સમય ત્રણ સમય વિગેરે કાળ થાય છે.

અહીં એક છવને ઊર્ધ્વલાકની પૂર્વદિશામાંથી (વ્યવીને) અધાલાકની પશ્ચિમ દિશામાં ઉત્પન્ન થવું છે ત્યારે તે છવ એક્વકાગતિ કરીને ત્યાં પહોંચશે અને એથી એકવકાગતિએ જવાતું હાવાથી તેને બે સમય પણ લાગશે.

કારણ કે છવ સમશ્રેણીએ દિશામાં જ ગમન કરતા હાવાથી પહેલે સમયે તા તે મરીને સીધા અધાલાકમાં [અધાબ કે જ્યાં ઉત્પન્ન થવું છે તેની સપાટીમાં] સમશ્રેણીએ જાય અને ત્યાં જઇને બીજે સમયે તિચ્છો [વક્ક] થઇને પાતાના ઉત્પત્તિપ્રદેશે પહોંચી જાય છે.

ગ્યવહારનથે:—અહીં વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ જે છવા એકવકાએ ઉત્પત્તિ પ્રદેશને પામે તે તો નિયમા આહારકજ હાય, બેમાંથી એકસમયે પણ અનાહારકપણું હોતું નથી, કારણ કે પૂર્વના સમયમાં શરીર ત્યજદે, એ શરીર ત્યજવાની સાથેજ એાદારિક પુદ્દગલાના લામાહાર ત્યાં કરીને એક વકાના પ્રથમ સમયે શરીર છેાડી આહાર લઇને ચાલતા થયા, એટલે એકવકાના બે સમય પૈકી પ્રથમ સમયે આહાર લઇ લીધા અને એના શેષ રહેલા બીજે સમયેમાં ઉત્પત્તિ પ્રદેશ જઈ કાર્મણ કાથયાગવડે એાજ આહારને ગ્રહણ કરે છે.

केडवडाअतिना अन्ते संभये। ज्याबद्धारतमधी आढारी अध्या.

ર દ્વિકાગતિ—આ ગતિ ત્રશુ સમયની છે એટલે એક જવ ઊર્ધ્વલાકના અનિ ખુશુમાં [ત્રસનાડીમાં] મૃત્યુ પામ્યા, હવે એને ઉત્પન્ન થવાનું સ્થાન અધાલાકના વાયવ્ય ખુશુમાં છે તા એકવકાના વિવેચનમાં જણાવ્યા મુજબ જીવ સીધીદારીએ જતા નથી જેથી ઊર્ધ્વલાકના અગ્નિ ખુશુમાં મરીને પ્રથમ સમયે સમશેણીએ નીચે લય, બીજે સમયે તિચ્છી પશ્ચિમદિશામાં લય અને ત્રીજે સમયે તિચ્કી પશ્ચિમદિશામાં લય અને ત્રીજે સમયે તિચેક્રગતિએ એ જવ પાતાના ઉત્પત્તિસ્થાને પહોંચે.

ત્રસનાડીવર્તી ત્રસજીવાની એટલીજ વકાગતિ હાય છે કારણ કે તેમની વધુ સમયની વકાગતિ હાતી નથી, પરંતુ સ્થાવરજીવાની ચાર-પાંચ સમયની પણ વકાગતિ હાય છે જે આગળ કહેવાય છે.

અહીં ત્રલુસમયની દિવકાગતિમાં એકવકાગતિવત્ પ્રથમસમય આહારી, બીજો સમય અનાહારી અને ત્રોજો સમય [પરભવ સંબંધી] આહારી, એકં-દર ર સમય આહારક અને એક સમય અનાહારક.

3 ત્રિવકાગતિ—એમાં ત્રણ વકા છે, અને આ ગતિ ચાર સમયની છે, એ 'સ્થાવર' જીવામાં ઘટે છે, તે આ પ્રમાણે—

ત્રસનાડીની ખહાર રહેલા કાઇ એક જીવ અધસ્તન લાગથી ઉપરિતનલાગ અને ઉપરિતન લાગથી અધસ્તનલાગે અને તે વિદિશામાંથી દિશામાં અથવા દિશાથી વિદિશામાં જ્યારે ઉત્પન્ન થવાના હાય [એક બાલ્લુ ત્રસનાડી ખહાર છે ત્યાંથી ત્રસનાડી એલાંગી બીજી બાલ્લુ ત્રસનાડી બહાર આવે] ત્યારે પ્રથમ ત્રસનાડીની બહાર ચ્યવીને જીવ પ્રથમ સમયે [સ્વ બાલ્લુએજ] ત્રસનાડી બહારજ અધાલાકની વિદિશામાંથી [સામાન્યત: કાઇપણ ખૂણેથી] દિશામાં લાય, દિતીય સમયે ત્રસનાડીની અંદર પ્રવેશ કરે, તૃતીય સમયે ઊર્ધ્વભાગે વા અધાલાગે લાય, પછી ચાથે સમયે ત્રસનાડી બહાર દિશાવર્તી [વિદિશામાં નહી] જે સ્થાનના આશ્રય લેવાના હાય ત્યાં ચાલ્યા લાય, એમ કુલ ચાર સમય થયા.

અહીંઆ ત્રિવકાગતિના ચાર સમય પૈકી પૂર્વવત્ પહેલા [પ્રસ્તુલવાશ્રયી] અને છેલ્લા [ચાયા] [પરલવાશ્રયી] સમય આહારી અને બીજો-ત્રીજો એ તે મધ્યના સમયા અનાહારી, એટલે અહીં બે સમય આહારક અને બે સમય અનાહારક. આ પ્રમાણે વિદિશામાંથી દિશામાં ઉત્પન્ન થવાની ત્રણ વકામતિ. હવે વિદિશામાંથી નીકળેલાની વિદિશામાં ઉત્પન્ન થવાની વ્યવસ્થા ખતાવે છે.

૪ ચતુર્વ કાંગતિ—આ ચાર વાંક ખાય છે અને તે પાંચ સમયની , છે, ક્વચિત્ કાેઇ જીવ વિદિશામાંથી વિદિશામાં ઉત્પન્ન થવાના હાય ત્યારે તેને આ ઉદયમાં આવે છે, તે આ પ્રમાણે—

ત્રસનાડી બહારવર્તા કાઇ સ્થાવર જીવને વિદિશામાંથી વિદિશામાં જવાનું હોય ત્યારે ત્રસનાડી બહારજ પ્રથમસમયે વિદિશાથી દિશામાં જાય, બીજે સમયે ત્રસનાડીમાં પ્રવેશ કરે, ત્રીજે સમયે ત્રસનાડીમાંજ ઊર્ધ્વ અથવા અથા જવું હોય તા ત્યાં ગમન કરે, ચાથે સમય ત્રસનાડી બહાર નીકળે અને પાંચમે સમયે વિદિશાગત ઉત્પન્ન થવાના સ્થાને તિર્થક ગતિએ પહેંચી જાય.

અહીં આદિ અને અંતિમ એ બે સમય આહારી અને વચલા ^{ર૩}ત્રણુસમય અનાહારક જાણવા

આ વ્યવહારનયાશ્રયી કથનમાં વચલા સમયા અનાહારક અને પહેલા છેલ્લા આહારક છે.

निश्चयनये:— ७ परनुं इथन णधुं व्यवहारनयथी गाथानुसार इह्युं पण्य निश्चयनयथी पिवारीओ तो [ओ इव इागतिमां व्यवहारनयथी णन्ने समय आहारी क्षणांव्या छतां] ओ इसमय निराहारी मत्रशे. इारण्यु हे छव छूट्यो अने ते परलवना प्रथम समयमां पूर्व शरीरनी साथ छवना सम्णन्ध रह्यों न हिवाथी अने अह्यु इरवाना परलवना शरीरनी हुलु प्राप्ति नहीं हिवाथी ते समये आहार होता नथी अने जीके समये पातानुं उत्पत्तिस्थान पाभीने आहार हरे छ माटे ओ इव इागतिमां पण्य १ समय अनाहारी छे.

ત્યારળાદ દિવકામાં નિશ્ચયનયે ઉપર મુજળ ર સમય અણાહારી, ત્રિવ-કામાં ત્રણ સમય અનાહારક, ચતુર્વકામાં ચાર સમય અણાહારી હાય છે, કારણ કે સર્વ વકાગતિમાં અન્તિમ એક સમય આહાર સહિત હાય છે.

ર ર આ પંચ સમયવાળી વકાગતિ જીવને કવચિત સંભવે છે. કારણ કે મૂલસૃત્રમાં વાર સમયવાળી ગતિ સુધીના ઉલ્લેખ છે પરંતુ ભગવતી સ્થાનાંગૃતિકાર વકગતિના અનાહારકની ચિંતાના પ્રસંગે તે સંખંધી જણાવે છે કે ' एको द्वौषाऽनाहारकः ' એક સમય એ સમય અનાહારક હાય છે અને ' શા ' શબ્દ અહણથી ત્રણ સમય પણ અનાહારક પ્રણે છે અને પરભવ જતાં જીવને બળદની નાથની પ્રમાણે ઇષ્ટસ્થળ પહોંચાડવામાં ઉદયમાં આવતા આનુપૂર્વીના ઉદય ઉત્કૃષ્ટ ચાર સમયના કહ્યો છે અને એ ચાર સમયના ઉદય સહ્યારી પાંચ સમયની વકાગતિએ જાય તાજ સંભવે છે માટે વિરાધ ન સમજનો.

મહીં નિશ્વય નયાશ્રયી મન્તિમ સમયો માહારક તથા શેષ અનાહારક છે. તેથી વ્યવહારનયે ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ સમય અને નિશ્ચયનયે ઉત્કૃષ્ટથી ચાર સમય મનાહારક તરીકે સમજવા.

ત્રસમાંથી ત્રસ થનારને એક વકા-દ્વિવકા એ બેજ ગતિ અને સ્થાવરમાંથી મરી સ્થાવર થનારને ચારે ગતિ હાઈ શકે છે. [339]

अवतरण;-- देवे वेश्युं अपवर्तान आयुष्यद्वार ५६ छे.

बहुकालवेअणिजं, कम्मं अप्पेण जिमह कालेण। वेइजइ जुगवं चिअ, उइस्रसद्यप्पसम्गं

॥ ३३२ ॥

अपवत्तणिजमेयं, आउं अहवा असेसकम्मंपि। बंधसमएवि बद्धं, सिढिलं चिअ तं जहाजोग्गं

॥ ३३३ ॥

શિષ્દાર્થ:---

बहुका्लवेअणिजं=अडुंडां वेहवा थे। २४ जं कमं=के डर्भ इह अप्येण कालेण=अड्डीं आ अहपडाण वडे अपवत्तिणज्जं=अपवर्तन थे। २४ एवं आउं=आ आयुष्य असेसकमंपि=शेष डर्भी (भाटे) पश्च वेहबह=पेहे
जुगवं विज=युगपत् निश्चे
उदत्तसम्बप्पसम्मं=उदीक्ष सर्व प्रदेशाश्चे
बंधसमप्रवि बदं=अंध समये प्रभ्नु आंध्युं
सिहिलं चिय=शिथिस निश्चे
तं बहाजोग्गं=तंने यथायात्य

સંસ્કૃત છાયા:-

बहुकालवेद्यं कम्म अल्पेन यदिह कालेन । वेद्यते युगपचैव उदीर्णसर्वप्रदेशाग्रम्

॥ ३३२ ॥

अपवर्त्तनीयमेतत् आयुरथवा अशेषकर्मापि । बंधसंमयेऽपि बद्धं शिथिलं चैव तद् यथायोग्यम्

ा ३३३॥

गायार्थः--विशेषार्थवत् ॥ ३३२-३३ ॥

ળહુ કાલે વેદવા યાગ્ય જે આયુષ્યકર્મ અપવર્ત્તા કરણવડે સર્વ આત્મ-પ્રદેશાવડે ઉદયમાં આવ્યું થકું અલ્પકાળમાં ભાગવાઇ જાય તે આયુષ્ય અપ-વર્ત્તાનીય કહેવાય. આ પ્રમાણે એક આયુષ્યકર્મજ અપવર્તનીય હોય છે એમ નથી પણ ખાકીના સર્વ કર્મી પણ પ્રભૂતકાલે વેદવા ચાગ્ય છતાં અપવર્તનાકરણથી સમ-કાળે સર્વપ્રદેશાયને ઉદીર્લ્ડ કરીને અલ્પકાળે આત્મા વેદી નાંખે છે, તે કર્મી અપવ-ર્તનીય કર્મ કહેવાય છે.

શાંકા;—ને બંધકાળ બહુકાળ વેઠવાયા એવું કર્મ બાંધ્યું હાય તે અપવર્તાના કરણના બલથી અલ્પકાળ વેઠાઈ ન્યા તા કૃતનાશ અને અકૃતા-ગમના દોષ ઉભા થશે! કૃતનાશ એટલે જેવી રીતે આત્માએ કર્મ કરી જેટલું દોઈ બાંધ્યુ તેવી રીતે ભાગવાતું નથી, કારણ કે દીઈ બાંધ્યુ હાય તા પછી તેવી જ રીતે દીઈ કાળે વેઠાવું એઇએ અને અકૃતાગમ—એટલે જેવી રીતે કર્યું છે—બાંધ્યુ છે તેવી રીતે ન ભાગવતાં બીજી રીતે ભાગવાય છે નહીં કરેલાંને ભાગવાના પ્રસંગ ઉભા થાય છે તે કેમ બને !

ઉત્તર—એટલા માટેજ શ્રન્થકરા ' વંષसमएડિ ' પદની રચના કરી છે એટલે ખંધકાળ જ યથાયાગ્ય એવું નિશ્વે શિથીલજ બાંધ્યું છે, એટલે બંધ-કાળે પણ તથાવિધ અધ્યવસાયના યાગથી તથારૂપજ કર્મ બાંધેલું હોય છે કે જે દેશકાળ અધ્યવસાય પુરૂષને અપેક્ષીને તે વખતે તેવીજ રીતે અપવર્ત્ત-નાને પામે છે. પરંતુ પાછળથી શિથિલ થાય છે તેમ હાતું નથી, માટે ઉક્ત-દોષના પ્રસંગ નથી.

આ અપવર્ત નીય આયુષ્ય સાપક્રમીજ હાય છે. એટલે આ અપવર્ત નીય આયુષ્યના ક્ષય બાદ્ય ઉપક્રમાના નિમિત્તથી જ હાય છે અને આ અપવર્ત ની-યમાં ઉપક્રમા તે આયુષ્ય [પુદ્દગલા] ના એકદમ હાસ કરી શકે છે, જ્યારે અનપવર્ત નીયમાં એમ હાતું નથી જે આગળ કહેશે. [332-33]

अवतरण;-- ६वे पांचमुं अन्पर्वतिन आयुष्यद्वार ४डे छे.

जं पुण गाढिनकायणबंधेणं पुठवमेव किल बद्धं। तं होइ अणपवत्तण, जोग्गं कमवेअणिज्ञ फलं॥ ३३४॥

શખ્દાર્થઃ--

ज्युजगादनिकायणवंषेणं≕के वणी आढ नि-क्षयना अंधधी पुरुवमेव किल वदं≃पूर्वधीक निश्चे आंध्युं

बोमां कम=थे।भ्य क्रमे वेद्यणिजफलं=वेदनीय क्रस्वार्थ

સંસ્કૃત છાયાઃ--

यत् पुनर्यादनिकाचनवन्धेन पूर्वमेव किल वर्द् । तद् मवति अनपवर्त्तनयोग्यं क्रमवेदनीयकलम् ॥ ३३४ ॥

गाबार्यः-विशेषार्थवत् ॥ ३३४ ॥

विशेषार्ध:—વળી જે આયુષ્ય વિગેર કર્મી ગાઢ અત્યન્ત નિકાચિત ખંધવડે અવશ્ય વેદવા યાગ્ય વ્યવસ્થિત કરેલાં હાય, તે કર્મીનાં ખંધ [આંધતી વૈષ્યતેજ] જીવે ગાઢ નિકાચન ખંધે કરીને અંધેલાં હાવાથી અનપવર્તાન યાગ્ય એટલે અપવર્તના [કર્મસ્થિતિના હાસ] ન થઇ શકે તેવાજ હાય છે તેથી તે કર્મી તા અનુક્રમે પશ્યાહીથી વેદવાયાગ્ય ક્લવાળાંજ છે.

એટલે કે જે કર્મા તથારૂપ આત્મપરિદ્યામના યાગથી અવશ્ય વેઠવાયાવ્ય ગાઢ-નિકાચિત અંધ્યા હાય તે અનુક્રમે અવશ્ય લાગવવાંજ પઢ છે એટલે અનપવર્તનીય-નિર્પક્ષમી કે નિકાચિત આયુષ્યવાળાં છવાને અંધેલ આયુષ્યાદિ કર્મી સંપૂર્ણપણે ક્રમશ: લાગવવાં પઢ છે, પરંતુ કર્મને સંક્ષેપીને અલ્પ કરી શકાતા નથી.

જેમ શ્રેશિકના જીવે પ્વે ગર્ભવતી મૃગલીના શિકાર કર્યો, એજ વખતે પરભવાયુખ્યના બન્ધ પડ્યો, એ બન્ધ હિંસાના પાપમાં રક્ત બનેલા આત્માએ નરકના નિકાચિત બાંધ્યા, પછી તેને પરમાત્મા મહાવીર દેવના સુયાગ થયા, તેમના સદુપદેશથી અનેક મહાન્ ધાર્મિક કાર્યો કર્યા. મહાવીરની અનુપમ લક્તિ કરી તેએ તીર્થકર ગાંત્ર બાંધ્યું, પણ ગાઢ બાંધેલું અનપવર્ત-નીય નરકતું આયુષ્ય તે તા અવશ્ય સાગવવું જ પડ્યું. 11 338 11

अवतरण;—હવે અહિં પ્રસંગ હોવાથી અનપવર્તનીય આયુષ્યવાળા છવા કાૈણ હાય છે તે કહે છે. અથવા આવતી ગાચામાં ઉપક્રમના પ્રકારા કહેવાના હાવાથી સાપક્રમી છવા અને નિરૂપક્રમી છવા કાેેે છે.

उत्तमचरमसरीरा, सुरनेरइया असंखनरतिरिआ। हुंति निरुवक्कमाउ, दुहावि सेसा मुणेअव्वा॥ ३३५॥

શાબ્દાથ[°]:—

उत्तम=\$त्तभ चरमद्यरीरा=भ'तिभ शरीश्वाणा निक्यकमाउ=िन्ध्य भाश्यपी दुहावि सेवा=श्रेष भन्ने अक्षरना

संस्कृत छायाः—

उत्तमचरमञ्जरीराः सुरनैरियका असंख्यायुष्कनरिर्वेशः। भवन्ति निरूपक्रमायुष्काः द्विषाऽपि शेषा द्वाणेतव्याः ॥ २३५ ॥

गाथार्थः-- વિશેષાર્ધ વત્ ॥ ૩૩૫ ॥

ઉત્તમ શબ્દથી મનુષ્યપૈકી ઉત્કૃષ્ટ ગણાતા જે ઉત્તમ પુરૂષા તે લેવાના હોવાથી કરેક કાળમાં ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીમાં અનાિ કાળની રીતિ મુજબ લખારા આર ચક્રવર્તી, નવ વાસુદ્દેવ, નવ *પ્રતિવાસુદ્દેવ, નવ અળદેવ વિગેર ત્રેસકશલાકાં પુરૂષા તેનું અને ચરમશરીરથી જે કેવળજ્ઞાન પામી સર્વ કર્મ કાય કરી તદ્દભવમાંજ માક્ષાગમન કરનારા પ્રકૃષ્ટપુષ્ટ્યશાલી તીર્થ કરાદિક, [આદિ શબ્દથી ગણુધરાદિક] સર્વ દેવા—નારકા, રેમ્અસંખ્યવર્ષના આયુષ્યવાળા યુગલિક મનુષ્ય તિર્થ ચા શુખ્ય છે છે વોને સ્વઆયુષ્ય ભાગવતાં ઉપક્રમ લાગતો નથી તેમજ દીર્ધ આયુષ્ય હોરવ કરી શકતા નથી તેથી તેઓ] અનપવર્ત્તનીય નિરૂપક્રમ આયુષ્યવાળા હોય છે.

બાકીના શેષ સર્વ મનુષ્ય તિર્ય ચાલી બન્ને પ્રકારના અથવા ત્રણે પ્રકારના એટલે નિરૂપક્રમ અનપવર્તનીય, રેપસાપક્રમ અપવર્તનીય અને સાપક્રમ અનપવર્ત્તનીય આયુષ્યવાળાં જાણવાં. ॥ ૩૩૫ ॥

अवतरण;—६वे **ઉપક્રમ** तथा **અનુપક્રમ** દારને કહેતાં ઉપક્રમની વ્યાખ્યા કરે છે.

जेणाउमुवक्तमिजइ, अप्पसमुत्थेण इयरगेणावि । सो अज्झवसाणाई, उवकमऽणुवक्रमो इयरो ॥ ३३६ ॥

^{*} ક્રાઇ પ્રતિવાસુદેવનું શલાકાપુરૂષમાં મહણ નથી કરતા, ક્રાઇ ઉત્તમ શબ્દથી તીર્થ કર મણુધર વાસુદેવ વ્યલદેવ મહણુ કરે છે. ચરમશરીર તે અંતિમ દેહવાળું, એટલે દેહ છોડી માસે જવાનું છે એટલે હવે પછી દેહધારણ નથી.

ર૪ કાઇ દેવ-તીર્થ કર-નારકનેજ નિશ્પક્રમાયુષી કહે છે. શૈષને સાપ નિર્• બન્ને પ્રકાર કહે છે. આથી ઉક્રત યુગલિકા સાપક્રમા થઇ જાય છે તે બહુધા ઇષ્ટ નથી. કાઇ વળા દેવ અને અસં • યુગલિકને અનપ • નિર્• કહે છે, જ્યારે ચરમક્રરીરને જુદા પાડી તેને સાં • નિર્• અનપ • આયુષી કહે છે અને શિષને ઉપરાક્તવત્ કહે છે િ જે વાત ' અદ્યાં જોણક્રસં ' ગાથાની ટીકાજ કહે છે. યુચાયોગ્ય વિચારલું ઘટે છે.

રમ જે અકાલમૃત્યુ થાય છે તે કાલાયુખ્યથી જાણવું, કારણ કે પ્રદેશાયુખ્ય તેં સંપૂર્ણ ભાગવેજ છૂટકા થાય છે.

રાષ્ટ્રાથક:---

षेणाउँ=केवर्ड भाशुध्य उवस्कमिषद्=७५६भ थाय सप्पतमुत्येण=भारभाना सभुत्यानथी इयरगेणावि=धंतरपडे सो अन्झबसाणाई=ते अध्यवसानाहि अणुवस्क्रमे इयरो=धंतर अनुपडम

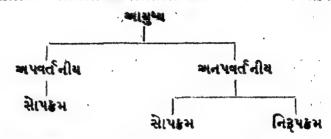
संस्कृत छायाः—

येनायुः उपक्रम्यते आत्मसमुख्येन इतरकेणापि । सोऽध्यवसानादिकपक्रमोऽनुपक्रम इतरः ॥ ३३६ ॥

गायार्थ:—પાતાના આત્માથી સમુત્પન્ન થએલા આભ્યન્તરિક અધ્યવ-સાયાદિ વિશેષવઢ, અથવા ઇતર—તે બીજા બાદ્ય વિષ—અગ્નિ—શસાદિકના નિમિત્તવઢ આયુષ્ય ઉપક્રમ પામે—અર્થાત્ દીર્ઘકાલે વેદવાયાગ્ય આયુષ્ય સ્વલ્પ કાળમાં વેદી પૂર્ણ કરી શકાય તેવું ગ્યવસ્થિત કરી નાંખે તે અપવર્તન હેતુર્ય. ઉપક્રમ કહેવાય. અને બીજો તેથી વિપરીત તે અનુપક્રમ જાણવા. ॥ ૩૩૬ ॥

विशेषार्थ:— અહીં એટલું વિશેષ સમજવું કે શસાદિ અદ્યાનિમિત્તથો આયુષ્ય ક્ષય થાય તો સાપક્રમ આયુષ્ય, એટલે અહીં ઉપક્રમ શ્રષ્ટના અર્ધ 'બાદ્યાનિમિત્ત ' છે અથવા આયુષ્યના અન્તિમ સમયમાં જેને બાદ્યાનિમિત્ત આવી પડે તેવું આયુષ્ય પણ સાપક્રમ છે, એ બાદ્ય નિમિત્તવિનાજ જે આયુષ્ય પણ સાપક્રમ છે, એ બાદ્ય નિમિત્તવિનાજ જે આયુષ્ય આવા સાપક્રમ–નિરૂપક્રમ [બાદ્ય નિમિત્ત હાય વા ન હાય] એમ બે પ્રકારે અને અપવર્તનીય આયુષ્ય તા સાપક્રમીજ [બાદ્ય નિમિત્ત હાય જ] હાય છે. જેથી અકાળ મરણ પણ કરે છે, આથી સાપક્રમ અનપવર્તનીય આયુષ્યને ઉપક્રમ ન્યૂન કરતા નથી પણ અન્તિમસમયે નિમિત્તમાત્રજ થાય છે. અને આ સાયુષ્યથી અકાળ મરણ થતું નથી ાા ૩૩૬ ાા

ર દ આ અર્થ અનપવર્તાનીય આયુષ્ય માટે યાગ્ય છે કારણ કે એ જીવાના આયુષ્યના અનિતમ સમયે જેને ઉપક્રમ વિશ્વમાન હોય તે ઉપક્રમ આયુષ્ય ક્ષય કરવામાં હેતુ ભૂત નથી, કારણ કે અનપવર્તાનીય આયુષ્ય ઉપક્રમથી ક્ષય ન થાય અને એથીજ અપવર્તાન-અનપવર્તાન બેદની વાસ્તવિક જરૂર નથી, ઉપક્રમ—અનુષક્રમથીજ સમજ્ય તેમ છે.

अवतरण;-ते उपक्रम छवने सात प्रकार बागे हे ते कहे है.

अज्झवसाणनिमित्ते, आहारे वेयणा पराघाए । फासे आणापाणू, सत्तविहं झिज्झए आउं ॥ ३३७ ॥

શખ્દાથ :--

अन्सवसाण=અध्यवसान निमित्ते=निभित्ते . **आहारे=**आक्षार वेयणा-पराघाए=देइना पराधातथी फासे=२५१६ भां आणापाण्=धासी=छ्वासभां सत्तविहं=सप्तविधा शिष्मए आउं=भासुध्य क्षीश्रु थाय छे

સંસ્કૃત છાયાઃ—

अन्यवसाने निमित्ते आहारे वेदनायां पराघाते । स्पर्के प्राणापाने सप्तविषं श्रीयते आयुः ॥ ३३७ ॥

गायार्थः—सुभभ छे. ॥ ३३७ ॥

विशेषार्थ:—અધ્યવસાન—આત્મામાં ઉત્પન્ન થએલ વિકલ્પ ते. આ વિકલ્પ ત્રણ પ્રકારના છે. ૧-રાગથી થએલા ૨-સ્નેહથી થએલા અને 3-ભયથી થએલો.

૧-રાગથી તે કાઇ યુવાન પુરૂષ યુવતી ઉપરના રાગને લઇને અથવા કાઇ તર્ણી સ્ત્રી યુવાન પુરૂષ ઉપરના અત્યન્ત સંકલ્પવિકલ્પ યુક્ત થએલા રાગથી ઝુરીઝુરીને મરણ પામે તે, કારણ કે સ્ત્રીની યુવાન જન ઉપર આસક્તિ કામામિની વિગ્હળતાને આભારો છે, અને એ કામીજન કામામિમાં પડ્યો થકા અન્તે ભરમ થઈ જાય છે, એથીજ કામીની થતી અનિષ્ટ માકશ્રક્ષાક્યાં

२७-चिंतहदहु मिच्छइ रीहं नीससइ तह जरे दाहे, अस आरोबणमुख्छा, सम्माय न याणहे मरणं १९। थिंता, तेथीक स्तेकीने कोवानी धम्छा, धम्छा अनुराध्यी दीर्ध निःश्वास, तेथी कवर अदिन, कवरथी हाह थवा, तेथी कोकनपर अद्धा, अश्वीक भूम्छा तेमांथी अन्यादना कन्म अने अन्याहथी वेकानपञ्च अने तेमांथी अति भरखु नीयको छे.

માં નિમ મૃત્યુદ્ધાલ રાતીએ કહી છે. જેના સેંકડા દાખલા વર્તમાનમાં પ્રયટ ત્રિકીમ બીએ એટલે એમાં કશું આહાર્ય નથી.

માથી પીવાને આવ્યા, તે અત્યન્ત રૂપવાન હાવાથી પાણી પાનારી સી તેના ઉપર માથી પીવાને આવ્યા, તે અત્યન્ત રૂપવાન હાવાથી પાણી પાનારી સી તેના ઉપર માહિત થઇ, પરંતુ તે રાગ તેને જણાવી શકી નહિ, યુવાન પુરૂષ તો પાણી પીને રસ્તે પછ્યા, પરંતુ અત્યન્તરાગમાં આસકત બનેલી તે પરબ-વાળી સી શગથી પાછળને પાછળ દેખ્યા કરતી, જ્યાં એ પુરૂષ દૃષ્ટિથી દૂર થયા દેખાતા બંધ થયા એટલે તે સી મરણુ પાગી કારણુંક કામાતુર એવી તે મનમાં અત્યન્ત નિરાશ થઇ કે મારા પ્રેમી પુરૂષ હવે બસ નહીં મળે, એવા અનેક સંકલ્ય કરતાંની સાથે મૃત્યુ પામી.

ર—ઐવી રીતે પરસ્પરના સ્નેહને લીધે કાેઇવાર સ્નેહીના અશુભ સમા-આર આવવાથી અથવા તથાવિધ આઘાતનું કારણ બનવાથી સ્નેહને લીધે સાર્થ-વાહની જેમ માણસ પ્રાણ ત્યાંગ કરે છે.

એ સ્નેહ ઉપર સાર્થવાહ દર્ષાત—કાઇ સાર્થવાહ પરદેશથી કમાઇને ઘેર આવતો હતો. એ ઘરે આવે તે પહેલાં સાર્થવાહના મિત્રા એના ઘરે ઝડ જઇને એની સ્ત્રીના પતિ ઉપરના પ્રેમની પરીક્ષા કરવા તેણીને એવા ખબર આપ્યા કે તારા સ્વામી તા મૃત્યુ પામી ગયા. આ સમાચારને સાંભળતી સ્ત્રી પતિ ઉપરના સાચા–યાગ્ય સ્નેહને લીધે મૂચ્છા ખાઇ મૃત્યુ પામી. એવામાં સાર્થવાહ ઘરે આવ્યા. તેને પાતાની સ્ત્રીને પાતાના સ્નેહની ખાતર મરેલી સાંભલીને સાર્થવાહ પણ સ્નેહને વશ થયા થકા મરસ્રુ પામ્યો.

રાગ અને સ્નેહમાં શું તફાવત ? મુખ્યત્વે અપરિચિતના ઉપર પ્રેમ થવા તે રાગ અને પરિચિતબ્યક્તિ ઉપરના પ્રેમ તે સ્નેહ એ અર્થ આ સ્થાને વધુ ઘટે છે.

3—કાઇપણ જાતના ભયથી પરાગસ્ત થએલા પુરૂષ પણ અતરમાં આઘાત પદાંચવાથી સામિલ બ્રાહ્મણની જેમ મૃત્યુ પામે તે.

એ લાય ઉપર સામિલ પ્રાક્ષણ દર્શત—શ્રી કૃષ્ણવાસુદેવના વેવાઇ સોમિલ પ્રાક્ષણ દ્રીક્ષા લીધેલા પોતાના જમાઇ અને કૃષ્ણના પુત્ર એવા ગજ-સુકૃમાર જે ગામ ખહાર ધ્યાન મગ્ન હતા તેમને [મારી પુત્રીને દીક્ષા લઇને તે રખડતી મુક્કી એવા વિચારથી ચહેલા અનિષ્ટ ફળને આપનારા કોધથી] ગામ મહાર જઇને મારી નાંખીને પાછા કરી નગર પ્રવેશ કરતાંજ સામેથી કૃષ્ણ-

ષાસુદેવને આવેલા દેખી હાય! હવે મારૂં આવી બન્યું! એવા પ્રચલક આવેલા લાગી ગયા કે ત્યાંજ તે મરણ શરણ થયા. એ પ્રમાણ પ્રથમ કારણ જ્યાંગ્યું.

નિમિત્ત—તે દંડ-શાલુક-દેશરકું-વિષયાન વિગેર નિમિત્તોષકમથી, ભવાનક શરીર ઉપર કંઇ વસ્તુ પડવાથી એમ શસાદિક વિગેરના નિમિત્તાથી જીવતું મૃત્યુ થાય છે.

3 આહાર—અતિઅલ્પ આહાર કરવાથી શરીર કુશ થતાં, અતિ સ્નિક્ષ માહાર કરવાથી રાગાદિક થતાં, બહુ ભારે પડતા અને ઘણા ઘણા આહાર કરવાથી, છેક ક્ષુખા, વિકારી કે અહિતકારી લોજન કરવાથી પણ મૃત્યુ પામ છે.

૪ વેદના-શુલ વિગેરે ભયંકર વ્યાધિઓની વેદનાથી છવ મૃત્યુ પાર્ધ તે.

પ **પરાદ્યાત**—કાઇનું કંઇ અનિષ્ટ કર્યું પછી સામા **તરફથો ઉત્પન્ન** થએલા આઘાતથી અથવા ઉંડા ખાડા વિગેરમાં પડવાથી, પર્વતાદિ ઉપરથી ઝંપાપાત કરવાથી ઉત્પન્ન થતા આઘાતથી મૃત્યુ પામે તે.

દ સ્પર્શ — ચામડીને કાેઇ તાલપુટ ઝેરના સ્પર્શ થવાથી, અગ્નિ, ભયં કર સર્પાદિક ઝેરી જ તુના સ્પર્શથી, વિષકન્યાના સ્પર્શથી, ઝેર ચઢતાં છવ મૃત્યુ પામે તે.

૭ આણુપાણુ—^{રત્}ધાસાશ્વાસ, દમ–ધાસ વિગેરે વ્યાધિને **લ**ઇને ધાસા-ધાસ જોસબંધ ચાલે ત્યારે મૃત્યુ સમય આવે છે તેમજ ધાસાધાસ **રાક્વા**થી થતી ગભરામ**ણ**થી પણ ઝ૮૫૮ આયુષ્ય પૂર્ણ થાય છે.

આ પ્રમાણ સાત પ્રકારના ઉપક્રમાથી આયુષ્યપુર્ગલા પ્રતિસમયે વધુને વધુ પ્રમાણમાં ક્ષય થઇ જાય તેથી જીવતું આયુષ્ય અકાળે પૂર્ણતાને ધામે છે. પ્રસ્તુત ભવમાં પ્રથમ સમયે ઉત્પન્ન થયા ત્યારથી જીવતું આયુષ્ય પ્રતિસમય ઘટતું જાય છે, તેમાં મધ્યે આ ઉપક્રમા લાગે તો આયુષ્ય એક્દમ ઘટતું જાય, વધુ ઉપક્રમ લાગે તો એક અન્તર્મુ હૂર્ત્તમાં આ આયુષ્યપુર્ગલા [ઘું અળુવાળેલી દારીવત્ અથવા દીપક તેલ વાટવત્] ક્ષય થતાં જીવ મૃત્યુ મામી જાય પરંતુ ઉપક્રમ બાદ ઉપાયા થાય અને જો આયુષ્ય પૂર્વ લવમાં વધુ અધાયું હાય તો વધુ જીવે પરંતુ તેથી આયુષ્ય નવું વધ્યું એમ ન કહેવાય, એથી જીવતું આયુષ્ય

ર૮ કેટલાંકા કેવળ ધાસોધાસ ઉપરજ આયુષ્પપૂર્તિના આધાર રાખે છે તે વાત અયુક્ત છે, કારણ કે જેટલું આયુષ્પકર્મ બાંધેલું હોય તેટલું (દવ્યાયુષ્પ) મોગવનું પહે છે અને તે વખતે ધાસોધાસનું નિર્માણ હોતુંજ નથી. વળા સેંકડા વર્ષના આયુષ્પવાળા અન્તર્સદૂર્મમાં મરણ પામે છે તેઓ સા વર્ષ જેટલા ધાસોધાસને તેટલી સ્થિતિમાં કેમ પૂરા કરી શકે ઇત્યાદિ ઘણી બાળતા વિચારવા જેવી છે. માત્ર નિમિત્તભૂત બને છે.

કે આ ઉપક્રમાં અપલર્તન⊢કોાપકમ ભાશુખાતું અપવર્તાન [હાસ] કરે છે પણ અનયવર્તન નિર્ધક્રમ આશુખાતું અપવર્તાન કરી શકતા નંધી

આ ઉપક્રમાં ધૂર્વોક્ત મરમ શરીરી ઉત્તમ યુર્ષો જેમાં નિર્ધક્રમ આયુ-ખાલાળા દ્વાય છે તેમને કદાચિત પીડા ઉત્પન્ન કરે છે, પરંતુ તે અનપર્વતન આયુખની અપવર્તના એટલે દીર્વાયુખને અલ્પાયુખ્ય કરી શકતા નથી એથી તેઓનું આયુખ્ય કદાચ ^{રેલ્}પીડા થતાં મૃત્યુ પામે તો ત્યાં એમ ન સમજવું કે આ ઉપક્રમ લાત્રવાથીજ મૃત્યુ પામ્યા પરંતુ ત્યાં એમ સમજવું કે આયુખ્ય તો સંખૂર્ણ પૂર્ણ કરીનેજ મરશુ પામ્યા છે, ફક્ત તથાવિષ કર્મોદયે તે આયુખ્યાન્તમાં આ ઉપક્રમ હેતુ નિમિત્ત માત્ર બન્યો છે. એથીજ દરિમાં તો સાપક્રમાયુપીની જેમ તેઓ પણ ઉપક્રમથી જાણે મૃત્યુ પામ્યા હોય તેવા સાસ માત્ર થાય છે. [330]

॥ आयुष्यना सात प्रकारनी संक्षिप्त हकीकत ॥

- આયુષ્યતા ત્રીએ નવમા વા ૨૭ મા બાગ શેષ ૨૬ J MARIO છેવટે અન્તર્સ • રોષ રહે ત્યારે પરલવાસુષ્ય બાંધે તે એ બંધકાળ પછી એ આયુષ્ય ઉદયમાં ન આવે તે વચ્ચેના ર અબાધાકાળ અપાન્તરાલ કાળ તે. આયુષ્યના અન્તિમ નિષ્ઠા સમય તે ૩ અંતસમય ઘણાકાળે વેદવા યાગ્ય અલ્પ સમયમાં વેદે તેથી ४ २५५वत्त સાપક્રમ જ હાય કારલ કે અપૂર્ણાસુખ્ય મરવું પહે છે ક્રમશ: પરિપાહીથી વેદવાયાગ્ય સાપક્રમ-નિરૂપક્રમથી प भन**प**वत[्]न છે પ્રકારે છે. સાપુરમાં અન્તિમ સમયે બાહ્ય નિમિત્ત હાય, નિરૂપક્રમમાં ન હાય અધ્યવસાય-રાગ સ્નેહ ભયરૂપ, નિમિત્ત-શસાદિકથી, ६ छप्रभ માહાર અતિ આહારાદિકથી, વેદના-ખાધિ વ્યાધિ ઉપા-ઉપાધિની અત પીડા, અથવા પરાધાત-સચંકર જલા-ગિતમાં, પર્વતાદિકથી ઝંપાયાત, સ્પર્શ-ઝેરી જંતુના આલુપાલુ-ધાસાધાસ નિરાધ વા અતિયાગથી એમ
- અપવર્લન આયુષ્યના સાત પ્રકારે ક્ષય થાય છે. ૭ અનુષક્રમ -- ઉપક્રમના હેતુ વિનાની અને આપ્યુની અપવર્લના ન કરે તે અનુષક્રમ અથવા નિરૂપક્રમ

ચવતત્ત્ર;—હવે પયોસિના નામાને કહેતાં મન્યકાર તે તે જાનાકાથી ઘટાવે છે.

आहारसरीरिंदिअ, पज्जती आणपाणभासमणे । चड पंच पंच छप्पिअ, इग-विगलासन्निसन्नीणं ॥३३८॥

શબ્દાર્થ:--

आहारसरीरिंदिअ=आ&।२-शरी२ धन्द्रिय पत्रति=पर्यापि आणपाण भासमणे=धासीधास काषा-ः भन अस्तिस्त्रिणं=संज्ञी-असंज्ञीसां

સંસ્કૃત છાયા:—

आहार-श्वरीरेन्द्रियपर्याप्तिः प्राणापानभाषामनांसि । चतन्नः पत्र पत्र पद् च एक-विकला-संक्रि-संक्रिनाम् ॥ ३३८ ॥

गावार्य:—આહાર-શરીર-ઇંદ્રિય, ધાસાધાસ, ભાષા અને મન એ છ પર્યાપ્તિએ છે. તેમાં એકેન્દ્રિયને ચાર, વિક્લેન્દ્રિયને પાંચ, અસંજ્ઞીને પછુ પાંચ અને સંજ્ઞીને છ હાય છે. ॥ ૩૩૮ ॥

विशेषार्थ:—ગતગાधाમાં **પર્યાપ્તિ** શળ્દના અથે કહેવાઇ ગયા છે, હવે એ છએ પર્યાપ્તિના અર્થ અહિં કહેવાય છે.

१ ब्राहारपर्याप्ति—ઉત્પત્તિપ્રદેશે આવેલા જીવ જે શક્તિવડે ઉત્પત્તિ-સ્થાને રહેલા આહારાદિક પુદ્દગલાને ગ્રહણ કરે અને ગ્રહણ કરેલા આહારને ખલરસરૂપે પરિશ્વમાવે તે શક્તિનું નામ તે આહારપર્યાસિ.

[અહીં આ અલ એટલે મલમૂત્ર વિગેરે રૂપે ધએલા આહારના અસાર ક્યા, અને રસ એટલે શરીરાદિ પરિલ્યુમનમાં ઉપયોગી પુદ્દમલોને સાત ધાતુપણે પરિલ્યુમાવવા [જીદા પાડવા]માં ઉપયોગી થતા પ્રવાહી પદાર્થ તે.

છતાં પણ સાપક્રમા આયુષ્યવાલાની માક્ક યંત્રપીલન (ધાણુમાં) શયું એ યંત્રપીલન શિષ્યાને માત્ર કષ્ટ-પીડા આપનાર નીવડ્યું, પરંતુ સ્વઆયુષ્યના ક્ષય (અપવર્તન) કરવામાં નિમિત્તભૂત નથી થયું કારણ કે આયુષ્યના બંધજ એવી અતના હતા કે આ નિમિત્તથી તેમના અંત થવાના હતા એથો તેજ વખતે આયુષ્ય પૂર્ણ થવા આવ્યું હતું.

[મહીં શરીર યાત્રમવૃત્તિમાં સમય થાય ત્યાં મુધીની જે શરીર રથના તે શરીરપર્યાપ્તિની સમાપ્તિ છે મને તે શક્તિ મન્તસુર સુધી શરીર યાગ્ય પુદ્દમલાના સંગય કરવાથી પ્રગટ થાય છે.]

ર इन्द्रियपर्याप्ति—રસર્પે જીદાં પાડેલાં તેમજ સાત ધાતુપણે પરિશ્રુમેલાં ભાઢારમાંથી ઇન્દ્રિયમાયોગ્ય પુદ્દગલાને શ્રદ્ધણ કરી થયાયોગ્ય માંચ ઇન્દ્રિયાપણે પરિશ્રુમાવીને તે તે ઇન્દ્રિયના યથાયોગ્ય વિષયજ્ઞાનમાં છવ જે શક્તિથી સમર્થ ધાય તે શક્તિને સર્વરૂપએ ઇન્દ્રિયમમાં મિકહી છે.

[અહીં શરીરપર્યાપિ સમાપ્ત થયા ખાદ પણ બીજા અન્તહૂ મુર્ત સુધી પ્રાપ્ત કરેલાં ઇન્દ્રિયપુદ્દગલાથી રચાતી આશ્યન્તરિક નિર્જૃત્તિ ઇન્દ્રિય જ્યારે સ્વ-વિષયોષ કરવામાં સમર્થ નીવડે છે ત્યારે આ પર્યાપિની પરિસમાપ્તિ થાય છે.]

8 श्वासोश्वासपर्याप्ति—જે શક્તિથી જીવ ભાષાવર્ગણ યાત્ર્ય પુરૂગલાને શ્રદ્ધણ કરી શ્વાસાશ્વાસ રૂપે પરિણુમાવી [શ્વાસાશ્વાસરૂપે બનાવી] ^{૩૨}ઋવલં બન લઇને વિસર્જન કરે તે ^{૩૩}શાસાશ્વાસપર્યાપ્તિ.

30 140—શરીર નામકર્મ અને ઉધાસ નામકર્મથીજ શરીર તથા ઉધાસની નિષ્પત્તિ સિંહ થાય છે, પછી શરીરપર્યાપ્તિ અને ઉધાસ-પર્યાપ્તિનું પ્રયોજન શું ? ઉત્તર-શરીર નામકર્મનું કાર્ય તેન માત્ર છવે મહસ્યુ કરેલા પુદ્દગક્ષોને દેહપણે પરિસુમાવવાનું પરંતુ પ્રારંભ કરેલા અંગની પરિસમાપ્તિ માટે તેન શરીર પર્યાપ્તિજ [એક જાતિની શક્તિ] ઉપયોગી છે, એમ સાધ્ય કાર્ય ભેદથી બન્ને ભિન્ન છે. તે પ્રમાણે શ્વાસોધ્યાસ લબ્ધિ માત્ર નામકર્મથી સાધ્ય પરંતુ વ્યાપાર તેન શાળ પર્યાપ્તિથી સાધ્ય છે.

તત્ત્વાર્થ ભાષ્યમાં પ્રથમ સમયે સામાન્યતઃ ગૃહીત પુદ્દગલેામાંથી શરીર પ્રાયોગ્ય પુદ્દમલેાને [પૃથક કરી] શરીર સ્વરૂપે સ્થવો સ્થાપના અથવા ઘડના એમ આ પર્યાપ્તિના અર્થ છે.

39 પત્રવહ્યા-છવા ૦-પ્રવ - સારાદ વૃત્તિ, તત્ત્રાર્થ ભાષ્ય-વૃત્તિમાં પાંચ ઇન્દ્રિય અને છેકું મન એ હએ ઇન્દ્રિયોનું સ્વરૂપ સ્થવારૂપ ક્રિયાની પરિસમાપ્તિને ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ એમ કહેલ છે.

કર જે વસ્તુને એકદમ છોડવી દ્વાય તે તે વસ્તુને છોડવા અગાઉ કંઇક પ્રયત્ન કરવા પડે તે અવલાં ખન. જે પ્રયત્નથી વસ્તુ એકદમ વિસર્જન થઇ શકે-દાખલા તરીકે ધનુર્ધારિની ધનુષ્ય વિસર્જન ક્રિયામાં દારીનું ખેંચવું અથવા ખીલો આદિની કાળરૂપક્રિયામાં પહેલાં શરીરના કંઇક સંકાચ કરવારૂપ પ્રયત્ન કરવા પડે તે આલંખનજ છે.

33 તું બ્રાખ્યમાં આસાધાસ કિયા યાગ્ય દ્રવ્યનું મહત્યું અને વિસર્જન કરવાની શક્તિ

[મહીં ઇન્દ્રિય પર્યાપિ મૂર્લુ થયા ખાદ મણ ત્રી આ ભાવતા કરેલી આ સાથા લગ લાને આ સામા સાથા માટે પરિલ્વાયલામાં સહાલક પ્રદ્રમાણી ત્યારે જાય પરિલ્લા પરિલ્લા સાથા છે ત્યારે આ પરિસ્તિ સમામિ થઇ મહાય છે.]

પ সাৰ্য্যানি--- જે શક્તિથી જીવ ભાષાવર્ગ હાયોગ્ય ગુદ્દગલોને મહત્વ કરી ભાષાપણ પરિણમાવી, અવલ ખીને વિસર્જન કરે તે શક્તિ ભાષા પશ્ચીસિની છે.

અહીં ધાસા૦ પર્યાપ્તિ બાદ પછું ચાયા અન્તર્યું સુધી ગ્રહેથું કરેતાં ભાષાપરિશ્વમન સહાયક પુરૂચ્હાથી છવ જ્યારે વાચાકિયામાં સમય થા ત્યારે આ પર્યાપ્તિ સમાપ્ત થઇ કહેવાય છે.

६ मनःपर्याप्ति—જીવ જે શક્તિવડે મનાવર્ગ હાયાગ્ય પુરૂષ્ત્રીને મહાલુ કરી મનરૂપે પરિભુમાવી અવલંખન લઇને વિસર્જન કરે તે મન:પર્યાપ્તિ.-

[અહીં ભાષાપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા બાદ પણ પાંચમા અન્તર્સુ સુધી શ્રદ્ધ કરેલ મનાયોમ્ય પુરૂગલાને મનપણે પરિશુમાવવામાં સમર્થ પુરૂગલાથી છવ ન્યારે વિષય ચિંતવન વ્યાપારમાં સમર્થ થાય છે ત્યારે આ પર્યાપ્તિની પરિ-સમાપ્તિ ગણાય છે.]

હવે કયા જીવને કઇ પર્યાપ્તિ હોય?

એકેન્દ્રિય છવાને આહાર-શરીર-ઇન્દ્રિય અને ઉધાસ એ પ્રથમની ચાર પર્ચાપ્તિ હોય છે. બેઇન્દ્રિય-તેઇન્દ્રિય અને ચઉરીન્દ્રીય [એ વિક્લેન્દ્રિય] ને પાંચ પર્ચાપ્તિ, અસંગ્રિ પંચેન્દ્રિય સિમૂ૦] તેને પણ ³⁸મન:પ૦ સિવાયની એજ પાંચ પર્ચાપ્તિ અને સંજ્ઞીપંચેન્દ્રિય એટલે જેને મન છે તેવા [બજજ] છવાને છએ પર્યાપ્તિઓ હોય છે.

વિશેષ વિચારીએ તે લિંગ્ધ અપર્થાપ્તજીવને ત્રણપર્યાપ્તિ હોય છે, એટલે સર્વ અપર્યાપ્તા સમૂઢ પંચેઢ તિર્ધ ચ તથા મનુષ્ય અને અપર્થાપ્તિ હોય છે, એટલે નિદ્રયને પ્રથમની ત્રણ પઢ છે, લિંગ્ધ અપર્યાપ્ત ગર્જ સંગ્રી તિર્ધ ચ પંચેન્દ્રિય તથા મનુષ્યને પણ એજ ત્રણ પર્યાપ્તિ છે.

તે રચવારપ કિયાની પરિસમાપ્તિ એવા અર્થ કર્યો છે તેજ અર્થ ભાષાપર્યાપ્તિના પણ છે. મતઃપર્યાપ્તિને પણ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિમાં અન્તર્ગત ગણાવી તેના અર્થ પણ તે પ્રમાણેજ કર્યો છે.

૩૪ સંત્રા કે મન એક નહીં હતાં તેઓની આહારાદિકની પ્રવૃત્તિ આહારસંત્રાથી સમજવી. અથવા અસંત્રીને પણ અલ્પમનાદ્રવ્યા (ક્ષ્યોપશમ રૂપ લાવમન) છે અને તેથી તે ઇષ્ટકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ અને અનિષ્ટમાં અપ્રવૃત્તિ કરે છે. પરંતુ એથી મનઃપર્યાંક્ષિ ન કહેવી. માં લિંગ વર્ષામાં ભાગતિયાન જ પંચાસિ, લાગ ગામ વિક્રોનિયાન તથા અસંસી માંમનિયા [તો સમૂગતિયાં અ] ન પાંચ પર્ચાપિ છે [સમૂગ મંતુઓ લિંગ પંચાપતિ માં સાથામાં તેનું મહાલુ કર્યું નથી.

લિઇપર્યાસા મનુષ્ય, ગ૦ તિર્થ ચ દેવા અને નારકોને ઇએ પર્યાસિ હામ છે. કારણ કે લિઇપર્યાસો તિર્થ મનુષ્ય અપૂર્ણ પર્યાસિએ મરે નહિ અને દેવ-નારકો લિઇપ અપર્યાસા હોતા નથી, પણ લિઇપ પર્યાસ હોય છે માટે પૂર્ણ મર્યાસિ કરેજ.

લિખ્ધ અને કરણ પર્યાસ-અપર્યાસ લોદો.

પર્યાપ્તિ સમામ થવાના કાળને અગે છવના પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે લેંદ છે. ત્યાં જે છવ સ્વયોગ્ય [જેને જે હાય તે] પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરીને મરણ પામે તે છવ પર્યાપ્ત કહેવાય અને નિર્ધનકૃત મનારથની જેમ જે છવ સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કર્યા વિના મરણ પામે તો તે છવા આપ-સામ કહેવાય, એ પર્યાપ્તપણ પ્રાપ્ત થવું તે પર્યાપ્ત નામ કર્મના ઉદયથી હાય છે અને અપર્યાપ્તમામ કર્મના ઉદયથી છવને અપર્યાપ્તપણ પ્રાપ્ત થાય છે. એમ પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત એ બે લેદ મુખ્ય છે અને એ બેદમાં પુન: અવાન્તર બેદ પથ નીકળેલા છે. એમ સર્વ બેદ પૃથક્ પાડીએ તો ચાર છે;—તે આ પ્રસાશે—

9 લિખ્ધિ અપ પ્રશ્નિ—જે છવ સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પૂર્લું કર્યા વિનાજ મરશ્ મામે તે. જેમ એ છવા પૂર્લ ભવમાં બાંધેલા અપર્યાપ્ત નામકર્મના ઉદ્દયથી લિખ અપર્યાપ્ત થાય છે, એથી એકેન્દ્રિયને જે ૪ પર્યાપ્તી છે છતાં ચાર પૂર્લું ન કરતાં ત્રલુપૂર્લું કરીનેજ [ચાલતી ચાંથીમાં] મરાલુ પામી જાય તે લબ્અપર્યાપ્ત એકે ૦ કહેવાય. અહિં એટલું સમજવું જે ³ ત્રલુ તો સર્વ કાઇ પૂર્લ કરેજ પણ ચાંથી [એકેંગ્ને] અથવા ચાંથી પાંચમી [વિક્લેન્દ્રિય=અસંત્રો પંચે ૦ તે] અથવા ચાંથી—પાંચમી—છઠ્ઠી એ ત્રલે પર્યાપ્તિ [સંત્રી પંચે ૦ તે] અથવા ચાંથી—પાંચમી—છઠ્ઠી એ ત્રલે પર્યાપ્તિ [સંત્રી પંચે ૦ તે] અધ્રા

કર પ્રથમની ત્રણ પર્યાપ્તિ સર્વ જીવા અવશ્ય પૂર્ણ કરે અને શેષ પર્યાપ્તિ કરે વા ન કરે તેનું કારણ ! ઉત્તર-જીવ ભવમાં વર્તતા હોય ત્યાંથી પરભવનું આયુષ્ય બાંધ્યા બાદ અન્તર્સું • તેજ ભવમાં રહી પછી મરણ પામીને પરભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કારણ કે પરભવા- યુંધ્ય પ્રસ્તુત ભવમાં જ બંધાય અને એથીજ તે પરભવનું સ્થાન અહીં નિયત કરીનેજ મરણ પામી છે તેથી, એ વખતે આયુષ્યના બન્ધ ઇન્દ્રિયપર્યાપ્ત્રિયુર્ણ કર્યા પહેલાં ન થાય એ નિયમથી પ્રથમની ત્રણ ધર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરી ચોચીના અસમાસ સમયમાં અંતર્સુ કર્યા પહેલાં ન થાય એ નિયમથી પ્રથમની ત્રણ ધર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરી ચોચીના અસમાસ સમયમાં અંતર્સુ કરી માં માં માં બન્લ કરી-તેના અન્તર્સુ • અબાધાકાળ બાગવવા જેટલું જીવી મરણ પામે તેમથા હતા અધ્યાપ્તિ તેના અધ્યાપ્તિ રહે છે, માટે ઉક્ત નિયમ કહેલા છે.

ર ક્ષાિક પશ્ચિમ જે જેવા સ્વયોગ્ય જેને જે જે પર્યાપ્તિ હોય તો પૂર્યું કરીનેજ મરશુ પામે તે લધા છવા [પર્યાપ્તિ પૂર્લ્ય કર્યા પત્રી કે પહેલાં પશ્ચ] ક્ષિપ્રમામા કહેવાય. પૂર્વભવ ખદ્ધ પર્યાપ્તનામકર્મના ઉદયયોજ સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિ પૂર્લ્ય કરી શકે છે.

3 કરાયુ અપર્યાસ—જે છવે સ્વયાગ્ય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરી નથી પરન્તુ પૂર્ણ કરે છે તે કરાયુ અપર્યાપ્તા કહેવાય. ઉત્પત્તિ સ્થાને સમકાળે સ્વયાગ્ય જે સર્જ પર્યાપ્તિઓની રચનાના પ્રારંભ થયા છે તે જ્યાં સુધી સમાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી છવ કરાયુ અપર્યાપ્તા કહેવાય છે.

પૂર્વોક્રત લિખ્ધ અપર્યામ-પર્યાપ્ત એ અન્ને જીવાને કરછુ અપર્યામપશ્ હાય છે એટલે લિખ્ધઅપર્યાપ્તા જીવા વાટે વહેતાં અને ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ પૂર્ણ ન થાય ત્યાંસુધી કરછુ અપર્યાપ્તા કહેવાય છે.

એ પ્રમાણે લિખ્ધ પર્યાપ્તા મનુષ્ય ભવાંતરથી આવતાં વાટે વહેતાં ત્યાર-આદ આદારાદિક છ પર્યાપ્તથી એટલે યાવત્ ક્રમશઃ મન:પર્યાપ્તિના ઉપાન્ત્ય સમયસુષી કરણ અપર્યાપ્ત કહેવાય છે.

એમાં લિખ્ધપર્યામાં જીવ તે પ્રથમ કરણ અપર્યાપ્ત હાઇ પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરશે ત્યારબાદ કરણપર્યાપ્ત થવાના છે જ્યારે લિખ્બપર્યામાંને તા કરણપર્યાપ્તા-પણ છેજ નહિ.

૪ કરાયુપાર્થાસ—સમકાળે પ્રારંભેલી સ્વયોગ્ય સર્વ પર્યાસિઓને પૂર્યું કર્યા આદ જીવ કરાયુપાર્યાસો કહેવાય છે. ઉપરાક્ત સુજળ હાબ્લિપાર્યાસોજ કર-શુપાર્યાસ થઇ શકે છે.

લિ હિન્કરણ-પર્યાપ્ત-અપર્યાપના કાળ.

૧-જીવને લિખ્ધ અપર્યાપ્તાપણાના કાળ ભવના પ્રથમ સમયથી [પૂર્વ ભવથી છૂટે તે સમયથી] ઉત્પત્તિસ્થાને આવી ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ પૂર્ણ ન કરે ત્યાં મુધી એટલે સર્વ મળી અન્તર્સું હુર્ત્તના થયા જેથી વાટે વહેતાં પણ જીવ લાગ્ અપર્યાપ્ત હાય. આના જલન્યાત્કૃષ્ટકાળ અન્તમુ૦ છે.

ર-લિખ્યિયાં તપશુનો કાળ ભવના આધ [પૂર્વ ભવશે છૂટે તે] પ્રસ્તુત-ભવના અન્ત્યસમય સુધી જ્યાં સુધી છવે ત્યાં સુધી [એટલે જેમ દેવને ઉત્કૃષ્ટ 33 સાગરાપમ અને મનુષ્યને ત્રણ પદ્યોપમ ઇત્યાદિ] જેથી વાટે વહેતા છવ પણ લગ્પર્યાપ્તા કહેવાય. [શાસમાં જ્યાં જ્યાં પર્યાપ્ત છવા કહ્યા હૈત્ય તે લગ્ પર્યાપ્તાજ સમજવા, જયાં અપર્યાપ્તા કહ્યા હાય ત્યાં પ્રાય: શબ્ધિ અપર્યાપ્તા व्यक्षिताः अवर्षे हे क्वित् अव्य अपर्धातानी विश्वता प्रम् हरी छे. शिक्ष-

ક કરેલું અપર્યાપ્તપણાના કાળ ભવના પ્રથમ સમયથી લઇ સ્વયાગ્ય સર્જ પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ ન કરે ત્યાંસુધી એટલે સર્વ મળીને અન્તર્સુંહુર્તા માટે, વાદે વહેતા પર્યાપ્તિ જીવ પણ કરેલું અપર્યાપ્તી ગણાય.

જ કરશુ પર્યાપણાના કાળ અન્તર્મું હૂર્ત્તન્યૂન સ્વસ્વઆયુષ્ય પ્રમાણ સમજવા. કારણ કે જીવ વિવક્ષિત ભવમાં આવ્યા પછી અન્તર્મું આદ પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરવાથી કેરણ પર્યાપ્તા થાય છે માટે લબ્ધિ પર્યાપ્તાના આયુષ્યમાંથી પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરવાના અન્તર્મું કાળ સિવાય બાકીના આખા ભવ સુધીના કાળ [દેવને જેમ અન્તર્મું ન્યૂન 33 સા૦, મનુષ્યને અન્તર્મું ૦ ન્યૂન 3 પદ્યા] તે કરણ પર્યાપ્તાન-સ્થાના સમજવા.

 લિખ્ધ અપર્યાપ્ત
 ભવના પ્રથમ સમયથી
 અન્તર્સું હૂર્ત્ત સુધી.

 લિખ્ધ પર્યાપ્ત
 ,,
 સ્વ આયુષ્ય સુધી.

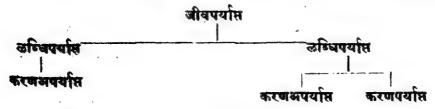
 કરણ અપર્યાપ્ત
 ,,
 અન્તર્સું હૂર્ત્ત યાવત

 કરણ પર્યાપ્ત
 અન્તર્સું હૂર્ત્ત ન્યૂન
 સ્વ આયુષ્ય પર્ય ન્ત.

સમકાળે પરસ્પર લખ્ધ્યાદિ લેદ પ્રાપ્તિ.

૧ જીવ લિખ્ધ અપર્યાપ્ત હાય ત્યારે લિખ્ધ અપર્યાપ્ત તો છે અને તે વખતે કરણ અપર્યાપ્તપણું પણ ઘટે છે. [ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ એ પર્યાપ્તાની અપેક્ષાએ કરણ પર્યાપ્તા પણ ઘટે.

- ર લબ્ધિપર્યા મતામાં લબ્ધિપર્યાપ્ત અને કરણ અપર્યાવત હાય.
- 3 કરજ અપર્યાપ્તામાં કરજા અપર્યાપ્ત-લબ્ધ અપર્યાપ્ત લબ્ધપર્યાપ્ત.
- ૪ કરજા પર્યાપ્તામાં કરજા પ૦ લિંગ્ધ પ૦ પૂર્વવત્ અપેક્ષાએ લિંગ્સ અ૦] હાય.

પ્યાસિના પ્રારંભ સમકાળે અને સમાપ્તિ અનુક્રમે.

છવ ઉત્પત્તિ સ્થાને આવ્યા બાદ સ્વયોગ્ય સર્વપર્યાપ્તિના પ્રારંભ [એકી સાથે] સમકાવેજ કરવા માંડે છે પરંતુ તેની સમામિ અતુક્રમે કરે છે.

કારણ કે તૈજસ-કાર્મણ શરીરના અળવે આત્માએ ઉત્પત્તિ સ્થાનમાં પ્રથમ સમયે શુક રૃષિરાદિ જે જે પુદ્દગલા બહ્યુ કર્યા તેજ પ્રથમસમયગૃહીત પુદ્દગલા કારા એજ ગૃહીત પુદ્દગલાને તેમજ હવેથી અહુણ કરતા અન્ય પુદ્દગલાને પણ ખલરસપણે જુદા પાડવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થઇ, તેથી આહારપર્યાપ્તિની પરિસ્માપ્તિ થઇ ખરી, પરન્તુ એ પ્રથમ અહુણ કરાએલાં પુદ્દગલાએ શરીર વિચેરની રચના કંઇક અંશે અંશે માત્ર કરી પણ સંપૂર્ણ નહીં એટલે પ્રથમ સમયગૃહીત પુદ્દગલા તે પ્રથમ સમયેજ કેટલાંક ખલપણે, કેટલાંક રસપણે [સાત ધાતુપણે], કેટલાંક ઇન્દ્રિયપણે, કેટલાંક ઉચ્છવાસ કાર્યમાં સહાયકરૂપ, કેટલાંક ભાષા કાર્યમાં સહાયક અને મન:કાર્યમાં સહાયકપણે પરિણમેલાં છે અને તેટલાં અલપ અલપ પુદ્દગલા દ્વારા આત્માને તે તે કાર્યમાં કંઇક અંશે અંશે શક્તિ પ્રાપ્ત થઇ છે તે કારણથી સર્વ પર્યાપિએ સમકાળે પ્રારંભાય એમ કહેવાય પણ સમાપ્તિ તે તો અનુકમેજ થાય છે.

પર્યાપ્તિએ કમરાઃ સમાપ્ત કેમ થાય છે?

છએ પર્યાપ્તિઓના સમકાળે પ્રારંભ છતાં પછુ અનુક્રમે પૂર્ણ થવાનું કારણ આઢારાદિક પર્યાપ્તિઓનાં પુદ્દગલા અનુક્રમે સૂક્ષ્મ-સૂક્ષ્મતર પરિણામવાળાં રચવા પડે છે માટે, એટલે પહેલી અઢાર પર્યાપ્તિ સ્થ્લ, બીજી શરીર પર્યાપ્તિ તેથી સૂક્ષ્મ, એમ યાવત છઠ્ઠી પર્યાપ્તિ અધિક અધિક પુદ્દગલાપચયથી સૂક્ષ્મતર ઢાય છે અને અધિક અધિક પુદ્દગલ મેળવવામાં કાળ પણ અધિક અધિક અધિક જ લાગે છે.

દાખલા તરીકે જેમ શેર રૂ કાંતવા છએ કાંતનારીઓ સમકાળે કાંતવા માંડે તાપણ જાડુ સૂત્ર કાંતનારી કાેકડુ બ્હેલું પૂર્ણ કરે અને તેથી સફમ સફમતર કાંતનારી ક્રમશ: કાેકડું વિલંભ વિલંભ પૂર્ણ કરે તેમ પર્યાપ્તિઓની સમા-પ્તિમાં સમજવાનું છે.

ચારે ગતિ આશ્રચી પર્યાપ્તિક્રમ.

ઐાદારિકશરીરી તે મનુષ્ય અને તિર્થ અ છે મતિના જીવાની પ્રથમ આહાર પર્યાપ્તિ એક સમયમાંજ પૂર્ણ થાય અને ત્યારબાદ અન્તર્મુહૂર્ત્ત અન્તર્મુહૂર્ત્ત અન્તર્મુહૂર્ત્ત અને કર્યું કરે. બધાના લેગા કાળ પણ અન્તર્મું કરે. બધાના લેગા કાળ પણ અન્તર્મું ધાય છે, કારણ કે અન્તર્મું હૂર્ત્તના અસંખ્ય પ્રકારા છે.

વૈક્રિયશરીરી તે દેવ-નારક માટે આહારપર્યાપ્તિ પ્રથમ સમયે, શરીર પર્યાપ્તિ ત્યારબાદ એક અન્તમુહૂર્ત્ત અને શેષ ચાર અનુક્રમે એક એક સમયને અન્તરે સમાપ્ત થાય છે. અહીં સિહાન્તમાં દેવને ભાષા પર્યાપ્તિ અને મન: પર્યાપ્તિ સમકાળે સમાપ્ત થવાની અપેક્ષાએ દેવને પાંચ પર્યાપ્તિ કહી છે.

ા ઉત્તરવૈક્રિય અને આહારક શરીરના પર્યાપ્તિક્રમ દેવ⊸નારકવત્ સમજવા. ઉત્તરદેહ માટે પર્યાપ્તિની ભિન્ન રચના.

લિધવન્તજીવે પાતાના જન્મના મૂળ શરીરની રચના સમયે જે સ્વયાબ્ય માર અથવા છ પર્યાપ્તિઓ સમાપ્ત કરી છે તે પર્યાપ્તિઓવિંદ સંપૂર્ણ લવ પર્યાપ્ત તે પર્યાપ્ત અણાય છે. પરન્તુ એ જીવ તથાવિધ લિખ્ધિવાળા હાવાથી અથારે પ્રસ્તુત પર્યાપ્તાવસ્થામાં નૃતન શરીર રચે ત્યારે પુન: તે નૃતન શરીર માટે સાર અથવા છ પર્યાપ્તિઓ નવેસરથી રચે છે પરન્તુ જન્મ સમયે રચેલી પર્યાપ્તિ અહીં ઉપયોગી થતી નથી.

ત્યાં લિખ્ધિપર્યા તે ખાદર વાયુકાય પૈકી કેટલાક વાયુકાય છેવા વૈક્રિય-શરીર રચવા સમર્થ છે, તેઓએ જન્મ સમયે ઓદારિક શરીર સંબંધી ચાર પર્યાપ્તિઓ રચી છે તાપણ પુન: ખીજાં નૃતન [ઉ૦ વૈ૦] શરીર રચતી વખતે નવીનજ ચાર પર્યાપ્તિ રચવી પડે છે.

એ પ્રમાણે આહારક લબ્ધિવન્ત ચાદ પૂર્વધર મહાત્માને આહારક શરીર રચતાં જન્મ સમયની આદારિક સંખંધી છ પર્યાપ્તિ ઉપયાગી થતી નથી પછ્ય આહારક દેહ સંખંધી નવી છ પર્યાપ્તિ રચવી પડે છે.

એ પ્રમાણે વૈક્રિય લખ્ધિવંત મનુષ્યાના પણ મૂળદેહની છ પર્યાપ્ત ભિન્ન અને ઉત્તરવૈક્રિયદેહની છ પર્યાપ્તિ ભિન્ન સ્થાય છે.

પર્યાપ્તિ સંખંધી પુદ્દગલા કયા ગણવા ?

છએ પર્યાપ્તના પુદ્દગલા એદારિક શરીરીને એદારિક વર્ષણાના, વૈક્રિય શરીરીને વૈક્રિયવર્પણાના અને આહારકને આહારક વર્પણાના અને પ્રથમ સમયે બહુ કરાતા ત્રણે વર્પણાઓમાંના પુદ્દગલા આહાર પર્યાપ્તિનાં હાય છે, એમાં આહારકશરીર અને મન:પર્યાપ્તિના પુદ્દગલા શરીરમાં સર્વત્ર વ્યાપ્ત છે. ઉધાસ— ભાષા પર્યાપ્તિના પુદ્દગલાનું સ્થાન અકચ્ય છે. ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિનું સ્થાન અમુક નિયતવર્તી [તે શરીર ઉપર અને ઉપરથી અંતર્વર્તી] છે. વિશેષમાં જવ્હેન્દ્રિય પુદ્દગલા આહાકાર સ્થાને જ છે પણ શરીરમાં નથી.

છએ પર્યાપ્તિ પુદ્દગલ સ્વરૂપ છે તે.

પર્યાપ્તિ એ પુદ્દગલ સ્વરૂપ છે અને તે કર્તારૂપ આત્માને કરશુ-સાધનરૂપ છે તથા તે કરશુથી સંસારી આત્માને આહાર ગહણાદિ સામર્થ્ય-શક્તિ પેઠા થાય છે અને તે કરશુ-શક્તિ જે પુદ્દગલાદ્વારા સ્થાય છે તે આત્માએ બહણ કરેલા पुर्वती के तथाविध परिष्वितिषाणा है ते क [क्षरण कार्यावधी] पर्याप्त शण्डवडे जाताय है अने को देतुशीक श्ववशितका पुर्वती कन्य है कारण है श्ववा सर्व पाइगितिक व्यापारे। पुर्वत समूद्धने अवतं जी है. श्ववी को है स्वतंत्र शक्ति है परंतु ते अपीर्विश्व अने सिद्धमां है क्यारे संसारीशी पीर्विश्व है है. ' द्रव्यविभित्तं है संसारीणां वीर्यमुप्तावते ' इति कथनात्।

आखुतुं કારહ્યુપર્યાપ્ति—પુનઃ આ પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ ધવાથીજ આગની ગાયામાં કહેવાતા જીવના દસ પ્રાહ્યું ઉત્પન્ન થાય છે માટે કારહ્યુર્પ એવી પર્યાપ્તિનું કાર્ય પ્રાહ્યું છે. इति पर्याप्ति विषयिनीसंक्षिता व्यास्था ।

अवतरण;—હવે પર્યાપ્તિનું વર્ણન તો કર્યું પણ પર્યાસિ એટલે શું ? તેના અર્થને સમજાવે છે.

आहारसरीरिंदिय, ऊसासवउमणोभिनिवति । होइ जओ दलियाओ करणं पइ सा उ पजती ॥ ३३९॥

શાબ્દાર્થ:--

उतासवउमणो≕9क्षास-वयन-भन अभिनिव्यत्ती=५्रष्ट्रिनिष्पत्ति जओ दलियाओ=के हित्तेहीथी करणं पह सा उपजत्ती=इरक्क्षु धित तेक पर्यापि

સંસ્કૃત છાયાઃ—

आहारश्ररीरेन्द्रियोश्वासवचीमनीऽभिनिर्श्विः । भवति यतो दलिकतः करणं प्रति सा तु पर्याप्तिः ॥ ३३९ ॥

गाणार्थ: જે દલિકરૂપ પુદ્દગલ સમૂદ્ધથી આહાર-શરીર ઇન્દ્રિય-ઉગ્છ્વાસ -વચન અને મનની રચના [નિષ્પત્તિ] થાય તે દલિકભૂત પુદ્દગલ સમૂદ્ધના આલંબનથી તે તે દલિકની સ્વસ્વવિષયના પરિશુમન થવા તરફ કારણભૂત ઉત્પન્ન થએલ જે કરણુ [શક્તિ] તેજ પર્યાપ્તિ કહેવાય છે. !! 334!!

विशेषार्थ:— ७५२ गाथार्थमां इद्धेश अर्थ आ अत्यक्षशती अर्थाः त्यां १००० कर्ता अने पुर्वेषाप्यय ते क शक्ति अने ते इर्ष्यु अने आढाराहितुं परिष्युमन ते क्रिया छे.

ગ્રન્થાન્તરથી પર્યાપ્તિના ભિજ ભિજ અર્થી. પર્યાપ્તિ એટલે શક્તિ-સામર્ચ્ય વિશેષ એ સીધા મુખ્ય પ્રસિદ્ધ માર્ચ છે.

- ર. ખીજી રીતે વિચારીએ તો ' માહાર વિગેરે પુદ્દગલાને શહણ કરવામાં અને તે રૂપે પરિભામ પમાડવામાં પર્યાપ્તિ નામ કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન યંગેલી જીવાય છે શકિત તે અહીં પર્યાપ્તિ ' કહેવાય.
  - 3. ત્રીને અર્થ તે શક્તિના આલંગન-કાશ્યુર્પે જે પુરૂગલા તે પર્યાપ્તિ.
  - જ. ચાર્ચા અર્થ તે શક્તિની અને શક્તિના કારણભૂત પુદ્દગલસમૂહની નિષ્યત્તિ તે.
- યં. પાંચમા અર્થ તે શક્તિના કારણભૂત પુદ્દગલ સમૂહની પરિસમાપ્તિ તે, એમ બિલાબિલ અર્થી પર્યોપ્તિના છે પણ મુખ્ય અર્થ પર્યાપ્તિ એટલે શક્તિ એ મુખ્ય છે.

આ પર્ચાપ્ત એટલે આત્મશક્તિ તે પુક્રગલસમૂહના આલંબનથી થાય છે. અર્થાત્ આત્મા જ્યારે ઉત્પત્તિસ્થાનમાં ઉત્પત્ત થાય છે ત્યારે ઉત્પત્ન થતાની સાથે [કેશ્લસામાં સ્પરોલા અગ્નિવત્] પ્રતિસમયે આહારના પુક્રગલાને બહળ કરતો જાય છે. કારણ કે આહાર વિના જીવ રહી શકતો નથી અને તે આહારપુક્રગલા અમુક અમુક પ્રમાણ—જચ્ચામાં જ્યારે ગ્રહણ થઇ જાય છે ત્યારે ગ્રહણ કરાતા તે તે પુક્રગલાના જચ્ચાદારા આત્મામાં અમુક અમુક કાર્ય કરવાની [^{3 દ}જીવન-નિર્વાહ કરવા યાગ્ય જે જે કાર્યો તે કરવાની] જે શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે તે તે અનુક્રમે આહારાદિ પર્યાપ્તિના નામથી એાળખાય છે.

આથી ઉત્પત્તિપ્રદેશે પ્રથમ સમયે અને તદનન્તરના સમયે પુદ્દગલાના ઉપ-સથશી તદ્દરૂપ થઇ ગયેલા આત્માની [આહારાદિક પુદ્દગલાને પરિભ્રમનાદિકની] જે શક્તિ વિશેષ તે પર્યાપ્તિ—આ પછુ પર્યાપ્તિના પ્રધાન અર્થ છે. [33&]

अवतरण;—પ્વેક્તિગાથામાં પર્યાપ્તિનું અતિસંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ કહ્યું. એજ પર્યાપ્તિઓ આ ગાથામાં કહેવાતા દસ પ્રાણનું કારણ છે અને એ પ્રાણા તે કાર્ય છે, માટે હવે કારણ કહીને આ ગાથામાં કાર્યરૂપ દશપાણુ કહેવા સાથે કાને ક્યા કયા ? હાય તે કહે છે.

पणिदिअतिबद्धसो आउंअ दसपाण चउ छ सगअहा। इगदुतिचउरिदिणं, असन्नी सन्नीण नव दस य ॥३४०॥

શબ્દાર્થ:---

पणइंदिश=५ **चेन्द्रिय** तिबल्सा=श्रद्ध**ाय-५%**सस

भाउम=भायुष्य दसपाण=६श प्राष्ट्री।

૭૬ દરેક સમયે આહાર મહણ, સપ્તધાતુ રચના ઇન્દ્રિય દ્વારા વિષયોતુમહણ, ધાસોશ્વાસ મહ**ણ,** વ**મના-મારક્રિયા માનસિક વિચારા** એ જીવન નિર્વાહના ૬ અવશ્ય કાર્યો મણાય છે.

સંસ્કૃતછાયા:---

पश्चेन्द्रियाणि त्रीणि वलान्युच्छ्रवासआयुश्च दञ्च प्राणाः चत्वारः पद् सम् अष्टी । एकद्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां असंक्षि—संक्षिनां नव दञ्च च ॥ ३४० ॥

गायार्थः— પાંચ ઇન્દ્રિય-ત્રણ ખલ, ઉધાસ, આયુષ્ય એ દસ પ્રાણ છે તેમાં એકેન્દ્રિયને ચાર, બેર્કન્દ્રિયને છ, તેઇન્દ્રિયને સાત અને ચઉરીન્દ્રિયને આઠ અસંદ્રી પંચેન્દ્રિયને નવ અને સંદ્રી પંચેન્દ્રિયને દશ પ્રાણ હોય છે. ॥ ૩૪૦ ॥

विशेषार्थः व्याहरखुना नियमथी प्र ઉपसर्भ पूर्व ह ' मण ' प्रायने की धातु हिपरथी वज् प्रत्यय हरी प्राणिति-जीवति अनेनेति प्राणः— शण्ह अन्ये। छे कोटले केनाथी छवाय ते प्राख हहेवाय अर्थात् आ छवे छे आ छवे छे कोवी प्रतीति के आहाहस्रख्रीथी थाय को आहाहस्रख्रीनं नाम अर्दि प्राण [ते द्रव्यप्राख्य] को हस प्राख्य छवनेक हाय छे कोथी को प्राख्य तेक छवनुं आहा हस्रख्य छे.

ઇન્દ્રિયાનાં એ લેદ છે: એક આસ્યન્તર નિર્જુ ત્તિ ^{૩૭}દ્ર**ે પેન્દ્રિય અને** બીજો લેદ આદ્યનિર્જુ તિ દ્રવ્યેન્દ્રિય.

૧ આશ્યન્તરનિર્દૃત્તિ ઇન્દ્રિય-તે ઇન્દ્રિયોની અશ્યન્તર રચના અર્થાત્ દેખાલી ઇન્દ્રિયોના જ સ્થાને ઇન્દ્રિયોનાજ સંપૂર્ણ આકારે ગાઠવાએશા વિષય મહાલુ કરવાની શક્તિસંપન્ન અતિ શ્વચ્છ ઇન્દ્રિય પુક્રગલાયુક્ત આત્મપ્રદેશા તે, જેમ ચલુમાં કીકી વિગેરે. અથવા ઇન્દ્રિયોના અંદર ભાગે [દેખાલી બાદ્યાકાર ઇન્દ્રિયોના પાલાલુમાં] અગાચર સ્વચ્છ અને સ્વશ્નમપુદ્દગલા [આત્મપ્રદેશા] ની જે આકૃતિ તેની આ અશ્ય નિર્દૃત્તિ ઇન્દ્રિયના આકાર દરેક જવને સ્વદેહના આકારવત્ હાય છે એથી આ જાતની ઇન્દ્રિયના આકારા તો નિયતજ છે અને આગળ કહેવાનું પાંચે ઇન્દ્રિયનું વર્લ્લન—આકાર તે આ આબ નિવૃત્તિ ઇન્દ્રિયનાજ સમજવા. જવને થતું જે જે ઇન્દ્રિયોના વિષયભૂત પદાર્થનું જ્ઞાન [જેમ જ્લાને ખારા—ખાટા સ્વાદ] પણ આબ નિબ ઇબ્લીજ સમજવું પણ બાદ્ય નિબ ઇબ્લી નહિ.

ર ળાદ્યાનિર્વૃત્તિઇન્દ્રિય-તે ઇન્દ્રિયને સ્થાને સ્પષ્ટ દેખાતા કર્જા પર્પેટીકાદિ ભાદ્યા અંગના આકાર તે [જેમ થક્ષુને ડાળા-કર્જા ને કર્જા પર્પેટીકા] આ આગ નિગ્ ઇન્ના આકાર તે પ્રત્યેક જીવાશ્રયી ભિન્નભિન્ન હાઇ શકે છે. આ ઇન્દ્રિય વિષયના બાધ કરવામાં ઉપયોગી થતી નથી.

³⁰ धन्द्रयना-द्रव्येन्द्रिय भावेन्द्रियाहि भेटेशनुं वर्ष्युन अन्धान्तरथी भेवुं

પાંચ ઇન્દ્રિયનાં સ્થાન-પ્રસાણ-આકારાદિ

'इदि' परमेश्वरें એ ધાતુ ઉપરથી ઔણાદિક रक् પ્રત્યય કરી બનતા ઇન્દ્ર શર્લક ઉપરથી इन्द्रिय શબ્દ બન્યો છે. તેની વ્યુત્પત્તિ वत् इन्द्रेणापि दुर्जयं तिदिन्द्रयम् । એટલે જે આત્માવડે ફર્જય છે તે, અથવા ઇન્દ્ર એટલે આત્મા તેનું જે લિંગ-ચિન્દ્ર તે ઇન્દ્રિય તે ૧ સ્પર્શનેન્દ્રિય, ૨ રસનેન્દ્રિય, ૩ દ્રાણેન્દ્રિય, ૪ ચક્ષુરિન્દ્રિય, અને ૫ શ્રોત્રેન્દ્રિય એમ પાંચ છે.

१ स्पर्शनेन्द्रिय—જીવની દેખાતી ઉપરની ત્વચા–ચામડી તે વસ્તુત: સ્પર્શનેન્દ્રિય [સ્પર્શ કરવા યાગ્ય] નથી પરંતુ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ એટલી પાતળી શરીરના બાદ્યા તથા આભ્યન્તર ભાગ જેવડા [અથવા અન્દરથી તેમજ બહારથી] શરીર પ્રમાણ તુલ્ય વિસ્તારવાળી શરીરનાજ બાદ્યા—અભ્યન્તર-ભાગમાં [પાલાલુમાં] પથરાયલી અને ચક્ષુથી ન દેખી શકાય તેવી શરીરના આકારવાળી અભ્યન્તરનિર્જૃત્તિરૂપ એકજ બેદવાળી છે.

ર रसनेन्द्रिय—તે દેખાતી ઉપરની જીવ્હા એ નહિંપણ અંગુલાસંખ્યભાગ જેટલી પતલી, અંગુલ પૃથક્તવ [ર થી ૯ અંગુલ] વિસ્તારવાળી, ચક્ષુથી અદ્રશ્ય અને દેખાતી જીવ્હાના મધ્યમાં પથરાયલી, લાસ ઉખેડવાની ખુરપલી સરખા આકારવાળી આ આવ્યન્તર નિર્વૃત્તિરૂપ ઇન્દ્રિય છે.

રે **જ્ઞાનેન્દ્રિય**–અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલી પાતળી, લાંબી, પહેાળી ચ**ક્ષુથી અગાચર ના**સિકાની અંદર રહેલી પડઘમ [વાજંત્ર] ના આકારવાળી અભ્યન્તર નિર્જૃત્તિરૂપ ઇન્દ્રિય છે.

४ बञ्चारिन्द्रिय—क्षाक्षेन्द्रिय सरणा प्रभाण्याणी चक्षुथी अગાચર **ચક્ષુની** કીકીના તારાના મધ્યમાં રહેલી ચન્દ્રાકૃતિ [वृत्ताक्षार] વાળી આઠ નિઠ ઇઠ છે.

५ भोत्रेन्द्रिय—झाण्डेन्द्रिय જેટલાજ પ્રમાણવાળી દેખાલી કર્ણ પર્પેટિકાના છિદ્રમાં રહેલી અને કદંભપુષ્પના આકારવાળી આલ્ન્તર નિવ્ ઇન્દ્રિય છે.

કાન્દ્રિય વિષય અને ગ્રહણુક્ષેત્ર—સ્પરો નિક્રયના વિષય દિનગ્ધાદિક આઠ પ્રકારના સ્પર્શીને જાણવાના અને નવયાજન સુધીના પણ સ્પર્શ પુદ્દગલાને ગ્રહણ કરવાના છે, રસનેન્દ્રિયના વિષય પાંચ-છ પ્રકારના આશ્લકટુક મધુરાદિ ષટ્ રસ તથા સ્વાદાને જાણવાના, ક્ષેત્રથી નવયાજન દ્વર સુધીના પુદ્દગલાગત સ્વાદને ગ્રહણ કરવાના છે. બ્રાણેન્દ્રિયના દુર્ગ ધ તથા સુગંધને જાણવાના ક્ષેત્રથી લ્યો ક્રવના ગંધપુદ્દગલાને જાણવાના, ચક્ષુઇન્દ્રિયના વિષય રૂપ-વર્ણ—આકારને જાણવાના, નિસ્તેજ પદાશીને વધુમાં વધુ એકલાખ યાળ દ્વરથી અને સતેજ પદાશી તે સૂર્ય—અન્દાદિકને ઘણા લાખ [સાધિક ૨૧ લાખ] યાળ દ્વરથી દેખવાના

તે, શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષય સચિત્ત [તો સછવમાંથી તીકળેલા] અચિત્ત [પશ્ચન રાક્રિકના અફળાવવાથી નીકળતા તે નિર્જવશબ્દ] મિશ્ર [જવ-અંજીવના સહ-શ્રાપ્રથી નીકળતા શબ્દ તે મુખનું વાજિંત્ર જેમ વાંસળી વિગેર] આ શ્રોગેન્દ્રિયના ક્ષેત્રથી ૧૨ ચાંગ્ર દ્રશ્ના શબ્દને સાંભળવાના વિષય છે. એ ઉત્કૃષ્ટ કથનથી સમજવું.

જઘન્યથી તો ચક્ષુઇન્દ્રિય અંગુલના સંખ્યભાગે દૂર રહેલા પદા**ર્થીને દેખે** અને શેષ ઇન્દ્રિયા અંગુલના અસંખ્યભાગે દૂરવર્તી પદાશ્રીના ભાષ પા**ગી શકે** છે.

માપ્યામાપ્ય પાયું— ગક્ષુ અને મન એ બે ઇન્દ્રિયા પાતાને નહીં પ્રાપ્ત યએલા એવા વિષયને જાણે છે અને શેષ ઇન્દ્રિયા સ્વપ્રાપ્ત વિષયનાજ' જાણે–ચિંતવે છે.

मणबस्त्राणः—ते भनण ब-वयनण ब हायण ब अथवा भने थिय, वयन थेए, हायथे। भारते मनो बस्त — એટલે જે દ્વારા સંગ્રિજીવ મનન — ચિંતવન વ્યાપાર કરી શકે, તે મન મને વર્ગ છાના પુરૂ ગલે દ્વારા છે. અહીં મન છે પ્રકારનું — દ્વચ અને ભાવમન, મન: પર્યાપ્તિનામ કર્મના ઉદયથી કાયથે છે જે મને ાયાં ગ્ય વર્ગ છા અહ છુ કરીને મનપશે પરિણુમાવી અવલં ખી વિસર્જન કરે તે પુરૂ ગલ સમૂહ તે દ્વચ-મન, અને દ્રવ્ય પુરૂ ગલ પરમાણના આલં ખનથી જીવના ચિંતવન વ્યાપાર [મના-વિજ્ઞાન શક્તિ] તે ભાવ મન, એજ મના ખલાયાણ પણ કહેવાય.

ર વચનવજમાળ:—જીવને વચના ચાર કરવાની જે શક્તિ તે, ભાષા પર્યાપ્તિ નામ કર્મના ઉદયથી ભાષાયાગ્ય પુર્ગલ વર્મણા કાયયાગે શ્રહ્યુ કરી ભાષાપણું પરિશુમાવી અવલંળી વિસર્જન કરે તે. આ ભાષા જીવભાષા અને અજીવ પદાર્થમાંથી થતા અવાજ તે અજીવ ભાષા કહેવાય. આ ભાષાશબ્દા પુર્ગલરૂપ છે પણ આકાશના ગુણરૂપ નથી. મુખમાંથી નીકળતા શબ્દના અશુઓ ચાર સમયમાં તો ચાદરાજલાકમાં છવાઇ જાય છે.

६ कायवल प्राण: —એટલે શરીરના જે વ્યાપાર તે કાયબલ પ્રાશ્વ. ત્યાં શરીર પદવઉ ઐાદારિક આહારક-વૈક્રિય-તેજસ-કાર્પણ એ પાંચ શરીર શ્રેલાં જેની વ્યાપ્યા ગાયા ૩૪૫-૪૬ ના વર્ણનમાંથી જોવી.

૩૮ આધુનિક ફાનામાફમાં થતું શબ્દનું મહસ્ય પ્રત્મક્ષ દ્વાવાયા, અને અધિક વાયુ દિશા તરફ શબ્દ વધુ સંભળાતા હોવાયા અને ભિત્યાદિવહે તેમજ અશુદ્ધ દિશા દ્વાય ત્યારે શબ્દને ઉપધાતાદિક થતાં હોવાયા શબ્દ પુદ્દગલરૂપ છે કારણકે ગ્રહ્યુ–આકર્ય ચુ અને પ્રતિધાત એ પ્રદૂષશાનાજ ધર્મ છે.

તે ધાસોધાસ અથવા આનપાણ કહેવાય, ધાસાં નામકર્મથી ધાસોધાસલિખ્ધ અને ધાસોધાસ પરિણુમનશક્તિ પેદા થાય છે. બ્રાણેન્દ્રિયવાળા જીવાને જે ધાસોન્ધાસ બ્રાણેન્દ્રિયદારા મહણ કરાય છે અને સ્પષ્ટ દેખાય છે તે ' બાદા ધાસોધાસ' પરન્તુ મહણ પ્રયત્ન અને પરિણુમન તા સર્વાત્મપ્રદેશે થાય છે તે.

સર્વાતમપ્રદેશાથી થતા આ ઉપાસ સ્યુલ નજરમાં જણાતા નથી. સર્વજ્ઞ ભગવંતા ભાષી શકે છે. જે એકેન્દ્રિયાદિને સ્વનાસિકા નથી તેઓ નાસિકા વિના પણ સર્વ શરીર પ્રદેશે ધાસાધાસના પુદ્દગલા ગ્રહણ કરી સર્વ શરીર પ્રદેશમાં [અન્યન્તર] ધાસાધાસપણે પરિણુમાં છે અને અવલંબી વિસર્જન કરે છે. નાસિકારહિત જીવને એક અન્યન્તર ધાસાધાસ હાય છે અને અવ્યક્ત હાય છે અને નાસિકાવાળા જીવને તા બન્ને પ્રકારના ધાસાધાસ હાય છે. આ ધાસાધાસથી જીવ છે એમ જણાય છે. એ જીવના બાદ્ય લક્ષણરૂપ દ્રવ્ય પ્રાણ છે. દુ:ખી જીવને ધાસાધાસ વ્યાપાર વિશેષ હાય છે, સુખીને તેમ હાતું નથી, એથીજ સુખી એવા દેવા ઘણા માસ ગયે એકવારજ ધાસ લે અને મુકે, જ્યારે અત્યન્ત દુ:ખી એવા નારકીને પ્રતિક્ષણે ધાસાધાસ ચાલુજ હાય છે.

१० आयुष्य प्राण—જેનાવડે જીવ પ્રસ્તુત લવની અંદર અમુક કાળ મુધી ટકી શકે તે આયુષ્ય અથવા જેનાથી જીવ પરલવમાં જાય તે પણ આયુષ્યના અર્થ છે. અથવા વિવક્ષિત ભવમાં જેટલા કાળ સુધી ટકે તે પણ કાલ આયુષ્ય કહેવાય એમ અપેક્ષાસેદે ભિન્ન અર્થ છે.

એ આયુષ્ય પુદ્દગલનાસમૂહર્ય છે અને તે પુદ્દગલની સહાયથીજ જીવ જીવે છે, એ આયુષ્ય બે પ્રકારનું છે. १ द्रव्यायुष्य २ कालायुष्य તેમાં આયુષ્ય કર્મનાં જે પુદ્દગલા તે દ્રવ્યાયુષ્ય અને તે પુદ્દગલાવડે જીવ જેટલા કાળ સુધી જીવ અમુક નિયમિત ગતિમાં ટકી શકે તેટલા કાળનું નામ કાલાયુષ્ય

જીવને જીવવામાં આયુષ્યકર્મનાં પુદ્દગલોજ [આયુષ્યોનો ઉદય] મુખ્ય કારલુ છે, એ આયુષ્યનાં કર્મ પુદ્દગલા સમાપ્ત થાય તા પછી આહાર-ઓષધાદિ અનેક પ્રયત્નાથી પણ જીવ જીવી શકતા નથી. એથી એ બન્ને પ્રકારના આયુષ્યમાં દ્રવ્યાયુષ્ય તા જીવને અવશ્ય પૂર્ણ કરવુંજ પડે છે. એમાં અપવાદ છેજ નહિ અને કાલ આયુષ્ય પૂર્ણ કરે અથવા ન પણ કરે, કારલુ કે કાલાયુષ્ય તા જો અપવર્તનીય [એટલે શસાદિકના આઘાતાદિકથી દ્રવ્યાયુષ્ય સીધ્ર અપવર્તન ફેરફાર પરાવૃત્તિ પામે તેવું] હોય તા અપૂર્ણ કાળે પણ મરલુ પામે અને એ અનપવર્તનીય [તે કાઇ પણ નિમિત્ત મલ્યે છતે પણ શીધ્ર પરાવૃત્તિ ક્ષય ન પામે તેવું કહ્યાયુષ્ય] હોય તા સંપૂર્ણ આયુષ્ય પૂર્ણ કરીનેજ મરણ પામે.

અપવર્તાનીય આયુષ્ય સાપક્રમ ક્રાય છે અને અનપવર્તાનીય **અયુષ્ય સાપક્રમ** અને નિરૂપક્રમ અન્ને ક્રાઇ શકે છે.

મા સંબંધી વધુ વ્યાખ્યા **પૂર્વે આ**વી ગઇ છે.

કથા છવને કેટલા પ્રાણ તે.

अवतरण;—હવે ભિન્ન ભિન્ન છવામાં દેખાવી સામાન્ય દશ स ज्ञाना नामा કહે છે.

आहेर भेय-मेडुंण परिग्गेंहा कोई-मार्ण-मायाँ य। लोभे ओहे लोगे, दससण्णा डुंति सबेसिं॥ ३४१॥

શખ્દાર્થઃ--

बाहारे=आ&।२ भयमेहुण=अथ-भैथुन परिगाहा-कोह=परिग्रद्ध-क्वीध माण-माया क्षेमे=भान-भाषा देशका ओहे लोगे=भाष-देशक दससण्णा=हससंज्ञा

સંસ્કૃત છાયા:-

आहारो भयमैथुनपरिष्रहाः क्रोधो मानं माया च । लोभः ओषः लोकः दश्चसंद्धाः भवन्ति सर्वेषाम् ॥ ३४१ ॥

ઢ૯ એકન્દ્રિયોને નાસિકા નથી તથાપિ સર્વાંગે ધાસોધાસ પુદ્દગલ મહ**ણ કરે છે. દ્રીન્દ્રિય** તાે મુખયી ધાસ લઇ શકે છે. એકન્દ્રિયાને ઔદાર્રિક શરીર**થીજ આદારમહણાદિ કિયા**્ થતી હાેવાથી કાયખલ પ્રાણ પણ હાેય છે.

૪૦ કવ્ય લે લે કે પ્રકાશમાં અસંત્રી મનુષ્યતે [સમૂર્ચિં છમ મનુષ્ય] સાત અને આઠ અને ખુદત્સં પ્રદેશીની ટીકા આદિમાં નવ પ્રાણ કહ્યા છે. આ બન્ને કચનોના આશ્ય સ્પષ્ટ સમજાતો નથી કારણ કે સ૦ મનુષ્ય અવશ્ય અપર્યાપ્તાજ મરણ પાત્રે છે એમ સિદ્ધાન્ત કહે છે. જ્યારે નવ પ્રાણ માનીએ તો જીવ પર્વાપ્તાજ શર્મ જાય કારણ કે અપર્યાપ્તા તો માત્ર ત્રણ પર્યાપ્તિ પૂર્વી કરે છે તેથી તેમને ધાસોશાસ-ભાષા-મન એ પ્રાણા સંભવે નહિ, જેથી સમૃચ્છિમ મનુષ્યને તા સાત પ્રાણ જ યાત્ર છે. છતાં સાત-આઠ અને નવ પ્રાણા જણાવ્યા છે તે અપેક્ષાના નિર્ણય ત્રાનીગમ્ય રહે છે.

मायार्यः-विशेषार्थं वत् सुत्रभ छे ॥ ३४१ ॥

મિયામાં:—સંજ્ઞા એ પ્રકારની મૂખ્યત્વે છે, એક જ્ઞાનરૂપ તે પંચયકારના જ્ઞાનરૂપ છે અને બીજી અનુભવરૂપ, તે અશાતાવેદનીયકર્મ વિગેર કર્માના ઉદયથી હોય છે અને બીજી આહારાદિકથી બિન્નબિન્ન રૂપે થતા પરિભુમનને અંગે એના સુખ્ય ચાર બેદ—વિસ્તારે દસ બેદ અને વધુ વિચારીએ તો ૧૬ બેદ ત્રિણ બેદે પથ હોય છે.]

અહીં અનુભવરૂપ સંજ્ઞાઓનું વિવેચન થાય છે.

- १ आहारसंबा क्षुधा क्षांशे त्यारे छवने वेहनीय अभैना ઉहयथी आहारनी अक्षिक्षापाओं के थाय ते आहारसंद्रा.
- **२ मयलंहा**—ત્રાસરૂપ ભયને જે અનુભવાય તે ભયમાહનીયકર્મના **ઉદયથી ભય**સંજ્ઞા.
  - ६ मेहुणसंज्ञा—तथाविध वेद्देाहयने दीधे मैशुननी ઇ^३છा थाय ते मैशुनसंज्ञा.
- ४ परिगाहसंज्ञा— લાભના ઉદયથી પરિગ્રહ ઉપર મમતા થાય તે પરિગ્રહસંज्ञा, આ સંज्ञा એકેન્દ્રિય જીવાને અનાભાગ અને અવ્યક્તપણે પણ હાય છે.
  - ५ कोह संज्ञा-भादनीयक्रभेना ઉદયથી જીવને કોધદશા આવે તે કોધસંજ્ઞા.
- ६ मानसंज्ञा के भाढनीयना ઉદયથી છવને માનની બહુ ઇ^ચછા થાય ते भानसंज्ञा.
- ७ स्रोमसंज्ञा—भेदिनीयना ઉદયથી વસ્તુના સંચય કરવાના લાેભ જાગે ते देालसंज्ञा
- ८ जोघसंद्या—આ સંજ્ઞાના બે અર્થા જુદા જુદા વૃત્તિકારા કરે છે, એક તો મિતજ્ઞાનાવરજીના ક્ષયોપશમથી શબ્દ તથા અર્થના સામાન્ય દર્શનના ઉપયોગ તે. અને લતાએ જેમ બીંત ઉપર ઝાડ ઉપર અગર કાેઈ બાજીના આશ્રય ઉપર સ્વયં સ્થાન શોધી ચઢ છે તેથી તે પણ એાઘસંજ્ઞા છે.
- ૧ હોંગલંજ્ઞા તે મતિજ્ઞાનના ક્ષયોપશમથી શબ્દ તથા અર્થના વિશેષ ઉપયોગ તે જ્ઞાનાપયાગ, તથા બીજી રીતે લાકાએ પાતપાતાના છંદ પ્રમાણે વિક્રદ્યોથી માનેલી જે સંજ્ઞા તે લાકસંજ્ઞા, જેમ અપુત્રીયાની સદ્દગતિ નથી, કુતરા એ યમ—યક્ષા છે, વિપ્રો દેવસમાન,કાક પિતૃ સમાન છે, મયૂરામાં પાંખના વાસુથી ગર્ભ રહે, કર્લ્યુ કાનમાંથી જન્મ્યા, અગસ્ત્યરૂપિ સસુદ્ધ પી ગયા વિગેર મિશ્યા સંજ્ઞાઓ જે છે તે.

આ દરો સંસાઓ ^{૪૧}સર્વ છવાને હાય છે.

નારકામાં મૈથુનસંજ્ઞાવાળા જીવા મહપ, તિર્થ વમાં પરિમહસંજ્ઞાવાળા મહપ, મનુષ્યામાં લયસંજ્ઞાવાળા મહપ અને દેવામાં મહાર સંજ્ઞાવાળા મહપ અને દેવામાં મહાર સંજ્ઞાવાળા મહપ છે. છે. છો તે તે ગતિમાં શેષ સંજ્ઞા એક એકથી સંખ્યાતગુણી હોય છે. [381]

अवतरण;—हस उपर थीका अ थर्धने १६ संज्ञा मनुष्यने विषे छे ते इंडे छे.

सुह-दुह-मोहा सन्ना, वितिगिच्छा चउदमा मुणेयव्वा। सोए तह धम्मसन्ना, सोल सन्ना हवइ मणुएसु ॥ ३४२॥

શાબ્દાથ :--

युह--दुह-मोहा=सुખ-हु:ખ-भे।& वितिगिच्छा=विश्विक्तिस। सोए=शे।४ वम्मसन्ना=धभिक्षंत्रा

સંસ્કૃત છાયા:—

सुख-दुःख मोहाः संज्ञा विचिकित्सा चतुर्दश्चा ग्रुणेतच्या । श्रोकस्तथा धर्म्मसंज्ञा शोडप संज्ञा भवन्ति मनुष्येषु ॥ ३४२ ॥

गायार्यः-विशेषार्थवत् सुगम छे. ॥ ३४२ ॥

विशेषार्थ:-सुइसंशा—જીવને અંતરમાં સુખની ઇચ્છા જણાય તે સુખસંગ્રા, दुइसंशा તે જીવને દુ:ખની અનિચ્છા જણાય તે દુ:ખસંગ્રા, मोइसंशा તે જીવને માહેના અંતરમાં આભાસ જણાય તે માહેસંગ્રા, वितिगच्छा संशा ते विश्विधितसा અર્થાત જાગુપ્સા ચિંતવન, सोगसंशा ते જીવને શાકની અનિચ્છા તે શાક સંગ્રા અને धम्मसन्ना ते જીવને ધર્મની અંતરેચ્છા ઉદ્દલવે તે ધર્મસંગ્રા.

૪૧ એકેન્દ્રિયમાં દશે સંજ્ઞા કેમ ઘટે ! તે વૃક્ષાને જલની આહાર સંજ્ઞા છે, વૃક્ષસંકાય વિકાચ થાય છે જેથી ભયસંગા, લતાઓ-વેલડીઓ વૃક્ષાને વીંટાઇ જાય છે જેથી પરિમૃદ્ધ સંગ્ના, વળી સ્ત્રીના આર્લિંગનથી તેના શૃંગારિક વચનાથી કુરખક નામનું વૃક્ષ કૃષ્ણ છે, શૃંગારસજ્જ સ્ત્રી કુવામાં જાવે તે કુવામાંના પારા તેને જોઇ ઉછાળા મારે તે મેથુન સંગ્ના સિદ્ધ કરે છે. કાંકનદ તે રક્ત જલ કમળ હુંકાર શબ્દ કરે છે તે કાંધ સંગ્ના, ફન્દના નામની વેલી રસ પ્રરે છે તે માન સંગ્નાથી, લતાઓ પાતાનાં કૃળ હાંકી દે છે એ માયાજ, પૃથ્લીમાં કાઇ સ્થળે નિધિ હાય ત્યાં ખિલપલાશ વૃક્ષ પાતાના મુલીયાં નિધિ હપર પાયરે છે તે લાઓ સંગ્ના, રાતિ પડતાં કમળ પુંષ્યા સંકાચાય છે કારણ કે લાક સંગ્નાના સફલાવ, વેલાઓ સર્વમાર્ગ શોધતાં વૃક્ષ પર ચઢે છે એ એકાય સંગ્ના જણાવે છે.

એ પ્રમાણે મતુષ્યોને ગતગાથાની કહેલી દસ અને ચાલ ગાથામાં કહેલી છ લેળવીને કુલ ૧૬ સંગ્રાઓ છે. જીવ જે સંગ્રી અસંગ્રી કહેવાય છે તે આ સંગ્રાઓથી નહિંપણ ૨૪ દંડક દ્રાશ્ની વ્યાખ્યામાં આવનારી ત્રણ સંગ્રાઓથી હાય છે. [૩૪૨]

सबतरण;—હવે આ સંગ્રહણીનું સમર્થન કરતા થકા જે માટે આ સંગ્રહણી ઉદ્ધાર કરીને જેઓએ નિર્માણ કરી એટલે આ સંગ્રહણી શા માટે ? અને કેલ્ફ્રે સ્થી ? વિગેરેના પરિચય ગ્રન્થકાર પાતેજ આપે છે.

संखित्ता संघयणी, ग्रुरुत्तर संघयणी मज्झओ एसा । सिरि सिरि चंद्मुणिंदेण णिम्मिया अत्तपढणथ्या ॥३४३॥

શખ્દાર્થઃ—

संघवणी=संक्षिंपत संघवणी=संअद्ध्यी गुहत्तर मन्त्रजी=ध्य्यी भाटी अने मध्य संअद्ध्यीमांथी सिरिचंदमुणिदेण=श्री यन्द्रभुनिंद्रवडे णिम्मिया=अत्तपढणध्या=भनावी आत्म-पढनाथे

સંસ્કૃત છાયા:—

संश्विप्ता संग्रहणी गुरुतरसंग्रहणी मध्यत एषा । श्रीश्रीचन्द्रमुनीन्द्रेण निर्मिता आत्मपठनार्था ॥ ३४३ ॥

गायार्य:—-અનેક સંગ્રહણીમાંથી જે ખૃહત્ અને મધ્યમ સંગ્રહણીએ। છે તે મધ્યે આ સંગ્રહણી સંક્ષિપ્ત છે અને શ્રી [ज्ञान-દર્શન-ચારિત્ર લક્ષ્મીએ યુક્ત] શ્રીચંદ્રસુનીંદ્રે પાતાના-આત્મ પઠનાર્થ ખનાવી છે. ॥ ૩૪૩ ॥

विशेषार्य;—સાગર-સમુદ્રને મધીને તેમાંથી દેવાએ જેમ સુધા-અમૃત ઉદ્ધયું, તેમ શ્રુતરૂપી સાગરમાંથી ખુદ્ધિરૂપી મન્થને કરીને ભવ્યજીવોને જીવાડવામાં [ઉદ્ધારકરવામાં] અમૃત સરખી એવી આ સંક્ષિપ્ત [૩૦૦ ગાથાની અંદર સંખ્યા-વાળી] સંગ્રહણી પૂર્વે શ્રીમદ્ભિનભદ્રગિષ્ણિક્ષમાશ્રમણ મહારાજે ઉદ્ધરી. એજ સંગ્રહણી ઉપર પ્રથમ જે મૂલાડીકા રચાઇ એજ ડીકામાં આવેલી સાક્ષિભૂત અથવા અન્યવિષયને વધુ પ્રતિપાદન કરનારી ગાથાઓવડે, વળી અન્ય મત—મતાંતરની પ્રક્ષિપ્ત ગાથાવડે જે કમશ: વધલી વધલી એજ સંગ્રહણી વર્ત-

૪૨ પાછળથી ભાગુનારાઓએ મૂલ સંગ્રહણીની ગાયાઓમાં પોતાની વ્યતુકૂળતા માટે ઉપયોગી જે મૂલ દીકાગત ગાયાઓ તથા અન્ય અન્ય ગાયાઓ તેને એ સંગ્રહણીની

માનમાં કંઇક ન્યૂન ચારસા અને કંઇક ન્યૂન પાંચસા માથા જેટલી ખુહત્ મઇ. કારણ કે ત્યારખાદ અનુક્રમે થએલા સુનીશ્વરા પાતપાતાને ઇંદ્ર એવી માથા-એમના પ્રદ્યાપ કરી કરી લખાવતા ગયા, છેવટે ઉક્કત પ્રમાણવાળી થઇ.

હવે એ બન્ને સંગ્રહણીગત ગાયામાંથી શ્રી હર્ષપુરીય ગચ્છરૂપી આકાશમાં ચન્દ્રમા સમાન શાલતા ' મુનિઓમાં ઇન્દ્રના સરખા શ્રેષ્ઠ એવા, વળી લિજિ એટલે જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્રાદિ શ્રી=લક્ષ્મીયુક્ત એવા શ્રી ચન્દ્ર મુનિદ્દે આ સંગ્રહણી રચી, વળી આ ગ્રન્થનું સંગ્રહણી એવું નામ શામાટે તે તો જેમાં પ્રજ્ઞાપનાદિ અન્ય આગમ ગ્રન્થમાં વિસ્તારપૂર્વક કહેલા અર્થાતે સંગ્રેપી ડુંકમાં પણ ગંભીર અર્થાને આ ગ્રન્થમાં સંગ્રહીત કરવામાં આવ્યા છે માટે, એટલું જ નહિ પણ સંક્ષિમ વિશેષણ શામાટે ? તો કંઇક ન્યૂન શારસા પ્રમાણ ગાયાવાળી અને પાંચસા ગાયા પ્રમાણવાળી પ્રાચીન સંગ્રહણીગત આવેલા અને એ અન્તે સંગ્રહણીની જે મૂલ ટીકા તેમાં આવેલા વિશેષ જે અર્થા તે, એમ સર્વ અર્થીને અહીં એકઠા કરીને સંક્ષિમપણ કહેલા હોવાથી આ સંગ્રહણી સંક્ષિપત છે.

અહીં આ શંકા કરે છે કે જ્યારે તમારે સંક્ષિપ્ત સંગ્રહણીનું પ્રયોજન છે તો પછી તમાએ જ જણાવ્યું કે શ્રી જિનલદ્રગણી ક્ષમાશ્રમણ મહારાજની સંક્ષિપ્ત સંગ્રહણી [જે મૂલસંગ્રહણીરૂપે] કહેવાય છે તે હતીજ પછી તમારે વળી સંક્ષિપ્ત કરવાના પ્રયાસ શામાટે કરવા પડ્યો ! કારણ કે તે સંગ્રહણીનું પ્રમાણ પણ આ સંગ્રહણી ^{૪૩} જેટલું જ છે ! તેના દીકાકાર ઉત્તર આપે છે કે શ્રી જિનલદ્રગણિજની સંગ્રહણી સંક્ષિપ્ત લહે રહા પણ આ સંક્ષિપ્ત સંગ્રહણીમાં અર્થના જેવા સંગ્રહ પિંડીભૂત કરાયા છે તેટલા ગંભીરાર્થ તે સંગ્રહણીના મૂલમાં નથી, પુન: શંકા થાય કે ગંભીરાર્થવાળી સંગ્રહણી પણ રચવાની મહેનત શામાટે કરી ! ગ્રન્થકાર જ કહે છે કે ' અત્તપફળવ્યા ' આત્મ—પાતાના પઠનાર્થે.

મૂલગાથામાં જે જે સ્થળે ઠીક લાગ્યું તે તે ગા**યા સાથે જોડીને પાતાને માટે લિખિતપ્રિ**તા સ્વાનુકૂલના પુરતી લખાવી અને પછી એ ઉમેરાએલી ગાથાઓ મૂલ મન્**યમાંજ એ પણ** મૂલરૂપે થઇ ગઇ જેથી તેની પરંપરામાં તેજ પ્રમાણે તેના ઉપયાગ ચાલુ રહ્યો હાય. તેથી મન્ય પ્રમાણ વલવાનું આ કારણ સ્પષ્ટ જણાય છે.

૪૩ જો કે જે સંગ્રહણી ઉપર આ માયાન્તર કર્યું છે તેમાં વર્તમાનમાં ગાયા ૩૪૯ છે પણ ચન્દ્રમૃતિરાજની બનાવેલી અને એથીજ દેવભદ્રમૃદીએ જે સંગ્રહણી ઉપર ૧૧ ૧૧ દીકા રચી છે તે અને આ ૩૪૯ ગાયાની સંગ્રહણી કર્તા એકજ છે પણ ચન્દ્રમૃતિરાજની મૃલ સંગ્રહણી ૨૭૩ ગાયાની છે જ્યારે આમાં ૩૪૯ હોવાથી ૭૬ ગાયા વધારે છે પણ એ વધારા ઉપર જેમ કહ્યું છે તેમ પ્રક્ષેપાત્મક ગાયાઓથી પાછળથી વધી ગયા સમળય છે. બાકી બન્ને છે એકજ જે વાત પ્રસ્તાવનામાં ૨૫૪ શરો.

એથી તાત્પર્ય એ નીકન્યું કે આ સંગ્રહ્મીજ પ્રથમ [તુરત-નવા] દ્રીક્ષિત થયેલા એથીજ અલ્પણ દિવાળા [અર્થાત હતા નવીન બહાતર વિષેશ આદર્યું ન હાલાથી તથાવિય ભુહિવિકાસ વૃહિના અભાવવાળા] એવા અમારા ઉપર અનુકમ્પા-પરમ અનુ શ્રહણ દિને ધારણ કરનારા-પૂજ્ય શુરૂ દેવોએ આ વસ્તુ બનાવી છે એમ સ્પષ્ટ થયું. અને એથી આપણા માટેજ બનાવી એમ પણ સ્પષ્ટ દેખાય છે છતાં પણ અત્યન્ત રીતે દિલનાં ખેલા માનપણાવડે કરીને ઉદ્ધતાઇના તા દ્રશ્યીજ ત્યાંગ કરતા ગ્રન્થકાર મહારાજ જણાવે છે કે [તમારા આદે નહિં પણ] મારા પાતાના ભણવાને માટે મેં આ રચી છે.

ઉપરાક્ત કથનથી પરવાદી શંકા કરે છે કે બલે તેમ હોય પરંતુ શ્રુતજ્ઞાની મહાબુહિશાળી એવા પુરૂષોને અતિ લઘુતાસ્થક વચન [આત્માપઠનાર્થ એવું] કહેવું એ તેા ઉચિત નથી ? ત્યારે ત્યાં સમજવું કે એઓશ્રીની જે લઘુતા તેજ તેઓ પરમ શ્રુતજ્ઞાની છે એમ સ્વચ્વે છે ['જેઓ જ્ઞાની છે એ પાતે પાતાનું જ્ઞાનીપહ્યું સ્વચં મગટ કરતા નથી અને અજ્ઞાની—અદપદ્માની તે પાતે પાતાને જ્ઞાનીપહ્યું પ્રગટ કરવા મથે છે, '] આથીજ પાતે સ્વ અને પરશાસ્ત્ર શ્રુત તેનું સમરઘુ અને અનુચિન્તન મનન-અને નિદિધ્યાસનાદિમાં તત્પર હાવાથી અને સ્વગચ્છની સારહ્યા—ચાયહ્ય પડિચાયહાદિ વ્યાપારને વહન કરનારા તેઓને પહ્યુ જલદીથી શ્રુતચિન્ત્વન મનનાદિક થઇ શકે તે માટે તેઓશ્રીએ સ્વ-પર ઉપકાસ્ત્ર કરેલા હોવાથી તેઓશ્રીનું ઉદ્ધાક્યન ખરેખર સત્ય જ છે.

અહીં તાત્પર્ય એ છે કે પાતાને અનેક ગ્રન્થાનું અવલાકન સ્મરણ કરવાનું હોવાથી અન્ય મુખ્ય મુખ્ય વિષયાના સ્મરણ—મનનના સમય અત્યલ્પ રહે અને સ્મરણ મનન કરવું તા હાયજ, ત્યારે પાતાને ડુંક સમયમાં ભણી શકાય માટે આવા અનેક વિષયના સંગ્રહરૂપ આ ગ્રન્થ રચ્યાે છે. વળી ગચ્છની ધુરા વહન કરનારાને પછુ પૃથગ્ સમય તેટલા લગ્ય ન થાય તેમને માટે પણ આ કૃતિ ઉપયાગી થઇ પહે એ ભાવનાથી તેઓશ્રીનું ઉપરાક્ત કથન છે. એ પ્રમાણે તેઓશ્રીની અનુગ્રહણ હિ સ્પષ્ટસ્ચિત થાય છે. [૩૪૩]

अवतरण;—મા સંગ્રહણી લઘુસંગ્રહણી અથવા સંક્ષિપ્ત સંગ્રહણીજ છે. તા પણ સંક્ષિપ્તતર અતિલઘુસંગ્રહણીજ જે છે ગાથાવાળી અને ૨૪ દંડક દારનેજ જણાવવાવાળી છે તેને પણ છેવટે કહે છે.

संसिचयरीउ इमा, शेरीरमोगाहणों य संघयणा । सर्को संठाण कसार्य लेसइंदिर्अ दु समुग्घाया ॥ ३४४ ॥

दिष्टि दंसणी नीणे जोर्रीवओगविवार्यं चवेण ठिई पर्जेसी किमोहारे, सैक्सिगैई आगैई वेर्षे ॥ ३४५ ॥

શાબ્દાથ':--

संखित्तवरी=संक्षिभ्ततर उ=वणी-निश्चेयावे इमा=भा दुसमुग्वाया=भे सभुइधात दिहि-दंसण-नाणेम् ि ६श न सान अक्षान जोगुवक्षोगोववाय=थे।अ-ઉपथे।अ-उपपात किमाहारे=िक्षाद्धारभां वेए=वे६

સંસ્કૃત છાયાઃ--

संश्विप्ततरा तु इमा श्वरीरमवगाइना च संइननम् । संज्ञा संस्थानं कषायः लेक्या इन्द्रियं द्वौ समुद्धातौ ॥ ३४४ ॥ इष्टि-दर्श्वनञ्चानानि योगोपयोगोपपातच्यवनस्थितयः । पर्याप्तिः किमाहारः संज्ञि-गति-आगतिवेदाः ॥ ३४५ ॥

गायार्थ:--विशेषार्थवत् ॥ ३४४-३४५ ॥

विशेषार्थ:—અહીં આ સંક્ષિપ્ત સંગ્રહણી જે ૨૪ દંડક દ્વાર રૂપથી વિવેચન કરવા ચાગ્ય છે તેને કહે છે. રીતસર વિવેચન પૂર્વે થયેલું હોવાથી આ ૨૪ દ્વારની મધ્યમ વ્યાખ્યા કરાય છે.

१ श्वरीरद्वारम्

शीरते-विशिषते तच्छरीरं—વિખરાય-વિનાશ પામી બાય તે શરીર. કારણ કે આ દેહા પુદ્દગલસ્વરૂપ છે અને પુદ્દગલ પુરણ-ગલન સ્વભાવવાળું હાવાથી ક્ષણભંગુર ધર્મવાળું છે જેથી તેના યથાવિષ કાળ પૂર્ણ થતાં વિખરાઇ જાય છે. આ શરીર ઔદારિક વૈકિય આહારક તૈજસ કાર્મણ એમ પાંચ પ્રકારનું છે.

१ बीदारिकशारीर—उदारस्य आवः बीदारिकम्—ઉદાર એટલે ઉત્તમ મનાહર પુદ્દગલોનું અનેલું અર્થાત્ જિનેશ્વરદેવ—ગણધર—સર્વજ્ઞ–ચક્રવર્ત્તી—અલદેવ વાસુદેવ અને ચરમશરીરી તથા યુગલિકાના શરીર આ એાદારિક જ હોવાથી તે અપેક્ષાએ ઉત્તમશરીર તે, અથવા બીજો અર્થ માક્ષસ્થાન અને અનન્તલબિધરૂપ ઉદાર ગુલાદિકની પ્રાપ્તિ આ શરીરવેઠ જ થતી હોવાથી અથવા શેષ ચાર શરીરની અપેક્ષાએ આ શરીરની કાન્તિ—તેજ [તીર્થકરના શરીરની વિવક્ષાએ] અતિ ઉદાર-પ્રધાન દેશાથી અથવા આ શરીર ઉદાર-સ્યુલ પુરૂગલાનું ખનેલું દેશવાથી અથવા વિશાળ અવગાદ્ધના-પ્રમાણવાળું દેશવાથી અથવા ઐાદારિક-વર્ગસાર્ય પુરૂગલનું દેશવાથી ઓદારિક શરીર કદેવાય છે.

ખા શરીર રસ રૂધિર માંસ મેંદ મજળ હાડ અને વીર્ય એ સાત ધાતુનું અનેલું છે અને તે સર્વ મનુષ્ય—તિર્ય ચને હાય છે.

ર वैकियशरीर— कि એટલે વિવિધ અથવા વિશિષ્ટ પ્રકારની અઠબૂત क्रिय એટલે કિયાવાળું શરીર તે, જેથી આ શરીર એક હાઇ અનેક થાય, અનેક હાઇ એક થાય, દ્વાર હાઇ પેચર થાય, એક હાઇ એમ્સર હાઇ પેચર થાય, ખેસર હાઇ બ્રૂચર [પૃથ્વી પર ચરનારૂં] થાય, હલ કું હાઇ ભારે થાય, ભારે હાઇ હલ કું થાય, દ્વશ્ય થઇ અદૃશ્ય થાય, અદૃશ્ય થઇ દ્વશ્ય થાય, એ સિવાય દરેક લાતનાં મર્યાદિત માનમાં મનાલીષ્ટ રૂપ લેવાને સમર્થ થાય વિગેરે અનેક પ્રકારની અદૃભૂત ક્રિયાઓવાળું અને વૈક્રિય જાતિની વર્ગણાના પુદ્દગલાથી બનેલું છે.

વળી આ શરીરતા રૂધિરાદિ સાતધાતુથી રહિત અને કૃત્રિમ, દન્ત, કેશ, નખાદિવાળું હાય છે, આ શરીર ઔદારિક શરીરના પુદ્દગલ સ્કંધાની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પુદ્દગલોતું છે.

આ શરીર એ પ્રકારે છે, એક मवप्रत्यिक, ખીજું लिब्धप्रत्यिक. मबप्रत्य-यिक ते सर्व देव-नारकें ने હाथ છે કારણ કે જન્મ સમયે આજ શરીર ભવના હેતુરૂપ निर्भायेक्षं છે अने लिब्ध प्रत्यिक ते वैडिय લिબ्धिवाणा गर्भ क मनुष्य तथा तिर्थ योने अने લिબ્ધवाणा आदरपर्याप्त वायुक्षयने होय छे.

ર आहारकशरीर—તથાવિધ લિખ્ધધારી ચાદપૂર્વધર મુનિમહાત્માથી જે आहीयते गृह्यते એટલે આહરાય-બ્રહ્યુ કરાય તે આહારક શરીર, અથવા વિચરતા કેવળી ભગવંત પાસે જીવાદિક સૃક્ષ્મપદાર્થી જેનાવઉ आहीयन्ते गृह्यन्ते એટલે આહરાય-બ્રહ્યુ કરાય-જ્યાય તે આહારક શરીર કહેવાય. આ શરીર ચાદપૂર્વના અવગાહનવઉ પ્રાપ્ત થએલી આમર્પાંધધિ વિગેરે લિખ્ધવાળા, મન:પર્યવજ્ઞાની, જંઘાચરથુ અથવા વિદ્યાચારથુ કે જેઓને આહારકલિધ્ધ ઉત્પન્ન થએલી હાય, તેવા શ્રુતકેવલીએ આ શરીરને રચે છે. તેઓને એ કરવાનું કારયુ જીવદયાનું તથા શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની સમવસરથાહિકની ઋહિ દેખવાનું અને કાર્ય પદાર્થમાં ઉત્પન્ન શ્રુતકેવલી સુઠીવાળા હસ્ત] પ્રમાય નૃતન શરીર બનાવી સમીપમાં વિચરતા તીર્ય કર મહારાજ પાસે અથવા કાઈ કેવલી પાસે જઇ શંકાનું સમાધાન કરે છે. આ શરીર આહારક વર્ગણાના પુદ્દગલાનું બનેલું છે અને અનુત્તર વિમાનના દેવાના શરીરથી પણ અધિક કાન્તિવાળું અને આકાશવત્ તેમજ સ્ફટિકરતના જેવા સ્વશ્લ અને અતિ નિર્મળ પુદ્દગલાનું બનેલું છે તથા શ્રુતકેવળી જ કરી શકે છે. આ શરીર આખા સંસાર ચક્રમાં ચાર વારજ પ્રતિ જવાશ્રયી પ્રાપ્ત થઇ શકે છે. ત્યારબાદ આત્મા અવશ્ય માેલ્રગામી અને છે.

ક तैजल शरीर— તેજસ યાગ્ય પુરૂગલવર્ગ છા એથી બનેલું તે, આ શરીર તથાવિધ તપશ્ચર્યાદ દ્વારા પ્રાપ્ત લબ્ધિ સહિત હાય તો કાર્ય પડે વેરીને શાપ આપવાના કામમાં, અથવા શત્રુ અને તેના પરિવાર રૂપ શ્રહાદિકને પછુ ખાળી મુકવાના ઉપયાગમાં અને ને સામા ઉપર પ્રેમ થયા હાય તો અનુશ્રહ છુ હિશ્લી અળતા પદાર્થને પણ છુ અવી દેવાના કાર્યમાં તે એ હૈરયા તેમજ [અળતાને શાન્ત કરવા] શીત હૈરયા મુકવાના ઉપયાગમાં આવે છે અને સ્વકાર્ય માટે પાતાનાજ શરીરને પણ ઉપણ તે એમય – દેદીપ્યમાન પ્રકાશવાળું તેમજ શીત તે એમય કાન્તિવાળું કરે છે. વળી એ શરીર સંબંધી લબ્ધિવાળા દરેક છવાના કાર્મણ શરીરના અનુગામી રસાદિક આહારને પચાવવામાં સમર્થ થાય છે. હૈાકમાં કહેવાતા જઠરાગન તેજ આ શરીર છે. શરીરમાં રહેલી ઉપણ્વતા પણ આ શરીરનાજ પ્રભાવે છે અને આ શરીરના સંબંધ દરેક સંસારી છવને અના-દિકાળથી સતત ચાલુ છે. આ શરીર સદાકાળને માટે [સંસારીપણું છે ત્યાં સુધી] કાર્મણ શરીર સાથેજ સંબંધવાળું અને સંમિશ્ર થઇને રહેલું છે.

५ कार्मणशरीर— જ્ઞાનાવરણીયાદિ મૂળ આઠ કર્મની ૧૫૮ ઉત્તર પ્રકૃતિ-કર્મના પિંડરૂપ અથવા કર્મના વિકારરૂપ આ શરીર છે. અથવા બીજા મતે એ સર્વ ૧૫૮ કર્મ પ્રકૃતિઓના આધારરૂપ એક ભિન્ન શરીર તે. આ શરીર કાર્મ-ઘુવર્ગ હ્યાનાં પુદ્દગલાનું બનેલું અને પ્રત્યેક જીવ પ્રદેશ સાથે ક્ષીરનીરની જેમ અનાદિ કાળથી સતત સંબંધવાળું છે. પરભવમાં જેવા આ કાર્મ હ્યુ શરીરના [તેજસ સહિત] સામર્થ્ય થીજ જઇ શકે છે. અર્થાત્ પરભવમાં જતા જીવને માર્ગમાં તૈજસ અને કાર્મ હ્યુ એ બેજ શરીરા હોય છે. વળી આ શરીર પાતાને અને શેષ ચાર શરીરને ઉત્પન્ન કરવામાં મૂલ કારહ્યુર્પ છે.

આ તૈજસ કાર્મ શુ શરીરા કાઇનાથી પ્રતિદાત પામતા નથી તેમજ તે કાઇને પ્રતિદાત નિમિત્તક થતાં નથી, પરભવમાં જઇને તુર્ત જે આહારભહણતું કાર્ય થાય છે તે આજ શરીરના ખળથી થાય છે. આ બન્ને શરીર સહિત આત્મા પરભવમાં ગમનાગમન કરે છે છતાં શરીર સહિત આત્માનું નિર્જમન અને આવાગમન એ બન્ને શરીરયુક્ત છતાં [પણ] સ્રફમ હાવાથી સ્પષ્ટ જણાતું નથી.

હવે પાંચે શરીરાનું કંઇક વધુ વર્જુન કરતાં ૧ કારણ કૃતવિશેષ, ૨ શ્રદેશ સંખ્યાકૃત વિશેષ, 3 સ્વામિકૃત વિશેષ, ૪ વિષયકૃત વિશેષ ૫ પ્રયોજનકૃત વિશેષ તથા અન્ય વિશાળા સહિત નવ પ્રકારે શરીરાનાં સ્વરૂપને જણાવાય છે.

૧ કારલુકૃત વિશેષ—તે એાઠારિક શરીર બાદર-સ્થ્લ પુદ્દગલાનું બનેલું, છે, ત્યારપછી વૈક્રિય શરીર તેથી સૂક્ષ્મ પુરુ નું એમ ઉત્તરાત્તર કમશ: સૂક્ષ્મતર થતું કાર્મણ અત્યન્ત સૂક્ષ્મતમ પુરુ નું બનેલું છે.

ર પ્રદેશ સંખ્યાકૃત વિશેષ—ઐાદારિક શરીર અતિઅલ્પ પ્રદેશનું અનેલું તેથી વૈક્રિય અસંખ્ય ગુણુપ્રદેશવાળું અને તેથી અસંખ્ય ગુણુઅધિક પ્રદેશનું આહારક અને તેથી અનન્તગુણુ પ્રદેશ–પરમાણવાળું તેજસ કાર્મણ શરીર છે.

3 સ્વામિકૃત વિશેષ — એાદારિક શરીર સર્વ મનુષ્ય-તિર્ધ ચાને, વૈક્રિય શરીર દેવ—નારકને, વળી કેટલાએક લબ્ધિવન્ત વાયુકાયને તેમજ સંજ્ઞિ તિર્ધ સ-મનુષ્યને પણ હોય. ત્રીજું આહારક શરીર લબ્ધિધારી ચાદ પૂર્વધારીઓને અને ચાયુ પાંચમું સર્વ સંસારી છવ માત્રને હોય છે.

એક જીવને સમકાળે કેટલાં શરીર હોય ? તો એક લવથી બીજાલવમાં વક્ષ ગતિએ જતાં જીવને સમકાળે તૈજસ અને કાર્મણ એ બે શરીર હોય, ઉત્પત્તિસ્થાનમાં આવ્યા બાદ શરીરપર્યાપ્તિ બાદ ઐાદારિક શરીર સહિત તૈં કાળ, અને વૈક્રિય શરીરી હોય તે વૈંગ સહિત ત્રણ શરીર, સર્વપળ બાદ લિબ્ધવાળા હાય અને લિબ્ધ ફારવે તો ગળ મનુષ્ય તિથે અને સમકાળે ઐાળ વૈંગ તૈંગ કાળ અથવા આહારક લિબ્ધ ફારવવાના સમયે ચાદપૂર્વધર મુનિને ઐાળ આળ તૈંગ કાળ એ ચાર સમકાળે હાય પરંતુ આહારક અને વૈક્રિય એ બે શરીર સમકાળે ક્યારે પણ ન હોય, એથી સમકાળે એક જીવને ચાર શરીર જ હોય પરંતુ પાંચ નજ હોય, તેમજ જીવને એક શરીર ક્યારે પણ ન હોય પણ બે જ હોય, કારણ કે તૈજસ કાર્મણ સાથે જ હોય, અલવ્યને અનાદિ અનંત અને બવ્યને અનાદિ સાન્ત હોય.

જ વિષયકૃતવિશેષ—પાંચ શરીરનું વ્યાપ્ત ગતિક્ષેત્ર—ઐાદારિક શરી-રની ઉત્કૃષ્ટ તિમ્હીંગતિ ૧૩ મા રૂચકદ્વીપવર્તી આવેલા રૂચક પર્વત યાવત,

૪૪ કેટલાક આચાર્યો નયવાદ અપેક્ષાથી એક કાર્મણ શરીરતા અનાદિ સંબંધ ખતાવે છે અને તૈજસ તા લબ્ધિ અપેક્ષિત કહે છે અને એ લબ્ધિ સહને હોતા નથી. માટે સમકાળ એક શ્રારીર હોય એમ કહે છે. હવે જેને એ લબ્ધિ નથી તે આહારાદિક કાર્મણની ઉપ્લાદિક શક્તિથી પચાવે છે એમ તેઓનું માનવું છે.

જીધ્લેંગતિ મેરૂના પંડુકવન સુધી, અધાગતિવિષય ૧૫૪ નથી અને એ અતિ જ લાચરણા આશ્રયી સમજવી, વિદ્યાચારણ અને વિદ્યાધરાની ગતિ તો નંદીશ્વર દ્રીપસુધી અને ઊર્ધ્લગતિ તો ત્રહ્યુંની પંડુકવન સુધી જ હાય.

વૈક્રિય શરીરવાળાની તિર્થગ્રાતિ અસંખ્ય દ્રીય-સમુદ્રસુષી, ઉર્ધ્વ-અધા વિચિત્ર રીતે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે, આઢારકની તિર્થગ્રાતિ મઢાવિદેઢ [ન્યૂન ૫૦ ઢજાર ચાજન] ક્ષેત્ર સુધી, ઉર્ધ્વ અસંભવ અને અધાગતિ પણ ખાસ નથી. તૈજસ કાર્મણ શરીરીની ગતિ કેવલી અને મરણ સમુદ્દ્રશાતથી સર્વદ્યાકમાં હાય અથવા પરભવમાં જતા જીવને આ બેજ શરીર છે માટે સર્વદ્યાકમાં હાય.

પ પ્રયોજનકૃત વિશેષ—ઐાદારિક શરીરનું પ્રયોજન-ધર્માધર્મનાં ઉપાજનમાં, સુખદુઃ ખાનુભવમાં, કેવળજ્ઞાન માક્ષપ્રાપ્તિમાં ઉપયોગી તે આજ શરીર છે. માક્ષિ જતાં છવને અંતિમ આ શરીર હોય છે. વૈક્રિયશરીરનું પ્રયોજન એક્તવ-અનેક્ત્વ સ્ક્લ્મત્વ સ્યુલત્વ ખેચરત્વ ભૂચરત્વ આકાશ ગમન કરવામાં, શ્રી સંઘાદિકને સહાય કરવામાં ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રકારના રૂપે—ચેષ્ટાઓ વિકૂર્વવા માટે ઉપયોગી છે. આહારકશરીરનું પ્રયોજન જિનેશ્વરની ઋહિ દેખવામાં, સ્ક્લ્મશંકાઓનું નિવારથ કરવામાં, તૈજસનું પ્રયોજન શાપ અને અનુબ્રહ-શત્રુને શાપ આપવામાં અને મિત્રને ઉપકાર કરવામાં અને ખાધેલા ખારાકને પચાવવા માટે પરભવમાં કાર્મથ સાથે જવામાં છે. અને કાર્મણ શરીરનું પ્રયોજન અન્યભવમાં ગમન કરવામાં, ઉત્પત્તિ સમયે તૈજસ સાથે રહી આહાર કરવામાં, કેવલી સમુદ્દઘાતમાં ૩-૪-૫ સમયે આત્મપ્રદેશોના સંકાચ વિકાસ કરવા માટે છે.

- દ પ્રમાણ કૃતભેદ— ઐાદા૦ શરીરની ઉચાઇ પ્રમાણ સાધિક સહસ્રયોા૦ [પ્ર૦ વનસ્પતિ અપેક્ષાએ], વૈક્રિયની સાધિક લાખ યાજન [ગ૦ મનુષ્ય અપે-ક્ષાએ, દેવાપેક્ષાએ ૧ લાખ યા૦], આહારકની સુઠી વાળેલા એક હાથની, તૈજસ કાર્મણની કેવલી સમુદ્ધાતમાં લાકાકાશ (ચાદરાજ) જેટલી છે.
- ૭ અવગાહના કૃતભેદ—સાધિક હજાર યાજનનું ઔદારિક યાવત પાતાના અસંખ્યાતા આકાશ પ્રદેશમાં અવગાહેલું છે, તેથી અધિકત્તર આકાશ પ્રદેશમાં લાખ યોજનનું વૈક્રિય છે, તે બન્નેથી આહારક અલ્પ પ્રદેશમાં અવગાહેલું એક હસ્તમાત્ર હોવાથી, તૈંગ કાળ કેવલી સમુળ આશ્રયિ સમસ્ત લાકાકાશમાં અવગાહવાળું છે.
- ૮ સ્થિતિ કૃતભેદ એકાં શરીરના સ્થિતિ કાળ જલન્યથી અન્તર્સું ૦, ઉ૦ યુગલિક અપેક્ષાએ ત્રણ પરચાયમ, વૈક્રિયમાં લિખ્ધ પ્રત્યયિક ઉ૦ વૈક્રિયના સ્થિતિ કાળ જ૦ અન્તર્સું ૦ [ખા૦ ૫૦ વાયુ વિગેરના ઉ૦ વૈઢ અપેક્ષાએ], ઉ૦

થાર સુક [તિં મનું ઉ૦ વે૦ અપેક્ષાએ], હવે લવ પ્રત્યચિક ઉત્તર વે૦ શારીરના જ૦ કાળ અન્તર્સું [નારક ફૂત ઉ૦ વે૦ના], અને ઉ૦ કાળ [દેવકૃત ઉ૦ વે૦ અપેક્ષાએ] પંદર દિવસના છે. હવે લવપત્યયિક મૂલ વૈક્રિયના કાળ જથન્ય દસ હજાર વર્ષ અને ઉ૦ તેત્રીશ સાગરાપમ [સવાર્થ સિહાશ્રયી] તથા આહારકના જથન્યાત્કૃષ્ટ બન્ને અન્તર્સું છે. તેજસ–કામણુંના પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ સાન્ત ભગ્ય અપેક્ષાએ, અને અભગ્યાશ્રયી અનાદિ અનંત છે.

હ અલ્પ બહુત્વ કૃતભેદ— સર્વથી થાડા આહારક અને તે પણ કદા-ચિત હોય અથવા ન પણ હાય [દરેક સમયે કાઇ હાયજ એમ નહિં] અને જ્યારે હાય છે ત્યારે જઘન્યથી એક બે અને ઉ૦ થી નવ હજાર સંખ્યાએ હાય, આહારકથી વૈક્રિયા અસંખ્ય ગુણ હાય [નારક તથા દેવા તેટલા છે], તેથી પણ એહાઢ શરીરી અસંખ્ય ગુણ અને [સર્વ ૧૫તિઠ મનુઠ હાવાથી] અને તૈજસ કાર્મણ શરીર એાઢથી અનંતગુણા છે સ્વસ્થાનમાં બન્ને સરખા છે અને દરેક સંસારી છવાને હાય છે.

વિરહકાળકૃત લોદ — ઐાદાર્ગના એક જીવાશ્રયી જરુ વિરહ એક સમય [વક્ક ગતિએ જતાં] અને ઉરુ અન્તર્મુ હૂર્ત્તાધિક 33 સાગરુ [કાઇક સંયમી લવાન્તે વેરુ શરીર કરી અન્ત ર્મુ રુ જીવી અનુત્તરે ઉપજે તદાશ્રયી], વેરનું જરુ અન્તર્મુ રુ, ઉરુ વનસ્પતિમાં ભમતાં આવલિકાના અસંખ્યભાગ જેટલા પુદ્દગલ પરાવર્ત પ્રમાણ, આહારકના જરુ કાળ અન્તર્મુ રુ, ઉરુ અર્ધ પુદ્દગલ પરાવર્ત, તૈજસ કાર્મણ [સંસારમાં] અંતર નથી. અનેક જીવાની અપેક્ષા લઇએ તો તો ચારે શરીરના વિરહકાલ ન હાય અને આહાર શરીરના જરુ એક સમય ઉરુ દ માસ [મતાંતરે વર્ષ પૃથક્ત્વ] છે, ઉપરની હેડીકત કયા જીવાને કર્ષ અપેક્ષાએ કઇ કઇ ઘટાવવી તે ગ્રન્થાંતરથી નેવું.

इति प्रथमद्वारख्याख्या.

ર अवगाहना—અવગાહના એટલે અવકાશ જે શરીરની ઉચાઇ લંબાઇ [અને પહેાળાઇ] કયા જીવના દેહની ઉત્કૃષ્ટથી કેટલી અને જઘન્યથી કેટલી તે અવગાહના, ભવધારણીય [મૂળ-જન્મ] શરીરની અને ઉત્તર વૈક્રિય [કૃત્રિમ]

૪૫ તિર્મ ચ છવા તા નિગાદાપેક્ષાએ અનંતા છે પછી શરીર અનંત કેમ ન થવા જો⊌એ ! તા તિર્મ ચગતિના છવા બે પ્રકારના છે. પ્રત્યેક શરીરી, સાધારણ શરીરી, તેમાં પ્રત્યેક શરીરી છવતે દરેકને એક એક શરીર છે જ્યારે સાધારણ શરીરી છે તેને અનંત છવાનું એક શરીર બનેલું દ્વાય છે તેથી તિર્ધ ચ છવા જો કે અનન્તા થાય છે પણ શરીરા તા અનેખ્યાતજ થાય છે. માટે ઉક્ત દાેષ નથી.

શરીર સંબંધી પ્રમાણ જે કહેવું તે 'આ અવગાઢના ચારે ગતિ અધિકારમાં આરે ગતિના જીવાશ્રયી કહેવાઇ ગઇ છે. ' इत्यवगाइना झारस्

३ संघ्यज— તે વજાજાવબ નારાચાદિક છ પ્રકારે, તે પશુ ગાથા ૧૫૯–€• માં કહેવાઇ ગયાં.

४ संज्ञा—તે આહાર-ભયાદિક ૪, અથવા ૧૦–તથા-૧૬ ગાથા ૩**૪૧**-४२ ના વિવરશુમાં કહેલ છે.

५ संस्थान—ते समयतुरस्राहि छ प्रकारनुं गाया १६३-६४ प्रसंशे, कंडेवां शेव छे.

વધુમાં સંસ્થાન જીવ-અજીવ બન્નેનાં હોય છે. જીવાનાં સમચતુસાદિ છ પ્રકારનાં કહેલાં છે. રૂપિ એવા અજીવમાં પાંચ પ્રકારે ૧ પરિમંડલ સંસ્થાન તે બહારથી વૃત્તપહે અવસ્થિત અને અંદર લાગે વલયની જેમ શુષિર-પોલું તે અથવા ચુડી આદિની જેમ વચ્ચે પાલું તે. ર વૃત્ત-તે પરિમંડલની જેમ વૃત્ત પહ્યુ મધ્યે પાલાશુ ના હાય પશુ મધ્યભાગ કું ભારના ચક્રાદિની જેમ પૂરેલા હાય તે. 3 ત્ર્યસ્ત્ર તે શિંગાડાની જેમ ત્રિકાશુ સંસ્થાન, ચતુરસ્ત્ર તે મકાનના આધારભૂત સ્થંભની નીચેની ચાર ખુણીયા કું ભીની જેમ, ય આયત-તે લાંભું સ્પષ્ટ છે.

એ પાંચે સંસ્થાના ઘન અને પ્રતરના ભેઠથી એ પ્રકારના છે અને એમાં પરિમંડળવર્જને શેષ ચાર એજ પ્રદેશ જનિત [એકી સંખ્યાએ પ્રદેશવાળા] અને યુગ્મપ્રદેશજનિત તે [એકી પ્રદેશવાળા]એમ એ પ્રકારના છે, તેમાં એજ પ્રદેશ પ્રતરવૃત્ત તે પંચપ્રદેશી પાંચ પ્રદેશાવગાઢ હોય છે. તે આ પ્રમાણે—

એક પરમાણ મધ્યમાં અને ચાર પ્રદેશ-પરમાણ અનુક્રમે પૂર્વ વિગેરે ચાર દિશાવતી સમજવા. યુગ્મ પ્રદેશ પ્રતરવૃત્ત ખાર પ્રદેશી અને ભાર પ્રદેશાવગાઢ હૈાય છે, તે આ પ્રમાણ-વિના અંતરે ચાર આકાશ પ્રદેશમાં ચાર પરમાણ અને તેની કરતા ચારે બાજા બે બે પરમાણ થઇ કુલ ભાર પરમાણ થયા. એજ પ્રદેશ ઘનવૃત્ત સાત પ્રદેશી અને સાત સાત પ્રદેશાવગાઢ તે આ પ્રમાણ-પંચપ્રદેશી પ્રતરવૃત્તમાં મધ્યવર્તી એક પરમાણની ઉપરને નીચે એક એક પરમાણ સ્થાપવાથી સાત પ્રદેશી થાય છે. ઘનવૃત્ત યુગ્મ પ્રદેશ તે ખત્રીશ પ્રદેશી અને ૩૨ પ્રદેશ અવગાઢ વાળું થશે, તે આ પ્રમાણ-પ્રવેશ્તિ ભાર પ્રદેશી પ્રતરવૃત્ત છે, તેની ઉપર બીજા ભાર પ્રદેશો મુકલો એટલે ૩૨ પ્રદેશી થશે.

એાજપ્રદેશી પ્રતર ગ્યસ તે ત્રણપ્રદેશી અને ત્રણ પ્રદેશાવગાઢ દ્વાય છે, તે આ પ્રમાણે—તિચ્છા બે અણુ મુકવા અને પછી પ્રથમના અભાની નીચે એક મોક માર્ચ સુકવા મોટલે ત્રિપ્રદેશ થશે. યુગમપ્રદેશી પ્રતર ત્ર્યસ છ પ્રદેશી છ માર્કેશાયમાદ છે. તેમાં મંતર વિના તિમ્છો ત્રધ્ય માણુ સ્થાપવા, પછી પહેલા બેની ત્રિએક એક માણુ મૂકવા મને પછી વળી પહેલાની નીચે એક વધારે મુકવા જેથી છ પ્રદેશી પ્ર૦ ત્ર્યા થશે. ઓજપ્રદેશ લનત્ર્યસ ૩૫ પ્રદેશી ૩૫ પ્રદેશાવગાઠ છે તે મા પ્રમાણે—પ્રથમ તિમ્છી પાંચ પરમાણુ સ્થાપી અને નીચે નીચેજ તિમ્છી ચાર, ત્રણ, બે અને એક પરમાણુ મુકીએ એટલે કુલ પંદર પ્રદેશ થાય પછી તેની ઉપર દરેક પંક્તિમાંથી એક એક છાડીને દશ મુકવા પછી તેજ રીતે છ મૂકવા પછી તેજ રીતે ત્રણ મુકવા ને પછી એક મુકવા જેથી કુલ ૩૫ પ્રદેશાત્મક થશે. યુગમપ્રદેશ લન ત્ર્યસ ચાર પ્રદેશી થશે તે આ પ્રમાણે—પૂર્વ કહેલા ત્રિપ્રદેશાત્મક ત્ર્યસ સંગંધી એક અણુ ઉપર એક માણુ સ્થાપવા જેથી ચાર પ્રદેશી ધનત્ર્યસ થશે.

ઓજપ્રદેશ પ્રતર ચતુરસ નવપ્રદેશી અને નવપ્રદેશાવગાઢ થાય છે તે આ પ્રમાણે-તિ કર્યા અંતર રહિત ત્રણ ત્રણ પરમાણ ત્રણ વાર મુકવા એટલે નવપ્ર-દેશી થશે. યુગ્મપ્રદેશી પ્રતર ચતુરસ ચાર પ્રદેશી અને ચાર પ્રદેશાવગાઢ, તેમાં તિ છે છે પ્રદેશની છે પંક્તિ કરવી એટલે આવી જશે. ઓજપ્રદેશ ઘન ચતુરસ ૨૭ પ્રદેશી ૨૭ પ્રદેશાવગાઢ છે. તેમાં પ્રવેક્તિ નવ પ્રદેશાત્મક પ્રતરની ઉપર અને નીચે નવ નવ પ્રદેશ સ્થાપવા એટલે ૨૭ પ્રદેશીજ પ્રદેશઘન ચતુરસ થશે. યુગ્મ પ્રદેશ ઘન ચતુરસ આઠ પ્રદેશ આઠ પ્રદેશાવગાઢ છે તે પુર્વોક્ત ચતુ:પ્રદેશાત્મક પ્રતરની ઉપર બીજા ચાર પરમાણુ મુકવાથી થશે.

એ જ પ્રદેશ શ્રેષ્ઠિ આયત ત્રિપ્રદેશી ત્રિપ્રદેશાવગાઢ છે તેમાં તિર્છા આંતર રહિત ત્રલ્યુ પ્રદેશા મુકવાથી થાય છે. એ જ પ્રદેશ પ્રતર આયત પંદર પ્રદેશા અને પંદર પ્રદેશાવગાઢ હોય છે, તે પાંચ પાંચ પ્રદેશની ત્રલ્યુ પંક્તિએ તિર્ધાક્ કરવાથી થાય છે. યુગ્મપ્રદેશ પ્રતર આયત છ પ્રદેશી છે—તેમાં ત્રલ્યુ ત્રલ્યુ પ્રદેશની એ પંક્તિ તિર્છિ કરવી. એ જ પ્રદેશ ઘન આયત ૪૫ પ્રદેશી થાય છે તેમાં પૂર્વોક્ત પંદર પ્રદેશી પ્રતર આયતમાં ઉપર અને નીચે બીજા પંદર પંદર પ્રદેશ મુકવાથી ૪૫ પ્રદેશી થશે, યુગ્મ પ્રદેશ ઘનાયત બાર પ્રદેશી છે—તેમાં પૂર્વોક્ત છ પ્રદેશી પ્રતર આયતની ઉપર તેટલાજ પરમાશુ સ્થાપવા એટલે બારપ્રદેશી થશે.

પ્રતર પરિમંડળ (બેકી) વીશ પ્રદેશી થાય છે તે આ પ્રમાણે~પૂર્વાદિક ચારે દિશામાં ચાર ચાર પરમાણુ સ્થાપવા અને વિદિશામાં એક એક સ્થાપવા એટલે ૨૦ પ્રદેશી પરિમંડળ થશે. લન પ્રતર પરિમંડળ ૪૦ પ્રદેશી થાય છે તેમાં પૂર્વાક્રત સુકેલા ૨૦ પ્રદેશા ઉપર વીશ સુકવાથી થશે. આ પ્રમાણે અજીવના સંસ્થાનની પ્રરૂપણા કરી. એમાં ઉપરાક્ત પ્રદેશ સંખ્યાએ કરતાં ન્યૂન પ્રદેશવડે તે તે સંસ્થાન થઇ શકતા નથી. इति संस्थान झारम्

क्षाय—એમાં कष+बाय એવા એ શખ્દા છે, कष-એટલે સ'સારનાં जाय એટલે જેનાથી લાભ થાય અર્થાત જેના ઉદયથી સંસારમાં જન્મ-મરખ કરવા પડે તે. આ કષાય ચાર પ્રકારે છે. ૧ ક્રીધ, ૨ માન, ૩ માયા, ૪ લાભ, ક્રીધ પેદા જો થાય તો તે વખતે રનેહ ને પ્રેમના નાશ, માન પેદા થાય ત્યારે અન્યની ઇપ્ધાં અને પાતાના ઉત્કર્ષ ખતાવવાની હરદમ ઇચ્છા જાગત થાય, માયા આવે એટલે અન્યને છેતરવાની—વંચનાની ખુદિ, લાભ વધ્યા એટલે તૃષ્ણાની અતિશયતા વધે. ચાર કષાયામાં પ્રથમના એના દ્રેષમાં અને છેલા એના રાગમાં સમાવેશ થાય. અન્ય કહે છે કે પાતાને વિષે પક્ષપાત કરવા એજ માન છે અને એ માન સ્વજાતિ રાગમાં અન્તર્ગત કરી માન—માયા—લાભ એ રાગના ઘરના છે અને એક ક્રોધ દ્રેષ ઘરનાના છે એમ જણાવે છે.

એ ચાર કષાયાના વળી ઉત્તર ચાર પ્રકાર છે, અનન્તાનુબન્ધી અપ્રત્યાખાની પ્રત્યાખાની અને સંજ્વલન, અર્થાત્ અનન્તાનુબન્ધી ક્રોધ અપ્રત્યાખાની ક્રોધ પ્રત્યાખાની ક્રોધ પ્રત્યાખાની ક્રોધ અને સંજ્વલન ક્રોધ, એમ માન-માયા-લાભ ઘટાવવા (અથવા અનન્તાનુબન્ધી ક્રોધ-માન-માયા-લાભ એમ પણ બધા ગણી શકાય) તેમાં અનન્તાનુબન્ધી તે અનન્ત-જન્મમરદ્યુના અનુબન્ધ કરાવે તે, જેના ઉદ્દયથી આ જગત્માં લેશમાત્ર અપ્રત્યાખાન તે કિંચિત્ અવિરતિ-અત્યાખથી વિરામ (બ્રેશ્યુક્વત્) થતા નથી તેથી અપ્રત્યાખાની નામ રાખ્યું. 3 સર્જ પ્રકારના અનિષ્ટ-નિંઘ-પાપમય બ્યાપારાથી વિરામ પામવું પાછું હઠવું તેથી પ્રત્યાખાન, પાપથી વિરક્ત એવા સંવિગ્ન મુનિને પણ સારી રીતે પાતાનું ફળ આપી કષાય પેદા કરાવે તેથી સંજવલન, આ કષાય મૂલ, [૪×૪=] ૧૬ લોદે છે અને ઉત્તર લોદે ૬૪ પ્રકારે થઇ શકે છે.

સંજ્વલનમાંથી આત્મા તથાવિધ કષાયના ઉદય<mark>થી અનન્તાનુબન્ધીમાં જાય,</mark> એમ સર્વ કષાયમાં પરાવર્તન ^{૪૬}ભાવા **છવ**ના પ**રિણામ આશ્રયી થઇ શકે છે**.

દ્રષ્ટાન્તઘટના—સંજવલ કોધ જલરેખા સમાન. પ્રત્યાખાની કોધ ધૂળ-રેખા જેવા, અપ્રત્યાખાની પૃથ્વીફાટ–રેખા, અનન્તાનુબન્ધી પત્થર પર્વત રેખા ફાટ જેવા. સંજવલન માન નેતર જેવા જલદી વળી જાય; પ્રત્યા૦ કાષ્ટરતં ભવત

૪૬ એથીજ બાહુખલી મહાસુનિ દ્વાવાથી સંજવલ ક્યાયી છતા સંજવલનના કાળને વટાવી એક વર્ષ સુધી ક્યાય રહેવાથી કેવલગ્રાન પ્રાપ્ત ન કર્યું.

અમત્યાખ્યાનીમાન અસ્થિસ્થંભ અને અનન્તાતુષ્ઠનથીમાન પત્થર સ્થંભ જેવા, સંજ્વલન માયા વાંસની છાઇ [તે બરૂ વશ્લે પતલી દાય તે], પ્રત્યાખાની માયા ગામું સરખી, અપ્રત્યાખ્યાની પેઢાંના શૃંગ સરખી અને અનન્તાતુષ્ઠનથી માયા વાંસના મૂળીયાં સરખી [એક એકથી વધુ વક્ક અને વિલંગ વળે તેવી વસ્તુ સરખાવી છે.] હવે સંજ્વલન લાભ હળદર જેવા, પ્રત્યાખ્યાની ખંજન [સરવળાં] મેલ જેવા, અપ્રત્યાખ્યાની ગાડાના પૈડાના કર્દમ—મળી જેવા અને અનન્તાતુષ્ઠનથી કીરમ્છ રંગ જેવા [એક એકથી વધુ પાકા રંગા સાથે ઘટાવ્યા] છે.

સંજવલન કષાયના કાળ એકપક્ષ, પ્રત્યાખ્યાનીના ચાર માસ, અપ્રત્યાખ્યાનીના એકવર્ષ અને અનન્તાનુબન્ધીના યાવજજીવ છે, આંટે લવ્યાત્માઓએ એકવર્ષને અન્તે જરૂર પરસ્પર કષાય થયા હાય તા ક્ષમાપના કરી લેવી નહીંતર અનન્તાનુબન્ધી કષાયમાં ગએલા આત્મા ગણાય છે.

સંજવલનો ઉદય વીતરાગપણાના, પ્રત્યાખ્યાની કષાયના ઉદય [વિરતિ ઉદયાભાવે] સાધુપણાના, અપ્રત્યાખ્યાની કષાયાદય શ્રાવકપણાના અને અનન્તા-તુખ-પી કષાયાદય સમ્યક્ત્વના નાશ કરે છે. સંજવલનથી દેવગતિ, પ્રત્યાખ્યાનીથી મતુષ્ય, અપ્રત્યાખ્યાનીથી તિર્થે ચ અનન્તાનુખ-પીથી નરકગતિ મળે છે.

સવ⁶થી ઓછા કષાયરહિત જવા, તેથી અનન્તગુણા માની જવા, તેથી ઘણા અધિક ક્રોધી, તેથી પણ અધિક માયી, અને તેથી અધિક ક્રોલી જવા છે. માણુસાને ચારે કષાયા પ્રાય: ક્ષેત્ર—ઇમારત—શરીર અને સ્વસત્તાની વસ્તુને અંગે ઉત્પન્ન થાય છે. એકેન્દ્રિયાને વગર કારણે કષાય થાય છે અને તેના વિકાર ન જણાતાં અપ્રકટ હાય છે. આ સિવાય કષાયના સહચારી હાસ્ય રતિ અરતિ ભય બુગુપ્સા શાક પુંવેદ-અી-નપુંસકવેદ એમ નવ ^{૪ દ} નાકષાયા છે. દતિકવાયદારમ

૭ તેરવાદાર—જેનાવડે કરીને આત્મા કર્મથી લેપાય છે તેને લેશ્યા કહેવાય છે, કૃષ્ણ રક્ત નીલાદિક વર્ણવાલા દ્રવ્યના યાગથી સ્કૃટિક જેવા નિર્મલ રત્નનું પણ અન્ય સ્વરૂપ થાય છે તેમ અહિં ભિન્નભિન્ન કર્મના સંયાગથી આત્મામાં જે [શુભાશુભ] થતા પરિણામ તે અર્થમાં લેશ્યા શબ્દનું આરાપણ થાય છે, તે લેશ્યા છ પ્રકારની છે, કૃષ્ણ, નીલ, કાપાત, તેનો, પદ્મ અને શુકલ, તે લેશ્યાના વર્ષ મંદ્ય, અને રસ, સ્પર્શ ઘટાવે છે.

૪૬ મા સિવાય સ્વપ્રતિષ્ઠિત અન્યપ્રતિષ્ઠિત ઉભય પ્રતિષ્ઠિત એમ ત્રષ્ટ્ય નિમિત્તક કષામા પ્રતાપનાવૃત્તિગત કહેલા છે.

ર कृष्णलेक्या—કાજળ અને લગરા સરખા અથવા થનધાર મેલ સરખા લોસના શોંગડા અથવા અરિકરતના અથવા ગાડાના પૈડાંની મસ સરખી એમ અનેક દ્રષ્ટાન્તને યાંગ્ય અત્યન્ત કૃષ્ણુ વર્ણવાળી આ હૈરયા છે. ર નીજરૂપમા—અશાકવૃક્ષ પર્ણના વર્ણ સરખી, સાસપક્ષીનું પીંચ્છ વેડ્ર્યરતન અથવા મયુરની ઢાઢ સરખા નીલવર્ણવાળી છે. ર काणोत्तरह्या—પારેવાના કંઠ સરખી શશ્રુપમા અલસીપુષ્પ કાયલ પીચ્છ સરખી એટલે નીલ અને રક્ત વર્ણથી મિશ્રિત વર્ણવાળી. ક તેઓ लેક્યા—પદ્મરાગમણિ હિંગલાક ઉગતા સૂર્ય સન્ધ્યા ચણાઠી દ્રીપક પાપટની ચાંચ કત્યાદિ અનેક જાતના અત્યન્ત લાલવર્ણવાળી છે. પ पद्મलेક્યા—સુવર્ણ હરતાલના રંગ કરેણ ચમ્પાપુષ્પ સરગવાના કુલ સરખી પીતવર્ણવાળી છે. ધ શ્રુદ્ધથી પણ અધિક શ્વેત, ગાયનું દુધ દહિ સસુદ્ધ પ્રીણ શરદ ઋતુના વર્ણ સરખી અત્યન્ત ઉજવલ છે. એ પ્રમાણે લેશ્યાના વર્ણ કહોો.

गंध—પ્રથમ અતિદુર્ગ નધવાળી બીજી પણ તેવીજ પરંતુ કંઇક ન્યૂન એમ પ્રથમની ત્રણલેશ્યા અતિદુર્ગ નધ્યુક્ત અપ્રશસ્ત અને મલિન છે તથા કલેશ કરાવનારી અને દુર્ગતિમાં ભમાવનારી છે.

શેષ ત્રણ લેશ્યાઓના ગન્ધ અનુક્રમે ઉત્તરાત્તર અત્યન્ત સુવાસિત પ્રશસ્ત અને નિર્મલ છે, એ લેશ્યા જીવને શાન્તિ પરમાનંદને આપનારી અને સદ્દગતિએ લઇ જનારી છે.

रस—એમાં કૃષ્ણુ લેશ્યાના રસ લિંમડા તથા કરીયાતા અથવા કડવી તુંખડી વિગેરે સરખા અતિકટુક, નીલલેશ્યાના પીપર—આદુ—મરચાં વિગેરે જેવા તીખા, કાપાતલેશ્યાનો કાચાબીજોરા કૃષ્ણસ—આમળા બાર જેવા ખાટા, તેજોલેશ્યાના વર્ષ્યુ ગન્ધ રસચુક્ત આમ્રકળરસ જેવા, પદ્મલેશ્યાના રસ દ્રાક્ષ ખજીર આસવ સરખા મીઠા અને શુક્લેશ્યાના સાકર—ગાળ ખાંડ શેરડી રસ જેવા અતિમધુર છે.

स्पर्श — એમાં પ્રથમની ત્રણ લેશ્યાના અતિકઠાર શીત અને રૂક્ષ સ્પર્શ છે. જયારે છેલી ત્રણના સ્નિગ્ધ અને ઉષ્ણ છે.

એકંદર પ્રથમથી ત્રણે લેશ્યાના વર્ણાદિક અશુભતમ-તર અને અશુભ એમ વધતા છે તેથી અશુભ આત્મપરિણામમાં સહાયક છે, જ્યારે છેલી ત્રણ લેશ્યાના વર્ણાદિક ક્રમશઃ શુભ-તર-તમ એમ વધતા છે જેથી શુભ પરિણામમાં સહાયક છે.

ચૌદમું ગુણુસ્થાનક છાડી દરેક સંસારી આત્માને દ્ર**ત્યલેકયા અને ભાવ** લેશ્યા બન્ને હોય છે, પરન્તુ એટલું વિશેષ કે દેવનારકાની દ્ર**વ્યલેશ્યા સદા**કાળ એકજ કાયમ રહે છે અને આત્મપરિણામરૂપ ભાવલેશ્યા દરેક અન્તર્સા હૂર્તો બદલાયાજ કરે છે તથા સર્વજ્ઞ વર્જીને શેષ મનુષ્ય તિર્થે ચાની દ્રવ્ય તથા લાવ

લેશ્યા અન્તે અન્તુર્કે હૂર્તે અન્તર્કાહૂર્તે અદલાયા કરે છે, પડ્લેશ્યા ઉપર જંખૂર્લ ભલક છ પુરૂષોતું દર્શત તથા ગામમાં ધાડ પાડવા જનારા છ ચારિતું દર્શત લટાવાય છે.

-એક છ સસાકરા ચાલતાં ચાલતાં અરવ્યમાં આવી પક્યા, ખુબ ચાલ્યા હાવાથી ભૂખ-તરસથી ખુબ પીડાયા, એવામાં જાં ખુના ઝુમખાથી **લગ્રીમડતું** એક સુંદર જાંખતું વૃક્ષ એઇને ખાવાની ઇ²છાથી પરસ્પર વિચાર કરવા લાગ્યા કે મ્મા વૃક્ષ ઉપર ઘણા જાંછું છે પણ દૂર ઉચે છે તે કેવીરીતે લાંશું ? ત્યારે છજાતના માણસમાંથી એકે ઉત્તર આપ્યા કે આ વૃક્ષને આપશે મૂળમાંથી ઉખેડી નીચે પાડીએ, િ આ પરિભામ જેને થયા તે કૃષ્યક્રદ્યા વાળા-ના] ત્યારે બીજાએ કહ્યું કે આપશે શા માટે થાડા જાંબુ માટે મૂલમાંથી વૃક્ષના નાશ કરવા, પરંતુ આપછે થડ ઉપરની માટી માટી શાખાઓ તાહી પાડીએ िया नीललेश्याने। परिधाम], त्रीकाओ इह्यं है स्मेम नहि, वृक्षनी नानी नानी શાખાઓ તેાડીએ િએ **कापોतलेक्या**ના પરિણામ ૢે, ચાયાએ કહ્યું કે આપ**ણે** કળના ગુચ્છાજ તાહી લઇએ 🗇 तेजोलेक्या પરિણામ 🕽 પાંચમાએ કહ્યું આખા ઝુમખાતું શું પ્રયોજન**ી માટે ઝુમખામાંથી સારા કળાજ ચું**ટીને નીચે નાંખા િએ **પપાਲેક્યા**ના પરિણામ[ા], અને છઠ્ટાએ કહ્યું કે વૃક્ષ ઉપર ચઢીને વળી કૂળા ચુંટવા શા માટે ? આ જમીન ઉપરજ સ્વત: પડેલા કળાજ વીણીવીણીને આપથે ખાઇએ એટલે આપથી ક્ષુધા શાંત થશે અને આપણા મુખ્ય ઉદ્દેશ પૂર્ણ થશે, માટે નાહક વૃક્ષ છેદનનાં પાપા શા માટે આચરવાં ? િએ શુકલલેશ્યાના વિશદ– ઉત્તમ પરિજ્ઞામ 🕽 એ પ્રમાણે ચારી કરવા નીકળેલા છ ચારનું દ્રષ્ટાંત પણ ઘટાવવું.

८ इन्द्रियद्वार--गाथा ३४० માં પ્રસંગત: सविस्तर वर्ष्यु छे.

९ दुसमुग्धाया— सभुइधात के प्रकारने। के क्षेत्र जीव सभुइधात अने थीकी अजीव सभुइधात. तेमां अळव सभुइधात के ते देवशीसभुइधातनी पेठे आठ समयने। के, क्षेट्रेंद्वे देवंधे अनंतपरमाध्येभोने। जनेदी अनन्त प्रदेशी रक्ष्मधानिय स्वाकाविक यक्षेद्वा विश्वसापरिष्णामवेदे यारसमयमां संपूर्ण हे हि। कार्यापत यह पुनः जीका यार समयमां इमशः संदर्ध भूण अवस्थावाणा क्षेट्रेंद्वे के अंशुक्ता असंज्यातमा काग प्रमाखने। थाय ते अदी अजीव समुद्धात अध्यय अने के जातनी ये। व्यताने पामेका अने पामवावाणा पुइग्रद रहेंधे। अनन्त के अने ते सवेद अविकासहास्कन्य ना नामथी क्षेणणभाय के परंतु याद्व विवरस्थमां अलाव समुद्धातनुं प्रयोजन नथी परन्तु छव समुद्धातनुं प्रयोजन के अने ते सात प्रश्नरे के.

સસુદ્ધાત એટલે શું તો સમ=એડીનાવે [વેદનાદિક સસુદ્ધાલમાં તહીન પહે] કત્-પ્રભલતા વહે અથવા એકદમ આત્માના મદેશાની સાથે લાગેલા કર્મ પ્રદેશાના જે घાત=વિનાશ તે સસુદ્ધાત, કારલું કે સસુદ્ધાત કરતા જીવ થણા કાળે વેદવા યોગ્ય કર્મ પુદ્દગલાને ઉદીરણાવડે આકર્ષી ઉદયમાં લાવી તુરત વિખેરી નાંખે છે.

આ સમુદ્દદાતમાં [બાળી બોઇને છુ હિ પૂર્વક થએ લા અને સ્વાભાવિક થતા] આત્મપ્રયત્ન અને તે તે કર્મની ઉદીરણા છે મુખ્ય વિષય છે, તે ૧ સમુદ્દશાત વેદના, ૨ કષાય, ૩ મરણ, ૪ વૈક્રિય, ૫ તૈજસ, ૬ આ હારક, ૭ કેવલી એમ સાત પ્રકારે છે, એમાં પ્રથમની છ છવાસ્ય છવાને પ્રત્યેક અન્તર્મુ હૂર્ત પ્રમાણ હાય છે અને તે આઠ સમય હાય છે.

૧ વેદનાસ મુદ્દ ઘાત—અશાતાવેદનીયથી દુ:ખિત યએલા આત્મા અનન્ત-કર્મ પરમાણુઓ વડે વીંટાએલા પાતાના કેટલાક આત્મપ્રદેશાને શરીર બહાર કાઢી ઉદર—ખના વિગેરે વિગેરેના પાલાલુ નાગા અને ખના વિગેરેના આંતરા પ્રી સ્વ શરીરની લંબાઇ—પ્હાળાઇ જેટલા એક સરખા દંડાકાર જેવા થાય અને થઇને પ્રખલ ઉદીરલાકરલાવડે અશાતાવેદનીયના ઘણા કર્મ પ્રદેશા ઉદયાવલિકામાં નાંખી એક અતં મુહુર્તમાં ખપાવી નાંખે તે.

2 કેષાયસમુદ્દ્ધાત—કષાયથી વ્યાકુળ યએલા આતમા [વેદના સમુ માં કહ્યા મુજબ] પાતાના આત્મપ્રદેશા ખહાર કાઢી મુખ વિગેરે પાલાલુ લાગા પુરી દંડાકાર થઇ પ્રભળ ઉદીરહ્યાવે કથાયમાહનીયકર્મના કેટલાએ કર્માલું ઓને ઉદયાવલિકામાં નાંખી ઉદયમાં લાવી વિનાશ પમાડે [અને ઘણા નવા કર્માંશોને પહ્યુ શહેલું કરતા જાય] આ કષાય સર્જ ક્રોધ માન માયા લાલ હતુથી ચાર પ્રકારના પહ્યુ કહ્યો છે.

3 મરેણુસમુદ્દ્વાત મરણાન્ત સમયે વ્યાક્ષ યથેલા માત્મા જ્યારે મર-ણાન્ત સમય આડું અંતમુહૂર્તાયુષ્ય બાકી રહ્યું હાય ત્યારે એ આત્મા પોતાનાજ કેટલાક આત્મપ્રદેશાને શરીર બહાર કાઢી શરીરનાં પાલાણ આંતરાંને પુરી જ્યાં ઉત્પન્ન થવું છે એ સ્થાન સુધી સ્વદેહ પ્રમાણ લાંબા પહાળા આત્મ-પ્રદેશાને દંડાકારે લંબાવી [જલન્યથી અંગુલાસંખ્ય લાગ અને ઉત્કૃષ્ટથી એક દિશાત્પત્તિસ્થાન તે અસંખ્ય યોજન સુધી લંબાવી સર્વંત્ર વ્યાસ થઇ] અન્તમુહૂર્ત્ત સુધી તેવીજ અવસ્થામાં રહી [કાઇ પુન: મૂળ શશીરમાં પ્રવેશી પુન: એજ રીતે દંડાકાર થઇ પુન: સમુ૦ કરી દીર્લદંડાકાર થઇ અવશ્ય] મરણ પામે તે

આ દંડઅવસ્થા વખતે આયુષ્યકર્મના ઘણા પુદ્દગહ્યાને પ્રભળ ઉદીરથા

' કરણવંદ ઉદયાવશિકામાં મક્કોમી વિનાશ પ્રમાટે છે. અહીં નવીન આયુષ્ય કર્મનું મહ્યુ નથી હોતું.

ક વૈકિયસ સુદ્ધાત — વૈકિય લિંગ્ધવાળા માતમાં કર્મ યુક્ત એવા સ્વાત્મ-મદેશોને શરીર ખહાર વીર્ય ફારવી કાહીને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતથાજન દોર્દ મને સ્વશરીર મમાજ જોડા પહાળા દંડાકારકરી પૂર્વો પાર્જિત વૈક્રિયશરીર નામકર્મના ઘણા પ્રદેશોને ઉદીરણાવડે ઉદયમાં લાવી વિનાશ કરવા સાથે રચવા ધારેલા વૈક્રિય શરીર યોલ્ય સ્કન્ધ પુદ્દમલાને મહેણ કરતા વૈક્રિયશરીર બનાવે તે.

પ તેજસસમુદ્ધાત—તે જે લેશ્યાની લિબ્ધવાળા આત્મા પાતાના આત્મ-પ્રદેશોને ખહાર કાઢી ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત યાજન કોઈ અને સ્વદેહ પ્રમાણ જોડા— પહાળા દંડાકાર કરી પૂર્વીપાર્જિત તેજસના મકર્મના અંશાને પ્રખલ ઉદીરણાવડે ઉદયમાં લાવી સચ કરવા સાથે નવા તેજસ પુદ્દગલાને શ્રહણ કરી તે જે લેશ્યા અથવા શીત લેશ્યા મુકે તે.

દ આહારકસમુદ્દે હાત—આહારક લિખ્ધવાળા ચાદ પૂર્વધર મુનિ મહા-તમા શ્રીજિનેશ્વરમભુની સમવસરણાદિકનો ઋહિ જોવા માટે અથવા શ્રુતજ્ઞાનની વિચારણા કરતાં ઉપજેલા સૂક્ષ્મ સંદેહના નિવારણ અર્થે ઇત્યાદિક કાઇક હેતુથી પાતાના આત્મપ્રદેશાને બહાર કાઢી ઉત્કૃષ્ટથી [કેવલી ભગવાન સુધી] સંખ્યાત પાતાના અને સ્વદેહ પ્રમાણ જાઉા પહાળા દંડાકાર કરી પૂર્વી-પાર્જિત આહારકનામકર્મના ઉદયથી પુરાતનીય આહારકનામકર્મના પુદ્દમલાને પ્રભલ ઉદીરણાવડે ઉદયમાં લાવી વિખેરી નાંખી અને સાથે આહારક શરીર પેડમ પુદ્દમળીને ગ્રહણ કરી આહારક શરીર બનાવે તે.

છ કેવલિસમુદ્દ્ધાત—જે સર્વ ગ્ર-કેવલી ભગવંતને નામ ગાત્ર અને વેદનીય એ ત્રણ કર્મની સ્થિતિ જો પોતાના આયુષ્ય-કર્મની સ્થિતિથી અધિક લાંગવવી ખાંકી રહી હોય તાજ તે કેવલી ઉક્ત ત્રણે કર્મની સ્થિતિને આયુષ્ય કર્મ સ્થિતિ જેટલી ખનાવવા માટે પોતાના આત્મપ્રદેશાને શરીર બહાર કાઢી પહેલેજ સમયે લાકાન્ત એટલે લાકના નીચેના છેડાથી ઉપરના છેડા ધી ચાદરાજ લાક પ્રમાણ ઉચા અને સ્વદેહ પ્રમાણ જાડા આત્મપ્રદેશાના દંડાકાર સ્થે, બીજે સમયે કેવલી પૂર્વથી પશ્ચિમ અથવા ઉત્તરથી દક્ષિણ લાંબા લાકાન્ત મુધી કપાટ આકાર ખનાવે. ત્રીજે સમયે ઉત્તરથી દક્ષિણ અથવા પૂર્વથી પશ્ચિમ આતમપ્રદેશા લાંબાવી બીજો કપાટાકાર એટલે મંથાન આકાર િચાર પાંખવાળા સ્વૈયાના આકાર ી અનાવી ચાથે સમયે ચાર આંતરા પુરે એટલે તે

કૈનલી અગનંતના આત્મા સ્વાત્મપદેશાવડે સંપૂર્ણ લાકાકાશમાં ત્યામ મર્ચ આવ કેમકે એક આત્માના લાકાકાશ જેટલા પ્રદેશા છે.

ત્યારભાદ પાંચમે સમયે આંતરામાં પૂર્વ સમયે પૂરેલા આત્મપદેશા પુન: સંહરી, છઠ્ઠે સમયે મંથાનના અર્ધભાગના આત્મપ્રદેશા સંહરે, સાતમ સમયે કપાટ સંહરી લે અને આઠમે સમયે દંડાકાર પ્રદેશા સંહરી પૂર્વવત હતા તેમ સંપૂર્ણ શરીરસ્થ થાય, તે પ્રમાણે કેવલીસસુદ્ધાત છે.

અહીં ૧-૮ મા સમયે ઐાદારિક શરીર, સાતમા છઠ્ઠા અને હિલીય સમયે ઐાદારિક મિશ્ર હોય છે, 3-૪-૫ સમયમાં કાર્મણ શરીર અને ત્યાંજ નિશ્ચે અનાહારક હોય છે, આ કેવલી સમુદ્દલાત પૂર્ણ થયા બાદ કેવલી ભગવંત અન્ત-મુહુર્ત જીવીને મન-વચન તથા કાયયાગના નિરાધ કરીને માક્ષગામી થાય છે.

વિશેષમાં કવાય સમુદ્દ્યાતમાં નવીન કમેં પ્રદેશનું ગ્રહ્યુ અધિક છે. અને પ્રાચીન કવાય કર્મના ગ્રહ્યું પેક્ષાએ વિનાશ અલ્પ છે. ૧–૩–૭ સમુદ્દ્યાતમાં પૂર્વ કર્મ વિનાશ અને નવીન કર્મનું અગ્રહ્યું, ૪–૫–૬ સમુદ્ધાતમાં પૂર્વો પાર્જિત કર્મ વિનાશ અને નવીન કર્મનું અગ્રહ્યું છે.

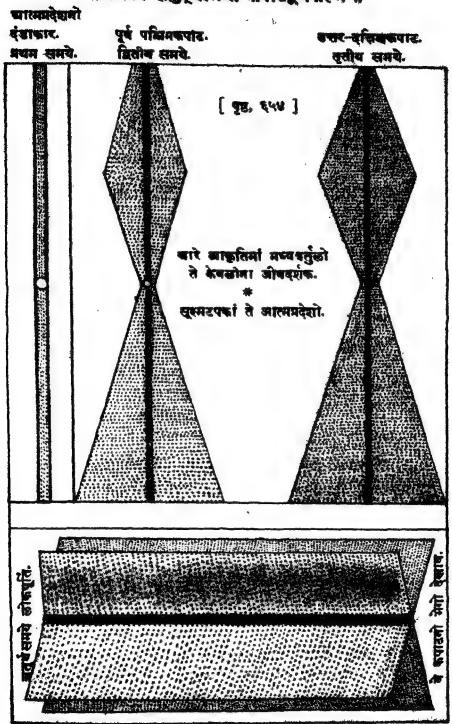
૧–૨–૩ સમુદ્ધાત જાણી જોઇને ઇચ્છાપૂર્વક કરી શકાતા નથી પરંતુ સ્વાભાવિક [વેદનાદિકનું બલજેર વધતાં સ્વત:] થાય છે. તથા અનાભાગિક છે અને શેષ ચારે સમુદ્ધાત ખુદ્ધિપૂર્વક થતા હોવાથી આભાગિક છે.

તે તે વેદનાદિકના પ્રસંગ ઉક્ત કારશે તે તે સસુદ્ધાત હાયજ એમ નિયમ નથી તેમજ દરેક કેવલીને કેવલી સસુદ્ધાત હાય તેમ નથી પરન્તુ વૈક્રિય આદિક ત્રણની રચનામાં વૈક્રિયાદિ સસુદ્ધાત હાય છે. इति ससुद्धातः।

१० द्रष्टिद्वारम् — केनावडे ते ते पहार्थनुं सत्य अथवा असत्य स्व३५ हेणाय ते ५ष्टि त्रस प्रकार छे.

૧ મિશ્યાદ્રષ્ટિ—રાગ દ્રેષ રહિત એવા જિનેશ્વર પરમાતમાએ પોતાના ગ્રાનથી વસ્તુને જે પ્રમાણે જોઇ જે પ્રમાણે વર્ણની અને જે પ્રમાણે જે વસ્તુ-સ્વરૂપ કહ્યુ હોય તેથી વિપરીતપણે તે વસ્તુની સદ્દહ્યુ કરવી—માનનું તે મિશ્યાત્વ અથવા મિશ્યા—દ્રષ્ટિ છે. આથી મદિરા પીધેલા મનુષ્ય માતાને સી અને સીને માતા તરીકે જેમ સમજે ઇત્યાદિ મુજળ મિશ્યાત્વ માદ્યનીય કર્મ રૂપ મદિરાના ઉન્માદથી જેના વિવેક નાશ પામ્યા છે એવા વિવેકથી વિકલ આત્માઓ સત્ય—અસ-ત્યનું સ્વરૂપ નહિં સમજનારા સત્ [વિદ્યાન] વસ્તુને અસત્ [અવિદ્યાન] જાણે અને અસત્ને સત્ જાણે, અપેયને પેય સમજે, ધર્મને અધર્મ સમજે

॥ केवली समुद्धातमां कपाटह्यकरण ॥

~~ચાનંદ પ્રેસ-શાવનગર~~.

માને માધાર્ય તે ધર્માકૃષે સમજે ઇત્યાદિ જે વસ્તુ જે રીતે હોય તેવી રીતે ત સમજતાં વિષયીત સ્વરૂપે સમજે તે. આ મિશ્યાદૃષ્ટિ ૧–માસિગ્રહિક [તે મસુક કુદશર્ન તેજ સારૂં માને] ૨–અનાવિગ્રહિક [સર્વ દર્શન સારાં માનવા] ૩–માવિશનિવિશિક [સ્વમાન્યતામાં ખાગઢ, લહે તે પછી મસત્ય જાણતો હોય] ૪–સાંશચિક [જિનપ્રણીત વચનમાં પૂર્ણ કે મપૂર્ણ પણે વિપરિત સંશય થવા તે] ૫–અનાવેશિક [મજાણપણે પ્રાપ્ત થતી ખાઢી દૃષ્ટિ તે] એમ પાંચ પ્રકારે છે.

ર સમ્યગ્દ્રષ્ટિ—તે મિશ્ચાત્વમાહનીય કર્મના ઉપશમથી [શાન્ત થવાથી] ક્ષિયાપશમ [ક્ષય–નાશ તથા ઉપશમ–શાન્ત થવાથી] અને ક્ષયથી [સંપૂર્ણ-નાક્ષથી] સતને સત્ અસત્ને અસત્ એટલે જે વસ્તુ જે સ્વરૂપે છે તેવાજ સ્વરૂપે સમજે માને તે સમ્યગ્દ્રષ્ટિ છે અને તે સમ્યક્ત્ય પામેલાને હાય છે.

આ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ ત્રણ પ્રકારની છે. ઉપશમ, ક્ષયાેપશમ અને ક્ષાયિક, એ ત્રણે સમ્યક્ત કેમ પ્રાપ્ત થાય છે તેના યયાર્થ ક્રમ તથા વિવેચન વિબેરે ત્રન્થાંતરથી જાણતું.

3 મિશ્રદ્રષ્ટિ—સમ્યક્ત અને મિશ્યાત એ બન્નેના મિશ્રભાવ થવાથી મિશ્રમાહનીય કર્મના ઉદયથી જીવ વસ્તુતત્ત્વને સમજવામાં સંદિગ્ધ બને, કાઇ સહજ સૂક્ષ્મ બાબતમાં સંશયવાળા થાય [ન સાચુ સ્વીકારે કે ન ખાડું છે એમ વિચાર] એટલે નાલીકેરદ્રીપજનવત્ જિનાકત તત્ત્વાને વિષે રાબ પણ ન હાય અને દ્રેષ પણ ન હાય તે સમ્યગ્મિશ્યાદ્રષ્ટિ શ્રમિદ્રષ્ટિ—અવસ્થા છે.

એમાં મિશ્રદ્રષ્ટિવાળાજીવા અલ્પ તેથી અનન્તગુણા [સિદ્ધની અપેક્ષાએ] સમ્યગુદ્રષ્ટિવાળા અને તેથી અનન્તગુણ મિથ્યાદ્રષ્ટિવાળા છે. इति द्रष्टिद्वारम्।

११ दर्शनद्वार—द्रश्यते वत्स्वनेन-सामान्यरुपेनेति दर्शनम् અર્ધાત જેના વહે વસ્તુ સામાન્ય રૂપે દેખાય-અર્ધાત્ વસ્તુના સામાન્ય ધર્મના ઉપયોગ દેખાય જેમ ઘટને દેખવાથી આ ઘટ છે પટને આ પટ છે એટલાજ અવળાધ થાય તે દર્શન [હવે એ ઘટ કે પટ સાથી અન્યું કેવી રીતે ઉત્પન્ન થયું એમ વિશેષ અવળાધ થવા તે જ્ઞાન છે] એથી દર્શનને ' નિરાકાર અથવા સામાન્ય ઉપયોગ ' એમ પણ કહેવાય છે.

એ દર્શન સાર પ્રકાર છે—૧ અક્ષુદર્શન-તે અક્ષુરિન્દ્રિયદ્રારા પ્રાણીને વર્લ્યુ-રૂપ દેખવાથી [દ્વરથી માત્ર છાવણીનાં દર્શનવત્] સામાન્ય વસ્તુના બાધ થાય તે અને તે અઉરીન્દ્રિય છવાથી માંડીને થાય છે. ૨. અઅક્ષુદર્શન-તે અક્ષુ સિવાયની શેષ સાર ઇન્દ્રિયોમી જે સામાન્ય અવબાધ કે ઉપયોગ થાય

તે. 3. અવધિ દર્શન-તે અવધિજ્ઞાનવાળા જીવને અવધિજ્ઞાનથી જાણવા ચાગ્યરૂપી પદાર્થીનું સામાન્યજ્ઞાન-ઉપયોગ થાય તે. ૪. કેવલદર્શન-તે કેવળજ્ઞાની આત્માના રૂપી અને અરૂપી પદાર્થ સંબંધી સામાન્ય ઉપયોગ તે. એક અચ્છાદર્શન અનાદિ છે પણ બાકી બધા આદિવાળાં છે કાેઇપણ જીવને ચાર દર્શનમાંથી એક પણ દર્શનગુણ ન્યૂનાધિકપણ પણ હાેય છે. વધુમાં આ દર્શન દર્શનાવરણીય કર્મના સ્પેયપશ્મથી અથવા સ્થયો હાેય છે.

છજ્ઞસ્ય છવાને પહેલાં ચક્ષુ અહિના દર્શનાપયાગ અન્તર્જુહૂર્ત હાય અને ત્યારબાદ અન્તર્જુહૂર્ત મતિજ્ઞાનાદિકના જ્ઞાનાપયાગ હાય છે, એ પ્રમાણે પ્રથમ દર્શનાત્પત્તિ પછી જ્ઞાનાત્પત્તિ છે, જ્યારે કેવળી ભગવંતને પ્રથમ સમયે કેવળજ્ઞાન અને પછી જ્ઞાનાત્પત્તિ છે, જ્યારે કેવળી ભગવંતને પ્રથમ સમયે કેવળજ્ઞાન અને પછી દર્શનાપ- યોગ, એમ એક એક સમયને અન્તરે સાદિ અનન્તકાળ સુધી ચાલુ રહે છે અને વળી માણે જતાં પ્રથમ જ્ઞાનાપયાગ હાય છે. કેવલ દર્શનને નિરાકાર ઉપયોગ પશુ કહી શકાય છે. इति दर्शनम्।

१२ ज्ञानद्वारम्—ज्ञायते परिक्रियते बस्स्वनेनेति ज्ञानम्-केनावडे वस्तु क्षाय परिन्छेदाय ते ज्ञान क्षेत्राय. है। एष् वस्तुमां सामान्यधर्म अने विशेष-धर्म अमे में प्रधारने। धर्म है। ये छे तेमां वस्तुने। सामान्यधर्म ते दर्शन के प्रधाम क्षेत्रवायुं, हवे वस्तुने। विशेषधर्म अटिबे सामान्य के घट अमां अभुक्ष वर्षुने। अभुक्त स्थाने मनावेदी। अभुक्त क्षेत्र मनावेदी। अभुक्त स्थाने मनावेदी। अभुक्त स्थाने मनावेदी। अभुक्त स्थाने विशेष धर्मनुं यथार्थ ज्ञान अथवा मिष्ठ ते आहि ज्ञान [विशेष्यान-साक्षारीपयाग्र्य] छे, ते ज्ञान मित्रज्ञान श्रुतज्ञान अविश्वज्ञान श्रुत्रज्ञान स्थान भने हेवदाज्ञान अमे पांच प्रकारनुं छे अने अज्ञान मित्रज्ञान श्रुत्रज्ञान तथा विश्वग्रान अमे त्रस्तु प्रकारनुं छे अने अज्ञान मित्रज्ञान श्रुत्रज्ञान तथा विश्वग्रान अमे त्रस्तु प्रकारनुं छे अने अज्ञान मित्रज्ञान श्रुत्रज्ञान तथा विश्वग्रान अमे त्रस्तु प्रकारनुं छे अने अज्ञान मित्रज्ञान श्रुत्रज्ञान तथा विश्वग्रान अमे त्रस्तु प्रकारनुं छे अने अज्ञान मित्रज्ञान श्रुत्रज्ञान तथा विश्वग्रान अमे त्रस्तु प्रकारनुं छे अने अज्ञान मित्रज्ञान साक्ष्रारीपर्योग छे.

એ આઠ જ્ઞાનપૈકી કાઇપણ જ્ઞાન અલ્પ કે અધિક અર્થાત્ ન્યુનાધિકપણે દરેક જીવમાત્રને હોય છે જ પરન્તુ કાઇ પણ જીવ જ્ઞાનમાત્રા વિનાના કાઇ પણ સ્થળે હાતો નથી, સફમ નિગાદીયા જીવને શ્રુત-અક્ષરના અનંતમા ભાગની પણ જ્ઞાનમાત્રા ઉઘાડી છે, એટલી પણ માત્રાને ત્રહ્યું હાહની કાઇપણ કર્મપુર ગલ આવરો શકે તેમ નથી અને એ એટલા પણ ભાગ અવરાઇ જાય તા પછી જીવ અજીવ વચ્ચે બોદ રહેજ નહિ, એટલે જ્યાં જ્યાં જ્યાં જાાન તમાં ત્યાં જીવ અને જ્યાં જ્યાં જ્યાં જીવ ત્યાં ત્યાં જ્ઞાન.

૧ મતિજ્ઞાન—મન અને ઇન્દ્રિયોના નિમિત્તથી શતું અવધાર્થ અર્થ રહિત જ્ઞાન તે, એ ગ્રાન મૂલ ૨૮ લેકે અને ૩૪૦ ઉત્તર લેકે છે. ર મુતાજ્ઞાન મન અને ઇન્દ્રિયાના નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થતું યથાર્થ [અર્થિયાનું] ત્રાન, તે ખૂલ અક્ષરાદિ ચોદ સિંદે છે અને વીશભેદે પણ છે, દરેક પ્રકારની લિપિ ભાષા આ મુતાત્રાનના અક્ષરમુત ભેદનાજ વિષય છે. વ્યાજના-ક્ષર અને સંદાસર સર્વ મુતાબન્યા શાસો-વાચા-શબ્દ શ્રવણાદિક સર્વ મુતા-સામનો વિષય છે. અને તે બાધ શ્રવણેન્દ્રિય અને મન ઉભયથી થાય છે.

શંકા ! શ્રુતજ્ઞાન પણ શ્રવણેન્દ્રિય નિમિત્તરૂપ છે તો પછી મતિજ્ઞાનથી પૃથક શું કામ પાડશું ! સમાધાન—મતિજ્ઞાનના વિષય વર્તમાન પદાર્થો માટે છે અને તેના વિષય ત્રણેકાળના પદાર્થ જ્ઞાન માટે છે અને તેના વિષય પણ અતિ વિસ્તૃત અને અનેક સૂક્ષમપદાર્થીને અતલાવનાર હાવાથી વિશુહ છે એટલુંજ નહિં પણ શ્રુતજ્ઞાનના અળથી છજ્ઞસ્ય પણ ' શ્રુતકેવળી ' કહેવાય છે. વળી જાણપણં એ મતિજ્ઞાનના વિષય છે એથી તે શાધત છે કારણ કે કિચિદ્ પણ જાણપણં જીવને સદા હાય છેજ અને [ગ્રન્થાનુસારી વિશિષ્ટ] શ્રુતજ્ઞાન જીવને સદા હાતું નથી કેમકે એ શ્રુતજ્ઞાન શખ્દજ એવા છે કે [શ્રૂયત્તે તત્યામ યા રાષ્ટ્રાત્ માને] સમજ્યાપુર્વક આપ પુરૂષના ઉપદેશની અપેક્ષા અતલાવે છે. વળી મતિજ્ઞાનમાં સ્પર્શેન્દ્રિયાદિ ઇન્દ્રિય અને મન એ એઉ કારણભૂત છે અને શ્રુતજ્ઞાન તા પદાનુસારી લિધ્ધવાળાઓની જેમ લિધ્ધથી પણ સંભવે છે. ઇત્યાદિ તફાવત છે.

3 અવધિત્રાન—મન અને ઇન્દ્રિયાના આલંબન વિના આત્મસાશાત્ મતું રૂપી પદાર્થનું યથાર્થ જે જ્ઞાન તે અથવા સાક્ષાત્ નિશ્ચય અવધાનરૂપ જ્ઞાન તે.

એ જ્ઞાન છ પ્રકારે છે ૧ અનુગામી ૨ અનનુગામી ૩ વર્ષ માન ૪ દ્વીયમાન ૫ પ્રતિપાતી ૬ અપ્રતિપાતી. ૧ અનુગામી એટલે જ્યાં જાય ત્યાં સાથે ગમન કરનાર, અનનુગામી એટલે જે ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થયું તેનાજ બાધ શૃં ખલાબદ દ્વીપકવત્ આપે તે. વર્ષ માન એટલે કંઇક ઉત્પન્ન થયા બાદ વધતુંજ જાય તે, અને દ્વીયમાન—તે અપ્રશસ્ત વ્યાપારાથી ક્ષણે ક્ષણે દ્વીન થતું જાય તે, પ્રતિપાતી એટલે લાકાકાશ ક્ષેત્ર જેટલું ઉત્પન્ન થયા બાદ પ્રમાદાદિકથી એકદમ પુનઃ પાછું પાંદ તે અને અપ્રતિપાતી અલાકના એક પ્રદેશને પણ અતલાવે અને આવ્યું પાછું ન જાય પણ એમાંજ કેવળજ્ઞાન અપાવે તે.

આ જ્ઞાન-દેવ નારકને ભવપ્રત્યયિક, મનુષ્ય તિયેંચને ક્ષાયાપશિક છે.

જ અન: પર્યા વજ્ઞાન—મન અને ઇન્દ્રિયોના આલંબન વિના આત્મસા-ભાત થતું સંત્રિ જવાના મનાગત ભાવને જણાવનારૂં યથાર્થ જે જ્ઞાન તે. મોના ઋનુમતિ મને વિપુલમતિ મેવા છે છે. સામાન્ય-સરલગ્રાન તે ઋલુમતિનું મને વિશેષજ્ઞાન ગહણ કરનારી મતિ તે વિપુલમતિ, આ ગ્રાન સુનિવરપણામાં થાય છે.

પ કેવલા ज्ञान—ते भन-ઇન્દ્રિયના આલં ખન વિના આત્મસાલાત અતું રૂપી—અરૂપી પદાર્થનું યથાર્થ જે જ્ઞાન તે. આ કેવલજ્ઞાન એ અંતિમ સંપુર્ભ સ્થિતિનું છે. એ જ્ઞાનથી સર્વ કાળે સર્વ કોંગ્રે વર્તતારૂપી અરૂપી પદાર્થીના સર્વ ભાવાને એકી સાથે જીવે અને જાશે છે, આ જ્ઞાનવાળા આત્મા તફભાષ્ટ માસ્યામીજ અને છે. इति शानद्वारम्।

१३ अझानद्वारम् — અજ્ઞાન — એટલે જ્ઞાન નહિ એટલે જ્ઞાનના અભાવ એવા અર્થ નથી લેવાના પરન્તુ મ એટલે કુત્સિત અથવા વિપરીત જ્ઞાન તે અફ્રાન કહેવાય. આ અજ્ઞાન આત્મામાં દાખલ ઘવાથી જે વસ્તુ જેવા સ્વરૂપે હાય છે તેવા સ્વરૂપે સમજાતી નથી એથી એ વિપરીતજ્ઞાન છે એથી તે સફ્રગતિ કે માક્ષનું કારણુ થતું નથી માટે કુત્સિત-નિંઘ છે, તે જ્ઞાન ત્રણ પ્રકારે છે.

ં ૧ મતિ અજ્ઞાન—તં મન અને ઇન્દ્રિયાના નિમિત્તથી થતું અર્થ રહિત પશંતુ અથથાર્થ [વિપરીત] જ્ઞાન તે.

ર શ્રુતઅજ્ઞાન—ના અર્થ એજ પ્રમાણે છે ૩ વિભગગ્રાન મિશ્યાદિ જીવનું અવધિજ્ઞાન તેજ. એમાં वि: વિપરીત भग-પ્રકારનું જ્ઞાન તે.

જેમ દ્રીપ-સમુદ્ર અસંખ્યાત છે પણ શિવરાજર્ષિ નામના ઋષિને સાત દ્રીપ-સમુદ્ર જેટલુંજ અવધિજ્ઞાન થવાથી આટલાજ દ્રીપ-સમુદ્ર છે અધિક નથી એવી શ્રદ્ધા પેદા થવાથી તેનું અવધિ વિભંગજ્ઞાન તરીકે ગણાયું અને ત્યારપછી શ્રી વીરભગવંત પાસે આવવાના પ્રસંગ થતાં સમજાવતાં પાતાના ખાટી માન્યતા પશ્ચાત્તાપ કરવા પુર્વક દૂર થઇ એટલે અસંખ્ય દ્રીપ-સમુદ્રની શ્રદ્ધાવાળા થયા, પછી તે અવધિજ્ઞાની કહેવાયા.

तथा सत्य અસત્યના વિવેક રાખ્યા વગર બાેલનાર પુરૂષનું અસત્ય વચન અસત્ય છે કિંતુ સત્ય વચન પણ અસત્ય લેખાય તેમ મિશ્યાત્વમાહનીય કર્મના ઉદયથી વિવેક વિકલ પુરૂષનું મિતિજ્ઞાનાદિ જ્ઞાન અજ્ઞાનજ सेખાય છે. इत्यक्षानद्वारम्।

योगद्वारम्—યોગ એટલે શું ? દોડવું કુદવું વિએર ફિયામાં—વ્યાપરમાં જે એડ સમ્બન્ધ કરી આપે તે અથવા છવ જે વઢે દોડવા કુદવાની ફિયામાં એડાય તે યાગ-વીર્ય શક્તિ ઉત્સાહ પશ્સિપનદાદિ પર્યાયવાશક છે.

એ ચાલ પ્રકાર, વચન કાયાના બ્યાપાસથી પંદર પ્રકારના છે એમાં મનાઉ વાય થાય પ્રકાર, વચનચાત્ર ચાર પ્રકાર અને કાયચાત્ર સાત પ્રકાર છે. પ્રનાચાલ એટલે કાઇપણ વિષયતું મનન ચિંતવન, વચનચાત્ર તે ભાલવું અને કાયચાલ એટલે હલનચલન વિગેર શરીર સંબંધી ક્રિયા.

४ अक्षरे भने। थे। अस्य मनोयोग— के वस्तु केवा स्वर्धे छे। य तेवाक स्वर्धे विचारवी ते, र असस्य मनोयोग— वस्तु के स्वर्धे छे। य ते रीते न विचारतां विधरीत रीते विचारवी ते, र सत्यमुषा [अथवा भिश्र] मनोयोग वस्तुने थथार्थे स्वर्धे न विचारतां डंडिड अंशे सत्य स्वर्धे अने डंडिड अंशे असत्य स्वर्धे विचारवी ते, अने ४ असत्याऽमुषा [अथवा स्यवहार] मनोयोग के विचारने सत्य पश्च न डढी शडाय है असत्य पश्च न डढी शडाय तेवे। इत्या थाओदी। विचार ते.

આ ચારે પ્રકારનાં મનાયાગમાં પ્રથમ યાંગના દર્શાતમાં—જેમ સત્ અસત્ સ્વરૂપવાળા જીવ શરીર વ્યાપી છે તે સ્વકર્મ ભાકતા છે ઇત્યાદિ કાઇ વસ્તુ કે વાતનું સ્થાપન કરતાં સ્વત: સંભ્રમ થાય ત્યારે સર્વજ્ઞાનુસાર ચિન્તવન કરવું તે, બીજા યાંગમાં જીવ એકાન્ત છેજ નહિ, જીવ એકાંતનિત્ય અથવા એકાંત અનિત્ય છે, અક્તા—નિર્જુ છી છે ઇત્યાદિ, ત્રીજા યાંગમાં ઘણા અશાકનૃક્ષા હાય પરંતુ સાથે અન્યવૃક્ષો હાય છતાં કહે કે આ અશાકનૃક્ષ જ છે એથી અશાકનૃક્ષ સફ્લાવ પુરતી સત્યતા અને અન્યવૃક્ષ હાવાથી તેટલી અસત્યતા, ચાથામાં મારે અમુક માણસ પાસેથી ઘાઢા લેવા છે અમુક લટ—પટ લેવાં છે એ વિચારણા વખતે નથી સત્યતા કે નથી અસત્યતા.

જ વચનચાંગ—સત્યવચનચાંગ—જ વસ્તુ જે સ્વરૂપે છે તેજ સ્વરૂપે અને સ્વપરહિતના વ્યાધાત ન થાય તે રીતે કહેવા તે, વીતરાગ તેજ સુદેવ, પંચમહાલતધારી અને માસ માર્ગાપદેશક સુગુર, અને સંપુર્ણ અહિંસિદિક માર્ગને જ સુધર્મ કહેવા તેમજ સામાને સત્ય પણ પ્રિય લાગે તેવું કહેવું જેમ અધને અધ કહેવા પણ અપ્રિય ન લાગે તેમ વિવેકથી કહેવા વિગેરે. ર અસત્યવચનચોમ તે વસ્તુને વિપરીત સ્વરૂપે કહેવી તે, રાગ—દ્રેષ માહના લક્ષણ સુદ્રત દેવને સુદ્રેવ કહેવા કાઇપણ જાતના લત—નિયમ વિનાના ઉન્માર્ગ ગમનના ઉપદેશ આપનારને સુગુર અને હિંસા અસત્ય અનીતિ ચારી વિગેરને ધર્મ કહેવા અને અવિવેકપણ સામાને અપ્રિય વચન બાલવું ર સત્યાસત્ય મિશા પ્રાથમિયા પ્રાથમિયા સામાને અપ્રિય વચન બાલવું ર સત્યાસત્ય મિશા પ્રાથમિયા સામાને અપ્રિય વચન બાલવું ર સત્યાસત્ય મિશા પ્રાથમિયા તે વસ્તુને કઇક અપ્રાથમિત દ્રષ્ટિયા અન્યવૃક્ષની વિવસા કહ્યા વિના આ

માસવનજ છે એસ કહેવું તે **ક મણત્યાડમુષા [વ્યવદાર] મવતવોન** તે જે વચન સત્ય ન હોય તેમ અસત્ય પણ ન હોય એવું. જેમ આળકતું હાલસ્કું ગાતાં હલલલલ ગાલવું, ગીતા ગાતાં રે, લાલ-લાલ ઇત્યાદિ હે દેવ ! વિગેર સંગાધક વચના તથા તું આ કર! એમ માજ્ઞા કરવી પ્રશ્ન પુછવા ઇત્યાદિ અસત્યામુષા-વ્યવહાર વચન યાય ૧૨ પ્રકારના છે. વળી પશુઓતી અને અસંગ્રી છવાની અસ્પષ્ટ બાષાઓ પણ આ યાગથી જ છે. માણ્યને બાલવાની આષા પણ વચન યાગની જ માફક ચાર પ્રકાર છે. એમાં પ્રથમના ત્રણે બેદના કરા દશ પ્રકાર અને ચાથીના બાર બેદ મળીને કુલ ૪૨ પ્રકાર બાલવાના બાયાબેદાની વિવક્ષા તથા વર્ણન મન્યાતરથી એવું. દતિ મન્યવયોગ:

७ મકારના કામચાગ—शौदारिककाययोग—भाहारिक શરીરની ગમ-નાગમનાદિ ક્રિયારૂપ, આ યાગ મનુષ્ય—તિય ચને પર્યાપ્ત અનસ્થામાં [મલાન્તરે શરીરપર્યાપ્તિ આદ શેષ પર્યાપ્તિએ અપર્યાપ્તાવસ્થામાં] હાય છે.

2 ઓદારિકમિશ્રકાયયાગ—કાર્મ છુશરીર સાથે ઐાદારિકની મિશ્રક્રિયા. આ યાગ મનુષ્ય-તિર્ય ચાને ઉત્પત્તિના બીજા સમયથા ઐાદારીક શરીરના આરંભ્ર કરે તે પુર્છુ શરીર ન થાય [મતાન્તરે શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ ન થાય] ત્યાં સુધી અપર્યાપ્તાવસ્થામાં અને કેવલી સસુદ્ધાતમાં ર-દ-૭ મા સમયે હાય છે. આ યાગ કાર્મ શ્ર-વૈક્રિય અને આહારક દેહ સાથે હાય છે.

3 વૈક્રિયકાયચાગ—વૈક્રિય શરીરની ગમનાગમનાદિક ક્રિયાઓ, આ યોગ દેવ-નારકને પર્યાપ્તાવસ્થામાં [અથવા મતાન્તર શરીર પ૦ સમાપ્ત થયા ભાદની પર્યાપ્તવસ્થામાં] હોય છે. તથા લખ્ધિવંત મનુષ્ય તિર્થં ચોને પર્યાપ્ત ભા૦ વાસુકાયને પણ વૈક્રિય શરીર રચતી વખતે વૈક્રિય શરીર સંભંધી સર્વ પર્યાપ્તિઓ સમાપ્ત થયા બાદ પર્યાપ્તાવસ્થામાં [મતાન્તરે શરીર પ૦ બાદ અપર્યાપ્તાવસ્થામાં] વૈક્રિયયોગ હોય છે.

જ વૈકિયમિશ્રકાય યોગ—કાર્મ છું દેહ સાથે તેમજ ઐાદારિક સાથે વૈક્રિય શરીરની મિશ્ર કિયા. ઉત્પત્તિના દિતીય સમયથી લઇને અપર્યાપ્તાવસ્થામાં દેવ—નારકાને આ યોગ હોય છે અને લબ્ધિવંત તિર્યાય મનુષ્યને પણ વૈક્રિય શરીર સંબંધી અપર્યાપ્તાવસ્થામાં એટલે ઉત્તરવૈક્રિય રચતાં પ્રારંભમાં આ વૈક્રિય સાથે મિશ્રપણ હોય, વળી તે શરીરના પુન: સંહરણ સમયે પણ અન્તસહર્ત યાવત આ યોગ હોય છે.

પ માહારકઠાયયાન-માહારક શરીરની શ્રી કેવલી લગવંત યાસે ગ્રમ-

નાગમન ફિયા તે, આ યાંગ ચાદ પૂર્વધર મુનિ આહારક શરીર રહ્યે ત્યારે આહારકશરીર મળખી અપયોપ્તાવસ્થામાં હોય છે.

- ક **આહારક મિશ્રકાય રેાગ**—એાઠારિક શરીરની સા**થે** આઢારક શરીરની મિશ્રક્રિયા. આ રેાગ આઢારક શરીરની રચનાના પ્રારંભમાં [આઢાવ્યારીરની અપર્યાપ્તાવસ્થામાં] અને પુન: આઢારક શરીરના સંહરણ સમયે પણ હાય છે.
- 9 તૈજસંકામ ભુકાયયોગ—તૈજસ શરીર કાર્મ છુ શરીરની ક્રિયા તે, , મા ચાત્ર શરીરની બન્ને શરીરના નિરન્તરના સહચારીપણાથી ભેગાજ કહ્યો છે. મા યોગમાં વળી તૈજસ શરીરની ગાણતા અને કાર્મ છુ શરીરની પ્રધાનતા— સુખ્યતા હૈાવાથી कार्मणकाययोग કહીએ તો પણ દેવ નથી. આ યોગ પરભવે જતા છવને વક્રગતિમાં અને કેવલી સસુદ્ધાતના ૩–૪–૫ એ ત્રણ સમયે હાય છે. મા ^{૪૭}કર્મ બ્રન્થના મતે વ્યાખ્યા સમજવી. इति योगद्वारम्।
- १५ उपयोगद्वारम्—उपयोजनं वस्तुपरिच्छेदं प्रति न्यापार्यतेञ्चाविति सनेनेति वा उपयोगो जीवस्थतस्यभूतो बोधः—એटले वस्तुस्व३५ना बाख्यस्थामां के इपयोगी थाय अथवा केनावडे वस्तुस्व३५ बखाय, अने के छवना स्व- क्ष्माथ्रभत हाथ तेनुं नाम इपयोग.

તે ઉપયોગ પ જ્ઞાન ૩ અજ્ઞાન અને ૪ દર્શન એમ બાર પ્રકારે છે, તેમાં પણ ' જ્ઞાન તે સાકારાપયાંગ અને ૪ દર્શન તે નિરાકારાપયાંગ છે. એ બારે ઉપયોગનું વર્ણન પૂર્વ કહેલા જ્ઞાન—દર્શન દ્વારવત્ સમજવું. આ ઉપ-યાગ એ જીવનું લક્ષણ છે.

- **१६ उपपातद्वारम्**—ઉપપાત એટલે ઉપજવું-ઉત્પન્ન થવું અર્થાત્ કથા સ્થાનમાં એક સમયમાં કેટલા છવ ઉપજે-જન્મે તે ઉપપાત સંખ્યાર્ય છે અને અધ્યાહારથી કેટલા કાળ સુધી કાઈ પણ છવ [વિવક્ષિત સ્થલાશ્રથી] આવી ઉત્પન્ન ન થાય તે કયાં સુધી ન યાય તે ઉપપાતવિરહ એમ ઉપપાત સંખ્યા અને ઉપપાતવિરહ એમ છે પ્રકારે આ હાર છે.
- १७ ज्यवनद्वारम्—કયા સ્થાનથી એક સમયમાં કેટલા જવ વ્યવે–મરખ્ પામે તે વ્યવન સખ્યાના નિયમ કહેવા તે વ્યવનદાર અને ઉપલક્ષભુથી એક જવ વ્યવ્યા પછી બીજો જવ વ્યવે નહીં તા કયાં સુધી ન વ્યવે તેના નિયમ કહેવા તે વ્યવનવિવહ. આ અન્ને દારા જલ-યાતકૃષ્ટથી કહેલ છે.

જુ સિલાન્તતા મત મિશ્રમાગાદિકની બાબતમાં જુદા પડે છે. તે મન્યાન્તરથી સમજારી.

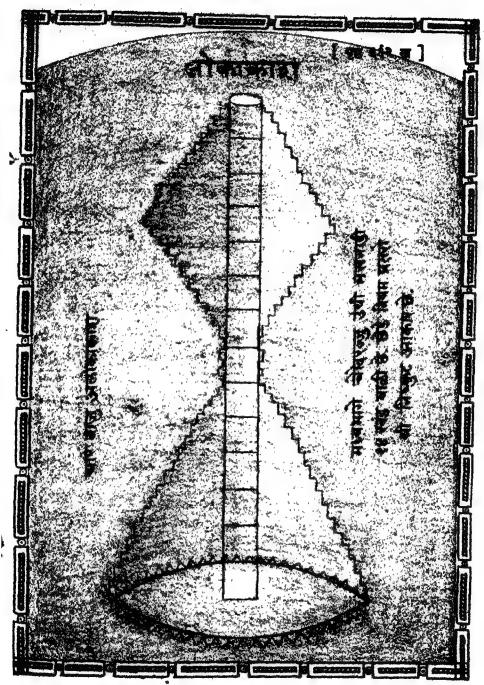
- १८ स्थितिद्वारम्—स्थिति=आधुष्य ते क्या छवतुं हैट्ड डाय ते आधुष्यकाणना नियम क्यन्य अने उत्कृष्ट्यी क्रिवे। ते. तेमां क्यन्य आधुष्य क्रिवे ते जावन्यस्थिति अने उत्कृष्ट क्रिवे ते उत्कृष्टस्थिति.
- १९ पर्याप्तिद्वारम्—તે આહાર પર્યાપ્તિ, શરીર ૫૦, ઇન્દ્રિય ૫૦, આસો-ધાસ ૫૦, ભાષા ૫૦, મન: ૫૦, એ છ પર્યા૦ છે, તેનું સવિસ્તર વિષરથ ગાથા ૩૩૮–૩૩૯ ના અર્થમાં કહ્યું છે.
- २० किमाहारद्वारम्— કિમાહાર શખ્દમાં किम्—એટલે કઇ દિશાના મથવા કેટલી દિશિના [કેટલીદિશિથી વા] आहार એટલે આહાર પુદ્ગલમહણ્ય તે સંગંધી નિયમ દર્શાવવા તે કિમાહારદ્વાર કહેવાય છે, એનું દ્વિતીય નામ दिगाहार-आहारिया [કઇ વા કેટલી દિશિથી આહાર મહણ્ય હાય તે] પણ છે. એ કિમાહાર ત્રણ દિશિના (૧) ચાર દિશિના (૨) પાંચદિશિના (૩) અને છ દિશિના (૪) એમ ચાર પ્રકારે છે. એમાં બે દિશિના અને એક દિશિના એવા બે લેદ હાતાજ નથી કારણ કે એક અને બે દિશિયી પુદ્દગલ મહણ્ય હોતું નથી, પરન્તુ ન્યૂનમાં ન્યૂન ત્રણ દિશિયો પુદ્દગલમહણ્ય હોય છે, તેમાં હવે ચાર પ્રકારે આહારમહણુ આ પ્રમાણે—

લાકાકાશની ચારે ખાજુ પર્યન્ત ભાગ [મંતિમ સપારી] છોડીને અંદ-રના ભાગમાં રહેલ સર્વ સંસારી જીવા ૪ દિશિથી મને લિધ્ન અને અધ: [૪ દિશા-૧ ઉર્ધ્વદિશિ ૧ અધાદિશા] એમ છ દિશિમાંથી આહાર પુદ્દગલ શ્રહણ કરે છે, જેમ ઉકળતા ઘીની કઢાઇમાં ઘીના અંદરના ભાગમાં રહેલા પુડલા કે પુરી એ દ્રવ્યા ઘી ને ઉપરથી અને નીચેથી અને ચારે દિશાયી શ્રહણ કરે છે. અથવા જળથી ભરેલા ભાજનમાં અંદર નાંખેલા વાદળીના કટકા પાણીને છએ દિશામાંથી ચુસે છે તેમ લાકાકાશના પર્યન્તભાગા છાડીને લાકની અંદર વર્તતા જીવ પણ છએ દિશામાં પદ્ધાના પર્યન્તભાગા છાડીને લાકની અંદર વર્તતા જીવ પણ છએ દિશામાં અહણ કરી શકે તે ચાગ્ય જ છે. આ છએ દિશાનું આહારશ્રહણ સર્વત્ર ત્રસજીવાને તા હાય છે જ અને ઘણા સ્થાવર જીવાને પણ હાય છે.

તે પ્રમાણે લોકાકાશમાં સર્વથા ઉપર અને સર્વથા નીચેના છેલ્લા ભાગમાં છેલ્લા પરિધિના સ્થાને જ્યાં આગળ લાકાકાશની ધાર અને પૃષ્ણા પહે છે, ત્યાં અધા કે ઉદ્વિદેશકના નિષ્કૃટની વિદિશાને અનુસરીને પૃષ્ણામાં રહેલા જીવને 3 દિશિથી આહાર ગહેલું હોય છે. કારલું કે તે સ્થાને ૧-અલાક તરફથા પડખેની દિશાના, ર-વિદિશની સન્યુખ દિશાના અને અધ:સ્થાને રહેલા જીવને નીચેની દિશાના ઉપર રહેલા હોય તા તેને ઉપરની દિશાના એ ત્રેલા દિશાના આહાર

उपरया प्रथम विजयां वे शांटीयों है. ते प्रश्लेक प्रतरक्ष समजवी, श्राप्तिक्यामां रहेकं हें स्तु वर्तुस ते श्राप्तिकामां [सन्तिमध्तरे] निष्कृटवर्ति जीव हे, त्यांचा सदीने रहेकुं बीलं वर्तुत ने प्रथम विद्याने अनुसरी रहेक बीवनुं, सने तेवी उपाम्स्य प्रतरमां रहेश बर्तुक ते प्रयाजीवस्त्रक है, तेवोने अनुसमे अवःपूर्व सने दक्षिया विशानों स्थापात, अवः सने दक्षिया विशानों तथा दक्षियानों स्थापात है

આન'**દ પ્રેસ**⊷ભાવનગર.

માધ્ય થતા નથી, કારણ કે એ ત્રણે દિશાઓમાં અલાકાકાશ આવેલા હાય છે. અને અલાકાકાશમાં પુરૂચલદ્રવ્ય જ નથી. આ ત્રિકિશિ આહાર પાંચ સુક્ષમ એકેન્દ્રિય તથા બાદરવાસુકાયભવાને હાય છે.

તે પ્રમાણે પૂર્વોકત ૪ દિશિઓમાંની કાઇપણ એક દિશિથી અંદર પાછળ હતીને [એટલે તે દિશિના પર્યન્તભાગને સ્પર્શ્યા વિના] રહ્યા હાય તો તેવા જીવને ૪ દિશિના આદાર હાય, જેમ એક એક નિદ્રય જીવ છેક અધાલાકમાં અંતિમ સપાટીથી અર્વાદ્ પશ્ચિમદિશાને અનુસરીને રહ્યો હાય તા પછી એને પૂર્વે દિશામાં અથાવાત [અલાકાકાશથી આહાર દ્રવ્યાની સ્પલના] ન થાય, પૂર્વે દિશામાં વ્યાવાત ન થવાથી ફક્ત અધા અને દક્ષિણ દિશા બેના જ વ્યાવાત થયા ત્યારે શેષ ચારે દિશાથી આહાર મલે છે.

જોજ પ્રમાણે એ દિશિથી પાછળ જીવ હઠીને રહ્યો હાય તા પ દિશિના આહાર હાય છે. તે જ્યારે એકેન્દ્રિય જીવ બીજા ત્રીજા પ્રસ્તરમાં ઉર્ધ્વ કે પશ્ચિમ દિશાવર્તી હાય ત્યારે અને ત્રણે દિશિથી અંદર રહેલા હાય તા પ્રથમ કહ્યા પ્રમાણે છએ દિશિના આહાર હાય છે.

એ 3-૪-૫ દિશિથી આહાર લાંકના પર્યન્ત ભાગવર્તી રહેલા એકેન્દ્રિય છવાને હાય છે. પુન: દાખલા તરીકે—કાંઇ સ્કૂલ્મ એકેન્દ્રિય છવ [બાવવાયુ] સર્વથા લાંકની નીચે અને અંતિમ પરિધિ પાસેના ખુણામાં અગ્નિકાણને સ્પર્શીને રહ્યો હાય તા એક પડખાવર્તી પૂર્વદિશામાં, ખીજે પડખે સન્મુખ રહેલી દક્ષિણ દિશામાં અને નીચેની અધાદિશામાં એ ત્રણ દિશામાં અલાક હાવાથી ત્રણ દિશામાં આહાર મળતા ન હાવાથી શેષ [પશ્ચિમ, ઉત્તર અને ઊર્ધ્વ એ] ત્રણ દિશિથી આહાર શહ્યુ કરે.

તથા એજ છવ તે સ્થાનમાંથી સ્હેજ પણ પશ્ચિમદિશા તરફ અંદરભાગે [પાછળ હતીને] રહે તા પૂર્વદિશા ખુલ્લી થવાથી પૂર્વદિશાના આહાર મળતાં ૪ દિશાના આહારવાળા થાય. કારણ કે એને બે દિશાના વ્યાઘાત છે.

પુન: લાકની સર્વથા નીચે રહેલા એજ જીવ જો પ્રથમ પ્રતરથી [એક આકાશપ્રદેશ જેટલા પછ્ય] ઉંચા ખસી બીજા ત્રીજા પ્રતરમાં આવે તા તે વખતે અધાહિશ ખુલ્લી થવાથી અધાહિશિના પછ્ય આહાર મળતાં પ હિશિના આહારવાળા થાય.

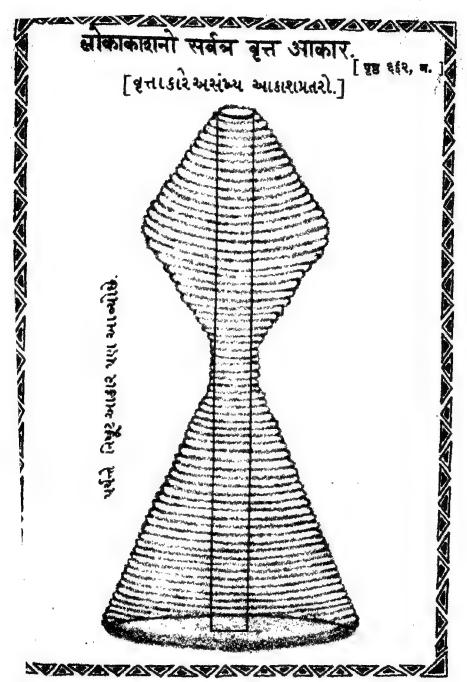
યુન: એજ છવ જરાક ઉત્તર તરફ ખસી જાય તો કક્ષિણકિશા ખુલ્લી થતાં છ કિશિના આહાર પણ મળી રહે. की अभाष्य वधार्यकान सर्व काणमां विचारत परन्तु अ-४-५ विशिता काषार निर्धायमां डेर्डमण्ड स्थाने बेर्डिंग पर्यन्त आश्र क अवस्थ कामग्री राभवा. इति किमाहारम् ।

२१ समाहारम् - પૂર્વ ચાંચા હારમાં કહેવા ચાંચ્ય જે આહાર-ભય-મૈશુનાદિ ૪-૧૦ વિગેર સંજ્ઞાઓ છે તેથી આ ૨૧ માં હારમાં કહેવાલી ત્રણ સંજ્ઞાંઓ જાહી છે. શાસમાં જે 'સંજ્ઞી 'પશું કહેવાય છે તે આ સંજ્ઞા આશ્ચરી છે, પરંતુ આહાર ભયાદિક સંજ્ઞાઓથી નહિં, કારણ કે તે આલસંજ્ઞા છે વળી લીશ, માહાદયથી અશાબન અવ્યક્ત છે.

१ हेतुवाहो पहेशिडी संज्ञा—हेतुवाद=निभित्तकारखु िते ४४ आप्ति भने भनिष्टना त्याग३५]तुं उपदेश=कथन છે જેમાં ते हेतुवाहोपहेशिक्ष सम् એટલે सम्भक्ष झ=ज्ञान ते संज्ञा.

આ સંજ્ઞામાં વર્ત માનકાળના વિષયનું જ ચિન્તવન ઉપયોગ વિચાર હોય છે. આ સંજ્ઞાવાળા છવા વર્ત માનસમયમાં પ્રાપ્ત યચ્યેલા દુ:ખની નિવૃત્તિના અને એથી સુખની પ્રવૃત્તિના માર્ગ શાધે છે અને તે માર્ગ વગરવિચાર્ય તુર્ત અંગીકાર કરે છે પછી લક્ષે ભૂતકાળમાં એ માર્ગ સ્વીકારથી દુ:ખ થયું હોય અથવા લવિષ્યમાં થવાનું હાય તા પછુ તે અનુભવના ખ્યાલ તેને કયાંથી જ હાય ક કારણ કે જે સ્થાને એ છવાને અગ્નિ, તાપ કે અન્ય કાર્કના ઉપદ્રવ લાગતાં ત્યાંથી તા તા ખસી લાય છે પણ ખસીને જ્યાં લાય છે તે સ્થાન નિર્મદ્રવ છે કે નહિ અથવા પૂર્વ અગ્નિ—તાપાદિકથી એ સ્થાન રહિત હતું કે નહિ અથવા ભવિષ્યમાં પુન: નિર્મદ્રવ રહેશે કે કેમ ક વિગેરે આગળ પાછળના વિચાર આવતા નથી પરન્તુ માત્ર વર્તમાન સમયના સુખના જ ખ્યાલવાળા હાય છે, એથી તેઓને તથાવિધ વિચારશક્તિવાળું મનાવિજ્ઞાન ન હાવાથી અસંજ્ઞી છે. એકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચઉરિન્દ્રિય પંચિન્દ્રયને હેતુલાઢાપદેશિકી સંજ્ઞાવાળા કહ્યા છે.

ર દીઈ કાહિકી સંજ્ઞા - दीर्घकाल - લાંગાકાળ તે ભૂત અને અવિષ્યના અનાવિજ્ઞાન - વિચાર શક્તિવાળી તે દીઈ કાહિકો સંજ્ઞા. આ સંજ્ઞાંવાળા જ્યોને ભૂતકાળમાં શું બન્યું હશે! અને અમુક કાર્યનું શું પશ્ચિમ આવ્યું હશે! તથા હવે એનું શું પશ્ચિમ આવ્યું હશે! તથા હવે એનું શું પશ્ચિમ આવે! માટે હવે ભવિષ્યમાં અમુક કાર્યનું શું કરતું કે જેથી નિરામાધપશ્ચં રહે એમ દીઈ કાલના સંક્રોમાના વિચાર પૂર્વ કહ્યાં પશ્ચ છે. આ સંજ્ઞાળળથી થાય છે તેથી આનું બીજાં નામ સંમાણા શ્રાંમાં પશ્ચ છે.

માનંદ પ્રેસ-ભાવનગર.

ભા સંક્રા મનાવિજ્ઞાનવાળા અને મન:પર્યાપ્તિવાળા સર્વ સંગ્રી છવાને દેશ છે. શાસમાં છવાના સંગ્રી અને અસંગ્રી લેંદ્રા વાર્યાર જે આવે છે તે આ દીર્વકાલિકી સંગ્રા આશ્રમી જ થયા છે એટલે આ દીર્વકાલિકી સંગ્રા-વાળા છવા તેજ સંગ્રી અને તે રહિત છવા તે અસંગ્રી સમજવા.

3 દક્ષિયાદો પદેશિકી સંજ્ઞા—સમક્તિવંત આત્માના જૈન દર્શનને અનુક્લ જે ગાંધ કિંવા વિચાર અથવા સંજ્ઞા તે દક્ષિવાદાપદેશિકી સંજ્ઞા. એટલેંક વિશિષ્ઠ શ્રુતજ્ઞાનના ક્ષયાપશ્ચમ સંપન્ન સમ્મક્તવાળી સંજ્ઞા તે. અર્થાત્ જે જવ સમ્યગ્દક હોય વિશિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાનના ક્ષયાપશ્ચમવાળા હોય અને સાથ સથાશક્તિ હૈયાપાદેય [હૈય—ત્યાગ કરવા યાગ્યત્તા—અકલ્યાણ—આચરણાના ત્યાગ અને ઉપાદેય ઉપા જેન કરવા યાગ્ય કલ્યાણમાર્ગનું આરાધન] ની પ્રવૃત્તિવાળા હોય તેવા છદ્મસ્ય જ્વાને એ સંજ્ઞા હાય છે અને પુના તે મુખ્યત્વે કેટલાક પુષ્યશાસી મનુષ્યને હાય છે. દ્વિ સંદ્યાજ્ઞારમ્

भे त्रष्यु સંજ્ઞાઓના મુખ્ય વિષય ઇષ્ટમાં પ્રવૃત્તિ અને અનિષ્ટમાં અપ્રવૃત્તિ— ત્યાગ છે અને તે અનુક્રમે કમશ: અધિક અધિક દરજ્જાના છે. કારણ કે પ્રથમ સંજ્ઞા વર્તમાન વિષયિકી, બીજી ત્રિકાલવિષયિકી અને હેયાપાદેયના ત્યાગરૂપ ત્રીજી માસમાર્ગાલમુખી છે જેથી શ્રેષ્ઠ સંજ્ઞા ત્રોજીજ છે. इति संज्ञाह्मरम्।

२२ गतिद्वारम्— ध्यांथी भरीने छव ध्या स्थानमां क्रध ७५के र ते परक्षव अभन३५ छे.

२३ आगतिद्वारम्—ક્યાંથી નીકળેલા છવ [વિવક્ષિત] કચા કચા સ્થાનમાં આવી ઉપજે ! તેનું નિયમન તે આગતિ, અહીંઆ કેટલેક સ્થળે ગતિ આગતિના અર્થ વિવક્ષિત ગતિ આશ્રયી ઉપરથી વિપરીત કહેલા હાય છે.

૨૪ વેલ્દ્વારમ્—વેદ એટલે [વિષયકોડા સંગંધી] અભિલાષ, તે ત્રણ પ્રકારના છે: ૧ ઓવેદ, ૨ પુરૂષવેદ, ૩ નપુંસકવેદ. ઓવેદમાં પુરૂષ પ્રત્યે વિષયકીડાભિલાષ, પુરૂષવેદમાં આ પ્રત્યે વિષયાભિલાષ, નપુંસકવેદમાં આ—પુરૂષ ઉભય તરફ વિષયાભિલાષ.

એ ત્રણે વેદમાં પુરૂષવેદ લાસના અગ્નિ સરખા શીધ્ર ખુઝાય તેવા, સ્ત્રીવેદ છાણાના અગ્નિ સરખા વિલંગ ખુઝાય તેવા અને નપુંસકવેદ નગરદાહ સરખા તે શાન્ત થવાજ અશક્ય હાય છે અને ઘણા ઉપ સ્વરૂપી હાય છે. અહિં જે જીવાને જે વેદ હાય છે તે જીવને તે લિંગ-ખાંદા નિર્શાનીરૂપે પણ દાય છે. એટલે સાત ધાતુઓમાં જેને શુક્ર-વીર્થ ધાતું હાય, શરીરની કર્કશતા, દ્રદેતા, પરાક્રમ, પુરૂષચિન્દ્ર, કાર્યમાં અક્ષાભપણું, ગંભીરપણું હોય, દાંહી હાય છાતી-પગ આદિ સ્થળામાં વાળ હાય ઇત્યાદિ અનેક બાદ્યલિંગ-લંકાણું હોય તે પુરૂષલિંગ કહેવાય.

તથા યાનિ, સાતધાતુમાં એક શુક્રને સ્થાને રૂધિર હોય શરીરની કાંમળતા મૂર્ખતા, સ્તન, ચંચળતા, અવિચારીપણું, કાયરપણું, અધીરતા ઇત્યાદિ લેસાયું, હાય તે સ્ત્રીલિંગ ચિન્હ કહેવાય.

તથા પુરૂષપણાનાં કેટલાક લક્ષણ હાય અને કેટલાંક ન હાય તથા સ્થીપ-ણાનાં કેટલાંક લક્ષણ હાય અને કેટલાંક ન હાય અથવા એનાં મિશ્ર લક્ષણો હાય જેમકે યાનિ–સ્તન હાય અને તેને મૂછ પણ હાય ઇત્યાદિ લક્ષણવાળી સ્થીએા સ્થી–નપુંસક કહેવાય.

હવે પુરૂષચિન્હ દાહી અને મૂછ હાય છતાં સ્ત્રીના જેવા ખાયલા સ્વભાવ હાય. કેડ હાથ દઇ લટકાથી બાલે ચાલે, હાથનાં લહેકાં કરે ઇત્યાદિ સ્ત્રીને યાગ્ય ઘણા આચરણા જોવાતાં હાય તેને પુરૂષ નપુંસક જાણવા. એ પ્રમાણે ત્રશ પ્રકારનાં વેદ અને અને ત્રણ પ્રકારનાં લિંગની હડીકત સમજવી. દતિવેદદારમ્

ર૪ દ્વારમાં આ સંગ્રહણી ગ્રન્થમાં ચારે ગતિના જીવાશ્રયો ૧૨ દ્વારા રીતસર કહેવામાં આવ્યા છે, સાથે ઘટાવવામાં પણ આવ્યાં છે. શેષ ૧-૧-૯-૧૦ ૧૧-૧૨-૧૩-૧૪-૧૫-૧૧-૨૦-૨૧ એ ૧૨ દ્વારા ઘટાવવામાં આવ્યા નથી. એ પ્રમાણે અહીંઆ સંગ્રહણીનાં ૩૪ દ્વારા પૂર્ણ થાય છે. [૩૪૪-૩૪૫]

इति चतुर्विशति दंडक द्वाराणि समाप्तानि ॥

अवतरण;—અહિ ગ્રન્થકાર ગ્રન્થ સમાપ્તિથી હર્ષમાં આવ્યા થકા પ્રાસંગિક પ્રભાતમાં ઉઠીને ભાવવાની ભાવનાએ। કહે છે.

तिरिऔं मणुँआ काँया, तहाऽगाँबीआ चउकगा चउरो । देवा नैरइया वा, अद्वारस भावरासीओ ॥ ३४६॥

શાગ્દાથ:—સુગમ છે.

સંસ્કૃત છાયાઃ—

तिर्यश्रो मनुष्याः कायास्तथाः प्रवीजा अतुष्ककाश्रकारः । देवा नैरियका वा अष्टादश्च मावराश्चयः ॥ ३४६॥ सामार्थः-विशेषार्थं वत् ॥ अ४६ ॥

विशेषार्थ:—तिरिका तिर्थं य ते शिर्धनिस्य-तिर्धनिस्य अक्षरीनिस्य अने पंचि-निस्स को सतुष्ठ, मणुका-मतुष्य ते यार प्रधारे धर्मभूमि; अधर्मभूमि; अतरहीष तथा समूर्विष्ठममतुष्य. काया ते सार प्रधारे पृथ्वीधाय अपधाय तेष्ठधाय वायुधाय, अगावीका-अभणीकाहि ते मूलणीक-स्धं घणीक अभ्राक्षेक अने पर्वणीक, को प्रमाध्य ४xx=१६ अने हेव अने नार्ड मसी द्व अक्षर भावराशि अथवा साविदेशा छे.

પ્રભાતમાં ઉઠીને આત્મા સાથે આ ભાવનાઓ વિચારવાની છે. એટલે હું તિયે ચમાંથી આવ્યા છું. ત્યાંથી જ આવ્યા હેં હૈં તા શું એઇન્દ્રિયાદિયાનિશો આવ્યા કે આજ સ્થળેથી ? એવી પ્રત્યેક ગતિ આશ્રયી અઢાર લોકે ભાવનાઓ ભાવવાની છે, તે સ્પષ્ટ છે. [૩૪૬]

अवतरण;— હવે કેટલી આવલિકાએ। મલીને એક મુહુ ત્તે થાય ? તે કહે છે.

एगा कोडी सतसङ्घी, लक्खासत्तहुत्तरी सहस्सा य। दो य सया सोलहिआ, आवलिया इगमुहुत्तांमि ॥ ३४७॥

શાય્દાર્થ:—સુગમ છે.

સંસ્કૃત છાયા:--

एका कोटिः सप्तपष्टिलक्षाणि सप्तसप्तितिसहस्राणि च । द्वे च श्रते पोडशाधिके आवलिका एकस्मिन् ग्रहुर्से ॥ ३४७ ॥

गायार्थ:—એક ક્રોડ સડસફલાખ સિત્યાત્તેર હજાર અસોને સાળ [१६७७७२१६] આવલિકાએ એકસુહૂત્ત માં થાય છે. ॥ ૩૪૭ ॥

विशेषार्थ:—અસંખ્ય સમયો [ચાયા જઘન્ય ^{૪૧}યુક્ત અસંખ્યાતની સંખ્યા જેટલા] ભેગા થાય ત્યારે એક આવલિકા થાય છે. જ્યારે ૧ યુદ્ધૂર્ત્તની ૧૬૭૭૭૨૧૬ આવલિકા થાય છે.

ગ્રન્થકારને આ ગાયાઓ અહીં આપવાનું શું પ્રયોજન હશે ? તે સ્પષ્ટ સમછ

૪૬. સંખ્ય-અસંખ્ય અને અનંતાનું સ્વરૂપ ગ્રન્થપ્રમાણ વધી જવાથી તૈયાર હતાં પણ આદ્યું નથી.

શકાતું નથી, પણ કદાચ જીવના જન્મમરહ્યુાની કેવી વિચિત્રતા છે એના ખ્યાલ આપી આત્માને નાગત કરવાના અંતિમ ઉદ્દેશ હોય તો તે ખનવાનેગ પણ છે. [૩૪૭]

अवतरण:- हेवे मेर अहत्तीमां सुद्धान्ता संभ्या हैटबी ते हेंहे है. ?

पणसिंह सहस पणसय, छत्तीसा इग मुहुत्त खुडुभवा। दोय सया छप्पन्ना, आवलिआ एगखुडुभवे ॥ ३४८॥

શાષ્ટ્રાથ :--

पणचिक्र='**पां**सठ

खुमबा=क्षुह्मकावे।

संस्कृत छायाः--

पश्चवष्टिसहस्राणि पश्चश्चतानि वट्त्रिंशत् एकप्रुह्तें श्रुद्ध(श्रुक्टक)मवाः। दे शते वट्पश्चाञ्चत् आवलिका एकश्चद्रभवे ॥ ३४८॥

गायार्थ—એક સુદૂર્ત્તામાં આત્મા તથાવિધ નિગાદાદિક સ્થળમાં રહ્યો-થકા ૧૫૫૩६ क्षुद्धक ભવા કરે છે, અને તેથી તે એક ક્ષુદ્ધકભવમાં २૫६ આવલિકાના કાળ થાય છે.

विशेषार्थ:—भा के भवे। इहा। ते धष्मा क स्हमभवे। छे, कन्मे भने भरे, कन्मे भरे-भेवा दुंडा भवे। मां नानामां नाना भव २५६ भाविहाना हाण केटिंदी ते। डीय क, तेथी भोडी भाविहासे भेडे भव न डीय, भेथी क ते क्षुष्टहस्मव तरीडे स्राणभाय छे.

હવે ૨૫૬ આવલિકાએ એક ભવ તો ૧૬૫૭૭૨૧૬ આવલિકાના કેટલા ભવ ૧ તો ૧૫૫૩૬ ક્ષુદ્ધક્લવા આવી રહેશે. [૩૪૮]

॥ पांच श्वरीरोते विषे अतेक विषय स्थापना प्रदर्भक यन्त्र ॥

	घटाववानं ग्रारो	मीदारिक शरीर	वैक्रिय शरीर	माद्वारक शरीर	तैजस शरीर	कार्मण शरीर
مو	र आख्रहुत विशेष	स्मूल पुर्वानिं	મ્યુદારિક્ત્રી ક્ષરમ	વૈક્રિયથી સદમ	भवत किंग्डिम	ते थी सहम
~	र अदेशसंण्याकृतविशेष	म्बात अस्य	મો ૃથી અસંખ્યગુણ	वै॰ शी असंभ्याअख	माहान्यी मनंत्युख् तैन्यी मनंत्युख	तै॰ थी अन्तर्भक्ष
m	३ स्वाभिष्टत विशेष	મવે તિયંચ મનુષ્ય	કેવ-નારક ગ૦ તિસ્તિર- ભા૦ ૫૦ વાયુકાય	पूर्वभर है। छिन	સર્વ સંસારી છવ્તે	સર્વ મંસારી છવને
X 0	જ વિષયકૃત વિશેષ	8થ્વ પડુક્વન તિયં કર્	અસંખ્યદ્વીય-સમુદ	મહાવિદેહ સુધી	बाडान्त ति परकाव जन्तां]	સામન્ત અને [વિ- મહમતિમાં]
3	પ પ્રયોજનકૃત વિશેષ	ધમોધમે-માથ્રપ્રાપ્તિ	એકાનેક-સ્યુલખાદર સંધસહાયાદિક નિમિત્તક	સદ્દમગ્રંશય છેદવા વા- જિનગ્રદાહ દશ્ચેનાદિ	શ્રાપ-વરદાત-તેએ- લેસ્યા અન્ન પાચનાદિ	અ-પભવમાં ગતિમાન
w	६ अभाष्प्रकृत सिंह	साधिक १००० योकन	साधिक १००० योकन	ी सुंडाहाय	संपूष्टं साहाहास	संभूष्णे बेरमासक
9	છ અવગાહેનાકૃત બેંદ	આહાગ્યી મેખ્યગુણ પ્રદેશમાં	ઓદા થી મેખ્ય ગુણ આકાશ પ્રદેશામાં	અસંખ્ય આકાશ પ્ર- દેશામાં	વૈદિનથી અસંખ્યં ગુષ્	तैरुस तुध्यप्रदेश
V	८ स्थितिकृत भिक्	अप्यः अन्त्रभु ६०	कर्ग ००००वर्ष छ०३३ सा०६०वै०४. मन्त भु० ६० मधे भास	अधन्य अन्त्यपुर्हताँ बिट्टेष्ट अन्त्यहूर्ता	कव्यते-अनाहि सात्त अकव्यते-अनाहि अन्तर	hackimalo Rep
4	६ अस्पणहुत्व सिंह	वै॰शी अस्प्रम्	અસંખ્ય	६००० [६० ३।वे]	અનેત	ひてる
<u> </u>	१० अन्तर-अह छवा- अथ	સાધિક ૩૩ સાગરાપમ	આવલિકાના અસંખ્ય ભાગ પુર્દાગલ પરાવર્ત	अर्थपुरुगस परावत	क्रान्तर नथी	अन्तर नथी
مق	૧૧ અનેક છવાશ્વયી	अन्तर नथी	અન્તર પડે જ નિક	अ०समन ६०६ मास	અન્તર નથી	अन्तर नक हो।

॥ षद् लेस्यावणीति विषयक्तमन्त्र ॥

	हेस्यानाम	45	.	E	स्तर्भ	अधम्यस्यिति	डत्कृष्ट क्यित
س	१ इष्युद्धिश्या	35°	हुरिक्शिक्ष	ક્ટુક	शीत-अक्ष	अ-तमुहुत	र अन्तमुर अधिक कक्ष सागरे।
N	नीबबेरया	नीब	66	मुह्			ास की प्रमानिक्षित्र का जातिह १ क साठ
FD)	3 धिपातबैश्या	इथतर वर्ष		<u> इषाये</u> सा			पस्यापभार्यप्यय भागामिक ३ सार
>0	तेनिवेश्या	इक्रेस वर्ष	भुरिकाश है।	يم م	लिक्क-मिटम्स	• •	भस्त्रापमान्यम् लागािषक र सा॰
3	पश्चि श्या	भीत बख्ड	*	मिष्टतर	5	: :	मि मन्त्रि मिष्ट १० साम्राप्त
200	शुक्रबाबेश्या	रवेत वर्ष	•	मिष्रपम			म सन्तर्भ सिक्ष के सा

॥ सप्तसमुष्यातमां सप्तिष्य स्थापना यन्त्र ॥

समुद्घात नाम	१ स्वामि कोण ? कालमान स्वाप्ति क्षेत्र	काङमान	म्बादित क्षेत्र	क्या कर्मधी?	बाकार	फल माहि	EX.
े वहमा अञ्चल	वेहनाथी आहुण छवने अन्तमु रवहें प्रमाध	अन्तेमु	स्यहेक प्रमाख	मधाता वेहनीय हें ६ इंडाडार	_	वेहतीय अतिनिक्रेश अव्यवका	A Call
०सिस साम्ब	કષામથી અતિભાકુળઆત્મા		•	डेषाय माइनीय		अवायनी अतिनिकरिश व्यन्तवार	Water all
	मधागीविना सर्कावन	2	डीस [े] —डित्यति क्षेत्रसधी	กลกิเล	इ.५-डाब्यी-इण	माथःनी मित्रश्री	2
४ वेस्थि सभु	छत्तरवैद्धि रम्नारन		अंध्येय याक्रत	संभ्येय योक्य विवस्तिनामहर्म	w	वै०३मीनिकरश्महण	महत्वमा येवाइ
	तेन्नेवेश्मा भुक्तारःक्यते	2	*	तै०श्वरीर्नाभक्ष	डीम हरअक्षार	तै ०३मीनिर्यं अक्ष	अनंतवार्
	सिन्धियंत आह पूर्वं धरते	2	મહાવિદેહ મુધી	महाविदेह सुधी आहा०हेहनामडभ	2	आ० हमीन अक्ष अवस्ता	HOMEN
े हेचबी सभु	સંયોગી કેવલીને	kki 7	સંપૂર્ણ લાકાકાશ	નામ- ગા ત્ર-વેદનીય ના મકર્માંથી	हें उन्हेबाय-भे थन	८ समय अंपुर्णे द्वीडाडाह्य नामजात्र-वेदनीय हंड्डमाय-भंधनानाम जात्रवेहनीय हिर्घति सर्व कायाः नामङम्भी	र वाह सर्वेशवस्ताः श्रीस्वाः

॥ पांचे इन्द्रियोमां भिन्न भिन्न विषय स्थापना यन्त्र ॥

नेषे प्रकार	१ स्पर्धमेन्द्रिय	२ रसमेग्दिय	३ झाजेरिद्रय	४ चक्षीरिन्दिय	५ ऑजेल्ब्रिय
ું દીધે પ્રમાણ	મગુલાસ ખ્યભાગ	મ ંગુલાસંખ્ય ભા ગ	અંગુલાસેખ્ય ભાગ	અંગુલામેખ્ય ભામ	મ્યુંગુલાયુંખ્ય ભાગ
ક વિશ્વાર પ્રમાણ	स्वहें प्रभाष्	આત્માંગુલ પૃથકૃત્વ	मात्मागुबनी भ भंज्य काग	આત્માંતાગુલ અસંખ્ય ભાગ	आत्मावना अ- संस्य भाग
O'	નવ યોજન [આત્માં· ગુલે]	नवयेकिन पूर्वं वत्	નવ યાજન પૂર્વવત્	સાધિક ૧ લાખ યાજન	१२ योळन [आत्या०]
જ જાં થી વિષય શહાયુ- આંતર	અંગુલાસ પ્યાબાગ	અંગુલાસંખ્યભાગ	અંગુલાસેખ્ય ભાગ	भंगुसार्थण्य काम	મ ગુલાસખ્ય ભાગ
म आम्बहारी हे मधाप्य प्राप्तिहारी	પ્રાપ્તકારી	प्राथमारी	પ્રાપ્યકારી	भिष्राधारी	)होशन्त्रा रा स
- he ह बरेर-बरेरक्रभ रे	अंदेश्वा अंदेश्वा	જે દેવ જે	તે. તે. તે. તે.	3h+ k	۵۶ ۲۰
क प्रभाक्ष अस्तर्भाहेत	रसनेन्द्रियधी अ स [ं] ण्य धुख	કાર્ણેન્દ્રનથી અસ'ખ્ય શોત્રથી સંખ્યેયગુણ ગુષ્	શ્રીત્રથી સંખ્યેયગુસ્	સવેથી અધ્યાવ- ગાહના	महित्। संकन्नम अन्त
ह हरबा भड़शवाणी छ	રસતેન્દ્રિયથીઅસ'ખ્ય ગ્રહ્ય	ক্রিনি-ন্মান ত্রিয়	શ્રીત્રથી અસંખ્યગ્રહ્યુ	मनंत प्रदेशी	મહુવી સંખ્યેયમુ
६ द०येन्द्रिय हेटबी छ		. م	٠,	~	W

क्षांध्य इस्त्रेड		0 6 14	श बाज	東京	۰	0	°k#	>0	70	7	*	40	**	**	**	-	¥
度 —	ю	<u>स</u> •	म् व्याप	ू इ.स. ७ इ.स. ७	0	0	**************************************	>•	•	7	*	m	**	***************************************	*	2	•
* *	**	इ इं	4 E E	ड .° ,र' ,र ,र ,ह	٠	٤	अभ्र	>	>=	2"	7	*	**	*	*	~	*
मनुष्य १	7	8) lic &	साज्या म	क. इ.स. इ.स.		14	*	>	•	7	9	*	>	2"	ro .	7	*
पंचारप्र तियंच १	Ж	१०००	४०० थावरन	भ रे अस्र ०	*	20	*	>		7	7	m	**	M	~	*0	v
बतु- रिन्ध्रिय	8	ह्यू होत्र अस	াধ	करी सम्ब	25	900	35.50	>-	~	>	*	ď	~	~	~	>0	معب
# PE ~	8	8)le 8	Ş.	क इत्याद्ध सम्बद्ध	(3)	ء -	45.00	مر ,	643	m	np	**		ď	ď	>-	,
12 F	M	१२ येल्स	~~क्र~~	म् मस्	700	9	45	>	øŋ	~	æ	~	-	~	~	>	7
स्य	m	•०० १	قه ع ملال	थ शुरू सम्ब	0	ç	विविध	>	مر	ىي	**	ىي	••	•	~	PQ	m
क क	>	के. इ.स. इ.स.	• ते. ते. ते. ते.	क . हे. इ.स.	٥	ئے	5	>0	m	یی	٠,	س	س		n,	7	10
क द्व	m	ভূত ক ক ক	ه ه مهر	अ ति स	•	٥	Ĭ,	> 0	m	ىي	69	س	ىي	0	'n	ď	m
% अंद	M	क . इ.स. इ.स.	ۋ. ئ بلا	कर्त् इ.स.च	٥	0	परजाऽ।	>	>	ے	~			٥	~	m	m
र्वे १	~	क . इ.स. इ.स.	روه ه مورو	क . इस. इ.स.	0	ئ	N.	>=	>0	ئے	10	ىي	•	•	~	ø	rr)
भूष प्रति	r)	2 4	म साय	ण .° तः इ.स.	٥	ئے	ेस्ट्रस्	>	> 0	7	7	67)	ø	m	กา	=	¥
मारकी १	•	0 0 N	र्भक्षत्व विशेष	ड इ.स. इ.स.	नक्षा	٥	\$5.50	>0	m	20	مر	10	10	60)	77	س	~
रध हातो	प क्षरीर	अवंशाक्षना डित्हेष	জি০ বীটুনামাব ০ জিকুস্ট	मने देखनी ज्यः- मध्यः सम्मत्	સંઘયણ	संवा १०-१६	मंद्रकान	7154	7	To the second	संस्थाप	र्भ	7,30		THE STATE OF	KIR NA	12 अयोग

1	SEC SEC	31-2-31-2-31-2-31-2-31-2-31-2-31-2-31-2	भूक भूक क	es l'alla	हुत्र क रहेप व	4	4	र राष्ट्रीय दार्थः अस्ति	7	ر به ا به	n'
ず 。 本	# 4 # 4	1-2-3	~ ~~*~~	Action .	2000 GHC	-de-	٠.	2	7	st'	~
7 · 2 · 3 · 3 · 3 · 3 · 3 · 3 · 3 · 3 · 3	Z Ž	1-4-3	* * * * * * * * * * * * * * * * * * *	० गुरुकृत् १	7 TO 13		44.	~	*	**	rė
7 'R' (	MEd.	1-2-3	ू अभूक	3	क्षेत्र क्षेत्र	144	- AL	~	*	*	e?
1 'E	भूह्र -	1-2-8	च ते स	भाभ	1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1	2"		१ देव वाहे।०	څ	ي	س
1 . 2 . 2 . 3 . 4 . 8 .	ر بر بر بر	1-4-3	क तिस् स	भू के अ इस्तु क	下"世 者"和?	7	•	ी हेर्चु वाहे।०	ç	0	س
न . रू रू	ू इस स	9-2-3	भूभव	8 8	10 mg	7		१ हेट्टी वाहा॰	ئى	۳	g.
अन्त	•	8-4-9	के स अस्र	१०६म- २ वर्ष	म् म	>	3 70 80	0	9	14	<u>پ</u>
अस्काम् क्रम् क्रम् क्रम् क्रम् क्रम्	D	9-2-3	7 77	0 2	1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1	>>	5 h 2 8 5 h 2	6	v	°	ۍ
अस्ट्र	0		ू है इस्	न्त्रक ह	4 5 T	>0	3 h & 8	0	¥	0	6-4
77. K.	0	-2-31-2-31-2	भभभ	प्रकुष्ट वर्ष	ت ت المراج المراج	>0	200	0	9	8	~~م~~
7, X	क र्ड जिस्	- A B	ू सम्र	44000	5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5	>0	ላዶ 3 አጸ¢	મત્ર	9	8,	س
7 . x X	بر الا الا	6-2-3	भूभ	साधिक १ सागि	0 50	٠.,		6) E 0	7	~	ለ'
マスポートの おお	* 'P 'S	9-2-3 9-2-3	ू अभक्	इड सा- भरापम	0 gr	مد	u.	- 12 - 12	~	~	ص
	विष्कु कि	अप व्यवती रूप स्थ	क्षिर व्यक्त करम्बर्ग विश्व	स्थिति कर्डुष्ट डड सा- साधिक	h-13.40	ક મ્યાંમિ	અાકાર્ગ્ટર્ગ	च क क	रेष इंडेशित	२४६० मार्शात	8 0 3

अवतरण;— બન્યકારે પાતાનું નામ પૂર્વ જણાવ્યું છે, હવે કેવટ પાતાની આળખાલુ અને સ્વગુરૂનું મંત્રલમય નામ બતાવી શુરૂમહત્તા અક્તિ દર્શાવે છે અને સ્વ ક્ષણતા પણ જણાવે છે, સાથે આ બન્યને એક રતના ઉપમાં આપે છે.

मह्यहारिद्देमसूरीण, सीसलेसेण विरइयं सम्मं। संघयणिरयणमेयं, नंदउ जा वीरजिणतित्थं ॥ ३४९ ॥

શબ્દાથ':--

महारा हेमस्रीण=भक्षधारी (गव्छ) डेभस्रीना सीत्रहेसेण=क्ष्यु शिष्ये सम्मं विरद्यं=३डी रीते विरिश्चत

रयणमेयं=भा २८न नंदउ जा=पृद्धिपाभा थावत् वीरजिणतिस्यं=वीरिक्निनुं तीर्थे क्षाय.

સંસ્કૃત છાયાઃ—

मलघारिहेमस्रीणां भिष्यलेशेन विरचितं सम्यक्। संग्रहणीरन्नमेतद् नन्दतु यावद् वीरजिनतीर्थम् ॥ ३४९ ॥

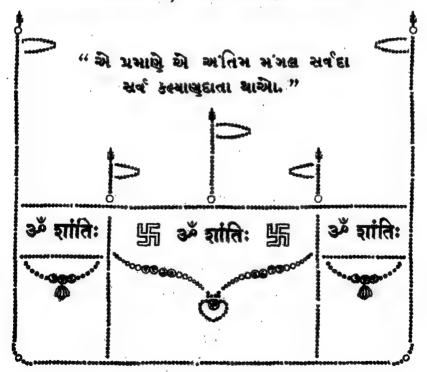
गायार्थः—મહધારીગ²છના હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજ મહારાજાના લઘુશિષ્ય [જેમનું શ્રી ચન્દ્રસૂરિ^૧ એવું નામ પૂર્વે આવી ગયું છે] તેઓએ સારી રીતે વિસ્થેલું આ સંબ્રહણીશ્વન્થરૂપી રતન જ્યાં સુધી વીરજિનેશ્વરનું તીર્થ હાય ત્યાં સુધી વૃદ્ધિને પામા. 11 3૪૯ 11

विशेषार्थ;— विश्वभनी ખારમી શતાળ્દીમાં થએલા શ્રીહર્ષ પુરીય ગચ્છાલંકાર મલધારિ શ્રીમફ [तृतीय] १अक्षयदेवसूरिना પટ્ટरत्न શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિ अने तेमना લઘુશિષ્ય શ્રી ચન્દ્રસૂરિ થએલા છે.

અહીંઆ ગ્રન્થકારે પાતે મૂલગાથામાંજ પ્રથમપદમાં સ્વગચ્છની પીછાણ અને સાથે સ્વગુર્ફેવર્નુ નામ સ્પષ્ટ જણાવી સ્વગુરૂપ્રતિ ઉત્પન્ન થએલી આત્મ-ભક્તિ અને બહુમાન સ્ચબ્યું છે, सीसकेसेण લઘુશિષ્યે એ પદથી તેઓ-

૧. શ્રીમક્ અભયદેવસરિ, શ્રી હેમચન્દ્રસરિ તથા ગ્રન્થકાર શ્રી ચન્દ્રસુનિંદના પરિચય પ્રસ્તાવનામાં જોવા.

'ते मंगलमादीए, मज्जो पळांतए य सत्यस्स । पढमं सत्थथाविग्यपार्गमणाय निदिष्टं ॥ १ ॥ तस्सेव य येळात्थं, मज्जिमयं अंतिमंपि तस्सेव । अञ्बोच्छित्तिनिमत्तं, सिस्स-पसिस्सादिवंसस्स ॥ २ ॥ ?

इति श्रीजगद्गुरु-जंगमकल्पतरु-महाप्रभावक-श्रीमद्विजयहीरस्रीश्वरवद्वरम्पर प्रभवो मुनिचकच्ढामणि-प्रचवनोबतिविधायक-सम्यग्दर्श्वनादिरत्नत्रयीदानः भोण्डाञ्चेश्वर्यसम्पन-परमोपकारी-निखिलग्रुनिकदम्बकाभिपति-महाप्रमा~~वक -~~ तपागच्छाविपति-पूज्यपाद १००८ श्रीमन्युक्तिविजय [अपराश्रिधानश्रीयद् मृलचंदजी] गणिप्रवरपदृपूर्वाचलांशुमालि-विलसिमर्लशीलशालि-नैष्ठिक-**ब्रह्मचारि-निरवद्यनिरतिशयचारित्रश्चालि-प्रत्यूषामिस्मरणीय-आचार्यवर्य-**श्रीमद्विजयकमलस्रीश्वरपद्वैरावतेन्द्रो-जैनैश्वरीवाक्सुधावितर**णैकचन्द्र**-श्वासनमहीमंडलधुराधरणनागेन्द्र - श्रीदर्भावतीजानपदीयपश्चश्वतसं-ख्याकश्चत्रियप्रतिनोधक-धांगधा-सायलादिकभूपत्यमात्वमण्डलोप-देशकसुगृहीतनामधेय-रागद्वेषदंन्दश्क्विषापहारचारित्रमंत्रप्रतिम-जैनाचार्यश्रीमद्विजयमोहनस्रुरीश्वरपट्टालंकारविनेथरत्नसकलागम-रहस्यवित्-संचारित्रचुडामणि आचार्यवर श्रीमद्विजयप्रतापद्धरीश्वर पट्टविभूषक-परमकारुणिक-परमक्रपालु-संविज्ञातद्रच्यानुयो-गादिविषय-विद्वद्वर्यपंन्यासप्रवरश्रीमद्वधमविजयगण्यन्ते-वासिश्रीयशोविजयविरचितो निख्तिलतस्वप्रकाशनप्रदीप-कल्पायास्त्रैलोक्यदीपिकाया अनेकयन्त्रचित्रसंपत-समन्वितः सुविस्तृतगुर्जरीयभाषाटीकापरिसमेतो विशेषार्थः समाप्तोऽधुनाप्यखण्डप्रमावक-श्रीमल्लोढणादिपार्श्वनाथप्रसादात् ॥

निमंडं अरिहंताई, ठिइभवणोगाहणा य पत्तेयं। सुरनारयाण बुच्छं, नरतिरियाणं विणा भवणं ॥१॥ उववायचवणविरहं, संखं इगसमइअं गमाऽऽगमणे। दसवाससहस्साई, भवणवईणं जहन्नठिई ॥२॥

અવિદ્વાંતાદિ પંચપરમેષ્ઠિને નમસ્કાર કરીને દેવ તથા નારકની સ્થિતિ-સાવન-અવગાહના-ઉપપાત-વિરહ-સ્યવનવિરહ-ઉપપાતસંખ્યા-સ્યવનસંખ્યા-ગતિ-આગતિ આઠલા દ્વારાની તેમજ મનુષ્ય અને તિર્થયાના સુવન સિવાય ઉપરના દ્વારાની વ્યાખ્યા કરીશ. તેમાં પ્રથમ દેવના સ્થિતિદ્વાસના વર્ધાનની શરૂઆત કરતાં સુવનપતિદેવાની દરા હત્તર વર્ષની જઘન્ય સ્થિતિ છે. (૧-૨)

षमरबित्सारमहिअं, तदेवीणं तु तिन्नि चत्तारि । पित्याइं सङ्गाइं, सेसाणं नवनिकायाणं ॥ ३॥ दाहिणदिवङ्गपित्रअं, उत्तरओ द्वंति दुन्नि देसूणा । तदेविमद्धपित्रअं, देसूणं आउम्रक्कोसं ॥ ४॥

અમરેન્દ્રનું એક સાગરાપમ અને બલીન્દ્રનું સાગરાપમથી કાંઇક અધિક આયુષ્ય છે; અમરેન્દ્રની દેવીનું સાડાત્રણ પલ્યાપમ તથા અલીન્દ્રની દેવીનું સાડાચાર પલ્યાપમનું આયુષ્ય છે. ભાકીની નવનિકાયમાં દક્ષિણ દિશાના દેવાનું કોઢ પલ્યાપમ અને હત્તર દિશાના દેવાનું કાંઇક ન્યૂન એવા બે પલ્યાપમનું આયુ-ષ્ય છે. તેની દેવીઓનું અનુક્રમે અર્ધ પલ્યાપમ તથા કાંઈક ન્યૂન એક પલ્યાપમનું આયુષ્ય છે. (3–૪)

वंतरयाण जहनं, दसवाससहस्स पिलअसुकोसं। देवीणं पिलअद्धं, पिलअं अहिअं सिसरवीणं॥ ५॥ लक्खेण सहस्सेण य, वासाण गहाण पलिअमेएसि । ठिइ अद्धं देवीणं, कमेण नक्खतताराणं ॥६॥ पलिअद्धं चडभागा, चडअडभागाहिगाउ देवीणं। चडजुअले चडभागो, जहन्नमङभाग पंचमए ॥७॥

અર્ય તરાનું જધન્ય આયુષ્ય દરા હજર વર્ષનું તથા કરફ્ષ આયુષ્ય એક પત્યાપમનું છે. તેની દૈવીનું જમન્ય દરા હજર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ઠ અર્ધ પત્યાપમનું છે. જ્યાતિષી દેવામાં ચંદ્રનું આયુષ્ય એક પત્યાપમ અને એક લાખ વર્ષ, સ્પાનું એક પત્યાપમ ને એક હજર વર્ષ, ત્રહાનું એક પત્યાપમ તથા તે 'ત્રહ્યું અન્ત્ર—સ્પાં અને ત્રહની દેવીનું પ્રથમ કહ્યું તેથી અર્ધ અર્ધ આયુષ્ય છે. નક્ષત્રનું અર્ધ પત્યાપમ, તારાનું પા (ફુ) પત્યાપમ, નક્ષત્રોની દેવીનું પા પત્યાપમથી કાંઈક અધિક તથા તારાની દેવીનું પત્યાપમના આઠમાં ભાગથી કાંઈક અધિક ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે. તેમજ પાંચ પ્રકારના જ્યાતિથીમાં પ્રથમના ચાર દેવ-દેવી યુવલનું જયન્ય આયુષ્ય પત્યાપમના ચાર દેવ-દેવી યુવલનું જયન્ય આયુષ્ય પત્યાપમના ચાર દેવ-દેવી યુવલનું

दोसाहि सत्त साहिअ-दस चउदस सत्तर अयर जा सुको। इकिकमहियमित्तो, जा इगतीसुवरिगेविके ॥८॥ तित्तीस-जुत्तरेसुं, सोहम्माइसु इमा ठिई जिहा। सोहम्मे ईसाणे, जहबठिई पिलअमहियं च ॥९॥ दोसाहिसत्तदसचउदस-सत्तरअयराई जा सहस्सारो। तप्परओ इकिकं, अहिअं जाऽजुत्तरचउके ॥१०॥

સૌધર્મ દેવલાક ખે સાગરાપમ, ઈરાાન દેવલાક કાંઇક અપિક બે સાગરાપમ, સનતકમારે સાંત માહેન્દ્રે સાતથી અપિક, હ્વાદેવલાકે દરા, લાંતકે ચૌદ, શુક્રમાં સત્તર, સહસારમાં અઢાર, ત્યારખાદ આનતથી લઇને નવમી શ્રૈવેયક સુધી એક એક સાગરાપમ વધારતાં નવમી શ્રેવેયકમાં એકત્રીશ, અને અનુત્તર દેવલાકે તેત્રીરા સાગરાપમની ઉત્દુષ્ટ સ્થિતિ નહ્યુવી. હવે જયન્ય સ્થિતિ સૌધર્મમાં:—મેક પલ્યોપમ, ઈરાાનમાં પલ્યોપમથી કાંઈક અધિક, સનત્કુમારમાં ખે, માહેન્દ્રમાં સાધિક બે, હક્ષમાં સાત, લાંત-ક્રમાં દરા, શુક્રમાં ચૌદ તથા ઝહસારમાં સત્તર સાગરાપમની જયન્ય સ્થિતિ નહ્યુવી, ત્યારખાદ અનુત્તર દેવલાકના વિજયાદિ ચાર વિમાન સુધી એક એક સાગરાપમ એક એક દેવલાક લપારતા જવું. એટલે વિજયાદિ ચારમાં જયન્ય સ્થિતિ નથી. (૮--૯--૧૦)

इगतीससागराई, सब्बहे पुण जहक्र विद्य । परिगहिआणिअराण य, सोहम्मीसाणदेवीणं ॥ ११॥ पिल अहिअं च कमा, विद्यं जहका हुओं अ उक्कोसा । पिल आई सत्त पन्ना-स तहय नव पंचवका य ॥ १५॥ સોધર્મની પરિત્રહીતા દેવીનું જવત્ય આયુષ્ય એક પલ્લોપમ, ઉત્દૃષ્ટ સાત પલ્લોપમ નાષ્ટ્રવં. કશાનની પરિત્રહીતાનું જવત્મ સાધિક પલ્યોપમ તથા ઉત્દૃષ્ટ નવ પલ્યોપમ સમજવું. સીધર્મની મ્યપ્ રિત્રહીતાનું ઉત્દૃષ્ટ પચાસ પલ્યોપમ તથા ઈશાન દેવલાકની અપરિત્રહીતાનું પંચાવન પલ્યોપમ પ્રમાણ મ્યાયુષ્ય નાષ્ટ્રવં. (૧૧-૧૨)

पण छ चउ चउ अठ य, कमेण पत्तेअमग्गमहिसीओ। असुरनागाइवंतर-जोइसकप्पदुर्गिदाणं॥ १३॥

અસુરકુમારને પાંચ, નાગકુમાર વિગેર નવનિકાયને છ, વ્યાંતરને ચાર, જ્યાંતિષાને ચાર તથા સીધર્મ ઈરાાન દેવલાકના દેવાને આઠ આઠ અગ્રમહિષાઓ–ઈન્દ્રાણીઓ દેવ છે. (૧૩)

बुस्र तेरस बुस्र बारस, छ प्पण चउ चउ बुगे बुगे अ चऊ। गेविज्ञऽणुत्तरे दस, बिसिट्ट पयरा उवरिलोए ॥ १४॥

પહેલા એ દેવલાકમાં ૧૩, ત્રીન્ન ચાયા દેવલાકમાં ૧૨, પાંચમામાં ૬, છકામાં ૫, સાતમામાં ૪, આક્રમામાં ૪, નવમા-દરામામાં ૪, અમીઆરમા ખારમામાં ચાર તથા નવ ગ્રૈવેયક અને પાંચ અનુત્તરમાં એક દેર દરા, એમ સર્વ મળી ઉપરના દેવલાકમાં ૬૨ પ્રતરા છે. (૧૪)

सोहम्मुकोसिटिइ, निअपयरिवहत्तइच्छसंग्रणिआ। पयरुकोसिटिइओ, सन्वन्थ जहन्नओ पिट्यं॥ १५॥

સોંધર્મ દેવલાકના દેવાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને સોંધર્મ દેવલાકના પ્રતરની સંખ્યાવડે સાગ આપી જે પ્રતરનું આયુષ્ય કાઢવું હોય તે પ્રતર વડે પૂર્વોક્ત સંખ્યાને ગુણતાં ઈક પ્રતરની ઉ૦ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય, જયન્ય સ્થિતિ તો ખધા પ્રતરામાં પલ્યો૦ પ્રમાણ છે. (૧૫)

सुरकप्पठिइविसेसो, सगपयरविहत्तइच्छसंग्रणिओ। हिडिल्लिटेइसहिओ, इच्छियपयरिम्म उक्कोसा ॥ १६॥

સનત્કુમાર વિગેરે કલ્પાપપત્રદેવાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને પાતપાતાના દેવલાક સંખંધી પ્રતસ્તી સંખ્યાવડે ભાગ આપવા, જે સંખ્યા આવે તેને ઇષ્ટ પ્રતરની સંખ્યાવડે ગ્રુષ્યુવા, જે જવાળ આવે તે તેમજ નીચેના પ્રતરની સ્થિતિ બન્ને મેળવવાથી ઇષ્ટપ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ પ્રાપ્ત થશે. (૧૬)

सोमजमाणं सितभा-ग पिलय वरूणस्स देख्णा। वसमणे दो पिलया, एसा ठिई लोगपालाणं ॥ १७॥

સામ તથા યમ નામના લાકપાલનું આયુષ્ય અનુક્રમે એક પસ્યોપમ તથા એક પસ્યોપમના ત્રીજે ભાગ (૧૧,૩ પસ્યો૦), વક્ષ્ણુ લાકપાલનું કાંઈક ત્યૂન છે પસ્યાપમ અને વૈશ્વમજી લાકપાલનું સંપૂર્ણ એ પસ્યાનનું આયુષ્ય છે. (૧૭)

कप्पस्स अंतपयरे, नियकप्पवर्डिसया विमाणाओ। इंदनिवासा तेसिं. चउदिसिं लोगपालाणं॥ १८॥ ઋત્યક દેવલાકના છેલા પ્રતરમાં પાતપાતાના નામવાલા કલ્પાવતંત્રક વિમાના હોય છે, તેમાં ઈન્દ્રના રહેઠાણ હોય છે, અને તેની ચારે બાન્નુ લોકપાલ દેવાના રહેઠાણ છે. (૧૮)

[દેવાનું સ્થિતિદ્વાર પૂર્ણ થયું, હવે તેઓનું જ શુવનદ્વાર શરૂ થાય છે.]

असुरा नागैसुर्वंका, विज्जूँ अग्गी य दीव उर्दही अ। दिसिं पवणे थणियें दसविह, भवणवई तेसु दुदु ईदा ॥१९॥

અમસુરકુમાર ૧, નાગકુમાર ૨, સુવર્લ્યુકમાર ૩, વિદ્યુત્તકુમાર ૪, અશ્વિકુમાર ૫, દ્વીપકુમાર ૧, ઉદધિકુમાર ૭, દિક્કુમાર ૮, વાયુકુમાર ૯ અને સ્તનિતકુમાર ૧૦, એમ દશ પ્રકારના ભુવનપતિ છે તથા તે દરેકમાં દક્ષિણુ-કત્તર એમ બળે વિદ્યાગના બળે ઈન્દ્રો છે. (૧૯)

चैमरे बंली अ घरैणे, भूगाणंदे अ वेणुदेवे य ।
तत्तो अ वेणुँदाली, हॅरिकंत हरिस्संहे चेव ॥ २०॥
अग्गिसिह अग्गिमाणव, पुण्णे विसिद्धे तहेव जलेंकंते।
जलेंपह तह अमिअगई मिअवाहण दाहिणुत्तरओ॥ २१॥
वेलंबे अ पमंजींण, घोसे महाँघोस एसिमझयरो।
जंबुदीवं छत्तं, मेरं दंडं पहू काउं॥ २२॥

શ્વામરેન્દ્ર–અલીન્દ્ર, ઘરોગુન્દ્ર–સૂતાનંદ, લેઘ્યુદેવ–વેઘ્યુદાલી, હરિકાન્ત–હરિસ્સહ, અગ્નિશિખ–અગ્નિમાનવ, પૂર્ણ–વિશિષ્ટ, જલકાન્ત-જલપ્રભ, અગ્નિતગતિ–ગ્નિતવાહન, વેલંખ-પ્રભંજન, ઢાષ-મહાઘાષ, એ પ્રમાણે દરાનિકાયના વીરા ઈન્દ્રો છે, પ્રત્યેક ઈન્દ્ર જંબ્રદ્ધીપનુ છત્ર કરવું હોય અને મેરેને દઢની માફક ઉપાઢવા હોય તા ઉપાડી શકે છે. (૨૦–૨૧–૨૨)

चउतीसा चउचत्ता, अठतीसा य चत्त पंचण्हं। पन्ना चत्ता कमसो, लक्त्वा भवणाण दाहिणओ॥ २३॥

चउचउलक्खिवद्रणा, तावइआ चेब उत्तरिसाए सञ्वेवि सत्तकोडी, बावत्तरि हुंति लक्खा य ॥ २४॥

અસુરકુમારાદિ દરો નિકાયાના દક્ષિણ દિશાના ઇન્દ્રોને અનુક્રમે ૩૪૦૦૦૦૦, ૪૪૦૦૦૦૦, ૩૮૦૦૦૦૦, ૪૦૦૦૦૦૦, ૪૦૦૦૦૦૦, ૪૦૦૦૦૦૦, ૪૦૦૦૦૦૦, ૪૦૦૦૦૦૦, ૪૦૦૦૦૦૦, અને ૪૦૦૦૦૦૦ સુવના હોય છે. એજ પ્રમાણે દરો નિકાયના હત્તર દિશાના ઇન્દ્રોને અનુક્રમે ૩૦૦૦૦૦૦, ૪૦૦૦૦૦૦, ૭૪૦૦૦૦૦, ૭૬૦૦૦૦૦, ૩૬૦૦૦૦૦, ૩૬૦૦૦૦૦, ૪૬૦૦૦૦૦, ૪૬૦૦૦૦૦ અને ૩૬૦૦૦૦ સુવના હોય હોય કક્ષિણ-કત્તર બન્ને દિશાના મળા ૭,૭૨૦૦૦૦૦ [સાતકોડને બ્હોતેસ્લાખ] સુવના છે. (૨૩–૨૪)

चतारि य कोडीओ, लक्षा छचेव दाहिण भवणा। तिण्णेव य कोडीउ, लक्षा छावडि उत्तरओ ॥ २५॥

અસુરકુમારાદિ દરો નિકાયમાં ઉપર કહેલા કૃક્ત દક્ષિણદિશાના સુવના એક દર અધાય મળી ૪,૦૬૦૦૦૦ [ચાર ક્રોડ અને છ લાખ] છે, તેમજ ઉત્તરદિશાના અધાય મળીને કુલ ૩,૬૬૦૦૦૦૦ [ત્રણ ક્રોડ અને છાસઠ લાખ] સુવના છે. (૨૫)

रयणाए हिट्टवरिं, जोयणसहस्सं विमुत्तु ते भवणा। जंबुदीवसमा तह, संखमसंखिज्जवित्थारा॥ २६॥

રત્નપ્રસાના એક્ક્ષાખ એ સાહજર પૃથ્વીપિંડમાંથી ઉપર નીચેહજ્તર–હજર યાજન મુકોને વચલા ગાળામાં ભુવનપતિના ભુવનો છે. તે ભુવને જંગ્રદ્વીપના સરખા તેમજ સંખ્ય-અસંખ્ય યાજનના વિસ્તારવાલા છે. (ર૬)

चूडीमणि फॅणि गर्फंडे, बँजे तह कलैस सीई अस्से अ। गर्य मयर वद्धमाणे, असुराईणं मुणसु चिंधे ॥ २७॥

દરો નિકાયના દેવાને ઓળખવા માટે તેઓના મુક્ટ વિગેરે આબ્યોબુંમાં જીદાજીકા ચિદ્ધો હોય છે, તેમા અમુરકુમારને ચૂડામાંબુનું, નાગકુમારને સર્પાનું, સુવર્લ્યુકુમારને ગરૂડનું, વિદ્યુત્કુમારને વજનું, અમિકુમારને કળશનું, દ્રીપકુમારને સિંહનું, હદધિકુમારને અશ્વનું, દિશિકુમારને હાથીનું, પવનકુમારને મગરનું અને સ્તનિતકુમારને શરાવસંયુદનું ચિદ્ધ હોય છે. (૨૭)

असुरा काला नागुद-हि पंडुरा तह सुवण्ण दिसि थणिया। कणगाभ विज्जु सिहि दीव, अरुण वाऊ पिअंगुनिभा ॥२८॥

અસુરકુમાર દેવાના વર્ણ કાળા, નાગકુમાર-ઉદ્ધિકુમારના ગૌરવર્ણ, સુવર્ણકુમાર-દિશિકુમાર-સ્તનિતકુમારના સુવર્ણ વર્ણ, વિગ્રૃત્કુમાર-અમિકુમાર-દ્રીપકુમારના અરૂળુ-રક્ત વર્ણ અને વાયુકુમારના પ્રિય'ગુ વૃક્ષના વર્ણ જેવા એટલે લગભગ નીલવર્ણ છે. (૨૮)

असुराण वत्थ रत्ता, नागोदहिविज्जुदीवसिहि नीला। दिसिथणिअ सुवन्नाणं, धवला वाजण संज्झरुई ॥ २९॥

અસુરકુમારનાં વસ્ત્રો **લાલ** હોય છે, નાગકુમાર–ઉદ્ધિકુમાર–વિદ્યુત્કુમાર–દ્વીપકુમાર–અમિકુમારના **તીલ વસ્ત્રો હોય છે,** દિશિકુમાર–સ્તનિતકુમાર અને સુવર્ણકુમારનાં ઉજ્જનલ–ધ**વલ** વસ્ત્રો છે, તથા વાયુકુમારનાં સ^{ત્}ધ્યાના ૨'ગ જેવાં વસ્ત્રો હોય છે. (૨૯)

चउसिंह सिंह असुरे, छत्र सहस्ताई घरणमाईणं। सामाणिया इमेसिं, चउरमुणा आयरक्ला यं ॥ ३०॥ અસુરકુમારના ખન્ને ઈન્દ્રો પૈકી ચમરેન્દ્રને ૧૪૦૦૦ તથા ખલીન્દ્રને ૧૦૦૦ સામાનિક દેવા છે, ખાકીના ધરેલુન્દ્રાદિ પ્રત્યેકને ૧૦૦૦ સામાનિક દેવાની સંખ્યા છે, અને દરેકને સામાનિકથી ચારગુણી આત્મરક્ષક દેવાની સંખ્યા હોય છે. (૩૦)

रयणाए परमजोयण-सहसे हिट्टुवरिं सयसयविष्ट्णे। वंतरयाणं रम्मा, भोमा नगरा असंखिजा ॥ ३१॥

રત્નપ્રશાના પ્રથમ(૬૫૨)ના હજર યાજનમાં ૬૫૨ નીચે સાે ચાજન મૂકીને બાકીના ૮૦૦ યાજનમાં વ્યત્તર દેવાનાં પૃથ્વીકાયમય અસંખ્યાતા સુંદર નગરાઓ છે. (૭૧)

बाहि वहा अंतो, चउरंस अहो य कण्णियायारा। भवणवईणं तह वं-तराण इंदभवणा उ नायव्वा॥ ३२॥

ભુવનપતિ તથા વ્યંતરાનાં ભુવના ખહારથી ગાળાકારે, અંદરના શામમાં ચાખૂણા અને નીચે કમળની કર્ષ્યિકાના આકારવાળાં છે. (૩૨)

तिहं देवा वंतरया, वरतरूणीगीयवाइयरवेणं। निषं सुहिया पसुइया, गयंपि कालं न याणंति ॥ ३३॥

તેવાં ભુવનામાં ઉત્તમ દેવાંગનાઓના ગીત અને વાજિંત્રના નાદવડે નિરંતર સુખી તેમજ આનંદિત થયેલા વ્યંતરા આનંદમાં કેટલા કાળ વ્યતીત થાય છે તે પણ જાણતા નથી. (33)

ते जंबुदीवभारह-विदेहसमगुरुजहन्नमिन्समगा । वंतर पुण अडविहा, पिसीय भूया तहा जक्सा ॥ ३४॥

रॅक्खसिकशरॅकिंपुरिसा, महोरंगा अहमा य गंधर्वा। दाहिणउत्तरभेआ, सोलस तेसु इमे इंदा ॥ ३५॥

તે વ્યન્તરદેવાનાં નગરાંએા ઉત્કૃષ્ટથી જંખૂડ્રીય જેવડા. જઘન્યથી ભરતક્ષેત્ર જેવડા, અને મધ્યમ રીતિએ મહાવિદેહ ક્ષેત્ર જેવડાં માેડા હોય છે. આ વ્યંતરાના-પિશાચ ૧, ભૂત ૨, યક્ષ ૩, રાક્ષસ ૪, કિંનર ૫, કિંપુરૂષ ૧, મહારમ ૭ અને મંઘર્વ ૮ એમ આઢ પ્રકાર છે, તથા તે દરેકમાં દક્ષિણ-ઉત્તરના બેદથી બે બે ઈન્દ્રો દ્વાય છે. (૩૪–૭૫)

कै। अ महाकाले, सुरूवपिक स्वपुण्ण भद्दे अ। तह चेव मार्णिभद्दे, भीमे अ तहा महानीमे ॥ ३६॥

किश्नरं किंपुरिसे सप्पुरिसे, महापुरिसे तहय अहकाए। महकाए गीअरई, गीअजसे दुन्नि दुन्नि कमा ॥ ३७॥ ષિરાશ્વિનિકાયમાં કાળ તથા મહાકાળ, ભૂતનિકાયમાં શ્વરૂપ તથા મિતિર્ધ, યક્ષનિકાયમાં પૂર્ણભક્ર તથા માશ્યિભક્ર, રાક્ષસનિકાયમાં ભીમ તથા મહાભીમ, કિંગરનિકાયમાં કિંગર તથા હિંપુરૂપ, કિંપુરુપનિકાયમાં સતપુરૂપ તથા મહાપુરૂપ, મહારગનિકાયમાં અતિકાય તથા મહાકાય અને આક્રમી મધ્યનિકાયમાં ગીતરિત અને ગીતયશ નામના ઈન્દ્રો છે. (3૬–30)

विषं कलंबसुलसे, वडलदंगे असोगचंपयए। नागे तुंबरु अ भए, लदंगविवज्रिया रुक्ला ॥ ३८॥

પિસાચની ધ્વનમાં કંદળ વક્ષનું ચિદ્ધ હોય છે, તે પ્રમાણે બૂતની ધ્વનમાં સુક્ષસ વક્ષનું, યસની ધ્વનમાં વડ વક્ષનું, રાક્ષસની ધ્વનમાં ખડ્વાંગ(તાપસનું કપકસ્થુ વિરોષ)નું, કિનરની ધ્વનમાં અસાક વક્ષનું, કિંપુરૂષની ધ્વનમાં અપક વસ્તુ, મહારગની ધ્વનમાં નામવક્ષનું અને મંઘવી ધ્વનમાં તામરા વક્ષનું ચિદ્ધ હોય છે. (ક૮)

जक्लिपसायमहोरग-गंधव्या साम किन्नरा नीला। रक्लस्स किंपुरिसाऽवि अ, धवला भूआ पुणो काला॥३९॥

યક્ષ, પિશાય, મહારમ અને ગંધર્વના વર્ણ શ્યામ છે, ક્નિરના નીક્ષ વર્ણ છે, રાક્ષમ તથા કિંપુ-રૂપના ધવક્ષવર્ણ છે તેમજ ભૂત દેવાના વર્ણ શ્યામ છે. (૩૯)

अणिपन्नी पणैपन्नी, इसिंबाई अ भूअवाइए चेव। कंदी अ महाकंदी, कोहंडे चेव पर्यए अ ॥ ४०॥

इय पढमजोयणसए, रयणाए अह वंतरा अवरे। तेसु इह सोलसिंदा, रुअग अहो दाहिणुत्तरओ ॥ ४१॥

અષ્યુપત્ની-પણપત્ની-ઋષિવાદી-ભૂતવાદી-કંદિત-મહાકંદિત-કાહંડ અને પતંત્ર એ આઠ વાણવ્યંતરના ભેઠા છે. તે આઠેમ વાણવ્યંતરા રત્નપ્રભાના પ્રથમ સા યોજનમાંથી કપર નીચે દશ-દશ યોજન છોડીને ખાકીના એ'શી યોજનમાં રહેલા છે. અને તેમાં પણ દક્ષિણ-હત્તરના ભેદથી કહ્ય સાળ ઇન્દ્રો છે. (૪૦-૪૧)

सिन्निहिंए सामाणे, दाँह विहाँए इसिंग इसिंग हे । इसिंग महेर्सरेवि य, हवह सुवैच्ये विसाले य ॥ ४२॥ हैं। से हैं। सरईवि य, सेएँ य भवे तहा महैं। सेए। पर्यंगे प्रगर्वेईवि य, सोलस इंदाण नामाइं ॥ ४३॥

સ'નિહિત-સામાન, ધાતા-વિધાતા, ઋષી-ઋષીપાલ, ઈશ્વર-મહેશ્વર, સુવત્સ-વિશાલ, હાસ્ય-હાસ્ય**રતિ, શ્વત-મહાશ્વેત, તથા પતંત્ર-પત ગપતિ એમ** આઠે વ્યંતરમાં દક્ષિણ-કત્તર દિશાના સાળ **ઇન્દ્રોનાં નામા અનુક્રમે ના**ણવા. (૪૨-૪૩)

सामाणियाण चडरो, सहस्स सोलस य आयरक्लाणं। पत्तेयं सब्वेसिं, वतरवई सिसरवीणं च

વ્યાં તરેન્દ્ર (ઉપલક્ષણથી વાણવ્યાં તરેન્દ્ર) તથા ચન્દ્ર અને સૂર્ય એ પ્રત્યેકને ચાર ચાર હજાર સામાનિક દેવા તથા સાળ–સાળ હજાર આત્મરક્ષક દેવા હોય છે. (૪૪)

इंदैसमैतायतीसा, परिसैतिया रक्तेवलोर्गपाला य । अणिय पहर्ण्णा अभिओगा, किन्बिस दस्त मवण वेमाणी ॥४५॥

गंधंब्वनद्दंहयँगयँ-रहर्भडअणियाणि सव्वइंदाणं। वेमाणियाण वसहा, महिसा य अहोनिवासीणं॥ ४६॥

અ'ધર્વ-નટ-ઘાડા-હાથી-સ્થ અને સુભટ એમ છ પ્રકારતું સૈન્ય તેા સર્વ ઈન્દ્રોને હોય છે, સાતમા પ્રકારમાં વૈમાનિકને વૃષભ તેમજ ભુવનપતિ વ્ય'તરને પાડેા હોય છે; ત્ર્યારે કૃત્યાંતિધીને તો છ જ પ્રકાર છે. (૪૬)

तित्तीस तायतीसा, परिस तिआ स्रोगपास चतारि । अणिआणि सत्त सत्त य, अणियाहिव सञ्वहंदाणं ॥ ४७ ॥

नवरं वंतरजोइस-इंदाण न हुंति लोगपालाओ । तायत्तीसभिहाणा, तियसावि य तेसि नह हुंति ॥ ४८ ॥

તેત્રીશ ત્રાયસ્ત્રિશક દેવા, ત્રહ્યુ પર્ષદા, ચાર લેાકપાલા, સાત પ્રકારતું સૈન્ય, સૈન્યના સાત અધિપતિ, એટલા પરિવાર સર્વ ઈન્દ્રોને હોય; પરતુ વ્યાંતર તથા જ્યાતિપીના ઈન્દ્રોને લાકપાલ દેવા તેમજ ત્રાયસ્ત્રિશક નામના દેવા હોતા નથી. (૪૭ ૪૮)

समभूतलाओ अट्टाई, दस्णजोयणसएहिं आरब्भ । उवरि दसुत्तरजोयण-सयम्मि चिट्टांति जोइसिया ॥ ४९ ॥

સમબતલા પૃથ્વીથી સાતસા નેવું યાજન ઊંચ ગયા <mark>બાદ એક્સા દશ યાજન સુધ</mark>ામાં જયાતિથી દેવા રહે છે. (૪૯)

तत्त्थ रवी दसजोयण, असीइ तदुवरि ससी य रिख्लेसु। अह भरणि साइ उवरिं, बहि मूलोऽविंभतरे अभिई॥ ५०॥

तार रवि चंद रिक्ला, बुह सुका जीव मंगल सणिया। सगस्यनउय दस असिह, चड चड कमस्रो तिया चडसु ॥५१॥

સમમતલાથી ઉપર વાજન ખાદ દરા યાજને અંતરે સૂર્ય છે, ત્યાંથી ૮૦ યાજન દુર શંદ્ર છે, ત્યાર પછી નક્ષત્રો છે, તેમાં સર્વથી નીચે લરણી અને સર્વથી ઉપર સ્વાતિ નક્ષત્ર છે, મૂલ નક્ષત્ર મંડલથી ખાદ્ય હોય છે અને અભિજિત્ નક્ષત્ર મંડલથી અંદર પડતું હોય છે. સમભૂતલાથી ઉપર યોજને તારા, ત્યારખાદ દરા યાજને સૂર્ય, પછી ૮૦ યાજને શંદ્ર, ત્યારખાદ ચાર યાજને નક્ષત્રમંડલ, ત્યારખાદ ચાર યાજને બુધ, ત્યારખાદ ત્રહ્યું યાજને શક, પછી ત્રહ્યું યાજને ગુરૂ, ત્યારખાદ ત્રહ્યું યાજને મંત્રલ, અને ત્યારખાદ ત્રહ્યું યાજને એટલે સમબ્તલાથી ખરાખર નવસા યાજને શનિ છે. (૫૦–૫૧)

इकारस जोयणसय, इगवीसिकारसाहिया कमसो। मेरुअलोगाबाइं, जोइसचकं चरइ ठाइ॥ ५२॥

મેરૂપી અગીઆરસા એક્વીશ ધાજનની તથા અલેાકથી અગીઆર સા અગીઆર ધાજનની અબાકાએ જ્યાતિષ્યક્ર ફરે છે અને સ્થિર રહે છે. (પર)

अद्धक्तविद्वाऽऽगारा, फलिहमया रम्म जोइसविमाणा। वंतरनयरेहिंतो, संग्विज्जगुणा इम हुंति ॥ ५३॥

ताइं विमाणाइं पुण, सब्वाइं हुंति फालिहमयाइं। दगफालिहमया पुण, लवणे जे जोइसविमाणा ॥ ५४॥

જ્યોતિષી દેવાનાં વિમાના અર્ધકાઠાના આકારવાળા સ્કૃદિક શત્મય તેમજ ઘણાં સુંદર હોય છે, વળી વ્યંતર દેવાનાં નગરાઓ(ભુવના)ની અપેક્ષાએ આ ત્યાતિષીનાં વિમાના સંખ્યસુણા છે. તે ત્યાતિષીનાં બધા વિમાના સ્કૃદિક શત્મય છે, તેમાં પણ જે લવણસસુદ્ર ઉપર આવેલાં છે તે દેગસ્કૃદિકમય એટલે પાણીને પણ ફેાફોને-બેદીને પ્રકાશ આપી શકે તેવા છે. (પલ-પષ્ઠ)

जोयणिगसृहिभागा, छप्पस्र ड्याल गाउतु इगद्धं। चंदाइविमाणाया-मिवत्थडा अद्यमुचतं ॥ ५५॥

માં દ્રનું વિમાન એક યાજનના એકસહિયા છપ્પન ભાગ (પૂર્ફ) જેવડું, સૂર્યનું વિમાન એકસહિયા અહતાલીકા ભાગ (પૂર્ફ) જેવડું, ત્રહનુ વિમાન એ ગાઉનું, નહત્રોનું વિમાન એક ગાઉનું તેમજ તારાઓનું વિમાન અધિ ગાઉ લાંભું પહેતાં છે. દરેકના વિમાનની લાંચાઈ લંબાઈ-પહેલળાઈથી અર્ધ અહ્યુવી. (પપ)

पणयाललक्ष्वजोयण, नरिवतं तिस्थमं सया भिमरा। नरिवताओ वहिं पुण, अद्भूपमाणा ठिआ निषं ॥ ५६॥

પીસ્તાલીશ લાખ યાજનપ્રમાણ મનુષ્યક્ષેત્રમાં આ જ્યાતિષાના વિમાના સદાકાળ પરિશ્વમણ કરવાવાળાં છે, અને મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર જે જ્યાંતિષીનાં વિમાના છે તે સદાકાળ સ્પિર તેમજ પૂર્વોક્રત લેબાઈ, પહેાળાઇ તથા ઉચાઇના પ્રમાણથી અર્ધ પ્રમાણવાળાં છે. (૫૬)

ससिरविगइनक्ष्यता, तारा हुंति हु जहुत्तरं सिग्घा। विवरीया उ महद्वीआ, विमाणवहगा कमेणेसि ॥ ५७॥

सोलस सोलस अड चउ, वो सुरसहसा पुरो य वाहिणओ । पञ्जिम उत्तर सीहा, हन्थी वसहा हया कमसो ॥ ५८॥ ४

गह अहासी नक्सत्त, अडवीसं तारकोडिकोडीणं। छासहिसइस मबसय, पणसत्तरि एगससिसिझं॥ ५९॥

માન્દ્ર-સૂર્ય-ત્રહ-નક્ષત્ર અને તારા એ અનુક્રમે એક પછ એક શીધ ગતિવાળા દ્વાય છે, અને ત્રહિમાં એક એક્ષ્મી અનુક્રમે ઊતરતા હાય છે. ચન્દ્રના વિમાનને વહન કરનારા દેવાની સંખ્યા ૧૬૦૦૦, સૂર્યના વિમાનને વહન કરનાર ૧૬૦૦૦, ત્રહાના વિમાનને વહન કરનાર ૮૦૦૦, નક્ષત્ર વિમાનને વહન કરનાર ૪૦૦૦, તેમજ તારાના વિમાનને વહન કરનાર એ હન્તર દેવાની સંખ્યા હાય છે, અને તે વિમાનને વહન કરનારા દેવા પૈકા વિમાનની પૂર્વ દિશાએ રહેનારા સિંહનું, દક્ષિણ દિશામાં રહેનારા હાથીનું, પશ્ચિમ દિશામાં રહેનારા વ્રથલનું અને હત્તર દિશાએ રહેનારા અધાનું રૂપ ધારણ કરે છે. ૮૮ શ્રહ, ર૮ નક્ષત્ર, ૧૧૯૫૫ કોડાકાડી તારાઓ એડહા એક ચન્દ્રના પશ્ચિત છે. (૫૭-૫૮-૫૯)

कोडाकोडी सम्नं-तरंति मम्नंति खित्तथोबतया। केई अने उस्से-हंगुलमाषेण ताराणं ॥ ६०॥

કેશ્ઈક આચાર્યો ' ક્રોડાક્રોડી 'ને સંજ્ઞાંતર—નામાંતર કહે છે, કારણ કે અનુષ્યક્ષેત્ર શ્રોડું છે, વળી કાઈક આચાર્યો તારાઓના વિમાનને **હ**ત્સેધાંગુલથી માપવાનું કહે છે. (૬૦)

किण्हं राहुविमाणं, निषं चंदेण होइ अविरहियं। चडरंगुलमप्पत्तं, हिट्ठा चंदस्स तं चरइ ॥ ६१॥

કૃષ્ણવર્ણનું રાકુનું વિમાન નિરંતર ચન્દ્રની સાધેજ હોય છે, તેનાથી દુર થતું નથી અને ચાર આંગળ વેગળું રહ્યું હતું હંમેશા ચન્દ્રની નીચે ચાલે છે. (૧૧)

तारस्स य तारस्स य, जंबुदीवम्मि अंतरं गुरुयं । बारसजोयणसहसा, दुन्निसया चेव बायाला ॥ ६२॥

निसढो य नीलवंतो, चत्तारिसय उच पंचसय क्डा। अदं उवरिं रिक्ला, चरंति उभयऽहऽबाहाए॥ ६३॥

छाषद्वा दुन्निसया, जहन्नमेयं तु होह बाघाए। निव्वाघाए गुरुलहु, दोगाउ य वणुसया पंच

11 88 11

॥ ६५ ॥

જંગૂદ્વીપને વિધે એક તારાથી ખીજા તારાનું (પ્રેર્ના) વ્યાધાતવાળું ઉત્કૃષ્ટ આંતર ૧૨૧૪૧ ચાજન છે. નિષધ અને નીશવંત પર્વત ભૂમિથી ચારસા ચાજન ઊંચા છે અને તેના ૧૫૧ પાંચસા ચાજન ઊંચા નવ શિખરા-હૂંટા છે. તે કૂટ ૧૫૧ના ભાગે ૧૫૦ ચાજન પદ્વાળાં છે, અને કૂટથી આક આઠ ચાજન સમાધાતવાળું અલગ—તારાઓ વિગેરે ફરે છે એટલે વ્યાધાતવાળું જઘન્ય અંતર ૧૬૬ ચાજન પ્રમાણ થાય છે. નિર્ભાષાતવાળુ ૧૯૬૪ અંતર છે ગાઉનું અને જઘન્ય અંતર પાંચસા ધનુષ્યનું છે. (૧૨-૧૧-૧૪)

माणुसनगाओ बाहि, चंदा सुरस्स सूर चंदस्स । जोयणसहस्स पन्ना-सऽण्णगा अंतरं दिट्टं

ભાતુષાત્તર પર્વતથી બહાર એક ચન્દ્રથી સૂર્યનું તેમજ સૂર્યથી ચન્દ્રનું અંતર સંપૂર્ણ પચાસ હન્તર યાજન પ્રમાણ સર્વન્ન એવા જિનેશ્વર લગવંતાએ જોયું છે. (૧૫)

सिस सिस रिव रिव साहिय-जोचणलक्खेण अंतरं होह। रिवअंतरिया सिसणो, सिसअंतरिया रवी दिला ॥ ६६॥

એક ચન્દ્રથી બીજ ચન્દ્રનું તથા એક સર્થયી બીજ સૂર્યનુ અંતર કાંઈક અધિક એક લાખ યાજન પ્રમાણ છે, ચન્દ્રો સૂર્યથી અંતરિત છે અને સૂર્યા ચન્દ્રથી અંતરિત છે. (૬૬)

बहियाओ माणुसुत्तर, चंदा सूरा अवहिउज्जोया। चंदा अभीइसुत्ता, सूरा पुण हुंति पुस्सेहिं॥ ६७॥

ભાતુષાત્તર પર્વતથી ખહાર ચન્દ્રો તથા સુર્યો અવસ્થિત-સ્થિર પ્રકારાવાળા છે, ચન્દ્રો અભિજિત્ નક્ષત્રવેડ યુક્ત હોય છે અને સુર્યા પુષ્યનક્ષત્ર સહિત હોય છે. (૧૭)

उद्धारसागरदुगे, सहे समएहिं तुझ दीवृदही। दुगुणा दुगुणपविस्थर, वलयागारा पदमवजं ॥ ६८॥

पहमो जोयणलक्लं, वहो तं वेढिउं ठिया सेसा। पहमो जंबुदीबो, सर्यसुरमणोदही चरमो ॥ ६९॥

અહી ઉદ્ધાર સાગરાયમના સમયાની જેટલી સંખ્યા યાય તેટલી દ્રીપ-સમુદ્રની એકંદર સંખ્યા છે, પૂર્વ-પૂર્વના દ્રીપ-સમુદ્ર કરતાં પછી પછીના દ્રીપસમુદ્રો બમણા બમણા વિસ્તારવાલા છે. પ્રથમ દ્રીપને વર્જને બધાય દ્રીપ-સમુદ્રો વલયાકારે (ચૂડીના આકારે) છે. પ્રથમ જંબદ્ધીય લાખ યાજનના અને વત્ત-ગાલાકારે થાળા સરખા છે, અને બીજ બધા દ્રીય-સમુદ્રો તેને વિડિને રહેલા છે. પ્રથમ જંબદ્ધીય છે અને હલ્લી સ્વયંબ્રસ્થ સમુદ્ર છે. (૧૮-૧૯)

जंबू धायइ पुक्लर, बारुणिबर स्वीर घय स्वीय नंदिसरा। अरुणऽरुणवाय कुंडल, संख रुपग सुपग कुस कुंचा ॥ ७० ॥

જ'ખૂદ્વીપ–ધાતકીખંડ–પુષ્કર–વારણીવર~ક્ષીરવર ધૃતવર-ઈક્ષુવર–નંદીજીર-અરૂબુ-અરૂબુોપપાત-કું-ડલ–રાંખ–રૂચક-બુજગ–કુશ–કોંચ વિગેરે કેટલાક દ્વીપાનાં નામા બબ્લા. (૭૦)

पढमे लवणो जलही, बीए कालो य पुक्खराईसु । दीवेसु हुंति जलही, दीवसमाणेहिं नामेहिं॥ ७१॥

જંબૂદ્રીપને વીંટીને લવણસમુદ્ર રહ્યો છે, ધાતકીખંડને વીંટીને કાલાદિધ (સમુદ્ર) રહ્યો છે અને પુષ્કર વિગેરે દ્રીપા તે નામના સમુદ્રથી જ વીંટાયેલા છે. (૭૧)

आभरणवत्थगंघे, उप्पलतिलए पउमनिहिरयणे। वासहरदहनईओ, विजया वक्खार करिंपदा॥ ७२॥

कुरुमंदरआवासा, कूडा नक्त्वत्तचंदसूरा य । अन्नेवि एवमाई, पसत्थवत्यृण जे नामा ॥ ७३॥

तन्नामा दीवुदही, तिपडोयारा हवंति अरुणाई। जंबूलवणाईया, पत्तेयं ते असंग्विजा ॥ ७४॥

ताणंतिमसूरवरा-वभासजलही परं तु इक्किका।
देवे नागे जक्ले, भूए य सयंभुरमणे य ॥ ५ ॥

આ ભૃષ ખુ-વસ્ત્ર-ગન્ત્ર-કમલ-તિલક-પદ્મ-નિધિ-રત્ત-વધ ધર- પર્વ તા-દ્રહ-નદી-વિજય-વક્ષસ્કાર પર્વ તા-કલ્પાવત સક વિમાના-કૃદ્દેશન એક્-ઇન્દ્રાદિ દેવાનાં નિવાસા કર-નક્ષત્ર-ચન્દ્ર-સૂર્ય વિગેરે સમગ્ર લેહમાં વર્તાલો જે પ્રશસ્ત-લત્તમ વસ્તુઓ અને તેના નામા છે તે નામવાળા દ્રીપ તથા સમુદ્રાં છે. અફ્યુપુપિયી લઇને નિપ્રત્યયાવતાર નામવાળા દ્રીપ-સમુદ્રો છે. જંખૂ અને સવખુ એ નામવાળા પણ અસંખ્ય ફીપ-સમુદ્રે છે. નિપ્રત્યયાવતારમાં છેલ્લા ' સુર્ય વરાવભાસ ' સમુદ્ર ન્માયુવા, ત્યારબાદ નિપ્રત્યયાવતારપાર્શું નથી, પરંતુ દેવદ્રીપ-દેવસમુદ્ર, નાગફીપ-નાગસમુદ્ર, યક્ષદ્રીપ-યક્ષસમુદ્ર, ભૂતદ્રીપ- ભૂતસમુદ્ર તથા સ્વયંભરમાનુદ્રીપ અને સ્વયંભરમાનુસમુદ્ર આવેલા છે. ત્યારબાદ અલાક છે. (૭૨-૭૩-૭૪-૭૫)

वारुणिवर न्वीरवरो, घयवर लवणो य हुंति भिन्नरसा । कालो य पुक्तवरोदहि, सर्यभुरमणो य उदगरसा ॥ ७६॥

इक्खुरस सेसजलही, लवणे कालोए वरिमि बहुमच्छा। पणसगदजोयणसय, तणू कमा थोव सेसेसु ॥ ७७॥ " વાંદ્રસુવિશ-કૃષિયર પૂતવા અને સવાયુસમુદ્રનાં પાણી નામ પ્રમાણે જીલવામાં અર્થાત્ મહિરા-દુર્ધ-પી અને સીઠાના એવા સ્વાદવાળા અનુક્રમે છે, અર્થાત્ હાદ્યહાદા સ્સવાળાં. છે. કાલાદિધ પુષ્ટરસસુદ્રે અને સ્વયંશ્વરમાણ સમુદ્ર પાણીના એવા સ્વાદવાળા છે, બાકીના સમુદ્રેનનું પાણી શેરડીના રસ એવું સ્વાદિષ્ટ હોય છે. લવણસમુદ્રમાં ૫૦૦ યાજનના, કાલાદિધમાં ૭૦૦ યાજનના અને સ્વયંભ્રસમણમાં ૧૦૦૦ યાજનના પ્રમાણવાળા પામા મગરમચ્છા છે. (૭૬-૭૭)

दो ससि दो रवि परमे, दुगुणा छवणम्मि घायईसंडे । चारस ससि बारस रवि, तप्पमिइ निविद्व ससिर्विणो ॥ ७८ ॥

तिग्रणा पुब्बिल्लजुया, अणंतराव्यंतरिमासित्तिमा । । । । क्षाणेप बायाला, विसत्तरी पुक्बरद्धिमा ॥ ७९॥

પુર્દેશાં જ ખૂદીપને વિષે છે ચન્દ્ર અને છે સૂર્ય દ્વાય છે, બીના લવણસમુદ્રમાં ચાર ચન્દ્ર તથા પાર સૂર્ય દ્વાય છે. ધાતકીખંડમાં ખાર ચન્દ્ર અને ખાર સૂર્ય દ્વાય છે, હવેના દ્વીપ સમુદ્રીમાં ચન્દ્ર મૂર્યની સંખ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે આગળના દ્વીપ અથવા સમુદ્રના ચન્દ્ર કિવા સૂર્યની સંખ્યા તેમાં ઉમેરતાં જે સંખ્યા ખાવે તે તેથી આગળના બધાય દ્વીપ—સમુદ્રોના ચંદ્ર~સૂર્યની સંખ્યા તેમાં ઉમેરતાં જે સંખ્યા ખાવે તે સંખ્યા બધાવી. એ રીતિએ કાલાદ સમુદ્રમાં (૧૨×૩=૩૬+૨+૪=) ૪૨ ચન્દ્ર અને ૪૨ ધૂર્ય દ્વાય છે, તેમજ આખા પુષ્ઠર દ્વીપમાં ૪૨×૭=૧૨૬+૨+૪+૧૨=) ૧૪૪ અને અર્ધપૃષ્ઠરમાં ૭૨ ધન્દ્ર તથા ૭૨ સૂર્ય હોય છે. મનુષ્ઠાલમાં કૃદ્ધ ૧૩૨ ચન્દ્ર અને ૧૩૨ સૂર્ય છે. (૭૮-૭૯)

ં **છાસકં-અસક સંખ્યાંવાળી ચન્દ્રની એ અને અસક ક્રાયક સંખ્યાવાળી સ્પ**ેની બે પંક્તિઓ છે, અન્તે પંક્તિઓ મનુષ્યક્ષેત્રમાં ત્રેશને પ્રદક્ષિણા આપતી સદાકાળ પરિશ્રમણ કરે છે. (૮૦)

छप्पन्नं पंतीओ, नक्लसाणं तु मणुयलोगिम्म । छावडी छावडी, होई इकिकिआ पंती ॥ ८१॥

અનુષ્યદ્ધિતમાં નક્ષત્રાની હપ્પન પંડિતઓ છે, તે પ્રેરથી ચારે દિશામાં માનુધાત્તર પર્વત સુધી **ધર્મ મિલ્ફોની માફક રહેલી હાય તેમ દેખાય છે**, તે પ્રત્યેક પંક્તિમાં ૧૧-૧૧ નક્ષત્રો હોય છે. (૮૧)

एवं गहाइणोऽवि हु, नवरं धुवपासवत्तिणोतारा । विश्व । विश्व पयाहिणता, तश्येव सया परिभमंति ॥ ८२॥

નસંત્રાની પહિલ સંબંધી એ પ્રમાણે વ્યવસ્થા ખતાવવામાં આવી છે તે જ પ્રમાણે થઇ વિગેરેની કંકિત વ્યવસ્થા સમજવી, એક્સ વિશેષ છે કે બે ચન્દ્રના પરિવાર ૧૭૬ શહેલો હોવાથી શહેલી મંક્તિઓ પણ ૧૭૬ હૈાય છે અને પ્રત્યેક પંક્તિમાં ૧૬–૧૬ મહોની સંખ્યા **નાલુવી, વળી માગળ** એવા કુવ તારાઓની સમીપમાં વર્ત્તતા અન્ય તારાના વિમાના તે કુવ તારાઓને જ પ્રકક્ષિણા **દે**તા કુરે છે. (૮૨)

खडयालसयं पदमि-ह्रयाए पंतीप बंदस्राणं।
तेण परं पंतीओ, खडरुत्तरिआए बुद्गीए ॥ ८३ ॥
बावत्तरि खंदाणं, बावत्तरि सूरियाण पंतीए।
पढमाए अंतरं पुण, चंदा चंदस्स लक्खदुगं॥ ८४॥
जो जाबइ लक्खाई, वित्थरओ सागरो प दीवो वा।
तावइआओ य तर्हि, बंदासूराण पंतीओ ॥ ८५॥

મનુષ્યક્ષેત્ર બહારના પુષ્કરાર્ધની પ્રથમ પંક્તિમાં ૧૪૪-ચન્દ્ર-સર્થની સંખ્યા છે અને તે પંક્તિથી આગળ પ્રત્યેક પંક્તિમાં ચાર ચન્દ્ર અને ચાર સૂર્યની વૃદ્ધિ કરવી. પ્રથમ પંક્તિમાં હર ચન્દ્ર અને હર સૂર્ય દ્વાય. એ પ્રથમ પંક્તિમાં ચન્દ્રથી ચન્દ્રનું એ લાખ યાળન પ્રમાણ અંતર દ્વાય છે. એ દ્વીપ અથવા સમુદ્ર જેટલા લાખ યાળન વિસ્તારવાળા દ્વાય ત્યાં તેટલી સંખ્યા પ્રમાણ ચન્દ્ર-સૂર્યની પંક્તિઓ નહ્યુવી. (૮૭-૮૪-૮૫)

पन्नरस चुलसीइसयं, इह ससिरविमंडलाई तरिकतं।
जोयणपणसयदसहिअ, भागा अडयाल इगसट्टा ॥ ८६॥
तीसिगसट्टा चउरो, एगिगसट्टस्स सत्तभइयस्स।
पणतीसं च बुजोयण, ससिरविणो मंडलंतरयं ॥ ८७॥
पणसट्टी निसडम्मि य, तत्तिय बाहा दुजोयणंतरिया।
एगुणवीसं च सयं, स्रस्स य मंडला लवणे ॥ ८८॥
मंडलदसगं लवणे, पणगं निसडम्मि होइ बंदस्स।
मंडलअंतरमाणं, जाणपमाणं पुरा कहियं ॥ ८९॥
ससिरविणो लवणम्मि य, जोयणसयतिणिण तीसअहियाई।
असिअं तु जोयणसयं, जंबुदीवम्मि पविस्संति ॥ १०॥

આ જંબુદીપ સંબંધી ચન્દ્રના ૧૫ મહેલા છે અને સૂર્યના ૧૮૪ મહેલા છે, તેમજ બન્નેના મહેલાતું ચારક્ષેત્ર (જંબૂ-લવધાનું મળી) ૫૧૦ ચાજન અને એક શાળભના એક્સફિયા અદ્યાધીય લાય તેટકું અધિક છે. પાંત્રીશ યાંજન અને એક યાંજનના એક્સર લાય કરીએ તેવા ત્રીશ લાગ તયા એક્સર્કિયા એક લાયના સાત લાગ કરીએ તેવા ચાર લાબ (૩૫ યાં ફર્ફું લાગ હું પ્રતિલાગ)નું પરસ્પર યન્દ્રમાં કળનું અંતર હોય છે. તયા સૂર્ય મંકળોનું અંતર બે યાંજનનું છે. વળી સૂર્યના ૧૮૪ મંકળો પૈકી ૧૫ મંકળો જ ખૂદીપમાં પડે છે, તેમાં ૧૨ નિષધ ઉપર અને ત્રણ તેજ પર્વતની બાહા ઉપર પડે છે, તયા ૧૧૯ મંકળા લવ્યયુસમું પડે છે. યાંન્દ્રનાં ૧૫ મંકળા વૈદ્યા મંકળો લવ્ય સસૂદ્રમાં અને પાંચ મંકળા જંભુદ્રીપના નિષધ પર્વત ઉપર પડે છે. મંકલનું અંતર પ્રમાણ પ્રથમ કર્યું તે અયુનું સૂર્ય અને ચન્દ્રનું ૫૧૦ યાં જ્રું લાગનું જે કલ ચારણત્ર છે તેમાં ૩૩૦ યાંજન સુધી પ્રવેશ કરીને અરકે છે. આ પ્રમાણે ચારણત્ર કર્યું. (૮૬–૮૭–૮૮–૮૯-૯૦)

गइरिक्सतारसंसं, जन्थेच्छिस नाउनुदहि दीवे वा। तस्स सिहि एगससिणो, गुणसंसं होइ सञ्वरणं ॥ ९१॥

જે દ્વીપ અથવા સમુદ્ર સંબંધી શ્રહ, નક્ષત્ર અને તારાઓની સંખ્યા નહ્યુવાની ઈચ્છા થાય તે દ્વીપં-સમુદ્ર સંબંધી ચન્દ્ર અથવા સૂર્યની સંખ્યા સાથે એક ચન્દ્રના પરિવારબૂત ૮૮ શ્રહાદિ સંખ્યાના મુદ્યાલક કરવાથી સર્વ સંખ્યા પ્રાપ્ત થશે. (૯૧)

वत्तीसञ्हावीसा, बारस अड चउ विमाणलक्लाइं। पन्नास चत्त छ सहस, कमेण सोहम्ममाईसु॥ १२॥

दुसु सयच्य दुसु सय निग-मिगारसहियं सयं तिगे हिट्ठा। मज्झे सनुत्तरसय मुवरितिगे सयमुवरि पंच ॥ ९३॥

સૌધર્મ દેવલાકમાં ૩૨ લાખ વિમાના છે, હશાન દેવલાક ૧૮ લાખ, સનત્કમારમાં ૧૨ લાખ, માહેન્દ્રમાં ૮ લાખ, બ્રહ્મદેવલાક ૪ લાખ, લાંતકમાં ૫૦ હન્નર, મહાશકમાં ૪૦ હન્નર, સહસારમાં ૧ હન્તર, આનત-પ્રાણત બન્નેના ભેગા થઈ ૪૦૦, આમણ-અચ્યુતના ભેગા મળી ૩૦૦, પ્રથમની ત્રણ શ્રૈવેયકમાં ૧૧૧, મધ્યમ ત્રણ શ્રૈવેયકમાં ૧૦૭, હપરિતન ત્રણ શ્રૈવેયકમાં ૧૦૦ અને અનુત્તર દેવલાકમાં પાંચ વિમાના છે. (૯૨-૯૩)

चुलसीइलक्ष्मसत्ता-णवइ सहस्सा विमाण तेवीसं। सब्बग्गमुहुलोग-मिम इंदया विसद्वि पयरेसु ॥ ९४॥

વૈમાનિક નિકાયમાં [આવશિકાયત અને પુષ્પાવકીર્ધું એ અન્નેની સંખ્યા બેગી કરતાં] એકંદર ૮૪૧૧૭૦૨૩ વિમાનાની સંખ્યા ઉધ્વૈક્ષિક પ્રાપ્ત થાય છે, પ્રત્યેક પ્રતરે ઇન્દ્રક વિમાના દોવાથી સર્વ પ્રતરાનાં થઇ ૬૨ ઇન્દ્રક વિમાના છે. (૯૪)

चउदिसि चउपंतीओ, नासिंह विमाणिया पदमपयरे। उत्तरि इक्रिक्सहीणा, अणुत्तरे जाव इक्सिकं ॥ ९५॥ પ્રત્યેક દેવલોક ચાર દિશામાં વિમાનાની ચાર પંક્તિઓ દ્વાય છે, તેમાં પ્રથમ પ્રત**ે ૧૧-૧૧** વિમાનાની ચાર પંક્તિઓ છે, ત્યારબાદ કપરનાં પ્રતેશમાં એક એક વિમાન સંખ્યા થારે પંક્તિમાંથી એક્ક્રી કરતા જહે. યાવત અહત્તરે ચારે દિશામાં એક એક વિમાન રહે. (૯૫)

इंदय वहा पंतिसु, तो कमसी तंसचडरंसावद्या। विविहा पुष्तविकण्णा, तयंतरे सुनु पुरुवदिसि ॥ ९६॥

સર્વ વિમાનાની મધ્યે ઈન્દ્રક વિમાન હોય છે અને તે ગાળાકરે છે, ત્યારબાદ પંક્તિમાં પ્રથમ ત્રિકાણ ત્યારબાદ સમચારસ અને ત્યારબાદ ગાળ, પુન: ત્રિકામ્-સમચારસ અને ગાળ વિમાના હોય એ એ પ્રમાણે ઠેઠ સુધી ન્રાણવું. પુષ્પાવધીર્ણ વિમાના વિવિધ આક્રાસ્વાળાં છે અને તે પૂર્વદિશાની પંક્તિને વર્જીને રોય ત્રેણે પંક્તિના આંતરામાં હોય છે. (૯૬)

ं बहं बहेसुवर्रि, तंसं तंसस्स उपरिमं होह। चउरंसे चउरंसं, उहं तु विमाणसेतीओ

પ્રથમ પ્રતરે જે સ્થાને ગાળ વિમાન દ્વાય તેની ઉપરક્ષા પ્રતરે સમયેણીએ ગાળ વિમાન જ દ્વાય, ત્રિકાણ ઉપર ત્રિકાણ જ દ્વાય, અને સમચારસ ઉપર સમચારસ જ દ્વાય. એ પ્રમાણે ભવ્લે વિમાનની શ્રેણીઓ રહેલી છે. (૯૭)

11 60 11

सन्वे बहविमाणा, एगदुवारा इवंति नायन्वा। तिणिण य तंसविमाणे, बतारि य हुंति बउरंसे ॥ ९८॥

સર્વે ગાળાકાર વિમાનાને એક જ દ્વાર હોય છે, ત્રિકાષ્ટ્ર વિમાનાને ત્રણ દ્વાર હોય છે અને સમચારસ વિમાના ચાર હારવાળાં છે. (૯૮)

आवित्यविमाणाणं, अंतरं नियमसो असंस्थितं। संस्थितमसंस्थितं भणियं पुण्याविकणाणं ॥ ९९॥

અમાવલિકા-પંક્તિગત વિમાનોમાં એક વિમાનથી બીજ વિમાનનું અંતર અવસ્ય અમુંખ્યાત ધાજનનું હોય છે, જ્યારે પુષ્પાવકાર્ણ વિમાનોનું અંતર સંખ્યાત ધાજન તથા અમુંખ્યાત ધાજન બન્ને રીતિએ દ્વાર છે. (૯૯)

एगं देवे दीवे, तुवे य नागोदहीसु बोद्धव्वे । चत्तारि जक्तवदीवे, भ्यसमुदेसु अहेव ॥१००॥

सोलस सयंग्रुरमणे, दीवेसु पड्डिया य सुरभवणा। इगतीसं च विमाणा, सयंग्रुरमणे समुद्दे प ભ્રથમપ્રતરે પંક્તિયત આસક વિગાના પૈકા એક વિગાન દેવ દ્રીપ્રકપર, ર નામ સસુદ્રકપર, ૪ મસદ્વીપકપર, ૮ સત સસુદ્ર કપર, ૧૬ સ્વયંસ્ટ્રમણદ્રીપ કપર અને ૩૧ સ્વયંસ્ટ્રમણ સસુદ્ર કપર રહેલા છે. (૧૦૦–૧૦૧)

अर्चतसुरहिगंघा, फासे नवणीयमङअसुइफासा । निच्चुलोका रम्मा, सयंपहा ते विरायंति ॥१०२॥

ં અતંત સુરિભગધવાળાં, માખણથી પણ કામળ અને સુખકારી સ્પર્શવાળાં, નિરંત કલોત--મન્નવાળાવાળાં, રમણીય તેમન સ્વયંકાંતિવાળા તે વિમાના ઘણાન રાજે છે. (૧૦૨)

जै दक्लियेण इंदा, दाहिणओं आवली मुणेयच्या। जे पुण उत्तरइंदा, उत्तरओं आवस्त्री तेसिं।।१०३॥

पुरुवेण पिछमेण य, सामण्णा आवली मुणेयव्या । जे पुण बद्दविमाणा, मज्ज्ञिल्ला दाहिणिल्लाणं ॥१०४॥

पुब्बेण पिन्छमेण य, जे वहा तेवि दाहिणिह्नस्त । तंसचडरंसगा पुण, सामण्णा हुंति दुण्हंपि ॥१०५॥

દક્ષિણ દિશામાં રહેલા આવલિકાગત વિમાના તે દક્ષિણેન્દ્રાનાં અલ્વા, અને હત્તરિક્શામાં રહેલા ધાવલિકાંગત વિમાના હત્તરેન્દ્રોનાં અલ્વા, પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાની પંક્તિમાં રહેલા વિમાના અન્તેનાં હામાન્ય અલ્વા, પરંતુ વચ્ચે વચ્ચે રહેલા જે ગાળ વિમાના છે તે દક્ષિણેન્દ્રોનાં સમજવા. એ જ વાતને આ ગાયાથી પુષ્ટ કરે છે કે–પૂર્વ તથા પશ્ચિમ દિશામાં જે ગાળ વિમાના છે તે દક્ષિણેન્દ્રોનાં છે, ત્રિકાણ તથા ધમચારસ વિમાના દક્ષિણેન્દ્ર તથા હત્તરેન્દ્ર અન્તેની માલીકીનાં સામાન્ય છે. (૧૦૭–૧૦૪–૧૦૫)

पांगारपरिक्लिता, वहविमाणा इवंति सब्वेवि । चउरंसविमाणाणं, चउदिसि बेह्या होह ॥१०६॥

આપવિકા પ્રવિષ્ટ સર્વે ગાળ વિમાના એક ખાલાએ ગઢથી વીંટળાએલા છે તથા ચક્રખૂષ્યા વિમાનાની મારે ખાલાએ વેદિકા (કાંગરા રહિત ગઢ) હોય છે. (૧૦૬)

जत्तो बहविमाणा, तत्तो तंसस्स बेह्या होह। पागारो बोद्धव्दो, अवसेसेसुं तु पासेसुं ॥१०७॥

એ ક્રિશાએ ગાળ વિમાના છે તેની સન્સુખ ત્રિકાયુ વિમાનાને વેદિકા દ્વાય છે, અને વ્યાક્ષની એ દિશામાં ક્રાંગશ સહિત ગઢ દેાય છે. (૧૦૭)

पदमंतिमपयराविल-विमाणमुहभूमितस्समासञ्दं। पयरगुणमिद्वकप्पे, सम्बागं पुष्किकिणियरे ॥१०८॥ ં પ્રથમ પ્રતસ્ત્રત પંક્તિનાં વિમાનાની સંખ્યા તે મુખ અને અન્તિમ પ્રતરાની પંક્તિયત વિમાન-સંખ્યા તે **સ્**મિ કહેવાય, એ બન્ને સંખ્યાના સરવાળા કરી તેનું અર્ધ કર્યા લાદ *ઇંધ્ર દેવલા*ના પ્રતરાની સંખ્યા સાથે ગુણવાથી આવલિકાગત વિમાનસંખ્યા પ્રાપ્ત થશે, અને કુલ વિમાનસંખ્યામાંથી બાદ કરતા ભાકોની પુષ્પાવકોર્જુ વિમાનાની સંખ્યા આવશે. (૧૦૮)

हर्गविसि पंतिविभाणा, तिविभक्ता तंसच्छरंसा वहा । तंसेसु सेसमेगं, खिव सेसदुगस्स इक्किं ॥१०९॥ तंसेसु चडरंसेसु य, तो रासितिगंपि चडगुणं काउं। वहेसु इंदर्य खिब, पयरधणं मीलियं कप्पे ॥११०॥

કેંદ્રકપણ એક દિશાયત પંક્તિના વિમાના ત્રણભાગે સરખા વહેંચી નાંખવા, વહેંચતા એ એક સંખ્યા રોષ રહે તા ત્રિકાણ વિમાનામાં એક સંખ્યા ઉમેરવી, બે વધે તા ત્રિકાણ તથા સમચારસ બન્ને વિમાનામાં એક એક સંખ્યા ઉમેરવી. પછી તે પ્રત્યેક સંખ્યાને ચારે ગુણી નાંખવી, હત્તરારિ એ આવે તેમાં ઈન્દ્રક વિમાન ઉમેરવું, એમ કરવાથી હષ્ટ હષ્ટ પ્રતરે તથા પરિણામે ઈષ્ટ કર્લ્ય ત્રિકાણ—સમચારસ તથા હત્તવિમાનાની પૃથક્ સંખ્યા પ્રાપ્ત થશે. (૧૦૯–૧૧૦)

कप्पेसु य मियं महिसी, वराह सीहा य छगल सातृरी। हर्यं गर्य सेयंग खेंग्गी, वसेहा विडिमीहं चिंघाई ॥१११॥

મુગ, મહિલ, વરાહ (બુંડ), સિંહ, બાકડા, દેડકા, ધોડા. હાયી, સર્પ, ગેંડો, વૃષજ્ઞ તથા નિતિવિરીય મુત્રનું અતુક્રમે સૌધર્માદિ ખાર દેવલાકના દેવાનાં મુક્ટને વિષે ચિન્હ ઢાય છે. (૧૧૧)

चुलसी असिइ बाबत्तरि, सत्तरि सद्दी य पत्र बत्ताला । तुल्लसुर तीस वीसा, दस सहस्सा आयरक्ष चउगुणिया॥११२॥

સૌધર્મ ત્રના સામાનિક દેવા ૮૪૦૦૦, ઈશાનેન્દ્રના ૮૦૦૦૦, સનત્કુમારના ૭૨૦૦૦, માહેન્દ્રના ૭૦૦૦૦, અંકેન્દ્રના ૧૦૦૦૦, લાંતકના ૫૦૦૦૦, શકના ૪૦૦૦૦, સહસારના ક્ર૦૦૦૦, આનત–પ્રાણતના ૧૦૦૦૦ અને આરણ અચ્યુતના ૧૦૦૦૦ સામાનિક દેવાં છે, તેનાથી ચાર ગુણા પ્રત્યેકના આત્મરક્ષક દેવા છે. (૧૧૨)

दुसु तिसु तिसु कप्पेसु, घणुदहि घणवाय ततुभयं च कमा। सुरभवणपहटाणं, आगासपहिष्ठया उवरिं।।।११३॥

પ્રથમના બે દેવલાકને ધનાદધિના આધાર, ત્રીન-ચાયા અને પાંચમા દેવલાકને ધનવાતના આધાર, છકા-સાતમા અને આઠમા દેવલાકને ધનાદધિ તથા ઘનવાત એ બન્નેના આધાર છે. તેથી ઉપરના બધા દેવલાક કેવળ આકારાના આધારે છે. (૧૧૩)

सत्तावीस सयाई, पुरवीपिंडो विमाणउवसं। पंचसया कप्पतुगे, पढमे तत्ती य इक्षिकं

#**११४**॥

हायह पुरवीसु सयं, बहुइ भवणेसु हुदुदुक्योसु । बडगे नवगे पणगे, तहेब जाऽणुक्तरेसु भवे

॥११५म

्रमबीससया पुढवी, विमाणिमकारसेव य सयारं। बत्तीस जोयणसया, मिलिया सब्वश्थ नायब्वा

गररचा

પહેલા એ કેવલાઇને વિષે વિમાનાની પૃથ્વીનું પિડપ્રમાણ ૧૭૦૦ યાજન દેવ છે, અને તેના ઉપર વિમાનાની ઉચાઇ ૫૦૦ યાં હોય છે, ત્યારખાદ ૩-૪, ૫-૬, ૭-૮, હન્ફ ૦-૧૧-૧૧, નવર્શને વિમાનાની ઉચાઇ ૫૦૦ યાં હોય છે, ત્યારખાદ ૩-૪, ૫-૬, ૭-૮, હન્ફ ૦-૧૧-૧૧, નવર્શને વિમાનાની અનુક મે વિમાનાના પિડ પ્રમાણમાં સાન્સા યાજન એક કરતાં જનું અને તે પિડ ઉપરના વિમાનની ભવાઈ જે ૫૦૦ યાં પ્રમાણ કહી છે તેમાં અનુક મે સા–સા યાજન વધારતાં જન્ન. જેથી અનુત્તરમાં ૧૧૦૦ યાં પૃથ્વીપિંડ અને ૧૧૦૦ યાં વિમાનની ઉચાઈ આવશે. (૧૧૪-૧૧૫-૧૧૬)

पणचउतिबुवण्ण विमाण, सघय दुसु दुसु य जा सहस्सारो। उबरि सिय भवणवंतर-जोइसियाणं विविद्ववण्णा ॥ ११७॥

સૌધર્મ તથા હરાાન દેવલાકનાં વિમાના શ્યામ—તીલ-રકત-પીત અને શ્વેત એ પંચવર્જુનાં દ્વાય એ, સનત્કુમાર-માહેન્દ્રના શ્યામ સિવાય ચાર વર્જુનાં, ખ્રદ્યા-લાંતકના લાલ-પીળો અને ધાળો એમ ત્રણ વર્જુનાં, શક-સહસ્રારના પીત તથા શ્વેત એમ એ વર્જુનાંજ અને આનતથી લઇ અનુત્તર સુધી બધાય શ્વેતવર્જુનાં વિમાના છે. (૧૧૭)

रिषणो उदयत्थंतर, चडणवइसहस्सपणसयख्वीसा । बायाल सिद्देभागा, कञ्चडसंकंतिदियहम्मि ॥ ११८॥

કર્ક સંક્રાન્તિના દિવસે (એટલે સર્વાલ્યન્તર મડલે સૂર્ય હોય ત્યારે) સૂર્યના ઉદયસ્થાન અને અસ્તસ્થાન વચ્ચેનું અંતર ૯૪૫૨૬ યેા૦ અને એક યોજનના સાઠીયા ૪૨ ભાગ પ્રમાણ દ્વાય છે. (૧૧૮)

एयम्मि पुणो गुणिए, तिपंचसगनविं होइ कममाणं। तिगुणम्मी दो लक्खा, तेसीइसहस्संपचसया ॥ ११९॥

असिई छ सिंह भागा, जोयणचं उलक्ल विसत्तरिसहस्सा। छव स्रया तेसीसा, तीसकला पंचगुणियम्मि ॥ १२०॥

सत्तगुणे छह्नक्या, इगसहिसहस्स छसय छासीया। चउपन्नक्षा तह नव-गुणम्मि अडलक्य सङ्ग उ ॥ १२१॥

सत्त सया चताला, अहारकला य इय कमा चउरो 🗀 🔆

એ ઉદયાસતના અંતરને ત્રણ પાંચ સાત અને નવનઢ ગ્રુણના, ત્રણનઢ ગ્રુણનાં ર,દક,૧૯૦ વાન દું સંપ્યા આવે, પાંચનડે ગ્રુણતાં ૪,૭૨,૬૬૩ વાન ફેફ્ર લાગ સંપ્યા આવે, સાતનઢ ગ્રુણતાં ૬,૬૧,૬૮૬ વાન ફેફ્ર લાગ સંપ્યા આવે, ત્યાં નવનડે ગ્રુણતાં ૯,૫૦,૭૪૦ વાન ફેફ્ર લાગ પ્રમાણ ગ્રુણાકર પ્રાપ્ત સામ તે ચારે ગ્રુણાકરની સંખ્યાની અનુક્રવે ચંકા ચુનલા જયણા અને વેતા એ ચાર પ્રકારની વિત સાથે મેહના કરવી. (૧૧૯–૧૨૦–૧૨૧–૧૨૨)

इत्य य गई चडित्थ, जयणगि नाम केह मर्जात ।
एहिं समेहिमिमाहिं, गईहिं चडरो सुरा कमसो ॥ १२३॥
विक्लं मं आयामं, परिहिं अन्मितरं च बाहिरियं।
जुगवं मिणंति छम्मा—स जाव न तहाबि ते पारं ॥ १२४॥
पावंति बिमाणाणं, केसिपि हु अहव तिगुणियाईए।
कमचडगे पत्तेयं, चंडाईगईउ जोइजा ॥ १२५॥
तिगुणेण कप्पचडगे, पंचगुणेणं तु अहसु मिणिजा।
गेविजे सत्तगुणेण, नवगुणेऽणुत्तरचडके ॥ १२६॥

जोयणलक्खपरिमाणं, निमेसमित्तेण जाइ जो देवा। छम्मासेण य गमणं, एगं रज्जू जिणा विति ।। १३७॥

કહેલી ચારે ગિત પૈકી ચોથી વેગા નાગની મતિને કોઇક આવાર્યો ' મલનાન્તર ' મિતિપણ કહે છે, હવે એ ચાર પ્રકારની મિતિમાંથી ચંડા મિતાલાળો ર,૮૭,૫૮૦ યેા કું લાગ જેમડા ડમલા વડે પૂર્વે કહેલા વિમાના પૈકી કોઇ એક વિમાનની પહોલાઇ માપવાની શરૂઆત કરે, ચપલા ગિત વાળો ૪,૦૨,૬૬૭ યાં ફું જેવડા ડમલા વડે લંબાઇ માપે, જયણા ગિતવાળો ૬,૬૧,૬૮૬ યાં ફું જેવડા પગલા પગલા વડે લંમાનની અંદરનો હૈરાવો માપે તથા વેગા ગિતવાળો ૮,૫૦,૦૪૦ યાં ફું જેવડા પગલા વડે લાલ ઘરાવો માપવાની શરૂઆત કરે અને માપતા માપતા છ મહિના થામ તો પણ તે વિમાનાની લંખાઇ-પહોલાઇ તથા બાલા-સ્પંતર પરિધિના પાર ન પામે. એટલા મોટા તે વિમાનાની હંખાઇ-પહોલાઇ તથા બાલા-સ્પંતર પરિધિના પાર ન પામે. એટલા મોટા તે વિમાના છે. અથવા કાઇક આચાર્યના મતે-ત્રણગ્રહ્યું, પાંચગ્રહ્યું, સાતગ્રહ્યું અને નવગ્રહ્યું એ ચારની ચંડા વિમેરે ગિત સાથે યોજના કરવા સાથે ત્રણગ્રહ્યું વડે પ્રથમના ચાર કેવલાઇ, પાંચગ્રહ્યું વડે પછાના આંઠ કેવલાઇ, ત્ર સાતગ્રહ્યું વડે નવગ્રવેમક-અને નવગ્રહ્યું વડે ત્રાર અનુત્તરના વિમાના માપવામાં આવે તે! વિમાનાના પાર પમાય છે. ' કોઇ એક દેવ નિમેષ (આંખના પલકારા) માત્રમાં એક લાખ યોજનનું પ્રયાણ કરતા થકો સતત પ્રયાણ કરે તો છ માત્રો એક રાજના પારને પામે છે ' એમ શ્રીજિનેલર દેવોં કહે છે. (૧૨૬-૧૨૪-૧૨૫-૧૨૬-૧૧૭)

पहमपबरम्मि पहमे, कप्पे उद्धनाम इंदयविमाणं। पणयाललक्षजोयण, लक्ष्मं सञ्जुबरि सहबहुं । ११९८॥ સીધર્મ દેવલામના પ્રથમ પ્રતરમાં મધ્યે ઉદ્ધ નામનું ઇન્દ્રક વિમાન છે, તે પિસ્તાલીશ લાખ યાજનનું તેમજ દત્તાકારે છે અને અનુત્તર વિમાનમાં સર્વધી ઉપર સર્વાર્થ સિન્દ્ર નામનું વિમાન છે તે એક લાખ યાજન પ્રમાણનું છે. (૧૨૮).

उद्घ चंद रयय बग्गू, बीरिय बरुणे तहेव आणंदे । बंभे कंचण रहले. वंचे अरुणे दिसे चेव ॥ १२९ ॥ बेरुलिय रहग रहरे, अंके फलिडे तहेब तवणिजे। मेहे अरघ इलिंद, नलिणे तह लोहियक्ले य 11 230 11 वहरे अंजण बरमाल, अरिहे तहय देव सोमे अ। मंगल बलमहे अ. बह्म गया सोस्थि णंदियावते 11 225 11 आभंकरे य गिदी, केउ गरुछे य होइ बोद्धन्वे। वंभे वंभहिए पण, वंभोत्तर लंतए चेव ॥ १३२ ॥ महसुक सहस्तारे, आणय तह पाणए बोद्धव्वे । पुष्फेऽलंकारे अ, आरणे तहा अच्चुए चेव ॥ १३३ ॥ सुदंसण सुप्पडिबुद्धे मणोरमे चेव होइ पहमतिगे। तत्तो य सब्वओभरे, विसाछे अ समणे चेव ॥ १३४ ॥ सोमणसे पीइकरे, आइबे चेव होड तहयतिगे। सन्बद्धसिद्धनामे. सरिंदया एव बासडी 11 239 11

ખાસક પ્રતરાનાં નામા ઇન્દ્રક વિમાના મામાં છે;—૧ ઉડુ, ર ચન્દ્ર, ૩ રજત, ૪ વલ્યુ, ૫ વીર્ય, ૧ વર્ચ્યુ, ૭ આનંદ, ૮ પ્રદ્મા, ૯ કાંચન, ૧૦ ફચિર, ૧૧ વંચ (ચંચ), ૧૨ અફ્છુ, ૧૩ દિશા, ૧૪ વૈડ્યં, ૧૫ ફચક, ૧૧ ફચિર, ૧૭ અંક, ૧૮ સ્કૃટિક, ૧૯ તપનીય, ૧૦ મૈઘવિમાન, ૧૧ અર્ઘ, ૧૧ હારિદ્ર, ૧૩ નિશ્નન, ૧૪ લાહિતાક્ષ, ૧૫ વજ, ૧૧ અંજન, ૧૭ વશ્માલ, ૧૮ સિંદ, ૧૯ દેવ, ૩૦ સૌમ્ય, ૩૧ મંગલ, ૭૧ ખલભદ્ર, ૩૩ ચક્ક, ૩૪ ગદા, ૩૫ સ્વસ્તિક, ૭૧ નન્દાવર્ત્ત, ૩૭ આલંકર, ૩૮ ગૃદ્ધિ, ૩૯ કેલ, ૪૦ ગફડ, ૪૧ પ્રદ્મ, ૪૧ પ્રદ્માલિત, ૪૩ પ્રદ્મોત્તર, ૪૪ લાંતક, ૪૫ મહાશુક, ૪૧ સહસાર, ૪૭ આનત, ૪૮ માલ્યુત, ૪૧ પ્રદર્શન, ૫૪ સુપ્રસ્તુદ્ધ, ૫૫ મનારમ, ૧૯ પ્રાપ્ત પ્રત્યુપ્ત, ૫૭ વશાલ, ૫૮ સુમન, ૫૯ સૌમનસ, ૧૦ પ્રોતિકર, ૧૧ આદિત્ય, અને ૧૧ સવિદ્યાલિ, ૫૭ વશાલ, ૫૮ સુમન, ૫૯ સૌમનસ, ૧૦ પ્રોતિકર, ૧૧ આદિત્ય, અને ૧૧ સવિદ્યાલિ, (૧૧૯-૧૩૦-૧૩૧-૩૨-૧૩૩-૧૩૪-૧૩૫).

पणयालीसं लक्खा, सीमंतय माणुसं उडु सिर्व च । अपइद्वाणो सन्बद्द जंबुदीबो इमं लक्खं ॥ १३६॥

પ્રથમ નરકના પ્રથમ પ્રતરના **સીઅંતક** નામના નરકાવાસા, અઠીદ્વીપ પ્રમા**ણ અનુષ્યક્ષેત્ર,** ઉંડુ નામનું વિમાન અને સિદ્ધ**શિક્ષા** આઠલી વસ્તુઓ આ લાકમાં ૪૫ લાખ યાજનના પ્રમાણની છે. સાતમાનરકના અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકાવાસા, સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન અને જ'ખૂદીપ આઠલી વસ્તુઓ આ લાકમાં એક લાખ યાજનના પ્રમાણની છે. (134).

अहभागा सग पुढवीसु, रज्जू इकिक तह य सोहम्मे। माहिंद लंत सहसारच्चुय गेविज लोगंते ॥ १३७॥

અધિભાગ સાતે નરક પૃથ્વી એક એક રાજ પ્રમાણ સમજવી, રત્નપ્રભાના ઉપરના તલીઆથી સોંધર્મ દેવલાક આક્રમા રાજ, માહેન્દ્ર દેવલાક નવમા રાજ, લાન્તકના અતે દશમા, સહસાદ અગાઆ- રમા, આરણ-અચ્હાત:ન્તે બારમા, નવગ્રેવેચકને અતિ તેરમા, અને સિદ્ધશિલાથી ઉપર લાકાન્તે ચૌદમા રાજ પૂર્ણ થાય છે. (૧૩૭).

भवणवणजोइसोह-म्मीसाणे सत्तहत्थ नणुमाणं। बुदुदुचउके गेवि-झऽणुत्तरे हाणिइक्रिके ॥ १३८॥

ભુવનપતિ-વ્યન્તર જ્યાંતિયા સોંઘર્મ તથા હશાન દેવલાકના દેવાનું સાત હાયનું શરીર પ્રમાણ દાય છે, ત્રીજે-વાંઘ દેવલાંક છ હાયનું, પાંચમે-છકે પાચ હાયનુ, સાતમે-આકર્મ ચાર હાયનું, નવ દરા-અગીયાર અને ભારમા દેવલાંક ત્રણ હાયનુ, નવર્મવેયકમાં બે હાયનું તથા અનુત્તર વિમાનમા એક હાયનું દેવાનું શરીર હોય છે. (૧૩૮).

कप्पतुगतुतुतुचउगे, नवगे पणगे य जिष्ठठिइ अयरा । दोसत्तचउदऽहारस-बावीसिगतीसतिसीसा ॥ १३९॥

વૈંમાનિકના પ્રથમ બે દેવલાકમાં ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ બે સાગઢ, ત્રીજે-ચાંથ સાત સાગઢ, પાંચમે-છંઠું ચાંદ સાગઢ, સાતમે-આક્રમ અંદાર સાગઢ, નવ-દરા-અગાઆર-આરમે બાલીરા સાગઢ, નવશ્રેવેયકમાં એક્સીરા સાગઢ અને પાંચ વ્યનુત્તરમાં તેત્રીશ સાગરાપમની ઉઠ સ્થિતિ છે. (૧૩૯).

विवरे ताणिकुणे, इकारसगाउ पाडिए सेसा।
हितथकारसभागा, अयरे अयरे समहियमिम ॥१४०॥
चय प्रवसरीराऊ, कमेण एग्रनगह स्वीपः।

चय पुरुवसरीराऊ, क्रमेण एगुत्तराइ बुद्दीए। एवं ठिईविसेसा, सणंकुमाराइतणुमाणं

11 888 11

ઉપર-ઉપરના દેવલાકની અધિક સ્થિતિમાંથી નીચ-નીચના દેવલાકની એાછી સ્થિતિ આદ કરવાં, બાદબાઇ કરતાં જે ગાંવ તેમાથી ફેર એક સંખ્યા એાછી કરવાં, જે સંખ્યા આવે તેને એક હાથના અગીયાર ભાગા કરપી તે અગીયારમાંથી બાદ કરવી, જેટલા અગીયારીઆ ભાગા ગાકી રહે તે ભાગા-માંથી એક એક ભાગતે પૂર્વ-પૂર્વ કલ્પગત શરીરના પ્રમાણમાંથી એાછા કરવા, એટલે ઘશાકત પ્રતિ-સાયરાપત્રે ઉત્કૃષ્ઠ શરીર પ્રમાણ આવશે એ પ્રમાણે સનત્કુમાર વિગેરે દેવલાકની સ્થિતિને અનુસારે શરીર પ્રમાણ જાણી લેવું. (૧૪૦–૧૪૧).

भवधारणिज एसा, उद्योस विउठिव जोघणा स्टक्ष्यं। गेविजऽणुत्तरेसु, उत्तरवेउठिवआ नस्थि ॥ १४२ ॥

આ શરીર પ્રમાણ ભવધારણીય સમજલું, ઉત્તર વૈક્રિયનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ એક લાખ યોજનનું છે, ત્રૈં શ્રેલેયક તથા અનુત્તરમાં (રાક્તિ છતાં પ્રયોજનના અભાવે) ઉત્તર વૈક્રિય હોતું નથી. (૧૪૨).

साहाविपवेउविय-तणू जहन्ना कमेण पारंमे। अंगुलअसंख्यागो, अंगुलसंविज्यभागो य ॥ १४३॥

સ્વાભાવિક તથા ઉત્તર વૈક્રિયતું જઘત્ય પ્રમાણ અનુક્રમે અંગુલના અસ'ખ્ય ભાગ તથા અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગ નાણવું, આ પ્રમાણ શરીર રચનાના પ્રારંભમાં હોય છે. (૧૪૩).

सामन्नेणं चउतिह—सुरेसु बारसमुहुत्त उक्कोसो । उववायविरहकालो, अह भवणाईसु पत्तेयं ॥ १४४ ॥

સામાન્યત: ચારે પ્રકારના દેવામા ઉપપાતિવરહ ઉત્કૃષ્ટથી ખાર મુહૂર્ત્તના હાય છે, અર્થાત્ ભુવન-પતિ વ્યંતર-જ્યાંતિયા અને વેમાનિક એ ચારે પ્રકારની નિકાયમાં કાઇ પણ છવ દેવ તરીકે ઉત્પન્ન ન થાય તા ખાર મુહૂર્ત્ત મુધી ન થાય, ત્યારખાદ કોઇ પણ નિકાયમાં કોઇ પણ છવ અવશ્ય દેવપણ દપજે. (૧૪૪).

भवणवणजोइसोह-म्मीसाणेसु मुहुत्त चउवीसं।
तो नवदिण वीसमुह, बारस दिण दस मुहुत्ता यः ॥१४५॥
बावीस सहदीअहा, पणयाल असीह दिणसयं तत्तो।
संखिज्ञा दुसु मासा दुसु वासा तिसु तिगेसु कमा ॥१४६॥
बासाण सया सहसा, लक्खा तह चउसु विजयमाईसु।
पिरुषाअसंखभागो, सञ्बद्धे संखभागो यः ॥१४७॥

ભુવનપતિ વ્યાંતર ન્ત્યાતિષી તથા સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલાકમાં ઉપપાત વિરહકાળ ઉત્કૃષ્ટથી ૨૪, મુદ્દુર્તાના છે. સનત્કુમારમા નવ દિવસ અને વીશ મુદ્દુર્તાના, માહેન્દ્રમાં આર દિવસ અને દશ મુદ્દૂર્તા, અશ્રાસ્ત્રે સાઢા બાવીશ દિવસ, લાંતકમાં પીસ્તાલીશ દિવસ, શુક્રમાં એંશી દિવસ, સહસ્વારમાં સા દિવસ, આનતપ્રાણતમાં સખ્યાતા માસ અને આસ્થુ તથા અચ્યુતમાં સંખ્યાતા વર્ષના વિરહકાળ છે, નવર્ત્રવેશક પૈકી પ્રથમની ત્રણ શ્રૈવેશકમાં સેંકડા વર્ષ, મધ્યમ ત્રણ શ્રૈવેશકમાં સંખ્યાતા હન્નર વર્ષ અને ઉપરની ત્રણ શ્રૈવેશકમાં સંખ્યાતા લાખ વર્ષના ઉત્કૃષ્ટ વિરહાળ છે. અનુત્તરના વિજયાદિ ચાર વિમાનામાં પલ્યાપમના અસંખ્યાતમાં ભાગ તથા સર્વાર્થસિહિમાં પલ્યાપમના સંખ્યાતમાં ભાગ ઉત્કૃષ્ટ વિરહાળ નહ્યુંલા (૧૪૫-૧૪૬–૧૪૭).

सन्वेसि पि जहन्नो, समओ एमेव चवण विरहोऽवि। इगदुतिसंखमसंखा, इगसमए हुंति अ चवंति ॥ १४८॥

સર્વના એટલે સુવનપતિથી લઇને સર્વાર્થસિંહ સુધીની ચારે નિકાયના દેવાના જ્વન્ય ઉપપાત વિરહાળ એક સમયના હાય છે. હવે વ્યવન વિરહાળનું પ્રમાણ કહે છે, વ્યવન વિરહાળ એક્સ ચારે નિકાયના દેવામાંથી અથવા તે તે દેવલાકમાંથી કાઈપણ દેવનું વ્યવન ન થાય તા ક્યાં સુધી ન થાય ? તે કાળનું પ્રમાણ જે પ્રમાણે ઉપપાતવિરહ સંખંધી કાળનું પ્રમાણ કહેલ છે તેજ પ્રમાણે વ્યવન વિરહ સંખંધી કાળનું પ્રમાણ પણ નભી લેવું. હવે એક સાથે કેટલા છવા દેવલાકમાં ઉપજે તે ઉપપાત સંખ્યા અને એક સાથે કેટલા છવા દેવલાકમાંથી વ્યવ તે વ્યવન સંખ્યા તથા ઉપપાતસંખ્યા ચારે નિકાયની અપેક્ષાએ એક બે ત્રણ ચાર સંખ્ય કે અસંખ્ય દેવા એક સાથે ઉત્પન્ન થાય છે તેમ જ વ્યવે છે. (૧૪૮).

नरपंचिदियतिरिया-णुप्पत्तीसुरभवे पजत्ताणं। अज्झवसायविसेसा, तेसिं गइतारतम्मं तु ॥१४९॥

પર્યાપ્તા મર્ભાજ પંચેન્દ્રિય મતુષ્યા તથા પર્યામા ગર્ભજ-સંમૂચ્છિમ પચેન્દ્રિય તિર્ધ ચા દેવલાકમા ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. પુનઃ અધ્યવસાયની વિશેષતાને અંગે દેવગતિમાં પણ તસ્તમતા પડે છે. (૧૪૯).

नरतिरिअसंखजीवी, सब्बे नियमेण जंति देवेसु। नियभाउअसमहीणा-ऊएसु ईसाणअंतेसु ॥ १५०॥

અસંખ્યવર્ધના આયુષ્યવાળા મનુષ્યા તથા તિથ[ે]થા (યુત્રસિકા) મરણ પાંબીને અવશ્ય હશાન દેવલાકમાં જ અહિં પાતાનું જેટલું આયુષ્ય દ્વાય તેટલા આયુષ્યથી અથવા તે**યા ન્યૂન આયુષ્ય**થી ઉત્પન્ન થાય છે. (૧૫૦).

जंति समुच्छिमतिरिया, भवणवणेसु न जोइमाईसु । जं तेसिं उववाओ, पिटयाऽसंखंसआऊसु ॥ १५१॥

એજ પ્રમાણે સંમ્ચિઇમ તિર્ધયા ભુવનપતિ તથા વ્યન્તરમાં ઉત્પન્ન થવાના અધિકારી છે, પરંતુ જ્યાતિથી તથા વૈમાનિકમાં ઉત્પન્ન થઈ શક્તા નથી, કારણ કે તેઓ વધુમાં વધુ પદયાપમના અસંખ્ય ભાગ પ્રમાણ આયુષ્યથી જ ભુવનપતિ-વ્યન્તરમાં ઉપજે છે. તેઠશું અલ્પ આયુષ્ય ત્યાંજ છે, પરંતુ જ્યાતિથી આદિમાં નથી. (૧૫૧).

बालतवे पहिबद्धा, उद्महरोसा तवेण गारविजा। वेरेण य पहिबद्धा, मरिडं असुरेसु जायंति ॥ १५२॥

ભાલ-અજ્ઞાન તપસ્વિ, ઉતકટ ક્રીધવાળા, તપના ગર્વ કરનારા અને વૈરને મનમાં ધારણ કરવાવાળા મરીને અસુર (ભુવનપતિ)માં જઈ શકે છે, પરંતુ તેથી આગળ જવાના અધિકારી નથી. (૧૫૨).

रज्जुगाहविसभक्खण-जलजलणपवेसतण्ह्जुहृदुह्ओ। गिरिसिरपडणाउ मया, सुहभावा हुंति वंतरया ॥ १५३॥

અળાકાંસા, વિષભક્ષણ, પાણી અથવા અગ્નિમાં બણી એઇને પડલુ, તૃષા તથા ક્ષુધાની પીડા, પર્વતની ટાંચ ઉપરથી ઝંપાપાત કરવા, આવા કારણાથી આવધાત કરે, હતાં એ છેલ્લી વખતે કાંઇક શુભભાવના આવી બચ તા વ્યન્તરમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. (૧૫૩).

तावस जा जोइसिया, चरगपरिव्वाय बंभलोगो जा। जा सहसारो पंचि-दितिरिश्र जा अच्चुओ सङ्गा ॥ १५४॥

તાપસા ન્યાતિષા સુધી, ચરક પરિવાજક પાંચમા બ્રહ્મદેવલાક સુધી, તિય[િ]ચ પંચેન્દ્રિય આઠમા સહસ્રાર સુધી અને માવકા ખારમાં અચ્યુત દેવલાક સુધી ઉત્પન્ન થવાના અધિકારી છે. (૧૫૪).

जइहिंगमिच्छदिहि, गेवेजा जाव जंति उद्योसं। पयमवि असदहंतो, सुत्तुत्तं मिच्छदिही उ ॥ १५५॥

સાધ્યુના વેષને ધારણ કરનાર પણ મિ²માદષ્ટિ વધારામાં વધારે નવંમી શ્રેવેચક સુધી ઉત્પન્ન થઇ શકે છે. સુત્રમાં કહેલા એક પદને જે ન સદ્દહે તે મિ²યાદષ્ટિ કહેવાય છે. (૧૫૫).

सुत्तं गणहररइअं, तहेच पत्तेयबुद्धरइअं च। सुयकेबलिणा रइअं, अभिण्णदसपुव्यिणा रइअं ॥ १५६॥

વી મહાધર ભગવંતાએ, તથા પ્રત્યેક બુલોએ તેમજ યુતકવિલ લગવ તાએ અને સ પૂર્ણ દરાપૂર્વધર મહિમિએ રચેલું જે કાંઇ હોય તે સર્વ સુત્ર કહેવાય છે (૧૫૬)

छउमस्थसंजयाणं, उववाउद्योसओ अ सव्वहे। तेसिं सद्याणं पि अ, जहस्रओ होइ सोहम्मे ॥ १५७॥

लंतम्मि चउदपुव्विस्स, तावसाईण वंतरेसु तहा । एसो उववायविहि, नियनियकिरियठियाण सब्बोऽवि ॥१५८॥

છદ્દમસ્ય સાધુ વધુમાં વધુ સર્વાયસિક્દ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે છદ્દમસ્ય સાધુઓ તેમજ મતધારી માવકા જઘન્યથી પણ સીંધર્મ દેવલોકામાં ઉપજે છે, ચક્રદ પૂર્વધર જઘન્યથી લાંતકમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તાપસ વિગેરેના જઘન્ય ઉપપાત વ્યંતરમાં હોય છે. આ સર્વ જે ઉપપાત-ઉત્પન્ન થવાના વિધિ ક્લો તે પાતપાતાને ધામ આચારમાં વર્ત્તતા હોય તેને માટે સમજના, પરંતુ આચારથી હીન હોય તેવાઓ માટે સમજના નહિ. (૧૫૭-૧૫૮)

वजारिसहनारायं, पढमं बीअं च रिसहनारायं। नारायमञ्जनारायं, कीलिया तह य छेवहं

11 849 11

एए छस्संघयणा, रिसहो पद्दो य कीलिया वज्रं। उभओ मक्कडबंधो, नाराओ होइ विशेओ

11 089 11

૧ વજ્ૠષભનારાચ, ૨ ઋષભનારાચ, ૩ નારાચ, ૪ અર્ધનારાચ, ૫ કીલિકા અને ૬ છવકું (સેવાત્ત્ર) એ છ સંધયણ છે. ઋષભ એટલે (હાડકાના) પાટા, વજ્ એટલે ખીલી અને નારાચ એટલે મર્ક્કટબંધ સમજવે⊾ (૧૫૯–૧૬૦)

छ गप्भतिरिनराणं, संमुच्छिमपणिविविगलग्रेवद्वं। सुरनेरइया एगि-विया य सन्वे असंघयणा ॥ १६१॥

અર્જાજતિર્ધ ચ તથા ગર્ભાજ મનુષ્યને છ એ સંઘયણ હેાઈ શકે છે, સંખૂચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તથા વિક્લે-ન્દ્રિયને છેવડું સંઘયણ હોય છે અને દેવ નારક તથા એકન્દ્રિયા એ બધા સંઘયણ વિનાના છે (૧૬૧)

छेबहेण उ गम्मह, चउरो जा कप्प कीलियाईसु। चउसु दुदुकप्पबुद्दी, पढमेणं जावसिद्धीवि ॥ १६२॥

છેવડ્ડા સંઘયણવાળા વધુમાં વધુ ભુવનપતિથી લઇ ચાયા માહેન્દ્ર દેવલાક સુધી ઉત્પન્ન યાય છે, કીલિકા સંઘયણવાળા લાંતક સુધી, અર્ધનારાચસંઘયણવાળા સહસાર સુધી, નારાચ સંઘયણવાલા પ્રાણત સુધી, ઋષબનારાચસંઘયણવાળા અચ્છત સુધી તેમજ વજૠષબનારાચસંઘયણવાલા સવાર્થસિક્ટ (યાવન માક્ષ્મ) સુધી જઇ શકે છે. (૧૬૨)

समचउरंसे नग्गो-ह साइ वामण य खुळ हुंडे य । जीवाण छ संठाणा, सञ्बन्ध सुलक्ष्वणं पढमं ॥ १६३ ॥ नाहीइ उवित बीअं, तहअमहो पिट्ठिउयरउरवळं । सिरगीवपाणिपाए, सुलक्ष्वणं तं चउन्धं तु ॥ १६४ ॥ विवरीयं पंचमगं, सञ्बन्ध अलक्ष्वणं भवे छट्टं । गण्भयनरतिरिय छहा, सुरा समा हंड्या सेसा ॥ १६५ ॥

સમચતુરસ, ન્યમોધ, સાદિ, વામન, કુળ્જ અને હુંડક એ છ સંસ્થાન છવાને દ્વાય છે. સર્વ રીતે જે સસ્થાન લક્ષણવાળું દ્વાય તે સમચતુરસ્ત્ર કહેવાય, નાભિની ઉપરના ભાગ લક્ષણવાળા દ્વાય તે ત્યશ્રાધ, નાભિની નીચેના ભાગ લક્ષણવંત દ્વાય તે ત્રીન્તું સાદિ. પીઠ-ઉદર-ઉર વર્જને મસ્તક-ડેલ્ હાય-પગ લક્ષણવાળા દ્વાય તે ચાર્યું વામન, શિર-ડેલ્ક વિગેર લક્ષણ હીન દ્વાય અને પીઠ ઉદર વિગેર સુલકાણા દ્વાય તે પાંચમું કુળ્જ, અને સર્વ અવયવા લક્ષણ રહિત હોય તે છકું હું દક સંસ્થાન જાણવું. ગર્જાજ મતુષ્ય તથા ગર્જાજ તિર્ય ચને છ એ સંસ્થાન હોય, દેવાને પ્રથમ સમચતુરસ સંસ્થાન જ હોય અને બાકીનાં સર્વ છવાને હું દક સંસ્થાન હોય છે. (૧૬૩–૧૬૪–૧૬૫)

जंति सुरा संखाउअ-गण्भयपज्जत्तमणुअतिरिएसु । पज्जत्तेसु य बायर-भृदगपत्तेयवगणेसु ॥ १६६ ॥

तस्थिव सणंकुमार-प्पिमई एगिविएसु नो जंति । आणयपमुहा चविउं, मणुएसु चेव गच्छंति ॥ १६७॥

સામાન્ય રીતે દેવા સંખ્યવર્ષના આયુષ્યવાળા ગર્જાજ મતુષ્ય તેમજ ગર્જાજ તિર્ધ થમાં તેમજ પર્યાપ્તા છાદર પૃથ્વીકાય અપૃકાય અને વનસ્પતિકાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમા પણ સનત્કુમારથી લઇને ઉપરના દેવા એકેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થતા નથી, અને આનત વિગેરે ઉપરના દેવા તિર્ધ ચમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી, કૃક્ત મનુષ્યમાં જ હત્પન્ન થાય છે. (૧૬૬–૧૬૭)

वो कप्प कायसेवी, दो दो दो फरिसरूवसदेहिं। चउरो मणेणुवरिमा, अप्पवियारा अणंतसुहा ॥ १६८॥

ભુવનપતિ, વ્યન્તર, ત્ર્યોતિયી, સોંઘર્મ તથા કશાન દેવલોક સુધીના દેવા મનુષ્યાની માફક કાચાથી વિષયનું સેવન કરતારા હોય છે, ત્રીજા-ચાયા દેવલોકનાદેવા સ્પર્શ માત્રથી, પાંચમા છઠ્ઠા દેવલોકનાદેવા સ્પર્શન માત્રથી, સાતમા આડમા દેવલોકના દેવા શબ્દશ્રવણુ માત્રથી, નવ-દશ-અગીઆર તયા ખારમા દેવલાકનાદેવા મનમાં ચિતવન કરવા માત્રથી વિષયથી વિરામ પામે છે, અને તેથી ઉપરના દેવા અલ્પ વિકારવાલા તમજ અનત સુખવાળા છે. (૧૧૮)

जं च कायसुहं लोए, जं च दिन्वं महासुहं। वीयरायसुहरसेअं-णंतभागंपि नग्वई ॥ १६९॥

જાાકને વિષે જે વિષય સુખ છે, અને દેવાનું જે દિવ્ય સુખ છે, તે વીતરાગ લગવતના સુખ પાસે અન તમા લાગનુ પણ નથી. (૧૬૯)

उबवाओ देवीणं, कप्पदुगं जा परो सहस्सारा। गमणाऽऽगमणं नित्थ, अच्चुअपरओ सुराणंपि ॥ १७०॥

દેવાંઆની ઉત્પત્તિ ભુવનપાત વ્યંતર જયાતિયા તેમજ સોધર્મઇરાાન અ બે દેવલાક સુધી છે, ચ્યાદમા સહસ્રાર સુધી દેવાંઓનું ગમનાગમન છે અને તેથી ઉપર ગમનાગમન પણ નથી. (૧૭૦)

तिपलिअ तिसार तेरस-सारा कप्पदुग तइअ लंत अहो। किन्यिसिअ व हुंतुवरिं, अच्चुअपरओऽभिउगाई ॥१७१॥ પહેલા બે દેવલોકની નીચે ત્રધ્યું પલ્યાપમના આયુષ્યવાળા, ત્રીન સનત્કમાર દેવલોકની નીચે ત્રધ્યું સાગરાપમના આયુષ્યવાળા અને છકા લાન્તક દેવલોકની નીચે તેર સાગરાપમના આયુષ્યવાળા કિલ્બિ-પિયા દેવા છે, તેથી આગળના દેવલોકમાં કિલ્બિપિયા નથી તેમન બારમા અચ્યુત દેવલાકથી આત્રળ આશ્ચિયાપિક દેવા નથી. (૧૭૧)

अपरिग्गहदेवीणं, विसाणलक्ता छ हुंति सोहम्मे ।
पिलयाई समयाहिय, ठिइ जासि जाब दसपिलया ॥ १७२ ॥
ताउ सणंकुमारा-णेवं वहुंति पिलयदसगेहिं ।
जा बंभसुक्कआणय-आरणदेवाण पन्नासा ॥ १७३ ॥
ईसाणे चउलक्ता, साहियपिलयाइ समयअहियठिई ।
जा पनरपिलय जासि, ताओ माहिददेवाणं ॥ १७४ ॥
एएण कमेण भवे, समयाहियपिलयदसगवुद्वीए ।
लंत सहसारपाणय-अच्चुयदेवाण पणपन्ना ॥ १७५ ॥

સૌંધર્મ દેવલોકમાં અપશ્ચિલીતા દેવીનાં વિમાનો છ લાખ છે, વલી તે દેવલોકમાં પશ્ચાપમથી ક્રમ એક સમય અધિકથી લઇને યાવત્ દશ સાગરાપમની સ્થિતિવાળી દેવીઓ સનત્કમાશ્વિતિ દેવોના ક્રપેમાંગ માટે, દશપલ્યાપમથી વીશપલ્યાપમના આયુષ્યવાળી બ્રહ્મદેવલાકના દેવાના ક્રપેમાંગ માટે, વીશ પલ્યાપમના આયુષ્યવાળી શક દેવલાકના દેવા માટે, ત્રીશયી ચાલીશ પલ્યાપમના આયુષ્યવાળી શક દેવલાકના દેવા માટે, ત્રીશયી ચાલીશ પલ્યાપમના આયુષ્યવાળી આનત દેવલાકના દેવા માટે, અને ચાલીશયી પચાશ પલ્યાપમના આયુષ્યવાળી આત્રથ દેવલાકવર્તિ દેવાના ક્રપેમાંગ માટે છે. હવે ઇશાન દેવલાકમાં અપશ્ચિતીતા દેવાના સાર હ્રાખ વિમાના છે, એમાં જે દેવાઓની સાધિક પલ્યાપમની આયુષ્ય સ્થિતિ છે તે તે દશાન દેવને માચ્ય છે, તેથી આગળ સમયાદિથી લઇને યાવત પંદર પલ્યાપમની આયુષ્ય સ્થિત છે તે તે હ્રાઇશાન દેવને માચળ યાવત્ ૧૫ પલ્યાપમ સુધી લાંતકદેવ બાગ્ય, તેથી આગળ યાવત્ ૩૫ પલ્યાપ સુધી લાંતકદેવ બાગ્ય, તેથી આગળ યાવત્ ૩૫ પલ્યાપ્ય પલ્યાપ સુધી લાંતકદેવ બાગ્ય, તેથી આગળ યાવત્ ૩૫ હાય હાય છે. (૧૭૨-૧૭૩ ૧૭૪ ૧૭૫)

किण्णहा-नीला-काऊ-तेऊ-पम्हा य सुक्कलेसा उ भवणवण पढमचडलं-स जोइस कप्पदुगे तेउ ॥१७६॥ कप्पतियपम्हलेसा, लंताईसु सुक्कलेस हुंति सुरा। कणगाभपउमकेसर-वण्णा दुसु तिसु उबरि घबला॥१७७॥

કૃષ્ણ નીલ કાપાત તેએ પદ્મ અને શુક્લ એ છ લેશ્યાએ છે, ભુવનપતિ તથા વ્યન્તર દૈવાને પ્રયમની ચાર લેશ્યાઓ, ન્યાંતિષા, સૌંઘર્મ તથા ઈશાનમાં તેઓ હૈશ્યા, ત્રીન્ન ચાયા અને પાંચમા દેવલાકમાં પદ્મ લેશ્યા તેમજ લાતકથી સવાયસિલ્દ સુધી સર્વત્ર શુક્ય લેશ્યા હોય છે. પહેલા બે દેવલાકના દેવાના શરીત્ના વર્ણ સુવર્ણ સરખા, ત્રીન્ન ચાયા અને પાંચમા દેવલાકના દેવાના વર્ણ સુવર્ણ સરખા, ત્રીન્ન ચાયા અને પાંચમા દેવલાકના દેવાના વર્ણ સન્વત હોય છે. (૧૭૬–૧૭૭)

दसवाससहस्साई जहसमाउं घरति जे देवा। तेसि चउत्थाऽहारो, सत्तिहि धोवेहि असासो

11 308 11

એ દેવાનું કર્રા હું તર વર્ષ પ્રમાણ જયન્ય આયુષ્ય હેાય છે, તેઓને એકાંતરે આહારનું ત્રહણ તેમજ સાત સ્તાક યાય ત્યારે એક વખત ધારો ધાસની ક્રિયા હોય છે. (૧૭૮)

आहिवाहिविमुक्स्स, नीसासूसास एगगो। पाण सत्त इमो थोवो, सोवि सत्तगुणो छवो

11 909 11

स्वसत्तहत्तरीए, होइ सुहुत्तो इमिम जसासा। सगतीससय तिहुत्तर, तीसगुणा ते अहोरते

11 960 11

सक्तं तेरस सहसा, नडअ सयं अयरसंख्या देवे। पक्लेहिं जसासो, वाससहस्सेहिं आहारो ॥

11 828 11

આ બિ-વ્યાધિ રહિત વીરાગી પુરૂષના એક ધારો લાસ તેને પ્રાણ કહેવાય, એવા સાત પ્રાણના એક સ્તિક થાય, સાત સ્તાકના એક લાવ થાય, સત્તોત્તેર લવતું એક સુહૂર્ત્સ (બેઘડા) યાય, તેટલા એક સુહૂર્ત્સ માં ૩૭૭૩ ધારો લાસ થાય. ઉપર જણાવેશા ત્રીશ સુહૂર્ત્સ (૬૦ ઘડી) ને એક અહારાત્ર થાય, એક અહારાત્રમાં ૧૧૩૧૯૦ ધારો ધાસ થાય છે. (આ પ્રમાણે વીરાગી માણસને એક અહારાત્રમાં કેટલા ધારો ધાસ થાય તે જણાવ્યુ, હતે દેવા માટે વિશેષ કહે છે) જે દેવાનું જેટલા સાર્ગરાપમતું આયુષ્ય હાય, તેટલા પખવાડીએ તેમને ધારો ધાસ લેવાના હાય, અને તેટલા હજર વર્ષે આહારની અભિલાય થાય. (૧૭૯-૧૮૦-૧૮૧)

दसवाससहस्मुवरिं, स मयाई जाव सागरं ऊणं। विवसमुहत्तपुहृत्ता, आहारूसास सेसाणं ॥ १८२॥

દરા હત્વર વર્ષથી સમયાદિ અધિક એમ વધતાં વધતાં કાંઈક ન્યૃત સાગરાપમના આયુષ્યવાલા દેવોને દિવસ પૃયક્તવે (બે**યા નવ દિવસે) આહાર**ના અભિલાધ યાય અને મુદ્દુર્ત્તપૃથકત્વે (બેયા નવ મુદ્દુર્ત્ત) એકવાર ધાસાયા હોય. (૧૮૨)

सरिरेणोयाहारो, तयाइफासेण लोमआहारो। पक्सेबाहारो पुण, कावलिओ होइ नायव्वो ॥ १८३॥

તૈજસ કાર્મણ શરીર વડે શ્રદ્ધણ કરવામાં આવતા આહારનું નામ આજ-આહાર છે, ત્વચા-ચામકીના સ્પર્શદ્વારાએ અર્થાત્ રામવડે શ્રદ્ધણ થતા આહારનું નામ **હાયઆહાર** છે અને હાયમાં લઇને સુખમાં મુક્લા રૂપ આહારનું નામ પ્રક્ષેપાહાર છે. (૧૮૩)

खोयाहारा सब्बे, अपजत्त पजत्त लोमआहारो। सुरनिरयहर्गिदि विणा, सेसभवत्था सपक्लेबा ॥ १८४॥ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં સર્વજીવા એક આહારવાળા છે, લામઆહાર (ત્યા પ્રક્ષેપાહાર) પર્યાપ્તા વસ્થામાં જ હાય અને દેવ નારકી તથા એકેન્દ્રિય સિવાય બાકીના જીવા પ્રક્ષેપ (કવલ) આહા-રવાળાં છે. (૧૮૪)

सिबताऽिबत्तोभय-रूबो आहार सञ्वतिरिआणं। सब्बनराणं च तहा, सुरनेरष्ट्रयाण अबित्तो ॥ १८५॥

સર્વાતિર્યાં ચ તથા સર્વા મનુષ્યોને સચિત્ત અચિત્ત અને (સચિત્તાચિત્ત) મિશ્ર એમ ત્રણે પ્રકારેના માહાર હોય છે. દેવ અને નારકોને અચિત્ત આહાર હોય છે (૧૮૫)

आभोगाऽणाभोगा, सब्बेर्सि होइ लोमआहारो। निरयाणं अमणुन्नो, परिणमइ सुराण स मणुण्णो ॥ १८६॥

સર્વા છવાને લામાહાર નાણતાં અથવા અનાણતાં પરિણ્તે છે, તેમાં નારકોને અમનાજ્ઞ (અપ્રિય) અને દેવાને તે આહાર મનાજ્ઞ (પ્રિય) પણે આહાર પરિણ્તે છે (૧૮૬)

तह विगलनारयाणं, अंतमुहत्ता स होइ उक्कोसो। पंचिदितिरिनराणं, साहाविय छट्टअट्टमओ ॥ १८७॥

વિક્લેન્દ્રિય તથા નારકોના જીવાને સામાન્યતઃ સતત આહારની અભિલાષા હોય છે, પરંતુ ક્ષ્ત્રુકથી આહારાભિલાષતું અંતર પહેતો આંતમુદ્ધનીનું પડે, તથા પંચન્દ્રિયતિર્ધ ચ તમજ મનુષ્યાને ૪૮ ક્લાક અને ૭૨ ક્લાકતું ક્ષત્ર કુષ્ટ અતર નાષ્ટ્રવે. (૪૮૭)

विग्गहगइमावन्ना, केवलिणो समुह्या अजोगी य। सिद्धा य अणाहारा, सेसा आहारगा जीवा ॥ १८८॥

વિશ્રહ્યભિમાં વર્તાતા, કેવલિસમુદ્ધાતના ત્રીન્ત-ચાયા-પાંચમાં સમયમાં વર્ત્તતા, અયાત્રિ ગૃણ-સ્થાનમાં વર્તાતા અને સિદ્ધના છવા અણાહારી છે. ખડીના છવા આહારી છે (૧૮૮)

केसडिमंसनहरो-मर्काहरवसचम्मसुत्तपुरिसेहिं। रहिआ निम्मलदेहा, सुगंधिनीसास गयलेवा ॥ १८९॥

अंतमुहुत्तेणं चिय, पज्रता तरुणपुरिससंकासा । सञ्वंगभूसणघरा, अजरा निरुआ समा देवा ॥ १९०॥

अणिमिसनयणा मणक-ज्ञसाहणा पुष्कदामअभिलाणा। चउरंगुलेण भूमिं, न छिबंति सुरा जिणा बिंति ॥ १९१॥

કેરા-હાડકું-માંસ-નખ-રામ-રધિર-ચરળી-ચામડા-મૂત્ર ઝાંડા વિગેરેથી રહિત નિર્માસ શરીરવાળા, સુગંધી ધાંઝવાળા, પરસેવા વગરતા ઉત્પન્ન થવાની સાથે ભાંતર્જુદ્વત્તીમાંજ યુવાન યુવાના સરખા થવાવાલા, સર્વાંગે આભ્ષાસ ધારણ કરવાવાળા, વહાવસ્થા રહિત, રાેગ રહિત, અને સમગ્રહારસસંસ્થાન-વાળાદેવા દેશ્ય છે, તેઓને આંખના માટકારા હાેતા નથી; મનાવાંછિત કાર્ય કરનારા હાેય છે, અબ્લાન પુષ્પાની માળા ધારણ કરે છે અને જમાનથી ચાર અંગુલ ઉચા રહેનારા હાેય છે. (૧૮૯–૧૯૦–૧૯૧)

पंचसु जिणकञ्चाणे-सु चेव महरिसितवाणुभावाओ । जम्मंतरनेहेण य, आगच्छंति सुरा इहहं॥ १९२॥

શ્રી જિનેલર દેવાના પાંચે કલ્યાણકામાં, મહાત ધાત્રાલર તપના પ્રભાવધી તેમજ જન્માન્તરના કનેહનાકારણે દેવા પૃથ્વી ઉપર આવે છે. (૧૯૨)

संकंतदिव्यपेमा, विसयपसत्ता ऽसमत्तकत्तव्या।
अणहीणमणुअकञ्चा, नरभवमसुहं न इंति सुरा ॥१९३॥
बत्तारिपंचजोयण-सयाइं गंघो य मणुअलोगस्स।
उद्दं वच्च जेणं, न उ देवा तेण आवंति ॥१९४॥

દેવાંગનાઓમાં સંક્રાંન્ત થયેલા દિવ્યપ્રેમથી, વિષયામાં આસક્તિ હોવાથી, દેવલાકનું કાર્ય અપૂર્ણું હોવાથી, મનુષ્યાધીન કાંદપણ કાર્ય ન હોવાથી (દેવલાકની અપેક્ષાએ) અશુભ એવા મનુષ્યલાકમાં દેવા આવતા નથી. વળી મનુષ્યલાકના દુર્મધ ચારસાથી પાંચસા યોજન સદાકાળ ઉચા જાય છે, તેથી પણ દેવા અહિ આવતા નથી. (૧૯૩–૧૯૪)

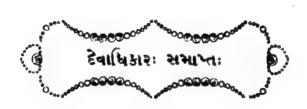
दो पहमकप्प पहमं, दो दो दो बीअतइयगचउतिंथ।
चउउवरिम ओहीए, पासंति अ पंचमं पुढविं ॥१९५॥
छट्टिं छग्गेविज्ञा, सत्तमिमियरे अणुत्तरसुरा उ।
किंचुणलोगनालि, असंन्वदीबुदहि तिरियं तु ॥१९६॥
चहुअयरं उवरिमगा, उहुं सविमाणचुलियधयाई।
ऊणद्ध सागरे सं-व्वजोयणा तप्परमसंन्वा॥१९७॥
पणवीसजोयण लहु, नारयभवणवणजोइकप्पाणं।
गेविज्ञणुत्तराण य, जहसंन्व ओहिआगारा॥१९८॥
तर्ष्पागारे पर्छुग-पडेहगझहूँरिसुइंगपुर्ष्फजँव।
तिरियमणुएसु ओही, नाणाविहसंठिओ भणिओ॥१९९॥

પહેલા બેદેવલાકના દેવાનું અવધિજ્ઞાન પહેલી નરકપૃશ્વી સુધી, ત્રીન્ન વાંચા દેવલાકના દેવાનું અવધિજ્ઞાન બોજ નરક સુધી, પાંચમા-છઠ્ઠા દેવલાકના દેવાનું ત્રીજ નરક સુધી, સાતમા-આઠમા દેવલાકના દેવાનું શ્રીયીનરક સુધી, લ-૧૦-૧૧ અને ૧૨ મા દેવલાકનું અવધિજ્ઞાન પાંચમા નરક સુધી હોય

છે, ત્યારપછી પ્રથમની છ ત્રૈવેયકના દેવાનું છઠ્ઠી તરક સુધી, હપરની ત્રણત્રૈવેયક સાતમાં નરકપૃથ્વી સુધી અને અનુત્તરના દેવાનું અવિધ્રાન કાંઈક ન્યૂન સંપૂર્ણ લાકનાશકા સુધી હોય છે. વલી તે સાથમોદિ દૈવા ત્રીચ્ધું વધુ વધુ અસંખ્યાત-દ્વીપ સસુદ્રસુધી અવિધ્રાનથી દેખે. તે આરે દેવલોકના દેવા લગ્ન પાતાના વિમાનની ધ્વન સુધી દેખે. અર્ધા સાગરાપમથી ન્યૂન આયુષ્યવાળા દેવાનું અવિધ્રિત્ર સંખ્યાતા યોજન હોય, અને તેથી વધુ આયુષ્યવાળાનું અવિધ્રિત્ર અસંખ્ય યોજન પ્રમાણે હોય, લધુ અવિધ્રિત્ર રૂપ યોજન પ્રમાણે હોય, નારકી, ભુવનપતિ, વ્યન્તર, ન્યયોદિષી બારદેવલાક, નવન્નવેયક, પાંચ અનુત્તરના દેવાના અનુકમે અવિધ્રાનના આકાર તરાપા, પાલા, પટહ, ઝાલર, મુદંગ, પુષ્પચંગેરી અને યવ જેવા હોય છે. તિર્ધં વાયા મનુષ્યાનું અવિધ્રાન નહેદા નહેદા હાદા પ્રકારના આકારવાળું હોય છે. (૧૯૫-૧૯૧-૧૯૯-૧૯૯)

उहुं भवणवणाणं, बहुगो वेमाणियाणऽहो ओही। नारयजोइस तिरियं, नरतिरियाणं अणेगविहो ॥ २००॥

ભુવનપતિ તથા વ્યન્તરાનું અવધિજ્ઞાન ઉચ ઘાર્ફા હોય છે, વૈમાનિકાનું અવ**ધિજ્ઞાન નીચે ઘાર્ફા** હાય છે, નારકી અને ત્યાંતિયોનું અવધિક્ષેત્ર તીચ્ર્ક્કે વધારે હાય છે. અને મ**નુષ્ય** તિર્ધાયોનું અવધિ-ક્ષેત્ર અનેક પ્રકારનું હોય છે. (૨૦૦)

॥ अथ नारकाधिकारः॥

इअ देवाणं भणियं, ठिइपमुहं नारयाण बुच्छामि। इग तिक्रि सत्त दस सतर, अयर बाबीस तिसीसा ॥ २०१॥

એ પ્રમાણે દેવાની સ્થિતિ વિગેરે કહ્યું, હવે નાસ્કાને અંગે સ્થિતિવિગેરે કહીશ. પહેલી નરકમાં એક સાગરાપમ, બીજીમાં ત્રણ, ત્રીજીમાં સાત, ચાંચીમાં દશ, પાંચમીમાં સત્તર, છઠીમાં બાવીશ અને સાતમીનરકમાં તેત્રીશ સાગરાપમતું આયુષ્ય છે. (૧૦૧)

सत्तसु पुढवीसु ठिई, जिहोबरिमा य हिहपुह्बीए। होइ कमेण कणिहा, दसवाससहस्स पढमाए ॥ २०२॥

સાતે નશ્કમાં ઉપરની પૃથ્વીઓની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તે નાચેની પૃથ્વીઓમાં અનુક્રમે જધન્યસ્થિતિ અધ્યા. અને પહેલી રત્નપ્રભામાં કરાહુજર વર્ષોની જઘન્યસ્થિતિ છે. (૨૦૨)

नवइसमसहसलक्खा, पुव्वाणं कोडि अयरदसभागो। एगेगभागवुद्दी, जा अयरं तेरसे पचरे ॥ २०३॥

પહેલી નારકોના પ્રથમપ્રતરમાં નેવું હજરવર્ષની આયુષ્યસ્થિતિ, બીજ પ્રતરમાં નેવુક્ષાખવર્ષની, શ્રીજ પ્રતરમાં પૂર્વ કોડવર્ષની, આયા પ્રતરમાં એક દશાંશ સાગરાષ્યની, પાંચમાં પ્રતરે ફુ² સાગરાષ્ટ્ર કહે ફુ² સાગરાષ્ટ્ર, સાગરાષ્ટ્ર, આપરાષ્ટ્ર કર્યા કર્યા કુ² સાગરાષ્ટ્ર, આપરાષ્ટ્ર કર્યા કુ² સાગરાષ્ટ્ર, આપરાષ્ટ્ર કર્યા કુ² સાગરાષ્ટ્ર અને તેરમાં પ્રતરે સંપૂર્ણ એક સાગરાષ્ટ્રમાં ફિલ્લ હોય છે. આ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જણાવી. (૨૦૩)

इअ जिट्ट जहन्ना पुण, दसवाससहस्सलक्ख पयरदुगे। सेसेसु उवरिजिट्टा, अहो कणिट्टा उ पहपुदर्वि ॥ २०४॥

હવે જઘન્યસ્થિતિ—પહેલીનરકના પહેલા પ્રતરમા દરાહનારવર્ષ, બીન પ્રતરમાં દરા લાખ વર્ષ, અને બાકાના પ્રતરામાં ઉપરના પ્રતરાની જે ઉત્કૃષ્ટ તે નીચેના પ્રતરામાં જઘન્ય નાસ્થી, અર્થાત્ ત્રીના પ્રતરામાં જઘન્ય નાસ્થી, અર્થાત્ ત્રીના પ્રતરામાં જઘન્ય આયુષ્યસ્થિતિ નાસ્થી. (૨૦૪)

उवरिम्बिइठिइविसेसो, सगपयरविहत्तु इच्छसंग्रणिओ । उवरिमन्बिइठिइसहिओ, इच्छिअपयरम्मि उद्योसा ॥ २०५॥

ઉપરની નરક પૃથ્વીની 8 રિયતિને નીચેની નરકપૃથ્વીની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિમાંથી ખાદ કરતાં જે શેષ રહે તેને હષ્ટનરકના પ્રતરાની સંખ્યાવડે ભાગ આપતા જે સગ્યા આવે તેને હૃદ પ્રતરની સંખ્યાવડે ગ્રુણતાં જે સંખ્યા આવે તે તેની ઉપરની નરકપૃશ્વીની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાથે બેળવતાં ઈંદ નરકના ઈંદ પ્રતરે ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય. (૨૦૫)

सत्तसु सित्तजविश्रणा, अन्नोन्नकया वि पहरणेहिं विणा। पहरणकयाऽवि पंचसु, तिसु परमाहम्मिश्रकया वि॥ २०६॥

સાતે નરકમાં ક્ષેત્રજ વેદના તથા અન્યોન્યકૃતવેદના અવશ્ય દ્વાય છે, પ્રથમની પાંચ નરકમાં પ્રદેશ્યુ- -રાસકૃત વેદના પણ છે, અને પ્રથમની ત્રણ નરકમાં તા પરમાધાર્મિકકૃત વેદના પણ છે એટલે એક દેર ચાર પ્રકારની વેદના છે. (૨૦૬)

बंधेण गई संठाणाँ, भेया बन्ना य गंधं रसं फीसा। अग्रेक्टह सद्दें दसहा, असुहा वि य पुग्गला निरए ॥ २०७॥

વ્યાપન ૧, ગ્રતિ ૨ સંસ્થાન ૩, લોદ ૪, વર્ણ ૫, ગંધ ૬, રસ.૭, સ્પર્શ ૮, અગુરૂલઘુ ૯, અને શબ્દ એ દેશ પ્રકારના પુદ્દગલપરિણામા નારકોને વિશે અવશ્ય અશુભ ઢાય છે. (૨૦૭)

नरया दसविहवेयण, सीआेसिणेखुहैपिबासकंडूंहिं। परवर्स्स जर दाहं, भेय सीगं चेव वेयंति ॥ २०८॥ पण कोडि अहसटी लक्खा नवनवइसहसपंचसया। चुलसी अहिया रोगा, छट्टी तह सत्तमी नरए ॥ २०९॥

₹િશ્વિતવેદના ૧, ઉષ્ણવેદના ૧, ક્ષુધાવેદના ૩, તૃષાવેદના ૪, કંટુ (ખરજ) વેદના ૫, પરવશતા ૧, જ્વરવેદના ૭, દાહવેદના ૮, ભયવેદના ૯, અને રાગવેદના ૧૦ એ દરા પ્રકારની ક્ષેત્ર વેદનાએને નારકોના છવા અનુભવે છે. પાયકોડ અડસડલાખ નવાણ્હન્તર પાંચસો ને વારાસી (૫, ૧૮, ૯૯, ૫૮૪) રાગો છકી તથા સાતમા નરકમાં કાલેક્શેપ દ્રશ્યમાં વર્ષ છે. (૧૦૮—૧૦૯)

रयणेप्पह सकेरपह, बालुअपह पंकपंह य धूमपेहा।
तमपहा नमतमपहा, कमेण पुढवीण गोत्ताइं॥ २१०॥
धर्ममा वंसी सेटा, अंजैण रिट्ठा मधा य माधवई।
नामेहिं पुढवीओ, छत्ताइच्छत्तसंटाणा॥ २११॥

રત્તપ્રભા ૧, શર્કરાપ્રભા ૨, વાલુકાપ્રભા ૩, પંક્રપ્રભા ૪, ધૂમપ્રભા ૫, તમજાભા ૧, અને તમ-સ્તમઃ પ્રભા ૭ એ સાત નારકાંઆના અતુક્રમે સાત ગોત્ર છે. ધર્મા ૧, વંસા ૨, રૌલા ૩, અંજના ૪. રિષ્ટા ૫, મધા ૧, અને માઘવલી ૭ એ સાત નરકતાં સાત નામ છે અને એ સાત નારકાંએક અનુક્રમે તાના નાનક ઉધા કરેલા છત્રના (છત્રાતિછત્ર) આકારવાળી છે. (૨૧૦–૨૧૧)

असिइ बत्तीसडवीस-बीस अद्वार सोल अड सहस्सा।
लक्खुवरि पुढविपिंडो, घणुदिह्घणवायनणुवाया ॥ २१२॥
गयणं च पइद्वाणं, बीस सहस्साइं घणुदिहिपिंडो।
घणतणुवायागासा, असंग्वजोयणजुआ पिंडे ॥ २१६॥

પ્રયમનરકનો પૃથ્વીપિંદ ૧,૮૦૦૦ ધા૦, બાજીના ૧,૩૧૦૦૦ ધા૦, ત્રીનો ૧,૧૮૦૦૦ ધા૦, ચાથીના ૧,૧૦૦૦ ધા૦, પાંચમાના ૧,૧૮૦૦૦ ધા૦, છકીના ૧,૧૬૦૦૦ ધા૦, અને સાતમા નરકના પૃથ્વીપિંદ ૧,૦૦૦૦ ધા૦, અને સાતમા નરકના પૃથ્વીપિંદ ૧,૦૦૦૦ ધા૦ન પ્રમાણ નહા છે. દરેક નરકપૃથ્વીની નીચે ઘનાદિષ્ત્ર, ઘનવાત, તનવાત અને આકાશ અનુક્રમે છે, તેમાં ઘનાદિષ્તા પિંદની નહાઈ વીરાહનર ધાળન છે. અને બાકીના ત્રણ અમુંખ્યયાનન પ્રમાણ બાહલ્યવાળા છે. (૨૧૨-૨૧૩)

न फुसंति अलोगं चड-दिसिं पि पुरवीउ वलयसंगहिआ। रयणाए वलयाणं छद्धपंचमजोअणं सब्हं ॥ २१४॥

विक्लंभो घणउदही-घणतणुवायाण होह जहसंखं। सितभागगाऊअं, गाऊअं च तह गाउअतिभागो ॥ २१५॥ पदममहीवलएसं, गिववेज एअं कमेण बीआए। दुतिचँउपंचेच्छंगुणं, तहआइसु तंपि खिव कमसो ॥ २१६॥

ધનાદિધ વિગેરે વલવાથી ચારેભાજીએ વીંડાએલી નરકપૃથ્વીઓ અલોકના સ્પર્શ કરતી નથી. રત્ન-પ્રભાના ધનાદિધ વિગેરે વલવા પ્રાત-ધનાદિધ ક યાં, ધનવાત જાા યાંવ અને તનવાત શા યાંવ, પ્રમાણે જડાઈવાળા છે. રત્નપ્રભાપૃથ્વી અને અલોક વચ્ચે આ પ્રમાણે જપરના પ્રાંત ભાગે આર યાજનનું અંતર છે. શકેરાપ્રભામાં પ્રાતે ધનાદિધ કર્કું યાવ, ધનવાત જર્ફે યાવ, અને તનવાત કર્ફ્કું યાવ, પ્રમાણ જડાઇવાળાં છે અલાકનું અંતર કુલમળી ૧૨ યાદ રહેં ગાઉ થાય છે, વાલુકાપ્રભામાં પ્રાંતે ધનાદિધ કર્ફ્કું યાવ, ધનવાત પર્ફું યાવ, અલાકનું અંતર કર્ફ્ફ યાવ, પંદેષ્યામાં પ્રાંતે ધનાદિધ કર્ફ્ફું યાવ, ધનવાત પર્ફું યાવ, વનવાત ૧૬ યાવ, અલાકનું અંતર કુલ ૧૪ યાજના ધ્રાપ્રભામાં માંતે ધનાદિધ કર્ફ્ફું યાવ, ધનવાત પર્ફું યાવ, તનવાત ૧ફુંફું યાવ, અલાકનું અંતર કુલ ૧૪ યાજના ધ્રાપ્રભામાં-ધનાદિધ કર્ફ્ફું યાવ, ધનવાત પર્ફું યાવ, તનવાત ૧ફુંફું યાવ, તનવાત ૧ફુંફું યાવ, ધ્રાપ્ત થાવ, ઘર્ફું યાવ, સ્ત્રાના પર્ફું યાવ, ધ્રાપ્ત થાવ, ઘર્ફું યાવ, ધ્રાપ્ત થાવ, ધ્રાપ્ત થાપ, ધ્રાપ્ત થાવ, ધ્રાપ, ધ્ર

मज्झे चिय पुरुवि अहे, घणुदहिपमुहाण पिंडपरिमाणं। भिणयं तओ कमेणं, हायइ जा वलयपरिमाणं। २१७॥

મથમ ૧૧૧-૧૦ ગાયામાં ઘનાદિધિના પિંડતું જ પ્રમાણ ળતાવ્યું તે નીચે મધ્યમાં નાણવું. તે મધ્યભાગથી તે ઘનાદિધિનિગેરના વલચા આછા આછા પ્રમાણવાલા થતા નાય છે. અને યાવત્ ઉપરના પ્રાંત ભાગ ૧૧૪ નિગેર ગાયામાં કહ્યા પ્રમાણું તે વલચાની નાડાઇ રહે છે. (૧૧૭)

तीस-पणवीस-पनरस-दस-तिश्नि-पणूणएगलक्खाइं। पंच य नरया कमसो, चुलसी लक्खाइं सत्तसु वि ॥ २१८॥

પહેલી નરકમાં નારકાન ઉત્પન્ન થવાના તીશક્ષાખ નરકાવાસા છે. બીજમાં પચીશક્ષાખ, ત્રીજમાં પંદરભાખ, શ્રાથીમાં દશક્ષાખ, પાંચમીમાં ત્રહ્યાખ, છઠ્ઠીમાં એક શાખમાં પાંચ એકિકા માને સાતમી નરકમાં ફક્ત પાંચ નરકાવાસા હોય છે. (૧૧૮)

तेरिकारसनवसग-पणतिक्रिग पंचर सब्बि गुणवन्ना। सीमंताई अपइ-द्वाणंता इंदया मङ्ग्रे॥ ११९॥

પ્રથમ નરકમાં ૧૩ પ્રતર, બીજીમાં ૧૧, ત્રીજીમાં ૯, ચાંધીમાં ૭, પાંચમીમાં ૫, છઠ્ઠીમાં ઢ, અને સાતમામાં ૧ પ્રતર હોય છે, પ્રત્યક પ્રતરના મધ્યમાં ઇન્દ્રક નરકાવાસા છે, પહેલા પ્રતરના મધ્યમાં સ્ક્રીમાંત નામના નરકાવાસા છે અને છેલ્લા પ્રતરના મધ્યમાં અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકાવાસ છે. (૧૧૯)

सीमंतउत्य पदमो, बीओ पुण रोईअ ति नायव्वो। भंतो उणस्य तहओ, चउत्थओ होह उँग्भंतो ॥ २२० ॥ संभंतमसंभंती. विदेभंती चेव सत्तमी निरशी। अहमओ तत्तो पुण, नवमो सीओ ति णायव्यो ॥ २२१ ॥ वक्तमार्थक्तो, विकेतो चेव रोईओ निरओ। पढमाए पुढवीए, तेरस निरइंदया एए ॥ २२२ ॥ थणिए थणए य तहा मणए वर्णए अ होई नायव्यो । घेट्ट तह संघंडे, जिंप्से अवजिप्सए, चेव ॥ २२३॥ लीखे लोलीवते, तहेव थणलीलए य बोद्धव्ये। बीयाए पुढबीए, इकारस इंदया एए ॥ ४२४ ॥ तत्तो तविंको तवणी, तावणी य पंचमी निदाघी अ। छंठो पुण पंजलिओ, उज्जैतिओ सत्तमो निरओ ॥ २२५ ॥ संजलिओ अहमओ, संपर्जलिओ य नवमओ भणिओ। तहआए पुढबीए, एए नव होंनि निरहन्दा ॥ २२६ ॥ आरे तारे मारे, वेंचे तमए अ होड नायव्ये। लाईलडे अ खर्डलंड, इंदयनिरया अउन्धीए ॥ २२७ ॥ म्बाएं नमए अ नहा, झैसे य अंघे अ नहय तिमिसे आ। एए पंचमपुढवीए, पंच निरहंदया हंति 11 226 11 हिमे वर्रेल लैल्लके, तिक्षि उ निरष्टंदया उ छन्नीए। एको य सत्तमाए, बोद्धव्यो अप्पर्दशाणी ॥ २२९ ॥

साते नराना सर्व प्रतराना भध्यमां वर्ताता नरकावासाना नाभा छ, के स्पष्ट के (२२० थी १२४)

पुष्वेण होइ कालो, अवरेण पइडिओ महाकालो। रोरो दाहिणपासे, उत्तरपासे महारोरो ॥ २३०॥

સાતમા નરકના મધ્યમાં અપ્રતિકાન નરકાવારો કહો, વહી પૂર્વ દિશામાં કાલ નામના, પશ્ચિમ-દિશામાં મહાકાલ નામના, દક્ષિણ દિશામાં રાજ્ય નામના અને ઉત્તર દિશામાં મહારાજ્ય નામના નરકાવારા છે. (૧૩૦)

तेहिंतो दिसि विदिसि, विणिग्गया अह निरयआविलया। पढमे पयरे दिसि इग्र-णवन्न विदिसासु अडयाला ॥ २३१ ॥ वीयाइस्त पयरेसुं, इगइगहीणाउ हुंति पंतीओ। जा सत्तममहिषयरे, दिसि इक्कि विदिसि निष्ध ॥ २३२ ॥

પ્રથમ જણાવેલા પ્રતેશના મધ્યમાં વર્તાતા પ્રત્યેક ઇન્દ્રક નરકાવાસાઆયી ચાર દિશાઓમાં તથા ચાર વિદિશામાં એમ નરકવાસાની આઠ પંક્તિઓ નીકળેલી છે. તેમાં રત્નપ્રભાના પ્રથમ પ્રતરે દિશાગત પ્રત્યેક પંક્તિમાં ૪૯ અને વિદિશાગત પ્રત્યેક પંક્તિમાં ૪૨ નરકાવાસાઓ હોય છે, બીન પ્રતરથી માંડીને નીચેની અન્ય પ્રતરગત પંક્તિઓમાં એક એક નરકાવાસા ઓછા કરતા જવું. યાવત્ સાતમા નરકમાં દિશા ગત પંક્તિમાં એક એક નરકાવાસા આવે અને વિદિશામાં બીલકુલ ન હાય. (૨૩૧-૨૩૨)

इड्डपयरेगदिसि-संख, अडगुणा चउविणा सहगसंखा।
जह सीमंतयपयरे, एगुणनउआ सया तिकि ॥ २३३॥
अपइड्डाणे पंच उ, पदमो मुहमंतिमो इवह भूमी।
मुहभूमिसमासद्धं, पयरगुणं होइ सब्वधणं॥ २३४॥

ઇક્રપ્રતરમાં પક્તિગત નરકાવાસાની સંખ્યા જાણવી હોયતો તે પ્રતરની એક દિશાગત નરકાવાસાની સંખ્યાને આડ ગુણી કરી તેમાંથી ચાર બાદ કરવા, બાકી રહે તેમા ઈન્દ્રક નરકાવાસો ભળવવા એટલે ઈક્રપ્રતરે પંક્તિગત નરકાવાસાની સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય. જેમ સીમંતક નરકાવાસામાં ૩૮૬ અને અપ્રતિકાનમાં પાંચ નરકાવાસાની સંખ્યા છે. સાતે નરકમાં અને પ્રત્યેક નરકમાં પંક્તિગત નરકાવાસાની સંખ્યા જાણવા માંટે આ પ્રમાણે કરણ વિચારતું. પ્રથમ પ્રતરગતનરકાવાસ સંખ્યા તે સુખ અને અંતિમપ્રતરગત નરકાવાસસંખ્યા તે ભૂમિ કહેવાય. બન્ને સંખ્યાના સરવાળા કરીને અર્જ કરતું. જે સંખ્યા આવે તેને સર્વ પ્રતરની સંખ્યાવડે ગુણવાયી પંક્તિગત નરકાવાસાની સર્વ સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય. (૨૩૩-૨૩૪)

छन्नवइ सय तिपन्ना, सत्तसु पुढवीसु आवलीनरया। सेस तिअसीइलक्खा, तिसयसियाला नवइ सहसा ॥ २३५॥

સાતે નરકમાં કુલ, ૯૧૫૩ પંક્તિગત નરકાવાસા છે અને ૮૩૯૦૩૪૭ પુષ્પાવકીર્ધ્યનર કાવાસાંઓની સંખ્યા છે. (૧૭૫)

तिसहस्तुवा सब्वे, संख्यसंखिजा वित्थडाऽऽयामा। पणयास्र सक्त्य सीमं-तओ अ सक्त्यं अपहटाणो ॥ २३६॥

हिद्वा घणो सहस्सं, उप्पि संकोयओ सहस्सं तु । मज्झे सहस्समुसिरा, तिकि सहस्सुसिया निरया ॥ २३७ ॥

સાતે નરકમાં વર્તાતા સર્વ નરકાવાસાઓ ૩૦૦૦ યાં ઉચા, અને લંબાઈ પદેાળાઇમાં કાઈ સંખ્યાત યાજનના તેન કાઇ અસંખ્ય યાજન પ્રમાણનાં છે. જેમકે પ્રથમ સ્તિમાંત નામના નરકા- લાસા ૪૫૦૦૦૦૦ યાં ના છે અને સાતમી નરકના અપ્રતિષ્ઠાન નરકાવાસા એક લાખ યાજનનો છે. જે ત્રણ હન્નર યાજનની ઉચાઈ કહી તેમાંથી એક હન્નર યાજન નીચેનું તળીયું નહું, એક હન્નર યાજનનું કપરનું મયાળું નહું અને વચમાં એકહન્નરનું પાલાણુ, એમ ત્રણ હન્નર યાજન ઉચા સર્વનરકા છે. (૨૩૬–૨૩૭)

छसु हिट्ठोवरि जोयण-सहस्सं बावन्न सङ्ह चरिमाए।
पुढवीए नरयरहियं नरया सेसम्मि सन्वासु ॥ २३८॥
बिसहस्सूणा पुढवी, तिसहसगुणिएहिं निअयपयरेहिं।
ऊणा रूवूणनियपयर-भाईया पश्थडंतरयं॥ २३९॥

પ્રયમની છ નરકમાં પાતપાતાના પૃશ્વીપિંડ પ્રમાણમાંથી ઉપર-નીચે એક અંક હત્તરયાજન બાદ કર્યા બાદ જે પિંડ પ્રમાણ રહે તેમાં નરકાવાસાઓ હોય છે અને સાતમાં નરકમાં ઉપર નીચે સાડા-બાવન સાડાબાવન હત્તર છોડી દઈ વચલા ત્રણહત્તર ધેજનમાં નરકાવાસાઓ છે. દેષ્ટ નરકના પ્રતરાની સંખ્યાને (પાયડાનું પ્રમાણ) ત્રણ હત્તર વહે ગુણતાં જે સખ્યા આવે તેને બેહત્તર ન્યૂન પૃથ્વીપિડ માંથી બાદ કરવી, જે રોષ રહે તે સંખ્યાને એક્ક્ય ન્યૂન પ્રતરની સંખ્યાવેડ ભાગ આપતા પાયડાનુ અંતર આવે. (ર૩૯–ર૩૯)

तेसीआ पंचसया, इकारस चेव जोयणसहस्सा।
रयणाए पत्थडंतर-मेगो चिअ जोअणितभागो ॥ २४०॥
सत्ताणवहसयाई, बीयाए पत्थडंतरं होइ।
पणसत्तरि तिन्नि सया, बारसहस्सा य तहयाए ॥ २४१॥
छावह सयं सोलस-सहस्स पंकाए दो तिभागा य।
अब्हाइज्ज सयाई, पणवीस सहस्स धूमाए ॥ २४२॥
बावन्न सह्ह सहसा, तमप्पभा पत्थडंतरं होइ।
एगो चिअ पत्थडओ, अंतररहिओ तमतमाए ॥ २४३॥

પહેલી નરકમાં ૧૧૫૮૩ ફ્રું ચાં પ્રમાણ એક પાયડાથી બીજ પાયડાનું અંતર છે, બીજી નરકમાં લ્લુગ્ગ ચાંગ પ્રમાણ અંતર, ત્રીજી નરકમાં ૧૨૩૭૫ ચાંગ પ્રમાણ પ્રત્યેક પાયડાનું અંતર, ત્રીજી નરકમાં ૧૧૬૧૬ ફ્રું ચાં: પ્રમાણ અંતર, પાંચમી નરકમાં ૨૫૨૫૦ ચાંગ પ્રમાણ અંતર, છઠ્ઠી નરકમાં પરપ૦૦ ચાંગ્ન અંતર અને સાતમી નરકમાં એક પ્રતર હોલાથી અંતર નથી. (૧૪૦-૧૪+૧૪-૧૫૩)

पडणहृषणु छअंगुल, रयणाए देहमाणशुक्कोसं । सेसासु तुगुणतुगुणं, पणघणुसय जाव चरिमाए ॥ २४४॥

રત્વપ્રસાને વિષે ઉત્કૃષ્ટ દેહમાન પાણાગાઠ ધનુષ્ય અને છ માંગુલ સમુખ્યયે હેાય છે. બાકીની નરકામાં સમુદાયે દેહમાન નાણવા માટે પૂર્વીકત પ્રમાણને દિગ્રણ દિગ્રણ કરતાં જવું. યાવત્ સાતમી નવકમાં ૫૦૦ ધનુષ્યનું દેહમાન હોય. (૨૪૪)

रयणाए परमपयरे, हश्यतियं देहमाणमणुपयरं। छप्पण्णंगुल सद्दा, बुद्दी जा तेरसे पुण्णं॥ २४५॥

` રત્નપ્રભાના પ્રથમ પ્રતરમાં ત્રણ હાયનું ઉત્કૃષ્ટ દેહમાન, ત્યારળાદ પ્રથમ નરકના પ્રત્યેક પ્રતરમાં સાઢાછપ્પન અંગુલની વૃદ્ધિ કરવી, જેથી તેરમા પ્રતરે ભાા ધનુષ્ય અને છ અંગુલનું દેહમાન આવી રહેરો. (૨૪૫)

जं देहपमाण उवरि-माए पुढवीए अंतिमे पयरे।
तं चिय हिट्टिमपुढवीए पहमपयरिम बोद्धव्वं ॥ २४६॥
तं चेग्रणगसगपयर-भइयं बीयाइ पयरवृद्धि भवे।
तिकर तिअंगुल करसत्त, अंगुला सिंहुगुणवीसं ॥ २४०॥
पण घणु अंगुल वीसं, पणरस घणु दुन्नि इत्थ सद्घा य।
बासट्टिघणुह सद्घा, पणपुढवी पयरवृद्धि इमा॥ ॥ २४८॥

ઉપર કપરની પૃથ્વીના અંતિમ પ્રતરે જે ૬૦ દેહ પ્રમાણ હોય, તે નીચેની પૃથ્વીના પ્રથમ પ્રતરે પણ જાણવું, બોજી આદિ છ એ નરકમાં પ્રથમ પ્રતરે દેહમાન નાણવા માટે આ ઉપાય સમજવો, તે નશ્કોના બોજ વિગેરે પ્રતરેમાં દેહમાન નાણવા માટે તે તે પૃથ્વીમાં પ્રાપ્તયના પ્રયમ પ્રતરના દેહમાનને તે તે પૃથ્વીના પ્રતરેના સંખ્યામાંથી એક બાદ કરી જે સખ્યા આવે તે પ્રતરની સંખ્યાવદે ભાગ આપવા, ભાગાકાર કરતાં જે સંખ્યા આવે તે તે પૃથ્વીના બીજ પ્રતરેમાં વહ્સમાં સમજવો, એ પ્રમાણે કરતાં બીજી નરકમાં આણાકાથ અને ત્રાણુ શ્રા વૃદ્ધિઓંક, ત્રીજીમાં સાત હાથ અને પ્રભા અંગુલ વૃદ્ધિઓંક, સ્થાપ પાંચ ધનુષ્ય અને વીશ અંગુલ, પાંચમા નરકમાં પંદર ધનુષ્ય અને અહી હાથ, છઠ્ઠી નરકમાં બાસઠ ધનુષ્ય વૃદ્ધિઓંક નાણવા. એ પ્રમાણે વચલી પાંચ નરકના પ્રતરે સંબંધી નારકજીવાના દેહમાન માટે વૃદ્ધિઓંક કહ્યો. (૨૪૧-૧૪૭-૧૪૮).

इज साहाविअदेहो, उत्तरवेउव्विओ य तहुगुणो। दुविहोऽवि जहण्ण कमा, अंगुलअस्संखसंखंसो ॥ २४९॥

એ પ્રમાણે સ્વાલાવિક-લવધારણીય શરીરતું પ્રમાણ કહ્યું, ઉત્તરવૈક્રિયનું પ્રમાણ લવધારણીય શરીર જ્યાં જયાં જેટલું દ્વાય તેનાથી અમામું જ્યાં જાણતું, આ ઉત્કૃષ્ટ જાણતું, જઘન્ય શરીર સવધારણીય માં મુક્ષ્યાં અમાં પ્રમાતમાં ભાગ અને ઉત્તરવૈક્રિય અંગુલના સંખ્યાતમાં ભાગ જાણવા. (૧૪૬)

सत्तसु चउवीस सुहू, सग पनर्षिणेग दु चउ हम्मासा । उववायचवणविरहो, ओहे चारस सुहुत्त गुरू ॥ ॥ २५० ॥ स्रहुओ दुहावि समओ, संस्वा पुण सुरसमा सुणेयव्या । संस्वाउपजत्तपणि-दितिरिनरा जंति नरएसुं ॥ २५१ ॥

સાતે નરક પૈકી પહેલી નરકમાં ઉત્કૃષ્ટ ૧૪ મુકૂર્તાના ઉપપાત-શ્યવનવિરહ, બીજમાં શ્વાદિવ-મના, ત્રીજમાં પનરદિવસના, ચાંચી નરકમાં એક મહિનાના, પાંચમામાં બે માસના, છઠ્ઠીમાં શ્વાદ માસના અને સાતમામાં છ માસના ઉપપાત-શ્યવનવિરહ કાળ છે. આવે શ્વાતે નશ્કના અપેક્ષાએ બાર મુદ્ધત્તીના ઉત્કૃષ્ટ ઉપપાત શ્યવન વિરહ કાળ છે. જધન્યથી ઉપપાતવિરહ તથા શ્યવન વિરહ કાળ બન્ને એક એક સમયના છે. ઉપપાત-શ્યવન સંખ્યા દેવાના દ્વારમાં જે પ્રમાણે કહી છે તે પ્રમાણે નક્ષ્યુવી. સંખ્યવર્ષના સ્યાયુષ્યવાળા, લબ્લિપર્યાપ્ત પંચન્દ્રિય-તિર્યાં ચા તથા મનુષ્યા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૧૫૦-૧૫૧)

मिच्छिदिष्टि महारं-भ परिग्गहो तिव्वलोह निस्सीलो। नरयाउअं निबंधह, पावरुई रुद्दपरिणामो ॥ २५२॥

મિચ્યાદષ્ટિ મહારંભી મહાપરિશ્રહી તીલકોધી અને નિ:શીલ−શીચલાદિ સદ્દગુણેથી રહિત પાપીમતિ વાળા અને રોદ્રપરિણામવાળા આત્મા નરકનું ઋાયુષ્ય ળાંધે છે. (૨૫૨)

अंसन्नि संरिसिन पक्सी, सीहं उरेगिरिंध जंति जा छहिं। कमसो उक्कोसेणं, सत्तमपुढवीं मणुंअमच्छा ॥ २५३॥

અસંક્ષિપંચન્દ્રિય પહેલી નરક સુધી, નકુલ-નોળીયા વિગેરે બીજી નરક સુધી, ગોધ વિગેરે પક્ષિએન ત્રીજી નરક સુધી, સિંહ વિગેરે ચાંથી નરક સુધી, સર્પ વિગેરે પાંચમાં નરક સુધી, સ્ત્રી **છઠ્ઠી નરક સુધી** અને મનુષ્ય તથા મચ્છ સાતમી નરક સુધી ઉત્પક્ષ થઈ શકે છે. (૨૫૩)

वाला दाढी पक्की, जलयरनरयाऽऽगया उ अइकूरा। जंनि पुणो नरएसुं, बाहुक्केणं न उण नियमो ॥ २५४॥

વ્યાલ એટલે સર્પાદ, દાઠવાળા તે ત્યાધ્રસિંહ વિગેરે, ગીધ વિગેરે પક્ષિઓ અને મગરમચ્છ વિગેરે જલચર જીવા તરકમાંથી ઘણા ભાગે આવેલ હોય અને અતિકૃર પશ્ચિમવાળા તે પ્રાય: પુન: તરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ એ પ્રમાણું જ થાય એવા નિયમ ન સમજ્વો. (રપપ)

दो पदमपुदिवगमणं, छेबहे कीलिआइसंघयणे। इकिकपुदिवबुद्दी, आइतिस्टेसाउ नरएसु ॥ २५५॥ दुसु काऊ तहआए, काऊ नीला य नील पंकाए। धूमाए नीलिकण्हा, दुसु किण्हा हंति लेसाउ ॥ २५६॥ છેવડ્ડા સંધ્યાભુવાળા પહેલી એ નરક સુધી ઉત્પન્ન થઇ શકે, ત્યારળાદ કોલાકાદિ સંધ્યાભુવાળા માટે એક એક નરક વધતા જવું, એટલે કે-કોલિકાવાળા બીજી સુધી, અર્ધ નારાચવાળા ચાંથી સુધી, નારાચવાળા પાંચમા સુધી, ત્રવભનારાચવાળા હતી સુધી, અને વજત્રવભ્રનારાયચવાળા સાતમા નરક સુધી ઉત્પન્ન થઇ શકે છે, પ્રથમની ત્રભ્રું નશ્કમાં પહેલી ત્રણે લેશ્યા દ્વાય છે, તેમાં પણ પહેલી એ નરકને વિષે કાપાતસેશ્યા હોય, ત્રીજીમાં કાપાત અને નીલલેશ્યા, ચાંથીમાં નીલલેશ્યા, પાંચમીમાં નીલ અને કૃષ્ણલેશ્યા, છઠ્ઠી તથા સાતમા નરકમાં કેવલ કૃષ્ણ લેશ્યા જ હોય છે. (રૂપપ રૂપલ)

सुरनारयाण ताओ, दब्बलेसा अवद्विया भणिया। भावपरावसीए, पुण एसिं हुंति छल्लेसा ॥ २५७॥

દેવ અને નારકાની દ્રવ્યલેશ્યા અવસ્થિત કહેલી છે પરંતુ ભાવનાના પરાવર્ત્તનને અંગે ભાવ-લેશ્યા તા તેઓને છએ હાય છે. (૨૫૭)

निरउब्बद्दा गब्भे, पजससंखाउ लद्धि एएसि । चिक्र हरिजुंअल औरिहा,जिणे जह दिस सम्म पुहविकमा॥२५८॥

નરક્રગતિમાંથી નીકળેલા છેવા અનન્તરભવે પર્યાપ્ત સંખ્ય વર્ષાયુષવાળા ગર્ભજ તિર્ધ ચ તથા મનુષ્યપણે જ ઉત્પન્ન થાય છે, પહેલી નરકમાંથી નીકળેલા ચકવર્ત્તા થઇ શકે, બીછ સુધીના નીકળેલા બતદેવ-વાસુદેવ થઇ શકે, ત્રીછ સુધીના નીકળેલા તીર્ય કર પણ થઇ શકે છે, ચાથી સુધીના સામાન્યકેવલી, પાંચમી સુધીના સાધુ, છક્કી સુધીના શ્રાવક અને સાતમી સુધીના સમ્યગ્દષ્ટ થઇ શકે છે. (૨૫૮)

रयणाए ओहि गाउअ, चत्तार दुट गुरुलहु कमेणं। पश्युहिव गाउअदं, हायइ जा सत्तमि इगदं॥ २५९॥

પહેલી નરકમાં અવધિજ્ઞાનનું ક્ષેત્ર ઉ૦ ચાર ગાઉનું, તથા જઘન્યથી સાડાત્રણમાઉનું, ત્યારભાદ બીજીમાં ઉ૦ ગા ગાઉ, જઘન્ય ૩ ગાઉ, ત્રીજીમાં ઉ૦ ૩, જઘન્ય ૨૫ ગાઉ, ચાંચીમાં ઉ૦ ૧૫ ગાઉ, જઘન્ય ૧૫ ગાઉ, છઠ્ઠીમાં ઉ૦ ૧૫, જઘન્ય ૧ ગાઉ અને સાતમીમાં ઉ૦ ૧ ગાઉ તથા જઘન્ય ગા ગાઉનું અવધિજ્ઞાનસંબંધી ક્ષેત્ર હોય છે. (૨૫૯)

♦ ઇતિ સમાપ્તા નરકાધિકાર:

॥ अथ मनुष्याधिकारः ॥

गक्भनर तिपलिआओ, तिगाउ उक्कोसतो जहस्रेणं। मुच्छिम बुहावि अंतसुह, अंगुलाऽसंखमागतण् ॥ २६०॥

અર્જા મનુષ્યની ઉ૦ આયુષ્યસ્થિતિ ત્રણ પરવેશપત્ર, તેમજ ઉ૦ અવગાહના ત્રણ ગાઉ હોય છે. અર્જાજ મનુષ્યોનું જઘન્ય તથા સંમ્િક્કામ મનુષ્યનું જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ ખત્ને પ્રકારનું આયુષ્ય અન્તમુદ્ધર્તનું છે, તથાં મર્જાજ મનુષ્યની જઘન્ય તથા સંમૃત્યિકામ મનુષ્યની જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ ખત્ને પ્રકારની અવગાહના અંગુલના અસંખ્યભાગ જેટલી હોય છે. (૧૬૦)

बारसमुहुत्त गब्भे, इयरे चउबीस विरह उक्कोसो । जम्ममरणेसु समओ, जहण्ण संखा सुरसमाणा ॥ २६१ ॥

અર્જજ મતુષ્યના ઉપપાતિવરહ તથા વ્યવનિવરહ ઉત્કૃષ્ટ્થી ખાર મુદ્દુર્ત્તના દ્વાય છે, તથા સંમૃ-ચ્છિમ મતુષ્યના ઉપપાત વ્યવનિવરહ ચાવાશ મુદ્દુર્ત્તના દ્વાય છે, ગર્જજ–સમ્ચિક્ષ ખત્નેના જઘત્ય ઉપપાત-વ્યવનિવરહ ક્ષળ એક સમયના છે, ઉપપાત-વ્યવન સંખ્યા દેવસમાન અર્થાત્ એક સમયમાં એક બે યાવત્ સંખ્ય છવા ઉત્પન્ન થાય છે અને વ્યવે છે. (૨૬૧)

सत्तममहिनेरहए, तेऊ वाऊ असंखनरतिरिए। मुन्तूण सेसजीवा, उप्पज्जंति नरभवम्मि॥ २६२॥

સાતમી નરકના છવા, તેલકાય, વાયુકાય, તેમજ યુમલિક તિર્ધ ચ મતુષ્યા શિવાય **ળધાય દંદકમાંથી** અનન્તરપણે છવા મતુષ્યભવમા લત્પન્ન થઇ શકે છે. (૨૬૨)

सुरनेरइएहिं चिय, हवंति हरिअरिहचिक्कचलदेवा। चउविहसुह चिक्कचला, वेमाणिअ हुंति हरिअरिहा ॥ २६३॥

વાસુદેવ-અરિહંત ચક્રવર્તિ અને ખલદેવ નિશ્વય દેવ-નારકામાંથી જ આવેલા હોય છે, ચક્રવર્તિ-ખલદેવ-ચારે પ્રકારના દેવામાંથી આવી શકે છે જ્યારે વાસુદેવ તથા અરિહંત દેવભવમાંથી આવેલા હોય તો નિશ્વય વૈમાનિકમાંથી જ અનંતરપણે આવેલા હોય. (૨૬૩)

हरिणो मणुस्सरयणाई हुंति नाणुत्तरेहिं देवेहिं। जह संभवमुववाओ, हयगयएगिंदिरयणाणं ॥ २६४॥

વાસુદેવના સાત અને ચક્રીના ચોંદરત્ના પૈકી જે પ્રતુષ્યરત્ના છે તે અનુત્તર **દેવલાક સિ**વાય ખીજેથી આવેલા જણવા બાર્કોના હાથી અર્ધ અને એફિન્દ્રિય સાત સ્ત્નોનો **ઉપપા**ત યથાસંભવ જાણવા. (૨૬૪)

वामपमाणं वेद्धं, छेतां दंडें हुइस्थयं वर्म्मं। वसीसंगुल खंग्गो, सुवण्णकांगिणि वडरंगुलिआ ॥ २६५॥ वडरंगुलो दुअंगुल, पिहुलो य मॅणी पुरोहिनयर्तुरया। सेणार्थइगाडीवइ-वेहुईंबीविक्टरयणाइं॥ २६६॥

માક કંઢ અને છત્ર રત્નનું પ્રમાણ વામ એટલે ચાર હાયનું હોય છે, ચર્મરત્ન બે હાયનું, ખડ્ગ-રત્ન બત્રીરા આંગળનું અને સુવર્ણ કાકિણી રત્ન ચાર અગુલનું છે. પ્રશિરત્ન ચાર અગુલ લોંધું અને બે આંગળ પહેાનું હોય છે. એ સાત એકેન્દ્રિયરત્ના છે. પુરાહિત ગજ અર્ધ સેનાપતિ ગાયાપતિ (ભંઢારી) વાર્ષધા એટલે સ્ત્રધાર અને સ્ત્રી એમ એકંકર ચક્રવર્તીના ચીકરત્ના છે. (૧૬૫–૧૬૬

चउरो आयुजगेहे, भंडारे तिक्षि दुन्नि वेअहे। एगं रायगिहम्मि य, नियनयर चेव चत्तारि ॥ २६७॥

એ ચૌદરતના પૈકી ચક્ર-છત્ર દંડ અને ખડ્ય એ ચાર રતના આયુધશાલામાં ઉત્પન્ન થાય છે, ચર્મ કાંકિણી અને મણિએ ત્રણ રતન ભાંડારમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ગજ અને અધ એ છે રતના લૈતાહવ પર્વતના બમિતલમાંથી બેટણામાં મળે છે, પુરાહિત સેનાપતિ ગાથાપતિ અને વાર્ઘકો એ ચાર પાતાના નગરમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને એક આ રત્તની રાજમહેલમાં પ્રાપ્તિ થાય છે. (૨૬૭)

णेसप्पे पंडूंप, पिंगेलए सब्बरयंण महंपउमे। कांछे अ महाकाले, माणवगे तह महोसंखे ॥ २६८॥

નસર્પ-પાલ્ડુક-પિંગલ-સર્વરત્ત-મહાપદ્મ-કાલ-મહાકાલ-માણવક અને મહારાંખ એ ચક્રવર્તિના નવિધાનો હોય છે. (૨૬૮)

जंबुदीवे चउरो, सयाइ वीसुत्तराइ उक्कोसं । रयणाइ जहण्णं पुण, हुंति विदेहंमि छप्पन्ना ॥ २६९॥ अध्यक्षित्रां के साथ इत्प्रथ्यी ४२० अने अध्यक्ष्यी ५५ रती। (अद्वाविदेदने विषे) द्वाेष छे (२५४)

चैकं घणुंहं स्वैरगो, मंणी गया तहय होइ वर्णमाला। संखी सत्त इमाइं, रयणाइं वासुदेवस्स ॥ २७०॥

માક-પ્રતુષ્ય-ખડ્ગ-મિશ્ ગદા તથા વનમાળા અને શંખ એ સાત વાસુદેવના રત્તના હાય છે. (૨૭૦)

संखनरा चउसु गइसु, जंति पचसु वि पहमसंघयणे। इग दु ति जा अद्वसयं, इगसमए जंति ते सिर्द्धि ॥ २७१॥

સ ખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાલા મનુષ્યા મરીને ચારે મિતમાં ન્ય છે પરંતુ જે પ્રથમ સંધયણવાળા છે તે ચારમતિ હપરાંત પાંચમી સિક્લિંગિતમાં પણ ન્ય છે. એક સમયમાં એક છે ત્રણ યાવત ૧૦૬ સુધી મોણે જઇ શકે છે. (૧૭૧)

वीसिन्धि दस नपुंसग, पुरिसद्वयं तु एगसमएणं। सिज्झइ गिहि अन्न सर्लि-ग चड दस अठाहिअसयं च ॥२७२॥

સ્ત્રી વેદે ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયમાં વીશ માણે જય, નપુંસકવેદે દરા, પુરૂષવેદે એક સમયમાં ૧૦૮ માસે જય, લિંગમાં -ગૃદસ્થલિંગમાં એક જ સમયમાં ૪, અન્ય તાપસાદિના લિંગમાં ૧૦ અને સ્વ-સાધુ-લિંગમાં ૧૦૮ માસે જય. (૨૦૧)

गुक्लहुमिन्सिम दो चउ, अहसयं उहुहोतिरिअलोए। चउबाबीसहस्रयं, दु समुद्दे तिन्नि सेसजले ॥ २७३॥

ઉત્કૃષ્ટ વ્યવસાહનાવાળા એક સમયમાં ૨, જઘન્ય અવગાહનાવાળા ૪, અને મધ્યમ અવસાહના વાળા એક સમયમાં ૧૦૮ મેક્ષિ જાય. ઊધ્વૈક્ષિકમાં ૪, અવૈક્ષિકમાં ૨૨, અને હીચ્કાંલાકમાં એક સમ-યમાં ૧૦૮ મેક્ષિ જાય. સમુદ્રમા ૨, નદી વિગેર રોષ**્જલમાં એક સમયમાં ૩ મેક્ષિ જાય (૧૭૩**)

नरयितरियाऽऽगया दस, नरदेवगईओ वीस अद्वसयं।
दस रयणासकरवा-छ्रयाउ चउ पंकभूदगऊ ॥ २७४॥
छव वणस्सइ दसतिरि, तिरिन्धि दस मणुअ वीस नारीऊ।
असुराइ वंतरा दस, पण तदेवीउ पत्तेयं॥ २७५॥
जोइ दस देवि वीसं, विमाणि अद्वसय वीस देवीऊ।
तह पुंवेणहिंतो, पुरिसो होऊण अद्वसयं॥ २७६॥
सेसद्वभंगएसु, दस दस सिज्झंति एगसमयिम।
विरहो छमास गुरुओ, लहु समओ चवणिमह नन्धि॥२७॥

નરકર્ગત તથા તિર્ધ ચત્રતિમાંથી અનન્તરપાંધુ મનુષ્ય થયેલા કોક્ષે જાય તો એક સમયમાં ૧૦, મનુષ્યમાંથી મનુષ્ય થયેલા વીશ અને દેવયતિમાયો મનુષ્યપાંધુ થયેલા એક સમયમાં ૧૦૮ મેાફ્ષે જાય. રત્નપ્રસા શર્ક શપ્ત્રમાં અને વાલુકાપ્રભામાંથી આવેલા ૧૦ મેાક્ષે જાય, ચાથી પાંકપ્રસા, પૃથ્વીકાય તથા અપુકાયમાંથી આવેલા એક સમયમાં ૧૦, તિર્ધ ચનોથી આવેલા ૧૦, તિર્ધ ચનોથી આવેલા ૧૦, તિર્ધ ચનોથી આવેલા ૧૦, તિર્ધ ચનોથી આવેલા ૧૦, તેમની દેવીઓમાંથી આવેલા ૫, જ્યાંતિષામાંથી આવેલા ૧૦, તેમની દેવીઓમાંથી આવેલા ૫, જ્યાંતિષામાંથી આવેલા ૧૦, તેમની દેવીઓમાંથી આવેલા ૧૦ અને વૈમાનિકની સ્ત્રીઓમાંથી આવેલ ૧૦, તેમની સ્ત્રીઓમાંથી આવેલા ૧૦ અને વૈમાનિકની સ્ત્રીઓમાંથી આવેલ ૧૦, તેમની સ્ત્રીઓમાંથી આવેલ ૧૦ અને વૈમાનિકની સ્ત્રીઓમાંથી આવેલ ૧૦, તેમની સ્ત્રીઓમાંથી આવેલ એક સમયમાં ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦ મેરફ્રે જ્યા પુર્યવેદમાંથી પુર્ય મનુષ્ય થયેલા એક સમયમા ૧૦૮ અને પુર્યમાંથી સ્ત્રી, પુર્યમાંથી નપુંસક વિગેરે બાક્ષાના આઠલાંગમાં એક સમયે દશ-દરા મેરફ્રિ જાય છે. સિદ્ધિગતિના ઉત્કૃષ્ટ ઉપપાત વિરદ્ધકાળ છ માસના અને જ્યાન્યવિરદ્ધાળ એક સમયમો છે. સિદ્ધિગતિના ગયા પછી વ્યવન થતું નથી. (૧૭૪થી ૧૭૭)

अब सग छ पंच चड तिकि, दुन्नि इको य सिज्झमाणेसु । चलीसाइसु समया, निरंतरं अंतरं उविरं ॥ २७८॥ चलीसा अबर्याला, संदी धावत्तरी य अवहीओ । चुर्लसीई छक्षेडई, दुरेंहिअमदुर्त्तिरसयं च ॥ २७९॥

માક બે માવત બત્રીશ સુધી જીવા માણે જાય તો હપરા હપરિ આઠ સમય સુધી જય, ત્યારખાદ સમયાદિતું અવશ્ય અંતર પહે, એ પ્રમાણે આગળ પણ સમજવું. 33 થી ૪૨ સુધી હપરા હપિર માણે જાય તો સાત સમય સુધી, ૪૯ થી ૬૦ સુધી જીવા હપરા હપિર માણે જાય તો છ સમય સુધી, ૬૧થી છવા હપરા હપરિ માણે જાય તો છ સમય સુધી, ૬૧થી છર સુધી માણે જાય તો પાંચ સમય સુધી, ૯૭ થી ૮૪ સુધી માણે જાયતા હપરાહપરિ બે સમય સુધી લ્લ્ક સુધી માણે જાયતા હપરાહપરિ બે સમય સુધી અને ૧૦૩ થી ૧૦૮ સમય સુધી માણે જાયતા એક સમય સુધી માણે જાય. પછી સમયાદિનું અવશ્ય અંતર પડે. (૧૯૮–૧૯૯)

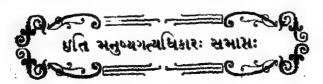
पणयाललक्खजोयण-विक्खंभा सिद्धसिल फलिहविमला।
ततुवरिगजोअणंते, लोगंतो तत्त्य सिद्धिर्वह ॥ २८०॥
बहुमज्झदेसभाए, अट्टेव य जोयणाइ बाह्स्लं।
बरिमंतेसु य तणुई, अंगुलसंखेज्जईभागं॥ २८१॥

પીસ્તાલીશ લાખવાજન લાંબા પહેાળી સ્કૃટિકરત્નના સરખી નિર્માળ સિલ્ફશિક્ષા છે, તેના ઉપર એક યાજન ને અતે લાકના છેડા છે, સિલ્ફની ત્યાં સ્થિતિ છે. આ સિલ્ફશિક્ષાના મધ્યભાગ આકંયાજન નની જાડાઈવાળા છે, અને ત્યાંથી ચારે બાજીના લાગ એછા થતાં થતાં તદૃન છેડાના લાગે અંગુલના સંખ્ય ભાગ જેટલી સિલ્ફશિક્ષા પાતળી છે. (૨૮૦-૨૮૧)

तिश्नि सया तित्तीसा, धणुतिभागो य कोसछन्भागो। जं परमोगाहोऽयं, तो ते कोसस्स छन्भागो ॥ २८२॥

एमा य होइ रयणी, अट्टेव य अंगुलेहिं साहीया। एसा खलु सिद्धाणं, जहन्न ओगाहणा भणिया ॥ २८३॥

ત્રાધ્યું તેત્રીશ ધતુષ્ય અને એક ધનુષના ત્રીએ ભાગ અથવા ળીજ શબ્દામાં કહીએ તો એક ગાઉના છટ્ટી ભાગ જેવડા હોય તેટલા પ્રમાણની સિક્દના છવાની ઉક્તષ્ટ અવગાહના હોય છે. એક હાય અને આક માંત્રુલ જેવડા સિક્દના છવાની જવન્ય અવગાહના હોય છે. (૧૮૧–૧૮૩)

॥ अथ चतुर्थो तिर्यंचगत्यधिकारः ॥

वावीससगतिदसवा-ससहसगणितिदिणवेइंदियाईसु । वारसवासुणपणदिण, छमासतिपलिअठिई जिङ्ठा ॥ २८४ ॥

ખુરવીકાયજીવાનું ઉકૃત્ષ આયુષ્ય ૨૨૦૦૦ વર્ષનું, અપ્કાયનું ૭૦૦૦ વર્ષનું, વાયુકાયનું ત્ર**ધ્યુહન્તર** વર્ષનું, વનસ્પતિકાયનું દશહન્તર વર્ષનું અને તેઉકાયનું ત્રધ્યુ અહેારાતનું આયુષ્ય છે. બેઠન્દ્રિયનું ૧૨ વર્ષનું, તેઇન્દ્રિયનું ૪૯ દિવસનું, ચઉરિન્દ્રિયનું ૧ માસનું અને પંચેન્દ્રિયતિર્ધં ચતું ત્રધ્યુપલ્યાપમનું ઉકૃત્ષ્ય આયુષ્ય છે. (૨૮૪)

सण्णा य सुद्धवालुअ, मणोसिला सकरा य खरपुढवी। इगबारचउइसोल-द्वारसबावीससमसहसा॥ १८५॥

શ્વારહ્યું કેમ્મળ માટીનું એક હત્તર વર્ષનું, શુદ્ધ નીચેની માટીનું બાર હત્તર વર્ષનું, રૈતીરૂપ માટીનું ચોદ હત્તર વર્ષનું, મહ્યુરીલ તથા પારાનુ સાળ હત્તર વર્ષનું, પત્થરના માંગડાનું અઢાર હત્તર વર્ષ અને શિલાઓનું બાવીશ હત્તર વર્ષનું ઉત્દૃષ્ટ આયુષ્ય છે. (૧૮૫)

गब्भभुअजलचरोभय-गब्भोरगपुत्र्वकोडि उक्कोसा । गब्भचउप्पयपक्तिलसु, तिपलिअ पलियाअसंग्वसो ॥ २८६ ॥

અર્ભજ ભુજપરિસર્પ, સંમૃચ્છિમ-અર્ભજ બન્ને પ્રકારના જલચર અને ગર્ભજ ઉરપરિસર્પાતું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પૂર્વકોડ વર્ષતું છે. ગર્ભજ ચતુષ્પદતું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ્ય પહેર્યાપમ અને ગર્ભજ ખેચરતું ઉગ્ આયુષ્ય પહેર્યાપમના અસંખ્યાતમાં ભાગ છે. (૨૮૬)

पुन्वस्स उ परिमाणं, संयरि खलु वासकोडिलक्साओ। छप्पण्णं च सहस्सा, बोद्धन्वा वासकोडीणं ॥ २८७॥

સિત્તેરલાખ ક્રોડ અને છપ્પન હતાર ક્રોડ (૭૦૦૫૬૦૦૦૦૦૦૦૦૦) વર્ષનું એક પૂર્વ થાય છે. (૨૮૭)

संमुच्छपणिदिथलेषं-यरउरैगभूयगजिहिटिइ कमसो। वाससहस्सा चुलसी, बिसत्तरि तिपन्न बायाला ॥ १८८॥

સંમ્ િર્જમ સ્થલચરના ઉત્કૃષ્ટ ૮૪૦૦૦ વર્ષ આયુષ્યસ્થિતિ, સંમૃષ્ય્જિંમખેચરનો **૭૨૦૦૦ વર્ષ,** સંમૃષ્ય્જિંમ ઉરપરિસર્પની ૫૩૦૦૦ વર્ષ અને સંમૃષ્ય્જિંમ ભુજપરિસર્પની ૪૨૦૦૦ **વર્ષની ૬૦ આ**યુષ્ય સ્થિતિ છે [સંમૃ૦ જલચરની પૂર્વકોડ પ્રમાણ સ્થિતિ પ્રથમ કહી છે.] (૨૮૮)

एसा पुढवाईणं, भवडिई संपयं तु कायठिई । चउ एगिदिसु नेआ. ओसप्पिणीङ असंखेळा ॥ २८९ ॥

ताओ वणिम्म अणंता, संखिळा वाससहस विगछेसु। पंचिवितिरिनरेसु, सत्तद्वभवा उ उक्कोसा ॥ २९०॥

આ સ્થિતિ છે કહી તે પૃથ્વીકાય વગેરેની ભવસ્થિતિ કહી, હવે કાયસ્થિતિ કહેછ:-પૃથ્વી પાણી અિંગ અને વાયુ એ ચાર એકેન્દ્રિયાને વિષે અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પ્રમાણ કાયસ્થિતિ છે, વનસ્પતિ કાયમાં અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી પ્રમાણ કાયસ્થિતિ છે, વિકર્લેન્દ્રિયમાં સંખ્યાતા હતાર વર્ષ, અને પંચેન્દ્રિયતિયાં ચ મતુષ્યની ઉ કાયસ્થિતિ સાત-આઠ ભવ જેટલી છે. (૧૮૯-૧૯૦)

सञ्बेसि पि जहना, अंतमुहुत्तं भवे अ काए य । जोयणसहस्समिहअं, एगिदियदेहमुकोसं॥ २९१॥ वितिचउरिदिसरीरं, बारसजोयणितकोसचउकोसं। जोयणसहस्पणिदिय, ओहे बुच्छं विसेसं तु॥ २९२॥

એકેન્દ્રિયથી લઈ પંચેન્દ્રિય સુધીના સર્વ તિર્ધ ચાની જઘન્ય ભવસ્થિતિ [આયુષ્ય] અને કાયસ્થિતિ અન્તર્સુદ્ધર્ત પ્રમાણ છે. એકેન્દ્રિયનું શરીર ઉત્કૃષ્ટ્યી હજાર યાજનથી કઈક અધિક માટું છે, બેઈન્દ્રિયનું ખાર યાજનનું, તેઇન્દ્રિયનું ત્રણ બાકનું, ચઉરિન્દ્રિયનું એક યોજન-ચાર ગાકનું ઉ૦ શરીર પ્રમાણ છે પંચેન્દ્રિયનું એકહજ્તર યોજનનું છે. આ સામાન્યથી વાત કહી, તેમાં જે કાંઈ વિરોષ છે તે આગળ કહેવાય છે. (૧૯૧–૧૯૨)

अंगुलअसंखभागो, सुहुमनिगोओ असंखगुण वाऊ। तो अगणि तऊ आओ, तत्तो सुहुमा भवे पुढवी ॥ २९३॥ तो बायरवाउगणी-आउ पुढवी निगोअ अणुकमसो पत्तेयबणसरीरं, अहियं जोयणसहस्सं तु ॥ २९४॥

સુર્વથી નાનું રાકીર(લબ્લિઅપર્યાપ્ત) સફમનિગાદનું પરંતુ અંગુલના અસંખ્ય ભામ જેવડું, તેના કરતાં સફમ વાયુકાયનું અસંખ્યગુણું માટું (છતાં અંગુલના અસંખ્ય ભામ જેવડું), તેનાથી સફમ અગિકાયનું અસંખ્યગ્રણું માટું, તેનાથી સફમ અપકાયનું અસંખ્યગ્રણ માટું, તેથી સફમ પૃથ્વીકાયનું અસંખ્યગ્રણું માટું, તેનાથી બાદર વાયુકાયનું અસંખ્યગ્રણ, તેથી બાદર અગ્નિનું અસંખ્યગ્રણું તેથી બાદર અપકાયનું અસંખ્યગ્રણું, તેથી બાદર પૃથ્વીનું અસંખ્યગ્રણ, અને તેથી બાદર નિગાદનું રારીર અસંખ્યગ્રણું માટું છે. છતાં દરેકમાં અંગુલના અસંખ્યાતગા ભાગજ સમજવા. અસંખ્યાતાના અસંખ્યતા મેદા હોવાથી આ બાબતમાં કાંઇ અતને: વિરોધ આવરો નહિં, તથા પ્રત્યેક વનસ્પતિનું એક હત્વર યાજનથી કાંઇક અહિક શરીરપ્રમાણ છે. (રલ્લ અન્સ્ક)

उस्सेहंगुलजोयण-सहस्समाणे जलासए नेयं। तं बिह्नपडमपसुहं, अओ परं पुरुविरूवं तु ॥ २९५॥ ઉત્સેધાંગુલના માપથી એક હતાર યાળન ઉડા જલાશયામાં વર્તાતા વેલ-પદ્મ-વિગેર લનસ્પતિના અપેક્ષાએ આ શરીરનું પ્રમાણ સમજવું. તેથી વધુ ઉડા જલાશયામાં તે વનસ્પતિના નીચેના ભાગ પુત્રવીકારમય જાણવા. (૧૯૫)

बारसजोयण संखो, तिकोस ग्रम्मी य जोयणं भमरो। मुच्छिमचउपयसुयगुरग, गाउअघणुजोयणपुहुत्तं ॥ २९६॥

અતર યોજનના શંખ, ત્રણ ગાઉના કાનખાતુરા, એક યોજનના લમરા, વિગેરે બેઈન્દ્રિયાદિ જીવાનું શરીર પ્રમાણ [પ્રાયઃ અઠીદ્વીપ બહારના દ્વીપ-સમુદ્રોમાં] નાશવું. સંમૃચ્છિમ ચતુષ્પદનું ઉ૦ શરીર બેયી નવ ગાઉનું, સંમૃ૦ બજપરિસર્પનું બેયી નવ ધનુષ્યનું અને સંમૃચ્છિમ હશ્વરિસર્પનું ૬૦ શરીર બેથી નવ યોજનનું હોય છે. (૨૯૬)

गब्भचडण्य छग्गा-उयाई भ्रुयगा उ गाउअपुहुत्तं। जोयणसहस्समुरगा, मच्छा उभए वि य सहस्तं ॥ २९७॥ पक्तिचदुगधणुपुहुत्तं, सब्बाणंग्रहअसंखभाग हरू।

અર્જ જચતુષ્પદનું ૩૦ શરીર છ ગાઉનું, ગર્જ જબુજપરિસર્પનું બેથી નવ ગાઉનું, અને ગર્જ જફરપરિ-સર્પનું એક હજાર ધાજનનું ૬૦ શરીર હોય છે. ગર્જ જ—સંમૃષ્ઠ બન્ને પ્રકારના જલચરનું પણ ૬૦ દેહ-માન એક હજાર ધાજનનુ અને સંમૃષ્ઠ ગર્જાજ બન્ને પ્રકારના ખેચરનું ૬૦ શરીર પ્રમાણ **બેથી નવ** ધનુષ્યનું છે, તિર્ધ ચેલું જઘન્ય શરીર સર્વનું અંગુલના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણ જાણવું. (૨૯૯ -૨૯૭)

विरहो विगला सन्नी-ण जम्ममरणेसु अंतमुहु ॥ २९८॥ गब्मे सुहुत्त बारस, गुरुओ लहु समयसंख सुरतुह्ना। अणुसमयमसंखिजा, एगिदिय हुंति अ चवंति ॥ २९९॥ वणकाइओ अणंता, इकिकाओ वि जं निगोयाओ। निचमसंखो भागो, अणंतजीवो चयइ एइ ॥ ३००॥

એકન્દ્રિય-તેકન્દ્રિય-ચલ્કરિન્દ્રિય અને અસંદ્રિ અર્થાત્ સંમુચ્છિમ પંચેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ દ્વપાત ચ્યવન વિરહકાળ અન્તર્મુ ફૂર્નાના નાસ્ત્રું અર્થજ પંચે હતા વિરહકાળ અન્તર્મુ ફૂર્નાના નાસ્ત્રું અર્થજ પંચે હતા વિરહકાળ અત્યાં ફૂર્નાના નાસ્ત્રું સમય સાથે ઉત્પત્તિ તથા ચ્યવન અસંખ્ય છવાનું ચાલ દ્વાથી ત્યાં તે સંબધી વિરહકાળ છેજ નહિં] એક સમયમાં લપપાત સંખ્યા તથા એક સમયમાં ચ્યવન સંખ્યા દેવના દ્વામાં છે પ્રમાણે કહેલ છે તે પ્રમાણે અર્થાત્ અસંખ્યાતી નાસ્ત્રું લખપાત-ચ્યવન સંખ્યા સંખેધી એકન્દ્રિયમાં વિચારતાં નિગાદ (સાયાસ્ત્રું વનસ્પતિ) સિલાય આશીના પૃથ્વીકાયાદિ સ્થાનામાંથી પ્રતિસમય અસંખ્ય છેને ચ્યત્રે છે અને અસંખ્ય તેમાં હત્પન થાય છે. સાધારસ્ત્રું વનસ્પતિમાંથી અને હવા ચ્યત્રે છે અને અને લત્યન થાય છે, કારસ્ત્રુક અસંખ્યાતી નિગાદી પૈકી પ્રત્યેક નિગાદ નો અસંખ્યાતમાં લાગ નિર્વાર ચ્યત્રે છે અને તેમાં બીજી નવા હત્પન થાય છે. (૧૯૮-૧૯૯-)

गोला य असंसिका, असंस्वितरगोओअ हवह गोलो। इकिमंमि निगोए, अणंतजीवा सुणेयच्या ॥ ३०१॥

નિગાદના ગાળા અસ ખ્યાતા છે, એક એક ગાળામાં અસંખ્ય નિગાદ છે અને એક એક નિગાદમાં અનન્ત અનન્ત જીવેર છે. (૩૦૧)

अस्थि अणंता जीवा, जेहिं न पत्तो तसाइपरिणामो । उप्पद्धांति चयंति अ, पुणोवि तस्थेव तस्थेव ॥ ३०२॥

શ્રીવા અનન્ત છવા છે કે જેઓ અનન્તા કાલ વ્યતીત થવાં છતાં ત્રસાદિ પરિણામ પામ્યા નથી કારણકે અનાદિકાલથી અવ્યવહારરાશિમાં છે, મરણ પામીને ત્યાને ત્યાંજ વારંવાર ક્રત્યન થાય છે. (૩૦૨)

सन्वोऽिव किसलओ चलु, उग्गममाणी अणंतओ भणिओ। सो चैव विवद्वंतो, होइ परित्तो अणंतो वा ॥ ३०३॥

સર્વ વનસ્પતિઓને ઉત્રવાની પ્રાથમિક અવસ્થા જેને અંકર-કોંટા કુટથા અથવા પાંદડાની અપે-ક્ષાંએ ક્રિશલય-કંપળ કહેવામાં આવે છે તે અવસ્થામાં તે સર્વ વનસ્પતિ અનન્તકાય દ્વાય છે અને ત્યારબાદ આગળની અવસ્યામાં વધતાં વધનાં પ્રત્યેક હાય તે પ્રત્યેક થાય અને સાધારણ દ્વાય તે! સાધારણ વનસ્પતિ થાય છે. (૩૦૩)

जया मोहोदओ तिब्बो, अन्नाणं सुमहब्भयं। पेलवं वेयणीयं तु, तया एगिदिअत्तणं ॥ ३०४॥

તાલમાહના હૃદય, મંહાભયંકર અજ્ઞાન-જડતા અને અસાર અશાતાના હૃદય થવાના હૃાય ત્યારે એક દ્વિયપણું મળે છે. (૩૦૪)

तिरिएसु जंति संखाउ-तिरिनरा जा दुकप्पदेवा उ । पज्जससंखगप्भय-बायरभूदगपरित्तेसुं ॥ ३०५॥

तो सहसारंतसुरा, निरया य पज्जत्तसंखगण्मेसु । संखपणिदियतिरिया, मरिउं चउसु वि गइसु जंति ॥ ३०६॥

थावरविगला नियमा, संखाउअतिरिनरेसु गच्छंति । विगला लभिज्ञ विरइं, सम्मं पि न तेउवाउचुआ ॥ ३०७॥

સ'ખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા એકેન્દ્રિયાદિ તિર્થ યા તથા મતુષ્યા-તિર્થ ચપણે ઉત્પન્ન યક શકે છે,

સૌધર્મ-ઈશાન દેવલાક સુધીના દેવા પર્યાપા ગર્ભજ સંખ્યવર્યાયુષા પર્ચેન્દ્રિય તિર્ધાં ચામાં તથા પર્યાપા ભાદર પૃથ્વી-પાણી વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સનત્કુમારથી સહસ્રાર સુધીના દેવા સંખ્ય-વર્ષાયુષા મર્ભજ પર્યાપા પાંચે રુ તિર્ધાચમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. સંખ્યાત વર્ષાયુષા પાંચેન્દ્રિય તિર્ધાં ચા મરીતે ચારે મતિમાં જઇ શકે છે, પાંચ સ્થાવરા અને વિક્લેન્દ્રિયા નિશ્વે સંખ્યાત વર્ષાયુષી તિર્ધાં ચ તથા મનુષ્યમાં જ કત્યન થઇ શકે છે. વિકલેન્દ્રિયા (કપહણાથી-પૃથ્થી-પાણી અને વનસ્પતિ પશ્) મનુષ્યમાં નય તે સર્વિયતિ અને યાવત્ માેક્ષના લાભ મેળવા શકે છે, પરંતુ તેકક્રય-વાઇકાયમાંથી નીકળીને અનંતર મનુષ્ય થયેલા સમ્મક્ત્વના લાભ પણ, પાંધી શકતા નથી. (૩૦૫–૩૦૧–૩૦૦)

पुढबीदगपरित्तवणा, बायरपज्जत्त हुंति चउछेसा। गप्भयतिरियनराणं, छ्लेसा तिम्नि सेसाणं ॥ ३०८॥

આદરપર્યાસા-પૃથ્વી-પાણી અને વનસ્પતિમાં પ્રથમની ચાર લેશ્યાઓ હોય છે. અર્જાજ તિર્ધે ચ તથા-અર્જજ મતુષ્યને કએ લેશ્યાઓ હોય છે અને બાકીના તેલ્કાય-વાલ્કાય-વિક્લેન્દ્રિય વિગેરે તથા સદમ પૃથ્વીકાયાદિમાં પ્રથમની ત્રણ લેશ્યા હોય છે. (૩૦૮)

अंतमुहुत्तंमि गए, अंतमुहुत्तंमि सेसए चेव। छेसाहि परिणयाहि, जीवा वद्यंति परलोअं॥ ३०९॥

तिरिनरआगामिभव-छेसाए अइगए सुरा निरया। पुन्वभवछेससेसे, अंतमुहुत्ते मरणमिति ॥ ३१०॥

[દેવ-નરક્રમતિમાં જવાવાળા તિય[િ]ંચ-મનુષ્યાને આવતા ભવની લેશ્યાનું અન્તર્મુ[°] આ ભવમાં વ્યતિકાન્ત થયા બાદ અને તિર્ય ચ-મનુષ્યગતિમાં દત્પન્ન થનારા દેવ-નારકાને ચાલુ ભવની લેશ્યા અન્તર્માફૂર્ત્ત જેટલી બાકી રહે તે અવસરે તે તે લેશ્યાઓથી પરિભૂત થએલા આત્માઓ પરેલાકમાં જાય છે. ૩૧૦ મી ગાયાના ભાવાર્ય આમાં આવી ગયા છે. (ક૦૯-૩૧૦)

अंतमुहुत्तिठिईओ।, तिरियनराणं हवंति छेसाओ। चरमा नराण पुण नव-बासूणा पुच्वकोडीवि ॥ ३११॥

તિય'ંચ તથા-મનુષ્યોને હેશ્યાના કાળ અન્તર્મુદ્ધર્ત્તના છે અર્યાત્ અન્તર્મુદ્ધર્તે હેશ્યાઓ ખદ-લાય છે. છેલ્લી શુક્લહેશ્યાના કાળ જેમને નવમે વર્ષે કેવળશ્રાન પ્રાપ્ત થયેલું છે તેવા પૂર્વકોડ વર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્યની અપેક્ષાએ નવ વર્ષ ન્યૂન પૂર્વકોડ વર્ષ જેટલા છે. (311)

तिरियाण वि ठिइपमुहं, भणियमसेसं पि संपर्य बुच्छं। अभिहियदारप्भिहियं, चउगइजीवाण सामझं ॥ ३१२॥

એ પ્રમાણે તિર્ધ ચાની આયુષ્યસ્થિતિ વિગેરે બધા કહેવા યાગ્ય દ્રારા કહાં, હવે દેવ-નાશ્ક મનુષ્ય અને તિર્ધ ચ અ ચારે ગતિને અગે જાદુ જાદુ કહેવામાં આવતાં એ કાંઈ બાઇદ રહેલ છે તે ચારે ગતિ આશ્રયી સામાન્યથી પ્રકાર્ણ અધિકાર કહે છે. (31ર)

॥ अथ प्रकीर्णकाधिकारः ॥

देवा असंखनरतिरि, इत्थी पुंवेश गप्भनरतिरिया। संखाउआ तिवेया, नपुंसगा नारयाईया ॥ ३१३॥ દેશા-કુમહિક એવા મનુષ્ય-તિર્ધ મામાં સિવિદ તથા પ્રકૃપવેદ એમ ખેજ વેઠા છે. વહી સંખ્યવર્ધના આયુષ્યવાદા મર્શાજમનુષ્ય-અને તિર્ધ મામાં સિર્દી-પુરૂપ અને નપુંસક એમ ત્રણે વેઠા હોય છે અને આપાના લાયકો એકેન્દ્રિય-વિક્લેન્દ્રિય અમંદ્રિય પૈન્દ્રિય વિગેરે મધાય એક નપુંસક વેઠવાળાજ છે. (393)

आयंगुडेण वत्युं, सरीरमुस्सेइअंगुडेण तहा। मगपुरविविमाणाई, मिणसु पमाणंगुडेणं तु॥ ३१४॥

ફૂવા-તલાવ વિગેરે **આત્માંગુલ** (જે યુગમાં જે અંગુલનું પ્રમાણ ઢાય તે) વડે માપવાં, શરી-રતુ પ્રમાણ ઉત્સેધાંગુલથી માપતું અને પર્વત-પૃથ્વી વિમાન વિગેરે પદાર્થી પ્રમાણાંગુલ વડે ¹ માપવા. (૩૧૪)

सत्येण सुतिक्खेणवि छित्तं भित्तं व जं किर न सका।
तं परमाणुं सिद्धा, वयंति आइं परमाणाणं ॥ ३१५॥

परमाणू तसरेणू, रहरेणू वालअग्गलिक्खा य । जूअ जवो अद्वराणों, कमेण उस्सेहअंगुलयं ॥ ३१६॥

अंगुलङकं पाऊ, सो दुगुण विहत्थि सा दुगुण हत्थो। चडहत्त्थं घणु दुसहस, कोसो ते जोयणं चडरो ॥ ३१७॥

તીક્ષ્યુ રાસવડે પણ જેતું છંદન ભેદન કિંવા છે ભાગ ન થઇ શકે તેને વ્યાવહારિક પરમાણુ કહેવાય છે અને સર્વ પ્રમાણુંની તે આદિ ગણાય છે. એવા આઠ પરમાણુંનો એક વસરેશું, આઠ ત્રસરેશુંનો એક રચરેશું, આઠ ત્રસરેશુંનો એક રચરેશુંનો એક વાલાગ્ર, આઠ વાલાગ્રની એક સિંખ, આઠ સિંખની એક વતું-યુકા, આઠ ન્દ્રંનો એક જવ અને આઠ જવનો એક ઉત્સેધાંશુલ થાય. છ અંગુલનો એક પાદ, એ પાદની એક વેંત, એ વેંતનો એક હાય, ચાર હાથનો એક ધાતુષ્ય, એ હન્દર ધનુષ્યનો એક કેશ્ય આઉ, અને ચાર ત્રાકતું એક ધાજન યાય છે. (31મ-31૬-319)

चउसयगुणं पमाणं-गुलमुस्सेहंगुलाओ बोद्धव्वं । उस्सेहंगुलदुगुणं, वीरस्सायंगुलं भणियं ॥ ३१८॥

ઉત્સેષાંગુલથી પ્રમાણાંગુલ (લંળાઈમા) ચારસાેગણું છે, (અને વિષ્કંભમાં અઢીગણું છે); તથા વીસ્થાગ્રવતનું અગુલ હત્સેષાંગુલથી બમણુ માટું છે. (૩૧૮)

पुढवाइसु पत्तेयं, सग वणपत्तेयणंत दस चउदस । विगछे दु दु सुरनारय-तिरि चड चड चडदस नरेसु ॥ ३१९ ॥

जोणीण हुंति सक्खा, सन्वे चुस्सी इहेव घिष्पंति । समबद्धाइसमेया, एगत्तेणेव सामका ॥ ३२०॥ મુશ્લી-પાણી અત્રિ અને વાયુકાયમાં એ પ્રત્યેકની સાત-સાત લાખ છવાયાનિ છે, પ્રત્યેક વન-રપતિમાં દશ લાખ અને સાધારખુ-વનસ્પતિકાયમાં ચીંદ લાખ છવાયાનિ છે. બેઇન્દ્રિય-વેઇન્દ્રિય-ચંઉ-રિન્દ્રિય એ ત્રણેમાં બેબે લાખ, નારક-તિર્ય ચમાં ચાર-ચાર લાખ, તથા મતુષ્યમાં ચીંદ લાખ છવાયાનિ છે. અધી યઇને ચારાશી લાખ છવાયાનિ છે. અનન્ત છવાને હત્યન થવાના સ્થાન અનંત હોવા ત્રેઈએ છતાં ચારાશી લાખ છવાયાનિ જે કહેલ છે તે-હત્પન્ન થવાના સ્થાન જીદા-જીદા હોય છતાં જેજે સ્થાન્ નેનાં વર્ષા પ્રધારસ સ્પર્શ સરખાં હોય તે અધાયને એક છવાયાનિ શાસમાં મણેલ છે. (314-320)

एगिंदिएसु पंचसु, बार सत्त तिग सत्त अहबीसा य । विगष्ठेसु सत्त अड नव, जलखहचउपयउरगसुयगे ॥ ३२१ ॥

अद्धत्तेरस बारस, दस दस नवगं नरामरे नरए। बारस छबीस पणवीस, हुंति कुलकोडिलक्खाइं॥ ३२२॥ इगकोडि सत्तणवई-लक्खा सड्डा कुलाण कोडीणं।

હવે કુલકોટિ કહેવાય છે કે-પૃચ્વીકાયની આરલાખ, અપ્કાયની સાતલાખ, તેઉકાયની ત્રણકાખ, વાયુકાયની સાત લાખ, વનસ્પતિકાયની અઠ્ઠાવીશ લાખ, બેઇન્દ્રિયની સાત લાખ, તેઇન્દ્રિયની આઠલાખ, ચકરિન્દ્રિયની નવલાખ, જલચરની સાડાઆરલાખ, ખેચરની ખારલાખ, ચતુષ્પદની દશલાખ, ઉરપરિસ-પંની દશલાખ, લજપરિસપંની નવલાખ, મતુષ્યની બારલાખ, દેવતાની છત્ર્વીશલાખ, અને નારકીની પચીશ-લાખ ક્લકોટી છે. એકંદર સર્વ જ્વાની એકકોડ અને સાલ સત્તાણે લાખ [૧૯૭૫૦૦૦૦] કુલકોટિ છે. (૩૨૧-૩૨૨-૩૨૩-૬)

संबुडजोणि सुरेगि-दिनारया वियड विगल गब्सुभया॥ ३२३॥ अचित्तजोणि सुरिनरय, मीस गप्भे तिभेय सेसाणं। सीउसिण निरय सुरगब्भ, मीस तेउसिण सेस तिहा॥ ३२४॥

દેવા-એકન્દ્રિયા અને નારકા સંવૃત્ત યાનિવાળાં છે, ાવક્લેન્દ્રિય વિવૃત્ત ક્ષેત્રિવાળાં છે, તથા ગર્લા સંવૃત્ત-વિવૃત્ત ભત્ને પ્રકારની યાનિવાલાં છે, દેવનારકા અચિત્ત ચાનિવાલાં, મુર્જા મશ્ચ-સચિત્તા-ચિત્ત ચાનિવાળાં અને ખાકીના છવા ત્રણે પ્રકારની યાનિવાળાં છે, નારક છેવા સીતિ તથા ઉપ્સુ યાનિવાળાં, દેવતાએ તથા ગર્જ છવા સીતિષ્ણું યાનિવાળા, તેલકાય ઉપ્સુચાનિવાળાં, અને ખાકીના છવા ત્રણે પ્રકારની ચાનિવાળાં છે. (૧૧૭-૧૧૪)

हयगरभ संखवत्ता, जोणी कुम्मुन्नयाई जायंति । अरिहहरिचिकरामा, वंसीपत्ताह सेसन्रा ॥ ३२५॥

શ'ભાવર્ત્ત કુર્મોત્રતા અને વંધીપત્રા એમ મનુષ્યામાં ત્રણ પ્રકારતી યોનિ છે. શ'ભાવર્ત્ત યોનિ હતત્રભો છે, અરિહંત, વાસુદેવ, ચકા અને બલદેવના જન્મ **કૂર્મોજના યાનિમાં જ યાય છે અને બાદીના** છવાને માટે વ'સીપત્રાયાન છે (કરપ)

आउस्स बंधकाली, अवाहकाली आ अंतसमाओ य । अपवस्ताणप्यवस्ताण, उवक्रमणुक्कमा मणिया ॥ ३२६॥

આયુષ્યના ભન્વકાળ, અળાધાકાળ, માતસમય, અપવર્ત્તન, અનુપવર્ત્તન, ઉપક્રમ અને અનુપક્રમ એમ આયુષ્યના સાત સ્થાના કહ્યાં છે. (324)

बंधित देवनारय, असंखतिरिनर छमाससेसाऊ।
परभविआउं सेसा, निरुवक्षम तिभागसेसाउ ॥ ३२७॥
सोवक्षमाउजा पुण, सेसतिभागे अहव नवमभागे।
सत्ताबीसहमे वा, अंतमुहुत्तंतिमे वावि ॥ ३२८॥

કૈવ—તારક અને અસંખ્યવર્ષાયુષી (યુત્રસિક) તિર્થ ચ-મતુષ્યા ચાલુ આયુષ્યના હમાસ લાકી રહે ત્યારે પરભવના આયુષ્યના બધ કરે છે, બાકીના છવામાં નિરપક્રમાયુષ્યવાલા છવા ચાલુ આયુષ્યના ત્રીતે ભાગ બાકી રહે ત્યારે પરભવાયુના બધ કરે. સાપક્રમાયુષ્યવાલા છવા ત્રીતે ભાગ નવમે ભાગે સત્તાવીશંગે ભાગે અથવા છેલ્લુ અન્તમુકૂર્ત્ત ભાકી રહ્યે યકે પરભવાયુષ્ય બાંધે. (૩૨૭–૩૨૮)

जहमे भागे बंघो, आउस्स भवे अबाहकालो सो।
अते उजुगइ इगसमय वक चउपंचसमयंता॥ ३२९॥
उज्जुगइ पढमसमए, परभविशं आउयं तहाऽऽहारो।
बक्काए बीअसमए, परभविआउं उदयमेई॥ ३३०॥
इगदुतिचउवकासुं, तुगाइसमएसु परभवाहारो।
दुगवकाइसु समया, इग दो तिक्रि अ अणाहारा॥ ३३१॥

જેટલામે ભાગે (અર્થાત્ ન્યારે) આયુષ્યના બન્ધ થયા હાય ત્યાંથી લઇ પરભવતું આયુષ્ય ઉદયમાં ન આવે ત્યાં સુધીના વચલા કાળ અળાધાકાળ કહેવાય. અંત સમય એટલે મરણ સમય, તે અંતસમયે પરભવમાં જતા છવને છે પ્રકારની ગતિ હોય છે. એક સમયની તે ઋજુગતિ અને છે ત્રણ અથવા ચાર-પાંચ સમયની તે વકામતિ. મરણસ્થાનથી ઉત્પત્તિસ્થાન દિશામાં અને તે પણ સમશ્રેષ્ઠિમાં હાય તે! આયુષ્ય પૂર્ણ થયા ળાદ ત્યાં પહેલા સમયેજ આત્મા પહોંચી નય છે. ત્યાં પહોંચતા પરભવના આયુષ્યને ઉદય થાય છે તેમજ આહાર પ્રહ્યા કરે છે. વકામતિમાં (સ્પૂલ્યી) બીન્ન (પણ નિશ્વયી પ્રથમ) સમયે પરભવના આયુષ્યને ઉદય થાય છે. એક-એ-ત્રણ અને ચાર વકામાં બીન્ન ત્રીન્ન વિગેરે સમયોમાં પરભવ સળધી આહાર હોય છે. છે વકામાં એક સમય, ત્રણ વકામાં છે સમય અને ચાર વકામાં ત્રણ સમય અક્ષાહારી છે. (૩૨૯–૩૩૯–૩૩૧)

बहुकालवेयणिजं, कम्मं अप्पेण जिमह कालेणं। बेहुज्जह जुगवं विय, उइन्नसम्बप्पएसरगं॥ ३३२॥

अपवत्तिक्रमेयं भाउं श्रहवा असेसकम्मं रि। वंधसमएवि वदं, सिरिछं विय तं जहाजोगं ॥ ३३३॥

ઘણાકાળે ભાગવવા યાત્ર્ય જે આયુષ્યકર્મ અપવર્તાના કરણવડે સર્વ આત્મપ્રદેશામાં ઉદયમાં આવ્યું થકું અલ્પકાળમાં ભાગવાઈ જય તે આયુષ્ય અપવર્ત્તનાય કહેવાય. આ પ્રમાણે એક્લા આયુઃ કર્મ માટે જ અપવર્ત્તના ન સમજવી પરતુ ળીજ સર્વકર્મો માટે પણ જાણવું. લાંબા વખત સુધી ભાગવવા યાત્ર્ય છતાં નિમિત્તવડે અલ્પ સમયમાં ભાગવાઇ જય તેનું કારણ એ છે કે બધા વખતે તે તેવા પ્રકારનું શિવિલ બધાવાળુ જ બધાયેલ છે. (33ર-383)

जं पुण गादनिकायण-बंधेणं पुच्वमेव किल बद्धं। तं होइ अणपवत्तण-जुग्गं कमवेयणिज्ञफलं॥ ३३४॥

જે આયુષ્ય (વિગેરે કર્મ) તીવ્રનિકાચના બંધવડે પહેલેથી જ સુદઢ બંધાએક છે તે અનાપવ-ર્ત્તાનાય છે અને તે અતુક્રમે જ ભાગવવા યાગ્ય છે. નિમિત્ત મળે તાપણ શાડા વખતમાં ભાગવાડ જતું નથી. (33૪)

उत्तमचरमसरीरा, सुरनेरइया असंखनरतिरिया! हुंति निरुवक्कमाउ, दुहाबि सेसा मुणेयव्या ॥ ३३५॥

તીર્ધ કરાદિ શલાકા પુરૂષે, ચરમરારીરી છવા, દેવા, નારકાઓ અને અસંખ્યવર્ધના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય–તિર્ધ ચા (યુત્રલિકા) નિરૂપક્રમાયુષ્યવ ળા જ દ્વાય છે અને બાકીના છવા સાપક્રમ અને નિરૂ-પદ્મમ અને પ્રકારના આયુષ્યવાળા છે. (334)

जेणाउमुवकमिज्ञङ्, अप्पसमुत्थेण इयरगेणावि । सो अज्झवसाणाई, उवक्रमोऽणुवक्रमो इयरो ॥ ३३६॥

અહબન્ય અધ્યવસાયાદિ આંતર નિમિત્તથી અથવા વિષ–અગ્નિ પ્રમુખ બાહ્મનિમિત્તથી જે આયુષ્ય લાંબા કાળસુધી ભાગવવા યાગ્ય છતાં અલ્પ સમયમાં ભાગવવા યાગ્ય બને તે નિમિત્તને ઉપક્રમ કહેવાય, અને જેમાં તેલું બાહ્મ કે અભ્યતર નિમિત્ત ન હોય તે નિરૂપક્રમ કહેવાય, (૩૭૬)

अज्झर्वसाण निर्मित्ते, आँहारे वेयणा पराघाए। फांसे आणापाणू, सत्तविहं शिज्झए आउं॥ ३३७॥

સગાદિ અધ્યવસાય ૧, વિષયાનાદિ **નિમિત્ત ૨,** કૃષ્યાદિ **આવાર ક, સહપ્રમુખ વેદના ૪,** ઝંપાપાતાદિ **પરાધાત** ૫, અગ્નિ-વિષક્ત્યાદિના સ્પ**ર્શ** ૬ અને દમ વિગેરે કારણે **આસાધાસ.** ૭ એ સાત પ્રકારના ઉપક્રમાવડે આયુષ્ય જલદી ક્ષીણ થાય છે. (339)

आहैर सरीरिंदिय, पजसी आणंपाण मासम्यो । यउ पंच पंच छप्पिय, इगविगलास्त्रिससीणं ॥ ३३८॥

અમહાય-રાદીય ઈન્દ્રિય-ધાસોલાસ-લાષા અને મન એ ૭ પ્રકારની પર્ચાપ્ત છે. એકન્દ્રિયને ચાર, વિક્રોન્દ્રિય તથા અસિલ્રાપંચેન્દ્રિયને પાંચ અને સંક્રિપંચેન્દ્રિયને ૭ પર્યાપ્તિઓ દ્વાય છે. (33૮)

आहारसरीरिंदिय-उसासवउमणोऽभिनिव्वत्ती । होइ जओ दलियाओ, करणं पइ सा उ पज्रती ॥ ३३९॥

આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, ધારોતિશાસ, વચન અને મનોયોગ્ય પુદ્દગઢાનું ગ્રહણ કરી તે તે પણે પરિસ્માવવાની શક્તિ (જે દેવિકાના આલળનથી ક્રત્યન્ન થાય છે) તે પર્યાપ્તિ કહેવાય છે. (33૯)

पणइंदियतिबल्सा-साऊ भ दस पाण चउ छ सग अह । इगदुतिचउरिंदीणं, असम्निसन्नीण नव दस य ॥ ३४०॥

પાંચ ઇન્દ્રિય, ત્રણ જાલ, **ઉપાસ અને આયુષ્ય એ દરા પ્રાપ્યુ છે, તેમાં એકેન્દ્રિયને ચાર,** એઈન્દ્રિયને છે, તેઇન્દ્રિયને સાત, ચકરિન્દ્રિયને આઢ, અસંક્રિપ^{*}ચેન્દ્રિયને નવ અને સંક્રિપ^{*}ચેન્દ્રિયને કરા પ્રાપ્યુ છે. (૪૪૦)

आहीरे भये मेहुण, परिग्गंहा कोहे मार्ण माँया य । लोभे ओहे लोगे, दस सण्णा हुंति सब्बेसि ॥ ३४९॥

૧ ર ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૯ ૯ ૧૦ અપાહાર, ભય, મેંચુન, પરિત્રહ, કોંઘ, માન, માયા, લોભ, ઓઘ અને લોક્સંજ્ઞા એ દરાસંજ્ઞા સર્વ જીવાને હોય છે. (૩૪૧)

सुर्हेदुहैमोहैं। सन्ना, वितिगच्छैं। चउदमा मुणेयच्या । सोऐं तह घम्मैसन्ना सेालसन्ना हवह मणुएसु ॥ ३४२॥

વ સુખસંખા-દુ:ખસંજ્ઞા-માહસંક્રા-વિચિક્તિસા શાક અને ધર્મસંજ્ઞા, પ્રથમની દરા અને આ છ એકંદર સાળ સંજ્ઞા મતુષ્યાને હાય જ છે. (૩૪૨)

संखित्ता संघयणी, गुरुतरसंघयणिमज्झओ एसा। सिरिसिरिचंदमुर्णिदेण, णिम्मिया अत्तपदणहा ॥ ३४३॥

મારી સંત્રહણીઓમાંથી આ સંક્ષિપ્ત સંત્રહણી **શ્રીયન્દ્રમુનીન્દ્રે** પાતાના પઠનાર્થ બના~~વેથી~~ છે. (૩૪૩)

संखित्तयरी उ इमा, सरीरमोगाहणा य संघयणा।
- सन्ना संठाण कसाय-छेसइंदिय दु समुग्घाया ॥ ३४४॥
विद्वी दंसण नाणे, जोगुवजोगोववायचवणिठई।
पजात्ति किमाहारे, सन्नी गई आगई वेए ॥ ३४५॥

તેથી પણ સંક્ષિપ્તાર સંગહણી આ પ્રમાણે ચોલીશ દડક્યમ છે. તે ચેલીશ દડક્તાં ચેલીશ ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ દ્રારોનાં નાગા આ પ્રમાણે – શરીર, અલગાહના, સંપયલ, સજ્ઞા, સંસ્થાન, ક્ષાય, લેશ્યા, ઈન્દ્રિય, બન્ને ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ પ્રકારના સમુદ્ધાત, દષ્ટિ, દર્શન, બ્રાન, ધાય, ઉપયોગ, લેશ્યા, ઉપયાતવિરહ, ચ્યવનવિરહ, આયુષ્યસ્થિતિ, ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ પર્યાપ્તિ, કિમાહાર, સંદ્ધા, ગતિ, આગતિ અને વેદ. (૩૪૪–૩૪૫)

तिरिया मैणुआ काँचा, तहाञ्गवीया चउक्रगा चउरो। देवा नेरइया वा, अद्वारस भावरासीओ ॥ ३४६॥

ખેઇન્દ્રિય-તેઈન્દ્રિય-ચકરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય એ ચાર પ્રકારના તિર્ધ ચા, કર્મભ્મિ-અકર્મ-ભ્મિ-અંતરદ્વોપ તથા સંમૂચ્છિમ એ ચાર પ્રકારના મનુષ્યા, પૃથ્વીકાય-અપકાય-તેલક:ય અને વાલકાય એ ચાર પ્રકારની કાય, મૂલબોજ-સ્કંધબીજ-અત્રબીજ અને પર્વળીજ એ ચાર પ્રકારની વનસ્પતિ, દેવા અને નારકાઓ એમ અઢાર પ્રકારની શાવરાશિઓ છે. (૩૪૬)

एगा कोडी सतसद्वी-लक्खा सत्तहत्तरी सहस्सा य। दो य सया सोलहिया, आविष्टियाणं मुहुत्तंमि ॥ ३४७॥

એક્કોડ સઠસહલાખ સત્યાતેરહન્નર ભરોા ને સાળ [૧૬૭૭૭૨૧૬] આવલિકાઓ એક સુદૂર્તામાં થાય છે. (૩૪૭)

पणसिंह सहस पणसय, छत्तीसा इगमुहुत्तखुरुभवा। दो य सया छप्पन्ना, अवलिया एगखुरुभवे॥ ३४८॥

એક મુદ્દુર્ત્તમાં પાંસઠહનર પાંચસા ને છત્રીશ [૧૫૫૩૧] સ્ક્ષમિનિગાદ છવાના સુક્ષક્યવા યાય છે. એક સુક્ષક્યવમાં ૨૫૬, આવલિકા ઢાય છે. (૩૪૮)

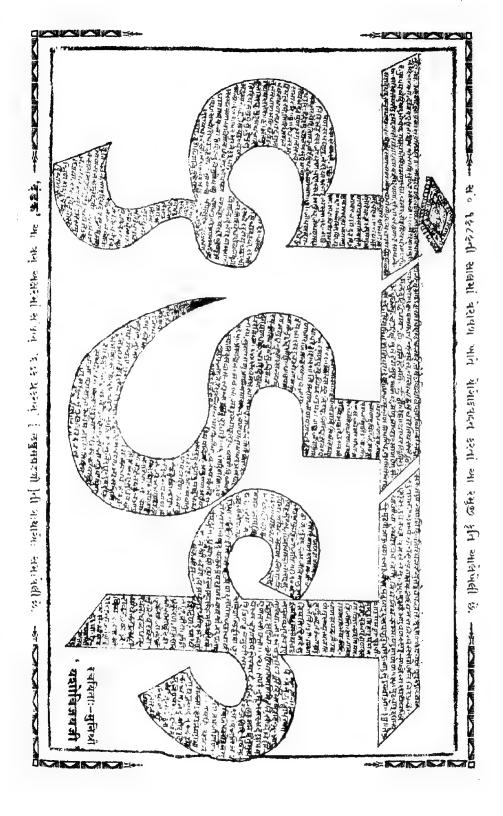
मलहारिहेमसूरिण, सीसलेसेण विरइयं सम्मं। संघयणिरयणमेयं, नंदउ जा बीरजिणतिस्थं॥ ३४९॥

મલધારમ² છીય હેમચન્દ્રસરિમહારાજના લધુ શિષ્ય મી **થન્દ્રસ્**રિમહારાન્નએ સારી રીતે તૈયાર કરેલ આ ખૃહત્સંત્રહણી ગ્રન્થરૂપી રતન ચરમતીર્થ કર પરમાત્મા મો મહાવીરદેવના શાસન પર્ય ત વિજયવંતુ વેર્ત્તો. (૩૪૯)

समाप्तः प्रकीर्णकाधिकारः, तत्समाप्तौ च समाप्तो भी शृहत्संग्रणी

[इति श्रीत्रैलोक्यदीपिकानाम संग्रहणी समाप्ता]

॥ श्री बृहत्संग्रहणी सूत्रानुवादनुं शुद्धिपत्रक ॥

पृष्ट पंक्तिसं० # अश्रदि

૯ ૧૧ માં 'ત્યારબાદ સપ્તમખંડ⊸ત્યાંથી લઇ ૧૩ મી લીટી સુધીના પેરિત્રાક્' રદ કરી આ પ્રમાણે સમજતું. 'ત્યારબાદ છ ખંઢ સાધીને ધાતકોખંડના સપ્તમ ભરતખંડને સાધવાને **દત્**યુક થયા થકા ચર્મારતનવડે લવણસમુદ્ર તરવાના દ્વાવાથી સધળું સૈન્ય ચર્મારત દપર બેસાડી સમુદ્ર દપરથી પસાર થવા લાગ્યા, તે સમયે એ રતનને ઉપાડનાશ દેવાના અંતરમાં એવી બુદ્ધિ થઈ કે 'આ રત્નને બીન્ન દેવા કપાડે છે તેથી હું ક્ષણ વિસામા લકં ' આવી બુદ્ધિ સમકાળે હન્નરે દેવાની થવાથી વિસામા ક્ષેવા તે ગયા અને ળીન ૧૪ હન્નરને પણ તેવી ભાવના થઈ તેથી તે પણ ચર્મરત્ન છાડી ચાલ્યા ગયા જેથી ચર્મરત્ન સહિત સુભૂમચકવર્તી સમુદ્રમાં ડૂળી મસ્યુ શર્ય થયા અને નશકે ગયા.

૩ 'સુધર્મા સ્વામી ભગવ તાેએ'

sh 53 ,(AN MIG),

ર૭ ૧૧ મી સંખ્યાની ટીપણીમાં '(એક સુદુર્ત્તમાં ૬૫૫૩૬ દ્યુક્ષક્સવ થાય) મુદ્રત્તના ઘણા ભેટા હાવાથી ૩૭૭૩ લવ પણ ધટે છે '

ર૮ ૧૨–દીપણી ચાલુમાં "૭૦ ક્રોડ પર લાખ વર્ષે ૧ પૂર્વ થાય' 💡

રલ ૧૧-૧૨ ૧૮ (૭૦ કોઢ પર લાખ કોઢ સૂર્ય વધે 💃 ૭૦ લાખકોડ પર હજારકોડ સૂર્ય વધે

૩૦ 13 '૧૦ કાંઠાકાડી સાગરાયમની '

38 કે 'રજસ્પદસ્પ ફાડાફારી ફાડાફારી ' **૩૨ ૧૫ નંખરની ટીપણીમાં જે ^હલાેક છે તે હતર દર્શનની દ્રષ્ટિએ છે અને 'એ ચક્કવર્ત્તાની સેનાનું**

૩૫ ૬ ' આકારા પ્રદેશા ઘણા છે ' 34 ર3 'તલ તેના આંતરામાં તેથી. '

3૮ ^પ 'આ આરામાં મનુષ્યન '

. ५ '४ प्रवेशपन '

13-18-16 Hi

રૂ 3 ' ગર્લાજ પંચેન્દ્રિય અને '

3 ૧૧ ' મત્તંગ કલ્પવૃક્ષ જળને ' Ye to ઋષભાદિક્લ કરાે યાય છે ' ૪૨ 3 ' તથા એક પશ્ચાપમનાં ' ,, ૧૩ ' આ આરામાં દઃખવિરોષ ' સધર્માસ્વામી વિએર ભગવ તાએ (se) XIB

(એક મુદ્ધ^{ત્તર}માં ૧૫૫૩**૬** કુલાક સવ પછુ થાય સુદ્રુત્તના ભેદા ઘણા ઢાવાયી ૧ સુ માં ૩૭૭૩ સાસામાસ પ્રાષ્ટ્ર

> ૭૦ લાખકોડ પર હજારકોડ વર્ષે એક પૂર્વ થાય

૧૦ કાડાકાડી અહા સાગરાપમની

દિશ્લ દિશ્લાદાર્થ

પ્રમાણ નાણવું 'એમ લખ્યું છે તે વધારાવું ઢાવાયી દૂર કરવું.

આકારા પ્રદેશા છે ' **અસ' ખ્યાતા** ' છે તલ તેના આંતરમાં સરસવ એમ લઈ શકાય છે. અથવા તલને સ્થાનેજ સરસવ ક્રમ પણ રખાય છે. આ આરાના **પ્રારંભમાં** મતુષ્યત્

ઢ પલ્યાપમા

ઉપર મુજળ પ્રારંભમાં રાબ્દ વધારવા. ગર્જાજ પંચેન્દ્રિય તિયુ સ અને વળી વધુમાં-તિય[ુ] ચની પાંચ ન્નતિમાંથી કેવળ ચત્રુષ્યદે**ા** અને ખેચરાજ યુગશિકપણે થાય છે એમ સમજવું. મત્તંમ કલ્પવક્ષ મહિરાને આપે છે. ઋલબદેવ ગર્ભમાં આવે છે. તથા **પ્રારંભમાં** એક પલ્યાપમના આ આરાના પ્રારંભમાં દુ:ખવિશેષ

पृष्ट पंक्तिसं० # अञ्चि शक्रि ૪૩ ૬ 'ભરત મહારાજ પહેલા આરામાં' ભરત મહારાજ **શ્રીજા** આરામાં X3 < 12 34 ध्र ३६ ૪૪ ૧ 'આ આરામાં ' આ આરાના **પ્રારંભમાં** ., ૨૦ 'ભગતાંત સમીપે ' ભગવંત સમીપે ૪૫ ૬ 'મહાવિદેહ શેલ કે જ્યા હંમેશા મહાવિદેહકોત્ર કે જ્યાં હંમેશા-ચત્રર્થ સ્થારાના આર'ભના ભાવ વર્તે છે. **ચ**ત્રર્થ આરાે વર્તે છે ' ૪૫ ની કુવૃષ્ટિ મુખ્ય પાચ જાતની ને તે સાત સાત દિવસ સુધી પડે છે વળી આ પેરે×્રાફમાં જ્યાં પ્રમાદથી ક્યાક ક્યાંક વર્ત માનકાળ વાપર્યો છે ત્યાં ભવિષ્ય વાપરી લેવા ધાગ્ય છે. ૪૫ ૩૬ નંદ ની ટીપણીને અન્તે **કપ**દેશ પ્રાસાદ**માં જોવા.** ૪૭ માં બીજ આરાતા વર્ણનમાં 'અવસર્ષિણીના પાંચમા અને ક્રત્સર્પિણીના બીજો આરા સમાન સ્વરૂપવાળા હોય છે ' ત્યાં સુમાન શબ્દથી સર્વારો સુમાનતા ન સુમજવી. કારણુંક કેટલીક બાબતમાં પરસ્પર ભિન્નના પણ છે. वणी श्रेक भरेत्राक्त्मां ले प्रकारना मेध अलवा रही गया छे. त्या क्षीरमहासंघ पछा ३ के प्रतमेघ તે સાત દિવસ સુધી વર્ષા ભૂમિમાં સ્નિગ્ધતા ઉત્પન્ન કરે છે બાદ अमृतमेघ के આપેલા છ તે. ચાંધા કુમવાર સમજવા અને પુ મા रसमे^च તે મહામું પણ સાત દિવસ સુધી વર્ષો વનસ્પતિમાં પાર્ચ પ્રકારના રસ ઉત્પન્ન કરે છે. છેલ્લી 'વધતું વધતું ' છે ત્યારપછી સીજા આરાને અન્ત પૂર્વકાંડ વર્ષ પ્રમાણ ' એટલે X19 વિરોધ સમજવં. ત્યાં આ (ક્રત્સપિંગી) કાળમા 🔧 તીર્થ કર ૪૮ રર 'આંકાળમાં ૨૪ તીર્થ'કર' પુરુક 'ચાર વિભાગા' (અસંખ્ય લાકાકાશ—) પર ૨૬ કાંસમાં (સર્વલાકાકારા --) છેલ્લેથી દુશમાં લીકીમાં 'ચર અને સ્થિર બન્ને 'લખ્યું છે ત્યા સ્થિર કાઢી નાંખવું અથવા ત્રવના તારા પ્રતું જ કથન સમજવું. અર્ધા ભાગનુ ૫૭ ર 'ચાંથા ભાગનં' ' खेवा ' છેલ્<mark>લી 'લેવ</mark>ે' સૂર્ય ચન્દ્રની આયુષ્યસ્થિતિ મુજબ સામાનિક-આત્મરકાકની સમજવી. **૭) ૧ '**મતૃષ્યક્ષેષ્ઠમાં ' એ પછી આ પ્રમાંગ ઉમેરવું કે પાયડાંગા તે સમગ્ર કલ્પના વિમાના સમ સપારીએ હોવાથી એ વિમાનના અધસ્તન તલીયાથી જ (તેને અંગજ) વિભાગ પડતા પાયડાઓ. પ્યાલાના- **પૂર્ણ** ન્દ્રના આકારે ૭૧ ૬ ^દેયાલાના આકારે ' ' એક મેરૂથી દક્ષિણ ' એક મેરૂથી ઉત્તર ૭૧ ૧૧ 'એક દક્ષિણ, ' 'એક ઉત્તર' હેલ્લી ૨૬ માં લીટી આ પ્રમાણે સમજવી; 'પ્રત્યેક દેવલેકના પ્રતરાતું પરસ્પર **અ**તર પ્રાય: દરેક કલ્પે સમાન છે. [પ્રાય: કહેવાનું કારણ સોંઘર્મ ⇒ઈરાાન કકપમાં સોંઘર્મ અપેક્ષાએ ઈશાન કલ્પના વિમાન અન્તે (કર્વ્વભાગે) કપરથી કિચિદ માત્ર ઉચ્ચ રહે છે માટે એમ અન્ય અક્વલય સંસ્થિત પ્રતરે વિચારવું | પરંતુ ઉપર-જ્ઞપરતા પ્રસ્તડનું પરસ્પર અંતર उत्तरीत्तर वृद्धिवाण सालवे छे. લાંતકદેવલાકના યન્ત્રમાં ર અ પ્રતરમાં '૧૧-૪ 'લખ્યા છે ત્યાં ' ૧૧-૩ ' સમજવા ८० ७ 'भव्यक्षाभ्रं દક્ષિણ દિશામાં (વિભાગે) ૮૦૭-૮ અથવા આખા વિભાગના આખા પ્રતરના મધ્યભાગને વિષે - આ રદ કરેલું

७ 'भंभस अद्ध '

पृष्ट पंक्तिसं० क अश्रुद्धि श्रक्रि co e ' રહેલાં છે, ' બાદ ક્રમેરલું કે તે પંક્તિગત નહી પણ પુષ્પાવકાર્ણ તરીકે છે. અને મધ્યના ઇન્દ્રક વિમાનથી અસ^{ંખ્}ય યોજન દૂર આવેલાં છે, અને પંક્તિગત વિમાનાની શરૂઆત પૂર્વે રહેલાં હોય છે. ૮૦ ૧૦ '(દક્ષિણ વિભાગે)' દક્ષિણ વિભાગે " ૧૦ ' મધ્યભાગને વિષે ' २६ ५२वं ૮૦ ૧૨ (કત્તર વિભાગના) ક્રત્તર વિભાગે " મધ્યભાગે ₹6 5₹9 ૮૧ ૧૪ ' ચારે બાલ્ત ' યારે દિશાએ ૮૩ ૯ છતસ્વભાવી અથવા જ્યાંતિ સ્વભાવી પણ સમજવું યંત્રમાં દક્ષિણ શ્રેણીની કુલ ભવન સંખ્યા ૪૦૬ લાખ અને ઉત્તરકોણીની ૭૬૬ લાખ સમજવી. ૯૦ ૧૩ ' ઉત્તર-દક્ષિણ દિશામાં ' ઉત્તર-ઉત્તર દિશામાં **૯૧ ૧૬ શરૂમાં 'પાયડાના આંતરા ખાર** 'એ પ**છી એટલું વધારે જોડવું કે તે '** બાર આંતરામાંથી હપર નીચતું એક એક અંતર સ્થળ છાડી ખાષીના દશ આંતરાનાં ભુવનપતિ દેવાનું રહેડાણ છે. ' ૧૦૩ ૯ '૮ મહારમ' ૭ મહારમ ્રદેશયોજન ઉપર**ના ઉ^દવ**િભાગ મધ્ય ૧૧૧ ૮ 'દરા યાજનના પ્રમાણ મધ્ય ' ૧૧૧ ૨૧ 'સમભૂતલ-રચકસ્યાન મેરના ' સમબતલ-રૂચકરવાનએ મેરના ૧૧૧ ૨૨ 'મેરૂસ્થાન તથી નીચે લગભગ દેશ યાજનાન્તે ' ⁶ કન્દ્રમેરસ્થાનથી નીચે ઉર્જ્વમધ્યભાગે છક્લી પંક્તિ 'મેરના કંદમાં સમજવું ' 'મેરના કન્દના ઉ**ધ્વ ભાગે મધ્યમાં** સમજવું. ૧૧૪ ની ૧૧-૧૭ દીપાગીમાં જે તત્ત્વાર્થ ભાષ્ય દીકાના પાઠ આપ્યા છે તે બરાબર છે પણ ત્યારપછી કૂરી લીટીથી જે ગુજરાતી લખાણ લખવામાં આવ્યું છે તેની જગ્યાએ આ પ્રમાણે સમજવં. ' હપરાક્ત ખન્ને પાંડાથી કાઈએ સમભૂતલાથી નવસો યોજન નીચે કાલ્લક પ્રતરાે છે એમ સમજી મતાંતર માનવા તૈયાર ન થતું કારણક એ પ્રતરા **લધ્યક્ષક્ષક** પ્રતરા િ જેનું અત્યારે પ્રકરણ ચાલે છે જેના આશ્રિત રૂચકા છે તે] નથી, પણ તત્ત્વાર્થ દીકાકારના પાઠ મુજળ ' ઉપરિતન-અધરત્તન ' થી ઓળખાતા અન્ય ક્ષુક્ષક પ્રતરા તે સમબૂતક્ષાથી અથવા તિર્ધે ગ લોકમધ્યભાગથી નીચે ૯૦૦ યોજન જઇએ ત્યા અલે છે એટલે તિર્ધગુલાક લોકના પ્રારંભસ્થાને છે. જ્યારે આપણે જે રૂચકામિત પ્રતરાે લેવા છે તે 'લધુક્ષક્ષક' પ્રતરાે લેવા છે. અને તે તાે તિર્ધગલાક પ્રારંભથી અથવા ઉપસ્તિન પ્રતસ્થી ઉપર ૯૦૦ યાજન જઇએ ત્યારે તિર્ધગલાક મધ્યભાગે આવેલા છે. भाषा ४९ ' दुसुत्तर ' द्सुत्तर 124 યંત્રમાં ૮૯૩ છે ત્યાં-126 648 ૩ ' મૂલનક્ષત્ર, સર્વ્યનક્ષત્રાથી. ' મલનક્ષત્ર અન્ય ૧૧ નક્ષત્રાની અપેક્ષાએ 174 સર્વ નક્ષત્રાથી દક્ષિણે અંદરનાભાગે ઉત્તરમાં-બાહમાં ડેલે ૪ 'અર્કરના ભાગે ચાલે છે ' પ 'બુધમહ છે. ' ખુધ મંડલ મહ છે શુકુ મંડલ નામના ૬ 'શકનામના ' ્બહસ્પતિ**-ગુરૂમ**ં**હલ** છે ક ' બહરપતિ છે'

મંત્રળ મંડળ ગઢ

```
पृष्ठ पंक्तिसं० # अश्चि
                                                   शबि
 13ર ૧૦–૧૨ 'વિમાના–વિમાનો'
                                          માસાદા-માસાદા
 ૧૭૫ પેરિત્રાક ત્રીનમાં કમેરવાતું કે, અદીદ્વીપ મહારનાં નક્ષત્રા ક્ષિત્રક્ષિત્ર માહારના અને તપનીય
       વર્ણનાં છે વળી, એ કહેલું વિમાનાનું પ્રમાણ સઘળું પ્રમાણાંગુલથી સમજવું એટલે સ્થાપણા
       અંગુલમાનથી ૪૦૦ ગર્સ માટું-વધારે.
૧૪૨ પેરિગાક છેલામાં 'એટલે પૂર્વ દિશાના '
                                          એટલે આપની ક્રેકપનાથી પૂર્વ દિશાના
 ૧૪૫ ગાયા ૬૦ લપરનું અવતરભુમાં 'મનુષ્યક્ષેત્ર તા પીસ્તાલીશ' ત્યાં-' જ ખૂફિપતા ' એક લાખ.
                                           " OFOYSEYSNO "
 THE RE "UNOUSEUTHO"
૧૪૬ ટીપણી ૮૮ પંક્તિ બીજમાં 'માત્ર (૭૯૦૫૬૯૫૫૦)' એ ન નેઇએ
                                          (અર્ધયાજન)
 ૧૫૧-૨૨ ( પા યાનન)
૧૫૨ ને પૃષ્ઠાન્તે શંકાના જે ખુશાસા ઉત્તરમાં અપાયા છે તેની શબ્દરચના આડી અવળી થઇ
       હોવાથી આ પ્રમાણે સમજવું.
            હત્તર-'જ્યારે આપણે અહીં ગ્રહણ થાય છે ત્યારે જંબ<u>દીપમાં તે</u>! શંપણ સમગ્ર
       મતુષ્યક્ષેત્રામાં રહેલા ૧૩૨ ચન્દ્રોતું અને ૧૩૨ સંયોતું પણ મહણ એકા સાથે જ યાય છે.
૧૫૬ યન્ત્રમાં ૨૨૬ યાંદ
૧૫૭ ૨૪, 'વિમાનની અંદર રહેલા મુગને'- ચન્દ્રનાં વિમાનની નીચે રહેલા મિત્રકૃપ મુગને
૧૬૬ ૭ 'આ વાવડી ઉપર…'
                                          ' આ વાવડીના અધ્યક્રુપ ઉપર… '
                                          ૧ લાખ યાવતું પાલક વિમાન
૧૬૨ ૨૨ 'પાલક વિમાન '
૧૬૬ ૨૮ 'અઘાપિ '
                                         481A61
૧૭૦ ૧૦ નિદિ સબ્દથી ચક્રવર્લીનાં નવનિધાન પણ લઇ રાક્ષય
                                          SHE SHAD
100 13 ' Engl'
૧૭૮ ટીપણી નંગ ૧૨ '૧૭૪૦૦ '
                                           FORGO
૧૮૦ થી ૧૦૧ પૃષ્ઠ સુધીની દીપણીમાં, આપેલી સાક્ષીબૂત ગાયાઓમાંની અક્ષર અક્ષાંહ રહી મહ છે.
૧૮૩ ૧૧ 'આઠ આઠ'
                                           4884 2
201 1Y '( 4304 )'
                                           ' सक्तीभेष्या '
२१५ सचि भ्रेण्या
                                           314૨૨૭ ચેરુ, 3 ગાઉ
રરૂપ પ 'કશ્દરરહ, ક સાઉં'
રરપ ૧૧ 'લર્ગમૂળ ચાગ્યે
                                           તેને દશે ગુજરાં વર્ગમૂળ યાગ્ય
                                           દીર્ધ છવાવાળું ( લાંબું )
રર૭ ૧૨ 'દીર્ધ ( લાંભુ ), '
                                           भर्वत अध्य भध्ये
૨૨૭ ૧૪ ' પર્વાતમધ્યે '
 " ૧૫ જળભાગે
                                           ન એમએ
 ., ૨૦ ૨૧–' ૭૦૦૦ નદીએ '
                                           48000
રર૮ & 'દીર્ધ'
                                           દીધ 'જીવાવાળ
 . હ લાંબા
                                           લાંળી છવાવાળા
 " ૧૦ 'આ ક્ષેત્રની '
                                            આ ક્ષેત્રમાં
 ,, ૧૧ ' આરાના ભાવવાળું '
                                            ચારાના પ્રારંભના બાવવાઈ
                                           प्रभाष, पश्चका ⊱ थे। जीव अवावाकी समृद्धिम
 ,, १५ प्रभाष्ट्र, लघुहिमबंत
૧૨૮-૧૭ મહાહિમવંતના વર્ણનમાં ઉમેરવું કે મહાહિમવંત દપર મહાપ્યાદ્રદ તે ખે હનાર ધા∘ લાંભા,
        ૧૦૦૦૬૦ ધાર પ્દાળા, ૧૦ થાર ઉઠા 🗗 દેવીના નિવાસવાના આવેલા છે.
```

पृष्ट पंकिसं॰ # मश्चि

મ ર૦ ' કીર્ધ'. '

... રર 'આરા સરખું'

ુ દીપણી ૪૩ લીટી પાંચમી ' દેવગુર, '

રર ર 'યાં દીર્ધ'

.. & 'અબને ૧ લાખ'

१८७ १ ' ह्री अति '

" २०-२१ उत्त(-दक्षिण '

ર30 ર૫-૨૬ ' નીકળેલા છે ગજદેત '

રકર ૫ 'સદાકાળ મહેલાં '

... ૧ 'પાંચ પાંચ સરાવરા '

... "કંચનગિરિ વિગેરે '

રકર ર 'તે સરખાબાવ '

२३२ विलययन्त्र नीचे 'मगलावृती ' तेना अहते

» 'गंधिलावती '

રાક રર બાંબે પવૈતા તથા બાંબે ક્ષેત્રા

२३४ यन्त्र ७५२ हेडींग्रभां ' सातमहा '

ર૭૫ યન્સમાં 'ઐશ્વતની હત્તરે '

' XYSOFF' US DES

ર૩૮ ૧૧ ' ધવાનું '

SHE A , FIRMEN,

.. 43 ' ZXZBOZYE'

રપર ૧૪ 'અબ્યક્તર્ય'

चि

દીર્ધ જવાવાળું

આશના **પ્રારંભના ભાવ સ**રખું

દેવકુર, પ ઉત્તરકુરુ---

માં દીર્ધ જવાવાલા

અને મધ્યમાં ૧ લાખ

દૂર પાંડુકવનમાં ચાર

दक्षिण-उत्तर

નીકળેલા નિષધપર્વતના જ સંબંધવાળા

એ અજકંત

સદાનળ મારંભના ભાવાયુક્ત પહેલા

એ કાઢી નાંખલ

કંચન અલિયોને ચાર મલયપર્વતે

તે સરખા **ધાર'બના** બાવ

वस्सा

वप्रावती

ગણ ગણ પર્વતા ગણ ગણ ક્ષેત્રેઃ

क महा

ઐરવતની દક્ષિણે

468834B

થયાન

4020W

₹8230**₹**¥€

અશક્ય રૂપ

" એજ પેરિત્રાફમાં વધુમાં કમેરવું કે સૂર્ય તા વાસ્તવિક રીતે ચાવોરો કલાક પ્રકાશમાન-वालाल है। अ ह तेने कि इडियास्तपण होतुं नथी पण हर लवाधी ते अने तेना प्रकाश नथी **अक्षाती। त्यारे व्यक्ति शण्डनी। व्यवद्धार भात्र क्राय छे** व्यने ज्यारे णीकी सूर्य हेणीकी त्यारे ઉદયના વ્યવહાર સર્ય સાથે કરાય છે.

वपव व 'तेल समय'

, ५ भेक्त अवसरी

રપક 43 નં દીપણી 'યાજન પદે'

क्षञ्ञाञ्च तेल समय

લાગભાગ એક્જ અસવરે

યાજન વ્યન્ને વ્યાભાસ્ત્ર ઘટે અને નંદનવન स्थाने ते। जन्ने जान्त्रको केश साथे ढन्तर

યાજન ઘટેછે

. 360 , 48 5K

240 EB '१८० सु०

. ASA ,

૨૮૯ ૧૦ 'જંબૂદ્ધીપમાં પડે છે અને ૬૫ **લવણસ**મુદ્રમાં' લવણસમુદ્રમાં પ ડે ઉં અને ૬૫ જંબૂદ્ધીપમાં

વાલુ નાટને અન્તે-' અધાગ્ય '

315

१८ सु०

4249 E

અસિલ

पृष्ट पंक्तिसं० # अशुद्धि शक्रि २६० १० ' अप थे।० हिं ' 3૫ 웹 이 분유 3પ યાેં ~~ટ્રે~~લ લાગ રહે ૧૫ ' ૩૫ ચારુ ૩૦૬ લાગ ' ૧૯૫ ૫ મી 'ચન્દ્ર સૂર્ય પરસ્પર ' ચન્દ્ર ચન્દ્ર પરસ્પર (૧૫માં) રહ્ક ૧૫ મી (૧૮૪ માં) રહ્ક ૮ તથા ૧૦ મી 'રે૩' 230 ૬૦ મુદ્ધર્ત્તમાં રક્ષ્ક ૧૭ માં ૬ મુહર્ત્તમાં રહ્હ માં અઢીદ્રીપને અંગે જે બીના જણાવી છે. તે યથાયાગ્ય ઘઠિત હોય તદનુસારે સમજવાની છે નહિં કે સર્વારો જંબૂદ્રીપની માફક જ હોય એમ નહિં. ૩૦૪ માં પરિસિષ્ટ ને, પ માં ૧ નંબરના મયાળાવાળી જે બીના લખાઈ છે તેમાં પ્રથમ પેરીશ્રાફમાં 'જંખૂદ્વીય જેવુડું' એ યુક્ત નથી, બીજા પૈરીઆફમાં 'અષ્ટ પટ્ટરાણી' તે યુક્ત નથી. એ તે! વૈમાનિકને અંગેની બીના પ્રમાદથી અંયાગ્ય સ્થલ પાસે છપાઇ ગઈ છે તે સુધારી વાંચલું. विशेषार्थना पहेला पेरीआइ पछी डमेरवानुं के 'मेरनार्यक स्थानशी लक्ष १८०० ये।० सुधी-માંના તિર્ય મુલાક ગણાય છે, ન્યાંથી ન્યૂન સાત રજ્જીપ્રમાણ સિદ્ધશિક્ષા પર્યન્ત કર્લ્લાક આવેલા છે તેજ રચકપ્રદેશથી ઉર્ધ્વ અંક રત્નના પૂર્ણ થયે (ત્રયાતિયા નિકાય પછી) વૈમાનિકનિકાયની શરૂઆત થાય છે, ત્યાં આગળજ પ્રથમ સૌધર્મ અને ઇશાનકલ્પ સામ-સામી જોડલે પુગેન્દ્ર સરખા દેખાય છે જેથી પ્રતિકલ્પ અલગ પાડતાં અર્ગચન્દ્રકારે ખને છે. ૭૧૦ ૧ ⁶ વિમાના દાય 'કે ' વિમાના દ્વાય છે ' વળી અવત સક વિમાના પણ ઇન્દ્રક વિમાન અને પંક્તિની રાર્**≈ા**તના વચમાળે હોય છે. માં પહેલી લીટીમાં 'કે કેમ ' થી માડી [૯૬] આ કો સ પહેલાંની સાહાચાર લીટીનુ લખાગ જરૂર વિનાનું હાવાથી સદ કરવું. 31ર રહ**ંનાગદ્રીય ઉપર**ં नाथ समुद्र ६५२ ૩૧૩ **૩ 'સમુ**દ્રને વિષે ' સમુદ્રને વિષે ઉધ્વભાગ ૩૧૫ ૫ ' ઈશાનાદિ ઉત્તરેંદ્રો ' **धशाना**हि (धेशा० भाईन्द्र जेक) इत्तरेद्रो ૩૧૫ વિરોષાયોન્તે 'સ્વામિત્વવાળા છે. એથી જ ' સ્વામિત્વવાળા છે અને વચલા ગાળ ઈન્ડક વિમાના પણ તેમનાજ માલીકીના છે. એયીજ વિશેષાર્થની ૪ યી ૬ ફી અર્ધી લીટી સુત્રીનું ક્ષખાસ્યુ રદ કરી આ મૃજબ સમજવું કે વિમાના જે સખ્યાએ છે તેમાં વિમાનાની અર્ધા સંખ્યા દક્ષિણ દ્રના તાળાની અને અધી-સંખ્યાની માલીકા કત્તરેન્દ્રોની છે. 330 1 60 7 66 ૩૨૦ ૨૭ 'ભૂમિસંખ્યા વિભાગમા **૧૯૭** ' 260 88 **Q**43 322 4 ' occs' 19C19Y " १६ ७८५२ 9692 " EC 955X U210 6 " ર૬ ' **જાણવાનું** કારણ ' જાણવાનું **કરણ ન**થી ,, २७ क्लाती नथी નથી

```
पृष्ट पंक्तिसं० # अशुद्धि
                                                      ग्रदि
 313 રે3 'વૃત્ત છે. ઈષ્ટ પ્રતર સંખ્યા '
                                              વૃત્ત છે. એ પ્રમાણે ઈષ્ટ પ્રતરની ત્રણે અતિનાં-
                                              વિમાનાની સંખ્યા
 3:4 ૬ 'ચારે ગુણતાં ૧૨ '
                                              ચારે ગુણતાં ૨૦૮૮ તેમાં ૧૨
 ૩૨૬ ટીપણી ન', ૮ 'તીક્ષ્યુ શીપડું '
                                             તીવેશ અમીવાળ રીગડ
 ૩૩૧ યન્ત્રમાં ખાનું હ ૧૦૦૦૦
                                              20000
                 ુ હું પ્ર૦૦૦૦
                                              20000
                 " <-X0000
                                              60000
                 m <-30000
                                              X0000
 33૪ માયાર્થ પંક્તિ રવિશેષાર્થ પંક્તિ ૭ ૯-૧૦૧૫–તે વિમાનના મુક્ષ પ્રાસાદની શિખર <u>સુધીની સમ</u>જની.
                    વિમાનની ઉચાઈ '
                                              અધિક સમજવા કારણ કે ઈશાનનાં વિમાના
 33૪ ટીપણી સંખ્યા ૧૬ મી 'હીન સમજવા'
                                              કંઇક ઉંચા છે જેથી સર્વનું ૫૦૦ યા. પ્રાસાદ-
                                              માન તે સ્થ્લ ત્યાયથી સમજવું.
 334 14 ચાર આવશે
                                              યાં વિમાનની આવશે
 ૩૩૬ ચન્ત્રમાં ખાનું પંધનાત્ર ધનવાત '
                                              ધનવાત (એક જ)
        " " માકાશાધાર '
                                              धनवात ( याधु क )
        ,, ,, અાનતકલ્પથી દેડ સુધી
                                              આકાશાધાર સમજવા
 ૭૪૩ ૧૨ મી પછી ઉમેરવું કે 'નવઐવેયકના વિમાનાના પાર પામવા ઉક્ત ગતિના માનને સાતગુણ
        કરી ચાલવા માંડે તેા પાર પામે છે.
 ૩૫૧ ૧૨ ' સિવ્દશિલાન્તે '
                                              સિદ્ધ સ્થાનાન્ત
                                              ' હ<mark>્યાન્તે સા</mark>હા ત્રણ '
  , કીપણી ૧૬ ' બ્રહ્માન્ત ત્રણ '
                                              એક એક લાગ
 કપૂછ ૯ ' ખળે ભાગ '
 उपट २३ ' अद्भाष्ट्र करपुं कर '
                                              દાખલ થઇ જવું;
 ૩૬૦ દીપાર્ગીને અન્તે ' શહાસ કર્યા '
                                              ત્રહણ કરી પરિણમાબ્યા
 3६५ १८ 'सहस्रवर्ष' 'अने '
                                              સહસવર્ષ ( લક્ષથી અવાફ ) અને
 કરપ-કર૭ નું હેડીંગ ખાેડું છે.
                                            સોધર્મ–હશાન કલ્પે ચાવીશ
 લ્લ ૧૨ 'સૌધર્મ~⊌શાન કલ્પે બાર '
        ચ્ચવતવિરહના પૈરિપ્રાક અન્તે જયન્ય ચ્યા વિલ્કાળ સમયના સમજવા.
        માં ત્રીના પૈરિગાકને અન્તે 6પેરવું કે વિરોષ સૌધર્મ~હશાન સુધીના પાંચે દંડકામા અને
 ત્રીન્તથી આઠમા કલ્પ સુધીનાની મનુષ્ય-તિર્ય ય છે દંડકમાંજ ગતિ હોય છે.
        વિશેષાર્થ માંની ચાયા લીટીમાં ' સહસ્તાર સુધીમાં ' છે ત્યારબાદ ક્રમેરવું કે ' નારાચસંઘયણવાળા
        આનત-પ્રાણત સુધીમાં '
 ૩૯૦ ૯ સંખ્યાતા આયુષ્યના વર્ષવાળા
                                            ુ સંખ્યાતાવર્ષના આયુષ્યવાળા
        ગાયા ૧૬૬−૬૭ ના વિશેષાર્થમાં એકંદ્રિય ભાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વી, અપ્ ને પ્રત્યેક વનસ્પતિ સિવાય
                    ભાકીના ૧૯ લેદમાં ન જાય એમ સ્પષ્ટ સમજવુ. તે સિવાય વિક્લે દ્વિયાદિમાં
                    ન જવાનું લખ્યું છે તે ખરાખર છે.
        ગાયા ૧૬૮ વિશેષાર્થની લીંદી બીજીમાં પ્રવિચારક
                                                       પ્રવિચારક
                                                        પ્રવિચારક
                              પરિચારક
 362 98-22
```

यसि पृष्ठ पंक्तिसं० # अश्चि પંક્તિ બીછ 343 ગાયા ૧૭૧ના અવતરણ રદ કરી આ પ્રમાણે સમજવું કે ' દેવલાક્રેયત સિનિયક **વિ**ના 345 આયુષ્ય તથા સ્થાન અને આભિયાત્રીક વિગેરે દેવાનાં સ્થાન બતલાવે છે. માં વિરોષાર્થ ની હુકીક્ત ઉપર કિલ્વપકનાં સ્થાનાદિના સમન્વય વિગેરેને અંગે ઘણું વિશ્વારવાનું રહે 🗱 340 Bec ર૪ 'એજ પ્રમાણે પલ્યાપમથી ' એજ પ્રમાણે દશ પલ્યાપમથી ગાયા ' ૧૭૬ પછી ગાયા ૧૭૬'ને બદલે 1053 Xoo ચન્ત્રમાં ખાનું છેલ્લું હાંતકથી અચ્યુત માટે YO3 ' પદ્મકેસર ' છે ત્યાં **ઉજવભવર્ध** समलवे। ૪૦૫ મન્ત્રખાના ત્રીનમાં '૧૧૩૧૯૩ ધાસ૦' ११३१६० वास० ४०६ ११ भी भां '४०७४८४०००' YNSYCYOOOD ૪૧૭ ૧૭ 'એક દિશામાં ' એક દિશામાં સમ શ્રે**ષ્ટીએ** ૪૨૨ ૨૩ ' પંચ દિવ્ય પૂર્વક' પચરૂપ પૂર્વક ઉપરની ગણ ત્રેવેયક કરતાં ૪૨૮ ૧૯ ' છ શ્રેવેયક કરતાં . ॥ इतिदेवाधिकारः ॥ ૪૩૯ શર્કરાપ્રભાના યન્ત્રમાં છક્કા પ્ર૦ ૬૦ સ્થિતિ '2 , 3 g , ' Q " A " ૪૪૦ છકીના યન્ત્રમાં પ્ર૦૧ ' 16 Allo ' १८ई सा० प्रव १ १० साव १ २०डे सा० 1959K ४४५ २७ ' अस्प्रः भ ' અત્યન્ત દ:ખ " 'sè è ' 5 8 B સુબદા યન્ત્રથી ઘંદીને ઉપરના પહેને સુષ્ઠી ... ૪૪૭ દીપણી પેરિગાક ર જાય ૦ 🗳 સુભટા તે ' સંપૂર કરી દઇને તે..... ૪૪૯ રહ ' કછાળે છે, ઉપરથી ' ઉછાળે છે તથા કારમી વેદનાની પીડાથી સ્વયં ઉછળે છે, ઉપરથી..... ' शहें **Y43** ત્રણ વિરોષાર્થની પંક્તિ ૧૬ " ૬- યાં થાં " કર્ફ યાં YYY بيق ٠ ४५६ Y46 યન્ત્રમાં ખાતું ૪ના સસ્વાળા જીઇ શાખ ८४ साम યન્ત્રખાનું ૧૧ ધ૦ વલય " જાાા યાે હ YYC એ કાઢી નાંખવ WILL પા યાગ ય યાગ પાા ચાે धा थे।० 33

' પાતા ચારુ'

ગાથાંક ' **ર**કર∳ '

यन्त्रभातुं त्रीन्तु '३० '

ની પ્રથમની બે લીટીઓ 'દાર' વાળા

844

¥44

8038

OIP MY

335₽

रद प्रस्वी

310

11.3	~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~	~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~	_
	पंक्तिसं० 🗰 अशुद्धि 🗼 🗱	গুৰি	
والق		₹\$10	
*	विविभारक भेतर ४ 'इस १७२'	103	
*	» , u 'tue'	184 "	
808		133	
99	પાંચમી નરક પ્રતર ૩ કુલ 'પૂર'	48	
NOS	છ ફ્રી નરક સરવાળામાં પક્તિખદ્ધ ' 30 '	13	
¥ 4	૫૦૨ ' ત્યાં આગળ નારકા '	ત્યાં આગળની લીત્તીએ!માં નારકા	
VISE	્-૭-૮ આ પ્રમાણે સુધારવી		
	પ્રવસ્તી ભીનીઓમાંના નગ	ાં લાંદરિક રાજ લાક્સ ભિલ્લામાં લાલેલા આ	

પ્રતરવર્તી ભીત્તીઓમાંના નરકાવાસાઓમાં ખહાર નીકલ્યા બાદ તેઓ ત્યાંજ પ્રતસ્વર્તીજ ૧૦૦૦ યાગ્વાળી નરકપૃથ્વીમાં પડે છે અને ત્યાં નારકાને પરમાધાર્મિક્કૃત-ક્ષેત્રકૃત-અન્યાન્યકૃત પીડાઓના અનુભવ કરવાના હોય છે.

* ં ૯~૧૦ અનુપયાગીની છે માટે રદ કરવી
ં ખાતુ ૮ અન્તે .' પશ્પવ૦૦ થાઢ'

४८५ १५ ' छड्डे ३ धनुष्य, "

४८६ २२ '६२ 'धतुष्य ४८७ १ '३२'-'३२'

YCO 3 'GYO'

n n 5'

" પ ' ૧૦૭૪૬૭૫' અંગુલ

ુ, ૬ ' ૭૫ અ'ગુલમાંથી, ત્રણુ ' ૪૯૬ ૨૨ ' રોડુધ્યાનાદિક '

૪૯૮ વિરોષાર્થમાં ૫ ં૦ ૯ ' સંઘયણવાળા સાતમા '

ડ ૮ કોંસમાં 'કાપાત અને ત્રણથી '

ત્રજ ૭ ૫'૦ ૭ મીમાં 'જ ૦ રાા ગાઉથી '

પારપઃ૦ યા૦

छड़े 3 धतुष्य. २ **६।ध १८॥ अ**ं०

५२॥ ३१-३१

৬%: ১০) *৬*%: (৬५

હપ અંગુલના, હાથ કરતાં ત્રણ

' રૌદ્રધ્યાતવાળા

' संध्यख्वांणा तरे सातभी

' કાપાત અને તે જ ગા ગાઉનું

"યન્ત્રખાના ત્રીનમાં પંકપ્રભાના વિષયમાં 'ચાર ખાદ કરીને' ચાર બાદ કરીને **બાકીની કહેવી**

ઇતિનરકાધિકાર

પુંજ 14 ' અંગુલના અસંખ્ય ' અંગુલના સંખ્ય ૧૭ ૧૧ કરાવતું નથી થવા દેતું નથી ર૦ રઢ ' ઇત્યાદિ મુલ ર૦ ' ઈત્યાદિ મૂલ ૫ અને તેના વીશ વીશ ' ર્વરપ ૧૪ હરિ-શબ્દ વધારે છે માટે રદ કરવા. परक ट 'तथाविध पूर्वक क्रमें संयथ' त्रवाविध पूर्व अर्भ क्षयद्वाश પકર યત્ર ખાના ર માં ૧-૨-૩-૪ નંખરાવાળી લીડીઓમાં સુધારવું, કે 'પ્રત્યેક નિકાયમાંના દેવાથી भ03 अनुवाह आथा नं. १७९ ~~ड~~े 2043 પરા યન્ત્રમાં ખાતું પ અન્તે '૪' 20 . ખાતું ક ~~છે~~લ્લે 'શ'. नरक राष्ट्र रह करे। ા ૭ ' તિર્ય ચ નરકથી ' તથા મતુષ્ય-તિર્ય વાની સ્ત્રી છત્માહિયી ું મારુ ૧ 'તથા આ કૃત્યાદિથી ' महा विभानना शिभराअधी पडद १२ 'मदा विभानधी'

पृष्ट वंक्तिसं० # मशुद्धि

गुबि

માળ ગાયા ૨૮૦ની વિશેષાર્થથી એ અર્થ સ્પષ્ટ જ છે કે સર્વાર્થિક કર્યો શિક્ષ કરાયો કર્યા જ અર્થ તે કર્યો કર્યો જ આગળ, ૪૫ લાખ થાં - દીર્ધ અર્થ જ અર્થવા નહી એવી] સિર્ધસિયાનું એવીતલ હોય અર્થાત સ્થાર્થ હોય. શિલા ૮ યાંગ સુધી મધ્યભાગની અપેકાએ નહાઈના માને રહેલી છે. એ નહાન હું સિર્ધસિલા પણ પૂર્ણ થાય છે આથી સર્નાર્થસિક્ષામથી [૪૧૮] ૧૧ યોજનારે સિલા સમાસિ છે.

' આ ભાર ચાનને તે સર્વે' **મમાનાંગુને** સમેનવાના છે. ' ત્યારબાદ સિલ્દરિશાથી ૧ ધાનનાન્તે લેકાન્ત પૂર્ણ થાય છે, એન ધાનનમાં સિલ્દના ક સ્થામ વર્તે છે.

'ંગમાં યાજન ઉત્સાહિક સાના મારા માને સમજવાતું છે. પણ પ્રમાણો સુલતું નહિં માથી તાત્પર્ય સ્પષ્ટ એ આવ્યું કે સર્વાર્થ સિક્ક મિજનાન્તે સાકાન્ત માથે છે. ૧૨ યાગ અને કરસે માંગુલતું ૧ યાળ મળીને કુલ ૧૩ યાજનાન્તે સાકાન્ત માથે છે. *અન્ય આચાર્થ તેથી બિલતા દર્શાવે છે, તે એમ કહે છે કે સર્વાર્થ સિક્ક માર શિલા નહીં પણ ત્યાં સાકાન્ત જ પૂર્ણ થાય છે તેમના મતે તેર નહિંપણ નાણ બાર જ યાળ સમજવા.

જો કે સહજ મતાંતર લાગે છે પણ ત્યાં એવા રામન્વય કે શિલા પછીનુ ૧ યાજન તે સ વિમાનથી પ્રમાણાંગુલના ભાર યાજનમાં અન્તર્ગત સમાઇ લય છે. તત્ત્વ કેવલીગમાં છે,

[અહીં કેટલાક સર્વાર્થ સિલ્ફથી ૧૨ વાજને શિલા મળવા નાય છે, એટલે તેઓ ૧૨ વે તેની શરૂઆત રૂપે મંદ્રે છે. અને ત્યાર ખાદ જ ૮ વાન્ની શિલાની નહાઈ લેળને છે તેમાં શિલા પછીનું લેકાન્ત સુધીનું ૧ વાજને લેકાન્ત અન્ય છે પણ તેના વાજને સ્થાપન અને અયુક્ત છે.]

પજપ રક ધિત્રોહત પજપ રક ધિત્રોહત પજ રપ હોંસમાં દુષ્કશ્પક…. પપદ પંગ્ઠીપણી ૧ 'આયુષ્ય સ્થિતિ એટલી હોય છે' પપદ ટીપણી પંગ્દ 'આતરે આંતરે' " ૧૫૬ ની દીપણી પંગ્દ 'આંતરે આંતરે' " " " " ક 'સાત આંઠ લાવ નહે' " " " ક 'સાત આંઠ લાવ નહે' " " " માત્રા પ્રમાણે

પર ૧૪ 'સ લાવ થશે ? તાર

પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના તે ન જોમએ. 9044 ... એમ નહીં પછ ૧ શામ ૭૧ देश्य छ પૃથ્વીસથ GAST- GAS सात शण्ड हर असे। त्यां ४ वह ध्रवे। 'तेनी स्थिति पाम अपनंत प्रदेशवापरानः परत प्रविधिया न्यन छ સંસવ કેવી રીતે હોય અર્થવા માન મમાલાંગુલે ઉદા લુનાર ચીર મસા દ્રમાં તેર અવકાશ ન સંભવે પણ મ अबे ६० थे। उस अस पता उत्ती मार बलर थे।० इस माम देखी देखा प्रक

યા માનવાળી વતરહાશ આવી મ